Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 52 (12742) | 1985 чылдың март 1, пятница | 1925 чылда үнделдеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭВИ

ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ, РАЙОН, ХООРАЙ (РАЙОН ЧАГЫРГАЛЫГ), СУУР БОЛГАШ КӨДЭЭ СОВЕТТЕРИНГЕ 1985 ЧЫЛДЫҢ ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ БОЛГАН СОҢГУЛДАЛАРНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ДЫҢНАДЫГ

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Кызыл хоорай, район, район чагыргалыг хоорай, суур болгаш көдээ Советтеринге болган соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында медээлерни Кызыл хоорай, районнар Советтериниң күүскомнарындан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму алган.

1985 чылдың февраль 24-те соңгулдалар улус депутаттарының Кызыл хоорай, 14 район, район чагыргалыг 4 хоорай, 3 суур, 90 көдээ Советтеринге болгулаан.

Кызыл хоорай Совединге соңгулдаларга соңгукчуларның 99,95 хуузу; районнар Советтеринге — 99,95 хуузу; район чагыргалыг хоорайлар Советтеринге — 99,49 хуузу; суур Советтеринге — 100 хуузу; көдээ Советтерге — 99,96 хуузу киришкен.

Депутаттарга кандидаттар дээш бадылаашкынын Кызыл хоорай Совединге соңгукчуларның 99,94 хуузу; районнар Советтеринге — 99,89 хуузу; район чагыргалыг хоорайлар Советтеринге — 99,97 хуузу; суур Советтеринге 99,99 хуузу; көдээ Советтерге—99,86 хуузу берген.

Депутаттарга кандидаттарга удур бадылааннар: Кызыл хоорай Совединге соңгукчуларның 0,06 хуузу; районнар Советтеринге — 0,11 хуузу; район чагыргалыг хоорайлар Советтеринге — 0,03 хуузу; суур Советтеринге — 0,01 хуузу; көдээ Советтерге — 0,14 хуузу болган.

Күш чок болган соңгулда бюллетеньнери чок.

Ынчангаш, чугле каш саныг кижиден өске, бүгү соңгукчулар соңгулдаларга киришкен, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынын бергеннер.

Район чагыргалыг хоорай Совединиң бир соңгулда округунга соңгулда депутатка кандидаттың мөчээниинден болбаан.

Тыва АССР-ниң Кызыл хоорай, районнар, район чагыргалыг хоорай,суур болгаш көдээ Советтеринге 3846 депутат соңгуткан.

Депутаттарның иштинде эр улус 1915 кижи, азы 49,79 хуу; херээженнер 1931, азы 50,21 хуу; СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар 1690, азы 43,94 хуу; партия кежигүнү эвестер 2156, азы 56,06 хуу; ажылчыннар 2565, азы 66,69 хуу; үжен хар чедир аныяктар 1318, азы 34,27 хуу;ВЛКСМ кежигүннери 842, азы 21,89 хуу болган. Депутаттарның составы 53,12 хуу чаартынган.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга аалдар кылдыр апрель 20-де коммунистиг субботникти эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкиннерин деткииириниң митингизин «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулары эрттирген.

Беш каът тудуглар бедип үнгүлээн чаа чуртталга кварталының ажыл-ишчилериниң мурнундан мурнакчы дашчы Александр Покоянов чүве чугаалааш, Москваның бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин изиг-биле деткип, апрель 20-де тудугларга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырган.

— СЭКП-ниң XXVII съездизинге аалдар кылдыр он бирги беш чылдың сөөлгү чылында тудуг-монтаж ажылдарының планын хуусаа бетиннде күүседир сорулга салган бис. Коммунистиг субботникте шалыпчы ажылывыс чыл планын күүседиринге база салыышкын болур. Бистиң бригада ол хүнде үлүүн 120 хуу чедир күүседир сорулгалыг — деп, каннакчы К. Серен чугаалаан.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң бригадалары апрель 20-де тудугларга ажылдааш, 150 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын, беш чылдың фондузунче 550 рубльди шилчидерин шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: субботникти эрттирер дугайында дугуржуп чугаалашкан Николай Панинниң бригадазында дашчы Александр Покоянов; дашчыларның бешки каъттың ханаларын салып турары.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскаатан коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирер дээн патриотчу эгелээшкинин шайысылалдың ажыл-ишчилери изиг-биле деткип турар. Эш К. У. Черненконуң соңгукчулар мурнунга чугаазы хөй миллион ажылчыннарга, инженерлерге, эртемденнерге хөделиишкинниң удуртулгазы болу берген. Бо хүннерде күш-ажылчы коллективтерге болгулаан митингилерге болгаш хуралдарга москвачылар коммунистиг күш-ажылдың байырлалын ажылга күш-ажылдың эң бедик чедиишкиннери-биле демдеглээрин айтып турарлар.

Ильич аттыг деповуң эң эки машинистери апрель 20-де поездилерин камнаттынган кывар чүүлдер болгаш электри энергиязы-биле башкарарлар. Профессионал мергежилин улам хандыладып, сайзыраңгайжылары коллективтиң бедик көргүзүглерин чедип алырының чугула курлавыры боор турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, электровоз машинизи С. Яцков дыка хөй аныяк демир-оруукчуларны өөредип белеткээн. Ол митингиге чүве чугаалааш, коллективтиң мергежилдиг бедиилериниң чаа-чаа курлавырларын тывары-биле кыйгырган. Чогум-на ол сорулга-биле ында мурнакчы дуржулга школазын тургускан. Аңаа өөренип чорук салган сорулганы алдарлыг-биле күүседир, субботник хүнүнде үш локомотивти, 309 электросекцияларны септээр, 28 электровозтарның техниктиг хынанга көрүлдезин кылыр арганы деповуң ажылчыннарынга бээр.

1905 чылдың революциязынга тураскаал аттыг электри машина тудуушкунунуң заводунуң коллективиниң субботник фондузунче шилчидер акшазының түңү — 10 муң рубль болур. Ол бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери апрель 20-де хоорай транспортунга, чүък көдүрер механизмнерге, судноларга күчүлүг он-он моторларны кылып үндүрерин хүлээнген. Олар иштики курлавырларны тып ажыглавышаан бүгү продукцияны камнаттынган материалдары болгаш энергия курлавырлары-биле бүдүрүп үндүрер.

Бир дугаар шак заводунуң мурнакчылары байырлал хүнүнде бүгү продукцияны холуушкун чокка, дорт дужаарын хүлээнгеннер. Субботник хүнүнде ээлчег даалгаларын дыка ажыр күүседиринге белеткээр черден эгелээш, оларны эптээринге чедир удук-соксаал чок, тудуш холбаалыг ажылдаар чорук хайнырар. Чижээ, № 7 цех аңаа хүннерде ээлээн каш чүс рубль хөй — 2300 рубльдиң продукциязын кылыр. Ол цехтиң коллективи рекорд көргүзүглүг хүн бүрүнүң нормазын чижээ болдурарын хүлээнген. Бүдүрүлгениң дыка хөй ажылчыннары мурнакчыларның үлегерин ээрерин шиитпирлээн.

«Херээжен хеви» даараарынга каттыжылгазының коллективи апрель 20-ге чедир часкы, чайгы үениң чаа хевирлиг хептерин даараарын шиңгээдип алырын шиитпирлээн. Ол хүн аңаа 245 муң рубльдиң каас-чараш, аян-шинчилиг хептерин даараар. Ол дээрге, аңаа ээлчегниң үезинде кылырындан дыка хөй-дүр. Ажылдың таарымчалыг аргаларын ажыглаары, бүдүрүлге ажылын чиик организастаары даараныкчыларга шалыпчы ээлчеглерни камнаттынган курлавырлар-биле чедимишкиниг эрттирер арганы бээр.

(СЭТА-ның корр.).

Москва.

БИР МУҢНУ ШИЛЧИДЕР

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскаатан коммунистиг субботникти эрттирер дугайында эгелекчи саналын республиканың күш-ажылчы коллективтери изиг-биле деткип, күш-ажылдың байырлалының хүнүнде камнап алган чүүлү-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын илергейлеп турар. Москвачыларның эгелээшкинин деткээн митингилер найысылал Кызылдың бүдүрүлгелеринде эгелээн. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажыл-ишчилериниң москвачыларның эгелээшкинин деткээн хуралы дүүн болган.

Күш-ажылдың байырлалын эрттирериңге тураскаатан митингиниң коллективте парторганизация секретарының оралакчызы С. И. Чемезов ажыткан. Бүдүрүлгениң директору В. Х. Кара-оол Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң үлегерин чурттуң күш-ажылчы коллективтери эдерип, ол хүн камнап алган материалдыг курлавырлар-биле ажылдаар, апрель 20-де күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр, коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаан акшазын он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээнин митингиниң киржикчилеринге чугаалап берген.

Өрүмнээр станок машинизи А. И. Чирков, БелАЗ-548-тиң чолаачызы И. А. Захаров, экскаватор машинизи В. И. Курин митингиге чүве чугаалааш, коммунистиг субботник хүнүнде чаңгыс кижи дег ажылдап үнгеш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче кады ажылдап турар эш-өөрүн кыйгырганнар. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде камнап алган электри энергиязы-биле 1300 тонна хөмүр-дашты казып, сес муң кубометр черниң кырыкы доорузун аштап, 1000 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. Ол хүн 411 кижи боттарының ажылдаар черлеринге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп дугурушкан.

О. НАМАСАЙ.

ЧАҢЧЫЛЫВЫС САЛБАЙН

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүн бүгү чуртка коммунистиг субботниктер-биле демдеглеп, аңаа ажылдап алган акшаны Төрээн чурттуң чечектелиишкини дээш беш чылдың фондузунче шилчидери — совет кижилерниң салгал дамчып келген онзагай күш-ажылчы чаңчылдарының бирээзи. Ол чаагай чаңчылдың эгелекчилери — Москваның мурнакчы бүдүрүлгелери. Олар бо чылын база-ла ындыг эгелээшкинни үндүрүп, ленинчи коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирерин кыйгырган.

Ол эгелээшкинни Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелери деткип, бүдүрүлге хуралдарынга, күш-ажылчы ээлчегниң кыска митингилеринге чугаалажып көргүлээн. Деткиишкинниң ындыг митингилери Кызылдың № 48 тудуг эргелелинге, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинге, авиабүдүрүлге коллективинге эрткен.

Авиабүдүрүлге коллективиниң мурнакчызы, Л-410 корабльдиң командири В. Колупаев мынча деп чугаалаан:

— Бистиң коллективте база чылдың-на коммунистиг субботникти бедик организастыг эрттирериниң эки чаңчылы быжыгып тургустунган. Бистер, авиаторлар, эки ажылдаарынга кужувусту черле харамнанмас бис. Эрткен чылын чыл дургузунда 135 тонна кывар-чаар материалды камнап алган бис. Бо чылдагы камнап алган курлавырны «кызыл субботада» ажыглап ажылдаар, оңу почта, чүък сөөртүрүнге, пассажирлер эргиштирарынга киириштирер бис. Ол хүн эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар чаңчылывысты салбайн, бир демниг, бедик организастыг ажылдаар бис.

Бистиң корр.

Даштыкыдан медээлер

ИТАЛИЯГА УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

РИМ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Итали Республиканың Президентизи А. Пертини-биле Квиринал ордузунга февраль 27-де ужурашкан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкодан байыр чедириишкинин болгаш чаагай күзээшкиннерин найыралдыг беседаның үезинде А. А. Громыко Италияның күрүне баштыңынга дамчыткан. Өөрүп четтиришкенин А. Пертини илергейлээн болгаш бодунуң талазындан К. У. Черненкога байыр чедириишкинин болгаш чаагай күзээшкиннерин дамчыткан.

Делегейниң ийиги дайынынга нацизмни болгаш фашизмни чылча шапкан Тиилелгеге совет улустуң шиитпирлиг ролюн демдеглээн Удурланыышкынның итали шимчээшкининиң киржикчизи чораан Италияның Президентизиниң чугааларын Совет Эвилелинде билир болгаш бедик-биле үнелеп турарын беседаның үезинде А. А. Громыко демдеглээн. Тиилелгениң 40 чылын тайбыңга ынак бүгү күштер калбаа-биле демдеглээр.

Делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче болгаш күрүнелер аразынга идегежир чорукту быжыглаарынче угланыышкынга тодаргай базымнарны боттандырарының чугулазын А. А. Громыко болгаш А. Пертини айыткан. Космос болгаш ядролуг чепсектер талазы-биле Женевага болур совет-америк чугаалажыышкыннар ажыл-ишчи болгаш чогумчалыг байдалга эртер болгаш кайы-кайызынга таарыжыр дугуржулгаларга чедирер, ол чорук бүгү делегейде байдалга таарымчалыг салдарны чедирер дээрзинге идегелди А. Пертини ооң-биле холбаштыр илергейлээн.

ССРЭ-ниң болгаш Италияның, совет болгаш итали улустарның аразынга бүгү талалыг харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге белениин ийи талалар илергейлээн.

А. А. Громыкога аалдар кылдыр А. Пертини дүштеки шайлалга тургускан. Дорту, найыралдыг чугаалар солчуушкуну болган.

• • •

Итали Коммунистиг партияның Чиңгине секретары А. Натта-биле болгаш ИКП-ниң удуртулгазының кежигүннери-биле А. А. Громыко беседа кылган.

Ийи партияларга сонуургалдыг айтырыглар талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну эш ёзузунуң байдалынга эрткен беседаның үезинде болган. Тайбың дээш демиселдиң, боо-чепсектиң дамчыктың мурнунда космос болгаш ядролуг чепсектерни эндере бүдүрерин кыдчыктырбазының, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, делегей амыдыралынга чавырлыышкынның чорудулгазын хатап тургузарынга күженишкиннерни улгаттырарының айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Италияда элчини Н. М. Луньков беседага олуруушкан.

• • •

А. А. Громыко ол хүн Ватиканга барып чораан болгаш II Иоанн Павел-биле беседа кылган.

Тайбыңны быжыглаар, космоска боо-чепсектерни эндере тургузарын болдурбас, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин черге соксадыр талазы-биле күженишкиннерниң эргежок чугулазынга холбашкан айтырыгларны беседаның үезинде чугаалажып көрген.

• • •

А. А. Громыкога аалдар кылдыр ССРЭ-ниң Италияда элчини Н. М. Луньков февраль 27-ниң кежээзинде хүлээп алыышкын кылган, ол хүлээп алыышкын найыралдыг байдалга болуп эрткен.

Владимир Ильич Ленинниң адын Рим хоорайның кудумчуларының бирээзинге тыпсыр дугайында Рим муниципалитетиниң шиитпирин Рим хоорайның тергиилекчизи У. Ветере хүлээп алыышкын үезинде А. А. Громыкога дамчыткан.

ВАРШАВАГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский Польшада аян-чорук кылып келген Португал компартияның Чиңгине секретары А. Куньял-биле ужурашкан.

Ужуражыышкын үезинде ПКАП-тың болгаш ПКП-ниң аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай быжыглаарының айтырыгларын, ол ышкаш делегейниң чугула айтырыгларын чугаалашкан. Бүгү ниити тайбыңны быжыглаар, чепсегленииишкинни дужурер, ядролуг дайын тыптывы келириниң айыылын болдурбас дээш ийи партия тайбыңга хандыкшылдыг бүгү күштер-биле моон соңгаар даа идепкейлиг туржуруун онзалап демдеглээн.

Часка белеткел

ХУУСАА ЧООКШУЛААН

Часкы хову ажылдарынга баш бурунгаар белеткенири агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазы болур. Хуусаа чоокшулаан тудум белеткел ажылдарын улам дүргедедири, ажылдың шынарынче кичээнгейни улам улгаттырары чугула. Бүгү белеткел ажылдары чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының шыңгы контролюнга турар ужурлуг.

Часкы хову ажылдарын ногаа өстүрүкчүлери баштай эгелээр. Амгы үеде олар органиктиг чемишчидилгениң шөлдерге төп, рассада олуртурунга үрезинни болгаш парниктерни белеткеп, ногаа бригадаларының болгаш звеноларының кежигүннерин четчелеп турар. Чамдык ажыл-агыйлар түр курстарны организастап, ногаажыларны өөредип турар. Дыка хөй совхозтарда ногаа өстүрер коллективтер күш-ажылы эргелеп башкарарының дешпиилелиг аргазын — бригада керээзин шиңгээдип алган. Ногаажыларның ажылының амгы байдалын республиканың көдээ ажыл-агый министриниң оралакчызы Георгий Иннокентьевич ЛАРИОНОВ бо чүүлүнде чугаалап турар.

1985 чыл он бирги беш чылдың сөөлгү чылы, СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизинге белеткелдиң чылы болганда, ажыл-ишчилерге харыысалгалыг чыл болур. Ногаажылар бо чылын 14,5 муң тонна ногаа аймаан азы эрткен чылдагызындан 1900 тонна хөй продукцияны бүдүрер. Олар ыланғыя эрте быжар ногааны көвүдедир олуртурун шиитпирлээннер. Ындыг ногаа 670 тонна болур, ооң 250 тонназы капуста, 315 тонназы огурец, 50 тонназы помидор, 55 тонназы өске ногаа аймаа болур. Бо сорулганы чедип алырынга гектардан-на 175 центнерден эвээш эвес дүжүт алыры чугула. Ынчангаш күрүнеге болгаш садыг организацияларынга эрткен чылдагызындан 1180 тонна хөй азы 6380 тонна ногааны дужаар. Бо бүгүнү боттандырарда чүнү кылза чогуурул?

Хамыктың мурнунда культура бүрүзүнүң тарыыр шөлүн, ооң тарылга ээлчештирилгезинде турар черин тодарадыр херек. Четпес үрезиннерни четчелээр болгаш доп-дораан күрүнениң үрезин инспекцияларынга хынаттырар. Чамдыкта капуста үрезинин дээш алган үрезин турнепстиң-даа болган таварылгалар бар.

Кайы звенонуң кандыг культураны өстүрерин база ам тодарадыр. Ынчангаш звено бүрүзүнге, культура бүрүзүнге технологтуг карта тургузар, Ынчангаш бүгү коллективтерни керээ ёзугаар ажылдадыры чугула.

Республикада рассада өстүреринге херегледтиниң турар 64,2 муң дөрбелчин метр теплицаларның болгаш парниктерниң 14 муң дөрбелчин метри ам-даа белен эвес. Ыланғыя ногаа өстүреринге тускайлаттынган «Бурунгаар», «Дөң-Терезин», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарда байдал дүвүренчиг. Чамдык совхозтар өлээ безин белеткеп албаан. Парниктерни аштап албаан коллективтер база хөй.

Теплицаларны полиэтилен шывыглар-биле шывар үе база келген. Ындыг шывыгларны «Сельхозхимия» складтарындан дарый алыры чугула.

Мелиорация системаларын база амдан белеткээр херек: бугаларны аштаар, суг бадырар хаалгаларны септээр, суг ажар черлерни быжыглаар, насостарны хынаар. Ыланғыя чаашкынналдырып суггарар агрегаттарны болгаш өске-даа дериг-херекселдерни, машина-техниканы амдыгааштан белеткээр болгаш четчелээр.

Ногаа өстүрер ажыл-агый бүрүзү үнүш аарыгларынга, хоралакчыларынга болгаш бо үнүштерге удур хораннарны тыптынып алыры чугула. Ындыг хораннар «Сельхозхимия»да хөй, оларны ооң алгаш, дүрүм ёзугаар шыгжаар херек.

Бо чылын күш-ажылды эргелеп башкарарының чаа аргаларын ажыглаарынче кичээнгейни улгаттырары чугула. Оон ыңай ногааны олуртурунга, өстүреринге техниканы ажыглаарын бирги черге айтырыг кылдыр көөр. Ындыг техника совхозтарда четчир, ооң септелгезин дүргедедир талазы-биле хемчеглерни ажыл-агыйларның удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары алыр ужурлуг.

Ногаа өстүрер совхозтар ногаа хүлээп алыр болгаш оңу сайгарар пункттарны тудар, деңзи болгаш өске-даа дериг-херекселдерни четчелээр, дансы кылыр санажылга документилерин тыптынып апаар. Садыг организациялары-биле керээни чарары, ногааның дужаарының хуусааларын дугурушуру база чугула.

Бо хүннерде ээлээн хөй совхозтарда ногаажыларның өөредилгези дооступ турар. Ногаажы бүрүзүнүң билиин шылгап, бедик мергежилдиг ногаажыларга класс тыпсыры негеттинип турар.

Ногаажы бүрүзү минералдыг чемишчидилгениң дүжүт бедидеринге чугулазын, оңу ажыглаарының аргаларын билген турар. Минералдыг чемишчидилгелерниң кадагалалының эки элер, ук чемишчидилгелерни бүрүн ажыглаар херек. Ногаа өстүрер совхозтарга чемишчидилге отрядтарын организастаар болгаш органиктиг чемишчидилгени баштай ногаа өстүрер шөлдерге чажар. Органиктиг чемишчидилгениң чажар хемчээлин бир гектарга онаалтыр 40—60 тонндан эвээжетпези, кривээн өдекти ажыглавазы чугула.

Бистиң республикада ногааның бедик дүжүдүн ап турар бригадалар болгаш звенолар хөй. Эрткен чылын «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажызы Л. М. Немцованың звенозу гектар бүрүзүнден 405 центнер, Г. А. Белоусованың звенозу 368 центнер дүжүттү алган. «Улуг-Хая» совхозта У. Д. Билдей-оолдуң звенозу гектардан 202 центнер ногаа ажаап алган. «Саян», «Хайыраканның», «Найырал» болгаш «Бурунгаар» совхозтарның ногаажылары база планда көрдүнгениндең хөй дүжүттү алганнар.

Бедик дүжүт ап турар ногаажыларның дуржулгазын республиканың совхозтарынга нептередир херек. Бо чүгле планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттандырарын хандырар эвес, харын, чоннуң эргежок чугула ногаа культуралары-биле хандырарын болдурар. Ындыг болганда ногааның бедик дүжүүн ап болурунуң, он бирги беш чылдың чедиишкинниг доозарының болгаш СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизин тиилелгелиг уткуурунуң аргазы бар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫН ХАНЫЛАДЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң ээлчеглиг хуралы болган. Аңаа «1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын Кызыл хоорküүскомунуң күүседип турарының дугайында», «Ыяш болбаазырадыр болгаш өске-даа үлетпүр артынчыларын (хирээзинин, шлакты) көдээ ажыл-агыйга ажыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. СЕРЯКОВ эрттирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга уткуштур бедеткелдиг улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскому идепкейжиткен деп, хуралга демдеглээн. Хоорайның албан черлери болгаш төп-нити организациялары күш-ажылчы коллективтерге база чурттакчылар ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирген. Үстүнде адаттынган доктаалды күүседириниң хоорküүском хемчеглер планын ажылдап кылган, дайын хоочуннарын хөй-нити амыдыралга, анныктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезинге хаара тударын идепкейжиткен. Совет Армияның хүрээлелинче анныктарны үдээри, комсомол билеттериниң тыпсыышкыны байырлыг байдалга эртип турар.

Хоорайның школачыларының өөреникчилери «Ада-чурттуң Улуг дайынының чыл демдеглелдери» деп Бүгү-эвилел экспедициязынга идепкейлиг киржип турар. Бо чылын хоорайның библиотекалары «Шериг-патриоттуг номну — номчукчу бүрүзүнге» деп кыйгырыгны үндүрген. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң ужур-дузазының дугайында тайылбыр-пропаганда ажылын күш-ажылчы коллективтерде, чонның чурттап турар черлеринде күштелдирген.

Тиилелге хүнүнге уткуштур бүдүрүлгелерде, албан черлеринде бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Күш-ажылчы коллективтер Тиилелге хүнүнге уткуштур планнан ажыр 370 муң рубльдиң продукциязын бүдүрери, чүък сөөртүрүнүң болгаш пассажир аргыштырарының дөрт ай планын апрель 27-ге чедир күүседири, үүрмектеп садар бараан саарылгазының планындан ажыр 90 муң рубльди садары, дайынга мөчээннериниң оруунга бир хүн ажылдаары, а аңаа ажылдап алган акшаны Тайбың фондузунче шилчидерин хүлээннгенер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтеринге санаторийлер, курорттар баар путёвкаларны берип, материалдыг дузаны көргүзүп турар деп хуралга демдеглээн. Ол ышкаш хууда машиналарны фронтучуларга ээлчег чок садып турар, оларның квартираларынга телефоннарны база салгылап бергилээн.

Дайын хоочуннарынга эмчи дузазы көргүзер талазы-биле ажыл база экижээн, оларның шуптузун шинчилгеже хаара туткан.

Ындыг-даа болза, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур ап чорудуп турар хемчеглерде кошку четпестер бар дээрзин хуралга айыткан. Ооң чижээнге, фронтучуларның садыг болгаш коммунал-амыдырал талазы-биле хандырылгазында четпестерге доктааган. Ол ышкаш бажың-балгат-биле хандырар талазы-биле айтырыг база эчизинге чедир шиитпирлеттинмейн турар. Чурттаалга байдалын экижидери-биле ээлчегде турарлар ам-даа бар. Санаторийлерже, курорттарже барып турарларының саны эвээш болуп артпышаан. Ол ышкаш амыдырал хандырылга база медицина албан черлеринде хоочуннарже кичээнгей кошкак.

Бо болгаш өске-даа четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды ук хуралга хүлээп алган.

* * *

Республиканың совхозтарында органиктиг чемишчидилгелерниң чедишпейн турарындан бир гектар тарылга шөлүнге төгер ужуралгы 8—10 тонна чемишчидилгениң оруунга чүгле 500—600 килограмм төктүнүп турар. Ындыг турбуже органиктиг чемишчидилгениң хемчээлин улгаттырар болгаш үлетпүр артынчыларын (хирээзинин, чөвүрээни, хөмүр-даш шлагын) ажыглап турган, ооң шынарын экижидер талазы-биле курлавырлар чедир ажыглаттынмайн турар дээрзин ук хуралга демдеглээн.

Хөрзүнүң дүжүткүр чоруун бедидер, ховуларже органиктиг чемишчидилгелерни хөйнү сөөртүр ажылдарны боттандырары-биле республиканың чамдык министерстволарынга болгаш ведомстволарынга даалганы бээр деп хуралга шиитпирлээн. Совхозтарга болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринге бүдүрүлге артынчыларын чедирерин оларга даасхан.

ШЫНАР—АНЫЯКТАРНЫҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

МОСКВА. Сес муң ажыг аныяк оолдар болгаш кыстар ажылдап турар Ленинчи комсомол аттыг автомобиль заводунуң комсомол организациязының бир чугула сагыш салыышкыны — продукцияның шынары. АЗЛК-ның шынар талазы-биле төргииннериниң баштайгылары комсомолчулар болганы таварылга эвес. «Магадылаттынган шынарның бригадазы» деп хүндүлүг атты дөртен ажыг комсомолчу-аныяктар бригадалары чаалап алган. Оларның бирээзи — кузовтар эптеп чыыр конвейерде ажылдап турар Александр Макаровтуң удурткан бригадазы болур.

ЧУРУКТА: магадылаттынган шынарның бригадазы ажылдап турар чери — кузовтар чыыр конвейерде.

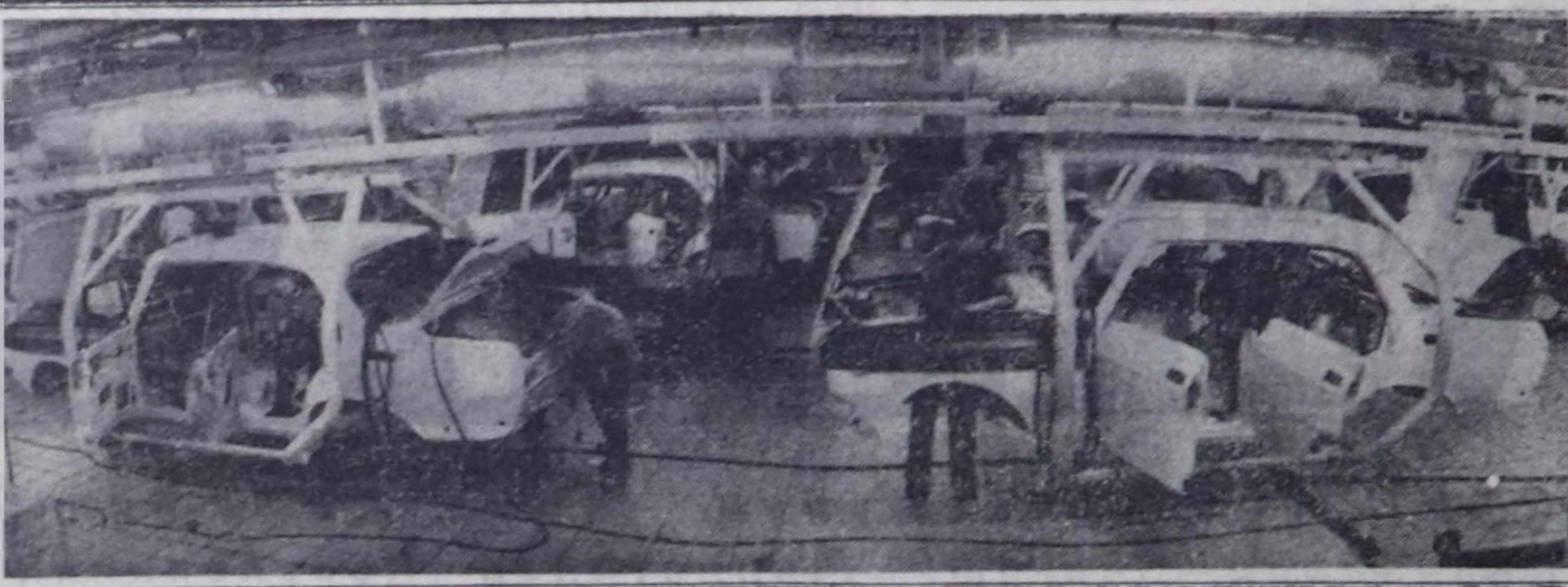

А. ШОГИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 3 автобүдүрүлгезиниң хоочун ажылчыны Григорий Иванович Хирьевич чуъы машиналарының мезектерин септеп белеткээриниң талазы-биле бедик мергежилдиглерниң бирээзи. Бо АТБ-ге ол хөй чылдарда ажылдаан. Пенсиялаар назыны ашса-даа, ол моторлар септеп ажылдавышаан. Хүнде ныяыр үлүүн ол 150 хуудан кудулатпайн турар. Он бирги беш чылдың шалыпчыларының одуруунда ооң ады кирген. Григорий Иванович бо хүннерде июльдуң үлүүнде ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Сакманчы — хүндүлүг мергежил. Ону чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Сакманчы кижи малды, ылаңгыя төрүүр малды ажаарының болгаш чемгерериниң, чаш малды өстүрериниң бүгү чажыттарын ыяк билген, мурнакчы дуржулганы шиңгээткен турар ужурлуг.

Сакманчылаар хуусаа эвээш-даа болза, сакманчының харыысалгазы улуг. Ол эң-не берге, эң-не чымыштыг үеде малчынга дузалажып келир. Ооң канчаар ажылдаанындан чаш малдың мендизи болуру, малчынның болгаш ажыл-агыйның планныг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттинери, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, мал бажының өзери улуг хамаарылгалыг. Ону хоочун сакманчы Чамыяң Бичии-Уруг эки билир.

Чамыяң Бичии-Уруг бо чылын «Тээли» совхозтуң мурнакчы хойжузу Салчак Бакчаптың кодаанында сакманчылап турар. Ук кодаңда төрээн иий чүс он хойнуң хураганнары шупту менди болгаш омак доругуп турар. Малчын сакманчызының малга туулуун, кежээзин болгаш кашпагайын мактап ханмас. Ындыг сакманчыга таварышканынга ол өөрүп орар.

ЧУРУКТА: сакманчы Б.-У. ЧАМЫЯҢ.
К. ЧООДУНУҢ фотозу.

«Шынга» харыылар

КОНТРОЛЬГА АЛГАН

Бо чылдың январь 23-те солунга Кызылдың чаа хлеб заводунуң дугайында «Тудуу доозулган, а продукциязы...» деп чүүл үнген.

Шүгүмчүлелге харыыны СЭКП хоорkомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов берген. Ында демдеглээни: «Ол дугайын СЭКП хоорkомунга чугаалажып көрген. Материалда кирген фактылар шын. Эдилге ажылдарын чорудар тускайжыткан организацияның киржилгези-биле заводтуң дерилгезин шенеп көрүп, ону ажылдадып турар, бүдүрүлгениң долу күчүзүн ажыглалга кииреринниң хуусаазы — алды айлар иштинде. Дерилгелерниң чамдык белдирлери орта ажылдаттынмас болганы шенелделер үезинде илереттинген, четпес чүүлдерни эде кылыр талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турар.

Заводтуң удуртулгазы эдилге ажылдарын чорудар тускайжыттынган организация-биле кады бүдүрүлгениң күчүзүн дарый шиңгээдип алырының хемчеглерин төлевилээн. СЭКП хоорkому ол ажылдарны сайгарып көрген болгаш доктаамал контрольда алган».

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН...

Бо чылдың январь, февральда Кызыл районнуң совхозтарындан, бүдүрүлгелеринден, албан черлеринден, организацияларындан бистиң штаттан дашкаар авторларывыс элээн чагааларны редакцияже чоруткан. Оларның арызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, амыдырал хандырылганың айтырыгларын доктаамал кичээнгейге алырын чугулалап айыткан, четпестерге эптеш чок болурунуң дугайында чагаалар база эвээш эвес болган. Ук материалдарның бир кезиин хемчег алыры-биле тус-тус черлерже чоруткан, элээн кажын, хынаан соонда, чырыкче парлап үндүрген.

Редакцияның почтазынга келген бир чагааның утказы мындыг. Электри чырыы Куйгуртуг суурда багай. Ону экижидериниң, чурттакчыларга таарымчалыг болдурарының хемчеглери алдынмайн келген.

Бистиң авторувустуң шүгүмчүлелинге Кызыл райкүүскомунуң көдээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги А. И. Семёнов харыылаан. Харыыда бижээни: «Тере-Хөл» совхозтуң дирекциязының болгаш суурнуң чурттакчыларының дилээн ёзугаар эргелел дараазында хемчеглерни алган. Трансформаторлар тургузугларын Кызыл хоорайдан тыпкаш, Кызыл — Куйгуртуг аразының кышкы оруу-биле совхозтуң автомашиналары-биле чоруткан. Ол аппаратураны тургузар, эптеп кылыр талазы-биле дузаны эргелелдиң кол инженери чедирер».

Бир шүгүмчүлелдиг чагаа Терлиг-Хаядан келген. Көдээ бижикчи ында садыг ажылдакчызы О. И. Юферованы садып алыкчыларга база удуртуп турары коллективиниң кежигүннеринге доңгуй деп шүгүмчүлеп турар. База ол ышкаш Кызылче отчёт дужаап чоруткаш, аңаа саадай бээр таварылгалары база тургулаан. План база күүсеттинмейн турар. Хандырылгада четпестер хөй.

«Чагаада чамдык фактылар бадыткаттынган. Үргүлчү кудуу шынарлыг продукция бүдүрүп турганы дээш хлеб быжырар чериниң эргелекчизи З. Гончарова болгаш хлеб быжырыкчызы Н. Першина оларны ажылындан хостаан. Планныг онаалданың күүселдезин хандырбааны база садып алыкчыларга, коллективке доңгуй чорууру дээш О. И. Юферовага административтиг хемчегни онааган.

Магазиннерниң, столоваяның, хлеб быжырар чериниң агар септелгезин кылган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, садыгның культуразын бедидер, ажылдың шынарын экижидер дээш контрольду күштелдирген» — деп, Кызыл районнуң холушкак барааннар садыының директору В. М. Соболева «Шынга» харыылаан.

Арагалаар, уруг-дарыының өөредилгезинче, кижизидилгезинче кичээнгей салбас чамдык өг-бүлелер «Тере-Хөл» совхозта бар болуп турарының дугайында «Мээң бодалым» деп корреспонденция солунга үнген. Аңаа харыыны партком секретары А. Ч. Барым берген. Ында бижээни болза, «Бо талазы-биле четпестерни эдери-биле хемчеглерни алган. Харыысалгазы чавыс турган чамдык иелер-биле беседаларны көдээ Совет күүскомунга, херээженнер чөвүлелинге кылган, өске-даа хемчеглерни ап чорудуп турар».

УРУГЛАР САДЫН АЖЫТКАН

Чөөн-Хемчик районнуң Элдиг-Хем суурда чаш уруглар ажаап тургузар албан чери чок болуп турарының дугайында чагаа редакцияга келген. Ылаңгыя школа назыны четпээн уругларлыг башкыларга, кижизидикчилерге, школа ажылчыннарынга ол байдал кончуг таарымча чок болуп турар. Ону тургузарының кандыг хемчеглерни ап болурун редакция Тыва АССР-ниң Чырыдышкын министерствозундан айтырган.

Чырыдышкын министриниң оралакчызы П. А. Морозов дараазында харыыны чоруткан: «Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң үндүрген шиитпири ёзугаар 25 чаш уруг турар «Таежный» ясли-садты Элдиг-Хемде ажыткан».

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

«Ээ ёзу-биле көөр» деп чүүл солунга үнген. Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхоз машина-техниканы ээ ёзу-биле ажыглавайн турарының дугайында шүгүмчүлеп турар. Ажыл-агыйда 43 автомашина, 23 трактор бар. Олардан чүгле беш машина болгаш беш трактор суур иштинде калгып турар. Өске 58 «баш» техника үрелик, тоймаглаттынган, читкен... Техника септээр туржук, ону чаңгыс хоядуруп алыр гараж чок. Хамык машина бажыңнар санай турар. Эрги гараж шак доңган. Чаа гаражты хүлээп алган деп санап турар хирезинде, ажыглаалга кирбестээн.

Тургустунган байдалды эдери-биле ап чоруткан хемчеглерниң, кылып турар ажылдарның дугайында чаганы РАҮК чөвүлелиниң даргазы С. М. Достай редакцияже чоруткан.

«Шүгүмчүлел долузу-биле бадыткаттынган. Машина-техника турар автогаражты ажыглалда кирген. Сут чедирер чеди автомашина малчын кыштагларже хүн бүрү үнүп турар. Техника септээр беш кижи составтыг звенону тургускан. Септелге эрткен беш тракторну Ак-Чырааның девискээринче, хымыгыыш белеткелинче аъткарган. Өске-даа машина-техниканың септелгезин кылып, оларны ажыглалче дарый кииреринниң хемчеглерин РАҮК чөвүлели шыңгыы контрольга алган.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсетпейн турган специалистерге административтиг хемчеглерни онааган. СЭКП райкомунуң бюрозунга бо айтырыгны база көрген, совхоз директору Б. Ш. Кууларга партийжи хемчегни онааган, ажылда бар четпестерни дарый эдериниң хуусаазын берген».

ШЫҢГЫЫ ШЫЛГАЛДА

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгаты салбырында чээрби бир кодан хой бар. Салбыр баштаар чери болгаш малчыннар кыштагылаашкынны эки эрттирер сорулга-биле белеткел ажылдарын хынамчалыг чоруткан.

Амгы үеде салбырның девискээринде хар чуга, соок дыңзыг эвес, оът-сигенниң байдалы эки, малдың күжү барык-ла күскү хевээр. Салбыр эрткен чылын 1390 тонна сиген белеткээр турган 1600 тоннаны белеткеп алган. Мал чемин хумагалыг чарыгдап турган, бо хүннерге чедир ооң 40 хуузун ажыглаан.

Салбыр он бирги беш чылдың бо доозукчу чылында төрүүр чүс баш хойдан 85 хураганны, бир хойдан 1,8 килограмм дүктү алыр, ынчангаш күрүнеге 1500 центнер хой эъдин, 1450 центнер дүктү дужаар болгаш 3180 хураганны камгалап алыр. Бо хүлээлгелерни амыдыралга бодун боттандырар дээш салбырның малчыннары бот-боттарын социалистиг чарышка кыйгырган кызымак ажылдап турарлар. Малчын коданнарда байдал эки. Малчын Маадыр-оол Монгуш төрээн 250 хоюндан ынча хураганны, Билзии-оол Ооржак 223 хойдан 223 хураганны камгалап алган доруктуруп турарлар. Хураганнарның отчёт-учёдун хүн бүрү кылып турар. Ол ажылды дуржулгалыг малчын чораан, амгы үеде пенсионер хоочун коммунист Начын Куулар эки кылып турар.

Салбырның удуртур ажылдакчылары коданнарже сакманчыларны өй-шаанда үндүрген. Олар барган коданнарынга боттарының дузазын чедиргеннер. Ылаңгыя хову бригадазының учётчиги Ш. Ооржак, нефтебааза эргелекчизи Т. Ооржак, ветсанитар Б. Монгуш кызымак ажылдааннар. Ындыг болза-даа мындыг таарымчалыг кышта бо чылын бир дугаар төрүүр хойларны кадарып турар малчыннарже салбыр баштаар чериниң кошкак кичээнгей салып турганындан К. Бичии-оол, М. Биче-оол оларның коданнарында 10-даа 15 чедир хураган сөөлгү хүннерде өлүп хораны хараадаанчыг. Ооң-биле кады малчыннарны одаар ыяш, хөмүр-даш-биле хандырганы багай. Ол ышкаш автомагазиннер малчыннарга аъш-чемни болгаш чугула херегселдиң өске-даа бараанныарын чогуур өйүнде чедирип бербейн турар.

С. СҮРҮҢ.

Профэвилел амыдыралы

ПЕНСИЯЛАР, ПОСОБИЕЛЕР: ТӨЛЕВИР КАНДЫГЫЛ?

«Ажылдап турар пенсионерлерге пенсияларны болгаш күрүнениң социал страхование талазы-биле пособиелерин төлеп берип турарының байдалы болгаш аңаа ведомствонуң контролюн улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» айтырыгның хуралды профэвилелдер чыылдырган. Аңаа республиканың бүгү министерстволарының, ведомстволарының удуртукчулары, кол бухгалтерлери, контроль-ревизия килдистериниң начальниктери болгаш ревизорлары киришкен.

Хуралга илеткелчи — профэвилелдерниң секретары Ч. С. Монгуш күш-ажылчы кижи дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының дугайында тодаргай чурагайларны көргүскен. Аңаа ылаңгыя күрүнениң социал страхованиезин бир чугула чери ээлээн.

Республикада күрүнениң социал страхование бюджетиниң хемчээли чыл бүрүде көвүдеп, 1985 чылдың январь 1-де 22 миллион рубль четкен, а 1985 чылда 23 миллион 168 муң рубль чедери көрдүнген. Бюджетте бердинген түңнен эрткен чылын 6 миллион 830 муң рубльди түр үеде ажылдаар шинээзин оскунган кижилерге пособиеге, 6 миллион 46 муң рубльди сааттыг боттан божаан иелерге, чаш уругнуң төрүттүнгенин болгаш ону бир хар чедир азыраар талазы-биле пособиелерге төлээн. Ажылдап турар пенсионерлерге, чавыс хандырылгалыг өг-бүлелерниң уругларынга пособиелер төлээринге база хөй түңнү чарыгдаан.

Ооң ынай социал страхование акша-хереңгизиниң күсели-биле кадыкшылга-профилактиктиг кылдак хемчеглерни боттандырып, аңаа чыл бүрүде 1,5 миллион ажыг рубль чарыгдап турар.

1956 чылга чедир бюджет талазы-биле чугула чарыгдалдарны бүдүрүлге, албан, организацияларның страхование дадывырының күсели-биле дуглап турган. А пенсия хандырылгазынга чарыгдалдарын өскени-биле холбаштыр күрүне бюджетинден дотацияны бистиң чуртка ол-ла чылын бир дугаар үндүрүп эгелээн. Пособиелер көвүдээни-биле кады дотация улгаткан. Республика күрүне бюджетинден чыл бүрүде 5 миллион хире рубльди ап турар.

Бо бүгү чаагай кежик боду келбес, ону ажылчыннарның, албан-хаакчыларның күш-ажылы-биле тургузар. Ынчангаш күрүнениң социал страхованиезиниң бо хире хөй түңнүг акша-хереңгизин смета ёзугаар хумагалыг чарыгдаары хүнүң чугула айтырыы. Ол дугайын хуралга саналынга республиканың Сан министерствозунуң килдис эргелекчизи Э. Х. Мөңниг-оол, социал хандырылга министриниң оралакчызы А. С. Владимирова, профобчөвүлелдиң килдис эргелекчизи Э. Ш. Ондар, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы Ю. П. Слободчиков олар чугаалааннар.

Күрүнениң социал страхование талазы-биле пособиелерин шын доктаадып, санаанынга болгаш төлеп берип турарынга контрольду бүгү черлерниң профэвилел органнары боттандырар. Социал страхованиениң акша-хереңгизиниң шын чарыгдалын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң эрткен чылдың февраль 23-те доктаалынга дүүштүр үстүкү ажыл-агый органнары боттандырып турар. Профэвилелдерниң область чөвүлелиниң болгаш область комитеттериниң штаттыг аппаратлары сан-хөө органнары-биле кады эрткен чылын 69 муң рубльдиң страхование дадывырын чедир санаан. Дадывырны өй-шаанда шилчиттээни дээш бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга чээрби муң рубль түңнүг хоопу санаан. Документилерни шын эвес тургусканының, ВЦСПС-тиң социал страхование айтырыгларының талазы-биле Саавырын хажытканының уржуундан төлеттинген 218 муң рубль түңнүг пособиелерни, пенсияларны страхование дадывырларының күселинче киир санаарын хүлээп албаан. Көдээ ажыл-агый, кадык камгалал, чырыдышкын, садыг, культура, чоннуң амыдырал хандырылга, чурттаалга коммунал ажыл-агый, ыяш ажыл-агый, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарында, респотребсоюзтуң, «Тыва совхоз тудугу» каттыжышкынның, «Тыва септелге тудуг» трестиниң өске-даа ведомстволарның шугумунда күрүне албан черлеринде ындыг хажыдыышкыннар бар.

Үстүнде фактылар бүдүрүлгелерге, организацияларга карыга болган, а профэвилел организацияларынга — күрүнениң социал страхование бюджединге орулга болуп кирген. Техниканың айыыл чок чоруун хажытканы, ажылдап турар кижилерге таарымча чок байдалдар тургусканы дээш бүдүрүлгелерниң, организацияларның дөртен хире удуртукчуларын штрафтаан.

Социал страхованиениң баштарарынга база күрүнениң социал страхование бюджединиң күүселдезинге контроль-ревизия ажылының дээштиин бедидер сорулга-биле профэвилел комитеди бүрүзү ревизия комиссиязын соңгуп турар болгай. Республиканың профэвилел организацияларының ревизия комиссияларында хөй-ниитичи эгелээшкин-биле үш муң чеди чүс ажыг активчи бар. Оларның ажылы сайзыраңгайжып, активке доктаамал даянган, профэвилел комитеттери эки түңнелдерни чедип ап келгеннер.

Ынчалза-даа чамдык комитеттер ону доктаамал эвес чоруткан. Хөй ревизия комиссиялары боттарының актыларынга чүгле отчёттуг саннар көргүзүп, пособиелерни, пенсияларны тыпсып база шын төлеп берип турарын, санаторий-курорттарга дыштаныр, эмнелир кижилерге путёвкалар хуваалдазын хынап көрбейн турар.

Эрткен чылын республиканың элээн хөй күш-ажылчы коллективтеринге чоруткан хынаалдалар үезинде пенсияларны, пособиелерни четче тургустунмаан документилер ёзугаар төлээн фактылар илереэн. Чөөн-Хемчик райпозунга, Чөөн-Хемчиктиң, Бии-Хемниң район эмнелгелеринде, «Суктпак», «Сут-Хөл» совхозтарда болгаш өске-даа коллективтерде төлевирни профэвилел комитеттериниң шиитпири чокка чоруткан.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйында, «Тыва совхоз тудугунуң» № 1 КМК-зында, Садыг министерствозунуң өөредилге-курс комбинадында, Кызылдың нефть баазазында, Хову-Аксының автобүдүрүлгезинге бүдүрүлгеден өске черге кемдээн таварылгага түр үеде ажылдаар шинээзин оскунганнарга эмчи бижиин ёзугаар пособие бээрде ооң чылдагаанын тодараткан акт чокка төлеп турар.

Мындыг фактылар база бар. Эмчиниң бижиин ёзугаар пособие төлээрде кадрлар килдизи үзүктелиишкин чок ажыл стажын шын эвес санап каар. Каа-Хем райпозу, Тываның электри четкилери, «Суктпак», «Сут-Хөл» совхозтар, Шагаан-Арыг АТБ-зи ышкаш коллективтерниң бухгалтериялары ажылдакчыга ортумак шалыңны частырыглыг кылдыр санап турганнар. Чамдык коллективтерде не херээженнерге бир хар чедир вазылыг уруглар ажаарының талазы-биле пособиени профэвилел комитеттериниң чөпшээрели чокка директорнуң дужаалы-биле төлеп, ажыл стажын дужаалга көргүспейн турар. Ооң уламындан эрткен чылын безин чавыс хандыртынган өг-бүлелерниң уругларынга 19 муң рубльдиң пособиелерин ажыр төлээн. Чылдагааны? Өг-бүлениң нииты орулгазын шын эвес санап, уруг сес хар чеде бээрге пособие төлээрин соксатпайн, уругларның төрүттүнгениниң дугайында херечилелдер чокка төлээр чорукта.

Ажылдап турар пенсионерлерге пенсияларны болгаш социал страхование талазы-биле пособиелерни төлеп турарынга ведомство контролюнуң байдалын анализтеп көөрге, чамдык министерстволар боттуг ажылды чоруткан.

Ынчалза-даа министерстволарның, ведомстволарның контроль-ревизия аппараты боттарының чагыргазында бүдүрүлгелерге, организацияларга ревизия чорудуп тура, пенсия болгаш пособие акшазын шын төлеп турарын хынавайн келгенин илерээн. Чижээ, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелеринге эрткен чылын чоруткан бежен алды ревизия актыларының чаңгызынга-даа үстүнде айтырыгларны көргүспээн. Ведомстволарның ревизорлары ревизияны кыры-биле чорудар, ооң түңнелинде хажыдыышкыннар илереттинмейн баар чоруктар бар.

Профэвилел болгаш сан-хөө органнарының чоруткан хынаалдаларының үезинде пенсиялар болгаш пособиелер төлевириниң талазы-биле ажылда өске-даа четпестер илерээн. Бо дугайында ханы анализтиг, шыңгыы чугааны республиканың министерстволарының, ведомстволарының удуртукчуларының, кол бухгалтерлериниң, контроль-ревизия килдистериниң начальниктериниң, ревизорларының киржилгези-биле эрткен ол хуралга кылганнар.

Оон киржикчилери ажылдап турар пенсионерлерге пенсияларны болгаш күрүнениң социал страхование талазы-биле пособиелерни төлеп берип турарынга ведомствонуң контролюн экижидер талазы-биле ап чорудар кол хемчеглерниң планын хүлээп алганнар.

В. МААДЫР.

Амыдыралга идепкейлиг туруш

КИЖИНИ АЖЫЛ КААСТААР

Бо чылдың февраль 17-де № 41 «Шында» үнген Б. Шактарның «Амыдыралга идепкейлиг туруш» деп ажык чагаазын улуг сонуургал-биле номчуп таныжкаш, чүүлдүгзүнүп деткидим. Авторнуң көдүрген айтырыынга хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны бижикседим.

Мен 1966 чылда Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөлге ортумак школазын доостум. Тускайлаң чуртталгага кым болур, кандыг ажылдаар мен деп айтырыглар чаа школа дооскан кижиниң албан дүвүредип келир. Чамдык аныяктарның бодунуң келир үезинче сагыш салбас, чуртталгага сонуургал чок чоруу мени дыка-ла кайгадыр. Бодаарымга оларның кижизидилгезинде бир-ле чүве четпес болган ышкаш. Чамдык аныяк-өскенниң «сонуургалы» чиктиг. Даштыкыга кылган идик-хеп, база-ла даштыкыдан келтерээн уктазын кижи билбес ырлар бижээн пластинкалар, улуг өртектиг магнитофоннар дээш кевин-херек чок чүүлдер болур.

Мен бичиимден-не техникага сонуургалдыг турдум. Чадагтерге, мотоцикл хевирлиг эт-септи үрелдежип-чазып турган, бакка-сокка септептер азарган мен. Ол-ла сонуургалымга дүүштүр ажыл шилип алырын шиитпирлеп алдым. Шериг хүлээлгемни күүсеткеш, автошкола дооскаш, Кызылдың автосептелге заводунга ажылдап эгелей бердим. Ол 1972 чыл чүве. Оон бээр коллективимден чарылбайн ажылдап, бодумнуң туружумну моон тыптым.

Мээң ажылдап турар бригадам янзы-бүрү маркаларның автобустарының капитал септелгезин чорудуп турар. Чүгле моторунга дегбес, будувас дээрден башка, арткан бүгү септелге ажылдары бистиң холдарывысты дамчып эртер. Бистиң ак сеткилдиг, бүдүрүкчүлүг ажылывыстан республиканың шупту автобудүрүлгелериниң ажыл-агыйларының үрелген автобустарының катап «сегиири» хамааржыр. Харысалга улуг, ажыл амыр эвес. Ынчалза-даа кижи бодунуң шилип алган мергежилин ёзугаар ажылдап, кылып турар херээниң үнелиин, ниитилелге ажыктыын билип чоруурга, бергелерге торулбас болур-дур.

Кандыг-даа мергежил хүндүлүг дижир болгай бис. Аар, чиик ажыл деп чүве турбас деп бодаар мен. Кол-ла чүве бодунга тааржыр, күзенчиг мергежилди шилип алгаш, ак сеткилдиг ажылдаары болур. Чамдык аныяктар баштайгы бергелерге таваржыпкаш, бодунуң шилип алган мергежилин безин кааптар, ырбай бээр чоруктар бар.

Ажылдаан бригадамга база ындыг чоруктар тургулааның сактыр-дыр мен. А. Вишневский деп аныяк оол ажылга кирип алгаш, 3 ай болуп чорупкаш барган. Бистиң ажылывыс аңаа берге мышкаш сагындырган, акшазы көвей, чиик ажыл дилээр кижи мен дээш чорупкан. Сураан дыңнаарымга, элээн каш чыл иштинде, кайда-даа ызырынмайн, чер кезип чоруур дээр болду. Туруш, чүткүл чок болурга, чиик чуртталга сүрерге эки түңнел кайын турар. Оон өске бир кижи база турган. Аныяк, шымрак, ажылдаанда ажылдап-даа шыдаар эр. Ынчалза-даа бодунуң бригадазында эш-өөрүн хүндүлевес, чүгле бодунуң ажыын сүрер. Күзезимзе — эки ажылдаар мен, хөңнүм четпезе — ажылдавазымза-даа бодум турам дээр сагыштыг. Бригадиривис К. Кукарин, бригада кежигүннери оон-биле кижизидилге ажылын чорудуп, шын оруктче ээлдирерин кызыткан бис. Ынчалза-даа ол шуут ажылдавайн барган. Демей-ле бистиң ниитилелге ындыг кижилер сыңышпас, улус оларны сойгалап үндүрүп келир деп бүзүрээр мен.

Ийет. Ажылга чаңчыгары, ажылчын боор дадыгары амыр эвес. Ону бодумнуң дуржулгамдан билдим. Баштай өөреникчилеп кирип алган мен. Кодээ суурдан келген оолга улуг бүдүрүлге черинге чаңчыгып алыры белен эвес болбайн канчаар. Хүнзедир бут кырынга тура хүнзээр, довурак-доозуну кончуг, кежээликтей кижи пат туруптар...

Ынчалза-даа эш-өөрүмнүң дузазы-биле, бодумнуң чүткүлүм-биле мергежилимниң хынын тып, чоорту шуудап чоруй барган мен. Бригадавыс ынчан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы турган. Ынчангаш менден дуржулгалыг эш-өөрүмнүң чаалап алганы ол хүндүлүг атка төлептиг болур дээш кызарым дам баар турду. Үш чыл эрткенде эш-өөрүм мени Кызыл хоорай Совединиң депутадынга соңгаан. Үш чылыш улаштыр депутаттың хүндүлүг хүлээлгезин күүселип келдим. СЭКП Кызыл хоорайның кежигүнү хүлээлгемниң харысалгазы улуг. Заводта дагдыныкчылар чөвүлелинде база киржип турар мен. Ниитичи даалга дээрге-ле хамааты кижиниң албан күүселдир хүлээлгези, ол чок болза чурттаалга долу эвес деп бодап чоруур мен.

Идепкейлиг амыдыралчы туруш. Бо сөстерни хандыр билири чугула. Ол дээрге чүгле ажыл эвес, кижиниң бүгү амыдырал-чурттаалгазы-дыр. Өг-бүлениче, уруг-дарыының кижизидилгезинче кайы хире сагыш салып, хостуг үезин канчаар ажыглап чорууруундан сээң амыдыралчы туружуң, хамааты мөзү-шынарың бүрүнү-биле тодарап келир.

Бодум хуумда хостуг үемни чеп ажыглаарын кызып чоруур мен. Өг-бүлемче сагыш салырындан аңгыда, мергежил бедидеримче, идей-политиктиг өзүлдеже улуг кичээнгейни салып келдим. СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын базыныңга марксизм-ленинизм университединге болгаш Кызылдың политехниктиг техникумун бот-өөредилге-биле доозуп алдым. Ол мээң ажылымга болгаш ниити чурттаалгамга херек. Кижи бүгү назынында өөренир, билиглер-биле чепсегленир болза эки. Коммунизм тургузукчузу совет кижи бүгү талалыг сайзыраңгай болур ужурлуг. Ону чүгле ажыл-биле, кызымак чүткүлдүг өөредилге-биле чедип ап болур. Дагдыныкчы хүлээлгемни күүседип тура, өөреникчилеримге ону чагып чоруур мен. Мээң өөреникчим болур Михаил Никитинниң чедиишкиниг ажылдавышаан, автоорук техникумунда бот-өөредилге-биле өөренип турары мени өөртүп турар.

Бистиң аравыста идепкейлиг амыдыралчы туруштуг кижилер көвей. Оларның бирээзи мээң бригадирим, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин эдилекчизи Константин Тимофеевич Кукарин. Ол бо бүдүрүлгеге 34 чыл иштинде үзүктел чок ажылдап келген. 25 чыл дургузунда бригадирлээн. Бодунуң удурткан коллективиниң эки ажылы дээш үргүлчү сагыш салып чоруур, оожургал билбес кижи. Бо хире үр үениң иштинде бригадага чеже кижи ажылдаваан дээр. Хоочун ажылчын кижи бүрүзүн өөредип, кижизидип, сургап келген. Мени база ажылга өөреткен башкым ол болгай. Бригадиривис заводтуң чаартыкчылар шимтээшкининге идепкейлиг киржип, элээн каш чаартыкчы саналдарны киирген. Константин Тимофеевич ышкаш кижилерниң чанынга чорууурга, кижи бодун база шүдүнүп, мен кандыг чурттап чоруур мен деп бодаңы бээр.

Кижи чүгле чаңгыс чурттаар болганда, ажыктыг, солун кылдыр чурттап эрттирери чугула. Бөгүн эки кылып каан ажыл-херек, халас чарыгдаваан үе-шак даартагы хүнүң сайзыралынга дегүм.

В. ХУНАЙ-ООЛ.
Күш-ажылчы Алдар орденниң 3-кү чергезиниң эдилекчизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Социализмниң акы-дуңма чурттарында

✦ СОФИЯ

Продукцияның чаа хевирин — мал ажылынга мал чемнеринге немелделер кылдыр ажыглаар минералдыг холуксааларны бүдүрүп үндүреринче Девненниң химия комбинады кирипкен. Суггарылгалыг чер ажылынга ажыглаар хоолайларны, тудугга эптелге-хевилел ажылдары тырыыр элементилерни, поливинилхлоридтиң чаа маркаларын кылып үндүрерин эң чоокку үеде шиңгээдип алырын база мында шиитпирлээн, ол чорук даштыкыдан улуг өртек-үнелиг материалдар садып алырын кызырар арганы бээр.

Комбинатка продукцияның ассортиментизин калбартыры-биле кады ооң шынарын бедидериниң курлавырларын база идепкейлиг тып турар. Ол ажылга кол угланыышкын — электрониканың чүүлдерин бүдүрүлгеге нептередири болу берген. Чижээ, мында технологтуг ажылдарны электросаналга машиналары хайгаарай берген, полимеризация херээн эргелеп башкарарын боттарынга алыр апаар ийи микропроцессор удавас ажыглалга кирер.

Продукцияның шынарын бедидеринге совет эштериниң мурнакчы дуржулгазын өөренири болгаш чогуур үезинде шиңгээдип алыры улуг рольдуг апарган деп, Девнен комбинаттың партком секретары С. Люцканов чугаалаан. Одессада, Харьковта, Дзержинскиде — хөй-хөй совет институттар база заводтар-биле ажыл-херекчи сырый харылзаалыг бис. ССРЭ-ниң болгаш акы-дуңма өске-даа чурттарның специалистери-биле кады ажылдажылга үргүлчү калбарып, чаа хевирлер-биле байлакшып турар.

✦ ХАНОЙ

Мурнуу Тьензянг можунуң эрткен чылын ристиң тергиин эки дүжүдүн чедип алган ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин Вьетнам Социалистиг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң шилчир тугу-биле демдеглээн. Олар гектардан-на 80 центнер чыгам ристи алган. Республиканың өске-даа можуларының чер ажылдыглары база эки ажылдааш, риске чижеглеп санаарга аъш-чем культураларын ниитизи-биле 17,87 миллион тоннаны күрүнеге саткан. Бо дээрге 1983 чылдың деңнелинден барык 900 муң тонна ажып турар болгаш Вьетнамның бүгү төөгүзүнде эң эки көргүзүг болган.

Вьетнамның рис тарылгалыг кол чери—Меконг уңунуң можулары аъш-чем болур 650 ажыг муң тонна ристи планга немей бүдүрүп, дыка улуг өзүлдени чедип алган. Тараачыннарны кооперастаарын, оларны коллективтиг күш-ажылдың янзы-бүрү хевирлеринче хандыкшылдарын ол кавыда колдуунда доозуп турар.

Эрткен чыл чер ажылдыгларга берге болган. Чурттуң рис тарылгалыг районнарынга сөөлгү чүс чылда таваржып көрбээн күштүг шуурганнар болгаш үерлээшкиннер болгулаан. Ындыг нарын байдалдарда безин хөй-хөй можулар планныг онаалдаларын ажыр күүсеткенин рапорттаан.

✦ УЛАН-БАТОР

Моол Арат Республиканың Дзабхан аймаанын ыяш сайзырады ажылдаар Тосонцэнгэл комбинадының коллективи келир беш чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ажылдаар минута бүрүзүн камнаар, совет өөнүктериниң мурнакчы дуржулгазын болгаш күш-ажылының дециплигелиг аргаларын бүдүрүлгеге нептередир дээш шимчээшкинин калбак нептереткени бо адырның кол бүдүрүлгезиниң ажылчыннары үе-шагны бир чыл ажыг мурнады ажылдаар арганы берген. Чаа технологияже шилчээшкинниң ачызында эрткен чылын хөй катап чүс-чүс муң түгриктиң пландан ажыр продукциязын бүдүрүп үндүрген, үнелиг чиг этти болгаш материалдарны дыка хөйнү камнап алган.

Моолдуң ыяш болгаш ыяштың сайзырады ажылдаар үлетпүрү дүрген темпилер-биле хөгжүп турар. Бөгүн республиканың ниити үлетпүр продукциязының 10 ажыг хуузу, экспорттуң элээн кезии бо үлетпүрүнүң үлүүнге онаажыр. Адырның материал-техниктиг баазазын быжыглаарынга Совет Эвилели улуг дузаны чедирип турар.

✦ ГАВАНА

Сантьяго-де Куба хоорайда Селия Санчес Мандулей атты пес-таавы комбинадында пестер бүдүрериниң чаа технологиязын чедиишкинниг нептередип турар. Совет специалистер-биле кады ажылдап турар куба инженерлерниң болгаш техниктерниң белеткээн чамдык чаартыкчы саналдарын боттандырып чорутканы Куба-да ол эң улуг дээн пес-таавы бүдүрүлгезинге чеди миллион дөрбелчин метр песту ажылдап үндүрген саныында-ла 490 муң песо акшаны камнап алыр арганы берип турар.

Чаа эгелээшкиннер хамыктың мурнунда материалды болгаш хендирлерни бүдүүрүнга хамааржыр. Ол болза улуг өртектиг будуктарны камныг чарыгдаар, продукцияның шынарын экижидер, өннерни көвүдедир, он-он ажылчыннарны өске ажылдарга ажылдаар кылдыр хостап алыр арганы берип турар.

(СЭТА).

А. А. ГРОМЫКОНУҢ ИТАЛИЯГА АЯН-ЧОРУУ

РИМ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Италияның министрлер чөвүлелиниң даргазы Б. Кракси-биле ужуражыышкыны февраль 26-да болган.

Боо-чепсекти черге эндере бүдүрерин кыңчыктырбазыны болгаш ону космоска болдурбазының, Европа болгаш бүгү делегейге тайбынны база айыыл чок чорукту быжыглаарының эргежок чугулазын Совет Эвилелиниң принциптиг ёзу-биле көрүп турарын делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчуушкунунуң үезинде А. А. Громыко бадыткап чугаалаан. Ынчаарга бо чылдың февраль 22-де К. У. Черненконуң угаазында чүүлдерже итали чазактың баштыңының кичээнгейин ооң-биле холбаштыр угландырган. Космос болгаш ядролуг чепсектерге хамаарыштыр АКШ-биле ам болур чугаалажыышкыннарга Совет Эвилели деӊ эргениң болгаш бир демей айыыл чок болуруну принцивин ёзугаар дугуржу..ларны чедип алырынга чогумчалыг туруштуу ээлээрин илергейлээн. Ындыг шаптыг турушту өске таланың ээлээри база эргежок чугула.

Совет-америк чугаалажыышкыннарының чедиишкиниг болурунга таарымчалыг байдалды тургузарының чугулазының дугайында А. А. Громыко чугаалавышаан, ядролуг боо-чепсектерни көвүдетпезинге болгаш ракеталарны улам ыңай калбартып тургузарын соксадырынга хамаарыштыр совет саналдың дугайында сагындырган.

Чөөн-Барыын чүк аразынга чугаалажыышкыннарга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга таарымчалыг чорудулгаларны катап тургузарынга идигни бээринче болунуң чазааның чүткүп турарын, Совет Эвилели-биле харылзааларны аңаа дүүштүр көрүп турарын Б. Кракси медеглээн болгаш ийи күрүнелерниң аразынга ажыктыг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдер күзелин илергейлээн.

Италия-биле харылзааларны ханылалдырынче болгаш хөгжүдеринче угланыышкынны Совет Эвилелинде чайгылыш чок барымдаалап турарын, ол чорук ийи чурттарның улустарының эрге-ажыктарынга чугаажок дүгжүп турарын А. А. Громыко бадыткаан. ССРЭ-ниң болгаш Италияның аразынга садыг-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларның байдалын болгаш перспективаларын чугаалажып көрген, ынчаарга ук харылзааларны бар дуржулгаларының баазазынга хөгжүдеринге белениң ийи талалар илергейлээн.

Совет Эвилелинге албаныың тускай аян-чоруу-биле келир дугайында чалаганы Б. Краксиге Совет чазактың өмүнээзинден А. А. Громыко дамчыткан. Чалалга өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алдынган. Аян-чоруктуң хуусаазын дипломаттыг аргалар-биле дугурушкан турар.

• • •

А. А. Громыконуң болгаш Италия Республиканың даштыкы херектер министри Дж. Андреоттиниң аразынга чугаалажыышкыннар болган.

Делегейниң эң чугула чамдык айтырыгларынга, а ол ышкаш совет-итали харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларынга хамаарыштыр санал-оналдарның ажыктыг солчуушкуну ажыл-херекчи байдалга болган.

А. А. Громыкога алдар кылдыр эртенги шайлалганы Дж. Андреотти кылган, ооң үезинде олар чүве чугаалаан.

Эфиопияның кандаашкынга таваржыпкаш, каражадаан соңгу болгаш чөөн талакы районнарынга аъш-чем болгаш эм-таң үзүк-соксаал чокка дүжүрүп турар. Оларны сөөртүрүнде беш чартык муң хире чүък автомобильдерин киириштирип турар. Сөөртүлгелериниң хөй кезиин Аэрофлоттуң самолёттары күүседип турар. Чедери берге черлерже Совет Эвилелиниң чорудкан вертолёттары-биле дузаны көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: совет вертолёттарның Уоллю можунуң областарының бирээзинге аъш-чемни чедирип келгени.

А. ЕЛМАНОВТУҢ фотозу.

АК БАЖЫҢНЫҢ ЫЙЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төп Америкага дүшкүүрлүг чорукту улам-на өскүдеринче угланыышкынны Ак бажың үргүлчүлевишаан, Никарагуага удур найлаалыг ыйыышкынны күштелдирип турар.

Никарагуаның сандинозу чазаанга удур президент Рейган болгаш АКШ-тың күрүне секретары Шульц өжээтен медеглелдерни кылган сөөлүнде Ак бажың ажылдакчыларының аппарадының удуртукчузу Дональд Риган революстуг Никарагуага удур чүлчүрүүшкүнү кылган. Панама каналының соңгу талазынга «марксистиг күрүнени» туруп турарынга Американың Каттышкан Штаттары «эптежип шыдавас» деп, ол дорту-биле медеглээн. Никарагуага удур контрреволюстуг дээрбечилерге 14 миллион доллар дузаламчыны бээр кылдыр АКШ-тың конгрезиниң бадылаарын администрация чедип алырынга бүрүн шиитпирлиг деп, Риган чугаалаан.

АКШ АГРЕССИЯЗЫН КАЛБАРТПЫШААН

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның күрүнениң айыыл чок чериниң кол эргелелиниң начальниги Л. Серна сандинозу улусчу революцияны боой тудар сорулга-биле АКШ-тың агрессиязын улам калбартып турарын медеглээн. АКШ-тың шериг талазы-биле Төп Америкада холгаарлаашкынының күштелириниң уржуундан Пентагондан болгаш ТРЭ-ден улам хөй боо-чепсекти болгаш шериг херекселдерни ап турар америк хөлезиленикчилерниң күжүнүң улгадып турарын ол СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга демдеглээн. Никарагуаже киир октап турар контрреволюстуг белүглекчилер амгы үеде янзы-бүрү америк чепсектер-биле, оларның-биле кады миномёттар, үгер-боолар, гранатомёттар-биле эки чепсегленген хөлезиленикчи армия боор турар.

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮКТЕ

ДАМАСК. (СЭТА). Араб социалистиг чаартылга партиязының чиигине секретарының оралакчызы А. Аль-Ахмар Сирия өске-даа араб улустар-биле кады израиль агрессорлар-биле америк империализминиң болгаш сионизминиң Чоокку Чөөн чүкке тергиидээшкинин тургузарынче угланган айылдыг пландарынга удур демиселин үргүлчүлээр аазарын медеглээн. Ол аңаа чүве чугаалааш, ол девискээрге шыныг болгаш быжыг тайбыңны бактаадып тургузар сорулга-биле сирия улус моон-даа соңгаар бүгү күжүн үндүрерин чугаалаан. Ындыг тайбың Палестинаның араб улузунуң дүрүм ёзугаар национал эргелерин, ооң бот-башкарыр эргезин болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузары-биле кады хандырарынга үндезилеттиннер ужурлуг Арабтарга дүжүп бээрин планнарын албадаан, боттарының эргелери болгаш эжелелде черлерин хостаар дээш шыныг демиселден ойталады дээр бүгү оралдажыышкыннарның чайлаш чок буурап дүжерин А. Аль-Ахмар чугаалаан.

СЕССИЯНЫҢ КОЛ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Африканың чаңгыс эп организациязының (АЧО) министрлер чөвүлелиниң мында боор турар ээлчеглиг сессиязының кол кичээнгейи Африканың күрүнелериниң экономиктиг айтырыглары боор турар.

Эфиопияның ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү, чурттуң министрлер чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы Фыкре-Селассие Богдересс хуралды ажыдарда чүве чугаалааш, АЧО-нуң кежигүннери экономиктиг байдалды экижидер, ол диптиң 34 күрүзиниң таваржып турары бойдустуң чайгаар хоралыг хоозурадыышкыннарының үржуктарын ажып эртер дээш бүгү-ле күжүн үндүрериниң эргежок чугулазын демдеглээн. Ону чедип алырда, ол бүгү девискээрге дээштиг кады ажылдажылга-даа, делегей ниитилежилгелериниң талазындан деткимче-даа эргежок чугулазын ол айыткан.

Бөгүн Африканың мурнунда тургустунган эң чугула сорулгаларның бирээзи болза, ооң чаңгыс эптиг болур чоруун улам быжыглаары болурун Фыкре-Селассие Богдересс онзалап демдеглээн.

ТИИЛЕЛГЕГЕ ТУРАСКААТКАН

Профэвилелдерниң чөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң болгаш ДОСААФ обкомунуң кады үндүрген шиитпирин ёзугаар 1985 чылдың январь 23-тен февраль 23-ке чедир Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң 67 чылынга база совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюнга тураскааткан «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге — бистиң күш-ажылчы белээвис!» деп девизтиң адаа-биле камгалал-массалыг ажылдарның айы эрткен.

Ооң кол сорулгазы болза, улуг Ленинниң чагыы-биле база ССРЭ Конституциязында көрдүнгени ёзугаар социалистиг Ада-чурттуу, ооң чаалап алыышкыннарын камгалаары, шериг-патриотчу болгаш камгалал-массалыг ажылдарны моон-даа соңгаар улам сайзырадыры.

Бо камгалал-массалыг ажылдар айы эрткениниң соонда, ол ай дыка хөй аныяктарга бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг эрткен үези-биле улам ханы таныжарын, сайзыраңгай социализмни тургузуп турар совет улустуң бо хүнгү патриотчу херектеринге киржириниң школазы болган деп дорт чугаалап болур. Чарлаттынган ол айның дургузунда Кызылга болгаш районнарга, күш-ажылчы коллективтерге, бүгү өөредилге черлеринге баштайгы хүннерден эгелээш шериг-патриотчу ажылдар калбаа-биле чорул, спорттуң шериг-техниктиг хевирлеринге массалыг маргылдаалар эртирилээн. Чер-черге ленинчи болгаш ниитилел-политиктиг номчулгалар, темалыг кежээлер, аас журналдары, кинофестивальдар, уран-чечен болгаш мемуар литератураның делгелгелери, дайынның, күш-ажылдың, партияның, комсомолдуң хоочуннары-биле ужуражылгалар болуп турган.

Республиканың чурттакчы чонунга «СЭКП — Совет Чепсектиг Күштерниң тургузукчузу болгаш кижизидикчизи», «Коммунистиг партия — Совет чоннуң 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга тиилелгезиниң организакчызы болгаш удуртукчузу», «Комсомол болгаш ДОСААФ», «Улуг Тиилелгениң херээнге камгалал ниитилелиниң салыышкыны», «Тыва — фронтуга» деп темаларга бөлүктээн лекцияларны калбаа-биле номчуп чоруткан. Ол хүннерде шериг-патриотчу темага 450 ажыг лекциялар болгаш илеткелдерни 18 муң ажыг дыңнакчыга бистиң лекторларывыс номчаан.

Чарлаттынган айның хүннеринде Кызылга болгаш районнарга боодалгага, биатлонга (хаактыг боо адары), автомобиль спортунга, ГТО-нуң нормаларын дужаарынга массалыг маргылдаалар, делгелгелер, ырының, көскү агитацияның конкурс-көрүлделери болгулаан. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге маадырлыг чоруктуң, тайбыңның кичээлдери, шериг-патриотчу темага кежээлер эртирилээн.

«Тиилелгениң тугунга деңнежиннер!» деп шимчээшкин бүгү чуртта чоруп турар. Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Н. Чүргүй-оолдуң тулчуп турганы шериг кезээниң дайынчы тугун ооң төрүттүнген чери Барыын-Хемчик районга, а Совет Эвилелиниң Маадыры М. А. Бухтуевтиң кезээниң дайынчы тугунуң эстафетазының ажыдыышкынын Каа-Хем районга байырлыг байдалга эгелээн. «Тиилелгениң тугунга деңнежиннер!» деп эстафета ам районнарже дамчып турар.

Чарлаттынган камгалал-массалыг ай чон ортузунга шериг-патриотчу кижизидилгени улам экижидеринге, эң ылангыя аныяктарга шериг билиглерни нептередиринге, спорттуң шериг-техниктиг хевирлерин шиңгээдип алырынга улуг идиг болганы чугаажок.

Н. КОРОТАЕВ.
ДОСААФ Тыва обкомунуң даргазы.

УРУГВАЙ: баштайгы базымнар берге

Уругвайда чугула политиктиг болуушкун келген. Бөгүн, март 1-де, чурттуң чаа президентизи болгаш оралакчы президентизи даңгырак бээр болгаш эрге-дужаалдарынга кирер. Олар эрткен чылдың ноябрь 25-те бүгү-ниити соңгулдаларга соңгуткан, оон-биле шериг ёзу-чуруму дүшкен.

1973 чылда реаксылыг шериг кижилер күрүне эргилдезин кылгандан бээр он бир чыл ажыг үе иштинде чурт оларның мөлчүгделинге турган. Армия политиктиг партияларның ажыл-чорудулгазын хораан, парламентини, профэвилелдерни тараткан, чуртка террорнуң болгаш репрессияның чуруму тургусткан. «Чуртка чурум тургузар» дээн оларның аазаашкынындан чүү-даа бүтпээн, харын-даа бергедээшкиннер улам кедерээн, шериг кижилер күрүнени удуртуп шыдавазын билиннген. Эргилде соонда ажылчы чоннарның демисели аңаа улуг салдарлыг болган.

Соңгулдаларга «Колорадо» деп аттыг ортумак болгаш эң бай хоорай буржуазиязының партиязы тиилээн. Ында мал болгаш чер ээлери байлар база кирип турар. Партияның баштыңы Хулио Мэрио Сангинетти президент апарган болгаш чазакты тургускан.

Уругвайның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары Родней Арисменди бо одуругларның автору-биле беседазынга чурттуң экономиказы кедергей нарын, бүдүрээшкиниг байдалда турар деп демдеглээн.

Хамааты чазактың шиитпирлээр ужурлуг эң нарын айтырыгларының бирээзи даштыкы чурттарга канчаар-даа ажок улуг өре болуп турар. Оон түңү 4,6 млрд. доллар. Мырыңай чаш уругну киириштир безин санаарга, уругвай кижи бүрүзүнге 1.720 доллар өре онаажыр. Бо дээрге Латин Америкада эң-не улуг түңнүг өре-дир. Шериглер эрге-чагырга турган үеде ол сес катап улгаткан.

Национал экономиканың өске адырларында байдал база оон дээредевес. Үлетпүр бүдүрүүшкүнү үргүлчү кудулап келген. Ажылдап шыдаар чурттакчы чоннуң 12,9 хуузу ажыл чок. Бир эвес доктаамал ажыл чок кижилерни санаар болза, уругвайларның 30 хуузу «артык кижилер» болу берген.

Ол чуртка чоруп турган, базым санында таржыр адыы-түреңги кижилерниң хөйүн кайгаан мен. Олар дилениип чоруп турарлар. Ажылдап турар-даа кижилерниң байдалы берге. Акшаның үне чокталыышкыны. бараанар өртээниң улгадып турары шалыңны «чип» турар. Ооң деңнели 1978 чылдынга деңнээрге дөңгүп-ле 34 хуу болуп турар. Ооң түңнелинде «ядыы чоруктуң албан ёзузунуң деңнелинден» чавыс байдалда чурттап турар өг-бүлелерниң хуузу 31,6 четкен.

Политик талазы-биле шиитпирлээр чугула айтырыглар база хөй. Бир-ле дугаарында, демократтыг этап тургузары. Чурттуң кара-бажыңнарында шериг ёзу-чурумунга удурланган дээш дөрт чүс ажыг хоругдатканнар бар. Уругвайның демократтыг организацияларының бүгү политхоругдаттырганнарны доп-дораан болгаш долузу-биле хостаарын негеп турар. Политиктиг чылдагааннар-биле даштыкыже үнер ужурлуг болган кижилерни төрээн чуртунче эгидерин чурттуң хөй-ниитизи база негеп турар. Уругвайның Коммунистиг партиязы ам-даа чажыт байдалда хевээр. Элээн хөй көскү ажылдакчылар политиктиг эргелерин казыткан.

Уругвайның даштыкы политиктиг харылзаалары дыка кошкаан. Бис «бүгү чурттар-биле харылзааларны хөгжүдеринче болгаш быжыглаарынче угланган даштыкы политиканы чорудар, делегей организацияларынга киржилгевис идепкейжиткеш, аңаа мурнукузунда көскү рольду ойнаар дээш кызыдар бис» деп, Х. М. Сангинетти чугаалаан.

Хамааты министрлер кабинеди нарын экономиктиг болгаш политиктиг айтырыгларны кайы хире чедиишкиниг шиитпирлээриниден шериг ёзу-чурумунуң арттырып каан аргажок байдалдан чурттуң үнери, демократияны тургузары хамааржыр.

А. МЕДВЕДЕНКО.
(СЭТА).
Монтевидео—Москва.

ЧАА КАЛЕДОНИЯДА БАЙДАЛ ШЫҢГЫЫРААН

Францияның далай ындында девискээри — Оожум океанның мурнуу кезиинде Чаа Каледонияда байдал база катап шыңгыраан.

Кедергей барыын үзелдиг кижилерниң жандармнар-биле үндезин чурттакчыларның аразынга өскүдүп үндүргени сегиржип алыышкыннары шыңгыы болгулаан. Чаа Каледонияның бүрүн эргелерин тодарадыр ужурлуг санал-онаа алыышкынының болур хуусаазы чоокшулаан тудумна, ол далай ындының девискээринге хамаарышпас чорукту тыпсырынга удур кижилерниң хөделиишкиннери улам-на калбарып турар. Чаа Каледонияда барыын үзелдигтерниң хөделиишкиннери Францияда талалакчыларының деткимчезин ап турар болгаш олар чазак черинге политиктиг ыйыдыышкынны ажыглап алган, шаандакы француз колонияның ёзулуг хамаарышпас чорукту чедип алырын болдурбазын оралдажып турар.

ЧУРУКТА: сегиржип алыышкынның боор турган үезинде.

АП-СЭТА-ның телефотозу.

НОМНАР ТӨВҮНДЕ

Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда маш бажыңче улус шууштур кирип-ле турар. Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының номчукчуларга номнар бээр абонементизи ол-ла болгай. Мааңаа кээп ном бижидип ап турар номчукчуларның саны чээрби муң чедип турар.

Төп библиотеканың абонемент өрээлдеринде 6 чүс муң ажыг номнар бар. Ооң коллективи номчукчуларга элээн каш номнар делгелгелерин кылган. Оларның аразында «СЭКП-ның XXVII съездизинге — шалыпчы күш-ажыл!» деп адаан бугуң номчукчуларның сонуурганында. Тиилелгениң 40 чылынга аалдар кылдыр «Улуг тулчуушкуннарның шөлдеринге» деп делгелгени ажыткан. Школа реформазының айтырыглары база чырыткан. Аныяк депутаттарга булуң база бар.

Пролетарнаттың улуг баштыңчызы Владимир Ильич Ленинниң ажылдарының делгелгези база кол черни ээлээн. «Планетаның судалы» деп темага республикада, Совет чуртта, делегейде болуушкуннарны чырыткан. Чурталгаже кирип, мергежил шилип ап турар аныяктарга стендини белеткээн.

Библиотека ажылын чогаадыкчы организастаарынче мында ажылдакчылардан Татьяна Евсеева, Наталья Хертек, Елена Түлүш, Анна Доңгак улуун киирип турарлар.

Чамдык бергелер турза-даа коллектив ажыл-агыйжы шиничилиг, бир демниг ажылдап, чоокту солун номнар-биле саадал чокка хандырарынче сакиирип турарлар.

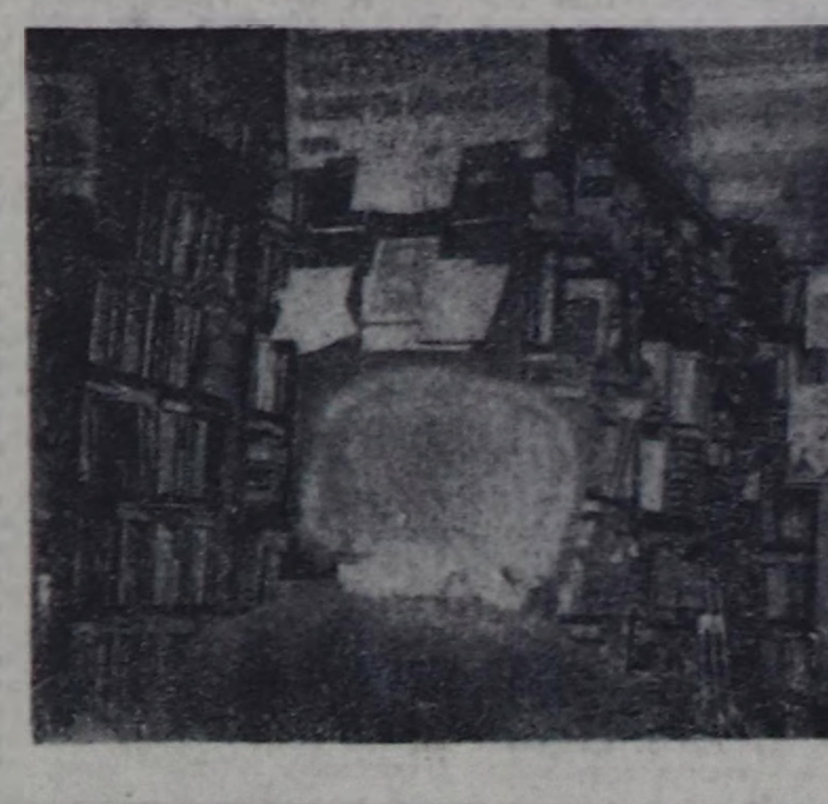

ЧУРУКТАРДА: (үстүнден) А. С. Пушкин аттыг библиотеканың номнарны бижидип алыр өрээлинде; улуг библиотекарь Татьяна Евсеева, номчукчуларның номнарны шилип ап турары.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

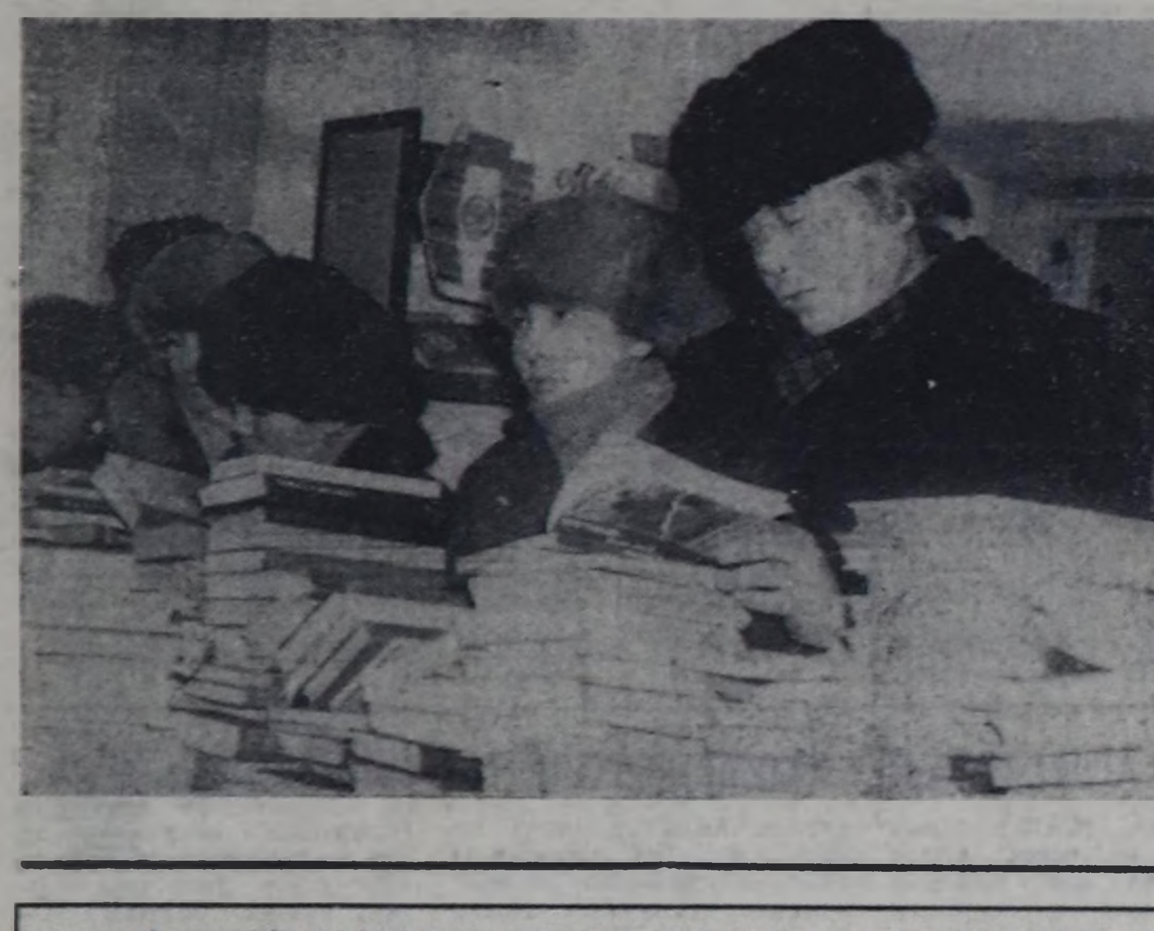

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ӨЛҮМ ЛАГЕРИНДЕН ДЕСКЕНИ

(Төнчүзү, эгези № 46, 50 «Шында»).

«Мен самолётту ээлеп алырының планын тургузуп, шимчедип үндүрерин, далай уунче довунчуктеи маңнааткаш, көдүрүлдүрүп үндүрерин бодап, көрүп турар мен. Канчап хөделдирип алыр, ийи моторлуг самолётту башкарып шыдаар ирги мен бе? Кабинада приборларның ужур-дузазын билип алыры чугула, ажылдаарда чүнү канчаарыл?».

Михаил Девятаевтиң ооң мурнунда тулчуп чорааш, дээрге таварҗыры «Хейнкельдер» ам баарында тургулаан. Ооң ужудукчулары шупту алды кижи, а бир эвес самолётту аптар болза, арган-дорган чаңгыс кижи ону дээрже ужудуп үндүрер апаар. Кол-ла чүве, хөделдирип алгаш, дээрже көдүрүлдүрүп үндүрүп алыры...

«Бир таварыыга кончуг дузалаан. Самолёттар турар черлерниң харын аштап турган бис. Бистиң көрүп алганывыс дег бир «Хейнкельдиң» ужудукчузу кабиназынга олуруп-каш, аккумулятор тергезин эккеп коштургаш, эргезин көдүргеш, кнопканы базыпкан, токту улапканы ол боор. Ооң бир будун, соңга өттүр кестү бээр кылдыр көдүрүп келгеш, базып бадырарга, бир мотор ажылдай берген, дараазы — өске буду-биле базарга база-ла хөделип берген. Ол бүгүнү ол адааргады көргүзүп, иштинде бодунга чоргаарланып, бисти кыжырып, ынчап турганы илдең. Сөөлүнде артында хидиледи каттырганы эскертинген. А мээң өөрээнимни чүү дээр — ону хөделдирери ам шуут билдингени».

Ынчап турда эштеримниң бирээзи — Федор Фатых «он хонукка» чыгадыпкан. Ол дээрге кандыг-бир чурум «үрээш», шиитиртирген кижилер болур. Ындыгларга чем бербес, таныылдар боттарының кара туразы-биле аажылаар. Бир хүн ажылдааш кээрге: «Миша мээң хлевим ап ал, силер черле дезе бээр боор силер, а менээ ам хлеб-даа дузалавас ышкаш-тыр» дээн. Ол дүне эжи чок апарган.

Дезер хүннү дугуржуп эгелээннер. Ол хүн булуттуг болур ужурлуг. Аэродром командазын солчуп кадарып турган ийи солдаттың бирээзи — эзэчи таварҗыр болза, ону узуткаар, а бирээзи — кырган ашак таварышса хүлүп каартар, кым чүнү канчаарын дугуржуп каапканнар.

Каш хонганда «он хонук» башкы Никитенкога таварышкан. Таңныылдар бар шаа-биле эттеп каан. Чемни өөрү бүдүү берип, хеп чуур черге чажырып, бар-ла аргаларын ажыглаан. Ол «он хонукту» мен эртип шыдавас турган мен. Февраль 7-де даарта дезер деп шиитпирленкен бис. Эртен даң бажында чыскаалыпкан. Аэродром командазынга шупту совет кижилерин, артында-ла оңдан ковудевес, бистиң дезер деп планывысты деткип болгу дег кижилерни шилип алырын Володя Соколовка дааскан турган бис. Күзээнивис ышкаш бүткен.

Бомбалар оңгарларын дескилен каан, 12 шак үезинде алыр ужурлуг самолёдувус чоогунга баар кылдыр ажылдан турдувус. Эзэчи 12 шак үезинде аңаа чыныр одаг кыпсып бээрин дужаар чүве. Техниктер база чемненип чоруптар. Кызыл-сарыг эзэчи винтовказын дискектериниң аразынга кызып алгаш, холдарын от кезизинге дүрбүштүрүп, чыныы берди. Бистиң «Хейнкеливиске» чедир ийи чүс-ле метр. «Че»— деп, Володяны далаштырдым. «Азы даарта бе»— кижим сестип эгелээн. Иван Кривоногов аңаа шиитпирлиг болган.

Таңныыл шуут одаг кырынче барып душкен. Дугурушкан билир кижилеривис дөрт, артканнарывыс шуут алан азып калган. Таңныылды өлүргени дээш азып каар-ла болгай. Каш-ла сөс-биле тайылбырлаштывыс: коргуушкунну шиитпирлиг хөделири солаан.

Ол минутадан эгелээш, ол кижиге шилиир арга чок: чок болза хосталга, чок болза өлүм. Минута бүрүзү үнелиг.

Эң узунувус Петр Кутергин таңныылдың шинелин, бөргүн кедипкен. Бисти ол самолётче чоокшулады сүрүп чедирер. Ону-даа манавайн, Соколов биле мен самолётка чедип, соңгу эжикти үттей шапкаш, холдааш, эжикти иштинден ажыдыптывыс.

Өөрүмнү «самолётче» деп ийнепкеш, ужудукчунуң олудунга бардым. Артымда арткан кижилерим менче «Дүргенне» дээн шимчилиг кайгавышаан. Аккумулятор тергезин коштаан. Ток кожар дүгүүрү база бодунда. Дүгүүрүмнү долгааш, бир будумну базыптым, мотор хөделип эгеледи, база бичии болганда бир мотор база долганып эгелээн. Газты улгаттырган — хөделири дам барган. Кыдыында турар черинден ужудуп үндүрер шөлде чедип келдивис. Кандыг-даа сезик чок: «Густав Антон» кайы-даа үеде хамаан чок ужудуп турган. Чүгле туксугаштарлыг дежурный алаң аза берген турган: ужудуушкун дугайында аңаа дыңнатпаан.

Ийи моторлуг самолёт далай уунче маңназа-даа, көдүрүлбээн. «Катап ээп кээп, ам чаа маңнажып келген кижилерниң кырынче тутпушаан, база катап шенээн, чүге ужутпайн турарын башка ыяк сайгарып чоруй, «триммер» деп сактып келдим. Ону базыр кнопканы кайын тып алыр? Өөрүмнү кыйтыргаш, триммерниң рычагын болун тырттывыс. «Хейнкель» шуут суг кыдыындан дээрже үнүпту. Ужудупканывыс ол!!!».

Соңгу талаже углай далай кыры-биле ужудупканнар. Оон кезек болганда мурнуу-чоок талаже ээпкен. Далайда барын чүкче эжиндирген немец корабльдер элээн болганда көзүлду, оларны камгалап чоруур «мессерлерниң» бирээзи чоокшулай ужудуп келгеш, чайганнылады. Ужудукчунуң арнынга эдепсиниишкинни көрдүм, бис дугуйларывыс киирип албаан-на болгай бис.

Ийи чүс хире метр бедикке ужудуп чордувус. Соокта база таварҗып эрткенивис улуг дүвүрээзинден шуптувус сиралзээн-кавылаан. Ынчалзажок өөрүшкү дээрге дениежир чүве чок. «Бактарда бензин дээрге Москвага-даа чедир шыдаар!». Ынчалзажок ынаар четтинмес деп чүвени дораан билген бис. Фронтуже чоокшулап орарывысты эндерик хөй машиналарның, танкыларның шуужуудан билип каан бис. Частывышкыннарының иштары, тулчуушкуннарның уй-балайлаан кевири — шуут фронт шугуму ол. Удаваанда база-ла машиналар, танкылар. Бо-ла харын бистиң шериглеривистир деп бодал башка кирип чорда, зениткаларның даашташкынын дүй турупкан дег болган. Ийи ок «Хейнкельге» дээпкен, «балыглаттырыптывыс» деп алгырышканнар. Оң талакы мотор ыштаны, өртенип эгелээн. Самолётту ол өрт өжер кылдыр ийлендир ээй соккан. Ыш муп-ле читкен. Ынчалзажок хонуп батпас болза хоржок. Дораан хонар херек... Адаанда — арга кыдым, орук, ооң мыдында таарымчалыг хире шөл. Иштинче киир тырттынмаан дугуйлар эрээн черге чугле кадалыр, шаптытаар дээрден башка, кандыг-даа ажыы чок. Хондурун тура, ону ийлендир кыйбадып тура, чыттыр иткилээр апаар...».

61-ги армияның артиллеристери фронтуже баар орукта чоруп ора, «Хейнкель», дугуйларын сый иткиншаан, шөлге өөз-биле хонупканын көргеннер. Боолай бээринден сести-сести, солдаттар арга кыдыы-биле самолётче маңнашканнар.

«А бис боттарывыстың шериглеривистиң аразынга хонупканывыска бүзүреддиг болган бис. Самолёттуң мурнуку шилдери чуурулган. Малгаштыг хар кабинаже кирип калган. Пат боорда үнүп келдим. Шыпшың. Хүртүлер мыйшыкылаан, мотордан бус бургуткайнып турар. Шөлге хаяы оңгарны чара идип чоруй барган самолётту ам көөрге, кандыг-ла-бир диириг амытан-на. Ол ийи-ле шак мурнунда фашистерниң эң чажыт баазазынга турган дээр болза бүзүренчиг эвес-даа ышкаш...».

Баштайында винтовканы, самолёттуң пулемёдун алгаш, аргаже кирер деп шиитпирлээннер. Ынчалзажок чүс базым эрткеш, шыдашпайн ээп келгеннер. Ындыг күш чок болганнар. Самолётка маңнаарын шиитпирлээн.

«Ужудуушкун картазының артынга бис кымнар бис, намының дескенивисти, дайын чурунда кым каш чурттап турганын бижигилеп кагдывыс. Михаил Девятаев, Иван Кривоногов, Владимир Соколов, Владимир Немченко, Федор Адамов, Иван Олейник, Михаил Емец, Петр Кутергин, Николай Урбанович, Дмитрий Сердюков».

— Фрицтер! Хенде хох! Дүжүп беринер, чок болза, пушкадан өрттедир берипте бис!— деп, арыг кыдыындан алгырышкан.

Самолётка органнарга ол дээрге тергиин эргим сөстер.

— Ха-дуңма, бис боттарывыстар бис. Деэрин ведгеп туттурганнар-дыр бис!

Автоматтарлыг, алгы тонарлыг совет шериглер самолётчаңынга маңнажып чедип келгеш, шуут кайгаан. Шокар хептерлиг, маш ийиктиг көк сөөк арткан он кижи «Ха-дуңма, ха-дуңма» деп сөстерни катаптап, ыглашкан турган.

Артиллерия дивизиязының турган черинче оларны бичии уругларгылаштыр, холга көдүрүпкеш чедире берген, кайызы-даа дөртен килограмм четпес болган...

Оон бээр дөртен чыл эрткен. Кижи назынынга ол эвээш эвес дуусаа. Оларның ам чүгле ийизи дириг арткан. Михаил Петрович Девятаев биле Горькийде чурттап турар Иван Павлович Кривоногов. Кайызы-даа Волга эриинде чурттап турар. Олар ай-өйлер ужуражып, эрткен-барганын сактыштылаар...

Дайын соонда амыдыралын Девятаев Волга эриинге эрттирген. «Ракета» деп сугга чоруур чалгыныг хемелерни шенеп, каш чыл иштинде «Метеорларга»-даа эжиндирген. Ам пенсияда. Ынчалзажок чиик, сергек. Автомобильге олурупкаш, кайнаар-даа четкилээр, самолётка-даа олуруптар чыгым. Ийи оглу эмчилер, уруу — хөгжүмчү. Шуптузу амыдыралга чиик орук дилеевээн, бүгү-ле чүвени шудургу ажыл-иш-биле чедип алганнар. Ам оолдарының, уруунуң уруг-дарыглары өзүп орар.

Пенемюндеге катап баар сагыш турган бе? Күзеп турган. Кажан ГДР-ниң чаа чалалга чорударга, дыка өөрээн, өг-бүлези-биле четкен. Оолдарынга шуптузун көргүскен: баракттар кайы турганын, ракеталарны кайыын салып үндүрүп турганын, самолётту кайыын сорлап мунупканын... Далай-биле бүргеткен бо бичии ортулукка Төрээн чуртунуң дугайын соксаал чокка бодап чораанын, каяа бээр изиг күзелинче оруун айтып чугаалап берген.

А лагерьге ооң кедип турган [illegible] хевин, маш улдунгуг идии төрээн суугу Торбеевода, музейде, мында фото-чуруктар база бар. Кайы хире бергени бистиң кижилер ажып шыдаанын аныяк-өскенге төөгүн турар херечилер ол.

В. ПЕСКОВ.
(«КОМСОМОЛЬСКАЯ ПРАВДА» солундан).

ФЕСТИВАЛЬЧЕ

Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан тыва литератураның болгаш уран чүүлдүң Москвага эрткен хүннерининг үезинде бистиң хөөмейжилеривис, сыгытчыларывыс боттарының уран талантызы-биле москвачыларны өөрткен. Тываның сыгыт, хөөмейжилери чүгле Совет Эвилелинде эвес, өске чурттарда база билдингир. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы «Чырааа-Бажы» совхозтуң механизатору Эрес-оол Чамыяңович Куулар база ол хүннерге киржип чораан. Амгы үеде ол Москваже база катап аъттаныпкан. Э. Ч. Куулар Францияга, Италияга, Швейцарияга эртер делегей фестивальынга киржир. **Бистиң корр.**

Телевидение

МАРТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — «Третий в пятом ряду». Уран-чечен телефильм. 10.05— Хөглүг чарыштар. 10.50 — «Авария». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 11.55—12.00 — Телемедээлер. — Док. телефильм. 15.00 — Орус чугаа. 15.30 — Массалыг хаак маргылдаазының дугайы. 16.00 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа. 16.40 — Тоолдуң аалчылары. «Карлик-Нос». Уран-чечен телефильм. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «Кинопанорама». 21.00 — «Үе». 21.30 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Тбилиси)— «Динамо» (Москва). 23.15 — 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Телефильм. 8.35; 9.35— К. Г. Паустовский. 4-кү класс. 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар. 10.35; 11.40 — М. М. Пришвин. 5-ки класс. 11.05 — География. 12.10— Төөгү. 8-ки класс. 12.40 — Совет пейзаж уран чүүлү (20—30 чылдар). 13.40— Николай Асеевтиң шүлүктери. 14.20— Музыка. П. И. Чайковский. 15.20 — 15.25 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Л. Солун-оолдуң чогаадыкчы ажылдары. 18.55 — Киножурнал. 19.15 — «Азия тову». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг үдунар, чаштар!». 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50— Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Теле-шии. 22.40 — Совет ыры концерти. 23.15 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады— «Днепр» — «Динамо» (Киев).

БОЙДУС БОЛГАШ КИЖИ

КАМГАЛАЛГА АЛЫР

Бойдус болгаш ооң байлаа шаг-шаандан бээр кижи төрелгетенни азырап-чем, идик-хеп болгаш эм бүдүмелдер-биле хандырып келгенин кижи бүрүзү эки билир. Арга-арыгның ыяжы, чылыг оран-сава тудуп алырынга ажыглаттынып келген. Шаг-шаанда ийи-чаңгыс аңчы кижилер ырак, чоокта-даа чурттап чоруур кижилерге онза хүндүлелдиг турган. Чүге дээрге, ол үеде боо-моңгу база ховар турган болгаш хоочун аңчы дээм кижилерге ийи-чаңгыс чактыр боолар тургулаан. Ол үеде аңчы кижи аң-мениң кайы хамаан чок боолавас, чүгле аңнырын сезону ажыттынарга, чемге четчири бодан алып алыр турган.

Чоорту-ла амыдырал дүрген хөгжүл, техниктиг дериглиге шапкын бурунгаарлап эгелээн. Улуг-улуг бүдүрүлгелер, заводтар, фабрикалар туттунуп, ажыктыг казымалдарны дилеп тывар, ону сайзырадып, болбаазырадыр ажылдар бедик деңнелге чорутунуп эгелээн. Ооң-биле кады чаа-чаа хоорай, суурлар немежип, чурттакчы чонунуң саны көвүдеп эгелээни-биле холбаштыр база аң-мениң чурттап турган черлерин кээп ажыл-агыйга тарылга шөлдери кылдыр ажыглап эгелээнинден черлик аң-мениң чурттаар черлери кызырлып, оларның баш саны эвээжеп эгелээн.

Ооң-биле чергелештир ырак дээштиг, хүреңи адар боолар-сектер көвүдеп, хууда ажыы бодаар ийи-чаңгыс тотчеглекчи кижилер тыптып келгени хомуданчыг. Амгы үениң дүрген маңнаар машина-техниказын ажыглап турган, дүне чырыдып аңнаар чоруктар бар апарган. Мааңаа тодаргай бадыткал кылдыр мындыг чижекти киирзе чер-ле артык эвес боор. Шаанда Тываның мурнуу ховуларынга чүс-чүзү-биле турган чээреннер шуут төңгенин Эрзин, Тестиң чону хомудап чугаалажып олурар.

Эрзин, Тес-Хем, Өвүр районнарның кырганнарының чугаалап турары-биле алырга, шаанда бо черлерниң ховуларынга дыка хөй турган чээреннерни чүък машиналары-биле сывыртап тургаш, боолап өлүрүп алгаш, машина доллур чүдүрүп алган шаап чоруп турган таварылгалар тургулаан боор турар. Тес-Хемниң девискээринде «Сычев чоогазы» деп аттыг чер база бар. Бо ат канчап тыптып келгени? Шаанда мааңаа кодан-кодапы-биле чурттап турган өөр чээреннерни кыргып-хыдып, тотчеглеп турган тотчеглекчи Сычев деп кижиниң ады-биле ол чооганы чон адап каанын чугаалажып турар. Ынчан бо ховуларга тогду дээр улуг, чараш куштар база хөй турган. Ам 4—6 баш хире тогдуну мында хаая көрүп болур.

Аргар-кошкар база-ла ховар кестүр апарган. Мөңгүн-Тайга районнуң девискээринде 60—70 хире баш арткан. Элик, хүлбүс, те, чуңма мааңаа канчаар-даа аажок элбек турган. 1970 чылдан эгелээш бо чараш аңнарны аңнаарын хоруглаан. Партия, совет органнарының шиитпирин ёзугаар камгалалдыг черлерни тургузуп, дээштиг хемчеглерни ап чорудуп келгенинин түңнелинде сөөлгү чылдарда ховартап бар чыткан бо аңнарның баш саны өзүп эгелээни кижи бүрүзүн өөртүп турар.

Баш саны шуут төңген болгаш төнер четкен черлик амытаннар чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарында хөй боор турар. «Күйт дээр куска, сайт дээр сааскан чок» деп тыва улустуң үлегер чугаазы дег чер кырынга аң-мен, куштар ховартаар деп барганын эртемденнер-даа, бөдүүн ажылчын чон-даа эки билгеш, бойдусту болгаш ооң дириг амытаннарын камгалаарынче улуг кичээнгейни салып, бүгү делегейниң бойдус камгалаар эвилелиниң «Кызыл дептерин» тургускан ужуру мында.

Бо дептерде чер кырының черлик амытаннарының беш категориязын киирген. Ында янзы-бүрү аң-мениңер куштар кирген. Ооң-биле чергелештир ССРЭ-ниң «Кызыл дептерин» база тургускан. РСФСР-ниң ындыг дептерин үндүрер айтырыгны РСФСР-ниң Дээди Совединиң 1982 чылдың июль айда болган сессиязынга чугаалажып көрген. Ол-ла чылдың сентябрь айда «РСФСР-ниң Кызыл дептери» бадылаттынган.

Чер кырында баш саны эвээжеп төнер четкен янзы-бүрү аңнарның, куштарының, үнүштериниң, курт-кымыскаяктың хевирлерин камгалалга алгаш, оларның амыдыралын болгаш өзүн сайзырадарын бүрүн контрольга алыры-биле бо дептерлерни тургускан.

А. САНЧАТ,
охотовед.

ТАРБАГАН

Тарбаган Тываның мурнуу болгаш барыын районнарында кургаг шаттарда өөр-өөр чурттап турар, хээкчилер отрядынга хамааржыр. Оон чурттталгазын өөренип көөр болза, кончуг солун. Тарбаган, ары, диин үс-кушкаш-биле бир өөмей, ажылчын амытан. Тарбаганнар кыжын бөлүү-биле ижээн кыштап алгаш, чайын «чайлаглаарже» тарап чоруй баар. Оларның кышкы ижээнге белеткели болгаш ижээн иштинге амыдыралы солун. Олар күзүн, сарыг бүрү үезинде ижээй бээр. Кара тарбаган «сарыг бүрү кырынга дүжүрбес мен» дээр чүве деп чугааның уткады мында.

Тарбаган ижээр үңгүрүн ханы (ханызы 6 метр чеде бээр) болгаш аксын тарлады казып кагылаар, чоорту алгыдып, аажок делгем кылып аар. Ижээр үңгүрүнүң ханы дүвүнде чыыглап, одаан чыкчактай дөжеп каан удуу ийи-үш хире өрээл бар. Ол өрээлдерге улуг мыргулар (эр тарбаганнар) бир аңгы, дачылар (кыс тарбаганнар), мендеге бардамнар (аныяк тарбаганнар) база аңгы-аңгы чыдар.

Кыжын барык-ла чем чивес. Эң-не хоолулуг сигеннер — агы-каңгы, кадарны баш удур аңгы өрээлге белеткеп каан чыдар. Ону ижээр үезинде арып-доруп, баксырай берген тарбаганнар чем кылдыр чиир.

Бир эвес ол хүнезин кыжын төндүр ажыглаттынмайн артып калза, келир кыжын дожек кылгаш, чаа хүнезин белеткеп аар. Ижээй берген бөдүүк тарбаганнарның баштыңчызы эр мыргу кыжын өрээлдерни эргий кезип, эш-өөрүнүң байдалын хайгаарап, көрүп турар. Кандыг-бир чылдагаан-биле өлген тарбаганны база бир тускай өрээлге сиарып «хөөржүдер». Бо бүгү өрээлдерден аңгыда оларның арыгланыр өрээли база бар. Күзүн, кышка белеткел үезинде, сай холумактыг довурактыг өдээ-биле колгаш, үңгүрүнүң ажиин дуглаптарга, соок эртпес, кырза чижектиг араатан амытаннар кирип шыдавас былыр болур.

Чайлаглаашкын үезинде тарбаган бүрүзү ижээн-биле [illegible] ынаар «тудуг материалдары» дажып, өрээлдер иштин аштап-арыглап турар.

Кышкы хүнезинни күзүн өөт-сиген быжа берген үеде түжелээр. Үңгүрүнүң аксын дуглаан холумакты түг дээр. Түгнүң узуну 3—4 метр чеде бээр. Ону кылыр аар ажылды чаңгыс аныяк тарбаганга хүлээдир. Түг тудуушкуну доозулган соонда ажылдаан тарбаганның өөктери тазарып, дырбактары дөгейленип, бодузажок арыптар. Ол тарбаганчы кышты өттүр азыраар, коовтаар.

Ижээген тарбаганнар эрте чазын, хар эриээнде, кастынып үнүп келир. Ол чүгле улуг тарбаганнар оьттап үнери ол, а амытаннары хар эрип, чаа өөт-сиген үнгүже, үңгүрге хевээр чыдар. Баштайгы көк сиген чигеш, улустуң чугаалажыры дег, аңаа үзе шалтырар (арар). Чоорту семирип, чаг немеп аар. Ол чаа хөй болган тудум, кышты хүр ажар.

Тарбаган үңгүрүнге дыка чоргаарланыр. Бөрү азы дилги көрүп кааш, үңгүрүнүң моштуунга олурупкаш сайтылады эдер. Кижиден сестири аттыг, кай ырактан көрүп каан-ла үңгүрүнче чаштына бээр.

Тарбаган —бойдустуң ховар аңы. Ону кам-хайыра чок кырып бербейн, амыдыралын өөренип, камнаар, өстүрер болза эки.

И. САМБУ.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 33—38, чамдык черлерге 23—28 градус соок. Хүндүс 18—23, чамдык черлерге 8—13 градус соок.

Автоорукттарга кестүрү эки, эртенги үеде туманнаар.

Кызылга чуга булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 36—38, хүндүс 18—20 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

МАРТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Король и птица»** 10.00, **«Спартак»** (2 сериялыг) 12.00, 15.30, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Двенадцать месяцев»** 9.30, **«Принц за семью морями»** 11.10, 13.10, **«Ульзана»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Алеша Птицын вырабатывает характер»** 11.00, 14.30, **«Наследство»** 15.40, 17.20, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Когда сдают тормоза»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Расставания»** 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Конкурсту чарлап тур

Тываның филармониязы дараазында жанрлар талазы-биле хостуг черлерге ажылдаар кижилерге конкурсту чарлаан:

1. **Вокалист эр кижилер** (бас, баритон, тенор) — Тываның ыры болгаш танцызының «Саян» ансамбльынге, вокал-инструменталдыг «Аян» ансамбльге.
2. **Вокалист херээжен кижилер** (сопрано, альт) — Тываның ыры болгаш танцызының «Саян» ансамбльынге, вокал-инструменталдыг «Аян» ансамбльынге.
3. Тываның улустуң **сыгыдын, каргыраазын, хөөмейин** күүседир кижилер.
4. **Тыва улустуң хөгжүм херекселдеринге** (бызаанчы, хомус, игил) күүседикчилер.

Ол мышкаш ырының болгаш танцының «Саян» курузе ансамбльынге контрабасист, кларнетист, флейтист (ылап барымдаалаар негелде — ортумак азы дээди тускай билиг) база херектелдинип турар.

Конкурс киржикчилери 1985 чылдың март 1-ге чедир филармонияның бажыңынга 14-тен 16 шакка чедир дыңнап шилиир.

Вокалистер бир совет композиторнуң ырызын болгаш тыва улустуң бир ырызын күүседир ужурлуг.

Ол-ла хүусааларның иштинде «Саян» ансамбльдың балет бөлүүнге немелде хүлээп алышкын болур.

Пассажирлерниң кичээнгейинге!

1985 чылдың март 1-ден эгелээш, **Кызыл — Балгазын— Владимировка — Бүрен-Бай-Хаак — Сарыг-Сеп — Кызыл** аразының оруунга автобус шимчээшкинин эгелээр болгаш автобустарның Кызылдан үнери 7 шак 20 минутада. Ол мышкаш **Кызыл — Сарыг-Сеп — Бүрен-Бай-Хаак — Ильинка— Владимировка — Балгазын — Кызыл** аразының оруунга база автобус чоорун эгелээр. Автобустар Кызылдан 13 шак 30 минутада үнер.

Үстүнде айыттынган рейстерниң ажыттынары-биле холбаштыр Кызыл — Сарыг-Сеп —Бүрен-Бай-Хаак—Ильинка болгаш Кызыл — Ильинка аразының оруктарынга автобустар рейстерин соксадыр. Ол рейстерже автобустар мурнунда Кызылдан 15.00 болгаш 10.00 шактарда үнүп турган.

Ол мышкаш 1985 чылдың март 1-ден эгелээш, **Кызыл — Балгазын— Самагалдай** аразының оруунга хүннүң чоруур рейс база ажыттынар, автобус Кызылдан 9 шак 45 минутада үнер. Мурнунда Кызылдан 14.00 шакта үнүп турган Кызыл — Балгазын аразынга рейсти соксаткан.

Кызыл — Шагаан-Арыг—Чаа Чаа-Хөл аразында оруктаа рейстер 1985 чылдың март 1-ден эгелээш, хүннүң чоруур апаар.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оолалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3058.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00315.

БИБЛИОТЕКИ им. А. С.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 53 (12743) | 1985 чылдың март 2, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртэ 3 көпеек.

ВЕНЕРАЖЕ ОРУКТА

Ырак космос харылзаазының товү (СЭТА). Венера планетазы болгаш Галлейниң кометазын шинчилээр ужурлуг планеталар аразынга ужугар автоматтыг «Вега-1» болгаш «Вега-2» станцияларның ужудуушкуну үшкү ай үргүлчүлеп турар.

Эрткен үениң иштинде станциялар-биле радиохарылзааның 67 сеанстарын кылгаш, оларның үезинде шимчээшкиниң траекторияларының параметрлерин хемчээген, борт системаларының ажылын хынаан, черже эртем болгаш телехемчээшкин медээлерин дамчыткан. «Вега-1» болгаш «Вега-2» станциялар санап каапканга чоок траекторияларны ёзугаар шимчеп бар чоруур.

Чер—Венера аразынга ужуушкун үезинде станциялардан галактикаларның болгаш хүнүң космос херелдериниң, соруунза-магниттиг шөлдерниң болгаш планеталар аразының плазмаларының байдалдарын хемчээп турар.

Аэростаттыг зондыларның дузазы-биле Венераның атмосферазының хайынмаашкынын шуут чаа арга-биле шинчилээринге белеткенир сорулга-биле космостуң «Вега-1» болгаш «Вега-2» аппараттарында тургускан радиодамчыдыкчыларның медээлерин январь 21-де болгаш февраль 18-те хүлээп алган. Крымда — Евпаторияда болгаш Симеизада, Москва чоогунда, Голдстоунда (АКШ), Джодрелл Бэнкте (Англия), Канберрада (Австралия), Онсалада (Швеция) станциялар ол медээлерни хүлээп алырынга база са'гарарынга киришкен. Шенелделер үезинде чер ырының хемчээшкин системазының аңгы-аңгы кезектериниң бот-боттарының аразынга холбаалыг ажылдаарын таарыштырган. Ол системаның дузазы-биле аэростаттыг зондыларның Венераның атмосферазынга ужугуп чоруур үезинде оларның чораан черлерин шын тодарадыр.

«Вега-1» болгаш «Вега-2» станциялар 1985 чылдың февраль 28-ке чедир черден түс-түзүнде 16,7 болгаш 17,8 миллион километр ырай берген ужугуп чораан.

Телехемчээшкиниң медээлериниң түңнелдерин ёзугаар алырга, станцияларның иштинде системалары чогумчалыг ажылдап турар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгутканының дугайында шынзылганы К. У. Черненкога тывысканы

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге база чер-чер Советтеринге соңгулдалар совет кижилерниң политиктиг бедик идепкейин, партия биле улустуң бузулбас чаңгыс эптиин көргүскен. Соңгулдалар СЭКП-ниң болгаш Совет куруунуң тудуп тургузарының болгаш тайбыңның нуурунда, чуртка сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжыдарынче угланган ниитиниң болгаш даштыкы политиказын долузу-биле деткип турарының чаа бүзүрелдиг херечизи болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкога РСФСР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының депутадынга ону соңгааның дугайында шынзылганы февраль 28-те тывыскан.

Шынзылганы Москва хоорайның Куйбышев соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының даргазы Ю. И. Калинин тывыскан.

Эш К. У. Черненко РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгутканының дугайында шынзылганы хүлээп ап тургаш, улуг ишкели дээш чайысылалдык Куйбышев районунуң соңгукчуларынга чуректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткен. Оларның депутады болуру бедик алдар болурун, ону шынзыктырар дээш шын ажылдаарын ол чугаалаан.

Ол соңгулдалар, соңгулда мурнунуң бүгү кампаниязы ажыл-херекчи чорукнуң өскениин, ажылчы чоннарның талазындан боттарының депутаттарынга негелдениң улгатканы-биле оназалкып турганын эш К. У. Черненко демдеглээн. ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга Советтерниң ажылының талазы-биле хүлээп алдынган хемчеглерниң чогуур үре-түңнелдерин берип турарының дугайын ол кончуг эки бадыштыг, шын угланыышкын херечилеп турар-дыр.

Чоннуң херегцел бараан нарын кылып үндүрерин көвүдедириниң болгаш шынарын экижидериниң талазы-биле боттарының эргелерин бистиң Советтеривистиң улам калбаа-биле ажыглап турар апаргазы эки-дир деп, Константин Устинович Черненко онзалап демдеглээн. Олар школа реформазын боттандырарынга, бистиң хоойлу-дүрүм органнарывыстың ажылын контрольдаарынга, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга, кижилерниң ажылдаарының болгаш амыдырал-чурттаарының байдалдарынга хамаарышкан өске-даа хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлээринге улам идепкейлиг рольдуг апарган. Ол угланыышкынны быжыглаар болгаш калбартыр херек.

Хүн бүрүнүң организакчы ажылынга улам-на инициативтиг, улам-на кызымаккай болуру—бистерниң шуптуузунуң чедип алыр дээш ажылдаар чүүлдеривис ол-дур. Ол болза партия бодунуң XXVII съездизинче уткуштур бар чоруур үеде онза чугула боор турар.

Шынзылганы тывысканының үезинде аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хоορкомунуң бирги секретары В. В. Гришин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Прибытков, партияның Куйбышев райкомунуң бирги секретары Ю. А. Прокофьев олар турганнар.

(СЭТА).

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларның түңнелдери

Февраль 24-те эвилелдешкен он беш республиканың шуптузунга, улус депутаттарының крайлар, обласстар, округтар, районнар, хоорайлар, кодээ болгаш суурлар Советтеринге соңгулдалар болган. Чер-ле болганынга соңгукчуларның бедик идепкейлиини илергейлеттинген. Соңгукчуларның 99 ажыг хуузу бадылаашкынга киришкен.

РСФСР-ниң чер-чер Советтеринге 114948 депутаттар соңгуткан. Оларның аразында: ажылчыннар—49,8 хуу, колхозчулар—19,1 хуу, СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар—42,5 хуу, партия кежигүнү эвестер—57,5 хуу, херээженнер—50,9 хуу. 30 хар чедир назылыг депутаттар—34,4 хуу. Депутаттарның составы 48,8 хуу чаартынган. (СЭТА).

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«Катап ажыглаар ыяш чиг эдин, белеткээн болгаш болбаазырадып кылган ыяштарның артынчыларын ажыл-агый саарылгазынга калбаа-биле кииринштиреринге хамаарыштыр Бүгү-эвилелдиң «Югмебель», «Центромебель» үлетпүр каттыжышкыннарының болгаш «Киевдрев» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективтериниң ажылының дуржулгазының дугайында» доктаалды СЭКП Төп Комитеди 1985 чылдың февраль 18-те хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын ыяш болбаазырадып кылыр үлетпүрүнүң министерствозунуң Бүгү-эвилел «Югмебель», «Центромебель» үлетпүр каттыжышкыннарының болгаш «Киевдрев» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективтери материалдыг курлавырларны камналгалыг ажыглаар талазы-биле партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шии-шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ыяш ажыглалының ажыктыын бедидер, катап ажыглаар ыяш чиг эдин, белеткээн болгаш болбаазырадып кылган ыяштарның артынчыларын ажыл-агый саарылгазынга кииринштирер талазы-биле таарымчалыг түңнелдерни чедип алганын хүлээп алдынган доктаалда демдеглээн.

Ыяш материалдарын артыышкыннар чокка болбаазырадып кылырының технологиязын каттыжышкыннарның бүдүрүлгелеринде шиңгээдип алган, ынчаш хемчээлдиг материалдар кирер ыяш плиталарны бүдүрер күчүлерни чаартырып боттандырган. Өске министерстволарның болгаш ведомстволарның ыяшты болбаазырадыр бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ыяш артынчыларын чыыр талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Хөй эвес күш-ажыл болгаш сан-хөө чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, 1,5 миллион кубометр катап ажыглаар чиг эдти ажыл-агый саарылгазынга кииринштирген, 2 миллион хире кубометр тудуг ыяжын беш чыл эгезинден бээр камнап алган. Экономиктиг ниити ажыктыы 30 миллион ажыг рубль болган. Планныг даалгаларны каттыжышкыннар чедиишкинниг күүседип, чоннуң херегцел бараан нарын бүдүрерин көвүделип, оларның ассортиментизин калбартып, продукцияның шынарын бедидип турар.

Ыяш материалдарының ажыглалының ажыктыын бедидеринче бүдүрүлгениң күш-ажылчы коллективтерин эвилелдээр талазы-биле организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдиреринче доктаамал кичээнгейни СЭКП-ниң Краснодар крайкому, Брянск болгаш Ростов обкомнары, партияның Москва болгаш Киев хоорκомнары углаадырып турар. Курлавырларны кумагалалдыг, камналгалыг болгаш чөп ажыглаар дээш бедик харыысалганың ёзузунга ажылчын бүрүзүн, инженер-техниктиг ажылдакчы бүрүзүн партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары кижизидип, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын дилеп тывары-биле база ажыглаарынче кижениишкиннерни углаадырып турар.

Бүдүрүлгелерниң күш-ажылчы коллективтеринде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, бүдүрүлгени интенсификастаары, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың даалгаларын Улуг Октябрьның 68 чыл оюнга чедир күүседири дээш, чыл иштинде камнап алган курлавырлар-биле үштен эвээш эвес хүнде ажылдаары дээш социалистиг чарыш калбак нептерээн.

Ооң-биле кады ады кирген каттыжышкыннарның бүдүрүлгелеринде катап ажыглаар ыяш чиг эдин, артынчыларны ажыл-агыйга ажыглап кирер талазы-биле чогумчалыг эки ажылды ылыы хымчага калбак нептерелди албаан деп, СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээн. ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерствозу ол үнелиг дуржулганы массалыг ажыглаар талазы-биле чогуур хемчеглерни ап чорутпаан. Арга-ыяш ажылдап кылышкынының артынчыларын чыыры, планнаарын болгаш учётка ...ырын организастаарының айтырыглары шиитпирлеттинмээн, ол сорулгаларга эргежок чугула албаннар тургустунмаан, өске министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлгелеринде бар арга-ыяш ажылдап кылышкынының артынчыларын болгаш катап ажыглаар ыяш чиг эдин ажыл-агыйга ажыглап кирер талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдынмаан.

Ажыл-агыйга катап ажыглаар ыяш чиг эдин, арга-ыяш белеткелиниң болгаш ыяш ажылдап кылышкынының артынчыларын калбаа-биле ажыглап кирер талазы-биле бүгү-эвилелдиң «Югмебель», «Центромебель» үлетпүр каттыжышкыннарының база «Киевдрев» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективтериниң ажылының дуржулгазын СЭКП ТК деткип, чүүлдүг деп көрген.

Министерстволарга мурнуңга үндезилээш, арга-ыяш курлавырларын камнаарының болгаш чөптүг ажыглаарының аргаларын дилеп тывар болгаш ажыглаар талазы-биле ажылды ам-даа идепкейлиг чорударын, коллективтерни бүдүрүлгениң ажыктыын бедидип кылыр продукцияның шынарын улам ыңай бедидеринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаан ажыр өстүрерин база продукцияның бот-үнезин немей чиигедирин чедип алырын хандырарынче коллективтерни мобилизастаарын ол бүдүрүлгелерниң болгаш каттыжышкыннарның ажыл-агый удурткаттылаарынга, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга сүмелээн.

Ыяш артынчыларын болгаш катап ажыглаар ыяш чиг эдин калбаа-биле ажыглаар талазы-биле ажылды организастаарында четпестерин ладырып ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерствозунуң удурткаттызынга СЭКП Төп Комитеди даскан. «Югмебель», «Центромебель» болгаш «Киевдрев» каттыжышкыннарының коллективтериниң ажылының дуржулгазын чер болганга нептередирин хандырарын министерствонуң коллегиязындан база министр М. И. Бусыгинден негээн.

ССРЭ-ниң Ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерствозунуң каттыжышкыннарының болгаш бүдүрүлгелериниң, эртем-шинчилел, төлевилел институттарының болгаш конструктор бюроларының кичээнгейин ыяш чиг эдиниң бүгү хевирлерин үлетпүрге үндезилеп ажылдап кылырын калбак хемчээлдиг организастаар сорулга-биле артынчы чок чаа технологтуг чорудугларны ажылдап кылырынче болгаш ажыглап киирерийнче, чурт иштиниң болгаш даштыкы мурнакчы дуржулганы өөренип көрүүрже база ажыглаарынче кежээзэр. Ол улуг ажылды чер-черде партия болгаш совет органнар-биле ханы чарылзаалыг, оларның дузазынга база деткимчезинге даянып чорудар.

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүкчүлүүнүң мурнакчы аргаларын нептередир, камналга болгаш хумагалал дээш бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигедири, эң бедик эчис түңнел көргүзүглерни чедип алыры дээш социалистиг чарыштың дээштиин бедидер талазы-биле ажылды ажыл-агый организацияларының удурткачылары-биле кады идепкейжидерин арга-ыяш, саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-зынга даскан.

«Югмебель», «Центромебель» болгаш «Киевдрев» каттыжышкыннарның бүдүрүлгелериниң коллективтериниң ажылының чедимчелиг дуржулгазын өөренир база калбаа-биле нептередир сорулга-биле 1985 чылдың майда Донда-Ростовка партия, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчыларының Бүгү-эвилел семинарын эрттирерин чүүлдүг деп көрген.

«Югмебель», «Центромебель» болгаш «Киевдрев» каттыжышкыннарының ыяш чиг эдин камнаарының база ажыглаарының болгаш ыяш артынчыларын ажыл-херекке ажыглап кииреринин талазы-биле дуржулгазын калбаа-биле нептередиринче угланган масса-политиктиг болгаш организакчы ажылды арга-ыяш целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтеринге күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга болгаш обкомнарынга СЭКП Төп Комитеди даскан. Ол бүгү ажылды бүдүрүлге сорулгалары-биле ханы холбаштырар, коллективтерниң кижениишкиннерин беш чылдың доозукчу чылының планнарын күүседиринче, күш-ажылдың, материалдың база одалга-энергетика курлавырларының бүгү талалыг камналгазынче углаарын, арга-ыяш белеткелиниң, целлюлоза-саазын болгаш ыяш ажылдап кылыр бүдүрүлгелериниң партия организацияларының ажылынга улам системажыткан дузаны чедирер.

«ШЫН» солун: камналганың хууда саны

ЧЕДИИШКИННИГ АЖЫЛДААН

Кызылдың автосептелге заводунуң коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы айының планныг онаалдаларын күүсеткеш, февраль айда база чедиишкинниг ажылдаан.

Участоктар аразынга чарышка шүткүлга участогу күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын оранчок ажыр күүседип, тиилекчи болган. Участоктуң эки ажылдааныңга бригада керээзи-биле ажылче шилчээн чорук эң улуг салдарны чедирген.

Мотор септээр участокта «КамАЗ» автомобильдерниң моторларының септелгези шиңгээдип алдынган. Январь айда баштайгы 5 «КамАЗ» моторун септээн, февральда 17 мотор септеттинер ужурлуг. Бо чорук бистиң республиканың улус ажыл-агыйынга «КамАЗ» автомобильдерни калбаа-биле ажыглаар арганы бээр.

Камналга айтырыынче база кичээнгей салып, ай санында ол талазы-биле алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хынап турар бис. Заводтуң коллективи январь айда 15 муң квт-шак электри энергиязын, 500 килограмм коксту болгаш өске-даа материалдарны камнап алган.

А. ТОМИЛИН,
Кызылдың автосептелге заводунуң план килдизиниң начальниги.

ШЕҢНЕЛИГ ФЕРМАЗЫНДА

Шеңнелиг деп черниң ады-биле адаан ферма. Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң бо сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери кышкы хүннерде сүт саалдазын кудулатпазынче сагыш салып, малдың чемгерилгезинче, суксун-суггадынче улуг кичээнгейни углаан. Ынчангаш ол ферманың хөй малынга бээр сигенни ферма чанында дагландыр сараттап каан. Силостуң оңгары база ырак эвес.

Шеңнелиг фермазында беш чылдың доозукчу чылын бедик көргүзүглерлиг доозарының социалистиг чарыжы база калбарган. Ооң мурнуу одуруунда хоочун ажылчыннардан Балчырбай Дондупай, Семен Самбуу, тракторист Көкербен Салчак-кыс мал чемнерин хээндектеп бээр ажылдың чарыжының мурнуку одуруунда чорупп турарлар.

Малды эки чемгерериниче, саалданы кудулатпазынче кичээнгей салып, кызымак ажылдап турар саанчылар мында хөй. Ылангыя мурнакчы саанчы Көпеек Даваалай бир саар инекке онаалтыр кымдан-даа хөй сүттү саап алган. Анияк саанчыларның чарыжынга идепкейлиг киржип турар Моңгуш Анай база эки көргүзүглүг. Допчун-оол Борбак-Караның саар инектериниң сүт саалдазы база кудулаваан. Шеңнелигниң бүгү саанчылары Март 8-ке адаар болдурган социалистиг чарышты бо хүннерде улам калбартып эгелээннер.

ЧУРУКТАРДА: Көпеек Даваалай. Чаныңда Моңгуш Анай.

В. А. Озерскийни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хөй чылдарда ак сеткилдиг албан эрттирип келгени дээш Кызыл хоорайның шериг комиссары Владимир Абрамович **ОЗЕРСКИЙНИ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 1.

Эш Н. Л. Кунчунну Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри албан-дужаалдан хостаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Пенсияже үнгени-биле холбаштыр эш Николай Лудужапович Кунчунну Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри албан-дужаалдан хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 1.

Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң он тоску чыыжының бирги сессиязы 1985 чылдың март 6-да 14 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга ажыттынар. Сессияның хүн айтырыгларында:

1. Организастыг айтырыглар;
2. «Чонну хандырар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында».

ЧАҢГЫС ИЕНИҢ ООЛДАРЫ ДЕГ

Кыштың соогунда, чайның изиинде янзы-бүрү чүъктер сөөртекен автомашиналарны, пассажирлер аргыштырган автобустарны республиканың кайы-даа булуңнарынга көөр бис. Кызылдың пассажир автобүдүрүлгези бистиң республиканың хоочун бүдүрүлгелерниң бирээзи. Бо хоочун бүдүрүлгениң коллективинде күш-ажылчы чаагай чаңчылдар хөй. Ажылга мурнакчы аргаларны ажыглаарының эгелекчилеринде бо коллективтиң ажылчыннарының иштинде турар. Бригада керээзи-биле ажылдаар дээш шимчээшкин он бирги беш чылдың эгезинде база-ла бо бүдүрүлгеден эгелээн. Амгы үеде чолаачыларның 13 бригадазы күш-ажылдың дешпилгелиг ол аргазынче шилчээн.

Геннадий Анатольевич Ким удурткан № 3 автоколоннаның чолаачылар коллективиниң ажыл-ижи мактаалдыг. Коллективтиң кежигүннери пассажир аргыштырылгазының планын күүседир, бүгү-ле маршруттарже машиналарның график ёзугаар үнген турарын хандырар, чолаачыларның ажылынга озал-ондак болдурбас дээш бүгү чүүлдү кылып, бар аргаларны ажыглап турар. Бо көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдаларны доктаамал күүседип келген. Бо чедиишкиннер боду чедип келбээн. Бүгү бригадаларны керээ ёзугаар ажылдаарынче шилчидерин, социалистиг чарышты дээштиг организастап турары мээнээ идигне болган.

Автобус чолаачыларының Юрий Малышев удурткан комсомолчу-аныяктар бригадазы каш чыл улаштыр социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорул, каш удаа тиилекчи боор келген. Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш бригада Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Бригаданың чолаачылары бо хүннерде хоорайның хөй чон аргыжар маршруду болур № 3 маршрутта ажылдап, хоорай-биле Каа-Хем суурнуң аразынга пассажирлерни аргыштырып турар. Коллективтиң ажылын бригада керээзин ёзугаар организастаан болгаш «чаңгыс-даа хожудап турар кижи турбазын» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдап турар.

1985 чылдың социалистиг хүлээлгелеринде мындыг одуруглар бижиттинген: чолаачыларның бүрүузу-биле автобустуң озалдаар чоруун болгаш ажылды ара кааптар чоруктарны болдурбас, автобустарны ажылче үндүрерде кылайтыр аштаар, хандырылганың культуразын бедидер. Эң дээре дээн чолаачылардан тургустунган бригада өөрүлелн бригаданың ажылын удуртур. Хүн бүрү кымның канчаар ажылдааның анализтеп, бригаданың шаңнал акшазын күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалап төлээр.

Чолаачыларның комсомолчу-аныяктар коллективинде хөй национальдыг оолдар аразында быжыг найыралдыг, чаңгыс иениң оолдары дег ажылдап турар. Грузин Гамлет Георгадзе, хакас Рефа Амзараков, тыва Виктор Тюлюш, грек Юрий Кокозов, эрмян Агван Мартиросян, орус Владимир Орлов мурнакчыларга санадып, планның онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Мурнакчы коллективтиң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседип, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар.

Е. ЮРИН.

ФЕСТИВАЛЬ ФОНДУЗУНЧЕ ШИЛЧИДЕР

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында Каа-Хемде СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң комсомолчу-аныяктарының сүт-бараан фермазы (бригадири Ю. Курыгин, комсомол бөлүүнүң организатору У. Даваа) сүт, эът бүдүрериниң, курупеге саларының онаалдаларын үргүлчү-ле ажыр күүседип келген. 1984 чылда күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш ферманы Тываның комсомол шаңналы-биле тывыскан.

Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалының фондузунче ол аныглазы шилчидерин шиитпирлээн. Ол мышкаш аныяктарның бо улуг шуулганы ажыттынар хүнге чедир беш чылдың планныг онаалдаларын күүседирин хүлээнген.

Н. АНТУФЬЕВА.

Ээ ёзу-биле көөр

АМЫДЫРАЛ НЕГЕП ТУРАР

Бо чылдың № 9 «Шын» солунга парлаттынган М. Монгуштуң «Ээ ёзу-биле көөр» деп чүүлү чолаачыларның, механизаторларның кичээнгейин хаара тудуп, мында көдүрткүнген айтырыгга хамаарыштыр кижи бүрүзүн ханы бодандырган деп санаар мен. Мен база техника-биле холбашкан ажылдыг болганымда, ол талазы-биле сагыш-сеткилимни дүвүредип чорур бодалдарымны үлежикседим.

Мен он ажыг чылдар иштинде механизаторлап ажылдааш, сөөлгү үш чылда «Сельхозтехника» каттыжышкынында МТМ-де септекчилер бригадазында ажылдап турар мен. Бо бүгү ажылдап келген чылдарымда мындыг чүүлдү эскердим: он чылдар бурунгаар турганынга бодаарга, техника аймааның үрелиишкели ам улгаткан-дыр. Ол дээрге амгы үеде машина-техниканың көвүдээнинде-даа эвес, үрелиичел апарганында-даа эвес деп бодаар мен. Чүге дизе техниканың ажыглалы, техниктиг байдалы, ажыглаар хуусаазы бир-ле дугаарында ону эдилеп, башкарып турар кижиден, оон харысалгазындан хамааржыр дээрзин бодумнуң ажыл-ишчи дуржулгамдан билир мен.

А ам болза байдал мындыг эвес. Орукка кам-хайыра чокка дүрген халыткан чолаачыны, азы бажыңнар чанында хондурган, орукта каапкан машина, тракторларны кайа-даа ховар эвес көрүп болур. Чогум-на шак мындыг харысалга чок чоруктардан техника аймааның үрелир чоруунуң көвүдеп турары тайылбырлаттынар. Ынчангаш чүгле чолаачы, механизатор кижи бүрүзү бодунуң хүлээнген техниказынга ээ-харысалгалыг болуп, ажыл-агыйларның, организацияларның удуртукчулары, инженер, механиктери негелделиг болурундан үрелиишкиннерниң саны кызырылыры дорт хамаарылгалыг деп санаар мен.

Бистер келген машина, тракторларны кыннамчалыг септээш, ажыл-агыйларга хуусаазында эгидерин кызып тур бис. Ындыг болзадаа, септеттинген техника септелге соолунуң ажыглалының хуусаазы четпээнде удаваанда-ла, септелгеге катап келир таварылгалар хөй. Көңгүс чаа артык кезекти, чижээлээрге, моторну эштеп чорудуптарга безин, дораан үрелген болур. Мен маңаа кандыг-бир ажыл-агыйларны чижек кылдыр киирбес мен, чүге дээрге бистиң септелге чорудуп турарывыс кайы-даа ажыл-агыйлар мындыг чорукка таваржып турар. Ол болза ажыл-агыйларда чолаачы болгаш механизатор кадрлар-биле ажылды кошкак чорудуп турарын, камналга, бот-харысалга айтырыгларын чугулалап көрбейн турарын херечилеп турар.

Ажыл-агыйларның чолаачылары, механизаторлары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бодунуң ажыл-херээнге ак сеткилдиг хамаарылгалыг болган болза, машина-техниканың үрелир чоруу эвээш болур ийик. А оон-биле катай септекчилерниң-даа ажылы чиигеп, келген техниканы үезинде септеп четтигер болу бээр болгаш артык кезектер чарыгдалы эвээжээр.

Аныяктарны эге базымындан тура камныг, хумагалыг чорукка, эттиң ёзулуг ээзи болурунга өөредип, чаңчыктырары чугула деп бодаар мен. Бистиң коллективте олче эвээш эвес кичээнгейни угландырган. Бисте ажылдап турарларның хөй нуруузу аныяктар. Хоочуннар, дуржулгалыг септекчилер, оларга билбес чүүлдерин кажан-даа тайылбырлап бээрин чажамдывестер. Чижээлээрге, хоочун моторист-слесарь Михаил Блинов, арга-дуржулгазы бедик мурнакчы моторист Даң-оол Доңгак чүгле хууда пландарын ажыр күүседиринге сундулуг эвес, харын боттарының мнак ажылынга хөй-хөй чаа келгеннерни хандыкшылыг, даанган ажыл-ижин ээ ёзу-биле көөрүнге кижизидип турарлар.

Ынчангаш М. Монгуштуң бижип турары шынныг, хүлээнген техниказынга ажыл-агыйларның удуртукчулары, хамаарылгалыг кижи бүрүзү сагыш човангыр болуру негеттинип турар деп саналынга каттыжар мен. Ону бистен амыдырал бодунуң ынчаар негеп турар.

К. ХУНАЛДАЙ,
МТМ-де контролёр-механик.
Улуг-Хем район.

КУЖУВУС - НАЙЫРАЛДА

НАЙЫРАЛДЫҢ БЫЖЫГ ДОҢУ

1943 чылдың кыжынында аалывыс Элегестиң Көк-Хаакка кыштаан. Элегес сумузунуң беш дугаар арбанының даргазы Лавык Оол бир хүн кыштаавыска шаап келди.

— Чал-Бежигде чурттап орар хамаатыы угбалар бар болгай. Өөнүң ээлери дуза чедирипкн дег оолдары дегере фронт чоруткан, ол өөнүктерже көрүнмээже талаар. Орус дылды эки билир кижини Уйнукууну эш кылып алгаш, оларның сигенин сөөртүп бээр боор тур сен ийин. Оон ажылга кызымаа кончуг болдур эвеспе.

Ол шагда бистиң Таңды эдээниң аалдары орус улусту хамаатыы дижир, оларны хүндүлээри кончуг чүве. Чугааның ужур-утказын билип каапкан мен. Дарга аъттаныры билек, ачам аалакта оъттап турган аъттарын эккелген. Чал-Бежигде шанак чазаар орус өнүүгүнден 15 рубль-биле (ынчан эрги тыва акша турган) садып алганы улуг шанаан аътка белеткеп алды. Кожазында аалдан база бир шанактыг аът ачылап эккелген. Демги Уйнукуу акый база келди. Аксым аазадып алгаш оларның чугаазын дыңнаалай бердим.

— Бичии кижи улуг улус чугаазы дыңнаалавас чоор оглум, даштыгаа барып ойна — дээш, авам мени үндүрүпкен. Өгден ыравайн дыңнаададым. «Өглүнүуң шоваазы кончуг ышкажыгай, акым. Александрның база эдертип ал» —деп, Уйнукуу чугаалай-дыр. Ону дыңнааш, амыраарымдаа холчок.

Валентина (фамилиязын билир эвес, Баайла, Баайла-ла дижир чүве) кезектиң сараттары Сарыг-Алаакта болду. Орустаар Уйнукуу-даа чагызын уштуп октапкаш, чүгле шинельдиг (аалывыс иштии ону чиниимр тон дээр чүве) турупкан. Демир айыыр-биле сиген көдүрүп, салып турда магалыг кижи чораан. Чырык имирде хамык сиген Валентина угбайның хериминиң иштинге чаа ногаан сараат болу берген. Ажылывыс доозуптарывыска, аал ээзи Валентина бисти бажыңынче чалады. Оон-биле Уйнукуу-да хөөрежип турар.

Холдарывысты чылыг сугга чуп кааптарывыска, столга олуртупкан. Шаньги, калачи (шаайыңгы, халаачык) дээр тегерик, борбак далганнар тавак долу. Бир савада чиктиг сүрген мыштак чүве база бар. «Оон-биле бо далганнарны чаап чиир чүве дир» —дээш, Уйнукуу демги саваны менче чоокшулады идип кагды. Ачам сүт ону тоовас, шай аартап, далган-на чип орар. Мен базала далганнап ор мен. Баарымда савада турар чүвени көөрүмге, адыг өдээ кара олчаан. Арай чүдексине аарак бодумдан ырады идип каарымга, ээ угбай чугаалады.

— Сен күш багай, кат чиир чок. Чигирлиг кат—дидир.

Ачам ынчаш шопулак-биле бичииңни ускаш, чип органым далганымга борап берди. Топтаарымга кат үрезиннери бар. Анар дыл бажынга дегзип көрдүм, шынап-ла чигирзиш диди, оон көвейни амзадым. Амданныын! Улуг-ла борбак далганны бодум ол чүвеге борап чип алдым.

Ам-даа болза...

Чанар апардывыс. Орус угба меңээ демги чемни доллдур уруп каан тос хуунчукту тутсуп берди. Вареньени ынчан бир дугаар чигеним ол. Соора бодап органымны ачам сугга чугаалаарымга, караанын чажын төгүлдүр каттырышкан.

Орус өнүүктерниң сигениниң артын сөөртүп, оттулар ыяжын чып, чаржып чораш, ачам суг солун чеммер эккээр чүве. Аалдарывыстың улуг, биче орус, тыва улузунуң найыралы ынчан «аразындан суг акпас» болу берген. Жданов аттыг совхозта ам интернационалчы өг-бүлелер безин көвүдээн.

А. ЯНДАЙ.
Улуг-Хем район.

Интернационалчы кижизидилге

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ДАЙЫНЧЫ АЛДАРГА ЁЗУЛАЛ

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң улуг Тиилелгезинге тураскааткан «Тиилелгениң туктарынга деңнежиңер!» деп кыйгырыг адаанда шимчээшкин чурттуң комсомолчуларының ортузунда эгелээн. Оон кол сорулгазы — шериг-патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгени аныяктар ортузунга улам күштелдирери, аныяктарның күш-ажылчы, ниитилел-политиктиг идепкейин көдүрери. Ол сорулга-биле дайынчы алдарның тураскаалдыг эдилели — шериг кезектериниң, шериг каттыжышкыннарының Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайынчы алдарга бүргеткен туктарын районнарны хуваай тургускан график ёзугаар комсомол организацияларынга тыпсыр, аңаа ёзулалды кылыр.

Бистиң республикада чаңгыс чер-чурттугларывыс Совет Эвилелиниң Маадырлары Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунуң, Михаил Артёмович Бухтуевтиң туктарын тургускан.

Чоокта чаа, бир дыштаныр хүнде Кызыл районнуң Культура бажыңының чанында 1941-1945 чылдарда Төрээн чурттуң хосталгазы, совет чоннуң аас-кежии дээш демиселге амы-тынындан чарылган маадырларга тураскаал чанынга дайынчы ёзулалдың митингизи болган. ВЛКСМ Кызыл райкомунуң бирги секретары В. И. Канзай Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур эртип турар бо эстафетаның аныяктарны революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарга кижизидеринге улуг рольдуун демдеглээн.

Митингиге санал берген О. Гвоздовский, А. Маношин олар чымыганнарга дайын халавының дугайын, дайын шөлүнден ээп келбейн барган чаңгыс чер чурттугларының аттарын адап, дайын шөлүнге тулчуп турганнарның болгаш тылга артканнарның тиилелгени чоокшуладыр дээш киирген үлүүнүң дугайын допчулап чугаалап бергеннер.

Байырлыг митингиге СЭКП райкомунуң бюро кежигүннери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, совхозтар удуртукчулары, бүдүрүлге мурнакчылары, районнуң партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, Көк-Тей ортумак школаның өөреникчилери киришкен.

ВЛКСМ Каа-Хем райкомунуң бирги секретары Сергей Тас-оол сөс алгаш, Совет Эвилелиниң Маадыры М. Бухтуевтиң тулчуп чораан Кызыл Туктуг, Суворов орденниг, 15-ки гвардейжи танк бригадазының дайынчы тугунуң эстафетазын районга канчаар эрттиргенин чугаалап, оон альбомнарын байырлыг байдалга тыпсып берген. Кызыл районнуң ажыл-ишчилеринге юбилейлиг 40 чылды, он бирги беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурун күзээн.

Ол хүн соок, сырынныг хүн болган. Эрткен дайынның ыжы, дарызыг чыды, дайынчыларның ханы сиңниккен дайынчы Кызыл тук салгынга киискип турду.

Тураскаалга боодал чечек салдынган. Оон чанынга митингиниң киржикчилери чурукка тырттырган.

Х. МОНГУШ.
Кызыл район.

ЧАҢГЫС ӨГ-БҮЛЕ ДЕГ

Ново-Бакинскиниң Владимир Ильич аттыг нефть болбаазырадыр кылыр заводунуң улуг коллективи — интернационалчы өг-бүле. Оон кежигүннери — каш аңгы нацияның төлээлери, чаңгыс өг-бүлениң төлдери дег, быжыг найыралдыг, беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиннииг күүседир дээш демниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) интернационалчы бригаданың кежигүннери — операторлар Расим Вахидов, Вагиф Мамедов, Александр Прасолов олар ажыл үезинде.

О. ЛИТВИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨЛҮҮВҮС—ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ

Эки өөредилгелиг, быжыг сагылга-чурумнуг бөлүүвүс дээш мастеривис М. Х. Халимовтуң кызымак чүткүлүнге өөрүп, аңаа харыы кылдыр бо өөредилге чылында улам эрестиг өөренипивисти, эптиг, найыралдыг чурттаарывысты чугула сорулгавыс кылдыр шиитпирлээн бис.

Ленинчи партияның XXVII съездизинге белеткелдиң, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң чайынналчак Тиилелгезиниң 40 чылынга бедээвис — тергиин эки өөредилге, быжыг, үлегерлиг сагылга-чурум болур.

Бөлүүвүсте 24 сургуул бар бис. Хөй-ниити ажылдарындан оспаксыраар, кичээл шагы үзер, озалдаар багай чаңчылдар-биле демисел чидиг. Бөлүүвүсте чаңгыс-даа ындыг «шүшпен» кижи чок. Эки чаңчылды чедип алганывыс бөлүүвүс удуртукчузу мастер-башкы Михаил Хакимовичиниң сургуулдар ортузунда чорудуп турары өөредилге-кижизидилге ажылдарының дээштиинде. Ылангыя интернационалчы кижизидилге талазы-биле хөй янзы ажылдар училищеде болуп турар.

Өөредилгеден хостуг үелеривисти боттарывыска ажыктыг кылдыр эртирип, спортчу секцияларга барып, номчулга залдарынга хөй үени эрттирип турар бис.

Совет Тывавыс юбилейинге уткуштур училищеге социалистиг чарышты чарлаан. Чарышка тиилекчи боор үнгеш, кышкы дыштаныышкынга Киев чорур путёвка-биле шаңнаткан бис. Тывавыстан эрткен чылдың декабрь 25-те чоруткаш, чаа чылдың январь 3-те ээп келдивис. Орук-суур көрүлээнивис солун чүүлдер, кода-хоорайлар кажан-даа уттундурбас. Экскурсиялап чораан бистерниң хөй кезиивис улуг хоорайлар көөр турбжук, улуг самолётка безин олуруп көрбээн болган. Кышкы дыштанылгавысты ынчаар хөглүг, шупту кады эрттирип, төөгүлүг болуушкуннар-биле байлак бо чаа чылды Украина өнүүктеривис чуртунга уткаанывыска кызыгаар чок өөрээн бис.

Кызылдан үнген хүнүвүс кежээзинде-ле Киевке чеде берген бис. Автобус-биле уткуп алгаш, «Голосеевская» дээр аалчылар бажыңынга аппарган, бир өрээлге-ле 2—3 кижи чыдар кылдыр таарыштыр хуваагылап кагды. Аъш-таныш-чемненип хонганывыс даартазында хоорай-биле таныжып, Ада-чурттуң Улуг дайынынга тураскааткан музейни, В. И. Ленинниң музейин болгаш тураскаалдыг черлерни сонуургаан бис. Хүрээ деп чүве көрбээн улуска көрген хүрээвистиң чуруктары сүт холчок солун болган. Бир кончуг сонуургаан чүвевис—зоопарк.

Декабрь 31-ниң кежээзинде Киевтиң бир Культура ордузунга чаа чылдың солун концертин көрдүвүс. А январь 1-ниң хүнүнде аныяктар парыгынга аңгы-аңгы чурттардан, хоорайлардан келген оолдар, кыстар-биле уттундурбас ужуражылганы кылдывыс. Агаар чылыг, чымчак болгаш шаанга киир ойнап хөглеливис. Дыштанылгавыс дооступ, чанар хуусаавыс келгенин безин эскербээн бис. Январь 3-те Кызылывыска кээп дүжеривиске, соок 43 градус болган.

Уттундурбас аян-чоруувус дээш удуртукчувуска өөрүшкүвүс катап-катап илереткен бис.

М. САЛЧАК,
хоорайның № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулу.

ЭКИ ЭШТЕР ТУРДА...

Чаа Шагаан-Арыг — орук белдиринде хоорай. Аргышкан чоннуң бир чыглыр чери — столовая. Бо столовайда комсомолчу аныяктарның интернационалчы коллективи ажылдап турар. Аныяк кондитер Степанида Нарылкова хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, булочка кылыгтары быжырып белеткээринге өөрү кыстарны база өөредип турар. Эълчегде 1,5 муң янзы-бүрү булочка кылыгдарын быжырар хүлээлгезин 1600 чедирип. Социалистиг чарышка тиилекчи болуп келген.

Ол-ла столовайда аныяк коммунист Ираида Чыртык — чем үлекчизи. Оон адынга хомудалдар черле болбаан. Чем үлээр ажыл чымыштыг. Бут кырынга тура хүнзээр. Эрес-кежээ И. Чыртык бир хүнде үш чүс ажыр кижини хүлээп ап, эвилең-ээлдек чемгерип турар.

Интернационалчы бо коллективте ажыл-херектиң чогумчалыг байдалын бо ийи кыстың күш-ажылчы чедиишкини бадыткап турар. Ол дээрге найыралдың күштүү ол.

Бистиң корр.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде Э. Оидарның удуртканы тудугжуларның комплекстиг бригадазы Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, январь, февраль айларда багай эвес ажылдаан.

Бригада кежигүннери моон мурнунда панель бажың кезектери кылыр комбинаттың тудуунуң кол корпузун туттурунга идепкейлиг киришкен, эрткен чылдан эгелеп хоорайның төвүнде эштир бассейнниг спорт комплекизиниң тудуун эгелээннер. Бо хүннерде мында ажыл шалыпкын чорупп турар.

Дөртку разрядтың каңнакчызы Каадыр-оол Баазан ук эргелеледе чеди чыл ажыр ажылдап келген. Эрткен чылдың түңнели-биле эргелеледе бригадалар аразында чарышка тиилекчи болган бригаданың кежигүнү К. Баазанның күш-ажылга киирген үлүү эвээш эвес.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы каңнакчы К. Баазан; бригаданың чамдык кежигүннери кылыр ажылын хуваажып турары.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

МУРНАКЧЫЛАР БАР-ДАА БОЛЗА...

Өвүр районнуң бүгү совхозтарының ажыл-ишчилери Совет Тываның юбилейлиг чылында күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алганнар. Эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, социалистиг чарыштың тиилекчилерин чоокта чаа болуп эрткен СЭКП райкомунуң бюрозунуң болгаш улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң каттышкан хуралынга илередип чугаалашкан.

Эрткен чылын районнуң бүгү ажыл-агыйлары мал продуктуларын бүдүрерин болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседип, оон мурнунда чылдың деңнелинден ажырган. Сүт бүдүрери 1983 чылдың деңнелинден 112 центнер, эът бүдүрери 1076 центнер болгаш дүк бүдүрери 13 центнер көвүдээн.

Ол-ла продуктуларны күрүнеге садарының планныг даалгалары долузу-биле күүсеттинген. Эът садарының чыл планы 103 хуу күүсеттинип, эрткен чылдыындан 998 центнер, сүт планы 106 хуу чедип, эрткен чылгы деңнелден 103 центнер хөй болган. Дүк садарының даалгалыг планы 103,3 хуу күүсеттингеш, он бирги беш чылдың үшкү чылының көргүзүүнден 54 центнер хөй саттынган.

Мал продуктуларын бүдүрери болгаш садар талазы-биле база төрүүр малдан чаш төл алырының, ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планныг даалгаларын бүгү хевирлер аайы-биле доллдур болгаш ажыр күүсеткен «Торгалыг» совхоз районда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган болгаш СЭКП райкомунуң, улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң шилчиир кызыл тугун чаалап алган.

Хойжу бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка 100 баш төрүүр малга онаапгтыр 78 анайны камгалап ап, бир өшкүден 500 грамм дүк кыргып алыр планын 700 грамм кылдыр боттандырган, «Торгалыг» совхозтуң Ирбитейде Доржу Баара-оолдуң бригадирлээни өшкү бригадазы алган. Ол бригадага шилчиир чорууур вымпелди тывыскан.

Ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларындан 660 центнер сүттү бүдүрер планныг турган, 827 центнерни бүдүрген азы эрткен чылгы деңнелинден 112 центнерни көвүдеткен. «Кызыл Тук» совхозтуң Чараш-Дыт сүт-бараан фермазын тиилекчи деп санаан, вымпелди ол коллективке тывыскан.

Мурнакчылар бар-даа болза, ажыл-агыйларның мал ажылында ам-даа улуг четпестер барын, чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларның хүнден хүнче улам сонгаарлаттынып турарын демдеглээри чугула. Район ниитиниң малының баш санын өстүрериниң чыл планын бүгү чүзүн аайы-биле күүсетпээн. Бо көргүзүүнү чүгле «Торгалыг» совхоз чедиишкиннииг күүсеткен. Мал бажы өстүрер талазы-биле эң чавыс көргүзүг «Коммунизмче орук» совхозта. Ол ажыл-агый мал бажы өстүрериниң бүгү хевирлеринге планныг даалгаларын күүсетпээн болгаш харын-даа чамдык көргүзүглерин эрткен чылгы деңнелден кудулаткан. Эң ылангыя шээр малдың бажы эрткен чылгы деңнелден 7 хуу эвээжей берген, оон уламындан дүктү бүдүрериниң-даа, садарының-даа чыл планнары ыракта чедир күүсеттинмээн.

Айыттынган четпестерни чайладып, он бирги беш чылдың чедиишкинниг доозар сорулганы районнуң бүгү ажыл-агыйларының ажыл-ишчилеринге салган.

М. ДАНЗЫН.

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

«Совет Тыва» совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың сөөлгү чылында күжениишкинниг ажылдап турар. Оларның мурнунда белен эвес сорулгалар бар: хамыктың мурнунда малдың чаш төлүн онча-менди камгалап алыры. Совхозтуң төрүүр онкоданының шуптузунда бо шалыпчы ажыл массалыг-биле чорупп турар. Хойжулар бо чылын 4300 баш төрүүр хойдан чаш төл дээш демиселди чорудар ужурлуг. Бо хүннерде малчыннар 2273 хураганны камгалап алганнар.

Хойжуларның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черинде малчын Чымба Бухаров чорупп турар. Оон коданында 350 хураган камгалап алдынган болгаш ажыл шапкынчывыышаан. Малчынның дузалакчызы комсомолчу Байыс-оол Комбудаа, мында сакманчылар Сарыг Деге-Бара, Дембирел Марияда ажылдың харысалгазын шын угаап, кызымаккай күш-ажылчы үлүүн киирип турарлар.

Хойжулар Иван Дандар, Салчак Мижит-оол, Самбуу Кара-оол, Олег Монгуш олар түс-тузунда 270—230 хураганнарны камгалап алганнар. Бо шалыпчы ажыл-иште хөй-хөй сакманчылар идепкейлиг чорууну көргүзүп турарлар. Чижээлээрге, Долума, Галина Дандарлар, Александра Салчак, Рая Натпит, Самбуу Чылбаккай, Монгуш Чечек, Лама-Суу Долзаңмаа болгаш өскедаа эки ажылдыг сакманчылар шалыпчы иштиң ээлери болуп турар.

Совхозтуң удуртулгазы чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглап, малдың чаш төлүн менди алырының хемчеглерин ап турар. Малчын кодан бүрүзүнде хөй-ниити организацияларының, тускай эртемниглерниң дежурныйлаашкынын организастап, шефтээшкиннерни чорудуп турар. Совхозтуң автопарк коллективи Кара-Сайыр деп черде малчын Александр Намданның, ясли-сад коллективи малчын Самбуу Бара-оолдуң коданнарынга шеф ажылын организастап, мактаалдыг ажылдаар.

Малчыннарның сорулгазы бар аргаларны ажыглап турагаш, мал оолдашкынының чедиишкинниг доозары болуп турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ХООЧУН ЧОЛААЧЫ

Күскүлүк Хертекович Багай-оол чолаачылаа-ла чээрби чыл ажып турар. Байлак дуржулгазын ол аныяктарга дамчыдып, дыка хөй кижини бодунуң мергежилинге өөреткен. «Мурнакчы» совхозтуң хоочун чолаачызы Б. Х. Күскүлүк эрткен чылын социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ол бо чылын база бедиткен хүлээлгени алган.

К. ХЕРТЕК.

ОН ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИНДЕ

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң дирекциязы хойжу коданнарже суг сөөртүп турар чолаачылар аразынга чарышты организастаан. Сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле Здов Күнгаа биле Наажаң Монгуш шылгарап, акша шаңналдарын алган.

Х. КАРА-ООЛ.

Кыштаглаашкын-хүннүң айтырыы

ООЖУРГАП БОЛБАС

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозта он бир муң баш шээр болгаш ийи муң баш бода мал кыштап турар. Совхозтуң тускай эртемниглери болгаш кадарчылары бо чылгы кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенген дээрзин совхозка кыштаглаашкын талазы-биле чоруткан хыналдадан район комиссиязы түңнеп үндүрген. Ылаңгыя шээр малда байдал черле чүгээр. Совхозта төрүүр 688 баш хойнуң 426-зы оолдапкан, оон ол хире хураганны камгалап алган.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур тус-тус кадарчылар, малчыннар бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан. Кадарчы бүрүзүнде тускай дептерлерни кылган. Оон аңгыда совхозта херээженнер чөвүлелиниң кылып берген тускай альбомда «Малчын булуңун» дерип, каастап кааны черле көрүштүг. Ында малчынның эрткен чылгы ажылының түңнелдери, бо чылгы хүлээлгелери, шефке алган агиткварталазы бар.

Совхозтуң мурнакчы кадарчызы Кошкар-оол Даваевич Кууларның «Малчын булуңунда» мындыг сан-чурагайлар бар: 1984 чылда бодунга бижиглээн 829 баш иртен 1 тонна 886 кг дүктү азы бир баштан 2.3 кг-ны кыргып, дүк планын 92 хуу күүсеткен, 23 тонна сигенни кезип белеткээн, күрүнеге саткан 775 баш иттиң ортумак деңзизи 44 кг болган. 1985 чылда бо көргүзүглерин улам бедидер, ниити малдың бажын 99 хуу камгалап алыр деп айыткан. Ук малчын ам Чанагаштыг деп черде кыштап, 820 баш иртти дузалакчы кадарчы Александр Ондар-биле кады кадарып турар. Малының күш-шыдалы эки, оларда ам-даа 9 тонна сиген бар.

Кадарчылар Уртун-Назын Ховалыг, Томуй-оол Куулар оларда байдал база-ла эки. Кадарчылар аразынга эрткен чылын чемпион болган Томуй-оол Кууларда төрээн 130 хойнуң оолдары шупту онча-мендиг. Ынчалзажок байдал эки дээш оожургап болбас.

Совхозтуң кадарчыларының ажыл-ижи-биле таныжып чорааш, оларның четпестерин, хомудалдарын дыңнап болур. Кадарчыларга автолавка ийи ай иштинде барбаан, дус үстүп турар. Оңгачалар, шагжалар чедишпезинден мал чеминиң чарыгдалы хөй. Малчыннарның ооредилгезин, оларның ортузунга лекция, беседаны ховар чорудуп турар.

Семиртилгеде малды тускай рацион ёзугаар чемгерип турар. Бирги кварталда дужаар ужурлуг 267 баш шарыларны аңгы чемгерип турар. Техника чедишпезинден мында малды чемтерери, кажааларның иштин-даштын аштаары арай озалдай бээр таварылгалар бар. Чаңгыс бульдозер кажааларның иштин аштап четтикпейн турарындан чамдык кажааларның иштин хөлчок өл. Бо бүгүже кичээнгей салыры чугула.

«Тыва» совхозтуң малчыннары күрүнеге эки шынарлыг дүк, эътти бээр, малдан алыр немелде продукцияны улам көвүдедир дээш моон соңгаарда күженишкиннит ажылдаарлар.

Х. МОҢГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

А. А. ГРОМЫКО ИСПАНИЯДА БАРГАН

МАДРИД. (СЭТА). СЭКП Төп Комитединиң Политбюро кежигүну, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко Испанияның чазааның чалааны ёзугаар албан хуузунуң аян-чоруун кылып, бо чылдың февраль 28-те испан найысылал — Мадридте чеде берген.

Испанияның даштыкы херектер министри Ф. Моран, албанның өске-даа кижилери, ол ышкаш ССРЭ-ниң Испанияда элчини Ю. В. Дубинин олар А. А. Громыкону аэропортка барып уткаан.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫН ХАЛАВЫН БОЛДУРБАС

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының өзээ — боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, делегейге ядролуг дайынның айыылдыг кыжанын чайладыр, быжыг болгаш турушкуг тайбың дээш демисел. Делегей байдалын кадыкшыдар талазы-биле идепкейлиг хөделиишкиннер дээш, боо-чепсектерни эндерилдерерин уламчылаар эвес, харын соксадыр сорулга-биле чугаалажыышкыннар дээш Совет Эвилели туржуп, чугаалажыышкыннарны хандыр болгаш ак сеткилдиг көөрүнче АКШ-ты кыйгырып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ажылчы чоннарның соңгулда мурнунуң хуралынга чугаазынга хамаарыштыр даштыкы массалыг информацияның чепсектериниң, янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитичи көскү ажылдакчыларының үнелеп көрүүшкүннериниң болгаш уламчылаашкын турар тайылбырларының алыс утказы шак-ла ындыг болуп турар.

Быжыг, турушкуг тайбың — ССРЭ-ниң болгаш ооң тайбынга ынак даштыкы политиказының алыс сорулгазы-дыр деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну айыткан. Кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген ядролуг дайын кыжанын чайладыр, бүгү-ниити тайбыңны быжыглаар болгаш улустар аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы хөгжүдер, социалистиг дем каттыштырылга чурттарының кады ажылдажылгазын ханыладыр дугайында К. У. Черненконуң могаг чок сагыш салыышкыны бүгүдеге билдингир. Кандыг-бир чаңгыс талалыг артык күштерлиг болган турарынче ССРЭ чүткүл салбайн турар, харын боо-чепсектерни эндере бүдүрерин уламчылаарын эвес, а ону соксадырын чедип алыр деп быжыг бодалдыг. АКШ Совет Эвилелинден шериг талазы-биле тергиидеңгей турарын чедип алыр, ССРЭ-биле чугаалажыышкыннарны «күш дорээзиниң туружундан» чорудар дээр сарыыл чок кордалдарындан ойталаар ужурлуг.

Совет удуртукчунуң чугаазы — ССРЭ-ниң чаагай тура-сорууну делегей херектерин ооң боттуг ёзу-биле көрүп турарының чырыткыланчак болгаш бүзүрелдиг бадыткалыдыр деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну айыткан. Советтер чуртунуң тайбың политиказын Октаргайның бүгү диитеринде билип болгаш идепкейлиг деткип турар.

К. У. Черненконуң чугаазы — Совет Эвилелиниң ёзулуг тайбынга ынак болгаш боттуг бүдүштүг политиказының чайгылыш чок шынчызының чырыткыланчак чаа херечизидир. Хамык-ла дайыннардан эң-не коргунчуг болгаш үрегдекчи дайынның доозулганындан бээр 40 чылын демдеглевишаан, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың удуртукчулары дайынның төнчүзүнде болгаш 70 чылдарның дугуржулгаларынга боттарынга алган кол хүлээлгелериниң алыс утказын база ёзузун кады бадыткап болур ийик деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну бижээн. Ол чорук делегейге чурттар аразынга бүзүрежилгени быжыглаарынга, байдалды ниитизабиле кадыкшыдарынга идиг бээр ийик.

Кыдаттың парлалгазы, радиозу болгаш телевидениези Кремльге соңгулда мурнунуң чугаазын доңчулап албышаан, совет-кыдат харылзааларны чогумчударының ужур-дузалының дугайында чугаада кирген ол чүүлдү чүм-биле алган. Москвадан ол дыңнадыгны «Жэньминь жибао» солуун «Соңгукчулар мурнунга чугаазынга К. У. Черненко совет-кыдат харылзаалар улам ындай сайзыраарынге идегел салып турарын медеглээн. Женевага ам болур совет-америк чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр К. У. Черненко талаларының аразында каржыы турар чүүлдер улуг, ынчалзажок дугуржуп алыры мырыңай эргежок чүгула болгаш черле болдунар аргалыг деп демдеглээн дээрзин дыңнадыгда айыткан.

Делегейниң ийиги дайынының америк хоочуннары дайынның төнчүзүнде болгаш 70 чылдарда ийи чурттуң боттарынга алган хүлээлгелериниң алыс утказын болгаш ёзузун кады бадыткаарынче АКШ-тың удуртукчуларынга чугаада кирген кыйгырыгда делегейниң ийиги дайынының хоочуннары ынат байыр чедирип турар деп америк-совет найыралдың Чикаго эвилелиниң даргазы Л. Макгерти медеглээн. Совет салал фашизмге удур демиселдиң кол аар үүргезин бодунга чүъктеп эрттирген Совет Эвилелиниң тайбының өндүр улуг херээнге, антигитлерчи эвилелдежилгениң принциптеринге Совет Эвилелиниң чайгылыш чок шынчызын бадыткап турар. Бөгүн совет болгаш америк улустарда чаңгыс ниити дайзын — ядролуг халаптыг айыылдың кыжаны бар. Тайбыңны камгалаар дээш, ядролуг дайын халавын болдурбас дээш күженишкиннерин каттыштырары — бистиң ниити хүлээлгевис.

Совет Эвилели — космосту милитаризастаарынга шиитпирлиг удур дээрзиниң дугайында совет удуртукчунуң чугаалаан чүүлдери Канаданың хөй-ниитизи улуг чүүлдүтүнүг-биле уткаан деп, Оттавада Карлтон университединиң профессору **Дж. Стил** медеглээн. Ядролуг боо-чепсектерни немей бүдүрерин болдурбазын, ол чепсекти хоруурун чедип алыр деп ССРЭ-ниң чүткүлүнге байыр чедирер ужурлуг. Чугаалажыышкыннарга АКШ кандыг саналдарны кезурун үндүрерин, чугаалажыышкыннары Совет Эвилели ышкаш шак ынчалдыр боттуг, хандыр болгаш ак сеткилдиг көөр чоруун көргүзер ирги бе, азы космосту милитаризастаарынга белеткелден делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин чардыктырарынга ажыглаарын оралдажыр ирги бе дээрзин ынчан бүгү делегей кичээнгейлиг хайгаарап көөр апаар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ ШИИТПИРЛИГ РОЛЬДУГ

ХЕЛЬСИНКИ. Гитлерҗи фашизмни ашкан Тиилелге Европаның улустарынга, ооң иштинде финн улуска хосталганы берген деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга «Финляндия — Совет Эвилели» ниитилелдиң чиңгине секретары Эркки Кивимяки чугаалаан. Фашистиг Германияны чылча шаварынга Совет Эвилели болгаш ооң Чепсектиг Күштери шиитпирлиг рольдуг болган.

Улуг Тиилелгениң 40 чылы-биле холбаштыр ниитилел янзы-бүрү хемчеглерни эрттирерин планнаан. Апрельде эгелээр «Тайбың айы» оларның эң улуу болур. Ынчан симпозиумнар, семинарлар, лекциялар болур, совет фильмнер неделязы эртер.

СТОКГОЛЬМ. «Норшенсфламман» деп швед солун герман фашизмни чылча шапкан Тиилелгени бүгү-делегей-төөгү ужур-дузалыг болуушкун деп адаан. Барып чүкте чамдык бөлүктерниң төөгүнү хажыдар, «үшкү рейхти» чылча шаварынга ССРЭ-ниң шиитпирлиг үлүүн эвээжедир дээр оралдажыышкыннарын солун шугумчулээн.

Делегейниң ийиги дайыны ындыг халапты моон соңгаар кажан-даа болдурбас ужурлуун кичээндирип турар деп, солун демдеглээн. Бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң демдеглээр деп белеткенип турары улуг Тиилелгениң 40 чылында черге быжыг тайбың дээш демиселди улам идепкейжидер херек.

БРЮССЕЛЬ. Совет Эвилелинге удур «чаңныг дайынының» пландары Совет Армияның тиилелгелиг операцияларының түңнелинде бужары-биле буурап дүшкен. Ол болза фашистиг Германияның канчаар-даа аажок улуг стратегтиг аштырышкыны болган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга Делегейниң ийиги дайынының төөгүзүн шинчилээр талазы-биле төптүң директору, Бельгияның төөгү ажылдакчыларының национал комитединиң оралакчы президентизи профессор Жан Ванвелкенхойзен медеглээн.

Делегейниң ийиги дайынының кичээндириниинден улустар, политиктиг болгаш күрүне удуртукчулары түңнел үндүрер ужурлуг деп, ол чугаалаан. Чаа дайыны болдурбазын чедип алыр ужурлуг, ынчанмаза амгы ядролуг век үезинде бүгү кижи төрелгетенни, бүгү цивилизацияны узуткап каап болур.

КИТО. Фашизмни тиилээниниң 40 чылын байырлаарын термоядролуг халапка удур, империализмниң кемниг политиказынга удур демиселди идепкейжидеринге ажыглаар херек деп, чурттуң тайбынга ынак күштеринге кыйгырыышкынга тайбыңның Эквадор чөвүлелиниң чиңгине секретары Хосе Солис Кастро медеглээн.

Империалистиг бөлүктерниң 40 чыл бурунгаар кыпсып үндүргени дайын сөөлүнде кээп оларның боттарынга согуушкун болган. (СЭТА).

ЯПОНИЯ ДУЗАЛАЖЫРЫНГА БЕЛЕН

ТОКИО. (СЭТА). Ол ядролуг чепсекти ажыглаарынга безин үндезилеттиннер болза, Японияның чазаа «сылдыстар дайынының» америк программазынга долу технологтуг деткимчени кылырынга белен. Парламенттиң адаккы палатазының бюджет комиссиязынга чурттуң даштыкы херектер министерствозунуң тускай төлээлекчизи ол дугайын медеглээн. Премьер-министр Ясухиро Накасонэ ооң мурнунда Пентагонга эң чаа технологияны бээринге белениң болгаш космос чепсектерин тургузарынга киржири-биле АКШ-тың лабораторияларынче кол-кол япон эртемденнерни чорудар күзелдиин илереткен турган. Солуннарның бижээни-биле алырга, Вашингтон бодунуң Ыраккы Чөөн чүкте эвилелчизиниң лазер техниказының, харылзааның эң улуг интегралдыг схемаларының болгаш оптиктиг системаларының талазы-биле ажылдыышкыннарын онза сонуурган турар.

⊙ ⊙ ⊙

Израиль халдаашкын, эжелел болгаш Ливанга хамааты дайыны ол чурттуң чонунга көдергей качыгдаашкыннарны, когараанды таварыштырган болгаш таварыштырып-даа турар. Ажыг-шүжүгге алыскан бо не кижи ис чок читкен дөрт оолдарын суураглап чоруп турар. Олар өлүрткен магат чок. Азы Израильдиң кара-бажыңнарында ирги бе?

«Иези оолдарын ам-даа манап чоруур» деп чурукта бижээн. Ол чурукту «Аль-Мауныф аль-Араби» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

⊙ ⊙ ⊙

АКШ-тың төп разведка эргелелиниң болгаш Мурнуу-Африка Республикада расисчи эрге-чагырганың айтыышкыны-биле хөделип турар өлүрүкчү УНИТА бөлүүнүң дээрбечилериниң кем-буруулуг үүлгедиишкиннери Анголаның мурнуу девискээринде байдалды дыка чидиглендирип турар.

Мурнуу-Африканың сөөкязы ылгаар дерзии ёзу-чуруумунуң шериглери Ангола Улус Республиканың мурнуу талакы районнарын ам-даа эжелевишаан, УНИТА-ның дээрбечилерин деткип турар. Ынчангаш Вашингтонның болгаш Преторияның Мурнуу-Африканың айтырыгларын «тайбың» шиитпирлээринче чүткүлү дээр хоозун чулчуруушкунун оларның хөделиишкиннери сойгалап турар.

ЧУРУКТА: Анголаның девискээринче расисчи солдаттарны чорудар деп турары.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

БУК-ТУҢ СЕССИЯЗЫ

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Бүгү-ниити Улусчу конгресстиң (БУК) — Ливияның күрүне эрге-чагыргазының дээди органының сессиязы Ливияның найысылалынга болган. Чурттуң бүгү чер болгаштындан Триполиге чедип келген сессияның киржикчилери Ливия Джамахириязының иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларын чугаалажып көрген. 1985 чылда бюджетти сессияга чугаалажып көрген болгаш ээзи каш хоойлуларны хүлээп алган.

ИЙИ ХҮН ҮРГҮЛЧҮЛЭЭН

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). Аңаа ЭЕН-ниң Министрлер Чөвүлелиниң кодээ ажыл-агый министрлериниң дециели-биле ийи хүннүг сессиязы боор эрткен.

Ол бөлүглениишкинниң кежигүну чурттарның аразынга ханы чөрүлдээлерни болдуруп турар нарын айтырыгларны аңаа чугаалашкан. Чижээ, сессияның хүн айтырыынга «Ниити рыноктуң» аграр политиказын акша-биле хандырарының айтырыгларын киирген турган. Европейжи ниитилежилгелерниң комиссиязы 1985-89 чылдарда ол сорулгаларга 6 миллиард европейжи валюта единицазын (ЕВЕ) чарыгдаарын саналдаан, ынчалза-даа ГФР ол түң-биле бодунуң чөпшээрешпейн турарын медеглээн болгаш ону кызырарын негеп туруп берген.

Ылангыя 1985-86 чылдарның дүжүүнүң продукциязынга өртектер дугайында айтырыг талазы-биле онза чидиг маргылдаа болган.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглер Мурнуу Ливанда арааттаныг үүлгедиишкиннерин үргүлчүлеп турар. Агрессорнуң шериг кезектери танкыларга болгаш куяктыг транспортёрларга деткидип алгаш, Тирден чөөн талада турар 9 чурттакчылыг суурларга ханныг үүлгедиишкинни кылган. Шаажылакчылар ол суурларже халдап киргеш, чурттакчыларны дорамчылавышаан байысаап, арааттаныг ёзу-биле эттеп-соп, ук черниң тараачыннарының бажыңнарын өрттедип азы бульдозерлер-биле буза үстүрүп турган. Ливан солуннарны саналы-биле алырга, чүгле беш хүннүң иштинде эжелекчилерниң үүлгедиишкиннериниң түңнелинде 20 ливаннар өлген, он-он кижи балыгланган, чүс-чүс кижини тудуп хоруглаан.

ДЕРЗИИ ПОЛИТИКА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанның эжелеткен бүгү девискээринге «онза байдалды» израиль интервентилерниң шериг командылалы чарлаан. Доктааткан шактың сөөлүнде бажыңнарындан үнерин чурттакчыларга хораан, оруктарга транспорттуң бүгү хевиглериниң шимчээшкинин соксаткан.

Израиль эжелекчилерниң чарлааны «онза байдал» дээр чүүлү Мурнуу Ливанның тайбың чурттакчыларынга удур дерзии политиканың каржы хемчеглери болуп турар.

МИНИСТР БУРУУДАТКАН

ДАМАСК. Сирияның даштыкы херектер министри Фарук Аш-Шараа Мурнуу Ливанның чурттакчыларын шуут узуткаар дээш израиль эжелекчилерниң кылып турар үүлгедиишкиннерин шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Тель-Авив ол девискээрде байдалды улам дүшкүүредириниң айыылдыг пландарын кылып турар деп, ол медеглээн.

Ээ ёзу-биле көөр

АЖЫКТЫГ АЖЫГЛААР

Кызыл-Мажалык «Сельхозтехника» каттыжыышкынында автотранспортту ажыл-агыйжы эвес ажыглап, ооң кадагалалынче кошкак кичээнгей салып турар.

Ында чамдык чолаачыларның ээ-харысалга чок чоруунуң түңнелинде автомашиналарның хөй нуруузу бүдүрүлгеде ажылдавайн аңаа турар. «Сельхозтехникада» бар дөртен дөрт автомашинаның чээрби дөртү үрелик, үжү ам септелгеде турар. Үрелген техника аймаан өй-шаанда септээш, ажылче дарый үндүрериниң хемчеглери алдынмайн турарындан, хүн бүрүде он ажыг-ла машина ажылче үнүп, автотранспортту ажыглаарының болгаш ооң техниктиг белен чорууну коэффициентизи чүгле 29 хуу болуп турар. Эт-херекселди, өнчү-хөреңгини ээ ёзу-биле көрбейн турарының уржуу ол.

Районда автотранспорттуң учёт-отчёду сандаргай байдалда. Ажыл хүнүнүң соонда чолаачыларның гаражче ээп келген үезин демдеглевейн турар. Ооң түңнелинде чамдык чолаачылар машиналарын гаражка тургуспайн, бажыңнарының чанынга хондурар таварылгалар хөй.

Каттыжыышкынның удуртулгазы (эргелекчизи Г. А. Силкин) бүдүрүлгениң инженер-техниктиг ажылдакчыларынга негелдени кошкаткан, кадрлар-биле ажылды чогуур негелдезинге чедир чорутпайн, активтиң калбак массазынга даянмайн турар. Ында кижизидилге ажылы четпес тургустунган. Коллективтиң хүлээп алганы хүлээлгелерин, планнарны тус-тус коллектив кежигүннеринге чедирбейн турар, социалистиг хүлээлгелерин бижип, көскү черлерге аспаан.

Бо бүгү четпестер транспорт чепсек-херекселдерин ажыктыг ажыглаарынга, оларны камныг эдилээринге, коллективтиң планныг даалгаларны чедиишкинниг күүседир, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар. Ынчангаш «Сельхозтехниканың» удуртукчулары, ында партия, профэвилел, хөй-ниити организациялары үстүнде демдеглеттинген четпестерни дарый чайладыр, транспорт ажылын экижидер дээш дээштиг хемчеглерни алыры негеттинип келген.

М. ООРЖАК.

МАЛЧЫННАРЖЕ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң болгаш РАҮК чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар районнуң совхозтарында хойжу коданнарга, сүт-бараан фермаларынга барып, малчыннарның ажыл-амыдыралы-биле таныжып, боттуг дуза чедирери-биле база илереттинген четпестерни дарый эдери дээш практиктиг хемчеглер алыры-биле СЭКП райкомунуң лекторлары, районнуң кижи, мал эмчилери, зоотехник тускай эртемниглер киржилгелиг комплекстиг бөлүктү үндүрген.

Ниитизи-биле районда мал кыштаглаашкыны багай эвес эртип турар. Төрүүр хойнуң 50 ажыг хуузу оолдапкан, хураганнары онча-менди. Ынчалза-даа чамдык четпестер илереттинген: коданнарда дус эвээш, оңгачалар, шагжалар чедишпес, мал чеминиң чарыгдалынга камналга кошкаан, чамдык хураганнар кажаалары соок, кажааларның иштии өл-шык, көржең коптартынмаан, хойнуң дүгү дүжүп турар. Малчын коданнарже үнген бөлүктер ажыл-ижиниң түңнелин кежээ совхоз төвүнге бүгү специалистер-биле кады үндүрүп, четпестерин дарый чайладыры-биле боттуг хемчеглерни ажылдап кылганнар.

Х. МОҢГУШ.

КОНГРЕСМЕННЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Спутникке удур АСАТ дээр системаның эзлчеглиг шенелдезин кылырындан ойталаарынче администрацияны АКШ-тың конгрезиниң төлээлекчилер палатазының кежигүннериниң улуг бөлүү кыйгырган.

100 ажыг конгрессменнерниң президент Рейганче чоруткан чагаазында космос чепсээниң ол хевириниң бо чылдың июнь айда кылыр деп турар эзлчеглиг шенелдезинге ханы дүвүрээшкин илереттинген. АСАТ системаны моон соңгаар шенээр чорук ам болур совет-америк чугаалажыышкыннарның кеди түңнелинге багай салдарны чедирип болурун документиде айтып турар.

«Маңгысталчактарны амдажытпас» деп чүүлге хамаарыштыр

КҮШ-АЖЫЛ КИЖИНИ ТУРГУСКАН

«Күш-ажыл кижини тургускан» деп эртемниг коммунизмниң үндезилекчизи К. Маркс бодунуң ажылынга онзалап демдеглээн. Бо домак кайгамчык уткалыг, хандыр бодап көөрге, кижи бодунгадаа, хөй-ниитиге, чонунга, күрүнезинге-даа чүгле күш-ажыл-биле материалдыг чаагай кежикти тургузуп болур. Бистиң амыдыралывыс хүн бүрүде улам байлак, шырак болзун дээр болза, орта кижи бүрүзүнүң ажыктыг күш-ажылды мөдерелдии-биле күүседиринден улуу-биле хамаарыжыр.

Бистиң Бай-Тайга районшаг төөгүден бээр чаагай чаңчылдарлыг, эрес ажыл-ишчи малчыннарның, уран-шеверлерниң болгаш ыраажыларының чурту. Бо бүгү улустуң аас чогаалында, ырларда, шүлүктерде кирген. Районнуң ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазы улам-на байлак, экономиктиг болгаш социал-культура хөгжүлдезин сөөлгү каш чылдарда каракка көзүлдүр-ле сайзыралды алган. Бо дугайында РСФСР-ниң Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болуп эрткен соңгулдаларга уткуштур депутаттарның кандидаттары-биле ужуражылга хуралдарынга, ажыл-ишчи чоннуң санал-оналында үнелээшкининде онзагай демдеглеттинип турар.

Ынчалзажок бистиң чедиишкиннеривистиң, амыдыралывыстың агымындан хоорук, ооң хөлегезинде чаштынып алган, хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар, бодунуң дыжын харзаар, бир ажылдан өске ажылче шилчип чоруур, туруш чер чок, оон туржук дыка үр үе иштинде ажыл чок, маңгысталчак амыдырал-биле чурттап чоруурлар бистиң аравыста бары хомудаачыг. Маңгысталчак амыдырал дугайында «Коммунистиг кижизидилге» деп словарьда долу тайылбырны берген. Ол дээрге өске кижиниң азы ниитилелдиң күселин-биле чурттаары, ажыл кылырынга хөөн чок деп бижээн. Бистиң социалистиг ниитилеливисте чамдык кижилер чыргалдыг, чиик ажыл дилээр, күрүнеге эвээшти бодундан үндүргеш, оон хөй кежикти алырын бодап чоруур ак сеткилдиг эвес кижилер деп айыткан. Ындыг кижилер чер-черлерде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, коллективтерниң, чоок кижилериниң киленнээшкининге таваржып, а херек апарганда совет хоойлунуң мурнунга буруудаттырып-даа турарлар.

Моон мурнунда М. Сагдының «Шын» солунга январь 27-де үнген «Хүнүн бодаан кымнарыл ол?» деп материалынга хамаарыштыр кылдынып турар чамдык профилактиктиг хемчеглерни уламчылап көрээли. Районнуң иштинге тургускан профилактика комиссиязы, кодээ Советтер аайы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары, милиция ажылдакчылары, суурларда участок инспекторларының киржилгези-биле ажыл чок кижилерни тодараткаының түңнелинде 102 кижи үр болгаш доктаамал ажылдавайн келгенин илерээн. Ооң иштинде 28 кижи үр хуусаада ажыл чок амыдырап келген. Бо кижилер кандыглаа ажылды кылып болур, хып дээн кадык-шырак улус-тур. Ол ышкаш 30 хар чедир 42 кижи бар. Олар 1—3 ай дургузунда ажыл чок олуруп келген. Бо улус кайы-бир өөредилге черин дооскан соонда азы шериг хүлээлгезин эрткеш келгеш, доктаамал ажылда тургустунуп албаан боор. Оон аңгыда янзы-бүрү чылдагааннардан ажыл чок олурар херээженнерниң саны—32. Суурлар аайы-биле хөй-ниитиниң киржилгези-биле чоннуң хуралдарынга 84 кижини сайгарып чугаалашкан. 23 кижи улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында ажылдай бергениниң шынзылгазын хамаарышкан кодээ Советтеринге дужааган. Үр үеде ажыл чок турган кижилерге сагындырыг бижиктерин бергеш контрольга алган.

Совет хоойлу шак ындыг маңгысталчак амыдыралдыг кижилерни оршээвес дээрзин билдингир. Чоокта чаа район судунга Тээли кодээ Совединиң хамаатызы 32 харлыг Юрий Шагдырович Хертектиң хергээн көрген. Ол ортумак школа дооскан хирезинде кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар. Ол албадал-биле күш-ажыл профилакториязынга ажылдавышаан, ийи чыл хосталгазын казыттырып шииттирген. Бо оол дүнеки үелерде суурнуң чурттакчыларының кладовказын … кирип, аъш-чемин оорлап чоруп тургаш, туттурган-даа. Аныяк кижиниң авазы башкы эртемниг. Ооң оглунуң кижизидилгезинге кошкак салдары чедиргени хомудаачыг. Бай-Тал кодээ Совединиң хамаатызы Эрес-оол Хертекович Намнан 50 харлыг. Ол өскелерге үлегер-чижек болгу дег. Ынчалзажок ол үр үеде ажыл чок «Бирде «Бай-Тал» совхозтуң малчыны азы бирде Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының ажылчыны мени» дээр. Өскүс калган беш уруун төрел-дөргүлүнүң азыралында тургузуп каан. Азыралдыкчызын чидирген дээш күрүнениң берип турар пособиезин арагалаар, хөй-ниити черлеринге көскүленнээр. Мындыг кадык-шырак кижи совхозунуң кандыг-даа ажылынга ажылдап болгай. Ол база ийи чылда хосталгазын казыттырып шииттирбишаан, албадал-биле ажылдаар болган.

Шуй суурнуң чурттакчызы Даш Байырович Хертек 35 харлыг. Ол ортумак эртемниг, өг-бүлелиг болгаш дөрт уруглуг. Мындыг харысалгалыг ада хирезинде, күрүнезинге ажыктыг ажыл кылырындан былдап келген. Ону хөй-ниити органнар, милиция-даа каш удаа сагындырган. Оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн. Ол эрткен чылын «Мурнакчы» совхозтуң фермазындан бир молдурганы оорлап соккаш, өске кижиге берипкен болган. Бо бүгү истелгеден илерээн.

Чырык черге төрүттүнген кижи күрүнезинге, чонунга ажыктыг ажыл кылыры аас-кежик, хүндүткел. Ону билбес кижи адын, ишүүрүн чидирер. Бистиң аравыста ажыл чок кижи турбас ужурлуг. Бо талазы-биле районнуң ажыл-агыйларында, күш-ажылчы коллективтерде партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары бүгү хемчеглерни ап, боттандырар кылдыр ажылдаары чорудары көрдүнүп турар.

К. ХЕРТЕК.

ПАКИСТАН ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК БҮДҮРЕРИНГЕ БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Лондоннуң «Обсервер» солунунга генерал Зия-уль-Хактың берген интервьюзун тайылбырлааш, индий ПТИ информация агентизи Пакистан бодунуң ядролуг чепсээн тургузарынга белеткенип турар деп ындыг түңнелди кылган. Исламабадтың шериг эрге-чагыргазының баштыңы Пакистанның амгы үеде ураныны арыглап алырының аргазын тып алганын билдирген.

«Исламабадтан ырак эвесте чажыт бүдүрүлге черинге арыглап каан ураны эң-не баштай алганы-биле холбаштыр Пакистан атомнуг бомбаны тургузарынче бир базым чооокшулаан» деп, ол солунга айыткан. Пакистан ядролуг программаның удуртукчузу Абдул Кадир Ханның баштап турары ол бүдүрүлге черинде 3 муң кижи ажылдап турар. Ону эң чугула шериг чери кылдыр янзы-бүрү чепсектер, оларның иштинде агаар ракеталары-биле камгалап турар.

Тиилелгениң 40 чылынга

ЫРЫГА ТУРАСКААЛ

«Катюша». Бо ыры бөмбүрзекке 47 чыл дургузунда чаңгыланып келген. Ону дылдарын билишпес улус безин чыгдып келгенде, өчүлга чокка-ла мага хандыр ырлажып алыр.

Ургага — ак хар шуглаан арга-мыштыг суурга, оон чоогунда чурттакчылыг черлерге, ылаңгыя Восходтарга, бо хүннерде сураглыг ырының аялгазын хүннүң дыңнап болур. Ук черде ол ырга тураскаал бар. Аныяктарның болгаш студентилерниң XXII Бүгү делегей фестивалынга алдар болдуруп, ол ырга хамаарышкан суй-белек кылыр шиитпир база үнген.

«Прогресс» совхозтуң директору, тамыкырым болгаш чаңгыс чер чурттуум, Валерий Николаевич Невзоровче телефоннадым. Угра хемниң эриинге «Катюшага» тураскаалды тударының эгелекчилериниң болгаш удуртукчуларының бирээзи ол чүве.

— Катюшаның чуруу овза болган. Чурукчу М. Веременко кыстың овур-хевирин тургузуп шыдаан-дыр. Ургаңың төөгү музейинге ол кескү черни ээлээр — деп, ол чугаалап ор.

Шүлүкчү М. Исаковский биле композитор М. Блантерниң «Катюшазын» дыңнаан улус ындыг кыс шынап-ла херек кырында турган деп билип турар. Катюшаның кызыгааржы дайынчыга шынчы ынааның дугайын ырлап тура, Венецияга хемежи меңден ук кыстың харын, арын-шырайын болгаш карактарын сонуурган айтырган. Мырынай үш ай мурнунда Моолга кара карактыг аныяк арат Катюша биле кызыгаарлыкның кайы хире аас-кежиктиг чурттап турарын айтырды. Ам ук ырының фестиваль оранынче кирилтери сол-дур.

«Катюша» канчап тывылганыл? Ырның баштайгы одуругларын Угра чурттуг чогаалчы Исаковский 1938 чылдың эгезинде-ле бижээн. Ол-ла үеде ол «Правда» солуннуң редакциязынга композитор М. Блантерге ужуражы берген. Ол ыры кылыр шүлүк бар бе дээрзин чогаалчыдан айтырган. Ынчап «Катюша» дээр шүлүк композиторнуң холунга кирген.

«Катюшаны» баштай В. Кнушевицкийниң удуртукан чүүрүне джаз-оркестри күүсеткен. Оон эгелээш ол ыры чонга нептерээн. Шүлүкчү биле композитор ыяланга бердинген кыстың аажы-чаңын, овур-хевирин тургузуп шыдапкан, ыры хавы патриоттуг чогаал болу берген.

«Катюшаны» ынакшааннар-даа, аңы-чаңгыс кижилер-даа, хову-шөлдерге шефчилер-даа, шайлаалгаларга болгаш кежээлерге чыылганнар-даа күзелдии-биле ырлажыр апарган. Ону хереэжен чоп фронтучуларны үдеп тура, оларга бердингенниң дангыраа кылдыр ырлажып турган. Ону солдаттар болгаш партизаннар дээ онгуларга, изиг тулчуушкуннарда аэы дыш алыр минуталарда ырлажып турган.

Реактивтиг минометтарны ырының ады-биле адааны база ажаа эвес. Дайынчылар «Катюшаларны» улуг тура-соруук болгаш кедурлүүшкүн-биле хүлээп ап, дайзынны камгалалга чок чылча шаап турган.

«Катюша» Берлинниң кудумчуларынга база чаңгыланып турган. Бүзээлеттирген хоорайга композиторлар Т. Хренников, М. Блантер чеде бергеннер. Артиллеристер кудумчуже бар-ле черден роль ындыр соортуп келгеннер. Блантер рояльга олурупкан, Т. Хренников чанынга турупкан. Чүс-чүс, муң-муң кижиниң үнү болгаш ырының аялгазы боо-моңгунуң даажын базыпкан.

Баштайгы космонавт Юрий Гагарин октаргайга хүнну «Катюша»-биле уткаан.

Чер-делегей кырында ырыга кара чаңгыс тураскаал Угра хемниң эриинде турар. Ону эрткен чайын көрдүм. Оон хемчээли кижи-биле деңнежир. Ону кылырынга чурукчу В. Невзоров болгаш совхозтуң ажылдакчылары, студентилерниң тудуг отрядының дайынчылары улуг күштү үндүрген болгаш тывынгыр чоруун көргүскен. Чонуп турган кылган дээ-анирлиг орус бажыңның хевири тураскаалдың дожээ болган. Улуг дашты трактор-биле соортуп келгеш, тураскаалдың бир талазынга тургускан. Оон арнынга «Кадыр эрик кырында Катюша харап үнүп келген» деп состерни калбак демир-де сиилбип каан. Тураскаалдың өске талазынга — аныяк хадың хевири. Чоокавыда сандайлар кылгылап каан.

Ураның эриктери шуптузу чараш болганындан, тураскаал тудар черни шилиири амыр ындыг-ла белен эвес болган. Ырыда чугаалап турары мышкаш кадыр болгаш бедик эриктер эмгежок. Восходтар суурунуң чанында бир ындыг эрикте хөну хадыңнар, ниитлер болгаш чодураалар үнген. Оладын элеешчелеек орук эрткен. Шүлүкчү Михаил Васильевич Исаковский бичиизинде Глотовка суурда ааванынга баарда болап эртер турган. Ынчангаш ырыга тураскаалды ында тудкан.

«Катюшага» тураскаалдың чанынга байыр-чыскаал үезинде аныяктар чыглып кээр, аваа ойнаар-хөглээр, ырлажыр. Шериг чоруур оолдарны моон үдээри чаңчыл апарган. Удавас Угра кежир демир-бетон көвүрүг ажыглалга кирер. Ынчан ырык-даа суурларның чону бо кадыр болгаш бедик эрикке кээр. Катюша-биле ужуражып, «Катюшаны» ырлажып турар апаар.

Я. МАКАРЕНКО.
«Правданың» тускай корр. Смоленск область.

Архивтен алган чурукта: Совет Армияның херээжен дайынчылары болгар херээжемер-биле кады чаа хостаттынган Софияда (1944 чылдың сентябрь). БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Февраль эгезинде чүве. Тес-Хем — Кызыл автобузу Кызыл-Арыг суур дужунга бар чорда, элээн каш өөреникчи автобусту досту. Балгазынга чедер дээш ол улустан кижи бүрүзүнден чолаачы 30 көпеек негеди (аңаа чедир автобуска билет өртээ ындыг болган боор). Оларның деөтүнүң кепээ чок болду. Билет өртээ чок сургуулдарны чолаачы дүжүр ойлады берди.

Мурнуку олуттарга эртем-билигниг, интеллигентилер олурган чүве, кулактарында, салааларында алдын сыргаларлыг, билзектерлиг... Оларның аразынга олурган мен. Боттарывыс ажы-төлүвүс ышкаш уругларга соок-чарда дузалап, көпеек берип тер кижи тывылбаан. Автобус долу олурган ада-ие кижи бүрүзү 5-5-теп-даа чыгтан болза, орук өртээн төлепкн дег болган бис. Кыштың соогунда, ам арта өөренир дээш бар чораан уругларны чолаачы шуут дүжүрер деп барган. Соңгу олуттан херээжен кижи үнү үнду: «Чолаачы, уругларны дүжүрбейн көрүңер, орук өртээн мен төлептейн...» дээш, 1 рубль 20 көпеекти дамчыдыпты. Дүжүр сывыртып турган уруглар ону дыңнааш, арны чырып, ол чаагай сеткилдиг неже хары угда көрүндүлер.

Балгазынга чедир орук ара хөй-ле чүве сагыжымга кирди. Ол суурга кээп дүшкеш, демги ненниң дугайын сонуургадым. Тес-Хемниң «О. Шынаа» совхозта комсомол организациязының секретары Маргарита Шойдак деп кижи болду. Үш уругнуң иези. Уругларының улуу беш харлыг, эң бичези чаа-ла сес айлыг. Өөнүң ээзи, уругларының адазы чоокта чаа озал-ондакка таварышкаш мөчээн. Өскүс ажы-төлдүг, чаңгыс ие кижиден чогенчиг болганывысты сактып келгеш, ам кээп арным изиш кылынган. Сагыш човаачыг-ла чорду. Ол таварылга меңээ улуг кеземчени көргүстү. «Багын чугаалаарга, бачыды арлыр» дижир болгай, ынчангаш херээм өйүп чоруур бо таварылганы чонга чугаалаксадым.

«Шын» солун «Амыдыралга идепкейлиг туруш» деп чугула айтырыг дугайында ажык чугаа кодурген. Ында Конституцияда айыттынган эргелерни эдилээри-биле чергелештир хүлээлгелерни шыңгыы күүседирин онзалап турар. «Четпестерниң чаны-биле тоомча чок эртпес, өске кижилерге эки чүвени кылыр» деп Б. Шактар дорт бижээн. Ынчангаш, мен ышкаш, эчок таварылгаларны көрген улус база бар боор деп бодай-дыр мен. Оларны дыңнап көрзе.

Анай СОТПА.
Тес-Хем район.

УРУГЛАРЫМ ИЕЗИ СЕН

Орай дүне
Орук орта шылагзынгаш,
Эдеришкен
Эжим сени сактып келдим.
Хөөлеп даараан
Хевиң мени чылыктырды.
Чымчак холуң
Чывар, сооктан камгалады.

Четкир сүттүг
Хоюг шайың ижикседим.
Чемзиг, чылыг
Холуң тудуп, хөөрекседим.
Чурттаалгавыс ,
Чула одун кывсып чоруур
Уян, чассыг
Уругларым иези сен.

Сарыг-оол АРТЫНА.

Шымырныкпан кижилерни Чылыктырар сүттүг шайык. Өгге келген кымга-даа бол

Өргүп сунар аяк шайым. Чуруу болгаш шүлүү АМИР ОНДАРНЫЫ.

ЭРЕС ЧАҢЫҢ СӨГЛЕП ТУРДУ

Баштайгы дар чериң шуглай
Маажым чаап дүжүп турда,
Чарлыышкынның шагын
манап,
Шала хөлзеп турган боор
сен.
Кызыл-Тайгаң безин сени,
Аржыыг чайып үдээн
ышкаш.
Кыржаң соокта борааш
өттүр
Агарарын көстүп туржук.
Хөлзей берген сеткилиңниң

Хөөнүнге алзывыткаш,
Чүректешкиниңиң аарын безин
Чүмү-биле билбээн боор сен.
Чаның орта эжиң-өөрүң,
Сарың уруг база чоржук...
Баскан истер ша-даа
четпейн.
Балалып каар ындыг болчук.
Ынчалза-даа (истер хамаан)
Ыдык бедик хүлээлгеңге —
Эки, быжыг соруктуунуу
Эрес чаның сөглеп турду.

К. ДҮЛҮШ.

РАССКАЗ

ШЫЛГАЛДА

Чайгы дыштанылга үезинде эш-өөр ыңай-бээр чоруй баргылаан. Мен бо чылын студентилерниң тудуг отряды-биле чорбас, хоорайга ажыл тып алырын шиитпирледим. Кудумчу кезип чораш, «Пассажирлер АТБ-зинге кондукторлар негеттинип турар» дээн чарлал көрдүм.

Автобуска кел чорааш, кондукторларның ажыл-ижин, аажы-чаңын көрүп, оларның чарлаан болгаш чугаалаан состерин доктаадып ап чордум.

Кадрлар килдизиниң ажылдакчызы, шылагзыраан зажок кадай, карак шилин өттүр топтап көргеш, «мындыгларны көрбээн эвес мен, билдингир-дир» дээнзиг чугаалай-дыр:

— Кондукторлар херек чүве харын, ынчалза-даа ол ажыл конгчуг харыысалгалыг. Кондуктор кижи автобустуң арыг-шевеқриинден эгелээш, план күүселдезинге чедир бүгү ажылдарын дорт харыылаар. Кол сорулга — план күүселдези. Оожум, эдегер кижиниң маңаа херээ чок.

— Уран чугаа болгуңунун чарлакчызы кижи мен. Черле ынчаш, боостаамга хомудалым чок — дей кааптым, кажарым ажылыг эвес. Мээң оомну дыңнааш, кадай ам-на сандайынга эле олуруп, арыг столунун кырын холу-биле чүлгүй иткилээн, чугаазын эгеледи:

— Шынап-ла кондукторлаарыңар ол бе? Ынчаарга шылгалда тудар апаар сен. Мындыг-дыр эвеспе. Автобус бирги доктаар черге келген дийик, канчаар сен, «кондуктор»?

— Хамаатылар пассажирлер! Хостуг олуттарны ээлеңер! Билеттер алырын утпаңар! Автобустуң дараазында доктаар чери —«Чодураалыг».

Состерни четче алвар, эптиг-ээлдек болур дээш, дыка ла кыстым. Ынчалза-даа кадрлар килдизиниң ажылдакчызы чырыңм безин сырташ кылбады. Оон «билген-даа мен: сенде кижи идегээр чүү боор» дээнзиг, улуг тынгаш, ужур эдерти сымыранды:

— Че, че оон ыңай. Ам автобус дараазында доктаар черге келген дийик. Че, туруп бербе!

Ооң чугаазын бодаарымга, мени норук, дидим эвес кижи деп бодап турар хевирлиг. Ол аразында бир кондукторну сактып келдим, үну безин кулаамга дыңналып келди. Оон херек ажылдыр чедүргүлээш, «хүлээлгем күүседип» кириптим:

— Хостуг олуттарны ээлеңер! Дүрген, дүрген! Билет садып алырын ийи катап сагындырбас мен. А сен чүге тур сен, штрафтадыксап тур сен бе? Дүрген санажыңар! Эжикке кыстынмаңар дидир мен. А? Чүү дидир сен? Дараазында доктаар черни дееңни-не чарладым чоп.

Бир мынын кээримге, аажок чедүрген тур мен. Кадрлар килдизиниң ажылдакчызы база тура халып келген. Оон арнында эртешкү иллең болзу. Демги салгааранчыг арын-шырай-даа чок. «Дээрниң ачызын кел чорууруң» эскергеш, «хып орар отту улам чүшкүрерик» бодап, бодум-на «че, дараазындагы доктаар черле келген дийик» депкен болдум. Кадрлар килдизиниң ажылдакчызы мээң «талантымны» дүрген көрүксээш, чүгле бажын соганнадырынга ой болду:

— Ынчап, ынчап!

Бичии када чедүргүлеп, боостаамны эдиктирип чоруй, «кондукторлап» кириптим:

— Бо автобус доктаар черни «Төнчү» дээр. Ийе-ийе, «Төнчү» дидир мен, дүлейек, дүрген үн! Кирген улус олуттарны ээлеңе! А сен ээрик кижи сен бе, чүге билет албайн тур сен? Акшам тудуш че? Алырык көпеек чок кижи чүге бээр кирип орган сен? А сен өске улус чугаазынга кирипле! «Каржы» дидир сен бе? Мээң олудумга олурупту, оон сээң «ээлдек-эвилеңиң» билдине бээр деп бил. Че, билеттен алыңар, арын-нүүрүңер дорт көпеекке сатпаңар. Эй, дүү ол, куу Шляпа! Эй, Шляпа! Чүү дидир мен!

— Төнген дир, «кондуктор», төнген — деп, үн дыңналган ышкаш болду.

— «Төнген» эвес, а «Төнчү» деп көрем — деп алгырдым.

— Чок, чок! Шылгалда төнген дидир мен — диже-ле, кадрлар килдизиниң ажылдакчызы мурнумда суглуг стакан тудуп алган тур. Ам мээниң кээримге, боостаа чүүк, дербус — ак суг, үнчү бот —сири-кавы. Онгаалып чадап шаг болдум. Шылгалданың түңнелин бедик айтырар харыым чок. Тээ мени кондукторга хүлээп алган чүве, та хүлээп албаан чүве, билдинмес. Кадрлар килдизиниң ажылдакчызы мени «байырлыг!» деп диведи, мен-даа байырлашпадым, аңаа-ла тоншүрүп чоруптум.

Н. КАРА-ООЛ.

КИЧЭЭНИРИ КИЖЭЭ ХЕРЕК

Чүү эжил: сагыш-сеткил хайныышкынының үезинде болдун туттунуп алыры бе азы салдыныптары бе? Дүвүрээзин, хөлзээшкиниден болгаш сагыш-сеткилдиң дүшкүүрлүг байдалындан адырлып алырының аргалары чүл?

Сагыш-сеткил дүвүрелиндеи адырлып алырының эң-не дээштиг аргазы, кижи бодаарга, эрте-бурунгу Марк Аврелийниң чагыы болур ышкаш: «Сени сагыш човадып, амыр дыш бербес чүүлдерге хамаарылгаң өскертивит, оон соонда сенээ олар айыылдыг эвес болур».

Чижээлээрге, силерниң организмнер кандыг-ла бир болуушкунга азы байдалга хамаарыштыр дүвүрээзин медээзин берген дийик. Ону чайладырын кызыңар. Ол байдалдан канчап омак-сергек, эки үнериниң дугайын эш-өөрүңер-биле дугуржуңар. Сагыш-сеткилин башкарып билир болуру нарын айтырыг: эмин эрттир изиг чоруктуг-даа, тоомча чок чоруктуг-даа херээ чок.

Мунгарал, уйдараазы ооруушку-мунгай-биле солуур онза ажыктыг. Кол-ла чүве чаасынан оспаксырган чорбазы, утаан-медерелге багай бодал дола бээрин болдурбазы чугула. Оларны таарыштыр баш-карып билир херек.

Кижи бодун омак-сергек болдуруп, эки чүвеге бүзурелдиг хөөн ырыя шыдаар болгаш багай хөөнну оожургадып шыдаар. Эрте-бурунгу гректер мынчаар сүмелеп болганнар: карашыр, дора көөр чорукту, харам болурун болгаш өске-даа бак сагыштарны утаан-сарыылынарга дээртпеңер. Шак ындыг сагыш-сеткилдер силерниң утаан-ыныарны болгаш мага-бодуңарны хоралаар, ооң түңнелинде аарып силер!

Эки сагыш-сеткилдиг болуру нерви системазының хөөнүн кезээде бедидер.

Бодун чагырып билир херек. Сеткил-хөөнну чагырар, чалыгырар тускай аргалар, дадыгыышкын кончуг дузалыг. Ону эртен, дүште, кежээ кылып болур. Үези 5-10 минута. Эртеңги сеткил-хөөн дадыгыышкынының соонда күш-культура зарядказын кылыр херек.

В. РОЗОВ,
медицина эртемнериниң кандидаты.

СОНУУРГАКТАРГА

АШААН «ҮТТҮПКАН»

Бо тоңарылга Сицилида Сиракузы хоорайга болган. Бир херээжен кижи хенертен аарый бергеш ашаан эмнелгеге чедирип каан, олчаан «үттүпкан». Ашааң кижи эттинген, ынчаа-даа ооң эмнелге чыткаанын дээш хөлезин акша төлээр ужурлыг. Кайым кежээнден чайынг телеграмма чорудупкан: «Өөнер ашааныг өөнүзүн ап көрүңер. Эмнелге эргелекчизи». «Дулгуяк» кылган кадай акша төлевезин ол-дур деп ыштыда аапыт. Кайда боор...

ЭҢ БЕДИК КӨВҮРҮГ

Сицилида, Рагуза хоорайның чоогунда, Европада эң-не бедик дээн көвүрүгнүң тудуу чоокта чаа доозулган. Ириниң хемде ол көвүрүгнүң бедиги 155 метр. Ону беш чыл иштинде кылган.

«ДЭЭРГИ... ЧАЗЫГГА»

Америк Флорида штатка хоктуг тоңарылга болган. Тампе хоорай чурттуг Хел Уотерс почта-биле бир фирманың чаагы хуудузун алган. Ынчалза-даа хуудуста ооң адын өскээр бижип каан боор. Хел хуудустуң артынга «Чазыг. Хел Уотерс» деп бижээш, дедир чорудупкан. Каш хонгандан өске бир хуудус келген. Ында мынча деп каан болган: «Дээрги Чазыг Хел Уотерске».

ТЫВАНЫҢ ХОВАГАНЫ

Харыюс районда «Колхозтудуг» каттыжышкынының инженер-электриги Тээт Рубен Эстонияда курт-кымыскаяк өөренин, оларны чыып турар кижилерниң бирээзи. Ол болуунуң шөлээзиниң болгаш дашты чурттарже аян чорукта рының үезинде курт-кымыскаяк тудар херекселиниден чарылбас кижи-дир.

Тээт Рубен ынчаар чоруп чораан Моонзуня архипелагтың ортулуктарындан, Тыва АССР-ден, Уссурий крайдан, Курил ортулуктарындан хөй хоаганнарны чыып, кадырып алган. Тыва эндроза-рубени болгаш уссурий эупитециа-рубени хоаганнарны ооң ады-биле адаан.

Л. РАННАМЕТС.
Таллин.

—— Бойдус чурумалы ——

КУРТ-ХАВЫ

Дагаалаарның эки чуургалаарынга, хамык аъш-чемден өске, курт-хавы аңаа база чугула. Ол чохта чуурганың карты чок болур. Чурттуң куш фабрикаларынга чылдың-на бир миллион тонна курт-хавы херек. Эң-не таарымчалыг курт-хавы далай ракушкаларының карты (туң) болур. Ында чугай дыка хөй.

Курт-хавыя, нуруузунда, Азов далайдан ап турар. Оон чылдың-на 300 муң тоннаны алыр. Оон ыңай Каспийниң соңгу талазындан база ап турар.

Буступ, үүрмектелип калган курт-хавтары эрик баарынга болгаш суг иштинге улуг чалдар, ооргалар болгаш тейлер кылдыр овааланы берген чылдар. Шаанда оларны тудуг материалы кылдыр ажыглап турган, ам ону ынчаар камгалалга чок чарыгдаарын хоруур. Дайын мурнунда чылдарда Севастополь биле Белгород аразының демир-оруунуң чалдарын шуптузун курт-хавы-биле кылган.

Курт-хавы чамдык чылдарда хөй-даа, чамдыкта эвээш-даа болур. Оон чылдагааннары янзы-бүрү. Бирээде, куртту балык хөй чиир. Балык көвүдээрге-ле, курт-хавы эвээш болур. Ийиде, Азов далайның суунуң дузунуң көвүдеп азы эвээжеп турары балыкка-даа куртка-даа хоралыг.

Курт 6—9 метр хавы сугга чылдар, кислород четпесе азы кыраазаш өлүп каарга, хавы чалгыг эрик чоогунче үндүр октаптар. Аңза чуурлуп кааргга, суг ону далай дүвүнче аппаар. Шак ынчаар Бирючье муңулдурдан чылдын-на 50—80 муң тонна, Долгаядан 1,2 миллион тонна курт-хавы чылдың-на далай дүвүнче кирип турар. Долгаяның дүвүнде курт-хавы 7—10 километр дурттуг даг болу берген. Чамдык черлерде курт-хавы дагның бажы суг кырынче үнүп, улуг «айсбергтер» апарган. Ында 10—13 миллион тонна курт-хавы чыдар.

Азов далайның чылда ооргумак дүжүдү — 15-20 миллион тонна курт-хавы. Ынчалза-даа ону камнаары чугула. Бо айтырыг талазы-биле тускай эртемниглерниң — далай эриниң шинчилекчилериниң, биологтарның, ихтиологтарның, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының, экономистерниң хуралы болган. Хуралдың киржикчилери курт-хавының тыыры балык ажылынга хоралыг дээрзин айыткан. Экскаваторлар сугну бораалдырып турар, а балык арыг сугга турар. Эртемденнер курт-хавыны үш метрден хавы эвес черден алыры сүмелээн, оон хавыларга курттарны механизмден өлүрүп каар. Бо хемчег бойдус камгалазының негелделеринге дүгжүп турар.

В. ЗЕНКОВИЧ,
профессор.

Японнарның национал хевин — кимоно амгы шагның амыдыралдың байдалдарында бодунуң сураглыын чидирип турар болгаш таарымчалыг, эптиг эвес апар чыдар. Оон аңгыда, ооң өртээ садып алыкчыларның хөнүүн калдырып турар. Ындыг-даа болза, Киода агентствонуң дыңнадып турары-биле алырга, 280 миллион иен (АКШ-тың 1 миллион ажыг доллары) өртектиг каас хепти көргүзүгге келгээн. Токионуң эң улуг универмагтарының бирээзиниң ээлери кимонону өртээн кижи бодап шыдавас кылдыр улгаттырган. Ол дээрге Хэйан үезиниң (бистиң эрага чедир 9—12 век) хаан өргээзиниң херээжен улузунуң хеви болур. Ук кимононуң кылыны чүгле 0,2 микрон эң чиңге платина хепнирден кылган пөстен дааравн болгаш ону бөлүк мастерлер 11 ай чыгы белетхеп келген. Мындыг айтырыг тургузуунуп келир: ол каас хепти кандыг садып алыкчыларга дааразыл?

ЧУРУКТА: көргүзүг мурнунда сонгу белеткелдер. Кимонону шил витрина артынга турар дириг манекенге кедирер. Киото СЭТА-ның фотозу.

Телевидение

МАРТ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бир эвес кадык болуксадынза. 9.35 — Бүгү-эвилелдиң ыры телеконкурзу. 10.25 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Днепр» — «Динамо» (Киев). 11.10 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 11.55 — Өг-бүле болгаш школа. 12.25 — Фильм-концерт. 13.20 — Документилиг телефильмниң баштайгы ундурулгези. 13.50 — Ону кылыгышкаар силер. 14.35 — Улус чогаадыкчыларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы: «Радуга». «Улустуң таңмылары» (Алжир). 14.55 — Бөгүн делегейде. 15.10 — Өлүктерниң арынүүрү. 15.55 — «Совет патриот». Киножурнал. 16.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.05 — Концерт. 17.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 18.15 — Мультфильмнер. 18.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Володьканың жизни». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Прага, аңаа ынак-ла ынак мен». ЧССР-ден дамчыдылга. 22.15 — Найыралдың армияларының X Кышкы спартакиадазы. 22.50—23.00 — Телевестилер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксадынза. 8.30 — Концерт. 9.10 — Чаа эртем-тайылбырлыг фильм. 9.30 — Бистиң сад. 10.00 — Бүгүдеге стадион. 10.30 — «Эртенги почта». 11.00 — Донецкийниң телестудиязының программазы. 12.00 — «Билир сен бе, эш...» 13.00 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 13.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Музыкалыг дамчыдылга. 15.00 — «Чурттарда болгаш диптерде». 15.55 — Концерт. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Рига). 19.15 — Делегей болуушкуннарының дугайында дамчыдаа. 19.30 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазында. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаптар!»

КЫЗЫЛДАН

20.15 — «Аныг тоот». Программаның тускай үндүрүлгези. 20.35 — «Аныг тоот» (орус дылга).

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-концерт. 22.20 — 22.50 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Е. Камбурова ырлаар.

Март 2-де республиканың хөгжүм-шии театрынга В. Распутинниң «СӨӨЛГҮ ХҮНҮ КЕЛГЕНДЕ» деп 2 кезектиг драмазы болур. Эгелээри 19 шакта.

Агаар

Республикага хөнар булуттаар, чамдык черлерге бичии хар чаар. Дүне агаарның температуразы 28—33, чамдык черлерге 18—23 градус соок болур. Хүндүс 13—18, чамдык черлерге 6—11 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 31—33, хүндүс 16—18 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спартак» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.20, 20.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 9.30, «Принц за семью морями» 11.10, 13.10, «Ульзана» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Наследство» 14.00, 15.30, 17.10, 18.40, 20.10 шактарда.
«ВОСТОК»: «Когда сдают тормоза» 15.00, 18.40, «Укрощение строптивого» 16.50, 20.30 шактарда.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар бараанчарның садыгжыларынга өөреникчилерге 6 ай хуусаалыг курска чыып турар.

Айтырыг тургузар чериң адрези: Кызыл хоорай, Октябрь кудумчузу, бажың № 29, кабинет 7, телефон № 2-54-36.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, персоналдыг пенсионер

Ооржак Чеченкеевич
КОМБУЯНУП

хенертен мөчээнин СЭКП Тес-Хем райкому, райкүскому дыңнадып, ооң өг-бүлезинге, чоок кижилеринге хамы кажыыдалын илергейлеп тур.

Шын. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3059.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00318.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 54 (12744) | 1985 чылдың март 3, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кепеек.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

ИНИЦИАТИВАНЫ ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюнга аддар кылдыр апрель 20-де коммунистиг субботникти эрттирер дугайында хээш хөй бүдүрүлге коллективтериниң инициативазын СЭКП хоорокомунуң бюрозу чугаалажып көрген.

Коммунистиг субботникти эрттирер дугайында москвачыларның патриоттуг эгелээшкинин Кызылдың үлетпүр, транспорт, ажылчы чоннарының хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының база албан черлериниң коллективтери чүүлдүг деп деткээнин бюро демдеглээн.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары апрель 20-де күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алырын, 1300 тонна хөмүр-дажын херегленикчилерге чорудуп бээрин, хөмүр-даш тывыжының чер казар ажылдарын 8000 кубометр хемчээлге күүседирин, беш чылдың фондузунче 1000 рубльди шилчидерин шиитпирлээн. Экскаваторларны камнап алдынган электроэнергиязы-биле ол хүн ажылдадыр. Коммунистиг субботниктиң хүнүнде 60 кубометр туйбуларны салып, тудуг ажылдарын кылырын, 40 кубометр демир-бетонну эдээрин «Кызыл тудуг» эргелелиниң бригадалар кежигүннери хүлээнген. Апрель 20-де 120 муң рубльдиң бараанарын сайгарарын Кызылдың ажыл-чем садыының коллективи шиитпирлээн. Ол дээрге, ында хүнде барааш саарылгазындан 8 муң рубль хөй болур. Беш чылдың фондузунче 3000 рубльди шилчидери көрдүнген.

Бо коллективтериниң инициативазын СЭКП хоорокомунуң бюрозу чүүлдүг деп санаан болгаш оларның эгелээшкинин деткиир талазы-биле организакчы база масса-политиктиг ажылды калбартырын «Тыва тудуг» тресттиң парткомунга, партияның эге организацияларынга, ВЛКСМ хоорокомунга даскаан. Субботникти организастаар талазы-биле штабтарны бүгү-ле коллективтерге тургузарын, коммунистиг субботникти организастыг бедик деңнелге эрттирерин, камнап алдынган материалдар электроэнергия болгаш одаар чүүлдер-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга байдалдарны хандырарын сумелээн. СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуур деп лозуңнуң адаа-биле субботникти эрттирер.

Ленинчи коммунистиг субботникти эрттирериниң хоорай штабы тургустунган.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШКА ТИИЛЕЛГЕНИ ЧЕДИП АЛГАНЫ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун Тыва АССР-ге тывысканы

Совет Эвилелиниң составынга оон тура-биле каттышканындан бээр 40 чылын демдеглээни чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бедик кодурлуушкунун ажылдаан. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганынын, социалистиг чарышты дээштиг организастаанының түңнелинде он бирги беш чылдың дөрткү чылында республика ниитизи-биле багай эвес көргүзүглерни чедип алган. Совет Тываның ажыл-ишчилериниң ол күш-ажылын партия болгаш чазак бедик-биле үнелээн. 1984 чылда бедик бүдүрүлгечи көргүзүглери дээш Тыва АССР СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ол шаңналды тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал дүүн Кызылга, республиканың хөгжүм-шии театрынга, болган. Аңаа республиканың ажылчы чоннар коллективтериниң төлээлекчилери келген.

Шилчиир Кызыл тукту тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун бүрүн составы-биле хуралдың хүндүлүг президиумунга бедик кодурлуушкун-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнү, ВЦСПС-тиң секретары **А. В. Викторовка** сөс берген.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле Тыва АССР-ниң шаңналы — республиканың ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, кодээ ажыл-агыйының ишчилериниң бүдүрүлгениң ажыктыг, ажылдың шынары, планнар, хүлээлгелер күүселдези дээш эрес-шудургу күш-ажылының түңнели дээрзин ол демдеглээн. Ол дээрге партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының политиктиг болгаш кижизидикчи ажылының түңнели-дир.

А. В. Викторов СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның өмүнээзинден Тыва АССР-ниң бүгү ажылчы чоннарынга бедик шаңнал дээш изиг байырны чедирген.

Коммунистиг партияның организакчы болгаш кижизидикчи улуг ажылының түңнелинде бистиң чуртувуска эрткен чылын массаларның идепкейин кодурер, ыысалгалыг чорукту, корум-чурумну болгаш сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле көскү чедиишкиннер чедип алдынган. Ооң түңнелинде чурттуң бүдүрүкчүлүг күштериниң техниктиг деңнели бедээн, чоннуң амыдыралының деңнели өскен.

Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлде хемчээлинге оратор доктааган. Чурттуң күш-ажылчы коллективтериниң хөй кезии планныг онаалдаларын күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгелери хөйү-биле ажыглаалга кирген, БАМ-ның ажылчын шимчээшкинин хуусаадан эрте эгелээн.

Кодээ ажыл-агыйда чедиишкиннерни А. В. Викторов база чугаалаан. Ыяңгыя мал ажылында көскү чаартылгалар бар деп демдеглээн. Ооң уламындан мал продуктуларын күрүнээге садары көвүдээн.

Он бирги беш чылдың социал программазын ёзугаар чоннуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле алдынган хемчеглер чедиишкиниг боттанып турар. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның, колхозчуларның шалыңы өскен.

Чурттуң ниити чедиишкиннеринге Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының салыышкынынга оратор доктааган. Күш-ажылчы коллективтерде калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүну 1983 чылдаазындан эрткен чылын 3,8 хуу өскен, продукцияның бот-үнези чиигээн.

Эрткен чылын Тываның кодээ ишчилери база багай эвес ажылдааның демдеглээш, тус-тус адырлар айы-биле чедип алдынган чедиишкиннерге ВЦСПС-тиң секретары доктаап, тодаргай анализти кылган. Ол ышкаш кол фондуларны ажыглаалга киирер, республиканың ажылчы чоннарының социал амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерни демдеглээн. Эрткен чылдың түңнели-биле партияның болгаш чазактың шаңналдарын чаалап алган коллективтерни адаан.

Бүгү совет кижилер, ооң иштинде Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизинче, совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чылынче уткуштур чорук орар деп, А. В. Викторов чугаалаан. Ынчангаш, 1984 чылдагы социалистиг чарыштың түңнелин хаңы анализтеп, экономикага бурунгаарлаашкынны чүгле чедип алыр эвес, харын-даа ону көвүдедир талазы-биле хемчеглерни алыры чугула. Ажыл-агыйда бар четпестерни чайладыр. Продукцияның чугула хевирлерин, ооң иштинде чоннуң херегдел бараанарын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле шалыпты ажылдаар херек. Ону чедип алырда чаржып турарларның күженишкиннериң эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, ажыл-агыйны чоп чорударынче, материал, саң-хөө база өске-даа курлавырларны хумагалыг чарыгдаарынче, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угландырар херек.

Он бирги беш чылдың соолгу чылында сорулгалар улуг деп, ол чугаалаан. Оларның бир колу — чылдың ийи хүнүнде камнаттынган материалдар, чиг эт, одаар чүүл-биле ажылдаар дугайында чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин нептередири болур. Ынчангаш, бүдүрүлге бүрүзүнге планнан ажыр камналга фондузун тургузары, хожудап турар болгаш ортумак деңнелдиг бүдүрүлгелерже кичээнгей салыры чугула. Ынчан күш-ажылчы бедик көргүзүглер чедип алдынар.

Бистиң республиканың ажылчы чоннарының 1985 чылдагы социалистиг хүлээлгелеринге ол доктааган. Ооң күүселдези — партияның салган сорулгаларын боттандырарының магадылалы болур. Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседип, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

ВЦСПС-тиң секретары А. В. Викторов СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ону республиканың күш-ажылчы коллективтериниң өмүнээзинден СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков, партия, совет, өске-даа удуртукчулар, улус ажыл-агыйының мурнакчылары хүлээп алган.

Республиканың күш-ажылчы чедиишкиннерин бедик-биле үнелээнинге тус-тус коллективтерниң чоргаарланып, боттарының мурнунда чаа-чаа сорулгаларны салган ажылдап турарын аңаа сагып бергеннер — Кызыл хоорайның № 1 АТБ-зиниң чолаачызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады **В. И. Баев**, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү кадарчызы 1984 чылдың чемпиону **В. Х. Доржу**, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бодгүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң № 3 залчээниң улуг мастери **Т. В. Скорых**, Чөөн-Хемчик районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааракчызы **З. Б.-У. Саа**, «Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы **В. Б. Ензак** олар чугаалаан. Олар Кызыл тукту салбас дээш ниити ажыл-херекке боттарының эң улуг салыышкынын киирер дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганын дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** чүве чугаалаан.

— Республиканың ажылчы чоннарының 1984 чылдагы күш-ажылын бедик-биле үнелеп, шилчиир Кызыл тук-биле шаңнааны дээш хаңы өөрүп четтиришкиннин СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненкога, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ВЦСПС-ке болгаш ВЛКСМ ТК-га партия область комитединиң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, Совет Тываның бүгү коммунистериниң, ажылчы чоннарының өмүнээзинден илергейлээрин чөшээрең көрүңер — деп, ол чугаалаан. — Ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, ВЦСПС-тиң секретары Алексей Васильевич Викторовка шилчиир Кызыл тукту тывысканы дээш, биске хамаарыштыр чылыг сөстери дээш, чаагай күзээшкиннери дээш база өөрүп четтирдивис.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун биске тывысканы дээрге улуг алдар-дыр, ынчалза-даа ол беш чылдың доозукчу чылында улам бүдүрүкчүлүг ажылдаарын баш удур хүлээндирип турар чүүл-дүр деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Ынчаар ажылдаар аргалар бисте бар. Республиканың ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей. Коммунистиг партияның долгандыр сырый каттышканын чоокта чаа болган соңгулдалар бадыткап көргүскен.

Совет кижилер эрткен чылдарда СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш шудургу ажылдаан, ооң түңнелинде бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзү, совет ниитилелдиң идея-политиктиг чаңгыс эвилели, улустарның найыралы улам ыңай быжыгып турар.

Төрээн чурттуң ат-алдары улам ыңай өзүп турар деп, партия обкомунуң бирги секретары уламчылаан. АКШ-тың империализминиң бурүзү-биле делегей байдалы чиндиглегени бо үеде СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазак тайбыңга ыңай даштыкы политиканы чайгылыш чок чорудуп, бүгү-ниити тайбыңны камгалаар дээш улуг ажылды кылып турар.

Он бирги беш чылда бистиң республиканың чаа-чаа хөгжүлдени чедип алган. Үлетпүр бүдүрүлгелери кол-кол техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле планын күүсеткен, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен. 1981—1984 чылдарда сайгарган продукцияның хемчээли онгу беш чылдың баштайгы дөрт чылдаазындан хөй болган.

Күрүнеге мал продуктуларын садар талазы-биле дөрт чыл планын кодээниң ишчилери чедиишкиниг боттандырган. Күрүнеге 1061 тонна эът, 4115 тонна сүт, 20,1 миллион чүүрганы планнааныңдан хөйүү саткан. 180,6 тонна дүктү планнан ажыр саткан.

Дөрт чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткен бүдүрүлгелерни оратор адаан. Садыгның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң болгаш культураның ажылдакчылары көскү чедиишкиннерни чедип алган дээрзин оратор демдеглээн.

Республиканың ажылчы чоннарының амыдыралының деңнели бедээн деп, ол уламчылаан. Чоннуң акша орулгазы, шалыңы өскен. Эрткен дөрт чылда 294 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлү ажыглаалга кирген, 7212 өөреникчи кирер школалар туттунган, школа назынныг четпээн уругларга албан черлери, эмнелгелер ажыглаалга киргилээн.

ССРЭ-ниң составынга эки тура-биле каттышканының 40 чылында республиканың ажыл-ишчилери улуг кодурлуушкун-биле ажылдаан деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Ооң түңнелинде планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсеттингени.

1985 чылдың баштайгы ийи айының планын чедиишкиниг күүсеткен черлерни оратор демдеглээн. Совхозтарда малдың чаш төлүн эрткен чылдаазындан хөйнү ап турар. Часкы хову ажылдарынга белеткел база ажыл-агыйларда чоруп турар.

Г. Ч. Ширшин чамдык четпестерге болгаш чедир кылдынмайн турар чүүлдерге доктааган. Эрткен чылын 11 бүдүрүлге продукция бүдүрериниң, 10-у ону сайгарарының, 14-ү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпээн. Бо чылдың эрткен ийи айларының планын күүсетпээн черлер база бар. Ол ышкаш капитал тудугда хөй-ле четпестер бар.

Кодээ ажыл-агыйда база четпестер хөй. Эрткен чылын күрүнеге эът садар планын 5 район күүсетпээн, дүктүүн — 4, сүттүүн — 1 район үскен. Дыка хөй районнарда малдың чаш төлүн эзээшти ап турар, малдың продуктулуу оожум бедип турар.

Чыл төнчүзүнге чедир он ай арткан деп, СЭКП обкомунуң бирги секретары уламчылаан. Беш чылды чедиишкиннин доозар дээш кылыр чүүлдериң хөй. Бирги ээлчегде массаларның күш-ажылчы идепкейин бедидер херек. Беш чылды чедиишкиниг доозар, СЭКП-ниң XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш партия, совет, ажыл-агый органнары, профэвилел болгаш комсомол база өске-даа хөй-ниити организациялары ажылчы чоннарны планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүселдезинче мобилизастаар талазы-биле күженишкинин улгаттырар ужурлуг. Ол талазы-биле кандыг хемчеглерни алырынга оратор доктааган.

Бо хүннерде чугула сорулга болза, мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирери болур. Алдынган чаш төл бүрүзүн мензи камгалап арттырар, мал бажының чидириин болдурбас дээш бүгү хемчеглерни алыр херек. Ол ышкаш часкы хову ажылдарынга белеткелди күштелдирер, үрезинин чогуур кондициязынга чедир арыглаар, органиктиг чемишгидилгелерни ховуларже четчир кылдыр сөөртүр, механизаторлар өөредилгезин организастыг доозар херек.

Транспорттуң, садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, кадык камгалал, социал хандырылга албан черлериниң ажылынче доктаамал кичээнгей салыр херек.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга камналга чурумун күштелдирери чугула. Материалдыг курлавырларны, одаар чүүлдү, электри энергиязын хумагалыг чарыгдаар херек. Бо талазы-биле эрткен чылын кошкак ажылдаан черлерни оратор адап шүгүмчүлээн.

Партияның XXVII съездизинге, улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур кижизидилге ажылын күштелдирер херек.

Бедик шаңнал дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ВЦСПС-ке болгаш ВЛКСМ ТК-га өөрүп четтиргенин база катап илергейлевишаан, он бирги беш чылды чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозарын республиканың ажылчы чоннарының өмүнээзинден Г. Ч. Ширшин бүзүреткен.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: шилчиир Кызыл тукту тыпсып туру.

ПРОФЭВИЛЕЛ АКТИВИ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Дүүн профобчөвүлелдиң хуралдаар залынга СЭКП ТК-ның кежигүнү, ВЦСПС-тиң секретары А. В. Викторов профэвилел активи-биле ужурашкан. Аңаа профобчөвүлелдиң ажылдакчылары, профэвилел обкомнарының, хоорокомнарының, Кызылдың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының профкомнар даргалары киришкен.

Он бирги беш чылды чедиишкиниг доозар, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, стахановчу шимчээшкиниң 50 чылын, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле профэвилел организацияларының сорулгаларынга А. В. Викторов тодаргай доктааган. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, социал айтырыгларны шиитпирлээр, калыышкыл ажылын, культура-массалыг болгаш спорт хемчеглерин эккиидер дээш демиселге профэвилел комитеттериниң идепкейлиг киржирин ол чугулалап айыткан. Профэвилел комитеттериниң организастыг ажылының деңнелин болгаш дээштиин бедидерин, орта активти калбаа-биле киириштирерин ол чугаалаан. А. В. Викторов профэвилел ажылдакчыларының айтырыгларынга харыылаан.

Профобчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар республиканың профэвилел комитеттери социалистиг чарыштың дээштиин, профэвилелдериниң мурнунда партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринге оларның идепкейин бедидерин бүзүреткен.

ДАШТЫКЫДА

МАДРИДКЕ БЕСЕДАЛАР БОЛГАШ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

МАДРИД. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Испанияның чазааның даргазы Ф. Гонсалес-биле беседазы болган. Совет-испан харылзааларының байдалын болгаш оларны хөгжүдериниң перспективаларын, а ол ышкаш делегей байдалының кол айтырыгларын найыралдыг болган беседаның үезинде чугаалажып көрген.

Совет Эвилелинге албанның аян-чоруун кылып келир дугайында Ф. Гонсалеске чалалганы А. А. Громыко Совет чазактың өмүнээзинден бадыткаан. Чалалганы өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган. Аян-чоруктуң хуусаазын даразында немей доктаадыр.

А. А. Громыкога аллдар кылдыр Ф. Гонсалес хүлээн шайлаалга тургускан.

• • • • • •

Испанияның даштыкы херектер министри Ф. Моран-биле чугаалажыышкыннар Мадридке эгелээн.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле саналдарның солчуушкуну чогумчалыг байдалга болган, совет-испан харылзааларының байдалын тодаргай чугаалажып көрген. Испан күрүнениң баштыңының 1984 чылдың майда Совет Эвилелинге албанның аян-чоруунуң үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Испанияның хааны I Хуан Карлос-биле ужуражыышкыннарынга болгаш беседаларынга тодаргай илергейлеттингени дээди деңнелге совет-испан харылзажылгаларының ужур-дузазын ийи талалар онзалап демдеглээн.

МАДРИД. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко март 1-де Испанияның хааны I Хуан Карлос-биле ужурашкан.

Совет-испан харылзааларының айтырыглары, а ол ышкаш ийи талага сонуургалдыг делегейниң эң чугула чамдык айтырыглары беседа үезинде көрдүнген. Испан күрүнениң баштыңының 1984 чылдың майда Совет Эвилелинге албанның аян-чоруунуң болгаш К. У. Черненко-биле ооң ужуражыышкыннарының база беседаларының улуг ужур-дузазын А. А. Громыко демдеглээн.

Ийи чурттарның аразынга политиктиг харылзааларны улам ыңай хөгжүдери, аңаа холбаштыр оларның удуртукчуларының боттарының аразында харылзааларын Европаның болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыктырарының эрге-ажыктарынга дүүштүр совет болгаш испан улустарның аразынга бот-боттарын билчирин база идегежирин быжыглаарынга чугула ужур-дузалыг болурун ийи талалар онзалап демдеглээн.

Беседа найыралдыг байдалга болган.

• • • • • •

А. А. Громыконуң болгаш Испанияның даштыкы херектер министри Ф. Моранның аразынга чугаалажыышкыннар ол хүн уламчылаан.

Совет-испан политиктиг консультацияларының практиказын калбартырының чугулазын ийи талалар илергейлээн.

А. А. Громыкога аллдар кылдыр Ф. Моран хүлээн шайлаалга тургускан, ооң үезинде олар чүве чугаалашкан.

Орулгаларга болгаш өнчү-хөреңгилерге ийи дагын үндүрүг онааттынарындан чайлаар дугайында ССРЭ-ниң чазааның болгаш Испанияның чазааның аразынга конвенцияга, ССРЭ биле Испания аразынга 1986—87 чылдарда культура болгаш эртем талазы-биле кады ажылдажылганың программазынга, а ол ышкаш 1667—1917 чылдарда Россияның болгаш Испанияның аразында харылзааларының дугайында дипломатиг документилерни чыгып парлап үндүрер дугайында протоколга А. А. Громыко болгаш Ф. Моран ат салган.

КАДРЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ—ЧУГУЛА СОРУЛГА

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, черни мелиорастаарының узун хуусаалыг программазы ёзулуг-ла төөгүлүг ужур-дузалыг болгаш чурттуң кодээ ажыл-агыйының шапкын хөгжүдериниң талазы-биле СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң дүрүм ёзугаар уламчылалы болур. Мелиорацияны хөгжүдер талазы-биле партияның, чазактың ажылдап кылган хемчеглерин боттандырарының ажылдарын Бай-Тайга районнуң партия, совет органнары, кодээ ажыл-агый болгаш суг ажыл-агый эргелелдери, совхозтар чорудуп турарлар. Оңгу болгаш он бирги беш чылдарда бистиң районга суггарылга четкилерин калбартырынга өөрүг эвес капитал салыышкыннарны үндүрген. Мелиорацияны сайзырадырынга эргежок чугула бүдүрүлге баазазын тургускан. Эргелелдиң ажылдакчыларынга 1370 дөрбелчин метр чурттаар шөлүн ажыглаалга киирген. Мелиорация шугумунга ажылдаар янзы-бүрү маркалыг 21 тракторуу, 6 чүък машиназы, 6 чаашкынналдырар агрегат болгаш оон-даа өске механизмнер бар.

Сөөлгү чылдарда мелиорация айтырыгларын партия райкомунга, районнуң күүсекчи комитединге, кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлге эргелелинге каш удаа чугаалажып келген болгаш бо талазы-биле тодаргай доктаалдарны хүлээп алгылаан. Ооң түңнелинде мелиорацияның улуг-улуг тудугларын бистиң районга кылгылаан.

«Мурнакчы» совхозтуң Базырыкта болгаш Чаңгыс-Терекке инженерлиг суггарылга системазын тудуп доозарынга 914 муң рубльди чарыгдаан. 1979 чылда Көп-Сөөк шынаазында 329 гектар черге кургадыышкын ажылын чорудкан. 1983 чылда «Тээли» совхозтуң Найырал салбырынга 405 га черни суггарар инженерлиг системаның тудуун кылган. 1984 чылда «Бай-Тал» совхозка 535 гектар тарылга шөлүнге барык 970 муң рубль капитал салыышкынны-биле чаа инженерлиг системаның тудуун ажыглаалга киирген. Бо сан-чурагайларны эвээш деп болбас. Районда кылдынган мелиорация тудугларынга 2 млн. 200 муң рубльдиң капитал салыышкынын чарыгдаан.

Ынчалза-даа мелиорастаан черлерниң ажыглалын экижидер, ооргаа көрдүнген төлевилел ёзугаар дүжүттү алыр дээш демисел районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының, эң ылангыя суг ажыл-агый эргелелиниң, совхозтарның удуртукчуларының, ында тускай эртемниглерниң болгаш кодээ Советтериниң кол сорулгазы кылдыр ам-даа тургустунмаан. Бо талазы-биле четпес ажылдап келгенивисти СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунга чидии-биле шүгүмчүлээн. 1984 чылда суггаттыг черлерден тарааны 6 ц., чаңгыс чылдыг сигеннерин 15,3 ц., картофельди 94 ц., ногаа ајмаан чүгле 23 центнерни алган бис. Беш чылдың ортумак көргүзүглери оон-даа куду болуп турар. Дүжүттүң чавыс болуп турары коллуунда-ла ажыл-агыйжы эвес чорукта, кодээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң индустриалдыг технологияны чедир ажыглавайн, бедик продуктулуг сорттарны нептеретпейн, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни нормага дүүштүр төкпейн, хаттан болгаш сугдан черниң үрелиишкининге удур хемчеглерни чорутпайн, техниканы шын ажыглавайн турарывыста.

Районда суггаттыг тарылга шөлү 6073 га, ооң иштинде 163 га суггаттыг сиген шөлү бар. 1984 чылда 2578 га черге часкы суггарылганы чорудуулаан. Ындыг турбуже суггарылганы четпес организастаанындан, аңаа ажылдаар кижилерниң чедимчевезинден чамдык шөлдерге сугнуң чүгле 60—70 хуузун ажыглап турар бис, а арткан сүт кайы-хамаан чок агып, оруктарны үреп, харын-даа хөрзүннү үрээринге чедирген фактылар тургулаан. 1984 чылда кускү суггарылганың планын «Тээли», «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтар ыракта чедир күүсетпээннер. Ол ышкаш кышкы үеде шөлдерни доштаалдырар ажыл совхозтарда барык чорутпунмайн турар.

Бистиң районнуң суггаттыг тарылга шөлдеринге төлевилеттинген план ёзугаар дүжүттү өстүрүп алырының бүгү аргаларының барын мурнакчыларның дуржулгазы бадыткап турар. Эң ылангыя совхозтарда сиген белеткээр чамдык звенолар бригада керээзи-биле ажылдаан, эки көргүзүглерни чедип алганнар. Чижээ, «Мурнакчы» совхозтуң Серенот Кызыл-оолга удурткан звено бир гектардан 42 центнер люцерназы өстүрген. «Тээли» совхозтуң Донгак Калинге удурткан звено бир гадан 120 центнер картофельди. «Бай-Тал» совхозтуң школачыларның Николай Комчукка удурткан бүдүрүлге бригадазы 122 центнер картофельди өстүрген, дүжүт өстүрериниң талазы-биле 1984 чылда «Район чемпиону» атты алган. «Тээли» совхозтуң Монгуш Кызыл-оолга, Иван Чымбага, «Мурнакчы» совхозта Ак-оол Хорлууга удурткан звенолар чыл санында ортумаа-биле 18—22 центнер тараа дүжүдүн ап келгеннер. Үстүнде сан-чурагайлар районга суггаттыг тарылга шөлдеринден төлевилеттинген дүжүттү өстүрүп ап болурун долузу-биле бадыткап турар.

Мелиорацияны СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң негелдезинге дүүштүр сайзырадырының сорулгазын партия райкомунуң пленумунга чугаалашкан болгаш сорулгалар тодараттынган.

1990 чылга чедир «Тээли» совхозтуң Алаак бугазын ажыглаалга кииреринге 590 муң рубльди, Шуйнуң суггарылга системазын эде тургузарынга 230 муң рубльди чарыгдаары көрдүнген. 1990 чылга чедир чыл санында 4 муң га одар шөлүн суггарары, 1986—1990 чылдарда культура-техниктиг ажылдарны 1610 га черге чорудары планнаттынып турар. Суггаттыг чаа черлерге ажыглаалга киирип, чаңгыс чылдыг сигеннерин 6. ак дүжүттүг хой чылдыг сигеннер-биле солуп тургаш, мал чеми культураларынга ооң хемчээлин 80—85 хуу чедирерин планнап турар бис. Ону боттандырарда 1990 чылга чедир хой чылдыг сигеннерниң тарылга шөлүн 4000 гектарга, а үрезин участоктарын 400 га чедирер ужурлуг бис.

Октябрь Пленумунуң айтыышкыннарынга дүүштүр агрохимия ажылын көскүзү-биле экижидер, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни норма ёзугаар чажар, мелиорастаан черлерге чемишчидилгелерни чүгле агрохимиктиг карталар барымдаалап тегерин хандырар ужурлуг бис.

Биче мелиорацияны хөйү-биле ажыглаарының аргалары бисте бар. Ындыг турбуже бо ажылда тодаргай кылдынган план чок. Ажыглап болгу дег бүгү-ле улуг-биче хемнерни долузу-биле ажыглаарын, совхозтарның девискээрлеринде араттарның ажыглап тургулааны эрги арыктар, бугаларны катап ажыглаалга киирерин ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даандырган.

Кандыг-даа ажылдың чедиишкини бир-ле дугаарында кадрлардан кол хамааржыр. Районда мелиорация талазы-биле тускай эртемниг специалистер чок. Бедик мергежилдиг мелиоратор кадрларны белеткээри бистиң эң кол сорулгавыс. Бо чылын совхоз бүрүзүнден бир-бир кижини мелиорация техникумнарынче, а 1990 чылга чедир 15 гидротехникти өөредири планнаттынган. Ол ышкаш звено удуртукчуларын, бригадирлерни билиг бедидер курстарынче доктаамал чорудар апаар бис. Ындыг курстарны Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң баазазынга тургузарын Кодээ ажыл-агый министерствозу шиитпирлээр боор деп идегеп турар бис.

Амгы үеде суггатчыларның өөредилгезин тускай программа ёзугаар совхозтарда чорудуп турар. Бо чылын суггарылганың чугула участоктарынга коммунистерни, депутаттарны быжыглап, депутаттар бөлүктерин, улусчу контроль постуларын тургузарын планнап турар бис.

Бүгү суггаттыг шөлдерни доктаамал бригадаларга болгаш звеноларга быжыглаарын доозар, оларның шуптузун бригада керээзинче шилчидер болгаш аңаа социалистиг чарышты калбартып тургаш, бир гектардан 19 ц. тарааны, 90 ц. картофельди, 120 ц. ногааны, 23 ц. хой чылдыг сигенниң дүжүдүн алыр ужурлуг бис.

Бай-Тайга районнуң ажылчыннары боттарының бүгү күжүн салып тургаш, суггаттыг черлерниң ажыглалын экижидеринче угланган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир, Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг улуг-хуузун киирер дээрзинге бүзүрелдиглер.

В. СҮГЕ-МААДЫР,
улус депутаттарының Бай-Тайга район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы.

«РЭЛЗ» МАРКАЛЫГ ЧЫРЫТКЫЛАР

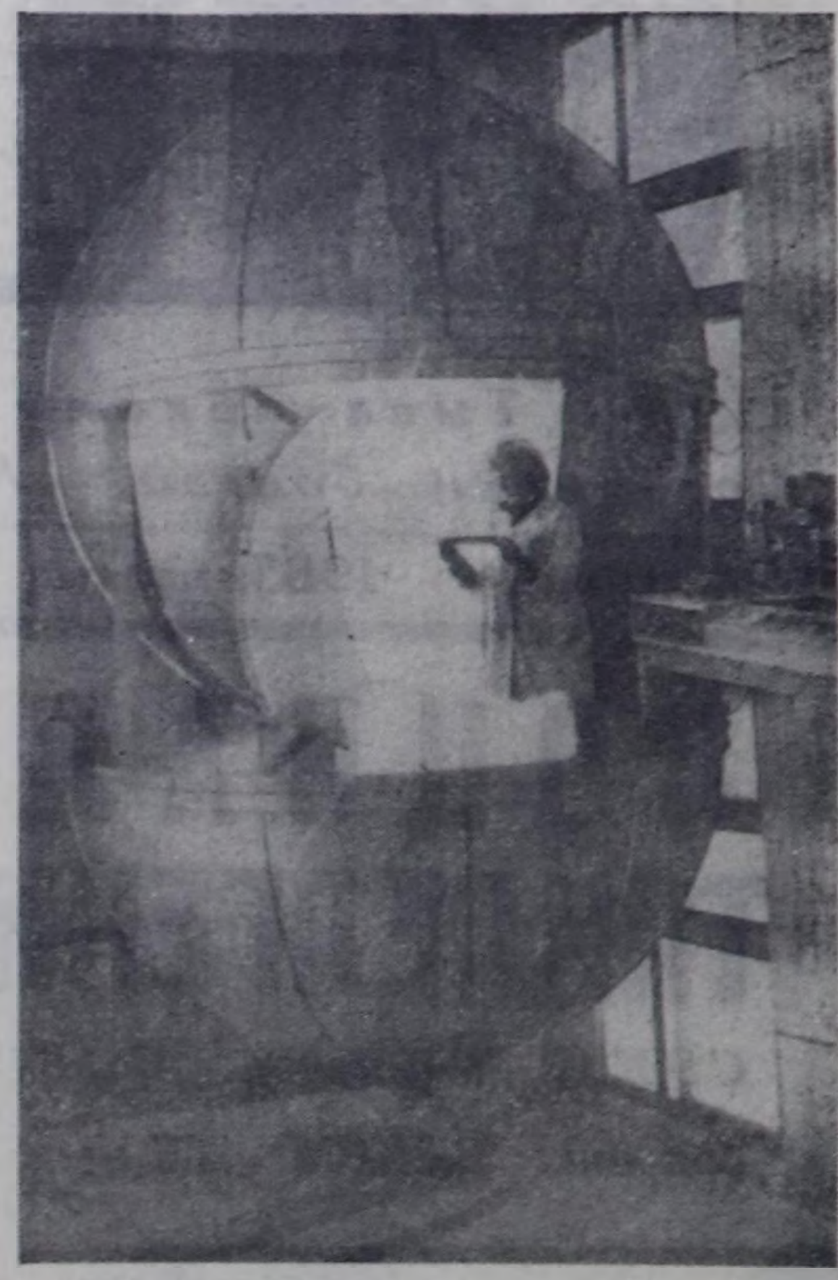

ЛАТВИЯ ССР. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Риганың электролампалар заводу янзы-бүрү хевирниң лампаларын бүдүрүп турар. Ол дээрге — амыдыралга болгаш каасталгага херегләэр чырык бээр лампалар, автомашиналарга ажыглаар кварцтыг чырыткылар, газ-биле ажылдаар тускай лампалар болгаш өске-даа кылыглар-дыр.

Аңы-дуңма республикаларның заводтары-биле ажыл-ниичи болгаш найыралдыг кады ажылдажылганы ол бүдүрүлге чери улам калбартып турар. Украина, Россия Федерациязы, Белоруссия, Узбекистан амгы үеде Риганың заводунга арбын чиг эттн берип турар. Завод бодунун продукциязын эвилелдешкен республикаларже болгаш социалистиг дем каттыжылгазының чурттарынче чорудуп турар.

Бүдүрүлге коллективи эрткен чылын экономиктиг шенелдениң байдалдарында ажылдаан болгаш кэрээлиг бүгү хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң күсели-биле хой чүс муң рубльдиң бараанын пландан ажыр бүдүрген.

ЧУРУКТА: чырык бээр чаа лампаны фотометриктиг шарга шензээринге бүдүрүлгениң мурнакчы ажылчыны Анна Лиепиң белеткеп турары.

В ЛИСИЦЫННЫН фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Хойдан-на хураган дээш

ЧЭЭРБИ ХУРАГАННЫ АРТЫККА

Бии-Хем районда «Кызыл тарачын» совхозтуң хоочун хойжудары Оолак Григорьевич биле Кара-кыс Андреевна Бечил-оолдар ниитиниң малын чээрби ажыг чыл дургузунда кадарып турарлар. Бо үениң иштинде хоомай ажылдаан деп чемелетпээн. Олар чүгле районнуң эвес, харын республиканың мурнакчы хойжулары.

Бечил-оолдарның кыштаа Туран хоорайның мурнуу талазында. Мал чеми четчир. Сугну кудуктан ускаш, малга чылыдып берип турар. Кажаа-хораны септеп, чылыглап алганы шынарлыг.

Оларның хой февральдың баштайгы он хонуунда массалыы-биле оолдап эгелээн. Баштайгы он хонукта 150 хой төрээн. Оон 20 хураганны артыкка алган. Малчынның чымыштыг ажылынга дузалажыры-биле Тураннын № 2 школазының тоску класстчылары дузалажып чеде бергеннер. Олар чаш мал төлүн ажаарының аргаларын Кара-кыс Андреевнадан көрүп өөренип ап ажылдап турарлар. Школачылар февраль төнчүзүнге чедир дузалажырлар.

Хоочун малчыннарның кадарган малы кышты хүр ажып турар. Күш-дензели эки, өлген, читкен мал чок. Хой оолдаашкыны бедик организастыг байдалда эртип турар. Моон алгаш көөрге, олар бо доозукчу чылда төрүүр чүс хойга онаалтыр 105 хураганы, бир баш хойдан-на 3,7 кг дүктү алыр дээн бедиткен хүлээлгезин күүседип болур аргалары бар.

Т. СИИРИН.

ЧУРУКТА: Кара-кыс Андреевна саанмачы Оля Донгак-биле кады.

М. МОНГУШТУҢ фотозу.

ЭРТКЕН ЧЫЛДАН ДУДАК ЧОК

Чалааты даа — Ак-Чыраада эң бедик дагларның бирээзи. Бедик дагның баарында бистиң малчыннарывыстың кыштагдары-даа хой. «О. Шыныа» совхозтуң № 4 хойжу бригадазы ында, совхоз төвүнден 40 ажыг километр черде, кыштап турар.

Совхозтуң мурнакчы хойжузу Чечек-оол Туматтың кыштаа шээр малга комчуг таарымчалыг. Кадар, агы оът чайын аабек. Кыштагның адын Хам Кажаа даар. Бурунгудар бо кыштаг ыжык, чылыг бөөрга ынча дээн чараш, шын адаан. Бичии бедик кожагар кырынга унун келгеш, кыштагны харап көөрге, шынап-ла, кажаалап-чак, ыжык, оңгай өран.

Кыштагның амгы ээзи Чечек-оол Башпык-оолович Тумат Валентина Ловакиновна Дамдын-биле өг-бүле туткан чылындан эгелээш он дөрт чыл малчыннан турарлар. Чылдың дөрт үелеринде хойжуларга кандыг бергелер турбаан боор. Бойдустуң болчаваан халаптарын олар шыдамыккай күш-ажыл-биле эртип келгеннер. Сөөлгү беш чылда олар төрүүр хойга доктаамал ажылдап, чыл санында чүс хойга онаалтыр 90-дан 100 чедир хураганы өстүрүп, төрээн совхозунуң экономиказын быжыглаарынга улуг кадар дээш шудургу ажылдап келгеннер.

Валентина Ловакиновна беш уругнуң иези. Ол уругларын өстүрбүшаан, күрүнениң харыысалгалыг ажылын чон мурнунга ак сеткилдиг күүседип чоруур. Чоокта чаа эрткен соңгулдаларга Валентина Дамдын район Советиниң депутадынга база катап депутаттыр ген.

Ажылгыр өг-бүле чылдын-на кадарган хөнүүн чаш төлүн боттары ажаап доруктурарлар, чамдык аарыгларга удур тарылгаларны боттары кылып өөренип алганнар.

Кырсында үезинде хойларын чылдын-на өскениң кужү чокка боттары кыргып, совхозка дужаарлар.

Эрткен чылын чаш мал төлүн олар багай эвес алганнар. Төрүүр чүс хойга онаалтыр 98 хураганы доруктуруп, 1600 грамм дүктү кыргып ап, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткеннер. Кыштааның септелге-селиилгезин майга чедир бүрүн дооскан.

Малчыннарның бажыңының арыг-шевер байдалы суурда бажыңнарыны-биле дөмей. Агарты чугайлаан ханаларда делгем, чараш чечектерлиг хевистерни аскылаан. Орунарын он-баазын чечектерлиг кружевалар-биле өткен. Эт-херекселдерни шевергин, ээгедиг салган. Бажыңның иштин безин хойжуларының ажылгырын бадыткап турар.

Мурнакчы малчын өг-бүле бо чылын эрткен чылдан дудак чок хүлээлгени алганнар.

С. АРТЫНА.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

МОСКВА. «Британропром-85» деп делгелгеге совет найысылалда ажыткан. Специалистерниң ажыл-ниичи ужуражышкыннары ында эгелээн. Үжен ажыг англи компаниялар болгаш фирмалар кодээ ажыл-агыйның болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң хой адырларынга херегләэр дериг-херекселдерин Кызыл Пресняда павильонга эккеп делгээн.

ЛЕНИНГРАД. Тракторларның, комбайннарның моторларынга херектиг кезектерни бүдүрер чигези-биле ажылдаар чаа станоктарны Ленинградта Ильич аттыг станок тудуунуң бүдүрүлге каттыжышкыны белеткээн. Чаа агрегаттар демир болбаазырадыр ажылдарның чедиишкиннин күүседип, продукцияның шынарын улам бедидип, чарыгдалдарны эвээжедип турар. Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга херегләэр дериг-херекселдерни бүдүрер программаны бүдүрүлге каттыжышкыны шыргайн боттандырып турар.

ХАРЬКОВ. Чалаң сүт солукчузун бүдүрер цехти Изюмскийниң саржаг заводунда ажыглаалга киирген. Завод бодунуң продукциязын фермаларга белеткеп эгелээн. Ол дээрге ындыг продукцияны бүдүрер адырның дөрткү бүдүрүлгезидир. Чалаң сүттүң солукчузун порошок хевирлиг кылдыр бүдүрүп турар. Фермаларга болгаш мал ажылының комплекстеринге кышкы үеде бызааларны чалаң сүт солукчузу-биле азыраан түңнелинде чээрби муң тонна чалаң сүт камнап алдынган.

ТАШКЕНТ. Узбекистанның найысылалынга солун делгелге ажыттынган. Чурулга урап чүүлүнүң бүгү жанрларын республика делгелгезинде көргүскен. Бот-тывынгыр 800 ажыг авторларның янзы-бүрү ажылдары фронтуларга совет дайынчыларның маадырлыг чоруунуң дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет кижилерниң эрес-шудургу күш-ажылының дугайында тодаргай көргүзүп турар. «Ташсельмаш» заводтуң ажылчыны, дайын хоочуну Юрий Бутусовтуң чуруу делгелгеде кол черни ээлеп турар. Чурулга урап чүүлү-биле бодунуң дайынчы эштериниң дугайында, тургузукчу тайбың күш-ажылдың өөрүшкүзүнүң дугайында ол төөгүп турар. (СЭТА).

ЭКИ АЖЫЛДААН

«Востоксантехмонтаж» ын» КМК-зы доозукчу чылды шалыпкын темп-биле эгелээн. Баштайгы айның планы бүрүн күүсеттинген.

Кежүп чоруур механизастаттынган колонаның бригадалары февральдың планын хуусаа бетинде күүсеткен. Нинти чурттаалга бажыңының тудуунда ажылдап турар В. Н. Сайбинниң, «Тудуг кезектери» комбинаттың панель бажың тудуунга В. П. Ензактың бригадалары ийи айның планныг онаалдаларын бедик көргүзүглерлиг күүсеткен.

А. ХОВАЛЫГ.

ИЙИ КАТАП

«Кызыл тудуг» эргелелинде Л. П. Базанцевтиң бригадазының тудугжулары ай планын хуусаа бетинде чедиишкинниг боттандырган. Пландан ажыр 35 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын олар кылган.

Панель бажың тудуунда быжыглаттынган бригада эрткен чыл төнчүзүнде 80 аал чурттаар бажыңны тудуп дооскан. Дашчылар ам өске бир бажыңның таваан салып эгелей берген. Хоочун тудугжулар Ч. Салчак, З. Мостовских хүн нормазын барык ийи катап ажыр күүседип турарлар.

АГИТКВАРТИРАЛАР—МАЛЧЫННАРГА

Бай-Тайганың «Кара-Хол» совхозунда херээженнер чөвүлели районда эки ажылдыг дилтип, чөвүлелдер аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп турар.

Совхоз төвүнде он тос агитквартираның ужун Суглак, Туралыг, Делег-Хол хойжу бригадаларны харылаар кылдыр онааган. Ында херээженнер чөвүлели «Бай-Тал» совхозта херээженнер чөвүлели-биле аразында чарыштыг. Амгы бо хүннерде оларның кайызының-даа бир чугула сорулгазы — малчыннарга эки дузалажып тургаш, ниитиниң малының баш санын меңги кадагалаары, чаш малды күш-денгели шырак кылдыр доруктуржуру.

Малчын коданга быжыглаттынган агитквартира бүрүзү кыштагларже үнүүшкүннерни удаа-дараа кылып, шеф ажылын организастап турары эки. Бо чылын малчын бүрүзү Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң фашизмни ажып тиилээниниң алдарлыг 40 чылынга болгаш төрээн партиявыстың XXVII съездизинге белеткелге тураскаадып бедиткен социалистиг хүлээлгелериң алгылаан болгай. Ынчангаш малчынның күш-ажылчы бедик көргүзүглүг болуру агитквартираларның көргүскен дузазындан база хамааржыр. Ындыг болганда олар малчыннарга бүгү талалыг дузаны көргүзүп, оон ажыл-ижинге деткимчени берип турар: малчыннарның чурттап орар бажыңнарын, мал кажааларын, чаш мал турар кажааларны чугайлап, одаан, көрженин белеткеп, копталып, кодан девискээрин арыглап, аштап, одаар ыяжын белеткеп берип турар. Чижээ дээрге, «Херел», № 8, № 6 «Бүзел» болгаш № 15, «Аялга» агитквартиралар хой-ниити ажылынга идепкейлиг, кандыг-ла-бир чугула айтырыг көдүрүп каар талазы-биле үлегерлиг. Олар даргалары К. Авыр-оол, Ч. Каадыр-оол, Ч. Чойган оларның удуртулгазы-биле активчилери Д. Сендеш, Х. Бира, С. Бужугет ышкаштарның тывызык, эгелекчи, организакчы ажыл-чорудулгазының ачызы-биле чон ортузунга политкижизидилге ажылын дээштиг чорудуп турар.

С. ДАМДЫНЧАП.

Херээженнер чөвүлелдеринде

«АЖЫКТЫГ АЖЫЛДЫҢ САНАКЧЫЗЫ»

Лима Игорьевна Дамба-Даржаа — кодээ медпункт эргелекчизи. Хайыракан суурда херээженнер чөвүлелин ол хой чылдарда удуртуп келген. Чөвүлелдиң ажылының кол угланыышкыны херээженнерни совхоз бүдүрүлгезинче, хой-ниитиниң ажылынче хаара тудары, өг-бүле, уруг-дарыг кижизидилгезинче сагыш салыры. Парткомга ай санында бадылаткан планга дүүштүр, оон удуртулгазы-биле ол ажылдарны организастап келген. Ооң түңнелинде херээженнер чөвүлели Чөөн-Хемчик районда идепкейлиглерниң бирээзи болуп, янзы-бүрү айтырыгларны совхозтуң хой-ниити организацияларын-биле кады шиитпирлеп турар. Чөвүлелдиң үйёлунда 413 херээженнер бар. Олар барык шупту совхоз бүдүрүлгезинде хаара туттунган. Чөвүлел болгаш түс-түс агитквартаалдар чыл эгезинде социалистиг хүлээлгелерни алган. Оон күүселдезин дээш социалистиг чарышты организастап, өй-шаанда түңнеп турар.

Ол ышкаш совхозта херээжен чон ажыктыг ажылдап, санаторий, курорттарга дыштанып, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезинге баар, экскурсиялап солун черлер көөр-даа аргалыглар. Дузалал ажыл-агый каларын бажыңнары-биле хандырылганың, тудугурну хөгжүдериниң айтырыглары шиитпирлеттиниип турар.

Херээженнер чөвүлели, агитквартал бүрүзү чыл эгезинде социалистиг хүлээлгелерин ап, оон негелделериниң күүселдезин хынап турар. Ону «Ажыктыг ажылдың санакчызы» деп экранга чырыдар. Ында кандыг көргүзүглер барыл? Шеф ажылынга чурттакчыларның киржилгезин, корум-чурум камгалалын, кижи бүрүзүнүң политөөредилге, лекция, беседага хаара туттунганын, кодээ библиотекадан кандыг ном номчуп турарын аңаа бижиир. Чаагайжылга, суурда санитарлыг байдал, ногаа, огород тарылгазы. Аъш-чем программазын боттандырарынга оларның салыышкыны, спортчу оюннарның бөдүүн шөлдерин тудуп алганы шыкаш ажылдарны кылганын көргүзер. Бо бүгүнү түңнээш, кайы сан алганын экранга кварталында санында демдеглээр. Агитквартира бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгезин, ажыл планын агитквартал төптеринде, херээженнер чөвүлелиниң ниити бүлүнүүнда шевергин парлааш аскан. Ол чарыштың негелделеринде ёзугаар клубка концерттер, темалыг кежээлер, лекция, беседалар, аъш-чем, даарааш, эргэан кылыглар делгелгелерин суббота санында клубка эртер. Клуб, херээженнер чөвүлели, школа, комсомол, профэвилел организацияларын бир дээр комплекстиг план-биле ажылдап турар.

Чижээ, Совет Тываның 40 чылынга тураскаадкан агитквартиралар аразының национал хылдыг хөгжүм, хөөмей, сыгыт, ыр, шүлүк көргүзүглеринге «Хемчик», «Дөргүн», «Отчугаш», «Сайзанак» агитквартиралар тиилээн. Күш-ажылчы коллективтер аразында уран чүүл көрүлдезинге бирги черни Дөргүн СБФ-ти ээлээн. Шушенское, Ак-Довуракче экскурсияларга эргени чаалап алган. Совхозтуң контора коллективи ийиги черни ап, Хову-Аксы четкен. Ылангыя ададар кежээзин организастаны бүгүдеге солун болган. Аңаа школа директору Г. С. Тюлюш уруглар кижизидилгезинге ададарның салдарының дугайында лекция номчаан. «Че-ве, адалар!» деп конкурска ададар күзелдии-биле киришкен. Кара ададары, манчы, хуужуур кылыры, уругну ажаап, хепкерери, кижизидилге талазы-биле өске-даа нарын айтырыгларга шын харыы бээринге олар маргышкан. Ш. Д-Д. Сат, Н. Б-Ч. Сат, К. Маадыр-оол олар тиилекчи болганнар.

КҮШ-АЖЫЛГА АЛДАР!

Ындыг темалыг кежээни эрттирери кижи бүгүдезинден тывынгыр чорукту, күженишкинни негээн. Ону Маадыр-ве, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, хоочун саанчы, коммунист Д. Д. Ондарның бежен харлаанынга тураскаатпан. Агитквартираларда хеп быжып, даараарының бөлгүмнериниң ажылын аңаа түннээн. «Ситец балын» база организастап, «Аянныг кеттинери» деп беседа-биле ону холбаан. Кежээ солун концерт-биле төнген.

Ындыг чижектерни хойну чугаалап болур. Бо дээрге Хайыраканда херээженнер чөвүлелиниң чон ортузунга кижизидикчи салдарының бедээниниң бир бадыткалы-дыр. Чөвүлелдиң ажылының стили ындыг. Ында өөредиглиг чүүлдер эвээш эвес.

АКТИВЧИЛЕР

Чөвүлелдиң ажылының бир онзагай талазы кандыг-даа ажылды активчилерге даангаш чорудуп турары болур. Херээженнер чөвүлелиниң даргазы Л. И. Дамба-Даржаа ажылды харыысалгалыы, инициативалыы-биле көөрүнүң үлегерин көргүспүшаан, өскелерден база негелделиг. Активчилер принципиалдыг, эртем-билиглиг, инициативалыг кижилер.

Херээженнер чөвүлелиниң ажылының дугайын парткомга үргүлчү дыңнаар. Чөвүлел кежигүннериниң, агитатор башкыларның семинар-кичээлин партком организастаан. Политөөредилгеде 297 өреге хаара туттунган. Орус дыл кичээли база эртип турар. Чөвүлелдиң активчилериниң иштинде башкылар Р. Б. Монгуш, В. Д. Монгуш, С. Н. Ондар ол кичээлдерни үзүктелиишкин чокка эрттирип, эки ажылдаан.

Совхозтуң дирекциязы, партком, кодээ Совет күүскому херээженнер чөвүлелиниң ажылын деткип, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп турар. Чижээ, Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан чарыштың тос тиилекчизи Москва четкеш келген. Оларның аразында чөвүлел кежигүннери К. Б. Ооржак, В. Н-С. Ооржак, С. Хапылак, Б. Б. Монгуш, агитквартал даргазы З. Пирлей, бажың ээзи З. Н. Донгак, агитатор башкылар В.Д. Монгуш, М-К. К. Монгуш, депутат Р. Монгуш олар ышкаш активчилер бар.

Чорутканы ажылдың түңнелинде Хайыраканда херээженнер чөвүлели республиканың совхозтарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының аразында чарышка тиилекчи болуп, 150 рубль хемчээлдиг акша шаңналы болгаш турисчи путёвка-биле шаңнаткан.

Чөвүлелдиң ажылында шиитпирлезе чогуур чүүлдер ам-даа бар. Оон кежигүннери, активчилери оларга көргүскен идегелди улам эки медерел билип, дээштиг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, бүдүрүлгеге, хой-ниити ажылынга тодаргай үлүүн киирерлер.

У. ДҮГЕРЖАА.
профоблчөвүлелдиң спорт болгаш культура-массалыг ажыл талазы-биле килдизиниң инструктору.

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

СЕТКИЛИВИСТЕ МӨҢГЕДЕ АРТКАН

1945 чылдың апрель 29-да «Комсомольская правда» солуннуң редакциязынга ийи аныяк солдат келген. Олар Саша Космодемьянский-биле кады дайылдажып чораан эштери болган. Оларны кударанчыг медээ-биле шеригниң командылал чери чорутган. Александр Космодемьянский Чөөн Пруссияга тулчуушкун шөлүнге өлүрткен. Ол дугайын ажыг-шужуглуг аваа дыңнадыры албан апарган. Кадыг-берге тулчуушкуннарны көрүп эрткен аныяк оолдар ол коргунчуг медээни аваа дыңнадырындан дидинмейн редакцияга чедип келгеннери ол.

Редакция бодунуң ажылдакчызы Ольга Чечеткинага (ооң соонда ол «Правда» солунга ажылдап турган) Любовь Тимофеевнаны Александрның турган полугунче үдеп чедирерин дааскан. Ольга Чечеткинаның эрги демдеглелдеринден үзүндүлерин бо чылдың февраль 5-те «Правда» солунга парлаан. Ооң очулгазын номчукчуларга бараалгаттывыс.

1945 чылдың апрель 30

Москвадан эртенгиниң 11 шакта ужуп үнүпкен бис. Самолётка бистен аңгыда шупту шериг кижилер чораан. Вильнюска чедип кээривиске, кежээ апарган турган. Аңаа хонар ужурга таварышкан бис. Гостиницага Саша Космодемьянскийниң эжи өртең-сарыг Саша (ону бис ынчаар адап турган бис) оңгар, чымчак улуг сандайга, муңгаргай хөөнүг мынчаар ырлап олурган:

Тулчуушкунга дүүн чаа-ла
Тулган эжим оскунган мен.
Ону сактып ондап-остаар,
Оожурган удуттуннмас...

Бир-ле кижи херектептерге, Саша ыыттавайн барган. Ол ооң-даа артык муңгаргай апарган.

Любовь Тимофеевна Зояның дугайында шуптузун билип алырын оралдажып чораан. Петрищевонуң чурттакчылары москвачы Таняны фашистер канчаар шаажылап өлүргенин чугаалап бергеннер. Ол тоогу Петр Лидов биле Сергей Любимовтуң очерктеринден билдингир болгай. Мен ол ону азынмазын дээш чардыктырарын оралдажып чораан мен.

Күскүзүг, чаъс дымырадыр чаап турар. А даарта Май бир-ле болгай.

Май 1

Фронт штавының төлээзи эртен эрте бисти уткуп чедип келген. Ол бисти политиктиг эргелел черинге чедире берди. Аңаа бисти генерал манап олурган. Любовь Тимофеевна-биле ол оваарымчалыг чугаалажы берди. Дайынның кадыг-бергезин көрүп эрткен кижиге безин барып-барып дайынның төнчүзүнде кээп идегелдиг сөөлгү оглун оскунган-биле чугаалажыры белен эвес боор турарын эскердим.

Любовь Тимофеевна ыыт чок, шыңгыызы конгуг апарган олурган. Кысказы-биле ол мынча дээн:

— Сашаны көөр дээш. Эш генерал, мен — ие кижиге дузалап чедирериңерни дилеп тур мен.

— Ийе, харын, ийе, ийе — деп, генерал далаштыг харылаан,— ынчанмайн канчаар, эргим Любовь Тимофеевна. Күзелиңерни күүседир бис. Силерниң дилээңер эң-не үнелиг... Ийе харын... Силерге херек бүгү-ле чүвени кылырын улуска дааскан бис. Ооң мага-бодун Москваже бодуңар аппаар бодап тур силер бе?

— Ийе — дээпкеш, Любовь Тимофеевна үзүктели бергеш, улаштыр немей чугаалаан: — Сашаны Зоя-биле кожа хөөржүдерин аазаан чүве.

Апрель 9-та эртен эрте Вильнюстан үнүпкен бис.

...Буза-чаза маңдаңнай шаап каапкан Марияк-Полени таварып эртивис. Редакцияның картазынга туксугаштар кадап турганывысты сактып келген мен, ол хоорайны немец фашистер ынчан эжелепкен турган. Ынчан чүгле бир чыл чартык чедип турган чүве. Ам чүү боор, Чөөн Пруссияны бистиң шериглер бүрүн хостаан болгай. Тулчуушкуннар чүгле Пиллауда болуп турар. Олар кадыг-дошкун, немецтер бир-ле чүвеге улуг идегээш тулчуп турар деп чугаа бар.

Май 2

Гумбиннене дээр бичии хоорайга чемненир дээш доктаадывыс. І Фридрихке шоолуг эвес, ынчалза-даа пруссия аян-биле сыңзы сүргей турасхаал хоорайның төп шөлүнде кестип турар. Ону долгандыр чүс-чүс бажыңнар буступ калгылаан болгаш үрегдеттинген, а Фридрих бүдүн, элдеп чүве. Тураскаалдың бүдүн-бүрүн болганы харын эки-даа боор чадавас, чүге дээрге маңаа хоралыг үрезинни кым чажыпкан деп чүвени угаан-сарыылдыг кижилер ала-чайгаар саактып кээр болгай. І Фридрих өске улустарны бастып чагыларын бодап турган. Ам көрүңер даан, совет солдатка чылча шаптырт турары ол-дур.

...Орук дургаар немецтер — бичии уруглар, херээжелер, кырганнар үзүк чок шуушкан. Олар борбак-сарбак чүү-хөөзүн оваалааш шарып алган бичии тергелерин идип алган чаныл чоруп турганнар. Улуг корзиналар-даа туткулап алганнары бар-ла.

Ам база бир аңгы — совет дайынчыларны болгаш кандыг-ла-бир шериг чүъгүн сөөрткен машиналар бисти уткуй шуужупкан кел чор.

Бичии хөл чанында чиик машина чыннарлып калган чыдар. Оон шоолуг ырак эвесте машинаның соңгу олуду уштунуп калган чыдыр. Ында бистиң дайынчывыс, скверде сандайда ышкаш, маажым олурар. Ооң эжи-ле боор, бир кижи ында солунда кандыг-ла-бир чем делгеп салган тур. Улуг ыяштың артында ажытталып алган алды-чеди хире харлыг оол-биле бир кадай ол дайынчыларже харап кайгаан турлар. Оларның кортканы, аштаан-суксааны-даа илдең. Дайынчыларның бирээзи хая көрнүп келгеш, солун кырында чыткан кезик хлебти ап алгаш, ышче углай базыпты. Ох, бистиң киживис, буянныг эки-ле-дир сен ийин!

Үшкү Белорус фронтузунуң политиктиг эргелелинден кижи чедип келген. Бисти бичии гостиницага чыттырып каан. Өрээливисче арыг-силиг, шевергин кеттинген, эптиг-ээлдек болгаш муңгаргай арын-шырайлыг ийи кижи кирип келди. Саша Космодемьянскийниң турган полугунуң командири подполковник Шуров болгаш полковник Кузнецов болду.

Инстербургту хостап алганы дээш Дээди Кол командылакчының дужаалында ук полкту демдеглээнин олардан билдивис. Онза шылгарааннарны полкка чаа шаңнап турган болду.

Ооң соонда бистиң шериглеривистиң чаза булгап киргеш, Берлинни апканынга турасхааткан митинг болган. Митинг соонда генерал Сергей Богданович Казбинцевтиң чурттап турар черинче чорупкан бис. Любовь Тимофеевна-биле чылыг чымчак болгаш оваарымчалыг чугаалажып ора, генерал Москваже ужуптарынга бүгү чүве белен дээрзин дыңнаткаш, дайынчы өөру шупту чүвени боттары белеткеп кагза кандыгыл? — деп Любовь Тимофеевнадан айтырган.

— Чок. Сашаны бодум маңаа көөр мен — деп, ие чугаалаан.

— Бодуңар билиңер, силерле билиңер — дээш, генерал улуг тыныган.

Эжиниң дугайында Саша Космодемьянскийниң боду чоруур үгер-боозунуң механик-башкарыкчызы Александр Рубцов чугаалаан.

— Саша аажок биче сеткилдиг, ындыг боорга, шупту ооң-биле өңнүктежиксээр. Ырлаарынга ынак. Кымдан-даа, чүүдең-даа чыда калбазын оралдажыр кижи — деп, ол чугаалап эгелээн.— Шериг кезээ шимчеп чоруптарга, ол дораан-на бажынга баар.

...Апрель 6-да бистиң шериг кезээ Кенигсбергче шаап халдап кирер дей берген. Ынчан мындыг таварылга болган. Буга суунга чедип келген бис. Сапёрлар ону кежилдир көвүрүг кылыпкан.

Кезектиң командири:

— Кым баштай кежерил? — деп айтырган.

— Мен — дээш, Саша дораан-на үне халып келген.

Саша кеже халды бээри билек-ле, көвүрүг сугже кээп дүшкен. Саша буганың өске-бир талазында чааскаан арткан. Беш боо-биле немецтер Сашаже боолай бергеннер. Ынчалза-даа Саша оларны мурнап, амыр-соксаал чок хөме боолааш турупкан. Боду чоруур үгер-боозу-биле ол немецтерге удур үш хүн иштинде тулчуп келген. Ооң соонда бистиң танкыларывыс чедип келген, көвүрүг кылдынган. Саша бодунуң полугунга каттыжып келген.

Ол дээрге Александр Космодемьянскийниң эрес-маадырлыг чоруктарының бирээзи болган.

Ол дээш аңаа Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тывыскан.

Ооң соонда бис аар-берге орукче чорупкан бис.

Фирбруденкруг деп суурну немецтер эжелепкен турган. Ол дээш кадыг-берге тулчуушкун боол турган. Улуг лейтенант Александр Космодемьянскийниң баштаан чадаг шериг немецтерни Фирбруденкруттан үндүр сывырыпкан. Суурну совет шериг холга апкан. Ынчан немецтер катап база артиллерия-биле хөме боолап эгелээн. Снарядтың чаштанчызы улуг лейтенантыга дээпкен. Ол өлген...

Ол болза 1945 чылдың апрель 13-те болган.

Май 3

...Любовь Тимофеевна полк командирлериниң бичии бөлүүнүң аразында. Ооң дашталы берген ышкаш агара берген арнынче удур көөрү дыка коргунчуг.

— Бо кадыг-берге шакта бистиң аравыста Любовь Тимофеевна Космодемьянская туруп турар-дыр — деп, гвардия полковниги Легеза качыгдалдыг митингизин ажыдып тура, чугаалаан.— Бистиң-биле кады бистиң чонуң кажан-кезээде чоргаарланыры ындыг төлдерни кижизидип өстүрүп каан хүндүлүг ие кижи тур. Дайынның баштайгы хүннеринде маадырлыы-биле өлген Зояны ол кижизиткен, дайынның сөөлгү хүннеринде база маадырлыы-биле өлген Сашаны ол кижизиткен. Бис силерге чавыс гейип тур бис, эргим Любовь Тимофеевна...

Ооң соонда Любовь Тимофеевна бурунгаар каш базып оожум үнүп кээрге, шөлде чыылганнар ыржым шыйгыына барган.

— Эргим эштер — дээн аваның оожум үнүн солдат бүрүзү тода дыңнап турган.— Эргим эштер, маңаа, немец черге, мээң оглум калган шак мындыг кадыг-берге өйде силер-биле ужуражыр деп кажан-даа бодавайн чораан мен. Гитлержи Германия-биле дайынга мен ийи төлүм оскунганым ол-дур. Чээ — ие кижиге кадыг-берге-ле-дир. Ынчалза-даа ие кижи болганымда уругларым Төрээн чуртунга бердинген-дир деп чоргаарланыр-дыр мен. Уругларым аныяк турганнар, Зояның хары чүгле он сес. Партияның болгаш комсомолдуң кижизиткен уруглары шак ындыг болур ужурлуг-даа...

Кадыккан, түрлүг шыңгыы болу берген солдаттарның чаактарын куду карак чаштары ылаңайнып бадып турган... Ону уттуру берге.

• • •

...Александр Космодемьянскийни Москвада Новодевичье чевээнде угбазы Зоя-биле кожа орнукшуткан. Ам ында оларның авазы Любовь Тимофеевна Космодемьянская база чыдар.

О. ЧЕЧЕТКИНА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

БОЛГАРИЯДА

Болгарияга бүдүрген автокарларны сөөлгү чылдарда делегейде хөй күрүнелерге садыглап келген. Ажыглаарынга эптиг ол машиналарны делегейниң чеден ажыг чурттарының өртээлдеринге, демир-орук станцияларынга, тудуг шөлдеринге көрүп болур. Болгария чыл бүрүде янзы-бүрү хевирлиг 32 муң автокарларны бүдүрүп турар. Оларның хөй кезиин Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар ап турар.

Республикада ол машиналарның кол бүдүрүкчүлери — Пловдивтиң «Рекорд» комбинады болгаш Софияның Сентябрь 6 аттыг заводу. 8-тен 15 тонна чедир аар чүъкту көдүрер чаа автокарны Болгарияның конструкторлары амгы үеде төлевилеп турар.

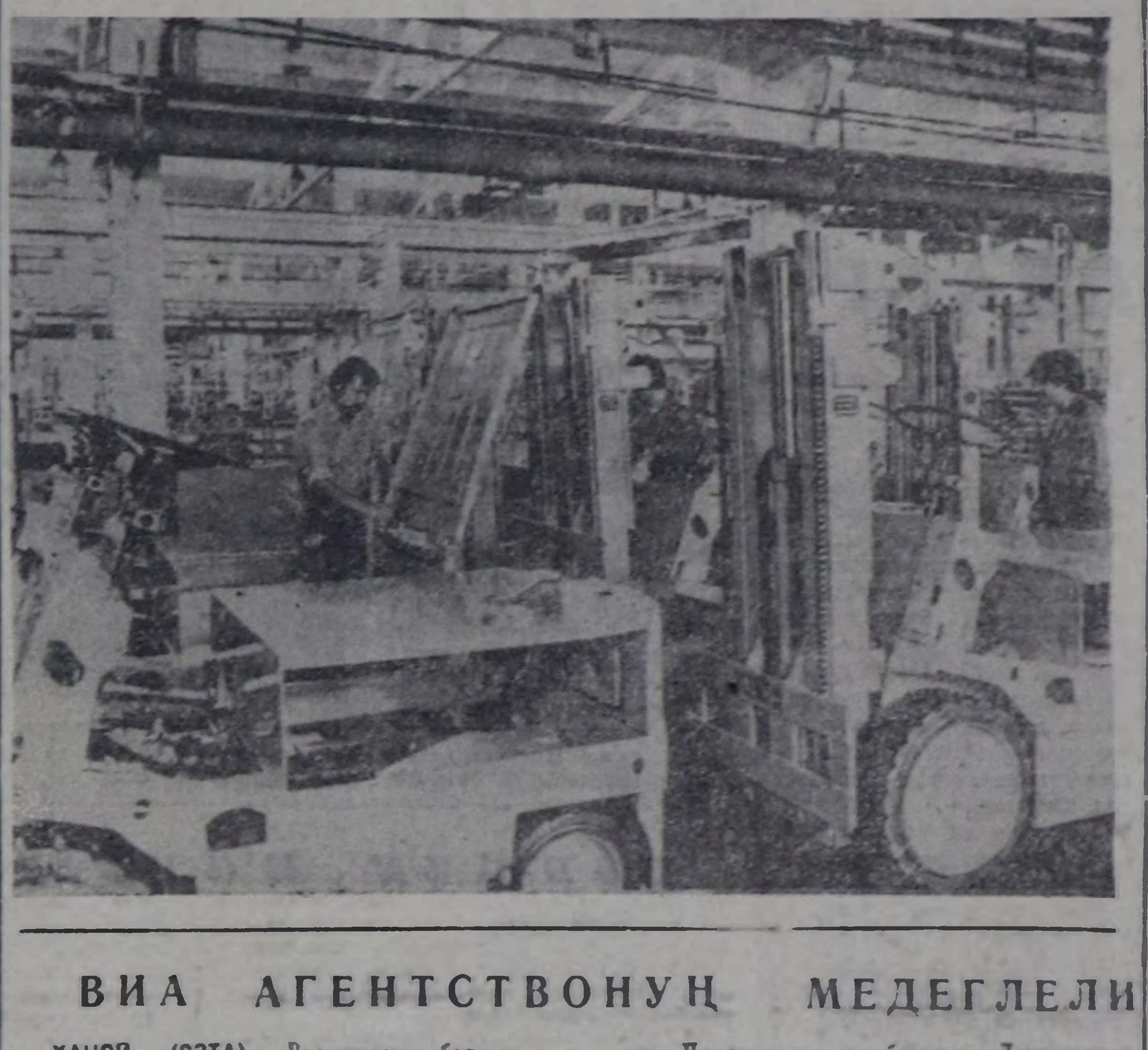

ЧУРУКТА: найысылалдың Сентябрь 6 аттыг заводунуң цегинде.

БТА — СЭТА-ның фотозу.

БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭҢДЕРЕ БҮДҮРЕРИН СОКСАДЫР ДЭЭШ

Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр, космосту милитаризастаарын болдурбас, ядролуг дайынның кыжанмышкынын узуткаар, делегейге быжыг тайбыңны хандырар дээш демисел — Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының кол сорулгазы болуп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң ажылчы чоннарның соңгулда мурнуунуң хуралынга чугаазын делегейниң янзы-бүрү чурттарының политиктиг болгаш хөй-нити ажылдакчылары, массалыг информация чепсектери чугаалажып көөрүн база тайылбырлаарын үргүлчүлеп турар.

ССРЭ болгаш АКШ делегейниң ийиги дайынының доозулганының 40 чылын демдеглевишаан, дайын төнчүзүнде боттарынга алган хүлээлгелерин болгаш 70 чылдарның дугуржулгаларында айыткан хүлээлгелерин ийи чурттарның кайызынга-даа тааржыр хевирге бадыткаар дугайында совет удуртукчунуң көдүрген саналы Совет Эвилелиниң тайбынче шиитпирлиг чүткүлүн, Американың Каттышкан Штаттары-биле чогумчалыг харылзааларлыг болурунга ак сеткилдиг күзелдиин херечилеп турар-дыр. Ол саналга ийиг байырны чедирип тур мен, ынчаарга совет удуртукчунуң саналын америк чазактың хүлээп алырын күзээр-дир мен. Эрткен дайынның чылдарында бистиң улустарывыс эвилелчилер турган болгаш тиилелгени чедип алганнар. Амгы үеде ийи чурттарның аразында чогумчалыг харылзааларны тургузары оларның улустарының эрге-ажыынга дүүшкен турар ийик. Женевага болур совет-америк чугаалажышкыннарга дугуржулганы чедип алырынга ССРЭ-ниң белениин совет удуртукчузу чаа саналы база катап бадыткаан-дыр деп, америк-совет найыралдың Нью-Йорк ассоциациязының даргазы **Билл д' Элетто** медеглээн.

Ам болур чугаалажышкыннарны ак сеткилдиг болгаш бодамчалыг көөрүнче, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болуруп чедип алыр дээн кеди чок оралдажышкыннардан ойталаарынче Каттышкан Штаттарны совет удуртукчу кыйгырган-дыр деп, Барыын Германияның **«Кельнер штадт-анцайгер»** солуну демдеглээн. Барыын Германияның **«Рейнише пост»** дээр база бир солуну мынча деп бижээн: «Херектиң чединишкинниг болурунга космос болгаш ядролуг чепсектерниң айтырыгларын катай шиитпирлээри мырыңай-ла эргежок чугула деп, К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Женевага чедип алдынган дугуржулгазының кол утказы ында болуп турар.

«Боо-чепсекти эңдере бүдүрерин уламчылаары эвес, а соксадырын күзеп турар бис» деп, К. У. Черненконуң чугаазында айыткан. Ол дээрге, Женевага болур чугаалажышкыннарның бүдүүзүнде Совет Эвилелиниң туружунуң алыс утказы-дыр деп, Австрияның **«Фольксштимме»** солуну демдеглээн. Делегейниң чаа өртүн болдурбас, чер кырынга амыдыралды камгалаар дээш кайгамчык улуг харысалга амгы салгалчыларга онаажып турарын Москвада медереп билип турар. Гитлерге удур турган эвилелдиң чурттары, оларның ниитилел системаларының маргаалыындан хамаарыга чокка, эвилелчилер болуп шыдаан. Ынчаарга бистиң амгы үевисте кижи төрелгетенниң ниити дайзыны бар. Ол дайзын — бүгү-нити ядролуг халаптың кыжанмышкыны-дыр. Ынчангаш ССРЭ-ниң даштыкы политиказының кол сорулгазы — империализмниң дээрзин боо-чепсектиң эңдере бүдүрүүшкүнүн соксадыры, делегейниң ядролуг дайынның кыжанмышкынын узуткаары дээш демисел дээр. Эңи совет удуртукчу тодаргай медеглээн.

К. У. Черненконуң чугаазы тайбың дугайында, делегейниң аймыл чок чоруунуң дугайында ак сеткилдиг сагыш салышкын-биле синнеккен деп, **«Таймс оф Индиа»** солун бижээн. Колониалдыг дарлалдан хосталган болгаш хамаарышпас чорукту чедип алган хосталгага ынак күрүнелерниң тайбың дээш демиселге рсли совет удуртукчу бедик-биле үнелээн-дир деп, Индияның **«Пэтриот»** солуну демдеглээн. ССРЭ-ниң даштыкы политиказы — ол дээрге тайбыңның болгаш улустар аразынга найыралдың политиказы-дыр, ол политиканы тайбыңны үнелээр бүгү кижилер деткип турар.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ВЕНА.** Даштыкы чурттардан Австрияга келген ажылчыннарны «ийиги сорттуң» кижилери кылдыр санап турар. «Нойе кронен цайтунг» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, даштыкы чурттардан келген ажылчыннар австри ажылчыннар-биле бир домей ажылдарны кылгаш, олардан ийи-үш катап эвээш төлевирин ап, чаржынчыг байдалда чурттап турар.

⊙ **ОТТАВА.** Монреальда акша биржазынга Канаданың долларының үнези кедергей чавыс 72 америк цент хемчээлге чедир кудулаан. Канаданың долларының үнези эрткен неделяда безин 3,5 хуу кудулаан. АКШ-тың банк чээлизиниң хуузун америк администрацияның кедергей бедиткен түңнелинде Канаданың долларының үнези кудулаан болуп турар.

⊙ **ДЖАКАРТА.** Калимантан ортулуктуң соңгу-барыын кезээнде турар бичии күрүне — Бруней Даруссалам бодунуң хамаарышпас чоруунуң бир чыл оюн демдеглээн. Брунейниң чурттакчы чонунуң саны 212 муң кижи. Ында нефтиниң курлавырлары хөй. Нефтини, газты, каучукту, тудуг ыяжын даштыкы чурттарже Бруней үндүр садыглап турар. Бруней — КНО-нуң кежигүну.

⊙ **БРАЗИЛИЯ.** Бразилияның индейлериниң аразында чоруп турар даштыкы херечгитеннер, бирги элчегде АКШ-тан барган байлар алдын болгаш алмаз тывыжынга кедергей байып турар. Ол дугайын национал конгресстиң депутады Жоао Фагундес медеглээн болгаш Бразилияның индейлерин мөлчүп турары дээш даштыкы байларны буруудаткан.

⊙ **ЯУНДЕ.** Күрүне өнчүзүн самчыгдаар, оорлаар чоруктарга удур шиитпирлиг демиселди чорударынче Камеруннуң садыг болгаш үлетпүр министри Эдуар Номо Онголо кыйгырган. Министерствонуң ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга ол чүве чугаалаан болгаш республиканың экономиказын, социал үнезинин божаңнадып турар хөделишкиннерин соксадыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алырының эргежок чугулазын демдеглээн.

⊙ **ЛАГОС.** Чума зарыгга удур мал тарыырынга 120 миллион доза вакцинаны Нигерияның ветеринарияжының национал институду малчыннарга дамчыдып берген. Ол дугайын республиканың өөредилге, эртем болгаш технология министри Абдуллахи Ибрагим медеглээн. Вакцинаны Нигерияның бодунга бүдүрүп турар.

⊙ **МАНАГУА.** (СЭТА). АКШ-биле чугаалажышкыннарны катап эгелээринче, кондатор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринче угланган Никарагуаның чазааның политиктиг чаа инициативаларын тайбынга ынак бүгү күштер деткиир дээрзинге идегелди чурттуң президентизи Даниэль Ортега илергейлээн.

(СЭТА).

ВИА АГЕНТСТВОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның болгаш Сиануктуң аразынга чугаалажышкыннар чоруттунган туруп болур дээр дыңнадыгларны Барыын чүктүң массалыг информация чепсектери нептереткени-биле холбаштыр Вьетнамның ВИА информация агентствозу медеглел кылган, ында айытканы болза:

Кампучи улустуң дүрүм ёзугаар кара чаңгыс төлээлекчизи кылдыр Кампучия Улус Республиканың чазаан Вьетнам Социалистиг Республика хүлээп көрүп турар. Полпотчуларны болгаш «Демократтыг Кампучияның коалициялыг чазаа» дээр чүвени чылдак кылгаш, оларның-биле сүлчээлежип, кампучи улуска удур демиселди чорудуп турар бүгү кижилерни буруу шапкан Кампучия Улус Республиканың чазааның туружун Вьетнам бүрүнү-биле деткип турар.

Полпотчуларның хүрээлеңнинден үнген болгаш улусчу эрге-чагырганың талазынче шилчээн кампучилерге хамаарыштыр Кампучия Улус Республиканың чазааның политиказын ВСР бүрүн деткип турар.

Ж. МАРШЕНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Март 10-да болгаш 17-де кантон соңгулдаларының үезинде коммунист кандидаттар дээш боттарының бадылаашкыннарын бээринче Монтаржи хоорайга (Луаре департамент) болган массалыг митингиниң киржикчилерин Францияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Ж. Марше кыйгырган. Чүгле Коммунистиг партияның төлээлекчилери күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарын чайгылыш чокка камгалап, соңгулда мурнунда берген аазаашкыннарын быжыы-биле күүседип турар деп, ол онзалап демдеглээн. Чурттуң иштики политиктиг байдалынга ФКП-ның удуртукчузу доктааган болгаш сөөлгү үеде ында кризистиң дыка чидигленгенин айыткан. Чазактың чорудуп турары «шыңгыы камналга» угланыышкыны Францияга кризисти улам-на чидиглендирген. Амгы байдалга хөөн чок чорукту ажыглаар дээн барыын үзелдиг күштерниң кажарлаашкыннарын Ж. Марше сойгалап илереткен. Коммунизмге удур кампанияны француз реакция кедергей өскүткен болгаш депшилгелиг күштерге, ниитизи-биле демократтыг күштерге согуушкуннарны таварыштырар бодап турар. Компартия дээш бадылаары — ол дээрге демократия дээш бадылааны ол болур деп, ФКП-ниң Чиңгине секретары чугаазының түңнелинде онзалап демдеглээн. Ажыл чок чорукка, бүдүрүлге кызырлыышкынынга удур, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидер дээш демисел француз коммунистерниң кичээнгейиниң төвүнде доктаамал туруп турар.

ГФР. «Профессияларга хоруушкуннар» дээр конституцияга чөрүшкек практикага удур Германияның Федеративтиг Республиказының хөй-нити төлээлекчилериниң массалыг чыскаалы Гессенниң Майнда Франкфурт хоорайга «Тайбың болгаш демократия дээш» деп лозуңнуң адаа-биле болуп эрткен.

«Радикалдыг элементилер дугайында доктаалды» барыын-герман черлериниң премьер-министрлериниң хүлээп алганындан бээр 13 чыл болганынга чыскаалды холбаштырган. Муң-муң барыын-герман хамаатылар дерзии ол доктаалды ёзугаар туснай эртем-биле ажылдаар эргезин казыдып, маргай көрүүшкүнге таварышкан.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчилери.

В. ГЛУХОВАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникази.

Айтырыңар, харылап берээл

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында сезоннуг ажылдарда ажылдап турар кижи мен. 1984 чылдың августа божуурунуң шөлээзинче үнген мен. Оон бюллетенимни санап бээри-биле совхозтуң бухгалтериязынга дужаап каан мен, санап бербээн. Ол шын бе?

Чудур **МОНГУШ.**

Бо болгаш өске-даа номчукчуларның айтырыгларынга профэвилелдиң ажылдакчызы Шактар **БАКЧАП** харылап тур.

Сезоннуг ажылдарда ажылдакчылар божууру-биле шөлээже үнген урда знаа төлээр пособиени ниити чуруум ёзугаар, 75 хонуктан хөй эвес кылдыр тыпсыр.

Божууру-биле шөлээже үнүп турар ажылчыннарга, албан-хаакчыларга пособиени ооң күш-ажыл стажының кайы-даа хирезин барымдаалавас 100 хуу төлээр, ылаңгыя сезоннуг ажыл үезинде ол шөлээлеп үнүп турар болза, база ындыг. Бир эвес сезоннуг ажылдар эрте берген болза, ынчан божуур мурнунун-даа, божаан сөөлүндеги-даа пособиезин катай санаар.

• • •

«Теве-Хая суурда хуу улустуң малын кадарары-биле керээ чаргаш, ажылдап турар мен. Кемдээшкинге таварышкаш, ажыл кылыр шинээмни түр оскундум. Бюллетень ёзугаар пособие төлээриинден керээ Совет ойталап турар-дыр. Канчаарыл?».

Борис **КУУЛАР.**

Күрүнениң социал страхование талазы-биле пособие төлээриниң дугайында дүрүмнүң 103 чүүлүнге дүүштүр, хуу улустуң малын күш-ажыл керээ ёзугаар кадарып турар кижилерге пособиени ол керээ чарган организацияның профэвилел комитеди тыпсыр болгаш ону ол организацияның социал страхованиеге киирип турар дадывырының күселиибиле төлээр.

Түр үеде ажылдаар шинээн оскунганы дээш бээр пособиениң хемчээлин ооң күш-ажыл стажын барымдаалап, өске кижилер-биле бир домей кылдыр тодарадыр. Бо таварылгада шалыңны барымдаалап тура, ийи дакпыр шалыңдан көвүдетпес херек. Бир эвес ол орта билдинмес болза, совхозта кадарчы кижиге төлеп турар шалыңны барымдаалап болур.

• • •

«Кызыгаар» совхозка 1954 чылдан бээр ажылдап келдим. 1978 чылда назылап кыраамы дээш пенсияже үндүм, айда 50 рубльди ап тур мен. Ол хиремде совхозта малчынналвышаан хевээр мен.

Ынчаарга бо совхозка ажылдаан стажым 30 чыл ажа берди. Чаңгыс черге хөй чылда үзүк чок ажылдааны дээш немелде төлевир бээр деп дыңнаан мен. Ол кандыг ирги?

Ирина **ЧУРУК.**

Пенсияның албышаан ажылдап турар кижиге үзүктел чок ажыл стажы дээш немелдени бээр, пенсияга эде санаашкынны чүгле ол кижиниң социал хандырылга килдизинче киирген билдириишкинин барымдаалап кылыр. Пенсияны тыпсырының болгаш эде санаарының дугайында тайылбырны база социал хандырылга килдизи бээр. Аңаа хамаарыштыр документилер долдурарынга ол чер база дузалаар ужурлуг.

• • •

«Улуг-Хая» совхозтуң малчыннары бис, он уруглуг бис. Оларның бирээзи ажылдай берген, өскелери школада болгаш өске-даа өөредилге черлеринде. Эвээш орулгалыг өг-бүлелерге бээр дузаламчыны биске чүге төлевейн турарыл?

ДАГБАЛАР».

Эвээш орулгалыг өг-бүлелерге пособие тыпсыр талазы-биле айтырыгны шиитпирлээри-биле бүдүрүлгениң, албан чериниң, организацияның удуртукчузунуң дужаалын (шиитпири) ёзугаар үш кижи составтыг комиссияны тургузар. Аңаа администрацияның, профэвилел комитединиң төлээлери болгаш кол (улуг) бухгалтер кирер.

Пособиени тыпсырда эргежок чугула документилерни барымдаалаар. Аңаа ону алыр кижиниң билдириишкини херек, ол билдириишкинге адаженин, өске-даа өг-бүле кежигүннериниң шалыңының дугайында, өг-бүле составының дугайында, дузалал ажыл-агыйның дугайында шынзылгалар коштунар. Бүгү документилерге берген хүнүн айыткан, таңмазы баскан, аттар салдынган турар ужурлуг.

Ол документилерни комиссия он хонук хуусаа иштинде көөр.

Орулгазы эвээш өг-бүлелерге пособиени тыпсырда, адазының ажылдап азы ажылдавайн турарын база барымдаалаар дээрзин чугаалаар апаар. Бир эвес ажыл кылып шыдаар ада-ле ниитилелге ажыктыг ажылче хаара туттунмаан болза, пособие тывыспас.

Өг-бүле кежигүннериниң ниити орулгазын каткаш, кижи бүрүзүнге онаарга, 75 рубльден куду болур болза, сес хар чедир чаштарга пособие тыпсып эгелээнин база катап сагындырар апаар.

Ол-ла айтырыгга хамаарыштыр Улуг-Хем районда бөлүк чурттакчылар «Өг-бүлениң 8 хар чедир уругларынга берип турган пособиени ол чылда ап турган орулгага киир санаар бе?» деп айтырган. Ону киир санавас дээрзин эвээш өг-бүлелиг уругларга пособие тыпсырының болгаш бээриниң дугайында дүрүмнүң 15 чүүлүнде айыткан.

ТЕАТР—УРУГЛАРГА

Тываның хөгжүм-шии театрының артистери уругларга шиилерин база белеткеп, Кызылдың чаштарынга каш удаа ойнап берген. «Моортай бажыңчыгажы» деп шиини көөр дээн чаштар театрның залын долдур олуруптар. Ол шииде Моортай бажыңчыгажынга хаван, дагаа, хуна сутлар аалдап келир. Олар бажыңны аажок сонуургаар. Хаван-ыс келгеш, бажыңда стол кырынга машпайтыр олуруп алыр. Ол бодунуң чударгай, хавалзыг чоруун көргүзерге өске дириг амытаннар эпчоксунуп, буруу шавар. Ол аразында Дииспейниң чараш чечектерин Хунажык база чий кааптарын уруглар хөлчок сонуургаар.

ЧУРУКТА: С. Маршактың «Моортай бажыңчыгажы» деп шиизинден көргүзүг.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Школа реформазы—боттанышкында

ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Школа реформазын амыдыралга боттандырарының баштайгы чылының бирги чартыы эрткен. Чоокта чаа Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык ортумак школазының башкылар коллективиниң хуралынга күш-ажыл кижизидилгезинге хамааржыптыр реформаның шиитпирлери школада канчаар күүседиптинип турарының дугайын чугаалашкан. Анаа директорнуң оралакчызы А. Х. Аркаа илеткел кылган.

Школаның бүдүрүлге бригадазы тургустунгандан бээр 23 чыл болган. Бо үениң дургузунда күш-ажыл кижизидилгезиниң талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Школа биле совхозтуң аразында керээ ёзугаар школаның бүдүрүлге бригадазы эрткен чылын 5 га картофельдиң дүжүдүн өстүрүп, ниитиниң малынга 8 тонна сигенни, 23 тонна витаминниг сиген далганын белеткеп берген. Бригадада колдуунда үстүкү класстарның өөреникчилери ажылдап турар. Олар сезонунг ажылдарга база улуг-хуузун киириштирип келгеннер.

Совхоз бүдүрүлге бригадазының кежигүннерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Ол ышкаш бүдүрүлге бригадазын техника, кывар-чаар материалдар-биле хандырып келген. Бүдүрүлге бригадазының кежигүннери өөреникчилерниң аразынга социалистиг чарышты чарлап, оон тиилекчилеринге шаңналдарны тыпсып турган. Бо бүгү өөреникчилерниң хей-аъдын улам көдүргенин билдингир. Школачыларның ажылдаарынга арга-сүме берип турары-биле оларга совхозтуң тускай эртемниглерин бижыглаан. Бо эки чүүлдер-биле чергелештир ам-даа чедир кылыр ужурлуг ажылдар база эвээш эвес дээрзин хуралга демдеглээн.

Школада профуглаланышкын кабинеди чедир дериттинмээн. Күш-ажыл кичээлдери эрттиреринге эге-даа, үстүкү-даа класстарда таарымчалыг байдал тургустунмаан. Кичээлге херегләэр дериг-херекселдер, чамдык материалдар аймаа чедишпес. Оон ангыда чайгы ажыл үезинде өөреникчилерниң аъш-чем-биле хандырылгазында база четпестер бар.

Хуралга санал бергеннер школа реформазының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чорудуп турар ажылдарын түңнеп чугаалашпышаан, шиитпирлээри эргежок чугула айтырыгларга база доктаадганнар. Совхоз бо чылын бүдүрүлге бригадазының төвүн өске таарымчалыг, бойдус чурумалдыг черге тудуп, тургузарын шиитпирлээн. Ол ажылды дарый чорудар апаар. Кераадиг бүдүрүлгелер өөредилге мастерскаязының септелгезин болгаш дерилгезин кылырынга дузалажыр. Өөреникчилерни бүдүрүлгечи күш-ажылче хаара тудары-биле МТМ-ге, СБФ-ке тускай өөредилге класстарын ажыдар. Совхозтуң кодээ ажыл-агый специалистериниң дузазы-биле аныяк саанчылар, суггатчылар, малчыннар бөлүктерин организастаар.

Бо бүгү айтырыгларның күүселдезин чедип алыры-биле школа башкылары совхоз биле демниг ажылдаарын хүлээңгеннер.

О. АКААЖЫК.

АДА-ИЕЛЕР ШЕФТЭЭН

Школа реформазында кижизидилге ажылының бүгү-ле чедиишкиннериниң дөзү школа коллективи-биле ада-иелерниң быжыг харылзаазында дээрзин тодаргайы-биле тайылбырлаан. Ада-иелер школа ажылынга дузалажып, янзы-бүрү шефтерге киржири бистиң суурда чаңчыл болган. Чоокта чаа база Арыг-Бажы ортумак школазынга ада-иелер хуралынга өреге бүрүзү школага ийи кубометр ыяш белеткеп бээрин шиитпирлээн. Дугурушкан хүнүнде суурнуң чурттакчылары тос шакта Көк-Чыраа кодээ Совединиң конторазының чанынга чыглып келген. Машина, трактор база белен. Ыяш белеткээр черге келген дораан ажылдан кириптивис. Ажыл-даа, каткы-хөглээ чаржып турду.

Ол хүн башкылар-даа, ада-иелер-даа демнии-биле ажылдап, дааиган хүлээлгезин күүседкеннер. Ыяш белеткелинге 138 кижи киржип, 176 кубометр ыяшты белеткээш, 76 кубометр ыяшты школа чанынга кээп дүжүрген. Ада-иелер — Деспижек Дортуй-оол, Балдан Бырлыс, Алексей Дугержап, Майынды Намнан-оол, тракторист — Чүсүмаа Тэмүр-оол, Чаш-оол Эрес-оол, Вадим Кан-оол олар эң-не идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

С. ХОВАЛЫГ.

Улуг-Хем район.

ЧОГААЛЧЫГА ТУРАСКААДЫП...

Чогаалчы Байкара Дамчаевич Хөвенмейниң 70 харлаанынга тураскааткан чечен чогаал хүннери Баян-Кол суурга эрткен. Чогаалчылар Леонид Чадамба, Александр Даржай, Юрий Кюнзегеш болгаш чогаалчының өөнүң ээзи Вера Айыр-ооловна Биче-кыс олар чогаал хүннеринде болгулаан ужуражылгаларга киржип, Байкара Хөвенмей дугайында сактыышкыннарын чугаалап, боттарының шүлүктерин номчааннар.

Оттук-Даш сүт-бараан фермазының клувунга болган ужуражылгага ферманың ажылчыннары, уран номчулгага хандыкшылдыг Анай Байкара, Тамара Болдук, Алдын-кыс Байкара, Антонида Хөвеккей, Алевтина Кызыл-оол олар чогаалчының шүлүктерин номчааннар, Мария Куулар, Б. Мандып-оол олар боттарының чогааткан «Тараажы, Баян-Колум», «Тайбың» деп шүлүктерин номчаан.

Ындыг ужуражылгалар Баян-Кол ортумак школазынга, суурнуң чурттакчыларынга база болгулаан.

М. БИЛЕН-ООЛ.

Кызыл район.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

Республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди мячилиг хоккейге Тыва АССР-ниң кубогу дээш маргылдааны бо чылын бир-ле дугаар организастап эрттирген. Спорттуң бо хевирин сайзырадырынга база бир чаа эгелээшкинниң кылдынганы мањаа демдеглевишаан, чогум бо маргылдааны канчаар организастааның мањаа кысказы-биле сайгарып көрээлинер.

Маргылдааның негелдезин ёзугаар аңаа чүгле бодунуң районунга ийикпе, азы хоорайынга тиилээн күш-культура коллективтериниң, биргээр чугаалаарга, чангыс совхозтуң, бүдүрүлге азы өөредилге чериниң командалары зоналар аайы-биле ойнаар ужурлуг турган. А херек кырында кандыг болганыл?

Чижек кылдыр барыын зонага Ак-Довурак хоорай биле Бай-Тайга районнуң командаларының аразынга шилилге оюнну алыылынар. Бирээде, бо командалар кайызы-даа

ЭГЕЗИНДЕН КОШКАК БОЛГАН

хоорайның база районнуң спортчуларындан тургустунган болгаш маргылдаага чүгле күш-культура коллективтериниң төлээлери киржир деп бирги кол негелде сагыттынмайн барган. Ийиде, республика чергелиг бо улуг маргылдаага белеткел кончуг кошкак болган. Дош аштаттынмаан, ойнаар шөлдүң шыйыгдарын демдеглевээн, борттар салбаан. Бо дээрге Ак-Довурак хоорайның спорт комплекизиниң (даргазы Н. Хованский) кылыр ужурлуг ажылы-дыр. Ойнакчыларның ук маргылдаага киржип болур эргезин хынаар мандат комиссиязын эрттирбээн. Бай-тайгажылар удурланыкчыларын 7:1 санга уткан.

Мандат комиссиязын эрттирбээнинден Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң командазы биле Сүт-Хөлдүң хоккейжилериниң аразынга маргылдаа үиген. «Чыраа-Бажының» хоккейжилери Сүт-Хөлдү район командазы тургузуп алган дээш ойнаарындан ойталаан. Республиканың спорт комитеди оларның негелдезин чөптүг деп көргеш, сүт-хөлчүлерни аштырган деп санаан. Ынчангаш, Чыраа-Бажының командазы тэалижилерин 6:1 санга уткаш, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының спортчулары чартык финалга оларның-биле ужуражылгазынга кээп шыдаваан болганда база бир удуг салын алгаш, финалга кирген. Кызылга болган түңнел ужуражылгада бодунуң зоназынга тиилекчи болган Эрзинни 3:2 санга уткаш, республика кубогун Чыраа-Бажының хоккейжилери чаалап алган.

Республиканың кубогу дээш мячилиг хоккей маргылдаазын эрттирип турары эки эгелээшкин деп чүвени демдеглевивис. Чүгле баштайгы чылын ону организастааны кончуг кошкак болган. Республиканың спорткомитеди мандат комиссиязын эрттирер, судьялаар ужурлуг боттарының төлээлерин районнарже чорутпаан. Ак-Довурак хоорайга болган шилилге оюнга келген Бай-Тайганың командазы удуур, дыштаныр чер чок болганындан, бажыннарга сыңмарлажып хонар ужурга таварышкан. Бо эгелээшкинниң эгезинден тура-ла мынчаар четпес организастааны канчап-даа таварышпас. Ынчангаш республиканың спорт комитеди бо маргылдааның түңнелин тускай чугаалажып көргеш, дараазында ук четпестерни болдурбас дээш тодаргай хемчеглерин алыр ужурлуг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Мячилиг хоккейге Тыва АССР-ниң кубогу дээш маргылдаа доостуру билек, улаштыр республиканың бирги чери дээш маргылдаа эгелээн. Ында шупту 11 команда дөрт аңгы бөлүкке үстүп алган ойнап турар.

Баштайгы хүннерде болган оюннарда Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөлдү, Бай-Тайга Тандыны, Кызыл хоорай — Каа-Хемни, Ак-Довурак биле Барыын-Хемчиктиң кайызы-даа Тожуну уткан.

Бөлүктер аайы-биле шилилге оюннардан Чөөн-Хемчик биле Сүт-Хөлдүң аразынга болган маргылдаа кончуг чидиг болган. Оюн төнер чоокшулап турда сан 2:2 ден турда Сүт-Хөлдүң ойнакчызы хаалга чоогунга чурум үрептерге, судья шиткел кагыг онзарга халдакчы Н. Моңгуш оюн элээн ыраактан хаалгаже киргеш, командазынга тиилээр арганы берген.

Түңнел оюн бөгүн болур.

ЧУРУКТА: республиканың бирги чери дээш маргылдаа үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Спортчу маргылдаалар

ШЫДЫРАА

Самагалдай суурнуң бөлүк шыдыраачылары «Тес-Хем» совхозтуң спортчулары-биле эш хуузунуң ужуражылгазын чоокта чаа эрттиргеннер. Аңаа кайы-даа таладан 8-8 шыдыраачылар ойнаан. Түңнелинде район төвүнүң спортчулары удурланыкчыларын 10,5—5,5 санга тиилээн. Дуржулгалыг шыдыраачылар Савый-оол Ооржак, Биче-оол Ламажаа, Виктор Дандар болгаш оон-даа өскелер эки ойнаан.

Республикада билдингир шыдыраачы П. Артамоновтуң удуртуп турар секциязында эвээш эвес самагалдайжылар доктаамал киржип турар. Моон соңгаар чорудар маргылдааларның планын тургускан.

З. ЧООДУ.

ХААК

Хаакка Хандагайты болгаш Солчур ортумак школаларының командаларының маргылдаазы чоокта чаа эрткен. Ол маргылдаага хандагайтыжылар районнуң улус өөредилге килдизиниң шилчиир кубогун чаалап алганнар.

10 километрге чарышка Хандагайты школазының өөреникчизи С. Куулар бирги черни ээлээн, а 5 километрге оон чангыс командада эжи В. Шулуу-Маадыр мурнаан. Ол-ла хемчээлге уруглар аразынга Солчур школазындан С. Куулар бирги черни ээлээн.

Башкылар аразынга маргылдаа база солун эрткен. Хандагайтыдан М. Сыгыртаа, А. Достай, спорт школазының тренери В. Достай, Солчур школазының физика башкызы А. Куулар болгаш оон-даа өскелер шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Ол-да хүннерде хоккейге команда талазы-биле районнуң бирги чери дээш болган маргылдаага Торгалыг суурнуң спортчулары тиилээн.

У. КОМБУЙ.

БОКС

Ак-Туругнуң культура бажыңынга эрткен бокс маргылдаазынга суурнуң болгаш Улуг-Хемде Хайыраканның база Хандагайтының школачылары кириштеннер. Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Ак-Туруглан Т. Бандан, А. Даржатпан, Э. Мичин, Т. Бунгаа, Хайыракандан — М. Доржу, О. Хунан-Кара, Овурден — Ю. Михайлов болгаш оон-даа өскелер шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Команда талазы-биле ак-туругжулар тиилекчи болганнар.

К. КОМБУ.

НЕЖЭЭ

Каа-Хем районнуң Суг-Бажы суурга ортумак школа коллективиниң болгаш «Совет Тыва» совхозтуң спорт чөвүлелиниң планы ёзугаар совхозтуң хоочун болгаш аныяк шыдыраачыларының организастааны шыдыраа кежээзи болуп эрткен. Кежээге ортумак школаның шыдыраа спортунга сонуургалдыг өөреникчилери, башкылар чыглып кээп «Шыдырааның төөгүзү болгаш амгы сайзыралы» деп лекцияны дыңнаан. Боттарының сонуургааны шыдыраа дугайында айтырыгларны салып, сонуургалдыын көргүскеннер. Оон соонда эки шыдыраачылар мурнунга хоочуннар ужуражылга кылып, боттарының арга-сүмезин бергеннер. Ылаңгыя суурнуң болгаш районнуң эки шыдыраачыларының бирээзи чораан 72 харлыг Чаш-оол Чат, совхозта партком секретары шыдыраачы Саян Пельчир-оол олар боттарының канчаар ойнап чораанын кедир үениң шыдыраачыларынга сонуургаптыг кылдыр чугаалап бергеннер.

Кежээниң түңнелинде суурнуң хоочун шыдыраачылары биле школачыларның аразында 6 хөлге эш хуузунуң ужуражылгазы болуп эрткен. Өөреникчилер командазы хоочуннарга удур кызымак ойнааның түңнелинде баштайгы ужуражылгазын 3:3 саннарлыг кылдыр доосканнар.

К. НАТПИЯ-ООЛ.

Түңнел оюнда

«Жальгирис» баскетболчулары Европа чурттарының кубогунуң эзилекчилериниң кубогу дээш болур маргылдааның түңнел оюннарынга кирер эргени чаалап алган. Литвага болган ийиги удаа чартык финал оюннарынга олар түс черниң «Виллербан» командазынга уттурупса-даа, оон мурнунда Вильнюска оларны хой сан-биле уткан.

Харын оюнга 26 санны кииргеш, Сабонис шылгараан. А Куртинайтис —25-ти, «Виллербандан» Белл 27 санныг.

Гренобльга (Франция) март 19-та болур түңнел ужуражылгага «Жальгирис» Испанияның «Барселона» командазы-биле ойнаар.

Алдыы мотоциклист киржир

Март 9—10-да Голландияның Ассен хоорайынга болур делегей чемпионадының түңнел маргылдаазынга совет 6 мотоциклист киржирлер. Бо дээрге аңаа чурт бүрүзүнден киржир спортчуларның эң долу база бир составы-дыр.

Москва чоогунда Жуковский хоорайдан Владимир Сухов биле Красноярскиден Сергей Иванов олар ол эргени Стокгольмга болган чартык түңнел маргылдаага неделя бурунгаар кириптеш чаалап алганнар. Красноярскиден Юрий Иванов база Видноеден (Москва чоогу) Владимир Посредников олар Майнда Франкфурт (ГФР) хоорайга эрткен дыштаныр хүннерде болган маргылдаага шылгараанар, а Владимир Любич (Видноеден) болгаш делегейниң ийи дакпыр чемпиону Уссурийскиден Сергей Казаков олар Голландияга эрткен мотоцикл чарыжынга эки түңнелдиг болган.

(СЭТА).

«Енисей» уттурган

Мячилиг хоккейге чурттуң чемпионадынга мурнап чоруп турган «Енисей» командазы «Кузбасска» аалдап чораш, 0:4 санга уттуруптан.

Москваның динаможулары «Родина» клубтуң хоккейжилерин 9:1, а «Волга» медаль дээш маргылдаачыларының бирээзи Хабаровскиниң СКА-зын 3:1-ге түс-тузунда уткан. «Юность» — Алма-Атаның динаможуларын 4:2 санга тиилээн.

Харлыг кыш-даа доозулду. Хаалтаарынга ынактарга Харыкчок-ла үе арты. «Соолгу хаак оруунда» деп фотоэтюд.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне агаар 30—35, а чамдык районнарга 20—25 градус соок. Хүндүс 15—20, а чамдык районнарга 5—10 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 33—35, а хүндүс 16—18 градус соок.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — М. Равель. Концерт. 9.20 — «Хохловка» — чаа док. телефильм. 9.35 — «Спортлотонуң» 9-ку тиражы. 9.45 — «Будильник». 10.15 — «Совет Эвилелинге бараан боop тур мен!». 11.15 — «Кадыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». 12.30 — «Кодээниң шагы». 14.00— РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазының байырлыг ажыдыышкыны. 14.30— Б. Сметананың шиизи: «Проданная невеста». 17.00 — Мультфильм. 17.20— «Театрда, кинода болгаш телевидениеде музыка» деп дамчыдылганың олуругларындан. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Не болит голова у дятла». Уран-чечен фильм. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Футбол дугайында допчулал. 22.05 — Чиик атлетикага Европа чемпионадының маргылдаалары. 23.05—23.15 — Телемедээлер.

ИИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. (чаа комплекс). 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Н. Руденко ырлаар. 9.50 — Док. телефильм. 10.05 — «Чех музыка үезинин Прагазы». 10.55 — Тоолдуң аалчылары. «Карлик-Нос». Уран-чечен телефильм. 12.45 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 5-ки фильм — «Чээг чукче». 6-гы фильм — «Арктикада дайын». 14.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалары. 14.55 — «Билдингир-даа болза, бузуреннинг эвес». 15.55 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 16.25 — «Мария Ермолова». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.45 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазында. 17.15 — Карагандының телестудиязының программазы. 18.15 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. «Радуга». «Улустуң таалпылары». (Алжир) 18.35 — Шылгараңгай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Д. Д. Шостакович. 20.00 — «Үе». 20.15 — Делегей болгаш эвилектээ. 20.50 —Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Портниха женится». Уран-чечен фильм (ЧССР). 23.00 — 23.50—Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит»— «Факел». Ленинградтан дамчыдылга.

МАРТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол допчулалы. 9.25 — «Тоолдуң аалчылары». 11.15 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.15 —12.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильмниң баштайгы уңдурулгези. (ГДР). 1-ги фильм. 15.30 — «ПТУ-да чуу чувеге база канчаар өөредип турарыл». 16.00 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазында. 16.30 — Айыыл чок шимчээшкин. 17.00 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. 18.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. 18.30 — Фильм-концерт. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00— Док. телефильм. 19.20 — «Иениң чурээ». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Футбол допчулалы. 22.05— Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 5-ки фильм — «Не машины, а золото». Док. телефильм. 23.05 — «Кара-Даг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сибирьниң салтары» деп док. телефильм. 8.35; 9.45 — Бойдус эртеми. 3-кү класс. Ховуларның бойдузу. 8.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.15— Орус чугаа. 10.05— ПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Планеталар. 10.35; 11.40 — Төөгү. 6-гы класс. Христофор Колумбунуң аян-чоруу. 11.00 — Эртем болгаш амыдырал. 11.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Физика. 9-ку класс. Полупроводниктерниң ажыглаары. 12.40 — Башкыга — музыка кичээли. 3-кү класс. 2-ги дамчыдылга. 13.40 Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Аныктар эвилелиниң сорулгалары». 14.20 — И. Уткинниң болгаш Д. Алтаузенниң шүлүктери. 15.00 — 15.05 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.40 — «Спорт». 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Азия театр». 19.45—Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг улуңар чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Люди как реки». Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильм. 22.25 — 22.55 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спартак» 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Двенадцать месяцев» 9.30, 12.20, «Прими за семью морями» 10.30, 13.50, «Ульзана» 15.40, 17.30, 19.20, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Наследство» 14.00, 15.30, 17.10, 18.40, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Рыцари чёрного озера» 10.00, «Когда сдают тормоза» 11.30, 15.00, 18.30, «Укрощение строптивого» 13.10, 16.40, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Король и птица» 14.00 шакта.

МАРТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мой избранник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таинственный остров» 9.00, 11.00, «Медный ангел» 12.50, 14.40, «Спартак» 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Морозко» 11.00, «Ульзана» 14.30, 16.10, 18.00, 19.40 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүнне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00321

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 55 (12745) | 1985 чылдың март 5, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ШАҢНАЛ СОРУК КИИРИП ТУРАР

Бүгү эвилелдиң социалистиг чарыжынга Тыва АССР эрткен чылын тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол бедик шаңналды хүлээп ап тура, республиканың коммунистери, ажылчы чоннары Коммунистиг партияга, Совет чазакка, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкога чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеш, Кызыл туг күш-ажылче улам соруу киирип, моон соңгаар улам бүдүрүкчүлүг, тура-соруктуг ажылдаарын хүлээндирип турарын айытканнар.

ССРЭ-ниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының дөртен чылын байырлалдыг-биле демдеглээн чылда Тыва АССР-ни шаңнааны онзагай болуп турар. Ол болза Совет эрге-чагырганың чылдарында оон экономиказы болгаш культуразы чедип алган биче эвес чедиишкиннерин үнелеп көргени, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының шынныының база амыдыралчызының кескү херечизи болур.

Ажылчы чоннарның шалыпчы күш-ажылының, партия организацияларының, улус депутаттарының Советтериниң, ажыл-агый органнарының организачы, политиктиг ажыл чорудулгазының түңнелинде республика эрткен чылын планның онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгелери продукция бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының даалгазын ажыр боттандырган. Үлетпүр продукциязын бүдүрериниң ниити хемчээлиниң немей өзүлдези 1983 чылга деңнээрге, 3,4 хуу өскен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу бедидер, продукцияның бот үнезин 0,5 хуу немей чиигедир талазы-биле партияның даалгазы күүсеттинген. Кодээниң ишчилери күрүнеге эът, сүт, дүк, дагаа чуургазы, тараа, ногаалар, картофель садарының онаалдаларын боттандырган. Ажылчы чоннарның амыдыралының деңнели бедээн.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Моңгүн-Тайга район, «Тиилелге» совхоз, Бүгү-российаның чарыжынга Ак-Довурак хоорай, «Көк-Тей», «Торгалыг» совхозтар, Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы, Улуг-Хемде Торгалыг кодээ Соведи тиилээн. Республиканың районнарының аразында чарышка Таңды, Кызыл, Өвүр районнар шылгараан. Мурнакчы коллективтер республиканың ниити планының онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге төлептиг салыышкынын киирген.

Эрткен чылгы чедиишкиннерин улам быжыглавышаан, үлетпүрнүң, автомобиль транспортунуң, харылзааның, коммунал болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелери бо чылдың ийи айының планын күүсеткен. Совхозтар эрткен чылдың бо үезинден хөй хураганны, бызааны менди алган.

Партияның болгаш чазактың бедик шаңналы республиканың коммунистерин, бүгү ажылчы чоннарын эрткен чылдан улам шалыпчы, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын, үлетпүр, кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, сагылга-чурумну быжыглаарын, камнаарын, экономияны экижидерин хүлээндирип турар. Бирги ээлчегде партияның салган экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлеп турарывыста чамдык четпестерни кыска хуусаада чайладырынче кол кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Эрткен чылын он үлетпүр бүдүрүлгези продукция сайгарарының, он дөрт коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң даалгазын күүсетпээн. Капитал тудугга четпестер бар. Эрткен чылын кол фондуларны ажыглаалга кииреериниң планын 61,1 хуу күүсеткен.

Кодээ ажыл-агыйда чедир кылдынмайн турар ажылдарның түңнелинде 1984 чылда беш район күрүнеге эът, дөрт район дүк, бир район сүт садарының планын үскен. Дыка хөй совхозтар күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының даалгазын күүседип шыдаваан. Районнарда болгаш совхозтарда малдың продуктулуу куду, төрүүр малдардан ап турар чаш төлү эвээш, чер ажылының культуразы чавыс, ылаңгыя суггаттыг черлерниң ажыглалы багай болуп артпышаан. Ол ышкаш транспортта, коммунал, амыдырал, садыг хандырылгазында болгаш өске-даа адырларда четпестер бар.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чайладырынга партия эге организацияларының шиитпирлиг рольду ойнаар. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир, ажыл-агыйны чөп башкарар, материалдыг, саң-хөө болгаш өске-даа курлавырларны бүгү талалыг камнаар, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринче күштүг мөөңнээр херек. Камнап алган материалдар, чиг эт, электри энергиязы, одаар чүүлдер-биле чылда ийи хүн ажылдаар дугайында чурттуң мурнакчы коллективтериниң эгелээшкинин нептередирин, пландан ажыр камналга фондузун бүдүрүлге бүрүзүнге тургузарын чедип алыр. Социалистиг чарышты организастаарын сайзыраңгайжыдар. Бүгү эвилелдиң, Бүгү-российаның болгаш республиканың социалистиг чарыжының тиилекчилериниң байлак арга-дуржулгазын хандыр өөренир, ону нептередир хемчеглерни алыры партия, профэвилел организацияларының, Советтерниң, ажыл-агый органнарының сорулгазы болур. Ылаңгыя Моңгүн-Тайганың малчыннарының, «Тиилелге» совхозтуң тараажыларының дуржулгазын нептередири өскелерге ажыктыг.

Тываның ажылчы чоннары он бирги беш чылдың сөөлгү чылында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, ону күүседип болурунуң бүгү-ле аргалары болгаш курлавырлары бүдүрүлгеге, ажыл-ишчи бүрүзүнде бар. Тудуг организациялары бо чылын 129 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, 890 орунунг школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, 1920 олуттуг школаны болгаш өске-даа объектилерни ажыглаалга киирер. Кодээниң ажыл-ишчилери 25,1 муң тонна эътти, 30,2 муң тонна сүттү, 1375 тонна дүктү, 30,2 миллион дагаа чуургазын күрүнеге садар. Чер ажылының зона системазын, суггаттыг черлерни шиңгээдип ап тургаш, тараа, мал чеми культураларының, ногааларының, картофельдиң үнүш-дүжүткүрүн өстүрер, малдың продуктулуун бедидер, баш санын өстүрер болгаш өске-даа чугула сорулгалар салдынган. Планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар, оларның идепкейин көдүрер талазы-биле ажылды партия организациялары калбаа-биле чорудар хүлээлгелиг. Ылаңгыя Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле ажыл-ишчилерниң ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар апаар. Төрээн чурттуң бедик шаңналы республиканың ажылчы чоннарын бо чылын кажангызындан-даа артык эки ажылдаарын хүлээндирип турар.

⊙ ⊙

Бүгү-делегейниң Херээжен нер хүнүн хойжу Татьяна Төреевна Салча бедик көдүрлүүшкүннүг болгаш күш-ажылчы чедиишкиннинг уткуп турар. Оон кодаңында төрээн хойларының хураганнары шуптузу четче, мал бажында хорамча чок. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаазы ажыык коммунистиң ажылынга удуртулга болган.

«Тээли» совхозтуң бо малчыны Совет Тываның юбилейлиг чылында Күш-ажылчы алдар орденниң үшкү чергези-биле шаңнаткан. Оон ажылдаарының дугайында чүүлду бо солунуң ИЙИГИ АРНЫНДАН НОМЧУҢАР.

К. ЧООДУНУҢ фотозу.

⊙ ⊙

Чүс башка онааштыр

Баштайгы колонкада — районнар, ийигизинде —1983 чылда, үшкүзүнде — 1984 чылда доруктурган хураганнар, а дөрткүзүнде — 1983 чылда, бешкизинде — 1984 чылда доруктурган анайлар:

Республика	67	57	61	56
Бай-Тайга	56	52	48	29
Моңгүн-Тайга	75	49	53	55
Барыын-Хемчик	66	68	40	46
Өвүр	65	54	50	69
Сүт-Хөл	74	66	70	62
Чөөн-Хемчик	63	67	59	66
Улуг-Хем	62	49	72	60
Таңды	78	57	—	—
Бии-Хем	60	52	—	34
Тожу	79	62	60	46
Каа-Хем	54	61	68	70
Тес-Хем	72	61	84	70
Эрзин	76	63	54	44
Кызыл	72	52	70	61
АЖЫЛ-АГЫЙЛАР				
«Тээли»	77	59	61	31
«Бай-Тал»	46	50	38	45
«Кара-Хөл»	58	60	50	47
«Мурнакчы»	41	40	42	22
ССРЭ-ниң 60 чылы	73	48	56	57
«Мөген-Бүрен»	77	51	43	47
«Барлык»	76	85	55	48
«Шекпээр»	69	56	52	60
«Хемчик»	48	56	13	32
«Дөң-Терезин»	58	72	34	43
«Торгалыг»	69	61	54	78
«Кызыл туг»	62	53	28	41
«Ак-Чыраа»	83	23	63	49
«Коммунизмче орук»	61	50	36	40
«Сүт-Хөл»	69	61	74	67
«Алдан-Маадыр»	85	70	63	37
«Октябрь 30 чылы»	64	58	63	90
Карл Маркс аттыг	64	68	56	76
«Чыраа-Бажы»	67	78	38	44
«Тыва»	—	—	—	—
СЭКП-ниң XXII съездизи	64	65	50	71
«Большевик»	69	61	—	—
«Искра»	67	56	79	60
«Хөндергей»	54	59	67	85
«Найырал»	62	58	67	66
«УТКА 25 чылы»	76	48	—	—
«Улуг-Хая»	68	38	62	92
«Күш-ажылдың хостуу»	68	52	85	65
Жданов аттыг	43	52	47	23
«Ак-Туруг»	58	50	27	34
Тока аттыг	63	45	—	33
«Россия»	122	47	—	—
ССРЭ-ниң 50 чылы	62	53	—	—
«Революцияның чалбыыжы»	76	53	—	—
«Коммунизмниң херели»	87	64	—	—
Дуржулга станциязы	73	67	—	—
«Өөк»	56	55	—	29
«Саян»	64	47	—	—
«Шивилиг»	—	—	—	—
«Кызыл тараачын»	64	50	—	—
«Хадың»	51	55	—	—
«Тоора-Хем»	81	61	60	46
«Май 1»	68	72	—	—
«Совет Тыва»	—	107	—	—
«Буруңгаар»	50	64	—	76
«Кызыл туг»	41	51	—	—
«Бүрен»	53	56	—	—
«Ленинчи орук»	57	48	55	57
«Улуг Октябрь»	56	73	—	137
«Енисей»	50	60	—	—
СЭКП-ниң XXV съездизи	—	—	—	—
«Тес-Хем»	47	48	84	70
«О. Шынаа»	84	86	—	—
«Кызыгаар»	68	58	—	30
«Чодураа»	69	37	—	—
Ленин аттыг	80	61	61	35
«Мөрен»	65	57	—	55
«Нарын»	80	67	—	—
«Чаа орук»	86	64	51	44
«Көк-Тей»	—	—	—	—
«Суглак»	—	—	—	—
«Кара-Хаак»	67	46	100	82
«Тиилелге»	76	54	—	—
«Шамбалыг»	65	47	128	24
«Х Улуг хурал»	75	44	64	58
«Тере-Хөл»	71	86	—	—

ТАЙЫЛБЫР: Бо хүннерде республикада 862 муң хой, 114 муң өшкү бар. Чүс баштан эң хөй хураган алган «Совет Тыва» совхозтуң хою сес муң ажыг, эң эвээшти алган «Ак-Чыраанын» хою 3,5 муң, а хөй анай алган «Улуг Октябрь» чүгле чаңгыс чүс өшкүлүг, эвээшти алган «Мурнакчы» үш муң. Жданов аттыг совхоз дөрт чүс хире өшкүлүг. Эрткен чылын чүгле 14 совхоз хураганны, 25 совхоз анайны оон мурнунда чылдан хөйнү алган.

Часка белеткел

ШЫНАРДАН ХАМААРЖЫР

Бедик дүжүттүң кол үндезини эки шынарлыг үрезин дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчангаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнар часкы тарылгага эки шынарлыг, четчир санныг үрезинни ой-шаанда белеткеп алырынче кичээнгей салыр ужурлуг.

Бистиң районнуң ажыл-агыйларының талазындан үрезин белеткелинче кичээнгей салбас, ону чогуур шынаынга чедир арыглавас, тыптынмас чоруктар чыл бүрүде катап таттынып келгенин демдеглээр апаар. Үнүш-дүжүттүң куду болуп турарының база бир чылдагааны ында. Орус улустуң «Чүнү тарыыр сен, ону ажаап алыр сен» деп үлегер чугаазы ханы утказыг.

Үрезин белеткелиниң болгаш оон шынарының талазы-биле Барыын-Хемчик районда байдал бо хүннерде кандыгыл? Ниитизи-биле районда чүгле 1140 тонна үрезин урдунган. Оон иштинде шынарынга чедир арыглаттынган үрезин 275 тонна, бирги болгаш ийиги класстың үрезинни бо хүннерде чүгле 58 тонна («Барлык» совхозта 38, «Хемчик» совхозта 20 тонна). «Шекпээр» болгаш «Дөң-Терезин» совхозтарда бирги болгаш ийиги класстың үрезинни шуут чок. Шынары куду үрезиннерни орнаар ажыл база оожум чоруп турар. «Хемчик» совхоз 91, «Барлык» 58 тонна үрезин чужааган. Арткан ажыл-агыйларда ол ажыл шуут чоруттунмайн турар.

Бар үрезиннерни арыглап, оларны шынарынга чедирер ажылда техника болгаш кижи күжү ам-даа эвээш хаара туттунган. Картофель сорттап арыглаарында чүгле 60 кижи ажылдап турар. Ында ажылдап турар кижилерниң ажылын организастаары четпес болгаш ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

УЛАМ ХӨГЖҮДЕР

СЭКП ТК-га эвилелдешкен республикаларның чурт үлетпүрүнүң министрлериниң болгаш компартияларының ТК-ларының чаяк үлетпүр болгаш улустуң хереглел барааннарының кизилгетериниң эргелекчилериниң чөвүлел хуралы болган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның 1984 чылдың ноябрь 15-те Политбюрозунга болгаш соңгулдаа мурнунуң чугаазында айтыышкыннарга болгаш түңнелдерге дүүштүр чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге хереглел барааннарын бүдүрерин улам хөгжүдер болгаш шынарын экижидер. 1985 чылдың болгаш ниити беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир талазы-биле сорулгаларны чугаалажып көрген. Партияның болгаш күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынының, чер-черде партия болгаш совет органнарының талазындан кичээнгейниң түңнелинде ол үлетпүр сөөлгү чылдарда улам хөгжээнин чөвүлел хуралга демдеглээн. Чөвүлел хуралдың киржикчилери кол кичээнгейни бар бүдүрүлге күчүлерин, түс черниң чиг эдин болгаш катап ажыглаар материалдарны хереглел барааннарын кылыр үндүрерин көвүдедиринге улам долдур ажыглаарынче угландырган. Бүдүрүлгелериниң техниктиг эде дериишкиннерин дүргедедир, бүдүрүлгени болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш оон бажынга күүседир хевирин калбартыр, курлавырларының бүгү хевирлерин камнаар талазы-биле адырның сорулгаларын чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Москваның чурт үлетпүрүнүң эң мурнакчы бүдүрүлгелериниң ажылының дуржулгазы-биле танышкан.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Курлавырының, ССРЭ-ниң Курлавыр хандырылгазының министерстволарының болгаш ведомстволарының харыысалгалыг ажылдакчылары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

УЛАМ ДЕМНИГ АЖЫЛДААР БИС

Ленинчи коммунистиг субботниктерниң кыйгызы бүгү чуртта база катап чаңгыланып эгелээн. Ону бис радио, телевидениеден дыңнап, көрүп, солуннардан номчуп турар бис. Бо чылын база-ла апрель 20-де бүгү совет кижилер ол чаңчыл болган күш-ажыл байырлалынче бир демниг үнерлер. Совет чоннуң ол онзагай чаңчылы салгалдан салгалче дамчып келген болгай.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл болган оон коммунистиг субботниктер-биле демдеглеп эрттирер дээн Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин бистиң бригаданың тудугжулары база изиг-биле деткип, ол хүн эң организастыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарывысты хурал-митингиге дугуржуп чугаалаштывыс.

Бистиң 27 кижи составтыг бригадавыс бо хүннерде Кызыл хоорайда эштир бассейнниг спорт комплекизиниң тудуунда холувус тудунгур, хей-аъттыг ажылдап турар. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айында тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин ажыр күүсеттивис. Бисте ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер барык чок. Үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг тудугжулар Бор-бак-оол Аракчаа, Эзир-оол Сат, Владимир Шыырап, Баадыр-оол Баазан болгаш өскелер-даа хүн бүрү кызымак ажылдап, нормазын ажыр күүседип турарлар.

Ол дээрге, бистиң субботник хүнүнде эң бүдүрүкчүлүг, шынарлыг, бир демниг ажылдаарывыстың магадылалы болгай. Ол хүн бис бедик организастыг, улам демниг ажылдап тургаш, хүн нормазын 115 хуу чедирерин дугурушттувус. Ол-даа болза бистиң бүгү чоннуң күжүнге күжүвүс кадып, чоннуң чаагай чорууунга бичии-даа болза үлүвүс болур.

П. КОШКАР-ООЛ,
«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң комплекстиг тудуг бригадазының бригадири.

КҮШ-АЖЫЛ БАЙЫРЛАЛЫНГА

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга алдар кылдыр бо чылдың апрель 20-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларының патриотту эгелээшкинин Кызылдың педагогика институдунуң студентилери болгаш башкылары изиг-биле деткип турар. Филология факультединиң бюрозунга субботник хүнүн канчаар эрттирериниң планын чугаалашкан. Факультетте 342 студент өөренип турар. Олар шупту коммунистиг субботникче үнерлер. Амгы үеде 4-кү курстуң студентилери республиканың школаларында педагогика практиказын эрттирип турарлар. Ынчалза-даа апрель 20-де олар ажылдап турары коллективтери-биле субботникке киржирлер. Факультетте 32 башкы бар. — Бистиң башкыларывыс студентилерге үлегер болуп, субботник хүнүнде бир демниг ажылдаар сорулгалыг. Башкы кижиге өөреникчилери-биле кады ажылдаары хөглүг, солун-даа болур, ажыл-даа бүдүрүг болур чүве — деп, факультеттиң деканы чугаалады.

Коммунистиг субботниктиң бүдүүзүнде филология факультеди күш-ажыл неделязын чарлаар. Ук неделяның дургузунда факультеттиң студентилери боттарының өөренип турары аудиторияларын аштап, арыглаар, эт-херекселдерин септээр. А апрель 20-де студентилер болгаш башкылар оларга онааттынган девискээрни — Ленин кудумчузунда девискээрни аштап-арыглаарлар. Педагогика институдунуң ниити чурттаалга бажыңының даштын арыглаарынга болгаш иштики ажылдарынга база киржирлер.

Бистиң корр.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Кодээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы эрткен юбилейлиг чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын чедиишкинниг күүсеткени дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ук коллективке ол тукту тывысрынга тураскааткан байырлыг хурал аңаа Культура бажыңынга болган.

Хуралга СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко чүве чугаалаан. Ол Бүгү-россия социалистиг чарыжынга күш-ажылчы тиилелгези дээш коллективке байыр чедирген болгаш беш чылдың доозукчу чылының планныг онаалдаларын күүседиринге чедиишкиннерни кузааш. Ылаңгыя часкы хову ажылдарынга шыңгыы белеткениринин болгаш тарылганы бедик деңнелге эрттирериниң чугулазын айыткан. Ол ышкаш мал кыштаглаашкынынче кичээнгейни углаттырарып сүмелээн. Оон РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун коллективке тывыскан.

Хуралга хову-трактор бригадазының бригадири Н. В. Чвалов, ол бригаданың агроному В. М. Алексеенко, саанчы Н. К. Ооп, дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының директору А. В. Порожневский санал берген. Олар он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседирин болгаш СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуурун хүлээнгеннер.

• • •

РСФСР-ниң 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын күүседири дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи болган Ак-Довурак хоорайга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун дүүн аңаа хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң хуралынга тывыскан. Байырлыг хуралды «Тыва дат-дүгү тудуг» эргелелде партком секретары С. К. Күжүгет ажыткан болгаш СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, обкомнуң секретары Г. Н. Долгополовка сөс берген. Ол хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелер коллективтериниң 1984 чылда эки түңнелдерлиг ажылдааның демдеглевишаан, бедик шаңнал-биле байыр чедирип, шилчиир Кызыл тукту ажылчы чоннар төлээлекчилеринге тывыскан.

Хуралга чүве чугаалаачылар: В. И. Ленин аттыг «Тыва дат-дүгү» комбинаттың бөлүүн рудалаар дат-дүгү арыглаар цехиниң слесарьлар бригадири В. М. Чичкевич, хлеб заводунуң мастери Е. Д. Моңгуш, руднике экскаваторщиктер бригадири М. Б. Ховалыг болгаш өскелер-даа боттарының коллективтериниң күш-ажылчы чедиишкиннерге сорук кииргенин, бо чылдың планныг даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседир дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын хүлээнин, бедик шаңналга өөрүп четтиргенин илереткеннер.

Хуралга СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат, партком секретары С. К. Күжүгет олар чүве чугаалап, районнуң ажылчы чоннарының мурнунда туруп турар сорулгаларга тодаргай доктаазганнар.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Электри энергиязының камналгазы бистиң чуртувуста кол черни ээлей берген. Парлалгага, радиога, телевидениеге оон камналгазының дугайын бо-ла сагындырып чугаалай бээр. Ынчалза-даа оон амыдыралга боттанывышкыны ам-даа четпес. Бо ажылче чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң, совхозтарның, албан организацияларының удуртукчулары, чурттакчы чон кошкак кичээнгейни салып турар. Оон чамдык чижектерин бистиң Чөөн-Хемчик районундан көрүп болур.

1984 чылдың түңнелдери-биле ажылга ниити район электри энергиязын бердинген лимиттен ыраакта ажыр чарыгдаан. Тодаргайлаарга, 1102 муң киловатт-шак ашкан. Оон чылдагааны чүдел?

Хыналдан илерээни болза, чамдык бүдүрүлгелериниң, совхозтарның, албан организацияларының өөредилге черлериниң удуртукчулары, оон кол бухгалтерлери электри энергиязының камналгазын ап санныда контрольдавас, боттарының коллективтеринге камналга дугайында тайылбыр ажылын чорутпайн келген. Оон аңгыда кажан Тыва коммунэнерго-биле керээ чарып тургаш, удуртукчулар боттарының организацияларынга кайы хире электри энергия херегил деп чүвени санап көрбейн, аңаа-ла ол улустуң керээзинге ат салып, таңмазын базып бериптер чоруктар бар. Ынчангаш ол керээ үстүкү органнарже ол хевээр чоруп, күштүг болур. Чамдык удуртукчулар, бухгалтерлер ону оон соонда уттуптар, электри энергиязының чарыгдалынче хайгаараар кичээнгей салбас чоруктар оон үнер.

Эрткен чылдың — районнуң улусчу контроль комитединиң, райкууссомунуң чанында оперативтиг бөлүк кежигүннери районнуң төвүнүң организацияларында электри энергиязын чарыгдап турарының дугайында каш удаа хыналдаларны чоруткан. Оон түңнелинде 12 организацияның электри энергиязын ажыр чарыгдааны илерээн. Эң ылаңгыя бичии организацияларда бо ажыл четпес тургустунган. Районнуң чал кижи эмнелгелеринде, «Союзпечать»-тың (А. Б. Иргит), суггарылга системазында (Д. Д. Моңгуш), «Хемчик» аныяктар тывыш ажыл-агый чери (О. У. Тюлюш), КМК-3 дээш өске-даа организациялар электри энергиязын ыраакта ажыр чарыгдаан. Оон чылдагааны — хүндүс конторада электри лампочкаларын, девискээринде прожекторларны өжүрбес, ажылдап турар кабинеттерни чылыг-даа болза электри каминнерин хөй-биле ажыглап турар. Оон аңгыда Тыва коммунэнергонуң ажылдакчылары чурттакчыларының бажыңнарында электри энергиязын чарыгдап турарын четпес хынап турар. Дыка хөй бажыңнарның даштында фонарьлар, светильниктер дүн-хүн чок чырып турар. Чамдык бажыңнарда счетчиктер чок, даштыкы чырыкты счетчиктерге кошпаан болгулаар. Районнуң чурттакчы чонунуң ортузунда электри энергиязының камналгазының дугайында тайылбыр ажылы кошкак.

1984 чылда районнуң совхозтары электри энергиязын ажыктыг чарыгдаар талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. Чыл түңнели-биле «Тыва» совхоз 221 муң, «Хөндергей» совхоз 35 муң киловатт-шак электроэнергияны камнап алган. Ынчалза-даа ажыл-агыйлар үстүнде айыткан четпестерниң чылдагаанынга бо-биле электроэнергия чарыгдаазының лимидин ажыр чарыгдап турар. Оон түңнелинде «Чыраа-Бажы» совхоз 286 муң, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз 341 муң, «Большевик» 152 муң киловатт-шак электри энергиязын пландан ажыр чарыгдааннар.

Электри энергиязынга шак кидыг хыналда чок, ол дээш сагыш салбас чоруктуң түңнелинде күрүнеге хөй каражааларадды чедирген.

Районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга электри энергиязының камналгазының дугайын чугаалажып, чамдык удуртукчуларның дыңнадыглары алган болгаш бо талазы-биле четпес ажылдаан чамдык удуртукчуларны шыңгыы хемчег алган.

Сорулга болза илереттинген четпестерни бо чылын катаптавас, дээш электроэнергия камналгазының талазы-биле улусчу коллективлерге, чурттакчы чонга дээштиг ажылды чорудары болур.

А. СЕРЕН,
Чөөн-Хемчик районда улусчу контроль комитединиң инспектору.

ХОЙ АЖЫЛЫН ХӨГЖҮДЕР ДЭЭШ

Волгоград областың ажыл-агыйлары шагдан тура чиңге-нарын дүктүг хойларны өстү-рүп келген. Оон совхозтары, колхозтары болгаш фермалары чылдың-на үнелиг чиңге-нарын дүктүг дүктү хөйнү дужаап турар. Хой ажылының ажыл-агыйларының экономи-казы бөгүнге улуг рольдуг. Ооң-биле кады сөөлгү чылдарда ооң хөгжүлдезин-ге шоодактап турар четпес чүүлдер бар болуп артышкан.

Хой ажылының продуктула-рын бүдүрерин көвүдедир бол-гаш шынарын бедидер талазы-биле хемчеглерге уксаажыдыл-га ажылын экижидери, хой ажылының продуктуларын бү-дүрериниң технологиязын шиңгээдип алыры болгаш мал чеминиң баазазын быжыглаары чүгле ужур-дузалыг.

Эртем шинчилелдери болгаш мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы хойнуң продукту-луг чоруунуң өзүлдези хой ке-зиинде селенинге ажылындан хамааржып көргүзүп турар. Хойларны чер-чер байдалдарын барымдаалап шилиири хой ажылының продукциязын бүдү-рерин улгаттырарының болгаш ооң шынарын бедидериниң эң дээштиг аргазы болур. Эртем ажылдакчыларының болгаш хой ажылдыгларының кол со-рулгазы — үнелиг чиңге-нарын дүктүг болгаш арыг дүктүг хой болур коданнарны тургузары.

Уксаажыдылга заводтарын-га, уксаажыдылга совхозтарын-га, колхозтарның болгаш сов-хозтарның уксаажыдылга фермаларынга, уксаажыдылга херээниң болгаш тарып бооза-дылга талазы-биле күрүне станцияларынга бедик класс-тарның, шынар талазы-биле хыналдан эрткен ыдыгуурлуг экижидикчи-кошкарларның бар болуру хойларның уксаа бол-гаш продуктулуг шынарларын бедидер ажылдың чедиишкин-ниг болурунуң база бир эрге-жок чугула аргазы болур. Ын-чангаш бүгү-ле уксаажыдылга коданнарынга, уксаажыдылга херээниң болгаш тарып бооза-дылга талазы-биле күрүне станцияларынга (уксаажыдыл-га бүдүрүлгелеринге) кошкар-ларның ыдыгуурлуг шынары-ның талазы-биле хыналданы чорудары албан. Волгоград об-ласта ол айтырыгже кичээн-гейни четпес салып турар.

Төрүүр хой ажылынче ки-чээнгейни күштелдирер херек. Кодан бүрүзүнге коданны се-лиштирип алыры-биле болгаш оларны өске ажыл-агыйларга сайгарары-биле продуктулуг чоруу бедик болур уксаалыг кыс хураганнарны болгаш кошкаржыгаштарны бээр эки уксааның төрүүр хойларының болуун тургузуп алыр херек.

Чүнүң-даа мурнунда коданда төрүүр хойларның деңзизин бедидер херек. Төрүүр хойлар-ның баш санын өстүрерде, олар-белчиирлериниң структу-разын, коданның продуктулуг чоруунуң улгадышкынын бол-гаш өске-даа байдалдарны өө-реин көөр херек.

Кодээ ажыл-агый бүдүрүлге-зин интенсификастаарда хой ажылын депшилгелиг техноло-гияже шилчидери чайлаш чок. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, төрүүр хойларның онааштан деңзизин улгаттыра-ры-биле катай малдың чаш тө-лүүн өстүрериниге болгаш күже-ниишкинниг семиртиринге таарымчалыг шөлчүгештерин, а ол ышкаш мал чеми белет-кээр пектерин тудары чугула.

Чамдык ажыл-агыйларның одарларын кам-хайыра чок ажыглааның түңнелинде, оларның дүжүткүрү чавыс бол-ганындан, одарлаашкынның үезинде хойларның мал чеми-биле хан-дырылгазы кышкы чемгерил-геден харын-даа дора болур.

Культуржуткан одарларны тургузары болгаш оларны одар эргилдезинге ажыглаары чүг-ле технологияның чугула кезээ болур эвес, харын чам-дык социал айтырыгларны шиитпирлээринге дузалаар. Хойларны культуржуткан одар эргилдезинге кадарары чүгле малчыннарның кыжын механизастаттынган комплек-силиг фермаларга чедип алган күш-ажылчы бедик бүдүрүкчү-лүүн камгалап арттырарын болдурар эвес, ол ышкаш ма-лчыннарга ажыл-иштиг немээр.

Ындыг-даа болза чамдык крайларда, ылаңгыя кандаашкыныг климаттыг районнарда болгаш областарда кажаалап культуржуткан одарларны таарымчалыг эвес деп санап турар. Ооң кол чылдагааны ра-йоннарга сигеннерин таарыш-тыр шилип албазында, а ол ышкаш одарларны шын ажыг-лавазында. Кандаашкынның зоналарының дыка хой ажыл-агыйларынга таарыжыр сиген-нериниң үрезинин тывылбайн барганда, өске черлерге ажыг-лаар үрезиннерни тарып тура-ры канчап-даа таарышпас.

Хой ажылының хөгжүлдезин экижидер талазы-биле хем-чеглерде чугула чүүл хойлар-ның, ылаңгыя төрүүр хойлар-ның кажаа-хораа-биле хан-дырылгазы болур. Төрүүр хой-нуң толгурунуң бедик болуру дилгем, чылыг болгаш кол-ла чүве кургаг кажаалыг болурун-дан дыка хамааржыр.

Волгоград областың ажыл-агыйларында ниитизи-биле 2 млн. баш хой кирер кажаа-лар бар. Ындыг-даа болза ка-жааларның хөй кезии соок, ха-налары кыжын хыраалай бээр. Оларның иштиниң агаары хой-лар тударынга таарышпас. Областьта сериин агаар-бойдус байдалдарлыг-даа болза, ка-жааларны одавайн турар, а ажыглап турары чылыг бээр лампалар ажыктыг эвес ажыг-латтынып турар, чүге дизе ша-ла өстүр хөй чылыг үнүп ту-рар.

Хой кажааларының иштинге чаш хураганнар тургузар өрээлдерни тудары чугула.

Хой ажылының тудугларының фондуларын ажыктыг ажыглаарынга чугула хемчег-лерни ажылдап кылыр херек. Бар хой кажааларының хана-ларының чылыг эрттирбезин экижидери болгаш ханаларның хыраалаар, хөштелдени бээрин ба-за ол-ла чер апаарын болдурбас кылдыр эде кылыры негеттин-ип турар. Хой оолдаашкынын чылыг кажааларга эрттирери-ниң технологиязын ажылдап кылыр херек. Ол сорулга-биле оларның тудуун болгаш дериг-херекселдерин баш бурунгаар көөрү чугула.

Обласка хой ажылын ин-тенсификастаары ону концен-трастаар болгаш тускайжыдар, төрүүр мал бажын көвүдедир, мал чемнерин быжыглаар ажылдар чокка болдунмас. Ол дээрге хой кажааларының ту-дуун чорударынга капитал са-лыышкынны, а ол ышкаш хой ажылының материал-техник-тиг оон ыңай хандырылга-зын негээр.

Е. ШУГАЯ,
хой болгаш өшкү ажылда-рының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң ди-ректору, кодээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

Беш чылдың кижилери

КАЙЫЗЫ-ДАА ДЕПУТАТ

Хүлер-оол Апий-оолович Чо-руңмаа Кызыл районнуң «Ка-ра-Хаак» совхозунда хойжу-лап турар. Ол чүгле ажыл-агыйында эвес, харын район-да мурнакчы малчыннарның бирээзи.

Малчын өг-бүле он бирги беш чылдың дөрт чылында бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Олар хураган база дүк алыр планнарын ажыр күүседип, чылдың-на нити-ниң малынга четчир мал че-мин белеткеп ап келгеннер.

Өг-бүле Ак-Бедик деп черде кыштап турар. Малчынның аалынга барган кижи дораан-на бо кыштагда ёзулуг ажыл-чын кижи чурттап турар-дыр дээрзин эскерип каар. Бода-ның девискээри арыг-силиг, дустарны оңгачалаарда салган, сигенни шагжаларда шевергин каггаан болгаш кургаткан кор-жении чоогунда чыып алган. Хураган кажаазынче кире бээрге, арыг-силиг, чылыг, чу-гайлап каан, сакманчыларның хүнде кылыр ажылдарын, ша-гын бижээш аскан. Чаш хура-ганнарны назынын, кужун ба-рымдаалап клеткаларда аңгы-лай тургускан. Клетка бүрү-зүнде ногаан сигенни, сула-ны, дусту, сугну таарыштыр салган. Аптекада янзы-бүрү эмнерниң аттарын бижээш, эмгелеп салган. Ол эмнерни малчын, ооң сакманчылары малга канчаар бээрин билир.

Коммунист хойжу Хүлер-оол Чоруңмааның өг-бүлези нии-тиниң малын кыштаглаашкынындан хүр ажырар дээш ыяк белеткенген. Өг-бүле 55 тонна сигенни, 20 тонна кургаг өдекти белеткеп алганнар. Ын-чангаш оларга кыш коргунчуг эвес.

Бо хүннерде хойжунуң ко-данында хой оолдаашкыны адакталып турар. Төрүүр 440 хойдан 385 хөй төрээн. Хура-ганнар менди доругуп турар.

Кызымак малчыннар он бирги беш чылдың доозукчу чылында Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң 40 чыл оюн тоглептиг уткуур дээш төрүүр чүс хойдан 100 хураганны, бир баштан 3 кг дүктү алыр, ниитиниң малын-га 30 тонна сигенни, 20 тон-на кургаг өдекти белеткээр хүлээлгелиг ажылдап турар-лар.

Малчын өг-бүлениң кызы-мак күш-ажылын чаңгыс чер чурттуглары бедии-биле үне-леп, оларга улуг бүзүрелди көргүзүп, Хүлер-оол Чоруң-мааны район Совединиң депу-тадынга, а өг-бүлениң хереэ-жен ээзи Любовь Чоруңмааны кодээ Советтиң депутадынга соңгааннар. Ол бедик бүзүрел-ди Хүлер-оол болгаш Любовь Чоруңмаалар шынзыдарынга чигзиниг турбас.

Х. МОНГУШ,
Кызыл районнуң кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынары-ның талазы-биле күрүне инспекциязының инспекто-ру.

Анфиса АРАКЧАА — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депута-ды. Ол ортумак школаны доосказш-ла, ур болбайн хой-жулап эгелээн. Ам ол «О. Шы-наа» совхозтуң мурнакчы хой-жуларының бирээзи.
К. ЧООДУНУҢ фотозу.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ОЛ ЧЫЛЫН

Ам удатпас Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюн байырлап эртти-рер деп турар бис. Ол үеде чурттап турган кижи бү-рүзү ол тиилелгени чедип алырынга бодунуң кандыг үлүг-хуузун киирgeнин бодап, сактып келир. Мен база ол үениң кижизи болганымда, бодумнуң сактыышкын-нарымны чугаалап көрейн.

1941 чылдың чайынында бистер, Москваның Ветерина-рия академиязының сургуул-дары, өөредилгевисти доозуп, күрүне экзаменнерин дужаар деп турувуста, фашистиг Гер-мания ССРЭ-же оор ёзу-биле халдап, дайынны эгеледи. Бү-гү чүве хайнып-ла үнген. Академияга чүгле экзамен ду-жаар курстарның сургуулдары болгаш шериг хүлээлгелиг эвес башкылар арткан. Өөке-лери шупту шериг чыыр пункутуларже чорупкан.

Бүгү байдал сүртенчиг-даа, коргунчуг-даа турган. Бистер 5 тыва: Тадар-оол, Конгар, Санчат, Сонам, өске улус-биле бир домей, агаарга удур кам-галал дружиналарынга кирип алгаш, хүндүс экзамен ду-жаар, дүне бажыңнар кырын-га дежурныйлап турдувус.

Бедик бажың кырындан кө-рүп турарга, Москваның ырак кыдыында, дээр дымнирээн дег, чиңнээн от шөөзү кес-түр, ынчап чоруй дээрде от-тар авый-шавый кызаннаар, удатпаанда үгер-боолар база-ла дииледип туруп бээр. Ол болза дайзынның самолётта-рын хоорайже киирбес дээш, оларның оруун доза боолааш-кын кызыл тургаы ол. Чам-дыкта дайзынның самолётта-ры арай деп эртип келгеш ол-бо черлерже бомбаларын октагылаалаш, дүрген-не дезип үнерин бодаар. Олар аажок бедикте ужуп чорза-даа, само-лёт боолаар зениткалар олар-ны адып эгелээр, ол аразында бистиң шүүргедекчи самолёт-тарывыс база оларже халдап туруп бээр.

Немецтерниң хоорайже ок-таар бомбалары колдуунда-ла өрт кыпсыр, хол гранады хире бичии бомбалар. Олар бажың-нарның дээвиирин ол дегтеш, сери хозун өрттедир. Ону кыс-каш-биле туткаш, оттуг ба-жын доскаарда сугже суп азы алезинче хөөптерге, өже бээр. Бистиң кол ажылывыс ол турган.

Бистиң чоогувуска улуг өрттер болбаан. Ындыг-даа болза, дайзынның каш-даа са-молёттарын ужур атканын көрген бис. Ынчап тура ав-густуң эгезинде экзаменнерни дужаап доосkash, дээди эртем-ниң дипломнарын алдывыс. Өннүүм Сонам биле ийилээ фронтуже эки тура-биле чору-дарын дилеп, билдириишкин база киирген бис. Бис када-гааты улус боорувуска, фронт чорууурун чөпшээревээн. Эш-өөрүм чуртунче чанып-каннар. Чүвениң ужуру кандыг болур эвес дээш, Ленин районнуң Шериг комиссариадынга чет-тим. Ол черниң сүмелээни-би-ле РСФСР-ниң чер ажылы-ның комиссариадынга келдим. «Немецтер Украина болгаш Белоруссияны эртип Брянск болгаш Орёл областарында чоокшулап келген, ол чер-лерниң мал-маганын атказр-латчыр бөлүктер чорудуп тур бис, ажыл кончуг харысал-галыг болгаш озалдыг» деп тайылбырлады. Ынаар-даа болза баарынга чөпшээрежип-тим.

Баштай-ла Орёл хоорайга келдивис. Дүүренчиг-ле чүве. Хөй оруктар белдири чер бол-ганда, барыын чүктен шуушкан чон болгаш хамык атказр-латкан фабрика-заводтар бо хоорайны таварып эртер, орук сынмышпас. Ол аразында бом-балаашкын база үзүк чок.

Мал сүрүп эрттирер пункту-ларга келиривиске, Брянск об-ластың эң ыраккы Стародуб, Сураж, Почеп, Комаричи, Унеча районнарның атказрлаткан малы эртип тур. Мал сүрген кижилерни көөрге, колдуунда-ла кырганнар, школа назы-лыг уруглар, оолдар. Ам ар-тында күш-хүнезини ховар, идик-хеви соок, чадаг, аштаан-суксаан кижилер. Орук чок черлеп, малгаш-тулааларлыг арыг-даштап сүрген инектер, хойлар кодан-кодан аайы-биле шуужуп-ла турар!

Бистиң сорулгавыс чүл дээрге, бүгү сүрген малды Волганы кежирип, Башкирия-га чедерин хандырар, мал сүрген чонну чем-аъш-биле хандырар. Мал аарыгларынга удур, ылаңгыя «дайын эде-ринчизи» ашурга — чараа аарынга — удур сыкыр-тылышкынныр кылыр.

1941 чылдың декабрь айда чанып келген мен. Ада-чурт-туң Улуг дайынының үезинде эвээш-биче-даа болза, бодум-нуң киирген үлүг-хуум база бар-дыр деп бодап чоруур мен.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Баштайгы чагаа

ХЕРЭЭЖЕН ӨӨРҮМГЕ

Мен «Чодураа» совхозта хойжулап тур мен. Амгы үеде бистиң бригадавыс Тестиң мурнуу талазында, Моол Арат Республиканың кызыгаарынче чоок черде, кол нургулайында Дус-Хол ховузу, Ак-Кожагар, Инек-Даш мичаар турар. Оза-лааш чер боорга, солун ажыл-дакчылары маңаа шоолуг кел-бес. Ынчангаш кадарчы эш-өөрүмнүң мурнундан солунче чагаа бижиирин шиитпирле-дим.

Бистиң бригаданың девис-кээринде хар кылын-даа болза, улуг соок чок. Эрткен-дүшкен улустан дыңнаарга, кайы-даа аалда кыштаглаашкынның байдалы чүгээр. Мал чеми четчир. Дус төне-даа бээр бол-за, ыяк холден шанактап алыр улус бис. От-мажывыс база бар. Бригаданың хою төрүүр турар болгаш, совхозтуң ди-рекциязы, парткому болгаш мал ажылының тускай эртемнигле-ри бистиң ажылывысче ки-чээнгейни өөэн улгаттырган. Ылаңгыя мал эмчизи, аныяк коммунист Валерий Белчит малдың чаш төлүн эмнээр та-лазы-биле боттуг хемчеглерни ап турар.

Бо хүннерде Магаранза Дыртый-оолдуң кадарган хою-нуң дең кезии төрүпкен, хура-ганнары онча. Хоочун хойжу Иван Данзырууңда байдал ба-за ындыг.

Дуржулгалыг хойжу бо чы-лын хураган кажаазынга от салбас кылдыр чылыглаап ал-ган. Бо чорук хураганнарның кадыынга, дадыгарынга улуг дузалыг боорундан аңгыда кыштаг бүрүзүнге ийи печка тудар туунбуну камнап алыр аргаты бээр. Че, оон ыңай че-же машина хөмүр-дашты, че-же тонна кывар-чаар матери-алды камнап ап болурул? Өс-ке-даа чарыгдалдар болгаш кижи кужу кызырлыр болгай. Экономика камналгалыг болур ужурлуг.

Бижиксээн чүвем амдызын-да бо-ла-дыр. Бүгү херээжен хойжуларга болгаш сакманчы-ларга Март сести чедиишкин-ниг уткуурун күзедим.

Ирина МИНДИҢ,
«Чодураа» совхозтуң хой-жузу.

Эрткен соңгулдада Өвүр районда «Коммунизмче оруқ» совхозтуң хойжузу МОҢГУШ Күнзеңмаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттурган. Бо хүннерде ооң коданында хураганнар шупту менди.
Н. БАЗЫРНЫҢ фотозу.

БҮДҮМЕЛДЕР

Хойнуң сүдүнде болгаш уу-раанда (аазында) белоктар, үстер, лактозалар, витаминнер болгаш ферментилер хөй. Ын-да оон ыңай минералдыг бү-дүмелдер база бар. Ылаңгыя гормоннар, витаминнер болгаш өске-даа активчи бүдүмелдер-де — кальций, фосфор, натрий, калий, цинк, марганец, ко-бальт, чес улуг рольду ойнап турар. Бо бүгү бүдүмелдерниң ааға албан турары кончуг чу-гула.

Хойнуң аазында кобальт сүттүүнден 11—100 хуу хөй, марганец 18 хуу хөй дээрзин дуржулгалар көргүскен. Чес база аада хөй болган. Чайлаг-га барганда чамдык бүдүмел-дер элээн эвээжээн. Ылаңгыя натрий алдан хуу, чес бежен хуу, а демир мырыңай чеден дөрт хуу эвээжээн. Кобальт-тың хемчээли улам он бир хуу чедир көвүдээн. Чүгле коргул-чуннуң хемчээли өскерилбээн болган.

А. МУРЗАЕВА.

сонуургактарга

ЧАҢГЫС ОК-БИЛЕ

Моол хойжу Машлай чаңгыс аткаш-ла үш бөрүнү даалап каан, ол дугайын «Үнэн» солун дыңнаткан.

Орай дүне кыштагга чадагай черге турган коданче бөрүлер халдаан. Ыттар туткуланы бээрге, малчын өөнден үне ха-лып келген. Чаңгыс хойже ха-лып келген үш бөрүже малчын мланылап шыгаагаш, мажыны базыпкан. Ийи бөрү ол-ла че-ринге калбаш дээн. Үшкүзү аар балыглангаш, чоогунда арыгже дескен. Ол база аңаа барып өлген болган.

ДҮК ООРЛААН ДЭЭШ

ГРОЗНЫЙ. Орай дүне рес-потребсоюзтуң белеткел эрге-лелиниң складының эжик ча-нында өрээлиниң эжиин оо-жум соктаан.

— Кымыл мыда? — деп, таныыл айтырган.

— Боттарыңнарны-дыр! — деп харыы дыңналган. — Ма-шинага кудар суткан берип көрүңер.

Тырткымышты ажыдыпкан. Таныылды хүлүп каапкаш, уттекчилер складтың эжиин үреп киргеш, дүктерлиг шоо-дайларны ЗИЛ-ге чүдүргеш, халдып ыңай болганнар.

Оорлар үр-ле тывылбааннар. Оларны таварылга бооп тып-кан. «Грозный» турбаза чаның-га ажыл-хожул-даа чок бир аныяк кижи ээрик бо-ла чорупп турар апарганын шагдаа чери-ниң ажылдакчылары эскерип каавнар. Чүү кижил дээрзин айтырарга, ол харылавас бол-ган. Ол болза шеңелдеге шиит-тирген турган К. Озниев дээр-зи болган. Байысаалга үезин-де ол склад оорлаарынга ки-ришкенин миннинген, кады оорлаан кижилерни адап бер-ген: районнуң белеткел комби-надының ажылдакчызы Н. Цу-каев, шеңелдеге шииттирген турган С. Цикмаев бол-гаш «Чеченингушплодоовощ-хоз» каттыжышкынының авто-баазазының ажылдакчызы Л. Исраилов олар болган.

Кем-херек үүлгедикчилерин-ге Грозныйның «Сельхозавто-транс» бүдүрүлгезиниң чолаа-чызы Р. Шугаипов сөөртүп бергени дээш ийи чүс рубльди ап дузалашкан.

Кеземче херектериниң тала-зы-биле суд коллегиязы, Чечен-Ингуш АССР-ниң Дээди суду Н. Цукаевти болгаш К. Озниевти 15—15 чылдарга, С. Цикмаевти 14, Л. Исраиловту 13 чылдарда хосталгазын ка-зып, өнчү-хөреңгизин хавырар кылдыр шиткен.

ЗИЛ-диң чолаачызы Р. Шу-гаипов база-ла чөптүг шиит-келден чайлаваан.

С. ЛОРСАНУКАЕВ.
(«Сельская жизнь» солун-дан).

ХОЙЖУ

Совхозувус байлак
Солун малы элбек.
Эъттиг, дүктүг хойлар
Эрээн шокар кестир
Кара, сарыг ошкук
Кандыызы-даа бар-ла.
Чиңге нарын дүктүг
Шилилдектер мында.
Ховар диргкен малчын
Хоочуннарның оглу
Ленин орден кавстаан
Идепкейлиг малчын

Л. ЧАДАМБА

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Инектиг кижи тодуг.
Хойлуг кижи чаас.
Хойлуг кижи чылыг.
Кожаалыг кыс каас.
Эрги кидисте дамды чок.
Эптиг чаңда чазыг чок.
Чарын эъдин чаасмаан чивес.
Чаннында өшке кара салбас.
Малга манаг херек,
Кижээ эш херек.
Чаш малдың дешкизи чараш.
Чаш уругнуң чаңы чараш.

„ШОКАР-ХОЙЛУГ" ХИРЕЗИНДЕ

Ээ ёзу-биле көөр

Кылын хар эжиигеш бедик болгаш кадыр тайга. Ооң мы-рыңай баарын дургаар аал-дар, оларның бирээзи—бир арында чурукта торгу тоннуг, орден-хавыдалыг малчынның.

Барып-барып бады келген
Бажы бедик Бай-ла-Тайгам.
Баарында фермаларда
Малы долган Бай-ла-Тайгам.

Кижиниң чоргааралын, ту-ра-соруун кедүрүп, омакшы-дып кээр ук ырыны Таня база хире-хире бадыргылаптар. Чер-ле ынчаш, бо ырыны ырлавааан кижиниң тывары берге. Ол хи-ре аллдарлыг черде чурттап, ажылдап чоруур кижиниң эк-ти бедик, а бээ хостуг болгаш холу дыңзыг болбас аргазы чок.

Татьяна Төреевна Салчак — Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбы-рының хойжузу. Оон чүгле он бирги беш чылдың эрткен чылдарында чүс хойга онааш-тыр доруктурган хураганна-рын санаарга, чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 113 баш болган. Ону чылдар аайы-биле көөрге мындыг: беш чылдың башта-йында 101, оон соонда — 123. Ол чылын хойжу республика-ның «Чемпион» кожаазын ал-ган. А дараазында чылын 116, эрткен чылын 113 хураганны чүс баштан камгалап алган. А юбилейлиг чылда «Тээли» совхозтуң бо көргүзүү Таня-ның-даа барык-ла ийи катап эвээш азы чүстен чүгле 59 баш хураган алган дээрзин маңаа демдеглээр болдадым.

Совхозтуң көргүзүү-биле бо малчынның көргүзүүнүң ма-галының улуун кижи кайгаар. Бо малчын чедиишкинниг, а кожаларының хирелиг болган чылдагааны чүдел? Кижи бо-дапрга. Бай-Тайга бораннаар-га, шупту аалдарга хадыыр, а Бай-Тайга ээзырга, шупту аалдарга хүннээр-ле болгай. Азы кажаа-хораазында ылгал бар бе? Ындыг бе дээрге, өс-ке кыштагларда боларныы-дан-даа дээре кажаалар бар. Ол кыштагларда малчыннар, арта-ла, чылыг, чырык, дел-гем бажыңнарда чурттап орар. Мал чемин, харын, бо өг-бүле хойнуң чогуур үезинде белет-кеп ап турар, ынчалзажок ол өске малчыннарда база чок эвес-ле болгай. Азы хоюнда ужур бар бе? Чок, кожалар-ның-биле дөмей, түс чериниң хою. Арта-ла, эри болгаш кы-лы, хар-назыны холушкак, тө-рүвестери безин бар—«шокар хой».

— Өске малчыннар-биле дө-мей ажаап чемгерип турар улус бис. Бисте кандыг-даа чажыт чок ийн — деп, че-диишкинниң чылдагааны ай-тырарымга, Татьяна Төреевна харылады. Ын арзызында дагдыртан кирип орган өө-нүң ээзинден айтыра-дыр:

— Хураганнарның ижер суу эвээжей берген боор ийин, соой бээр деп бодааш, эвээшти кутказ кижи мен, кордуң бе?

Бакчан Ызыраровия хура-ганнарга чылыг сугну шагда-ла кудуп, сигенни немей каан берген болду. Оон мээң ба-жымга мындыг бодал чык-кылды: «херек кылып мрактан келген кижи-биле чугаалажып, аякта шайын аартап орза-даа, алыс сагыжы даштын малын-да, ажыл-ижинде-дир аа. Че-диишкинниң чажыды чогум-на ында эвесле, харын?».

Бо малчыннарның чугаазын-дан алырга, мал төрүп турар үеде, сакманчылар бар-даа болза, кажаазын дүне эргип, сакманчыларга дузалажып ту-рар болду. Хураганнарны не-лерииге эмзирерде, немелде чемнер бээрде болгаш хүндүс ажаарда база ындыг: ажыл бүрүзүнге ынап-ла киржир, аныяктарга арга-сүмезин ка-дар — чаңгыс сөс-биле чугаа-ларга, сагышы оожум, холу куруг олуруп шыдавас улус болду. Амыдыралга идепкей-лиг туруш деп чүве ол-дур. Ону биригээр чугаалаарга, ха-маатының Конституция-да көрдүнген эргелеринге бол-гаш хүлээлгелеринге дүүштүр бодунуң бот-идепкейин көргү-зүп, Төрээн чуртунуң, чону-нуң мурнунга ак сеткилдиг, бе-дик бүдүрүкчүлүг, чогаадык-чы ёзу-биле ажылдаары-дыр. Оон ыңай ол — кижиниң чет-пестерге эптеш чогу, харыы-салгалыы-дыр. Ындыг туруш «Күш-ажылдың хостуу» сов-хозтуң малчыны Күдер-оол Март-оолда база бар. Ол, ха-рын, бо чылдың январь 20-де үнген «Шын» солунга малчын-ның харысалгазының дуга-йында ажык чугааны кодур-ген болгай. Ук малчын ылап-ла малдың чаш төлүнүң эвээш алдынып турарын мал-ды оорлаашыр, чидирер болгаш өске-даа чылдагааннардан хо-радыр чорук-биле шыңгыы де-мисежирип болгаш ол дуга-йында материалдарны солунга үргүлчү чырыдарын, четпес-терни чок кылырынга оон чу-гулазын айтып турар. Бо ажык чугаага кижи бүрүзүнүң идеп-кейлиг киржири күзенчиг.

«Үлегерлиг малчын». «Тээли» совхозтуң дирекциязының, парткомунуң болгаш профэви-лел комитединиң ындыг вым-пелди социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар мурнакчы-ларга тыпсыры чаңчыл болу берген. Ол вымпелди Татьяна Төреевна болгаш Бакчан Ызы-рарович Салчактарның өөнге көрдүм. Черле ынчаш, кодан иштиниң арыг-силии, сиген болгаш оттулар чүүлдү эмге-леп кааны, өг иштинде эт-сеп-тиң чурум-чыскаалдыы мында кежээ улус бар дээрзин хере-силеп турар. Шушенскоеге, Москвага болгаш өске-даа черлерге тырттырган чурукта-рын хоолааш, аптара кырында тургускулап каан. Оларның чанында Бакчан Ызырарови-чиниң адында республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчы-ларының профэвилел конфе-ренциязының делегадының дептери, малчынның социалис-тиг хүлээлгези база бар. Ын-да беш чылдың доозукчу чы-лында чүс башка онааштыр 102 хураганны доруктурарын, хойдан-на ийи килограмм дүк-тү кыргыырын, он тонна өдек-ти, 25 тонна сигенни белеткээ-рин хүлээнген болду. Ынчан-гаш совхозтуң мурнакчы хой-жуларының бирээзи Алтыы Мөңгүн-оолду чаржырынче кыйгырган.

— Чолаачы Сергей Саңгаа сугну эккеп берип турар. Бри-гадир Даниил Салчак, зоотех-ник Адыгбай Шораан, ылаңгыя чээрби чеди чыл дургузунда мал эмчилеп келген Алексан-дра Дамдын оларның дузазын көрүп, сүмезин ажыглап, чо-нувустуң болгаш совхозувус-туң мурнунга хамааты хү-лээлгенисти күүседир дээш кы-зып ажылдаар бис — деп, өг-бүлениң кежигүннери бисти аъткарады.

К. ЧООДУ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА ЭПТИГ

Кызыл хоорайның рынок чоогунда чаа туттунган чуртталга бажыңы бар. Оон адаккы каъдын магазинге таарыштыр кылдынган. Эрткен неделяның пятницадан эгелээш, воскресеньеге чедир хоорайның чурттакчылары аңаа үзүктелбээн. Ук магазин ажыттынна бергени ол бе?

Ол айтырыгны Кызылдың үлетпүр бараанннар садыының садыг килдизиниң эргелекчизи Т. С. Адыгга салган бис.

— Чогум магазин ажыттынмаан— деп, Татьяна Салчаковна чугаалады.— Чамдык чүүлдерин чедир кылбаан. А хос өрээлдерни түр када ярмаркага ажыглап тур бис. Хүндүс маңаа садыглааш, кежээ арткан бараанны магазиннерже чүдүрүп алгаш чоруптар.

Ярмарка... Бо сөс биске билдингир апарган. Аңаа ховар бараанннар, сезоннуг идик-хеп аймаан, өөредилге херекселдерин садып келген. Сөөлгү чылдарда ярмаркага өртээн чиигеткен бараанннар садары практикалаттынып келген. Ол садыг органзацияларынга-даа, садып алыкчыларга-даа дыка таарымчалыг.

Март эгези. Бистиң чуртувуска бо үеде кыскы-кышкы сезоннуң хептерин садар кылдыр чаңчылчаан үе. Ол дээрге, эрткен чүзүн база бо кыжын саттынмаан бараанннарның өртээн чиигеткеш, чурттакчыларга садып турары ол. Эрткен дыштаныр хүннерде Кызылдың чурттакчылары хоорайның үлетпүр бараанннарының садыының 40 хуу чедир чиигеткени тоннарны, даараныга кылыглары, трикотаж аймаан болгаш өске-даа бараанннарны садып алган.

— Ол бараанннарның өртээн чүге чиигеткенил, эргижирээн, үрелген эвес бе?

— Будун, эки шынарлыг бараанннар— деп, Татьяна Салчаковна харыылады.— Чамдык идик-хеп аймаа моддан үнүп, шала эргижирээн, «ховар бараан» диртиен шынарын оксунуптар үелер келир. Ынчан ону чурттакчылар албастай бээр. Өртээ база улуг. Ону хүн бүрү кедеринге эвес, ажыл-агыйга ажыглаары-биле садар алаар бис. А өртээ аар хепти садып алыкчылар аңаа албас. Ынчангаш, чурттакчыларның эрге-ажыктарынга дүүштүр ооң өртээн чиигедип турар бис. Ол ышкаш бичии уруглар платьелери, трикотаж хептер база кады чиигеттине бээр. Өртээн чиигеткеш, садыглаарга күрүнеге-даа, чурттакчыларга-даа ажыктыг болуп турар.

Кандыг-даа бараан шыгжаарга чыдар хуусаалыг. Чамдыктарының хуусаазы кандыг-бир чылдагаандан эрте бээр. Чогум боду каңналбаан-даа бараан болур. Оларны база чиигеткен өртек-биле садарын дүрүмчүткен. Эрткен дыштаныр хүнде болган ярмарка үезинде ындыг бараанннарны чурттакчылар дыка хөйнү садып алган. Чүгле баштайгы хүнде безин үлетпүр бараанннарының садыы 3 муң рубльдың бараанын чоңга саткан. Ниитизи-биле бо чылдагы ярмаркалар үезинде бараанны 200 муң рубльге чиигедири көрдүнүп турар.

Кызылдың үлетпүр бараанннарының садыының № 3 каттыжышкынының директору А. С. Монгушка ярмарка үезинде таваржы бердивис. Ооң магазиннери кандыг бараанннар эккелгенин сонуургаарывыска Александр Санчиевич мынча диди:

— Чурттакчылар ортузунга спортту сайзыраңгайжыдар дугайында доктаал-шиитпирлер хүлээп алдынып турар, ол ёзугаар спортчу маргылдааларже хөй-хөй кызылчылар болгаш ооң аалчылары хаара туттунуп турар. А форма-хеп чок кандыг маргылдаалар, белеткелдер турар боор. Ынчангаш, чоңга эргежок чугула, ынчалза-даа өртээ аар чамдык бараанннарны хөртен хуу чиигеткеш, садып тур бис. Мында колдуунда спорт бараанннарының магазини келген. Трикотаж аймаа, спортчу маргылдааларга кедер идиктер садып тур бис.

...Ярмарка. Бодунуң херегләэн бараанын чиик өртек-биле садып алган ишчилерниң өөрүшкүзүн кижи мындыг үеде көөр. Келгеннер садыгжыларга четтиргенин илереткеш, чоруп турарлар. Олар боттарының чоок-кавыларынга, таныш-көрүштеринге дешпилгелиг бо арганың ажыктыын кескү чижектер-биле бадыткап көргүзер. Ярмарка — садыг ажылдакчыларынга-даа, садып алыкчыларга-даа ажыктыг, эптиг хевир.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТАРДА: Кызылга болган ярмарка үези.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХООЧУН ЛЕКТОР

Кызыл-булуңну чылыган чоң шыгырт доңдур олурупкан. Кижи бүрүзүнүң кичээнгейи— келген лекторда.

— Сталинград тулчуушкуннарының ол изиг-түлүк хүннеринде агаардан бомбалаашкыннар, хөй-хөй үгер-бооларның дааштаашкыннарындан, гранаталарның частыышкыннарындан, пулемёттарның болгаш автоматтарның үзүк чок тарбыдаашкыннарындан кижилер өлүп, хоорай ыш-бус болуп хуюкталып, улуг Волга хемниң кыры безин чалбыышталып өрттенип турган...

Лекторнуң ол сөстерин дыңнааш, олурганнар дайын халавын караанга көрүп, арын-шырайлары шыңгыырап олурганнар. А кажан маадырлыг Совет Армия Сталинградты долгандыр мөөңнеттинген немец-фашистиг эжелекчилерниң күжүн үзе шаап, оларны хоорай чоогундан үндүр ойладып, хоорайны хостаанын чугаалап бээрге, дыңнакчыларның тыныжы ажыт, сеткил-сагыжы хосталып, чоргаарланып олурары илдең болду.

Төөгү башкызы, дуржулгалыг лектор Валентина Достай-ооловна Долмажап Тээлиниң бот-орулга-чарылгалыг тудугсептеге участогунуң ажылчыннарынга «Сталинград тулчуушкуну» деп лекцияны номчуп турда, дыңнакчыларның бүгү-ле кичээнгейин шак ынчаар бодунче хаара тудупканын магадап олурдум.

Ооң сөөлүнде лектор Сталинград тулчуушкунунга Совет Армияның немец-фашистиг эжелекчилерни ойтур шаварынга кайы хире коргуш чок болганын, совет кижилерниң чижеглээр чүве чок массалыг маадырлыг чоруун чугаалап, лекциязын шак ынчаар түңнеп доосту. Дыңнакчылар лекцияның дугайында бот-боттарының аразында чугаалажып, лектордан айтырыглар салып эгеледилер. Лектор тодаргай харыыларны берип турду.

— Коммунистиг партия болгаш Совет чазак, бүгү совет улус дайын айыылын кажан-даа болдурбас, делегейге быжыг тайбыңны камгалаар дээш могаг чок туржуп турар. Силерниң бүдүрүкчү күш-ажылыңар — тайбың херээнге салыышкыныңар ол-дур. Эрткен чылын планныг даалгаларыңарны болгаш социалистиг хүлээлгелериңерни ажыр күүсеткен силер. Ам совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюнуң чылында, стахановчу шимчээшкинниң 50 чылында СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунарны, ажыл-амыдыралыңарга эки чедиишкиннерни күзедим.

Лекторнуң түңнел сөстери тудугжуларны бүдүрүкчү күш-ажылче кыйгырган, хей-аъдын көдүрген. Олар демниг адыш часкап, лекторну база катап келиринче чалап турдулар.

Дуржулгалыг лектор, «Билиг» ниитилелиниң кежигүнү, улус өөредилгезиниң тергиини В. Д. Долмажап амгы үеде совет улустуң фашистиг Германияны чылча шапканының 40 чылынга тураскааткан «Сталинград тулчуушкуну» деп лекцияны боду чогаадып тургускаш, районнуң күш-ажылчы коллективтеринге, организацияларга номчуп чоруп турар. Хоочун лекторнуң удуртулгазы-биле Тээли ортумак школаның башкылары өске-даа бөлүк лекцияларны ажылдап кылгаш, чоң ортузунда номчуп турарлар.

Валентина Достай-ооловна Долмажап 30 ажыг чылдарның дургузунда чоң мурнунга үнүп, чеже лекцияларны номчуваан, чеже беседаларны кылбаан дээр. Ол партия, чазактың үндүрген доктаал, шиитпирлерин чоңга таныштырып, оларны амыдыралга боттандырарынче чонну кыйгырып чоруур кижилерниң бирээзи. Ооң-биле кады ол башкы кижи болганда, кижизидилге темазы ооң лектор ажылының чарылбас кезээ. Школага, болуунуң класының ада-иелери, төрелдери чыылган черлерге, агитквартиралдарга болгаш ажылчын коллективтерге уруглар кижизидилгезиниң темазынга ооң лекция номчуп чорууруп бо-ла көрүп болур.

Коммунист В. Д. Долмажап пенсияже үнүп, назы дөгүй берген-даа болза, партийжи хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруур.

Б. БАРБА. Бай-Тайга район.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЕР КЫРЫНГА АМЫДЫРАЛ-ЧУРТТАЛГА ДЭЭШ

Даштыкы хайгааракчылар Совет Эвилелиниң чаа тайбың шавар халдаашкынының дугайын бо хүннерде бижип, Москваның Куйбышев районунуң соңгукчулар мурнунуң хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазын калбаа-биле тайылбырлап турар. Делегейниң ниитизи болгаш дүшкүүрелдиг байдалында Совет Эвилели биле СЭКП делегей болуушкуннарын төогүлүг харысалга-биле көөр чоруун көргүзүп турарының бүзүрелдиг болгаш чыртыкыланчак херечизи кылдыр ол чуганы чаагай тура-сорукту кижилери үнелеп турар. «Бистиң үевисте кижи төрелгетенде, бүгү улустарда өлүм-чүг ниити дайзын — бүгү делегейге ядролуг халаптыг айыылы болуп турар» дээрзиниң дугайында эш К. У. Черненконуң чугаалаан чүүлдерин онзалап алб ышаан, политика болгаш күрүне талазы-биле кескү ажылдакчылар удурланышкак социал-экономиктиг ийи системаның демиселиниң дыка чидиглегенниниң байдалдарында тайбыңны хандыраарынче болгаш термоядролут дайын кыжаныын чайладырынче угланышкынны Совет Эвилелиниң амыдыралга чайгылыш чок чорудар шиитпирлиин онзалап демдеглеп турар. Тайбың болза кижи төрелгетен цивилизациязын камгалап арттырарының, Чер кырынга амыдыралдың туруп догуннаарының чайлаш чок негелдези болурунуң идеязы-дыр деп совет даштыкы политиканың үндезини чүүлүн хөй-хөй тайылбырларда демдеглеп турар.

Ол дээди сорулга дээш демиселинге ССРЭ, социалистиг өске-даа чурттар делегейниң хөй-ниитизиниң калбак деткимчезинге даянып турар. «Улустар аразынга айыыл чок чорукту быжыгылаарының херээнге Чер кырында тайбыңга хандыкшылдыг бүгү күштер-биле демниг хөделип турар бис» деп К. У. Черненко онзалап демдеглээн. Женевага ам болур совет-америк чугаалажыышкыннар-биле холбаштыр совет удуртулганың чугаада тодаргай тайылбырлаттынган бодалдарынга янзы-бүрү чурттарда эң-не эзиг чүүлдүзүнүг харыы оон-биле тайылбырлаттынар. Ол дээрге, бирээде, Каттышкан Штаттарда, НАТО чурттарында Совет Эвилели кандыг-бир чаңгыс талалардыг артык күштерниг турарынче, олардан шериг талазы-биле тергиидеңгей турарынче чүткүл салбайн турар шак ол факт-тыр, ол дээрге, ийиде, ССРЭ-ниң боо-чепсектерни эндере бүдүрерин уламчыларын эвес, харын соксадырын күзеп турар шак ол факт-тыр. База адак соонда, мөөңнеттинген боо-чепсектерни херек кырында кызыгаарын, чепсектиң улам-на чаа-чаа системаларын тургуспайн, харын баштай оларның элээн хөй кезээн чок кылырын чедип алырын Совет Эвилели оралдажып турар ол байдал-дыр.

ССРЭ-ниң оожум, топтуг, бүзүрелдиг, боттуг бүдүштүг хөөнү аңаа бөдү... кижилерниң угаан-бодалынга арлын читпес эки сеткиишкинни арттырган деп чүвени америк парлалга безин миннир ужурга таварышкан. Чижээ, «Вашингтон пост» солуннуң демдеглээнин ёзугаар алырга, «байдал нарын, берге-даа бол, К. У. Черненко Женевага дугуржуушкун болдунар аргалыг болгаш мырыңай эргежок чугула» кылдыр санап турар, «ССРЭ биле АКШ космос чепсээниң болгаш ядролуг чепсектиң дугайында чугаалажыышкыннарын эгелээринге чедир үш неделя четпес үе арткан Совет Эвилели чаа тайбың шавар халдаашкынын калбарты берген» деп, ол солун онзалап демдеглээн. «Ол байдалдарда НАТО-нуң төлээлекчилериниң боттарының-на сөстери-биле алырга, олар оруктарының ке... дүрүп үндүрүп турар эгелекчи саналдарының шуурганынга таваржы бергеннер» деп, ук солун айтыккан.

Ынчангаш Совет Эвилелиниң боттуг бүдүштүг саналдары АКШ-тың болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттарының талазындан база шак-ла ындыг боттуг бүдүштүг харыыны негеп турар.

ВАШИНГТОННУҢ ШАПТЫКТААШКЫННЫГ ТУРУЖУ

Совет Эвилелиниң тайбың саналдарынга харыы кылдыр Вашингтон ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет — америк чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр сезинчиг чугаа-соотту көдүрген. Женевада чугаалажыышкыннар амдызында эгелээлек, ынчалзажок күрүне секретары Дж. Шульцтуң, камгалал министри Уайнбергерниң, ооң дузалакчызы Р. Перлдиң болгаш рейганчы администрацияның улуг албан-дужаалдыг төлээлекчилериниң өске-даа боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң аажок улуг программалары үргүлчүлээр апаарының дугайында медеглелдери улажып туруп берген. Шериг талазы-биле тергиидеңгей чорукту чедип алыр дээр чоруу-биле америк найысылалда албан кижилери космос делегейинге боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң кандыг-даа төлевилелдерин хажызынга арттырар дээр аянныг сөстү дыңнаар безин хөңнү чоктар. Олла бүгү чүүлдер ядролуг чепсекти алыс түңнелинде баргаш, чер болганга бүрүн узуткаарының талазы-биле ам болур чугаалажыышкыннарның чугаалажыр чүүлдериниң база алыс сорулгаларының дугайында ийи күрүнениң кады кылган медеглелинде салдынган сорулгага-даа, деп эргениң болгаш бир домей айыыл чок байдалдыг турарының принцивинге-даа дыка чөрүшкек-тир.

Ынчаарга Вашингтоннуң шаптыктаашкынныг шугумунга килеңнээн америк болгаш делегей хөй-ниитизиниң ыйыышкыны-биле спутникке удур АСАТ дээр системаның ээлчегниг шенелдезин мартта эртирер дээнин июньче шилчиткенин ында чарлаан. Ынчанмыже хайгааракчыларның санап турары-биле алырга, Рейганның администрациязы «сылдыстар дайынары» дээр сарыыл чок пландарындан канчаарга-даа ойталаваан. Бир эвес АКШ чугаалажыышкынга столунга олурар деп турала, хоруурунуң дугайын Женевага чугаалажыр аңаар ындыг боо-чепсектериниң шенелделерин ол-ла үеде кылып туруп бээр болза, АКШ делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга кедергей бак кылдыр көстү бээр дээрзин Вашингтонда угаапкан аянныг.

Спутникке удур чепсектиң кандыг-бир хевирлерин космосче бир дугаарында салып үндүрбес деп хүлээлгени 1983 чылдың августа-ла алган Совет Эвилелиниң үлегерин эдерип салгаарындан Каттышкан Штаттар мурнуку хевээр бын дявышаан. Оон туржук, АКШ-тың президентизи 70 чылдарда дүшкүүрелдиг чоруктуң чавырлып турганының турушунга кажан-даа турбас деп, камгалал министриниң дузалакчызы Р. Перл медеглээн. Пентагоннуң төлээлекчизи даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязынга чүве чугаалап... чорукту чавырылдырарының херээнче Рейган ээп кирген туруп болур деп парлалгада чугаалаттынмыш турар бодалдың ол доромчылаашкынныг болгаш мугулай чүве-дир деп адаан. Президентиниң бүгү-ле параметрлерге ядролут чепсек талазы-биле Совет Эвилелинден тергиидеңгей чорукту чедип алырынга үнделелгенгей стратегиязы АКШ-тың эрге-ажыктарынга дугжуп турар болгаш чогум-на харын ол угланышкынга Вашингтон келир-даа үеде хөделир бодалдыг деп ол чулчуруп турган.

Совет Эвилели Вашингтоннуң милитаристиг шугумунга удур-даа, ам болур совет-америк чугаалажыышкыннарның түңнелинге хамаарыштыр бүзүрел чок чоруктарга удур-даа шиитпирлиг демисежип турар. Ажылчы чоннарның соңгулда мурнунуң хуралынга болуунуң чугаазынга эш К. У. Черненконуң онзалап демдеглээни ёзугаар алырга, дугуржуп алышкын мырыңай эргежок чугула болгаш болдунар аргалыг-даа. Каттышкан Штаттар база аңаа Совет Эвилелинден дудак чок сонуургалдыг болур ужурлуг.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

ГДР. Дрезденде «Роботрон» комбинат — республиканың электроника үлетпүрүнүң мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Социалистиг экономиктиг интеграцияның программазын ёзугаар ол комбинат акы-дуңма чурттарның бүдүрүлгелери-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы чедиишкинниг боттандырып турар. Экономиктиг ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарга продукция чорудуп бээрин «Роботрон» комбинат сөөлгү он чылда дөрт катап көвүдеткен. Дөрт чүсчү электронунуг саналга машиназын Дрезденден чоокта чаа Совет Эвилелинче чоруткан.

ЧУРУКТАРДА: шенелде лабораториязында Карл-Хайнц болгаш Маргитта Мешерер.

АДН— СЭТА-ның фотозу.

КАПИТАЛДЫҢ ДЕЛЕГЕЙИ: социал эрге чок чорук

⊙ НЬЮ-ЙОРК

«Дженерал электрик» деп эң улуг америк корпорацияның Филадельфия, Малверн болгаш Коллингдейл хоорайларда (Пенсильвания штат) бүдүрүлгелериниң хөй муң ажылчыннары бир хүннүң ажыл соксадыышкынын кылган. Бөлүк ажылчыннарны кандыг-даа чылдагаан чокка ажылдан үндүр сывырганынга удурланыышкынның демдээ кылдыр ажыл соксадыышкынын кылганын электри үлетпүрүнүң ажылчыннарының каттышкан профэвилелиниң төлээлекчизи дыңнаткан.

Миссисипи штаттың беш округтарынга 800 ажыг башкылар ажыл соксадыышкынын чарлаан болгаш чуртта херегел бараанннарының өртектериниң доктаамал өзүп турары-биле холбаштыр башкыларның ажыл төлевирин бедидерин эрге-чагыргалардан олар негээннер. Ажыл соксатканнарга каттыжар дугайында боттарының шиитпирлиин штаттың өске округтарының башкылары база чарлаан.

Барыын Вирджиния штатта «А. Т. Мэсси хоул» компанияның шахтёрларының ажыл соксадыышкыныг демисели ам-даа үргүлчүлеп турар. Күш-ажыл байдалдарын экижидерин болгаш ажыл төлевирин бедидерин шахтёрлар шыңгыы негээн.

⊙ ОТТАВА

Фермер ажыл-агыйлары эрткен чылын кажангызындан-даа артык хөй хоозураанын Канаданың найысылалы Оттава хоорайга тускай чарлаан. Банкылардан алган өрезин төлеп шадааш, чаа чээли алыр аргазын чидирген түңнелинде 551 ферманың ээлери боттарының хоозураанының дугайында медеглээр ужурга таварышкан. Бо саннар дээрге 1982 болгаш 1983 чылдарда хоозураашкыннарның санындан ыракта хөй болуп турар.

⊙ БАНГКОК

Таиландыда чедиден он дөрт хар чедир миллион ажыг бичии оолдар, уруглар «кулдар фабриктары» дээр үүрмек бүдүрүлгелерде ажылдап турар. Ол бүдүрүлгелерде чүгле бичии уругларның күш-ажылын ажыглап, оларны кедергей мөлчүп турар. Бичии уругларны дарлап, оларның күш-ажылын ажыглавышаан, бүдүрүлге ээлери чаштарның ада-иелеринге хензиг төлевирни берип турар.

Аар ажылдарга бичии уругларны кулдар кылдыр ажыглаан түңнелинде хөй муң чаштар кадыкшылын оскунган болгаш өлген. Хөй оолдар, уруглар инвалидтер болган.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПЛАНДАН АЖЫР

⊙ БУДАПЕШТ. Венгрияның шахтёрлары улам сорук кириишкинниг ажылдап, хөмүрдаш тывыжын суббота болгаш воскресенье хүннеринде безин соксатпайн турар. Элээн үр үеде үргүлчүлеп турар агаар-бойдустуң соок байдалдарында оларны чүүлдер херегленин кажангызындан-даа артык көвүдээн. Ынчангаш чурттуң шахтёрларының мурнунга харыысалгалыг болгаш хүндүлүг сорулга салдынган. Ол сорулганы дагжылар алдарлыы-биле күүседип турар.

Бо чылдың баштайгы ийи айларының түңнелдерин ёзугаар алырга, 1985 чылдың январьдан бээр даг байлаан тывар каттыжыышкынның шахтёрлары пландан ажыр 115 муң тонна хөмүр-дашты чуртка берген. Суббота болгаш воскресенье хүннеринде ажылдап келген ээлчеглериниң күсели-биле 60 муң тонна хөмүрдашты эрткен чылдың баштайгы ийи айларында ажыл хүннеринде тыпканындан хөй кылдыр чүдүрүп чорудкан.

ҮЕРЛЭЭШКИНГЕ УДУР ХЕМЧЕГЛЕР

⊙ УЛАН-БАТОР. «Бурводстрой» тудуг-монтаж эргелелиниң интернационалдыг коллективи дөрт километр узун дурттуг суг чайладыр каналдың тудуун доозуп турар. Ол канал Моол Арат Республиканың соңгу-барыын районнарын суг үерлээшкининден камгалаар. Суг ажыл-агый тудуунуң күчүлүг совет техниказын интернационалдыг коллектив бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар.

— Моолдуң малчыннарынга болгаш тараачыннарынга эргежок чугула каналдың тудуу доостур чыгаан. Ынчангаш найыралдыг тудугжулар коллективи оваз күженишкинниг болгаш сорук кириишкинниг ажылдап турар — деп, тудуг-монтаж эргелелиниң начальниги Е. Бедранурк чугаалаан.

ЧЕПСЭЭВИС — ЫРЫ

⊙ БЕРЛИН. Политиктиг ырларының XV фестивалы Герман Демократтыг Республиканың найысылалынга болган. Беже ажыг хөгжүм бөлүктери болгаш түс-түс ыраажылар делегейниң беш диптериниң үжен чурттарын фестивальга төлээлээн.

Янзы-бүрү дылдар кырынга оларның ырлары, аялгалары бүгү кижилерге билдингир болган: ук ырлар болгаш аялгалар тайбың дээш, дайынга удур демиселче чер бөмбүрзээниң чаагай сеткилдиг бүгү кижилерин кыйгырып турар. Политиктиг ырларның чаңчыл болган шуулганы гитлерижи фашизмни чылча шапкан Тиилелгениң 40 чылынга калбак белеткелдиң хүннеринде болган.

Фестивальдың киржикчилери чугула документини бир үн-биле хүлээп алган. Рейган баштаан америк администрацияның белеткеп турары «сылдыстар дайынының» пландарын ол документиде шыңгыы буруу шапкан.

ИДЕГЕЛДИГ СИСТЕМАЛАР

⊙ ВАРШАВА. Польша Улус Республиканың Ченстоховский воеводствозунда Прашка деп улуг эвес хоорай совет автомобиль бүдүрүкчүлеринге эки билдингир. Транспорт дериг-херекселдерин бүдүрер «Польмо» заводтуң коллективи Совет Эвилелиниң КамАЗ коллективи-биле он чыл дургузунда кады ажылдажылганы боттандырып, бодунуң продукциязын чорудуп берип турар. Кама хемниң эриинде совет автозавод чүък машиналарын «Польмонуң» тормоз системалары-биле дерип турар. Ол заводтуң бүдүрген тормоз системалары идегелдиг болуп турар. Совет чолаачылар-даа, КамАЗ-тың ажылчыннары-даа поляк өңнүктеринге өөрүп четтиргенин илергейлеп турар.

РУМЫНИЯДА СУДНО ТУДУУ

⊙ БУХАРЕСТ. Дунай хемде Галац хоорайның суднолар бүдүрер верфилери Румыния Социалистиг Республиканың бирги черин ээлеп турар. Чээрби беш чыл бурунгаар Румынияга бүдүрген эң баштайгы далай судназын «Галац» деп адаан. Ол дээрге — амгы үениң чүък суднозу.

Галацтың судно бүдүрүлгелери амгы үеде янзы-бүрү хөй суднолары тудуп турар. Оларның бирээзи-ле 55 муң тонна чүъктерни сөөртүр күчүлүг. Румынияның судно тудуунуң бүдүрүлгелери боттарының суднолары делегейниң хөй чурттарынга, ылангыя ССРЭ-ге, Болгарияга, Индияга, Грецияга садыглап турар.

(СЭТА).

Келген кижилер хонар аар хөлезилиг бажыңнарлыг, чемненир черлерлиг, мөөрейлежир бажыңнарлыг Лас-Вегас хоорай АКШ-та хөглээр болгаш ойнаар черлерден эң-не хөй кончаа алыр теп болуп турар. Ында америк хөреңгитен байлар он-он муң долларны, харын-даа бүдүн өнчүзүн безин салып, мөөрейлежип турар.

Ынчалзажок Лас-Вегас хоорайның оон сыр өске байдалдыг амыдыралы база бар. Ол дугайында америк парлалга чүнү-даа биживейн турар. Ол дээрге, хоорайның хөй муң ядыы чурттакчыларының чаржынчыг, хилинчектиг амыдыралы-дыр. Хөй муң кижилер ында ажыл чок, чурттаар бажыңнары база чок.

ЧУРУКТА: Лас-Вегас хоорайның кудумчуларының бирээзинде чурттаар чери болгаш ажыл чок америк хамаатылар.

АП—СЭТА-ның фотозу.

КЛАСС ШАГЫНГА УЖУРАШКАН

Эрзин ортумак школазының 9 «а» класзынга «Комсомолчу даалгаа деп темага ужуражылгалыг класс шагы эртикей.

Класс шагынга чалдын келгеннерге болгаш өөренишкилерге класс шагы эгелээр мурнунда-ла сайбырапа кол үш айтырыгларны бижип хаай, ону номчуп көргенивер дорааи-на бодаары бээр.

«Комсомолчу даалга деп чүл?», «Комсомол даалгазының дугайында ВЛКСМ уставында канчаар бижээнил?», «Комсомолчу даалганың кижизидикчи ужур-утказы кандыгыл?» деп айтырыглар салдынган.

Класстың удуртукчу башкызы Маадыр Александрович Седип класс шагынга болуп айтырыгларны баш удур белеткеп, эки организастаан. Бо айтырыгларны сайгарарда рэйонуун, школаның библиотекаларында болгаш бодунда бар литератураларны хөйүү ажыглап, чамдык чүгүла цитаттарны үш-та бижээн болгаш башкы бодунаа номчуп берип турган. Өөренишкилери база чүгле дыңнаачылар болбайн башкызының удуртулгазы-биле таайылбыр ажылынга киришкенивер.

Комсомолчу даалгаларны канчаар күүседип турганының дугайында чамдык келгеннерге сөс берген. Баштайында 1940 чылдарның комсомолчузу А. О. Соня бодунуң үезинде комсомолдуң даалгаларының кол утказын болгаш ону бодуу канчаар күүседип турганының дугайында сактымышкының чугаазын. Ол боду дайын үезинде Кызылдың № 2 школага өөренип турганын, оон соонда хөдээ школага башкылап турган, комсомолдуң даалгазы-биле хөй-нийтиниң ажылдарын канчаар күүседип турганын, бижиик билбээ улуг улуска бижик айтып, шеригжитен оюнар болгаш походтарны организастажын, аңаа киржип турганын, өөдээ таныктарга ыры, таныпны, ырлыг хөгжүмүү өөредип, концерттер үндүрүп чоруп турганын чугаалаан. Ол мышкаш школаның ажылын, өөренишкилериниң өөренирикке тазырымчалыг байдалдарын туруузар дээш дүн-хүн чокка ол берге үеле канчаар ажылдап турганын сонуургаткан. Школа ажылы-биле чергелештир аал хонаштарны кезип беседалар эрттирип, хана солуун үндүрүп турганын, оон кандыг түңнелиг болуп, таныктарның чаа амыдырал дээш демиселиге ужур-дузалыын чижеютер-биле көргүскен.

Оон дараазында 1970 чылдарның комсомолчузу, ортумак салгалдың мурнунда ол-ла школада орус дыл башкызы Е. С. Каганович нинти биле школазынга, дээди өөредилге черинге өөренип турган, комсомолчу даалгаларны канчаар күүседип чоруунуң өөренишкилерге сонуургадып чугаалаан. Бижиг билиг дээш, хөй-нийтиниң ажылынга идепкейлиг киржилге, сагылга-чурум үрээшкиннерин болдурбас дээш чүү кылып турганын онзалап демдеглээн.

Амгы салгалдың мурнунда ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчызы Е. Н. Шулуу амгы үениң комсомолчуларының даалгалар күүседип турарын, райондa улус ажыл-агыларында мурнакчы комсомолчуларның үлегерлиг ажыл дужулгазын чамдык фотография чуруктар көргүзүп, кысказы-биле чугаалап берген.

Түңнелинде өөренишкилер боттары комсомолдуң даалга дугайында чүү билип алганын, моон соңгаар класстың, школаның болгаш эске-даа хөй-нийтиг ажылдарга комсомолчу ёзу-биле идепкейлиг киржирин күлээнгенивер.

Школада химия башкызы Маадыр Александровна Седип класс шагын кижизидилгелиг утка-шынарга эрттирип турар башкыларның бирээзин. Кайыдаа чылдарда келгилээн уран чүүл ажылдакчыларын, чогаалчыларны болгаш эске-даа профессиянның кижилери-биле дугуржуп апкан, бо-ла класзының өөренишкилери-биле ужуражылгаларын организастап четтигиптер башкы. Ол школада шыырак билиглиг башкыларның бирээзин. Каш чыл мурнунда Томск университединиң эң доосхан. Бодунуң билиин, белидип, башкылап турар эртеминиң талазы-биле өөренишкилерге бижиг билигни бээр дээш кызымак ажылдан турарларының бирээзин.

А. ДАМДЫН,
башкы.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ КОЛЛЕКТИВ

Кандыг-даа бичии суурнуң азы улуг хоорайның культура амыдыралынга улуг ужур-дузалыг клуб азы Культура бажыңы чедирип турар дээрзин билдингир. Ынчангаш ол культура оданавга кижилериң ажыктыг дыштанып, эстетиктиг таалалаарын чедип алырда, оон ажылдакчылары азыы-чаңын болгаш ажыл-херээн партияның идеологтуг принципинге дүүштүрген турар ужурлуг. Бо талазы-биле Мөңгүн-Тайга районнуң Культура бажыңы эки түңнелди көргүзүп, чонуун хүндүткелин чаалап алган.

Дыштанырлыгын бо одаа үргүлүү тарыг-салыг, чырык, чылыг. Ол—оон аштакчызы Татьяна Иргитовна Шуүгүрүнүң ак сетки.лдиг ажылы. Ол хүндүс-көөрге үргүлүү соңгалар, ажыктар, каналар чүгүлеп турар. Культура бажыңының директору клуб ажылының талазы-биле специалист Алексей Маидарая, агиткультбригаданың эргелекчизи Хуһан-Кара Хертек олар коллективниң багай эвес башкарын турарлар. Культура бажыңына эртеп ажылдарының дамзызын тургускаш аскан, хүн бүрүүнүң планын тургузуп алган ажылдап турар. Эртен 8 шакта дежурный келгеш, бүгү чүвени хынап хүлээп алыр.

Методистерниң кабинединде ажынып кылдыр дерип каан булуңнар оларның ажылын хереченилеп турар. Методиктиг булунда — РКБ-ның ажыл планы, агиткультбригаданың киржинчилерининг данзызы, районуң картазы, схемазы, солунарга үнген культура ажылдынга хамаарышкан материалдар. Агиткультбригаданың булуңунда — социалистиг хүдэлөө, бригаданың чөлөө черлериниң маршруттары, календарлыг планы, ажылдарын кылып чоруткан анализи. «Уран чүүл чонуну болуур» деп булунда — культура киллизинниң перспективтиг планы болгаш социалистиг хүлээлгелери, а «Бистиң мурнакчыларывыс» деп булуңдан Алексей Ооржак, Александра Салчак, Айланмаа Анай-оол, Калбак-оол Салчак, Байланмаа Салчак оларның аттарын номчуп болур.

Районуң Культура бажыңында уруглариың болгаш улуг улустуң шупту 22 бөлүмнери ажылдап турар. Үргүлүүнүң үзүктелиишкин чокка ажылдап турар 30 кижи киржикчилиг чинти ырның бөлүмүнүң ажылы макталдыг. Инти ыр бөлүмүнүң репертуарында орус, тыва композиторларның болгаш улустуң ырлары кирип турар, оларны үш, дөрт үнгерге күүседип турар. Шин бөлүмүнүң ажылын база чон сонуургаар. Олар Салчак Токаның «Төңгүр-оол» деп шинэни белеткээн, чонга бараалгаткан. Ам Кызыл-Эник Кудажының «Ничееэн» белеткеп киргикеп. Культура бажыңына темалыг кежээлер, дыштанырга кежээлери организастаар эртип келген. Дыштаныр хүнерде Культура бажыңын аныктар дола бээр. Владимир Шугуриүң удуртканы ыры-хөгжүм ансамбли тааланчыг ойнай бээрге, чүгле аныктар эвес, а харын назыны дөгүй бергеннер безин танцылап, самнаксаары кээр. Владимир Иргитович кайгамчык кижи, ол туткан-на хөгжүм хереселиигее ойнай бээр.

Февральдың төңгүзүнде Культура бажыңына тыва композиторлар-биле ужуражылга кежээзин эрттиргеп. Анаа бот-тывынгыр композитор Эрес-оол Саая бодунуң чогаатканы чаа ырларны баяңга ойнавышаан күүседкенин чон улуг сонуургал-биле хүлээп алган. Оон аңгыда 1984 чылда Культура бажыңында эрткен 40 лекция, бесседаларга 6570 дыңнакчылар, 46 видеофильм болгаш шыырак билиглиг кежээлериниге 7100 кижилер киржип, хостуг че-шагын ажыктыг эрттирип келген. Ынаңгыр ыры байырлалын организастап эрттиргенин чон дажок сонуургаан. Чыл бүрүзе эртип турар бот-тывынгыр ураа чүүлдүн көрүлделериниге мөңгүн-тайгажылар база багай эвес киржип келген.

С. БЮРБЕ.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ ХОККЕЙЖИЛЕРИ ТИИЛЭЭН

Мачилиг хоккейге Тыва АССР-ниң кубогу дээш маргылдаа доостуру билек (ону Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозунуң спортчулары чаалап алганын сагындырыл каалы), улаштыр-ла республиканың бирги чери дээш маргылдаа эгелээн. Анаа шупту 11 команда үш бөлүккө үстүп алгаш-ойнаан.

Маргылдаанын баштайгы хүннеринден эгелээнгле экн ойнап келген командалар — Чөөн-Хемчик, Барлык-Хемчик, Ак-Довурак, Бай-Тайга мялалып эгелээн.

Маңаа бир солуун үүл Барлык-Хемчиктиң командазының чартык финалга Бай-Тайгага 6:1 санга уттурганы болур. «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының спортчуларындан тургустунган бо команда сөөлгү каш чылдарда республикага улаштыр чемпионнап келген болгаш бо хире хөй санга чангыс-даа командага уттуруп көрбээн. Ынелеге ужуражылга үезинде олар чартык финалга кирер эрге дээш мурнунда чылдарда мшкаш базала ак-довуракчыларга таварышпаан. Бо харылаалгалыг болгаш берге оюнну 3:2 санга удуп алган. А Бай-Тайгажылар-биле ужуражылгазында удурланакчыларының күш-шыдалын чедир үнелевейн барганындан эгезинден эгелеп-ле оларның оюну шуудавайн барган. Бо дээрге Бай-Тайганың хоккейжилериниң сөөлгү чылдарда ойнаан эки, көрүштүг оюнкарының бирээзи болган. Оларның камгалакчылары-даа, халдакчыларыда бир дөмнүг ойнаан, бүүрелдиг тинлелгеин чедип алган. Бо командадан хоочун спортчулар Сергей Салчак, Виктор Алтай, аныяк спортчулар Малчын-оол Сат, Геннадий Капшык-оол конгуг эки ойнаан.

Бо маргылдаага ойнакчыларның-даа, көрүкчүлериниң-даа маналааны үүлдер черле хөй болган. Шынап-ла, түңнел ужуражылгада чөөн-хемчиктилер биле бай-тайгажылар бүдүү оюн дургузуунда кайыы-даа сая кынрип шылавас деп үүрени кым болдаш боор. Немелде бергени 30 минута доостур чоокшулап турза, хаалгалаарже 5:5 кагыглар кыры чайлаш чок кынмын келген. Харын шынап чөөн-хемчиктилериң база бир халдазының чедимчелиг болган. Оларның ойнакчызы Сергей Ховалыг оюн төнчүзүнге чедир 4-ле минута арткан турда санны кынрген. Ынчангаш бо командa республика чемпионуну атты база Тыва АССР-ниң кубогун чаалап алган. Эр-келилер! Кызылдың хоккейжилерин үткаш, үшкү черни Барлык-Хемчик эзлээн.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
ЧУРУКТАРДА: оюн үезинде; Чөөн-Хемчиктиң шилиндек командазы, «Чыраа-Бажы» совхозтуң спортчулары.
В. КАРА-САЛДЫҢ фото-лары.

ФУТБОЛИСТЕРГЕ ШЫҢГЫЫ СЕЗОН

Бо чылгы футбол сезону бистиң спортчуларывыска элээн шыңгыы болур. Чүге дизе чүрттүң шилиндек командазы келир чылын делегей чемпионадыг Мексикага болур маргылдааларга киржир эрге дээш Европа кубоктарының ужуражылгаларына ойнаар. Аңаа совет үш клубтар —«Динамо» (Минск), «Днепр» (Днепропетровск) база «Динамо» (Москва) киржир. А аныяктар август айда болур делегей чемпионадының эвлери болур.

ССРЭ-ниң шилиндек командазының составынга «Спартак» (Москва) болза-даа, Индияга январь айда эрткен делегей маргылдаазынга бирги черни төлептин-биле эзлээн. Аңаа Чивадзе, Блохин болгаш Оганесян оларның орнуна аныяктар ойнавазнар. Ынаңгыр-даа болза, ол улуг маргылдаага бистин командавыс тура-соруктуун көргүзүп, түңнел оюнга Югославияның футболистерин уткан болгай.

ФИГУРИСТЕР ТОКИОЖЕ КЭЭП ЭГЕЛЭЭН

ТОКИО. Доң хырында ужуккан фигурист ыыстың хевирин чүрээн аъ-кек ажилеме бо хүнерде япон найысталдың спортка хамаарышылдыгларының сонуургалын дайындырган. Аңаа март 4-тен 9-ка чедир фигурлуг чүнгулаашкынга делегей маргылдаалары эртер. Токионуң «Такамада» залчылар бажыңында телефон даажы үзүлбестэн— анда хөй санныг спортчулар, судьялар, журналистер чыглып келгеш, болур маргылдааларның программазын тодаргайлап эгелээннер.

— Чемпионатка белетелди доостувус, спортчу делегацияларның хөй кезии Токиода чедип келген—деп, маргылдаалардың оргкомитединиң удуртукчуларының бирээзи Такэси Цутигахата СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Спортчулар ийи катокка маргыжарлар. Бирээзи — «Поөганын» национал стадионунга маргылдааларның ажыдыышкыны болгаш хаалкыны болур. Аңаа кыска программаның болгаш хостуг чүнгулаашкынның, а «Мэйдзи дзингу» катокка чүнгулаашкынның эске хевирлериниң маргылдаалары эртер.

Од маргылдаалар чедишкининг эртер дээрзинге ук чемпионаттың организаторлары бүзүредилгер. Фигурлуг чүнгулаашкынның япон ассоциязының делегей чергелиг маргылдаалары эрттирериже улуг дружулгалыг. Саппорога 1972 чылда фигурлуг чүнгулаашкынга олимпий маргылдаазы эрткен, а 1977 чылда Токионың делегей чемпионаты эрткен.

Бо удаада Токио маргылдаазынга 28 чүрттүрүнүң 128 спортчулары киржирлер.

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ОДУРУГНУҢ КИЖИЛЕРИ

Хар-биле шыптынган сеспрликке кара бараан өөнүг хептиг болуг киижилер кеспэ келген. Тренериниң чагыы кааның барымдаалап, күш-культуруулар чаңгыс аай дем-биле шуужу берген чорааи. Олар коочунаар фронтучулар. Боттарының кадыкшылыг быжыглаары-биле бир бөлүк кылдыр каттыжыын ап, Таллинниг Кадриорг аттыг парыгында чадаг маңнажып турарлар.

Курлавырда подполковник Алексей Михайлович Денисовтуң дайынчы оруу Совет Эвелелиниң Маадырынын Алдын Сылдызы-биле демдеглеттингеш, 1943 чылдың сентябрь 30-да Днепрни кешкеш, дайынга дээн хостан алган девискээрни оон командилаан турган ротазы бир хонук дургузунда камгалап алган. Оң тулчуушкунда А. Денисовту балыглапкан.

Ам-даа чедир сегиваэн, ленээр арткан оон өске-даа балыглары бар. «Вечерний Таллин» солунга кадыкшыл болуунуң дугайында материалды номчаш, 66 харлыг хоочун «спортка киржир-дир» деп бижээш-биле шинтпеделеп алган.

Алексей Михайлович-тиниң чугаалаан турары болза, моон мурнуунда-даа зарыдал кылып, бичии маңнаш-даа турган, ынчалза-даа часкаан маңнаарга, чалгараачыг. Тренировкага доктамал киржип эгелээн, оон уламыжындан сергелен-даа аварган. Чаа эш-өөрлер база дээшкызын чедимчелиг болган. Оларның ойнакчызы Сергей Ховалыг оюн төнчүзүнге чедир 4-ле минута арткан турда санны кынрген. Ынчангаш бо командa республика чемпионуну атты база Тыва АССР-ниң кубогун чаалап алган. Эр-келилер! Кызылдың хоккейжилерин үткаш, үшкү черни Барлык-Хемчик эзлээн.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
ЧУРУКТАРДА: оюн үезинде; Чөөн-Хемчиктиң шилиндек командазы, «Чыраа-Бажы» совхозтуң спортчулары.
В. КАРА-САЛДЫҢ фото-лары.

Евгения Алексеевна Сизованың чугаалап турары-биле алырга, бо балыкту дайынчы ициктериниң клуву деп санаан болур. Ол боду болза, 17 харлыында шериг хептн кедип алган, Тывадеге хүнүн Германияга үткүп алган. Хоочун фронтучулар чүгле гимнастика кылбаан, маңнап турар эвес, бассейнде база доктамал эштин турар.

Таллинде дайын хоочуннарының Совет комитединиң секциязының төлээлери дайын хоочуннарын кадыкшылга төөнүде чыын алган.

А. ХАРЧЕНКО, СЭТА-ның корр

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

М А Р Т

5. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Сердце матери». Урян-чечен фильм. 10.35 — 10.40 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Чаа док. телефильм. (ГДР). 2-ги фильм. 15.25 — Концерт. 15.55 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.25 — Док. телефильмнер. 16.45 — «Шилыраа школазы». 17.15 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.45 — Чурук сапында — хүк. 18.00— Эртем болгаш амыдырал. 18.30 — Док. фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бистиң сад. 19.35 — «Верность матери». Урян-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 22.00 — Киноконцерт. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 12.35 — Музыка. 2-ги класс. 9.05; 13.15—Француз дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.50; 11.40 — Ботаника. 5-ки класс. 11.10 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.00 — Физика. 8-ки класс. 13.45 — География. 6-гы класс. 14.15 — Совет уран чүүлү. 15.00 — 15.05 — Телемедээлер.
18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Концерт. 18.35 — Уругларга фильм. 18.55 — «Азия төвү». 19.25 — Док. фильм. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 20.00 — Док. фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Ненаглядный мой». Чаа урян-чечен телефильм. 23.05 — 23.35 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазы.

6. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Верность матери». Урян-чечен фильм. 10.20 — 10.25 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильм. (ГДР). 3-кү фильм. 15.20 — «Билир болгаш кылып билр». 15.50 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга Чаа док. фильм. 16.20 — Мультфильм. 16.35 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.30 — Фильм-концерт. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.45— 23.30— Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Железничар» (Югославия). — «Динамо» (Минск). Чапсарда. (22.30)—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10-гу класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05— Н. Грибачевтуң шүлүктери. 10.35; 10.40—Ниити биология. 9-ку класс. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 — М. А. Шолохов — «Айдарган кур чер». 13.10— Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.20 — В. Гюго. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 14.20 — Грузин ССР-ниң алдарлыг башкызы П. Г. Гуштаниң дугайында телеочерк. 15.05 — 15.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Орус дылды өөренир тур бис». 18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — Делегейде болуушкуннарның дугайында допчулал. 18.45 —«Челээш». 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Док. фильм. 20.25— РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазы. 20.40 — Конькиге маңнаар спорт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Маленькое одолжение». Чаа урян-чечен телефильм.

7 ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ненаглядный мой». Урян-чечен телефильм. 10.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.15 — 11.30 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Орус чугаа. 15.45 —М. А. Ульяновтуң төрүттүнгени хүнүнден бээр 150 чылынга. 15.45 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. «Лариса» (Греция) — «Динамо» (Москва). 17.15 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. «Бордо» (Франция) —«Днепр». 18.00 —Док. телефильм. 18.20—Улустуң аялгалары. 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — Фигуралыг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. 20.20 —«Үе». 20.55—00.00 — Делегейниң херээженнер хүнүнге турачкаатан байырлыг хурал болгаш концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. 9.05; 13.10 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — «Шыдыраа школазы». 12.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.20 — Төөгүнүң арыннары. 13.40— «Женщины шутят всерьёз». Тайылбыр бижиктиг урян-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Телемедээлер.
18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. телефильм. 18.40 — «Азия төвү». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Хөглүг ог».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 20.20 — «Үе». 20.55 — ССРЭ-ге ЧССР-ниң культура хүннериниң хаашкыны. 22.15 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазындан. 22.35 — 23.05 — Хаак спорту. Эр кижилер чарыжы.

8. ПЯТНИЦА

МАРТТЫҢ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Бистиң аваларывыска байыр». Концерт. 9.35 — Бөгүн — Херээженнерниң делегей хүнү. 10.05 — Фигуралыг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. 11.35 — Совет шүлүкчүлериниң чогаалдарындан Март 8-ке турасхаатан композиция. 12.00 — Концерт. 13.35 — Бөгүн делегейде. 13.50 — «Москвичка». Телеклуб. 15.35 — Үнүштер дугайы. 16.20 — Цирк көргүзүглери. 17.05 — Чаа мультфильм. 17.15 — «Печка на колесе». Чаа телешиин. 19.00 — Байырлал концерти. 21.00— «Үе». 21.35— Фигуралыг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. 23.05 — 23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Херээженнериниң делегей хүнүнге турачкаатан док. фильмнер. 8.55— Ритмиг гимнастика. 9.25 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 10.05 —Театрда, кинода болгаш телевидениеде музыка дугайы. 11.50 — «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш синхроннуг эштиишкинге чурттар аразының маргылдаазы. 12.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.40 — «Плыви, кораблик». Урян-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 17.10 — Концерт. 18.15 — Мультфильм. 18.25 — Док. телефильм. 18.45 — Теледопчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15—«Өннүктерниң шырайы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Приехали на конкурс повара». Урян-чечен телефильм. 22.45 — Музейлерде болгаш делгелге залдарында. 23.05— 23.35 — Хаак спортунга маргылдаа.

9. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.30 — «Кожамыктар». 9.30 — Ф. Шехтельдиң архитектуразы. 9.35 —Теле-көрүлде конкурс. Үрер хөгжүм ойнаар. 9.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Док. экран». 10.50 — Хөй эки бараннар дээш. 11.20 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Утпаан сен бе, эш...» 12.20—«Өг-бүле болгаш школа». 12.50 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 13.50 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның алдыгы делегей фестивалы — «Радуга» (Афганистан). 14.20 — Бөгүн делегейде. 14.35 —В. И. Ленин. Амыдыралының дугайында арыннардан. «Симбирская трилогия». 1870—1887 ч. ч. 1-ги фильм — «Зовы живых». Хөй сериялыг телефильм. 15.35 — Эстрада программазы. 17.20 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.55 — Мультфильм. 18.30 — «Советтер чурттунга улуг сүлчээ». Док. фильм. 19.35 — «Экранда — кинокомедия». «Женитьба Бальзаминова». 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — Фигуралыг чуңгулаашкынга делегей чемпионады.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. (Күш-культуржулар-га сүмелер). 8.30 — «Профессия эвес, а салым-хуу». 9.00— РСФСР-ниң улустарының XIII Кышкы спартакиадазында. 9.30 — Мультфильм. 9.50 — «Эртенги почта». 10.20 —«Черде, дээрде болгаш далайда». 10.50 — «Салют, фестиваль!». 11.15 — Кино — [illegible] 14.15 — Литва телевидение [illegible] фильм. 15.55 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Михалковтуң эстрадалыг күрүне театрынга чогаадыкчы кежээзи. 16.05 — «Веселая вдова». Музыкалыг урян-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.15 — Дэвистиң кубогу дээш теннис маргылдаазы. 19.45 — Делегейде болуушкуннар дс улалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Калыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.20 — 22.55 — Н. Некрасов — «Орус херээженнер».

10. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Ырлавайн барып шыдавас-тыр мен». 9.25 — «Спортлотонуң» 10-гу тиражы. 9.35 — Чаа док. фильм. 9.45 — «Будильник». 10.15 —«Совет Эвилелинге баран боор тур мен!». 11.15 — «Калыкшыл». 12.00 — «Эртенги почта». 12.30 — «Кезээниң шагы». 13.30 — «Музыка киоскузу». 14.00 — «Тоолдуң залчылары». «Аленький цветочек». Урян-чечен фильм. 15.25 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.25 — «Че-ве, кыстар!». 18.00 —«Делегей панорамазы». 18.45 — Телеочерк. 19.00 — Фигуралыг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.20 —22.30 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чурук сапында — хүн». 8.30 — Орус чугаа. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30— Фильм-концерт. 11.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 12.15 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинопопея. 7-ги фильм. — Сталинградтың камгалалы». 8-ки фильм. — «Сталинград чанында тиилелге». 13.50 — Таджик телевидениениң программазы. 15.00 — РСФСР-ниң улустарының XIII Кышкы спартакиадазында. 15.30 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. «Радуга». (Афганистан). 16.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.30 — Дэвистиң кубогу дээш теннис маргылдаазы. ССРЭ-биле ЧССР-ниң командалары [illegible] 17.00 — «Кинокөргүзүгнүң эдериичизи». [illegible] артизи Бюл-Бюльдуң Бакуда музей-квартиразындан дамчыдылга. 18.35 — Мультфильм. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Ону кылып шыдаар силер». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Шылгараңгай совет композиторлар— Ленинчи шаңналдың лауреаттары. Д. Д. Шостакович. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Нина». Урян-чечен фильм. 22.55—23.30 — Дэвистиң кубогу дээш теннис маргылдаазы. ССРЭ-биле ЧССР-ниң командалары ойнаар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы 37—42, чамдык черлерге 30—35 градус соор. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 10 градус соок болур. Дүне агаарның температуразы 40 — 42, хүндүс 18—20 градус соор.

Кино

МАРТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мой избранник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Девочка с синим ранцем» 9.10. К-клуб: **«Сказка за сказкой»**. 10.40, 15.00, **«Спартак»** 16.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ульзана» 14.30, 16.10, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Наследство» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Морозко» 15.00, **«Укрощение строптивого»** 17.30, 19.30 шактарда.

Редакцияның адрези:
667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузугу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кадр ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3061.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00455

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 56 (12746) | 1985 чылдың март 6, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртэз 3 копеек.

ЧОННУҢ ЧАГААЛАРЫ-БИЛЕ АЖЫЛ

Ажылчы чоннарның чагаалары партия организацияларынче доктаамал кээп турар. Улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринче, массаларның чогаадыкчы инициативазын болгаш политиктиг идепкейин көдүреринче, идеологтуг ажылды сайзыраңгаймыдарынче угланган болгаш өске-даа айтырыгларны авторлар көдүрүп турар. Ажылчы чоннуң чагааларыбиле ажылдың арга-методтары улам байып, ол талазы-биле ажыл экижип турар.

Эрткен чылын 749 чагааны, билдиришкинни болгаш хомудалды СЭКП хооркому, райкомнары алган, ол бөгүн мурнуку чылдан 95 чагаа-бижик хөй. Партия ажылдакчыларының хууда хүлээп алыышкыннарынга айтырыглары-биле малчыннаа, ажылчын-даа, тускай эртемниг-даа улустар кирип турар. 1139 кижи, оларның 1004-ү СЭКП хооркомунуң, райкомнарының секретарьлары хүлээп алган, боттарының сеткилсагыжын дөмдүрген айтырыглары-биле хоорномнарга, райкомнарга келген.

Ажылчы чоннарның чагааларын, билдиришкиннерин көөрү, бо талазы-биле ажыл чорударының дуржулгазы СЭКП Кызыл хоорномунда ээзш эвес чыгдынган. Чагааларда, билдиришкиннерде кирген санал-оналдар, шугумчулелдер, хомудалдар база арга-сүмелер-биле холбашкан 25 айтырыгны хоорномнуң бюрозунга чугаалашкан. Бо дугайты доктаалдарга, хемчеглерге чамдык чүүлдерни киирген, оон күүселдезин контрольга алган.

Айтырыгларны бюрога көөру-биле белеткеп тура, хоорайның 75 парторганизациязының, күш-ажылчы 78 коллективиниң болгаш хөй-нити организацияларының чагаалар, билдиришкиннер-биле ажылын, бүдүрүлге удуртукчуларының хамаатыларны хүлээп ап турарын организастап турарын хынап көрген.

Тудуг, транспорт болгаш ажыл-агыйның өске-даа адырларының бүдүрүлгелеринге хоорайның партия, ажыл-агый активи чедип, ажыл-ишчилерниң аразынче кирип чугаалашкан. Ажык чагаа хүннерин, чаңгыс аай политхүннерни, айтырыглар болгаш харыылар кежээлерин эрттирери ажылчы чонга сонуургалды чаалап алган. Удуртукчуларның солунга парлаан чүүлдери, телерадио дамчыдылгага чугаалары кижилерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

Чимээ, найысылалдың медицина хандырылгазының дугайында чагаалар, билдиришкиннер, хомудалдар республиканың парлалга органнарынга, СЭКП хоорномунга, хоорнүүскомга кээп турар. Оларның ээлериниң санал-оналдарын, шугумчулелдерин партия, совет, кадык камгалал органнары өөренип көрүп, бар курлавырларны, аргаларны ажыглап, ында кирген ажыктыг талаларны кадык камгалал албан черлеринге, хоорайның эмнелгелеринге барымдаалары чугулалап келген. Ол айтырыгларның өйү келгенин көргеш, СЭКП хоорному, хоорнүүском «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарның редакциялары-биле хоорайның медицина хандырылгазының айтырыгларынга Ажык чагаа хүнүн бо чылдың январьда организастап эрттирген.

Таңды, Эрзин, Улуг-Хем болгаш чамдык өске-даа районнарның партия организациялары доктаамал кичээнгейни ажылчы чоннарның чагааларынче, билдиришкиннеринче салып, оларның-биле чорудар ажылдың арга-хевирлерин дилеп тып турар. Ооң уламындан чаңгыс ол-ла айтырыглар-биле дагын катап келир шугумчулелдиг чагааларның саны кызырлып турар. Пенсия, пособие алырының, уругларны ясли-садикке тургузарының, инвалидтер болгаш дайын киржикчилериниң материалдыг хандырылгазының дугайында билдиришкиннер, хомудалдар эвээжээн.

СЭКП хоорномунуң, райкомнарының бюроларынга, министерстволар болгаш ведомстволар коллегияларынга, улус депутаттарының сессияларынга болгаш күүскомнарынга, хөй-нити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чагаалар-биле ажылды сайгарып көөрү доктаамалчып турар. Партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга болгаш конференцияларынга ол айтырыгны база идепкейлиг-биле чугаалажып турар.

Республика, хоорай, район организацияларының удуртукчулары соөлгү үеде бүдүрүлгелерге, тудугларга, совхозтарга чедип, шуут ол черлерге хүлээп алыышкын чорударын практикалап келген. Ажык чагаа хүннери, чаңгыс аай политхүннер, айтырыглар болгаш харыылар кежээлери, күш-ажылчы коллективтер мурнунга удуртукчу ажылдакчыларның отчёттары ажылчы чоннарга сонуургалды болдуруп турар.

Ленинчи чаңчылдар ёзугаар, чагаалар болгаш аас-биле дилеглерни партия массалар-биле харылзааның чугула кезээ, эргелеп башкарарынга оларның киржилгезиниң аргазы деп көөр. Чагааларда база хүлээп алыышкын үезинде киирген саналдар, хомудалдар, дилеглер тургустунган байдалды билип алырынга, ажылды шын үнелээринге, четпестерни илередип алырынга база ону эдеринге, политиктиг шын шиитпирни үндүреринге дузалап турар. Ол ээрге ажыл-херектиң байдалын эки билип, тодарадып алырынга идегелдиг болгаш солуттунмас үндезин болур.

Ындыг-даа болза чоннуң чагаа-бижиктери-биле ажылче «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң парткому, СЭКП Сүт-Хөл райкому, улус депутаттарының Кызыл райкүүскому ам-даа кошкак кичээнгей салып турар. Ынчангаш чагаа-бижиктерниң харыылаар, хынаар хуусаазы оларда узап турар таварылгалар бар.

Кижилерниң дилеглеринге болгаш негелделеринге кичээнгейлиг болуру партия комитеди бүрүзүнүң, министерство база ведомство бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга чугула чүүл болур. Ылаңгыя сагылга-чурумну бужыглаарының дугайында, ажыл-агыйжы эвес, социалистиг өнчүже хөл суггар чорук-тар-биле демисел дугайында чагаалар онза кичээнгейни негеп турар. Чагааларны сайгарып көөрүн чылзып турарларга шыңгыы негелдени тургузары, хомудалдарның хыналдазын боттуг көрбейн турар таварылгаларны, шугумчулел кызыышкынын, чагааларның ээлерин сүрер чорукту, бюрократизмниң бүгү хевирлерин шиитпирлиг-биле үзе шаварлы чугула херек.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң демдеглээни болза, хамаатыларның чагааларынга, дилеглеринге болгаш хомудалдарынга сагыш човаңгыр, кичээнгейлиг хамаарылга партия ажылдакчызы бүрүзүнүң, удуртукчу бүрүзүнүң чон мурнунга, партия мурнунга дорт хүлээлгези. Совет кижилерниң коллективтиг дуржулгазынга доктаамал даянып, оларның санал-оналдарын болгаш арга-сүмелерин кичээңгейлиг дыңнаары — ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынче ажылчы чоннарны идепкейлиг хаара тудары болур. Ынчангаш партия организациялары, совет органнар, ажыл-агый удуртукчулары чагаа-биле ажылдың стиль, методун ам-даа сайзыраңгаймыдар, ажылчы чоннуң медээлеринге, санал-оналынга дыңнангыр болуп, чогуур үезинде хемчег алыр ужурлуг.

⊙ ⊙

Чаа тудуглар немежип турар чаа квартал. Ында элээн каш тудугжу бригадалар бар. Кызыл хоорайның бо кварталында тудугларның ажылын хайнышкынныг деп чугаалап болур. Ында Николай Паниннин бригадазы база чылдың чедиишкинниг доозуп үнериниң социалистиг чарыжының коску черин ээлеп турар.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң бо бригадазы эрткен чылдың түңнели-биле эргелелде нийги черде болган. Олар бо хүннерде беш катап бажыңның бир талазының ханаларын салырын доозуп турар. Соңгулда мурнунуң хуралынга эш К. У. Черненконуп чугаазын олар номчуп таныжкаш, ында салган сорулгаларны изиг-биле чүүлдүгзүнүп, тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, тудуг материалдарын камналгалыг чарыгдаарынче сагыш салып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) Н. Панин бригадазының мурнакчы дашчылары Николай Соян биле Алексей Монгуш. Ол бригаданың ажылчыннары түүйбүнү дужурүп тур.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

⊙ ⊙

СЭКП ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БЮРОЗУНДА

1985 чылдың часкы хову ажылдарынга совхозтарның, агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының белеткелиниң чорун турарының дугайында айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозунуң ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Часкы тарылгага белеткелбиле болгаш ону эрттирерибиле холбашкан бүгү ажылдарны чогуур үезинде доозар талазы-биле дээштиг хемчеглерни Кодээ ажыл-агый министерствозу, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу, Сельхозтехкурком, СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннары албайн турарын хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Машина-трактор парыгының белеткелинге организас чок болгаш шуушең чоруктарны болдуруп турар. Март 1-ге чедир совхозтарда тракторларның 18,3 хуузу, культиваторларның — 19,7 хуузу, сеялкаларның — 16 хуузу болгаш өске-даа хөй техника септеттинмээн болган. Улуг күчүлүг тракторларның техниктиг байдалы дыка дүвүрээзинниг болдуруп турар. К-700 марканың 214 тракторларындан чүгле 134 азы 62,6 хуузу. Т-150К марканың 275 тракторларындан 211 азы 76,7 хуузу ажылдаар аргалыг болган. Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем районнарның совхозтарында К-700 тракторларның барык ортаа кезии септеттинмээн.

Мелиорация техниказының белеткелин база четпес чорудуп турар. Насос күштериниң агрегаттарын болгаш чаашкыннаддырар машиналарның септелгезин кылып талазы-биле даалгаларны Сельхозтехкурконнуң бүдүрүлгелери күүсетпейн турар.

Үрезиннерни арыглаары болгаш чогуур негелдеге чедирери саадап турар, чазын чажар тарaa культураларының үрезиннериниң чүгле 30 хуузу тарылга стандартының бирги болгаш ийиги класстарынга хамааржып болган. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда тарaa культураларының үрезиннериниң 46-дан 74 хуу чедир хемчээли үнүүшкүн болгаш арыглаашкын талазы-биле белеткеттинмээн.

Органиктиг чемишкиндилгелерни шөлдерге чедирери, шөлдерни бүдүкталдырары, мелиоративтиг системаларны белеткээри, кывар-чаар материалдарны четчелээри, минералдыг чемишкиндилгелерни болгаш химижилгениң база үнүш камгалалының өске-даа чүүлдерин сөөртүп алыры чавыс темпилерлиг чоруп турар.

Механизатор, суггатчы кадрларны белеткээринче, культураларны өстүрериниң дээшилгелиг технологияларын ажыглаарынга оларны өөредиринче, бот-орукта-чарылгалыг бригадаларны болгаш звенолар тургузаринче, коллективтиг кэрээни шиңгээдин алырынче чогуур кичээнгейни угландырбайн турар.

Демдеглеттинген четпестерни чайладыр талазы-биле бүгү-ле хемчеглерни алыры дээш бодунуң харысалгазының дугайында эштер Лавриненко, Жоголь болгаш Мешкорудников оларны СЭКП обкомунуң бюрозу сагындырган болгаш часкы тарылганың болгаш үнүш болбаазырадыр техниканы бедик шынарлыг белеткээрин дүрген доозар херекти боттандырарын Кодээ ажыл-агый министерствозундан, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозундан, Сельхозтехкурконнан негээн.

Олар совхозтарның болгаш Сельхозтехкурконнуң септелге мастерскаяларының бар күчүлерин долу ажыглаарын хандырар, немелде кадрлар-биле септелге кылыр бүдүрүлгелерниң ажылчыннарын четчелээр, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга эргежок чугула байдалдарны тургузар, чаашкыннадырар машиналарның болгаш установкаларның белдирлерин база агрегаттарын сельхозтехниканың районнар болгаш районнар аразының мастерскаяларынга даа, үнүүшкүнүт бригадаларны совхозтарга тургузарының аргазы-биле организастаар хүлээлгелиг.

Үрезин материалының байдалын болгаш шынарын март 15-ке чедир совхоз бүрүзүнге хандыр хынап көөр, чедишпейн турар үрезиннер-биле болгаш ээп олуртур материал-биле ажыл-агыйларны хандырарынче угланган немелде хемчеглерни алыр, бар бүгү үрезиннерни тарыырының бедик шынарынга чедир арыглаарын бо чылдың апрель 10-га чедир хандырар.

Хову ажылдарының эгелээринге чедир индустриалдыг болгаш интенсивтиг технологиялар-биле Кодээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң аргазынга механизаторларны өөредирин организастаар, курстарда өөренип турар механизаторларның аттестациязын доозар. Бо чылдың март айда 1040-ден эвээш эвес суггарылгаларны болгаш чаъсталдырылгажкын машиналарының база насос станцияларының 340 машинистерин, операторларын белеткээр.

Кышкы агротехниктиг хемчеглерни күүседириниң, шөлдерже органиктиг болгаш минералдыг-даа чемишкиндилгелерни база үнүш камгалаар будумелдерни сөөртүп тегерни күштелдирериниң талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорударын Кодээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, «Тувасельхозхимия» каттыжышкынынга СЭКП обкомунуң бюрозу даалган. Мелиорация системаларының болгаш тудугларының аштап арыглаарын болгаш септээрин экижидер.

Совхозтарже болгаш Кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелеринче кывар-чаар материалдарны сөөртүрүн дүргеделириниң соңгаарладып болбас хемчеглерни алырын, часкы хову ажылдарының эгелээринге чедир ажыл-агый бүрүзүнге машина-трактор парыгының үзүк-соксаал чокка ажылдаарын хандырар хемчээлдиг нефть продуктуларының курлавырын тургузарын нефть продуктуларының куркомунуң тыва эргелелинге, Сельхозтехкурконга, Кодээ ажыл-агый министерствозунга, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарынга, РАҮК-тер чөвүлелдеринге сүмелээн.

Кодээ ажыл-агый министерствозу, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозу, Сельхозтехкурком индустриалдыг болгаш интенсивтиг технологиялар-биле, а ол ышкаш дужуттерни магадылаарыбиле суггаттыг черлерге Кодээ ажыл-агый культураларын өстүрүп турар ажыл-агыйларга эргежок чугула техниканы, бедик шынарлыг үрезиннерни, минералдыг чемишкиндилгелерни болгаш үнүштер камгалаар чемселектерни тускайлан бээрин хандырар ужурлуг.

Суггарылгалыг чер ажылынга бригадаларның болгаш звенолорның коллективтиг кэрээбиле ажылдаарын ажыл-агыйны кэрээлиг чорударынга үндезилээш, организастаар.

Чиг эттиг, материалдарны, оттулар чүүлдерин саваарының, камналгалыг ажыглаарының, нефть складтарының, автомобильдерниң, тракторларның болгаш өске-даа бодуг чоруур машиналарның одалга аппаратуразының техниктиг байдалының эки байдалын хандырарының, техниканың куруг чорууруң болгаш ажылдадын каан шиммедикчилери-биле ишаа турарын дыка кизырарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорударынче Кодээ ажыл-агый министерствозунуң, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунуң, Сельхозтехкурконуң, улус депутаттарының районнар Советтериниң күүскомнарының, РАҮК-терниң чөвүлелдериниң кичээнгейин СЭКП обкомунуң бюрозу угландырган.

Кодээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга, Сельхозтехкурконга, СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, районнарның агроүлетпүр каттыжышкыннарынга республиканың партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнарының төлээлекчилери-биле кады бо чылдың апрель 10—15-теи орай эвес үеде 1985 чылдың часкы-хову ажылдарын чорударынга бүгү районнарның болгаш ажыл-агыйларның беленин хынаары сүмелээн.

СЭКП райкомнары, райкүүскомнар, РАҮК чөвүлелдери, парткомнар, совхозтарның, бүдүрүлгелериниң болгаш агроүлетпүр комплекизиниң организацияларының партия эге организациялары агроүлетпүр комплекизиниң ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер, бо чылдың дужуунге алгеледиг үндезинин салырының хемчеглериниң боттаныышкынынга контрольду чорудар хүлээлгелиг боор турар. Черле болганынга бедик харысалгалыг чорукту байдалын тургузар, ажыл-херекти ак сеткилдиг эвес, харысалга чок көөр чоруктарның, ведомство албан черлериниң кызыы эргеажыктарын болдарының фактылары-биле шиитпирлиг демиселди чорудар. Коммунистерниң эң-не шиитпирлиг черлерге тургузарын хандырар, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чорукту шыңгыырадырының хемчеглерин алыр, агроүлетпүр комплекизиниң күш-ажылчы коллективи бүрүзү беш чылдың доозукчу чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсеткен турзун дээш эргежок чугула чүүлдерни шуптузун кылыр.

ТИИЛЕКЧИГЕ ШАҢНАЛ

Эрткен чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышка тиилекчи болган Кызыл районнуң «Көк-Тей» совхозка РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан тураскаадыг хурал дүүн болуп эрткен.

Байырлыг хуралды совхозтуң директору ажыткаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковка сөс берген. Ажыл-агыйның эрткен чылын эки ажылдааның демдеглевишаан, он бирги беш чылдың доозукчу чылында планныг оналдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиннерлиг күүседирин ол күзээн. Ол ышкаш мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг доозарынче, часкы хову ажылдарынга кынамчалыг белеткенирынче кичээнгейни угландырган.

Совхоз эрткен чылын 3951 гектар черни андарып, бо чылдың дүжүдүнге белеткеп алган. Үрезин тарылга шөлүнге четчири-биле урдуңган. Тарылгага ажыглаар болгаш хөрзүн ажылдап кылыр техниканың септелгезин март 30-ге чедир доозарын шиитпирлээн.

Хуралга сүт-бараан фермазында мурнакчы бызаа ажаакчызы Л. В. Войткевич, хову-трактор бригадазының бригадири П. Ф. Иванов коллективтеринде ажыл-ишти чугаалап, бедик шаңналга өөрүп четтиргенин илередип, даалган ажыл-херээ дээш улам харысалгалыг болуруң чугаалааннар. Ол ышкаш совхоз директору Ю. А. Кривенко, совхозта партбюро секретары С. И. Зайцев ажыл-агыйның ажыл-ишчилери доозукчу чылда алган планныг оналдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни бүрүн күүседир дээш улам чүткүлдүг ажылдаарын бүзүреткеннер.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

«Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен юбилейлиг чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышка тиилекчи болуп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканнар. Ук ажыл-агыйга ол тукту тывысырынга турасказаткан байырлыг хурал аңаа Культура бажыңынга болган.

Хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы М. Е. Абрамов чүве чугаалаан. Ол Бүгү-россия социалистиг чарыжынга күш-ажылчы тиилелгези дээш коллективке баййыр чедирген болгаш беш чылдың доозукчу чылының планныг оналдаларын күүседиринге чедиишкиннерни күзээн. Ылаңгыя мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирериниң чугулазын онзалап демдеглээн. Ооң РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун совхозтуң ажыл-ишчилеринге тывыскан.

Хуралга хойжу Х. Д. Кыргыс, Ирбитейде өшку бригадазының бригадири К. Т. Доржу, чолаачы Ю. Д. Маадыр-оол болгаш партком секретары К. Х. Натпит санал берген. Олар он бирги беш чылдың планныг оналдаларын чедиишкинниг күүседирин болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурун хүлээгеннер.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

МУРНАКЧЫ ФЕРМАЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Кызыл районнуң «Көк-тей» совхозта Көк-Хавак сүт-бараан фермазы чүгле районда эвес, а республикада мурнакчы сүт-бараан фермаларының бирээзи.

Каш чылдар мурнунда ук ферма районда кудук көргүзүглүг фермага санаттынып турган. Ферманың материалдыг баазазы четпес, мал чеми зоотехниктиг норма ёзугаа хандырттынмаан, инектерниң сүткүрү чавыс, ферма коллективиниң сагылга-чуруму багай, ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй турган. Ынчангаш ферма сүтту бүдүрээ база садар планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүсетпейн келген.

Үстүнде айыттынган четпестерни ээр, чайлаар дээш фермада партия организациязы, бригадир Игорь Петрович Сагоян боттуг ажылдарны чорудкан. Чаа инек, бызаа кажааларын, ясли, магазин база чурттаалга бажыңнарын туткан. Сагылга-чурумну шыңгыыраткан. Оон түңнелинде Көк-Хавак фермазының төөгү ёзулуг культурлуг ажылдаралдың сууру апарган. Ажылчыннарның үнер-кирер чоруу болгаш ажыл шагы үзер бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээр ажылчыны үнелеп кылдыр кижилерниң саны кизырылган. Ферманың түңнелин каракка көзүлдүр-ле экижээн. Ферма сөөлгү чылдарда күрүнеге сүт садар планын доктаамал ажыр күүседип келген.

Эрткен чылын ферма 820 тонна сүтту садар турган, 869 тоннаны каткан. Ук ферма районнуң бүдүрер сүдүнүң 35 хуузун, а ону садарының 33 хуузун ээлеп турар. Ферманың саанчылары бир инектен чылда 2200 кг сүттү саар турган, ортумаа-биле 2279 кг сүт саггаан. Ол көргүзүг районнун түңнелинден 870 кг, а чаржып турары «Тиилелге» совхозтан 369 кг хөй. Ол ышкаш ферма чеден дөрт тонна инек эъдин күрүнеге дужааган. Оон 73 хуузу бирги, 13 хуузу ийиги сорттуу болган. Күрүнеге дужааган мыйыстыг бода малдың деңзизи 459 кг болуп, районнуудан 102 кг, а «Тиилелге» совхозтан 87 кг хөй бооп турар.

Ферманың коллективи сүтүн шынарынче онза кичээнгейни салып турар. Эрткен чылын күрүнеге дужааган сүдүнүң 96 хуузун азы 836 тоннаны бирги сортка дужаагаш, күрүнеден 8800 рубль немелде төлевирни алган. Саанчылар саггаан сүдүнүн үскүрүнче база улуг кичээнгейни салып турар. Эрткен чылын сүттүң үскүрү районда 4,11 хуу, «Тиилелгениң» — 4,22 хуу, «Х Улуг хурал» база «Кара-Хаак» совхозтарның фермаларында 3,95 хуу болуп турда, Көк-Хавактыңда 4,35 хуу болган. Фермада инектерниң уксаазы экижээн.

«Көк-Тей» совхоз эрткен чылын 2 млн. 700 муң рубль арыг орулгалыг ажылдаан. Ол чедиишкинге Көк-Хавак сүт-бараан фермазының киирген улуг-хуузу эвээш эвес.

Фермада мурнакчыларның саны чылдан чылче көвүдеп турары өөрүнчүг. Оларның чижээнге мергежил аайы-биле чемпионнар саанчы Саара Арандол Ховалыговнаны, бызаа ажаакчызы Войткевич Лидия Вилгельмовнаны, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бюро кежигүнү саанчы Монгуш Урана Хевек-ооловнаны болгаш өске-лерни-даа чоргаарал-биле адап болур. Оларның кызымак ажылын чаңгыс чер-чурттуглары бедик-биле үнелеп, улуг бүзүрелди көргүзүп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга саанчы Саара Арандол Ховалыговнаны, район Совединиң депутаттарынга саанчы Монгуш Урана Хевек-ооловнаны база бызаа ажаакчызы Войткевич Лидия Вилгельмовнаны, суур Совединиң депутадынга саанчы Чазамба Нина Саржыевнаны бедик көдүрүүшкүнүг соңгааннар.

Олар эш-өөрүнүң, чоннуң бүзүрелин, идегелин күүседип шыдаар дээрзи чигзиниг чок.

Ферманың коллективи он бирги беш чылдың соөлгү чылында, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюн, партияның XXVII съездизин төлептиг күш-ажылчы белеткелдиг уткуур дээш, боттарының чедир кылбаан чүүлдерин, аргаларын, курлавырларын салып көргеш, бо чылын күрүнеге 850 тонна сүттү, 120 тонна инек эъдин садар бедиткен социалистиг хүлээлгелиг ажылдап турар. Ферманың найыралдыг, интернационалчы күш-ажылчы коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкинниг эргелээн.

Х. МОНГУШ.

Кызыл район.

Экономика камналгалыг болур

ИДИГ БЕРИИШКИНИНГЕ ДАЯНЫР

48 тудуг эргелелиниң бригадалары бо чылын база бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алгаш ажылдап турар. Тудугжу бригадалар быжыккан кадрлар-биле хандыртынган. Оларны бедик мергежилдиг, хоочун кижилер удуртуп турар. Е. С. Бизяеваның, В. Б. Борбак-оолдуң, Р. Ф. Григорьевичиниң болгаш өскелерниң-даа бригадалары планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турары өөрүнчүг.

Ындыг-даа болза, бисте амдаа ажылдаттынмайн турар курлавырлар эвээш эвес. Тудуг ажылы нарын. Ону удуртуруң экижидери, ажылды шын организастап билири кончуг чугула деп бодаар мен. Объект дээш чүгле шеверлекчилер эвес, дашчылар, сантехниктер, электриктер шупту харысалгалыг. Ынчалза-даа төнчү көргүзүглер бистерниң, шеверлекчилерниң ажылындан хамааржыр. Тудугнуң шынарын экижидеринче киирип турар үлүүвүс эвээш эвес.

Херек кырында тудугларны хожудаашкынныг ажыглалга киирип, хөй эде кылыышкыннарны болдуруп турарывыс чажыт эвес. Ооң чылдагааны чүдел? Бир талазында бригадаларны кайы-бир ажыглалга кирер объектилерже мөөнээп турар. Ооң түңнелинде ажылдап турганывыс объект шимчевейн туруптар. Чайгы үеде өске тудугларже бисти тараткаңы-биле кыш удур кирген объектилеривиске бергедээшкиннер тургулады. Хөй дузалал тудуг организацияларын чыглып кээрге ажылдаарын дыкпыш, сыңмарлажып, бот-боттарывыска шаптыктап туруп бээр-дир бис. Чижээ, уруглар эмнелгезиниң эжиктеринге катап шооча салганыдан ийи дугаар дозулаар ужурга таварышкан бис. Төлевилел өскерилген дээш белен хананы дедир үттеп каарга, ону канчаар-даа малгаштап, каш-даа катап чугайлап турда, ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң саналын СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн болгай. Бо идиг бериишкин ажылды шапкынчыдарынга улуг ужур-дузалыг дээрзи билдингир. Бир эвес график сагыттынмас, бир-бир объектиже октаар чоруктарны эвээжетпес болза, ажылчыннар материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкин чок артар. Ооң уржуунда хожудаңгай тудуглар тыптып, эде кылыышкыннар саны көвүдээр.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге тудуг ажы-

Тудугжунуң алдар-ады-ажылында

хевир кирбес боор-дур. Ол болза чүгле ажыл шагынга каража эвес, камналга чедип алырынга шаптыктыг. Бүдүн корпусту катап чугайладывыс. Арттыр чарыттынган дозу болгаш чугай дээш кым буруулугул?

Объектиниң хуусаа бетинде, эки шынарлыг дужааганы дээш шаңнал акшаны бээр, бригадирлерге, инженер-техниктиг ажылдакчыларга немелде төлевир тургузары көрдүнген болгай. Тудугга күш-ажылды организастаарын, шалыңны болгаш ажылы дээш шаңнап-мактаар аргаларны сайзырангайжыдарының системазының дугайында ССРЭ-

лын механизастаары улуг рольдуг. Бистиниде байдал кандыгыл? Чугайлаашкындан аңгыдаазын хол-биле кылып турар бис. Батареяларны, хөй дозу кирер черлерин чаштырар. Бедиктенир чадалар аар, чылдырары берге. Дозу сөөртүр машина эргижирээн, чүдүрер-дужүрер аргазы четпес. Дозуларны доскаарларга эккеп каарга, херээжен улус ону ийлендиргеш кудуп алыр. Ол белен эвес. Төктүрү база аажок, хаттарже уруглар боттары дажыглаар. Эвээш-даа хемчээлинден эгелеп шеверлел ажылдарын механизастаарын өөренип көөрү күзенчиг.

Чамдыкта объектилерниң белен эвезинден шеверлекчилер бригадалары ажыл чок артар-дыр бис. Февраль айда байдал база ындыг кончуг эки эвес болду. Уруглар эмнелгезинге бок-сак ажылдар кылып турдувус. Бо чылын ажыглалга кирер нити чуртталга бажыңының чылыг киирттинмээниден бистиң ажылывыс саадап турар.

Мергежилинге бердинген, ак сеткилдиг ажылдап турар ажылчыннар бисте эвээш эвес. Чоокта чаа Галина Разумова үшкү разрядты шиңгээдип алган. Маргарита Оюн, Оля Дүктүг-оол болгаш өскелерниң-даа ажылы макталдыг. Бригадавыска чаа келген аныяктарны дагдынып ап, бүгү талалыг дузаны көргүзүп турар бис. Шеверлекчилерниң харысалгазы бедик, сагылга-чурум быжыккан. Хандырылганы экижидип, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар болза, олар долу күш-биле ажылдаарлар.

Эде кылыышкын чокка ажылдаар дизе, дузалаа тудуг организацияларының ажылын таарыштыр тургузары, оларның аразында харылзааны быжыглаары, керээлерни тургузары чугула. Брак кылганы ээы график үскени дээш харысалганы онаап турар болза, байдал экижир ужурлуг. Бо таварылгада шаңнал акшаларны казып турза эки.

Кайы-даа тудугга камналга айтырыынче сагыш салбайн турары чажыт эвес. Дозуну кайы хире алганын, объектиге чежени чарыгдааныны хынавайн турар. Артып калган дозуну хумуннарга кадырып турарывыс четпес. Черже төп турарывыс база бар. Улусчу контроль бөлүктери мону шыңгыы хайгааралга алыр болза эки.

«Правда» солунга парлаттынган тудугжу бригадирлерниң чүгүнде күш-ажылды организастаарын экижидери чугула деп айыткан болгай. Материалдар чок дээш, механизмнер-биле четче хандырбааны дээш чамдык таварылгаларда хайыраан ажыл шагы хилис барып, тудугжулар анаа олуруп турары хомуданчыг. Бо бүгү ажылдар бригадирден, прорабтан улуг хамаарылгалыг. Ажылчын хүн бүрүзүн баш бурунгаар планнап, херек материалдарны үезинде чагыдып ап турган болза, туруушкундан чайлап болур. Ниитизи-биле эргелел, трест удуртукчуларының тудуг ажылынче ханылап кирбейн, тудугжуларның негелде-херегледин өөренип көрбейн турарын шүгүмчүлээри артык эвес.

Идиг бериишкиниң аргаларын чөп ажыглаар болза, шаңнап-мактаар аргаларны ажылдың төнчү көргүзүглери-биле ужуктап, ажылчыннарның материалдыг сонуургалын көдүрер болза, тудуг ажылын шапкынчыдып болурунуң аргалары бар.

Л. МЯЗИНА.
№ 48 тудуг эргелелиниде бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

Тапсы бажындан ыяш сөөртүрү белен эвес. Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының Чербиде ыяш белеткээр пунктузунуң чолаачызы Михаил Михайлов кадыр-берт оруктап хүнүң-не ийи чүс ажыг километрни эртип турар. Ол республиканың тудугларынга херек ыяшты херегленкчилерге үе-шаанда чедирип, планын үргүлчү ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: Чербиде ыяш белеткээр пунктунуң мурнакчы чолаачызы Михаил Михайлов.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ПЛАННААН СООНДА...

Районнуң чурттагла-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң коллективи эрткен чылын эки ажылдаан. Планны алган соонда, күүседири албан дээрзин кижи бүрүзү билир. Ол талазы-биле ажыл-херекчи ханы чугаа социалистиг хүлээлгелерни ап турувуста болган. Салдынган сорулга күүсеттинген. 1984 чылдың нити планныг онаалдазын коллектив 120,8 хуу күүсеткен. Чунар-бажың, хеп чуур черниң ажылчыннары база социалистиг хүлээлгелерин эки күүсеткеш, ачы-дуза чедирилге планын 136,3 хуу, 105,8 хуу боттандырган. Аалчылар бажыңының коллективи база эки ажылдаан. Нити коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ооң мурнунда чылдарга деңнээрге элээн бедээн. Коллективтиң ажылы СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттинген. Ол көргүзүглерни чедип алырынга чүү идиглиг болганыл?

Бүдүрүлгениң күш-ажылчы коллективтеринде күш-ажылдың сагылга-чурумунче кичээнгей улгаткан. Партия, профэвилел, комсомол организациялары ол талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Ооң дээштии бедээн. Коллектив кежигүннериниң бот-боттарынга негелдези шыңгыыраан. Күш-ажылдың сагылга-чурумунга таарышпас байдал тургустунуп келзе, дораан хемчег алыр. Кады ажылдап турар эш-өөрүнүң сөзү быжыг дээрзин кижи бүрүзү билир. Ооң-биле кады социалистиг чарыштың дээштиниң чедип алыр сорулга-биле ону шын организастаар хемчеглер алдынып турар. Күш-ажылчы маргылдааны айлап, кварталдап үндүрүп турар бис. Эки ажылдаан мурнакчыларны шаңнап-мактаарының бүгү-ле арга-хевирлерин ажыглап турар. Планны ажыр күүсеткени дээш шаңнал тыпсып турар бис. Мурнакчыларывыс эвээш эвес. Хеп чуур цехтиң ажылчыны С. Б. Монгуш, кочегар М. С. Чаш-оол, сантехник Р. А. Куулар, аалчылар бажыңында дежурный Д. Монгуш болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың чаңгыс эвес удаа тиилекчилери. Эрткен чылдың түңнели-биле база мурнааннар.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында бистиң коллективтиң мурнунда сорулгалар эвээш эвес. Бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин ап тура, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдаарын шиитпирлээн бис. Доозукчу чылдың планныг онаалдазын бар арга-курлавырларны санап көргеш, бо чылдың декабрь 1-ге күүселдирин коллектив хүлээнген. Салдынган сорулганы күүседир дээш чыл эгезинден тура кызымак ажылдап эгелээн бис. Ооң түңнели бо. Январь, февраль айларның планын ажыр күүсеткен.

Б. КУЖУГЕТ,
Чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги.
Чөөн-Хемчик район.

МАЛЧЫННАРЖЕ ҮНҮҮШКҮН

СЭКП Бай-Тайга райкому, райкүүском совхозтарның малчыннарынче комплекстиг үнүүшкүнүн организастаан. Аңаа партия, совет ажылдакчылар, кижи, мал эмчилери, лекторлар, садыг ажылдакчылары кирипкен. Олар үш хүн дургузунда «Тээли», «Бай-Тал», «Мурнакчы» совхозтарның малчыннарын кезээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев соңгулда округунуң соңгукчуларынга чугаазын, делегейде болгаш чурт иштинде болуушкуннар дугайында беседаны лекторлар малчыннарга таныштырган.

Кижи эмчилери малчыннарның, оларның уругларының кадыын шинчип, эмнер берген. Мал эмчилери төрээн хойларның чаш хураганнарының кадыының байдалын көрген. Автомагазиннер садыгжылары чугула херегледиң бараанын ажыл-ишчилерге саткан болгаш малчыннарның чаа чагыгларын хүлээп алган.

Партия, совет ажылдакчылар нити кыштаглаашкынның байдалы-биле таныжып, ында чедиишкиннерни айтып, илереттинген четпестерни эдерниң тодаргай хемчеглерин алганнар.

И. СЕДИП.
Бай-Тайга район.

Хандырылгаңар кандыгыл?

УЛАМ ЭКИЖИДЕР ДЭЭШ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының коллективи он бирги беш чылдың доозукчу чылын төлептиг күш-ажылы-биле доозар дээш бо чылдың эгезинден кызымак ажылдап эгелээн. Эрткен чылдың түңнелин чугаалашкан бүдүрүлге хуралынга кооператорлар бедиткен хүлээлгелерин алган. Ооң күүселдезин чедип алыр дээш чыл эгезинден тура, демниг ажылдап эгелээн бис. Бо чылдың эрткен айларында кооператорлар эки ажылдаан. Январының планын ап көрээлиңер. Ол — 100,2 хуу күүсеттинген. Доозукчу чылды ажылчын кооперациязының ажылдакчылары багай эвес эгелээн. Аңаа эрткен чылда чедип алганывыс көргүзүглер идиглиг болганы чугаажок. 1984 чылда бараан саарылгазының планы 3 млн. 695 муң рубль турган болза, ол херек кырында 3 млн. 716 муң рубль кылдыр күүсеттинген болгаш план 100,6 хуу күүсеттинген. Салдынган сорулганы бүрүн боттандырарынга күш-ажылдың быжыг сагылга-чуруму, дээштиг организастаан социалистиг чарыш идиглиг болган. Ооң-биле кады хүлээнген херээнге ажылдакчыларның харысалгазы бедээн.

Бистиң ажылывыста кол-ла чүве — садыгның бедик культуразын чедип албышаан, чоннуң херегледин долу хандырары болур. Чамдык коллективтеривис садыглаашкынның дешпшилгелиг аргазын ажыглап, ону чедип ап турар.

Кооператорларның эрткен чылда база ол-ла чылдың дөрткү кварталында ажылы Респотребсоюзтуң баштаар чериниң база СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл туктары-биле демдеглеттинген.

Кызымак ажылы-биле макталдыг кооператорлар бисте хөй. Садыгжылар Т. Байыр-оол, Е. Кензин, Н. Санчай-оол, А. Самдак, чолаачылар А. Хирлигбей, О. Бабкин, хлеб быжырыкчылары А. Нуржут-оол, А. Салчак болгаш оон-даа өскелер үлегерлиг ажылды көргүзүп турарлар.

Ажылывыс дески деп дорт чугаалап шыдавас бис, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Чурттакчы чоннуң херегледиң эргежок чугула бараанары-биле хандырылгада үзүктели бээр чүүлдер бар. Садып алыкчыларның чагаан бараанарының Кызылдың садыг баазаларында чамдыкта чок болурундан ындыг таварылгалар тургустунуп келир.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев соңгулда округунуң соңгукчуларынга соңгулда мурнунда чугаазын кооператорлар чүүлдүгзүнүүшкүн-биле дыңнап хүлээп алган. Совет кижилериниң чаагай чоруун бедидеринче партия, чазак улуг кичээнгейни угландырып турарын ол чугаа база катап бадыткаан. К. У. Черненконуң: «Бистиң ниитилелививсте амыдыралдың деңнели болгаш шынары чылдан чылче бис кайы хире эки ажылдап турар болдур бис, ол хире бедип турар. Ооң эвээш-даа эвес, хой-даа эвес. Ынчангаш чоннуң чаагай чоруун дүрген көдүрер дизе, бис ажылывысты бүгү участоктарга дүрген болгаш үндезини-биле экижидеривис эргежок чугула» дээни кооператорларга, бистерге база хамааржыр. Ынчаар ажылдаар ужурлуг бис. Көдээ ишчилерниң садыг-биле хандырылгазын улам экижидер дээш ажылдаар бис.

Ч. АЙЫР-САНАА,
ажылчын кооперациязының баштаар чериниң даргазы.
Улуг-Хем район.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемде Чаа Шагаан-Арыг хоорайның шеверлекчизи Полина Хомушку ажылынга кызымак, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда болуп, бригадазында мактадып турар. Ол хоорайда Валентина Павловна Подкопаеваның шеверлекчилер бригадазының мурнакчы ажылчыны Полина Хомушкунуң төлептиг үлегер-чижээ-биле кызымак ажылдап, тудуг ажылының шынарын бедидеринче сагыш салып турар аныяктар хөй. Олар бо хүннерде 80 аал чурттаар бажыңның өрээлдеринде шеверлел ажылдарын кылып эгелээн-нер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДЕМНИГ АЖЫЛДАП ТУРАРЛАР

Эрзин райпозунуң универмагы суурнуң Комсомольская кудумчузунда. Улуг-биче садып алыкчылар ооң эжиин амыратпас, ындазында хайымныы кончуг. Ооң садыг шөлү улуг, делгем, садыгжыларның ажылдаарынга-даа, садып алыкчыларга-даа ол таарымчалыг. Магазинде үш салбыр бар: белен хептиң, идик, канцеляр бараанныр садар салбыр. Ооң садыгжылары үеннерге аныяк кыстар, комсомолчулар. Оларның ажылын садып алыкчылар мактап чугаалаары таварылга эвес. Коллективте шынап-ла демниг аныяктар ажылдап турар. Салбыр бүрүзүнде «Саналдар болгаш хомудалдар» дептерлери бар. Садып алыкчыларның садыгжыларның ажылынга хамаарыштыр кылган бижиглелеринден оларның эки ажылдап турарын билип ап болур.

Садыгжыларның садып алыкчылар-биле ажылы оларга чүгле бараан ап бээри-биле кызыгаарланмас. Садып алыкчыларга кандыг-бир бараанны көргүскеш, сүмелээн турар. «Кедип көрүңер даан, көрээлиңер, силерге эй болуп таарджыр чадавас» дээн чугааны магазинниң кайы-даа салбырынга бо-ла дыңнап болур. Садыг кылып келгеннерге кончуг-ла дыңнангыр кыстар. Ооң бадыткалы бо. Идик садар салбырга турдувус. Улгады берген эр кижи садыгжыга мынча диди: «Мал маллап турар улус бис. кызым, аалым иштинге, менээ таарджыр кидис идик бар ирги бе?» дээш каш дугаарлыг идик херегин чугаалады. Садыгжы садып алыкчыга мынча деп харыылаан кааны: «Силерниң херегленнеп дугаарларыңарны төндүр садыптывыс, амдызында чогул. Долаш эвес болзуңарза, маңаптар силер бе? Складта идиктер бар, эккелдирерниң аргазын дилеп көрейн» дээш Галина Норжунмаа садыгжы эжи-биле чугаа солчу каапкаш, үне берди. Үр-даа болбаанда, малчынның херегзээн бараанын машинага эккелген. Кижилерге дыңнангыр, сагыш човангыр ажылдаар деп чүве ол-дур ийин. Ону универмагтың бүгү садыгжыларынга хамаарыштыр чугаалап болур. В. Монгуш, М. Ондар, Г. Норжунмаа, С. Кур, Т. Дульба, З. Има олар садып алыкчыларга дыңнангыр ажылдап турарлар.

Универмагта садыгжының болуңуп дерээн. Коллективтиң социалистиг хүлээлгезин ында аскап. Салбырларның ай, квартал санында канчаар ажылдап турарын доктаамал көргүзүп турар.

Коллективтиң бүдүрүлге көргүзүглери эки. Демниг болурга, кандыг-даа ажыл бүдүнгүр болгай.

С. ОЙДУП.

МЭЭҢ ДАГДЫНЫКЧЫМ

Садыгжының мергежилин чедип алыры — мээн күзелим турган. Мөңгүн-Тайга районунга кээп, ол дугайым чугаалаарымга, коллектив менээ дыка дыңнангыр болган. Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чөмпенилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы Дүү-Дарый Салчаковна Чанзанның эргелекчилээни үлетүрг баараннар магазинниңге өөреникчилээрин сүмелээн. Коллектив мени күзелдии-биле хүлээп алган, хоочун садыгжының удуртулгазы-биле садыгжының ажылы белен эвес дээрзин ындаа билдим. Ындыг-даа болза Дүү-Дарый Салчаковнаның сүмези-биле садыгжының мергежилин шиңгээдип ап эгелээн мен. Үш ай садыгжылап өөрендим. Күзел, чүткүл-ле бар болза, салган сорулгазын чедип алыр чорду. Ооң соонда районнуң аңгы-аңгы магазиннеринге ажылдадым. Мергежил-билиимни бедидер сорулга-биле ажылдавышаан, Красноярскиниң садыг техникумун бот-өөредилге-биле доозуп алдым. Бо хүннерде дагдыныкчым Д-Д. С. Чанзан-биле кады ажылдап тур бис. Мергежил талазы-биле башкымдан ам-даа өөренмишаан мен.

Эрткен чылын коллектививис багай эвес ажылдаан, планныг онаалдаларывыс күүсеттинген. Районнуң магазиннериниң аразында эрткен чылдың дөрткү кварталында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, бирги черни ээлеливис. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын коллектив 108,8 хуу күүсеткен. Ол көргүзүглерни чедип алырынга мээн дагдыныкчым Дүү-Дарый Салчаковна Чанзанның үлүү улуг.

К. СОДУН.

АДАКТАЛГАН

«Саян» совхозтуң сурагдыг хойжузу Демир-оол Салчакович Доттаа он бирги беш чылдың доозукчу чылында хой бүрүзүнден хураганны, бир баштан 3,2 кг дүктү алырын хүлээнген. Ооң ынай бодунуң күжү-биле 10 тонна сигенни, 15 тонна курагг өлекти белеткеп алыр сорулганы салган.

Малчын Дөге даапың чанында Калбак-Даш деп черде кыштап орар. Амгы үеде ооң кадарган хоюнуң оолдаашкыны адакталган, 360 хоюнуң 320-зи төрүпкен. Хураганнар онча-менди дорунуп турар. Өгнүң херээжен ээзи Динзеңмаа Маадыевна Доттаа аныяк сакманчылар Зоя Маадыга, Аля биле Дончунмаа Доттаа оларга чаш хураганнарны канчаар ажаап, доруктурарын айтып берип, ажыл-ишчи үлегерин көргүзүп турар. Дузалакчы кадарчы Сергей Мөңге хойларны ажаап, караактажырынга кызымаан көргүзүп келген.

Т. СИИРИН.

ХАРЫСАЛГА БЕДЭЭН

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунуң хойжуларында малдан чаш төл алыр дээш демисел уламчылавышаан. Совхозтуң хойжуларында бо хүннерде харысалга бедээн. Шалып иште Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болат-оол Салчактың удурткан № 2 хойжу бригадазының малчыннары төлүктээн оолдашкын үезин багай эвес эрттирип турарлар.

Чаш мал төлү дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда малчын Бухаров Чымба чоруп турар. Ол амгы үеде 362 хураганны менди ажаап доруктуруп, чымыштыг ижин уламчылавышаан турар. Малчынның кодаңнында дузалакчы кадарчы Комбу Байыс-оолдуң, сакманчылар Деге-Кара Сарыгның, Мария Дембирелдиң ажылы эки. Бригаданың өске кежигүннери О. Монгуш, Ө. Монгуш олар тус-тузунда 270—350 хураганнарны камгалап алганнар.

Мал оолдаашкынының шиитпирлиг үезин чогумчалыг эрттирер дээш шалып иште совхозтуң удуртулгазы доктаамал сагыш салып, мал чемининң сөөртүлгезинче, зооветеринарлыг ажылдарже, малчын кодааннарже шефтээшкин ажылынче кол күштү угландырып турар. Шак ындыг ажылдар аныяк коммунист Лариса Салчактың удурткан № 1 хойжу бригадада база шапкынчып турар.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

АТКА ТӨЛЕПТИГ

Сергей Амыгаевич Нурсат 1943 чылда партия кежигүнүнге киргеш, оон бээр коммунистиң бедик адын ыдыктыы-биле сагып келген.

Областың партия школазын доосканының соонда, ол СЭКП Эрзин райкомунуң инструкторунга ажылдаан, партия болгаш чазактың үндүрген доктаал-шиитпирлерин чоннга сурталдаар, оон күүселдезин дээш ажылдап турган.

Качык, Сайгал баштарының кадыр-берт даглары, Эрзиниң Тере-Хөл, Үнэгетиниң карак четпес ховуларынга бызаргай аалдарны аъттыг кезип, партияның политиктиг болгаш организастыг ажылын чорудуп турган чылдары — Нурсаттың хып дээн аныяк үези ол-дур.

— Хуу ажыл-агыйлыг араттарны МЧАЭ-же эвилелдээр дээш кызымаккай ажылды чорудуп турдувус. Коллективтиг ажыл дугайында араттар эки угаап билбес турганындан, чамдык кижилер МЧАЭ-же кириксевес турган — деп, хоочун чугаалаар.

Борта чүгле партийжи чедингир сөс кижилерни бүзүредип шыдаар турган. Акызымна ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйда чедиишкиннерин чижекке ап, угаадып кээрге, араттар алыс шынга бүзүреп, МЧАЭ-лер чоорту колхозтарже кирип, амыдыралдыг каалама оруунче киргеннер. Коллективизацияның чылдары Сергей Амыгаевичиге амыдыралдың эң шыңгыы школазы болган.

Бежен чылдарның эгезинде Нурзат районнуң культура килдизиниң эргелекчизинге ажылдаан. Районнуң культура амыдыралынга ол көскү ажылдарны чорудуп, көдээге бот-тывынгыр уран чүүлдү сайзырадырынга чогуур базымнарны кылган. С. К. Токаның «Деңгүр-оол» деп шиизин бир-ле дугаар Эрзинниң бот-тывынгыр артистери сценага ойнап, районнуң культура амыдыралынга чаа арынны ажытканнар.

Сергей Амыгаевичиниң партия кайнаар чоруткан болдур, ол даалгадан кажан-даа бергезиниип, ойталап чорбаан. Коммунист кижи кайнаар күзей-дир — ынаар эвес, кайда херек болдур—аңаа ажылдаар ужурлуг дээрзин ол ыяк билир. «Кинону шанактап алгаш, боду лекция номчуп, аалдарны кезип, кыштың соогунда, дүне караңгыда безин шыгыраан-шагыраан бо-ла кээр, Нурзат-даа кызымак-ла болдур ийин» деп, ам-даа кырганнар шын сеткил-биле сактып чугаалажып орарын бо-ла дыңнап болур.

Бир-ле катап, Нарынның Ак-Довурак деп черге, бир аалга сургакчылап кээрге, кажаада хою ам-даа ажыттынмаан болган. Өгге кирип кээрге, ээлери аарааш, орундан тура албас ындыг. Аъдын шанактан адыргаш, киномеханиктиң суурже эмчиге сөс чедирери-биле чоруткаш, боду аалдың хоюн кадаргаш үнүпкен...

Ол — «Билиг» ниитилелиниң хоочун кежигүннериниң бирээзи. Лекция, беседаларны бүзүреддиг фактылар, сан-чурагайлар болгаш көргүзүт материалдарын ажыглап тургаш, дыңнакчыларның сонуургалын хаара тыртып келир кылдыр, бодуун дыл-биле номчуур кижи. Чоокку чылдарга чедир, партияның политөөредилгезиниң, экономиктиг өөредилгениң пропагандизи болуп келген, ооң кичээлдери амыдырал-биле холбаалыг, солун эртуп турган. РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң хүндүлел бижии — ооң лектор, пропагандист ажыл-чорудулгазының үнелели ол.

1955 чылда Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң амгы «Кызыгаар» совхоз партком секретарынга Нурзатты соңгаан. Ол үеде колхоз чаа тургустунган болгаш ажыл-агыйда четпестер, шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар хөй турган.

Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээзин бедидер, колхоз бүдүрүлгезиниң адыр бүрүзүнге партийжи өзекти тургузуп, оларның авангардчы ролюн күштелдирери эң чугула дээрзин секретарь эндевээн. Чогум-на партийжи ажылдың дүлгүүрүн оон тып, чаа колхозтуң экономиказын көдүрер, мал ажылы-биле чергелештир, Ак-Эрикке тараа тарып болурунуң перспективтиг айтырыын тускай эртемниглер-биле сүмележип, ону көдүрген.

Чогум-на ол үеде Доозуннугнуң улуг бутазын казар деп шиитпирни хүлээп алган. Буганы касчырынга районнуң бүгү сумуларындан улус кирипкен. Ол үеде техника чедишпезинден ажылды хол-дуунда хол-биле кылып турган. Демниг иштиң түңнелинде Тестиң дарган агып чыткан суу Доозуннуг ховузунче чалап үне берген! Бо эки үүлени бүдүреринге Сергей Амыгаевичиниң киирген үлүү улуг. Буганың суун ам-даа ажыглап турар.

С. А. Нурзат Самагалдай көдээ Советтиң күүскомунуң даргазынга, районнуң орук бүдүрүлге участогунуң начальниингинге, СЭКП Тес-Хем райкомунуң нити килдизиниң эргелекчизинге ажылдап, удуртулганың коллективтиг принцивин шыңгыы сагып, амыдыралга идепкейлиг турушуун, үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп келген.

Ниитизи-биле 26 чылдар иштинде янзы-бүрү организацияларга партия эге организациязының секретарынга Сергей Амыгаевичиниң ажылдап келгени ооң коммунистиң бедик адынга төлептиин көргүзүп турар. Партия райкомунуң бюро, пленум кежигүнүнге, район, көдээ Советтерниң депутадынга хөй удаа соңгуткан.

— Сергей Амыгаевич-биле үр үе иштинде кады ажылдап келдивис. Бодуун болгаш кызымаа-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган коммунист чүве. Ооң сагылга-чурум алдап, берген даалганы чедир күүсетпейн барганы ындыг таварылга турбаан, харын аныяктарның дагдыныкчызы болуп чоруур — деп, Сереңмаа Манзырыкчыевна Байыр-оол чугаалап турар.

Шынап-ла, ажылдап турары Тес-Хемниң коммунал-бүдүрүлге ажыл-агый эргелелинде комсомолчу кыстар Маруся Ооржак, Елизавета Оюн, Марина Куулар оларның дагдыныкчызы.

Хоочун коммунист чүгле дааңдырган ажыл-херекке, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиин, харысалгалыын көргүзүп келген эвес, а ог бүлезинге чаагай сеткилдиг ада болуп, уруг-дарыының өөредилге, кижизидилгезинче сагыш салып чоруур. Ооң ажы-төлү улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, адазының төлептиг салгакчылары апарганнар.

Күш-ажылчы ачы-хавыязы дээш, элээн каш медальдар-биле ол шаңнаткан. Сергей Амыгаевич персоналдыг пенсионер, районнуң одаалга черинде ам-даа ажылдап, нити херекке бодунуң үлүг-хуузун киирбишаан.

О. ТОЮНДИП.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Зоя Момуковна Куулар — Шекпээр ортумак школазының техажылчыны.

Алдык-кыс Сааяевна **Ооржак** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың АХК килдизиниң № 9 магазининиң техажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зинаида Куржаповна **Монгуш** — «Тыва кодээ тудуг» трестиң 741 КМК-зының ажылчыны.

Сарида Эртине-Очуровна **Сүлдемчик** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Галина Бойдуевна **Хертек** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказында саваар машиналарының машинизи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Антонида Ооржаковна **Монгуш** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың арыглал фабриказының ажылчыны.

Светлана Май-ооловна **Мокураш** — «Тыва даг-дугу» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң шеверлекчизи.

Татьяна Кужукеевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кулча Дүтпүйовна **Куулар** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Елена Андреевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечекмаа Эдер-ооловна **Дамбаа** — Хөндергейниң харылзаа белдириниң почтальону.

Светлана Кожуумаевна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чайка Иргитовна **Монгуш** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кара-кыс Кошкар-ооловна **Лопсан** — Хайыракан ортумак школазының техажылчыны.

Чечекмаа Арзылановна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Александра Адавастаевна **Ховалыг** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Солаана Седен-ооловна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң уруглар садының медсестразы.

Елизавета Арзылановна **Ондар** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Деспил-ооловна **Ондар** — Бажың-Алаак ортумак школазының техажылчыны.

Валентина Ортун-ооловна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сайын Мандыковна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Чаш-ооловна **Ховалыг** — Бажың-Алаак ортумак школазының интернадының ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Часыт Унчековна **Хертек** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серенмаа Түлүшевна **Бадамай** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Нина Алексеевна **Гончарова** — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Галина Халарбаевна **Монгуш** — Шамбалыг суурда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Шуновна **Балчир** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Дары-Сүрүн Степановна **Идам** — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Михайловна **Микпер-оол** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Вейра Кыргысовна **Шавылдай** — «Ээрбек» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Дулушевна **Донгак** — «Өөк» совхозтуң ажылчыны.

Светлана Мөнгеевна **Ооржак** — «Хадын» совхозтуң ажылчыны.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Александра Дундергиковна **Монгуш** — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Дыңгыш Сайын-Белековна **Ондар** — Хөр-Тайганың участок эмнелгезиниң повары.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Орланмаа Дыртык-ооловна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чаязаңмаа Сарыг-ооловна **Сат** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Допук-кыс Семис-ооловна **Ондар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Ираида Төмүр-ооловна **Ооржак** — Иштии суурда яслисадта кижизидикчи башкы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Бүрүңмаа Сарыгларовна **Куулар** — районнуң төп эмнелгезиниң кол бухгалтери.

Майя Шойдуновна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Кысыдажовна **Ондар** — СЭКП райкомунуң бухгалтери.

(Уламчылыг).

ТАЙБЫҢ ДАЙЫНДАН КҮШТҮГ

Совет Эвилелин делегейниң ниити дайынның кичээндирингелерин сагындырбышаан, дайын кыжанышкынның узуткаар, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры-биле күженишкиннерниң каттыштырарынче кыйгырып, ядролуг чепсекти хары угда, бүрүнү-биле чок кылыры, ол үндезин эчис сорулганы чедип алырының эрге-ажыктары дээш ак сеткилдиг, боттуг чугаалажылгаларны кылыры дээш демисежип турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң делегейниң ниити дайынның америк хоочуннарының чагаазынга харыызын шак-ла ынчаар көрүп турар.

«К. У. Черненконуң бистиң чагаавыска харыызы бистиң кижи бүрүзүн ханызы-биле өөрткен, фашизмге удур кады демиселдиң дугайында болгаш өлүмнүг ядролуг кыжанышкынны узуткаары дээш бистиң чурттарывыстың бөгүнгү хүлээлгезиниң дугайын сагындырган — деп, К. У. Черненконуң адынга келген чагааның авторларының бирээзи Э. Бэрнхэм медеглээн.

— Фашизмни баскан Тиилелгениң 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде бистер фашизмге удур демиселдиң үезинде кижи төрелгетенниң таварышканы канчаар-даа аажок улуг каража-когаралдың, хөй өлүмчидимниң дугайын база катап сактып турар бис. Эрткен дайынның айыылдыг халавын көрүп эрткен хоочуннар ядролуг дайын кижи төрелгетенниң кайы хире коргунчуг түңнелдерге чедирерин кымдан-даа артык бодап билип турарлар. Чогум-на ынчангаш, бистер ССРЭ биле АКШ ядролуг чепсекти узуткаарынче угланган дугуржулганы чедип алыры эргежок чугула деп санап турар бис. Совет Эвилели фашизмге удур демиселдиң кол аар-бергезин бодунга чүктеп эрткен. ССРЭ бөгүн база-ла ындыг быжыг туруш-биле тайбың херээн камгалап турар. Бистер, совет кижилер-биле бир демей, тайбың дайындан артык күштүг боор болур болгаш күштүг болур ужурлуг-даа деп чүвеге бүзүревишаан, ол дээш бүгү чүүлдерни кылырынга белен бис».

«Совет удуртукчу эрткен дайынның эң кол кичээндириниң бирээзин уттуптарынче кым-даа албадап шыдавас — деп, шын чугаалаан. Ынчан бистиң чурттарывыс делегейге тергиидээрин кордаанарга кады ойтур шавыышкынны берген — деп, дайынның өске база бир хоочуну — **М. Грублаускас** чугаалаан. — ССРЭ-биле АКШ ийи янгы социал-экономиктиг системаларга хамааржыр-даа болза, оларның ниити дайзынынга удур демиселге каттыжарынга ол шаптыктаваан. Кижи төрелгетенниң дириг артар азы артпазының дугайында айтырыг дорт шиитпирлеттинип турар үе болур бөгүн ындыг кады хөделиишкин шак ындыг хемчээл биле эргежок чугула апарган».

К. У. Черненко чер кырынга амыдырал турар бе азы турбас бе дээрзиниң дугайында чугааның боол турарын, бо хүн совет-америк кады ажылдажылга амыдыралчы эргежок чугулазын айыткан деп, барыын-герман **«Вархайт»** солун бижээн. ССРЭ биле АКШ-тың аразынга харылзааларының кандыг болурундан делегейде дыка хөй чүүлдер хамааржыр. Ынчангаш кандыг-даа чорудулар чугаалажыышкын кылырынга шаптыктаашкын болбас ужурлуг».

Австрияның **АПА** информация агентилелиниң дамчытканы болза: совет удуртукчу тайбыңны хандырарының эрге-ажыктары дээш АКШ-биле кады күженишкинни кылырын сан а л д а а н. ССРЭ биле АКШ-тың үзел-бодалдары болгаш туруштары ийи-даа аңгы болза, дайынның кыжанышкынын узуткаарынче болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры-биле чүткүүр ужурлуг деп, Москва бүзүреп турар.

«Боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш чаагай тура-сорук туң болгаш ак сеткилдиг, боттуг чугаалажыышкыннарның эргежок чугулазын Совет Эвилели айыткан — деп, Киприниң **«Харагви»** солуну бижээн. — К. У. Черненко дагланган боо-чепсек кымның-даа айыыл чок чорууп, АКШ-тың-даа айыыл чок чорууп быжыглаваанын айыткан. Тургустунган байдалдан үнериниң аргазы чаңгыс — ядролуг чепсекти хары угда, кажан-кезээде узуткаары болур. Ынчаарга өлче орук — ак сеткилдиг, боттуг чугаалажыышкыннар боор турар».

«Индиан экспресс» дээр улуг салдарлыг солуннуң бижээни болза: боо-чепсекти угаан-медел чокка эндере бүдүрер чорукту соксадыр сорулга-биле АКШ-биле кады хөделириниң эргежок чугулазын совет удуртукчу айыткан. Эрткен дайынның кол түңнелдериниң бирээзи делегейге тергиидээрин оралдашканнарга ынчан Совет Эвилели-биле АКШ-тың кады ойтур шавыышкынны бергени болурун К. У. Черненко демдеглээн. Дайын айыылын узуткаар дээш күштерни каттыштырарының чугулазын делегейниң ниити дайынның дуржулгазы шынгыызы-биле негеп турар.

Дайын кыжанышкынның узуткаары, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш күжениишкиннерни каттыштырарын делегейниң ниити дайынның дуржулгазы шынгыы неген турары — совет удуртукчунуң бодалының кол утказы ол боор турар-дыр — деп, чехословак **«Руде право»** солун демдеглээн. Аңаа Женевага болур деп турар ядролуг болгаш космос чепсектериниң дугайында совет-америк чугаалажыышкыннар база хамааржыр. ССРЭ ону чедиишкинниг эрттирери дээш бүгү чүүлдерни кылырынга белен. Ынчалза-даа ону чедип алырда өске таладан чаагай күзел-сорук база негеттинип турар. Амдызында Вашингтон чугаалажыышкыннарны долгандыр байдалды хоралаарын, хүн айтырыыныың чугула чүүлдерин тодаргай, ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөрүнге шаптыктаарын оралдажып турар.

Болгар **«Работническо дело»** солуннуң бижээни болза: Күшке идегээрин, шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту чедип алырынче чүткүл дүшкүурлуг чорукту улам чиигледирериинге, удур-дедир меседежиишкинге чедирер дээрзин дайын соонда эрткен дөртен чылдар маргыжар арга чок кылдыр бадыткаан. Дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларының талазы-биле, кижи төрелгетенни ядролуг дайынның кыжанышкынындан чайладырының херээнге Совет Эвилели АКШ-биле кады хөделирин күзеп турарын К. У. Черненконуң харыызы тодаргай көргүзүп турар. Ол эчис сорулганы чедип алыр дээш ССРЭ бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр-даа элаар.

«Совет улустуң болгаш оон эрес-маадырлыг Кызыл Армиязының делегейниң ниити дайынынга көргүскен өндүр улуг маадырлыг чоруу — фашистиг кулданмышкындан бүгү кижи төрелгетенни камгалап каапы болур — деп, моол **«Унэн»** солун бижээн. Чогум-на ол улуг Тиилелгениң ачызында бистиң бөмбүрзээвис дөртен чыл иштинде амыр-тайбын, шөлээн туруп келген. Ындыг турбуже, реакцыялыг күштер боо-чепсекти дагланыр чыып, чаа дайын-биле кижи төрелгетенге кыжаныр турар. Ол чорук дайынга удур демисежип турар ак сеткилдиг бүгү кижилерниң дүрүм ёзугаар килеңнээжин болдуруп турар. Тайбың дайындан күштүг боор шыдаар болгаш ындыг болур-даа ужурлуг дээрзинге бүзүрелди К. У. Черненконуң илереткени делегейниң улустары бүрүнү-биле деткип турар.

(СЭТА).

Социализм чурттарында

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДЫҢ ЭЭЛЧЭЭНДЕ

БУДАПЕШТ. Иштики курлавырларга үндезилээш, кылып турар продукцияның шынарын бедидери, бүдүрүлге хемчээлин улгаттырары— Венгрияны фашизмден хостааныының 40 чылынга болгаш ВСАП-тың XIII съездизинге алдар кылдыр республиканың машина бүдүрер коллективтериниң боттарынга алган социалистиг хүлээлгелериниң кол чүүлдери ол боол турар.

Ол адырда социалистиг чарыштың мурнуку олуруунда Дъер хоорайда вагон болгаш машина тудуушкунунуң «Раба» дээр комбинады чорул турар. Ооң ажылдакчылары хүн бүрүнүң нормазын 102-104 хуу күүседип турар. Ол бүдүрүлге чери ол ышкаш көдээ ажыл-агыйы техниказын база кылып үндүрүп турар. Ооң демдээн хаккан тракторлар болгаш сеялкалар чурттар аразының ярмаркаларынга чаңгыс эвес удаа мактадын келген.

Ажылчыннар съезд мурнуунуң чарыжының кол сорулгаларының бирээзи ЭДЧ кежигүнү чурттарже, даштыкыже үндүрер чагыгларны чогуур үезинде, шынарлыг белеткээри деп санап турар. Чүгле эрткен чылын акы-дуңма чурттарже 350 млн. ажыг рубль түңнүг машиналарны болгаш магадылал кезектерин чорудуп берген. Совет чер ажылдыгларның адынче хөй санныг көдээ ажыл-агый техниказын үргүлчү чорудуп берип турар.

ЭРТЕМ — БҮДҮРҮЛГЕГЕ

БЕРЛИН. Эрткен чылын ГДР-ге барык беш чартык мун чаа үлетпүр кылыгларын болгаш амгы үениң технологиязын тургускан. Ооң-биле продукцияның шынарын бедидериниң болгаш улус ажыл-агыйының ажыктыг чорууун улгаттырарының шиитпирлиг үндезинин салдынган. ГДР-ниң эртем болгаш техника айтырыгларының талазы-биле министерствозунуң чанында шинчилел кылдызының чөвүлел хуралынга ол бүгүнүң дугайында чугаалашкан. Шинчилекчилерниң, конструкторларының болгаш технологтарының саналдарының болгаш эгелээшкиннериниң ачызында эртем-техниктиг даалгаларының 10 хуузу хуусаадан эрте күүсеттинген азы хөй хемчээлдиг экономиктиг ажыкты берген.

ЧАШТЫРЫЛГА ДООСТУР ЧЫГААН

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның шөлдеринде часкы чаштырылга ажылдары доостур чыгаан. ВСР-ниң ТСЭ-зиниң дыңнатканы-биле алырга, февраль 25-ке чедир чазын тарыыр рис чуртта 1,6 млн. гектар хире черде олуртунган, ол болза, планда көрдүнген даалгаларның 90 хуузу-дур. Республиканың соңгу можуларында тарылганың темпизи элээн шапкынчаан, ында агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарындан хожудаашкын көскү боол турган.

Мурнуу можуларның көдээ ажыл-ишчилери эки ажылдап турар. Ында дыка хөй районнарда рис олуртуру доозулган, ниитизи-биле мурнуу чүктүң тараажылары планныг дәвээ-ның чүгле 3 хуузун чедир күүседири арткан.

СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

УЛАН-БАТОР. Мал ажылында селекция-уксаажыдылга ажылын улам сайзырадыры — улусчу Моолдуң көдээ ажыл-агыйын интенсификастаарының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи. Амгы үеде республикада бежен хире тускай-жыттышкан ажыл-агыйларда, фермаларда болгаш бүдүрүлге-шенелде станцияларында ниитиниң малының шынар составын экижидериниң талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Бо талазы-биле эртемденнерниң болгаш специалистерниң ажылын Улан-Баторнуң Ж. Самбу аттыг мал ажылының болгаш ветеринарияның эртем-шинчилел институду каттыштырып, башкарып турар. Моол селекционерлерниң кызымаккай ажылының түңнелинде барын болгаш узун дүктүг хойларның, чөөктүг өшкүлерниң ук черниң агаар-бойдузунга таарышкан чаа породаларын тургускан.

(СЭТА).

Бо бичежек кудумчу Венесуэланың найысылалының ажылчын районунда. Ооң бедик эвес бажыңнарының аразының чоогу дегет, олар кедергей улуг чаданың тепкиништери ышкаш, даг белин өру үнүп чоруп каан. Кайы ырактан көскү дой «шиферлиг» бажыңнар буруң шагның Караказын сагындырар, ынчан ону «Кызыл крышалыг хоорай» деп адап турган чүве-дир.

Кудумчуларның кызымызы аажок, машиналар арай деп-ле каржып эртер. Хоорай чурттакчылары хостуг үезин колдуунда балконнарга эрттирер, кожазы-биле баштанчыр, ооң сөөлгү медээлерни билип аар.

МОСКВА АТТЫГ КУДУМЧУ

Москва кудумчузу бо хүннерде 40 харлап турар, ынчалза-даа ооң баштайгы чурттакчылары 1944 чылда маңаа келген. Эрге-чагыргалар-биле үр «тутчуп» келгенниниң түңнелинде олар маңаа турган помещиктиң черинге бичии чаңгыс каът бажыңчыгаштар тудар эргени чедип алганнар.

Баштайгы чурттакчылардан артканнар ээээш. Ынчалзажок олар ынчаардагы уттундурбас хүннер дугайын анаяктарга күзелдии-биле хөөрегилээр.

— Кудумчу чаңгыс-ла неделя иштинде тургустуна берген болдур ийин—деп, ак баштыг, чырык карактарлыг, сиирэш ажылчын холдарлыг Хосе Рафаэль Лопес чугаалады.—Даң бажындан имирге чедир ажылдап турдувус, ынчалза-даа 20-30 хире кижи чыглып алгаш, Кызыл Шеригниң тиилелгелериниң дугайын солуннардан номчуур үени тып аптар турдувус. Совет Эвилелиниң Гитлерге болгаш ооң аг-шериинге удур демисели дээрге бүгү улустарның, ооң иштинде Латин Америка улустарының, тайбың келир үези дээш демисели-дир деп чүвени билип турган бис. Бистиң бо диипке нацистерниң талалакчылары шериг-фашистиг эргилделер кылыр деп белеткенип алган, чүгле эптиг үени манап, турганнар. Совет Армияның өлүмнүг согуушкуннары ол пландарны үскен. Бистиң ээзэшбиче дузавыс — акша шилчидилгелери, эмнер — фашистерни чылча шаварынга хензиг-даа бол улуг болганынга өөрүп чоруур бис.

Чогум-на харын бир ындыг кежээки хуралга кудумчувусту Совет күрүнениң найысылалының ады-биле адаар деп шиитпир үндүрүп алдывыс. Тускай соңгуп алган делегаттарывыс ол шиитпирни хоорай чагыргазының чөвүлелинге чугаалап чедирген, элээн каш хонганда байыр-найыр дыңмырап турда, азыгда бажыңга «Калье Моску» дээн бижимелди аскан, а ынчаарда хоорай чагыргазының алыяк кежигүнү, ам Венесуэланың компартиязының көскү ажылдакчызы Эдуардо Гальегос Мансера чүве чугаалаан.

— Дайын төнген дугайында медээни дыңнааным хүнну кажан-даа утпас мен—деп, Леонор де Серпа дээр угбады берген херээжен кижи чугаалап орду.— Бис силерниң тиилелгеңерге өөрүп турдувус, ол бистиң боттарывыстың салым-чолувустуң кезии болу берген. Совет Эвилелиниң кайы хире хөй эң эки дээн оолдар, кыстарын дайынга чидирип билир бис. Ынчаардагы дайын бистиң чуртувусту ол бергени, ынчалза-даа ам дайын болур болза, бүгү кижи төрелгетен өлүр дээрзин билир бис. Ынчангаш эрткен дайыннарның халавын утпас болгаш тайбың дээш бүгү чүүлдү кылыр херек. Бо херекке Москва кудумчузунуң чурттакчылары, бүгү-ле бодуун венесуэлдер-биле бир демей, совет улус-биле кезээде кады.

Константин САПОЖНИКОВ,
ПМА-ның корр. Каракас.

ВЕНГРИЯ. Кадык камгалалының четкилерин калбартыры болгаш сайзырадыры, чонга көргүзүп турар эмчи хандырылгазын экижидери — бо беш чылда республиканың социал политиказының бирги черге лиг сорулгаларының бирээзи.

Будапештиде дүрген дуза чедиририниң албаны чаа бажыңны алган. Ооң эргезинде — бедик мергежилдиг эмчилер, амгы үениң болбаазын деригелери болгаш машиналары бар. Ол бүгү кажан-даа дүрген келдириге ёзугаар үнүптеринге белен.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

НИКАРАГУА УЛУС ШИИТПИРЛИГ

МОНДЕВИДЕО. (СЭТА). Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега сандиножу улусчу революцияның чаалап алыышкыннарын камгалап алырынга никарагуа улустуң быжыг шиитпирлиин онзалап айыткан. «Бистиң кужувус бисте чок боол турар болбаазырангай чепсекте эвес, а алдарлыг маадырлыг чанчылдарга кижизиттинген бистиң улустуң белиг моральдыг мөзү-шынарында боол турар»—деп, ол аңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, медеглээн.

Вашингтоннуң биске албадааны хан төктүүшкүнүг дайын ам элээн каш чылдарда үргүлчүлеп, хөй-хөй мун кижилерниң амы-тынын аппарып, экономикага канчаар-даа аажок улуг каража-когаралды чедирген деп, Д. Ортега чугаалаан. АКШ канчаар-даа аажок хөй санныг хөлезиленикчилер армиязын чыып, өөреткен болгаш чепсеглээн, ынчангаш олар херээженнерни, кыргэннарны болгаш чаш уругларны-даа кээргевейн, камгалал чок кижилерни өлүрүп турар. Ак бажың контрреволюстуг идегеттерни деткип турарын агартырын оралдажып, янзы-бүрү хоозун-мөге чүүлдерни чогаадып турар. Никарагуада сес мун хире куба шериг чөвүлекчилер турар, куба шериглерни ында доктаамал турар дээрзиниң дугайында АКШ-тың албан кижилериниң бадыткашкыннарын эң-не хоозун-мөге чулчуруушкун-дур деп, Д. Ортега с о й г а л а а н. Революцияның тиилелгезиниң болгаш Никарагуага Сомосаның диктаторжу ёзу-чурумун дужур октааның соонда Куба бистерге чырыдыышкын, кадык камгалалының талазы-биле, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларын хөгжүдеринге дузалаан.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА). Венада чугаалажыышкыннарның ээлчеглиг хуралынга ЧССР-ниң делегациязының удуртукчузу Л. Гапдл чүве чугаалаан. «Төп Европада кургаг чер шериглерин болгаш боо-чепсектерни Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың эгелеп кызырарының болгаш талаларның ол районда чепсектиг күштерниң база боо-чепсектерниң деңнелин оон соңгаар бедитпес дугайында дугуржулганың кол чүүлдерниң» төлевилелин тайылбырлаарын ол уламчылаан. Чугаалажыышкыннарның дорт киржикчилери — социалистиг күрүнелер ол төлевилелди бо чылдың февраль 14-те киирген турган.

Ук чаа иницативаның боттуг, чогумчалыг характерин Чехословакияның төлээлекчизи тодаргай айтып көргүскен. Социалистиг чурттарның — чугаалажыышкыннарның дорт киржикчилериниң киирген төлевилели Венада шуулганның ажылын идепкейжидеринге болгаш Европа диптиң төвүнге чепсектиг күштерни кызырар болгаш кызыгаарлаар талазы-биле баштайгы тодаргай хемчеглер дугайында бот-боттарынга таарышыр дугуржулганы чедип алырынга идигни бээр сорулгалыг.

АКШ. Америк Барыын Вирджиния штатта ажыл соксадып турар шахтёрларны хөмүр-даш казарының «Спрус крик процессинг» компанияның ээлери коргударын оралдашканнар. Ооң президентизи Джеймс Слейтер ажыл соксадыышкынының киржикчилериниден боттарының ажылдаар черлеринче доп-дораан ээп келирин негээн. Бир эвес ынчанмас болза, оларны ажылдан үндүрер апаарын ол медеглээн. Ажылчы чоннарның ол шимчээшкинин баштап турар АКШ-тың дагжыларының каттышкан профэвилелиниң төлээлекчилери ажыл соксадыышкынның үргүлчүлээрин медеглээн.

Ол компанияның бүдүрүлгелеринде ажыл соксадыышкыны — Барыын Вирджиния, Кентукки болгаш Пенсильвания штаттарда ажылдан массалыг үндүрүүшкүнүн политиказынга удур 2.500 шахтёрларның дорт чартык ай үргүлчүлеп турар демиселиниң бир кезээ-дир.

ЧУРУКТА: Барыын Вирджиния штаттың ажыл соксаткан шахтёрлары.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

АМЕРИК ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХУРАЛЫ

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корр. А. Сидоровнинң дамчытканы болза: чуртка антисоветтиг, антикоммунистиг хоозун чулчуруушкуннарны күштелдирип, американнарны «совет кыжанышкынын» дээр мөге чүүл-биле коргутпушаан, Ак бажың халдаашкынның боо-чепсээн кажангызындан-даа артык кылдыр эндере бүдүрерин калбартып турар деп, АКШ-тың Компартиязының национал Даргазы Г. Уинстон медеглээн. Америк хөй-ниитиниң Чикагога болган хуралынга чүве чугаалааш, ол херек кырында Совет Эвилели Каттышкан Штаттарга кажан-даа кыжанмайн келген деп демдеглээн. Баштайгы согуушкуннуң эң чаа стратегтиг ядролуг чепсектерниң курлавырларын улгаттырары, делегейниң янзы-бүрү районнарынга агрессия белеткелдерин күштелдирери, даштыкыга улам-на хөй чаа америк шериг базаларын тургузарын «агартыр» дээш, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктеринге ындыг хоозун-мөге чүгүлдээшкин ам херек апарган-дыр деп, Г. Уинстон демдеглээн.

Вашингтоннуң айыылдыг чүткүлү чүгле улустар аразынга дүшкүүрлүг чорукту болгаш дайынның үнүп болур айыылын күштелдирер эвес, харын база Каттышкан Штаттарның болунга эң-не аар-берге социал-экономиктиг уржуктарны чедирип турарын АКШ-тың Компартиязының национал Даргазы айыткан. Бүдүрер чүүлдери чок шериг чарыгдалдарының күш четтинер арга чок бергелери чурттуң экономиказын божаңнадып, федералдыг бюджеттиң кажан-даа туруп көрбээн дефицидин тургузуп турар. АКШ-ты милитаристаар чорук эң чугула федералдыг программаларны Ак бажыңның кызырары-биле болгаш социал айтырыгларның дыка чиигленгени-биле дорт холбаалыг боол турар. Амгы үеде 16 млн. ажыг американнар ажыл чок чоруктан каражалап-качыглап турарлар. Капиталдарны шериг бүдүрүлгезиниң талазынче «чаа сорулуп турарындан» үлетпүрнүң чугула адырларында кризистиг болуушкуннарның күштелгениниден дыка хөй америк аныяктар доктаамал ажылды тып алырынга кандыг-даа идегел чок боол, тускайлан ажылдаар эргези чок амыдыралче эгелеп кирип турарлар.

Агрессия даштыкы политика ол ышкаш чуртта деңдии барыын үзелдиг күштерниң сөөк-язы ылгаар эң каржы күштериниң идепкейжээни-биле, сөөк-язы ылгаар чоруктуң күштелгени-биле база дорт холбаалыг боол турарын Г. Уинстон айыткан.

УРУГВАЙНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ШИИТПИРИ

МОНДЕВИДЕО. (СЭТА). Уругвайның чаа президентизи Хулио Мария Сангинетти мурнунда шериг ёзу-чурумунуң күштүг болдурганы чурттуң политиктиг партияларының, профэвилелдериниң, студентилерниң болгаш өске-даа хөй-нитти организацияларының ажыл-чорудулгаларын хоруан чорукту дужүрер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ажыл-чорудулгазын катап чоошдорец кааш партияларының болгаш организацияларының санынга Уругвайның Коммунистиг болгаш социалистиг партиялары, ажылчы чоннарның национал конвенциязы, университеттер студентилериниң каттыжыышкыны база кирип турар. Уругвай коммунистерниң «Популяр» солунунуң парлаттынып үнеринге хоруушкунну күш чок болдурган, парлалга дугайында амгы хоойлута эдилгелерни кылган.

КОЛ МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Социализмниң дайзыннары хоралап-даа турар болза, Танзания социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин тургузарынче угланыышкынынга шынчы боол артарын чурттуң Революстуг партиязының ТК-зының кежигүнү, Занзибарның кол министри Сейф Шариф Хамад медеглээн. Бурунгаар депшилгелиг чаартылгаларның удурланыкчылары бистиң партиявыстың политиказын бактаарын, чурттуң таваржып турары экономиктиг бергелерни Танзанияның шилип алганы социалистиг угланыышкынында-дыр дээрзин бадыткаарын оралдажып турарлар— деп, ол айыткан. Олар удавас келир үеде Танзания ол оруктан тайып дүжер дээрзин безин бүзүредирин оралдажып турарлар. Ынчалза-даа ындыг «төлгелекчилер» революстуг партияның угланыышкынны улус массаларының чүүлдүгзүвүүшкүнүн болгаш деткимчезин ап турарын уттуп турарлар-дыр деп, Сейф Шариф Хамад демдеглээн. Чүгле социалистиг принциптерни быжыы-биле барымдаалап, чурттуң тускайлан чорууп быжыглап турган, ёзулуг деңи эрге-шөлээ хандыртынган ниитилелди тургузуп болурунга бүзүрээр бис.

М. А. Ульянованың төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чыл болганынга

КАЙГАМЧЫКТЫГ ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Максим Горький бир катап мынча деп чугаалаан: «Делегейниң бүгү чоргааралын иелер хайырлап турар. Хүн чокка чечек үнмес, ынакшыл чокка аас-кежик чок, херээженнер чокта ынакшыл турбас, ие чокта шүлүкчү-даа, маадыр-даа тыптып болбас». Делегейге Ленинни берген ие — Мария Александровна Ульянованың дугайында сактыышкынга үстүнде состер бүрүн хамааржыр. М. А. Ульянованың төрүттүнген хүнүнден бээр 1985 чылдың март 6-да 150 чыл болган.

Мария Александровнаның бистиң хүннеривиске чедир арткан чуруктарының бирээзи кайгамчык чаптанчыг, чаагай сеткилдиг болгаш бүзүрелдиг аныяк херээжен кижиниң ажыт-чажыт чок арын-шырайын көргүзүп турар. Ол кедергей талантылыг болгаш билиглиг, күш-ажылга ынак кижи чораан. Оон өөнүң ээзи Илья Николаевич Ульянов баштайгы үелерде башкы турган, а оон соонда — улус чырыдылгазының көскү ажылдакчызы болган. Олар алды оолдарын уругларын өстүрген. Оларның бежи бүгү амыдыралын чонга, оон хосталгазының херээнге бүрүн бараан болдурган. Оларның аразында Владимир Ильич Ленин — шылгараан угаанныг бодалчы болгаш революсчу. Россияның социалистиг революциязының организакчызы болгаш удуртукчузу. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, делегей пролетариадының улуг башкызы болгаш баштыңчызы.

Мария Александровна 1835 чылда эмчи кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Ол мырыңай бичии турда авазы чок апарган, ынчангаш даай-авазының өг-бүлезинге өскен болгаш эки кижизидилгелиг болган. Бичиизинде-ле ажылдап билир, хамналгалыг болуп өскен. Өг-бүлеге өөредилгени алган, оон ыңай өөренир күзелдиг турза-даа, акша херелгениң чогундан өөренип шыдаваан. Ынчалзажок бот-өөредилге-биле хөй чүүлдерни билип алган. Орус болгаш даштыкы литератураны хөй номчаан, оон өрээлинге Герценниң, Тургеневтиң, Лев Толстойнуң, Гётениң, Гейнениң, Доденин, Шиллерниң чогаалдары эгезок хөй турган. Немец, англи, француз дылдарны өөренип алган. Музыканы эки шиңгээткен, фортепьянога тергиин ойнаар турган. Башкы болурун күзевишаан, сургалыг орус болгаш даштыкы педагогтарның номнарын хөй номчаан. Ушинскийниң, Пироговтуң, Руссонуң, Песталоццинниң чогаалдарын дыңдыр өөренген.

Мария Александровна өг-бүле тудуп, ажы-төлдүг болу бергеш, бүгү билиин уругларынга дамчыдып берип келген. Ульяновтарның өг-бүлезинге ажы-төлдү кижизидерниң хандыр бодаттынган эки системазы тургустунган. Ак сеткилдиг, шынныг чорукту өзүлүнга ажы-төлүн Мария Александровна болгаш Илья Николаевич кызымак кижизидип келгеннер. Бедик идеалдарга, чаагай сеткилдиң өзүлүнга, чоптуг чорукка уругларын олар шыдамыкайы-биле өөредип чораан, оолдары, уруглары беш харлыында-ла даштыкы дылдарны, музыканы өөренип эгелээр турган. Оон соонда олар школага тергиин эки өөренгеннер. Оларның тергиини Владимир болган. Симбирскиниң классиктиг гимназиязынга класстан класске ол үргүлчү-ле мактал бичиктиг шылчып турган.

Ульяновтарның өг-бүлезинге номчулга — кижизидилгениң болгаш өөредилгениң эң чугула кезээ болган. Бажыңга дыка байлак библиотека турган. Ынчалзажок хоорай библиотеказындан номнарны база ап келген. Пушкинниң, Лермонтовтуң, Некрасовтуң чогаалдарын номчуурунче онза кичээнгейни угландырган. Лермонтовтуң «Демон» деп шүлүглелин мичээрда парлаттынмаан турган, ынчалзажок ону Мария Александровна хол-биле чара бижээш, уругларынга боду номчуп берип келген.

Политиктиг болгаш эртем литературазынга сонуургал Ульяновтарның өг-бүлезинге улуг турган. Чернышевскийниң «Чүнү кылыр?» деп номун Владимир Ильич хөй удаа номчаан болгаш революстуг идеяларны мичээрда-ла ниитизэдип алган. «Француз революциязының төөгүзүн» Мария Александровна боду француз дыл кырынга номчаан. Аваның үлегерин ёзугаар Ленин аныяк чылдарында-ла Дарвинниң, Рикардонуң чогаалдарын хандыкшыл-биле номчуп чораан. К. Маркстың, Ф. Энгельстиң чогаалдарын Владимир Ильич номчуп турган. Кажан ол он беш харлыг турда, акызы Александр Петербург университединиң студентизи турган чылдарында К. Маркстың «Капиталын» эккелген. Ол чогаалды Владимир Ильич кедергей хандыкшыл-биле өөренген.

«Владимир Ильич болуунуң сыныш чок тура-соруу, организакчы талантызы, кижилерге сагыш човангырын болгаш оларны хамыы-биле хүндүлээрин авазындан салган алганы ол», — деп Н. К. Крупская онзалап демдеглээн. Надежда Константиновнаның чугаалаан ёзугаар алырга, Ленин авазынга кедергей ынак чораан.

Мария Александровнаның бүгү амыдыралы уругларынга ынаа-биле, оларның дугайында сагыш салыышкын-биле бүргеткен. А оон амыдыралы чиик эвес болган. 1886 чылда 55 харлыг ашааның мөчээни, 1887 чылда оглу Александрны хаанның амы-тынынга халдааш кылганы дээш хаан чазаазы ыяап өлүрген. Уруу Ольганың 1891 чылда мөчээни, Владимирниң, Дмитрийниң, Аннаның болгаш Марияның хөй удаа тудуп хоругдааны, шөлүглежир чоруткаы Мария Александровнага дыка берге болган.

Болуунуң эктинге, салым-чолунга онаашкан берге шылгалдаларны ол маадырлыг-биле шыдажып эрткен болгаш уругларын кажан-даа чемелеп көрбээн. Уругларының революстуг ажыл-чорудулгазы Мария Александровнага чоок болгаш билдингир болган. Оолдарының, уругларының чоптуг херээнге ол хамыы-биле бүзүрээн. 1890 чылда полиция департаментизиниң директоры дерзии хүндүлүг ынчалган кижи Александрның болгаш Владимирниң дугайында каржы сөстерни Мария Александровнага чугааларга, маадырлыг ие тургун келгиш, мынча деп меделгээн: «Болуумнуң оолдарымга, уругларымга чоргааданыр кижи мен!».

В. ФОМИЧЕВ. (ПМА).

РСФСР-ниң Улустарының VIII кышкы спартакиадазында

ХААК

Пермь. РСФСР-ниң Улустарының спартакиадазының баштайгы чемпионнары даг хаакчылары болган. Олар алдын медальдарны 1600 метр дурттуг, кадыр бадыраңныг 17 ыйналда эртер хаалгаларлыг дүрген бадар хаак оруунга чаалап алганнар. Херээженнерден Петропавловск-Камчатскидан келген студент, 19 харлыг спортчу Елена Ковалёва ону эң дүрген баткан. Ол ийи удаа баткаш 2 минута 01,46 секунда үени чарыгваан. Чоокта чаа Чимбулакка чурттуң бирги чери дээш болган маргылдаага чаалап алганы ийи мөңгүн медальдарынга спартакиаданың «алдынын» ол немээн.

Чусовой хоорайның 15 харлыг школачызы Ольга Кураленко тиилелгеге 0,12 секунда мурнадыпкан. Үшкү черде ленинградчы Людмила Кедрина.

Эр улус аразынга Челябинскиниң куш-культура институдунуң Чайковский филиалының студентизи 28 харлыг спортчу Валерий Цыганов тиилээн. Оон үези 1 минута 56,25 секунда.

Москва облазының спортчузу Иван Филанчук-биле Мурманскиден Александр Галанчев олар ийиги-үшкү черни үлешкеннер.

(СЭТА).

ХОККЕЙ

ПЕРМЬ. РСФСР-ниң Улустарының VIII кышкы спартакиадазының түңнел оюннарының хөй ааны программазын он ийи командалар старт пистолединиң боозланы-биле бир дөмей — клюшка-биле шайбаның аразында даашкы-биле ажыткан.

Пермьниң «Молот» стадионунга 17 хардан улуг эвес назылыг хоккейжилер маргыжарлар. Ол оюннар долгандырыг системазы-биле эртер. Баштайгы оюнну эгелээн командаларның бирээзи Магаданнан үнгеш бүгү Сибирьни таварааш, а ийигизи—Москва облазындан. Ажык дээр адаанда хоккей шөлүн муң-муң көрүкчүлер долгандыр турупкан. Москва чоогунуң хоккейжилери моон мурнунда болгулаан ындыг маргылдааларга алды удаа киришкен, үш катап шаңналдыг черни эзлээн, а магаданчылар—эң баштай.

Оюннуң дөрткү минутазында сибирьжилер санны ажыткан. Ол—Евгений Зайцев болган. Оон ыңайгы оюнга Москва чоогунуң спортчулары удурланыкчыларын удаа-дараа атакалап турган, 13:2-ге уткан. Ол хүн Москваның хоккейжилери горьковчуларны 7:2-ге, а Свердловскиниң спортчулары берге оюнга Новосибирскиниң командазын 2:1-ге арай боорда уткан.

(СЭТА).

БИАТЛОН

МИНСК. Найыралчы Армияларның X кышкы спартакиадазының киржикчизи, ГДР-ниң национал улусчу армиязының лейтенантызы сураглыг биатлонист Матиас Якоб болуунуң спортчу шаңналдарының коллекциязынга база бир алдын медальды немээн. Ол 10 километр дистанцияга чарышкаш, боодалганы база эки чоруткаш, 31 минута 52,7 секунда үени көргүскен. Раубичиде болган маргылдаага киришкен даштыкы спортчуларның аразындан тиилелге четкен баштайгы биатлонист ол болган. Совет спортчулар прапорщик Андрей Зенков биле бичии лейтенант Сергей Булыгин ийиги-үшкү черде.

Биатлонистер дараазында эстафетага чаржырлар, соолгу хүнде биатлоннуң үнген дээ-патрульдар чарыжы.

(СЭТА)

ЧАШТАРНЫҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

Найысылалдың эмнелге комплекизинде чаа тудуглар немешкен. Уруглар эмнелгезиниң поликлиниказы чыл эгезинде ажыглалга кирген. Ында алды участоктарда уругларны хүлээп ап турар. Түс-түс специалистерниң кабинеттерин ажыткан. Ынчангаш ада-иелер эмчиге уругларын киирер хээти-р маңаавас апарган.

Бо хүннерде 120 орунну чылар эмнелгени тудугжулар хүлээдип турар. М. В. Горбачевскийниң бригадазының бызаңчылары чамдык арткан эжиктерге шоочаларны салып турлар. Палаталарны, кабинеттерни дерип эгелээн. Л. Т. Мавлинаның, Р. Ф. Григорьевичиниң шеверлекчилер бригадалары шкаф, тумбочкалар дозулаан, хаьттар арызының чадаларын аштап арыглаан туру. Лифт салыкчылары соолгу эриилдерни чыып салып алган. «Лифт болур, лифтёр херек» деп, баштактангылаадылар. Ажылы адакталы. Бээрге, оларның өөрүшкүлүү аажок болду. Ынчаммайн канчаар, уругларга ол хире эки эмнелгени тудуп бергеннигге ыы чоргааралданмас боор. Чаштар каң кадык, аас-кежиктиг өссүн дээш сагыш ... паашкынның бир херечизи бо.

Эмнелгениң эълери орээлдерни аайлап салган база-ла дүвүреп турлар. Уруглар поликлиниказының кол эмчизи Ю. В. Карымов бөлүк дуңгүрлер тудуп алган, сеткилиниң ханганы арнында-ла мадей, хүлүмзүрүп базып туру. Белен өрээлдерни шоочалаан, өскелерин хынап көрген.

— Каш хонгаш бээр эрги эмнелгениң дериг-херекселин көжүрүп эгээр бис. Чаа эмнелге амгы үениң негелделиннге дүүштүр дериттинген. Борта операция, рентген, эмииг сүт-биле эмнээр тускай дериг-херекселдерни тургузар. Четпес болгаш чаа төрүттүнген уругларның, дегзирген уругларның диагностиканың салбырлары ажыттынган. Бо уруглар эмнелгезинге республикага бир дугаар палаталарны кислород-биле топчуткен хандырылганы кылыр — деп, кол эмчи Ю. В. Карымов чугаалады. Ол ышкаш чаш уругларның иелеринге палаталарны тускайлаанын ол демдегледи.

Иштики ажылдар доозулган. Кол тудукчу — «Кызыл үлеттүр тудуг» эргелелдиң бригадалары ам чаагайжыдылгага ажылын кылып кирива... Эмнелге комплекизиниң бир талазындан көөрге, ийи тудуштур туттунган бажың бедип үне берген коступ турар. Ол дээрге найысылалдың чаштарынга тудугжуларның белээ — уруглар эмнелгезиниң бажыңнары. Чаа объект мурнуу микрорайонунуң ансамблинде киргени болгаш ону улам хевир киирип турар.

А. БАГЫР.

ЧУРУКТАРДА: чаа уруглар эмнелгезиниң эмчилери Сергей Ливанцев болгаш Тамуна Ценлалдзе эмнедип турар бичии оол-биле; улуг эмчи сестразы Таисья Сенкевич биле эмчи сестразы Нина Болдан.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

СПОРТЧУ УЖУРАЖЫЛГА

Волейболга Тес-Хемде Кызыл-Чыраа ортумак школазының спорт залынга эрткен маргылдаага «Кызылгаар» совхозтуң малчылар командазы бирги черни эзлээн. Залдың эълери шаңналдар биле совхозтуң тудугжулары ийигиүшкү черни эзлээн.

Ындыг чергелиг маргылдааларны доктаамал эрттирип турарын бистиң совхозтуң ажылчылары, школачылары күзээрлер.

Ф. ТАУ.

КАТАП МАРГЫЛДАА СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

Шыдыраага делегей чемпиону А. Карпов биле мөрзаныкы Г. Каспаров оларның аразында соксаткан маргылдааны уламчылаар деп чамдык медээлер тургажок, ол айтырыг үзе шиитпирлеттинген болгаш катап көрүлбес дугуйында делегейниң Шыдыраа федерациязының президенти Ф. Кампоманес анда болган чарлаалга конференциязынга медеглээн.

Делегей чемпиону эт дээш А. Карпов биле Г. Каспаровтуң аразында чаа оюн бо чылдың сентябрь 2-де эгелээрин ол тывыңаткан.

(СЭТА)

БООДАЛГАДА—МЕДИЦИНА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан медицина ажылдакчыларының спартакиадазының программазында кирген боодалга маргылдаазы Кызылга эрткен. Анда 21 командалардан 105 аңгыжылар киришкен (бир командадан 3 эр, 2 херээжен спортчу).

Маңаа республиканың уруглар эмнелгезиниң коллективи 420 санныг бодун тиилээн. Оон составынга А. Тулин, В. Мочалов, С. Кузнецов болгаш Л. Волкова, Л. Волкогонова олар турган.

Стоматология поликлиниказының болгаш аптека эргелезиниң адыгжылары ийиги-үшкү черни эзлээннер.

Хууда бирги чер дээш маргылдаага А. Тулин, а херээженнер аразынга Л. Волкова олар тиилээн. Ук маргылдаага 22 спортчулар разрядтарны дужааган.

А. ЕФИМОВ.

ХЕРБИСКЕ ЭРТКЕН

Хаакка чурт үлетпүрүнүң болгаш коммунал амыдырал хандырылгазы будуурулгелериниң ажылдакчыларының аразында маргылдаазы «Хербис» баазазынга эрткен. Анда харылашкы зайы-биле 9 командалардан түс хире куш-культурчулар киришкен.

Маргылдааларның түңнелинде хомандa зайы-биле Тываның электри четкилериниң болгаш Чөш ажыл-агый министерствозунуң командалары шаңналдыг черлерни эзээннер.

Херээжен спортчулар аразынга электри четкилериниң хаакчылары Надежда Сидякина, Валентина Николаева олар 3 километрниң дистанциязынга мурнааннар.

Эр улус аразынга (5 километр дистанцияга) эъш-чем үлетпүрүнүң септелге-тудуг участогунуң таалазы Николай Иванов биле электри четкилериниң хаакчызы Владимир Долгополов олар түс-тузунда хууда бирги черни эзээннер.

Е. ШИШОВ.

НАЙЫРАЛДЫГ КОЛЛЕКТИВТЕ

Бистиң партия, чазаавыс чоннуң кадыкшыл камгалаарынче чугула сагыш салып келген. Оон бир көскү чижээн Черби суурдан көрүп боор. Ында чаттырып эмнээр эмнелгениң эргелекчизи Владимир Степанович Савилов. Оон эмнелгениң ажылын башкарып келгени эки. Болум бо эмнелгеге ийи ай чыдып эмнеткеш, кадыым экижээн. Аңаа эмнедип турган үелеримде коллективтиң ажыл-чижин ханы билдим. В. Савилов коллектив-биле эптиг найыралдыг, аныяк эмчилерни мергежилинге өөредип, чаңчыдып эмчеглерин ап келген. Неделя сайында кылган ажылының түңнелин чугаалажыры чаңчыл апарган. Улуг сестра Тамара Сынчаан-оолдуң ажылы эки. Мергежилинге ынак, аарыг кижилерге эптиг-өөрүүнге эээлдек-эпилен. Татьяна Изментьева эмчиниң айтыышкынын хажык чок күүседип чаңчыга берген. «Холу чымчак кызымак» деп, аарыг улус үнелеп чугаалажыр.

Эмчилерниң ажылдаарынга, аарыг кижилерниң дүрген сегириинге арыг-силиг таарымчалыг байдал эгежок чугула. Санитарка Раиса Бочекура эмнелгениң арыг-силиин доктаамал хайгаарап, ажылынга мактадып келген. Оон чуруун Черби кадар хууну хүндүлеп самбыразынга киирген. Аарыг кижилерге шимарлыг белеткээн аъш-чем кадыкчыраак болурунга дузалаар. Эмнелгеде улуг повар Вера Лудяниктиң белеткээн чемин аарыг улус мактаар. Ол кымга ындыг чем таарзыры эмчи-биле сүмележип кылып бээр.

Акушер эмчи Лариса Көк-оол амбулаторияга аарыг улус хүлээп алырындан аңгыда, бажыңнар кезип, чурттакчыларның арыг-шевериин хайгаарап үргүлчү баар. Ол барганда херээжен иелер-биле беседалажып, ажыктыг сүмелерин бээп турар. Чаштарга графиктиг ёзугаар тарылганы үргүлчү кылыр.

Эмнелгениң эргелекчизи коммунист В. Савилов онзагайлыг ажылы-биле кызыгаарлаашпайн келген. Ол район Советиниң депутадынга соңгуткан турган.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ

МАРТ АЙДА РЕПЕРТУАРЫ

2. «СӨӨЛГҮ ХҮНҮ КЕЛГЕНДЕ» В. Распутин. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 19 шакта.

6. «КЫЗЫЛ ҮЕР» С. Пюрбю. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 19 шакта.

9. «СКАПЕННИҢ ОПТУГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ». Премьера. Ж.-Б. Мольер. (Үш кезектиг комедия). Эгелээри 19 шакта.

10. «КАДЫКШЫЛДЫГ БОЛУҢАР» П. Шено. (Амгы үениң француз комедиязы). Эгелээри 19 шакта.

16. «САГЫШ-СЕТКИЛДИҢ КВАРТЕДИ». Г. Хугаев. (Лириктиг комедия). Эгелээри 19 шакта.

17. «КАДЫКШЫЛДЫГ БОЛУҢАР». П. Шено. (Амгы үениң француз комедиязы). Эгелээри 19 шакта.

23. «СӨӨЛГҮ ХҮНҮ КЕЛГЕНДЕ» В. Распутин. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 19 шакта.

25. «ПОЛКТУҢ ОГЛУ» В. Катаев. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 16 шакта.

27. «МООРТАЯ БАЖЫҢЫ». С. Маршак. (Хөгжүмнүг тоол). Эгелээри 10 шакта.

28. «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». В. Катаев. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 12 шакта.

29. «МООРТАЯ БАЖЫҢЫ». С. Маршак. (Хөгжүмнүг тоол). Эгелээри 10 шакта.

29. «КАРЖЫ-ДОШКУН ОЮННАР». А. Арбузов. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 18 шакта.

30. «ПОЛКТУҢ ОГЛУ». В. Катаев. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 12 шакта.

30. «СКАПЕННИҢ ОПТУГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ». Премьера. Ж.-Б. Мольер. (Үш кезектиг комедия). Эгелээри 18 шакта.

31. «АҢЧЫ-КАРА БИЛЕ АҢГЫР ЧЕЧЕК». Л. Гаврилова. Эгелээри 12 шакта.

31. «КАРЖЫ-ДОШКУН ОЮННАР». А. Арбузов. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 18 шакта.

ТВ

МАРТ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Верность матери». Уран-чечен фильм. 10.20 — 10.25 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Док. телефильм (ГДР). 3-кү фильм. 15.20 — «Билир болгаш кылып бил». 15.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга Чаа док. фильм. 16.20 — Мульт-фильм. 16.35 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.30 — Фильм-концерт. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.35 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.45— 23.30— Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. «Железничар» (Югославия) — «Динамо» (Минск). Чарлалда (22.30)—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Ниитилел эртеми. 10-гу класс. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05— Н. Грибачевтиң шүлүктери. 10.35; 10.40—Ниити биология. 9-ку класс. 11.05 — Бистиң сад. 12.10 — М. А. Шолохов — «Аңдарган хөр чер». 13.10— Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.20 — В. Гюго. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының дугайы. 14.20 — Грузин ССР-ниң алдарлыг башкызы П. Г. Гуниаваның дугайында телеочерк. 15.05 — 15.10 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Орус дылды өөренип тур бис». 18.15 — Уругларга фильм. 18.25 — Делегейде болуушкуннарның дугайында номчулга. 18.45 — «Челээш». 19.15 — Телемедээлер. 19.25— «Аян-тудуг». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг хуушар. Чаштар!» 20.15 — Док. фильм. 20.25 — РСФСР-ниң Улустарының VIII кышкы спартакиадазы. 20.40 — Коньки-биле маңнаар спорт. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50 — «Маленькое одолжение». Чаа уран-чечен телефильм.

АГААР

Республикада шаар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр, чамдык районнарга секундада 9—14 метр чедир күштелир. Дүне агаарның температуразы 37—42, чамдык черлерге 28—33, хүндүс 17—22, чамдык районнарга 8—13 градус соок.

Кызылга чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 5—10 метр. Дүне 38—40, хүндүс 18—20 градус соок. Автоорукларга чагбас.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Мой избранник» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Девочка с синим ранцем» 9.40, «Медный ангел» 11.10, 13.00, «К-клуб. «Говорит 01» 14.50, «Спартак» 16.50, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ульзана» 14.30, 16.10, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Наследство» 15.00, 18.40, «Время отдыха с субботы до понедельника» 16.50, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Садыг министерствозунуң Кызылда садыг баазазы янзы-бүрү ажылчыннарны, дериг херекселдер септээр электриктиң, автобус чолаачызын, автокран башкарыкчыларын, юридиктиг килдистиң начальнигин, улуг юристи, товароведти, складтар, кладовщиктар эргелекчилерин, өөреникчи кладовщиктерни, үлетпүр болгаш аъш-чем бараалдарының складтарынга ажылчыннарны, хоралар сайгарар ажылчыннарны, хоралалары болбаазырадып кылыр ажылчыннарны ажылче чалап турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, бажың № 15, телефон № 2-46-62, 2-28-26.

Кызылдың аъш-чем садыы түрмектеп садар бараалдарның садыгжыларынга өөреникчилерни 6 ай хуусаалыг курска чыып турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай, Октябрь кудумчузу, бажың № 29, кабинет 7, телефон № 2-54-36.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3062.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00457

√

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 57 (12747) | 1985 чылдың март 7, четверг | 1925 чылдан үнделзэлеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

БЕЛЕТКЕЛДЕРНИ ЭГЕЛЭЭН

Апрель 20-де эртер коммунистиг субботник хүнүнге «Көк-Тей» совхозтан 270 кижи киржир, оларның 210-у боттарының туруштарынга ажылдаар. Ол хүн нииттизи-биле 8800 рубльдиң ажылдарын кылырын болгаш он бирги беш чылдың улуунге 390 рубльди шилчидерин көк-тейжилер дугурушкан.

Субботник хүнүнде совхозтуң мал ажылдыглары чээрби сес центнер сүттү, дөртен ийи центнер немелде деңзини алыры көрдүнген. Ол ышкаш хову турлаазынга шак ажылчыннары 20 тонна урезинни арыглаар болгаш складтарны аштап чугайлаарлар.

Совхоз ол хүнге чедир күрүнеге эът болгаш сүт дужаарының доозукчу чылдың баштайгы дөрт ай планнарын күүседирин шиитпирлээн. Ону күүседип болуртунун аргалары бисте бар: совхоз дүүнге чедир 120 тонна сүттү болгаш 210 тонна эътти күрүнеге саткан.

В. И. Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскаатпан коммунистиг субботник эртирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин деткээн миттиглер хаван комплекизинге, сүт-бараан фермазынга болгаш өске-даа коллективтерге эртимээн. Ажыл-агыйда күш-ажылчы байырлалга уткуштур белеткелдер эмдан эгелээн.

Л. НИКИФОРОВА,
совхозта субботник штабының начальниги.

КАМНАП АЛГАН МАТЕРИАЛДАРЫ-БИЛЕ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюн коммунистиг субботник-биле демдеглеп эртирер дээн Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин республиканың совхозтарының ажылчыннары күзелдиг-биле деткип, ол хүн чаңгыс демниг ажылдаарын күлээнип турар. Кас-Хем районда «Бурен» совхозтуң күш-ажылчы ишчилери 495 кижи коммунистиг субботникче унер. Оларның иштинден 375 кижи боттарының ажылдаар черлеринге улуун киирип, 23 муң рубльдиң ажылын бүдүрер болгаш оон 900 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Сүт-бараан фермазының коллектив боттарының камнап алган электри энергиязы-биле ажылдаар, күрүнеге 1500 литр сүттү садарын, нииттизи-биле беш центнер немелде деңзини алырын күлээнип турар. Совхозтуң комсомолчулары, аныяктары болгаш школачылары 8 тонна демир кескиндизин чыыр. Чүс гектар шөлге механизаторлар органиктиг болгаш минералдыг чемнишкиннерни төгер. Ол бүгү ажылды ДТ-150 маркалыг ийи трактор-биле камнап алган кывар-чаар материалдары-биле кылыр.

Бистиң корр.

⊙ ⊙ ⊙

Кызыл хоорайда «Чечек» ательезиниң дааранычылары, хеп быжыкчылары беш чылдың доозукчу чылында бедик күш-ажылчы көргүзүглерниг ажылдаарының социалистиг чарыжын бо хүннерде улам калбартып, ажылдың шынарын бедидеринче улуг кичээнгейни углап турарлар.

Бригадалар аразының чарыжының көскү черин хеп быжыкчыларының бригадазы база ээлеп турар. Ооң мурнакчыларының бирээзинге он беш чыл ажылдаан быжыкчы Людмила Борисовна Изместьева (чурукта) санаткан. Ол даарааныр ийи бригаданың ажылын шынарлыг белеткээр.

Бо мурнакчы хеп быжыкчызы жилетти хемчээп албайн быжарының аргазын шиңгээдип алган. Людмила Борисовнага «Бедик класстыг мастер» деп хүндүлүг атты тывыскан. СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, бо төлептиг быжыкчы коллективинде база хүндүткелдиг.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

⊙ ⊙ ⊙

ШКОЛА ДИРЕКТОРУ

Школа директорун башкыларның башкызы деп санавышаан, ол өөредилге-кижизидилге ажылының организакчызы база башкы мергежилдиң талазы-биле ооң өскелерге ёзулуг үлегер-чижек болурун бирги болгаш эң кол чүүл кылдыр көрүп турары-даа таварылга эвес.

Бодунуң ажылынга кол чүүлдү ылгап билири кандыг-даа удуртукчуга онза чугула. Школа директору кичээлдерни-даа эрттирер, ажыл-агыйжы айтырыгларны-даа шиитпирлээр, ооң-биле чергелештир ол шыңгыы негелделиг, бодунуң ажылын ылап билир база башкыларның болгаш уругларның дагдынықчызы болур ужурлуг.

Нинти билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырып эгелээнибиле чергелештир школа директорунуң харысалгазы каш катап улгаткан. Ол ам бүгү чаартылгаларның мурнуку одуруунда турар кижи апарган. Удуртукчунуң кызымак чүткүлүнден ажылдың чединишкини дөрт хамааржыр. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ооң билиг-мергежили, идея-политиктиг деңнели, профессионал-педагогика база методика талазы-биле квалификациязы амгы үениң өөредилге-кижизидилге ажылын башкарып шыдаар чергелиг болуру чугула.

Кижизидикчи угланыышкынныг чаңгыс аай башкылар коллективин тургузары эң кол чүүл дээрзин дуржулга бадыткап турар. Директор боду организас-педагогиктиг аргаларны билири албан. Ол чүл дээрге чаңгыс аай педагогиктиг негелделер болгаш ажыл чуруму болур. Башкылар коллективинге чаңгыс аай быжыг сагылга-чуруму, негелде доктааттынмаанда ажыл-херек чединишкиниг боттанмас.

Кызылдың № 4 школазында (директору Л. А. Галактионов) ажыл чурумун таарымчалыг кылдыр тургускан. Ында өөреникчилерниң, башкыларның болгаш ада-ие коллективтериниң ажылының график системазын тургускан. Хүн чурумун таарымчалыг доктаатканы, коллектив кежигүннериниң даалгаларын шын хуваганы, чаңгыс аай негелделерниң күүселдези дээш шыңгыы контроль нииti ажыл-херекти экижиткен.

Леонид Александрович Галактионов бо школага директорлап эгелээнден бээр 14 чыл чеде берген. Бо үениң дургузунда ол бодун ёзулуг удуртукчу кылдыр херек кырында көргүскен. Мурнакчы башкыларның дуржулгазын чыып, ону нептередип турар. Методика материалдарының делгелгези доктаамал апарган. Материал-техниктиг бааза чогуур негелдеге дүгжүп турар.

Барыын-Хемчиктиң Барлык школазының директору Кертинне Сарыгларовна Хевек школа ажылынга контрольду доктаамал болдурганындан ниити ажыл-херектиң шынарлыг болгаш чогумчалыг болурун чедип алган. Ажылга контроль чүгле экибагай талаларны илередиринге эвес, харын кандыг-даа ажылга анализти кылып, аңаа үндезилээш, өөредилге-кижизидилге ажылын улам сайзырангайжыдарының хемчеглерин алырынга дузалап турар. Кертинне Сарыгларовна күүселдениң хыналдазын боттандырары-биле чергелештир башкыларга болгаш класс удуртукчуларынга дузаны чедирери чанчыл болган. Бо бүгүнүң ачызында Барлык школазының башкылар коллективи өөредилге-кижизидилге ажылының бүгү угланыышкыннарынга эки түңнелдерни чедип ап турар.

Өвүрнүң Солчур школазының директору З. Б. Донгак, Улуг-Хемниң Торгалыг школазының — М. С. Мөге, Каа-Хемниң Сарыг-Сеп № 2 школазының — С. М. Достай, Бии-Хемниң Туран № 1 школазының — Л. Я. Царикова, Чөөн-Хемчиктиң Чадаана № 1 школазының М. Б. Борбай-оол ышкаш школа удуртукчулары башкылар коллективтерин удуртур ажылга чединишкиннерлиг болуп турарлар. Бо школаларда ажылгыр, эп-найыралдыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар башкылар коллективтери тургустунган. Школаларның хөй-нииti организацияларының, ылангыя партия организацияларының, коммунист башкыларның инициативазы көскү. Принципиалдыг чорук, четпестерге эптеш чок болуру мында кол чүүлдер апарган.

Башкылар коллективтеринге психологтуг болгаш чогаадыкчы микроклиматты тургузуп албаан шаанда, чединишкинниг ажылдаары болдунмас, ону чедип алырынга школа директорунуң салыышкыны улуг болуру чугаажок. Школа удуртукчузу партия организациязы болгаш өске-даа хөй-нииti организацияларга даянмышаан, коллективтиң мурнунда салдынган чугула сорулгаларны шиитпирлээринче бүгү күштү мөөңнээр. Арга-дуржулга болгаш ажыл-херекчи шынарын барымдаалап тургаш, школа удуртукчуларын шилнир болгаш оларның билиг-мергежилин амгы негелделерге дүүштүр доктаамал бедидери негеттинер. Ындыг айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээрин чедип албаанындан Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнарның чамдык школаларынга школа директорларын ажылдан хостаан таварылгалар база турган.

Аныяк салгалды өөредип кижизидерини бүгүле айтырыгларын башкарып турар директорунуң харысалгазы-даа бедик, аңаа бүзүрел-даа улуг.

Ээ ёзу-биле көөр

ОРУЛГАЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ...

Он бирги беш чылдың планныг оналдаларын боттандырарынга күш-ажылчы салыышкынын киирери-биле бистиң районнуң совхозтары чамдык чединишкиннерни чедип ап турар. Районнуң ажыл-агыйлары он бирги беш чылдың дөрт чылдарында эът, сүт, дүк бүдүрерин чедип албышаан, ол продуктуларны күрүнеге садар планын күүседип келген. Беш чылдың дөрт чылдарында мал продуктуларын күрүнеге садар планнарын Карл Маркс аттыг совхоз эътти 106,3, сүттү — 107,6, дүктү —102,5 хуу, «Алдан-Маадыр» совхоз сүттү — 112,1, дүктү 102,8 хуу, «Сүт-Хөл» совхоз дүктү — 101,7 хуу, «Октябрь 30 чылы» совхоз эътти — 106 хуу кылдыр күүсеткеннер.

Районнуң ажыл-агыйлары мал продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринин, ону күрүнеге садарының планныг оналдаларын күүседир талазы-биле дең-дески эвес-даа болза, чединишкиннерни чедип ап турар. Ынчалза-даа күрүнеге садып турар мал продуктуларының шынары чогуур стандартынга четпейн турар. Беш чылдың эрткен дөрт чылында районнуң совхозтарының күрүнеге саткан сүдүнүң 25 хуузу бирги сорттуг болган. 1983 чылда районнуң күрүнеге саткан сүдүнүң 32,3 хуузу бирги сорттуг болган. Ол көргүзүг 1984 чылда өзерден харын кудулаан. Күрүнеге эрткен чылын сорт чок сүт сатканындан «Сүт-Хөл» — 2912, «Алдан-Маадыр»— 4680, «Октябрь 30 чылы» — 3952, Карл Маркс аттыг — 3484 рубль карылгалыг болган.

Ажыл-агыйларның сүт-бараан фермалары амгы үеде төлевилел ёзугаар кылдынган механизастаттынган кажаалар-биле хандыртынган. Ындыг-даа болза фермаларда саанчылар инектерни хол-биле саап турар, сүт соодукчулары ажылдавас. Саар инектерниң арыг-шеверин чорутпас, саанчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан, кажаалар соок, өл-шык, инектерниң эмиглерин саар мурнунда чамдык саанчылар чугбайн турар, чуггаан эмиглерни кургадыр чодар эржыылдар чамдык фермаларда чок, чамдыктарында чедишпес. Оон-биле катай сүт саваларының арыг-шевержидилгези негелдеге дүүшпейн турар. Сүт сөөртүр автомашиналарны пломбалавас. Заводче чорутуп турар сүттү деңзилевес, ооң фактуразын шын долдурбас, чолаачы арыг бланканы алгаш, ону сүт заводунга келгеш, боду долдуруп ап турар.

Үскүрү куду сүттү күрүнеге садып турар. Совхозтарның 1981 чылда күрүнеге саткан сүдүнүң үскүрү 5 хуу турган, а 1984 чылда ол 3,8 хуу болган. Ол база карылга.

Күрүнеге садып турар малдың диириг деңзизи негелдеге дүүшпейн турар. Ооң хараазы-биле ажыл-агыйлар эът планын күүседиринге куду шынарлыг мал саткаш, база когаралдыг болуп турар. 1984 чылда районнуң күрүнеге саткан мыйыстыг бода малының 24,6 хуузу, шээр малының 38,1 хуузу хаванның 24 хуузу арган болган. Кайы-даа совхозтарның күрүнеге саткан бода, шээр малының барык чартык кезии арган болган. Ылаңгыя «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтарының чыл дургузунда күрүнеге саткан шээр малының 41,2—47,0 хуузу арган, Карл Маркс аттыг совхозтуң күрүнеге саткан хаваннарының 36,6 хуузу арган болган.

Күрүне планын күүседиринге чиик деңзилиг хөй баш малды ажыл-агыйлар саткаш, боттарынга каражалыг боор турар. Кайы-даа ажыл-агый күрүнеге садар малды тускайлааш, семиртир азыраарын организаставаайн турар. Чамдык совхозтар күрүнеге садары-биле тускайлап тургускан кодааннарының ажаакчыларынга немелде деңзи дээш төлевир тургуспайн турар. Чайын серинн тайгалар одарынга семиртирип, кыжын чылыг кажааларга тургузуп, чемгерилгезин рацион ёзугаар чорудары, чылыг сүт-биле суггаарын чедип албайн турар.

1983—1984 чылдарда арган малды саткаш, «Сүт-Хөл» —48 муң, «Алдан-Маадыр» — 45 муң, «Октябрь 30 чылы»— 39 муң, Карл Маркс аттыг совхоз 37 муң рубльден каражадааннар.

Районнуң совхозтарының удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери мал продуктуларын бүдүрерин эдедири-биле кады сүттүң, эъттиң шынарынче кичээнгей салып ажылдаары негелдениң кол чүүлү болур. Совхозтар, бүгү сүт-бараан фермалары, мал бригадалары малчын бүрүзү хожудаашкын чок ажылдаарын чедип ап тургаш, орулгалыг болур чорукту чедип алыры, ажылды ээ ёзу-биле көөрү чугула.

С. ОНДАР.
Кедээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының Сүт-Хөл районда инспектору.

КЫШТАГЛААШКЫН — шалыпчы ажыл-иш

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕ-БИЛЕ

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхоз эрткен юбилейлиг чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын чедиишкиннig күүседири дээш социалистиг чарышка тиилекчи болуп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчииp Кызыл тугу-биле шаңнатканы совхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң сорук киирип, эки ажыл-херектерже хей-аът киирген. Малчын кодааннарда, бригадаларда, фермаларда ажыл-ишчилер сорукттуг ажылдап, социалистиг чарышты улам калбарткан.

А. Куулларга удурткан Чоза хойжу бригада кыштаглаашкынны чединишкиннig эрттирип турар. Ол бригаданың төрүүр 4600 хоюнуң 3570-и бо хүннерге чедир оолдаан, хураганнары онча-меңди доругуп турар. Эрткен чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи, хойжу Балды-Суур Доңгактың кодаанында бо хүннерге чедир 331 хой оолдаан, оон 341 хураган камгалап алдынган. Ол хураганнар эки ажаалдада туруп турар. Ол мурнакчы малчын эрткен айда малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың түңнели-биле 100 баш хойга онаажтыр 103 хураганны доруктуруп алгаш, база катап тиилекчи болган. Ол ышкаш малчыннар Киров Балдан, Сааданай Ондар 100 хойдан 87—91 хураганнарны алгаш, база мурнуку одуругда чоруп турарлар.

Совхозтуң дирекциязы, профэвилел, комсомол комитеттери кыштаглаашкынны бедик деңнелге, организастыг эрттирер, мал бажын камгалап алыр дээш эвээш эвес хемчеглерни ап чорудуп, малчыннарже уйгуушкуннерни организастап, мал чеминиң хыналдазын кодааннар айбы-биле тургузуп, ооң камналгазынче база кичээнгейни угландырып, малчыннарны эргежок чугула аъш-чем болгаш идик-хеп бараанннары-биле доктаамал хандырып турар. Чолаачы садыгжы Д. Дежик малчыннарның күзениң хандырып турар, ону малчыннар мактап турарлар. Суг сөөртүкчүзү Б. Куулар база бодунуң ажылынга харысалгалыг болуп, малчын кодааннарны суг-биле доктаамал хандырып турар.

Чозаның хойжу бригадазы СЭКП-ниң XXVII съездизинге, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуурубиле совхозтуң бүгү малчыннарынга кыйгырыг үндүргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ол хүлээлгеде бригада бо чылын 100 баш хойга онаажтыр 90 хураганны камгалап алырын болгаш өске-даа пункттарны айыткан. Хойжуларның ол эгелээшкинин СЭКП райкому деткээн болгаш районнуң өске-даа совхозтарының малчыннары база бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап эгелээннер.

К. ХЕРТЕК.

ШИИТПИРЛЭЭР ҮЕ КЕЛГЕН

Ниитиниң малын онча-меңди камгалаары хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези. Бистиң районнуң ажыл-агыйларында малдың өлүп хорааны, чидери, малды самчыгдаар чоруктар сөөлгү үеде эвээжевейн турар. 1984 чылда нииттизи-биле ажыл-агыйлардан он ийи муң янзы-бүрү мал өлүп хораан, 1300 баш читкен. Оон чылдааны чүдел? Бир-ле дугаарында малчыннарның ажылды ээ ёзу-биле көрбээнинде, харысалга чогунда. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын, зооветеринарлыг ажылдарны четпес чорудуп турарында, хамаатыларның хуу малын ниитиниң малындан аңгылаар дугайында хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң четпезинде деп тайылбырлаар херек.

Хамаатыларның хуу малын аңгылаар айтырыгны ажыл-агыйларның тускай эртемниглери шоолуг-ла кичээнгейге албайн, көдээ Советтериниң бо чугула ажылды боттандырар дээш ап турар хемчеглеринге дуза чедирбейн, кажаа, бажың, балгат, кадарчылар, сиген-ширбиил-биле хандырарын боттандырбайн келген. Ынчангаш демниг ажыл чогундан, бо айтырыг районда үзе шиитпирлеттинмейн артып турар. Хуу мал-биле ниитиниң малын кады тудары канчап-даа таарышпас. Бо чорук малдың отчёдун шын тургузарынга шаптыктыг, чүге дээрге чамдык малчыннар дөргүл-төреддериниң, чоок кижилериниң мал-маганын ниитиниң малы-биле катай тудуп турар. Ооң ужурунда чамдык таварылгада өлген хуу малды ниитиниң малы өлген кылдыр акт тургузуп бээр таарылгалар бары чажыт эвес. Көдээ Советтериниң күүскомнары хуузунда мал тудуп турар хамаатылар-биле ажылды багай чорудуп, ажыл-агыйларда хуу малның чизе-даңзызын четче чорутпаан.

Районнуң кайы-даа ажыл-агыйлары чаш малдың отчёдун чогуур өй-шаанда шын тургузуп алырынче четпес кичээнгейни салып, бо чугула ажылда четпестерин чылдан чылче катаптап турарын демдеглээр апаар. Өлген малдарның кандыг аарыгдан, чүге өлгенин илередип тодаратпайн, малчыннарның чугаазы-биле акт тургузар чоруктар бар. Совхоз бүрүзүнде мал эмнээр эмпелгепрофилактика пунктулары барлза болза, ажыл-агыйларның мал эмчилери оларның ажылын хүн бүрүнүң контролюнга албаан.

Ниитиниң малының хөйү-биле өлүп, чидип турарының база бир кол чылдагааны малды кадарып, хайгаарап турар чамдык малчыннарның хүлээнген ажылынга ээ-харысалга чок чоруунда. Мал ажылынга ажылдап шыдавас, чалгаа, арагага сундулуг кижилерниң кылган ажылының түңнели кайдыг болуру билдингир. Олар хүлээнип алган малының семиртилгезинче кичээнгей салбас, кададың багай чорудар чоруктар ниитиниң малынга когараалды чедирип турар.

Малды кыштан онча-меңди ажырарынга, ооң бажын өстүрерингe кол-ла негеттинер чүүл мал чемин четчир кылдыр белеткеп, кыштагларны бүгү талалыг септеп алыры болур. Бо ажылды «Коммунизмче орук» совхоз чыл санында оожум чорудуп, кыштаглаашкынче белеткел чок кирип турар.

Малды чидирер, тетчеглээр чоруктар-биле демисел кайыдаа ажыл-агыйларда кошкак тургустунган. Эрткен чылын «Торгалыг» совхозтан 4549, «Кызыл тукталдан»— 3338, «Коммунизмче оруктан» 4490 баш мал өлүп хораан. Чүгле декабрьда районда 631 баш шээр мал хораан.

Малдың баш санын хоратпыр, самчыгдал кылыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер айтырыгны партия райкомунга, көдээ ажыл-агый эргелелиниң техниктиг чөвүлелинге чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ажылда бар четпестерин шугумчулекчи ёзу-биле көрүп, бо талазы-биле боттут хемчеглерни алыр ужурлуг.

К. ХОВАЛЫГ.
Өвүр район.

ЧОННУҢ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

◆ Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң XIX чыыжының бирги организастыг сессиязындан ◆

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң XIX чыыжының бирги организастыг сессиязы дүүн СЭКП хоорkомунуң хуралдаар залынга болуп эрткен. Сессияны улуг назылыг депутат Л. А. Забоев ажыткан.

Мандат комиссиязын соңгаан соонда, ооң даргазы В. А. Подругин мандат комиссиязының илетгелин кылган. Хоорай Совединге соңгулдалар политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг байдалга эртгенин ол демдеглевишаан, хоорай Совединге соңгуда округтарының аайы-биле 200 депутаттарның соңгутканын, соңгулдалар РСФСР-ниң чер-чер Советтеринге соңгулдалар дугайында хоойлуга дүүштүр эрткенин болгаш соңгуткан депутаттарның бүрүн эргелери бадыткаттынып турарын ол чугаалаан. Сессия хоорай Совединиң депутаттарының бүрүн эргелерин күштүг кылдыр бадылаан. Соңгукчуларның киирген чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын көрген.

Дараазында сессияга организастыг айтырыгны чугаалашкан. Улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскомунуң даргазынга депутат Д. Л. Тиимейни, бирги оралакчызынга В. И. Осиповту, оралакчыларынга А. Д. Монгушту, Н. Л. Верхотурованы, С. Н. Саповану, күүскомнуң секретарынга А. А. Павлованы соңгаан. Хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазынга Л. А. Забоевти бадылаан.

Хоорай Совединиң күүскомун 13 кижи составтыг кылдыр бадылаан, Советтиң 12 доктаамал комиссияларын тургускан база хоорай Совединиң килдистериниң эргелекчилерин бадылаан.

Сессияга «Чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле улус депутаттарының хоорай Совединиң сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди хоорай Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы, план килдизиниң эргелекчизи С. Н. Сапова кылган. Илеткел талазы-биле санаалдарны ниитиниң чемненииге трезиниң директору С. П. Деева, пассажир АТБ-зиниң начальниги П. С. Орловский, чунар бажың, хеп чуур черлер комбинадының мастери В. А. Барыбина, чурт үлетпүр министри И. П. Пешков, республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Л. Б. Ховалыг, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги В. Г. Левченко, «Тувашвейбыт» каттыжыышкынның дааранықчызы М. Г. Першунова олар бергеннер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков сессияның ажылынга киржип, чүве чугаалаан.

(Уланчызы 3-кү арында).

Улусчу контроль бөлүктериниң дуржулгазындан

ИДЕПКЕЙИ ДЭЭШ

«Тыва автооруктуң» № 2 орук-тудуг эргелелиниң коллективи эрткен чылын тудуг-монтаж ажылының болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, барааның тудуг продукциязы дужаарының планнарын чедиишкининиг күүсеткен. Коллективте улусчу контроль бөлүү (даргазы С. Анчитаева) аңаа үлүүн киирген.

Бульдозерист коммунист М. Баир, «Мергежилиниң тергиини» атты чаалап алган экскаваторщик Д. Куулар олар ышкаш контролёрлар күш-ажылга үлегерин көргүзүп турар, хыналдаларга хөй удаа киришкеннер. Хайгыылчылар эрткен чылын он ийи хыналда чорудкаш, кол кичээнгейни тудуг-монтаж ажылдарының шынарынче материал талазы-биле үрелиг чүүлдериниң, кыварлаар материалдарның чоп ажыглалынче болгаш кадагалалынче, электри энергиязының чоп чарыгдалынче углап-дырган.

Хыналдалар түңнелдерин бөлүктүң хуралдарынга чугаалашкан, чамдыызын коллективтиң нийти хуралынга берген. Чамдык чедир кылдынмаан чүүлдерни хыналдалар үезинде ол-ла дораан эдип алгылаан. Хайгыылчыларның хыналдаларының үезинде илерээн хамыдыышкыннар дугайында материалдарны тодаргай саналдар-биле кады эргелелдиң начальниинче дамчыткан. Ооң түңнелинде боттуг хемчеглер алдынган. Чижээ, баазада тудуг материалдарының кадагалалын болгаш ажыглалын хынаарга, ону складка шыгжап, үндүрүп бээринге шыңгыы четпестер илерээн. Контролёрларның хайгааралының соонда ол чайлаттынган.

Ол ышкаш бир чуртталга бажыңының тудуунуң тудуг-монтаж ажылдарының шынарын хайгыылчылар хынап көөрге, ооң даштыкы ханаларының доскаа эвес салдынганын дээн бажың ийленчек туттунуп, шалалар манзалары эки хаарылдаттынмаан болган. Контролёрларның саналын ёзугаар ол үрээ кылыышкынны буруулуг кижилерниң күзели-биле чайлаткан. Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери эрткен чылдың бирги кварталында ажыл төлевириниң фондузунуң ажыглалының анализин кылган. 3,6 муң рубльди аңаа ажыр чарыгдааныңың чылдагаанын илереткен. Колдуунда дузалал ажылдары кылып турар кижилер санының көвүдээнинде болган. Ынчангаш бо айтырыг талазы-биле тодаргай арга-сүмени орук-тудуг эргелелиниң начальниинге киирген. Ооң түңнелинде кол көргүзүглер талазы-биле чыл планы ажыр күүседтинген болгаш, ажыл төлевириниң фондузундан 0,3 хуу камналга чедип алдынган.

Эрткен чылдың төнчүзүнде контролёрлар техника ажыглалын база хынаан. Бир автогудронатор тоймагаттынганы, техниктиг ажаалда станциязының болгаш бензин-биле ажылдаар «Урал» хирээниң чогу илерээн. Хыналда түңнелин ёзугаар орук-тудуг эргелелиниң начальниинин дужаалын ёзугаар тоймагаттынган техниканы буруулугларның күзели-биле катап тургузарын шиитпирлээн. Читкен станцияны тып алганнар.

Хыналдаларның дээштиин улам бедидер дээш контролёрлар бир объектиге хыналдаларны каш удаа катаптап чорудкулаан. Чижээ, Шуурмак суурда ажылчыннарның чемненилгезин чогуур деңнелге организастаар дээш столоваяга хыналданы ийи удаа чорудкан. Электри энергиязының камналгазының талазы-биле база ийи удаа хыналда кылган. Бөлүкке кирип турар медээлерни хайгыылчылар бүгү талалыг хынап, түңнелдерин коллектив кежигүннеринге дыңнадып турар.

Эрткен чылын болгаш бо чылдың баштайгы айларында хыналдаларга бөлүктүң бүгү контролёрлары киришкен. Оларның ажылын коллективтиң удуртукчулары, партия организациязы үнелеп көрүп турар. Ылаңгыя коллектив кежигүннеринге шаңналдар хуваарда, оларның улусчу контроль бөлүүнүң ажылынга киржилгезин ыяап-ла барымдаалаар. Идепкейлиг ажылдаан үш контролёрнуң ээлчеглиг шөлээзинге ийи, үш хүнү немей үзеткен.

Бөлүктүң ажылында кичээнгей салза чогуур чүүлдер хөй. Ылаңгыя күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, боттарының албан-хүлээлгелеринге харыысалга чогун көргүзе бээр чамдык эштерни бөлүктүң-даа, коллективтиң-даа хуралдарынга дыңнаары, контрольду хөйге көскү, билдингир болдурарын чедип алыры чугула.

А. СУХОВ,
Таңды районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору.

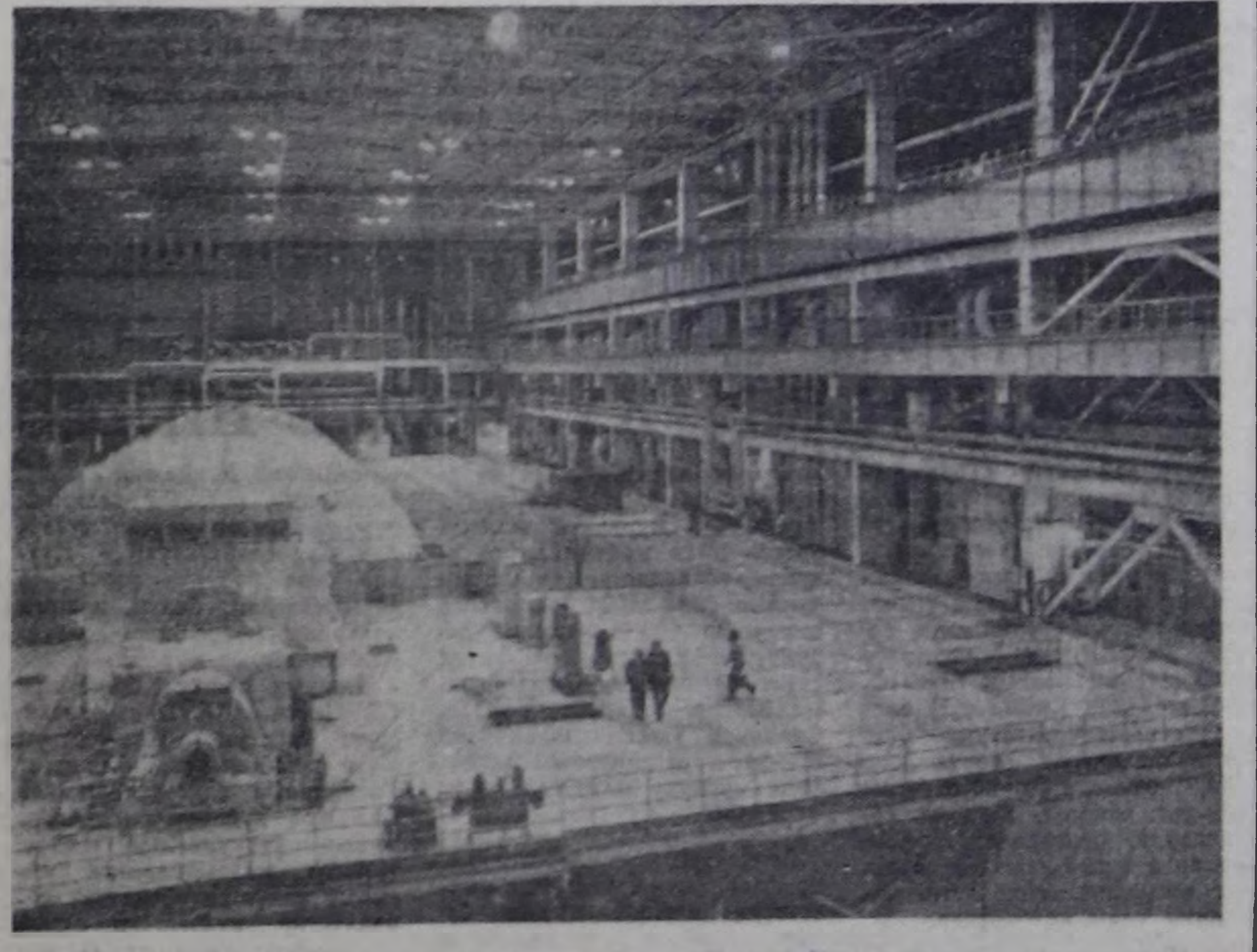

Запорожьениң атомнуг электростанциязының баштайгы блогу чурттуң Чаңгыс ай энергосистемазынга бир миллион киловатт токту берген.

Атомнуг электростанцияга энергияның бар хевирин өске хевирже шилчидериниң болгаш энергия алырының технологтуг чорудулгаларын автоматика башкарып турар. Башкарылганың бүгү чээрби дөрт бөлүктерин тускай пультуларга шилчиткен. Баштайгы информация электроннуг санаалга машиназынга келирге, ону дораан-на сайгарып тодараткаш, реакторну болгаш турбинаны башкарар щитче дамчыдып берипттер.

Атомнуг электростанцияны дериирнге харыысалгалыг шылгалда эки туттунган. Дериишкинниң 100 ажыг хевирлерин ында бир-ле дугаар ажыглаан болгаш чурттуң атомнуг электростанциялар тудугларынга база ажыглаар.

ЧУРУКТА: Запорожьениң АЭС-те машина залы.

А. КРАСОВСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ ЗВЕНО

«Бай-Тал» совхозта алды кижилиг звено бар. Д. Х. Сапык удурткан бо звено совхозтуң ырак-узак малчын кодааннарынга бо-ла чеде берген, кажаа-хораа септээн турарлар. Оларның дузазын малчыннар чаңгыс эвес удаа көрүп келгеннер, ынчангаш оларның холу деггеи ажылын эки деп үнелээрлер. Хемчик-Бажы ошку бригадазының кадарчылары Б. Иргит, М. Хертек, Д. Дамбый оларның кодааннарында мал кажааларының, чунар-бажыңнарның иштин-даштын малгаштааш, чугайлаан. Даштыг-Тей бригадазында кажааларның септелгезин база шынарлыг чорудкан. Бо септелге звенозунуң ажылы мактадыг. Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң чагыгларны комплекстиг хүлээп алыр пунктузунуң Бай-Тал суурда туттунган бажыңын малгаштаар, чугайлаар ажылдарны эки, шынарлыг кылганнар. Септелге чорудар бо звенонуң ажылын Д. Х. Сапык 1973 чылдан бээр удуртуп келген. Коллектив быжыг-даа, демниг-даа, хүлээнген херээнге бердинген, ак сеткилдиг кижилер мында ажылдап турар. Чижээ, М. Хертек, К. Содунам олар хуудуулуг дыштанылгазынче үнген-даа болза, шалыпкын ажылдап турарлар.

Шак-ла ындыг база бир бригада бар. Ону М. И. Лама удуртуп турар. Оларны колдуунда-ла Туралыгның, Мешкен-Хөлдүң хойжу бригадаларында быжыглаан, ажылы ында. Мешкен-Хөлдүң хойжу бригадазында кызыл-булуң септелгезин олар эки чорудканнар. М. И. Ламаның удурткан звенонуң шеверлекчилери суурда бажыңнар септээринге бо-ла киржи бээрлер.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Николай Александрович Капустин Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажылагыйының Чербиде ыяш белеткээр пунктузунда ыяш ужурукчузу боор ажылдап турар. Хөй чылдарда ажылдап келген бүдүрүлгениң мурнакчызы планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

Н. Капустин бодунуң дуржулгазын чаа ажылдап келген аныяк ажылчыннарга дамчыдып, ыяш кезер черлериниң арыг, чурумнуг болурунга оларны өөредип турар.

ЧУРУКТА: ыяш ужурукчузу Н. Капустин.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ХОЛУ КУРУГ ОЛУРБАС

Күш-ажылдың хоочуну Сегбе Дивиижикович Моңгуштуң хары ам алдан чеди. Ынчалза-даа ол ам-даа адаккыр, чиик, серген. Күш-ажылга ынак, ону хүндүлээр кижи ажыл чок олуруп шыдавас. Сегбе Дивиижикович чөптүг дыштанылгаже үне-даа берген болза, чаңгыс-даа хүн хол куруг олуруп көрбээн. Бо хүннерде ол Сут-Аксының Культура бажыңында от салып ажылдавышаан. Чаңгыс ол-ла ажылга он беш чыл үзүктел чок ажылдап келген болгаш амгы үеде ийи кижиниң кылыр ужурлуг ажылында чааскаан четтигип турар.

Чайын от салыр ажылындан хосталы бээрге, ооң база бир ынак ажылы ону уткуп аар. С. Д. Моңгуш чайны оттур суурнуң чурттакчыларының хуу инээн кадарып кээр.

Күш-ажылга дадыгып бызыккан болгаш Сегбе Дивиижиковичиниң кадыкшыл байдалы быжыг. Эрес, кежээ ажылчын өгбезинге суг-аксылар өөрүп четтиргенин илередип турар.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

„Шыңга" хары

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫП...

Пассажир аргыштырылгазында четпестерге хамаарыштыр чамдык хемчеглер алдынганын пассажирлер АТБ-ниң начальниинин оралакчызы В. В. Бойко редакцияга харылаан. Чаа рейстер ажыдарын дилээн чагаалар хөй кээп турган. Ынчалза-даа пассажирлерниң ээзежээни-биле чамдык рейстерни ажыткан соонда дедир соксатканын ында дыңнаткан. Чижээ, Кызыл—Кур-Чер суур аразында маршрутту автобустар хос чоруп турганындан соксаткан. Суурга касса пунктузун ажытпаан, чорук чораан улуска дыштаныр өрээл үндүрүп бербээн. Кур-Чер суур Совединиң күүскому, «Тиилелге» совхозтуң дирекциязы бо айтырыгларже кичээнгей салбайн келген. Амгы үеде суурнуң чону Шамбалыг автобузунга чоруп турар. Кара-Хаак таварты Черби барып турар автобус шак ындыг чылдагаан-нар-биле үзүктелиишкиниг чорук турарын бүдүрүлгениң удуртукчулары харылаан.

Хоорайның № 3 маршрудун район библиотеказынга чедир узадырын номчукчулар дилээн. Барык ийи километр черге маршрут узадырга, АТБ-те орудга бербес. Ынчангаш Каа-Хем суур иштинге аргыжылгага организация автобустарын ажыглаарын райкүүском өөренип көөр болза эки. Баян-Кол — Терлиг-Хая барып турар ЛАЗ-697 марканың автобузу амгы үеде суг унун белеткевээниниден адааныыс суурга четпейн турар.

Эрзин, Тес-Хем районче бичии хемчээлдиг автобустар чорук турган. Ылаңгыя О. Шынааже баар рейстер үзүктелиишкиниг чорук турган. Суурларда улуг машиналар турар гараждар чок болганындан, Шуурмак иштинде оруктуу эки септен кылбааныңдан аргыжылгада четпестер туруп келгенин В. В. Бойко харылаан. Амгы үеде оруктуң байдалы экижээн. О. Шынааже чаа автобусту тускайлаан. Чаа маршруттар Чаа Чаа-Хөлче, Самагалдайже ажыттынган. Сарыг-Сепче баар рейс Балгазын — Владимировка — Бүрен-Бай-Хаак, Бүрен-Бай-Хаак — Ильинка — Владимировка — Балгазын таварты чоруур.

ХООЧУН БҮДҮРҮЛГЕ БЕРГЕ БАЙДАЛДА

ЧЫЛДАН ЧЫЛЧЕ АТКААРЛААШКЫН

Ажылдап эгелээнинден бээр чартык чүс чыл болган Кызылдың алгы заводу республиканың хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Заводтуң намдарында эки арыннар тургулаан. Маңаа бүдүрүп үндүрген кидис идиктерниң, хөмден даараан идиктерниң хемчээли хөй, шынары эки диртип, бүдүрген продукцияны республиканың чонунуң күзелдиг-биле садып ап турган. Ол байтык алгы-кешти эттеп, хөй янзы продукцияны-даа берип турган.

Заводтуң бөгүнгү байдалы бергедээн. Сөөлгү чеди чыл дургузунда продукция сайгарарының болгаш бүдүрериниң планнары күүсеттинмейн турар. Чылдан чылче продукция бүдүрериниң хемчээли, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудулап келген. 1984 чылдың продукция сайгарарының планы 70,8 хуу, барааның продукцияны бүдүрери 70,4 хуу кылдыр күүсеттингилээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң көргүзүү чүгле 75,8 хуу болган. Алгы заводу хожудап турар бүдүрүлгелер одуруузунуң адак сөөлүнде тактагалтайланып туруп алган.

Заводта тургустунган берге байдалдың — чылдагааннарын сайгарып, ажылды экижидер дизе чүнү кылып болурун, кандыг хемчеглер херек кырында алдынып турарын көрээли.

КИДИС ИДИКТЕР БАР-ДАА БОЛЗА...

Алгы заводунда кол бүдүрүлге цеги — кидис идик бүдүрер цех болур. Ооң ынай хөмден бродни идиктер болгаш бажыңга кедер чымчак идиктер даараар цех база бар. Ажылда кол бергедээшкиннер кидис идик бүдүрер цехте болуп турар. Продукцияның шынары — ажылдың көрүнчүү дижир бис. Алгы заводунда шынар чер албайн турар. Хөй ажылчын шуптуу, материалдарны, чиг этти чарыгдап турган бүдүрген кидис идиктер браактатынарга күрүнеге дорт когарал.

Чүгле эрткен чылдың октябрьда бүдүрген продукцияны курхайгаарал лабораториязының ажылдакчылары хынаарга, эр улус идииниң 36,1 хуузу, херээжен улус идиктериниң 41,8 хуузу брак болган. «Детский мир» магазинче ноябрь айда киирген бичии уруглар идиктериниң 18 хуузу база браактаттынган.

Заводта техниктиг контроль кылдызы ажылдавайн турар. Чылдагааны — ажылдаар тускай эртемниг кижилер чок. Чиг эттиң, материалдарның болгаш бүдүрген продукцияның шынарын хынаар бүдүрүлге лабораториязының турар черин белеткеп, чамдык хыналда херекселдерин, химикаттарны тып четчелээн. Ынчалза-даа аңаа ажылдаар кижи база тывылбаан.

Идиктерниң кылымы, чуразы дески эвес, даштыкы хемчээлдери эталонга дүүшпес, бичии уруглар идиктери холун эрттир кадыг болур дээш, өске-даа стандарттар негелделеринге дүүшпес четпестерни хыналда үезинде илереткен.

Продукцияның шынарының чавызы дериг-херекселдериниң эргии, чаазындан база хамаарыжыр. Кислоталыг сугга чуңгаан арыдыр чутташ, будуп каан ол кидис идиктерни тускай майык хептерге олурткаш, кургадыр ужурлуг. Майык хептер эргижиреп, хевирин чидирип турар. Норма ёзугаар бир майык хептиң муң катап ажыглаар ужурлуг, а мында оларны он муң ажыг катап ажыглап турар. Бо чылын 1000 хире чаа майык хептер келир ужурлуг, ол кидис идиктиң шынарын экижидеринге база дөгүм болур.

Шынар дээш демисел нийтизи-биле чогуур деңнелге четпейн турарын демдеглээр херек. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы мында ам-даа шиңгээдип алдынмаан. Ынчангаштың бүдүрген кидис идиктер хөй-даа болза, херелекчилерниң негелдезинге дүүшкен продукция эвээш болуп турар.

АЖЫЛЧЫН КҮШ — КОЛ АЙТЫРЫГ

— Бүдүрүлге планнарының күүсеттинмейн турарының кол чылдагааны — эргежок чугула мергежилдиг ажылчыннарның чедишпези — деп, алгы заводунуң директору Л. Чемков чугаалаан.

Шынап-ла, заводта мергежилдиг ажылчыннар болгаш тускай эртемниг специалистер чедишпес. Кол операцияларга ажылдаар 42 кижиниң чүгле 16-зы бар. Технолог биле механиктиң дуржулгазы эвээш, аныяк специалистер. Кидис идик кылыр цехтиң начальниги М. Казанцев заводка 27 чыл ажылдаан, практиктиг дуржулгазы хөй. Цехте оон ангыда инженер-техниктиг ажылдакчылар чок, шупту ажылдарны чааскаан харылап турар.

Завод чаа тургустунуп турда, хоорайга ажылдап болгу дег бүдүрүлгелер, организациялар эвээш болгаш маңаа ажылдаарын күзээр кижилер четчир турган. Заводтуң чаагай алдар болгаш күш-ажылы-биле чаалап берген хоочун ажылчыннар ам эвээжээн. Оларны солуур кижилер тывылбайн турар. Кидис идиктер кылыр цехтиң ажыл шугумунуң эгезинде дүк салыкчыларының ажылындан бүгү цехтиң бүдүрүкчүлүг ажылы хамааржыр.

— Биске дүк салыкчылары сес кижи херек. Бөгүн чүгле 2 кижи ажылдап турар. Эртен ажылче үнгеш, кижилер четчээринге өйлежир-дир мен — деп, М. Казанцев чугаалады. Ийи дүк салыкчызы хүнде 160 эжеш кидис идикти дүктен салыр ужурлуг. А цехтиң планын күүседир дизе, хүнде 500 ажыг эжеш идикти салыр херек. Моон алгаш көөрге, дүк салыкчылары чугула негеттинип турар-дыр.

Эрткен чылын 8 аныяк ажылчынны өөреникчи кылдыр хүлээп алган, ам оларның чаңгызы-даа артпаан. Чаа келген ажылчыннарның ажылга ыңырынмайн турарын тайылбырлаар ийи кол чылдагаан болза, заводта ажылдаар байдалдарының бергези болгаш чурттаар чер чогу болур. Ылаңгыя дүк салыкчыларының ажылдаар байдалы дыка берге. Үргүлчү бус ажыглаар болгаш агаар өл-шык, изиг. Мында колдуунда эргижирээн дериг-херекселдерни ажыглап турар, хол-биле кылыр, күш негээр ажылдарның хемчээли бедик боор артпышаан.

Дериг-херексел эң чаа хевирниң деп санаттырып турар. Ынчалза-даа ажылчыннар чогуундан ажыглаттынмайн турары эвээш эвес. Чаңгыс чижек: дүк дыраар 5 машинаның чүгле ийизин ажыглап турар.

Ажылчыннарның ажылдаар байдалын экижидеринче, оларны бажың-балгат-биле хандырарынче кичээнгейни углап, бо талазы-биле чугула хемчеглерни алырын үе негеп келген.

Сагылга-чурум үреекчилери заводта ам-даа хөй. Олар-биле демиселди заводтуң администрациязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери демниг чорудар ужурлуг. Ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты заводтуң профэвилел комитеди чогуур деңнелге организаставаны четпес.

КОТЕЛЬНАЯ — ЗАВОДТУҢ «ЧҮРЭЭ»

Завод январь айда продукция сайгарарының планын чүгле 19,4 хуу күүсеткен. Котельнаяның ажылы баксыраан, бус-биле чедир хандырбайн турганының уржуунда кидис идик кылыр цех 20 хонук хире ажылдаваан. Котельная чедир ажылдавас, бус-биле цехтерни хандырбас болза, заводтуң ажылы туруп алыр. Январьда хожудаашкыны оон болган.

Чайын котельнаяның септелгезин заводтуң ажылдакчылары боду шаа-биле чорудкан. Ынчалза-даа тускай эртемниг теплоэнергетиктер чок база акша-хөреңги чедишпес болгаш септелге эчизинге четпээн. Алгы заводунуң чагырыкчызы «Росвалпром» каттыжышкынның бүдүрүлгелериниң специалистеринден тургустунган комиссия котельнаяның байдалын хынап көргеш, акт тургускан. Акт ёзугаар котельнаяга капитал септелге чугула херек. Бир котёл ажыглаарга шуут таарышпас, солуур болза эки. Котельнаяның хөмүрдээш урар чери, чылыг солуукчулары ажылдаавайн турар.

ХЕМЧЕГЛЕР БОЛГАШ ДУЗА

Берге байдалдан уштуунарының чамдык хемчеглерин ап турар. Дүк салыр ставокту эде тургускан сөөлүнде изиг бус бээрин экижиткен. Ооң-биле дүк салыкчыларының ажыл байдалын чиигеткен. Ажылчыннар чемненир буфетти тудуп, ажыглалга киирген. Кидис идик кылыр эрги цехтиң чаартылгазын кылып турар. Олче хөм идик болгаш бажың иштиниң чымчак идиктерин даараар цехти көжүрер, а ол цехтиң ээлеп турган өрээлдерин 30 кижи чурттаар чаагайжыткан нийти чуртталга бажыңы кылдыр эде дериир деп шиитпирлээн. Оон ыңай бо чылын ийи аал чурттаар бир бажыңны, дараазында чылдарда база ындыг 3 бажыңны тударын көрдүнген.

Чурттаар черлер туттуна берзе, аныяк специалистерни болгаш ажылчын кадрларны ажылга хаара тудары чиигээр ужурлуг. Даараныкга фабриказы-биле кады 200 кижи чурттаар нийти чуртталга бажыңының төлевилелин тургузуп, ооң тудуун он ийиги беш чылда кылдырарын чедип алыры көрдүнген.

Ажылчыннарның ажылдаар байдалын экижидер талазы-биле ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер бар. Хеп солуур, дыштаныр өрээлдерни таарымчалыг кылдыр дерииры, арыглаар, чунар черлерни тургузары, цехтерниң чырыдылгазын эде кылыры, чылыдылга четкизин солууру дээш кылыр ажыл көвей.

Алгы заводунга тудуг-суур талазы-биле акша-хөреңги көрдүнмейн келген. Мооң мурнунда ажылдап турган удуртур ажылдакчылар заводтуң келир үезинче эвээш сагыш салып келген. Техника, тудуг материалдары чедишпейн турар. Капитал септелге кылыр акша-хөреңгини «Росвалпром» каттыжышкыны бээрин дазаан. Ынчалза-даа ону заводтуң бодунуң күжү-биле шиңгээдип алыры берге.

«Росвалпром» каттыжышкын Москвада турар болгаш ооң-биле харылзаа тудары, дуза алыры амыр эвес. Каттыжышкынның бодунуң байдалы берге. Кызылдың алгы заводундан-даа эргижирээн дериг-херекселдиг, бүдүрүлге девискээри чедишпес бүдүрүлгелери көвей. Ынчангаш алгы заводунга улуг дуза көргүзүп шыдавас.

Кидис идиктер бистиң республиканың чонунга кыжын кедеринге таарышкан чугула продукция. Ону бүдүрерин өстүрери, шынарын бедидери чугула айтырыг болур. Ынчангаш алгы заводунда тургустунган байдалды өөренип көрүп, аңаа боттуг дуза көргүзери чугула.

Оон-биле чергелештир алгы заводунуң удуртулгазы болдунар хемчеглерни ап, хожудаашкындан уштунар дээш бар аргаларны долузу-биле ажыглаар, коллективти мобилизастаар, планныг хүлээлгелерни албан күүседиринче углаан социалистиг чарышты организастаар ужурлуг.

Н. КУУЛАР,
«Шынның» корр.

Экономика: дуржулга болгаш айтырыглар

БАМ болгаш Бурятияның экономиказы

1984 чылдың төнчүзүнде сибирь тайгазында Куанда деп улуг эвес суурнуң чанынга Чөөн Сибирьниң төвүнден Оожум океанның эриктеринче углаан Байкал-Амурнуң демир-орук магистралының рельстери каттышкан.

БАМ-ны ажыглалга кииргени чүгле Сибирьниң транспорт айтырыын шиитпирлээрин чингелдир эвес, а ол чаа магистральга чоок чылдар черлерин ажыглап эгелээрин болдурар. Чогум-на харын мооң ужурундан БАМ-ны ажыглаалга кииргенинден улуг идегелди Бурятия манап турар. Чаа демир-орук трассазындан мында чүну манап турарыл?

Девискээриниң талазы-биле (350 муң дөрбелчин километр) Бурятия Японияга бичии-ле четпес. Ынчалза-даа Бурятияның чурттакчы чону хөй эвес — миллион чыгым кижи. Чурттакчылар колдуунда-ла республиканың мурнуу талакы районнарында хөй. Бурятияның үлетпүрү база-ла мурнуу районнарда дыка хөгжээн. Ында ниити-бүрү продукцияны — онзагай чараш сүй-белектерден эгелээш, пассажирлер аргыштырар самолёттарга чедир бүдүрүп үндүрүп турар. Оон чылдагааны чүл дээрге, республиканың мурнуу талазы-биле Сибирьниң кол транспорт оруу — Транссибирь магистралы эрткен.

Бурятияның Соңгу чүгүнге чоокка чедир-ле колдуунда аңчылар, балыкчылар, инженер—бүгү чурттакчы чонунуң ийиле хире хуузу чурттап турган. Ынчалза-даа, геологтарның санап турарын ёзугаар алырга, соңгу талакы районнар ажыктыг казымалдар-биле дыка байлак. Ында янзы-бүрү чиг-эттиң чыдары 50 чыгыы черлерин шинчилээн болгаш ол ажылдар ам-даа уламчылап турар.

Эң бедик шынарлыг хризотил-даг-дүгүн мында специалистер «делегей черделиг эртине» деп адап турарлар. Апатиттерниң, марганецтиң, коргулчунуң болгаш цинктиң, графиттиң чыдар черлерин база ажыткан. Оларның турар черлеринге улуг-улуг бүдүрүлгелерни тудуп болур.

Бурятияның соңгу чүгүнде даг породаларының база бир хевири — сыннырттерин (оларны Сынныр сынның чоогунга баштай тыпканындан ынчаар адаан) чыдар черлерин тыпкан. Эртемденнерниң санап турарын ёзугаар алырга, ол минералдардан алюминийни болгаш калийлиг чеминчиидлгелерин ап болур болгаш нордан чүве кылырынга чиг эт кылдыр оларны ажыглап болур.

Бурятияның соңгу чүгүнүң арга-ыяш курлавырлары аажок улуг. Баш бурунгаар санаашкыннар ёзугаар алырга, маңаа чылдың-на чеди миллион ажыг кубометр тудуг ыяжын белеткеп ап болур. Шак ындыг чиг эт баазазы аңаа целлюлоза бүдүрүп үндүрер талазы-биле бүдүрүлгелерни тудуп болурунуң аргаларын берип турар, ол районнар суг-биле база байлак болгай.

Бурятияның соңгу талазын кежилген БАМ — ол бүгү курлавырларны шиңгээдип алырының дүлгүүрү-дүр. Чаа магистраль болза, республиканың бүдүрүкчү күштериниң деңзигүүрүн дыка өскертиптер. Бурятияның соңгу талазынга улуг девискээр-бүдүрүлге комплекизи тургустунар. Ооң төвү — ээн турган черге тургустунган, ам шапкын хөгжүп турар демир-орук беддиири хоорай Северобайкальск болур.

Он чыл бурунгаар, кажан хоорай туттунуп эгелеп турда, 2000 чылда аңаа 14 муң кижи чурттаар апаар деп экономистер санап турган. Ынчалза-даа бөгүн безин ооң чурттакчылары оон көвүдээн.

Хоорайның төлевилелин Ленинградтан келген архитекторлар чогаадып кылган. Ону планнап кылырда, бойдустуң чайгаар бүткен байдалдарын— даглыг черлерни, хемнерни, кайгамчыктыг Байкал хөлдүң катаптаттынмас чараш, чаагай хевирин аңаа ажыглаарын олар кызытканнар. Хоорайларның чоогунда арга-ыяштың колдуунда-ла ол хевээр арттырган.

Бурятияның соңгу чүгүнде девискээр-бүдүрүлге комплекизин Сибирьниң эң чараш черлериниң бирээзи болур дээрзинге чигзиниг турбас. Амгы үениң үлетпүр бүдүрүлгелери-биле чергелештир ажыл-агыйның чаңчыл болган адырлары — аңнаашкын, балыктаашкын, ниити ажылы болгаш туризм индустриязы маңаа шапкын хөгжүр апаар. Ажыы-биле чугаалаарга, туристерни бээр чүгле каас-чараш бойдус чурумалдары эвес, а эмчилерниң санап турарын ёзугаар алырга, болуңуң составының талазы-биле Кавказтың минералдыг сугларын безин ажып турар Бурятияның аржаан суглары база хаара туда бээр.

Владимир СМИРНОВ,
ПМА-ның корр.

ЧОННУҢ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Кызыл хоорай Совединиң күскому, доктаамал комиссиялары, ажыл-агый органнары хоорайның партия организациязының удуртулгазы-биле партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның оон дараазында Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга эш К. У. Черненконуң айтырыышкыннарын удуртулга болдуруп, чоннуң херектел бараанныарын бүдүрерин, хоорайның чонунуң амыдырал болгаш социал-культура хандырылгазын улам сайзыраңгайжыдып, хөгжүдер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турарын илеткелчи эрезинде демдеглээн.

Аъш-чем, чиик, чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге цехтерни, технология шугумнарын эде дериир, эргижирээн дериг-херекселдерни чаарты солуур хемчеглер алдынган. Амыдырал хандырылга, коммунал ачы-дуза чедирер бүдүрүлгелериниң, садыгның материал-техниктиг баазазын улам быжыглаарынче угланган ажылдар кылдынып турар. Культура-амыдыралга болгаш ажыл-агыйга кордүнген бедүүн бараанныар бүдүреринге оон мурнунда анаа кирипшейн турган он дөрт бүдүрүлгени база хаара туткан.

Үстүнде адынып турар ол хемчеглерниң түңнелдерин илеткелчи болгаш сессияга саналы берген депутаттар тодаргай чижектерге көргүзүп, чугаалааннар. Чамдык сан-түң бо. Чижээ, чоннуң херектел бараанныарын бүдүрери бо беш чылдың эгезинден бээр 18,7, культура-амыдырал болгаш ажыл-агыйга кордүнген бараанныар — 37,2 хуу өскен, кылыгларның болгаш моделдерниң 250 хире чаа хевирлери шиңгээдип алдынган.

Илеткелчи ук бүдүрүлгелерниң ажылынга тус-тусту база доктааган. Садыгның, шиитпириниң чемпейнинге черлерниң ажылын экижидеринче угланган чамдык ап чоруткан хемчеглерниң түңнелинде, беш чылдың дөрт чылында үүрмектеп садар бараан саарылгазы 23,1 хуу өскен.

Кызылдың даараныга фабриказының бүдүрүп үндүрүп турар продукциязынга садып алыкчыларның херегтели улуг дээрзин илеткелчи демдеглээн. Бүдүрүлгениң кылыгларының ассортиментизи чыл санында калбарып турар болгаш беш чылдың дөрт чылында 50 кылыг кургунениң Шинар демдээ-биле үнелеттинген. Оон-биле кады мебель фабриказының шолуп алгыткаңы — продукцияның ассортиментизин калбартыр, бүдүрүүшкүн хемчээлин элээн улгаттырар арганы бергенин айтыры чугуда.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын сайзыраңгайжыдып, ону үениң негелдезинге дүүштүр тургузарының талазы-биле ханы чугаа сессияга болган. Хоорайның амыдырал хандырылга бүдүрүлге черлериниң ажылын хоорайның чурттакчы чонунга эптиг кылдыр тургузар хемчеглер алдынган. Ачы-дузаның чаа хевирлери шиңгээдип алдынган болгаш бүдүрүлгелерге техниктиг эде дериишкинин чорудуп, беш чылдың эрткен дөрт чылында сезен машинаны, чаа дериг-херекселдерни тургускан. Алдынган хемчеглерниң түңнелинде кызыгчыларга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли элээн өскен. Оон-биле кады хоорайның чурттакчы чонунуң чурттаалга байдалы, коммунал хандырылгазы чыл санында экижип турар. Хоорайны чаагайжыдып, согаанчылар ажылдар план ёзугаар чорудуп турар.

Чоннуң хандырылгазында кылдынган чүүлдерни илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар демдеглевишаан, ол талазы-биле чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже улуг кичээнгейни угландырып, ону чайладырының арга-хевирлерин чугаалашкан.

Беш чылдың дөрт чылында чоннуң херегтел бараанныар бүдүрер планын чамдык бүдүрүлгелер күүсетпээн. Ындыг бүдүрүлгелерге алгы заводу, мебель фабриказы, балык, пиво заводтары хамааржыр. Чижээ, алгы заводу 211 муң эжеш кидис идикти, кештен кылган 20 муң эжеш идикти, а мебель фабриказының коллективи 47,6 муң рубльдың кылыгларын чедир бербээн. Оон-биле кады чамдык бүдүрүлгелерниң талазындан херегтел бараанныарын кордүнген ассортиментизинге чедир бүдүрбейн баарының фактыларын илеткелчи тодаргай чижектерге көргүскен.

Садыг организацияларында садыглаашкынның дээштиглиг аргаларын шиңгээдип ап турары ам-даа оожум. Садыг хандырылгазында негелдеге дүүшпес чүүлдерге илеткелчи доктааган. Столоваяларның болгаш буфеттерниң ажылынга хамааржыр хомудалдар, четпестер бар. Оон-биле кады садыг болгаш шиитпирниң чемпейлигрезиниң талазындан кижилерге шимээнгей чок, каржы, совет садыгның дүрүмнерин хажыдаа бээр чоруктар барын айтыры чугуда.

Амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгезинде бар четпестерге илеткелчи доктаап, дараазында чүүлдерни айыткан. Амыдырал хандырылгазының чамдык бүдүрүлгелери чонга ачы-дуза чедирилгезиниң чамдык хевирлериниң планын күүсетпейн турар. Амыдырал хандырылга черлериниң чедир ажылдавайн турарын — хептиг хиниктиг арга-биле аштаар аргыглаар фабриканың, хоорайның бүдүрүлге эргелелиниң, техниктиг хандырылга станциязының эрткен чылда ачы-дуза чедирилгезиниң планын күүсетпээни-биле база тайылбырлап болур. «Тувашвейбыт», «Рембыттехника» болгаш өске-даа чамдык каттыжышкыннар ачы-дуза чедирилгезиниң чамдык хевирлериниң планының күүселдезин чедип албаан. «Тувателерадиобыттехника» каттыжышкынның ажылында четпестер бар. Чагыглар кордүнген хуусаазында күүсеттинмейн баар чоруктар бар болуп артпышаан, а кылыгларның шынарынга хамааржыр чугаалар болза, ол—негелдеге ам-даа дүүшпес. Чурттаалга-коммунал ажыл-агыйның ажылында четпестерниң дугаайын чугаалап тура, илеткелчи ылаңгыя хеп чуур комбинаттың чонга ачы-дуза чедирип турарында бар четпестерни айыткан.

Үстүнде айтырыглар-биле кады сессияга хоорайда пассажирлер аргыштырылгазында, телефон харылзаазында бар четпестерге хамаарыштыр база шугумчулелдиг, ажылзытиг чугаа болган.

Амыдырал хандырылгазының хөгжүлдезинге хамаарыштыр чугаалап тура, илеткелчи-даа, санал берген депутаттар-даа социал-культурага, коммунал, амыдырал хандырылгазынга кордүнген объектилерниң туттунуп турарының темпизиниң оожумун чугаалап турганнар. Оон-биле кады чоннуң херегтел бараанныарын бүдүрүп үндүрүп турар бүдүрүлгелерниң, ачы-дуза чедирер черлерниң удуртукчуларының бар арга-курлавырларын долу ажыглавайн турарын сессия айыткан. Чамдык бүдүрүлгелерде бүдүрүлгениң организастаазы негелдеге дүүшпес, план болгаш күүселдикчи, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дециели ам-даа чавыс, социалистиг чарыштың организастан турары ам-даа кошкак.

Сессия чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр делгереңгей доктаалды хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

ИЙИ ХЕМНИҢ АРАЗЫНДА

«Кызыл тук» совхозтуң ийи хемниң аразында сүт-бараан фермазы дөртен чылдар мурнунда-да тургустунган. Амгы үеде ооң ажыл-ижин Иткикей Бүдүге багай эвес удуртуп турар. Коллективте ажыл-ижинге кызымак кижилер хөй. Чижээлерге, кадарчылар Олег Шуру, Тожу Очур-оол, Николай Чуданы оларның азыраан шарылары чылдың кайы-даа үезинде семис шыырак, күштенгели экн болур. Ам оларның кадарган шарыларының ортумак деңзизи 400 кг ажыр турар. Ол ынчаан ажылчыннар Нанчат Демек-оол, Хорлуу Салчак пенсияже үнзе-даа, чанында аныяк ажылчыннарга үнелиг арга-сүмезин берип, төрээн совхозунуң ажыл-херээнге төлептиг үлүүн кадып чоруурлар.

Ферманың күш-ажылчы коллективи улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга төлептиг уткуражыр дээш улам кызымаккай ажылдап турар.

Г. САНДЫЙ.
Каа-Хем район.

ХӨЙ УРУГЛАРНЫ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 56 «Шында»).

Наталья Ыйдымбууевна Сорен-Доржу — районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Татьяна Тондуповна Сюрюн-оол — мал азырлары-биле дериглер чорудар станциязының ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зоя Тас-ооловна Оюн — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лидия Георгиевна Дагба-оол — Балгазын суурда ог-бүле ээзи.

Надежда Ортунажыновна Монгуш — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Светлана Бавуевна Ооржак — Кодээ ажыл-агыйның дургулга станциязының ажылчыны.

Нина Сотпамовна Тюлюш — Балгазынның № 2 КПТУ-зунуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ксения Ивановна Мамаева — Владимировканың харылзаа салбырының почтальону.

Зоя Салчаковна Оюн — «Коммунизмниң херели» совхозтуң диспетчери.

Любовь Николаевна Оюн — Кочетово ортумак школазының интернадының ажылчыны.

Ольга Васильевна Семиндеева — «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның № 4 КМК-зының инженери.

Наталья Кашпык-ооловна Чоолу — Сосновка суурда ог-бүле ээзи.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чечек Салчаковна Комбу — хоорайның ИХК-ның таңныыл черииниң контролёру.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Галина Васильевна Ноговицына — № 1 иели-садтың няназы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечекмаа Сатчылаевна Донгак — ог-бүле ээзи.

Галина Ивановна Сатаева — хоорайның чаагайжыдылга комбинадының ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Николаевна Донгак — ог-бүле ээзи.

Зоя Степановна Тамба — ог-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч.-Д. ОНДАР.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай. 1985 чылдың февраль 28.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

Амгы беш чыл — Моолдуң майысылалын хөгжүдеринге болгаш чаагайжыдарынга чугула үе-чада. Хоорай хүн бүрүде сайзырап турар. Хөй каът чаа бажыңнарны, өөредилге черлерин, школалар корпустарын, уруглар садтарын болгаш эмнелгелерни, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин туткан.

ЧУРУКТА: Улан-Баторнуң төвүнде.
В. БУДАННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Соолгу чылдарда Моол Арат Республиказа электри энергияны ажылдап үндүрген хемчээли 14 катап улгаткан. Кодээ кооперативтериниң төптерин бүрүн электрижиткен. Курүне ажыл-агыйларының болгаш мал чемнерин бүдүрер ажыл-агыйларының хөй нуруузун чурттуң төп энергосистемазынга кошкан.

Моолдуң улус ажыл-агыйының ол адырын улам шыңгай хөгжүдеринге Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга шиитпирлиг рольду ойнаан болгаш ойнап-даа турар. Чуртта бүгү электроэнергияның 80 ажыг хуузун Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле туттунган станциялар берип турар.

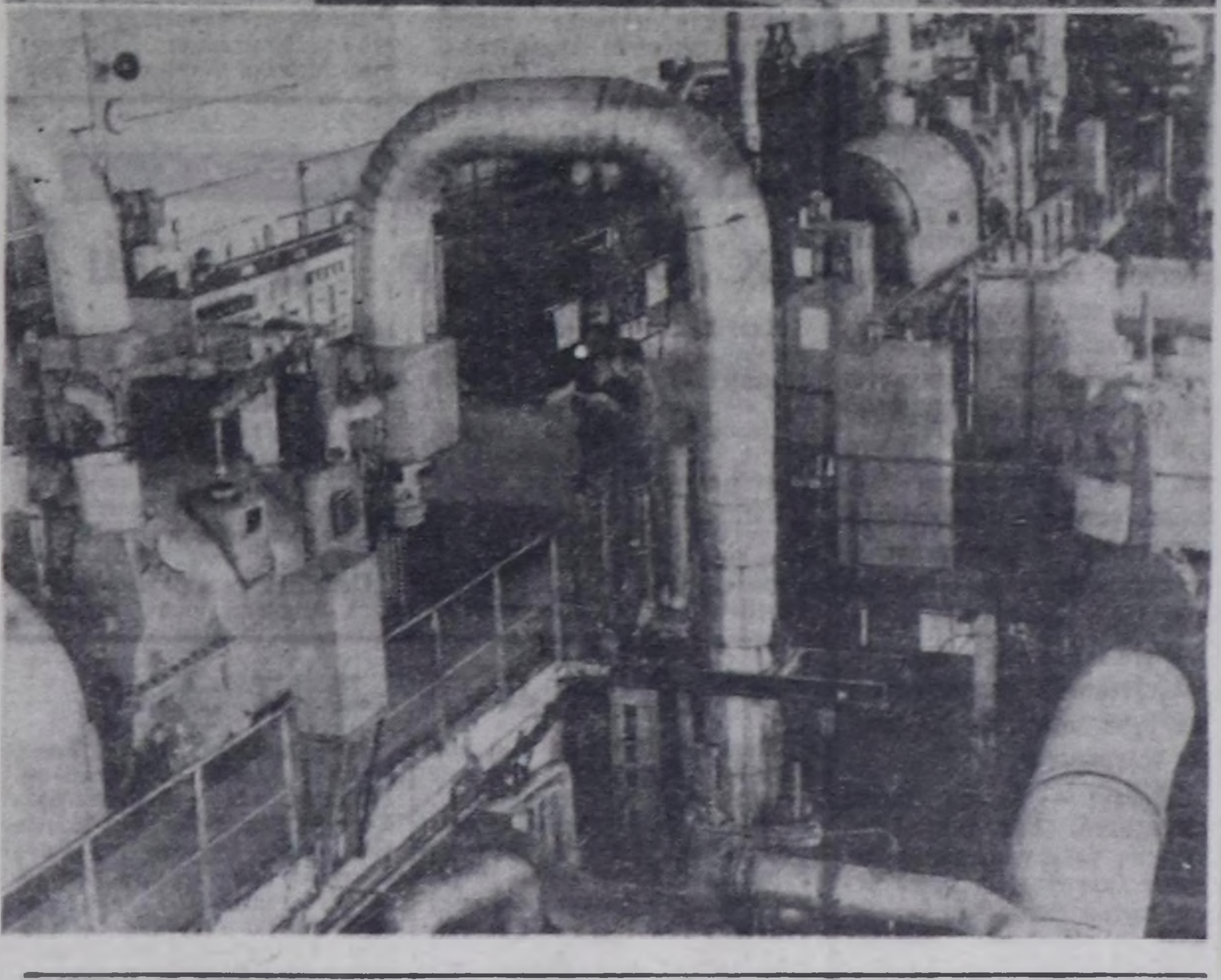

ЧУРУКТА: Улан-Батор хоорайда № 3 ТЭЦ-тиң турбина цехинде.
МОНЦАМЭ — СЭТА-ның фотозу.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СОВЕТ БҮДҮРҮЛГЕЛЕР-БИЛЕ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БЕРЛИН. Совет бүдүрүлгелер-биле кады ажылдажылга Герман Демократтыг Республиканың химия үлетпүрүнүң шапкын хөгжүлдезинге шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар деп, ГДР-ниң химия үлетпүрүнүң министри Г. Вишофский чугаалаан. Химия үлетпүрүнүң бүгү адырларын ол кады ажылдажылга хаара туткан болгаш ону чазактар аразынга дугуржулгалар, а ол ышкаш министерстволар деңнелинге дугуржулгалар ёзугаар боттандырып турар. ГДР-ниң химия үлетпүрүн шапкын хөгжүдеринге болгаш бүдүрүлгени сайзыраңгайжыдарынга кады ажылдажылга идигни берип турар. Амыдырал химиязының чаа кылыгларын чогаадыр, бүдүрер талазы-биле кады ажылдажылга улам калбарган.

СОВЕТ ТАРААЧЫННАРГА

БУДАПЕШТ. Венгрияның Дорог хоорайында автоматтыг заводка бүдүрген үнүш камгалалының бүгү агрохимикаттарының ортаа кезиинден хөй нуруузун Совет Эвилелиниң чер ажылдыгларынга чорудуп берип турар. Ол завод — амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандыртынган улуг бүдүрүлге. Ону чоокта чаа ажыглалга киирген. Үнүш камгалаар чүүлдерниң дөрт хевирлерин ам безин ССРЭ-же чорудуп турар. Бок үнүштерге болгаш үнүш хоралакчыларынга удур демиселге нара хорзунуг эвес черлерниң тараажылары ол химикаттарны калбаа-биле ажыглаар. Дорог хоорайда химия заводун ажыглаалга кииргени үнүш камгалаар чүүлдерниң бүдүрерин калбартыр программаны амыдыралга боттандырарынга чугула чада болган. Химиктиг чүүлдерни бүдүрерин көвүдедиринге амгы беш чылдың чылдарында барык 30 миллиард форинт акшаны тускайлаан.

БҮДҮРҮЛГЕГЕ СОЦИОЛОГ ДУЗАЛАП ТУРАР

СОФИЯ. Болгарияның Габрово хоорайында В. Коларов аттыг пос-тааны комбинадынга социологтуг анкетаны чоокта чаа кылган. Оон темазы — «Аныяк специалистерниң ажылдаарынга болгаш оларның сайзыралынга байдалдар». Бүдүрүлге талазы-биле комбинаттың администрациязынга негелделерниң чогун анкета бадыткаан, ынчалзажок чамдык социал-амыдырал айтырыглар бар. Оларның түңнелинде кадрларның ажылдан үнер чоруу турган. Чогуур хемчеглерни үезинде алырынга анкетаның түңнелдери дузалаан.

Социолог деп тускай эртемниг ажылдакчыны Габровода комбинат бодунуң штадынга он чыл бурунгаар киирген. Ол албан-хүлээлгете Евалдина Петкова томуйлаткан. «Комплекстиг бригадаларның айтырыглары», «Цехте ажылчыннар аразында харылзаалар», «Бригадада психология байдалы» деп темаларлыг социологтуг шинчилелдерни ол чорудкан. Комбинаттың амыдыралында чугула айтырыгларны чогууру үезинде шын шиитпирлээринге ол бүгү шинчилелдер дузалаан.

Габрово округта хөй заводтарда социологтар бүдүрүлгениң эргелел башкарарын сайзыраңгайжыдарынга киржип турар.

ЧУГУЛА ЭРТЕМ ТӨВҮ

ХОШИМИН. Вьетнамның төп кезээнде дааглыг черде улуг эвес Далат хоорайга ядролуг реактор ажылдап эгелээнден бээр бир чыл болган. Америк агрессорлар Вьетнамдан дезип чоруптарда үрегден каапкан эртем төвүн катап тургузар, чаартыр, сайзырадыр талазы-биле вьетнам эштеринге Совет Эвилели эртем-техниктиг улуг дузаны чедирген. ССРЭ бодунуң специалистерин, эргежок чугула дериглерни чорудуп берген.

Бедик мергежилдиг эртем ажылдакчыларын белеткээринге Далат хоорайда ядролуг төп улуг рольду ойнап турар. Радиоактивтиг изотоптарны мында бүдүрүп турар. Оларны республиканың кодээ ажыл-агыйынга, геологияга, кадык камгалалынга калбаа-биле ажыглаан.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Төп Америкада дүжкүүрүг чоруктуу чавырылдырып, АКШ-тың болгаш Никарагуаның аразында харылзааларны экижидипкен дег дугуржулгаларны Каттышкан Штаттар-биле чедип алырынга херек базымнарны кылырынга Никарагуаның чазаа белен деп, Никарагуаның оралакчы президентизи Серхио Рамирес «Нью-Йорк таймс» солунга берген интервьюзунга медеглээн. Ынчалзажок дугуржулганы чедип алырынга демшилге республиканың президентизи Даниэль Ортеганың кодурген чаа инициативаларын ылаптыг чугаалажыр кооруге АКШ-тың белениндез хамааржыр апаар деп, ол онзалап демдеглээн. Никарагуаның чазаан дужурерин оралдажып турар контрреволюстуг дээрбечилерге дузалаарындан ойталаары ышкаш, ындыг базымны Вашингтон кылыр болза, чөрүлдээни таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле Никарагуаның чазаа немелде күжениишкиннерин кылыр дээрзин Р. Рамирес бадыткаан.

АКШ-тың төп разведка эргелелинге саттынган контрреволюстуг дээрбечилерниң хартаачылары-биле чугаалажышкыннарны кызыы дээн Рейганның администрациязының негелдезин Никарагуаның оралакчы президентизи шыңгыы буруу шапкан.

Г. ПЛИССОНЬЕНИҢ ЧУГААЗЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чуртка таварышкан кризистиң чидиглеңгени ажылчы чоннарга аар когаралды чедирген деп, Францияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү болгаш секретары Г. Плиссонье чоокта чаа Труа хоорайга (Об департамент) соңгулда мурнунуң хуралынга чугаалаан. 1981 чылда чоон үзелдиг күштерниң тиилелгези-биле холбаштыр ажылчы чоннарга улуг идегел тургустунган турган, ынчалзажок социалистерниң чазаа бодунга алган хүлээлгелерин күүсетпээн. Ынчангаш ажылчы чоннарның ортузунда таарзынмас чорук күштелген. Соңгулда мурнунуң аазаашкыннарын күүседир дээш боттарындан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни коммунистер кылган. Байдал улам-на байып, бүдүрүлгелерде тергиидел турар, а мынчарга ажылчы чоннарның, оларның ог-бүлелериниң амыдыралының байдалы улам-на баксыраан.

Эрткен дөрт чылдарның өөрединден шын түңнелди кылыры эргежок чугула деп, Г. Плиссонье демдеглээн. Март 10-да болур кантон соңгулдаларынга Компартияның кандидаттары дээш ажылчы чоннар бадылавышаан, боттарының амыдыралчы эрге-ажыктарын дээш демиселче чаа күштерни сорук киирер ийик деп, оратор чугаалаан. Коммунистер дээш берген бадылаашкын бүрүзү ФКП-ның — социал чечтүг чоруктуң болгаш депшилгениң партиязының туружун быжыглаар апаар.

КОМПАРТИЯ АЖЫК АЖЫЛДАЗЫН ДЭЭШ

БРАЗИЛИЯ. (СЭТА). Бразилияның Коммунистиг партиязының ажык-чорудулгазын хораанын күш чок болдурары чугула деп, Бразилияның демократтыг шимчээшкинин партиязының даргазы Улиссе Гимарайнс медеглээн. Коммунистиг партия ажык байдалга ажылдаарын бистиң партиявые чогумчалыг кылдыр көрүп турар деп, ол чугаалаан. Национал конгрессте тургустунган партиялар аразының комиссиязы өске айтырыглар-биле черлештир, Бразилияның Коммунистиг партиязының ажык байдалга ажылдаарының дугайында айтырыгны база чугаалажыр көөр деп, политиктиг кескү ажылдакчы дыңнаткан.

НЕГР ЧОННУҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эргешилээ чок чорукка, расизмге, мөлчүлгеге болгаш сөөк-язы ылгай көөр үүлгедиглерге удур АКШ-тың негр чонунуң марыжы Селма хоорайга (Алабама штат) эгелээн. Алабаманың кара кештиг хамаатыларының деңэрге дээш демиселин АКШ-тың эрге-чагыргалары каржызы-биле бастаан бээр чээрби чылын бо хүннерде демдеглеп турар.

Чээрби чыл эрткен-даа болза, АКШ-тың кара кештиг негр чурттакчылары «ийиги сорттуг» кижилери болуп хевээр арткаңын марштың организакчылары демдеглээн.

КНО-НУҢ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Иранда болгаш Иракта туттурган шериглер лагерьлерин барып көрүп чораан КНО-нуң тускай төлээлекчилери илеткелин бо чылдың февральдың төнчүзүнде парлаан турган. Ол илеткел-биле холбаштыр база Иракты дилээнин ёзугаар Каттышкан Нацияалар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлели «Иран болгаш Ирактың аразында харылзаалар дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген.

КНО-нуң чиигиме секретары Перес де Куэльяр ол илеткелди Айыыл чок чорук Чөвүлелинге капсырылга бижик-биле кады дамчыдып берген болгаш ийи чурттарның кижи база материалдыг курлавырларынга улуг когаралды мурнуку хевээр таварыштырып турар өлүмнүг чөрүлдээни соксадырының эргежок чугулазын айыткан. Иранның болгаш Ирактың улустарының эрге-ажыктарынга дүүштүр тайбыңны чедип алырынче угланган кандыг-даа инициативаны деткиирини белениң КНО-нуң чиигиме секретары бадыткаан.

КРИЗИСКЕ ТАВАРЫШКАН

ЛОНДОН. (СЭТА). АНЗЮС дээр шериг блогунуң чурттарының — Австралияның, АКШ-тың болгаш Чаа Зеландияның аразынга бо чылдың июльда болур дээн чугаалажышкыннар соңгаарлаан деп, Австралияның премьер-министри Роберт Хоуктуң чоокта чаа Канберра хоорайга медеглээнин Рейтер агентство дыңнаткан. Ол чугаалажышкыннар Австралияның майысылалынга болур турган.

Агентствонуң дыңнадыын ёзугаар алырга, АНЗЮС шериг блогу амгы үеде кризисте таварышкан. Кырында атомнуг чепсектиг азы атомнуг мотор установкаларлыг америк шериг корабльдери чурттуң суг девискээрлеринге келирин хораан шиитпирин Чаа Зеландияның лейбористиг чазаа хүлээп алган соолунде кризис тургустунган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Атомнуг чепсектиг америк корабльдерни Чаа Зеландияның суг девискээрлеринче киирерин хоруур дугайында чазактың шиитпирин бүрүн хүлээп алдынган болгаш өскерлиш чок деп, ол чурттуң премьер-министри Дэвид Лонги медеглээн.

Чаа Зеландияның девискээринге ядролуг чепсекти тургузарынга удур угланган болуунуң чазааның быжыг туружун Д. Лонги бадыткаан. Ядролуг чепсек-биле бистерни камгалаарын күзевес бис.

ВАШИНГТОН (СЭТА). Чаа Зеландия барык үжен чыл дургузунда АКШ-тың идегелдиг эвилелчизи болуп келген. Ядролуг чепсек талазы-биле амгы үеде АКШ-тың болгаш Чаа Зеландияның аразында чидиг чөрүлдээ Оожум океанның мурнуу кезээнге АКШ-тың шериг стратегиязынга шыңгыы кыжанышкын болуп турар деп, «Ю. С. Ньюс энд» журнал бижээн.

КОМПАРТИЯНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ЛА-ПАС. (СЭТА). Хосталга болгаш демократия дээш, империализмниң болгаш иштики реакцияның чимээниишкиннеринге удур демиселге чангыс эпти быжыглаарынче политиктиг партияларны, профэвилелдерин, хөй-нийти организацияларын, чурттуң демократтыг бүгү күштерин Боливияның Коммунистиг партиязы кыйгырган. АКШ-тың болгаш делегейниң акша фондузунуң контролюнуң адаанда турар сан-хөө корпорацияларының өнчүк-чонгаалиг ходелиишкиннери Боливияда политиктиг байдалды чидиглендирген болгаш чуртта кризисти ханылаткан деп, Компартияның парлаан медеглелинде айыткан. Чазакче ыйыышкын кылырын олар үргүлчүлеп турар. Делегей империализми болгаш түс чериниң реакциязы чуртта бергелерни ажыглавышаан, Боливияга фашистиг диктатураны катап тургузарын оралдажып турар.

Чурттуң делегей империализминге болгаш национал улуг буржуазияга чемиш кылдыр каап бээрин Боливияның ажылчы чоннары кажан-даа болдурбас деп, медеглелде айыткан.

АЛБАДАТКАН ЭЖЕЛЕКЧИЛЕР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливан патриоттарының күштүг согуушкуннарынга таварышкан израиль шериглери Ливанның мурнуу чүгүнден үндүрериниң ийиги үе-чадазының дугайында шиитпирин хүлээп алырынга Израильдиң чазаа албадаттырган. Ийиги үе-чада 12 неделя үргүлчүлээр дээш. Баштайгы үе-чаданың үезинде Мурнуу Ливанда эң улуг хоорай — Сайданың районундан израиль шериглерин үндүрген.

Удурланыышкын болуктерниң согуушкуннарының түңнелинде дириг күшке болгаш техникага когаралдан чайлаар дээш ийиги үе-чада дугайында шиитпирни Тель-Авивтиң хүлээп алганын Ливанның парлалгазы демдеглээн. Оон-биле черлештир, израиль эжелекчилер Ливанның кызыгаар иштинин девискээр кургаанта быжыгланыр деп турар. Ливанның бүгү девискээриден израиль эжелекчилерин бүрүн үндүрер дугайында Каттышкан Нацияалар Организациязының Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин Тель-Авив мынчага чедир күүсетпейн, «эргежок чугула» болган таварылгада Ливанче база катап халдаар «эргейин» бодунга арттырып алган туруп турар.

Ливанның патриоттуг күштери эртген хүннерде израиль эжелекчилерге удур чедиишкинниг беш халдаашкынныарны кылган. Партизаннарның халдаашкыннарының түңнелинде 10 израиль солдаттар, офицерлер өлүрткен, 50 эжелекчилер балыглаттырган.

Ливан айтырыының талазы-биле КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинге Каттышкан Штаттарның эзээн туружун Ливанда шыңгыы буруу шаап турар. Тель-Авивтиң кем-буруулуг үүлгедиглерин агартыр дээш Вашингтон чоокта чаа Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпир хүлээп алырынга моондактаан деп, Ливанның премьер-министри Р. Караме медеглээн.

ТУДУП ХОРУГДААН

СИНГАПУР. (СЭТА). Меге хөй акшаларны кылгаш, Мурнуу-Чөөн Азияга тарадып турган меге акша кылыкчыларын Сингапурнуң полициязы илеретken болгаш тудуп хоругдаан. «Берита харнан» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга меге акша кылыкчыларын тудуп хоругдаан үеде 4 муң ажыг долларны, акша парлаар машиналарны болгаш өске-даа чүүлдерни хавырган. Ук машиналар-биле болгаш өске-даа херекселдер-биле меге акшаларны парлап үндүрүп турган. Чажыт байдалга турган синдикаттың бүгү кежигүннерин тудуп хоругдаан.

ЭМЧИ ӨГ-БҮЛЕ

Кырган-ачазы оглунуң, кежииниң бажыңынга чедип келгениндеи бээр ийи үш-ле хонук болган. Сандак Түлүшович Санаа ам чеден харже чоокшулап, малы-хары догуур-даа, кадыы шору, адак-бышкаа чииг, малчын уктуг чераанындан эртенгиниң дөрт-беш шак үелинде-ле оттуп кедир чанчылдыг. Оон өскен, төрээн чери Улуг-Хем районнуң Булуң-Терек суур. Анаа тудугга ажылдап чораан, пенсияже үнген. Тус чериниң чону ол онаашкан ажылынга кызымак, ак сеткилдиг, хүндүлээчел, амыдырал-чуртталганың берге үелеринде үнелиг арга-сүмелии кадар, хире-шаа-биле деткимче, дузазын көргүзер боорга, анаа идегээр, чоргаарланыр.

Оон уруг-лары база төлептиг ажыл-ишчилер болуп өзүп келген. Ийи кызы эмчи училищезин дооскаш, фельдшерлеп ажылдап берген. Оглу Маадыр-оол Шериг-Далай Флоодунга албан-хүлээлгелеринден халажып келгеш, эмчи институдун дооскан. Каа-Хемниң район эмнелгезинде ажылдап турар.

Маадыр-оол Сандакович Санаа ам дуржулгалыг кезер эмчи. Оон шилип алган тускай мергежилинге баштайгы күш-ажылчы базымы Тес-Хем районнуң Самагалдайда районнуң төп эмнелгезинге эгелээн. Оон соонда Сүт-Хөл районнуң Суг-Аксында эмнелгезинге ажылдаан. Ам ол Сарыг-Септиң район эмнелгезинде ажылдап турар. Эмчи кижиниң ажылы нарын болгаш харыысалгалыг, оон чедиишкиниң ажылындан чонуң кадыкшылы улуг хамаарылгалыг. Маадыр-оол Сандаковичиниң эки ажылының дугайын кады ажылдап турар эш-өөрүнүң болгаш сегип үнген хөй-хөй кижилерниң оон адынга мактаалдыг сөстери херечилеп турар.

Коммунист М. С. Санаа идепкейлиг хөй-ниитичи. Ында Культура бажыңының «Романтиктер» агитбригадазының составынга комплекстиг үнүүшкүннерге киржип, ырак-узак, кадыр-берт кыштагларда малчыннарга, аңчыларга, сүт-бараан фермаларының ишчилеринге, кедээ суурларда тараажыларга медицина темазынга лекция, беседа кылып чорууруп бо-ла көрүп болур. Оон ангыда ол көрүлделерге, фестивальдарга бо-ла киржи бээр.

Оон өг-бүлезиниң херээжен ээзи Галина Ивановна Санаа район эмнелгезинде поликлиника эргелекчилеп турар. Сөөлгү чылдарда эмнелгениң ажылы көскүзү-биле экижээн. Амгы үеде ону мурнунда СЭКП райкомунуң бажыңы турган ийи каът, аңгы-аңгы өрээлдиг бажыңче көжүрген болгаш аарыглар аайы-биле чурттакчы чонну хүлээп алыр кабинеттерни ажыткылаан. Ол эмнелгеге дээди болгаш тускай ортумак эртемниг эмчи кадрлар-биле четчелеттинген. Өг-бүлениң ээлери кайызы-даа коммунист, кайызы-даа чонунга хүндүткелдиг. Оларның уруглары ада-иелериниң үлегерин ап, школазының хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, эки өөренип турарлар.

Өг-бүлениң ниити бир хандыкшылы — спорт. Кышкы дыштаныр хүннерде өг-бүлези-биле хаактарын кеткеш, Сарыг-Сеп суурнуң чоогунда чараш бойдус чурумалдыг, арыг агаарлыг, чүм харлыг эзимнерже, терең харлыг дагларже селгүүстеп, чүңгүдап чоруп каарлар. Район төвүнге азы республика байысылалынга хаак маргылдаалары болу бергенде, анаа база идепкейлиг киржир чаңчылдыг. Тоску классчы Чечек Санаа школачылар аразынга хаакка район чемпиону атты каш удаа чаалап ап, республика маргылдааларынга чаңгыс эвес удаа киришкен. Маадыр-оол Сандакович боду шыдыраачы, хаакчы.

Ынчангаш найыралдыг өг-бүлениң ажылы-даа, өөредилгези-даа эки, амыдырал-чурталгазы-даа солун, үлегерлиг.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: эмчи өг-бүле — Маадыр-оол, Галина Санаалар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МАРГЫЛДАА СОЛУН БОЛГАН

Шыдыраа талазы-биле делегей чемпиону Анатолий Карпов СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга мынчаар харылаан:

Айтырыг: Делегей чемпиону ат дээш маргылдааның чогаадыкчы болгаш спортчу түңнелдерин канчаар үнелеп турар силер?

Харыы: Чогаадыкчы талазы-биле маргылдаа анжок солун болгаш хол-шыдыраа теориязын, ылангыя эге кештер теориязын байлакшыткан. Ол болза мерзе гамбидиниң чаа видия болгаш сицилия камгалалдарының, орус салыгның эң чугула кештеринге хамаарыжыр. Дыка хөй салыглар ооңчуң оргузунга болгаш төнчүзүнге чаны утказыг стратегиг болгаш тактиктиг демиселге эрткилээн.

Удурланыкчыларның кайызы-даа камгалалга эң бедик мергежилдиин көргүскен, ол харын-даа атакага көөрге, хөй черин эзлээн, шыдыраага эң дээди маргылдаага психологиг талазы-биле онза чүүл черле ындыг болур ужурлуг-даа. Парлалгага хайымнарның көвүдеп турарын шугумчулеп, харын-даа кыска хайымнарга шуут таарзынмайн турарын айтыгылап-даа турган чүве. Ол бүгүнү тайылбырлап база болур.

Бирээде, анаа маргылдаага безин бедик деңнелдиг шыдыраачыларның оюнуга улуктарның саны эптиг-ле хөй эвес болгулаар чүве. Сөөлгү чылдарда гроссмейстер составтыг турнирлерге 60-70 хире ойнаан салыгларымның 3-4-тен хөй эвезин азы ортумаа-биле 20 салыгдан чаңгызынга уттуруп чораан мен. Каспаров база шак ындыг түңнелдерни көргүзүп турган.

Ийнде, амгы үеде эге кештер теориязының сайзыраанын-биле чергелештир дыка хөй улашкак кештер болгаш схемалар 20-30 кештерге чедир сайгарып каапкан, а харын-даа чамдыктарын селигниң төнчүзүнге чедир көрүп каапкан болгулаар. Ынчангаш, ак тала эге кештерин кылыпкаш, артык күш чедип албаан болза, а кара тала оюнну деңнеп шыдапкан болза, удурланыкчыларның кайызы-даа демиселди уламчылаар арга тыппайн баар, оон калында матч төнчү чок чүве болганда күштү база камнаар апаар.

Оон-биле чергелештир, Багиога болган эң узун деп турган матчыга удурланыкчылар шыдыраа холунуң артынга 175 шак олурган болза, Москвага — 206 шак эрттирген.

Спортчу түңнелдерин ап көөрге болза, маңаа элээн каш чадаларны чугаалаар апаар. Тоску салыгның соонда мээң саным 4:0 турган. Матчының эгезинде стратегтиг болгаш тактиктиг демиселге мен удурланыкчымны ажып турган мен. Сицилия камгалалынга (3-кү салыг) чаа кеш кылган, база кордакчылар матчыларынга ооң чедиишкиниг ажыглап турганы Тарраштың камгалалында бодунуң ынак кожуу ажыглааш (7-ги болгаш 9-ку салыглар), Каспаров аштырыышкынга таварышкан. Бир эвес 40-гы кеште частырыг кылбаан болзумза, баштайн хиреллиг эгелээним 2-ги салыгны база удуп ап болур турган мен.

Мен бодаарымга, Каспаровтуң ындыг оюнунга ооң матч мурнунда бардам чоруу болгаш чамдык журналистерниң болган тускай эртемниглериниң ооң кужун эрттир үнелеп турганындан болган.

Ооң соонда кордакчы болуунуң тактиказын шуут өскерткен, бодунга таарымчалыг турушкарга безин бичии-даа баш-мунгааш чүве кылбайн, аажок оваарымчалыг ойнап эгелээн. Мен база-ла 4 сан курлавырлыг турганш, оюнну чадидерин оралдашпайн турган мен. Ол мээң частырыымдаа болур чадавас, «демир изиг турда таптаар» дээр-ле болгай. ...лаштыр 17 катап хайымнашкан бис.

Алак сөөлүнде 27-ги салыгга удуп алгаш, ону эң эки салыгларымның бирээзи деп санап турар мен. Сан 5:0 апарган, матчыны удуп алырынга чедир чаңгыс базым арткан.

Мен ону 31-ги салыгта кылыптар чадавас турган боор мен, ынчалза-даа цейтнот үезинде эки ойнап шыдаваан мен.

Шыдыраага, футболга ышкаш, бөмбүктү киир теппеске бодуңнуң хаалганче киир тептер болгай. Ынчангаш дараазында 32-ги салыгда Каспаров бодунуң бирги тиилелгезин чедип алган.

41-ги салыгда цейтнотка таварышкаш, мен матчының доозуптар аргамны база ажыглап шыдавайн барган мен.

Мээң уттурганым 47-ги салыгны хөй чылдарда ойнап келген салыгларымның эң кошкак деп санап турар мен. Ол салыгда 12-ги кеште Каспаров мээңэ хайым санаддааның билир кижилер ховар боор. Кужум ажыг эвес турда-ла, хайымдан ойталаан мен. Ынчалза-даа дүрген хайымнар дээш шүгүмчүлеедиг саналоналдың салдарынга алыскаш, агы-биле ойнап оргаш, хайымнажыры эрте боор деп бодапкан мен.

Ооң соонда 48-ки салыгта аштырган мен. Оюнун ортузун Каспаров кончуг күштүг ойнаан.

Частырыглар турган бе? Ийе, матчыга частырыглар турган, ынчалза-даа өске матчыларга турган частырыглардан көвүдевес деп бодаар мен, а 48 катап салып турган матч шыдыраа төөгүзүнге турбаан-даа, моон соңгаар турбас-даа боор.

Мен кажан-даа төнчү чок матчының талалакчызы чорбаан мен. Ону ынчан делегей чемпиону турган Р. Фишерниң негелдезин барымдаалап 1974 чылда хүлээп алган турган. 1978 болгаш 1981 чылдарда матчыларның чурумун чугаалажып турда мен-даа, ССРЭ-ниң шыдыраа федерациязының төлээлекчилери-даа төнчү чок матчыны деткивейн турган бис, ындыг турбуже. ФИДЕ-ниң ажылдакчыларының хөй чуруузу, ылангыя оларның аразында амгы президент Ф. Кампоманес, ону кызып деткээннер.

30-гу салыг эрте бергенде-ле матч холун эрттир узаан, бүгү судьялар, организакчылар, көрүкчүлер туруккан, киржикчилерниң кадыкшыл байдалы берге байдалда база ол айтырыгны кандыг-бир арга-биле шиитпирлезе эки боор сүт-сүг деп саналдар үнүп-даа келирге, матчының чуруму — ол дээрге спорт маргылдаазынга хоойлу болгай — оюнну уламчылаарынын дак өске чүнү-даа көрбейн турган.

Ийе, мен турупканымны чажырбас мен, шыдыраага делегей чемпиону ат дээш демиселге барык чүс чыл иштинде (1886 чылдан бээр) ойнап келген 30 матчыларның киржикчилерниниң кайызы, дөртен, беш салыг соонда турупас боор? Ынчалза-даа мээң харыксырап турупкаш, оюнну уламчылавазымның дугайында үш-үлүрүм чугаалар херектиң ужуруунга дүүшпейн турар.

1978 чылда Багиога 27-ги салыгның соонда 5:2 санныг мурнап чоруп ора, удурланыкчыга санны деңнештирип алгаш, ол берге үеде матчыны тиилеп алганымны сагындырып каайн.

Ынчангаш бо чылдың февраль 15-те парлалга конференциязынга, а ооң соонда матчыны соксадырының дугайында Ф. Кампоманес шиитпирин хүлээп алганымның соонда бо чылдың февраль 19-та ооң адынга бижээн чагаамга матчыны уламчылаарынга белеңимни болгаш күзел турарымның дугайын медеглээн мен. ФИДЕ-ниң чамдык ажылдакчылары болгаш национал федерацияларны удурланыкчы турза-даа, президент бодунуң шиитпирин өскертпес деп шиитпирлээн.

Айтырыг: Чаа матчының чурумун ФИДЕ-ниң конгрезинге чүгле август айда азы ол матч эгелээриниң бичии мурнунда тодарадыр дээрзи билдингир болгай. Ол чорук элчок байдалды тургуза бербес бе?

Харыы: — Ынчанмайн. Делегей чемпиону дээш маргылдааның чурумун матч эгелээриниң мурнунда бир чыл бурунгаар тодарадып турар чүве болгай. Ынчангаш, матчының киржикчилери ону эрттирер чурумун бир айдан эвээш үе дургузунда билгеп турары мееңээ хуумда сагыш човаашкынны болдуруп турар. Февраль 15-те бүү-даа хүлээп алдынган шиитпир чамдык чугула чүүлдерин өөренип көрбейн барганы воң-биле тайылбырлаттынар.

Бир-тээ 1984 чылдың декабрьда Салониктерге болуп эрткен ФИДЕ-ниң сөөлгү конгрезинге төнчү чок матчыны эрттирерин ажык чок деп көрген болганда, 1985 чылда эртер матчыга салыгларның саны кызыгаарлаттынган турар болгаш 24 салыгдан эртпес боор деп сапаза ажырбас боор.

СЭТА-ның дузазы-биле матч үезинде удук санында менче чүс-чүс чагаалар болгаш телеграммалар чорудуп, чедиишкиннерим күзеп турган шыдыраага ынактарга өөрүп четтиргенимни илередиксеп тур мен. Оларның күзелин дооспуз-биле хандырбаанымга хомудаар мен.

ТВ

МАРТ 7

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Ненаглядный мой». Уран-чечен телефильм. 10.25 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.15 — 11.30 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 — Орус чугаа. 15.45 — М. А. Ульяновтуң төрүттүнген хүнүнден бээр 150 чылынга. 15.45 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. «Лариса» (Греция) — «Динамо» (Москва). 17.15 — Футболга кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. «Бордо» (Франция) — «Днепр». 18.00 — Док. телефильм. 18.20 — Улустуң аялгалары. 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — Фигурлуг чуңгулаашкынга делегей чемпионаты. 20.20 — «Үе». 20.55 — 00.00 — Делегейниң херээжен-нер хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал болгаш концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. 9.05; 13.10 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 — Зоология. 7-ги класс. 11.00 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — «Шыдыраа школазы». 12.05 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.20 — Төөгүнүң арыннары. 13.40 — «Женщины шутят всерьёз». Тайылбыр бижиктиг уран-чечен фильм. 15.05 — 15.10 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. телефильм. 18.40 — «Азия товуу». 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Хөглүг өг».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — «Үе». 20.55 — ССРЭ-ге ЧССР-ниң культуразы хүннериниң хаашкыны. 22.15 — РСФСР-ниң улустарының VIII Кышкы спартакиадазындан. 22.35 — 23.05 — Хаак спорту. Эр кижилер чарыжы.

Агаар

Республикага булуттаар, бичии хар чаар. Барыын чүктен хаттың кужу секундада 5—10 метр, чамдык районнарга соңгу-барыын чүктен хаттың кужу 15—20 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык районнарга 13—18 градус соок. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 6—14 градус соок болур.

Кызылга чүгэ булуттаар, бичии хар чаар. Барыын чүктен хаттың кужу секундада 5—10 метр. Хүндүс хаттың дүргени секундада 20—26 чедер. Хүндүс агаарның температуразы 16—18, а дүне 26—28 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Благие намерения» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 (узаткан), «Время отдыха с субботы до понедельника» 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Не хочу быть взрослым» 9.40, 11.20, «Медный ангел» 13.10, 15.00, «Мой избранник» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Прелюдия судьбы» 15.30, 17.20, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Егорка» 14.30, «Пришло время любить» (2 сериялыг) 16.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Наследство» 18.00, 20.00 (узаткан) шактарда.

Садыг министерствозунуң Кызылда садыг баазазы янзы-бүрү ажылчыннарны, дериг-херекселдер септээр электриктиң, автобус чолаачызын, автокран башкарыкчыларын, юридиктиг килдистиң начальниги, улуг юристи, товароведти, складтар, кладовкалар эргелекчилерин, өөреникчи кладовщиктерни, үлетпүр болгаш аъш-чем бараалнарының складтарынга ажылчыннарны, ногаалар сайгарар ажылчыннарны, ногааларны болбаазырадып кылыр ажылчыннарны ажылче чалап турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай, Каменистая кудумчузу, бажың № 15, телефон № 2-46-62, 2-28-26.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар бараалнарның садыгжыларынга өөреникчилерни 6 ай хуусаалыг курска чыып турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай, Октябрь кудумчузу, бажың № 29, кабинет 7, телефон № 2-54-36.

БОЙДУС—БИСТИҢ НИИТИ БАЖЫҢЫВЫС

ПМА-ның корреспондентизи Витаутас МИКУЛИЧУСТУҢ айтырыгларынга Литва ССР-ниң Бойдус камгалалының талазы-биле күркомитединиң инспектору Ангеле АДОМАЙТЕНЕ харыылаан.

Амгы Литва дээрге, хөй чурттакчы чоннуг, сайзыраңгай үлетпүрлүг, демир-орук четчилери калбарган, хөй-хөй коммуникация шугумнарлыг, автотранспорт шимчээшкинин хайныышкынныг республика болгай. Бо бүгү чүүлдер болза бойдус камгалалының талазы-биле айтырыгга эвээш эвес дүвүрээзинни болдуруп турар. Литвада ол айтырыгларны канчаар шиитпирлеп турарыл?

— Ындыг харын. ССРЭ-ниң бүгү республикалары ышкаш, Литва база-ла чоннуң өзүлдезиниң, үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның шапкын хөгжүлдезиниң үезинде чурттап турар. Оон-биле чергелештир бойдус камгалалы болза күрүне ужур-дузалыг айтырыгларның бирээзи болуп турар. Литвага 1957 чылда-ла Бойдус камгалалының талазы-биле күркомитет тургустунган. 1959 чылда бойдус камгалалының талазы-биле Хоойлу хүлээп алдынган, а ооң дараазында Чер, Суг, Арга-арыг кодекстери, Чер иштиниң байлаан камгалаарының кодекизи, атмосфераны болгаш дириг амытаннарны камгалаарының болгаш ажыглаарының дугайында хоойлулар хүлээп алдынган. Бойдус камгалалының талазы-биле күркомитет болза бойдусту камгалаарының талазы-биле министерстволарның болгаш ведомстволарның ажылын таарыштыр үглап-баштап, аңныыр-тывыш болгаш балык өстүрериниң ажыл-агыйларын хайгаарап турар. Ол комитеттиң ажылынга: заповедниктерниң болгаш заказниктерниң ажылын организастаары болгаш контрольдаары, үнүш аймаан болгаш дириг амытаннарны камгалаары, ол ышкаш бойдус камгалалын пропагандалаары.

Бойдус камгалалының талазы-биле чорүттунуп турар ажылдарга республиканың чурттакчы чону идепкейлиг киржип турар. Чүгле бойдус камгалалының талазы-биле эки тура ниитилелинде чартык миллион ажыг кижи бар. Бойдус камгалалының талазы-биле ажылдарны массалыг информацияның бүгү херекселдери база чорудуп турар. Чылдынна октябрь айда ыяштар олуртурунуң айын эрттирери бисте чаңчыл апарган. Бойдус камгалалының талазы-биле өөредилгени бүгү школаларда организастаан.

— Улус ажыл-агыйының хөгжүлдези бойдус камгалалынга шаптык таварыштырбазы-биле республикада кандыг ажылдар чорүттунуп турарыл?

— Эртем-шинчилел черлери-биле дугуржулгалар езугаар бойдус талазы-биле аңгы-аңгы комплекстерни специалистер шинчилеп, анаа канчаар ажылдаарының талазы-биле сүмелерни белеткеп турар. Үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның чаа-чаа тудугларын тударының төлевилелдерин, а ол ышкаш оруктарны тударының, ыяш олуртурунуң, мелиорация талазы-биле ажылдарның төлевилелдерин Бойдус камгалалының талазы-биле күркомитет-биле дугурушкан соонда кылып турар. Чылдынна 800 чыгыы ындыг хевирниң экологтуг шенелделерин чорудуп турар бис.

Республикада «Кижи болгаш биосфера» деп делегей программазы боттанып турар. Суг курлавырларын ажыглаарын экижидериниң, агаарның бокталыр чоруун эвээжедириниң болгаш оон-даа өске айтырыгларның дугайында 150 ажыг теманы ол каттыштырып турар. Балтий далайны камгалаар талазы-биле Делегей конвенциязы республикада шынгыызы-биле боттанып турар. Анаа хамаарыштыр суг арыглаарының 380 тудуглары, оон иштинде Паневежис, Таураге, Пасвалис болгаш оон-даа өске хоорайларда кылдынган. Суг арыглаарының чаа тудуглары удавас Вильнюс хоорайга ажыглалга кирер. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге суг чок технологияны ажыглаар талазы-биле ажылдар доктаамал чорүттунуп турар. Суг камгалаарының дилиндектерин кодээ районнар бүрүзүнде тургускан. Пямунас хемниң болгаш Куриш мугуулурнуң үнүн арыг тургузарының талазы-биле төлевилелди эртемденнер ажылдап кылган. Республиканың 2000 чылга чедир бойдус камгалалының комплекстиг программазын чоокта чаа чогаадып дооскан.

— Хоорайлар болгаш заводтар, магистральдар болгаш трубопроводтар бойдусче дыңа хамылап кирип орар. Бойдустуң камгалалдыг булуңнары, кижиниң холу дегбээни ындыг черлер ам Литвада хөй бе?

— Янзы-бүрү үнүштерлиг болгаш дириг амытаннарлыг дыка хөй каас-чараш черлерни республикада камгалап арттырган. Литва ССР-ниң Национал паркы 1984 чылда он чылын демдеглеп эрттирген. Жувинтаста, Чяпкяляйда болгаш Каманоста үш заповедникте үнүш аймааның болгаш дириг амытаннарның ховар таваржыр хевирлерин шинчилеп, оларның өзүп-көвүдээринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп берип турар. Чижээлээрге, Национал паркта болгаш Чяпкяляй заповедникте ховар куштарга кылыжал уяларны кылып берип турар. 194 парк, 173 заказник (янзы-бүрү хевириниң), суг куштарының 74 заказниги болгаш геологияның 116 тураскаалдары күрүнениң камгалалында. Литвада камгалалда турар девискээр 286 мун гектар.

Камгалалдыг кылдыр тургустунган черлер дириг амытаннарның болгаш үнүш аймааның чидип бар чыткан хевирлерин катап тургузарынга улуг идигни берген. Чижээлээрге, зубрларның, кундустарның чидип бар чыткан хевирлерин катап тургускан, оларның чаа хевирлери—ланнар болгаш муфлоннар түс черниң агаарынга чаңчыгып турар. Ам республикада 8100 буур, 42,5 мун элик, 10 мун ивн, 19 мун чер хаваны бар. Балык өстүрер хоолбектерни балыкчылар ниитилелиниң организацияларында хуваап каан. Олар сөөлгү үш чылда хемнерге болгаш хөлдерге, хоолбектерге 80 миллион ажыг янзы-бүрү хевирниң балыктарын өстүргеннер.

...Бойдус — бистиң ниити бажыңывыс. Оон чыл келген түлүм-на улам эки, чараш хевирлиг болуру дээш кижи бүрүзү сагыш салыр ужурлуг. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга айыткалы ышкаш, бойдусче хамылап кирген түлүм, оваарымчалыг болур ужурлуг. Черни ажыглаарда, анаа хора чедирбейн, ону улам хевир киирер, каас-чараш болдурар ужурлуг бис.

(ПМА).

ЭКИ ТУРАЧЫ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Аллан-Маадыр ортумак школазының өөреникчилери-биле Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи тыва эки турачыларның бирээзи Төгүл Маңнай-оолович Монгуш ужуражылганы кылган.

Чалаттырган аалчыга школаның болгаш суурнуң ажыл-амыдыралын таныштырып көргүскен. Ол ышкаш школага баргаш, суурда аныяктарның болгаш школачыларның спорт секцияларынга барып, хостуг хүреш болгаш волейбол ойнаарын көрүп, оларның авангыр чараш ойнаарын сонуургаан.

Төгүл Маңнай-оолович Монгуш өске тыва эки турачылар-биле бир демей, Украинага барып баштайгы тулчуушкунга киржип, хоорай, суурларны немец-фашистиг эжелекчилерден хосташканы ооң амыдыралынга кажан-даа уттундурбазы-биле артып калган.

Дайын мурнунда болгаш дайын соонда чылдарда тайбың тургузуушкунуң ажыл-ижинге ооң аныяк өскен эш-өөрү-биле кады киржилгезин эки турачы сактып чугаалаан.

Ооң дайынчы оруктарын болгаш эш-өөрүнүң дугайында кончуг солун тайылбырлап чугаалааны өөреникчилер болгаш башкылар улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Ала-чурттуң Улуг дайынының үезинде Төрээн чурт дээш канчаар демисежип, бергелерни ажып эртип чорааны-биле чергелештир Совет Тывага чаа амыдыралды тургузарынга киришкенин түңнеп чугаалаан.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатаан «Деңнежилгеп — Тиилелгениң туктарынче» деп комсомолчу шимчээшкинниң эгелээнин, ооң кол сорулгазы—патриотчу ажылды аныяктар ортузунга улам күштелдирерин, өөредилгеге, күш-ажылга идепкейлиг киржиринче ол кыйгырган.

Ол сорулганы күүседири-биле бистиң республикада Совет Эвилелиниң Маадырлары Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунуң, Михаил Артёмович Бухтуевтиң тулчуп чорааны шериг кезектериниң дайынчы тугтары чедип келгенин, Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Намгаевич Хомушкунуң турганы шериг кезээниң дайынчы тугун ооң төрүттүнген чери Барыын-Хемчик районга байырлыг байдалга кедүргенин Т. М. Монгуш чугаалааш, ужуражылганың киржикчилеринге маадырлыг совет улустуң фашистиг Германияны тиилээнинден бээр 40 чыл оон эки өөредилге, үлегерлиг сагылга-чурум болгаш күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуурун, ол ышкаш кезээде серемчилелдиг болурун чагаан.

Ужуражылганың киржикчилерниң айтырыгларын эки турачы Т. М. Монгуштуң харыылааны база солун болгаш өөредилгелиг утка-шынарлыг болган.

Бо аалчылыг ужуражылганы төөгү башкызы Д. А. Монгуш эки организастаан.

Долаана МОНГУШ,
өөреникчи.

СОНУУРГАКТАРГА

ХОВАР ДАШ

Вилюйнуң Суктар районда цеолит дээр даш бар. Ооң курлавыры элээн каш он миллион кубометр чедип турар.

Цеолитте натрий, калий, барий, стронций, алюминий бүдүмелдер бар болуп турар. Ол суук чүүл тырттып алырынга кончуг ынак. Сугну, шүүлеп чүве-биле демей, сиңирип алыр, изээнде, сугну дүрген бусталдырып үндүрүптер. Ук даштың ындыг шынарын үлетпүрге агаар, суг база хөй арыглаарынга, хоолайларда хейниң сууп үндүрериниге, заводтарның кидацнарында ыштан күгүрну ыдгаарынга ажыглап турар. Оон ындаа бедик шынарлыг цемент кылырынга болгаш өске-даа ооң херегл еттинмес черлер чок.

Цеолитти кодээ ажыл-агыйда база чедиишкинниг ажыглап турар. Бир эвес ону мал чеминге холуур болза, ону чиген малдың болгаш куштуң продуктулуг чоруу бедиир дээрзин дуржулгалар бадыткаан. Чижээлээрге, хаванның болгаш куштуң хонуунта немелде деңзизи 8—10 хуу, куштуң чуургалаары мырыңай 30 хуу невүдээр, чуурга бүрүзүнүң деңзизи он грамм ааргаар болгаш карты база кылынаар. Ол даш-биле кажаа дезинфекциялаарга, аммиак дыка эвээжээр, а чемишчилдилгеге холуур болза, чемишчидиниң хорзундан эвээш шүүрелир.

В. КОМАРОВ.

Якутск.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылда ДОСААФ-тың катташкан техниктиг школазы чуък болгаш чиик автомобильдерниң, автобустарның болгаш мотоциклдерниң чолаачыларының кежээки курузунга, машинистка - секретарьларның хүндүскү курузунга, Каа-Хем суурда чиик автомобиль чолаачыларының кежээки курузунга өөреникчи хүзээн кижилерни чыып турар.

Өөредилге 1985 чылдың март 15-тен эгелээр.

Айтырыг тодарадыр телефон № 2-25-28.

1985 чылдың март 1-ден эгелээш, **Кызыл — Балгазын — Владимировка — Бүрен-Бай-Хаак — Сарыг-Сеп — Кызыл** аразының оруунга автобус шимчээшкини эгелээр болгаш автобустарның Кызылдан үнери 7 шак 20 минутада. Ол ышкаш **Кызыл — Сарыг-Сеп — Бүрен-Бай-Хаак — Ильинка — Владимировка — Балгазын — Кызыл** аразының оруунга база автобус чоруп эгелээр. Автобустар Кызылдан 13 шак 30 минутада үнер.

Үстүнде айыттынган рейстерниң ажыттынганы-биле холбаштыр Кызыл—Сарыг-Сеп—Бүрен-Бай-Хаак — Ильинка болгаш Кызыл — Ильинка аразының оруктарынга автобустар рейстерин соксаткан. Ол рейстерже автобустар мурнунда Кызылдан 15.00 болгаш 10.00 шактарда үнүп турган.

Ол ышкаш 1985 чылдың март 1-ден эгелээш, **Кызыл — Балгазын— Самагалдай** аразының оруунга хүннүң чорууур рейс база ажыттынган, автобус Кызылдан 9 шак 45 минутада үнер. Мурнунда Кызылдан 14.00 шакта үнүп турган Кызыл — Балгазын аразынга рейсти соксаткан.

Кызыл — Шагаан-Арыг—Чаа Чаа-Хөл аразында орукка рейстер 1985 чылдың март 1-ден эгелээш, хүннүң чорууур апарган.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3063.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00457

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 58 (12748) | 1985 чылдың март 8, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Эргим херээженнер!

Бүгү делегейниң күш-ажылчы херээженнериниң чаңгыс эвиниң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Делегейниң херээженнер хүнү-биле холбаштыр силерге чүректиң ханызындан изиг байырны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди чедирип тур!

Бистиң чуртувуска Март 8 — ие, ажыл-ишчи, патриотчу херээжен кижиге ынакшылдың болгаш өөрүп четтириишкинниң чаагай сагыш-сеткили-биле чайыннандыр чырыттынган бүгү чоннуң байырлалы. Экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге, өзүп олурар салгакчыларны кижизидеринге херээженнерниң кайгамчык улуг салыышкынын социалистиг ниитилел бедии-биле үнелеп турар. Бистиң Төрээн чуртувус бодунуң төөгүлүг чедиишкиннери дээш совет херээженнерге өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. Амгы үеде олар боттарының күжүн, талантызын болгаш мергежилин сайзырангай социализмни болбаазырангайжыдарының херээнге бараалгадып турар.

Бистиң бүгү чуртувус ниити чүткүл-биле — 1985 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир, он бирги беш чылды чедиишкиниг доозар, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур деп чүткүл-биле чурттап турар амгы үеде совет херээженнер кайгамчык бедик көдүрлүүшкүн-биле сорук кириишкинниг ажылдап, күш-ажылчы, эрес-маадырлыг чоруктуң үлегерин көргүзүп турарын СЭКП Төп Комитеди сеткил ханышкыны-биле демдеглеп тур. Ынак Ада-чуртувустуң чечектелиишкининге силерниң кирип турар могаг-шылаг чок ажыл-чорудулганар дээш силерге өөрүп четтирдивис, эргим херээженнер!

Ие-херээжен кижиге эң-не ханы хүндүткелдиг сагыш-сеткиливис илергейлеп тур бис. Аныяк салгакчыларны өстүрери болгаш кижизидери — өндүр-чаагай бедик хүлээлге болгаш улуг харысалга-дыр. Совет херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарын экижидер, ие-чашты камгалаар талазы-биле сөөлгү чылдарда хөй хемчеглерни бистиң чуртувуста боттандырган. Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырары социалистиг ниитилелдиң күш-ажылга ынак болгаш медерелдиг хамаатыларын кижизидерин үндезини-биле экижидер.

Ниитилел-политиктиг амыдыралга херээженнерниң ролюнуң өскени — социалистиг демократияның улуг күштериниң бүзүрелдиг херечизи-дир. Миллион ажыг херээжен ажыл-ишчилер эрткен соңгулдаларда улус депутаттарының чер-чер Советтеринге, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге соңгуткан. Чурттуң хоойлу туткан дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының үштүң бири — херээженнер боп турар. Херээженнер ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп-башкарарынга улам-на идепкейлиг киришсин дээш Коммунистиг партия моон-даа соңгаар сагыш салыр.

Бо чылын делегейниң херээженнер хүнү Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде демдеглеттинип турар. Дайынның кадыг-дошкун үезинде совет херээженнер фронтуларга болгаш партизан отрядтарынга дайзынбиле эрес-дидим демисежип, тиилелгени тылга кызымаккай туруштуу-биле дарганнап турганнар. Оларның дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруу өлүм чок!

Эрткен дайынның айыыл-халавы кажан-даа катаптавас ужурлуг! Бистиң партиявыс, ооң Төп Комитеди, Константин Устинович Черненкога баштаткан СЭКП ТК-ның Политбюрозу тайбыңны камгалаар, ядролуг дайынның айыылын баш удур болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар болгаш моон-даа соңгаар кылыр. Совет херээженнерниң тайбың камгалаан үнү шиитпирлиг-биле чаңгыланып турар. Олар социалистиг чурттарның херээженнери-биле, бөмбүрзектиң күш-ажылчы херээженнери-биле — тайбың, хосталга болгаш улустарның хамаарышпас чоруу дээш, социал депшилге дээш демисежип турар бүгү-ле кижилер-биле найыралды болгаш интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазын улам быжыглап турарлар!

Эргим херээженнер!

Силерге, силерниң өг-бүлелериңерге болгаш урутларыңарга чаагай кадыкшылды, улуг аас-кежиин, күш-ажылга, өөредилгеге болгаш чогаадыкчы ажылга чаа-чаа чедиишкиннерни сагыш-сеткиливистиң ханызындан күзеп тур бис!

Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8-зи делгерезин!

Совет херээженнерге алдар!

Бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

Г. МАКАРОВТУҢ фотомонтажы.

КЫЗЫЛ ТУКТУ—ТИИЛЕКЧИГЕ

1984 ажыл-агый чылында Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен Мөңгүн-Тайга районнуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ону тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал бүрүнгү хүн Мугур-Аксы суурга болган. Аңаа районнуң ажыл-агыйларының, бүдүрүлгелериниң мурнакчылары, күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилери чыылган.

Шилчиир Кызыл тукту тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралды СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун бүрүн составы-биле хуралдың хүндүлүг президиумунга чыылганнар бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет улус кескү чедиишкиннерни хүн бүрү чедип ап турар деп, ол чугаалаан. Ол тургузукчу күш-ажылдың түңнелинде бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзү быжыгып турар.

Бистиң партиявыс, ооң Төп Комитеди СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турарын билир силер. Ылангыя сөөлгү чылдарда америк империализминиң болгаш ооң талалакчыларының буруузу-биле чидигленип турар делегей байдалын чавырылдырар, бөмбүрзекке тайбыңны камгалап арттырар, улустарның найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаар дээш эгээртинмес улуг ажылдарны Төп Комитет, ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненко кылып келген.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың кылып чорудуп турар бүгү ажылын, оларның иштики болгаш даштыкы политиказын совет улус изии-биле деткип турар. Ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү чоокта чаа эрткен соңгулда кампаниязынга тодаргайы-биле илерээн. Ол соңгулда — бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң иштики база даштыкы политиказын, ооң ленинчи Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Политбюронуң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын бүгү улустуң деткип турарын эң-не бүзүрелдиг-биле бадыткап көргүскен.

Экономиканың база социал амыдыралдың хөгжүлдезинге, чоннуң чаагай чоруун бедидеринге чедип алдынган бүгү чүүлдер — бистиң партиявыстың организакчы болгаш идей-политиктиг күш-ажылының, совет улустуң шудургу демиселиниң түңнели болган деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүнде боттарының кылган ажылының түңнелдерин күш-ажылчы коллективтер үндүрүп, чаа-чаа сорулгаларны тодарадкан.

Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында бистиң чуртувус, ол ышкаш бистиң республикавыс чаа-чаа хөгжүлдени чедип алган. Ылангыя капитал салыышкынын эвээш эвести шиңгээдип алган. Республиканың кадээ ишчилери дөрт чыл дургузунда күрүнеге 97,5 муң тонна эътти, 115 муң тонна сүттү, 93,9 миллион чуурганы, 5,6 муң тонна дүктү саткан. Бо дээрге, планнаттынганындан ажыг көргүзүг дээрзин оратор демдеглээн. Ол ышкаш эрткен чылын тараажылар күрүнеге 31 муң тонна тарааны дужаа-ган.

Агаар транспортунуң, харылзааның, чоннуң амыдырал хандырылгазының коллективтери дөрт чылдың планнарын күүседипкен деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Садыг, кадык камгалал, улус өөредилгези болгаш культура ажылдакчылары чамдык эки түңнелдерни чедип алган.

Республиканың чурттакчы чонунуң амыдырал деңнели бедээн. Дөрт чыл дургузунда 394 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалга кирген. 7212 өөреникчи өөренир школалар, 2891 орунныг уруглар албан черлери, 387 орунуг эмнелгелер туттунган.

1984 чыл — бистиң республиканың амыдыралынга онзагай чыл болган деп, оратор чугаалаан. Ол — ССРЭ-ниң составынга Тываның эки турабиле каттыжып киргениниң 40 чылы болган. Аңаа тураскааткан социалистиг чарышка күш-ажылчы коллектив бүрүзү идепкейлиг киржип келген. Ооң түңнелинде улус ажыл-агыйынга эрткен чылын багай эвес түңнелдер чедип алдынган. Юбилейлиг чылда кадээ ишчилер эът, сүт, дүк, чуурга садар планын күүседипкен, ооң-биле чергелештир тарааның багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган. Ол болгаш өске-даа чедиишкиннери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Ону тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал чоокта чаа Кызылга болган.

Эрткен чылдың түңнели-биле шаңналдар чаалап алган коллективтерни оратор адаан. Мурнакчы болганнарның бирээзи — Мөңгүн-Тайга район. Ооң ишчилери эрткен дөрт чылда кадээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле планнарын күүседир дээш чедиишкинниг ажылдаан. Мурнунда күрүнеге сүт дужаавайн турган районнуң сүттү саап, ону дужаап эгелээни эки херек болур. Сарлык саалдазынче кирип турар ажылды база демдеглээри чугула. Районнуң ишчилериниң эът планын күүседип турары чедимчелиг, малдың баш саны өзүп турар. Агаар-бойдузу кадыг-шириин черге мындыг көргүзүг чедип ап турарын ниитизи-биле эки деп саваар.

Эрткен чылдарда районнуң социал амыдыралынга чедип алган чедиишкиннеринге база Г. Ч. Ширшин доктааган. Электри станциязы дүн-хүн чок ажылдап, чырыын чурттакчыларга доктаамал берип турар апарган. Гэзты өг-бүле-

(Уланчызы 2-ги арында).

АДА-ЧУРТТУҢ АЛДАРЛЫГ КЫСТАРЫ

ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ДЕЛЕГЕЙ ХҮНҮ — МАРТ 8-КЕ ТУРАСКААТКАН БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бөмбүрзектиң херээжен ажылчы чоннарының интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Марттың 8-зи — Совет чуртка ёзулуг-ла бүгү улустуң байырлалы болу берген. Ада-чурт бодунуң шыны-ла кыстарын, чалбыыштыг патриоттарын, коммунизмниң идеалдары дээш идепкейлиг демиселчилерин төлептиг-биле алдаржыдып турарлар. Частың болгаш күш-ажылдың байырлал бүрүзү ажыл-ишчи херээжен кижиге, ие-херээжен кижиге хүндүткелдиң илередииниң хүнү боop турар.

Март 7-де, Москвага, ССР Эвилелиниң Улуг театрынга, найысылалдың партия, совет болгаш хөй-нийти организацияларының херээженнериниң делегей хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралы болган.

СЭКП-ниң МХК-ның секретары Р. Ф. Дементьева партияның Төп Комитединиң совет херээженнерге чедирген байырын көмүүрга, чыылганнар оңу үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткуп-хүлээп алганнар. Ниитилелдиң бүгү адырларынга совет херээженнерниң ажыл-ижиниң дугайында, Төп Комитеттиң, ооң Константин Устинович Черненкога баштаткан Политбюрозунуң совет улустуң чаагай чоруун бедидериниң дугайында, бистиң Төрээн чуртувустуң херээженнериниң дугайында, оларга тайбың тургузукчу күш-ажылдың болгаш аас-кежиктиг амыдыралдың таарымчалыг байдалдарын тургузарының дугайында сагыш салыышкыны дээш ханызы-биле өөрүп четтиришкинин ол илереткен.

Совет херээженнер комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Терешкова байырлыг хуралга илеткел кылгаш, бистиң чуртта политиктиг чугула кампания эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге соңгулдалар болганын демдеглээн. Ол соңгулдалар совет улустуң партия-биле бузулбас чаңгыс эвин, партияның политиктиг угланыышкынын болгаш херек кырында ап чорудуп турар ажыл-чорудулгазын чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп, хүлээп ап турарын база катап бүзүрелдии-биле бадыткаанын ол чугаалаан.

Кижилерниң амгы салгалынга эң-не харыысалгалыг соруга — ядролуг айыыл-халапты болдурбазы болурун айыткаш, оратор бөгүн делегейниң улустарының космос болгаш ядролуг чепсектер дугайында Женевага совет-америк чугаалажыышкыннарга канчаар-даа аажок улуг кичээнгей салып турарын чугаалаан.

Бистиң чуртувус чугаалажыышкыннарга тодаргай түңнелдерни чедип алырын оралдажыр болгаш АКШ-тың удуртукчулары ол чугаалажыышкыннарны ак сеткилдиг-биле, шынныг көөрүнче кыйгырып турар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге найысылалдың пионерлери байыр чедирген.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чорудуп байырлыг чагаазында найысылалдың херээженнери, бүгү москвачылар, сайзырангай социализмниң болбаазырангайжыдарынга төлептиг үлүүн киирер, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг, шалыпчы ёзу-биле ужуражырынга шиитпирлиини бүзүреткеннер.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы 1985 чылдың март 12-де эртенгиниң 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары 1985 чылдың март 11-де эртенгиниң 9 шактан кежээниң 22 шакка чедир Советтер бажыңынга бүрүткээр, I этаж, кабинет № 107, телефону 2-55-42.

1985 чылдың март 12-де СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга эртенгиниң 8 шак 30 минута турда бүрүткеп эгелээр.

КЫЗЫЛ ТУКТУ — ТИИЛЕКЧИГЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

лер ажыглап эгелээн, бензин кудар станция ажыттынган болгаш өске-даа каракка көскү чедиишкиннер чедип алдынган.

1985 чыл — төөгүлүг чыл деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Бо чыл СЭКП-ның XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелдиң чылы. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы. В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң 115 чылы, он бирги беш чылдың доозукчу чылы. Мындыг төөгүлүг чылда багай ажылдаар эргевис шуут чок.

Ол төөгүлүг чылдың эгелээшкининден бээр ийи ай ажыг үе эрте берген. Кылыр чүүлдеривис хөй. Ылангыя силерниң ырак-узак районнарга улуг кужениишкин-биле ажылдаары негеттинип турар.

Салган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш ажылды билдилиг организастаар херек, кадрларже, оларның белеткелинче болгаш өөредилгезинче улуг кичээнгейни кайы-даа адырга салыры чугула. Дааиган хүлээлгезин, ажылын хооң чок кылыр кижилер хаая эвес таваржып турар, кандыг-даа ажылдыг кижи үстүнден сагындырыг, удуртукчунуң чүү дээрин манавас ужурлуг. Ак сеткилдиг ажылдаары бүгү коммунистерден, удуртукчулардан, бүгү ажылдакчылардан негеттинип турар.

Г. Ч. Ширшин республиканың 1985 чылда күүседири-биле алганы социалистиг хүлээлгелеринге доктааган. Бо чылын күрүнеге 31 муң тонна тарааны, 4 муң тонна ногааны, 25,1 муң тонна эътти, 30,2 муң тонна сүттү, 1375 тонна дүктү (херек кырында дензи ёзугаар), 30,2 миллион чуурганы садар ужурлуг бис. Ында кирген сан-түңнер дээрге, маап күүседир ужурлуг сорулгаларывыс-тыр деп демдеглээн. Ынчангаш план бүрүзүн, социалистиг хүлээлге бүрүзүн күүседир херек. Мааа куш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң салымшкыны кирер ужурлуг. Ынчангаш партия, совет органнар, өске-даа хөй-нити организациялары күүселдеже кижи бүрүзүн мобилизастаар хүлээлгелиг.

Мөңгүн-Тайга районнуң ишчилериниң чылды кавчаар эгелеп турарынга оратор доктааган. Чедиишкиннер бар-даа болза, чамдык четпестерни чок деп болбас. Чижээ, бирги кварталда күрүнеге мал продуктуларын садарын ам-даа эгелевейн, соңгаарладып турар. Арга-курлавырларны санап тургаш, эътти база сүттү амдыгаанттан дужаап эгелээр болурунуң аргазы бар болгай.

Ол ышкаш план күүселдезин чедип ап тура чүгле ооң санын сүрер болза, таарышпас. Кол-ла чүве ооң шынарынче кичээнгей салыр херек. Ажылдың кайы-даа участогунга куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чарыгдалдарны эвээжедири чугула. Ылангыя сүттүң болгаш дуктуң шыңарын чедип алыр хемчеглерге оратор доктааган.

Камналга чурумун чер бүрүзүнге күштелдирер херек деп, ол уламчылаан. Ылангыя ырак-узак бо районче сөөртүп турар бүгү-ле чүүлдерниң — кывар-чаар материалдарның, хөмүр-даштың, демир-дес аймааның, тудуг материалдарының камналгазынче, хумагалалынче ээ ёзу-биле көөр херек. Аңаа үнүп турар чарыгдал хөй дээрзин кижи бүрүзү ханызы-биле медереп билир ужурлуг. Ындыг турбуже камналга дугайында айтырыг районда чогуур дециелинге чедир тургустунмайн турар. Херек чок турда-ла сайгылганны кыпсып каар, тракторларны ажылдаткаш каап-тар, хөмүр-дашты довурак-доозунга холааш, уидур ээжиптер фактылар бар.

Хөй акша чарыгдап, районче сөөртүп турар чүүлдерниң аразында район девискээринге белеткеп ап болур чүүлдер бар. Чижээ, чугайны көрээлинер. Моон тып алырының аргалары бар турда-ла, өске черден ону сөөртүп эккээрин манап орар-дыр. Туйбуну мааа бүдүрүп алырының аргалары база бар, чүгле ооң бүдүрүлгезин тургузуп алыр херек. Ол хиреинде чамдык харымсалгалыг ажылдакчыларның тоомча чогундан ол чыл-чылы-биле узамдыгып келген.

Чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелери «Ийи хүнну—камнап алган материалдар-биле ажылдаар» деп эгелээшкинни үндүрген болгай. Ону районда нептередип турары база четпес деп, оратор уламчылаан. Куш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бо талазы-биле ылаптыг санаашкынны чүге кылып болбазыл? Чүүден, кайы хирени камнап ап болурун санап, түңнээш, ону көскү черге азып, бүгү ажылдакчыларга таныштырар херек.

Кодээ ажыл-агыйда чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар база бар. Малдың чүзүн аайы-биле баш саны өспейн турар, ооң продуктулуу чавыс, чаш төлдү бүрүну-биле алыр дээш негелде чедир күүсеттинмейн турар. Ылангыя сүт кову дедир талазы-биле алдынып турар хемчеглер ам-даа четпес болуп артпышаан.

Күрүнениң куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары-биле холбашкан айтырыгларны кичээнгейге алыр херек. Чамдык ажыл-агыйларда, организацияларда, бүдүрүлгелерде прогул кылыр чоруктар хөй болуп артпышаан. Районда кем-херек үүлгедиишкиннериниң фактылары база бар.

Ыңчангаш бөгүнгү ажылды үениң негелдезин ёзугаар, СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шииттирлеринге, эш К. У. Черненконуң айтышкыннарынга дүүштүр тургузар херек.

Г. Ч. Ширшин бедик шаңнал дээш районнуң бүгү ажылчы чоннарынга изиг байырны СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң омунээзинден чедирбишаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун куш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилеринге тывыскан болгаш ону салбас дээш улам чүткүлдүг ажылдаарын күзээн.

Хуралга ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директору **Д. Д. Доскаар**, «Мөген-Бүрен» совхозтуң кол зоотехниги **К. И. Усиун**, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу **М. Д. Биче-оол**, районнуң кол мал эмчизи **О. А. Ооржак**, СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары **О. Н-С. Шагдыр-оол** олар чүве чугаалааш, бедик шаңнал дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, моон соңгаар-даа куш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдаарын хүлээнгеннер.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТА: шилчиир Кызыл тукту тывсып турары.
А. ХАСАНОВИЧИНИҢ фотозу.

1984 ЧЫЛДА ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

Кызыл районда «Тиилелге» совхоз 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкиннинг күүседир дээш ажыл-агыйлар аразының болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүглелериниң база организацияларының аразынга Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин ёзугаар тиилекчи болуп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан болгаш ону ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилелдиң Хүндүлел самбыразынга кирр бижээн.

Шилчиир Кызыл тукту тывсырының байырлыг хуралынга совхозтуң ажыл-ишчилери чыглып келген. Хуралды совхозтуң партком секретары П. О. Хертек ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозун бүрүн составы-биле хуралдың хүндүлүг президиумунга бедик кодурлүушкүн-биле соңгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондарга** сөс берген. Совхозтуң ажыл-ишчилеринге СЭКП Тыва Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алганы дээш байыр чедирген болгаш бедик шаңнал-биле ийи чыл улаштыр шаңнадып турары оларның демниг, эрес-шудургу ажыл-ижиниң, ында совхоз дирекциязының, партком, кодээ Советтиң, комсомол организациязының чон ортузунга политиктиг, кижизидикчи ажылдыы дээштиг чорудуунуң түңнели дээрзин ол демдеглээн.

Дараазында ол республиканың ажыл-ишчилериниң эрткен юбилейлиг чылда адырлар аайы-биле чедип алган чедиишкиннеринге доктаап, аңаа ук совхозтуң киирген улуг хуузун эвес дугайын чугаалаан.

Кур черлиг «Тиилелге» совхоз — Тываның база бир тараалаң ажыл-агыйы. Сөөлгү чылдарда агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза чок, ажыл-агый тараа дужудун ажаап алырының чылдан чылче багай эвес түңнелдерин чедип ап келген. Совхоз он бирги беш чылдың эрткен дөрт чыл планындан ажыр 1200 тонна тарааны күрүнеге дужааган. Ажыл-агый амгы үеде часкы хову ажылдарынга ажылдаар ужурлуг бүгү техниказының септелгезин доозуп алган. Күчүлүг «К-700» болгаш «Т-150» маркалыг тракторларны ийи ээчегге ажылладыры-биле үш механизастаттынган хову отрядынга механизатор кадрларны четчелеп тургускан.

Он бирги беш чылдың эрткен чылдарында совхоз кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң база күрүнеге садарының талазы-биле доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап келгениниң түңнелинде 159,6 тонна сүттү, 56,6 тонна эътти, 8,7 тонна дүктү дөрт чыл планындан ажыр дужааган.

Чонның чаагай чоруун бедидер талазы-биле эвээш эвес хемчеглер алдынган болгаш совхозтуң социал-экономиктиг хөгжүлдези улам-на хөгжүп турар. Сөөлгү чылдарда совхоз төвүнде чаа эмнелге черин тургускан, столоваяны, механизастаттынган хову бригадаларының төптеринде ниити чуртталга бажыңнарын туткан.

Ол бүгү чедиишкиннерни демдеглевишаан, Ч.-Д. Б. Ондар ажыл-агыйда бар четпестерге тодаргай доктаап, ону чайладырының адырлар аайы-биле аргаларын чоптуг чорударынче, куш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, камналга-хумагалыг болурунче кичээнгейни моон-даа күштелдирерин онзалап демдеглээн болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун коллективтиң төлээлекчилеринге тывыскан.

Төрээн совхозунуң куш-ажылын бедик-биле үнелээни дээш сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин илередип, ажыл-агыйның мурнунда салдынган сорулгаларны бүрүн күүседиринин дугайында хуралга санал берген, № 3 механизастаттынган хову бригадазының бригадири **Д. С. Дандар**, № 2 механизастаттынган хову бригадазының учетчиги **Х. Э. Куулар**, Ленин болгаш Октябрь революциязы орденнериниң эдилекчизи, персоналдыг пенсионер **Б.-Д. Б. Ондар** олар чугааладылар.

Совхоз директору **В. О. Оюн** сөс алган. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун совхозка база катап тывысканы дээрге ажыок улуг алдар-дыр, ынчалза-даа совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери ол улам кодурлүушкүннүг ажылдаарын даандырып турар дээрзин чугаалаан. Дараазында ол 1985 чылдың баштайгы кварталының планнарын совхозтуң күүседип турарынга доктааган, боттарының чедир ажыглавайн турар курлавырларын айтып, оларның мурнунда турар чугула сорулгаларны чугаалаан. Сөөлүнде совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың доозукчу чылында социалистиг чарышты калбаа-биле шын организастап тургаш, СЭКП-ның XXVII съездизин база улуг Тиилелгениң 40 чыл оюн бедик куш-ажылчы, чедиишкиннерлиг уткуурунга чигзиниг чок дээрзин ол бадыреткен.

ЧУРУКТА: **Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры Василий Янчат, Кур-Чер суурнуң эмнелгезинде медицина ажылдакчызы Вера Очур, механизастаан үшкү хову бригадазының бригадири Доржу Дандар, совхозтуң орден-хавыналыг хоочун хойжузу Баиндоо Ондар.**

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КЫЗЫЛГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8-ке тураскааткан Кызылдың ажылчы чоннар төлээлекчилериниң байырлыг хуралы дүүн республиканың хөгжүм-шии театрынга болуп эрткен. Партияның, дайынның, куш-ажылдың хоочуннары, республиканың болгаш хоорайның партия, совет, профэвилел база комсомол органнарының төлээлекчилери, бүдүрүлгениң мурнакчылары аңаа киришкен.

Байырлыг хуралды СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш эге сөс-биле ажыткан. Март 8-тиң байырлалы бистиң чуртувуста ёзулуг бүгү улустуу. Ол дээрге херээжен кижиге, ооң деңэргелеринге ханы хүндүткелдиң, коммунистиг тургузуушкунга, интернационалчы найыралды быжыглаарынга, өзүп орар салгалды кижизидеринге оларның улуг салымшкынын хүлээп көргениниң көскү илерээшкини болуп турар. Херээженнерниң чаагай чоруунуң дугайында улуг сагыш салымшкыны дээш партияга болгаш чазакка ханы өөрүп четтиришкинин ол илергейлээш, чыылганнарга байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш К. У. Черненкону баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга хуралдың киржикчилери бедик кодурлүушкүннүг соңгаан.

«Тыва тудуг» тресте партком секретары Д. А. Воронцова, ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оол, Кызыл гарнизонунуң офицери Е. Г. Брызгалов, республиканың кадык камгалал министриниң оралакчызы О. Х. Ондар, чогаалчы А. Даржай олар хуралдың киржикчилеринге байыр чедирип чүве чугаалааш, тайбың, арыг дээр, уругларның хөглүг, омак хүлүмзүрүү — бүгү иелерге аас-кежик болуп турарын, делегейге тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары, дайын айыылын чайладыр дээш демисежири оларның бир чугула сорулгазы дээрзин демдеглээннер. Бистиң алдарлыг ажылчынчылеривисче, не-херээженнерге, угбаларывыска болгаш дуңмаларывыска чедиишкиннерни, аас-кежикти, кадыкшылды хуралга чүве чугаалаан эштер күзээннер.

* * *

Республиканың районнар төптеринге, хоорайларынга, суурларынга, бүдүрүлгелеринге, албан-организацияларга байырлыг хуралдар, концерттер база болгулаан.

ИЕГЕ, ИШЧИГЕ СӨС

Эн-не буянныг, аас-кежиктиг, ооң-биле кады ажы-төлүнүң салым-чолу дээш шарын амыдыралды чурттап эрткен не кижиниң төрүттүнген хүнүнден бээр чүс беженчи чыл болганын март 6-да демдеглээн бис. Ол не улуг башкывыс Ленинниң авазы — Мария Александровна Ульянова-дыр. Илья Николаевич мочээн. Саша хаан чазакка шаажылаткан. Оларны хамчык аарыг алгаш барган. Уруглары кара-бажыңнарда. Авага ол согугларның кайы хире аар болганын чүгле ол боду долузу-биле билир. Ынчалза-даа не демисежип турган. Иениң чүрээ, иениң шынчызы— уругларынга камгалал, чагдак. Уругларының кызыгаар чок ынакшылы — иениң өөртүшкүзү. Салым-хуузунга онаашкан бүгү берге шыдгаалдарны маадырлыы-биле шыдажып эрткен не тиилеп үнген. Ажы-төлүнүң херээ шынныг, чоптуг дээрзинге ол бүзүрел чораан. «Болуминг оолдар, кыстарымга чоргаарланыр кижи мен» деп, ол бир катап чоргаар чугаалаан. Бүдүнныг ол иениң оолдар, кыстарын бүгү делегей билир. Оларның бирээзи, авазының ынак оглу, авазынга кедергей ынак оол — кижи төрелгетенниң маңаа чорааны гений, ажылчы чоннарның баштыңчызы, түгү болган Владимир Ильич Ленин. «Владимир Ильич болунун сыныш чок тура-соруун, организакчы талантызын, кижилерге сагыш човаңгырын болгаш оларны ханызы-биле хүндүлээрин авазындан дөзеп алган» деп, Н. К. Крупская бижээн.

Март 8. Сактып көрээл. Ол хүн, чеден ийи чыл мурнунда, Петербургтуң ажылчын херээжен чону Делегейниң херээженнериниң эн-сеткил каттыштырылгазының хүнүн Россияга эң баштай демдеглээн. Ловуну: деп эрге. Экономиктиг болгаш политиктиг деп эрге. Капиталистиг делегейниң херээженнеринге хамаарыштыр алырга, ол негелде — ам-даа хүннүң чугула айтырыы. Биске— ол эрткен үе-дир. Ынчалза-даа эн-сеткил каттыштырарының идеалдары улам быжыгып турар, ол бөгүн —тайбың болгаш социал дециилге дээш бомбурээктиң ажыл-ишчи херээженнери-биле чаңгыс эттиң идеалдары-дыр.

Бистиң чуртувустуң херээженнери демиселдиң болгаш маадырлыг куш-ажылдың алдарлыг оруун эрткен. Олар Лениниң удуртулгазы-биле большевиктер партиязының үндезинин салчып, ажылчы чоннарны Улуг Октябрьның тиилелгезинге чедирип келген сураглыг революсчуларның кезии болуп турган. Совет күрүнениң хөгжүлдезиниң бүгү-ле үе-чадаларында — тайбың тургузуушкун үезинде-даа, дайынның дошкун чылдарында-даа— херээженнер коммунизмниң идеалдары дээш бедик меделдиг, идепкейлиг демисекчилер болуп келген.

Март 8. Бөгүн Төрээн чурт болунун шынчы уругларын, могаг чок ишчилерин, чалбыыштыг патриоттарын алдаржыдып алап турар.

Күрүнениң ажыл-херектерин эгелеп башкарарынга херээженнерни бүгү хемчээл-биле хаара тудар дугайында Лениниң чагыын партия чайгылыш чок күүседип турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжында 492 херээжен депутат бар, ол дээрге ийи палатаның ниити составының 32,8 хуузу-дур. Мындыг фактыларны аңаа деңнеп көрүңер даан: «Нити рыноктуң» бүгү чурттарының парламентилерин катай алырга безин херээжен депутаттарның саны үстүнде адааныныс совет депутаттардан эвээш. Азы бо сан-нарны киирээл. Бистиң республиканың улус депутаттарының хоорай, район, суур болгаш кодээ Советтеринге эрткен соңгулдалар үезинде 1931 херээжен депутат соңгуткан, ол дээрге ниити депутаттарның 50,21 хуузу-дур. А япон парламентиниң адакы (кол) палатазында херээжен депутаттар ниити санының чүгле 1,6 хуузу болуп турар. Чер-чер органнарында ооң-даа эвээш —1-ле хуу. АКШ-тың конгрессиниң составында херээженнерниң үлүү деңгүн-ле 4 хуу-дур.

Март 8. Тываның херээжен чону байырлалын бедик ажыл-ишчи түңнелдер-биле, омак-хөглүг, өөрүшкү-маңнайлыг уткаан. Мурнакчыларының чамдыызын маңаа адаал. Саара Ховалыговна Арапдол — «Кок-Тей» совхозтуң саанчызы. Ол эрткен чылдың түңнели-биле 1984 чылдың чемпиону атты чедип алган, бир инектен-не 3401 кг сүттү сагган. Ол-ла совхозта хавап ажаакчызы Нина Петровна Гуркова база мындыг хүндүлүг аттыг. Тываның сүт комбинадында мурнакчылар эвээш эвес. Оларның бирээзи Раиса Тимофеевна Киселёва 1984 чылда мергежилдиң тергиини болган. Хлеб быжырыкчызы Өшкү-Саар Карымаевна Болзан, кран машинизи Евгения Андреевна Данилюк, малар Полина Шагдыровна Хомушку, почтачы Зинаида Григорьевна Султрекова, оператор Лиза Майдыр-ооловна Ооржак... Ажылын тергиин эки билир, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап чоруур мындыг мурнакчы херээжен ишчилер бисте чүс-чүс. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга республика көскү чедиишкиннерлиг болуп, шилчиир Кызыл тук-биле шаңнатканында оларның улуг эвээш эвес дээрзи билдингир.

Шаанда «херээжок» деп адалып чораан тыва кижи ынчан дыңнап безин көрбээни мергежилдерни чедип алган: биолог, химик, эмчи, оператор, чолаачы, зоотехник, регулировщик...

База бир деңнелге. Бистиң күрүневис бүгү хамаатыларын ажыл-биле хандырып турар. Капиталистиг чурттарда ажыл чоктарның саны чыл санында өзүп турар. Эн ылангыя херээжен улус «Нити рынок» кежигүнү он чуртка 1970—1982 чылдарда ажыл чок эр кижилерниң саны ийи катап улгаткан, а херээженнер— 8 катап. Бо дээрге ол ниитилежилгениң бодунуң комиссиязының салааны-дыр. АКШ-тың президентизи Рейган ажыл чок чорукту ажып эртериниң бир аргазы болза, «херээженнерни кухняже дедир эгидер» деп көрүп турар. Япониянын фирмаларының хөй кезии өглен-ген азы уруг төрүттүнгеи таварылгада ажылдан «эки тура-биле» үне бээрин дугайында хоя үжүүп салып бээрин аныяк херээженнерден негеп турар болгай. АКШ-та бир домей ажыл дээш херээжен кижи эр кижиден 41 хуу эвээш шалыңны алыр.

Бистиң төрээн Коммунистиг партиявыс не-херээжен дугайында могаг чок сагыш салып турар. Өг-бүлеге, уругларга бүгү-ле эргежок чугула чогумчалыг байдалдарны тургузар дээш социал хемчеглерниң улуг системазы ажылдап турар. ССРЭ-де 357 муң Маадыр-не бар. Беш миллион хире херээженнер «Иениң алдары» орден-биле шаңнаткан. Олар болгаш өске-даа хөй уруглуг иелер бүгү талалыг кичээнгей-биле бүргеткен.

Март 8. Бодавыже, чээ март 1-ден эвес, март 8-те эгелээр турган-на болду бе. Чечектер, чазын хүлүмзүрүг, байырлаанчыг сеткил-хөөн, аас чырыы хүн...

«Ававыстың байырлалы, ачывыс-ла Марттың сези» деп, уругларывыс садиктен келгеш, ырлап бээр. «Кезээде хүннүн турзун, кезээде авам турзун!», деп «парлаан» бижимелди: чурууп тутсур. «Булут арзындан хүн караа чылыг, улус арзындан авам караа чымчак». Бодунун бажын безин «хыраа шоңнукан» улуг оглун вези чыттап эргеледир. «Чүрээмге чоок чангыс ыр дег, чүгле сени дыңнаксаар мен» деп, өгнүң эр ээзи, чечээн тутсуп, бадыткаар. «Дээрден душкен сылдыс дозуп, тенип турган ковчуумну-даа». Бир-ле аныяк чараш кыс ындыг ынакшылын дыңнаар.

Ийет. Март 8 — онзагай хүн. Бөгүн бис херээженнерге ынакшылывысты, хүндүткелвисти, өөрүп четтиргенивисти илергейлээр бис. Аваңыска, эжиңиске чүректиң ханызындан чылыг сөстерни чугаалаар бис.

Бүгү иелерниң аас-кежии — тайбың ак-көк дээр, уругларывыс чырык хүлүмзүрүү. Делегейниң амгы нарын байдалында бистиң партиявыс болгаш Совет чазак тайбыңны камгалап алыр дээш, кижи төрелгетенден дайын айыылын чайладыр дээш бүгү-ле чүүлдерин кылып турар. Совет херээженнерниң үнү өктүг дыңналып турар, олар социалистиг чурттарның херээженнери-биле калы, бомбурээктиң ажыл-ишчи херээженнери-биле кады тайбыңны камгалаар дээш идепкейлиг туржуп турар. Уругларывыс дайын айыылын кажан-даа көрбезин! Оларның салым-чолу дээш не чүрээвис сарыывазын!

Байырлал-биле, эргим херээженнер!

Д. БИРСАН,
журналист.

ЧАА ТУДУГ—АЖЫГЛАЛДА

Чадааның «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чаа ажыглалга киирген септелге мастерскаалыг, албан кылыр корпустуг улуг комплексче кожуп, ында ажылдап эгелээн. Тывада бир дугаар туттунуп турар бо комплекстиң дугайында чугаалап бээри-биле районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының даргазының оралакчызы, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының өртелекчизи Серен-Доржу Дамдынович Ондардан бистиң корреспондентивис диләэн. Оон чугаазын моон адаанда парладывыс.

Бисте бо ажыглалга кирип турар «Сельхозтехниканың» тудуун районда кожуп чоруур механизастаан дугаары 463 колоннаның ажылчыннары ажыглалга киирген. Комплексти тударынга күрүне 2 млн., 300 муң түңнүг акша-хөреңгини үндүрген. Планда көрдүнгениң ёзугаар чылда 600 янзы-бүрү марканың тракторларын септээр ужурлуг бис. Бо колдуунда барынм эзаның районнарының төп баазазы болур. Бистер ам районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының кежигүну болганывыста, ажыл-агыйларда бар бүгү-ле техниканы маңаа септээр бис.

Амгы хүннерде кол корпустар ажыглалда кирген. Эрткен чылдың ноябрь айда котельнаяны ажыглалга киирдивис. Үш катап бо котельнаяда КЕ-14,4 маркалыг ийи печканы кылган, мында шупту 21 кочегар-машинистер ажылдап турар. Ажылы шупту механизастаттынган.

Кол септелге-механиктиг мастерскаада технологтуг дериг-херекселдерни база салган. Мында эккелген дериг-херекселдер шупту чаа, республикадан дашкаар улуг хоорайлардан эккелген. Септелге мастерскаязында ам Т-150 маркалыг 10 тракторларны киирген, септеп эгелээн. Чоокку хүннерде беш комбайнны боже киргеш, септелгезин эгелээр бис. Септелге мастерскаязында ажылчыннарның ажылдап, дыштаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Мында тускай буфет, кызыл-булуң, хары угда он беш кижи чунар чер бар.

Албан-хаакчылар... н корпузунда база-ла чаа чүүлдер хөй. Мында 48 олуттуг столовая, хуралдаар зал, кызыл-булуң дээш өске-даа хөй-ниити ажылдарынга таарыштырган өрээлдер бар. Изиг, соок суг доктаамал бар.

Ынчаарга он ийиги беш чылдың эгезинден эгелеп ийиги ээлчегте техниктиг хандырылга станциязын тудуп эгелээр. Борта колдуунда совхозтарның фермаларында дериг-херекселдерин септээр. Чаарты кылыр чаа дериг-херекселдер хөйү-биле келир. Ынчан янек саар аппараттардан эгелээш өске-даа механизастаан чүүлдерниң дериг-херекселин борта септеп кылыр. Ол ышкаш келир чылдан эгелеп садыг баазазының тудуун тудуп эгелээр. Ол база улуг тудуг. Чаа улуг складтарны тудар апаар. Ынчангаш бо комплекстиң ажыы улуг, ам-даа кылыр чүүлдер хөй. Чедир кылынмайн турар чүүлдер база бар. Бо бүгүну чоорту кылыптар болза, маңаа шынап-ла, улуг комплекс болур болгаш ажыл-агыйларга хөй ажыктыг чүүлдерни кылыры боттаныр.

Кадрлар талазы-биле чугаалаарга, борта колдуунда бистиң эрги ажылчыннарывыс ажылдаар. Чаа келген кадрлар база хөй-биле немежир.

Чаа комплексче кирип тура, он бирги беш чылдың сөөлгү чылын бистиң коллективтиң кежигүннери багай эвес эгелээнин борта демдеглээри чугула. Январь айда 50 муң рубльге продукция сайгарар планывысты чүс хуу күүсеттивис. Ол-ла айда янзы-бүрү марканың 14 тракторларын септээр тургаш, 23-тү, ооң иштинде капитал септелгеге 13-түң орнунга 18 тракторларны септээн, 10 автомашина септээр тургаш, 11-ни, дизель моторларын 37-ниң орнунга 38-ти септеп, планывысты ажыр күүсеткен бис. Септекчилер аразында социалистиг чарышты калбарткан. Ооң түңнелин үндүрүп, тиилекчилерге акша шаңналын, тускай вымпелди тывсып турар. Септекчилерден кывар-чаар чүүл насозу хынаар Кара-Моңгуш Калдар-оол, моторист Куулар Комбуй-оол, дарган Иван Зайцев, слесарь Михаил Чүлдүм олар чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Чаа комплексти долу күчүзү-биле ажылдадыр дээш бистиң ажылчыннар ажыл-ижинге чаа арга-дуржулганы ажыглап, эрги хевир-биле ажылдаар чоруктан уштунуп, бүгү талазы-биле холу дыңзыг, эрес-соруктуг ажылдаар сорулганы салып алганнар.

С. ОНДАР,
Чадааның «Сельхозтехника» каттыжыышкынының эргелекчизи.

ЧАА ЧАЗАНЫЛГА ЦЕГИНДЕ

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң төвүнде чазанылга цегин тудуп, ажыглалга кииргенинден бээр ийи чыл чедип турар. Цехтиң девискээри делгем, дериг-херекселдерни ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр четчелеп дерээн. Аңаа дөрт кижи ажылдаар ужурлуг.

Бо хүннерде шевер чазаныкчылар төрүүр хойлуг малчын лодаиңарга эргежок чугула клеткалар, оңгачалар болгаш малга сиген каап бээр шагжаларны кылып турар. Чазаныкчылар звенозун совхозка 8 чыл ажыг тудуужулап келген Сарыг-оол Кенен эки удуртуп турар.

Чазаныкчылар эрткен чылдың декабрь 15-тен эгелээш, бо чылдың февраль эгезинге чедир үзүктелиишкин чокка совхозтуң Кызыл-Даг салбырының Ак-Хемде чаа чылдыя бүдүүзүнде ажыглалга киирген ийи чуртталга бажыңнарынга болгаш 800 баш төрүүр хой кирер чаа хевирниң үлегериниң кажаазынга ажылдап келген. Олар ол объектилерге херегләэр 36 комплект эжик, соңга блоктарын бүрүн кылып дужааган.

Чаа кыштагга ажыглаар 500 дөрбелчин метр хемчээлдиг клеткаларны, 25 оңгачаларны кылгаш, малчыннарга хүлээткен.

Ол ышкаш совхозтуң шээр мал бригадаларынга херегләэр 32 аптечка хаарчакчыгаштарын, 400 ажыг дөрбелчин метр хемчээлдиг клеткаларны, 15 оңгачаларны болгаш шагжаларны кылып, кодаиңарже чоруткан. Бо ажыл ам-даа уламчылап турар.

Звенонуң ... чазаныкчылары Владимир Херел, Виктор Анай-оол, Сарыгбан Шыдыптың кылган ажылы шыңарлыг, хүн нормазын олар үргүлчү ажыр күүседип турарлар.

Чазанылга цегиниң одалга системазын ону кылып турган кижилер шынар чок кылганын, делгем цехтиң ниитиниң чогуур негелдеге дүүштүр чылдып шыдавайн турар. Соок күштелирн билек, эжик, соңга хаалар хыраалап, доштанган. Ажылдаар ужур чок соок аваарга, чазаныкчылар боттары демир суугу салып, ооң-биле чылыдыр одап тургаш, арғалаңып үнгеннер. Ол хиренинде-ле эжик талазының хаалазында доштар эриээн хевээр.

Совхозтуң удуртукчулары, тудуг талазы-биле харыылап турар эштер одалга системазын эде кылырының хемчеглерин албас болза, улуг өртектиг чазанылга цеги орта ажылдап шыдавас. Боже кичээнгейни углап, четпес чүүлдү эде кээр чугула.

С. СОТНАМ.

Редакцияга директорнуң харыызы

КАМНАЛГА ДЭЭШ ШАҢНАЛ

«Сукпак» совхозта бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар хову-трактор бригадазының (бригадири А. И. Грудинин) коллективинге эрткен чылдың түңнели-биле ажыл төлевиринге болгаш пландан ажыр продукция бүдүргени дээш шаңналга бежен беш муң рубльди декабрьда совхозтуң төлээнин январының 12-де «Шын» солунга бижээн. Ынчан автор Н. Базыр дөрт чарыгдалды кызыргааны дээш шаңналды совхозтуң бербээнин шүгүмчүлээн турган.

«Сукпак» совхоз чыл отчёдун доктааттынган хууса ёзугаар январының 25-те Кодээ ажыл-агый министерствозунга дужааган. Ынчангаш ук шаңналды ооң мурнунда бээр арга чок болган. Амгы үеде керээлиг бригада-биле санажылганы совхоз доскан болгаш үрезин, чемиштиглиг, кывар-чаар материалдар, түрмеш септелге болгаш өске-даа дөрт чарыгдалдарга камналга дээш шаңналды бригадага тывыскан. Кымга чежени бээрин бригада чөвүлели боду шиитпирлээр.

Т. ЛИ,
совхозтуң директору.

Бөгүн — Делегейниң херээженнер хүнү

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ ААС-КЕЖИКТИГ ХЕРЭЭЖЕННЕРИ

Март 8— делегейниң херээженнериниң чаңгыс эвииин болгаш интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү. Частың болгаш күш-ажылдың бо чыглы байырлалын совет херээженнер СЭКП-ниң XXVII съездизинге идепкейлиг белеткелдиң, Тиилелгениң 40 чылын болгаш стахановчу шимчээшкинниң 50 чыл болуру оюнуң тылында демдеглеп турар.

Политиктиг улуг кампания— эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге чоокта чаа эрткен соңгулдалар ол улуг болуушкуннарга уткуштур чедиишкиннеривис дээш, социалистиг демократия дээш чоргааралывысты хайныктырган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненконуң Москваның Куйбышев соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга чугаазын ажыл-чорудулгавыстың дайынчы программазы кылдыр хүлээп ап турар бис.

Бөгү чуртта шыкаш, Совет Тываның херээженнери ССРЭ Конституциязында магадылаан социал-экономиктиг болгаш политиктиг эргелерни база хосталгаларны бүрүнү-биле ажыглап, республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, өзүп орар салгакчыларны кижизидеринге төлептиг салымышкынын киирип турар. Ооң бир көскү чижээн күрүнени эргелеп башкарарынга болгаш хөй-нииттиниң ажылынга республиканың херээженнериниң киржилгезинден көргүзүп болур. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чоокта чаа соңгуткан 130 депутадының 53-ү херээженнер. Оларның иштинде Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң хойжузу Ю. Т. Отсур, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының регулировщиги Д. Д-С. Сарыглар, Кызылдың эът комбинадының ажылчыны А. Н. Свиридова, Каа-Хем районнуң СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозунуң саанчызы А. И. Артемова болгаш өскелер-даа бар. Район, хоорай, кодээ болгаш суур Советтериниң депутаттарынга чоннуң хөй-хөй төлептиг кыстары соңгутканнар.

Херээженнер бистер Марттың 8-зин ёзулуг-ла час кылдыр уткуп турар болгай бис. Ол хүн оларга эң чараш чечектерни, чаагай, чылыг сөстерни сөннээр. Шак ол хүн кижиниң чүгү мурнай-ла бодаар чүвези, эргим сөстери — ава дугайы. Бистиң амыдыралывыс оон эгелээн, чер кырында бүгү-ле эки чүүлдер ооң чылыг холу-биле кылдынып турар. Бисте не херээженнер улуг сагыш салымышкын болгаш хүндүткел-биле бүргеттинген. Бистиң чуртувуста херээженнерниң не болур аас-кежиин ниитилелдиң күш-ажылынга идепкейлиг киржилге-биле холбаарынга эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш улуг ажылдар кылдынып турар.

Совет Эвилелинде ажылдап турарларның чартыктан хөй кезии херээженнер. Чуртта чартык миллион ажыг херээженнер фабрикалар, заводтар директорлары азы цехтер начальниктери, совхозтарның, тудугларның, албан-организацияларның удуртукчулары. ССРЭ специалист херээженнер санының талазы-биле делегейде бирги черде. Олар чуртта дээди болгаш тускай ортумак эртемниглерниң 60 хире хуузун ээлеп турар. Чуртта үш инженерниң-не бирээзи херээжен кижи. Кадык камгалалы, социал-хандырылга адырларында ажылдап турар беш кижиниң-не дөртү херээженнер, чырыдышкын, культура албан черлериниң ажылдакчыларының 60—75 хуузу херээженнер. А олар эртем ажылдакчыларының 40 хуузу болуп турар.

Партияның XXVI съездизиниң документилеринде не болгаш чаш дугайында улуг сагыш салымышкынын айыткан. Күрүнениң боттандырып турары комплекстиг калбак хемчеглерниң иштинде саattыг болгаш божаан херээженнерге төлевирлиг шөлээлер, муң-муң школа назы четпээн уруглар албан черлери, школаларны ажыглаалга киирип, херээженнерниң күш-ажылының камгалалынче угланган хемчеглерни боттандырып, медицина дузазын, социал страхованиени, өске-даа чиңгелделерни ажыглап турар.

Төрээн чурттуң улуг сагыш салымышкынынга өөрүп четтиришкин-биле харыылавышаан, совет херээженнер-биле бир демей, бистиң республиканың херээженнери партияның политиказын боттандырарынга күжүн харамнанмайн, күш-ажылга, чоннуң хөреңгизинге хумагалыг, сагылга-чурумнуг, организастыг болгаш харыысалгалыг чоруктуң үлегерин көргүзүп турар.

Ийи дакпыр орденниг Совет Тывавыста ажылдап турарларның чартыктан хөйү херээженнер. Республиканың экономиктиг, социал хөгжүлдезинге төлептиг үлүүн киирип турарларның эң эккилерин хөйү-биле адап болур бис. Чижээ, Кызылдың даарапылга фабриказында шыйыкчы Н. Чараш-оол ам белир чылдың үлүүнде кирген. Ында хоочун даарапыкчы дагдыныкчылар Т. С. Шимек, У. А. Веденева олар үени бир чыл ыракта ажыр мурнай бергеннер. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, РСФСР-ниң кодээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы өшку кадарчызы Х. Х. Күжүгеттиң көргүзүглери база бедик. Кызылдың № 2 школазының хоочуну А. А. Алдын-оол ССРЭ-ниң улустуң башкызы деп, бедик атты бистиң республикадан эң баштай алганынга, Каа-Хемде аныяк эмчи З. А. Куударның РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи апарганынга кым чоргааранмас боор. Херээженнерниң күш-ажылын чурт бедик-биле үнелеп турарының чижектери бисте хөй.

Бистиң чуртувустуң херээженнери тайбың дээш демиселдиң бирги одуругларында чорүп орарлар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын бо чылын демдеглээр бис. Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга миллион ажыг херээженнер, муң-муң партизаннар, чажыт ажылдакчылар эрес-маадырлыы-биле демисежип турганын билир бис. Дайын үезинде Армияның харылзаа салбырларының дайынчыларының сезен хуузу, фронтуга эмчилерниң, фельдшерлерниң дөртен ажыг хуузу, медицина сестраларының чүс хуузу, чуртка донорларның тозан хуузу херээженнер турганнар. Ада-чурттуң дайынының хоочуннарының иштинде 121 кижи бо хүннерде бистиң республикада чурттап турар. Олардан тайбың ишке күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш Ленин ордени-биле шаңнаткан М. Г. Мамаева, М. П. Еремшкина, Н. А. Пахомова, тыва эки турачылар В. Ч. Байлак, Г. Д. Даваадор болгаш өскелер-даа бар.

Тылга ажылдап турган херээженнерниң эрес-шудургу чорууну дугайын улуг Тиилелгениң байырлалынга уткуштур демдеглээри чугула. Бистиң Тываның херээженнериниң холдары-биле дайын үезинде 15 муң эжеш киндис идикти, 20 муң эжеш чылыг хол хаван даарап, уктарны арган, 14 муң хире чылыг чолдак тонну даарап, 2,3 муң кезек посылканы белеткээш чоруткан. Тыва улустуң фронтуже чорутkan белээниң иштинде 40 муң аът, 5 эшелон белектер бар. Ол бүгүге Тываның херээженнериниң киирген үлүү эвээш эвес. Патриотчу херээженнер Севилбаа Оюн, Сеглецмаа Оюн, Хорлуу, Ильдирбен Кол, Күскелдей болгаш өскелер-даа Кызыл Армияга 68—279 баш чедир малды, чүс-чүс акшаны белекке бергеннер.

Совет кижилер тайбың күш-ажылды ам дөртен чыл уламчылап келгеннер. Бо үениң дургузунда чуртка улуг чаартылгалар болган. Ооң иштинде бистиң республикага чаа-чаа хоорай, суурлар, бүдүрүлгелер, чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер туттунуп, чаартынып сайзыраан. Бистиң чуртувус кайгамчык күзүгшыдалдыг, оон делегейге алдар-ады улуг, аңаа чоргааралыыр бис.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш К. У. Черненко делегей айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң принципиалдыг угланышкынын демдеглевишаан, ядролуг халапты чайладыр талазы-биле тодаргай сорулгаларны айыткан. Ону бир эп-сеткилдиг деткип турар бис.

Беш чылдың онаалдаларын күүседир дээш шалыпчы күш-ажыл, хөй-нииттиниң ажылынга идепкейлиг киржилге, организастыг болгаш сагылга-чурумнуг чорукту бижыглаары, өзүп орар салгалды бүгү талазы-биле каң-кадык кижилер кылдыр өстүрери тайбың дээш демиселге дээштиг үүл болуруп бүгү чурттаазы дег, бистиң республиканың херээженнери эки билирлер. Ынчангаш боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш шалыпчы ажылдап турарлар.

Т. НОРБУ,
республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ АВАЙ!

ИВАНОВО. «Экии, эргим авай!»... Бо чаагай сестер Корниловтарның өг-бүлезинге хүн бүрүде чеди катап дыңналыр Алёша, Миша, Оля, Эля, Лиля, он алды харлыг Саша, уругларының улуу — Алина олар ынак авазынга байыр чедирип, ооң амыр-мендизин эртенниң-не шак ынчаар айтырып турар.

Олар авазы-биле эң-не эвилең мендилежир. Найыралдыг өг-бүлениң кежигүннери күш-ажылчы хүн бүрүзүнүң эртенин өөрүшкүлүг уткуур. Кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгелерин тергиин эки билир: бирээзи эртенги чем белеткээр, өскези — бичиилерни хепкергеш, уруглар садынга чедирер. Бо өг-бүледе улуг, биче кижи бүрүзү бот-бодунга дузалажыр чаагай чаңчылдыг.

— Уругларым авазы — бистиң амыдыралывыстың кол органиазакчызы кижи — деп, өг-бүлениң эр ээзи, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг станок тудуунуң бүдүрүлге каттыжышкынының токарьлар участогунуң мастери Николай Михайлович чоргаарал-биле чугаалаан. Уругларының авазы Людмила Александровна — инженер-экономист кижи. Бүдүрүлгеде болгаш өг-бүледе ажылдарынга ол кезээде четтигип турар. Аъш-чемни амданныг кылдыр белеткээриниңде, бажыңның өске-даа ажылдарында аңгыда, ол даараныр, аргыыр мастер.

ЧУРУКТА: «Байырлал-биле, эргим авай!».
И. Дынниниң, С. Метелицаның фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ААС-КЕЖИИ, ӨӨРҮШКҮВҮС

Иениң, оон ажы-төлүнүң аас-кежиктиг байырлалы — март 8-ти делшилгелиг бүгү кижи төрелтеттен бөгүн өөрүшкү-маңнайлыг демдеглеп турар. Байырлаалдың бо өөрүшкүлүг хүннеринде бистиң аас-кежиивис, чоргааралывыс — аваларывыска, угбаларывыска чүректиң ханызындан ак дег кадыкшылдыы, аас-кежиин, ажыл-ишинге улуг-улуг чедишкиннерни кижи бүрүзү күзеп турар бис.

Делегейниң херээженнер хүнүнде мени Төрээн чуртумнуң төлептиг хамаатызы кылдыр кижизидип, өстүрүп каан ынак авам Елизавета Донек биле угбам Светлана дугайында өөрүшкүнүң чылыг сөстерни солун дамчыштыр сөглексээн мен. Авам Елизавета бодуун ажыл-ишчи кижи. Ол ажыл дээнде дыжыы безин уттуптар. Улуг-даа, бичии-даа кижилерни бир демей хүндүлээр, биче сеткилдиг. Чүвени шору билип турар болу бергенимде-ле авам суурнуң ясли-садигинде ажылдап турар кижи болган.

Бодунуң кызымак ажылчыы, даандырган ажыл херек дээш бедик харысалгалыг, ак сеткилдиг ажылы дээш авам ажылдап келген чылдарының иштинде каш удаа шаңнаткан. Бодунуң кызымаа-биле ол кады ажылдап турар эш-өөрүнүң, коллективиниң хүндүткелин чаалап алган.

Угбам Светлана даараныр, аргыттыныр дээш кылып билбес чүвези чок. Угбамның бир буду аараш инвалид болган. Ынчалза-даа угбам быжыг тура-соруктуг кижи. Ооң кылбас-тутпас чүвези чок. Эр улустуң кылыр ажылы — чазанир ажылды безин кылып билир, кайгамчык кижи. Мен колдуунда-ла угбамның арганы, даараан хептерин кедер мен. Аргып каан хеви садыгда садып турар хептерден безин ылгалыр чүвези чок. Харындаа чараш көстүр болгаш кедерге эптиг. Угбамның уран холдары буянныг үүлени бүдүрүп, чонунга бараан болуп чоруурунга чоргааранып мен. Марттың 8-зи угбам Светланага ийи дакпыр байырлал. Чүге дээрге ол хүн, бирээде, делегейниң херээженнер хүнү, ийиде, угбамның төрүттүнген хүнү база ол.

Өртээ турбас үнелиг, аас-кежиивис болгаш өөрүшкүвүс — эргим ынак аваларга март 8-тиң байырлалында аас-кежиктиг, ажыл-ишчи чедишкиннерни болгаш кадыкшылды аныяк салгалдың кижилериниң мурнундан күзеп тур мен.

С. КЫРГЫС.
Өвүр район, Торгалыг суур.

Саннар, факылар

● ССРЭ-де херээженнер хөй-нииттиниң ажыктыг ажылында эң-не идепкейлиг киржип турар. Социалистиг чарышта 40 миллион ажыг кижи хаара туттунган, 25 миллион херээженнер коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкининде киржип турар.

● Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының дөрттүү бирээзи-ле херээжен кижи. 500 ажыг херээжен ишчилер ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары болган.

● Школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң саны калбарып турар, оларның саны он беш чыл мурнуу турганындан ийи катап өскен. 1986 чылга чедир үш миллион орунунг школа назыны четпээн уруглар албан черлери туда

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

УРУГЛАР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Сүт-Хөл районнуң Сүт-Хөл суурда он беш агитквартира бар. Оларда үжен ажыг башкы херээженнер активи-биле ажылдап турар. Агитквартиралар школа-биле харылзааны быжыктырып, бо өөредилге чылында тускай планныг ажылдап турар. Кварталдарда назылар барымдаалавас отрядтарны бо чылын тургускан. Ооң составында улуг улус-даа, өөреникчилер, школа назыны четпээннер-даа бар. Ол отрядтар ажыл планныг, социалистиг хүлээлгелиг.

Тиилелгениң 40 чылынга турасказтkan патриотчу ырылар конкурзу чоокта чаа отрядтар аразынга болуп эрткен. Отряд бүрүзү ийи ыры күүсеткен. Конкурстуң түңнелин үндүрерде киржикчилерниң санын, ырының утказынга, темазынга таарыштыр күүсеткенин, сцена культуразын сагып билирин, хеп-сыпын барымдаалап көрген.

Уругларга ырыларны шилип, ону белеткээринге агитквартираларда быжыглаттынган башкылар идепкейлиг киришкен. Күүсеттинген үжен ырдан катаптаттынып кирген ырлар В. Мураделиниң «Бухенвальдский набат», А. Пахмутованың «Песня о тревожной молодости», А. Чыргал-оолдуң «Демниг холдар», Л. Ошаниниң «Пусть всегда будет солнце» деп ырлары хөй болган.

Бирги черни № 5, № 8 агитквартиралар отрядтары алган. Ында башкылар В. Б. Монгуш, О. Х. Ондар, Б. К. Ондар, отряд даргалары Лена Ондар, Абдель Монгуш кызымак ажылдаан. Ийги черни № 6 болгаш № 9 агитквартиралар отрядтары ээлээн. Башкылардан немец дыл башкызы Нелли Ивановна Сервегешеваны мактавас арга чок. Лев Ошаниниң «Пусть всегда будет солнце» деп ырызын орус, немец, тыва — үш дылга ырладып өөреткен. Күүселде тергиин болган. Үшкү черни № 4 агитквартира отряды алган.

Бирги черни алганнар —Шушенское, ийигизинин — Кызыл, үшкү черни ээлээннер—Хову-Аксы баар, экскурсияларга эргени чаалап алганнар.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Сүт-Хөл район.

АВАЗЫНГА БЕЛЭЭ

Ие дег эргим, үнелиг кижи өртемчей кырында кайда боор. А авага оон уруглары чежедаа улгадып, өзе берзе оларны аңаа чаш кылдыр сагындырар. Не-херээжен кижиниң чымчак сеткили ол хире. Чурукта бо авашкыларны көрүп көрүнер даан, магалыын. Пичинжик Сумбаеваның тос уруунуң ол чүгле ийизи өг-бүлениң ийистери— Тоня биле Толя-дыр.

«Иениң алдары» орденниң бирги, ийиги чергезиниң эдилекчизи П. С. Байкараның өг-бүлези Бии-Хем районда «Саян» совхозта чурттап турар. Пичинжик Сумбаевна совхозтуң шаңында ажылчын. Чүгле бо ажылга он беш чыл ажылдаан, ооң мурнунда хөй кадарып база чораан. Ооң ады шаңнып мурнакчыларының аразында, эки ажылы дээш каш-даа удаа шаңналып мактаткан. Эрес-ооваа Тоня бистиң чугаавыстың аразында авазының шаңналдарын биске көргүсту-даа.

Уругларның адазы аараш, чок болган. Пичинжик Сумбаевнаның холунга тос уруг арткан. Ажылчын, бөдүүн не оолдарын, кыстарын төлептиг кижилер кылдыр кижизидип өстүрген. Уругларның улуглары эртем-билиглиг, аңгы өг-бүлелиг болуп, авазының бажыңындан чоруткаиннар. Надязы мал эмчизи, Розазы — башкы, Людазы — Кызылдың уран чүүл училищезиниң суугуу, Владимир — юрист эртемниг болур. Артканнары улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, школада өөренип турарлар. Олар шупту төлептиг ажылы-биле, эки өөредилгези-биле авазын өөртүп чоруур. Иеге ол дег өөрүшкү кайда боор. Уругларны биче чажындан тура күш-ажылды билир кылдыр кижизидип кааны ол хире салдарлыг болган.

Авазының байырлалы — Март 8-тиң хүнүнде уруглар эргим авазынга кижи бүрүзү белектиг. Борис, Тоня, Толя, Рада оларның белээ — эки өөредилге, быжыг сагылга-чурум, а оон улугларының төлептиг ажыл-ижи. Акызы, онгу классчы Бористи Тоня биле Толя мактай-дырлар. Районнуң школачыларының аразынга хаак маргылдаазынга киришкеш, 5 километр черге маңнааш, бирги чер алганын мурнун былаажып чугаалаштар. Володя школаның чемпиону база турган. Боря авазын өөрткен.

Байкараларның өг-бүлези совхозтуң дөрт өрээлдиг улуг делгем бажыңында чурттап турарлар. Оларның бажыңының девискээри арыг-силиг, огородтуг, инек, дагаа, хаван тудар кажааларлыг. Өг-бүле дузалал ажыл-агыйлыг. Тоня инек саарын авазындан өөренип алган, а Боря, Толя хаваннарын, дагааларын чемгерерин утпастар. Авазының дузалакчылары — эр-хейлер.

В. КУУЛАР.
ЧУРУКТА: П. С. Байкара ийистери Тоня, Толя-биле.
О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ТӨЛЕПТИГ КЫСТАР

«Ада көрбээнин оглу көөр, не не көрбээнин кызы көөр» деп чугаа бар болгай. Аянгатыга каш өшкүлүг, алды кыстыг Орус-оол Саая дээр ядыы арат чурттап чораан. Каш өшкүзүнүң эъди, сүдү, дүгү-биле хөй уругларын азырап, доруктуруп, Улуг Биче Аянгатыларга аңнап, диинниеп, оранның кежиин четтирип-даа турган.

Бир-ле катап аңнап чораш кончуг улуг даг иргекке таварышкаш, ону бакка адарга «тайга ээзи» Орус-оолче халыпла орган. Аңчы биле адыг дыт долганчып туруп берип-тир. Ынчап тура, чай аразында аңчы адыгның бажынче авазынгыры-биле боолааш хаялап алган чери база бар...

...Сөөлзүредир Орус-оолдуң каш өшкүзү өзүп көвүдээш, өг-бүлеге оларның ажы четчир апарган. 1947 чылда Аянгатыга «Комсомолдуң 30 чылы» колхоз тургустунган. Орус-оол Саая эш-өөрү-биле кады аңаа бактаап кирип, кезек өшкүзүн колхозка салган. Боду тудуг, хову ажылдарынга ак сеткилдиг киржип, ылаңгыя ажыл-агыйының туйбу белеткээр черин уругларының иези Анай-биле таңныылдап, туйбу кылчып-даа турган.

Өг-бүлениң хөй уруглары өзүп, школага, өөредилге черлеринге эртем-билиглиг чедип ап, мергежилдии шилип алган ажылдап чоруурлар. Саалар-ның уругларының үлүү — Александра Аянгаты ортумак школазының мурнакчы ажылчыны. Көк — Барнаулдуң садыг училищезин дооскаш, Кызылдың автосептелге заводунда улуг повар болуп ажылдап турар. Кара болгаш Хүрең олар ам Аянгаты ортумак школазында башкылар. База бир кызы — Бора алдан чылдарның төнчүзүнде Кызылга автошкола дооскаш, бо хүннерге чедир «Шекпээр» совхозта мурнакчы чолаачыларның бирээзи болуп ажылдап турар. Ол — Барыын-Хемчик районда чаңгыс-ла херээжен чолаачы. Ынчангаш ону районда танывас кижи барык чок. Он чеди чыл иштинде бо мурнакчы чолаачы та чеже тонна янзы-бүрү чүктерни сөөрткен! Янзы-бүрү марканың машиналарын ол башкарып, техникага камныг, эш-өөрү-биле найыралдыг, биче сеткилдиг чоруун көргүскен. Бора Сааяны район болгаш кодээ Советтериниң депутадынга моон мурнунда каш-даа удаа соңгаан. Эрткен чылын халас путёвка-биле шаңналып, Москвада ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге четкеш келген. Бо хүннерде мурнакчы херээжен чолаачы кыштагларда малчыннарга мал чемнерин, одаар чүүлдү чедирип, Март 8-тиң байырлалын шалыпчы күш-ажыл-биле уткуп турар.

С. СҮРҮҢ. Барыын-Хемчик район.

Делегейниң херээженнер хүнүнге алдар болдурган социалистиг чарышты Кызылда № 3 столоваяның ажылдакчылары организастап, тиилекчилерни тодарадып келген. Бедик шынарлыг амданныг чемнерни кылырынга Людмила Дамбаевна Доросованың бригадазы бедик көргүзүглерни чедип алган. Олар мынчаар белеткээрин база өс-не-даа чемнерни кылырынга шалыпчы болуп, шылгарап турарлар.

— Март сестиң байырлалының хүнүнде келген чоңга бээр манчыларывыс-даа бар деп, Людмила Дамбаевна чугаалап турар.

Ооң кады ажылдап турар эштери база мурнакчы ажылдыг поварлар. Ол ээлчегде Тамара Анисимова, Людмила Клепикова мактадыг. Ол ышкаш Монгуш Тамара, Ольга Марфина амданныг чемнерни кылырының мастерлери.

ЧУРУКТАРДА: Людмила Доросова, Людмила Клепикова, Тамара Анисимова манчылар тудуп олурлар. Сава чанында Тамара Монгуш биле Ольга Марфина.

О. ОНДАРНЫҢ фотолары.

ДЭЭШТИГ БОЛДУРГАН

Партия организацияларының удуртулгазы-биле херээженнер чөвүлелдери чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле хөй талалыг масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылдарын чорудуп, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге, школачыларны, школа назыны четпээннерни төлептиг аажы-чаңга кижизидеринге, ажылчы чоннарның культуразын бедидеринге, хостуг үе-шагын, дыштаныылгазын чөптүг эрттирерин-ге төлептиг салымышкынын киирип турарлар.

Ооң бирээзинге Улуг-Хемниң Ак-Тал суурда херээженнер чөвүлели (даргазы Л. Х. Осумба) хамааржыр. Суурнуң он дөрт агитквартаалга хуваазан, оларның төптерин тургускан, ында ажыл планнары, янзы-бүрү булуңнар, көргүзүглер, хана солуннар бар. Агитквартаалдың чурттакчыларының амыдыралын, ажыл-ишин, хөй-нииттиниң ажылынга киржилгезин, уругларының өөредилгезин оон дораан-на билип ап болур. Ол ышкаш делегей байдалының дугайында, педагогика, медицина, эрге-хоойлу темаларынга лекциялар, беседалар план ёзугаар эртип турар.

Агитквартиралар ээлчег ёзугаар клубка кежээлерни, концерттерни органзастап, ор[...] чурттакчыларының идепкейл[...] киржилгезин чедип алган. Ынчангаш бо хемчеглерниң киржикчилери көвүдээн, сонуургал улгаткап, оон уламындан мурнунда билдикмейн чораан ырлаар, хомустаар, шүлүк чугаалаар талантылыг кижилер илереп турар.

Суурнуң чаагайжыдар, ногааннадар талазы-биле бизе эвес ажылды чоруткан, мооң соңгаар-даа чорудары планнаан. Бажыңнарының херимнерин, кажааларын, бажыңнарының иштин, даштын септээр, чугайлаан, будаан, мыштарын чадаң үнүштерни тараан. Суурнуң өг-бүле бүрүзү огородтуг, дузалал ажыл-агыйлыг.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаар хемчеглерни, арагалаашкынга удур демиселди доктаамал чорудуп келген, бо талазы-биле чурум үрээннерни ажылчы чоннарның болгаш херээженнер чөвүлелиниң хуралынга чугаалажып келген.

Херээженнер чөвүлелиниң ажылын идепкейжиткен ажыл-агый болгаш кижизилге айтырыгларын чедиишкиннии шиитпирлээринге дузалап турар.

Бистиң корр.

ОН БЕШ БАШКЫНЫҢ АВАЗЫ

Бай-Тал, Мешкен-Хөл, Дуралыг, Ажык, Мөңгүлек... Төрээн Тывавыста чурумалдыг чараш черлер-ле хөй. Үстүнде адаанывыс черлер угбавыс Сержиң Чанзановнага онзагай эргим. Оон төрүттүнген, ойнап өскен черлери ол. Бодунуң он бир оглу, кызын аңаа өстүрүп, эртем-билиглерниң, амыдыралдың каалама оруунче үдээн.

Сержиң Чанзановна Коңгар —Маадыр-ие.

Дөртен чылдарның төнчүзүнде Бай-Талга баштайгы колхоз тургустунуп, куруненин узун хуусаалыг өөлиизиниң ачылыында хөй чурттаглга бажыңнары, эмнелге, школа, магазин, малчыннар уруглары чурттап, өөренир интернат туттунганын ол караа-биле магадап көрген. Ол үеде колхоз баштаар чери Сержиң биле оон өөнүң ээзи Коңгарга бир кодан төрүүр хойну кадарары-биле хүлээдип берген.

Өг-бүле хоюн кадарары-биле ада-өгбениң чурту, Мешпен-Хөл, Дуралыг, Ажык, Мөңгүлек ол ынчаар чылдың дөрт үезинде одар солуп, чылдан чылче ак сеткилдиг ажылдаан. Чоорту Коңгарлар чүгле районда эвес, харын республикада мурнакчы хойжуларның одуруунга кирген. Сержиң Чанзановнаның күш-ажылын бедик-биле үнелээниниң херечилеп турар чүүлдер-ле хөй. Ону район болгаш көдээ Советтерниң депутадынга каш удаа соңгаан, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң кежигүнү-даа турган. Коммунист Сержиң Чанзановна Коңгар Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

Коңгарларның өг-бүлези хөй чылдарда үре-түңнелдерлиг ажылдавышаан, куруненин көргүзүп турар улуг дузаламчызынга, деткимчезинге даянгаш аас-кежиктиг, бай-шыырак чурттап, он бир уругну төлептиг кижилер кылдыр өстүрүп каапнар. Оларның уругларының чеди дээди, дөрт түсшай ортумак эртемниг. Улуг оглу — Николай Салчакович ам министр апарган. Оон бичи оглу Ак-Довурактың музыка школазының директору. Ооң бичи кыстары: Мария Салчаковна — Сүт-Хөлдүң Сүт-Аксында ортумак школа директору, химия башкызы, Анна Салчаковна — Чөөн-Хемчиктиң Чадаана ортумак школазында өөредилге эргелекчизи, математик. Оон дараазында оглу Каа-Хемде орус дыл башкызы, база бир кызы Тожунуң Тоора-Хемде башкы. Хеймер кызы Бай-Талда эге класс башкызы, хеймер оглу Кызылдың башкы институдун дооскаш, Бай-Талда башкылап берген. Сержиң Чанзановна уруглары, күдээлери, кенниэттери-биле катай санаарга он беш башкының авазы кижи. Оон аңгыда чээрби беш бичии чаштарның буянныг кырган-авазы. Аас-кежиктиг Маадыр-ие ам бодунуң төрээн чери Бай-Тайганың Бай-Талда уругларының уругларын өстүрүп, төлептиг салгалды кижизидеринге улуг киржип олурар. Угбавыска ынчангаш чоргаарланыр бис.

Д. ТЮНДЕШЕВА.
Кызыл-Мажалык ортумак школазының башкызы, улус өөредилгезиниң тергиини.

ЧЕЛЭЭШ

Тоолчургу новелла

Саян далай бо-ла болгай, чапты берген чыдарын көрдаан! Бойдустуң боду бүткен чаңалгазы эвес-даа болза, уран холдарның хайырлалы кандыг-дыр че? Кошкелерлиг көк-көк чалымнар, каас-чараш чурумалдыг кадыр даглар, терең сугну курлактан кылдыр сузун алган турары безин — тоолчургу кылдыр көстүр ышкажык. Далайның өңүн даглрның чиңгир ногаан бойдузу, аяс дээрниң ак-көк көрүнчүү хунааажып турганзыг.

Чылар-чылбас чалгыгның кыры-биле туң дег ак теплоход сыыладып олурган. Ону үстүүртен көөр болза, ак көк кожаа-кадакта мөңгүн ине хээлер аргып чораанзыг болгу дег. А кудай-дээр аңаа та чүге хорадааны ол чүве, харлыг баштыг бизең артындан кара булут көстүп келгеш, чайык-чаъзын саара-ла берген. Чаъс-чайык — Саян далайга шаңнал-ла болгай. Чүгле диңмирээшкинниң даажы бурун шагның хамнарын сагындырган. Ол көскенип-хөректениң, дүңгүрүн чаңгыландыр улдагылап, чайганып-самнаарга, хевинин салбактары кызаңнааш оттар боон дыйлаңнашкан. Чаъс суунуң дүшкен черлериндеп сая-сая тырыкы дээрбектер чуруттунуп, чалгыг чаш уругларзыг ойнап эгелээн.

«Далайга—дамды дуза» деп чүвени билгеш, кара булут карак-ажыт дезипкен. Саян далайның кавайының эһмээ болуп, каас челээш дужааш даглары дугаландыр тудуштуруп-кан.

Челээш. Чеди чүзүн челээш. «Саянның челээжи-дир, көрүнер даан! Чер кырынга челээш деп чүве чокта. Саян кырынга чаңгыс челээш турган дижир болгай!»— деп, теплоходка чораан, улуг назылыг кырган не — Долчуң-Кадай магадап чугаалаан.

Чорук кижилерин сонуургал хайныктырыпкан. Улус оон-моон улаштыр-улаштыр шак ол чаңгыс челээшти айтырып эгелээн.

«Үези?» — дидир силер бе? Үер-халап үезинде чүве-дир ийин. «Каяа?» — че? Кадыр Саяннар кырынга. «Кажан?»— че? Каас челээштиң баштай тывылганы шагда» — деп чоруй, Долчуң-Кадайның тоолчургу чугаазы эгелээн:

«Шаг-шаанда, Саяннарны долгандыр азыраан малы одар сыңмас, арга-каскактан аңнап, диңиңээр, дазыр шөлге тараа тарыыр, дүк-түмэ арат-чон чурттап чоруп тур. Үр үеде сонсавазан, үзүктел чок чаъс-чайыктың уламында хемнер, хөлдерниң суу эрин ажып, оргу шөлдерни, оорап тейлерни хөме ап келген. Азыраан малын сүрген, ал-оранын көжүрген улус тайга-таңдының белиин ап хорза-хорза, сынныштап ээлеп-тир эвесте.

Үер-халап улам кедурауп, арат-чонну аал-аалы-биле, мал-маганы кодаң-коданы-биле киир чалгып турган. Экер эрлер ээми-арганың хамык ыяжын кожуп тургаш, калбак салдар кылгаш, үер суунуң кырынга малын чаат-биле чемгерип, балык-байлап тудуп чип, чыл-чылы-биле эжинденип-даа турган чүвең иргин.

Саяннарның бедик бизениеринде болгаш салдарда арткан улустарны чеди шевер кыс дуңмаларлыг, эрес, кашпагай чеди алышкы аргыштырып, хьш-чем апарып берип турганнар. Алышкылар бедик бизенинериниң баштарын шалбадааш, аргамчыларын [illegible] ның бажы-биле кере тырткаш, ону кырлаа чорун турганнар-дыр эвесте. Акылары аргамчыдан [illegible] дарлыр болза, — адаанда айыылдыг өлүм манап чыдарын алыяк кыстар эскерип кааннар. Чеди шевер кыстар — «Че, бе!»—дишкеш, чеди чүзүн удазыннар-биле авый-шарый тырткан аргамчыларның аразын аргып, сырын эгелээннер. Аалктың соонда, аргамчылар аразы өң-баазын кокпа оруктар апарган-даа чүвен иргин.

Үер-халап чавырлыгга, далай—хөлдерже, хөлдер — хөлчүктерже ииличип, шаңкын хемнер — сайлыг эриктерлиг апарып-тыр. Шевер угбашкыларның чеди акызынга аргып берген өңнүг оруу — чеди чүзүн челээш боор. Саяннарның кырынга чайынналып арткан дээр чүве. Үер-халап үезинде тогүлген карак чажы, чаъс суу болуп черже баткамының соонда, уругну-ле демги челээш дээрге көстүр дижир. А ону аргып турда тоглаан өң-баазын удазыннар — «чериниң чеэзэ ол-дур» —деп, Долчуң-Кадай тоолчургу чугаазын дооскан.

Саян далай чалгывышаан. Челээш ону куржап алгаш, үр-ле турган. Шевер кыстар, эрес-кежээ оолдар турда, чер кыры чаартыныя, кургаг черге далай чалгып, кудай-дээрге кижилер-даа ужуп турбайн канчаар. Чер чечектелин, челээш чырып турзун!

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

ТВ

МАРТТЫҢ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Бистиң аваларывыска байыр». Концерт. 9.35 — Богун — Херээженнерниң делегей хүнү. 10.05 — Фигурлуг чүнгүлаашкынга делегей чемпионады. 11.35 — Совет шулукчулерниң чогаалдарындан Март 8-ке тураскааткан композиция. 12.00 — Концерт. 13.35 — Богун делегейде. 13.50 — «Москвичка». Телеклуб. 15.35 — Үнүштер дугайы. 16.20 — Цирк көргүзүглери. 17.05 — Чаа музык. фильм. 17.15 — «Печка на колесе». Чаа телешин. 19.00 — Байырлал концерти. 21.00— «Үе». 21.35— Фигурлуг чүнгүлаашкынга делегей чемпионады. 23.05 — 23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Херээженнерниң делегей хүнүнге тураскааткан док. фильмнер. 8.55— Ритмниг гимнастика. 9.25 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. 10.05 —Театрда, кинода болгаш телевидениеде музыка дугайы. 11.50 — «Советская женщина» журналдың шаңналы дээш синхронунг эштиишкинге чурттап араанның маргылдаазы. 12.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.40 — «Плыви, кораблик». Уран-чечен телефильмниң 1-ги болгаш 2-ги сериялары. 17.10 — Концерт. 18.15 — Мульт-фильм. 18.25 — Док. телефильм. 18.45 — Телелонучулал. 20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15—«Өннүктевниң шыжлайы». 21.00 — «Үе». 21.35 —«Приехали на конкурс повара». Уран-чечен телефильм. 22.45 — Музей [illegible] болгаш делегей [illegible]. 23.05— 23.35 — Хаак спортунга маргылдаа.

КАЯА, КАЖАН, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

1985 чылдың март 8, 9, 10 хүннеринде культура-массалыг ажылдар болгаш спорт маргылдаалары.

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Март 8-те

Росконцерттиң ыраажызы, РСФСР-ниң улустуң артизи, эстрада артистериниң Бүгү эвилел конкурузунуң лауреады Нина Татьянченконуң концерти.

Эгелээри — 16.00 болгаш 19.30 шакта.

Март 9-та

Ж-Б. Мольер «Скопенниң оптуг үүлгедиглери». Шиниң баштайгы үндүрүлгези.

Эгелээри — 19.00 шакта.

Март 10-да

П. Шено. «Кадыкшылдыг болуңар».

Эгелээри — 19.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КБ

Март 8-те болгаш 9-та

Дыштанылга кежээлери.

Эгелээри — 19.30 шакта.

«Делегейниң херээженнери тайбың дээш демиселде». Тема айы-биле кежээ.

Эгелээри — 19.30 шакта.

КУЛЬТУРА-НЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Март 8, 9, 10 хүннеринде

Биллиард залы, шыдыраа өрээли.

Ажылдаары — 10.00-дан 22.00 шакка чедир.

Ойнаарактар автоматтарының залы.

Ажылдаары — 11.00-дан 16.00 шакка чедир.

Хаак ачыладыр бааза.

Ажылдаары — 10.00-дан 17.00 шакка чедир.

4-КҮ ХПТУ РАЙОНУ

Март 8-те

Күш-культура коллективтериниң ортузунга хаакка бирги чер дээш маргылдаа.

Эгелээри — 12.00 шакта.

СПОРТТУҢ «ХЕРЕЛ» ЗАЛЫ

Март 8, 9, 10 хүннеринде

Аныяк оолдар аразынга бокс талазы-биле республиканың бирги чер дээш маргылдаа.

Эгелээри — 10.00 шакта.

КҮШ-КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНЫҢ ШЫДЫРАА КЛУВУ

Март 9-та

Хоорайның шыдыраага командаларның бирги чер дээш маргылдаа.

Эгелээри—15.00 болгаш 10.00 (март 10-да) шактарда.

Март 8, 9, 10 хүннеринде

«Тайга» болгаш «Хөвүн» хаак баазалары.

Ажылдаары — 10.00-дан 17.00 шакка чедир.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ АТТЫГ СТАДИОНДА КАТОК

Ажылдаары — 10.00-дан 18.00 шакка чедир.

Дыштанылр хүн штавы.

ХЕРЭЭЖЕН КИЖИ— ӨРТЕМЧЕЙНИҢ НЕЗИ

⊙ Чырык өртемчейни эмииниң сүдү-биле азырап каан, моондак билбес ынакшылдыг ие-херээженин алдаржыдып алгаалыңар.

М. Горький.

⊙ Херээжен кижиде чараш болурунуң чаңгыс-ла аргазы бар, ынчалзажок киһээнгейин хаара тударының чүс муң аргалары аңаа чаяаттынган.

Ш. Монтескье.

⊙ Бижек чарашсынар чаш уруглар ышкаш, боттарының чаражы-биле көөргеттинер херээженнер бар: ынчангаш олар боттарын боттары-ла балыглап алырлар.

В. Гюго.

⊙ Херээженге ынакшылдан бүгү-ле кайгамчык чараш чүве чер кырынга тывылган.

М. Горький.

⊙ Херээженнер-биле харылзашкаш, эң мерген угаанныг эр кижи улам угаанныг апаар.

А. Турнье.

⊙ Оон мурнунга үргүлчү өрелиг артып каарывыс кайгамчыктыг кижи бар — ол авазыр.

Н. А. Островский.

⊙ Херээженнер — кижи төрелгетенниң бир дугаар кижизидикчилери.

О. Голдсмит.

⊙ Ада-чурттуң келир үези—аваларның холдарында.

О. Бальзак.

⊙ Кажан-даа, каяа-даа бичеседил херээжениниң эң кол эки мөзүзү деп санаттырар.

Н. М. Карамзин.

⊙ Херээженниң хүндүлээри — ак сеткилдиг кижи бүрүзүнүң төрүттүнген хүнүнден хүлээлгези-дир.

Лопе де Вега.

⊙ Каракка тааланчыг чараш херээжен — кайгамчык чараш эдилел дег, а чаагай сеткилдиг херээжен — чүректиң чоок эртине дег.

Наполеон.

Дөртен чылдар мурнунда, 1944 чылдың июль 8-те, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, дайынның болгаш хоозуралдың ол берге үезинде, аваларны болгаш чаш ажы-төлдү камгалаарын, оларга бүгү талалыг дузаламчыны көргүзериин күштеедиирео талазы-биле чугула хемчегни алган. Ынчан ава кижиниң дээди шаңналы — «Маадыр-ие» ат тургустунган болгаш «Иениң алдары» орден база «Иениң медалы» медальды баалаан.

«Маадыр-ие» атты он болгаш оон-даа хөй уругларны божааш, кижизиткен авага тывсыр. Ол атты алган аваларга «Маадыр-ие» орденни болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бижиин тывсыр. Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен херээженнерге «Иениң алдары» орденниң үшкү, сес уруг дээш — ийиги, тос уруг дээш — бирги чергези-биле шаңнаар. Беш уругну божаан болгаш кижизиткенде «Иениң медалының» ийиги, а алды уругну божааш доруктурганда оон бирги чергези-биле шаңнаттырар.

«Маадыр-ие» хүндүлүг атты бүгү уруглары четче болгаш сөөлгүзү бир хар четкенде тывсыр. Ынчан хоойлу ёзугаар азырап алган, ССРЭ-ни камгалаарда, кижилер амы-тынын азы социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар дээш шериг болгаш хамааты хүлээлгезин күүседип турган азы ол-ла таварылгаларда балыглангаңындан, ажыл үезинде кемдээниндеп болгаш эжылының аайы-биле аарыгнаан чок болган болгаш читкен ажы-төлдү база санаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «Маадыр-ие» ат тывсыр дугайында баштайгы доктаалы 1944 чылдың октябрь 27-де үнген. Ынчан ол атты он дөрт иеге тывыскан. Оларның бирээзи — Москва хоорү чурттуг Анна Савельевна Алексахина — он ийи уругну доруктурган, оларның сезн ынчан Кызыл Шериниң хүрээлениинге тулчуп турган.

«Маадыр-иелериниң» саны ам 380 муң четкен. Ажы-төл дээш орден-хавыяа алган аваларның ниити саны беш миллион ажкан. Оларның дыка хөйү күш-ажылы дээш орден-хавыяаларны база алган. Авалар чаажтың ада-сагыш салымышкынынга күш-ажылы-биле харыылап турарлар.

Октябрьның чырык херели Тывага хүннээн, оон соонда улуг Совет Эвилелдиң составынга Тыва кирген соонда, тыва кижиниң амыдыралы үндезини-биле чаартылган. Хөй уруглуг өг-бүлелер бедик хүндүткелде, республиканың чурттакчылыг черлеринде оларның саны он-он.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң дыңнадыында: чүгле 1984 чылда безин Маадыр-ие атты 37 иеге, «Иениң алдары» орденни 256 кижиге, «Иениң медалы» медальды 529 иеге тывысган. Ынчангаш шаңнаткаңнарының ниити саны 822 кижи болган.

ЭР КИЖИНИҢ ХЕРЭЭЖЕН ЭЖИ

Эр кижиге чурттаалгада
Эдеришкен шынчы эжи—
Эриг баарлыг херээжен дег
Эргим чараш чүве турбас.
Ажы-төлдү төрүп божуур,
Аъш-чем, хепти белеткеп бээр—
Алдын холдуг уран шевер,
Ажыл аарын аргажыптар.
Эр кижиниң херээженге
Эгин кошкан салым-хуузу —
Өг-бүлениң баштыңы бооп
Өөрүшкүнү эккеп бээри.
Хүндүс сактыр, дүне дүжээр
Күжүр эштиң сагыш човаа—
Ажылга холду дыңзыдаг.
Арттар ажыр өру тырттар.
Эр кижиниң херээженге
Эргеленген ынакшылы —
Уругларның өөрүшкүзү,
Узун назын уламчызы.
Эки-даа бол, кандыг-даа бол
Эдеришкен ынак эжи —
Эр кижи өлүрде-даа
Эң-не сөөлгү бодап [illegible]ртар.

А. [illegible]РАПЧОР.

ШЕВЕР СЕН

Уран холдуг кенниим деп,
авам чарлаар.
Угулзалап, сырып тургаш
даараан хевиң
Доргул-торел, өңнүг-кожа
улузувус
Догерези мактап ханмайн
кедип чоруур.
Салымывыс доңун улам
быжыктырган
Чараш ийи оолдарывыс
өзүп орар.
Чурттаалгавыс ала хээлиг
келир өйүн
Чуруп, сиилбээн
ынакшылдың шевери сен.

Н. КУУЛАР.

АЛДАН ТОС УРУГЛУГ АВА

Эртеи чүс чылдың ортан үезинде Москва губерниязынга чурттап чораан тараачын Федор Васильевтиң баштайгы кадайы эң-не хөй уругларлыг кижи болган. Ол 27 божаан. 69 уругларлыг, 16 катап ийистээн, 7 катап үш, 4 катап дөрт уруг божаан турган. Оларның хөй кезии кырыгыже чурттаан.

УРУГЛАР, УРУГЛАР...

1900 чылдан бээр парлаалгага хары угда тос уруг төрүттүнгени дугайында беш катап, чеди уруг төрүттүнгени дугайында сес катап, алды уруг дугайында чээрби үш катап дыңнаткан. Херек кырында тос уруг хары угда төрүттүнген дугайында чаңгыс-ла бүзүренчиг таварылга болган. 1971 чылдың июнь 13-те Сиднейниң Хаан эмнелгезинге чээрби тос харлыг Жеральдина Бродерик беш оол (оларның ийиз өлүг үнген), [illegible]рт кыс божаан.

ДИДИМ КЫС

Хөй каът бажыңның бир эжииндеп улуг чемодан тудкан мөңгүрүг кижи үнүп келгеш, ыңай-бээр көргүлеп, сезиглеңчиг-биле далажыпкан. Ростов хоорукүскомунуң Иштики керектер эргелелиниң ажылдакчызы аныяк кыс В. Пиденко чемоданныг кижи-биле кожаланып келгеш көөрге, оон тонунуң адаанда важок улуг бижек халанайнып чораан. Милиция ажылдакчызы танывас кижини доктааткаш, оон документилер негээн.

Билдинмес кижи бижээн ушта тырткаш, аныяк кыстың кырынче шурай берген. Сегирип алышкын үр болбаан: улуг бижек ушпунуп чаштай берген болгаш самбо аргазы-биле октадыпкан мөңгүрүг кижи асфальт кырынга чыткан. Туттурган В. Иваненко бажың ниити оорлааның билиинген, ол оон мурнунда шииттирип чораан кижи болган. Ону шагда черинге кыс кижи тудуп ээкелгениниге ол бүзүрексевейн турган.

Вера Пиденко — 18 харлыг. Милиция органынга комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген. Айыылдыг кем-херек үүлгедикчизин тударынга көргүскен дидим болгаш эрес чоруу дээш В. Пиденкону өртектиг бараан-биле шаңнаан.

САВА АЙМААН...

Байырлалда-даа, аңаа түңде-даа бажың ажылындан ылаңгыя аъш-чем белеткээниңден адырылбас болгай бис. Херээжен кижиниң бо ажылда дузалакчылары — уруглары, өөнүң эр ээзи. Оларны эки дузалакчылар болдурар дээр болза, оларга хөй чүүлдерге өөредир апаар. Мааңаа бис оларга дамчыдары-биле кандыг саваны, канчаар ажаарының сүмелерин киирдивис.

Алюминий савага кандыг-даа чемни белеткеп болур. Ында белеткээн чемни ийи хонуктан эрттир шыгжап болбас.

Ыдыкы саваны салап «Блеск», «Чистоль» дээн ышкаш чуур бүдүмелдер-биле чуп болур. Сывырындан демир щётка, элезин болгаш [illegible] дыг чүүлдер-биле чуурун таарымышпас. Алюминий саваның ишти карара берген болза, столовая уксус сиңирген хевек-биле чүлгүр, оон соонда ишти суг-биле чип каптар.

Саваның дүвү хиректалы берген болза, яблоко кескиндизи-биле дүрбүктер, ооң соонда сигуна доораан сугну аңаа хайындыр тар.

Алюминий саваны садып алган доораан мал аъш үнүш узу-биле чаар, суг куткаш хайындырар херек.

Кара шойдан кылган сава... чем кылган соонда, оон иштин суг-биле чугбайн, үстүнүң пас-биле чодуп каап [illegible]

[illegible]

Шил, шаажан саваларга чем белеткевес, холдаңда шыгжаар болгаш кудар кылдыг ажыглаар.

Хрусталь саваны изиг сугга чугбас. Соок сугга чуггаш, [illegible] чүүлдер болза кылаңнапчы талчок болур.

Сүмелер

Картофельден кылып ап болур ОМЛЕТ

Хайындырган 6 картофельди чуура дүрбээш, 2 чуургадан холупкаш, дузаптыңар. Оон ол холумакка бичии перец немээш, холун эттир мишпек вээс кылдыр далган-биле холуп чуурраптыңар. Ону борбак-борбак кылдыр үзе кескилээш, далган өйүптүңер. Скородага үстеп каггаш, картофельден кылып алган боовдарыңарны салыпкаш, чартык стакан хире эки болган каан 5 чуурга болгаш сүттен кылган холумакты кырынче ириптиңер. Ам чүгле быжырары арткан.

(«Работница» журналдан).

Агаар

Республикага шокар булуттаар, бичии хар чаар. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 9—14, чамдык райоңнарга сонгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү улгадыр.

Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык райоңнарга 15—20 градус соок. Хүндүс 16—21, чамдык черлерге 6—14 градус соок болур.

Кызылга хар чагбас. Барыын чүктен хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 15—17, дүне 26—28 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

МАРТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рыцари Чёрного озера» 9.30, «Благие намерения» 11.20, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан), «Время отдыха» с субботы понедельника» 13.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морозко» 9.30, «Медный ангел» 11.20, 15.00, «Где-то плачет иволга» 13.10, «Мой избранник» 16.50, 18.40 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Король и птица» 11.30, «Родная кровь» 13.00, «Хам Аморух» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Егорка» 10.30, «Москва слезам не верит» (2 сериялыг) 14.30, «Пришло время любить» (2 сериялыг) 12.00, 17.10, «Молодая жена» 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Республика шкид» 14.00, «Наследство» 16.00, 17.50 (узаткан) шактарда.

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Благие намерения» 9.30, 11.20, 13.10, 18.40, 20.30 (узаткан), «Время отдыха с субботы до понедельника» 16.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морозко» 9.10, 12.50, «Медный ангел» 11.00, 14.40, «Спартак» (2 сериялыг) 16.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мой избранник» 14.30, 15.30, 17.30, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

Садыг министерствозунуң Кызылда садыг баазазы чазыбуру ажылчыннарны, дериг херекселдер септээр электрикти, автобус чолаачызын, автокран бакылакчыларын, юридиктиг килдистиң начальниин, улуг юристи, товароведти, складтар, кладовкалар эргелекчилерин, өөреникчи кладовщиктерни, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының складтарынга ажылчыннарны, хоралар сайгарар ажылчыннарны, хоралары болбаазырадып кылып ажылчыннарны ажылче чалап турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай Кочетова кудумчузу, бажың № 15, телефон № 2-46-62, 2-28-26.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар бараалнарының садыгжыларынга өөреникчилерни 6 ай хуусаалыг курска чыып турар.

Айтырыг тургузар черниң адрези: Кызыл хоорай, Октябрь кудумчузу, бажың № 29, кабинет 7, телефон № 2-54-36.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 2064.
Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00462

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 59 (12749) | 1985 чылдың март 10, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда

Эвилеңнешкен автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге 1985 чылдың февраль 24-те болган соңгулдаларның түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. Ол соңгулдалар чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун, СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелге мобилизастаар чугула фактор болганын хуралга демдеглээн. Соңгулдалар болза коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң бүзүреңгей тиилелгези болуп, Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң тендиш дивес сырый каттышканын, оон иштинде база даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип турарын бадыткап көргүскен.

Күрүне эрге-чагыргазының республикалар болгаш чер-чер органнарынга 2,3 миллион ажыг депутаттар соңгуткан. Моон мурнунда турганы ышкаш, оларның составында кол черни ажылчыннар болгаш колхозчулар ээлеп турар. Депутаттарның аразында херээженнер болгаш аныяктар хөй болган. Бистиң чуртувустуң чонунуң бүгү бөлүктери, бүгү нациялары болгаш биче улустары Советтерге калбаа-биле төлээлеттирген.

СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге, Москва хоорайның Куйбышев соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга эш К. У. Черненконуң чугаазында айтышкыннарга дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын улам ынай экижидериниң, олар боттарының эрге-дүжүмелдерин идепкейлиг болгаш чайгылыш чок боттандырган турарынче кичээнгейни угландырып мөөңнээрин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга Политбюро дааскан.

Соңгукчуларның чагыглары, соңгулда кампаниязының үезинде ажылчы чоннарның киирген саналдарын болгаш шүгүмчүлеңниг сүмелерин боттандырары бирги чергениң чугула сорулгазы кылдыр көрдүнген турар ужурлуг. Төлээлеттирген совет органнарның ажылының утка-шынары, стили болгаш методтары сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгай жыдарының сорулгаларынга дүүшкен турарын партия комитеттери чедип алыр хүлээлгелиг.

Чонуң ортузунга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам-на күштелдирериниң, Советтерге соңгулдаларга белеткел-биле болгаш оларны эрттиргени-биле холбаштыр политиктиг база күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү быжыглаарының болгаш хөгжүдериниң, беш чылды чедиишкинниг доозарынче, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылы болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунче совет кижилерниң чогаадыкчы идепкейлиг угландырарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Байкал-Амур магистралын Якутск хоорай-биле тудуштурар демир-орук шугумун 1985—1995 чылдарда тудар дугайында саналды Политбюро чүүлдүг деп көрген. Ол демир-орук шугуму Якут АССР-ниң быжыг транспорт харылзааларын болгаш тус черниң улус ажыл-агыйының адырларын хөгжүдеринге улам эвээлдеңниг транспорт сөөртүлгелерин хандырар, Якутияның бойдус байлактарын улам шапкын ажыглаар арганы бээр.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеге сад ажыл-агыйлыг эштежилгелерге, чурттаага бажыңнарын, тудугларын, чоннуң чагыгларын ёзугаар гаражтарын болгаш өске-даа тудугларны септээр база тудар талазы-биле ачы-дуза чедирерин хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны Политбюро чугаалажып көрген. Коллективтиг садтарга квартираларны болгаш бажыңнарны, немей тудугларны, хуузунда транспорт тудар черлерни, кызыгларын экижидер болгаш дериир, а ол ышкаш чурттаар бажыңнарын септээр талазы-биле чоннуң херектелериниң күсели-биле күүседир ажылдарның хемчээлин улам улгаттырарынче угланган тодаргай даалгаларны СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында тодаргайлаан.

Тускай септелге-тудуг организацияларын тургузарын эвилеңнешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга дааскан, ол организацияларның кужу-биле чонга ачы-дуза чедирилгезин боттандырар. Ажылчы чоннарның чагыгларын ёзугаар септелге-тудуг ажылдарын ол организацияларның күүседири-биле чергелештир, ук ажылдарны боттандырарынга херээжен тудуг-монтаж болгаш септелге-тудуг организацияларын, а ол ышкаш ведомствонуң чуртталга фондузун министерстволарның организацияларын база киириштирер.

Чүректе аарыгларны электростимуляция методу-биле кезээн эмнээшкинин медицина практиказынга улам-на калбаа чемчээлдиг ажыглаар талазы-биле чазактың ажылдап кылган хемчеглерин Политбюро чүүлдүг деп көрген. Бо сорулга-биле чурттуң улуг хоорайларының эмнелгелеринге тускай салбырлары организастаары, чурттуң электрокардиостимуляторларын бүдүрүп үндүрерин көвүдедири, оларны бүдүрериниң немелде күчүлерин тургузары, чүректиң ажылдаар ритминиң үрелиишкиннерин шинчиир база эмнеп турар медицина кадрларын белеткээрин экижидери көрдүнүп турар.

Ядролуг болгаш космос боо-чепсектериниң талазы-биле март 12-де эгелээр совет-американ чугаалажылгаларынга ССРЭ-ниң делегациязынга директиваларны Политбюро чугаалажып көрген болгаш бадылаан. Ийи таланың кайызының-даа бележи илереттинер болза, боо-чепсектерни эндере бүдүрериниң космос делгеминче таратпазынга база Чер кырынга оон соксадырынга аргаларны чугаалажылгалар ажыдар, ынчангаш төнгүлүг сорулганы — ядролуг боо-чепсектерни бүрүну-биле болгаш кажан-даа узуткаарын шиитпирлээриниң оруунга улуг базым кылдынар ийик деп аңаа демдеглээн. Деңгелдиң база кайызының-даа айыыл чок чоруунуң принцибинге үндезилээш, ядролуг болгаш космос боо-чепсектериниң айтырыгларын бүрүн харылзаалыг көрдүнер база шиитпирлеттинер дугайында 1985 чылдың январь 8-те чедип алдынган дугуржулганы хажыдыр чокка удуртулга болдургаш, совет талаа чугаалажылгаларынга шудургу болгаш боттуг хөделир.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң идеология болгаш пропаганда талазы-биле секретарьларының Москвага болган ужуражылгазының дугайында М. В. Зимяниннин информациязын дыңнаан. Ол ужуражылганың, оон киржикчилериниң бир эп-сеткилдиг демдеглээни дег, шиитпир-биле база чуңгуп дээ мурнунда фашистиг Германияның база милитаристиг Японияның ажып эрткен Тиилелгениң 40 чыл болур ою-биле холбаштыр идеология болгаш информация-пропаганда ажылын улам ынай күштелдээринге бүрүн дээн, сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Эш А. А. Громыконуң Италияже болгаш Испанияже аян-чоруктарының дугайында медээзин Политбюро дыңнаан болгаш чүүлдүг деп көрген. Ол чурттарның удуртукчулары-биле болуп эрткен Европаның болгаш делегей амыдыралының кол-кол айтырыгларын төвүнге тургаш чугаалажылгалар үезинде ядролуг дайынның айыылын чайладыры база делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырыдары дээш соңгаарладышкын чок боттуг кужениишкиннерни үндүрериниң эргежок чугулазынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң, Италияның болгаш Испанияның туружунуң элээн дүгжүп турары илереттингенин демдеглээн. Аңаа хамаарыштыр оларның космос болгаш ядролуг боо-чепсектер айтырыгларының талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың аразында ам болур чугаалажылгаларының үг-шиинин болгаш сорулгаларының дугайында дугуржулганы деткээни улуг үжүр-дузалыг. Совет Эвилели-биле ажыл-херекчи кады ажылдажылганы, оон иштинде политиктиг чугаалажылгаларны база доктаамал кадбартыр күзелин Италияның болгаш Испанияның удуртукчуларының база катап бадыткааны совет таланың көрүп турарынга бүрүну-биле дүгжүп турар.

Эш А. А. Громыконуң ГФР-ниң федералдыг канцлериниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер-биле беседаларының түңнелдериниң дугайында информациязын чүүлдүг деп көрген. Совет удуртулга ГФР-биле кайы-даа ажыктыг кады ажылдажылганы 1970 чылдың Москва Керээзинге болгаш өске-даа совет-баштыг-герман дугуржулгаларга дүүштүр хөгжүдерин дээш туружун турарын аңаа холбаштыр Политбюро хуралынга демдеглээн. ССРЭ биле ГФР-ниң аразынга харылзааларны тодарадып турар кол чүүл болза, айыыл чок чоруктуң айтырыглары боор келген болгаш боор артар-даа деп оон-биле база катап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро хуралынга ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң, социалистиг хоойлу-чурумну база корум-журумну быжыглаарының, делегей харылзааларынга тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың угландырылгаларының хажыы чок чорударының өске-даа чамдык айтырыглары чугаалажып көрген болгаш шиитпирлээн.

ҮЕНИ МУРНАВЫШААН

БЕЛГОРОД. (СЭТА-ның корр.). Белгород районунуң хаваннар болгаш мыйыстыг бода малды семиртир азыраар угланыышкынныг Фрунзе аттыг колхозунуң малчыннары беш чылдың эгезинден бээр алды чылдың планын күүседипкеннер. Дээди черге семис иниектерни дужаар черге чедиргеш, ол ажыл-агыйның малчыннары, кургаг эът садазының квартал даалгазын күүседипкен. Колхозтуң малчыннары эрткен чылдың декабрь айда-ла беш чыл планын күүседипкеш, пландан ажыр 1200 тонна ажыг хаван болгаш инек эъдин күрүнеге дужааган.

Малды чемгерип, семиртириниң үлетпүр технологиязы эът угланыышкынныг мал ажылын хөгжүдериниң мурнакчы темпизин хандырар арганы берип турар. Ыңаргында керээ ёзугаар ажылдап турар хаван азыраар комплекстиң коллективи ол ажыл-агыйның ниити чедиишкининге улуг үлүүн киирген. Малчыннар эң сөөлгү түңнелге сонуургалдыг боор турарындан кыс хаваннар фермазын чаартыр кылгаш болгаш оон түңнелинде мурнуку-ла шөлдерге шаандакызындан үш катап хөй хаван оолдарын азыраар апарган. Малга чемнер белеткээрин тодаргай организастап, чемиштиң талазы-биле эң шынарлыг рационнарны таарыштыр берип тургаш, малдың баш санының хомудалзаан дыка немээрин чедип алган.

1984 чылдың эки түңнелдери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан Фрунзе аттыг колхозтуң малчыннары алдыгы чыл даалгазын база-ла эрте күүседирин шиитпирлээш, кызымаккай ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозта Арыг-Бажы сүт барнан фермазының ажыл-ишчилери социалистиг чарышты ай санында доктаамал калбартып турарлар. Чарыштың мурнуу өлуруунга Мария Дембиреловна Балган (чурукта) кирип келген. Ол бир саар инекке онаалтыр 1600-тен 2000 литр сүттү саап ап турар. Кышкы-даа хүннерде оон саар инектериниң сүдү кудулавайн келген. Фермага чээрби чыл ажыг саанчылаан, бедик дуржулгалыг саанчы малдың чемгерилгези, ажаалдазынче улуг кичээнгейни салып турарындан оон көргүзүү доктаамал бедик. Ында аныяк саанчылар оон шалыпчы үлегер-чижээн эдерип, кызымак ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШАЛЫПЧЫ АЙНЫ ЧАРЛААН

Часкы хову ажылдарынга бүгү талазы-биле хынамчалыг белеткенир сорулга-биле СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу февраль 25-тен март 25-ке чедир шалыпчы айны чарлаан.

Шалыпчы айда часкы хову ажылдарынга киржир бүгү техниканың, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин, урезин сөөртүп, арыглаарын, органиктиг болгаш минералдыг чемиштигжиилгелериниң сөөртүлгезин, хову-шөлдерже чаштырылгазын, буга уннарының аштаалгазын, механизаторларның, суггатчыларның өөредилгезин, хову турлагларының септелгезин бүрүн доозарын айыткан. Ол ышкаш шалыпчы айда механизаторлар аразынга социалистиг чарышты калбартып, оон тиилекчилерин шаңнап мактаарын база көрген.

Шалыпчы айга идепкейлиг киржир дээш тус-тус ажыл-агыйлар немелде план хемчеглерин ажылдап кылган.

БРИГАДАГА ШАҢНАЛ

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зынга 1984 чылдың түңнели-биле РСФСР-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң болгаш адыр профэвилелиниң Төп Комитединиң үшкү акша шаңналы тывыскан.

РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу Ш. С. Кужугеттиң бригадазынга «Эң дээре бот-орулга-чарылгалыг бригада» деп атты тывыскан болгаш ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозунуң болгаш адырның профэвилелиниң Төп Комитединиң вымпели-биле шаңнаан.

КМК ийи айның планын чедиишкинниг күүсеткен. Керээлиг ажылдар планын 108,6 хуу, бараан-тудуг продукциязын 139,7 хуу боттандырган. 223 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирер турган, ону 564 дөрбелчин метр кылдыр күүседип алганнар. Ш. С. Кужугеттиң бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планын 123 хуу чедирген. Коллектив пландан ажыр 141 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген.

Социалистиг чарышты бедик организастап, ону ажылдың төнчү көргүзүглери-биле, ажылының шынары-биле холбап тургаш, камналга айтырын шиңгээдип, сагылга-чурумну быжыглап тургаш, КМК коллективи чылдан чылче доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

В. ГУЗИК,
«Тыва көдээ тудуг» тресте күш-ажыл болгаш шалың кылдызының эргелекчизи.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ОРЁЛ. Кромской районда чигир свёклазын өстүрер ажылдарны бүрүну-биле үлетпүр технологиязынче шилчиткен. Тарылга болгаш хөрзүн болбаазырадыр бүгү техниканы белениниң шугумунда тургускан, кандыг чок ажылдаар звенолар ажыл-агыйларының баштаар черлери-биле бот-орулга-чарылга-биле чигир свёклазын тарып, өстүрер дугайында керээлерни чарган. Бо чылын шөлдерни шуптузун чаштырылгадан этеээн, чиг этти болбаазырадыр бүдүрүлгелерге чедир чүгле машина-биле ажылдап кылыр.

Свёкланы өстүрерин дөпшилгелиг аргаже шилчиткен чорук ол үнелиг эъш-чем чиг эдин бээриниң талазы-биле Орёл областа эң кол черлерниң бирээзи ол район болурунуң аргазын берген.

КРАСНОДАР. Кубаньга частың эге хүннеринде кылын хар чаап, соок турган. Шөлдер 20-40 сантиметр кылын хар-биле шыптынган. Механизаторларның агрегаттары ол-шыкты камгалап арттырары-биле мурнуу чүкке хөвээр агроаргачы ажыглап — харны делбыйлап турар. Кат-чимис ажыл-агыйларының садоводтары чимис ыштарының дестериниң чанында харны тырый бастырып турарлар. Хар шырыныышкынын муң-муң гектар шөлдерде чорутган.

КИШИНЕВ. Виноград сыптарын кезип, болбаазырадырының молдав мастерлери виноград дестерин өстүрериниң үезин бир чыл кызырганнар. Олар мочургаларын быжыглаан бүдүктарын теплицаларда олуртуп эгелээннер.

«Виерул» дээр эртем-бүдүрүлге каттыжышкынының эртемденнери индустриалдыг арга-биле виноград шөлдеринге олуртур материалдарны дүрген өстүрериниң аргазын тывганнар. Бо чылын ол республикага бир миллион хире виноград дестерин дүрген арга-биле өстүрер. Ол чорук виноградтың ээ сорттарының шөлүн ам-даа чартык муң гектар калбартыр арганы бээр.

ТЕМПИНИ КОШКАТПАС

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш социал хөгжүлдениң беш чыл планнарын күүседириниң сөөлгү чылын республиканың ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглээр деп шиитпирлээннер. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайында чугаазы кижи бүрүзүн ажыл-ишче хей-аът киирип, тура-соруун көдүрүп турар. Ынчангаш олар бедиткен хүлээлгени ап, улам эки ажылдаарын шиитпирлээннер.

Каа-Хем — республиканың тараалаң районнарының бирээзи. Ук районнуң чер ажылдыглары республиканың тараа бүдүрүлгезинге кескү черни ээлеп келген. Олар он бирги беш чылдың сөөлгү чылында база бедик дүжүттү алыр дээш бүгү хемчеглерни ап турарлар. Механизаторлар кескү дүжүт ажаалдазының үезинде часкы тарылгага дыка хөй черни белеткээш, ону болбаазыратканнар. Чайгы чер андарылгазын база мурнуку чылдардагызындан организастыг чорутканнар. Ол дээрге чер ажылының чаа онза системазын амыдыралга боттандырганының эки түңнели-дир. Районнуң ажыл-агыйлары ылаңгыя хөрзүн камгалаарының системазын, аңаа херегленир техниканы долузу-биле ажыглап турар. Күш-ажылды эргелеп башкарарының дешпилгелиг аргалары, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алыр талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Часкы хүн чылды чемгерер. Ындыг болганда чаңгыс-даа хүнну халас эрттирбес дээш чер ажылдыглар шудургу белеткенип турарлар. Олар часкы хову ажылынга техниканы септеп, урезинни урүп, механизатор кадрларны белеткеп турарлар.

Урезин — бедик дүжүттүң кол үндезини. Каңнаар-даа белеткенип алырга, урезин багай болза бедик дүжүт алыры болдунмас. Ону мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы бадыткап турар. Ындыг ажыл-агыйлар Каа-Хем районда база бар. Ылаңгыя СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Улуг Октябрь», «Ленинчи орук» совхозтар чер ажылын хөгжүдеринге кескү черни ээлеп келгеннер. Ынчангаш олар урезин белеткелинге база мурнакчы болуп турарлар. Март бирниң медээзин ёзугаар алырга, ук районда 4970 тонна шынарлыг болган. Шынар талазы-биле урезин ажыл-агыйлар СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Бурунгаар» болгаш «Енисей» совхозтар болган. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга районда бирги класстың урезини чаңгыс-даа ажыл-агыйда чок, а ийиги класстың урезини дөңгүп-ле чээрби алды хуу болган. Районда хынаттырган 4720 тонна урезинниң 2427 тоннаазы чажар шынарынга четпес. Ол урезинниң ийи муң тонназы бөктүг, беш чүс хире тонназының ал-шыгы улуг, оон арткан кезииниң үнүүчели багай болган. Оон уламындан урезинниң хөй кезиин солуур ужурга таваржып турар.

Часкы тарылганы чогууру үезинде бедик шынарлыг доозарынга техниканың септелгезинден улуг хамааржыр. Бо талазы-биле ажыл ук районда

Часка белеткел

урезин урар план 4720 тонна кылдыр күүсеттинген, азы планы 95 хуу боттанган.

Эрткен чыл мурнуку чылдарга бодаарга, элээн дүжүткүр чыл болган. Ындыг турбуже херек урезинни шуптузун урүп албааны чер ажылдыгларның четпес ажылын херечилеп турар. Ылаңгыя «Бурунгаар» болгаш «Кызыл тук» совхозтарда элээн хөй урезин чедишпес. Оон ынай урдунган урезинниң шынары база чавыс. Лабораторияга хынаттырган урезинниң дең кезии чажар деңнелинге четпес. Чижээлээрге, «Совет Тыва» совхозтуң хынаттырган урезининиң дөңгүп-ле он бир хуузу, «Ленинчи орук» совхозтуң урезининиң он ийи хуузу, «Бурен» совхозтуң урезининиң чүгле он алды хуузу чажар база чогуур деңнелге четпес.

Бо хүннерге чедир часкы тарылгага киржир бүгү тракторларның элээн кезии септеттинмээн. Ылаңгыя «Енисей» совхозта септелге кончуг божум. «Кызыл тук», «Бурунгаар» совхозтарда күчүлүг К-700-терниң чүгле чаңгызы ажылдап турар. А районда ол тракторларның дең кезии ажылдавас. Т-150 тракторларның байдалы база ындыг.

Көдээ ажыл-агый машиналарын септээринге СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз мурнап турар. Ук ажылда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д. Дава, хоочун механизатор В. Барбалдай үлегерни көргүзүп турарлар. Бо хүннерге чедир районда 381 сеялканың 302-зи септеттинген. А СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз бо кожуу машиналарын шуптузун белениниң шугумунда тургускан. Ук ажыл «Кызыл тук» болгаш «Енисей» совхозтарда божум чорупп турар.

Андазыннар септелгези «Ленинчи орук» совхозтан өске ажыл-агыйларда доозулган. Бо совхозта часкы тарылгага киржир андазыннарының дең кезии мынчага чедир септеттинмээн. Ынчаарга районда культиваторларның дөрттүң бир кезии база септеттинмээн. Бо ажыл ылаңгыя «Бурунгаар», «Кызыл тук» совхозтарда организастыг эвес.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң соонда мелиорация ажылынче улуг кичээнгей салыры негеттинип турар. Ындыг турбуже чоо суггарар агрегаттарның септелгези база саадал турар. Часкы хову ажылдарынга бо болгаш өске-даа ажылдарның божумнаан турарын ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары артык келестер чедишпезинче болгаш кадрлар чедишпезинче чууй каап турар.

Часкы хову ажылдарынга чедир үе дыка элээн арткан. Бо үеде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары К. У. Черненконуң «Чаңгыс сес-биле чугаалаарга кылыр ажылдар элээн эвес» деп чугаазын ажылдакчылар сагыжынга шыгжап, темпини кошкатпас ужурлуг. Ынчангаш часкы тарылгага белеткелди дүргедедир херек.

К. ЧООДУ.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

«Мөрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы Тере-Хөл ховузунда Бомалыг деп черде турар. Оон бригадири Ы. Чамзырын малчыннарның амыдыралынче, ажыл-ишинче доктаамал сагыш салып кызымак ажылдап турар. Оон малдарга ны: 300 хоюндан 237 менди оолдаан, ам арткан төрүүр 60 хойнуң байдалы эки, чемгерилгези шынарлыг.

Малчынның кожазы Менди Сояннын төрээн 312 хойларының хураганнары менди.

А. ТАВА.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

«Кызыл тудуг» эргелелинде Л. П. Казанцевтиң бригадазының тудугжулары пландан ажыр 35 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Дашчылар ам өске бир бажыңның тавааан салып эгелей берген. Хоочун тудугжулар Ч. Салчак, З. Мостовских болгаш өскелер-даа хүн нормазын бажык ийи катап ажыр күүседип турарлар.

А. БАГЫР.

СЕПТЕЛГЕДЕ

Сельхозтехкуркомунуң Туранда район салбыры мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. Он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айының планы база күүсеттинген. Участоктар аразында чарышка машина-трактар мастерскаязының дизель моторлары септээр участогу шылгараан. Ол февраль айда 17 мотор септээр турган, 20-ни септээн.

Салбырның автобүдүрүлгези көдээ ажыл-агыйга ажыглаар янзы-бүрү үүъктер сөөртүр хүлээлгезин база чедиишкинниг күүседип келген. Чолаачы кадрларны ажылга быжыглаар талазы-биле чорудуп келген ажылдың түңнелдери эки. Чолаачыларның аразында салгал дамчып ажылдап турар чаңгыс өг-бүле составтыг ажылчыннар бар болуп турар. Оларга Пётр Ионович Грибас болгаш оон ийи оолдары Владимир биле Николайны, Анатолий Андреевич Васильев болгаш оон оолдары Сергей биле Александрны хамаарыштырып болур.

Бистиң корр.

ТУДУГГА ЭКИ ШЫНАРЛЫГ МАТЕРИАЛДАРНЫ

Бай-Тайга районнуң тудуг организацияларын тууйбу-биле «Мурнакчы» совхозтуң тууйбу цеги хандырып турар. Бо чылын коллектив миллион ажыг тууйбуну бүдүрүп сайгарар планныг. Ажылчыннар амгы үеде чайын тууйбу өртедир ыяжын белеткеп ап турарлар. Олар 600 кубометр торнакты эккеп дүжүрүп алган.

Сейнек-оол Күргектиң удуртулгазы-биле он алды аныяк оолдар тайгада чугай белеткелинде ажылдап турар. Олар 100 тонна арыг чугайны өрттедип белеткээн. Олег Кужугет, Виталий Кужугет, Орлан Хертек, Сергей Кужугет, Михаил Хертек болгаш өскелер-даа ыыламык ажылдап, хүн нормазын ажыр күүседип турар. Тудуг материалдарын эки шынарлыг кылырын олар хүлээнген.

А. КАНЧЫЫР.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы 1985 чылдың март 12-де эртенгини 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязынга келген Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын 1985 чылдың март 11-де эртенгиниң 9 шактан кежээкиниң 22 шакка чедир Советтер бажыңынга бүрүткээр. 1-ги этаж, кабинет № 107, телефону 2-55-42.

1985 чылдың март 12-де СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга эртенгини 8 шак 30 минутада турза бүрүткеп эгелээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң депутаттар төлээлекчилериниң чөвүлелиниң хуралы 1985 чылдың март 12-де эртенгини 9 шак 30 минутада турза СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болур.

БЕЛЕТКЕЛЧИЛЕРДЕ

Бай-Тайга райпотребсоюзунуң белеткел конторазының коллективи эрткен чылдың ниити планнын онаалдазын 106,2 хуу күүсеткен. Дүк, аргы-кеш болгаш өске-даа чиг-эът белеткээр планы эки күүсеттинген. Уруглар албан болгаш ниитилел чемненилге черлеринге, садыгга 129 тонна картофельди, 87 тонна ногааны, 57 тонна эътти, тонна ыяштыг саржагны белеткеп киирген. Ажылдың ол темпизин белеткелчилер бо чылын кошкатпазын шиитпирлээн. Чүгле январь айда олар ууш тонна эътти белеткээн болгаш өске-даа ажылдарны багай эвес тургускан.

Белеткел конторазында демниг кижилер ажылдап турар. Оларның чамдыктары бо Белеткел конторазының склад эргелекчизи С. Ш. Артына — коллективтиң хоочуну. Хүндүлүг дыштанылгаже үнген-даа болза, ажылдавышаан. Ол аныяктарны өөреткен.

Х. КАРА-ООЛ.

В. В. ЩЕРБИЦКИЙНИҢ Р. РЕЙГАН-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ВАШИНГТОН, март 8. (СЭТА). ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязын баштап АКШ-та келе берген СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү В. В. Щербицкийниң АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражылгазы Ак бажыңга болган.

Ужуражылганың үезинде ядролуг болгаш космос боо-чепсектериниң талазы-биле ам болур совет-американ чугаалажылгаларынга хамаарышкан айтырыглары, а ол ышкаш совет-американ харылзааларының өске-даа айтырыглары сайгаралып көрген.

Ужуражылганың соонда В. В. Щербицкий журналистерниң айтырыгларынга харыылаан.

«ШЫН» солун: камналганың хуудa саны

Тускай үндүрүлге № 5

Бистиң солунувус чиг этти, одаар чүүлду, материалдарны камнаар талазы-биле чер-черде ажылдың байдалын көргүскен материалдарны парлаарын үргүлчүлеп турар. Камналга талазы-биле планнарны, хүлээлгелерни күүседири дээш, бо чылын камнап алган материалдар-биле ийиден эвээш эвес хүнде ажылдаары дээш демисежири—кол тема. Камналганың хуудa санын ажыткан бе? Чогум кайы хире камналга алдынганыл, ону канчап чедип алганыл? Хумагалал чок, тотчегленчи чоруктарның чылдагааны чүл? Кымнар буруулугул? Эргим номчукчулар, бо болгаш өске-даа айтырыгларны чырыдарынга ам-даа идепкейлиг киржиринерни дилеп-дивис. Силерниң чагааларыңарны «Шын» солун: камналганың хуудa саны», «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп рубрикалар-биле пятница хүннеринде болгаш «Социалистиг чарыш», «Улусчу контроль» арыннарынга бөлүктеп база аңгы-даа парлап үндүрер.

КАМНАП ТУРГАШ

Тураның орук-тудуг эргелели кылып турар ажылының хемчээлиниң-даа, шынарының-даа талазы-биле ортумактарның санында кирип турар. Бо бүдүрүлге чериңде 170 хире ажылчын орук тудуунга болгаш ону септээринге чылда 1 млн. 760 хире акша түңү хемчээлдиг ажылды шиңгээдип ап турар.

Мында оруктарны кайы-даа үелерде шын кадагалаары, ооң септелгезин, эде кылырын чорудары дээн ышкаш нарын чүүлдер хей. Бо талазы-биле чамдык чедишкиннер бар. Эрткен чылын оларның кошкак кылган ажылының уржуу-биле орукка озал-ондак болган таварылга чок болган.

Оларның бүдүрүлге даалгалары, өске бүгү орук участоктарында ышкаш, улам улгадып, негелде нарыыдап турар. Ынчалза-даа Тураның орук тудугжулары оларны күүседири-биле эвээш эвес күженишкинин үндүрүп, планнарын хары-даа хуусаадан эрте күүседип турарлар. Эрткен чылын олар бүгү кылыр ужурлуг ажылдарының 70 хуузун эки деп демдекке дужаан, оларны хуусаадан эрте, декабрь 25-теле күүседипкен. Кол-ла чүве — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн олар планда көрдүнгени-биле 1 хуу өстүрер тургаш, 4,4 хуу өстүрген.

Ол күш-ажылчы коллективте эки эгелээшкиннер эвээш эвес. Коллективтиг керээ-биле ажылдаарын орук тудугжулары шиңгээдип ап турар. Олар эрткен чылын бүгү ажылдың 50 хире хуузун коллективтиг керээ-биле ажылдап кылганнар. Ынчалза-даа үе чаа-чаа негелделерни идип үндүрүп турар. Бо хүннерде кол негелде — курлавырларны дилеп тывары, ийи ажыл хүнүн камнап алган материалдары-биле кылып күүседири.

Партия, чазактың салып турары ол даалганы күүседир дизе, цементиниң 50 килограммы, 10 кг ажыг нефтебитуму, 2 кубометр хире дилиг материалдарын, 320 кг солярканы, 4 тонна бензинни камнап алыры чугула деп коллективке санап көрген.

Камналганың ол чугула айтырыын бүдүрүлге хуралынга сайгарып чугаалажып, бүгү байдалды өөренип көргеш, орук тудугжулары 1 тонна цементини, 1 тонна бензинни, 300 кг металлды, 2 тонна көмүр-дашты, 1,5 тонна битумну, 500 киловатт-шак электроэнергияны камнап алырын шиитпирлеп, ону камналганың хуу санынче киир бижиир дээн.

Ол шиитпирни амыдыралга херек кырында боттандырып болурунуң барымдаалыын ажылчыннар камналга хүлээлгезин ап, ону хуудa санынче киир бижээш бадыткааннар. Чижээ, чолаачылар Ф. Васильев 200 литр бензинни, В. В. Солдатов 10 литр чаар материалдарны болгаш 200 литр бензинни, автогрейдерист Н. Г. Маракулин 500 литр солярканы камнап алыр социалистиг хүлээлгени алган.

Ол бүгүнү чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Ону амыдыралга боттандырарын база-ла ажылчыннар боттарының хуралынга чугаалажып көргеш, хемчеглер хүлээп алган болгаш чидириглерниң бүгү оруктарын дуглаарының аргаларын дугурушкан. Чижээ, нефтепродуктуларның резервуарларын өңнүг будук-биле будуп каар болза, оон чүү шоолуг камналга чедип алыр боор деп бодагы дег. А херек кырында оон чылда 1 тонна хире камналганы чедип ап болур арга бар болуп турар. Бүдүрүлгениң машина гаражында машиналарының спидометрлерин үргүлчү хемчээр шыңгыы чурумну тургускан, демдеглеп дептерин кылган, чолаачыларының путёвкалары-биле спидометрде көргүзүп турарының аразында ылгалын ында демдеглеп турар. Камналгага чолаачыларның соңуургалын улгаттырары-биле шаңнап-мактаарының системазын база ажылдап кылган. Камналга айтырыын бижиг бүт кырынга тургузары-биле өске бүгү курлавырларны база улам дээштиг кылдыр шимчедип эгелээн. Чижээ, камналганы чедип алыры социалистиг чарыштың кол негелдези кылдыр көрдүнген болгаш ону хөйге көскү болдурарын чедип ап, хана солуннарга, хуудустарга чырыдып, көскү агитацияга көргүзүп, кижи бүрүзүн олче кыйгырып турар.

Камналгалыг, хумагалалдыг болур чорук ажылчыннарның мергежилин бедидеринге база улуг идиг болуру чугаажок. Чүгле II болгаш III класстың чолаачыларының класын бедиткенинден 100 км оруукка чылда 4 литр чедир бензинни камнап ап болур деп тускай эртемниглер санап үндүрүп турар. Ынчангаш бүдүрүлгеде 20 кижи боттарының мергежилин бедидер хүлээлгелер алган. «Болуун мергежилиниң тергиини», «Эки мастер» деп конкурстарны эрттирип турар. Ооң түңнелинде мурнакчы чолаачылар П. Д. Ташкин эрткен ийи айда 233 литр, В. В. Калинин 270 литр бензинни камнап алган.

Камналга дээш социалистиг чарыш улам чидигленген. Январь, февраль айларда Тураның орук тудугжулары камналганың хуудa санын ажыткаш, 723 литр бензинни, 216 литр солярканы, 1 тонна цементини, 10 кг металлды камнап алган болгаш бүдүрүлгениң ниитизи-биле камналгазы 14 муң рубль түңнүг болган. Ийи ажыл хүнүн камнап алган чиг эт-биле ажылдаар шиитпирниң күүселдезин Тураның орук тудугжулары эки эгелээннер.

Г. ТУТЫНИНА.

Павел Степанович Намдак Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң дуржулгалыг чолаачыларының бирээзи. Ол ам он бир чыл чолаачылаан. Камналгаже, машиназын ээ өзү-биле эдилеп мунарынче кол кичээнгейин салып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АДА-ИЕНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

Шеригниң спортчу ротазының дайынчызы Борис Севенектиң ыдыктыг хүлээлгезин эки күүседип турары, быжыг сагылга-чурумнуу дээш командылал чери ээлчегниг шолээ берген. Бо чылдың январьның чыккылама соок хүннериниң бирээзинде солдат оол төрээн суурунга келген дег чутаа тарай берген. Удаваанда ону школаның чедиги класының өөреникчилери-биле ужуражылгага чаладывыс.

Кежээ солун болгаш кижизидикчи утка-шынарлыг болган. Өөреникчилер боттарының аалчызының дугайында хөйнү билип алганнар. Борис Севенек каш чыл бурунгаар Азас школазының сеске класын доозкаш, Красноярскиниң № 20 профтехучилищезинге кирген. Школачы тургаш-ла, хостуг хүрешке сонуургалдыг турган оол училищеге ол талазы-биле арга-мергежилин хаңылады, улуг хоорайларга, солун маргылдааларга киржип эгелээн. 1979 чылдан эгелеп Красноярск хоорайның адын камгалажып, Сибирьниң хоорайларын эргээн. Баштай 45 кг, соолунде 48 кг деңнинге доктаамал хүрежип келген. Ол — Назарово, Хабаровск, Улан-Удэ, Алма-Атага болгулаан маргылдааларга тиилекчи болган. Чүткүлдүг, кызымаккай оол 1982 чылда Махачкалага РСФСР-ниң VIII чайгы спартакиадазының туцвел оюнарынга киришкеш, ийиги чергениң дипломун-биле шаңнаткан. Сибирьниң чайгы зона маргылдаазынга мөңгүн медаль алган.

«Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң кежигүнү, спорт мастери Борис Севенек ужуражылга үезинде школачыларга спортчунуң чымыжын сонуургатканы. Болуунуң тренери РСФСР-ниң алдарлыг тренери В. Т. Зайцев ышкаш спортчуларның дугайын чоргаарал-биле төөгээн. Кижи анаа-ла спорт мастери болу бербес. Бергелерге тура душпес, сорук кур чорук, хөй белеткел, үени чеп ажыглаары, сагылга-чурум чижектиг эки талалар негеттинер. Борис Красноярскиге профтехучилищени дөрт чыл бурунгаар дооскаш, ол-ла хоорайга кодээ ажыл-агый институдунга өөренип турда, Совет Армияның хүрээлениинче келдирген. Ам Төрээн чуртувустуң бир булуңунда шеригниң спортчу ротазында албан эрттирип турар.

Ооң адазы Иван Сундуевич Севенек оглунга чоргаарланыр. Саң-хөө шугумунга үжен чыл ниитинде ажылдаан хоочун пенсионер болуунуң беш уругларын эки мөзүлүг кижилер кылдыр, элекке чок апарган езин чоктатпайн кижизиткен. Уругларының хеймери Артур бо чылын школаны доозар. Ооң күзели — чурукчу болуру. Улуг уруу Вера Ивановна Кол ам беш уругнуң иези. «Хүнчүгеш» ясли-садта нянялап турар. Ооң уругларының кижизидилгези эки, бажыңының ишти-дашты үргүлчү эмге-секселиг, арыг-силиг. Коллективи ону хүндүлээр. Хоочунуң база бир уруу Таисия Ивановна Кол школада херек эргелекчизи, партия эге организациязының секретарының оралакчызы, кодээ Совет депутады, дөрт уругнуң төлептиг кижизидип чоруур. База бир оглу Алексей Севенек — кодээ Культура бажыңының директору. Ооң танцылаарын чаңгыс суур чурттугларын каш-даа удаа магадаан.

Бистиң Адыр-Кежигде хөй уругларны ынчаар эки кижизиткен өг-бүлелер эвээш эвес. Чижээ, мурнакчы малчыннар Чажыңмай Колдуң, Калин Колдуң, пенсионерлер Дүгүр Барааныың, Чигжит Бараанның, Марина Кууларның хөй уругларының чамдыктары школаны доозуп үнгеннер, хеймерлери ам-даа өөренип турар. Өөредилгезинге кызымаккай, хөй-ниитичи, арыг-силиг, ээлдек, хүндүлээчел дээн ышкаш эки мөзү-шынар оларның уругларында бар.

Суурда ортумак школага чээрби ажыг чыл ажылдап, чон-биле харылзаалыг, кады-кожа чурттап келген болганымда ажыл-амыдыралымга ындыг үлегерлиг өг-бүлелерни сонуургап, чонга эки чижек кылдыр чугаалап-даа чоруур мен.

Т. КУШКАШ,
Тожу районнуң Азас школазында партия эге организациязының секретары.

Хана парлалгазы

АЖЫЛЫ КОШКАК

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү боду хана солунуттуг. Бүдүрүлгениң партия организациязы хана парлалгазынга коллектив кежигүннериниң мөзү-шынар, сагылга-чурум, ажылды шын организастаары, четпестерни чайладыры дээн ышкаш чугула айтырыгларны көдүрер ужурлуг.

Бо чылдың январь 2-де «Шында» үнген «Дайынчы дузалакчы» деп чүүлде: «Хана солунунуң номер бүрүзүнге коллективтиң мурнунда турар бүдүрүлге темаларының чугула айтырыгларын көдүрүп, социалистиг чарышты канчаар организастап турарын бижип, мурнакчыларны хөйге чарлап, мөзү-шынар, корум-чурум, күш-ажылдың сагылга-чуруму дээн ышкаш чугула айтырыгларны хана парлалгазы доктаамал чырыдар ужурлуг»— деп шын бижип турар.

Бир эвес хана солунун үргүлчү үндүрүп, олче доктаамал кичээнгейни салыр болза, ооң дузазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажылдың ажыктыын чедип алыр, ажыл-ишчилерни ажылче хаара тудар, оларның хей-аъдын көдүрер болгаш өске-даа айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирлеп болур деп бодаар мен.

Ындыг турбуже бистиң Хандагайтыда «Тыва совхоз тудуг» трестиң № 6 көжүп чоруур механизастаттынган колонназында хана солун шагдан бээр үнмээн. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында ук тудуг организациязынга көскү агитацияның бо хевиринче кошкак кичээнгей салып келген, хана парлалгазының кандыг-даа хевири үнүп көрбээн. Ол дээрге социалистиг чарыштың чугула негелдезин — ооң хөйге көскү болур чоруун долузу-биле чедип албайн турарывыс ол деп санаар мен. Бир эвес хана парлалгазының «Ширбиинш», «Теп» дээн ышкаш шоодуглуг хевирлерин ажыглап, ажыл шагы үзер, арагалаар, чурум үрээр, чалгаа кижилерни аңаа үргүлчү сойгалап көргүзүп турар болза, ол аажок дээштиг болур ийик. Мурнакчыларның, хүннүң маадырларының дугайын, кижилерниң бичии-даа болза, чедиишкиннериниң дугайын «чаңныктар», хуудустар дамчыштыр чүге хөйге чарлап болбас деп. Хана парлалгазының дузазы-биле ажылды шын организастаарының, бар четпестерни чайладырының талазы-биле хөйнү чедип ап болур деп бодаар мен.

Бо хүннерде республиканың ажыл-ишчилери, ажылчын коллектив бүрүзү СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чыл оюнга уткуй чорув орар. Ол төөгүлүг болуушкуннарны коллектив бүрүзү күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур ужуражыр сорулганы салып турар. Аңаа көскү агитация, ооң бир дайынчы хевири — хана парлалгазы улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бисте партия организациязы хана парлалгазының айтырыынче кошкак кичээнгей салып турар.

О. ШЫЫРАП.

Мээң саналым

Мен билип кээримге бистиң өг-бүлевистен эгелээш кожа-хелбээ чурттап турганнарывыс-ла чедир мал-маганын чүзүн-чүзүнү-биле өстүрүп, ээдии, сүдүн, дүгүн күрүнеге дужаап турган. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээни-биле фронтуга дузаламчы кылдыр мал-маганны, акша-төгерикти араттар харам чокка берип турган. Кижи бүрүзүнүң бодалы чаңгыс: «Акы-дуңма ССРЭ-же халдаан немец идегеттерни-ле үндүр сывырыышса, дайын-халап-ла бастынза биске оон эки чүве турбас».

Валентин Распутинниң «Дириг чораш черле утпа» деп номун номчааш, авамның ол чагыг сөзүн бо-ла сактып кээр мен. Ангара кыдыында Атамановка суурга адалары фронт чоруй барган бичии уругларның иелериниң оларны канчаар чемгерип турганын мынчаар бижээн: Үш уругнуң иези Надежда эки Настя кирип кээрге, уруглары коңгаан турган.

— Бир хлебти ийи хүнге чедириптер бодаан кижи мен. Ажылдааш кээримге, бозар шагда сывырып алган ышкажыл. Ам менден үш хонукта куске чиир тогланчы-даа алдастар. Моон соңгаар силерни чүнүң-биле чемгерер мен, чүнүң-биле? Далганым чаңгыс-ла ажыдарынга арткан. Ону карам чажын төп турганы бижиин алдым. Ам мендээ кым далган бээрил? Бозар дыргак каразы дегин-даа билир эвес!

Чаш чүвеер ону кайыын хандыр билир ийик. Элээди Родька иезиниң сеткилин чиигеткен:

— Удавас Ангараның дожу ажыттына бээр. Балык тудар мен...

Үе ол хире берге турган-даа болза, улустуң өнчү-хөреңгизин карак ажыттаар, мал-маган оорлаар таварылганы кижи дыңнавас чорду. «Ийе оору, инек оорлаарынга чедер» деп улустуң үлегер чугаазы бар. Оорланыры эки чүвеге чедирбес. Ол дугайын бистиң аныяк чогаалчыларывыс А. Даржайның, М. Кежелдейниң «Чурттаарын күзезинзе», «Шын кайдал?» деп чогаалдарында кончуг шын бижээн.

Ажыл-херек-биле холбашкан кижилер хостуг шагын дыштаныглага ажыглаар, а ужу-бажының дугуң эр, херээжен ылгалбас кылдыр эгиннериниң кырынче салгылапкан, сапыктарының уннарында чода ортузу эрттир андаргылап алган, кижиже алдыртан өру хөлүйтүр көөр, кайда-даа өөренмейн, ажылдавайн турар өөдежоклайлар ниитиниң өнчүзүнче кара холун сун чоруур таварылгалар бар.

Амгы үеде дет чараш, чавгай амыдырал канчап чедип алдынганын дээрзин чедир угаавас ындыг ийи-чаңгыс маңгысталчактарны улус депутаттарының чер-чер Советтери, хоойлу-дүрүм органнары кынчыктырбайн, олар-биле шыңгыы демиселди чорудары чугула.

С. ОНДАР.
Сүт-Хөл район.

ДОКТААР ЧЕРЛЕРНИ ЧАРЛАЗА

Республика найысылалы Кызыл хоорайга улуг хоорайлардан-даа, ырак-узак районнардан-даа улуг, биче аалчылар келир. Оларның аразында бир дугаар кээп турар кижилер база эвээш эвес болгулаар. Ол кижилерге, ылангыя кырган улуска, автобустарга олуруп-каш, хоорай ниитинге аргыжары, чедер дээн черин тывары чамдыкта бергедей бээр. Автобустарның чогум кайы кудумчулап канчаар чоруурун билдингир кылдыр айытпаан. Кышкы үеде автобустарның соңгалары муңгаш, көзүлбес, а чолаачылар кайы остановкада келгенин чарлаар ужурлуг турза-даа, дыңнатпас. Пассажирлер чамдыкта чедер дээн черинге четпейн дүжүп каар азы эрттир чоруптар болур-дур. Автобус доктаар черлериниң адын пассажирлерге чарлаарын чурумчудар болза эки деп саналдыг мен.

Ш. ООРЖАК.

КАМНАЛГАНЫ ЧУГУЛАЛАЙ КӨРГЕШ

«Тыва сентелге тудуг» трестиң Туранда сентелге-тудуг участогу 1985 чылдың баштайгы ийи айының планын соңгулда хүнү — февраль 24-те күүседипкен болгаш бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүседир сорулгалыг ажылдап турар.

Бригадалар аразында социалистиг чарышка ийи айның тудуг-монтаж ажылдарының планын 104,2 хуу күүсеткен И. Нелединниң бригадазы мурнап чоруп турар. Бо бригада кезээ-ниг арга-биле ажылче шилчээн болгаш ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга улуг идиглиг болган. Ол ышкаш В. Питомцевке удурткан ыяш дилдирикчилериниң бригадазы база эки көргүзүглерни чедип алган.

Сентелге-тудуг участогунда камналга айтырыы чугула черни ээлеп турар. Камналга чурумун ажылдаар чер бүрүзүнге шыңгыы сагып, бо талазы-биле хемчеглерни ап келгениниң ачызында участок эрткен чылын 24 муң квт-шак электри энергиязын, 3 тонна цементини, 28 кубометр ыяшты, 4,8 тонна хөмүр-дашты камнап алган. Бо чылдың баштайгы айларында база камналганың санын ажыттынган. 200 килограмм хөмүр-даш, 1,5 кубометр дилиг материалдарны камнап алдынган.

Л. МИХЕЕНКОВА,
Туранда сентелге-тудуг участогунуң экономизи.

Республика типографиязында дептерлээр цехте Ольга Блинованың комсомолчу-аныяктар бригадазы чарышка тиилекчи болбушаан, камналга чурумун сагыырынче кичээнгейин углап турар. Ол бригада номнар кылырынга ажыглаар саазыннарны, картоннарны хумагалыг чарыгдап келген. Ында оон өске-даа бригадалар камналга дээш чарышка идепкейлиг киржип турарлар. Ынчангаш типографияның бүгү цехтери, бригадалары 10 ажыг тонна саазынны камнап алган.

ЧУРУКТА: дептерлээр цехте камналга дээш чарыштың идепкейлиг киржикчизи Клавдия Сарыглар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

Мебель бүдүрери улуг чарыгдалдыг. Аңаа янзы-бүрү материалдар херегледтинер. Чогум-на ынчангаш материалдыг хандырылганың айтырыгларынче шыңгыы кичээнгейни салыры чугула. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин-даа санаарда кирген материалдарны көөр. Кызылдың мебель фабриказында материалдар-биле хандырылганың кошкалдадан өске материалдарның мебель кылырынга ажыглаар таварылгалар эвээш эвес. Чижээ, чымчак мебель бүдүрерде чаяк өртектиг шарыг пестерни ажыглаар турбуже, ол чок боон турарындан бо метрде-ле 1 рубль 67 кепеек өртектиг материалды ажыглап турар. Улуг хемчээлдиг кадар херегленде Саян артындан барып тыптыын алыр ужурга база таварышып турар.

Эрткен чылын бүдүрген бир рубль өртектиг продукцияга материалдыг чарыгдал плана ёзугаар 45,59 кепеек турар. Фабриканың коллективи ону 0,43 кепеекке чиигеткен. Бо чылын материалдар чарыгдалының нормазын шыңгыырадыр болгаш эрткен чылдаазындан 3,4 кепеекке чиигээд. Ынчангаш бо сорулганы боттандырары-биле фабриканың коллективи күженишкинниг ажылдаар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң артынчыларын ажыглаары камналгага биче эвес рольду ойнаар. Шак ындыг артынчылар фабрикада хөй. Шугуй болгаш хирээзинден кылган ыяш плиталар артынчыларындан посылка хааржактары болгаш мал-маганга ам-земектер кылыр баркалары кылып үндүрүп турар. Даа, ол шоолуг-ла орулгалыг эвес болуп турар. Хирээзинден кылган плиталар артынчыларындан чечек олуртур полкалар кылырын фабрикада ажылдап кылган. Дилиг материалдарының артынчыларын ажыглаза эки дээрзин фабриканың чаартыкчылары көргүзүп турар. М. Пономаренко биле Н. Семенов ам безин ийи чаартыкчы саналды киирген.

Электри энергиязын камналгалыг чарыгдаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде эрткен ийи айда 5 муң киловатт-шак энергия камнап алган. Ол камнап алган энергиязы-биле фабриканың коллективи үш хүн ажылдааш, 5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер аргалыг болуп турар. Коллективтиң ажыл-ишчилериниң кызымак ажылының ачызында бо чылдың эрткен ийи айларында бараанныг продукция бүдүрериниң база ону садыгларының планнарын онаалдалары ажыр күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 122,6 хуу четкен.

Камналга чурумун күштелдирер талазы-биле баштайгы базымны фабриканың ишчилери кылганы ол. Камналганы көвүдедир талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп турар. Электри энергиязы, одаар чүүл, дилиг материалдарны камнап алырының айтырыгларын коллективтиң кежигүн бүрүзүнге дүрүм апар чыдар.

Чонның херегледир бараанын бо чылын 780 муң рубльге бүдүрер сорулга фабриканың мурнунда салдынган. Бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының ассортиментизи чаартынып турар. Радиоаппаратура салыр тумбочкаларны, хевшкавын, «Ярославна» хевдээр мебельдии, ном делгирлерин бүдүрер. Фабриканың кол цехтерин чаартып кылганының соонда келир беш чылдан бир чылда-ла 2 миллион рубльдиң продукциязын бээр турар апаар.

Ю. ЕГОШИН.

Инженерниң тайылбыры

Бистиң Ак-Тал суурувустуң телевизорларының көстүрү 1984 чылдың ортаа үезинден бээр багай апарган. Боттарывыс телевизорларывыс үрели турар бе дээрге, ол-ла чылдың декабрь 31-ден 1985 чылдың январь 2-ге чедир дыка эки көргүскен. Чамдык бажыңнарның телевизорлары шуут ажылдавас. Ийиги программаның дамчыдылгазы кезек бажыңнарда көргүзүп турар, чамдыктарынга чеже-даа бедик антенна кылыза алыргакөргүспес.

Оода-ла бир дугаар программаның дамчыдылгазының көстүрү үндүрүп, үнү база чок. Чылдагааны чүдел?» Улуг-Хем районнан келген бо чагааны кичээнгейге алып кылдыр Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинче чоруткан.

Аңаа айтырыг харыызын эргелелдиң кол инженери Д. Б. Чоксуу берген. Ооң бижип турары болза: «Хову-Аксы суурда турар телетрансляторнуң хандырып турар зоназындан Ак-Тал суур дашкаар болуп турар. Ынчангаш ол черге теледамчыдылганың шынары куду. Хүлээп алышкын болгаш дамчыдылга пунктуларының четкизинде өскерлиишкиннерден, радиочалгыгларның тарадылгазының байдалындан, хүлээп алышкын антенналарындан болгаш өске-даа чылдагааннардан көстүрү, дыңналыры хамаарыжып турар.

1985 чылда көрдүнген план ёзугаар, Ак-Тал суурга теледамчыдылганың шынарын экижидери-биле теледамчыдылганың телетрансляторун тургузар. Ону тургузар черин ээ гы үеде тодарадып тыпкан. Херек дериглерниң чагыын киирген болгаш оон тудуушкунун акшаландырар айтырыг шиитпирлеттинген. Заводтан дериглер келирге ретрансляторну бир ай хуусаа дургузунда эдтеп тургузар».

Күүселдези— контрольда

«Тудугнуң бот-үнезин канчап чиигедирил?» деп чүүл «Шынга» үнген. Тудугжу мергежилин бедидери, ажылчын, специалист, удуртукчу бүрүзүнүң харысаалгазын көдүрери, тудугнуң ажыл-чорудулгазын кижидери, объектилерниң тудуун ээ-шаанда доозары-биле холбашкан айтырыгларны ынча чырыткан, ажылда четпестерни шүгүмчүлеп бижээн.

Автоучун кедүргени айтырыгларга харыны улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазының оралакчызы, райплан даргазы Б. Төмүр солунга берген: «Тудугнуң бот-үнезин канчап чиигедирил?» деп материалды райкүүскомга чугаалажып көрген. Самагалдайда сентелге-тудуг участогун, ылангыя дилиг материалдары-биле хандырарын экижидерин Тес-Хемниң ыяш-ажыл-агыйынга болгаш Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунга даасан. Ол шиитпирниң күүселдезин үргүлчүнүң контролюнда киирген. База ол ышкаш шиитпирниң күүселдезин быжырымчалыг болдурары-биле Тыва АССР-ниң Кураллар комитединче дилег чагаа чоруткан. Оон кол утказы болза: тудуг организацияларының аразынга фондулар солчулгазын чогумчалыг база ажыктыг болдурары. Чагааның хоолгазын Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунче, «Тыва кодээ тудуг», «Тыва сентелге-тудуг» трестерже чоруткан.

Одалга системаларын кылыр, септээр монтажниктер, сантехниктер сентелге-тудуг участогунда чок болуп турарындан тудугларның одалга системаларын кылыры оралдаар. Ооң уламындан объектилерни ажыглаалга киирериниң хуусаалары узап турарын солунда база шүгүмчүлеп бижээн. Адаттынган ажылчын мергежилдерге тускай кижилерни өөредирин, өөредилгеге херек дериглерни, херекселдерниң белеткеп тывары райкүүском сентелге-тудуг участогунуң начальнигe К. Ч. Оюнга даасканы.

«Шынга» харыы

Четпестерни эткен

«Шын» солунунуң почтазынга «Дилиренчинин» деп эгелиг чагаа келген. Чадаана поликлиниказы соок, аарыг кижилерге таарымчалыг эвес деп, автор бижип турар. «Шүгүмчүлел бадыткаттынган. Амгы хүннерде эмнелге чериниң одалгазының шынарын экижиткен, соок өрээлге турган процедура кабинедин өскээр көжүрген» деп, улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы Д. С. Куулар солунга харыылаан.

Ол-ла районда пассажир автотранспортунуң эки ажылдавайн турарының дугайында «Чөптүг негелде», «Чаңгыс автобус калып турар» деп чагаа солунга үнген. Шүгүмчүлелдиг материалдарны Чадаана АТБ-зиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш автобус чолаачыларының ниити хуралынга чугаалажып көрген.

Автобус чолаачыларының болгаш кондукторларының немей хүлээп алырының хемчеглерин алдынган. АТБ-ниң удуртукчулары «Ленинчи орук» солунну дамчыштыр чолаачылар, ажылчыннар негеттиниш турарының дугайында чарлаалдарны үндүрген. Амгы үеде кадрлар талазы-биле айтырыг шиитпирлеттинген. Пассажирлер чедирериниң ажылы экижиир.

Хемчеглерни алган

Штаттан дашкаар бистиң авторувус Эрзин районнуң чамдык кодаларында шээр мал чудап турар деп чагаа бижээн. Ооң чижээнге «Мөрен» совхозтуң № 3 хойжу бригадазын киирген. Ажаалда-хайгааралды, ветеринарлыг хандырылганы сулараткаанындан шээр малдың дүгү дүжүп, аарып турар. Бир кодандан өскезинче аарыг халдап турар.

Дүвүреңчиг ол медээниң кым-биле хынаалда чорударының, хемчег алырының дугайында бижикти СЭКП райкомунче чоруткан. «Шынга» харыылап бижип турары болза: «1984 чылда «Мөрен» совхозтуң шээр малдарынга чуулдазы шынар чок чорутканындан № 3 бригаданың дөрт кодазынга аарыг өскээн. Эмнээшкиннерни каш-даа катап кылган. Ам чоруткан хемчеглерниң түңнелинде аараан мал сегий турар».

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 60 (12750) | 1985 чылдың март 12, вторник | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

1985 чылдың март 11-де Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчег чок Пленуму болуп эрткен.

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга эш М. С. Горбачевту Пленум бир үн-биле соңгаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1985 чылдың март 11-де Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму болуп эрткен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Горбачев ТК-ның Политбюрозунуң даасканын ёзугаар Пленумну ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Пленумнуң киржикчилери Константин Устинович Черненкога тураскаал болдуруп, кажыдалдың ёзулалын кылганнар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, бүгү совет улуска аар чидириг таварышканын Пленум демдеглээн. Шылгараңгай партия болгаш күрүне ажылдакчызы, патриот болгаш интернационалист, коммунизмниң болгаш тайбыңның идеалдарының чер кырынга тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи мөчээн.

Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы ленинчи партияның херээнге, совет улустуң эрге-ажыктарынга туюлунга чедир бердинген. Партия ону кайнаарлаа чорударга, ол бодунуң кайгамчык кызымаккай чорууу-биле СЭКП-ниң политиказын амыдыралга боттандырар дээш демисежип чораан.

Константин Устинович Черненко сайзыраңгай социализмни улам болбаазыраңгайжыдарынче, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче, совет улустуң чаагай чорууң база культуразын бедидеринче, массаларның чогаадыкчы идепкейин улам ыңай көдүреринче, идеологтуг ажылды экижидеринче, сагылга-чурумну, хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынче угланышкынны амыдыралга чайгылыш чокка боттандырарынче улуг кичээнгейни салып турган.

Социализмниң акы-дуңма чурттары-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам хөгжүдеринге, социалистиг экономиктиг интеграцияны боттандырарынга, социалистиг дем каттыштырылганың турушталын быжыглаарынга Константин Устинович Черненко улуг салыышкынны киирген. Оон удуртулгазы-биле аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доғуннаарының принциптери амыдыралга быжыы-биле, чайгылыш чокка боттанып турган, империализмниң агрессчи чүткүлдеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берип, боо-чепсекти империализмниң албадалы-биле эндере бүдүрерин соксадыр, ядролуг дайынның кыжанылышкынын узуткаар, улустарның айыыл чок чорууң идегелдиг хандырар дээш могаг-шылаг чок демиселди чорудуп турган.

Константин Устинович Черненко бистиң Коммунистиг партиявыстың чаңгыс эвин, Төп Комитеттиң болгаш оон Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазының коллективтиг чоруун карак огу дег камгалап келген. Партия-биле бүгү-ле деңнелдерге сырый каттышкан, эптиг-демниг болгаш дайынчы организм кылдыр ажылдап турарын чедип алырынче ол кезээде чүткүп чораан. Коммунистерниң күзел-бодалдары болгаш ажыл-херектери чаңгыс аай болуру бистиң бүгү чедиишкиннеривистиң, бурунгаар шапкын хөгжүүрүвүстүң, четпестерни ажып эртеривистиң магадылалы болур деп, ол санап чораан.

Бо кажыдалдыг хүннерде коммунистер, бүгү совет улус партия Төп Комитедин болгаш оон Политбюрозун долгандыр улам-на сырый каттыжып турарын Пленум онзалап демдеглээн. Совет кижилер партияны ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү кылдыр долу үндезин-биле көрүп, СЭКП-ниң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын боттандырып чорудары дээш шуут бүрүн демисежиринге долу шиитпирлиг.

ТК-ның Пленумунуң киржикчилери мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илереткен.

ТК-ның Пленуму СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарын соңгуур дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Политбюронуң даасканын ёзугаар бо айтырыг талазы-биле Политбюро кежигүнү эш А. А. Громыко чүве чугаалаан. Эш М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгуур саналды ол киирген.

Эш М. С. Горбачевту СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга Пленум бир үн-биле соңгаан.

Дараазында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев Пленумга чүве чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң көргүскени бедик идегели дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин ол илередип, аңаа холбашкан харысалганың дыка улуун эки билирин демдеглээн.

Эш М. С. Горбачев ленинчи өндүр-чаагай херекке, бистиң партияның, бистиң улустуң херээнге шынчы бараан болуруң, СЭКП-ниң Программныг айтыышкыннарын чайгылыш чокка боттандырар, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам ыңай быжыглаар, совет кижилерниң чаагай чорууң бедидер, тайбыңны быжыглаарын шиитпирлээр сорулгаларның уламчылалдыг болуруң хандырар дээш, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга шудургу боттандырар дээш бүгү күжүн бээрин СЭКП Төп Комитединге бүзүреткен.

Оон-биле Пленум бодунуң ажылын дооскан.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң

Коммунистиг партияга, совет улуска

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне, бүгү совет улус аар кажыдалга таварышты. Партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, патриот болгаш интернационалист, коммунизмниң идеалдарының болгаш чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи — Константин Устинович Черненко мөчээн.

Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы ленинчи партияның херээнге, совет улустуң эрге-ажыктарынга бүрүну-биле бердинген. Партияның чорутканы бүгү-ле черлерге ол бодунуң сиңниккен эрес-шудургу чорууву-биле СЭКП-ниң политиказын амыдыралга боттандырар дээш чаныш-сыныш чокка демисежип чораан, партияның күрээлеңинге ол бежен ажыг чыл болган.

Комсомол удуртукчузундан болгаш кызыгаар заставазының парторгундан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга чедир — К. У. Черненконуң эрткен амыдыралчы оруу ындыг. Ленинчи хевирниң организакчызы, удуртукчузу болган оон талантызы партияның болгаш күрүнениң бедик албан-дужаалдарынга улам бүрүну-биле илергейлеттинген. К. У. Черненко баштап турган үеде партия Төп Комитеди, СЭКП ТК-ның Политбюрозу СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, Төп Комитеттиң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринче ажылчы чоннарны эвилелдээр талазы-биле улуг болгаш чаагай үре-түңнелдиг ажылды чорудкан.

Сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгай жылдарынче, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче, совет улустуң чаагай чорууң бедидеринче, массаларның чогаадыкчы идепкейин улам ыңай көдүреринче, идеологтуг ажылды экижидеринче угланышкан чайгылыш чокка чорутпушкун келген. Сагылга-чурумну, хоойлу-дүрүмнү база корум-чурумну быжыглаарының, каяа политиказының, Советтерниң, комсомолдуң, улусчу контрольдуң ажыл-чорудулгазын идепкейжидериниң, школа реформазының, литератураның болгаш уран чүүлдүң хөй-ниитичи ролюн бедидериниң айтырыглары партияның кичээнгейиниң төвүнге доктаамал тургустунуп келген. СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге белеткелдиң, партияның Программазының чаа эдилгезин ажылдап кылырының талазы-биле идепкейлиг ажыл чорудтунуп турар.

Делегей аренаазынга партияның күжениишкиннери социализмниң акы-дуңма чурттары-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам-на хөгжүдеринче моөңнеттинген турган. К. У. Черненконуң ажыл-чорудулгазы-биле социалистиг экономиктиг интеграцияның чаа үе-чадазынче шилчээни, социалистиг дем каттыштырылганың турушталын быжыглааны холбаалыг.

СЭКП ТК, Совет күрүне аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ доғуннаарының принципин амыдыралга быжыы-биле, чайгылыш чокка боттандырып, империализмниң эң-не реакчылыг бөлүктериниң агрессчи болдаттарынга болгаш чүткүлдеринге шиитпирлиг-биле удур туруп, империализмниң албадалы боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры, ядролуг дайынның кыжанылышкынын узуткаары дээш, улустарның быжыг айыыл чок чорууң хандырары дээш могаг-шылаг чокка демисежип келген.

Аар чидириг-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели партияның ленинчи Төп Комитеди болгаш оон Политбюрозу долгандыр улам-на сырый каттыжарынче коммунистерни, совет улусту кыйгырып тур. Бистиң чурттуң ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын Совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү кылдыр долу үндезинниг көрүп турарлар. Партияның бүгү-ле ажыл-херектери болгаш угаан-бодалдары совет улустуң үндезин эрге-ажыктарынга, коммунизмниң херээнге кызыгаар чокка бараан болурунче угланган.

СЭКП өлүм чок революстуг марксистиг-ленинчи өөредиг-биле чепсегленген. Ленинниң айыткан оруу-биле ол чайгылыш чокка чорупп турар болгаш ол оруктан кажан-даа чайлавас.

Сайзыраңгай социализмниң бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарының талазы-биле угланышкынны партия моон соңгаар-даа чорудар. Ол бодунуң ажыл-чорудулгазының эң дээди ужур-утказы кылдыр экономиканы интенсификастаашының, эртем-техниктиг депшилгени бүгү талалыг дүргедеткениниң үндезининге чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай бедидери деп көрүп турар. Бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларынга социализмге хамааржыр шынар болур социал чөптүг чорудуң принцивин улам шудургузу-биле улам-на долу боттандырар, чурттуң ажылчы чоннарының чүүлдүг деп аттаашкан сагылга-чурумну, корум-чурумну, организастыг чорукту быжыглаарынче угланган шугум хажык чок чоруттунар. Партия моон соңгаар-даа бистиң ниитилелдиң амыдыралчы ажыл-чорудулгазының үндезини бооп турар ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эвилелин, совет улустарның акы-дуңма найыралын быжыглаар, социалистиг демократияны хөгжүдер. Партия совет кижилерниң марксистиг-ленинчи үзел бүзүрелин, коллективизмин, патриотизмин, пролетарлыг социалистиг интернационализмин угаан-бодалдың эң дээди үнелиг чүүлү деп санап келген болгаш санап-даа турар.

СЭКП, Совет күрүне социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаары, делегей аренаазынга социализмниң турушталын быжыктырары дээш ядролуг халапты чайладыры болгаш быжыг тайбыңны хандырары дээш болдунар болгаш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар. Бис боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырын, космостуң милитаризастаарын болдурбазын күзеп, ону чедип алыр дээш шудургу демисежип турар бис. Бистиң эчис сорулгавыс — бомбурзектиң чер болганга ядролуг чепсекти бүрүну-биле узуткаары, ядролуг дайынның айыылын бүрүну-биле чайладыры болур. Совет Эвилели ёзулуг ботуг чугаалажылгаларны кылышкынна дээш, улустар аразынга дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче бүгү улустарның болгаш күрүнелерниң аразынга бүзүрежилгениң, кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарын билчириниң байдалын тургузарынга чедирер ындыг практиктиг хемчеглер дээш чайгылыш чок туржуп келген болгаш туржуп-даа турар.

Совет Эвилели кымга-даа кыжанмайн турар болгаш шериг талазы-биле артык күштүг болурунче чүткүвейн турар. Ынчалза-даа ол кандыг-бир күрүне азы бөлүк күрүнелер ындыг артык күштүг апаарын болдурбас. Чогум-на харын ынчангаш бис моон соңгаар-даа серемчилеливисти могаг чок бедидер, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң камгаланыр аргазын быжыглаар бис.

Хосталга болгаш национал хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарны чөптүг көрүп, деткип турар бис. Тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң күштерин бүгү хемчеглер-биле быжыглаарының чайгылыш чок угланышкынынга СЭКП өскерлиш чок шынчы.

Партияның сорулгалары тодаргай болгаш билдингниг. Олар дээш ажылчы чоннарның кызыгаар чок бүзүрелин СЭКП чедип алган. Партияның күжү — чон-биле чаңгыс эптиинде. Чоннуң күжү — партия-биле чаңгыс эптиинде оон удуртулгазында.

Бодунуң бүгү амыдыралын партияга, совет улуска шынчы бараан болурунга тураскааткан Константин Устинович Черненко коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң сеткил-сагыжынга кезээ-мөңгеде артар. Ол марксистиг-ленинчи идеалдарның чалбыыштыг пропагандизи, чазык чаагай болгаш негелделиг удуртукчу болуп күш-ажылчы кижилерниң негелде-хереглелдеринге сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг кижи болуп бистиң сеткил-сагыжывыска артар.

Коммунистер бүгү совет кижилер бедик медерелдиг болгаш организастыг чоруун көргүзүп, улам улуг энтузиазмныг болгаш кызымак ажылдаар дээрзинге, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар, Улуг Октябрьның тугун төлептиг-биле тудар дээрзинге СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели быжыг бүзүрелдиг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненко аар аарыгның соонда 1985 чылдың март 10-да 19 шак 20 минутада мөчээнин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели партияга болгаш бүгү совет улуска ханы кажыдал-биле дыңнадып тур.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, коммунизмниң идеалдары дээш, тайбың дээш тура-дүшпес демиселчи — Константин Устинович Черненконуң ады — совет кижилерниң, делегейниң бүгү кижи төрелгетенниң чүректеринге кезээде артар.

Михаил Сергеевич ГОРБАЧЕВ

Михаил Сергеевич Горбачев 1931 чылдың март 2-де Ставрополь крайның Красногвардейск районунуң Привольное суурга тараачын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген.

1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының соолунде удавааназ 15 харлыында ол бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын эгелээн. Машина-трактор станциязынга механизаторлап ажылдап турган. 1952 чылда СЭКП кежигүнүнге кирген. Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университедин (юридиктиг факультет) 1955 чылда, а 1967 чылда — Ставропольдуң хаай-ажыл-агый институдун дооскаш болгаш эртемден агроном-экономист тускай эртемни чедип алган.

[illegible] чылдан бээр М. С. Горбачев — комсомол болгаш партия ажылында. Ставрополь крайга ВЛКСМ-ниң Ставрополь хоорайкомунуң бирги секретарынга, комсомол крайкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга, а оон соонда ийиги болгаш бирги секретарынга ажылдаан.

[illegible] чылдың мартта М. С. Горбачев Ставропольдуң дээскээр-бүдүрүлге колхоз-совхоз эргелелиниң парторгунга депшиттирген, а ол-ла чылдың декабрьда СЭКП крайкомунуң партийжи органнар килдизиниң эргелекчизинге бадылаттырган.

1966 чылдың сентябрьда партияның Ставрополь хоорайкомунуң бирги секретарынга соңгуткан. М. С. Горбачев 1968 чылдың августан эгелеп СЭКП Ставрополь крайкомунуң ийиги, а 1970 чылдың апрельде бирги секретарынга соңгуткан.

М. С. Горбачев — 1971 чылдан бээр СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү. Партияның XXII, XXIV, XXV болгаш XXVI съездилериниң делегады турган. 1978 чылда СЭКП ТК-ның секретарынга, 1979 чылда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат кылдыр соңгуткан. 1980 чылдың октябрьда М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттан Политбюро кежигүнү кылдыр шилчиткен. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 8—11 чыыштарының депутады. Эвилел Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы. РСФСР-ниң Дээди Совединиң 10—11 чыыштарының депутады.

Михаил Сергеевич Горбачев — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескүү ажылдакчызы. Партияның аңаа даасканы бүгү албан-дужаалдарга ол бодунга дүүшкен инициатива, энергия болгаш эрес-шудургу чорук-биле ажылдап, партияның политиказын амыдыралга боттандырарынга бодунуң билиин, байлак дуржулгазын болгаш организакчы талантызын берип, Ленинниң улуг херээнге, күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарынга кызыгаар чокка бараан болуп турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга ачы-хавыяалары дээш М. С. Горбачев үш Ленин орден-биле, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Туг, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле болгаш медальдар-биле шаңнаткан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Константин Устинович ЧЕРНЕНКО

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры Константин Устинович Черненко амыдырал-чурттаалгазының чеден дөрткү чылында аар аарааның соонда мөчээн.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызының чүрээ соксаастаан. Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы партияның болгаш улустуң херээнге, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаарынга, совет улустуң чаагай чоруун бедидерин, бистиң социалистиг ниитилеливистиң бүгү талалыг болбаазыраңгайжыдарын дээш, чер кырынга тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демиселге кызыгаар чокка бердинген.

Константин Устинович Черненко 1911 чылдың сентябрь 24-те Красноярск крайның Новоселовское районунуң Улуг Тесь суурунга тараачын өг-бүлеге төрүттүнген. К. У. Черненко күш-ажылчы амыдыралын эрте-бичии чылдарында-ла кулак-байларга хөлечиктевишаан эгелээн. Оон дараазында-ы бүгү күш-ажылчы амыдырал-чурттаалгазы комсомол, оон соонда партия органнарынга удуртукчу ажыл-биле холбашкан. К. У. Черненко 1929—1930 чылдарда Красноярск крайның ВЛКСМ-ниң Новоселовское райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизин эргелекчилээн. Ол 1930 чылда Кызыл Армияже эки тура-биле чоруткаш, 1931 чылда Коммунистиг партияның хуралдаңынче кирген. 1933 чылга чедир кызыгаар шеринге албан эрттирген, кызыгаар заставазының партия организациязының секретары турган.

Шериг албанын эрттиргеш, К. У. Черненко Красноярск крайга: партияның Новоселовское болгаш Уярск райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчизинге, партия чырыдыышкынының Красноярск край бажыңының директорунга, партияның Красноярск крайкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызынга, крайкомнуң секретарынга ажылдап турган.

Парторганизакчыларының ВКП(б) ТК чанында Дээди школазын доозган соонда 1945 чылдан эгелеп К. У. Черненко партияның Пенза обкомунуң секретарынга, а 1948 чылдан эгелээш Молдавияның Компартиязының ТК-зының пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизинге ажылдап турган.

1956 чылда ол СЭКП ТК-ның аппарадынче Пропаганда килдизиниң сектор эргелекчизиниң албан-дужаалынга депшиттирген. 1960 чылдан эгелээш К. У. Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретариадының начальниги болуп ажылдап турган. 1965 чылда ол СЭКП ТК-ның Ниити килдис эргелекчизинге бадылаткан. 1966—1971 чылдарда К. У. Черненко — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат. Партияның XXIV съездизинге, 1971 чылдың мартта, СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге, а 1976 чылдың мартта, партияның XXV съездизиниң соонда болган СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның секретарынга соңгуткан.

1977 чылдан эгелеп К. У. Черненко—СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, а 1978 чылдан эгелеп — Политбюро кежигүнү.

1984 чылдың февраль 13-те болган СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленуму К. У. Черненкону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгаан.

К. У. Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 7—11 чыыштарының депутаты болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң 10—11 чыыштарының депутаты чораан. 1984 чылдың апрельде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 11-ги чыыжының бирги сессиязынга К. У. Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуткан.

Константин Устинович Черненкога партияның бүзүрээни бедик албан-дужаалдарга ол болун шынчы болгаш быжыг туруштуг марксисчи-ленинчи, тайбың болгаш улустарның аас-кежии дээш идепкейлиг демиселчи кылдыр көргүскен. Кедергей байлак амыдыралчы дуржулгалыг, теориктиг ханы билиглерлиг, шылгараңгай политиктиг болгаш организачы аргаларлыг болгаш, ол СЭКП-ниң чиңгине шугумун ажылдап кылыр болгаш боттандырар, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле, партия болгаш күрүне ажылының ленинчи стилин хөгжүдер болгаш бадыткап чорудар талазы-биле партияның Төп Комитединиң коллективтиг ажыл-чорудулгазынга улуг салыышкынны киирген.

СЭКП-ниң стратегтиг угаадыышкыны — ССРЭ-де тургустунган социализмни сайзыраңгайжыдарынче угланыышкынны СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга К. У. Черненконуң илеткелинге болгаш өске-даа чугааларынга бүгү тала-биле үндезилеп айыткан. Партияның ажылдап кылганы сайзыраңгай социализмниң концепциязын улам ынай ханылаадыры болгаш тодаргайлаары оон ады-биле холбашкан. Ынчаарга ол концепция СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле ажылдың үндезини болган.

Массаларга партияның идейкижизидилгелиг болгаш организачы ажылының хевирлерин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдарынче, оон кадр политиказынче, Советтерниң, профэвилелдерниң болгаш комсомолдуң, чогаадыкчы эвилелдерниң, улусту контроль органнарының ажыл-чорудулгазын экижидеринче хөй күшту болгаш кичээнгейни К. У. Черненко угландырган. Школа реформазын ажылдап кылырынга К. У. Черненконуң салыышкыны улуг.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлде темпилерин бедидер, экономиканы бүгү талалыг интенсификастаар, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир дугайында, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдар, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаар дугайында улуг сагыш салыышкынны К. У. Черненко илергейлеп келген. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга оон чугаазынга партияның аграр политиказын улам ынай сайзыраткан. Аъш-чем программазын күүседир, чоннуң амыдырал дененин чайгылыш чок бедидер талазы-биле эң чугула сорулгаларны тодаргайлаан.

ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелин К. У. Черненко баштавышаан, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарынга, Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы белен чоруун бедидеринге хөй чүүлдерни кылган.

Делегейниң нарын байдалында тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче, боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн кыңчыктырбазынче, ядролуг дайынның кыжанылышкынын узуткаарынче угланган бистиң партиявыстың тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказын амыдыралга боттандырар талазы-биле К. У. Черненко могаг-шылаг чокка ажылдап келген. Ол политиканы совет улус, чаагай сеткилдиг бүгү кижилер бир эп-сеткилдиг деткип келген болгаш деткип-даа турар.

Социалистиг дем каттыштырыышкын чурттарының кады ажылдажылгазын болгаш сырый каттыжыышкынын хөгжүдеринче болгаш быжыглаарынче К. У. Черненко бирги черге-ниң кичээнгейин салып чораан. Ол делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаары, улустарның национал-хостаалгалыг демиселин деткиири дээш шудургу туржуп чораан.

Делегей байдалын кадыкшыдарынче, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң кожа-хелбээ тайбың догуннаашкынының принцивин бадыткаарынче угланган Совет Эвилелиниң дыка хөй боттуг саналдары К. У. Черненконуң инициативазы-биле ажылдап кылдынган.

Төрээн чурттуң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш Константин Устинович Черненкога Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты үш катап тывыскан, дөрт Ленин орден-биле, үш Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, Совет Эвилелиниң дыка хөй медальдары-биле, а ол ышкаш акы-дуңма чурттарның дээди шаңналдары-биле шаңнаткан. Ол Ленинчи шаңналдың лауреады чораан.

К. У. Черненко совет улустуң, бистиң даштыкы өннүктеривистиң ханы хүндүткелин болгаш бүзүрелин чаалап алган турган. Ол кажан-кезээде ажылчы чоннарның негелделеринге болгаш херегцелдеринге дыңнангыр, принципиалдыг болгаш хуула бөдүүн чоруун көргүзүп чораан.

Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдырал-чурттаалгазы — ленинчи партияның өндүр улуг херээнге чайгылыш чок бердингениниң, коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш эрес-шудургу күш-ажылдың чайынналчак үлегер-чижээ.

Константин Устинович Черненко дугайында чырыткылыг тураскаал коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң чүректеринге кезээ мөңгеде артар.

СЭКП Төп Комитеди | **ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму** | **ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели**

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ К. У. ЧЕРНЕНКОГА ХҮНДҮТКЕЛДИҢ САКТЫЫШКЫН ЁЗУЛАЛЫН КЫЛГАН

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге ханы кажыдалды болдурган. Бүгү чурт, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы кажыдалда.

Мөчээн кижиниң мага-боду салган Советтер Бажыңының Колонналыг залынга март 11-де эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, Т. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилери барып чораан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары шылгараңгай партия болгаш күрүне ажылдакчызынга, патриотка болгаш интернационалиске, коммунизмниң болгаш чер кырынга тайбыңның идеалдарының тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчиге хүндүткелдиң сактыышкын ёзулалын кылганнар. Олар мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалдыг оон дараазында илергейлээн.

(СЭТА).

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары болза:

1. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр 1985 чылдың март 11, 12, 13 хүннеринде чурттуң кажыдалды чарлаар.

2. Константин Устинович Черненконуң мага-бодун орнукшудар үеде Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, Маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Маадыр-шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининград, Львов, Донда Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток, Красноярск хоорайларга үгер-боолардың даштааңкынын кылыр.

Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге соксаал чок ажылдаар бүдүрүлгелерден аңгыда бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының ажылын беш минутада соксадыр; фабрикаларга, заводтарга, демир-оруктарга, далай болгаш хем флодунуң судноларынга гудоктар медээзи-биле үш минута хүргүзүнда салют кылыр.

Константин Устинович Черненконуң аарып чорааның болгаш мөчээниниң чылдагааның дугайында МЕДИЦИНА ТҮҢНЕЛИ

К. У. Черненко, 1911 чылда төрүттүнген, дыка үр үеиин дургузунда өкпе-чүректиң ажылдаарының баксыраары-биле холбашкан өкпе аалзы-гы-биле аарып чораан. Хоочураан өт аарыы баар циррозунче шилчээнинден кадыының байдалы улам нарыылаан. Эмнээшкиниң чорудуп келзе-даа, органнарга болгаш ткааньнарга гипоксистиг болгаш дистрофиктиг өскерилгелер улам кезерээн. 1985 чылдың март 10-да 19 шак 20 минутада баар болгаш өкпе-чүректиң ажылдаарының улам баксыраанындан чүрек турупкан.

Аарыгны шын тодарактаны патолого-анатомиктиг шинчилелдер үезинде бадыткаттынган.

ССРЭ-ниң Кадык-камгалал министерствозунуң чанында Дөртүү кол эргелелдиң начальниги, ССРЭ-ниң ЭА-ның, ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор Е. И. Чазов; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент кежигүнү, профессор А. Г. Чучалин; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент кежигүнү, профессор М. И. Перельман; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент кежигүнү, профессор В. Г. Смагин; ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор Ф. И. Комаров; эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, профессор В. Г. Попов; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент кежигүнү, профессор А. И. Воробьев; өннеп турган эмчизи З. В. Осипова; ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор Н. А. Краевский; эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, профессор Ю. В. Постнов.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары болза:

1. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненкону орнукшударының организастаар талазы-биле комиссияны дараазында составтыг кылдыр тургузар:

Горбачев М. С. (даргазы), Алиев Г. А., Воротников В. И., Гришин В. В., Громыко А. А., Романов Г. В., Соломенцев М. С., Тихонов Н. А., Долгих В. И., Кузнецов В. В., Пономарев Б. Н., Чебриков В. М., Зимянин М. В., Лигачев Е. К., Марков Г. М., Мишин В. М., Терешкова В. В., Федосеев П. Н., Шалаев С. А., Прокофьев Ю. А., Циглимов С. С.

2. К. У. Черненкону Кызыл шөлге орнукшудар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненкону орнукшударын организастаар талазы-биле комиссиядан

Константин Устинович Черненконуң мага-бодун салган хааржакты 1985 чылдың март 11-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга тургузары комиссия дыңнадып тур. Константин Устинович Черненко-биле чарлыышкын ёзулалының кылыры-биле Колонналыг залче ажылчы чоннарның кирери бо чылдың март 12-де 10 шактан 22 шакка чедир болгаш март 13-те — 9 шактан 11 шак 30 минутага чедир болур.

КОНСТАНТИН УСТИНОВИЧ ЧЕРНЕНКОНУ ОРНУКШУДАРЫН ОРГАНИЗАСТААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИССИЯДАН

Константин Устинович Черненкону среда, март 13-те Кызыл шөлге орнукшударын комиссия дыңнадып тур.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыдал митингизинге киржири-биле Кызылдың үлетпүр барааннар садыының № 1, 2, 3, 4, 5, 6 садыг каттыжыышкынының бүгү ажылдакчылары— специалистери, садыгжылары, албан-хаакчылары, удуртукчу ажылдакчылары «Саян» универмагынга ажыл шагының сөөлүнде, кежээкиниң 20 шак ажып турда чыглып келгеннер.

Кызылдың үлетпүр барааннар садыының партия эге организациязының секретары Т. С. Адыг кажыдал митингизин ажыткаш, Кызыл хоорккүсскомнуң даргазының оралакчызы А. Д. Монгушка сөс берген.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне, бүгү совет улус аар чидириг таварышканын чыылганнарга ол дыңнаткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, чер кырынга тайбың дээш могаг чок демиселчи Константин Устинович Черненко мөчээн.

Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы ленинчи партияның херээнге, совет улустуң эрге-ажыынга кызыгаар чок бердингениниң кайгамчык үлегер-чижээ болур. К. У. Черненко сайзыраңгай социализмни улам ынай болбаазыраңгайжыдарының айтырыгларынга, экономиканы бүгү талалыг интенсификастаарынга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарынга улуг кичээнгейин салып, ону боттандырарының дээштиг хемчеглерин ап чораанын чугаалаан. Партияның ленинчи угланыышкынын чайгылыш чокка боттандырар дээш садыг ажылдакчызы бүрүзү бодунуң онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыг болуп, планныг онаалдаларны долдур болгаш ажыр күүседири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш кызымак ажылдаарынче ол кыйгырган.

Кызылдың үлетпүр барааннар садыының партия эге организациязының секретары Т. С. Адыг, «Саян» универмагтың директору Л. Н. Карягина сөс алгаш, Коммунистиг партияга болгаш совет улуска таварышкан аар кажыдалды өске эш-өөрү-биле бир демей үлежип, СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы ленинчи политиказын бүгү коллектив чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турарын айытканнар. Кажыдалдың аар-берге хүннеринде болгаш моон соңгаар коллектив кежигүннери улам эки ажылдаарын, бүдүрүлгениң сагылга-чурумун быжыглаарын, кижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидерин, боттарының бүгү аргаларын, курлавырларын ажыглап, планныг онаалдаларны күүседирин олар бүзүреткен.

«Саян» универмагтың ажылдакчызы, коммунист Т. Б. Баир чүве чугаалааш, кажыдалдың хүннеринде Коммунистиг партияны, Совет чазакты долгандыр сырый каттыжып, эки ажылдаары, бедик медерелдиг сагылга-чурумнуг болуру негеттинип турарын ханызы-биле медереп билип турар бис дээн.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска кыйгырыынга харыы кылдыр Төрээн чурттуң экономиказын быжыглаары дээш улам күжениишкиниг ажылдаарын санал бергеннер бүгү коллективтиң мурнундан шыызыдып турганнар.

Ленинчи партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы К. У. Черненкога тураскаал болдуруп, кажыдалдың ёзулалын кылганнар.

БҮГҮ УЛУСТУҢ КАЖЫЫДАЛЫ

Хоорайларда болгаш суурларда кажыдал туктарын мегейтип каан—Советтер чурту аар чидириге холбаштыр дадым кажыдал турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы— К. У. Черненко мөчээн. Коммунизмниң болгаш чер кырынга тайбыңның идеалдарының тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчиниң мөчээнинге кажыдаажылап, совет кижилер, март 11-де болгулаан кажыдал митингилеринге ленинчи идеалдарга шынчызының, Коммунистиг партияны, оон дайынчы штабы —Төп Комитетти долгандыр улам сырый каттыжарының дугайында медеглеп турганнар.

Москваның «Кадыр болгаш Маска» металлургия заводунуң сортопрокат цегиниң кызыл-булуңунда—Константин Устиновичиң Черненконуң портреди. Бүдүрүлгениң бүгү цехтериниң болгаш салбырларының төлээлекчилери анаа келгеннер. Ийлерде — вальцовщик А. Малышев:

— Бистиң чүректеривис ханы кажыдал-биле долдунган — деп, ол чугаалаан.— Патриот болгаш интернационалист кижи мөчээн. Оон бүгү амыдыралы төнчүзүнге чедир Коммунистиг партияның херээнге, совет улустуң эрге-ажыктарынга бердинген.

Бистиң коллективке эрткен чылдың апрельде Константин Устиновичиниң келгени бистерге, металлургтарга, уттундурбас болуушкун болган. Ужуражыышкын үезинде оон берген сүмелери, саналдары бистерге бөгүн-даа партияның айтыышкыннарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылга удуртулга боор турар.

Митингиге чуга демир продадының цегиниң партбюро секретары Р. Хамедулин, электрофасон шуткулгазының цегиниң кан эзилдирикчизи В. Курбаков, дадарбас демирлиг соокка прокаттаар цегиниң ажылчыны Л. Окунева болгаш өскелер-даа сөс ап, чүве чугаалааннар. Совет ажылчыннарның быжыг чаңчылдарыга шынчы, кайысылал металлургтары бүгү москвачылар-биле бир демей, боттарының күжүн болгаш энергиязын коммунистиг тургузуушкунуң херээнге бээр, партияның политиказын амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң мурнуку одуруунга моон-даа соңгаар туржурун олар онзалап айтып турганнар.

АЗЛК-тың инструментальдыг-штампа бүдүрүлгезиниң кызыл-булуңунга ол бүдүрүлге черлериниң салбырларының төлээлекчилери чыылган.

— Константин Устиновичиниң бүгү амыдыралы СЭКП-биле, совет улус-биле түдүш холбаалыг чораан—деп, слесарь В. Брусникин чугаалаан.— Бистер, москвачылар, бо кажыдалдыг хүннерде партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш, беш чылдың даалгаларын күүседир дээш улам улуг күш-биле, бедик медерел-биле демисежир бис.

Ленинградтың В. И. Ленин аттыг оптика-механиктиг каттыжыышкыны Механосборка цегинге митинг болган.

— К. У. Черненконуң мөчээниниң дугайында медээ бистиң чүректеривиске ханы кажыдалды болдурган — деп, фрезеровщик Ю. Метелкин чугаалаан.— Константин Устиновичиниң партия кайнаар-ла чоруткан болдур, ол бүгү черлерге оон организачы, удуртукчу талантызы эң-не долузу-биле тодаргай илереттинип турган. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска кыйгырыынга харыы кылдыр бедик медерелдиг болгаш организастыг чорукту көргүзүп, Советтер чуртунуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын күш-ажыл-биле могаг чокка быжыглаар бис.

Ол ышкаш «Ижор заводу», «Электросила», «Светлана» каттыжыышкыннарга, Ленинградтың болгаш ол областың өскелер-даа күш-ажылчы коллективтеринге кажыдал митингилери база болган.

Новолипецкиниң металлургия комбинадының ажыл-ишчилери листопрокат цегинге болган митингиге Константин Устинович Черненконуң тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруп, сагыынганнар. № 2 кокс цегиниң бригадири А. Хрюкин мынча дээн:

— Экономиканы хөгжүдериниң, улустуң чаагай чоруун бедидериниң дугайында Константин Устиновичиниң илередип турган улуг сагыш салыышкынын кажан-кезээде уттупас бис. Оон үжүрүндан ол бистерниң, күш-ажылдың кижилериниң ындыг ханы хүндүткелин болгаш бүзүрелин ап турган.

Митингиниң киржикчилери коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш демиселчиниң чырыткылыг тураскаалын үнелевишаан, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын долузу-биле деткип турарының, чоокку чылдарның оларның шиитпирлээр ужурлуг улуг сорулгаларының дугайын чугаалап турганнар.

Донецкиниң Горький аттыг шахтазы.

— Чурттуң экономиказын хөгжүдер талазы-биле калбак массаларның инициативазынче болгаш чогаадыкчы чоруунче Константин Устиновичиниң салып турган кичээнгейн бистерге, ажылчыннарга онза үнелиг болгаш уттундурбас — деп, бригадир Н. Савельев анаа болган митингиге чугаалаан. — Дагжылар кажан-даа чарлыктың мурнуку одуруунга чоруп турар. Бистиң шахтаның коллективи хөмүр-даш казарының беш чыл планын хуусаадан эрте күүсеткеш, немелде хүлээлгелерни алган.

Митингиге чүве чугаалаан крепильщик, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну В. Гришанов, участок начальниги В. Трофимец болгаш өскелер-даа Төрээн чуртту күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннери-биле өөртүрүнге шиитпирлиинин дугайын чугаалааннар.

Алма-Атаның аар машина тудуунуң заводунуң чүс-чүс ажылчыннары цехтериниң бирээзинге митингиге чыылган.

— Константин Устинович Черненконуң амыдыралының оруу— ол дээрге, шынчы марксисчи-ленинчиниң, тайбың дээш могаг-шылаг чок демиселчиниң оруу-дур—деп, заводтуң директору М. Битный чугаалаан.

(СЭТА).

1985 чылдың март 11-де болган СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистиң шуптувуска, бистиң бүгү партиявыска болгаш чуртувуска аар кажыыдал таваржыкан. Шынчы ленинчи, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгарааңгай ажылдакчызы, сагыш човангыр болгаш организакчы улуг талантылыг кижи — Константин Устинович Черненко мөчээн.

Константин Устинович улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен. Аңаа партияның даандырган участок бүрүзүнге оон талантызы, кижилер-биле ажылдап билири улам долузу-биле ажыттынып турган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан-дужаалдарынга ажылдап тура Константин Устинович Черненко бодунуң бүгү күжүн болгаш билиглерин бистиң чуртувустуң экономиказын хөгжүдеринге, чоннуң чаагай чоруун болгаш культуразын бедидеринге, Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, Черге тайбыңның камгалаарынга болгаш быжыглаарынга берип келген.

Константин Устинович Черненко бистиң Коммунистиг партиявыстың чаңгыс эвии, Төп Комитеттиң болгаш оон Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазының коллективтиг ёзузун карак огу дег камгалап келген. Партия бүгү-ле деңнелдерге сырый каттышкан, бир демниг болгаш дайынчы организм дег ажылдаар турарын чедип алыры дээш ол кезээде туржуп чораан. Коммунистерниң бодалдарының болгаш ажыл-херектериниң чаңгыс аай болуру бүгү чедиишкиннериниң үндезини, четпестерни ажып эртериниң, чайгылыш чок бурунгаар шимчээшкиниң үндезини деп ол санап турган.

Юрий Владимирович Андропов-биле Константин Устинович Черненкону эң идепкейлиг киржилгези-биле XXVI съездиге, ТК-ның соолгу Пленумнарынга ажылдап кылдынган стратегтиг угланыышкын өскерилге чок болгаш ындыг болуп артар-даа. Ол дээрге чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледиринче, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдарынче угланыышкын-дыр. Чугаа болза бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазазын чаартырының дугайында болуп турар. Чугаа болза, ниитилел харылзааларының, бир-ле дугаарында экономиктиг харылзааларның системазын сайзыраңгайжыдарының дугайында болуп турар. Чугаа болза кижиниң бодунуң сайзыралының дугайында, оон амыдыралының болгаш күш-ажылының, оон угаан-бодал овур-хевириниң материалдыг байдалдарын шыңгар талазы-биле экижидериниң дугайында база болуп турар.

Улус ажыл-агыйын интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидеринге шиитпирлиг эргилдени чедип алыр ужурлуг бис. Бис кыска үе-саада эң дептиилгелиг эртем-техниктиг туруштарже, ниитилел күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң делегейде эң бедик деңнелинче үнерин чедип алыр апаар, чедип алыр ужурлуг-даа.

Ол сорулганы чедиишкиниг болгаш дүргени шиитпирлээр төлээде, бис ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганың бүгү системазын моон соңгаар-даа улам чүткүлдүү-биле сайзыраңгайжыдар ужурлуг бис. Ол орук-биле чораш, эң чогумчалыг шиитпирлерни шилип ап турганш, бис ажыл-агыйның социалистиг чорудулгазының үндезин принциптерин чогаадыкчы ёзу-биле быжыглаар ужурлуг бис. Ол дээрге экономиканың планныг хөгжүлдезин чайгылыш чок боттандырары, социалистиг өнчүнү быжыглаары, бүдүрүлгелерниң эргелерин калбартыры, оларның бот-тускайлаң чоруун, харысалгазын бедидери, ажылдың эчис түңнелдери дээш оларның сонуургалын күштелдирери-дир. Ол дээрге экономиктиг бүгү хөгжүлдени алызында барып совет кижилерниң эрге-ажыктарынга чагыртыры-дыр.

Партия бодунуң ажылдап кылганы социал политиканы чайгылыш чокка чорудар. Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга — бистиң программалыг бо сорулгавыс улам-на ханы болгаш тодаргай утка-шынар-биле долдунган турар ужурлуг. Кижиниң амыдырал байдалдарының экижиири ниити херекке оон өзүлделиг салыышкынынга үндезилеттинген турар ужурлуг дээрзин билдингир. Ол принциптен ойталаашкыннарны кайда болдуруп турар болдур, социал чептүг чорукту ында чайлаш чок хажыдып турар. А ол чептүг чорук социалистиг ниитилелдиң чаңгыс эвииниң болгаш быжыг туруштуунуң чугула фактору болуп турар.

Социалистиг демократияны, чоннуң социалистиг бот-башкартынарының бүгү системазын улам ынай сайзыраңгайжыдарын болгаш хөгжүдерин партия бодунуң үндезин сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар. Сорулгалар мыйда хөй талалыг. Аңаа хамаарыштыр ыяап эвес чүүлдер кылдынып турар. Советтерниң ролюнуң бедээниң, профэвилелдерниң, комсомолдуң, улусту контрольдуң, күш-ажылчы коллективтерниң идепкейжээниң маңаа хамаарыштырып болур. Ынчалзажок көрдүнген болгаш чаа утгалаашкыннар-биле ам-даа шиитпирлиг ажылды кылыры негеттинип турар.

Социалистиг демократияны ханыладыры ниитилел медерелдиин бедидери-биле чарылбас холбаалыг. Кижизидилге ажылының ажыктыы улуг, биче айтырыгларны шиитпирлээринге ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция канчаар киржип, олар канчаар ажылдап, четпестер-биле канчаар демисежип турарында илергейлеттинип турар. Совет кижилерниң күш-ажылчы болгаш социал идепкейлиин бедидери, сагылга чуруму быжыглаары, патриотизмге болгаш интернационализмге кижизидилге — идеологтуг бүгү ажыл-чорудулганың чугула сорулгазы.

Корум-чурумну бүгү чер болганда быжыглаарынга, бистиң амыдыралывысты таарымча чок болуушкуннардан, ниитилелге болгаш оон хамаатыларынга кандыг-даа когарал чедирииишкиннеринден арыглаарынга шиитпирлиг хемчеглерни моон соңгаар-даа алыр апаар.

Партия, совет, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының ажылын чонга тайылбырлап дыңнадыры улам-на калбартыр хүлээлгелиг бис. Күрүне массаларның медерелдии-биле күштүг деп, В. И. Ленин чугаалаан. Ол түңнелди бистиң практикавыс бүрүн бадыткаан. Кижилер эки дыңнап, билген тудум-на, олар улам-на медерелдиг ажылдап, партияны, ооң планнарын болгаш программалыг сорулгаларын улам идепкейлиг деткип турар.

Даштыкы политика талазы-биле бистиң угланыышкынывыс тодаргай болгаш чайгылыш чок. Ол дээрге — тайбыңның болгаш дептиилгениң угланыышкыны-дыр.

Партияның болгаш күрүнениң бирги чагыы — бистиң эң чоок сурукчуларывыс болгаш эвилелчилеривис — өндүр улуг социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле акы-дуңма найыралды камнап, бүгү талалыг быжыглаары болур. Социалистиг күрүнелер-биле кады хөделиишкиннериң калбартыры дээш, делегей херектеринге социализмниң ролюн болгаш салдарын бедидери дээш бис боттарывыстан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылыр бис. Кыдат Улус Республика-биле харылзааларны дыка экижидерин күзеп турар бис, бир эвес кайы-кайызында-даа күзел бар болза, ол болдунуп болур деп санап турар бис.

Совет Эвилели улустарның колониалдыг дарлалдан хосталыры дээш демиселин деткип келген. Бөгүнде-даа бистиң чаагай күзээшкиннеривис — боттарының хамаарышпас чоруун быжыглаарының база социал чаартылганың оруу-биле чоруп орар Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының талазында. Олар биске — быжыг тайбың дээш, улустар аразынга моон [illegible], чептүг харылзаалар дээш демиселге өнүктеривис болгаш талалакчыларывыс.

Капиталистиг күрүнелер-биле харылзааларга хамаарыштыр алыр болза, мону чугаалаксаан ийик мен. Бис тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи угланыышкынын быжыг тудар бис. Совет Эвилели чаагай күзел-сорукка чаагай күзел-сорук-биле, идегелге — идегел-биле кезээде харыылаар бис. Ынчалзажок бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш оон эвилелчилериниң эрге-ажыктарындан кажан-даа чайлай дүшпес бис. Ону шуптузу билип алзын.

70 чылдарда чедип алдынган чавырлыышкынның чедиишкиннерин бис үнелеп турар бис, ынчангаш деңн эргениң, бот-боттарын хүндүлээжириниң болгаш иштики херектеринге холгаарлавазының үндезининге күрүнелер аразынга тайбың, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы таарыштырып тургузарының чорудуун уламчылап чорударынга киржиринге белен бис. Бо угланыышкынга чаа базымнар-биле гитлерчи фашизмни болгаш япон милитаризмни ашкан өндүр улуг Тиилелгениң дөртен чылын төлептиг демдеглеп болур ийик.

Кижи төрелгетенниң кырынга бистиң амгы хүннеривисте дег ындыг коргунчуг кыжаныг моон мурнунда кажан-даа диргелип көрбээн. Тургустунуп келген байдалдан уштунарының кара чаңгыс сарыылдыг оруу — ол дээрге боо-чепсектерни эндере бүдүрерин — чүнүң-даа мурнунда ядролуг боо-чепсектерни Черге эндере бүдүрерин болгаш ону космосче тарадырын болдурбазының дугайында удур туруп турар күштерниң дүтүр-жулгазы болур. Шынчы болгаш деңн эргелиг үндезинге, өске талазын «артыкка ойнап аптар» дээр, база аңаа бодунуң негелделерин доргээр семээшкиннер чокка дугуржуру чугула. Күзээривис сорулгаже — ядролуг боо-чепсекти бүрүнү-биле узуткаарынче болгаш кезээ мөңгеде хоруурунче, ядролуг дайын айыылын бүрүнү-биле чайладырынче шуптувустуң бүрүн-гаарлаарывыска дузалаар дугуржулга херек. Аңаа бис быжыы-биле бүзүрелдиг бис.

Даарта Женевага Совет Эвилели биле Американың Каттышкан Штаттарының аразынга чугаалажыышкыннар эгелээр. Ол чугаалажыышкыннарны ССРЭ-ниң канчаар көрүп турары эки билдингир. Бис Каттышкан Штаттарның, НАТО чурттарының мурнунга чаңгыс талалыг шиңээлиг болурун, олардан шериг талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын оралдашпайн турарывысты база катап бадыткап болур мен; бис чепсекти эндере бүдүрерин уламчылаарын эвес, а соксадырын күзеп турар бис — чүгүм-на ынчангаш ядролуг боо-чепсекти хоруурун, ракеталарны улам ынай көвүдедирин соксадырын саналдап турар бис; бистер чепсектиң чаа-чаа системаларын космоска-даа азы черге-даа тургузарын эвес, а мөөңнеттинген чепсекти ёзулуг болгаш улуг хемчээл-биле кызырарын күзеп турар бис.

Женевага бистиң-биле чугаалажыышкыннар кылыр талалар Совет Эвилелиниң туружун билип база аңаа таарымчалыг кылдыр харыылаан турары күзенчиг. Ынчан дугуржулга чедип алдынып болур ийик. Делегейниң улустары-даа хостуг тына бээр ийик.

СЭКП — бодунуң бүдүжүнүң талазы-биле интернационалчы партия. Лениниң партиязы тайбың болгаш социал дептиилге дээш демиселге кажан кезээдегизи дег, акы-дуңмалышкы коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг партиялар-биле сырый кады ажылдаар. революсчу бүгү күштерниң чаңгыс эви болгаш идепкейлиг бир демниг шимчээшкини дээш туржур апаар дээрзинге даштыкыда бистиң талалакчыларывыс бүзүреп болурлар.

Эштер! Бистиң мурнувуска турар нарын сорулгаларны шиитпирлээри, партияны улам ынай быжыглаарын, ооң организакчы болгаш башкарыкчы ролюн бедидерин негеп турар. Принципиалдыг политика кара чаңгыс шын политика ол деп шак ол ленинчи бодалды СЭКП барымдаалап келген болгаш барымдаалап-даа турар. Коллективтии-биле ажылдап кылдынып турар ындыг политика доктаамал болгаш чайгылыш чокка боттанып апаар. Партия—ол дээрге чурттуң бүгү ангыларының болгаш социал бөлүктериниң, бүгү нацияларының болгаш биче улустарының эрге-ажыктарын барымдаалап көрүп шыдаар, оларны чаңгыс аай каттыштырып, чоннуң энергиязын коммунистиг тургузуушкунуң ниити херээнче мобилизастап шыдаар сөөлүг күш ол-дур.

Партияның политиказы ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның чаңгыс ээш, бистиң хөй националдыг улуг күрүневистиң улустарының найыралын чайгылыш чок быжыглаарынче угланып келген болгаш угланыр-даа.

Партия аныяктарның чогаадыкчы инициативазын бүгү талалыг деткиир, херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалын чиигедиринче, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының негелде-херегцелдериниң дугайында сагыш салыр апаар.

Делегейниң нарын байдалдарының үезинде Советтер чуртунуң болгаш ооң эвилелчилериниң, совет кижилерниң тайбың амыдыралынга, айыыл чок чоруунга кыжаныышкын өлүмнүг харыы согугну алыр дээрзин ожээтен агрессорлар эки билген турар кылдыр бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң камгалаар аргазын кажангызындан-даа артык быжыглаары чугула. Бистиң алдарлыг Чепсектиг Күштеривис моон-даа соңгаар аңаа херек бүгү-ле эргежок чугула чүүлдерлиг болур.

Ам СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткел улам калбарган. Аңаа партияның Программазының чаа эдилгезин чугаалажып көөр, чурттуң хөгжүлдезиниң келир беш чылга болгаш 2000 чылга чедир перспективаларын тодарааттынар.

Партия организацияларының үстүнден адаанга чедир шуптузунуң күженииишкиниг, чогаадыкчы ажылын үе негеп турар. Бүгү участоктарга, кажан-даа, каяа-даа коммунистер хамааты хүлээлгезиниң күүселдезиниң, ниитилелдиң чаагай чоруунга ак сеткилдиг ажылдың үлегери болур, чер болганга ажылдың ленинчи стилин бадыткаар. Бир-ле дугаарында ол партияның кадрларынга, партия болгаш күрүне удуртукчуларынга хамааржыр. СЭКП негелделиг чорукту күштелдиреринче, даандырган ажыл-херек дээш харысалганы бедидеринче угдуг шугумну хажык чок чорудар.

Пленум доозулган соонда Төп Комитеттиң кежигүннери, обкомнарның бирги секретарьлары, ооң бүгү киржикчилери тус-тус черлеринче ажыл-херекче чаа энергия-биле кирипкенлер дээш тарап чоруптарлар. А ажыл-херектеривис дээрге ээзээш эвес болгай. Чүнүң-даа мурнунда бо чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарын күүседир талазы-биле ажылды чедиишкиниг доозар болгаш оон эчызында келир беш чылда бүзүрелдиг эге базымны хандырар херек.

Бо ширээ ыыш чамдык адырларда планныг хаалгаларның боттаныышкынынга шала шаптыктаан. Ынчангаш ам чүл дээрге, шугулуун, курлавырларны мобилизастаар, бүгү күштерни хаара тудуп, чедир кылдынмааны чедип ап, чыл төнчүзүнге чедир төлевилеттинген даалгаларга чедир ажылдаары чугула.

Эштер, коммунистерниң хүрээлели кайы хире сур-күчүлүүн болгаш каң дег быжыын, бистиң совет улус кайы хире сырый каттышканын болгаш чаңгыс эптиин бо хүннерде улам ханы көрүп турар бис. Чоокта чаа болуп эрткен соңгулдаларга совет кижилер бистиң партияның болгаш күрүнениң угланыышкынынга чаңгыс эвисеткилдиг деткимчеен база катап көргүскен. Ол деткимче сорук кирип база хүлээлгелерни турар.

Бөгүн Төп Комитеттиң Пленуму мени СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының нарын болгаш улуг албан-хүлээлгезин даандырды. Мени көргүскен бүзүрел кайы хире улуг болуп турарын болгаш ооң-биле холбаштыр харысалга кайы хире бедик болуп турарын эки билип тур мен. Ам кылып чорудар ажылга Политбюро кежигүннериниң, Политбюро кежигүннеринге кандидаттарның болгаш ТК-ның секретарьларының, ниитизи-биле партия Төп Комитединиң деткимчезинге болгаш идепкейлиг дузазынга даянып бодап тур мен. Силерниң хөй талалыг дуржулгаңар—ол дээрге бистиң улузувустуң төөгүлүг дуржулгазының мөөңнеттингени-дир. Бүгү күжүмну бистиң партиявыска, бистиң улузувуска, Лениниң өндүр улуг херээнге шынчы бараан болдурарымны аазап тур мен, эштер.

Төп Комитетти долгандыр сырый каттышкан чон болгаш партия СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуй чоруп ора, бистиң Совет Төрээн чуртувус улам бай-байдак болгаш күчү-шыдалдыг болзун дээш, социализмниң тургузукчу күштери улам долу илереттинзин дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрелди илередирин чөпшээрел көрүңер.

СЭКП-ниң аграр политиказы-боттаныышкында

СУГГАТТЫГ ШӨЛДҮҢ БЕРИМЧЕЗИ

Суггаттыг шөлдүң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязын быжыырымчалыг болдурар талазы-биле ап чорудуп турар программа дээрге чурттуң агроүлетпүр комплекизиниң күчүзүн улам улгаттырар дээш партияның сагыш салыышкыны.

Кескү деткимчени болгаш материалдыг дузаны Саратов областың көдээ ажыл-агыйлары ап турар. Саратов областың суггаттыг шөлдери Россияда эң улуг хемчээлдиг, 400 муң гектар ажып турар. Мелиорация чүгле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүдеринге эвес, суурнуң социал чаартылгазынга идигни берип турар. Суггаттыг черлер ниити тарылга шөлүнүң алды хуузун ээлеп, үнүш-дүжүдүнден алыр продукцияның бештиң бир, бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнериниң чартыындан хөй кезиин бүдүрүп турар. Заволжьениң ховуларында мурнакчы бүдүрүлгелери тараа үрезиниңиң, мал чемнериниң болгаш ногааның дүжүдүн көрдүүгениңден 1,5—2 катап хөйнү бүдүрүп турар. Ындыг-даа болза суггаттыг черлерни чедир ажыглаарының айтырыглары долузу-биле шиитпирлеттинмээн. Оон уламындан чаа капитал салыышкыннары база чарыгдалдар чокка Саратовтуң мелиораторлары бурунгаарлап шыдавазы билдингир.

— Ховунуң суггаттыг шөлдери дыка беримчелиг — деп, облкүүскомнуң даргазының оралакчызы В. Сонин чугаалап турар. — Өске черлерге бодаарга, оон ап турар дүжүт 4—5 катап хөй. Ол байлакты эки ажыглаары негеттинип турар. Ону боттандырарынга хөй чүүлдер херек. Суггаттыг шөлдерлиг колхозтарга болгаш совхозтарга херзүн болбаазырадыр болгаш дүжүт ажаар техника, артык кезектер, гербициттер, чемишкилелгелер эвээш болуп турар. Эргижирээн суггарылга системаларын эде кылыры чугула. Суггарылганың индустрия тудуунуң баазазы сула. Бригадаларда күчүлүг амгы техника эвээш. Суггаттыг черлерниң темпизин ол бүгү байдал кошкадып турар. Ынчангаш бүдүрүлге участоктарын бүгү херек чүүлдер-биле дериири негеттинип турар. Суггаттыг шөлдерниң ажыглалын интенсификация оруу-биле чорударының хемчеглерин мелиораторлар бо чылын-на ап эгелей берген. Керээ дузазы-биле беш чылдың соолгу чылында 1,5 миллион центнер мал чемнерин белеткээрин суггатчылар планнап алган. Чаа беш чылдың төнчүзүнге чедир суггаттыг шөлдерни ам-даа 150 муң гектар көвүдедир. Ынчангаш ол черден чыл санында 1,5—2 катап хөй продукцияны алыр.

В. ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның корр.

ЧАГЫГЛАР ӨЗҮП ТУРАР

Юкаменское деп удмурт суурда ажыглалда кирген Амыдырал хандырылга бажыңы көдээ ишчилерге бараан болурунуң калбак аргазын тургускан. Хөй санныг албаннар болгаш цехтер ийи каъттыг бажыңның өрээлдерин ээлепкен. Амгы үениң чаа дериглээ күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн болгаш чагыгларны бедик шынар-биле кылыры хандырып турар.

Чаа бүдүрүлге шөлдеринге амыдырал хандырылганың хөй санныг ажыл-ишчилери доораан-на чаа ёзу-биле ажылдап киргеннер. Оларның ажылы, маңаа демдеглеп каалы, автономнуг республикада экономиктиг шенелделерниң байдалынче шилчээни-биле холбашкан үе-биле капсырлажып турар. Чижээ, бригада керээзи-биле ажылдаары чептерелде кирген. Хандырылганың культуразы бедээн, амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедиреринин хевирлери база калбарган.

Амыдырал хандырылга черлериниң бүдүрүлгелеринге таарымчалыг ажылдаарынчын байдалын чаа шенелделер берген.

(СЭТА).

Ак сеткилдиг, боттуг чугаалажыышкыннар дээш

Бөгүн, март 12-де Швейцарияның найысылалы Женева хоорайга эгелээр совет-америк чугаалажыышкыннар бүгү делегейниң улустарының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Ядролуг болгаш космос чепсектерниң талазы-биле ол чугаалажыышкыннарже улуг сонуургалдың чылдагааның тайылбырлаары берге эвес.

Космос болгаш ядролуг чепсектерге — стратегтиг болгаш ортумак ыраашылдың чепсектеринге хамааржыышкан айтырыгларның комплекизин чугаалажыышкыннарга көөр чүүл болдурар дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң болгаш АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң ужуражылгазынга ийи ай бурунгаар шиитпирлээр турган. Ынчаарга ол айтырыгларны бот-боттарындан тудуш харылзаалыг кылдыр чугаалажыры база шиитпирлээри көрдүнген. Боо-чепсекти космоска өндере тургузарын болдурбазынче, боо-чепсекти черге эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш кызырарынче угланган дээштиг дугуржулгаларны ажылдап кылыры чугаалажыышкыннарның сорулгазы, болган турарынга ийи талалар чөпшээрешкен.

Женевага чедип алдыыган ол дугуржуушкун болза, тайбыңның политиказын амыдыралга шиитпирлиг болгаш чайгылыш чокка чорудуп турар Совет Эвилелиниң күженииишкиннериниң түңнели болган дээрзин эки билдингир. Каттышкан Штаттарның болгаш НАТО талазы-биле оларның эвилелчилериниң эгелээни болгаш калбартканы боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүнүң түңнелинде ядролуг дайынның кыптыгып бодурунуң доктаамал кыжаныышкынынга делегей сеткилдүвүрээн делегейниң бүгү улустарының күзел-соруунга Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак дениниң даштыкы политиказы бүрүн дүгжүп турар. Ак сеткилдиг, боттуг чугаалажыышкыннарны кылырынга бодунуң белениң Совет Эвилелиниң удуртулгазы чаңгыс эвес удаа медеглеп келген. Ынаарга деп эргениң болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принциви Женевага болур чугаалажыышкыннарга үндезин болган турар ужурлуг деп, совет удуртулга дорту-биле медеглээн.

Женевага ам болур совет-америк чугаалажыышкыннарга хамаарыштыр ССРЭ-ниң чогумчалыг туружундан болгаш практиктиг базымнарындан АКШ-тың администрациязының туружу база хөделиишкиннери ыракта өске болуп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга удур болгаш дайынзырак үзелдиг кижилерни Женевага чугаалажыышкыннарга киржир америк делегацияның составынга Ак бажыңның киргени база-ла таварылга эвес. Женевага чедип алдыыган дугуржуушкунуң соолунде эрткен ийи ай дургузунда АКШ-тың администрациязы, күрүне департаментизи болгаш Пентагон дайын белеткелдерин кедергей күштелдирген, кижилерни массалыг узуткаар боо-чепсектерниң чаа-чаа системаларын чогаадырынга болгаш бүдүреринге хөй миллиардар акша-хөреңгилерин чарыгдап келген болгаш чарыгдаар деп турар. Рейганның администрациязының ажыы-биле чарлааны «сылдыс дайыннарының» программазын делегейниң тайбыңга ынак бүгү кижилери ханы хилеңнээшкин-биле бүрүн шаап турар. Америк ядролуг ракеталарны Барыын Европаның чамдык чурттарының девискээринге эккеп тургузарын АКШ ам-даа уламчылап турар. Америк администрациязының бо бүгү дайын белеткелдери шериг күчүзүнүн талазы-биле Совет Эвилелинден артык күштүг болурунче угланган.

АКШ-тың администрациязы бодунуң айыылдыг дайын белеткелдерин агартыр болгаш чажырар дээш Американың Каттышкан Штаттарының болгаш делегейниң хөй-ниитизин мегелээр сорулга-биле соолгу үеде пропагандистчи кампанияны улам-на калбартып, Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак күженииишкиннерин удур нүгүлдээшкиннерин кылып турар. АКШ-тың администрациязының бо бүгү планнары болгаш хөделиишкиннери американнарның хөй нуруузунуң күзел-соруунга база чөрүшпес болуп турар. АКШ-тың хөй-ниитизиниң са[illegible]онализы алган түңнелдери ындыг: ядролуг дайын бир эвес кыптыга бээр болза, ындыг дайынга тиилекчи-даа, тиилеттирген тала-даа туруп болбас деп, американнарның 90 хуузу санап турар.

Делегейниң ийиги дайынының бөлүк америк хоочуннарының чагаазынга берген харыызынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненко мынча деп онзалап демдеглээн: «Тургустунган байдалдан уштунуп үнериниң чаңгыс аргазы — ядролуг чепсекти кезээ мөңгеде турбас кылдыр узуткаары болур. А үндезин ол сорулганы чедип алырынче орук — ак сеткилдиг, боттуг чугаалажыышкыннар болур, ол сорулганы чедип алырынче бистер шуптувус чүткүүр ужурлуг бис».

В. ЧУКСЕЕВ.
(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙЛИГ БОЛУР

1963 чылдан эгелеп он ажыг чылдар иштинде хойжулавышаан бригадирлээн мен. Ынчан бригадирлерге доктаамал шалың чок, чүгле бригаданың орулгазының 10 хуузун санап бээр турду. А ам болза бригадирлер мал малдаарындан хостаткан, акша-шалыңы-даа хөй.

Ол үениң иштинде бригаданың көргүзүү чылдан чылче эки болуп, чүгле совхозтуң бригадаларының арызынга эвес, харын республиканың мурнакчы хойжу бригадаларының одуруунга санадып келген. Эки түңнелдерни чедип ап турганывыс малчыннарның кызымак, ак сеткилдиг ажылының ачызында дээрзин чугаалаар херек. Бригадир кижи малчын кадрларны шын шилип алырда, ылаңгыя сакманчылап келгеннериниң аразындан кончуг кызымак аныяктарны кичээнгейге ап, мал ажылынче ээктиреринни кызары кончуг чугула. Бригаданың мурнакчы малчыннарының аразындан арга-дуржулгалыг хоочун малчын Д. Н. Ооржак чазактың дээди шаңналы Ленин ордени-биле ийи удаа шаңнаткан болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты чаалап алган.

Бригадирлээрим дээрге кандыг-даа хос-чай чок, кыштың соогу, чайның изии-даа дивес, амыр-дыш чок ажылдарның бирээзи. Ол черле ындыг болур ужурлуг-даа — совхоз дирекциязының, парткомнуң болгаш коллективтиң бодунуң кежигүннериниң идегелин шынзыдары бригадирден негеттинер. Бригадир ажылымның эң соолгу чылында космонавтарның Ю. Гагарин аттыг вымпелин чаалап алдывыс. Ол чылын бригадавысты аныяктарның хойжу бригадазы кылдыр эде тургусканы-биле дагдыныкчызы болуп турганым аныяк малчынга хүлээдип бергеш, оон бээр ол бригаданың аныяктарының дагдыныкчызы, улуг малчын болуп ажылдап чор мен. Мээң ол кылып келген чымыштыг, ажылым халас барбаан — мээң бөдүүн ажыл-ижимни партия, чазак бедик-биле үнелеп, «Хүндүлелдиң Демдээ» орден болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Малчынга сөс

Хөй чылдарда ажылдааш, хойжунуң мергежилиниң чамдык чажыттарын билип алдым. Чижээлээрге, мал ажылынга дээре көргүзүгнү чедип алыр деп бодаар болза, бир-ле дугаарында, малдың ажаалдатежээлдезин экижидериндеn эгелээр ужурлуг. Малды чайын ыыраа-сээк чок серинн черлерже тайгаладыры кончуг чугула. Чамдык малчыннар кежериндеn шуугүүгеш, кыштагга кошкен хевээр чазаандан шимчевес болур. Оон түңнелинде изиг черлерге хой одарже үнмес, девээ, хөлеге эдерип чыда хүнзээр. Оон уламындан күш-дендилдезин чедир албаанындан эдержилгеге кирери озалдаар. Ол ышкаш хой ыыраа-сээктен кыртуур, аарыычал болур.

Сентелгени май айда чорудары таарымчалыг. Ол үеле мал оолдаашкыны доозулган, анай, хураган маңдый берген, хүн дурту узаан турар. Оон соңгаарладырга хой кыргылдазы, оон чүгүлдазы, чайлаглаашкын, мал чеминиң белеткели, сиген кезилдези дээш чижектиг чугула ажылдар улаштыр туруптар. А октябрь, ноябрь айларда өдек-кыштаг сентелгезин шынарлыг болбас, чүге дээрге, чер доң болур база ол ышкаш сооп келгенде ол ыыштар кургавас болур. Бир эвес агаар-бойдус таарымча чок, күс эрте дүжер болза, кыштаг сентелгезин кылыр хамаан чок, удур-ла кыштаглаашкынче кирер апаар болгай.

Малды шын чемгерери база нарын айтырыг. Сүт кудар онгачаларга суг кезээде чылыг турар ужурлуг. Ылаңгыя оъттеп кааш дедир бергенде азы малдың суг ижип турган черлери доштталып, чаактай бергенде, малдың сугга негелдези канчаар-даа аажок улгадыр. Суг хандырылгазы баксыраарга, хойнуң дүгү безин дүжүп, кажаа иштинге дүшкен дүктер ковудээр, чеже-даа оъткарып чемгерерге хой тоттур чем чип албастаары илдең болур. Ынчангаш хойжу кижи малынга сагыш човангыр болуру, хүн бүрүде кичээнгейлиг хайгаараары чугула.

Бо чылын дуңгужун төрүүр хой кадарып турар мен. Дуңгуш хойну оолдадып алыры эң-не берге. Оларның хөй кезии хураганың хозар болгулаар. Ынчан харысалга кошкаар болза, хураган чедир алдынмас. Хоюм ам орту эртти оолдай берген, чаш төлүнүң баш саны мендн. Төрүүр чүс хоюмдан 90-дан өрү хураган алыр деп хүлээнген болгай мен.

Өг-бүле амыдыралдың аайы-биле ам өөм ээзи-биле ийилээ арткан бис. Уругларывыс хөй. Оларның шуптузу тускай өөредилге черлерин доосуплап алган, чер-черде ажылдап, чурттап чоруурлар. Ындыг-даа болза келгенде, бистиң бачым ажылывыска дузалажыптарлар.

Бүгү арга-дуржулгаларны ажыглап тургаш, он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелеримни күүседир дээш бүгү күжүмнү салып, ажылдап турар мен.

О. МОНГУШ,
Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң хоочун хойжузу.

Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

МОДАЛАР БАЖЫҢЫНЫҢ КЫРЫНДА МОДАЛАР ЧЫСКААЛЫ

1985 чылдың чайынында Москвага болуп эртер аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының хүннеринде аныяктар хептериниң модельдерин көргүзүлгезин театржыттынган көрүштүг көргүзүг кылдыр эртирер деп турар. Оон организакчылары ону көрүлде залының дашкаарлаткааш, Аныяктар модазының москва бажыңының кырында тускай кылдынган кырыша-шелчүгешке эртирер деп шиитпирлээннер.

— Улустарның кедип чаңчыккан национал хептери амгы үениң аныяктарының негелдезинге канчаар дүгжүп турарыл дээрзин көргүзерин күзел турар бис — деп, Аныяктар модазының бажыңының кол чурукчузу Соселия чугаалайдыр. — Ортаакы Азияның болгаш Прибалтиканың совет республикаларының база Сибирьниң аңгы-аңгы девискээрлериниң чурттакчыларының национал костюмнеринге үндезилээш, бистиң чурукчуларывыс болгаш модельчилеривис ол хептерниң аныяктарга таарыжыр хевирлерин болбаазырадып кылганнар. Ийет, кандыг-даа чурттуң национал костюмнериниң онзагай хевирлеринде аныяктарга таарыжыр каас хептер кылып тургузарынга төтүнмес материал бар деп бодаар-дыр мен.

Аалчылар болгаш фестиваль киржикчилери Аныяктар модазының бажыңынга келгеш, аңаа хөй модельчилерниң, оларның аразында дендии ажык москвачы кыстарның — 19 харлыг Маргарита Оболенскаяның база 23 харлыг Ирина Роговецтиң — ховар дээш ажылдары-биле таныжарлар. Ол кыстар чүс ыыгам чаа модельдерни ажылдап кылганнар.

Аныяктар модаларын фестивальдың бүгү хүннериниң дургузунда хүнүн-не көргүзер. Бо көргүзүглерниң чамдык онзагай чүүлдеринче кичээнгей салырын чугаалаар бодадым. Бирээде, кижи бүрүзү бодунуң сеткилинге таарышкан хептерни ол-ла дораан чагып кааш, бир-ийи хонганда ап болур. Ийнде, орус үлегер сөсте чугаалааны дег «кижи бүрүзү чүгле «кижилер көөр» эвес, «болуп база көргүзер» даштыкы аалчыларның аразында бистиң көллегаларывыс-модельчилер, чурукчулар база бар бооп болур. Үште, хүн бүрүде кедер костюм азы платье оон-биле аайлаштыр өңнежи берип болур чаңгыс элементиниң күсели-биле. Чижээлээрге, өңнүг мөөн-ораарның азы аржылдың, бөдүүн-даа болза сиилиг шлапаның азы бөртүгештиң немешкениндеn кызенчиг хеп болу бээрин аалчыларга кузелдиививс-биле көргүзүп бараалгадыр бис.

Модалар чыскаалы бодунуң каас көрүштүүнүң, хөгжүм үделгезиниң ааймы-биле бүгүдениң сеткилинге таарымчалыг болур боор деп идегеп турар бис. Найысылалдың Модельдер бажыңнарының кол-кол ажылдакчыларындан ангыда, таңцы [illegible] талазы-биле аныяктарның Москвада сурагжаан «Пластика» дээр сонуургактар студиязы база аңаа киржир. Москва консерваториязының студентилери ол көргүзүгге хөгжүм потазын бижип турарлар.

Өңнер, хевирлер болгаш хөгжүм талазы-биле бистиң байырлалывыстың болур черниң бажың иштинден крыша кырынче үндүргеш, ооң-биле бистер чүгле эдектиг байдал-биле кижилерни кайгадырын бодавайн турар бис, харын Москва хемин болгаш 28 чыл бурунгаар, 1957 чылда Москвага болуп эрткен аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-делегей фестивалының киржикчилериниң үндезилеп, тарып олуртканы «Найырал варылын» сонуургаар аргалыг көргүкчүлерге бараалгадыр бодап турар бис — деп, Лидия Соселия түңнелинде чугаалады.

Г. САЕНКО.
(ПМА).

УЛАМ ЭКИ ӨӨРЕНИР БИС

Республиканың ангы-ангы районнарындан келген, аажы-чаңывысты билиншес-даа болзувусса шуптувустуң кузелинис чаңгыс — башкы болур, келир үениң чаштарын кижизидер. Ол кузелинисти чедип алыры-биле Кызылдың башкы училищезинде өөренип тур бис. Студент амыдыралывыстың баштайгы чылының чартыы эрткен. Чартык чылдың түңнели-биле бистиң 1 «б» бөлүүвүс училищеде чарлаттынган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Аңаа өөрүвес аргавыс чок. Чүге дизе социалистиг чарыштың негелделери аажок шыңгыы. Ынчалза-даа бистиң бөлүкте багай өөредилгелиг, корум-чурум үрээр, ичээл шагы үзер, училищениң эт-херекселинге кам чок кижи чок. Баштайгы чылдан эгелеп бот-бодувуска негелделиг болуп, быжыг билигни чедип алыр ужурлуг бис дээрзин бистиң бөлүктүң сургуулдары эки билип турар.

Бөлүүвүсте шупту комсомолчулар бис. Кижи бүрүзү комсомолчу даалгалыг. Өөредилге, эрыг-шевер, культура-массалыг ажылдарны харылзап турар секторлар эки ажылдап турар болгаш чедиишкиннерлиг болуп турарывыс ол. Доозукчу бөлүктерден үлегер ап, арга-дуржулгавысты улам бедидип, студент амыдыралывыс улам-на солун болзун дээш ам-даа чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар бис.

Бистиң бөлүктүң сургуулдарының кыска үе дургузунда бот-боттарын эки билчип, эптиг найыралдыг, эки өөредилгелиг апарганынга удуртукчу башкывыс Тамара Тихоновна Тихонованың киирген улуг-хуузу улуг. Ол кайгамчык эптиг эвилең, сагыш човангыр, бистиң өөрүшкү, муңгараалдарывысты үлежип билир кижи. Башкывыс —бистиң ёзулуг-ла өйнүүвүс. Оон эрттирип турары класс шактарындан шынап-ла, дыка-ла хөй солун чүүлдерни билип ап турар бис. «Эрте-бурунгу Тыва», «Ленин болгаш Тыва», «Тыва эки-турачылар» деп темалыг класс шактары болгаш совет башкы дугайында, культурлуг кижи дугайында темалыг кежээлерни эрттиргенивис кажан-даа уттундурбас. Оон аңгыда делегей байдалы-биле СЭКП ТК-ның үндүрген доктаал, шиитпирлери-биле доктаамал таныжып, өөренип турар бис. Неделя санында бөлүүвүске «Тенчигеш» деп шүгүмчүлелдиг хана солунну үндүрүп турарывыс база ажыктыг болуп турар. Аңаа илереттинген четпестеривисти аравыста чугаалашкаш, дарый чайладып чаңчыгып алдывыс.

Училищеге болуп эртип турар бүгү хемчеглерге база бөлүүвүс идепкейлиг киржип турар. Чижээлээрге, Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан кежээлерни училищеге доктаамал эрттирип турар. Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлары Муса Джалиль, Юлиус Фучик болгаш өскелерге-даа тураскааткан кежээлерни аажок сонуургаан бис. Амгы үеде Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан уран чүүл көргүзезинге белеткенип тур бис. Янзы-бүрү конкурстар, темалыг кежээлер, спортчу маргылдаалар эрттирип, бистиң студент амыдыралывыс хөглүг болгаш солун болзун дээш сагыш салып чорууп башкыларывыска четтирдивис деп харыылап, моон соңгаар-даа чаа ажыл-херектерге идепкейлиг киржип, эки өөренивисти хүлээндивис.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТА: тиилекчи болган бөлүктүң сургуулдары; бөлүктүң удуртукчу башкызы Т. Т. Тихонова.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

ШИИЖЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва театрның сценазында — классика. Сураглыг комедия бижикчизи Ж-Б. Мольер база катап тыва сценада. База катап деп сөстү сеглээр чылдагааныывыс болза, он чеди чүс чылдың француз комедиограф чогаалчызы Ж-Б. Мольерниң «Тартюф», «Албадаткаш эмчи болган» деп каттырынчыг шиилерин республиканың хөгжүм-шии театрының артистери көрүкчүлерге бараалгадып келген. Эң ылангыя «Албадаткаш эмчи болган» деп комедияны дөртен база чеден чылдарда ийи удаа бистиң сценавыска тургускан.

Театрның тыва бөлүүнүң артистери каш хонук бурунгаар уран чүүл чөвүлелинге сураглыг чогаалчының «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп комедиязын чедиишкинниг дужааган. Ук шииниң Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, режиссер К. Сагды очулдургаш, тургускан. Шии каас-шиник дерилгелиг, маадырлары чүзүн өңнүг, шеверги идик-хептиг. Ол бүгү — театрның кол чурукчузу В. Шульгинниң ... А. хөгжүм каасталгазын артист А. Огнев таарыштырган.

Кол маадыр Скапенниң ролюнда аныяк артист В. Наксыл. Бо шиинде аныяк артистер хөй-биле киржип турарлар. Чижээлээрге: А. Салчак (Аргант), С. Соржу (Октав). А. Тюлюш (Леандр), З. Байыр-оол (Зербинетта). Н. Наксыл (Гиацинта) оларның уран талантызын көөрү магадаачыг. «Хоочун-коктуг» дижир. Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Ч. Монгуш (Сильвестр), Р. Серен-оол (Нерина) болгаш хоочун артист К. Сапык-оол (Жеронт) олар силерни база катап өөртүрлер.

Шии театрның сценазынга бир-ле дугаар март 9-та салдан кээп, Мольерниң үш чүс ажыг чылдарда чурттап келген маадырларынга ужуражып, катыы-хөглүг болуушкуннарны кады чурттажыры кымга күзенчиг эвес боор. Адаларның ажы-төлү дээш туружу, аныяктарның ынакшылдан сырыңналы, хөделдериниң хөглүг-баштак үүлгедиглери солун-на болдур ийин.

Ук шиинде артистер март 11-ден эгелээш, Эрзин, Тес-Хем районнарның ажылчыннарынга бараан болуру-биле аъттанышканнар.

С. БОЛАТ-ДЕМИР.

Өг-бүле болгаш аажы-чаң

ЭКИ СЕТКИЛ—ЭКИ БЕЛЕК

Бо чылдың февраль 3-те парлаттынган «Шынга» үнген Н. Тыртык-Караның «Куйчуглар болгаш кенээттер» деп материалы черле солун деп бодаар мен. Чүге дээрге кижилерниң аразында харылзаалар кандыг болза эки деп айтырыгга ында дээш турар. Куйчуглар болгаш кенээттерниң аразында хамаарылга дээрге-ле чүгле ол ийи кижиниң аразында айтырыг болуп турар эвес, харын ниити өг-бүледе бүгү кижилерниң салым-чолунга, аажы-чаңынга хамааржыр деп бодаар мен. Өг-бүледе кымнар бар деп бодаар силер. Куйчугларның оолдары база бар-ла болгай. Оларның салым-чолу, аас-кежиктиг чурттаалгазы өг-бүледе ниити байдалдан онза хамааржыр. Оон туржук өг-бүлете бичии кижилер төрүттүнүп келген болза, куйчуглар биле кенээттерниң аразында багай харылзаалар ниити өг-бүлеге кижизидилге айтырыы аскаар. Куйчуунуң чүгле думчууп бодаар, мен-не кончуг мен дээр байдалындан ийи аныяк кижиниң аразында найыралы, ынакшылы-даа буступ болгай-ла. Ол кончуг багай.

Сөөлгү үеде эскерип чоруурга, оглунга кадайны боттары «шилиир» дээр аныыг чамдык ада-иелер тыптып турар. Кым-даа болза ажы-төлүнге аас-кежикти, эки чурттаалганы күзээри билдингир. Ынчалза-даа шак ындыг «шилилгениң» чүгле чүвениң алыс хаынын бодавайн, келинниң шыдалгырын барымдаалаар болза, черле таарышпас. Урууга шыдалгыр күдээ тывары оралдажыр чамдыктар база бар болуп турары чажыт эвес-ле болдур ийин.

Аныяк өг-бүле чаа тургустунуп турда, куйчуглар-даа магалыг-ла. Чоорту ажы-төл төрүттүнүп, көнүдей бээрге, кижилер көрүнмейн баргылаары база турар. Ону черле кижи кайгаар. Та уруг-дарыгдан шүүтсүнери ол чүве, та кана-ла ынчап турар дээш херекке албазы ол чүве.

Кижиниң чоок улузу кижи-биле эдержип, аралажып чоруурга сеткилге чиик ышкаш сагындырар болгай. Эки сеткил кижиге эң-не эки белек ол деп бодаар мен. Черле өске эш-өөр ону чүү деп бодаар ирги? Ажы-биле чугаалаарга, өг-бүлеге кижилерниң аразында харылзаазы эң-не кол чүүл болур ужурлуг. Силер чүү деп бодаар силер?

З. САМБУУ.

УГААЗЫЛАЛДЫГ БОЛЗА ЭКИ

Өг-бүлеге ажы-төл чоорту өзүп, школаны доозуп, амыдыралчы оруунче кирер. Бир чамдык уруглар улаштыр өөренгеш, дээди азы ортумак-даа эртем-билиг чедип алырлар. Олар база-ла «боттарының сеткилинге тааржыр, ынак кижилеринге таваржы бергеш, оон ол чурттап чоруй баргылаар. Өске-бир чамдыктары школа соонда төрээн совхозунга азы кандыг-бир бүдүрүлгеге ажылдап артып каар. Өөредилгени бот-өөредилге биле уламчылап азы амыдыралга быжыы-биле тургустунуп, бут кырынга туруп алгаш-даа өөренип бээрлер. Хууда амыдырал-чурттаалгазын база болур-чогуур-биле шиитпирлеп алган болурлар.

Хууда амыдырал-чурттаалгазын тудары белен эвес айтырыг болбайн аан. Че-ве дээш-ле олуржу тыртып алыр эвес. Үе-шагның хыналдазын эртер, бот-боттарынга сеткил-сагыжын тааржырын-даа барымдаалаар апаар болгай. Мен маңаа Н. Тыртык-Караның февраль 3-те «Шынга» парлаан «Куйчуглар болгаш кенээттер» деп чүүлүн сонуурган номчааш, чамдык чүүлдерниң дугайын бижикседим. Ол чүүлдү «Өг-бүле болгаш аажы-чаң» деп улуг эгениң адаанга парлааны кончуг эки деп санаар мен. Куйчуглар болгаш кенээттер аразында харылзаа дээрге-ле бүдүн өг-бүлениң айтырыы-дыр. Өг-бүле дээрге ниитилелдиң эге үндезини болгай. Ынчангаш бистиң аныяк өг-бүлелеривистиң кандыг болурундан хөй чүүлдер хамааржыр. Ажы-төлдүң салым-чолу-даа, оларның кандыг кижилер болуру-даа оон хамаарылгалыг. Кара бижезинден улуг улустуң өөдележок аажы-чаңын көрүп өзүп келген уругларның аажы-чаңынга багай салдар халдавас чадавас. Азы олар кедизи барып чүве тоовас, кадыг сеткилдиг болу берзе канчаар.

Ийи кожалар азы чаңгыс суурнуң шыдалдыг дээн ийи херээжен кижизи аразында дүгүрүшкаш, бирээзи оглунга кадай кудалааш, өскези уруунга күдээ «тып» берген дижик. (Ындыг таваржылгалар бар болдур ийин!)... Чамдыкта салым-чаяан таарыжы бүткеш, аныктарның амыдыралы ужукталып ...-даа баар-ла харын. Ол харын аас-кежиктиг таварылга-дыр. ... кижиниң амыдырал-чурттаа... ... диг таварылгаларны база билир мен, болуп-ла тургулаан. Чүгле ооң дугайын тодаргай бижиксевейн-дир мен. Чүге дээрге шак ындыг байдал-биле ажы-төлүн «таарыштырып-саар» чамдык иелер, адалар бодаалзып дээш.

Д. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга району.

БОЙДУС—ААЛЫВЫС, БАЙЛААВЫС

Бойдус камгалалының дугайында айтырыгны «Шын» солунуң арыннарынга бижикчи эш-өөрүң үргүлчү көдүрүп турары өөрүнчүг-дүр. Мен база оларга бүрүнү-биле каттыжып, бо чүүлдү бижидим.

Мээ-мелерелдиг-даа болза, чамдык кижилерниң чүвениң кедизин бодавас, чүгле чаңгыс хүн-биле чурттап чоруурун көөрге чаржынчыг-дыр. Бистиң чурттаан орай-чуртувустуң байлаан: арга-арыгны, аң-меңни камнап хумагалавас, кээргевес, камгалавас дон баарлыг кижилер ам-даа бар. Бистиң «Тере-Хөл» совхоз Тываның эң каас-чараш, чурумалдыг бойдустуг черинде турар болгай. Чурттуң кайы-даа булуңнарындан келген улус-чон ону дыка сонуургап, чараштынар. Тарыс аржаанының сураан дыннаваан кижи Тывада чок, чайны дургу хөй чон борта кадыып эмнежип, кээп турар. Ол улустуң аразында чамдык сарыыл чок кижилерниң аржаан девискээрин бужартадып, дээскиндир өзүп үнген үнүш-бойдусту, ында тудуп каан бажың-балгатты үрегдеп, төтчеглей бээрин хомудаачыг.

Кунгуртуг суурдан ырак эвесте төөгүлүг байлак Тере-Хөлүвүсте ондатра, шортаан, калбак-балык дээш каңдыг балык-байлаң, аң, куш чогул. Ол бүгү байлакты камгалап кадагалаар тургаш, харын кара туравыста узуткап, төтчеглеп турарывыс дыка багай-дыр. Ам чамдык аң-мең, куш, балыктың сан-хемчээли мооң мурнунда турганындан дыка эвээжеп, ховартай берген. Ооң чылдагааны бистиң камналга чогувуста, бойдустуң хайыразын шын ажыглап билбезивисте. Чижээ, аң-меңни төтчеглекчи ёзу-биле, аңнаар сезонну барымдаалавайн кырып турары эң шын эвес чорук. Бисте егерлер бар, ынчалза-даа олар чүк-чүктен келген төтчеглекчилер-биле демиселди кошкак чорудуп, оларны туразында аажылап турар.

Черле ынчаш, бойдус камгалалынче бүгү чонну мооңнеп, ооң дайзыннары-биле чаныш-сыныш чок демиселди чорудары чугула. Школачылар аразында бо талазы-биле ажыл база багай чорупт турар. Суур чанында чодураалары чаа чечектелип орда-ла сып үрегеп турар улус школаның өөреникчилери болур. Бистиң өзүп орар салгалывыс бичиизинден-не бойдусту хумагалап көрбес болза, ооң соонда канчап черниң ёзулуг ээлери боор шыдаар? Бичии уруглар болгаш аныяк өскен-биле кижизидилге ажылын чорудуп тура, бойдус камгалалынче улуг кичээнгейни салза эки деп бодаар мен.

Оон ыңай ажыл-агыйны шын эвес организастаанындан база бойдус когарап турар-дыр. Чижээлээрге, тудуг кылыр ыяшты кайы-хамаан чок кезип, чамдыкта кезип алган чудуктарын безин ажыглавайн, олчаан каап турары кончуг ажыл-агыйжы эвес чорук-тур. Суур чаагайжыдылгазының үезинде тайгадан туруп эккелген ыяштарны олуртуп каапш, оон ажаап-карактавайн, суггарбайн турарының уржуу-биле чылдың-на эндерик чаш ыяш кадып каап турар.

Бойдус-биле кижи аразында тудуш харылзаалыг. Төрээн черивистиң байлааи камнаар, өстүрер ужурлуг бис.

Р. ЧЫПСЫН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ

12. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — Л. В. Бетховен. Сехстет ми бемоль мажор. 9.45 —«Тоолдун аалчылары». 11.10—11.15 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 —«Беш чыл—кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 — Концерт залында школачылар. 16.15 — Совет чуртта уран чүүл. 16.45 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турары. 17.15— Партия дугайында чечен чугаалар. 18.00 — Концерт. 18.30 —Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Великобританияда ангы демиселдиң дугайында телеочерк. 19.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Москва). 21.00 —«Үе». 21.35 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 22.30 —М. Глинка. Тенмээн соната. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. фильм. 8.35; 9.35 —Музыка. 2-ги класс. 9.05; 12.40 — Француз дыл. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга дамчыдылга. 10.35; 11.40 —Физика. 8-ки класс. 11.05 —«Шыдыраа школазы». 12.10 — География. 6-гы класс. 13.10 —«Билир болгаш кылып билир». 13.40 — К. Чуковскийниң чогаал ажылдары. 14.25 — «Бойдус дугайында эртемнин» почтазы. 14.55 —В. Маяковскийниң чогаалдары. 15.55—16.00 —Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.45 — «Культура болгаш амыдырал». 19.00 —Киножурнал. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 —«Азия тевү». 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Чайка». Уран-чечен фильм. 23.10—00.00 —Фильм-концерт.

13. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 1-ги серийазы. 10.10 —«Аян-чорукчулар клуву». 11.10—11.15 — Телемедээлер.

14.15— Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильмнер. 15.10— Чалыыларның чогаадылгалары. 15.40 —«Иван Мележтиң салым-хуузу болгаш номнары». 16.30—«Калевала» музыказы». 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Мультфильм. 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Киножурнал. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Концерт. 19.50 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 2-ги серийазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. Төөгүде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. 9.05; 13.10 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниитилел дугайында билиг. 10.35; 11.40 —М. А. Шолохов. «Нахалёнок». 6-гы класс. 11.05 — Авам школазы. 12.10 — Физика. 7-ги класс. 12.40 — Астрономия. 10-гу класс. 13.40 — Суд органнарының ажылының дугайында. 14.20 — Г. Р. Державин. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннарындан. 15.10 — Өөреникчилер танцылап тур. 15.45—15.50 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сылдысчыгаш». 18.45 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия тевү». 19.30 — Телемедээлер. 19.40 —«Аныяк малчыннар». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.50 — Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Мистер икс». Уран-чечен фильм. 23.05 — Док. телефильм. 23.25—00.00 — А. Дворжак. Концерт.

14. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 2-ги серийазы. 10.00 — Чалыыларның чогаадылгалары. 10.30; 10.35 —Телемедээлер. 14.15 —Телемедээлер. 14.55 —Док. фильмнер. 15.35 —Концерт. 16.30 —«Шыдыраа школазы». 17.00 —«Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.45 — «Хөглүг нотажыгаштар». 18.00 —«Миллионнарның ленинчи университеди». 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал. «Дем каттыжышкыны». 19.30 — Концерт. 19.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 3-кү серийазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга С. Смирновтуң очулуктеры. 22.00 — Джаз панорамазы. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — В. В. Маяковскийниң чогаалдарындан. 7-ги класс. 9.05; 12.30 —Испан дыл. 10.05 —ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Физика. 9-ку класс. 11.05 —«Өг-бүле болгаш школа». 12.10 —Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. 13.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турары. 13.30 — «Портрет жены художника». Тайылбыр бижимелдиг уран-чечен фильм. 14.55 — Үнүштер дугайы. 15.40—15.45 — Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 —«Школа реформазы—боттанып кымда». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тевү». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Время зимних туманов». Уран-чечен чаа телефильм. 1-ги серия. 22.45—00.45— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол»—ЦСКА.

15. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —«Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 3-кү серийазы. 10.00 — Совет Эвилелиниң Маадыры Алма-Атаның кызыгаар училищезиниң начальниги М. К. Меркулов-биле школачылар ужуражыр. 10.45—10.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — Орус чугаа. 15.55 —Концерт. 16.15 — Черле, дээрге болгаш далайда. 16.45 — «Уругларга аңчыгаштар дугайында». 17.15 —Иоганн-Себастьян Бахтың төрүттүнген хүнүнден бээр 300 чылынга. 18.00 —«Машиналарның амыдыралы узадыр. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» —ЦСКА. 19.45 —«Две пары и одиночество». Чаа уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 —Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.55 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.05 — К. Кулиевтиң шүлүктери. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. 12.30 — Зоология. 7-ги класс. 13.25 — П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 14.20 — Драматургия болгаш театр. «Живой труп». 15.05 — Музыкалыг интервью. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00—Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.50 — «Азия тевү». 19.20— Телемедээлер. 19.30 —Чарлалдар. 19.35 — «Сөөлгү хүнү келгенде». Шии.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.30 —«Время зимних туманов». Чаа уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 22.40 — Док. фильм. 23.00—23.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва)—«Днепр».

16. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.35 —Концерт. 9.05 — АБВГД-жигеш. 9.35— Чурттуң музейлеринде. 10.10 — Чаа док. фильм. 10.45 — «Ону кылып шыдаар силер». 11.30 —«Өг-бүле болгаш школа». 12.00 —«Эш ыры». Бүгүэвилеедиң телеконкурузу. 12.30 —Денис Васильевич Давыдов. 13.35 — «Эрес-дидим чоруктуң дурумү-биле». 14.05 — Улустуң уран чогаадылгазының талазы-биле программаларның VI делегей фестивалындан (Бенин). 14.30 —Бөгүн делегейде. 14.45— «В. И. Ленин. Амыдыралының арыннарындан». «Симбирская трилогия. 1870—1887 чылдар». 2-ги фильм. «Отчий дом». Хөй сериялыг телефильм. 15.45 — Уругларга фильм. 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иваненконуң беседазы. 17.30 —Мультфильм. 17.40 — Чаа док. телефильм —«ССРЭ—Мексика. Найырал арыннары». 18.30 — Концерт. 19.00 — «Дириг амытаннар дугайы». 20.00 — Концерт. 21.00—«Үе». 21.35 — «Из жизни отдыхающих». Уран-чечен фильм. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазыңза. 8.30 — Бистиң садывыс. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — «Билдиңер-даа болза, бузурениг эвес». 10.30 — Концерт. 12.00 — Челябинсктиң телестудиязының программазы. 13.00 — Концерт. 13.55 — Бүгүдеге стадион. 14.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Музыкалыг дамчыдылга. 15.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.35 — Фильм-концерт. 17.35 — Телеклуб — «Москвичка». 19.20 — Делегейде болуушкуннар довчуулалы. 19.35 — Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады: «Динамо» (Москва) — «Сокол». 23.15—00.00 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеричизи».

17. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «Спортлотонуң» 11-ги тиражы. 8.45 — «Будильник». 9.15 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 10.15 — «Кадыкшыл». 11.00 — «Эртенги почта». 11.30 — Телеочерк — «Космонавтыларның черде базыды». 11.45 — «Кодээниң шагы». 12.45 — «Музыка киоску». 13.15 — Док. фильм. 13.20 — В. Гаврилин — «Перезвоны». 15.15 — Бөгүн — чурттаалга-коммунал ажыл агыйның болгаш амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү. 15.45 — Уругларга фильм. 16.15 — Делегей панорамазы. 17.00 — Концерт. 18.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Зенит» — «Спартак». 20.45 — Улустуң ырлыглары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаа фильм-концерт. 23.00—23.10 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. фильм. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Док. телефильм. 10.40 — «Ленинградтың дисклентизи ойнап тур». 11.05 — Акробатикага ССРЭ чемпионады. 11.35 — Улус уран чогаадылгаларының дугайында программаларның V Делегей фестивалы (Бенин). 12.00 — Делегей болгаш аныяктар. 12.35 — Мультфильм. 13.20 Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Великая Отечественная». Киноэпопея. 9-ку фильм. — «Битва за Кавказ». 10-гу фильм — «Величайшее танковое сражение». 15.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.30 — «Иркутская история». Уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 17.45 — «Я не Дон Кихот». Уран-чечен чаа телефильм. 18.50 — Киножурнал. 19.00 —Шылгарангай совет композитор Д. Д. Шостакович. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — З. Сосницка ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Происшествие на турбазе». Уран-чечен фильм (Румыния). 22.50 — Док. телефильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) — «Торпедо» (Москва).

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттыг кужу секундазы 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 25—30, чамдык черлерге 15—20 градус соок. Хүндүс 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 27—29, хүндүс 9—11 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

МАРТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Три брата» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дума про казака Голоту» 9.30, 13.20, «Без права на провал» 11.10, 15.00, «Благие намерения» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Мой избранник» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Три дня Виктора Чернышева» 15.00, 17.00, 19.30 (узаткан) шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3066.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле күрүнес комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00331.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 61 (12751) | 1985 чылдың март 13, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Константин Устинович Черненконуң мөчээниниң дугайында дыңнадыг совет кижилерге, бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенге ханы кажыыдалды болдурган. Чурттуң ажылчы чоннары кажыыдал митингилеринге ленинчи партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы-биле чарлыышкын ёзулалын кылып, социалистиг Төрээн чурттуң чалбыыштыг патриоду, тайбың болгаш коммунизм дээш могаг билбес демиселчиниң тураскаалын ханызы-биле хүндүлеп сактып турарлар.

Константин Устинович ЧЕРНЕНКО

К. У. Черненко-биле Москвада чарлыышкын ёзулалы

Совет чурт ханызы-биле кажыыдап турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң чүрээ соксаатаан.

К. У. Черненконуң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы партияның болгаш чоннуң хереэнге шынчы бараан болурунга, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар, совет улустуң чаагай чорууп бедидер дээш, бистиң социалистиг ниитилелистиң бүгү талалыг сайзыраңгайжыдар дээш, чер кырынга тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демиселге бердинген.

Март 12-де 10 шакта ажылчы чоннуң Константин Устинович Черненко-биле чарлыышкын ёзулалы эгелээн. Хааржакты тургустунган Эвилелдер бажыңының Колоннанг залы кажыыдалдыг кылдыр дерээн. Мөчээн кижиниң бажының чанында туктарны мөгейтир тургускан. Совет Армияның дайынчылары хааржакты чанында таңныылга турупкан.

Бедигээш баарында өкпең сыртыктарда — Төрээн чурттуң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш К. У. Черненконуң алган шаңналдары: Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының «Кызыл болгаш Маска» деп үш алдын медалы, дөрт Ленин ордени, Күш-ажылдың Кызыл Тук үш ордени, медальдар, а ол ышкаш аңы-дүңма чурттарның дээди шаңналдары. Ленинчи шаңналдың лауреадының демдээ база ында.

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП МХК-дан болгаш Моссоветтиң күүскомундан, СЭКП МК-дан болгаш Мособлсоветтиң күүскомундан, төреллеринден болгаш чоок кижилеринден чечектерни мөчээн кижиниң хааржааның чанынга салган.

Эвилелдер бажыңынче чаа-чаа чечектерни: эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларындан, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарындан болгаш Министрлер Чөвүлелдеринден, министерстволардан болгаш ведомстволардан, партия крайкомнарындан болгаш крайкүүскомнардан, партия обкомнарындан болгаш облкүүскомнардан, хөй-ниити организацияларындан кирип турган.

Хүндүскүнүң 12 шак. К. У. Черненко-биле чарлыышкынның сөөлгү ёзулалын кылыр дээш эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков олар чедип келгеннер. Мөчээн кижиниң хааржааның чанынга СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери чедип келгеннер. Партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, патриот болгаш интернационалист, коммунизмниң идеалдарының тиилелгези болгаш чер кырынга тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи-биле чарлыышкын ёзулалын олар ханы кажыыдал-биле кылганнар.

Ооң соонда Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары К. У. Черненконуң төреллеринге болгаш чоок кижилеринге чедип келгеннер. Боттарының ханы кажыыдалын оларга илергейлээннер.

Колонналыг залче шуушкаиарның ужу-кыдыы көзүлбес — аңгы-аңгы салгалдарның төлээлекчилери, найысылалдың болгаш Москва чоогунуң ишчилери шуваар барып турган.

Кажыыдал аялгазы дыңналып турган. Үш минута эрткенде-ле хүндүлүг таңныыл солуп турган. Орнукшудулганы организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери, партия болгаш совет ажылдакчылар, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, шериг начальниктери, эртемниг болгаш культураның ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлери кажыыдал ээлчээнге турганнар.

Заводтарның, фабрикаларның болгаш тудугларның ажылчыннары, суруглар эртемденнер, албан черлериниң болгаш төлевилел организацияларының ажылдакчылары, найысылалдың студентилери болгаш сургуулдары хааржакты чаны-биле эртип турган. СЭКП-ниң стратегтиг угланыышкыны — ССРЭ-де тургустунган социализмни сайзыраңгайжыдарының, К. У. Черненконуң чугааларынга бүгү тала-биле үндезилээни угланыышкынны олар, бүгү совет улус-биле бир дөмей, деткип турарлар.

СЭКП Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле ажылга үндезин болган партияның ажылдап кылганы сайзыраңгай социализмниң концепциязын улам шиңгээдип ханыладыры болгаш тодаргайлаары ооң ады-биле холбашкан. К. У. Черненко хөй күжүн болгаш кичээнгейин партияның массаларга идей-политиктиг болгаш организакчы ажылының хевирлерин болгаш методтарын сайзыраңгайжыдарынга, ооң кадр политиказынга, Советтерниң, профэвилелдерниң болгаш комсомолдуң, чогаадыкчы эвилелдерниң, улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазының экижидеринче берип чораан. Школа реформазын ажылдап кылырынга К. У. Черненконуң салыышкыны дыка улуг болган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилерин бедидериниң, экономиканы бүгү талалыг интенсификастаарының, эртем-техниктиг депшилгениң шапкынчыдарының дугайында, ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарының дугайында К. У. Черненконуң улуг сагыш салганын совет кижилер бедик-биле үнелеп көрүп турарлар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга ооң чугаазында партияның аграр политиказы улам хөгжүттүнген, Аъш-чем программазын күүседир, улустуң амыдырал деңнелин чайгылыш чок бедидер талазы-биле чугула сорулгалар тодараттынган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунуң чырыткылыг тураскаалын партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары сактып турарлар. Константин Устинович тараачын өг-бүлеге төрүттүнгеш, күш-ажылчы амыдыралын эрте эгелээн, байларга хөлечиктеп чораан. Ооң дараазындагы бүгү күш-ажылчы амыдыралы комсомол, а ооң соонда партия органнарынга удуртукчу ажыл-биле холбашкан. К. У. Черненко ВЛКСМ болгаш СЭКП райкомнарының килдистериниң эргелекчизинге, партия крайкомунуң болгаш обкомунуң секретарынга, Молдавияның Компартиязының ТК-зының килдис эргелекчизинге, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизинге болгаш секретарынга ажылдап чораан. СЭКП ТК-ның 1984 чылдың февральда болган ээлчег чок Пленуму К. У. Черненкону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгаан. Ол ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң элээн хөй чыыштаарының депутаты чораан. 1984 чылдың апрельде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 11-ги чыыжының бирги сессиязынга К. У. Черненко ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуткан.

Партияның К. У. Черненкога бүзүрээн бедик албан-хүлээлгелерге ол шынчы болгаш быжыг туруштуг марксист-ленинчи, тайбың болгаш кижилерниң аас-кежии дээш идепкейлиг демиселчи кылдыр болуп көргүскен. Эң-не байлак амыдыралчы дуржулгалыг, ханы теоретиктиг билиглерлиг, шылгараңгай политиктиг болгаш организакчы аргаларлыг болганындан, ол партия Төп Комитединиң СЭКП-ниң чиңгине шугумун ажылдап кылгаш боттандырып чорудар, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле, партия база күрүне ажылының ленинчи стилин хөгжүдериниң болгаш боттандырарының талазы-биле коллективтиг ажыл-чорудулгазынга улуг салыышкынын киирген.

...Кажыыдал аялгалары чаңгыланып турар. ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, бүдүрүлге мурнакчылары, космонавтылар, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери мөчээн кижиниң хааржааның чанынга хүндүлүг таңныыл ээлчеглерин эртип турарлар.

Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары шимээн чокка кажыыдалдың хылажы-биле эртип турлар. Колонналарда — солдаттар, ужудукчулар, далайжылар, училищелер курсантылары, академияларның дыңнакчылары болгаш башкылары. Олар 1930 чылда К. У. Черненконуң Кызыл Шеригге эки тура-биле барганын, 1931 чылда Коммунистиг партияның хүрээлеңинге кирген эки билирлер. Ол 1933 чылга чедир кызыгаар шериинге албан эрттирип, кызыгаар заставазының партия организациязының секретары турган.

К. У. Черненко ССРЭ-ниң Камгалал чөвүлелин баштап турган, чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарының, Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы белен чорууп бедидериниң талазы-биле хөй чүүлдерни кылган.

К. У. Черненко делегейниң парын байдалында бистиң партияның тайбынныг болгаш улустар аразының айыыл чок чорууп быжыглаарынче, боочепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг дайынның кыжанышкынын узуткаарынче угланган тайбынның ленинчи даштыкы политиказын амыдыралга боттандырары-биле могаг чок ажылдап келген. Ол политиканы совет улус, чаагай күзел-сорукту бүгү кижилер чаңгыс үн-биле деткип келген болгаш деткип-даа турар.

Дипломаттыг корпустуң кежигүннери совет удуртукчунуң тураскаалын хүндүлеп ёзулааннар.

Хүнүң бадыр он-он муң москвачылар Константин Устинович Черненко-биле байырлажыр дээш кээп турганнар. Ол бистерниң угаан-медерелинче марксистиг-ленинчи идейлерниң кайгамчыктыг пропагандизи, эптиг-ээлдек болгаш негелделиг удуртукчу, күш-ажылдың кижилериниң негелде-херегледеринге дыңнангыр болгаш кичээнгейлиг кижи кылдыр уттундурбазы-биле артар.

Совет кижилер СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирин, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыын изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп алганнар. Олар партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай удуртукчузунуң тураскаалын сагыышаан, бедик медерелдиг болгаш организастыг чорукту көргүзүп, ам-даа улуг бодурлүүшкүннүг ажылдаарын, бистиң Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын улам быжыглаарының дугайын, Улуг Октябрьның тугун тиилелтиг тударының дугайын медеглеп турарлар.

(СЭТА).

Россия Федерациязының ажылчы чоннарындан

Партияга болгаш совет улуска таварышкан аар чидириг — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, социалистиг Төрээн чурттуң чалбыыштыг патриоду болгаш интернационалист, тайбың дээш, коммунизмниң идеалдары дээш идепкейлиг демиселчи К. У. Черненконуң бүгү амыдыралы партияның болгаш улустуң хереэнге бердинген.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары Константин Устиновичтиң тураскаалын ханызы-биле хүндүлеп көрүп турар, партия тургузуушкунуң, сайзыраңгай социализм ниитилелин болбаазыраңгайжыдарының, чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаарының, совет кижилерни кижизидериниң, тайбынга шиак ленинчи даштыкы политиканы амыдыралга боттандырарының дыка хөй амыдыралчы ужур-дузалыг чугула айтырыгларын шиитпирлээни-биле холбаалыг. Комсомол ажылынга, Кызыл Шеригге албан эрттирген чылдарында, Красноярск крайның, Пенза областың, Молдавияның партия органнарынга, СЭКП Төп Комитединге карыысалгалыг албан-хүлээлгелеринге — чер-ле болганда ол кандыг-даа аажок ажылгыры-биле, ханы принципчилиг, кижилерге кичээнгейлиг-биле, бедик сеткилдиг-биле онзаланып турган.

Партияның Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу партияның XXVI съездизиниң, Төп Комитеттиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин ёзугаар чурттуң экономиказын интенсивтиг хөгжүдериниң болгаш ооң ажыктыын бедидериниң оруунче шилчидериниң, ажыл-агый механизмин, партияның идеологтуг ажылын сайзыраңгайжыдарының, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидериниң, улустуң чогаадыкчы идепкейин улам көдүрериниң талазы-биле улуг төмчээлиг хемчеглерин боттандырып турар үеде, К. У. Черненконуң организакчы, ленинчи хевирин удуртукчузу талантызы ол СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан-хүлээлгезинге ажылдап турда, бүгү долузу-биле илереттинген. Сагылга-чурумну, хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынче, Советтерниң, комсомолдуң, улусчу контроль органнарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринче партияның угланыышкынын ажылчы чоннар калбаа-биле деткээн. Кадр политиказының, школа реформазының, совет литератураның болгаш уран чүүлдүң ниитилелге ролюн бедидериниң айтырыгларын партия ол үеде идепкейлиг шиитпирлеп турган.

Аңы-дүңма социалистиг чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринче, экономиктиг интеграцияның чаа, дээди хевирлеринче шилчиишкинче, делегей аренезынга социализмниң туруштарын быжыглаарынче партияның болгаш Совет күрүнениң чорудуп турар угланыышкынын ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарынга дугжуп турар.

Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доктуналашкынның принципин Совет Эвилелиниң быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка чорудуп турарын, боочепсекти эндере бүдүрериниң үзүр, ядролуг мөөлдежиишкинниң кыжанышкынын узуткаар, улустарның ёзулуг айыыл чок чорууп хандырар дээш ооң идепкейлиг демиселин делегейниң ак сеткилдиг бүгү кижилери изиг-биле деткип турар.

Кажыыдалдыг бо хүннерде Россия Федерациязының коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бистиң партиявыстың ленинчи Төп Комитединге, ооң Политбюрозунга долгандыр улам сырый каттыжып турар. Коммунистиг партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвилели совет ниитилелдиң күжүнүң болгаш күчү-шыдалының үнези-даа болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының ажылчыннары, тараачыннары, интеллигенциязы партияның иштики база даштыкы политиказын изиг-биле деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Ленинчи аддарлыг туктуг олар улам бедик көдүрелиг, он бирги беш чылдың доозунуу чылының планнарын боттандырарынга боттуг салыышкынны эрес-шудургу күш-ажылы-биле киирерин, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурун СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип турар.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Константин Устинович Черненконуң мөчээнинге Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, ханы кажыыдап турар.

Константин Устиновичтиң бүгү амыдыралы болгаш хөй талалыг ажыл-чорудулгазы улуг Ленинниң хереэнге, Коммунистиг партияның программалыг эчис сорулгаларын боттандырарынга бердинген. Сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдар, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн, социалистиг демократияны быжыглаар талазы-биле коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын хевирлээр болгаш кижизидер, совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле партияның угланыышкынын ажылдап кылырынга база амыдыралга боттандырарынга Константин Устинович улуг салыышкынын киирген. Константин Устинович болуунуң бүгү күжүн болгаш билиглерин партияның тайбынга шиак ленинчи даштыкы политиказын боттандырарынга, социалистиг Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, Чер кырынга тайбынны быжыглаарынга болгаш камгалаарынга берип келген.

Константин Устиновичтиң организакчы талантызы, политиктиг мерген угааны болгаш чүвени баш удур көрүп билири бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң дээди албан-дужаалдарынга ажылдап турда улам чода илерээн. Большевиктиг негелделиг чорук, кадрларга бедик негелделиг болгаш хумагалыг хамаарылга, амгы үениң эң нарын айтырыгларын чогаадыкчы ёзу-биле көөрү, күш-ажылдың кижилери дээш доктаамал сагыш салыышкыны ооң ленинчи хевириниң удуртукчузунуң онзагай талалары турган.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын боттандырарынче, совет улустуң найыралын быжыглаарынче Константин Устинович Черненко улуг киржилгезин салып келген. Коммунистиг партияның мерген угаанныг удуртулгазы-биле СЭКП ТК-ның доктаамал сагыш салыышкынының болгаш кичээнгейиниң ачызында аңы-дүңма совет өг-бүледе Тыва АССР-ниң экономиказы болгаш культуразы бүгү талалыг хөгжүп, ажылчы чоннарның чаагай чоруу доктаамал бедип турар.

Кажыыдалдыг бо хүннерде Совет Тываның коммунистери, бүгү ишчилери СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын долузу-биле болгаш бир эп-сеткилдиг деткип, боттарының хүрээлеңин партия Төп Комитединге долгандыр улам сырый каттыштырбышаан, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың доозунуу чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш эрес-шудургу ажылдап турар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизин чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурунга, коммунистиг тургузуушкунга салыышкынын улгаттырарынга олар бүрүн шиитпирлеглер.

Константин Устинович Черненконуң чырыткылыг овуру Совет Тываның коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының сагыш-сеткилинге кезээде артар.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

КОНСТАНТИН УСТИНОВИЧ ЧЕРНЕНКОНУ ОРНУКШУДАРЫН ОРГАНИЗАСТААР КОМИССИЯДАН

Комиссияның дыңнадыры болза, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чуртка кажыыдалды чарлаар дугайында доктаалын ёзугаар Константин Устинович Черненконуң мага-бодун хөөржүдер хүн 1985 чылдың март 13-те Москваның-биле 13 шак 40 минута турда Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Маадыр-шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининградка, Львовка, Донда-Ростовка, Куйбышевке, Свердловскиге, Новосибирскиге, Читага, Хабаровскиге, Владивостокка, Красноярскиге хоорайларга үгер-боолар демдектээшкиннерин кылыр.

Ол-ла үеде Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге соксаал чок ажылдыг бүдүрүлгелерден аңгыда бүгү бүдүрүлгелерниң ажылы беш минутага соксаар; фабрикаларда, заводтарда, демир-оруктарда, далай болгаш хем флодунуң судноларында гудоктар-биле үш минута иштинде салют ёзулал кылыр.

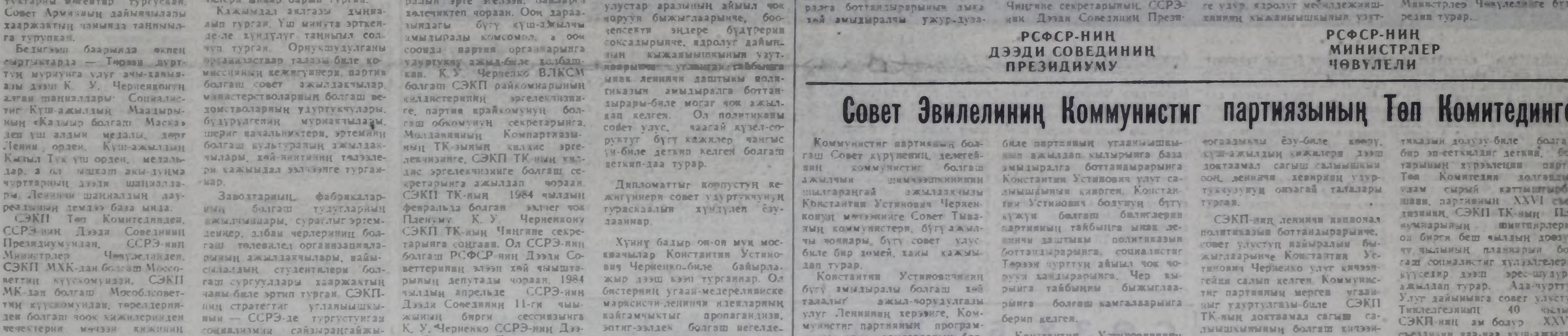

СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилери К. У. Черненкога тураскаал бөдүрүп, кажыыдалдың ёзулалын кылып турары.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Константин Устинович ЧЕРНЕНКО

ПАРТИЯНЫ ДОЛГАНДЫР СЫРЫЙ КАТТЫ ЖЫЫШКЫН

Кызылдың автосептелге заводу. Ажыл шагы төнери билек, республикада хоочун бүдүрүлгелерниң бирээзиниң коллективиниң кежигүннери — ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, албан-хаакчылар заводтуң төп корпузу болур мотор цехинге чыглып келген. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы Константин Устинович Черненконуң мөчээнинге холбаштыр кажыыдал митингизинге келгеннер ол.

Кажыыдал митингизин заводта партия организациязының секретары Екатерина Николаевна Балабанова кыска сөс-биле ажыткаш, автобустар септээр болгаш кузовтар кылыр участоктуң мастери, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Григорий Давыдович Калининге сөс берген.

— Дөртен чыл бурунгаар бистиң чуртувуска, бистиң чонувуска улуг когаралды болгаш халапты чедирген дайынның киржикчизи кижи болгаш, оон бээр кандыг чаартылгалар, бурунгаар депшилге болганын шлаптыг билип турар мен. Ол бүгү чедиишкиннер, депшилгениң бедииинче үнүүшкүн бистиң төрээн партиявыстың, Совет чазаавыстың ачызында чедип алдынып келген. Бистиң шуптувуска бөгүн улуг кажыыдал таварышкан-дыр — деп, Г. Д. Калинин чугаалаан. — Константин Устинович бистиң улуг Төрээн чуртувустуң хөгжүлдезин, улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш бодунуң бүгү чуртталгазын тураскааткан. Партияның болгаш күрүнениң дээди албан-дужааларынга ажылдап тура, ол кижилер дугайында сагыш салыышкынының хүн бүрүде илергейлеп келген. Дайын хоочунну кижи болгаш, Константин Устиновичиниң тайбың дээш соксаал чок демиселин бодумнуң чүрээмге эң чоок хүлээп ап келген мен. Ынчангаш бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-күжүн быжыглаары-биле улам күжениишкиннинг, бедик сагылга-чурумнуг ажылдаарын хүлээшип, эш-өөрүмнү база ындыг болурунче кыйгырып тур мен. Бистиң участок бо чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседирин, Тиилелгениң 40 чылын болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг белектерлиг уткуурун бүзүреттим.

Даразында сөс алган заводтуң метрология болгаш стандартизация килдизиниң улуг инженери Людмила Александровна Миронова совет улуска, депшилгелиг кижи төрелгетенге таварышкан кажыыдал аныяктарны база оюп эртпээнин демдеглээн. Константин Устинович аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинче, оларның амыдыралдың делгем оруунче үнериинче онза кичээнгей салып чорааны хүн бүрү амыдыралга илереп турган деп, ол чугаалаан. К. У. Черненконуң амыдыралы болгаш соксаал чок күжениишкинниг ажылы совет аныяктарны сорук киирип чораан болгаш үлегер боор артар, заводтуң комсомолчулары болгаш аныяктары кажыыдалдың бо хүннеринде, бүгү совет улус-биле бир демей, төрээн Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжып, улам шудургу, улам үрестиг ажылдаар турарын демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, заводта шеңелде бөлүүнүң удуртукчузу Василий Арсентьевич Никитин чүве чугаалааш, К. У. Черненконуң сагылга-чурумну, хоойлу-дүрүмнү быжыглаары, совет демократияны хөгжүдери дээш кайы хире улуг сагыш салып чорааның демдеглээн болгаш бодунуң заводунуң чедиишкиннери дээш кижи бүрүзүнүң кызып ажылдаарынче кыйгырган.

Кажыыдал митингизинге киржип келген СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Григорий Чоодуевич Ширшин чүве чугаалаан.

— Бистиң чуртувус, совет улус, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен аар кажыыдалга таварышкан. Партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, патриот болгаш интернационалист, коммунизмниң идеалдарының болгаш тайбыңның тиилелгези дээш туруштуг демиселчи Константин Устинович Черненко мөчээн. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыында ооң ажыл-чорудулгазынга улуг үнелелди берген — деп, Г. Ч. Ширшин демдеглээн. — Ол сайзыраңгай социализмниң улам ынай болбаазыраңгайжыдарының хажык чок угланыышкынын боттандырарынга, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң, улуг-улуг сорулгаларын шиитпирлээринге, совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге, массаларның чогаадыкчы идепкейин улам көдүреринге, акы-дуңма социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы бүгү талалыг хөгжүдеринге, ханыладырынга, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң кожа-хелбээ тайбың догуннаашкынының принцивин амыдыралга чайгылыш чок боттандырып чорударынга хөйнү кылган.

— Каш-ла шак бурунгаар Москвадан, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң ажылынга киржип чорааш, чанып келдим — деп, Г. Ч. Ширшин уламчылады. — Кажыыдалдың бо хүннеринде коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер — бүгү совет улус партияның ТК-зын, ооң Политбюрозун долгандыр улам сырый каттыжып турар деп Пленумга демдеглээн. Партияның совет кижилер ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү деп көрүп турар болгаш ооң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга боттандырары дээш демисежиринге бүрүн белеин илергейлеп турар.

СЭКП ТК-ның Пленуму Чиңгине секретарының албан-хүлээлгезинге Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескү ажылдакчызы Михаил Сергеевич Горбачевту соңгаан. Пленум партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының ажылдап кылганы стратегтиг угланыышкынын өскерилге чок артарын бадыткаан.

Оон ыңай Г. Ч. Ширшин Пленумга тодараттынган сорулгаларны чугаалавышаан, оларны чедиишкинниг күүседиринге улам эки ажылдаары, сагылга-чурумну быжыглаары, четпестерни чайладыры, амыдыралга шаптыктап турар бүгү чүүлдерни узуткаары дээш шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудары негеттинип турарын демдеглээн. Ол ышкаш ол автосептелге заводунуң ажыл-чорудулгазынга доктаап, ооң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш чүнү канчаар ужурлуг болуп турарын айыткан.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың автосептелге заводунга митинг үези; СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалап тур.

• • •

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал митингизи дүүн Кызылга, Советтер бажыңынга болган. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчулары киришкен.

Кажыыдал митингизин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар ажыткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы К. У. Черненконуң мөчээни бистиң республиканың ажылчы чоннарынга аар кажыыдал болган деп, ол чугаалаан. Константин Устиновичиниң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы партияның болгаш чоннуң хереэнге, бистиң ынак Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчү-күжүн быжыглаарынга, совет кижилерниң амыдыралының чаагай чоруун бедидеринге, чер кырынга тайбыңны быжыглаарынга бердинген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары — СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулин, Бии-Хем райкүүскомунуң даргазы М. К. Дамчай, Кызылдың телеграф-телефон станциязының телефонизи Т. Д. Шевцова олар кажыыдал митингизинге чүве чугаалааш, К. У. Черненконуң мөчээнинге оларның ажылдап турар коллективтериниң ханы кажыыдап турарын, СЭКП ТК-ның чаа болган ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин деткип турарын илергейлээннер. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы Михаил Сергеевич Горбачёвту соңгааның бир үн-биле деткип турарын олар илергейлеп, ук Пленумга эш М. С. Горбачёвтуң чугаазы-биле кичээнгейлиг танышканын чугаалааннар. Кызылдың эът комбинадының директору Б. А. Конуспаев ук митингиге чүве чугаалааш, бүдүрүлгениң ажылчыннары Коммунистиг партияның уламчылаашкынның политиказын изин-биле деткип турар дээн. Эш М. С. Горбачёвтуң чугаазында совет кижи дээш сагыш салыышкын сиңниккен, Коммунистиг партияның чиңгине угланыышкыны чайгылыш чок дээрзин ол чүүл бадыткап турар.

Митингиниң киржикчилери Төрээн чурттуң күчү-күжүн улам быжыглаар, ооң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин улам дүргедедир дээш күш-ажылчы коллективтер күжениишкинниң ам-даа улгаттырар дээрзин хүлээнип турганнар. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын изин-биле деткип, Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжып турарын илергейлээннер.

• • •

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал митингизи Кызылдың № 3 автобүдүрүлгезинге болуп эрткен.

Митингини бүдүрүлгениң партия организациязының секретары А. Г. Фомичев кыска сөс-биле ажыткаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковка сөс берген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, коммунизмниң идеалдары дээш, тайбың дээш быжыг туруштуг демиселчи Константин Устинович Черненко амыдыралындан чарылган, совет улуска аар кажыыдал оваашкан, ол улуг чидиригни Тываның ажыл-ишчилери ханызы-биле билип, кажыыдалын илергейлеп турарын ол чугаалаан. К. У. Черненконуң ажыл-чорудулгазы-биле социалистиг экономиктиг интеграцияның чаа үе-чадаже шилчээни, социалистиг дем каттыжылгазының туруштарын быжыглааны холбаалыг деп оратор айтып шаан. СЭКП ТК-ның, Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказынга доктаан, аар чидириг-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партияның ленинчи Төп Комитеди болгаш ооң Политбюрозун долгандыр улам-на сырый каттыжар дугайында коммунистерге, совет улуска Кыйгырыын деткииринче митингиниң киржикчилерин кыйгырган.

В. Е. Серяков митингиниң киржикчилерин СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлери-биле таныштырып, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш М. С. Горбачёвтуң соңгутканын чугаалаан. СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүн болгаш бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, деткип турарын бистиң республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары кажыыдалдың бо хүннеринде илергейлеп, партия Төп Комитедин долгандыр боттарының хүрээлежип улам сырый каттыштырбышаан, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир, совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга улуг Тиилелгезиниң 40 чыл оюн, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш улам-на күжениишкиннинг болгаш чүткүлдүг ажылдаар дээрзин В. Е. Серяков демдеглээн.

Бүдүрүлгениң чолаачылары В. Новиков, К. Мазилкин, нормировщик Р. Домрачева, шазаныкчы Ю. Петренко митингиге чугаалаарынга К. У. Черненконуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп, ооң дугайында чырык тураскаал кезээ мөңгеде артарын чугаалавышаан, каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарын хүлээнип, бүдүрүлгениң ажыктыын улгаттырарын, сагылга-чурумну быжыглаарын болгаш беш чылдың даалгаларын чедиишкинниң күүседир дээш бүгү күжүн салырын бүзүреткен.

Митингиниң киржикчилери бүдүрүлгениң кол инженери В. П. Федосовтуң СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр бо чылдың бирги кварталының планныг онаалдаларын бүгү тала-биле 5 хуу ажыр күүседир деп саналын чүүлдүгзүнүп хүлээп алган.

• • •

Константин Устинович Черненконуң мөчээниниң дугайында медээни Кызылдың даараныкла фабриказының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ханы кажыыдал-биле уткааннар. Дүүн эртен олар кызыл-булуңга кажыыдал митингизинге чыылганнар. Ону фабриканың директору Л. М. Киреева ажыдып, СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыын чыылганнарга таныштырган, аңаа харыы кылдыр организастыг чорукту, корум-чурумну быжыглаарынче, ажыктыг ажылдаарынче кыйгырган. Фабриканың коллективи бо кажыыдал хүннеринде, бүгү совет улус-биле бир демей, партияның ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжып, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, хүлээлгелерин албан күүседир дээзин бүзүреткен.

Фабриканың техниктиг контроль килдизиниң контролёру Р. Б. Монгуш мынча дээн:

— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээниниң дугайында медээни ханы кажыыдал-биле хүлээп ап, Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыгга харыы кылдыр чурттуң экономиктиг күчү-күжүн быжыглаары-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, кылып үндүрер продукцияның хемчээлин көвүдедир болгаш шынарын экижидерин чедип алыр дээш бистиң коллектив кызымак ажылдаар.

— Партияның болгаш күрүнениң бедик албан-дужаалдарынга ажылдап тура, бистиң экономикавысты улам хөгжүдериниң хереэнге К. У. Черненко улуг салыышкынын киирген. Ооң амыдыралы бүрүнү-биле совет улуска, коммунизмниң өндүр улуг хереэнге бараалгаттынган. Ынак Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш эрес-шудургу күш-ажылывыс аңаа эң эки тураскаал ол болур — деп, № 1 бригаданың бригадири Л. Х. Дардан-оол чугаалаан.

Даараныкчы Тамара Артына чүве чугаалааш, бодунуң бөлүү эш-өөрүнүң ханы кажыыдалын илергейлеп, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга улуг үлүг-хуузу киирген кескү ажылдакчының, кижизиг удуртукчунуң чырыткылыг тураскаалының демдээ кылдыр эң бедик бүдүрүкчүлүг, сагылга-чурумнуг ажылдаарын хүлээзиген.

СӨЗҮ БЫЖЫГ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне, бүгү совет улус аар кажыыдалга таварышкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң мөчээни — аар чидириг. Ол кажыыдалды, бүгү совет кижилер-биле бир демей, Каа-Хем районда «Енисей» совхозтуң ажыл-ишчилери, ооң иштинде мээн ажылдап турарым сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары — бүдүн коллектив деңге үлежип турар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыы-биле ферманың ишчилери танышкаш, ону бүрүн хүлээп ап, ында айыттынган чүүлдерге дүүштүр ажылдаарын хүлээзиннер. Партия-биле чон — бузулбас, чаңгыс эптиг, сорулгавыс чаңгыс. Ынчангаш кажыыдалдың бо хүннеринде коммунистер, бүгү совет улус ленинчи Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжып, Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-күжүн шалыпчы күш-ажыл-биле улам быжыглаар дээш хол дыңзыг ажылдап турар. Бистиң ферманың ажыл-ишчилери боттарының үлүүн аңаа киириштирериниге шиитпирлиг.

СЭКП ТК-ның 1985 чылдың март 11-де болуп эрткен ээлчег чок Пленумунуң материалдары-биле таныштывыс. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга Михаил Сергеевич Горбачёвту Пленумнуң бир үн-биле соңгааның совет улус бүрүн чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган. М. С. Горбачёвту партияның болгаш күрүнениң кескү ажылдакчызы деп билир бис. М. С. Горбачёв бистиң партияның, совет улустуң хереэнге шынчы бараан болуп, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-күжүн улам ыңай быжыглаар, совет кижилерниң чаагай чоруун бедидер дээш, тайбың дээш бүгү күжүн бээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын совет улус изин-биле деткип турар. Төрээн Коммунистиг партиявысты долгандыр улам сырый каттыжып, үре-түңнелдиг ажылдаары — оларның кол сорулгазы. Совет кижилерниң сөзү быжыг.

Н. ТОЛГАР-ООЛ,
саанчы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ЧҮРЕКТЕРИВИСКЕ АРТАР

Совет улус аар чидиригге, ханы кажыыдалга таварышкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры Константин Устинович Черненко аар аарыгдан мөчээн. Ол коммунизмниң идеалдарының болгаш чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи чораан.

Ол кайгамчык кижиниң чырыткылыг тураскаалы совет кижилер бистерниң чүректеривиске мөңгеде артар. Чуртувустуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинче чугула кичээнгейин ооң салып чорааның билир бис. СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазының дугайында айтырыгны шиитпирлеп чугаалашканы аныяк салгалды амыдыралчы быжыг турушка, күш-ажылчы дадыгыышкынга белеткээринге онза ужур-дузалыг. Бо бүгүге ылангыя бистер, башкылар, сорук кирип, ол улуг сорулгаларны шиитпирлеп, амыдыралга боттандырарынга үлүг-хуузу киирип, эки ажылдаарывыс — бистиң хүлээлгевис.

Делегейге тайбыңны камгалаары, дайын халавын болдурбазы — совет улустуң эчис сорулгазы. Бистиң партиявыстың, ооң Төп Комитединиң база Политбюрону бүгү ажыл-чорудулгазы олче угланган. СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш М. С. Горбачёвту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның бүрүн чүүлдүгзүнүп деткип турар бис.

С. ДОСТАЙ.
Сарыг-Септиң № 2 школазының директору, Совет херээженнер комитединиң кежигүнү.

БҮЗҮРЭЭР МЕН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Константин Устинович Черненконуң мөчээни улуг кажыыдал-биле дыңнадым. Ооң ажыл-ишчи чонга чоогун, бистиң амыдыралывыс дээш кайы хире аза сагыш салып чорааның эки билир мен.

Бистиң районнуң коммунистери болгаш ажылчы чону сөөлгү чылдарда улуг чаартылгаларны кылган. Көдээниң ишчилери эрткен чылын сөөлгү чылдарда көзүлбээн бедик дүжүттү өстүрген болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарынга элээн чедиишкиннерни чедип алган. Мен бодум кадарып турар инектеримниң ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижидип, чайлаглаашкынны организастыг эрттиргеш, хүлээнгенимден бедик немелде дензини алдым.

Бо хүннерде Мерген сүт-бараан фермазының коллективи, бүгү совет чон-биле бир демей, беш чылды чедиишкиннинг доозар, СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш күжениишкиннинг ажылдап турар. Бо үеде эш Константин Устинович Черненконуң СЭКП ТК-ның Политбюрозунга беш чылды төлептиг доозар, экономиканы интенсификастаарын дүргедедир дугайында чугаазын сагыывас аргам чок. Ынчангаш кижангызындан-даа артык ажылдаарын кажыыдалдың хүннеринде хүлээниир тур мен.

СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү эш Михаил Сергеевич Горбачёвту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның улуг өөрүшкү-биле дыңнадым. Ол Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга боттандырары дээш бүгү күжүн, билиин бээр дээрзинге бүзүрээр мен.

Д. КАРМА,
«Ленинчи орук» совхоз.

УЛАМ ЭКИ АЖЫЛДААР БИС

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээниниң дугайында дыңнааш, бистиң аңаа бүзүрээри бискее дыка берге болду. Бүгү совет кижилерниң бо хүннерде таваржып турары аар кажыыдалды бистер база деңге үлежип тур бис.

Бөдүүн кижилерге эң чоок, оларның херегледерин хандыраары болгаш чаагай амыдыралы дээш туржуп чораан К. У. Черненконуң мөчээни бискее кончуг аар чидириг. Совет кижилерниң чаагай келир үезиниң, аас-кежиниң дугайында ол сагыш салып, бистерни чаа чедиишкиннерже, лей-аъттыг ажылдаарынче сорук кирип чораан.

Төрээн Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының ачызында бистиң чаа тургустунган районувуска улуг чаартылгалар болгулааның шупту караавыс-биле көрүп турар бис.

Бүгү совет чонга бо хүннерде таварышкан ханы кажыыдалды бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери, суурнуң чурттакчы чону, бүгү чон-биле бир демей, ханы медерел билип турар бис. Ынчангаш улуг Төрээн чуртувустуң улам хөгжүлдези, күрүне планнарының чедиишкиннинг күүселдези дээш бистиң бригаданың ажыл-ишчилери улам эки ажылдаар.

СЭКП ТК-ның чоокта чаа болуп эрткен ээлчег чок Пленумунга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Михаил Сергеевич Горбачёвту бир үн-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның дугайында медээни, бүгү совет улус-биле бир демей, бүрүн долу чүүлдүгзүнүп хүлээп алдывыс.

Михаил Сергеевич Горбачёв аңгы-аңгы албан-дужаалдарга ажылдап чорааш, амыдыралдың байлак школазын эрткен, бодун партияның болгаш күрүнениң кескү ажылдакчызы кылдыр көргүскен.

А. КЫЗЫЛ-ООЛ,
суггатчы бригаданың бригадири.

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының конторазынга хөй кижи киржикчилиг кажыыдал митингизи дүүн болуп эрткен.

— СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илергейлээр сөстер тывылбас-тыр. Коммунистиг партияга, бүгү совет чонга таварышкан аар чидиригни, ажыг-шүжүгнү бистиң салбырның ажылчыннары бүгү совет кижилер-биле деңге үлежип, партияның ленинчи Төп Комитедин, СЭКП ТК-ның Политбюрозун долгандыр улам сырый каттыжып турар бис — деп, Аксы-Барлык көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Т. К.-Т. Хомушку кажыыдал митингизин ажыдып тура чугаалаан.

Партия, бүгү совет улус аар чидиригге таварышкан. Тайбың [?] шылгараңгай демиселчи Константин Устинович Черненко бистен чарлып чорутту. Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыжып, ынак Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-күжүн шалыпчы күш-ажылывыс-биле быжыглаалы деп чугаалааш, сагылга-чурумну күштелдиреринче, ажыктыг ажылдаарынче чыылганнарны салбыр эргелекчизи Саая Көк-оол кыйгырган.

Салбырда партия эге организациязының секретары, хой-жу бригаданың бригадири Кужугет Алдын-оол сөс алгаш, СЭКП-ге болгаш бүгү совет улуска таварышкан чидиригни коллективтиң кежигүннери үлежип, ханы кажыыдап турар дээн. Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыгта харыы кылдыр чурттуң экономиктиг күчү-күжүн быжыглаары-биле малдың чаш төлүн чидириг чок камгалап алыр дээш кызымак ажыл иш малчын кодаңнарда кидин түлүк. Кыштаглар[?]ның эки эрттирип, малдың баш санын чидириг чок камгалаары — дорт хүлээлгевис деп, ол чугаалаан.

СЭКП Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга эш Михаил Сергеевич Горбачёвту бир үн-биле соңгааның салбырның ажылчилери изин-биле чүүлдүгзүнүп турар. Эш М. С. Горбачёв партияның даалгазын күүседип, кана-даа ажылдап турган, бодун массаларның талантылыг организакчызы, партияның политиказын амыдыралга боттандырар дээш чайгылыш чок демиселчи кылдыр кезээде көргүзүп келген.

А. БЕГЗИН-ООЛ.
Барын-Хемчик район.

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың үш дакпыр Маадыры Константин Устинович Черненконуң аар аараш мөчээни бистерге, совет кижилерге, аар качыгдалды болдурган.

Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы К. У. Черненконуң бүгү ажыл-амыдыралы бистерге, бөдүүн совет ажылчыннарга, кайгамчык үлегер-чижек.

Константин Устинович Черненко Чер кырынга быжыг тайбың, улустарның аас-кежии, келир үези дээш хөй күштү берип келген чалбыыштыг патриот. Делегейде агрессчи болгаш дайынзырак күштерни сойгалап, бөө-чепсекти эндере бүдүрериниге удур, ядролуг дайынның айыылын чайладыры дээш ол могаг чок демисежип чорааның билир бис.

Бистер, коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — республика типографиязының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары К. У. Черненконуң айтыышкыннарын, чагыгларын ажыл-херек кырынга боттандырар, Төрээн чуртувустуң экономиказын болгаш камгаланыр күчү-күжүн быжыглаар дээш улам шалыпчы болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарывысты хүлээндивис.

Кажыыдалдың бо хүннеринде, Коммунистиг партиявысты долгандыр улам-на сырый каттыштывышаан, партияның Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга эш Михаил Сергеевич Горбачёвту соңгааның изин-биле чүүлдүгзүндүвүс. Эш М. С. Горбачёвту бистер партияның болгаш күрүнениң улуг дуржулгалыг, ленинчи ёзунуң удуртукчуларының бирээзи деп билир бис.

В. ГОЛУБКОВ,
республика типографиязының ажылчыны.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның әәлчег чок Пленумунуң түңнелдери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң Пленумга чугаазы — делегейниң, хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде. СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур бар чоруур совет улус болгаш партия СЭКП Төп Комитедин долгандыр улам-на сырый каттыжыкканың кажыыдалдыг бо хүннеринде чаа күш-биле база катап көргүзүп, Советтер чуртун ам-даа бай-шыдалдыг болгаш күчүлүг болдурар дээш бүгү-ле чүүлдерни кызырынга шиитпирлиин тодаргай бадыткаан-дыр деп, янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, солуннары демдеглеп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинге ажылдап кылдынган стратегтиг угланыышкын чайгылыш чок болуп келген болгаш моон соңгаар-даа хевээр артар деп, М. С. Горбачёвтуң Пленумга медеглелин даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектери онзалап демдеглээн. Ол угланыышкын — Совет Эвилелиниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын сайзырангайжыдарынче угланыышкын, тайбыңның болгаш депшилгениң тодаргай болганы чайгылыш чок угланыышкыны-дыр. Принципиалдыг политика — кара чаңгыс шын политика дээрзин Совет Эвилели, СЭКП барымдаалавышаан, тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи угланыышкыны-биле моон соңгаар-даа быжыы-биле чоруур апаар.

Болгария Улус Республиканың болгаш ССРЭ-ниң аразынга амыдырал-биле шылгаттынган бүгү талалыг кады ажылдажылганың политиказын, Болгарияның ажылчы чоннарының болгаш улуг совет улустуң аразынга найыралдың политиказын Болгарияның Коммунистиг партиязы, оон ТК-зы моон соңгаар-даа быжыы-биле чорудар деп, **БКП ТК-ның Политбюрозу** бодунуң әәлчеглиг хуралынга онзалап айыткан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң шылгарангай ажылдакчызы, быжыг тайбың, улустар аразынга найыралды болгаш бот-боттарын эки билчир чорукту быжыглаар дээш, коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи К. У. Черненконуң тураскаалының ёзулалын БКП ТК-ның Политбюрозу кылган.

Социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаарынга, делегей аренazынга социализмниң туруштарын камгалаарынга, ядролуг халапты болдурбазынга, быжыг тайбыңны хандырарынга эргежок чугула болдунар бүгү-ле чүүлдерни СЭКП, Совет күрүне кылып келген болгаш кылып-даа турар деп, Герман Демократтыг Республиканың **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң 70 чылдарда чавырлыышкынының чедиишкиннерин ССРЭ үнелеп турарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёв СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга чугаазынга онзалап демдеглээн. Деӊ эргениң, бот-боттарының хүндүлежирииниң болгаш иштики херектеринге холгаарлашпазының принциптеринге үндезилээш, тайбың таарыштырылганың чорудулгазын үргүлчүлээринге ССРЭ киржиринге белен. Гитлержи фашизмниң болгаш япон милитаризмниң чылча шапкан улуг Тиилелгениң дөртен чылы бо угланыышкынга чаа базымнар-биле демдеглеп болур ийик.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң бирги черге эң чугула сорулгазы — эң чоок өннүктери-биле болгаш эвилелчилери-биле — социалистиг улуг дем каттыжылгазының чурттары-биле акы-дуңма найыралды бүгү талалыг камгалаары болгаш быжыглаары болуп турар деп, Венгрияның **«Непсабадшаг»** солуну бижээн. Бо дугайын Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескү ажылдакчызы М. С. Горбачёв СЭКП ТК-ның әәлчег чок Пленумунга онзалап демдеглээн. Ленинниң партиязы кезээде кылып келгени ышкаш, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге акы-дуңма коммунистиг, ажылчын, революстуг-демократтыг партиялар-биле сырый кады ажылдажыр болгаш революстуг бүгү күштерниң чаңгыс эвилелгезинге база идепкейлиг демнежилгези дээш моон соңгаар-даа туржур апаарын М. С. Горбачев айыткан.

Чогумчалыг чугаалажыышкыннар дээш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга, бүгү улустар болгаш күрүнелер аразынга иделгежир чорукту, кады ажылдажылганың, бот-боттарын билчир чорукту байдалын туржур дээш Совет Эвилели чайгылыш чок туржуп келген болгаш моон соңгаар-даа туржурун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёв СЭКП ТК-ның әәлчег чок Пленумунга тодаргай айыткан-дыр деп, **Моолдуң радиозунуң** тайылбырында демдеглээн. Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш быжыг шиитпирлиг чорук даштыкы политика талазы-биле ленинчи партияның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының үндезини болуп турар.

Франс пресс агентствонуң Пекинде корреспондентизиниң айтырыынга харыылавышаан, Кыдат Улус Республиканың **Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи** мынча деп медеглээн: КУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзааларны хөгжүдер айтырыглар талазы-биле М. С. Горбачёвтуң СЭКП ТК-ның Пленумунга илергейлээн чугумчалыг үнелээшкиниң сеткип ханыышкын-биле демдеглеп тур бис.

Эң-не мурнакчы эртем-техниктиг турушче, ниитилелдиң күш-ажылының делегейде эң бедик бүдүрүкчүлүүнче үнер дээш улус ажыл-агыйның интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидип тура шиитпирлиг эргилдени ССРЭ чедип алыр ужурлуг дээрзин М. С. Горбачёв демдеглевишаан, Совет Эвилелиниң экономиказының улам ынай хөгжүлдезиниң принципиалдыг программазын көргүскен деп, **«Нью-Йорк таймс»** бижээн. Боо-чепсектиң чаа-чаа хевирлериниң космоска-даа, черге-даа бүдүрерин эвес, а мооннеттинген боо-чепсекти шынап-ла хөйү-биле кызыраарын Совет Эвилели күзеп турар деп, совет удуртукчу айыткан.

«Вашингтон постуң» дыңнатканы болза: март 12-де Женевага эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннарының дугайында чугаалап тура, совет удуртукчу Совет Эвилелиниң туружун АКШ-тың билип алырын болгаш ындыг туружу әәлээрин күзеп турарын илеретген.

Чепсегленииишкинниң дужурериниң айтырыгларын, ол ышкаш даштыкы политиканың өске-даа эң чугула айтырыгларын Совет Эвилелиниң өскерлиш чок көрүп турарының дугайын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы херечилеп турар деп, англи **«Дейли телеграф»** солуну демдеглээн. Делегей айтырыгларының талазы-биле совет удуртулганың угланыышкыны тодаргай болгаш чайгылыш чок чоруу-биле онзаланып турар.

М. С. Горбачёв делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказынга Москваның шынчызын база катап бадыткаан деп, Австрияның **АПА** информация агентствозу дамчыткан. Деӊ эргеге, бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш иштики херектеринге холгаарлашпазынга үндезилээш, күрүнелер аразынга кайы-даа талага ажыктыг тайбың кады ажылдажылганы үргүлчүлээринге киржиринге Совет Эвилели белен.

Чаа совет удуртулга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче угланган быжыг тайбың политиканы үргүлчүлеп турар деп, япон **«Майнити»** солуну бижээн.

Пленумга чугаазынга М. С. Горбачёв ядролуг боо-чепсектерни бүдүрерин соксадырын, ракеталарны улам ынай көвүдедирин болдурбазын саналдаан деп, Делиниң **«Хиндустан таймс»** солуну демдеглээн.

Хамаарышпас чоруун быжыглаарының болгаш социал чаартылганың оруу-биле чоруп орар Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының талазында ССРЭ туржуп турар деп, ол база катап долу күш-биле бедик черге бадыткаан деп, Сирияның **«Ас-Саура»** бижип турар.

(СЭТА).

ЖЕНЕВАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ЭГЕЛЭЭН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Мурнунда чедип алдынган дугуржулга ёзугаар ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннар делегацияларбаштыңнарының ужуражыышкыны-биле дүүн, март 12-де Женевада эгелээн. ССРЭ-ниң делегациязын В. П. Карпов, АКШ-тың делегациязын — М. Кампельман баштап турар.

ӨЗЕК АЙТЫРЫГЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң алдыгы чыыжының бирги сессиязының бүдүүзүнде бистиң корреспондентивис улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Советиниң күүскомунуң даргазы К. С. Д и л а й-биле ужурашкаш, чоннуң хандырылгазының талазы-биле айтырыгларны районда канчаар шиитпирлеп турарын чугаалап бээрин дилээн. Оон харыызын моон адаанда парладывыс:

— Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне чоннуң чаагай чоруун бедидер дээш доктаамал кичээнгейни салып турар. Оон чижээнге ырак Мөңгүн-Тайга районну база көрүп болур. Хандырылганың бүгү-ле бүдүрүлгелери мында сайзырап турар.

Садыг-биле хандырылганы көрээлиңер. Чүгле он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында чонга 12 миллион 414 муң рубльдиң бараанын саткаш, кооператорлар бо талазы-биле планын 101,9 хуу күүсеткен. 1981 чылда бир чурттакчыга онаштыр үлетпүр бараанын 398 рубльге саткан болза, эрткен чылын 448 ажыг рубль болган, аъш-чем барааны—235 рубль турганындан 324 рубль четкен.

Бо сан-түң чурттакчыларның калбак хереглел бараанныры-биле хандырылгазының дем-дескизи өзүп турарын, оларның акша орулгазының немежип келгенин, садыгжыларның арга-мергежилиниң өскенин бадыткап турар. Садыглаашкын культуразын бедидер, чоннуң бараанга негелдезин бүрүн хандырар дээш сөөлгү чылдарда кооперация ажылдакчылары бар аргаларны, курлавырларны ажыглап келген. Социалистиг чарышты калбартып, оон түңнелин доктаамал үндүрүп, чедиишкиннер-биле чергелештир четтиктерин ..., ону чайладырының талазы-биле хемчеглерни ап келген. Оон түңнелинде эрткен чылын 15 магазин үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын чедиишкиниг күүсеткен, беш кижиге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты, база беш кижиге «Мергежилдиң тергиини» аттарны тывыскан.

Бистиң кооператорларывыс чүгле районнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының аразында чарышка эвес, республиканга база тиилекчи болуп үнүп келген. Маңаа райпо баштаар чериниң (даргазы Б. Д. Салчак), мында хөй-ниити организацияларының шудургу ажылын үнелээр апаар.

Чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылы база багай эвес. Бо бүдүрүлгениң ишчилери боттарының ажылын септелгеже угландырып турары база таварыыга эвес. Амыдырал херекселдерин комбинатка колдуунда-ла септедир-биле чурттакчылар әккээр. Комбинат коллективи чурттакчыларга, ылангыя кодээниң ишчилеринге ачы-дуза чедирериниң хевирин калбартып турар. Эрткен чылын комбинат ниити планын 103,2 хуу күүсеткен, үш коллективти бригада керээзинче шилчиткен.

Амгы үеде комбинат чонга 14 хевирниң ачы-дузазын көргүзүп турар. Чурттакчыларга эт-септи хөлезите бээриң калбарткан. Ылангыя телевизорларны, соодукчуларны, хөгжүм херекселдерин, майгыннарны ачылап турар апарганы — дыка таарымчалыг. Ол ышкаш хеп аймаан арыглап аштаары-биле база хүлээп ап турар.

Бо бүгүнүң түңнелинде ачы-дуза чедирилгези чылдан чылче өзүп турар. 1981 чылда бир кижиге онаштыр 5 рубль 46 копеектиң дузазын көргүскен болза, эрткен чылын 5 рубль 83 копеек болган. Бо сан хөй чурттакчылыг, төп черлерге деңнээрге, шоолуг улуг эвес-даа болза, бистиң районга хамаарыштыр чүтээр көргүзүг болур. Оон-даа көвүдедириниң аргалары бар, ону ам-даа ажыглаар бис.

Коммунал хандырылгазының дугайында база онзалап чугаалаар апаар. Мурнуку үеде Мугур-Аксының чурттакчылары чыл-чылы-биле Каргы болгаш Мугур хемнерден суглап келген. Аъш-чем хайындырар, чүве чуур дээзе оон суглаары чурттакчыларга дыка таарымча чок турган. Бистиң ол бергелеривис чаа кудуктарның дузазы-биле шиитпирлеттинген. Амгы үеде тос кудук Мугур-Аксында ажылдап турар. Кооргe болуун хире, ынчалза-даа коммунал хандырылганың бир өзүлдезиниң бир херечизи ол болуп турар. Оон ангыда хеп чуур чер база чаа ажыт... ол чурттакчыларга төлептиг бараан болуп эгелээн.

Ниитизи-биле бир чурттакчыга онаштыр коммунал ачы-дуза чедирилгези эрткен чылын 6 рубль 24 копеек болган. Дөрт чыл мурнунда беш рубль ажыг турган.

Мөңгүн-Тайга — одаар чүүл талазы-биле берге байдалдыг район. Ыяштың курлавыры мында барык чок деп болур. Ынчалза-даа хөмүр-дашты Чадаанадан одалга чери сөөртүп әккеп, чурттакчыларны хандырып турар. Оон бот-үнези аар-даа болза, ону өске черлердээзи-биле дөмей өртек-биле садып ап турар. Ындыг берге черге газ хандырылгазын организастааны — дыка таарымчалыг байдалды тургускан. Ол дээрге, бистиң өгбелеривистиң дүжүнге безин кирбейн чораан чаартылганың бир херечизи болур. Аңаа хамаарыштыр база-ла сан-түңнер көрээлиңер: оңгу беш чылга чедир газ көрбээн чурттакчыларның дөрт чыл мурнунда 112 өрегезинге газ салдынга берген турган. Эрткен чылын ак-көк от ажыглаар бажыңнарның саны 400 четкен. Оон ангыда «Мөген-Бүрен» совхозтуң төвү — Кызыл-Хая суурда 67 өреге газтыг.

Чоннуң хандырылгазы-биле холбашкан ажылывыстан каш сан бо. Ол дээрге, партияның болгаш чазактың ада сагыш салымшкынының түңнели деп мөңгүн-тайгажылар тергиин эки билип турар. Ынчангаш он бирги беш чылды шалыпчы күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозуп, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур сорулганы салып турар.

А Я Н Н Ы Г КЕТТИНЕР ДИЗЕ...

«ТУВАШВЕЙБЫТ» каттыжыышкынның экспериментилдыг цеги улуг эвес, 10 кижи составтыг. Оон кол сорулгазы — амгы үениң хевиниң чаа модельдерин ажылдап кылыры, ону чонга нептередири болур. Цехтиң ажылдакчылары чаңгыс аай чогаадыкчы чүткүл-биле ажылдап, эң чаа хевирниң хевиниң янзы-бүрү модельдерин кылып турар. Кышкы, чайгы сезоннар үезинде кедер хептерниң модельдериниң бүрүн коллекциязын тургускан. Ол ышкаш тыва национал аян-биле даараан модельдер коллекциязы база бар. Ол коллекция бүрүнү-биле Тыва АССР-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге киришкен. Чаа хептерниң коллекциязының делгелгезин күзээн организация бүрүзү бодунга организастап болур.

1985 чылдың часкы-чайгы сезонунга уткуштур экспериментилдыг цехтиң шеверлери амгы үениң хептериниң чаа модельдерин кылган. Ында 1985 чылдың модазының кол угланыышкыннарын барымдаалап даараан хереежен пальтолар, платьелер хөй.

Чурукчу-модельер Надежда Юша үргүлчү-ле чаа чүвени дилеп чоруур, бодунуң ажылынга бүгү сеткилинден бердинген кижи. Оон чогааткан модельдери амгы үениң негелдезинге дүгжуп турар, чараш болгаш көрүштүг. Н. Юшаның чогааткан модельдериниң аразында класиктиг стильге үндезилээш ажылдап кедер хереежен костюмнар, байырлал хүннеринде кедер янзы-бүрү каасталга элементилери-биле шимээн кежээки платьелер дээш янзы-бүрү хептер бар. Оон чогааткан хеп бүрүзү тускай аянныышнарга чагырткан, бир-ле чүвени сөглеп турганзыг.

Экспериментилдыг цехте ол ышкаш ажылынга хандыкшаан кижилер хөй. Оларның күзели: кижилерге тааржыр, аян кирер хепти чогаадыры.

Сөөлгү үеде угулзалап, хээлээн каасталга элементилерин ажыглаары чугула черни әэлеп турар. Моданың сайзыралының бир кол кичээнгей салып турар чүүлү ол. Бистиң модельерлеривис, дааранықчыларывыс ону кончуг эки шиңгээдип алган болгаш дыка хөй чараш угулзаларны, хээлерни чогаадып даараан.

Аянныг, чараш кылдыр кеттинерин күзээн херееженнер бистиң цехтиң чогааткан модельдерин ёзугаар чагыг кылып, бодунга таарыштыр даарадып ап болур. Бистиң модельеривис «Тувашвейбыт» каттыжыышкынында болгаш республиканың садыгларында бар дааранылга материалдарын ажыглаарын көрүп турар. Чагыгларны «Тувашвейбыттың» ... даараар ательелеринге кылдыртып ап болур.

Р. ОКУНЕВА,
экспериментилдыг цехтиң начальниги.

ЧУРУКТА: Н. Юшаның чогааткан чаа модельдери.

Акушер-гинеколог Нина Михайловна Чигарскаяның шилип алган мергежилинге ажыл стажы 33 чыл четкен. Бо үениң дургузунда ол чоннуң медицина хандырылгазынга бодунуң үлүүн киирип келген. Ол ам Каа-Хем районнуң төп эмнелгезинде ажылдап, аныяк ажылдакчыларга чонга бараан болурунуң байлак дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып берип турар.
ЧУРУКТА: Н. М. Чигарская ажыл үезинде.
А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

ШЕВЕР КЫСТАР БРИГАДАЗЫ

КАЙЫ-ДАА бригадага баарга, чаңгыс үе-чергениң аныяктары колдаан. Кижи бүрүзүнүң кичээнгейи чүгле ажылында, оларның даараныр машиналарының удаа-дараалашкак шимээни ыржымны үреп, кандыг-бир аялганы үндүргеннзиг. Тоннар, чүвүрлер болгаш платьелер даараар бригадаларның кежигүннериниң канчаар ажылдап турарын стендиде аскан шилчип чоруур вымпелдерден кижи эскерип каар.

Маңаа тоннар даараар, бригадир Кончук Байлактың бригадазын чижеглеп көрейн. Эрткен чылын бригада кежигүннери өскелерден х...удап турган. Кандыг арга-биле олар мурнакчыларга деңнежи бергенил? Бирээде, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткен, ийиде, кижи бүрүзү шуушутурулга аргазы-биле даарап турар хептиң кезектерин чогуур үезинде четтигип кылыптар апарган, үште, чагыглар-биле үзүктел чок хандырып келген. Бо бүгү коллектив кежигүннериниң бир демниг, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дыка дузалаан. Чижээлээрге, январьда бригада 900 рубльдиң хевин даараар турган, ону 1100 рубльге боттандырган. Соңгулда болгаш март сестин байырлалдарын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан.

«Эң эки бригада», «Мергежилдиң тергиини» азы «Эң эки мастер» деп аттарны мурнакчыларга тыпсыры амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде чурумчаан. Эрткен чылын «Эң эки бригада» деп шилчир вымпелди Кара-кыс Дүүчүн-оолдуң бригадазынга тывыскан. Ынчан ол-ла бригаданың дааранықчызы, коммунист Галина Салчакка «Эң эки мастер» деп атты база тывыскан.

— Бодум өөреникчилеп киргем мен. Ажылдаанымдан бээр он бир чыл чеде бердим. Ынчан мени Кара-кыс Селеновна Хертекке быжыглап каан. Ол мергежилинге өөреткен болгай. Ам боду «Тээли» совхозта комплекстиг хүлээп алыр пункттуң эргелекчизи апарган. Ниитизи-биле 13 коммунист бар. Оларга аныяктарны быжыглаан. Даарап турар хевивистиң шынарынче чугула сагыш салып келдивис. Вера Хүргүй-оолга дурткан ажылдың шынарын хынаар комиссия бар. Ол беш кижи составтыг комиссия неделяның пятницазында хыналда чорудар. Кайы бригаданың канчаар ажылдааның түңнээр. Ындыг түңнелдерге чогум багай диртпедивис. Чагыг чогуур үезинде кээп турар болгаш туруушкун чок ажылдап келдивис. Чылдагаан чок ажыл шагы үзер кижи турбаан — деп коммунист К. Дүүчүн-оол тайылбырлады.

Бригада кежигүннери эрткен чылын мурнакчыларның одуруундан дүшпээн. Ол-ла арга-курлавырларын улам быжыглап, чаа чылдың бирги кварталының баштайгы ийи айлазында эки ажылдаан. Чижээлээрге, бригада январьда 700 рубльдиң хевин даараар планын 820 рубльге чедирген.

Бай-Тайга районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Бүлчүн Дойнуровна Хеймер-оол-биле ужуражып, коллективтиң ажыл-ижиниң дугайын чугаалаштывыс. Бүдүрүлге эргелелинде кол черни коммунистер әэлеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрген продукцияның шынарын бедидеринче сагыш салган. Оларның бот-идепкейлиг ажылы өске ажылчыннарга салдарлыг болуп, 1984 чылда планныг онаалдаларны ажыр күүседиринге идиглиг болган. Он бирги беш чылдың дөрткү чылында 60 муң рубльдиң ачы-дузазын чонга чедирер турган, херек кырында 63920 рубльге боттандырган. Ачы-дуза чедирелгениң шапкы өзүлдезиниң бир кол чылдагааны — оон четкилериниң немей тургусканында. Комбинаттың болуунда бүдүрүлгe шөлүн алгыткан. Суурларда комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары чонга ачы-дузазын эки көргүзүп келген. Эрткен чылын пунктулар, бригадалар аразынга организастаан социалистиг чарышка Дапсы-Аксы суурда (эргелекчизи К. М. Ооржак) комплекстиг хүлээп алыр пункт бирги черни алган. Ирина Хертек биле Лариса Иргиттиң эргелекчилээн пунктулары ийиги, үшкү черде болган. Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктулары бо чылдың бирги кварталының баштайгы айларының планнарын база күүседипкен. Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың сөөлгү чылын чедиишкиннерлиг ажыл-биле доозар, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурун хүлээнген ажылдап турар.

С. ЧООДУ.
Бай-Тайга район.

ЭКИ БАРААН БОЛУР ДЭЭШ

Харылзаа ачы-дузазын экижидер талазы-биле хемчеглерни хоорайның харылзаа белдириниң салбырлары ап чорудуп турар. Оларның аразында калбарган чарышка № 1 салбыр тиилекчи болуп келген. Орбита станциязы, ипподромну болгаш хавак кырынга чедир ол кавының чурттакчы чонун бо салбыр хандырып турар. Девискээр тарамык, ында чеден ажыг кудумчу кирип турар.

Бир эвес эмир чылга чедир тос участоктарның шуптузунга чадаг чедип турган болза, ам оларның чедизинге почтаны моторжуткан арга-биле чедирип турар апарган. Эрткен чылдан тура почтачылар чаңгыс аай наряд-биле ажылдап эгелээн. Ынчангаш чагаа, посылка, телеграмма болгаш солун-сеткүүл чедирилгези шапкынчаан. Аар сумкалар чүктеп алгаш кылаштаарга берге болгаш орта үр үе үнүп турганы чугаажок.

Салбыр дөрткү квартал түңнели-биле хоорай иштинге чарышка тиилекчилерниң бирээзи болган. Ажылдың хемчээли 101,3 хуу, бүдүрүкчүлүү 103,3 хуу күүсеттинген. Бо чылгы план база күжениишкиниг. Пландан ажыр 450 рубльдиң орулгазын алырын, 800 рубльдиң продукциязын сайгарарын хүлээнген. Январьда пландан ажыр 255, февральда 200 рубльдиң продукциязы сайгартынган. Март айда ниитизи 5 муң рубльдиң продукциязы көрдүнген турда, баштайгы алды хонукта безин 2 муң ажыг рубльдиң продукциязы саартынган. Ажылдың хемчээлиниң улуун дараазында сан-фактылар бадыткай бээр. Февральда почта салбыры 1 муң ажыг телеграмманы, 300 чагааны, 500 ажыг посылканы чорудкан. Ай дургузунда ол хире корреспонденция алдынган.

Почтачылар чедирер ужурлуг корреспонденциялардан аңгыда почта маркаларын, чагаа хаптарын, открыткаларны тарадып турар. ...эрби ажыг чыл ажылдаан Б. Ооржак болгаш мурнакчылар Е. Голубова, М. Орешникова кварталда 150 рубльдиң продукциязын тарадыр планын айдала күүседип четтигип турарлар. Олар Тиилелгениң 40 чылын уткуштур тус-тузунда планын 30 рубльге ажыр күүседирин хүлээнгеннер.

Харылзаачылар хендирлерни, сургутту камнап ап турар. Келген почтаның саазынын октавайн, чорударынга база ажыглап турар. Олар ачы-дуза чедирилгезиниң чаа аргаларын ажыглап, хандырылга культуразын бедидер сорулгалыг.

А. БАГЫР.

«Шынга» чагаалар

ГАЗТЫ МАНААР, ХӨМҮР-ДАШТЫ...

ОДААР ЧҮҮЛ, хөмүр-даш, газ — кыжын ылаңгыя кодээ черге суг болза, чугула айтырыг. Чугула бо чүүлдер-биле районнуң чурттакчы чонун канчаар хандырып турарыл? Үстүнде айтырыгларга хамаарыштыр «Негелдеге дүүшпес» деп дарый харыы берзе, чазыг болбас боор. Чылдагааны чүдел?

Районга хөмүр-дашты сөөртүп әккээрин әккеп турар, а четпес чүве — ону чонга сайгарып турары. Заправкадан хөмүрлеп аптар кижилер база бар болгай. «Оон база хөмүр-даш сөөртүп ап болур чүвеңер аа» деп айтыра бээр чадавас. Каяа ындыг боор. Заправка черинге хөмүр-даш каяа турар. Кызылдан, Чадааладан хөмүр-даш сөөрткен автомашиналарның кээрин билир, «эндевес-ле» болзуңза, оларның бажын дозуп, хөмүр-даштыг болур сен. «Таңмыр» апарган кижилерге чолаачылар ону 5-10 рубльге суг эң экилеп турган, саара каап-тар, чүтае оон соонда одалга черинге баарлар. Ынчап келирге, одалга чери хөмүр-дашты четче албайн турар-дыр. Районнуң албан черлериниң, организацияларының, бүдүрүлгелериниң ап турар хөмүр-дажының шынары негелдеге дүүшпес дээриниң бир чылдагааны мында болуп бээр чадавас. Дараазында бо чүүл база-ла одалга черинге хамааржыр. Ында ийи автоденгзи бар, оларны шоолуг ажыглавазы чаңчыл апарган. Чурттакчыларга хөмүр-дашты чижеглеп хемчээп берип турары негелдеге дүүшпес болгу дег.

Райгазтың талазындан чоннуу хандырып турары оон дээрелевес. Газ төнерге, ону солуудуп алыр дээш, ийи-үш ай манаары чаңчыл болган.

Одаар чүүл, газ айтырыы кижилерниң амыдырал-чуртталгазында чугула айтырыгларның бирээзи болгай. Ынчангаш олче чогуур кичээнгейни угландырары чугула.

О. МОНГУШ.
Өвүр район.

БАЗА КАТАП ЧУНАР-БАЖЫҢ

Редакцияның почтазында кээп турар чагааларның темазы янзы-бүрү, оон авторлары мында амыдыралдың хөй талалыг айтырыгларын көргүзүп, бижип турар. Оларның аразында чамдык чурттакчылыг черлерде чунар-бажыңнарның четпес ажылының дугайын бижээн шүгүмчүлелдиг чагаалар база бар. Ук чагааларның ийизин бөгүнгү солунга парладывыс.

Чагааның бирээзи бо. Ол — Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхозтан келген. Чагааны редакцияже суурнуң бөлүк чурттакчылары бижип чорутканнар. Оон сөзү кыска, мындыг одуруглар бар: «Совхозта чунар-бажыӊ чартык чыл чедир ажылдавайн турар. Чаа чылды эрги чылдың «кириидеңге» адырылгаш, уткуур боор бис деп болдап турган бис. Ындыг болбаан. Суурнуң чамдык чурттакчылары бажыңнарының девискээринде чунар-бажыңнарлыг, а чунар-бажыңнары чок кижилер канчаарыл? О. Шынаа кодээ Советтиң күүскому, совхозтуң директору ол талазы-биле чүнү бодап турар ирги?

* * *

Черби — улуг суур. Ындыг-даа болза мында чунар-бажың чок, тодаргайлаарга, шуут чок эвес, оон мурнунда турган, септелге чорудар дээш ону хаггандан бээр үр-ле апарган. Ажыл-агыйжы көрүп, шиитпирлээр чүве болза, септелге ажылдарының хемчээли ындыг-ла улуг эвес. Кандыг-даа ажылды хол-биле тудуп кирер болза, бүдүнгүр болгай.

Чунар-бажыңның септелгезинге хамаарышкан айтырыгны Черби кодээ Советтиң күүскомунга, мыш белеткээр участоктуң удуртукчуларынга чаңгыс эвес удаа тургузуп келдивис.

Р. ОЧУР-ООЛ.
Кызыл район.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛДУРГАН

Каа-Хем район эмнелгезинде аарыг улус чыттырып эмнээр черни эде кылган. Терапия салбырын делгемчиткенинден, 145 орунныг апарган. Ында санитарлыг байдал экижээн.

Зинаида Анай-ооловна Куулар—божудулга салбырының эргелекчизи. Ажылынга ол дыка мергежээн. Ие-чаштарның кадыкын камгалаар херекке эвээш эвес хемчеглерни чорудкан. Чурттакчы чон эмчизин ажылынга кызымак, хөй-ниитичи боорга, район Советиниң депутадынга соңгуп алган. Амгы үеде ол соңгукчулар-биле ужуражылгаларны кылып, чагыгларны хүлээп ап, күүселдезин чедип алыр дээш ажылдап турар. Ол — эмнелгеде партия эге организациязының секретары.

1983 чылда мында поликлиниканы ийи каът бажыңче көжүрген. Мооң ачызында 18 эмчи тус-тус өрээлдерге ажылдаар аргалыг апарган. Ооң эргелекчизи Г. И. Санаа коллективти эки удуртканының түңнелинде, ажыл экижээн. Эмчи Т. Кургасова, эмчи сестралары В. Мильчакова, Д. Моңгуш, акушерклар Н. Чигарская, М. Ховалыг, фельдшерлер Р. Койгунмай, Е. Оюн оларның ажылдап турары эки. Бо эмчилер чурттакчы чоннуң кадыын экижидер дээш кызымак чорууну көргүзүп келген.

Амгы үеде районнуң эмчилери улуг, биче чурттакчы бүрүзүнүң кадыын хынаар, диспансеризацияны эрткен турарын чедип алыр сорулгалыг ажылдап турар. Ынчангаш ажылчыннарны, пенсионерлерни, Ада-чурттуң Улуг дайынының, күш-ажылдың инвалидтерин суур бүрүзүнде дайзылаашкынга ап, оларга ооң ужур-дузазының талазы-биле лекция, беседаларны, өске-даа тайылбыр ажылдарын кылып келген.

А. ДАРЖАА.

ЧУРУКТА: божудулга салбырының эмчизи З. А. Куулар сестразы-биле ажыл үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур

ДЕПШИЛГЕЛИГ АНЫЯКТАРНЫҢ ДЕМНИГ ХӨДЕЛИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болуп эртер XII Бүгү-делегей фестивалының Совет белеткел комитединиң секретары, ол комитетте делегей айтырыгларын харыылап турар Андрей Фёдоров-биле ПМА-ның корреспондентизи Андрей Лоскутов беседалашкан.

— Москва фестивалынга белеткел даштыкы аныяктар организацияларында канчаар чоруп турарыл?

— 1985 чылдың эгезинде-ле фестивальдың национал белеткел комитеттери (НБК) барык-ла чүс чуртка ажылдап эгелээн болгай. 1984 чылдың ноябрьда — 82 чуртка, декабрьда — 90 чуртка.

— А бир эвес эрткен фестивальдарның ол-ла чеди айлары-биле деңнээр болза — чижээлээрге, Гавана-78, Берлин-73, София-68, Хельсинки-62-биле?

— Эрткен он бир фестивальдарның кайызы-биле-даа деңнээр болза, көргүзүг мындыг: бөгүнгү, Москва-85-ке белеткелдер мышкаш, мынчаар дүрген, шалыпкын белеткелдер фестиваль шимчээшкининиң төөгүзүнге кажан-даа туруп көрбээн.

— Ындыг шалыпкын белеткелдиң чылдагааннары чүдел? Ылангыя Барыын чүктүң массалыг информация херекселиниң чепсектериниң чамдыктары болза, ол фестивальга хөй аныяк киришпес, ол фестиваль болза «кызыл будуштуг» болур деп. Москва фестивалынга белеткелдерниң эге үезинде-ле бижип турган болгай...

— Аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивальдарының сорулгазы болза, чүгле чаңгыс үзелдиг кижилерни, соратниктерни чыып алыры эвес, а делегейниң аныяктар шимчээшкининиң калбак күштериниң аразынга, янзы-бүрү политиктиг болгаш идеологтуг, шажынчы күштерниң аразынга чугааны организастаары болгай. Ооң дузазы-биле амгы үениң ыңчугула айтырыгларын шиитпирлээринге аныяктарның демниг хөделиишкиннерин чедип алыры, оон-биле чергелештир аныяктарның боттарының айтырыгларын шиитпирлээри болур.

А фестиваль мурнунуң ажылының идепкейжип турары — делегейниң аныяктарының аразында харылзааларның амгы үеде кол-кол болуушкуннарының демдээ-дир.

— Олар кандыг болурул? Удурланышкак идеологияга хамааржышкан аныяктарны Москва-85 чүнүң-биле кончуг сонуургадып турарыл?

— Ол кол чүүлдерниң бирээзи болза, делегей байдалының дүшкүүрлүг апарганы-биле холбаштыр аныяктар аразынга чугааның болдунарының таарымчалыг байдалдарының эвээжеп турары база ол айтырыгларны тайбыңның эргежок чугула боор турары.

80 чылдарның фестиваль шимчээшкининиң чечээшкининиң хөгжүүрүнге Х Берлин (1973) болгаш XI Гавана (1978) фестивальдары улуг киирген болгай. Аңаа кол чүүл аныяктар организацияларының кады ажылдажылгазының байдалын улам сайзыраңгайжыткан болган. Мындыг чижекти көргүзейн: каш чыл мурнунда аныяктарның болгаш студентилерниң ниити-европа структуразы тургустунган. Ол структураның ажыл-чорудулгазынга хамааржыштыр Европаның кол-кол аныяктар организацияларының төлээлекчилерниң ужуражылгашкыннарын доктаамал чорудуп келген. Мооң мурнунда, чылдарда аразында харылзаа чок турган организацияларның төлээлекчилери безин оларның аразында бар апарган. Ындыг ужуражылгалар аныяктар шимчээшкининиң төөгүзүнде туруп көрбээн. Ынчангаш бо бүгү чоруттунган ажылдар аныяк коммунистерден аныяк консерваторларга чедир янзы-бүрү организацияларның аразынга шимчээшкинге идиг бергени чугаажок.

— Силерниң бо чугаалаан чүүлдериңер мооң мурнунда чылдарда фестиваль шимчээшкининге киришпейн турган аныяк консерваторларның организациялары ам Москва фестивалынга белеткелге киржип турар дээни ол бе?

— Фестивальга белеткел ажылдарынга делегейниң аныяктар шимчээшкининиң барык-ла бүгү күштери киржип турар, оларның аразында аныяк консерваторлар база бар.

— Ооң-биле чергелештир мындыг чүүл база бар болгай — ол дугайын 1984 чылдың чайынында парлалгага бижээн чүве — аныяк консерваторларның организациялары фестиваль мурнунуң белеткелинден үнүп чоруткан деп...

— Ооң үнүп чорууруну дугайын аныяк консерваторларның делегей организациязы дыңнаткан болгай. Ол болза, хамыктың мурнунда, делегейниң фестиваль шимчээшкини-биле идеалдары болгаш сорулгалары дүүшпейн турарларын шыдашпааны деп билзе чогуур. Ынчалза-даа ол делегей организациязының шиитпири-биле дыка хөй национал организациялар чөпшээрешпээн. Оларның дыка хөй боттарының чурттарының Национал белеткел комитеттериниң составында арткан.

Делегейниң белеткел комитединиң (ДБК) хуралдарының аразында фестиваль мурнунуң белеткелиниң дээди органы — ДБК-ның Доктаамал комиссиязының 1985 чылдың январьда Москвага ажылдап эгелээн составында (фестиваль шимчээшкининиң төөгүзүнде бир-ле дугаар) чижээлээрге, Аныяктарның европа национал чөвүлели, Либералдыг болгаш радикалдыг аныяктарның делегей федерациязы болгаш оон-даа өскелер киржип турар. ДБК-ның Доктаамал комиссиязында НБК-ның 34 төлээзи, делегей болгаш регионалдыг организацияларның 9 төлээзи киржип турарын чугаалаайн. Доктаамал комиссияның ажыл-чорудулгазы фестиваль шимчээшкининге чаа күштү немээр дээрзинге бүзүрээшинаан, харазында чүүлдү чугаалаар бодаан мен: Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының чүгле составы безин ол шимчээшкинниң төөгүзүнде эң политиктиг болгаш хөй кижи киржикчилиг болур.

— Ындыг түңнелдерни кылып тура, 1985 чылда болур фестивальга удур чорудулгалар болуп болурун өөренип көрүп турар силер бе? Ылангыя Ямайкага ындыг чорукту кылыр деп турары ам безин билдингир болгай.

— Олар XII Бүгү-делегей фестивалынга удурланыкчы болуп шыдавас, оон хуусаазын безин көрүңер даан: Москваның — 1985 чылдың чайынында, Ямайканың — 1985 чылдың чазынында. Ооң ангызы, Москвага 20 муң чыгыы делегаттар болгаш ол-ла хире аныяк туристер келир, а Ямайка — каш-ла муң кижини хүлээп алыр деп турар.

Ямайкага болур чыыштың дугайында мону билзе чогуур. Ямайкага уран чүүл фестивалындан ангыда «хостуг делегей» чурттарының аныяктарының делегей конференциязын эрттирер дугайында шиитпирге хөй-хөй аныяктар организациялары, оон ыштында барыын-европа чурттарының аныяктары таарзынмаан. А ол конференцияга киржирниң чалалгаларын «хостуг делегейниң» ылангыя Парагвайның, Сальвадорнуң, Израильдиң чазактарынга чагырткан аныяктар организациялары алган. Оон-биле чергелештир ол конференцияның организакчылары социалистиг чурттарның болгаш оон-даа өске чамдык күрүнелерниң аңаа киржирин чөпшээрээзээн.

Ямайкага болур деп турар ол чыышка даштыкы аныяктарның хамаарылгазынга капиталистиг чамдык чурттарның удуртукчуларының деткимчези, а чамдыктары харын даа акша-хөреңги-биле ону деткиир деп турары салдарлыг болган. Кым төлээр боллур, хөгжүмнү ол чагыдар деп үлегер домакты маңаа канчап сагывас боор.

— Москвага болуп эртер XII Бүгү-делегей фестивалының «хөгжүмүн кым чагыдарыл» ынчаш?

— Ону организастап болгаш эрттирип турар — Делегейниң белеткел комитеди-ле болгай. (Ооң составынга болуп эрткен хуралынга 118 чурттуң болгаш делегейниң 37 организацияларының аныяктарының төлээлекчилери киришкен). Бүгү-делегей фестивальдары чаңгыс-даа аныяктарның боттарының чыып алганы акша-хөреңгизи-биле болуп эртер. Москва фестивалының кассазында күрүне акшазы шуут чок.

(ПМА).

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ШЫДЫРАА, БООДАЛГА

Тиилелгениң 40 чыл болуруунга тураскааткан шыдыраа болгаш боодалга маргылдаазы Бай-Тал суурга чеди хонук үргүлчүлээн.

Шыдыраага 13 сандан 12 саны ап, бирги черни мында ортумак школа директору К. М. Салчак ээлээн. Ийиги, үшкү черлерни аныяк шыдыраачы С. Ч. Моңгуш, хоочун шыдыраачы К. Х. Адыгбай алганнар.

Боодалга маргылдаазы хөй киржикчилиг эрткен. Шупту 24 аңчы аңаа киришкен. Бирги черни К. Уртунай, ийигизин — К. Ооржак, үшкүзүн —Б. И. Адыг-оол ээлээн.

Тиилекчилерге дипломнарны, өртектиг белектерни тывыскан.

Д. ИРГИТ.
Бай-Тайга район.

ШИЛИНДЕК КОМАНДАНЫ ТУРГУСКАН

Өвүр районнуң башкыларының шыдыраа маргылдаазы Хандагайты суурга эрткен.

Аңаа дөрт школаның башкылары киришкен. Команда талазы-биле бирги черни Хандагайты ортумак школазының, ийигизин— Чаа-Суур, үшкүзүн — Солчур школаларының командалары алган. Оларга ыым-нелдя болгаш хуудулел бижиктерин тывыскан.

Хуула бирги черни Чаа-Суурда башкы В. Д. Тюлюш, ийигизин— Хандагайтыда С. У. Доңгак, үшкүзүн— Солчурдан А. С. Куулар олар ээлээн. Херээженнерден бирги черже Хандагайты ортумак школазының башкызы Е. Н. Доңгак, ийиги черже Солчур ортумак школазының өөредилге эргелекчизи К. О. Моңгуш үнген.

Тиилекчилерге өртектиг белектерни тывыскан. Маргылдааның түңнелинде районнуң мурнундан Кызыл хоорайга удавас болур маргылдаага киржир шилиндек команданы тургускан.

У. КОМБУЯ,
маргылдааның судьязы.

Эрте-бурунгунуң тураскаалдары

ПОЛОЦК СОФИЯЗЫНЫҢ ИЙИГИ МУҢ ЧЫЛЫ

Полоцкини «белорус хоорайларның адазы» деп чоргаарал-биле адап турар. Барыын Двинаның эриинде бо эрте-бурунгу хоорай эрткен чүс чылдарда-ла болунун муң чыл болганын демдеглээн. Шаг-шаанда күчүлүг орус ноян чүрүнезиниң төвү турган Полоцк төөгү тураскаалдарының талазы-биле кайы-даа белорус хоорайдан артык байлак болуп турары чадавас боор. Ол тураскаалдарның аразында эң-не кайгамчыктыгы —София дуганы.

Барыын Двинаның кадыр эриинң кырында бедип үнгүр берген ооң бөдүрүк ногаан тейи кайы ырактан көстүп турар. Дуган тудар черни бурунгу архитекторлар таарымчалыг шилээннер. Полоцк Софиязы XI векте Киев оруунга туттунган дөмей аттыг үш дуганның бирээзи, Киевте болгаш Новгородта болуунуң аттыштары мышкаш, барык болгаш чоок чүк культураларының кезектерин тывызык каттыштырган византий архитектуразының чаңчылы-биле туттунган. Үениң шылгалдазын үш София бир дөмей эвес шыдажып эрткен. Өскелеринге деңнээрге, Киев Софиязы дыка үрелбээн. Новгородта болгаш Полоцкиде ооң үежилери эге баштай кандыг турганыл дээрзин Киев Софиязының каас-чаражы-биле барымдаалап турар.

Эрте-бурунгу архитектураның амгы шинчилекчилериниң бодап турары-биле алырга, Полоцкиде София дуганы хөй чылдарның дургузунда чүгле шажын чудулгениң дерии эвес, а шивээ база болуп турган, оон быжыг, мөге ханалары дайзыннардан илеңгейлиг камгалал болуп турган.

Ол ханаларның быжыын болгаш оон камгалакчыларының шыдамыын даштыкы эжелекчилер хөй катап шенеп көрген. Өртээлы вектер үезинде үш катап үрегдеттирген ол дуганы 1709 чылда Полтава чаалынга I Петрниң шерии-биле тулчуушкунга аштырыышкынга таварышкан шведтер дейирлеп, дезин бар чыткаш, чаа тепсипкеннер. Шааңдагы улуг чаагай тудугнуң чүгле таваа биле ханазының чамдыызы арткан. Аңаа үндезилээш, XVIII векте чаа дуганы тудуп тургускан. Белоруссияга католик шажынның непперелзиниң дуганның бажының катап тудуп кылыры салдарлыг болган: православ шажынның ыдыктыг чери униат (грек-католик) кафедралыг дуган болу берген. Муң чыл эрткен София ындыг илзылыг бистиң хүннеривиске чедип келген.

Национал культураның ылаңгыдек тураскаалы болганы-биле күрүне камгалап турар София дуганы сөөлгү он чылдың дургузунда белорус чаартылгачыларның ажылдарының кол объектизи болу берген. Эрте-бурунгу чурумалдарны үе хайыралаваан, ханаларга кылдынган ховар дээн чурумалдар сөөлзүредир малгаш-биле чагдынган, штукатуралаттынган, салдынган туйбу каъттар адаанче кире берген. Дуганың эрте-бурунгу келбээлеп чаартынчылар сөөлзүредир салдынган туйбу каъттар адаандан XI—XII вектерниң хана чурумалдарының үзүндүлерин ажыдып тыкканнар. Уяш болгаш геометрлиг хевирлер дүрзүлериниң кылдынган угулза-хээлериниң кезектерин тывылгылаан.

Катап тургузуушкуннуң ажылдары ам доостур чыгаан. Дуган бажыңның чер адаанда элээн будун артык кезектеринге музей баштайгы көрүкчүлерин хүлээп алган. Ооң муң харлыг ханаларын эрте-бурунгу чурумалдар каастап турар.

Бистиң чурттувуста төөгүнүң сорун чүүлдеринге улуг сонуургал болза, Полоцкиге Суздаль, Новгород болгаш Киев мышкаш улуг туристиг төп ылалдыр хуулулар уидезиини берип турар — деп, София дуганың чаартыр төлевилелиниң автору, Минскиде аныяк архитектор Валерий Слюсенко чугаалап турар.

А. БРЖОЗОВСКИЙ
(ПМА).

КУБОКТАР КЫЗЫЛЧЫЛАРДА

Бокс — спорттуң база бир нептереңгей, онзагай хевирлериниң бирээзи. Республикага сөөлгү чылдарда спорттуң бо хевири шоолуг-ла хөгжүвейн албайн турган деп болур. Маргылдаалар эрттирери ховар, спортчу секциялар дыка эвээш, бар-даа болза кичээлдерниң шынары чавыс, үзүктелиишкиниг, аңаа киржип турар спортчуларның саны эвээш турган.

Ынчангаш Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитеди эки тура спорт ниитилелдериниң, районнарда спорт чөвүлелдериниң ниити киржилгези-биле республикага бокс спортун сайзырадыры-биле тускай хемчеглерни ап, ылангыя көдээге спорттуң ол хевирин нептередир, оон массалыг болгаш эки түңнелдиг чедип алыр сорулганы салып турар. Эш-хүүзүнүн ужуражылгалары, районнарның бирги чери дээш школачылар, улуг улус аразынга маргылдаалар сөөлгү үеде бо-ла эрттилээр апарган. Оон-биле чергелештир аныяктарның бокска хандыышкынын, мергежилиниң өзүп турары Кызылга болгулаар маргылдааларда илереп турар.

Оон бир чижээ — бокска школачылар аразынга командада болгаш хуула бирги чер дээш маргылдаа чоокта чаа эрткен болгай. Аңаа өзүп орар дыка хөй аныяк спортчулар күжүн, мергежилин хынашкан, бокс спорту кайда канчаар сайзырап, хөгжүп орар апарганын ук маргылдаа көргүскен. Ол маргылдааның онзагай талазы — оон массалыы болган.

«Урожай» спорт ниитилели бокска республика чергелиг баштайгы маргылдааны база эрттирген. Аңаа көдээзе ажыл-агыйларының спортчулары, аныяктар база-ла организастыг чорууш, бокстуң көдээге массалыг апар хоругурун херечилээн.

Ындыг маргылдаалар оон-биле кызыгаарлаттынмаан. Республиканың спорт комитеди бо удаада 1968—1969 чылдарда төрүттүнген оолдар аразынга база республиканың «Спартак» спорт ниитилелиниң командазы болгаш хуула бирги чер дээш бокс маргылдааларын «Херел» спорт залынга эрттирген. Аныяктар аразынга үш хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Кызылдың шилиндек ийиги командазы 71 санны алгаш, тиилекчи болган. Ооң кежигүннери Артур Мачык, Борис Ооржак, Алексей Моңгуш, Сергей Мекпер-оол болгаш оон даа өскелер тиилекчи болуп, шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Сүт-Хөл районнуң аныяк спортчулары бо маргылдаага баштайгы удаа киришсе-даа багай эвес түңнелдиг болуп ийиги черни ээлээр аргалыг болган. Ол ышкаш Өвүрнүң Хандагайтызы, Улуг-Хемниң Ак-Туруг суурларда бокс спортун нептередип, аныяктарны олче хаара тударынга улуг киирип турар хөй-ниитичи, идепкейлиг тренерлер бар апарганы өөрүнчүг. Хандагайтыдан оруш септелге-тудуг участогунуң механиги, спорт мастеринге кандидат Семен Моңгуш, Ак-Туруг ортумак школазының башкызы база-ла спорт мастеринге кандидат Виталий Бартына-Сады оларның өөреникчилериниң чамдыызы бокска эки түңнелдерни көргүскеннер.

Команда талазы-биле мооң мурнунда каш удаа тиилекчи турган Тес-Хемниң аныяк спортчулары бо удаада үшкү черни ээлээн. Ындыг-даа болза, маңаа чорулдээ база үнген. Республиканың спорт комитеди ол маргылдааны эрттирерде негелделерни чорудкан турган. Ында тус-тус деңзилер аайы-биле категорияларны айыткан. Ук негелде ёзугаар чаңгыс 44 килограммга чедир деңзилиг боксёрларның киржирин айытпаан болгаш. Кажан маргылдаа үезинде ындыг деңзилиг спортчулар хереш кырында аңаа киржип турган. Ынчап кээрге, Улуг-Хемниң Ак-Туругдан келген командазы ол деңзиге спортчу турган болза, оларның ниити саны тес-хемчилерден ажыг апаар. Ынчангаш маңаа чорулдээ үнген чылдагааны ол. Маңаа кым буруулугул? Ак-туругжулар буруу чок болбайн канчаар. Маргылдааның организакчылары республиканың спорт комитеди, «Спартак» спорт ниитилели чергелдеерни чорудар мурнунда бо бүдүүнү доктаалын тургускан турар ужурлуг, а судья коллегиязы маргылдааны негелде ёзугаар эрттирер, аңаа кандыг-даа өскерилгени киирбес.

Спартакчыларның улуг улус аразынга болган маргылдаазынга Кызылдың спортчулары бирги черни ээлээш, кубокту чаалап алган, а хуула бирги черни ээлээн спортчулар В. Хертек, М. Оюн, О. Оюн, М. Дапый-оол, В. Хомушку, А. Түлүш, А. Моңгуш, В. Гриневский болгаш Хову-Аксының төлээзи В. Чурагешев оларга тиилекчилерниң лентазарын тывыскан.

Команда аайы-биле кызылчылар бирги, ийиги, Хову-Аксының спортчулары үшкү черни тус-тузунда ээлээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаа үези; тиилекчилерге шаңналдарны тывысып турары.

ТВ

МАРТ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 10.10 —«Аян чорукчулар клуву». 11.10—11.15 — Телемедээлер. 14.15— Телемедээлер. 14.35 — Док. телефильмнер. 15.10— Чалыыларның чогаадылгалары. 15.40 —«Иван Мележтиң салым-хуузу болгаш номнары». 16.30—«Калевала» музыкада». 17.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 17.40 — Мультфильм. 18.00 — «Эртем болгаш амыдырал». 18.30 — Киножурнал. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегей болгаш аныяктар. 19.35 — Концерт. 19.50 —Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 21.00 —«Үе». 21.35 — Концерт. Төгерик — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7-ги класс. 9.05; 13.10 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Ниитилел дугайында билиг. 10.35; 11.40 —М. А. Шолохов. «Нахалёнок». 6-гы класс. 11.05 — Авам школазы. 12.10 — Физика. 7-ги класс. 12.40 — Астрономия. 10-гу класс. 13.40 — Суд органнарының ажылының дугайында. 14.20 — Г. Р. Державин. Амыдыралының болгаш чогаал ажылының арыннарындан. 15.10 — Өөредикчилер танышлап тур. 15.45 —15.50 — Телемедээлер. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Сыдысчыгаш». 18.45 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия тову». 19.30 — Телемедээлер. 19.40 —«Аныяк малчыннар». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг узунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 20.50 — Док. телефильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Мистер икс». Уран-чечен фильм. 23.05 — Док. телефильм. 23.25—00.00 — А. Дворжак. Концерт.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 3—5 метр. Дүне агаарның температуразы 27—32, чамдык черлерге 17—22 градус соок. Хүндүс 8—13, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур.

Кызылга чүгле булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 29—31, хүндүс 10—12 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Три брата» 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30. «Новые приключения «Желтой Розы» 10.50, 13.10, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда. К-клуб «Подростов и закон» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Спартак» 15.30, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мой избранник» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Ж.-Б. Мольерниң март 13-те болур «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп комедиязының премьеразын март 28-че шилчилер. Эгелээри 19 шакта.

ТЕАТРНЫҢ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4?, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3067.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00339.

Библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 62 (12752) | 1985 чылдың март 14, четверг | 1925 чылда үнделзилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, патриот болгаш интернационалист, коммунизмниң идеалдарының болгаш чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи Константин Устинович Черненкону совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен сөөлгү орукче дүүн үдээн.

Константин Устинович Черненкону орнукшутканы

Кызыл шөлге кажыыдал митингизи

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненкону совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен ханы кажыыдал-биле март 13-те сөөлгү орукче үдээн.

Заводтарның болгаш фабрикаларның ажылчыннары база албан-хаакчылары, албан черлериниң болгаш эртем-шинчилел институттарының, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, шериг албанныглар, хову-шөлдериниң болгаш фермаларның ажыл-ишчилери, сургуул аныяктар Колонналыг залга эртенден бээр ханы кажыыдалдыг эртип турган. Бүгү амыдыралы ленинчи партияның өндүр улуг херээнге чайгылыш чокка бердингеш, коммунизмниң идеалдарының тиилелгелери дээш кызымаккай күш-ажылдың үлегер-чижээ болган кижиге он-он муң совет кижилер ханы хүндүткелин илергейлээннер.

...Мөчээн кижиниң хааржаазының чанынга хүндүлел таңныылынга М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков олар турган.

Орнукшудулганы организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери Г. М. Марков, В. М. Мишин, В. В. Терешкова, П. Н. Федосеев, С. А. Шалаев, Ю. А. Прокофьев, С. С. Циглимов олар кажыыдал эзээни эрттирген.

Колонналыг залга чораан делегациялар:

ВСР-ның — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь (делегацияның баштыңы), ВКП ТК-ның даштыкы харылзаалар килдизиниң эргелекчизи Ву Куанг, ВСР-ниң ССРЭ-де элчини День Нью Лием, Күрүне чөвүлелиниң болгаш Национал хуралдың канцелярия эргелекчизи Нгуен Вьет Зунг;

ЛУДР-нуң — ЛУРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ЛУДР-нуң президентизи Суфанувонг (делегацияның баштыңы), ЛУРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ЛУРП ТК-ның секретары, ЛУДР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ЛУДР-нуң национал камгалал министри Кхамтай Сипхандон, ЛУРП ТК-ның кежигүнү, ЛУДР-нуң ССРЭ-де элчини Тхонг Сават Кхайкхампхитхун;

КУР-нуң — КУРП ТК-ның Чиңгине секретары, Күрчөвүлелдиң Даргазы Хенг Самрин (делегацияның баштыңы), КУРП ТК-ның секретары, иштики херектер министри Конг Сарин, КУР-нуң ССРЭ-де элчини Хар Намхонг.

КУР-нуң делегациязы — КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Ли Пэн (делегацияның баштыңы), КУР-нуң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Цянь Цичэнь, КУР-нуң ССРЭ-де элчини Ли Цзэван, КУР-нуң Даштыкы херектер министерствозунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы Дэй Бинго олар К. У. Черненконуң турасказын сактып ёзулаан.

Колонналыг залга МПЛА — Күш-ажыл партиязының Даргазы, Президент Ж. Э. Душ Сантуш баштаан Анголаның, ФРЕЛИМО партияның Даргазы, президент С. Машел баштаан Мозамбиктиң делегациялары, Тунистиң Коммунистиг партиязының Бирги секретары М. Хармель олар, өскелер-даа Колонналыг залга чораан.

Великобританияның — Премьер-министр М. Тэтчер баштаан, Индияның — Премьер-министр Р. Ганди баштаан, Испанияның — чазак Даргазы Ф. Гонсалес баштаан, Италияның — Президент А. Пертини баштаан, Ливанның — Премьер-министр Р. Караме баштаан, Мароккону — Премьер-министр М. К. Ламрани баштаан, Францияның — Президент Ф. Миттеран баштаан, Японияның — Премьер-министр Я. Накасонэ баштаан болгаш өске-даа делегациялар совет күрүнениң баштыңының турасказын минутада сактып ёзулал кылганнар.

...12 шак. Залга К. У. Черненконуң төрелдери болгаш чоок кижилери арткан. Чарлышкынның сөөлгү минуталары.

Кажыыдал аялгалары куттулган. К. У. Черненконуң мага-бодун салган хааржакты Колонналыг залдан үндүрүп кээп, үгер-боо лафединиң кырынга тургускан. Үделгениң чыскаалы Кызыл шөлче углап чорупкан.

К. У. Черненконуң мага-бодун салган хааржактың соо-биле кажыыдалдың үделгезинде Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, орнукшудулганы организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери, мөчээн кижиниң төрелдери болгаш чоок кижилери, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, СЭКП ТК-ның, СЭКП Москва хоорайкомунуң болгаш Моссовет күскомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери ыыт-шимээн чок муңгагдалдыг чорупп орган.

Үделге чыскаалының мурнунда — хөй-хөй венок'тар.

Төрээн чурттуң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш К. У. Черненконуң шаңнатканы совет орденнерин болгаш медальдарын, акы-дуңма чурттарның дээди шаңналдарын салган кызыл атлас [illegible] тудуп алган чораан.

Кызыл шөл. Майаа кажыыдал митингизинге келген муң-муң москвачылар муңгагдалдыг шыпшың турган. Москва гарнизонунуң шериглериниң кезектери — дең-деңги чыскаалда. Оларның колонналарының кырында дайынчы туктарны мөгейткен.

Кажыыдал чыскаалы Мавзолейге чоокшулап келген. Хааржакты лафеттен тускай бедигээнче аппарып салган.

Олтер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков, орнукшудулганы организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери Мавзолейниң Төп индиринге үнүп келген.

Индирлерде — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, шериг начальниктери, бүдүрүглелерниң мурнакчылары турган.

Дипломаттыг корпустуң кежигүннери база мында.

Кажыыдал митингизин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП Москва хоорайкомунуң бирги секретары В. В. Гришинге сөс берген.

Красноярск крайның Новоселово районунуң «Легостаевский» совхозунуң механизатору, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Циглимов чүве чугаалаан.

ССРЭ-ниң ЭА-ның оралакчы президентизи, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Н. Федосеевке сөс берген.

Микрофонда — ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. М. Мишин.

Кажыыдал митингизи доозулган деп чарлаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары К. У. Черненконуң мага-бодун салган хааржактыг бедигээнниң чанынга чедип келген. Кажыыдал чыскаалы Кремль ханазынче углапкан.

13 шак 40 минута. Мөчээн кижиниң мага-бодун салган хааржакты хөөрже салып баарган.

ССРЭ-ниң Күрүне гимнизи чаңгылаакып турда, үгер-боолар дааштаашкыны дииңмарээн.

Бүгү чурт кажыыдап, шимээн чок турупкан. Бүдүрүглелерниң болгаш организацияларның ажылы беш минута иштинде соксадынкан. Фабрикаларга, заводтарга, демир-оруктарга, далай болгаш хем флодунуң суднолорынга гудоктар-биле үш минутада салюттаан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары Төп индирге база алтап үнүп келген.

Москва гарнизонунуң шериглериниң кезектери чыскаал-чыскаал дайы-биле Мавзолейниң бээр-биле бастырып эрткен. Олар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунга сөөлгү шериг ёзулалын берген ол.

Константин Устинович Черненко дугайында чырыткылыг турасказаал коммунистерниң, совет кижилерниң, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң чүректеринге мөңгеде артар.

(СЭТА).

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистер Константин Устинович Черненкону сөөлгү орукче үдеп турар-дыр бис.

Совет кижилер бо кажыыдалдыг хүн бистиң партиявыстың болгаш чоннуң шынчы оглунга, өндүр-чаагай коммунистиг идеалдар дээш быжыг туруштуг демисежикчиге, партияның болгаш күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызынга ханызы-биле хүндүлээшкин ёзулалын кылып турар.

Константин Устинович аныяк чалыы чылдарындан эгелээш-ле, бодун партияның херээнге, чоннуң эрге-ажыктарынга бараан болурунга бүрүнү-биле бердинген. Ол партия болгаш күрүне ажылының кандыг-даа участоктарынга — кызыгаар заставазынга, Сибирьге азы Поволжьеге, Молдавияга азы Москвага турган, — чер-ле болганга, Константин Устинович Черненко ажылга бүгү күжүн берип, марксизм-ленинизмниң чалбышыг пропагандизи болгаш кижилерни сорук киирип база сырый каттыштырып, оларның күжүн улуг, ажыктыг ажыл-херектерже углап-баштап турган. Ол кажан-кезээде идейлиг бүзүрелдиг, чогаадыкчы-тывынгыр чүткүлдүг, ажыл-херекчи, партийжи бедик принциптиг чоруу-биле, кижилерге эптиг-эвилең болгаш кичээнгейлиг болуру-биле онзаланып чораан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан-хүлээлгелеринге турда, Константин Устинович Черненконуң байлак политиктиг дуржулгазы эң долузу-биле илереттинген. Ооң удурткулгазы-биле Төп Комитет, ТК-ның Политбюрозу чурттуң экономиктиг болгаш социал-политиктиг хөгжүлдезиниң, массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң үндезин айтырыгларының талазы-биле чугула шиитпирлерни хүлээп алган болгаш амыдыралга боттандырып турган.

Бистиң партиявыстың ленинчи угланыышкыны — бистиң Төрээн чуртувустуң күш-шыдалын быжыглаарынче, ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринче, чер кырынга тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче угланыышкынны амыдыралга боттандырар дээш Константин Устинович дыка хөй чүүлдерни кылган.

Бөгүн совет улустуң мурнунга Коммунистиг партия, ооң Төп Комитеди, ТК-ның Политбюрозу [illegible] болгаш коммунизмниң улуг херээнге, тайбыңның, социал депшилгениң болгаш ажылчы чоннарның хостуг-хамаарылгазы херээнге шынчы бараан болурунга чайгылыш чок шиитпирлииниң дугайында быжыы-биле медеглеп тур.

Бүдүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаарынче, улустуң материалдыг чаагай чоруун болгаш угаан-бодал культуразын улам көдүреринче, социалистиг демократияны ханыладырынче, ниитилелдиң политиктиг системазын сайзырангайжыдарынче партияның угланыышкыны Константин Устинович Черненконуң идепкейлиг киржилгези-биле коллективтиг ажылдаттынып, кылдынып, амыдыралга боттанып турган.

Бистер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш дараазындагы Пленумнарының чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин шапкынчыдарының, ооң экономиктиг болгаш камгалал күчү-шыдалын быжыглаарының талазы-биле шиитпирлериниң боттандырылгазы дээш демисели моон-даа соңгаар быжыг туруштуг-биле чорудар бис. Совет кижиниң өзүп турар негелде-херегцелдерин хандырары, ооң ажыл амыдыралының байдалдарын экижидери партияның болгаш күрүнениң эң чугула сагыш салыр чүүлдери бооп келген болгаш ындыг болур-даа.

Моон-даа соңгаар массаларның инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун хөгжүдери, корум-чурумну болгаш хоойлу-дүрүмнү шыңгыы сагыыры, күш-ажылдың, күрүнениң болгаш партийжи сагылга-чурумнуң шыңгыы сагыыры кичээнгейниң төвүнге турар апаар.

Анаа-ла хоозун сөс-биле эвес, а ажыл-херектери-биле, практиктиг түңнелдери-биле, ниитилел мурнунга харыысалгазын күүседирин ак сеткилдиг болгаш шынчы көрүп турар кижилерни бистер бүгү хемчег-биле деткиир, шаңнап-мактаар болгаш хүндүлеп көөр апаар бис. Чүве көөрүнге болгаш хоозун аазаашкыннар кылыр көргеткиглер болгаш харыысалга чок чорукка, амыдыралдың социалистиг нормаларынга дүүшпес бүгү-ле чүүлдерге удур демисежир бис. Партияның чаңгыс эвии, ооң массалар-биле харылзаазын Төп Комитет мооң соңгаар-даа мооң чок быжыглаар, партия, күрүне болгаш хөй-нити ажыл-чорудулганың стилин сайзырангайжыдар.

Совет күрүнениң даштыкы политиктиг угланыышкынының боттаныышкыны, бөө-чепсектиң эндере бүзүреңи соксадырынче, делегейниң термоядерлиг айыылдан чайладырынче угланган тайбыңга шаавыжылгыт удур [illegible] Константин Устинович Черненконуң ады-биле холбашкан. Бистиң партиявыс болгаш күрүневис бо талазы-биле күжениишкиннерин ам-даа улгаттырар, тайбыңны камгалаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр. Тайбыңның болгаш хосталганың байдалдарынга чурттаар эрге — ол дээрге кижиниң кол эргези дээрзин билип турар бис. Тайбыңчы доругнашкынның принциптеринге, дең эргениң болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың үндезинге кайыралчы кожалар харылзааларны бүгү-ле чурттар-биле тударынга боттарывыстың белеткеливисти база катап бадыткап тур бис. Совет Эвилели кажан-даа, кымга-даа кыжанмайн келген. Ынчалза-даа кым-даа биске бодунуң тура соруун албадап шыдавас. Социализм, Лениниң чорүткениң ёзугаар, бодунуң артык күштүүн бадыткап шыдаар, ол бадыткаарда бөө-чепсек күжү-биле эвес, а ниитилел амыдыралының ажыл-чорудулгазының бүгү талаларының — экономиктиг, политиктиг, мораль-мөзү-шынарлыг талаларның чижээниң күжү-биле бадыткаар.

Тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээнге социалистиг дем каттыжылгазының өзүп орар күчүзү болгаш сырый каттыжылгазының идегелдиг бараан болуп турар. Оларның акы-дуңма эвилели ооң-даа быжыг болзун, оларның политиктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылгазы [illegible] СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак бүгү-ле чүүлдерни кылып турар. Социалистиг интернационализмниң принциптеринге шынчы бистиң партиявыс акы-дуңма чурттарның кады хөделишкиннериниң калбартырынга, делегей херектеринге оларның туружун быжыглаарынга бүгү-ле чүүлдерни кылыр.

Болуптур XXVII съездизинче уткуштур бир чорууп партияның салган сорулгалары чедиишкинниг күүсеттинер дээрзинге бүзүрээр бис. Ооң магадылалы — совет улустуң эрес-шудургу күш-ажылы, партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви.

Константин Устинович Черненконуң чырыткылыг турасказын сактып ёзулаан акы-дуңма партияларга, социалистиг дем каттыжылга чурттарының ажылчы чоннарынга, өске-даа күрүнелерниң чазактарынга болгаш улустарынга, бүгүдеге өөрүп четтиришкинни СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың өмүнээзинден илередирип чөпшээреп көрүңер.

Константин Устинович-биле чарлышкынның ёзулалының үезинде ханы кажыыдалды ооң ог-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге илергейлеп тур мен.

Бистиң эргим эживис болгаш соратинивис, сээң мурнуңга бажывысты мөгейтпишаан, бистиң ленинчи партиявыстың угланыышкыны-биле чайгылыш чок чорууруувусту аазап тур бис. Ооң херээнге бараан болуру — ол дээрге чеңга бараан болуру-дур. Ол дээди сорулгавысты тургузарынга чедип күүседир бис.

Мөңге уйгуң уду, эргим Константин Устинович!

(СЭТА).

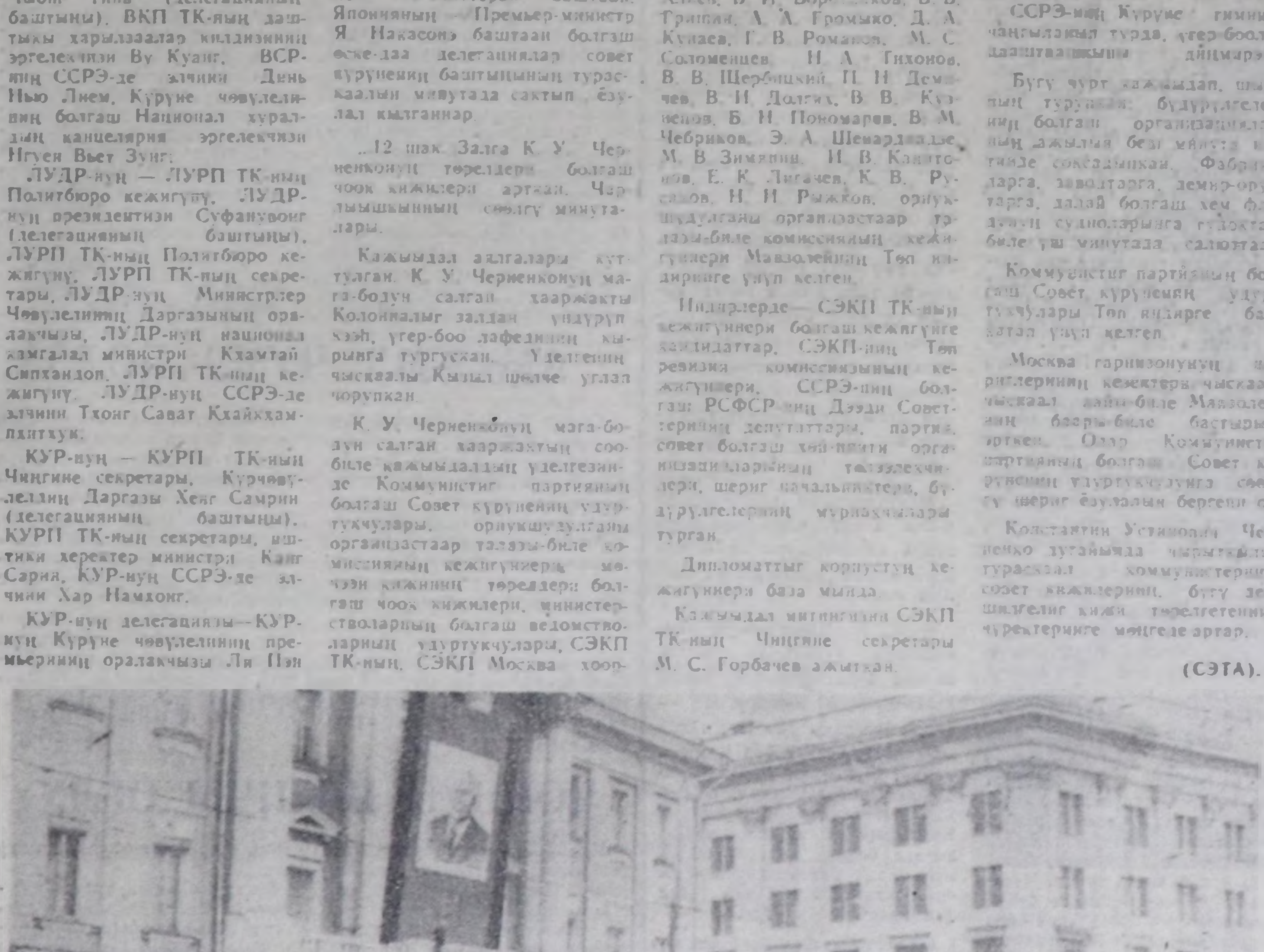

Константин Устинович Черненкону орнукшутканы

В. В. ГРИШИННИҢ чугаазы

Эштер!

Москваның ажылчы чоннары партия болгаш совет улус-биле кады СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээнинге хайызы-биле кажыдап турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы — Ленинниң өндүр улуг херээнге, коммунизм тургузуушкунунга кызыгаар чок бердинген чоруктуң эң кескү үлегер-чижээ-дир. Ол совет улустуң шынчы оглу чораан, ол аңаа бараан болурунга бодунуң талантызын, бүгү күжүн берген.

Константин Устинович Черненко партияның ажыл-агыйжы, организакчы, идеологтуг ажылын сайзыраңгайжыдарынга, совет кижилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин хөгжүдеринге, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн күштелдиреринге улуг салымыжкынын киирген.

Константин Устинович Черненконуң кезээде алыс кедизин болаар болгаш ыгым өйүнде инициативаларын чаңгыс ай орулганы чедип алырынче — бистиң улуг чуртувусту улам-на чечектелген болгаш күчү-шыдалдыг болдурарынче, совет кижилерниң амыдыралын материалдыг тала-биле улам-на бай-шыырак база угаан-бодал талазы-биле улам-на байлак болдурарынче угланган турган.

Кижи төрелгетенниң кырынга диргелип келген ядролуг дайынның кыжаныын чайладыр дээш, бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаар дээш, делегейге үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш, социалистиг дем каттыжылга чурттарының, акы-дуңма марксистиг-ленинчи партияларның чаңгыс эвилелин болгаш сырый каттыжылгазын быжыглаар дээш Константин Устинович Черненконуң кайы хире могаг чок ажылдап чорааны бүгү делегейге билдингир.

Константин Устинович Черненконуң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының барык-ла 30 чылы Москва-биле шуут холбаалыг. Ол мында партия Төп Комитединиң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң аппаратынга, СЭКП ТК-ның Ниити килдис эргелекчизинге, секретарынга ажылдаан, а ооң соонда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы турган.

Москваның ажылчы чоннары Константин Устинович Черненкону эки билир. Ол Москваның бүдүрүлгелеринге хөй удаа чораан, ажылчыннар-биле ужурашкан, ол хоорайның экономиказының хөгжүлдезин үргүлчү сонуургаан, москвачыларның ажылдаар, чурттаар, дыштаныр байдалдары-биле таныжып, хоорайның партия организациязының, совет органнарның мурнунда турар сорулгаларын күүседир талазы-биле ажылынга улуг дузаны көргүзүп келген. Москвачылар ону ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутадынга каш удаа соңгаан.

Константин Устинович бедик идейлиг, эажок ажылгыр, принциптиг, демократчы чорукту негелделиг, организакчы талантылыг, биче сеткилдиг чорук-биле дүүштүрүп билир чораан, бо бүгү шынарлар ону ленинчи хевириниң удуртукчузу дея тодарадып турар.

Константин Устинович Черненко ленинчи өндүр улуг партияның кежигүнүнүң бедик адын бүгү чурттаалгазының иштинде алдарлыы-биле кадагалап чораан, ол 1931 чылдан бээр ооң хүрээлецинге бактаап келген.

Бөгүн бис Константин Устинович Черненконуң мага-бодузун баарынга мөгейип тур бис.

Ол чалбыыштыг коммунист, патриот болгаш интернационалисчи, бедик партийжи бүдүштүг, салган сорууну дээш чүткүлдүг кижи бистиң аравыста ам чок деп бодаары безин берге-дир.

Аар чидирилге хайызы-биле кажыгдавышаан, Москваның ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин боттандырарынга, социал-экономиктиг хөгжүлдениң планнарын күүседир дээш демиселге, Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралын бараалгатканы коммунизм дээш демиселге боттарының күжениишкиннерин улгаттырарынга бүрүн шиитпирлиг.

Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң алдарлыг оглу Константин Устинович Черненконуң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске мөңгеде артар.

П. Н. ФЕДОСЕЕВТИҢ чугаазы

Эштер! Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, социалистиг Төрээн чурттуң шынчы патриоду болгаш интернационалист, делегейге тайбың амыдырал болгаш кижи төрелгетенниң социал дедшилгези дээш туруштуг демиселчи Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр совет эртемденнер аар чидирилге хайызы-биле качыгдап, бүгү улустуң кажыыдалын чүректиң ханызындан үлежип тур бис.

Коммунистиг партияның болгаш социалистиг тургузуушкунуң херээнге бодунуң бүгү амыдыралын бараан болдурбушаан, ол бүгү-ле харыысалгалыг албан-дужаалдарга ленинчи принциптиг болгаш партийжи чорукту, хөй-ниити хүлээлгени бедик-биле медереп билип, массалар-биле харылзаазын дугайында, чоннуң чаагай чоруунуң дугайында могаг-шылаг чокка сагыш салып чораан. Марксизм-ленинизмниң кескү теоретиги болгаш пропагандизи болбушаан, ол бодунуң ажыл-чорудулгазынга революсчу теорияның болгаш практиканың, организакчы болгаш идеологтуг ажылдың чаңгыс ай быжыг харылзаазының тодазы-биле көргүзүп келген. Идей-политиктиг кижизидилгениң болгаш кадрларның теоретиктиг белеткелин бедидерниң айтырыглары ооң кичээнгейиниң төвүнге туруп келген.

Марксисчи-ленинчи теорияны сайзырадырынга эш Черненко улуг салымыжкынын киирген. Сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң хөгжүлдезиниң арга-хевирлериниң дугайында, ук ниитилелдиң коммунизмче бурунгаарлааларының перспективаларының дугайында чугула чүүлдер ооң чугааларында болгаш чүүлдеринде үндезилеттинип кирген. Партияның идеологтуг ажылының айтырыгларының талазы-биле, аныяк салгалды эртемниг мировоззрениеге өөредирениң болгаш кижизидериниң, социалистиг Төрээн чуртунга бердинген болгаш чоннуң чаагай чоруу дээш турузукчу ажыл-чорудулгага белен болурунуң чугула айтырыгларының талазы-биле ооң чугаалары улуг ужур-дузалыг. Социалистиг чурттарның дуржулгазын мөөңнээринче, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаарының чугула айтырыгларынче ол кичээнгейин салып турган. Амгы үениң нарын делегей байдалынга делегей харылзааларының теориязының болгаш практиказының айтырыгларын ол ажылдап кылган.

Марксисчи-ленинчи теорияны сайзырадырынга ооң киирген чогаадыкчы салымыжкыны дээш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниитилел эртемнериниң талазы-биле дээди шаңналы — Карл Маркс аттыг Алдын медальды тывыскан.

Эртемниң сайзыралының дугайында, ооң практика-биле харылзаазын быжыглаарының дугайында, социалистиг бүдүрүлге күчүлерин болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидерин сайзырадырынга кол звено болуп турар эртем-техниктиг дедшилгениң дугайында эш Черненконуң сагыш салымыжкынын совет эртемденнер билип келген болгаш бедик-биле үнелеп турарлар.

Бистиң чуртувустуң чаагай чоруунга боттарының күштерин болгаш билиглерин бербишаан, сайзыраңгай социалистиг ниитилелди бүгү талалыг болгаш чайгылыш чокка болбаазыраңгайжыдары, эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын улам ыңай сайзырадыры ленинчи партияның бедик идеалдарының амыдыралчы боттанылгазы болурун совет эртемденнер медереп билип турар. Константин Устинович Черненко ол дээш чурттап, ажылдап, демисежип чораан.

Партияның политиказының чайгылыш чогун болгаш уламчылаашкынын, ооң бузулбас чаңгыс эвин болгаш марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле каң дег быжыг сырый каттыжылгазын бадыткап көргүскен СЭКП ТК-ның ээлчег чок март Пленумунуң шиитпирлерин совет эртемниң ажылдакчылары бир эп-сеткил-биле бүрүн чүүлдүгзүнүп, деткип турар.

С. С. ЦИГЛИМОВТУҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер!

Шылгараңгай политиктиг ажылдакчы, шынчы коммунист, ленинчи Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр аар чидириглиң ажыг-шүжүүн, бистиң улуг кажыыдалывысты сөс-биле илергейлээри берге-дир.

Партияга болгаш күрүнеге дээди албан-хүлээлгелерге турза-даа, ол бистерге сибирьжилер-красноярскилерге улуг эживис, чаңгыс чер чуртувус болганда, чоок болгаш үнелиг боор келген.

Ырап эрткен чээрби чылдарда Константин Устинович Черненконуң күш-ажылчы намдары Енисейниң эриктеринге эгелээн. Ажылчын болгаш политиктиг дадгылыышкынын ол мында маңаа алган. Күш-ажылчы амыдыралын эрте эгелээш, байларга ол хөлечиктеп чораан. Көдээ ажыл-агыйның коллективизастаарының чылдарында баштайгы колхозтарны тургускаңнарның ол бирээзи болуп, баштайгы беш чылдарның планнарын амыдыралга боттандырар дээш идепкейлиг демисежип келген.

Дайынның кадыг-дошкун чылдарында Константин Устинович партияның край комитединиң секретары турган, бистиң улуг Тиилелгевисти чоокшуладыр дээш бодунуң бүгү күжүн болгаш энергиязын берген.

Константин Устинович Черненко сөөлгү хүннеринге чедир-ле Красноярскиниң черинге, ооң кадыг-дошкун болгаш магалыг бойдузунга ынаан бодунуң чүрээнге кадагалап, төрээн черлери-биле харылзаазын кажан-даа үспейн чораан. Крайның бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдеринге, улуг үлетпүр комплекстерин тургузарынга ооң киирген үлүү улуг. Делегейде эң улуг Саян-Шушенск ГЭС канчаар тудуп, КАТЭК кайы хире күш кирип орарын, Норильск бодунуң күчүзүн канчаар өстүрүп турарын, тараажыларының күш-ажылы болгаш амыдыралы канчаар чаартынып, хоорайлар болгаш суурлар аян кирип турарын ол хүн бүрү сонуурган келген.

Константин Устинович-биле уттундурбас ужуражылгаларны красноярскилар сагыш-сеткилинге кезээде кадагалаар. Крайга болгаш бистиң районга ол каш-даа катап чораан. Бөдүүн ажыл-ишчилер бистерге, бистиң херектеривиске болгаш сагыш салымыжкыннарывыска ооң ажыт-чажыт чогун, сагыш човангырын болгаш кичээнгейлиин бистер уттаан бис. Чоп аразында төрүттүүген Константин Устинович кезээде бөдүүн, биче сеткилдиг болгаш ажылчы чоннарның инициативазын эскерип билир база ону деткиир чораан. Ынчангаш чон аңаа чүректиң ханызындан ынаа билек, өөрүп четтиринишкин-биле, үре-түңнелдиг ажылдаар күзели-биле харыылап турган.

Константин Устиновичтиң сөөлгү оруктче үдеп тура, крайның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, социалистиг Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын улам ыңай быжыглаарынга, чер кырынга тайбың болгаш аас-кежик дээш бистиң эрес-шудургу күш-ажылывыс ооң дугайында эң дээре тураскаал болур дээрзин медереп билип турар.

Красноярск крайның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп, деткип турар болгаш бодунуң кайгамчыктыг чаагай бүгү чурттаалгазын Константин Устинович Черненконуң бараан болдуруп келгени коммунизмниң өндүр улуг херээниң тиилелгези дээш мооң соңгаар-даа шудургу ажылдаарып төрээн ленинчи партивыска бүзүредип турар.

Мөңге уйгуң уду, бистиң эргим Константин Устинович!

В. М. МИШИННИҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер!

Партияга болгаш чуртка таварышкан аар чидириглиг комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар чүректиң саргыышкыны-биле качыгдап турар. Күрүнениң сурагжыг политиктиг ажылдакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш эрес-шудургу демиселчи Константин Устинович Черненко мөчээн.

Константин Устиновичтиң политиктиг намдары ленинчи комсомолдуң хүрээлецинден эгелээн. Ооң характери аңаа дадыккан, тура-сорук быжыккан, организакчы салым-чаяаны калбарган. Чоннуң аразындан үнген, Коммунистиг партияга, бистиң Совет тургузуувуска кижизиттирген Константин Устинович бүгү-ле албан-дужаалдарга ажылдап турган бичии чаштарга болгаш аныяктарга сагыш салымыжкынын. Комсомолдуң болгаш пионерниң ажыл-херектеринге кичээнгейиниң ленинчи чаңчылдарын үргүлчүлеп чораан.

Константин Устинович аныяктарга большевикчи ёзу-биле бүзүреп, ооң тургузукчу энергиязын болгаш идепкейин деткиир чораан. Комсомолга партийжи удуртулганың теориязының болгаш практиказының хөгжүлдезиниң чугула үе-чадазы ооң ады-биле сырый холбашкан.

Совет школаны чаарты тургузар, комсомолдуң ажыл-чорудулгазын экижидер, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер талазы-биле улуг калбак хемчээлдиг ажылдар СЭКП ТК-ның удуртулгазы-биле кылдынган.

Дайын айыылын чайладырынга аныяктар хөй чүүлдү кылып шыдаар ужурлуг дээрзин Константин Устинович өөренип көргеш, аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалын Москвага, Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгениң 40 чылында эрттирер дээш саналды идепкейлиг деткээн. Аңаа белеткенип тура комсомол социалистиг чурттарның аныяктарының акы-дуңма эвилелдери-биле, капиталистиг болгаш хөгжүп орар күрүнелерниң коммунистиг болгаш революсчу-демократтыг аныяктары-биле найыралын улам быжыглап, бөмбүрзектиң дедшилгелиг аныяктары-биле бир денге антиимпериалистиг демиселдиң мурнуку одуруунда туржуп турар.

Кажыыдалдың бо хүннеринде комсомол өзүп орар салгалдың коммунистиг кижизидилгези дээш бодунуң харыысалгазын хайызы-биле медереп билбишаан, төрээн Коммунистиг партиязын, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжып турар.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин ленинчи комсомол изин-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Бистиң партиявыстың стратегтиг угланыышкынының үргүлчүлээшкинин Пленум шиныы-биле бадыткап көргүскен. Коммунистерниң партиязы — ол дээрге, бүгү аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң, чурттуң бүгү нациаларының болгаш биче улустарының эрге-ажыктарын медереп билир, оларны чаңгыс демниг кылдыр каттыштырып, чоннуң күжүн коммунистиг тургузуушкунуң ниити херээнче мобилизастап шыдаар күш дээрзин бүгү-ле барымдаалар-биле бадыткаан.

Партияның идип үндүрген сорулгаларын чедиишкинниг күүседир, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, социалистиг Ада-чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн бүгү тала-биле быжыглаар, коммунизм дээш демиселчилерниң улуг салгалының кайгамчык чаңчылдарын эдерер дээш комсомолчулар, оолдар болгаш кыстар бүгү-ле чүүлдерин кылырлар.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫНГА ШЫНЧЫ ЧОРУК

Чуртка таварышкан кажыыдалдың хүннеринде совет кижилер ленинчи Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттыжып турар.

Чурттуң экономиказын хөгжүдеринге, чоннуң чаагай чоруунуң болгаш культуразының өзүлдезинге, Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, чер кырынга тайбыңның камгалаарынга болгаш быжыглаарынга бодунуң бүгү күжүн болгаш билиин бараан болдурган шылгараңгай партия болгаш күрүне ажылдакчызы, Константин Устинович Черненконуң овур-хевири совет улустуң сагыш-сеткилинге чырыткылыг үлегер болуп кезээде артар.

Коммунистиг партияның ленинчи иштики база даштыкы политиказының амыдыралга боттанылыышкынының үргүлчүлээшкинин СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленуму тодаргай бадыткаан.

Партияның айытканы бедик болгаш харыысалгалыг сорулгаларны чедиишкиннинг күүседиринге совет кижилер бүрүн шиитпирлиг. Ол дугайын чурттуң күш-ажылчы бүгү коллективтеринге болган митингилерге совет кижилер быжыы-биле медеглээн.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле бүрүн деткээнин Москваның «Хроматрон» заводунга болган митингиниң киржикчилери илергейлээн. Ол бүдүрүлгеге черинге К. У. Черненко-биле мооң мурнунда болган ужуражылгаларывысты, ооң берген үнелиг сүмелерин, чагыгларын, айтымышкыннарын заводтуң ажылчыннары эки билир.

Заводтуң партком секретары Р. Скалкин митингиге мынча деп чугаалаан: сайзыраңгай социализмни болбаазыраңгайжыдарынче партияның угланыышкынын ажылдап кылыр талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш ооң Политбюрозунуң коллективтиг ажыл-чорудулгазынга хуузунда улуг салымыжкыны К. У. Черненко киирген. Партияның XXVI съездизинге, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарынга Юрий Владимирович Андроповтуң болгаш Константин Устиновичтиң Черненконуң улуг киржилгези-биле ажылдап кылдынган стратегтиг угланыышкын өскерлиш чок артарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ТК-ның ээлчег чок Пленумунга бадыткаан. Ол угланыышкын — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талалары сайзыраңгайжыдарынче угланыышкын-дыр.

Партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкиннинг боттандырары кижи бүрүзүнүң чүтке ак сеткилдиг тургузукчу күш-ажылы-биле чедип алдынар деп инженер-технолог Г. Воробьева митингиге чугаазынга онзалап демдеглээн.

— СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин, Михаил Сергеевич Горбачевтуң Пленумга чугаазынга салган сорулгаларны бистиң цехтиң ажылчыннары, бүгү коллектив-биле бир дөмей, изин-биле чүүлдүгзүнүп уткаан деп, ол чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары С. М. Горбачевтуң тодаргай болгаш бедүүн чугаалары совет кижилерниң мурнунга харыысалгалыг улуг сорулгаларны айтып турар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыышка дарыы кылдыр партияның салган сорулгаларын күүседиринге төлептиг салымыжкынын киирерин бүдүрүлге коллективи шиитпирлээн.

Москваның М. И. Калинин аттыг бөс аргымыр фабриказының чаа негиинге бүдүрүлгениң өске цехтериниң болгаш бүгү салбырларының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары чыылган. «Чон болгаш партия бир эп-сеткилдиг!» деп сөстерлиг лозуң цехтиң станоктарының чанынга кестүп турган.

— Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы Константин Устинович Черненконуң мөчээни бистиң шуптувуска улуг кажыыдал-дыр. Ленинчи партиявысты долгандыр улам сырый каттыжып каныывысты, коммунистиг тургузуушкунунуң өндүр-чаагай планнарын амыдыралга чедиишкиннинг боттандырар дээш демиселге күжениишкиннеривисти болгаш чедиишкиннеривисти улам-на көвүдедиринге шиитпирлиивисти медеглеп тур бис—деп, бөс аргымыр цехтиң мастер дузалакчызы В. Казанбаева митингиге чугаалаан.

Совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болуп турар Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын бистиң чурттувустуң ажылчы чоннарының деткип, бүрүн чүүлдүгзүнүп турарын митингиниң киржикчилери онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле деткээн дугайында олар медеглээн.

Тараа ажаар комбайннар бүдүрер талазы-биле Красноярскиниң бүдүрүлге каттыжыышкынының кол конвейеринге хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Бүдүрүлге чериниң бүгү цехтериниң болгаш салбырларының төлээлекчилери аңаа чыылган. Индирде—мастер П. Пальнев.

— Коммунизмниң болгаш чер кырынга тайбыңның идеалдарының тиилелгези дээш чайгылыш чок демиселчи, патриот болгаш интернационалист —Константин Устинович Черненко мөчээн-дир. Красноярскиниң чери —Константин Устиновичиниң төрээн чурту. Бодунуң күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын ол мында эгелээн. Партияның Красноярск крайкомунга ол ажылдавышаан, бистиң бүдүрүлгевиске хөй удаа кээп, ажылчыннар-биле ужуражып, оларның ажылының болгаш амыдырал-чурттаалгазының байдалдарын сонуурган көрүп турган. Константин Устинович Черненко кижилер дугайында дыка сагыш човангыр чораан. Партияга болгаш чонга ол ханы хүндүткелдиг турган.

Красноярскиниң машина тудукчулары, бүгү сибирьжилер-биле бир дөмей, улам-на күжениишкиннинг ажылдаарын, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң салган сорулгаларын амыдыралга чедиишкиннинг күүседиринге боттуг салымыжкынын киирерин митингиге чүве чугаалааннар илергейлээн. Эртем-техниктиг эң-не мурнакчы туруштарны кыска дугаа дүргүзүнда ээлеп, ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң делегейге дээди деңнелин чедип алыр — харыысалгалыг болгаш бедик сорулганы СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленуму айыткан.

Полимерлиг машина тудуукуң Киевте «Большевик» каттыжыышкынынга митингиниң киржикчилери Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын изин-биле деткээн дугайында медеглээн.

— К. У. Черненконуң мөчээни бистиң шуптувустуң ханы кажыыдалын болдурган. Ооң дугайында эң-не чаагай тураскаал — бистиң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылывыс болур —деп, мурнакчы ажылчын Ф. Чусовитин чугаалаан.

Хорезм областа Ахунбабаев аттыг колхозтуң хөвең ажаакчылары, механизаторлары болгаш малчыннары, вогаажылары хөй кижи киржикчилиг митингиге чыылган.

— Бистиң партиявыс, бүгү совет улус аар кажыыдалга таварышкан. Ынчаарга бистиң ниитилеливистиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү — Коммунистиг партияның баштаалгазы-биле коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын күүседиринге боттуг үлүүвүстү киирервисти кажыыдалдың бо хүннеринде медеглеп тур бис — деп, бригадир Р. Бабаджанов митингиге чугаалаан.

— Төп Комитетти долгандыр сырый каттышкан чон болгаш партия Совет Төрээн чуртувус улам байлак болгаш күчү-шыдалдыг болзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр дээрзинге бүзүрелдиг СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга чугаазынга эш М. С. Горбачев илергейлээн — деп, Каунастың «Дробе» бүдүрүлге каттыжыышкынында бөстаавычы В. Аксамитаускене чугаалаан. Пленумунуң шиитпирлерин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бүдүрүлгениң коллективи бүрүн-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турар. Ленинчи партияның XXVII съездизинге төлептиг ужуражырынга белеткенмишаан, планга немей бо чылын 150 муң метр дүктен кылган бөсту бүдүрүп үндүрерин бөстаавычылар хүлээнген.

— Улус ажыл-агыйның интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидеринге шиитпирлиг эргилдени чедип алыр ужурлуг бис —деп, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга эш М. С. Горбачев демдеглээн—деп, Алма-Атаның бажың тудар комбинадының комсомолчу-аныяктарының хевилекчилер бригадазының бригадири С. Бекасов митингиге чугаалаан. Ол сорулганы күүседир дээш бистер, бүгү совет улус-биле бир дөмей, бүгү күжүвүстү болгаш дуржулгавысты салыр бис. Ажыл-агый механизмин мооң соңгаар-даа чайгылыш чок сайзырадып, ажылдың элээс бедик түңнелдери дээш демисежир бис.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыышка харыы кылдыр беш чылдың доозукчу чылының күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр ийи хуу бедидип, чээрби ажыг эң улуг объектилерни ажыглалга киирериң дүргедедирин бажың тудукчулары шиитпирлээн.

Ленинчи партияны долгандыр улам сырый каттыжар быжыг шиитпирлиининң, беш чылдың планнарын болгаш онаалдаларын амыдыралга боттандырар дээш улам чүткүлдүг ажылдаарының дугайында Минскиниң автомобиль заводунуң ажыл-ишчилери митингиге медеглээннер.

— К. У. Черненконуң партияның хүрээлецинге бежен ажыг чыл боор келгени, партияның херээнге могаг-шылаг чок бараан болурунуң бистерниң кижи бүрүзүнге үлегер-чижек — деп, такмалакчыларга Е. Шуляк чугаалаан. — Бистерниң шалыпчы ажылывыс ооң дугайында диргиг тураскаал болур. Автозаводчуларының коллективи планныг онаалдаларны дыка ажыр күүседи берген.

Партияның стратегтиг угланыышкыны өскерилге чок болгаш шыдыг болуп артар-даа деп, 1985 чылдың март 11-де СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазынга эш М. С. Горбачев демдеглээн. Партияның айтымышкыннарын күүседир дээш бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары күжүн харамнанмас. СЭКП-ниң XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээш чарыш бүдүрүлгеде улам калбарган.

Ереванның «Наирит» эртем бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи К. У. Черненкону минута иштинде сактып ёзулаан. Каучук бүдүрүлгезиниң аппаратчиги В. Азизян митингиге чүве чугаалааш, мынча дээн:

— Коммунистиг партияның удуртулгазының адаа-биле бистиң экономикавыс бүзүрелдиг хөгжүп, күрүнениң камгаланыр күчүзү быжыгып турар. Ынчангаш совет кижилер Коммунистиг партияга кызыгаар чок бүзүреп турар. Чурттуң улус ажыл-агыйының бедик шынарлыг продукция-биле хандырбышаан, Армениянын химия ажылдакчылары беш чылдың онаалдаларын чедиишкиннинг боттандырып турар. Чедип алган чедиишкиннеривисти ам-даа эрбидадыр дээш ажылдаар бис.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бир үн-биле деткип, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжар чүткүлдүүн дугайында митингиге чүве чугаалааннар илергейлээн.

— К. У. Черненконуң хорт киржилгези-биле ажылдап кылган школа реформазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырары, коммунизмниң идеалдарынга бердинген чоруктуң ёзузунга аныяктарны кижизидер херекке шудургу ажылдаары К. У. Черненкога бистиң ёзулалывыс болур — деп, Киргизияның Сокулук районунуң Ново-Троицк № 1 ортумак школазының башкыларының болгаш өөреникчилериниң митингизинге партия организациязының секретары Ю. Медикова медеглээн. — Кижиниң амыдырал байдалдарының экижиири ниити херекке ооң өзүлделиг салымыжкынынга үндезилеттинген турар ужурлуг, деп СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазынга эш М. С. Горбачёв чугаалаан. Ол бистиң аныяктарывыстың үзел-бодалының үндезини болур ужурлуг. Бистер башкылар бо талазы-биле хөйнү кылыр ужурлуг бис. Аныяк салгакчыларны коммунизмниң идеалдары дээш идепкейлиг демиселчилер кылдыр кижизидер дээш бүгү күжүвүстү салыр бис деп партияга бүзүредип тур бис.

Владивостокта ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг «Дальзаводтуң» судно септекчилери ханы кажыыдалдың митингизинге чыглып келген.

— К. У. Черненконуң мөчээниниң дугайында медээ бистиң чүректеривиске ханы ажыг-шүжүгнү болдурган — деп, бригадир В. Белотелов чугаалаан. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кыйгырыышка харыы кылдыр ам-даа бедик көдүрлүүшкүнүг, бедик медереңиг болгаш организастыг ажылдаар бис деп медеглеп тур бис.

СЭКП-ге ажылчы чоннарның кызыгаар чок идегелиниң, коммунизмниң идеалдарынга шынчызының дугайында чурттуң өске-даа күш-ажылчы коллективтеринге болуп эрткен митингилерге чугаалап турган. Партияның программныг өчис-сорулгаларын идепкейлии-биле деткип, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турарын совет кижилер медеглеп турар. Партияның XXVII съездизин төлептиг уткуп, социалистиг Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын чогаадыкчы ажылдаар-биле быжыглаарынга олар долу шиитпирлиг.

(СЭТА).

Ленинчи партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы—Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, ханы кажыыдалын илергейлеп турар.

УЛУГ КАЖЫЫДАЛ

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, сагыш човаңгыр болгаш улуг организакчы, талантылыг кижи Константин Устинович Черненко мөчээн.

Ол улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен. Бодунуң бүгү күжүн болгаш билиглерин бистиң чуртувустуң экономиказын хөгжүдеринге, чоннуң чаагай чоруун болгаш культуразын бедидеринге, Төрээн чурттуң айыыл чок чоруун хандырарынга, Чер кырынга тайбыңны камгалаарынга болгаш быжыглаарынга берип келген. К. У. Черненконуң эң идепкейлиг киржилгези-биле ТК-ның сөөлгү Пленумнарынга ажылдап кылган стратегтиг угланыышкын өскерилге чок болуп артар-даа. Ол дээрге, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринче, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдарынче угланыышкын деп март 11-де болган СЭКП ТК-ның Пленумунга онзалап демдеглээн. Аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш М. С. Горбачевту соңгааның улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле деткип тур мен.

Ам кол чүүл болза, бистиң мурнувуста турар сорулгаларывыстың күүселдезин эчизинге чедирери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни эки күүседир дээш могаг-шылаг чокка ажылдаары. «Тыва сүт тудуг» трест эрткен ийи айларның керээ-биле бүдүрер ажыл планын ажыр күүсеткен.

В. ГУБАЕВ.
«Тыва сүт тудуг» тресте партбюро секретары.

АМ КОЛ ЧҮҮЛ БОЛЗА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң аар аарыгга таварышкаш, мөчээни бистиң чурттуң ажылчы чоннарынга болгаш дедшилгелиг кижи төрелгетенге улуг кажыыдал болгаш эгиттинмес когарал боор турар-дыр.

Партияның болгаш күрүнениң удуртур ажылдарынга албанның херээн эрттирип чорааш, Константин Устинович сагылга-чурумну быжыг тударын кончуг чагып чораан.

Константин Устинович чечен чогаал бижип чоруур кижилерге ханы утказыг чагыг-сүмезин берип чораан. Тываның чогаалчылары ажылчы чонну хей-аът киирип турар шүлүктерин, шүлүглелдерин, тоожуларын болгаш романнарын чаяап чоргаадыры — коммунистиң арыг адынга тураскаал болур.

Ленинчи партияның шынчы оглу Константин Устинович Черненконуң чаагай ады бистиң ажыл-херээвиске сыдыстаалдыр чырып чорзун!

М. КЕНИН-ЛОПСАН,
чогаалчы.

ЧОННУҢ ШЫНЧЫ ОГЛУ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, Чер кырынга тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи Константин Устинович Черненконуң мөчээни партияга болгаш совет улуска улуг чидириг. Бүгү совет кижилер дег, бистиң бригаданың тудугжулары ханы кажыыдалывысты илергейлеп тур бис.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыын изин-биле чүүлдүгзүнүп таныштывыс. Коммунистиг партияның салган улуг сорулгаларын, өндүр планнарын амыдыралга боттандырар дээш, партияның ленинчи Төп Комитедин болгаш ооң Политбюрозун долгандыр улам сырый каттыжып, каш дакпыр күжениишкиннинг ажылдаарывысты хүлээнип тур бис.

Бистиң «Кызыл тудуг» эргелелдиң бригадаларының аразында чарышка ийи ай түңнели-биле мурнап, планывысты ажыр күүсеттивис. Хүлээнип алган объектилерни үезинде, эки шынарлыг доозарывыс хүлээнген бис. Сагылга-чурумнуг, хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар бис.

Марксисчи-ленинчи идеалдарның чалбыыштыг пропагандизи, күш-ажылчы кижилерниң негелделеринге сагыш човангыр болгаш кичээнгейлиг удуртукчу, чоннуң шынчы оглу Константин Устинович Черненко бистиң сагыш-сеткиливиске кезээ-мөңгеде артар.

Ч. ДОНГАК,
«Кызыл тудуг» эргелелде бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

Ажыглалга кирер тудугда

КАТАП КЫЛЫРЫ КАРЫЛГАЛЫГ

Тудугнуң паспорту: Геология-шинчилел экспедициязының лаборатория-камералдыг корпузу. Чагыкчы — Тываның геология-шинчилел экспедициязы. Кол тудукчу — «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлегерлиг тудуг» эргелели. Тудуп эгелээн чылы 1980 чыл. Ажыглалга кирер үези —1985 чылдың август. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли — 71597 муң рубль.

Бо объектиниң тудуунга эргелелдиң каш-даа бригадалары ажылдаан. Чыл эгезинден мында А. С. Минчеймааның бригадазын быжыглаан. Дашчылар бажыңының хадазын доозар чыгаан. Олар ону бирги кварталда доозарын хүлээген. Кержээлиг тудуг организацияларындан № 48 тудуг эргелелиниң бызанчылар, «Востоксантехмонтаж» КМК-зының сантехниктер бригадалары ажылдап кирипкен. Оларның соон дарый шеверлекчилер борта ажылдап эгелээр.

Тудугну ийи чыл болгаш доозар хүлээлге алдынган турган. Ынчалза-даа ол бо чылга чедир доозулбаан. Объект эрткен чылын ажыглалга кирер турган. Чагыкчының тудуг банкызынга документилерни хожудаашкынныг берип турганындан эрткен чылын август айга чедир акшаландырылышкын чок болган. Бо чылын бо талазы-биле ажылдар саадап турарын эргелелдиң кол инженери В. В. Шорохов айытты. 1984 чылда көрдүнген 510 муң рубльдиң чүгле 140 муңу шиңгээттинген. Бригадалар орта ажылдаваан. Оларны аңгы-аңгы объектилерже тарадыпкан турган. Геологтарның тускай бригадазы дузалажып турган-даа болза, тудуг мергежилдиң эки шиңгээдип албаанындан чер албаан дээрзин ол демдегледи.

Бо чылын 224 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынар. Амгы байдал база оожургаар аргажок. № 14 механизация эргелелиниң суурганың кран башкарыкчылары үргүлчү солчур, бирээзи аарый берген, өскези ажыл шагы үскен боор. Даштыкы хана салыр туйбуну Абакандан сөөртүп турар болгаш хандырылгага үзүктелиишкиннер-даа туруп кээр. Соок хүннерде ажыл шоолуг чылбаан. Ооң түңнелинде январь айның планы 97 хуу күүсеттинген.

Бригадир бир чыл ажыр ажылдаан аныяк кижи. Ол февральда шору шуудай бердивис деп чугаалады. Тудугжу коллективте колдуу аныяктар ажылдап турар болду. Эң дуржулгалыглары безин чүгле дөрт-беш чыл чедир ажылдаан. Бригаданың ортумак разряды 3,17. Ону 3,5 кылдыр өстүрер сорулга салдынган дээрзин А. С. Минчеймаа демдегледи. Чаңгыс кижи— Д. Дываажык партия кежигүнүнге кандидат, артканнары комсомолчулар болгаш аныяктар. 9 комсомолчуларның шуптузу үлегерлиг корум-чурумнуг, шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Чаа бригаданың турумчуу быжыгарынче, орта партия, комсомол өзээ быжыглаарынче, дагдыныкчылар шимчээшкиниң калбартырынче трестиң-даа, эргелелдиң-даа удуртукчулары, мида хөй-ниити организациялары кичээнгей салыр болза эки. Амыдырал байдалын өөренип көөрү, кадрларның мергежилин бедидери, оларны ажылга быжыглаары база чугула сорулгаларның бирээзи болур. Чүге дизе бригада кежигүннериниң хөй кезии ниити чуртталга бажыңында чурттап турар. Үш кижи тудугжулар суурундан кээп ажылдап турар. Ийи-үш кижи бажыңнарлыг. Трестиң бажыңын оочурундан чылда оода ийи хире кижиге бажың бээрин өөренип көөрүн тудугжулар дилээр болду. Өг-бүлелиг, ажылдыг улуска ниити чуртталга бажыңынга чурттаары чамдык шаптараазыннарны болдуруп турар. Таарымчалыг байдал тургустунганда, бериимчелиг ажылдаар дээрзин айтыры артык эвес.

Бригада чыл планын декабрь 29-та доозарын хүлээнген. Объектини эки шынарлыг кылырын тудугжулар хүлээнип алган. Пландан ажыр 2,8 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыры, бир кижиге хамаарыштыр ажылдап кылышкыны 13 муң рубль ажырары көрдүнген. Хүнде тудугжу бүрүзү 1,2 кубометр туйбу салырын чедип алыр. Бригада хүнде-ле 15 кубометр хананы салырын чедип алырын хүлээлгеде айыттынган болза, ол сорулгалар ажыр күүсеттикин турар. Хүнде туйбу салыр нормазын үш-дөрт хире ажылчыннар ийи-үш катап ажыр күүседип турар. Бирги кварталда бо темпиниң салбайн ажылдаар болза, социалистиг хүлээлгелерни ажыр боттандырарының аргалары бар дээрзин тудугжу коллективтиң удуртукчузу бузурэтти.

Камналга айтырыынче кичээнгейни бригада угландырган. Чыл дургузунда 1 муң туйбуну, 1 муң кубометр дээлиг материалдарын, 1 тонна цементиниң камнап алырын шиитпирлээшкен. Ажыл шагын камнап алыр сорулга-биле, тудугжулар шак үспейн ажылдаар сорулгалыг.

Чогум хандырылга турумчун шыңгыырткан бис деп, объектиде мастер В. С. Куулар тайылбырлады. Сөөлгү үеде туруушкун болбаан. Ынчалза-даа эде кылышкыннардан карылга болуп турар. Чижээ, чагыкчы-даа, тудукчу-даа төлевилелди эки өөренип, төлевилекчилер-биле харылзаа тутпаанындан катап ажылдар кылыр ужурга таваржып турар болду. Төлевилел чедер чылдарның болгаш тудуг үезинде чамдык өскерлиишкиннер болган. Чижээ, батареялар салыры көрдүнген турда-ла, аңаа херек 144 ажыг соңга адааның үттери кылдынган. Ону конвекторлар-биле солуур деп шиитпир үнген соонда, тудугжулар малгаштап кааның ураан ону катап туйбулар-биле дуглаан. Бо эде кылышкыннарга артык ажыл шагы, материалдар чарыгдаттынганы билдингир. Дөрт каътты эргий эде кылышкыннар кылырга белен эвес.

Төлевилелдиң эргижирээни-биле соңга блоктарының рамаларын стандарттарга дүүштүр бир-ийи сантиметр эзээжедир кылыр кылдыр хандырыкчы «Тудуг кезектери» комбинатка катап чагып алган. Ол чагыг тудугжуларны элээн шаатаан. Эрте дээре хөделген болза, бызанчыларның ажылы шуудай берген турар ийик.

Объектиниң инженер четкилери белен. Чүгле ону кожары арткан. Ынчангаш элээн хөй ажылдар кылдынып, тудугнуң ажылы шуудаан. Чагыкчы машина-техника болгаш ажылчын күш-биле дузалап турар. Ажыглалга кирер тудугже бүгү күштү ам-даа мөөңнээри чагыкчы, тудукчу, хандырыкчы болгаш дузалал тудуг организацияларындан негеттинип турар. Оларның аразында негелделиг чорук болгаш быжыг харылзаа тургустунган болза, ажыглалга кирер хуусаа чылдыртынмас ужурлуг.

Тудугга күш-ажылдың организастаарын, шалыпчы болгаш ажылы дээш шаңнап-мактаар аргаларны сайзыраңгайжыдарының системазының дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң саналын СЭКП ТК-ның Политбюрозу деткээн. Объектиниң хуусаа бетинде, эки шынарлыг дужаалганы дээш тудугжуларга, бригадирлерге, инженер-техниктиг ажылдакчыларга немелде төлевир болгаш шаңнал акша тургузары мында көрдүнген. Бо идиг бериишкин ажылды шапкынчыдарынга улуг рольдуг болуру чугаажок. Тудуг организацияларының удуртукчулары бо чаа арганы хандыр өөренип, ону практикага ажыглаарын дарый өөренип көөрү чугула. Материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинниң чаа ажыглаар болза, ооң бедимчези улуг дээрзи чугаажок.

А. ХОВАЛЫГ.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Районнуң ажыл-агыйларында хой олдаашкыны бо хүннерде кидин тулук. Төрүүр үжен сес муң хойдан үжен муңу бо хүннерге чедир оолдапкан ийикпе бүгү төрүүр хойнуң 77 хуузундан чаш төл алдынган. Кодан бүрүзү мал чеми-биле бүрүн хандыртынган, сугну доктаамал чедирип турар.

Бүгү улустуң байырлалы — Улуг Тиилелгениң хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш ажыл-агый болгаш малчын бүрүзү кызымаккай ажылдап турар. Эң эки көргүзүг «Торгалыг» совхозтуң малчыннарында болган. Ол совхозта төрүүр 14808 баш хой бар, ооң он бир муң хирези оолдапкан. Совхозтуң мурнакчы хойжулары Доңгак Бады-Суур, Ховалыг Кара-оол оларның коданнарында хойлар шупту оолдаан болгаш чаш төлү онча-менди камгалап алдынган.

«Коммунизмче орук» совхозтуң бүгү коданнарында төрүүр малдың дең чеди хуузу оолдапкан. Ол совхозтуң Улаатай хойжу бригадазының малчыны, СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү Күнзенмаа Намбар-ооловна Моңгуш бо хүннерде безин төрүүр чүс баш хойга онаштыр 102 баш чаш төлдү камгалап ап, районнуң бүгү малчыннарын мурнай берген. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерни ол-ла бригаданың малчыннары Николай Лопсан, Сесер-оол Базыр-оол олар база чедип ап, чүс башка онаштыр чүс баш чаш төлдү камгалап ап турарлар.

«Кызыл-Тук» болгаш «Ак-Чыраа» совхозтарның малчыннары база-ла багай эвес көргүзүглерлиг. «Кызыл-Тукта» 11442 баш төрүүр хойнуң 8880 бажы оолдапкан, мынча баш чаш хураганнар коданнарда онча-менди доругуп турар. «Ак-Чыраа» совхозтуң төрүүр хоюнуң седен үш хуузу оолдапкан.

Районнуң ажыл-агыйларында мал оолдаашкынны уламчылавышаан.

М. ДАНЗЫН.

Өвүр район.

Төөгүнүң болгаш культураның

тураскаалдарын камгалаар

ҮР БОЛБААН ӨӨРҮШКҮ

1919 чылда Совет эрге-чагырга дээш демиселге маадырлыг-биле мөчээн кызыл партизаннарга тургускан тураскаал-комплекс чүгле Улуг-Хемниң эриктерин, Кызыл партизаннар кудумчузун каастап турар эвес, харын найысылалды, бүгү Тываны каастап, хөй-ниитиниң кичээнгейин бодунче хаара тудуп, республиканың ажылчы чонун сорук киир чоргаарландырып, хей-аъдын көдүрүп турар төөгүнүң болгаш культураның үнелиг тураскаалы болур. Ынчангаш ол биске эң хүндүлүг болгаш ыдыктыг.

Совет Тываның юбилейинге, гитлерчи Германияны чылча шапкан улуг Тиилелгениң алдарлыг 40 чылынга уткуштур ук тураскаалды, ооң девискээриниң аянчызын, чаарты эде кылырынга дыка хөй акша-хөреңги чарыгдаттынган. Ады-дуңма хөөрүнде орнукшуттунган маадырларның ат-фамилиязын тыва, орус дылдарда чараштыр чыпшырып бижээш, девискээриң чырыткызын база чаарткан. Маадырлыг кызыл партизаннарга тураскаал-комплексти ынчаар чаартып, чараштыр кылыр, ооң девискээрин чаагайжыдар дугайында салдынып турган негелделерниң хандыртынганынга кызылчылар күзел хавып, өөрүп турган бис.

Ынчалзажок өөрүшкү үр болбаан. Тураскаалдың баарында плиталарда чыпшырган бижимел ужуктерин чамдык өлежок, билдинмес кижилер хоора шаап, ооң ужур-утказын карактыы-биле хажыдып турары хомудалчыг, харын-даа карака чаржынчыг.

Төөгүнүң тураскаалын ийи-чаңгыс кижилер сагыштыы-биле ынчаар үрек, мелегей чорукту үүлгедип турда, ону камгалаар, хумагалаар хүлээлгелиг албан черлери, организациялар земтээн албайн, көр бээленцип турары элдеп.

Мөчээн маадырларның ат-фамилиязын болгаш бижимелин сагыштыы-биле үрегдеп, ооң ужур-утказын кара өжегээр хажыдып турар кижилер чогуузуну бодап турарыл, мындыг ыргалдыг аас-кежикти оларга кым бергенил, бо дугайын олар бодаан бе ынчаш?! Совет ниитилелдиң хүндүткелдиг болгаш ыдыктыг тураскаалдарынга үрегдекчи, хүлээгенин үүлгедиг кылып турар ийи-чаңгыс кижилерни базым сагышка сойгалап, оларга чогуур харысалганы хүлээдиңирерин үе-даа, кызылчылар-даа негеп турар.

Бижимелди кескен ужуктер эвес, а ооп бижээн болза, ол үр үеде артар, девири-даа чараш болур турган. Бо тураскаалда үрелген черлерин дарый эде кылып, камгалал, кадагалалды шыңгыыладыры күзенчиг.

А. БОРБАК-ООЛ.

Атеизм темазынга

ЧУҢМА КЕЖИ ТОН

Ынчан сес, тос хире-ле харлыг мен. Аваның ачазы кырган-ачамның чуңма кежиниден даараан тонунуң төгүзүн хире-шаам-биле шору билир мен. Ада-мем чурттап турган чери, амгы Ак-Довуракка чугайның (ак-довурактың) болгаш даг-дүгүнүң ажык-дузазын угаап билир шаа-биле ажыглап турган. Даг-дүгүнден изиг суугу кылыр, тараа хоорар чарык паш сыкыыр, а ак-довурак-биле алгы-кеш өңнээр турган. Дус тып алыры тоң берге турган хире. Өвүрнуң Дус-Дагдан дустаан улустан дусту база-ла ак-довурак азы даг-дүгү-биле орнап ап турарын көөр мен. Орнажып, садыглажыр чүве алдывыска неттеренгей турган. Оозун болаарга, Кара-Даштың даг-дүгүн бир дугаар касчып чораан улус — мээң өгбелерим.

Бир хүнүн кырган-ачам элээн ырак чер чоруурунга белеткени берген. Кайнаарыл деп чүвени бичии улус бис кайын билир бис. Таалыңга ак-довурак, даг-дүгү уруп ап турарын-на көөр мен.

Кырган-ачам чоруткаш оноаа хонганда, Чаа-Хөлде кудаларынче чоруткан деп чүвени авамдан билдим. Ооп соонда безин ол база бир ынча хире хонгаш келген. Биске борбак ак-ак даш чигирлер, шаажаң аяктар, дүнзе болгаш оон-даа хөй чүве эккелген. Эңне солун, үнелиг чүве — чуңма кежи тон. Кудазының ачамга белээ — чап-чаа дааран, хир безин какпаан тон. Кырган-ачам оозун кайы-хамаан чок кетпес, ыңай-бээр чер баар дээнде кедер, колдуу-ла аптарага чыдар чүве. Чуңма кежи тон дугайында чугаа Кудугуйнуң аалдарынга дыргын тарай берген. Чамдык сонуургак улус ону албан-биле кээп көрүп турган.

Ол кыжын Ак-Кожаа деп черге кыштаан бис. Чонаада адак-бышкаа чиик кырган-ачам ол кыжын аараан, колдуунда чыдар апарган. Район төвү Кызыл-Мажалыкче эмчилеп чоруткап, кээрде хоюду соктап каан, далган ышкаш ак шилде суук эм эккеп алган ижип турган. Бажы аарыыр, дескинер, караа караңгылаар, кезек болгаш чүрээ шаккылаңыр дээр чүве. Амгы шагда болза хан базышкыны улуг азы куду туржук бе, ындыг хире. Ачавыс сегивээн, эмак-келдүү-даа читкен.

Бир хүн аалывыска Семис-Хам чедип келди. Эдегей, Кудугуй, Борбак-Шаңгыр ол ынчаар аалдар аразынга кылаштап чоруур чүве... Кырган-ачамның чанында олурупкан далаш чок чем ижип-ле орар, ...-на эмнеп эгелээр боор ээрге-даа чок. Кезек-кезек дүкпүргүлеп, судалдап хаар ол-ла. Өг иштин куу ыш кылдыр артыш өрттедип алган, ындында-ла тыныштаар, шаг чок ачавыстың холдарын эрү кедүртүп алган долганган, эрын-бажынче артыш ыжы үрген турар чүве. Кырган-авамга дузалажып, оттулар ыяжын кирип берип, хуузучуктарга суг эккеп турган, бо бүгүнү көрүп, кырган-ачамның байдалын хайгаарап турганым ол.

Кырган-авам сугнуң чок апарган улуг уруунуң өскүс уруу —Опаң угбам база анаа.

Хамга сарыг өңнүг пөс херек апарган. Ынчан пөс бужындызы безин тыптыр эвес.

— Опаң-биле кады алаакта Ыржымына сугже халышкаш, пестен дилеп келиңер, кээрде Ыржымыныа база эдертип эккелиңер, шевери коңгуг чүве— деп, кырган-авам далаштырды. Опаның кулаа кадыг, белей чүве дыңнавас, оозундан-на боор шала аамай чүве.

Ыңаксавайн пат болдум. Бир талазында улуг дүъш ажа берген. Алаакта ол төрелдер аалы херии черде. Коргуксап база турар мен. «Кырган-ачамны бо хам та канчаар дээн?».

Хедерленип турарымны хам эскерип кааш: «Ма, мону хойлап ал. Анаа чүү-даа тынымас — дээш, эрги соондакта бир-ле кадыг чүве хойладыпты. Орук ара уштун болбас, улуска көргүспес...» — диди.

Аза-бук дугайында янзы-бүрү чугаа дыңназымза-даа, оларның чаңгызынга-даа дужуп, караам-биле көрбээн болгаш, кортпас-даа турган мен. Харын, кырган-ачам канчап баары ол дээш, сестип турар мен.

— Лама, хам бис дигилен, улус төөредип чоруур чүвелер — дээш, ачам мындыг улусту көрбес чүве. Ооң ол чаңы-ла менде сиңникен. Кырган-авамның аайынга киргеш, амдызында ачам ыыт чок чоруп турган.

Алаак аалдарының кезек оолдары кодан бетинде ойнап турлар. Дескелеп чорувуста-ла, бисти кыйтыра берген.

— Э-эй, уруглар, бээр-бээр! Аза-кадайлап ойнаалынар — деп, оолдарның улуу Калдар-оол кускуннады.

— Далажып чор бис —дииттивис.

— Дораан чорүй баар силер — дээш баш дозуп келдилер. Ам канчаар бичии када ойнаар болдувус. Калдар-оол Аза-кадай, мен ава болдум. Мен оолдарымны шулбустан камгалаар ужурлуг мен, а ол менден күш-биле былаар. Оон эгелээн. Оолдарым азага бербес дээш — ийи холум далбайтып алгаш, ол бо дестирип маңнап турумда, курум чештиве берип-тир. Хамның берген чүвези черде барды. Оолдар шупту көрүп каапкан. Калдар-оол сегирип алды. Корткаш алгырыпкан мен. Калдар-оол чаза-ла берди. Оон са-ла каттырды:

— Эъдя-даа чок куу сөөк. Бо чүнүл, уруг? — диди. Хамык чүвениң ужурун тайылбырладым. Калдар-оол ону дыңнааш улам каттыра-дыр, артканнары база чер дырбааш чыдыпкан.

— Эмир чылын авам хенертен саргарып аарый берген. Район эмчизин чалаан, эмчи хөй эм бергеш, ижер-чиир чемин таарыштырарын чагаан. Авам элээн сегип чыткан. Бир хүн Семис-Хам келгеш: «Арага доңу ижер болза дораан сегирир, эмчи эмин таарыштаан кижи-дир» — дээн. Авам ынавайн турда-ла, улус тутчуп тургаш, бир аяк арага ижиртипкен, «Аарыг ээзи-дир» — дээш авамның чайын өттүр сырып кылып алган улуг ак ширтээн хам артынып алгаш чоруй барган кежээзинде, авамның арны-бажы тулуптадыр мышкаш, тынмыжы бачыдааш, шыдашпайн барган. Семис-Хам мегечи сойлук чоржук — дээш, Калдар-оол куу сөөкту талыйтыр октапкаш, караан чодуп чоруй, шырын каак аразынче кылаштап чоруй барган.

Семис-Хамның мегечизин, хоптаан чугаалажып тура, кырган-авамның ыдыгү дээш Ыржымына сугга баар дииттивис.

Кырган-ававыс чагыы күүсеттинген. Арбай далганындан кижи дүрзүзү туткаш, сарыг пөстен даараан бичии тонну ол дүрзүге кедирипкен... Ол-ла бүгү чогаадыглары-биле кырган-ачамны айлызааш, мяш хуучуда суттүг сугда артыш холааш кылып каан аржаан суг деп чүве-биле кырган-ачамны чундурду. Ол бүгү чүвени аал мурнунче чаштырыпты...

Чаагай-Терек дозунге одаг салгаш, хамның аңаа алганын турганын база дыңнаан мен, ооң сөстерин, кулаамда сиңе берген чүве дег, сактып кээр мен:

«...Хайыралыг кызыл тыным
Хары хептен артык болгай.
Харамнанмайн меңээ бергеш,
Хайлыг өлүмден адырлып-кыр.
Оон башка талаар-ла-дыр.
Олчаан келбес хире-ле-дир
Отче чажыың чажарымга,
Дедир чаштап кээр-ле-дир...»

— Кудаларының берген чуңма кежи тонну ынчап турары ол бе? Чаа хеп канчап хам караанга көстүр чүвел? Кижиниң дерлиг, хирлиг хеви болза, харын бужар-даа ыйнаан — деп, авам дыңзыг чугаалады. Хам ону тооваан.

Чуңма кежи тонну аарыг ээзи дээш аал кедээзинде болук кызыл хараганнар бажынга астырып каан.

— Орта чоор бе, оолдарым, кудам кадай даараш доозуптарга-ла, ап алгаш чедип келдим. Хепте-даа чүү боор. Мурнунда-ла чыргадан чорааным хамга чугааладым чоп... — дээш ыыт чок барган...

Өөмге маңнап кээримге авам, ачам ол херек дээш аас былдашкан тур. Ачамның ажынары кедергей. «Сеги-ле берзе, тонну чоор сен»—дээш, авам алдыртпайн тур.

Кырган-ачам олчаан сегивээн, чагыын чагып чыткаш, чорта берген: «Кызыл-дустай» берзимзе, болгаа оряукшутпас силер. Кара-Шаараш-ла дээре. Бо Шаңгыр баары, алыс бо Кудугуйта бир шагда кода хоорай турар чыгыы, оолдарым. Черивис байлак оран». Кырган-ачам өттүр сөглээн. Оон сөөгүн салыр дээн турган Кара-Даш белинде В. И. Ленин ат.-г даг-дүгү комбинат улам сайзырап турар.

Бо чылдың январь 16-да үнген «Шынга» М. Моңгуштуң «Меңэ сөткен турунар» деп эгелиг чүүлүн номчааш, Херелмаадан таан чөгендим. Совет чазактың бүгү чүвени кижи, ооң чаагай чоруу дээш салып турар сагыш човаашкынының үезинде, кайгамчык чараш үеде чурттап чоруур аныяк кижи мындыг боорга хомудавчыг-дыр. Ады безин Херелмаа. Иезиниң адааны херел ышкаш адын бужартадыр чоруур чегенчинниин, Херелмаа!?

«Чааранда саяктаар, чадаранда хамнаар» — деп тыва улустуң үлегер чугаазында утка-ла бар.

Ажыл кылырындан оспаксыраар, өскениң кужу-биле амыдыраар чаржынчыг Херелмаа ышкаштарның арын-нүүр чок чорууп соксадыры чугула.

С. КУУЛАР,

№ 1 КПТУ-да кижизидикчи башкы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЖЕНЕВАДА КОНФЕРЕНЦИЯ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Мында Нациялар организациязында КНО-нуң чиңгиниң секретары Х. Перес Де Куэльярның эргелаашкызы-биле Африкада онза байдалдың дугайында айтырыг талазы-биле делегей конференциязы боор турар. Мында делегейниң бир чүс ажыг чурттарының, оларның аразында Совет Эвилелиниң төлээлекчилери киржип турар.

Ону ажыдарда чүве чугаалааш, Х. Перес Де Куэльяр, 20 африкан күрүнелериниң кандааашкынга болгаш аш-чутка эң күштүг-биле таварышканын айыткан. Делегей ниитилежилгези Африкага ооң ургулчулендир үеде хөгжүүрүнге идиганг, мындыг дузалы көргүзериниң чугулазын ол демдеглээн.

Африканың чаңгыс эвиниң организациязының даргазы, Танзанияның президентизи Дж. Ньерере бистиң сорулгавыс кандаашкынга болгаш аш-чутка таварышкан миллион-миллион кижилерниң амы-тынын алыры-биле кызыгаарлаттынмас деп, медеглээн. Африка аъш-чем-биле бодун боду хандырарын чедип алыр, агаар-бойдустан болгаш ооң айыыл-халаптарындан хамааржылгалыг болур чорукту кошкадыр ужурлуг деп, ол чугаалаан.

Мурнуу Африканың национал африк конгрезиниң (АНК-ның) удуртукчузу Нельсон Манделаны Преториянын расисчи чагырыкчылары кара бажыңдан хостаарын дазавышаан. Мурнуу Африканың чонунуң хосталга дээш чепсектиг демиселинден ойталаар дугайында медеглел кылырын аңаа саналдаан. Сөөк-язы ылгакчыларының ол саналын Н. Мандела ыңгыы бүрүү шаапкан болгаш хүлээвээн. Маадырлыг ол демиселчи 23 чыл дургузунда кара-бажыңда олуруп турар. Чонунуң хосталгазы дээш, расисчи ёзу-чурумга удур демиселдиң организаторы дээш ону сөөк-язы ылгай көөр дерзин эрге-чагыргалар бүгү назынында кара-бажынга шииткен.

Мурнуу-Африка Республиканың медээлерин ёзугаар алырга, Н. Манделаның уруу Зинниң ачазының чагаазын Соуэто хоорайга болган массалыг митингиге номчаан. Мурнуу Африканың үндезин чонун ак кештиг сөөк-язы ылгакчылары мөлчүп, шаажылап турар амгы үеде Преторияның чагырыкчылары-биле кандыг-даа чугаалажыышкыннарны болгаш дугуржулганы кылбас дугайында Нельсон Мандела бодунуң чагаазынга бадыткап бижээн. Сөөк-язы ылгай көөрүнүң политиказын доп-дораан соксадырын эрге-чагыргалардан ол шыңгыы негээн.

ЧУРУКТА: Н. Манделаның уруу Зинизиниң ачазының чагаазын митингиге номчуп турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Президентиниң медеглели

МАНАГУА. (СЭТА). Рейганның администрациязы Латин Америкага шериг диктатураларын камгалап арттырар болгаш ол девискээрде демократтыг болуушкуннарны боой тударынче чүткүп турар деп, Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега медеглээн. Матагальпага кофе ажаакчыларының массалыг митингизинге чүве чугаалааш, ол, Ак бажыңның төлээлекчилери Пиночеттиң ханныг араатанзыг эрге-чагыргазын мактавышаан, Никарагуаның улузунуң соңгуп алганы чазаанче хоп-мегечи күткүлдээшкиннерни кылып турарын демдеглээн.

Президент Рейган бистиң чуртта улустуң эрге-чагыргазын дүжүрерин ажыы-биле негеп турар апарган. Ооң администрациязы ТРЭ-ниң хөлезилекчи дээрбечилеринге олар никарагуа херээженнерни болгаш уругларны өлүрерин уламчылаар аргалыг болзун дээш, хөй миллион акшаны тускайлаарын чедип алырын оралдажып турар.

ПРЕЗИДЕНТ ХАЛАШКАН

АФИНЫ. (СЭТА). Грецияның президентизи К. Караманлистиң албан-хүлээлгезинден дүжүп бергенин мында тускай чарлаан. Март 15-те доктааткан президент соңгулдаларынга чедир үе иштинде ооң хүлээлгезин чурттуң конституциязын ёзугаар грек парламентиниң даргазы И. Алеврас күүседир апаар.

«Чаа демократия» дээр оппозистиг партияның төлээлекчизи К. Караманлис ооң мурнунда парламентиниң даргазының адынга чоруткан чагаазынга ам болур соңгулдалар үезинде президентиниң албан-дужаалынга ийиги хуусаага базылдадырын күзевейн турарын дыңнаткан. Чагырыкчы партия — Бүгү-грек социалистиг шимчээшкинниң (ПАСОК) Төп Комитеди чоокта болган хуралынга ооң кандидатуразын деткивес кылдыр чаңгыс үн-биле шиитпирлээш, ПАСОК партиядан грек республиканың президентизиниң албан-хүлээлгезинге дээди суудун кежигүнү Х. Сарцетакисти депшиткен.

ПАСОК ТК-ның хуралынга ооң-биле кады чуртка конституцияга чаартылгашкынын кылырын шиитпирлээнинин дугайында база чарлаан. Ол конституцияга президентиге барык кызыгаарлаашкын чок бүрүн эргелерни берип турганын билдиртир ПАСОК-туң баштыңы, премьер-министр А. Папандреу шериг хунтазын дүжүргенинң соонда үеде ол таарымчалыг боор турган боор чадавас, ынчалза-даа бөгүн, каждан чуртта демократияның хөгжүлдезиниң дедир кудулавас чоруу факы апарганда, кажан амгы чазак хосталганың болгаш демократияның принциптери-биле үндезилеттинген хамы чаартылгалар кылып угаазын чорудуп турда, 1975 чылдың конституциязының дүрүмнерин эде көөр үе келгенин демдеглээн.

ХООЗУН БАДЫТКАЛ

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Барыын чүктүң чамдык албан ужурунда төлээлекчилериниң болгаш солуннарының кандаашкынның хоралыг уржуктарын ажып эртери-биле Эфиопияның үндүрүп турар канчаар-даа аажок улуг күжениишкинниң ужур-дузазын кудуладырынче чүткүлү, чурттуң удуртукчулары чаңгаар аймылдыг болуушкунну «политиктиг сорулгаларга» ажыглап турар деп, ол бурууладымышкыннары кандыг-даа үндезин чок чүүл болур. Ол дугайын аңаа болган парлалга конференциязы эң-не тодаргайы-биле көргүскен. Орта Канаданың болгаш Великобританияның элчиннери Марк Лемье база Брайан Леон Бардер чүве чугаалаан.

Кандаашкындан каражадаан районнарының чурттакчыларынга дуза көргүзер, оларда аъш-чемни хуваар талазы-биле Эфиопияда ажылдап кылгаш, боттандырып турар хемчеглер эң-не таарымчалыг болгаш ажыктыын бадыткаан деп, дипломаттар медеглээн. Олар Эритрея болгаш Тыграй можуларның элээн каш районнарынга чораанының үезинде ону боттарының карак-биле көргеш, бузуржээннер. Барыын чүк пропагандазының бадыткаашкыннарынга удур мында тургускан чазактың тускай төптеринден дуза дилээн кижилер шуптузу эргежок дузаламчыны ап турарын элчиннер чугаалааннар. Бир эвес барыын чүк солуннарынга бүзүрээр чүве болза, сепаратистерниң «контролюнуң адаанда» турар дээн кижилер-биле олар ужурашкан. Мында АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң деткип турары сепаратист идегеттер чоруп турары шын-на харин, ынчалза-даа олар бичии-даа черни контрольдавайн турар. Парлалга конференциязының киржикчилериниң чугаалаан сөстерин ёзугаар алырга, амгы үеде Эфиопияның аъш-чем ап турар хамаатыларының 75 хире хуузу чогум-на соңгу можуларда чурттап турар. Эфиопияның удуртукчуларының бойдустуң чаңгаар болган аймыыл политиктиг сорулгаларга ажыглап турарының кандыг-даа бадыткалдарын көрбээн бис деп, М. Лемье болгаш Б. Бардер демдеглээн.

Канаданың болгаш Англияның элчиннериниң херечилелдери АКШ-тың оралакчы президентизи Дж. Буштуң чоокта чаа кылган медеглелиниң хоозун мегезин тодаргай бадыткаан. Ол болуунуң Суданга чорааның үезинде Эфиопияның чазаан каржы сөстер-биле бак сөглеп турган. Океан мындыдан келген аян-чорукчу Эритреяда болгаш Тыграйда кижилерниң таварышканы айыыл-халавын Аддис-Абебада «хандыр» билбейн турар деп хоозун чулчуруушкунну кылган.

Шаажылакчыларның чидирии

ГАВАНА. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары сөөлгү ийи айның иштинде 150 ажыг халдаашкыннарны Сальвадорда Дуартениң американ ёзунуң каржы эрге-чагыргазынга удур кылып чоруткан нар. Партизаннарның чедиишкинниг хөделиишкиннериниң түңнелинде шаажылакчылар боттарының 850 хире кижизин өлүртүп азы балыгладып чидирген. Партизаннар элээн каш көвүргүлерни, демир-орук шугумнарын чаза дээпкилээн болгаш дайзынны чаңгыс эвес удаа харылзажыр аргачок кылып турганнар.

ЛИВАН. Мурнуу Ливанның хоорайларының болгаш суурларының чурттакчыларынга удур каржы халдаашкыннарны израиль эжелекчи шериглер сөөлгү хүннерде улам калбарткан. Чурттакчылыг хөй суурларны артиллерия-биле хөй удаа боолаан. Тайбың чурттакчыларның аразында өлүрткеннер болгаш балыглаттырганнар бар болган. Хөй кижиниң турлуп хоруглаан.

ЧУРУКТА: израиль эжелекчилер бульдозерлер-биле бо ливан херээжен кижиниң бажыңын бузуп каапкан.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

ДОСТАЙ БАШКЫ

Очерк

Кызылдың башкы училищезинге ажылдай берген мен. Сургуулдар Тываның ырак-чоок районнарындан келгилээн. Оларның аразында Бай-Тайга районнуң Улуг-Оорукта ядыы арат Арапаның өг-бүлезинден төрүттүнген бир оол бар болган. Ооң ады-сывы Иргит Арапанович Доштак дээр турган. Өөреникчилерниң аразындан эртемденнер, даргалар болгаш ёзулуг башкылар үнгенинге кым-даа чоргаарланыр болбайн аан.

Бодунуң оруун болгаш кылыр үүлезин кара аныяандан шилип алган кижи болза, Иргит Достай деп бодаар мен. 32 чылдың дургузунда үзүктел чок башкылап келген, ол-ла чылдарның иштинде «Билиг» ниитилелиниң лектору. Коммунистиг партияның хүрээлежилиге 24 чыл боол турар, чораан черинге бир-ле чаа чүвени кыла кааптар, чонунга хүндүлүг, өөреникчилерге энтиг-эвилең кижи. Каяа-даа чоруурумга, «Достай башкы» деп чонун сөзү кулаамга таалаңгыр дыңналыр болгаш чүлдү-чүрээмни хей-зът киириптер.

ДУҢЗААЛЫГ КИЖИ. Достай башкының бир онзагай чүвези болза, улуг-даа, биче-даа кижилерни бодунче хаара тудуптар күчүлүг дуңзаазы бар. Иргит Арапанович кичээлдерни эрттирип кааш, бажыңынга чемненип кээр, оон база катап школага чеде берген болур, бир-ле кошкак өөреникчи-биле немелде кичээл эрттирген турар. Чок болза бажың аштаар үгбайның чугаазын кичээңгейлиг дыңнап турар. Ол башкы кудумчуга кылаштап-даа чораш, бир-ле кижи-биле ажыл-херек болгаш аал-саал чүвелер дугайын чугаалашкан турар. Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп суурга сургакчылап чеде бергеш, «Ээум кулактыг, көскү карактыг, чымчак сеткилдиг кижи» деп чечен чугаа дыңнаан мен. Уктай-уктай келиримге, мээң өөреникчим Иргит Достайны ол черниң орус, тыва чону ынча деп хүндүлеп шолалаар болган. База бир билген чүвем бар. Бир орус кадай ажыг-шүжүгге таваржыкаш, сагыш-сеткили дыка бергедеп келгеш, Иргит Арапанович-биле ужуражып чугаалашкаш, кадыынга кире бергенин ылап-ла билген мен. Ол күзүн мен Каа-Хем районнуң чонундан эрги шагның эдилелдерин чыып чораан мен. Бир кырган ашак меңээ көргүзүп орган Хүндүлел бижиин Достай башкыга амырап берип олурганын караам-биле көрдүм. Мыя бо хензиг барымдаалар болза Иргит Арапановичиниң хостуг шагында чон аразынга чорупчорааш, хүндүлүг кижи болуп база чугула херекти каяа-даа кылып алтарын херечилеп турар.

Мен дугайты 1973 чылдың күзүнүнде Иргит Арапанович-биле Сарыг-Сепке база катап ужуражы берген мен. Достай башкының бодун долгандыр кижилерни мөөңнептер аргалыын, даргалар болгаш малчыннар-биле чугула айтырыгны чай кадында үзе чугаалажыптарын, өөреникчи бүрүзүнге тускай даалга бериптер сагыгырын эскерип болур.

Ол чылдың августа Сарыг-Септиң тыва ортумак школазынга С. К. Токаның адын тывыскан. Шынап-ла, төөгүлүг болуушкун. Ол хоочун коммунистиң алдарлыг чогаалчының төрээн черинде школага бодунуң алдарлыг кижизиниң-адын алыры — төөгү салгаарының база бир үлегери болу берген.

Улустуң чогаалчызының музейин тургузар деп бодал Достай башкының бажынга кирип келген. Меңээн арга-сүмелер айтырарга, шыдаар шаам-биле чугаалап берген мен. Иргит Арапанович шак мынчаар хөделип үнген: Хертек Амырбитовна Анчымаа-Тока болгаш Салчак Токаның кады ойнап өскен өөрү болгаш кады ажылдап чораан эштери-биле ужуражып, чугаалажып, хапы харылзааны туткан. Бир чамдык кижилер ховар чуруктар, бир чамдык кижилер сактыышкыннар, база чамдык кижилер ховар-ховар материалдар эккелгилеп бергилээн. Ийи чыл хире болганда, С. К. Токага тураскааткан бир өрээл дериттинген. 1983 чылда ол музейни тускай бажыңга кылып алган. Каа-Хем районнуң төвүнде № 2 школага С. К. Токаның тускай музейин тургусканы дээрге шыырак билиглиг, органзакчы салымныг база кижизидикчи мөзүлүг Достай башкының ачы-авыралы. Алдан-Маадыр аттыг төп музейге келген аалчылар, журналистер болгаш чорумалдар С. К. Токаның музейин көөр дээш, Сарыг-Сеп суурже автобусту, самолётту база оттуг-хемени хөлге кылгаш, албан чеде бээрин караам-биле көрген мен.

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ МУЗЕЙИ. Бистиң Тывада өөредир шак болгаш школалар бир дөмей, ол хиреде кичээлден дашкаар өйде кылып алыр ажылдыы түңнели шуут дөмейлешпес боор турар. Чегей чоруктуң тыптып келир чылдагаанын чүдел дээрге, бодунуң ажылынга баш бердинген башкылар хөй-даа болза, хостуг шакта ниитиниң ажылынга сундуланыр башкылар хөй-даа болза, хостуг шакта ниитиниң ажылынга эш Достай башкы дег бердингеннер ховар-ла боор.

«ССРЭ—мээң Ада-чуртум» деп пионерлерниң болгаш школачыларның Бүгү-эвилелде тарап нептерээн ажылы бар болгай. Ол теманың чеди негелдезинге дүүштүр боттуг ажылдыг үлүртүп чорударын Достай башкыга даасканг. Иргит Арапанович өөреникчи бүрүзүн бо ажылга киржиктир ажыл чоруткан. Баштай Сарыг-Сеп суурнуң бажыңын бүрүзүн кезип, ооң соонда ол районда совхозтарның төөгү болгаш фермалар бүрүзүн эргий материал чыыр ажылды чоруткан. Чаңгыс чижек: Каа-Хем районнуң мөчээн болгаш ам чурттап чоруур кызыл партизаннарының база ол черден Ада-чуртуң Улуг дайынынче чоруткаш, ээп келбейн барган болгаш чамып келгеннерниң чизе-дансызын С. К. Тока аттыг Сарыг-Септе № 2 ортумак школаның өөреникчилери кылып чоруткан, оларның документилерин, түс-түс чуруктарын чыгтылааш, шыгжамыр журналынга киир бижигилээш, эртем паспорттарын кылып, дугаарлагылап каан.

Каа-Хем районнуң алдарлыг кижилериниң түс-түс доочу намдарларын Достай башкының даалгазын ёзугаар өөреникчилери бижигилеп эккелгилээн. Төөгүлүг черлерниң дугайында чоннуң тоолчургу чугааларын база чыып бижигилээн, оон ыңай 1200 экспонат чыгдыгган! Районнуң төвүнге революсчу, дайынчы, күш-ажылдың тускай музейин тургузар дугайында айтырыгны Иргит Арапанович «партия райкомунга болгаш хөй-ниитиниң мурнунга бодунуң шыйг кузели-биле тургузупкан. Хамыкты мурнай СЭКП Каа-Хем райкому коммунист башкының үнелиг саналын хоочут чүгудага көрүп, доп-дораан улуг бажыңны үндүрүп бээринге дузалашкан.

Достай башкы черле хоочут сагыгыр болгаш чүвениң кезизин бодаар. Кызылга чедип келгеш, шыырак чурукчулар болгаш Алдан-Маадыр аттыг музейниң база бир дуржулгалыг ажылдакчызы Елена Шыырзовна Байкараны чалап апарган. Олар тергиин дуза чедирген!

Совет Тываның 40 чылынга болгаш Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур Каа-Хем районнуң төвү Сарыг-Сеп суурда Революсчу, дайынчы, күш-ажылдың музейин кылып дооскаш, чон көөр кылдыр ажыткан. Дөрт өрээл иштинде аңгы-аңгы делгелгелер Каа-Хем районнуң төөгүзүн, амгы үезин база 2000 чылга чедир чүнү-чүнү чедип алырын келген-не кижилерге магададып турар. Ол дээрге башкы, суртаалчы болгаш органзакчы Иргит Арапановичиниң удурткан ажылының үре-түңү ол-дур!

Бирги залда «Каа-хемчилер 11-ги беш чылда», ийигизинде «С. К. Токаның амыдырал-чуртталгазы», үшкүзүнде «Революсчу, дайынчы, күш-ажыл», дөрткүзүнде «Каа-Хемниң алдарлыг кыстары» деп темаларлыг делгелгелерни каастап-шимен кылгылаан.

ЭКСКУРСОВОД ШКОЛАЧЫЛАР. Каа-Хем районнуң төп музейинде Совет Эвилелиниң Маадырлары — ол чер-бизе ажыл-херээ тудуш кижилер — Трофимовтуң, Брагинниң, Бухтуевтиң ховар чуруктарын көрүп болур, оон ыңай Салчак Токаның, Даваа Дойбаның база алдарлыг малчыннар, механизаторлар, башкылар, эмчилер, культура ажылдакчылары болгаш кызыл партизаннарның Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң документилерин, эт-эдилелдерин көрүп, хандыр таныжып ап болур. Ол музейге четкилеп келгилээн кижилерге тайылбыр бээр кылдыр шыырак-шыырак өөреникчилери Достай башкы боду белеткеп алган. Район музейиниң аныяк экскурсоводтары Шывык Зорива, Чечек Санаа, Урана Деспилдей, Оля Тайгаа, Дээ-оол Байлак, Рада Салчак, Кара Маскыр суглар тайылбыр берип турда, үнүүң өткүүр чугаазының тодазын, кеткен хевиниң силиин, ажы-чаңының чаптанчыын болгаш Тываның бурунгу база амгы төөгүзүн, оон ыңай Каа-Хем районнуң эң алдарлыг кижилериниң адын-сывындан бээр балириин чон кайгап, магадап турар.

ЧАЛАЛГА БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА. Достай башкы тускай план ёзугаар Сарыг-Септе «Революсчу, дайынчы, күш-ажылдың музейинге хоочун коммунистер, Маадыр-иелер, мурнакчы малчыннар, ажылчыннар болгаш Кызылдан безин эртемденнер, чогаалчыларны, лекторларны чалап аппаар. Бир онзагай темага холбаштыр найыралдың, чуумнуң база культураның аңныг чугаазын болгаш лекциязын эрттирип турар. Достай башкының тургускан музейин болгаш ооң ажылының дуржулгазын көөр дээш Моол Арат Республиканың Завхан, Баян-Улгий, Увс-Нур болгаш төп аймактардан төлээлер чоргулаан.

Сарыг-Септе музейге кээп турган хүндүлүг аалчыларның аразында кымнары чок дээр оңу! Республиканың тыва дыл болгаш төөгү башкылары аңаа баргаш, тускай семинар эрттиргеннер. Төөгүнүң тураскаалдарын канчаар камгалаарыл, материалдарын канчаар чыыр база түс черге чонуң музейин канчаар тургузарыл деп айтырыгны ёзулуг боттанганын билип алыр дээш, Достай башкының ажылдап турар школазынга Барыын-Хемчиктиң Шекпээр, Эрги-Барлык, Тес-Хемниң Чыргаланды, О. Шынаа школачылары, Кызылда күрүнениң башкы институдунуң студентилери, республика районнарының шериг комиссарлары, оон ыңай Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң ажылдакчылары сонуурган көргеннер.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Федосья Филипповна Мархеева Кызыл районда Сукпак суурнуң Культура бажыңында урам чүүл коллективиниң удуртукчузу хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, чонуң хүндүткелин чаалап алган. Ооң удурткан бот-тывынгыр артистери районга болгулаан урам чүүл көрүлделеринге шаңналдыг черлерни удаа-дараа ээлеп келген.

Федосья Филипповна суурда хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар херээженнерниң бирээзи. Советтерге эрткен соңгулдалар үезинде агитатор хүлээлгезин тергиин эки күүсеткен.

ЧУРУКТА: Ф. Ф. Мархеева.

В. КАРА САЛДЫҢ фотозу.

СПОРТЧУ НЕДЕЛЯ

Ону Берт-Даг ортумак школазының күш-культура чөнүлеп эрттирген.

7—10 класстарның командалары спорттуң сес хевиринге ийи неделяда күжүн шенешкен. Олар баскетбол, волейбол, шыдырза, стол теннизи, боодалга, [illegible], бедиин халыырының, тыва хүреш талазы-биле маргылдааларга киришкеннер.

Спортчу неделяның школаның спорт кежээзинге түңнеп, «Эң эки спортчу класс» атты онгу класстың командазынга тывыскан. Олар класстар аразынга шилчиир кубокту ам ийги чылын боттарынга арттырып ап шыдаан. Ийиги, үшкү черни 9 «а», 9 «б» класстарның командалары алган.

Спортчу неделяга тураскааткан кежээ база эрткен. Ылаңгыя спортчу КВН-ны органзаткан. Кежээге аалчылар — күш-ажылдың хоочуннары киржип, ажыктыг, солун чүүлдерни чугаалап бергеннер.

Т. САНАА.

Тес-Хем район.

«НАЙЫРАЛ КУБОГУ» ДЭЭШ

«Найырал кубогу» дээш Ереванда болуп турар маргылдаага совет штангистер аңгы-аңгы он деңзилерге тиилээн. Болгар спортчу, делегей болгаш Европа чемпионаттарының шаңналдарының эдилекчизи Антонио Крастев штанганы херертен көдүреринге 201 килограммны алкан. Ындыг-даа болза ол эң хар деңзиниң штангистерниң аразындан совет спортчу Александр Гуняшев 225 килограммны көдүрүпкен. Ооң бодунуң деңзизи Крастевтен 18 килограмм чиик. Ынчангаш ийи спортчунуң кайызының-даа көдүрген штангыларының деңзизи 420—420 килограмм болган. Түңнелинде чиик деңзилиг спортчу Гуняшевке бирги черни тывыскан.

ЭЛЭЭДИЛЕР МАРГЫЛДААЗЫ

Эки тураныг Ховалыг Сайын-оолга тураскааткан өөреникчилер аразында бокс маргылдаазы «Ак-Туруг» совхозка үш хүн үргүлчүлээн. Аңаа Улуг-Хемниң Ак-Туруг, Хайыракан, Өвүрнүң Хандагайты ортумак школаларының командалары киришкен.

Маргылдааның түңнелинде команда аайы-биле бирги черни Ак-Туруг, ийиги, үшкү черлерни Хайыракандан, Хандагайтыдан келген командалар түс-түс ээлээн.

Деңзи аайы-биле бирги, ийиги шаңналдыг черлерни 16 кижи алган. Тиилелге чедип алырынга чүткүлдүг дээш шаңналды Өвүр районнуң төлээзи Семис-оол Ораңгаа, эң эки техниканы көргүскени дээш шаңналды Хайыракан ортумак школазының төлээзи Моңгуш Солаан-оолга тывыскан.

Маргылдааны организастап эрттиреринге «Ак-Туруг» совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди улуг дузаны чедирген.

В. МОНГУШ.

Улуг-Хем районнуң Хайыракан ортумак школазының директору.

Культура болгаш амыдырал

УГААН ДЕЛЕГЕЙНИҢ ШЫҒЖАМЫРЫ

Москвада В. И. Ленин аттыг күрүне библиотеказының чанында Ном музейи бар. Делегейде эң улуг ном шыгжамырының бирээзиниң директору, филология эртемнериниң кандидады Татьяна Кондакова мени делгелгениң дугайын көргүзүп турар стендиге чедире берди. Стендиде номнуң хевиризиниң дугайын көргүскен. Мында экспонат бүрүзү онзагай. Эң-не эрте-бурунгу номнуң хевири порда үттеп бижээн табличка. Ону Месопотамиядан эккелген болгаш бистиң эрге чедир ийиги муң чылдың ортан үезинге хамааржыр. Чүс-чүс чылдар эртип-ле турган, номнуң хевири өскерилбишаан — катташкак, чадалачак, гармошкалачак-даа хевирлиг тургулаан. Эң сөөлүнде барып, амгы хевиринче кирген. Делгелгеде кирген Япония, Корея, Кыдат, Цейлон, эрте-бурунгу Русь дээш өске-даа черлерден келген бижик тураскаалдарында национал культураның хөгжүлдезиниң бүдүн-бүдүн үе-чадалары илереп турар.

— Индий номну көрүңерем — деп, Татьяна Кондакова көргүзүп тур. Шил адаанда пальма бүрүлери, номнуң арыннары мыкааш, оларны бир черде быжыглап каан. Чала тудуптарга, чел бииш мыкааш. Бүрүлерде хензиг чылдыр бижип каан. Ону ҫомчуг чиңге шиш чүүл-биле, чиңге чүг-биле бижип турган хире.

— Бо катташкак номдур. Оон ады — «Будданың беседазы» — деп, директор чугаалап ор. — Ону пали дылга бижээн. Музейниң эң солун экспонаттарының бирээзи ол болуп турар.

Дарвазында бөлүкте бичии номнар делгеттинген. XVIII вектиң атлазы кончуг улуг, хемчээли кижи дурту хире. И. А. Крыловтуң басняларының чыындызын хензиг шрифт-биле парлаан. Эң биче ном ол. Ону эрткен чүс чылда Россияга үндүрген. Ооң хемчээли — 2,7 см. Ооң-даа бичии — чуле 6 мм. ном база бар.

Хөй-хөй чурттарның полиграфистери улуг деңискээрни ээлеп турар номнарны шып кадагалап шыгжаарынче киирикчээнгей салган. Ном дугайында медээлерни таарымчалыг арга-биле көргүзүп турар.

Номну кандыг материалдардан кылганының дугайын база сонуургап болур. Сөөлгү он чылдарда синтетиктиг саазын ыштап кылыр саазынны солуп турар. Ооң быжым кончуг. Синтетиктиг саазындан кылган уруглар номнарын көөрге, чараш, онзагай.

...«Ном уран чүүлүнүң кайгамчык тураскаалдары» деп бөлүк ном парлалгазының эң солун чүүлдерин көргүзүп турар. Ында «42 одуругтуг библия» деп эң баштайгы европа номнарының бирээзи кадагалаттынып чыдар. Ону 1452—55 чылдарда сураглыг Иоганн Гутенберг парлаан. XV вектиң үезиниң парлаан номнары база онзагай.

Бистиң чуртувустуң девискээринге үндүрген баштайгы номну Вильно хоорайның типографиязынга 1522—23 чылдарда парлаан. Москвага парлаан, Иван Федоровтуң «Апостол» деп сураглыг ному коллекцияда көскү черни ээлеп турар.

Номну делгеп көргүзери база белен эвес деп чүвени кижи эскерер. Номну кижи номчуп, көрүп, ажып турган эки билип алыр. Музейге ол болдунмас. Ынчангаш ооң композициязын аңгы-аңгы сюжеттерге чарып тура, таарыштыр көргүзүп турар. Стендилерде эрте-бурунгу болгаш амгы чүүлдерин көөр бис. Ортаакы чүс чылдар үезинде номну садып алыр кижи ооң картын таарыштыр тарыдып алыр турган. Ону кижи болганы кылып шидаваза билдиигир. Ном үрелбезин дээш кандыг-даа аргаларны ажыглап турганын оон көрүп болур. Алгы-биле шап каан шуусайлар-даа бар. Янзы-бүрү кылдыр каастап база турган. Ыяшты, хилинни, чес, мөңгүн, слюда дээш материалдарны ажыглап турганын делгелгеден көөр бис.

Кижи төрелгетенниң угаанының шыгжамыры кылдыр номну экспозиция көргүскен. Ном дээрге делегейниң революсчу чааргылгазының чепсээ, төөгү-культура чорудулгазының чарылбас кезии болуп турар. Гёте, Сервантес, Данте, Вольтер, Достоевский, Горький, Тагор, Маяковский ышкаш чогаалчыларның база эртемниң болгаш литератураның сураглыг кижилериниң чурттап чораан үезинде-ле парлаан чогаалдары кижиниң сеткил-бодалының хөгжүлдезиниң дээди чадазы ышкаш болуп турар. Шүлүктеп бижээн «Евгений Онегин» деп романның эң баштайгы үндүрүлгези — чуга сес номчугаш делгелгеде салдынган. Бешки эгениң номчугажын ажып каан, ол арында Пушкинниң бодунуң холу-биле бижээн. Москвада бар чаңгыс автограф ол болуп турар. Өскелери Ленинградта Пушкин бажыңында чыгдынган. Ооң-биле кожа Радищевтиң «Петербургтан Москваже аян-чоруу» база «Игорьнуң полугунуң дугайында тоол».

Музейде эң хүндүлүг черни В. И. Ленинниң мемориалдыг өрээли ээлеп турар. Совет күрүнениң үндезилекчизи бо библиотекага ажылдап тура, эрткен чүс чылдың төнчүзүнде «Россияга капитализмниң хөгжүлдези» деп сураглыг ажылынга материал чыып ап турган. Номчукчу, шинчилекчи — В. И. Ленин дугайында документилерни, хөй санныг номнарны, фото-чуруктарны мында чыгган. Румянцев библиотеказының дансылаа дептеринде 1893 чылдың февраль 26-да кылган бижилге арткан. Стокгольмнуң хаан библиотеказының белээ — бичии бижик столу болгаш сандай, баштыңчының номчуп турган номнары мында. 1907 чылда ол Стокгольмнуң хаан библиотеказынга барып турган. Большевиктер партиязының VIII съездизиниң үезинде В. И. Ленинниң библиотекага белекке берген номнары база «Г. Р. Державинниң чогаалдарының» төс тому музейде онзагай ужур-утказыг экспонаттар болуп үнелеп турар. Державинниң чогаалдарын ол 1921 чылдың декабрьда библиотекага берген.

Игорь КОНСТАНТИНОВ,
ПМА-ның корреспондентизи.

Сонуургактарга

НОМНУҢ ПАРЛАКЧЫЗЫ ТЫВЫЛГАН

XIX векте таджик дылда парлаттынган номнуң төөгүзүн бижиир дээш сонуургак чогаалчы Р. Джалилди үш талай кежилдир эккелген. Ходжентиге (Ленинабадты шаанда ынчаар адап турган) эрткен векте типография чок турган. Ынчангаш номну кым, каяа парлааныл деп айтырыг тургустунуп келир.

Ховар номнар чыындызында таджик дылда парлаттынган үндүрүлгелерде «Индияга Ходжи Сиддик—парлаан» деп демдектер бар дээрзин Таджикистанның Эртемнер академиязының Чеен түк айтырыгларының талазы-биле институдунуң эртемденнеринден ол билип алган. Рахим Джалилдиң холунга киирген номда ындыг демдек бар болган.

Ходжентиниң өске чурттакчылары дег, Сиддик база торгу пөстер кылыр турган. Оолун Ганг хемниң эриинге Индияның соңгу чүгүнде турар Лакхнау хоорайга барып садыглап турган. Садыгжы эки типографиялыг турган. Борта таджик классиктериниң чогаалдарын, Ортаа Азия бир-ле дугаарында бурунгу грек философтарының номнарын парлап турган.

Бодунуң үе-шеверин болгаш номга ынакшылын Ходжа Сиддик оглу Джамшига дамчыткан. Бүгү назынының иштинде Ленинабадтың торгу комбинадынга ажылдап келген амгы үеде хүндүлүг кырган Д. Сиддик эң байлак библиотеканың ээзи болган.

(СЭТА).

Ленинабад.

ХӨЙ МЕРГЕЖИЛДИГЛЕРГЕ

Хөй мергежилгелерге Күрүнениң Кызылдың педагогика институдунуң бирги чериндээш ажык маргылдаа болуп эртген. Аңаа хоорайның спорт ниитилелдериниң төлээлери киришкен.

Маргылдааның бирги кезээ—турган черинден ырадыр шурааары. Маңаа 2 метрден эвээшти шураар болза, оон ыңайгы мергежилгелерге киржир эрге чок болур. Ынчалза-даа шуту спортчулар ону ажып эртеннер. Ол мергежилгелерге институтта күш-культура башкызы Александр Ойдуп 270 см-ни шурааш, мурнай берген.

Ийиги мергежилге—штанганы чыдып алгаш көдүрери белен эвес херек. Маңаа чамдык спортчулар оон ыңай киржир эргезин чидирген. База-ла А. Ойдуп хөй санны чаалап алган. Ынчангаш чеди мергежилгелерниң түңнелинде ол тиилекчи болган. Ийиги черде ооң командада эжи Михаил Красильников. Үстүү Енисейниң хем пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң рулевой моторизи Александр Пастушенко үшкү черни ээлээн.

Турнирже мергежилгелер кылырынга студент Ю. Шаравин тиилекчи болган.

Г. АЛЮНИН.

ЧУРУКТА: штанг көдүрериниң маргылдаазында.

АВТОРНУҢ фотозу.

ЧАА КИНОКОМЕДИЯ

«Мой избранник» деп чаа кинокомедияның кол маадыры слесарьлар бригадири аныяк оол Тимофей Зупков. Ону район Совединиң депутадынга соңгуур. Депутат ажылының баштайгы хүнүнде-ле соңгукчуларның чагыгларын хандырар дээш ооң оралдажышкыннары чамдыкта манавааны каттырынчыг байдалдарга-даа таварыштырар.

Рольдарда артистер А. Галибин, Н. Вавилова, В. Талызина олар ойнап турар.

ТВ

МАРТ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Долгие вёрсты войны». Урам-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 10.00 — Чалыыларның чогаадылгалары. 10.30; 10.35 — Телемедээлер. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.35 — Концерт. 16.30 — «Шыдырза школазы». 17.00 — «Ол алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.45 — «Хөглүг могаамыгаштар». 18.00 — «Миллионнарның демниг университеди». 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тележурнал. «Дем каттыжышкыны». 19.30 — Концерт. 19.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Долгие вёрсты войны». Урам-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга С. Смирновтуң шүлүктери. 22.00 — Джаз панорамазы. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — В. В. Маяковскийниң чогаалдарындан. 7-ги класс. 9.05; 12.30 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Физика. 9-ку класс. 11.05 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 2-ги класс. 13.00 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредип турарыл. 13.30 — «Портрет жены художника». Тайылбыр бижиктиг урам-чечен фильм. 14.55 — Үнүштер дугайы. 15.40—15.45 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.35 — «Школа реформазы — боттанымыышкында». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия тову». 19.40 — Телемедээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг ужунар, чаштар!». 20.15 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Время зимних туманов». Урам-чечен чаа телефильм. 1-ги серия. 22.45—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол»—ЦСКА.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, агаар хүндүс чамдык черлерге быскан хар чаар. Хат кошкак.

Дүне 26—30 градус, чамдык черлерге 16—21 градус соок болур. Хүндүс 7—12 градус, чамдык районнарга 0—5 градус соок.

Кызылга бүргеп, агаар Чагбас, хат кошкак. Дүне 26—28 градус, хүндүс 9—11 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

МАРТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Три брата» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.30. «Новые приключения «Желтой Розы» 10.50, 13.10, 17.20, 19.10, 21.00. Киноклуб «Подросток и закон» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Благие намерения» 14.30, 15.50, 17.10, 19.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мёртвый сезон» (2 сериялыг) 15.00, 19.30, «Тайна забытой переправы» 17.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Спартак» (2 сериялыг) 16.30, 20.00 шактарда.

ШЫН. Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47, солун келбейн баргаш 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3068.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00344.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 63 (12753) | 1985 чылдың март 15, пятница | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Найыралдыг ужуражыышкын

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Москвага келген Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң партия-чазак делегацияларының баштыңнары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң ужуражыышкыны март 13-те болган.

Ужуражыышкынга киришкеннер: Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары Я. Кадар, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Румынияның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары, РСР-ниң Президентизи Н. Чаушеску, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак.

Ужуражыышкынның киржикчилери социалистиг тургузуушкунуң чугула айтырыгларының, акы-дуңма партияларның ээлчеглиг съездилеринге белеткелдиң, амгы үениң делегей байдалының дугайында санал-оналын солушкан. Бүгү талалыг политиктиг демнежиг каттыштырган күженишкиннерин, экономиктиг, идеологтуг болгаш өске-даа кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа калбартырынга ниити шиитпирлиг чорук илергейлеттинген.

Делегейде хүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының, ядролуг дайынның кыжанывышкынын чайладырын чайгылыш чок болгаш чогумчалыг кылдыр чедип алырынга, чепсегленишкинниң хамыктың мурнунда ядролуг чепсегленишкинниң талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорударынга, космосту милитаризастаарын болдурбазынче Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң чүткүлдүүн ужуражыышкынга бадыткаан. Делегейниң нарын байдалында акы-дуңма чурттарның чаңгыс ээн болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаары, делегей ареназынга оларның хөделиишкиннерин холбаштырарын күштелдирери онза чугула ужур-дузалыг болуп турарын демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков беседага киришкен.

Ужуражыышкын чүректиң ханызындан найыралдыг чоруктуң болгаш эп-сеткилдиң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: ужуражыышкын үезинде.

СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф-биле алган).

Часка белеткел

МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы ховуу ажылдарының эгелээринге чедир үр эвес үе арткан. Часкы тарылга ажылдарын кыска хуусаада, бедик агротехниктиг байдалга эрттирери-биле оларга белеткелдерни хынамчалыг чоруткаш, чогуур өйүнде доозары — ажыл-агыйларның мурнунда база бир чугула сорулга.

Кызыл районнуң «Тиилелге» совхозунда белеткел ажылдарының канчаар чоруп турарының дугайында ажыл-агыйның кол агроному К. Н. КУУЛАР-биле интервьюну бистиң корреспондентивис Л. Монгуш кылган.

— Шөлдерже үнүп, ховуу ажылдарын эгелээр үе хүн эрткен тудум чоокшулап орар. Кан-оол Норбуевич, хөрзүн болбаазырадыр болгаш тарылгага ажыглаар техниканы ам бо хүннерде-ле бүрүн белеткеп алган турары чугула болгай...

— Бо чазын бистиң совхоз 10400 гектар черге тараа культураларын, 1823 гектарга кукурузаны, 2820 гектарга чаңгыс чылдыг сиген тарыыры көрдүнген.

Совхоз он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылында күрүнеге тараа садар планын 1200 тоннага ажыр күүсеткен, ам база бүгү арга-куржавырларны ажыглап тургаш, бедик дүжүттү алырының магадылалын частан тура тургузуп, тараа дужаар талазы-биле чүгле бо чылдың күрүне планын күүседири эвес, харын бүгү беш чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир сорулгалыг бис. Аңаа белеткелдерни баш бурунгаар эгелээн бис: техника септелгезиниң планын ажылдап кылгаш, графигин тургузуп, звеноларны организастаан. МТМ эргелекчизи М. А. Монгуш ажылды эки башкарып чоруткаңының түңнелинде, комиссия кежигүннеринге септеттинген техника аймаашын барык шуптузун баштайгы хыналдадан-на хүлээп ап турган. Ынчалза-даа Кызылдың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны чорутказ техниканы өйүнде, шынарлыг септеп бээрин хандырбайн келген. Септээн тракторларга ледир чорудар таварылгалар база тургулаан. Чижээлээрге, бир «К-700» маркалыг тракторнуң моторун багай септээн болганы-биле ону катап кылдырткан бис, а ындыг чорук хөй үени чарыгдаары болгаш шүүделди болдурары кымга-даа билдингир.

Ажыл-агый хөрзүн болбаазырадыр болгаш часкы тарылгага ажылдаар техника септелгезин чоокта чаа эрткен соңгуддалар хүнүнге чедир доозкан. Бисте амгы үеде 124 сеялка, 132 андазын, 70 культиватор бар. Ол кожуг машиналары тракторларга кожарынга белен кылдыр септеттинген.

— Дүжүттүң салым-чолу үрезинниң шынарында. Үрезин белеткеп алыр талазы-биле бо хүннерге чедир кандыг ажылдар кылдынганыл?

— Тараа үрезиннерин бүгү тарылга шөлдеринге чедер кылдыр ургаш, арыглаан. Бо хүннерге чедир 1900 тонна тараа үрезинин (оон иштинде 200 тонна сула үрезин) бирги болгаш ийиги класска хүүштүр арыглаттынган. Удавас оларның хоранназыкынын эгелээр бис. Хоранназар бүдүмелдер чедер кылдыр дүжүрттүнген.

Хөрзүннүң дүжүткүрүн бедидери-биле минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чыл санында тегере ажыктыг болур. Амгы үеде 800 тонна органиктиг чемишчидилгелерни шөлдерже үндүр сөөрткен. Ынчалза-даа минералдыг чемишчидилгелер-биле хандырылгавыс бүгү шөлге ой-чижек ёзугаар тегеринге четпес болуп турары хомудалдыг.

— Часкы тарылга ажылдарының бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыры-биле механизатор кадрларны өөредир болгаш четчелээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынганыл?

— Ажыл-агыйда билдилиг, дуржулгалыг механизаторлар хөй. Часкы тарылга ажылдарын кыска хуусаада, шынарлыг чорударынга кол күш ол болур. Ынчалза-даа совхозтуң удуртулгазы механизаторнуң мергежилинге аныяктарны өөредиринче улуг кичээнгейни салып келген. Бо чылын база-ла элээн каш кижи ук мергежилге өөренип ап, чамдыктары билиин бедидип турарлар. Олар апрель 5-те шылгалдаларны дужаарлар.

«Улуг-Хая» совхозтуң механизатору Саабыла Орустаан техника септелгезинде чрес-шудургу ажылдап, хүн улуг доктаамал ажыр күүседип турар. Хоочун механизатор ажылдың шынарынче кол кичээнгейни угландырган.

Ажыл-агыйның механизаторлары кожуг машиналарын бүрүнү-биле белеткениң оуунда тургускаш, тракторлар болгаш сиген белеткээр техниканың септелгезин чорудуп турар.

ЧУРУКТА: С. Д. Орустаан.

М. ТҮЛҮШТҮҢ фотозу.

АРЫГЛАП ДООСКАН

Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң чер ажылдакчылары эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 18,4 центнер тараа культураларының дүжүдүн алган. Бо дээрге, бистиң республиканың байдалы-биле алырга, ... көргүзүг болур. Ону чедип алырынга, эки шынарлыг үрезин биче эвес рольду болган. Ынчангаш ол ажыл-агыйның тараажылары амгы үеде кол кичээнгейни үрезин белеткелинче угландырган.

Чыл эгезинде «Кызыл тараачын» совхозка «Шивилиг» совхозун каткан. Оон түңнелинде тарылга шөлү улгаткан, толдаргайлаарга, 10754 га четкен. Ол хире шөлге чажарынга кинтиан-биле 1780 тонна үрезин негеттинер турар. Чүгле кызыл-тас чажарынга безин 1050 тонна үрезин херек. Совхоз херекке чогуур үрезинни урупп, белеткеп алган. Амгы үеде оон хоранназыкынын чорудуп турар.

Совхозтуң төп шаңында ажыл бо хүннерде хайнып-кайныг. Ында 20 кижи тараа үрезинин белеткеп, хүн улуг доктаамал ажыр күүседип турар. Олар 800 тонна кызыл-тас үрезинин чажар шынарынга чедир арыглап алган. Арыглаан үрезиннериниң 400 тоннады бирги класстыг болган. Оон аңгыда 600 тонна сула үрезинниң ийиги арыглаашкынын база дооскан.

Үрезин арыглаар звенолар хүн улуг доктаамал 130—150 хуу чедирип турган. Чижээлээрге Туран хоорай Совединиң депутады Тамара Чоллакоолдуң удурткан звенозу «ОП-20» деп тараа арыглаар машина-биле хүнде 12 тонна тараа арыглаар турган. 15—20 тонна чедир арыглап турган. Ол ышкаш Татьяна Малько, Галина Сокольникова оларның звенолары база мурнакчыларның олурувунда.

Ажыл-агыйның төп шаңының ажылчыннары үрезин арыглаашкынын дооскаш, оон хоранназыкынын эгелээннер.

Т. СИИРИН.

Изиг деткиишкин

ХҮЛЭЭНДИВИС

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң көскү ажылдакчызы Михаил Сергеевич Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга бир үн-биле соңгааны сеткил ханышкын-биле хүлээп дыңнадым.

Эш М. С. Горбачев Төрээн чуртувустуң улам сайзыраары, хөгжүүрү дээш, оон камгалалыр күчүзүн улам быжыглаар, совет кижилерниң чаагай чорууну улам бедидер, тайбыңны быжыглаарын шиитпирлээр сорулгаларның уламчылалдыг болуруу хандырар дээш, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи иштики болгаш даштыкы политиказын амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүн бээрин СЭКП Төп Комитединге бүзүреткен.

Уругларның кадыкшылын камгалаарынче партия улуг кичээнгей салып келген. № 3 участок эмчизи Елена Владимировна Смирнова-биле бистиң участогувуста 840 уруг бар. Оларны доктаамал хайгааралга ап келдивис. Аарыгларны баш удур болдурбазының хемчеглери алдынып келген. Амгы үеде неделяның вторник санында чаштарга тарылгаларны ... эгелээн бис.

Бо чылын уругларга чаа поликлиника база немешкен. Оон-биле чергелештир дээди болгаш ортумак эртемниг эмчилерниң биске ажылдап кээп турарынга өөрүп турар бис. Чаа поликлиникада лор-эмчи, невропатолог, ортопед, гинеколог эмчилерниң кабинеттерин ажыткан. Бо бүгү уругларның кадыын экижидеринге онза дузалыг. Ынчангаш бистиң коллектив келир үениң салгакчыларының кадыы дээш бүгү билиивисти, күжүвүстү салып ажылдаарывысты хүлээндивис.

А. ПОНОМАРЕВА.

Кызылда уругларның № 1 поликлиниказының № 3 участогунуң эмчи сестразы

БҮЗҮРЕЛ

СЭКП ТК-ның бо чылдың март 11-де болган ээлчег чок Пленумун, аңаа партия ТК-ның Чиңгине секретарынга эш М. С. Горбачевту соңгааның бүгү совет улус-биле бир демей, изиг-биле чүүлдүүрзүнүп, деткип тур мен. Совет улусту ленинчи орук-биле бүзүреллиг аппар чоруур Коммунистиг партияның, оон Төп Комитединге болгаш Политбюрога кызыгаар чок бүзүрелди илергейлеп турар бис.

Ленинчи партия-биле чон кезээде кады чоруур. Төрээн чуртувустуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин, эртемниң болгаш культураның, уран чүүлдүң болгаш чечен чогаалдың сайзыралы дээш бистиң партиявыстың доктаамал сагыш салып келгенин билир бис.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга партия ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугаазын бүгү чогаалдыкчы интеллигенция-биле кады чүүлдүүрзүнүп хүлээп ап, изиг-биле деткип тур мен.

Л. ЧАДАМБА, чогаалчы.

Кызыл хоорай.

М. С. Горбачевтуң Италияның Президентизи-биле беседазы

Март 13-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң Италияның Президентизи А. Пертини-биле беседазы болган. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Италияның даштыкы херектер министри Дж. Андреотти киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр А. Пертини бодунуң болгаш Италияның чонунуң өмүнээзинден ханы кажыыдалды илергейлээн. К. У. Черненконуң тураскаалының сактыышкын ёзулалынга Италиядан кылганы дээш четтиришкинин М. С. Горбачёв илергейлээн.

Чоокта чаа Римге болуп эрткен совет-итали чугаалажыышкыннарга илереттинген чаңгыс ажылдажылганы хажып чок калбартырынче ийи таланың чүткүлү беседаның үезинде база катап бадыткаттынган. Ийи талалыг кады ажылдажылга болгаш политиктиг харылзаалар Европага чавырылышкынны катап тургузарынга, дипке шериг удур тургушкунуңун дениелин чавыдырынга, күрүнелер аразынга бот-боттарынга бүзүрежир чорукту быжыглаарынга идиг болур ужурлуг.

Ядролуг дайынның кыжанывышкынын чайладыр, тайбыңны быжыглаар талазы-биле Чөөн болгаш Барыын чүк күрүнелери уткуштур күженишкиннерин дарый эгелээри эргежок чугула дээрзинге Совет Эвилелиниң болгаш Италияның туруштарының чоогун санал-оналдарның солчулгазы көргүскен.

Совет Эвилелинге болгаш Италияга сонуургалдыг делегейниң чамдык өске-даа айтырыгларын база чугаалажып көрген.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң М. Тэтчер-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Великобританияның Премьер-Министри М. Тэтчер-биле март 13-те Кремльге беседа кылган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Великобританияның даштыкы херектер база Дем каттыжылга херектериниң талазы-биле министри Дж. Хау беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Великобританияның чазааның болгаш чонунуң база бодунуң хуузунда өмүнээзинден кажыыдалын М. Тэтчер илергейлээн. Ол дээш четтиришкинин М. С. Горбачёв илергейлеп чугаалаан.

Делегейниң чамдык айтырыгларын, а ол ышкаш совет-британ ийи талалыг харылзааларның айтырыгларын санал-оналдарының дорчу солчулгазының үезинде принципиалдыг хевирге чугаалажып көрген.

Ядролуг дайынның кыжанывышкынын узуткаар талазы-биле хемчеглерни алырының эң-не эргежок чугулазын, оон-биле холбаштыр космоска боо-чепсекти эндере тургузарын болдурбазының, боо-чепсектерни черге эндере бүдүрерин соксадырының чугулазын совет талазындан онзалап демдеглээн. Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазы чогум-на олче угланып келген болгаш угланган-даа турар деп, М. С. Горбачев онзалап айыткан. Делегейде байдалды эки талаже өскертириниң хевээнге бодунуң салышкынын Великобритания база киирген туруп болур ийик.

Политиктиг чугаалажыышкыннарны калбартырынга болгаш ССРЭ-ниң база Великобританияның аразынга садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг, культура болгаш өске-даа адырлар талазы-биле харылзааларны тодаргай утка-шынар-биле хөгжүдеринге белениң ийи талалар илергейлээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Р. Ганди-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Индия Республиканың Премьер-Министри Р. Ганди-биле март 13-те Кремльге беседа кылган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулаарынга киришкени дээш найыралдыг Индияның чазааның баштыңынга болгаш чонунга четтиришкинин совет талазындан илергейлээн.

Чаагай үре-түңнелдерлиг кылдыр хөгжүп турар совет-индий харылзааларының бедик деңнелин, шаңкын бурунгаарлаашкынын болгаш бүгү талалыг байдалын найыралдың болгаш бот-боттарын билчир чорукттуң ёзузунга эрткен беседага сеткил ханымышкыны-биле демдеглеп, ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге үндезилээш, ол харылзааларны чайгылыш чок быжыглаарынга ийи талаларның чүткүлүн илергейлээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Д. Ортега-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң Никарагуа Республиканың Президентизи, Национал хосталганың Сандиножу фронтузунуң удуртулгазының кежигүнү Даниэль Ортега-биле беседазы март 13-те болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Никарагуаның даштыкы херектер министри М. д'Эското олар беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Никарагуаның чонунуң болгаш чазааның өмүнээзинден кажыыдалды илергейлээни дээш четтиришкинин М. С. Горбачёв беседаның үезинде Д. Ортегага чугаалаан.

Төп Америкада байдалга хамаарыштыр санал-оналдарның солчуушкуну болган. Хостуг болгаш хамаарылга чок хөгжүүр эргезин маадырлыг камгалап турар никарагуа улус-биле совет кижилерниң эп-сеткил каттыштырылгазын М. С. Горбачёв бадыткаан. Делегейниң ол районунуң чурттарының херектеринге холгаарлап киржиринче, аңаа дүжүүрлүг чорукту одаап тургузарынче америк администрацияның угланыышкынын ийи талалар шыңгыы буруу шапкан. Төп Америкага политиктиг чөптүг таарыштырылганың эрге-ажыктарынга дүүштүр делегей күженишкиннерин, оон иштинде «Контадор бөлүүнүң» ажыл-чорудулгазын улам ыңай идепкейжидериниң эргежок чугулазы база демдеглеттинген. Оон-биле холбаштыр Никарагуаның чоокта чаа кылдырган чогумчалыг инициативаларын совет талазы бедии-биле үнелээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң В. Джуранович болгаш А. Шукрия-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазы В. Джуранович болгаш ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң Даргазы А. Шукрия-биле март 13-те ужурашкан.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр ЮСФР-ниң Президиумунуң, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң, Югославияның коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден ханы кажыыдалды илергейлээни дээш совет тала чүректиң ханызындан четтиргенин илергейлээн.

Совет-югослав харылзааларының хөгжүдер айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң амгы байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну болган. ССРЭ биле ЮСФР-ниң, СЭКП биле ЮКЭ-ниң аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы бээ документилерге болгаш дугуржулгаларга үндезилээш, улам ыңай ханыладырынга белениң ийи тала бадыткаан. Термоядролуг халапты болдурбазын, Европага тайбыңны, айыыл чок чорукту быжыглаарын чайгылыш чок чедип алырынга Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның быжыг шиитпирлиг онзалап демдеглеттинген.

Ужуражыышкын ээлдек, найыралчы байдалга эрткен.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, ЮСФР-ниң даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары Р. Дизадревич, ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчини М. Друлович киришкен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Францияның Президентизи-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёв март 13-те Кремльге Францияның Президентизи Ф. Миттеран-биле ужурашкаш, беседалашкан, ук беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Францияның даштыкы харылзаалар министри Р. Дюма киришкен.

Ф. Миттеран Францияның чонунуң болгаш бодунуң өмүнээзинден К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергейлээн.

К. У. Черненконуң дугайында сактыышкын ёзулалын Францияда кылып турарын бистиң чурттарывыстың улустарының аразында туруп келген чаңгыс болгаш найырал болгаш хүндүлежилгениң илергейлээшкини кылдыр Совет Эвилелинде санап турар деп, М. С. Горбачёв демдеглээн.

Совет-француз харылзааларының сөөлгү үеде идепкейжээнин демдеглээш, М. С. Горбачёв болгаш Ф. Миттеран делегейде амгы байдалдың чугула фактору болуп турар, Европага болгаш оон өскээр-даа девискээрлерге политиктиг байдалга биче эвес салдарлыг болуп турар ССРЭ-ниң болгаш Францияның аразында политиктиг чугаалажыышкыннарны уламчылаарының болгаш хандыларының чугулазын демдеглээннер. Делегейниң чамдык айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчулгазы чүүү көргүскени дээрге, чавырлыышкынның политиказынче ээп кирерин, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырын, күштериниң дең-деңнезин болдурар-ла чавыс байдалга тургузары ийи талалар чугула деп санап турар.

(СЭТА).

ААР АЖЫЛДЫ ЭВЭЭЖЕДИР ДЭЭШ

1984 чылда бүдүрүлге продукциязының ниити хемчээлиниң өзүлдези 1983 чыл-биле деңнээрге, 3,4 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 2,8 хуу болгаш ооң ачызында продукция өзүлдезиниң 85 хуузу чедип алдынган.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге эң бедик көргүзүглерни Тываның электри четкилериниң, Кызылдың даараныглга фабриказының, «Тыва сентелге тудуг» трестиниң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң, «Тыва даг-дугу» комбинаттың, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының коллективтери чедип алган.

Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин чавызаткан. Ол дээрге Кызылдың алгы заводу, «Тудуг кезектери» комбинат, Кызылдың база Кызыл-Мажалыктың өът комбинаттары болгаш өске-даа бүдүрүлгелер-дир.

Ооң чылдагааннары хөй. Бир кол чылдагаан — хол-биле кылыр ажылдың хөй болгаш ону кызырар талазы-биле бүдүрүлгелерниң четпес ажылдап турары болур. Республикага бо айтырыгны шиитпирлээри дыка чугула. Хол-биле кылыр аар ажылдың хемчээли 1984 чылдың-биле үлетпүрде 40 хуу, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде 45 хуу хире, кодээ ажыл-агыйында 60 хуу чедир турар болган.

Хол-биле кылыр ажылдың хемчээлин кызырары, механизацияның деңнелин бедидери чижектиг айтырыгларны шиитпирлээри амыр эвес деп ажыл-биле чугаалаар херек. Бистиң республикада бо айтырыг-биле чогуур деңнелге ажылдаан шыдаар төлевилел организациялары, биче механизацияның херекселдери болгаш стандарттыг эвес дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрер бүдүрүлгелер чок.

Ынчалза-даа кайда бо айтырыг партия болгаш профэвилел, комсомол организацияларының кичээнгейинде турар болдур, кайда эртем-техниктиг болгаш чогаадыкчылар, чаартыкчылар ниитилелдериниң чөвүлелдери идепкейлиг ажылдап, ажылдакчыларның чогаадыкчы саналдары чогуур үнелелди ап турар болдур, ында чавыс бүдүрүкчүлүг, хол-биле кылыр ажылдың хемчээлин кызырар талазы-биле тодаргай хемчеглер боттаныш турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели бүдүрүлгелер, организациялар болгаш ажыл-агый бүрүзүнге хол-биле кылыр ажылды кызырар талазы-биле планныг даалгаларны берген. Шак ол даалгаларны «Тыва автоорук» эргелели, «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дугу» комбинаттар чединмишкиниг күүсеткени демдеглээр херек. Он бирги беш чылдың эрткен 4 чылында хол-биле кылыр аар ажылдан «Тыва даг-дугу» комбинатка 40 кижини, Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге 70 кижини, «Тыва автоорук» эргелелге 170 ажыг кижини хостаан.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге улуг үлүг-хуузун киирип турар Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозунга чаартыкчы саналдарны шиңгээдип ап келгениниң ачызында он бирги беш чылда хол-биле кылыр аар ажыл кылып турган херээжен ажылчыннарның саны 50 хуу кызырылган. Ону ол ажылдарны механизасталдының ачызында чедип алган болгаш планнаттынган 25 кижи орнунга 35 кижини ындыг ажылдан хостаан.

Шак ындыг ажыл-ниити чогаадыкчы ёзу-биле кылып чорукту Тываның электри четкилериниң, «Сибирьтехмонтаж» тыңда Тывада КМК-зының коллективтеринден көрүп болур. Бо бүдүрүлгелерде хол-биле кылыр аар ажылды кызырарының айтырыын шиитпирлээринге чүгле аңгы-аңгы чаартыкчы ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар киржип турар эвес, а тускай чогаадыкчы бригадалар база организасттынган.

Тываның электри четкилериниң С. Сараев, А. Катин, Л. Сысуев, М. Смирнов составтыг чогаадыкчы бригадазының 1985 чылда алган чогаадыкчы хүлээлгелеринде электри дамчыдар шугумнарының 5 тонна деңзилиг демир-бетон тавактарын кылыр бичии хемчээлдиг тургузуунуң конструкциязын ажылдаан кылыры айыткан. Ол тургузугну киирериинден 10 муң рубль түңнүг экономиктиг ажыкты алыры планнаан. «Сибтехмонтаж» эргелелдиң КМК-зынга 5—18 миллиметр кылын ама демирлерни кезеринге хол-биле кылыр аар ажыл ажыглаттынып турган. КМК-ның чаартыкчылары инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле кады ажылдаар черлерге тускай хачыларны тургускаш автоген-биле демир кезип турган үш каңнакчыны хостаар арганы берген. Хачыларның ажылдаар девискээринче ама демирлер дажыглаар роликтер кыры-биле шимчеп турар «Пионер» деп краны тургускан болгаш ол 4 кижини ама демирлер дажыглаар аар ажылдан хостаан. Ооң ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 хуу бедээн.

Республикага хол-биле кылыр ажылды кызырарын идепкейжидер сорулга-биле Эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлели чылдың-на «Хол-биле кылыр ажылды машиналарга дагзыр» деп девизтиг конкурсту эрттирип турар.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкылары болгаш ажылчыннары В. Коловский, Н. Минцев, Т. Эпп, Н. Григорьев, Н. Марков олар составтыг чогаадыкчы бөлүү. Өске-даа чаартыкчылар аңаа тиилекчилер болганнар.

Ынчалза-даа ам-даа дыка хөй бүдүрүлгелерде хол-биле кылыр ажылды кызырарының бар аргаларын ажыглавайн, чаартыкчыларның ажылын болур-чогууру-биле организаставайн, ажылчыннарның чаартыкчы саналдарын инженер-техниктиг ажылдакчылар деткивейн турары четпес.

Стахановчу шимчээшкинниң 50 чылын демдеглээривис бо чылын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче угланган бар курлавырларны долузу-биле ажыглаар, хол-биле кылыр аар ажылды кызырар ужурлуг бис. Бо чылын чарлаан ээлчеглиг конкурска ажыл-ниитиң бүдүрүкчүлүүн, өзал-ондак чогун бедидер, күш-ажыл байдалдарын чиигедир деп соруктуг кижилер дөгерези киржир боор деп бүзүрээр бис.

Г. ТУТЫНИНА,
Эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

Коммунист дугайында чугаа

БОДУНУҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Фермада шупту сес саанчы бар. Олар кызымаккай, колдуу аныяк-даа болза аргадуржулгалыг апарган кижилер. Ында шупту хайнак инектерни саап, оларның ажаалда-хайгааралы бир дөмей байдалда турда-ла. Дадар Макылаевна Кечил-оол чыл бүрүде мурнакчыларның одуруунче үнүп, эрткен чылын саар бир инектен 1680 кг сүт саар планын 1977 кг чедиргеш, фермага бирги черик ээлээн.

Мурнакчы саанчы бо чылын саалданын темпизин кудулатпайн, хүнде бир инектен-не дөрт килограмм чедир сүттү саап турар. Мурнакчы саанчының чажыттары чүдел? Дадар Макылаевнада онза чажыттар-даа чок. Өскелерден ооң ылгалдыг бир талазы — фермага чээрби чыл ажыр ажылдаан байлак дуржулгалыг, ында аныяк саанчыларга үлегер болбушаан, ажыл-херек дээш сагыш амыр олуруп шыдавас, принципиалдыг, кызымаккайында.

Дадар Кечил-оол — СЭКП кежигүнүнге кандидат, фермада профэвилел организациязының даргазы. Ол партийжи даалганы күүседиринге эвээш эвес үеин үндүрүп чоруур.

Кыштаглааныкы — шыңгыы шылгалда. Ону хүр-чаагай эрттирип, сүт саалдазын көвүдедип, ооң шынарын бедидери хамыктың мурнунда фермада ажылды организастаарындан хамааржыр. Фермада профэвилел организациязы кижилер-биле ажылды эки жижиткен. Профэвилел хуралдарын план ёзугаар эрттирип, саанчыларның, кадарчыларның, бызаа ажаакчыларының канчаар ажылдап турарын, күш-ажылдың корум-чурумунуң байдалын үргүлчү чугаалажып турар. Ийи-чаңгыс ажылдан озалдаар, корум-чурум үрээр кижилерни шыңгыы чугаалажыры ында чурумчаан. Ынчангаш ферманың коллективи найыралдыг, оларның ажыл-херээ эки. Фермага контроль саалдаларны чорудуп, сүттүң үскүрүн доктаамал тодарадырын чедип ап, кажаалар ниитиниң санитарлыг байдалын, саалда аппараттарының арыг-силиинге контрольду күштелдирген. Ооң түңнелинде сүттүң шынары сөөлгү үеде дыка экижээн. Күрүнеге холдуунда бирги сорттуң сүдүн дужаап турарлар. Бо бүгү ажылдарга СЭКП кежигүнүнге кандидат, мурнакчы саанчы Дадар Макылаевна Кечил-оолдуң киирген үлүү бар.

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң сүт-бараан фермазының инек саар комплекизин 1969 чылда ажыглаалга киирген, а электриниг саалдаже он бир чыл бурунгаар шилчээннер. Бо хүннерде ында ийи чүс ажыг инекти саап, оларның продуктулуун кудулатпас дээш ажаалда-хайгааралды күштелдирген. Инектерге силосту, борбаан-дылаан мал чемин, чарбаны, саваңны, чылыг сугну рацион ёзугаар берип турар. Коллектив 1985 чылдың январь, февраль айларында сүт саар планын хуусаа бетинде 46 тонна кылдыр күүсеткен.

В. МААДЫР.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы Д. М. Кечил-оол.
К. ЧООДУНУҢ фотозу.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ААЛДАР ДУРГААР

Ада-чурттуң Улуг дайының киржикчилери улуг Тиилелгениң дөртен чыл оюнга уткуштур ужуражылгалар кылып турар дээрзин СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи С. Д. Демлек сонуургатты. Бо ужуражылгаларга тыва эки турачылар— Алексей Алыгбай, Салчак Серен-Дойдуп, Салчак Балчыр — идепкейлиг киржип турар. Оларның назы-хары дөгүй берген-даа болза, район төвүнүң болгаш ажыл-агыйларның Культура бажыңнарынга, школаларга, сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга болгаш малчыннар аалдарынга чедип, дайынның халаптыг ужууларын чоңга тайылбырлап, амыдырал-чуртталганы-даа, ажыл-ниити-даа тайбың дээш демиселге турасканнарын чагып чоруп турар.

— Мээң салгалымның барык-ла шуптузу чаа-дайын деп чүвеге таварышпаан. Ону чүгле кинодан көрүп, ном-дептерлерден номчаан. Улуг Октябрьның тиилелгезиниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының ачызында бүүрек иштинде чаг дег чурттап чор бис. Бо чаагай амыдыралды камгалаарынга кезээде белен турар ужурлуг бис. Ону мен шеригге хамаатты хүлээлгем күүседип тургаш, улам ханы медерееп билдим — деп, Кара-Хөл ортумак школазының күш-культура башкызы Антон Хертек чугаалады. ВЛКСМ райкому бо старшина-биле ажылчы чоннарның болгаш школачыларның ужуражылгаларын база организастап турар.

Антон «Эрес-диди чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан. Ооң район төвүнүң чурттакчылары-биле ужуражылгазы Тээли суурнуң Культура бажыңынга болур деп турда, ону чурукка тырттырып алдым.

К. ЧООДУ.

ҮЛҮҮМ КАДЫП

Совет кижи бүрүзү бодунуң улуг Төрээн чуртунуң бурунгаар хөгжүлдези дээш база ооң айыыл чок чоруу дээш, чуртунуң камгаланыр күчү-шыдалын улам ыңай быжыктырар дээш күжүн, билиин үндүрүп турар. Мен бодум Кызылдың башкы училищезинде өөренип турар сургуул кижи болганымда, Төрээн чуртум мурнунга бодум хүлээлгемни билир мен. Кол хүлээлгем — тергиин эки өөредиринге. Тускай эртемни чедип алгаш, аныяк Тывамга, чуртумга төлептиг кадрларны өстүржүр аалар мен.

Америк дайынзырактар боттарының көрүжүнүң үүнга таварышкан бичии чурттарны базымчалап, оларның девискээринге ядролуг чепсектерин быжыктырып, оларны ССРЭ-же көрүнген шериг баазалары кылып алырын оралдажып турар.

Делегейниң бурунгаар депшилгелиг миллион-миллион чону ядролуг дайынны болдурбазын негээн, нейтроннуг, ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин хораан кыйгырыгларын өртемчейниң янзы-бүрү булуңнарындан үндүрүп турар.

Немец-фашистиг эжелекчилерни ажып тиилээнивистен бээр ам 40 чыл оюн делегейниң бурунгаар депшилгелиг чону ийи-ле ай болгаш байырлаар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет улус кандыг ажыг-хилинчекти, бергелерни көрбээн дээрил. Ынчалзажок совет чон ол бүгүге торулбайн, хайыралыг Төрээн чуртунга ханы ынакшылы-биле дайзынны ажып тиилээн. Адаларның, акыларның, аваларның ажы-төлү бистерге чаалап берген аас-кежиин аас, ак-көк дээр адаанга тайбың дөртен чыл дургузунда көрүп, чурттап турарывыс бо. Ол тайбынны ам бистер — делегейниң аныяктары быжыктырар, камгалаар бис.

Бо чайын Москвага Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалы болур. Аңаа аныяктар ядролуг дайынга удур боттарының шиитпирлиг үнүн бээр.

А. ОЛЕТ,
сургуул.

ОЛЧАЗЫ АРБЫН

Харагапныг-Үзүктүң чөөн талазында кожа-кожа кыштаглар Комбуй-оол Куулар биле Бумба Кара-Сал оларның кадарган кодааннары хүр-мөңгүн кыштаглап турар. Комбуй-оол Чымбаевичтиниң төрүүр 315 хоюнуң 80 хуузу, Бумба Очуровичтиниң 379 хоюнуң 70 ажыг хуузу төрээн. Чаш мал төлү онча мандыы турар.

«Большевик» совхозтуң бо малчыннары доозукчу чылда бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, аразында чарыштыг ажылдап турарлар. Оларның олчазы арбын.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

БЫЗАҢЧЫЛАР МУРНУКУ ОДУРУГДА

№ 48 тудуг эргелели эрткен ийи айларда 310 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планныг турган, херек кырында 326 муң рубльдиң ажылдарын бүдүрүп, планныг оналдазын 105 хуу күүсеткен.

Бистиң эргелелдиң ниити чединмишкиннеринде ылаңгыя бызаңчылар участогу төлептиг үлүг-хуузун киирген. Бызаңчыларның үш бригадазы 254 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алган болгаш планныг оналдазы 125,8 хуу күүсеттинген.

1985 чылдың октябрьның үлүүнде ажылдап турар М. В. Горбачевскийниң удурткан бригадазы январь-февральда 61 муң рубльдиң ажылдарын кылыр турагаш, ону 93 муң рубль чедирген болгаш ийи айның планын 154,3 хуу боттандырган. Мурнакчы бригада бызаңчылар участогундан чарыштың тиилекчизи болган.

Т. АНФАЛОВА.

АНЫЯКТАР БРИГАДАЗЫ

«Шагонартяжстрой» трестиң 42 дугаар тудуг эргелелиниң коллективи улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айларының түңнели-биле эки көргүзүглүг болган.

А. Авсеевичтиниң удурткан комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазы ийи айларда ниитизи-биле пландан ажыр 1,4 муң рубльдиң шеверлел ажылдарын кылгаш, чарыштың мурнуку одуруун ээлээн.

Бригада кежигүннери бо хүнверде 80 аал ниити чурттаар бажыңның шеверлел ажылдарын шалыпкын чорудуп турар. Аныяктар Ф. Оюн, Л. Кара-оол болгаш оон-даа өскелериниң кылган ажылының шынары эки.

БИСТИҢ КОРР.

165 ТОННАНЫ

Ниитиниң малын кыштан хүр ажырып, инектен эң хөй сүт саап алыры — саанчыларның болгаш кадарчыларның кол хүлээлгези. Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында социалистиг чарыш калбарган. Саанчыларның ортузунда социалистиг чарышты он хонуктан түңнеп, мурнакчыларын шаңнап, мактап турар. Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда хоочун саанчылар Февраль Навакан болгаш Татьяна Монгуш олар чоруп турар.

Инектерниң ажаалдазын болгаш чемгерилгезин шын организастаанындан сүт саалдазының көвүдээри билдингир. Фермада инектерниң болгаш моллургаларының кажаа-хоралары чылыг. Сиген, силос, саваң болгаш чарба четчири-биле бар. Ферманың коллективи 1985 чылда күрүнеге 160 тонна сүт саап дужаар планын 165 тонна кылдыр күүседир хүлээлгелиг ажылдап турар. Бирги кварталда 30 тонна сүттү күрүнеге дужаар.

К. КОМБУ.

ПЕНСИЯЖЕ ҮНЗЕ-ДАА...

Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозта пенсионерлер эвээш эвес. Олар бо хүннерге ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларында боттарының күш-ажылчы үлүүн ам-даа киирип чоруурлар.

Оларның бирээзи Даларыкай Аянович Далаа. Совхозтуң гаражын таңныылдаар хүлээлгезин ол ак сеткилдиг күүседип, хөй-ниити ажылынга база идепкейлиг киржип турар.

Таңды районнуң девискээринден саван прессээр бригаданы чыып турда, Д. А. Далаа база-ла эки туре-биле ынаар чоруп каш, ам ында поварлап ажылдап турар.

70 харлыг кырганы механизаторлар «повар акывыс» дижир.

Бригада кежигүннери:

К. ЧАПСЫН,
В. ЛАМАЖАП
болгаш оон-даа өскелер.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ААЛГА КЕЛГЕНДЕ—АЯК ЭРИИ ЫЗЫРАР

Чорук чораан кижиниң бодаар чүвези чүл? Чоруун чогудуп, ажыл-херээн бүдүрүп алыры-ла ыйнаан дээр боор силер. Ол шын. Ынчалза-даа кижи бүрүзүнүң чорук-херээ янзы-бүрү, ындыг болганда, оларның бодал-сагыжы база ындыг. Ындыг турбуже оларның шуптузунуң деңге бодап чоруур чүвези бар, ол—чем. А «хырным чажырарга, аштай бээр» болгай.

Ниитиниң чамдык чемненилге черлериниң ажылы ам-даа чогуур деңнелге четпес. Чеми соок, амдан чок азы ажыг столоваялар бо-ла турар. Аяк-савазы орта чугдунмаан-даа болгулаар. Ымыраа-сээктиң хөйү кижиге могуденчиг-даа таварылгалар тургулаар. Чаңгыс катап эвес, а хүнмүнне, чылдың-на ындыг черлер бар. Самагалдайның, Шагаан-Арыгның, Чадааның болгаш өске-даа черлерниң столоваяларын маңаа чижекке киирип болур мен.

Чоокта чаа Бай-Тайга чордум. Республиканың ырак районнарының бирээзи ол болгай. Ынчангаш улуг идегел чокка Тээли суурнуң столоваязынга кирип келдим. Тонум уштуп каащ, ханада каас чуруктарны көрүп четтикпээнимде-ле, кассага чеде берген болдум. Кассир, чем даязызы бар хирезинде, кандыг чем барын тайылбырлап, чамдык чемнерин мактавышаан меңээ сүмелээр-даа.

Тээлиниң-даа, районнуң өске суурларының-даа, маңаа келген чонунуң чурумнуун магададым. Шопулак болгаш аяк-шынак даажы безин шоолуг дыңналбас. А чемниң амданныын чүү дээр! Чыды база чаагай. Манчызының эъдиниң хөйү өске черлерге ийи-үш-даа манчы тудуп болгу дег. Улуг, тодуг кылдыр туткан болгаш, чаңгыс порциязы-ла тавак дола бээр. Үк столоваяда хуушуур, боорзак, кат хандызы дээш, кандыг-даа чем бар. Ол чем-аъшты байырлалдар азы өг-бүлеге онза болууш-кунар үезинде чагыг ёзугаар кылдыртып ап база болур. Ылангыя торт, манчы, боова черлелиг чемнерге чагыглар хөй.

«Аалга келген кижи аяк эрии ызырар». Ынчангаш Бай-Тайга районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери ылаңгыя столовая коллективи, келген чонну хүлээп алырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды — арыг-шевер, аъш-чемден эгелээш, корум-чурумга чедир — тургускан. Маңаа кадрлар кол рольдуг болуп турары билдингир. А ажылдакчылар мында, шынап-ла, ажылынга ёзулуг бердинген болгаш мергежили бедик, харысалгалыг улус. Коллективтиң найыралдыг болгаш хүлээнген ажыл-херээнге харысалгалыг болган ужуру мында. Ол коллективти хереглекчилер ниитилелинде партия эге организациязының секретарының оралакчызы Сүүрак Донгаковна Аракчаа удуртуп турар.

Коллективтиң кежигүннери доозукчу чылдың баштайгы айының планныг оналдалары ажыр күүсеткен. Олар бо чылдың планын хуусаадан эрте күүседир социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турарлар. Олар эрткен чылдың планнарын база чединишкинниг күүсеткеннер: ниити чемненилгеден он ийи муң боттарының бүдүрген продукциязын сайгарганындан он алды муң рубльди планда көрдүнгенинден ажыр киирген. Ынчангаш 14,5 муң рубльдиң аъш-чемин ооң мурнундагы чылдаагызындан хөйнү чоңга берген. Оон ыңай сөөлгү чылдарда столоваяда өре самчыгдал болбастааны болгаш аъш-чем аймаан үрелгенинден үндүр бижиир чоруктуң читкени демдеглээри чугула. Ажылчыннарның даанган херээнге харысалгазының бедээни, ажылдың шынары дээш демиселдиң күштелгенин бо чижек херечилеп турар. Экономиканың камгалалгалыг болуру моон улуг хамаарылгалыг. Коллективтиң кежигүннери шуптузу экономиктиг өөредилгеде хаара туттунган болганда, ынаа өөренген чүүлүн ажылынга херек кырында боттандырып турарлар.

Коллективтиң чединишкини аңгы-аңгы кижилерниң аңгы-аңгы ажылындан тургустунар. Ынчангаш олар чогум кымнарыл дээрзин маңаа тайылбырлаар бодадым. Столоваяда ийи ээлчег бар. Оларның бирээзин Кызылдың садыг училищезин он чыл мурнунда доосакан улуг повар, коммунист Дарья Чимановна Лама удуртуп турар. А бирээзин база хоочун повар, Тээли кодээ Совединиң депутады коммунист Галина Соколова баштаан. Ол ийи ээлчегниң аразында аъш-чемниң шынарын бедидеринден эгелээш чурум-сагылгазынга болгаш хөй-ниити ажылынга чедир социалистиг чарыш бедик деңнелге организасттынган. Ол чарышта кочегарлар-биле кады, столоваяның он сес ажылчыны шупту киржип турар.

Ажыл-ишке үлегерин хоочуннар болгаш коммунистер көргүзүп турар. Чижээлээрге, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң болгаш «Совет садыгның болгаш кооперацияның тергиини» хөрек демдээниң эдилекчизи, үжен чыл хире поварлап келген, ам аныяктарның дагдыныкчызы, коммунист Чимис Күжүгетовна Күжүгет болгаш Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы, дузалакчы повар база үжен чыл чедир ажылдап чоруур Алла Саны-Ширнеевна Салчак олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Далган-биле чем кылырынга он беш чыл ажылдаан Сентябрина Салчаковна Сагаан-оол, бодуу үжен хар четпээн-даа болза, он чыл дургузунда торт, пряник болгаш өске-даа амданныг чемнерни быжырып келген Ольга Ивановна Очур, чем үлээр черде он чыл бараан болуп турар Чылбакмаа Сандыковна Хертек болгаш оон-даа өске ажылчыннар боттарының ажылынга бердинген, бедик мергежилдиг кадрлар болуп турарлар. Олар шупту дүнекиниң үш-дөрт шакта туруп, кежээкиниң тос-он шакка, чамдыкта оон-даа орайга чедир ажылдап турарлар. Байыр-чыскаал, хурал-суглаа үезинде буфеттер организастап, хондур-даа чаңмас ужурга таваржып турарлар. Бүгү чемни электри энергиязы-биле хайындырар болганда, чырык кыппайн баргаанда, даштыгаа база паштаны бээрлер. Ол бачым ишке тургаш, чаш уруглары чемгерер, оларны ясли-садик болгаш школа чедирер дээш бажыңынче база маңнаар. Ол арызында чамдык туттунуп шыдавас чемненикчилерниң чеме-калазын база дыңнаар. Бир ындыг таварылганы бодум көрдүм.

Ажылым дайы-биле республиканың столоваяларының барык-ла шуптузунга кирген мен. Оларның аразында эки ажылдап турар коллективтер хөй, харын, бирээзи Тээли суурнуң столоваязы бо. Оон ажылчыннарынга «тоттум, четтирдим» дивес аргам чок.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

ҮСТҮҮ-БАЛЫКТЫГЖЕ КӨРҮНЗЕ

«Тере-Хөл» совхозтуң Үстүү-Балыктыгның сарлык бригадазы төптен ырак. Ынчангаш совхоз аразынга аргыжары чай чок ажылдыг улуска ындыг-ла амыр эвес. Ону чугаалай бергениним ужуру мындыг. Сарлык бригадазында ажылдап, чурттап турар кодээ ишчилерниң амыдырал хандырылгазынга, тодаргайлаарга, ында бар чамдык четпестерге хамаарыштыр чугаалаар бодап турар мен.

Сарлыкчыларны аъш-чем бараанары-биле эрткен чылын эки хандырбайн келген. Ылаңгыя, пөсту, уруглар хевин чыл дургузунда сатпаан деп болур. Ниитизи-биле чугула херегледдии бараанары-биле бригаданың ишчилерин хандырып турары негелдеге дүүшпес. Ырак-узак черде ажылдап, чурттап турар кижилерни бараан-биле багай хандырып турары канчап-даа таарышпас, оон-биле эптежири берге-дир. Кызыл райпозунуң Тере-Хөлде садыг салбырының удуртукчулары үстүнде бистиң дүвүреди турар айтырыгга хамаарыштыр чүнү бодап турар ирги?

Малчыннарның ырак-узак черлерде ажылдап, чурттап турар ишчилерниң культура хандырылгазы —чугула айтырыгларның бирээзи болгай. Үстүү-Балыктыгның малчыннарынга моон мурнунда чылдарда кинону чылда бир катап харын көргүвээр турган чүве. Ол безин ажырбас турган, ам кино шуут келбестээн читкен. Кызыл-булунга кино көргүзер аппарат - херекселдерниң-даа турган. Ону Кунгуртугже апарган олчаан, кызыл-булуң база ажылдавастаан. Кино көрбес улус, концерт дугайында чугаалаан-даа ажы бар деппе. Ам даразында чүүлдү чугаалап көрейн. Малчыннар өглерде чурттап турар, ажы-төлдүг кижилерге бергези кончут, ылаңгыя кыжын. Чылыг бажың тудар айтырыг шиитпирлеттинмейн турар. Эрги бажыңнар барын бар, септеп алгаш, кирер дээрге, септелгеге ажыглаар соңга шили, кадаг, чугай чок. Хууда бажың тудуп алыр дугайында чугаа үнүп-даа келир турду, аңаа хамаарыштыр, техника айтырыын совхоз дирекциязынга тургузуп чаг болган —база кандыг-даа шиитпир чок.

«Тере-Хөл» совхозтуң ырак-узак Үстүү-Балыктыг сарлык бригадазының ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазында мындыг янзылыг четпестер бар.

С. АК-ООЛ.
Кызыл район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уламчызы. Эгези № 59 «Шында»).

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Федосья Елуповна **Андреева** — Туранның районнуң харылзаа белдирииниң Севиде салбырының начальниги.

Лидия Сергеевна **Беляева**— «Саян» совхозтуң кол мал эмчизи.

Любовь Ефимовна **Голева**— ИХК-ның таңныыл килдизиниң контролёру.

Николай Фёдорович **Золотухин** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң секретары.

Георгий Афиногенович **Нагорных** — Кызылдың ажыглал-техниктиг харылзаа белдирииниң Туранда цехиниң электромонтёру.

Нина Александровна **Новикова** — районнуң ИХК-ның ажылчыны.

Прасковья Федотовна **Орехова** — ИХК-ның таңныыл килдизиниң ажылчыны.

Галактион Никонович **Подкорытов** — Туранның районнар аразының «Сельхозхимия» бүдүрүлге каттыжыышкынының чолаачызы.

Любовь Михайловна **Попкова** — Туранның районнуң харылзаа белдирииниң Хүт салбырының начальниги.

Наталья Петровна **Солдатова** —«Саян» совхозтуң ажылчыны.

Валентин Михайлович **Череповский** — Туранның районнар аразының «Сельхозхимия» бүдүрүлге каттыжыышкынының тракторизи.

Мария Алексеевна **Чернова** —«Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Виктор Иннокентьевич **Ашихмин** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда геология-шинчилел бөлүүнүң чолаачызы.

Владимир Игнатьевич **Барыбин** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда геология-шинчилел бөлүүнүң чолаачызы.

Николай Семёнович **Дерепун** —«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Ольга Платоновна **Ефимова** — «Тыва кобальт» комбинаттың техажылчыны.

Маргарита Кирилловна **Катмакова** — Балгазынның туберкулёзка удур санаторийиниң эмчи сестразы.

Анатолий Михайлович **Мазоля** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда геология-шинчилел бөлүүнүң өрүмнекчизи.

Иван Михайлович **Медовиков** — «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыны.

Елизавета Ивановна **Мельникова** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бызаа ажаакчызы.

Марина Васильевна **Петенёва** — улус депутаттарының Дүрген кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Александр Яковлевич **Поданиев** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда геология-шинчилел бөлүүнүң өрүмнекчизи.

Мария Филипповна **Полушина** — Хову-Аксының холушкак бараанлар садыының повары.

Александр Сергеевич **Портнягин** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының токары.

Клавдия Петровна **Поршнёва** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Нина Николаевна **Распопова** — «Тыва кобальт» комбинаттың ясли-садының кижизидикчизи.

Бронислав Фёдорович **Сенченко** — Балгазынның № 2 ортумак ПТУ-зунуң столяр-инструментальщиги.

Таисья Сергеевна **Степанова** — «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының ажылчыны.

Ооржак Ламажыковна **Тарчын** — Балгазынның № 2 ортумак ПТУ-зунуң техажылчызы.

Галина Алексеевна **Теплухина** — «Тыва кобальт» комбинаттың ясли-садының кижизидикчи башкызы.

Александра Ивановна **Терских** — Хову-Аксының холушкак бараанлар садыының улуг садыгжызы.

Павел Павлович **Юшкевич**— Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының Хову-Аксыда геология-шинчилел бөлүүнүң хуузаалакчызы.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Михаил Дондупович **Кенден** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Василий Кузьмич **Морозов**— районнуң улус судунуң судьязы.

Бараан Самбууевич **Орай-оол** — «Тоора-Хем» совхозтуң инижизи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Кима Бөмбеевна **Артаева**— улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң кассири.

Фина Доржуевна **Балаа** — төп ажаалга кассазының техажылчыны.

Бичии-Урут Очур-ооловна **Кыргыс** — Нарын ортумак школазының башкызы.

Доржу Дугерович **Кыргыс**— Нарын ортумак школазының башкызы.

Тамара Сарыг-ооловна **Седипкова** — районнуң Күрстрах инспекциязының начальниги.

Суге-Маадыр Кунгаевич **Соян**— улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң инспектору.

Херелмаа Шоюуновна **Стебакова** — «Тыва созхоз түдүг» каттыжыышкынының № 5 КМК-зының кадр килдизиниң начальниги.

Николай Мижит-Доржуевич **Суван-оол** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң инспектору.

Балма Дөңгуровна **Хорлова** — Нарын ортумак школазының техажылчыны.

Татьяна Чоодуевна **Чыпсынак** — Эрзин суурда ясли-садтың эргелекчизи.

Долчанмаа Максимовна **Шаравии** — Бай-Дал ортумак школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч. Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1985 чылдың февраль 28.

ДАШТЫКЫДА

Г. ГУСАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПРАГА. (СЭТА). Тайбыңны быжыглаар дээш, империализмниң агрессия пландарынга болгаш хөделиишкиннеринге удур Чехословакия моон соңгаар-даа шиитпирлиг демисежип апаар деп, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак медеглээн.

Делегей дайынның халавы болурбас дээш шиитпирлиг кемчеглерни чогуур үезинде алырының эргежок чугулазын делегейниң ийиги дайынының төөгүзү шыңгыы кичээндирип турар деп, ЧССР-ниң удуртукчузу чугаалаан. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыжылгазының акы-дуңма бүгү чурттары-биле ЧССР демнежип алгаш, делегейге быжыг тайбың дээш, ядролуг дайынның кыжанмышкының узуткаар дээш соксаал чок демиселди чорудуп келген болгаш моон соңгаар-даа чорудар.

Гитлержи фашизмни чылча шапкан Тиилелгениң болгаш чехословак улустуң национал-хосталгалыг демиселиниң чедиишкиниң доозулганының 40 чыл оюн демдеглээр чылда бистер революстуг чаңчылдарга, социалистиг чаалап алышкыннарывыска кезээде шынчы-выстың дугайында чоргаарал-биле медеглеп турар бис деп, Г. Гусак чугаалаан.

ЮКЭ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының пленуму болуп эрткен. Ниитилелге ЮКЭ-ниң башкарыкчы ролюн бедидер айтырыглар талазы-биле партияга ниити чугаалажып көрүүшкүннериниң түңнелдерин пленумнуң хүн айтырынга тургускан болгаш ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң даргазы А. Шукрия илеткел кылган.

Бо айтырыглар талазы-биле пленумга хүлээп алыр шиитпирлер ЮКЭ-ниң XIII съездизинге белеткелдиң үндезини болур ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн. Коммунистер Эвилелиниң республикалар болгаш крайлар съездилеринге, конференцияларынга белеткелге амгы пленумнуң шиитпирлери удуртулга болган турар ужурлуг. Югослав ниитилелдиң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле идей-политиктиг тодаргай программа-биле партия бодунуң съездизин уткуур деп турар. Партияның угланыышкынын амыдыралга боттандырар дээш шиитпирлиг демисежирин пленумнуң шиитпирлери коммунистерге хүлээндирип турар.

Съезд мурнунда үеде онза харысалга Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зынга онаажып турар. Демократтыг централизмни чайгылыш чок сагыырынга болгаш коммунистер эвилелиниң бүгү ажыл-чорудулгазының чаңгыс эвиин хандырарынга үндезилээш, хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезинге бүзүрелдиг контрольду ЮКЭ ТК боттандырар ужурлуг деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

МЕДЭЭЛЕР, БОЛУУШКУННАР

ЛИССАБОН. Лажиште американ шериг-агаар баазазынга күш-ажыл байдалдарының дугайында Португалияның төп чазааның болгаш АКШ-тың администрациязының аразынга чоокта чаа кылган дугуржулга португал ажылчы чоннарының эргелерин кызып турар. Азор ортулуктарының автономнуг парламентизиниң делегей айтырыгларының талазы-биле комиссия ол дугайын демдеглээн. Американ шериг-агаар баазазы ол ортулуктарның девискээринде туруп турар. Ук дугуржулганы күштүг боллуруп бадылаарынга комиссия удурланган болгаш ол документиниң эде көөрүн чедип алырын хүс черниң хуралынга (парламентизинге) сүмелээн.

ЛОНДОН. Чурттуң кадык камгалалының херегледеринге чарыгдалдарны консерваторларның чазааның үргүлчү кызырып келгенииниң түңнелинде Великобританияның кадык камгалал системазында берге байдал тургустунган, бичии уругларга дүрген дуза чедиреринге ажыглаар бөдүүн аппаратураны садып алырынга безин акша-хөреңгилер чедишпес болу берген. Чазактың «кадык камгалга» чуруму дээр политиказынга дүүштүр кадык камгалал органнарынга штаттар кызырып, хөй эмнелге ажылдакчыларын ажылдан моон мурнунда үндүрген түңнелинде эмчилер база чедишпейн турар.

ДАМАСК. Үлетпүр бүдүрүлгелерниң хандырылга черлериниң, а ол ышкаш эрге-чагырганың чер-чер соганнарының ажылдакчылары, ажылчыннары бүгү-нити ажыл соксадыышкынын кылган түңнелинде Израильдиң хөй районнарында бергедээшкиннер тургустунган. Израильдиң соңгу девискээринде районнарда магазиннер хагдынган, заводтар болгаш фабрикалар ажылдавайн турар.

Бараанлар өртектериниң доктаамал өзүлдезинге, амыдырал байдалдарының соксаал чокка баксыраашкынынга израиль ажылчы чоннар таарзынмас чоруун илергейлеп ажыл соксадыышкынын чарлааннар.

ДЖОРДЖТАУН. Ямайкада калбарган экономиктиг кризис чоннуң амыдырал деңнелиниң дүрген кудулаашкынынга чедирген. Делегейниң акша фондузунуң негелделеринге чагыртан Сиаганың чазаа социал херегледеринге чарыгдалдарны кызырып, чонлап үндүрүглерни улгаттырып турар. Чазактың чоңга удур ол политиказының түңнелинде хамыктып мурнунда бичии уруглар качыгдап турар. «Бичии уругларның сайзыралы дээш» деп хөй-нити организациязының күүсекчи директору Макдоноунун дыңнатканы ёзугаар алырга, ортулуктуң (Ямайканың) 50 муң ажыг бичии хамаатылары аштанчы байдалда туруп турар, чурттуң бичии уругларының өлүрү көвүдээн.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧУГААЗЫ

КАРАКАС. (СЭТА). Бүгүне баштыңының албан-хүлээлгезинге кирген бээр бир чыл болганы-биле холбаштыр Венесуэланың президентизи Хайме Лусинче республиканың конгрезинге чуве чугаалаан. Экономиктиг аар кризиске чурттуң таваржып турарын ол демдеглээн. Аъш-чем продуктуларының болгаш бирги ээлчегде эргежок чугула бараанларның өртектериниң бедээни чоннуң калбак бөлүктеринге бергедээшкиннерни таварыштырып турар.

Чурттуң экономиктиниң национал алдырларын. бирги ээлчегде кедээ ажыл-агыйны дүрген хөгжүлер сорулгазы чазак бодунуң мурнунга салып турарын Венесуэланың президентизи онзалап айыткан.

Анаа дайынчыдан маршал четкен

МАРШАЛ ЖУКОВ

Эрткен чазын «Советская Россия» солуннуң редакциязынга болган «Төгериик столдуң» киржикчилери Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскааткан материалдарны парлаарының редакция планын чугаалажып көрген. Номчукчулардан база сүме айтырар деп шиитпирлээн. Саналдар илереттинген, чүс-чүс чагаалар келгилээн. «Тиилелгениң даргалары. Солдаттан маршал четкен» деп рубрика ынчаарда тывылган.

«Шын» солуннуң редакциязы «Советская Россияның» ол материалдарының чамдыызын парлаар деп шиитпирлээн. «Маршал Жуков» деп чүүлдүң автору П. Трояновский маршалдың боду-биле ужуражыышкыннарының дугайын, полководчулар-биле чугаалаарының материалдарын, архив документилерин ажыглап бижээн.

НЕГЕЛДЕЛИИ

Г. К. Жуков-биле мен бир-ле дугаарында әлдептиг болгаш солун байдалдар үезинде ужуражкан мен.

1939 чылдың августа чүве. Моол Арат Республиканың Халхин-Гол хемге тулчуушкуннар үези. Моолдуң девискээринче шургуп киргеш, бүзээлеттирген япон шериг кезектериниң туюлунга чедир ынчаарда чылча шаап турган.

Мээң ажылдап турганым «Героическая красноармейская» солун дайынчы хөделиишкиннерниң медээзин хүнну-ле парлап турган. Ол медээни редакция Моолда совет шериг бөлүүнүң политэргелели биле штавы кады белеткеп келген. Бистиң шериглеривистиң кол командылакчызы комкор Г. К. Жуков ол медээни номчуп, ат салыр турган.

Чаа кылдынган медээ бүрүзүн Г. К. Жуковка солуннуң редактору бригада комиссары Д. И. Ортенберг азы ооң оралакчызы илеткээр... Август 29-та ол хүлээлгени, чүге-ле чүве ийик, ынчаардагы бичии политудуртукчуга — меңээ дааскан.

Командылакчының блиндажынче кире бээримге, мээңиннден улуг шериг аттаалыт бешалды кижи олур, дежурный адъютантының манаар апаар дээнин ёзугаар манап олуруптум. Бир шак ажыг манадым. Блиндажтың кол өрээлинден комкор Г. К. Жуков үнүп келди.

Олурганнарны эргий көргеш:

— Бичии политудуртукчунуң мында херээ чүл?—деп айтырды.

Мени кымыл дээрзин, чүге келгенимни адъютант тайылбырлады.

Г. К. Жуков эжиин ажыткаш:

— Кирииңер, бичии политудуртукчу — диди.

Эжиин хагташ, кайы хире үр манап олурганымны айтырган, ширийн чугааланды:

— Чүге ындыг чүвел, эш журналист? Журналистер өдечара, тура душпас улус дээрзин меңээ бир-ле кижи чугаалаан болду бе азы бир-ле катап номчаан-даа болдум бе... Силер болза солуннуң четтикпейн манап турары дайынчы медээ эккелген-дир силер. А ол солунну он-он муң кижи манап турар... Силер дээрге менче эртерин-даа оралдашпас, анаа-ла олурар... Чок, ол черле журналист кижиге окта домейлешпес-тир. Силер мээң эжиимни ажыдар ужурлуг турган силер, бир эвес адъютант азы мен силерге «манаңар» дээн-даа болзувусса... Эжикти ажыткаш, бурулут болганыңарны чугаалааш, херектиң ужурун илеткээр турган силер... А силер... А силер булуңда ээдерей берген олурар... Че, ындыгдыр, мээң бодалымны билгеш боор силер деп бодай-дыр мен. Ында чүнү бижип каан чүвел, көргүзүңер, кайм...

Г. К. Жуков үш эдиг кыргаш, ат салган медээни менче сунуп тура, чугаалады:

— Бригада комиссары Ортенбергке дамчыдыңар: ол моон соңгаар силерни менче чорутпазын...

Мээң бүгү амыдыралымның дургузунда ол кандыг өөредиг болганын чугаалаан-даа херээ чок.

ШИИТПИРЛИИ

Халхин-Голга 24-кү мотоадыгжы полктуң командири болгаш Ленинградка 42-ги арминың командылакчызы турган генерал И. И. Федюнинскийниң чугаазы:

— Георгий Константинович Жуков-биле Халхин-Голга таныжкан мен. Армия интендантызы чораан кижиниң командир шыпарларынга дидими-биле бүзүрээш, мени полк командиринге ол депшиткен.

1941 чылдың сентябрьның эгезинде армия генералы Г. К. Жуковту Кол командылал чери дайзынга бүзээлеткен Ленинградче чоруткан. Ол боду-биле кады ийи генералды — М. С. Хозинни болгаш мени эдертип алган.

Ол үеде Ленинградка байдал деңдии берге турган.

Г. К. Жуков фронт командылакчызы турган К. Е. Ворошиловту солаан. Ажылче саадал чокка шымныга берген.

Дайзынның кол шимченгир кужу танк турган. Г. К. Жуков танкыга удур артиллерия-биле кожаланыштыр өрү адар үтер-боолдарны тургускан, ындыг үтер-боолар Ленинградка хөй турган. Далайжылардан чаа шериг кезектерин органзастаан, хоорай бүдүрүлгелериндеен коммунистерни мобилизастаан, тулчуушкуннар арай ховар болуп турган фронтунуң Карел участогундан дивизияларның чамдыызын келдирткен, автотранспортту мөөңнээн. Шериг кезектеринге болгаш штабтарынга шериг чурумун быжыглаан. Негелде дыка күштелген. Ленинградтың чаа комендантызын томуйлаан.

Дайзынның согуушкунунуң кол ууңга — Пулковога турган 42-ги арминың командиринге Г. К. Жуков мени томуйлады.

Армияже чоруурум мурнуу чарында, Г. К. Жуковтуң меңээ чугаалаан сөстерин кажанда-даа утпас мен:

— Бистер ленинчилер бис дээрзин сөс-биле эвес, ажыл-херек-биле бадыткаар ужурлуг чүве бо-дур, Иван Иванович. Төрээн чуртка Лениниң хоорайы деп чогум чүл дээрзин билип тур боор сен... Чугаа болза бис ийлиниң амы-тынывыстың дугайында болбайн турар. Улуг орус, совет хоорайның турар турбазының дугайында чугаа болуп турар-дыр...

Ол мени куспактады. Мен соң арынче көрдүм. Ооң арнының шыгыы бодалдың үезинде ындыг болуру ышкаш, ширинн болгаш кан дег болду.

Өртемчейге хуулгаазын чүве турбас. Ленинградка база кандыг-даа хуулгаазын чүве турбаан. Ындыг-даа болза, ол улуг хоорай быжыг шивээ дег, мөөрөп, чалгып чыдар дайын далайының ортузунда чагдаттынмас бедик турут дег, Гитлерниң болгаш ооң бүгү сүлээчилериниң калчаазын хайындырып турган.

Ол төөгүлүг сентябрь айда мен Г. К. Жуков-биле барык-ла хүннүң чыгыы чоок харылзажып турган мен. Хүнде элээн каш катап телефон-биле чугаалажып-даа турдум. Армияга ол боду чедип кээр. Онза чугула чүве чүл дээрге, командылакчы-биле чугаа бүрүзү, ооң дужаал бүрүзү бистерни өөредип, бир-ле чүвени сүмелеп турган.

Бир-ле катап байдал онза берге турда, мээң үнүм девидээн шиничилиг кылдыр дыңналы берген. Жуков менче көргеш, чугаалады:

— Мен сеңээ бүзүревейн-дир мен, Иван Иванович... Боттарывыстың карактарывыс-биле барып көрээлем.

Чоруптувус. Дайзынның артиллериязы шугулдаан дег дидимиттелип-ле тур. Барык-ла шак бүрүзүнде бомбалаар фашист самолёттар дээрге көстүп кээп турдулар. Бир артиллерия полугунуң от туружунга чеде бердивис. Артиллерия батареялары Пулково бедиктериниң ындыы ийлерин боолап, танкыларның бурунгаарлаашкынынга от моондаан тургузуп турлар... Мурнуку одуруг чоогунда — өрү адар үтер-боолар кезээ. Үтер-боолар дорт харааладаашкын-биле боолап турлар. Бедиктиң кырында—танк адар боолар расчёду. Дайзынның үреи аттырган танкылары ында-мында ышталып хып тур.

Солдаттар болгаш офицерлер боттарының дайынчы ажыл-херектерин хөлзевейн кылып турлар. Оларның хөй кезии Г. К. Жуковту таныыр турганнар. Хараалды Георгий Константинович боду хынап, дайын шөлүн дуранниап, дайынчылардан айтырыг салып, оларның салган айтырыгларынга харыылап, сүмелер берип турду.

Мен чоорту оожурган, дайзынның бөгүнүг халдаашкыннарындан эмин эртир айыылзыып турганымны билип өгелей бердим. Жуков ону эскерип кагды. Ооң соонда чугаалайдыр:

— Шериглерже удаа-дараа барып турар херек, Иван Иванович. Дайын шөлүнде байдал штабка азы КП-ге чамдыкта мурнуку одуругда байдалдың турарындан бир янзы кылдыр көстү бээр чүве болдур ийин...

Г. К. Жуков Ленинград фронтузун бир ай хире башкарган. 1941 чылда ооң анаа бүдүрген дайынчы улуг ажылын Невада хоорай утпас боор деп бодаар мен.

ӨТТҮР КӨӨРҮ

Кол штабтың начальниги турган Совет Эвилелиниң маршалы А. М. Василевскийниң чугаазы:

— Георгий Константинович Жуков шериг херээн башкарарынга, дайынчы улуг херектерге чаяаттынып төрүттүнген кижи. Фашистиг Германияның шериин чылча шавар талазы-биле дайын чорудулгаларын чайыннандыр башкарып дооскан совет полководчуларының кол одуруунга Жуков эң-не көскү болуп келген.

...Сталинград тулчуушкуннарынга хамаарышкан чүүлдер силерге онза солун болуп турары чугаажок... Бодунуң «Сактыышкыннарында болгаш бодалдарында», Георгий Константинович ол дугайында хөйнү бижээн. Ол болуушкуннар мээң номумда база үндезининин-биле анализтеттинген. Ынчаарга тодарадыры болгаш тайылбырлаары негеттинип турар бир чүүл бар. Бистерниң номнарывыс парлаттынып үнген соонда, менче болгаш Георгий Константинович Жуковче чагаалар, айтырыглар шууужуп туруп берген чүве. 1942 чылда Волгага дайзынның бөлүүн бүзээлеп, узуткаар бодалдың кажан тыптып келгенин бистиң дыка хөй номчукчуларывыс тодаргай билип алыксай бергеннер. Сталинградты камгалаарының айтырыын ол үеге чедир ажыглаттынып келген арга-биле эвес, а ооң өске арга-биле шиитпирлээрниң идеязы Г. К. Жуков-биле бис ийи чүгле Дээди Кол командылакчы И. В. Сталинниң кабинединге олурувуста тыптып келген бе деп айтырыгны салып турганнар.

Анаа, дайын шөлүнге, чугаалажып, бодап турганывыс чугаажок. Кайывыс-даа ол тулчуушкунга киржип, ооң судалын билип турган бис. Бистиң курлавыраарывысты үүрмектеп, ээзээш күштерин алыы-биле тулчуушкунче киирип турган практиканың кандыг түңнелдиг болуп турарын чүрек саргыышкыны-биле көрүп турдувус. Ооң-биле чергелештир, дайзынның шаап халдаар күчүзүнүң сударап, ооң чепсек хандырылгазының шаартап турарын, ооң флангаларының кошкап келгенин база эскерип каан бис.

Ол дугайын Кол штабка, Кол командылал черинге, фронтуларга бодап, чугаалажып турган бис...

Удаваанда Г. К. Жуков биле ийи ангы бардывыс. Ол Сталинградка артып калган, мен Москваже чорупкан мен. 1942 чылдың сентябрь 12-де Г. К. Жуков-биле Кол командылакчының кабинединге ужуражы бердивис. Г. К. Жуковтуң бодунуң номунда тодаргай бижип кааны чугаа анаа болган.

Сталинградтың соонда Курск эзтпээ. Ооң соонда Украинага, Белоруссияга, Польшага, Берлинге тулчуушкуннар... Г. К. Жуков бодунуң алыс-ла полководчу болгаш шериг херээниң талазы-биле талантылыг чоруун ол тулчуушкуннарга база көргүскен.

ЧАҢГЫС ААЙ СОРУЛГА

Армия генералы М. С. Малининниң чугаазы:

— 1945 чылдың Берлин тулчуушкуну-биле Ада-чурттуң Улуг дайыны тиилелгелиг доозулган.

Ол хүннерде маршал Г. К. Жуков-биле мээң хөй саныг беседаларымның бирээзи сагыжымда онзаланып артып калган. Мени, Шериг чөвүлелиниң кежигүнү генерал К. Ф. Телегинни, фронтунуң артиллерия командылакчызы генерал В. И. Казаковту Берлин согуушкунуңуң телевиделия чугаалажыры-биле командылакчы бодунче чалады. Ол боду чап-чаа Москвадан, Дээди Кол командылакчы И. В. Сталин-биле ужурашканының соон дарый чедип келген.

Бистер кире бээривиске, маршал баарында стол кырында чыткан саазыннардан бажын көдүргеш, айтырды:

— Берлинни кымнар алыр, эштер? Бистер бе азы эвилелчилер бе? Силерниң бодалыңар чүл, эш Малинин?

Бо удаада кайгай берген мен: маршалдың шыны ол бе азы баштактаныры ол бе?

— Дыңнавайн тур мен, эш Малинин, Силерниң бодалыңар чүл?

— Берлинни бистер алыр бис дээрзи тодаргай, эш маршал, ол дугайында кандыг айтырыг турар боор...

— А англи премьер Черчилль немец найысылалче эвилелчилер кирер кылдыр эвилелчилерниң командылалын ыдалап турар-дыр. Ол дугайын меңээ эш Сталин чугаалады.

Дээди Кол командылакчы-биле чугаазын биске дамчыткаш, Г. К. Жуков уламчылады:

— Силерниң шын, Михаил Сергеевич... Берлинни кымнар алырын дээр дугайында айтырыг чок болгаш турбас-даа ужурлуг. Бистер, чүгле бистер алыр бис. Бо төөгүлүг даалганы Дээди Кол командылал черинге бистерге 1-ги Белорус фронтузунга идеген турардыр. Бистиң кожаларывыс 2-ги Белорус, 1-ги Украин фронтулары база бо угга бистиң-биле деңге хөлелип кирер ужурлуг деп бодайдыр мен. Гитлержи Германияның туюлунга чедир чылча шавар күштү белеткээр болгаш хөделдирер херек. Ол болза чүс-чүс чылдар дургузунда өөредиг болзун... Чепсекти болгаш күштерни чежени диазор болдур бис, ол хирени бээр деп аазаан...

Берлинни дээш тулчуушкунуң планын тургузар дээш бистерниң кайы хире соруктуг ажылдап турганывысты силер бодап, билип каантар боор силер деп бодаар-дыр мен.

Фронт командылакчызы бүгүдеге үлегер болуп турду. Ооң кажан дыштанып турганын билбес мен, черле ынчаш дыштанып турган-даа деп не!

Чамдык болуушкуннар бистерни ындыг болур кылдыр бодаан аайывыс-биле болбайн турган. Ынчалзажок бистиң бурунгаарлаан базымывыс бүрүзүнге маршал Г. К. Жуковтуң мерген угааны биле чүткүлү билдинип турду.

Тиилелге бо-ла-дыр, Берлин дүжүп берген! Дээди Кол командылакчыга ооң илеткелин мен дыңнаан мен. Ол илеткел допчу болза-даа, мен бодаарымга, Георгий Константинович бодунуң бүгү сеткилин, бүгү бодун ол илеткелде сиңирип каан.

Ол болза төөгүлүг хүн болган, төөгүлүг минуталар болган.

НАМДАРЫНДАН

Георгий Константинович Жуков 1896 чылдың ноябрь 19-та (эрги сан-биле) Калуга губерниязының Стрелковка суурга сапык даараар кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Үш класстыг хүрээ школазынга өөренген. 12 харлыында алгы-кеш эттээр черге ажылдан кирген. 1915 чылдың август 7-де шеригже ону келдирткен.

АЖЫЛ-АЛБАНЫ

Делегейниң бирги дайынынга киришкен — анаа дайынчы болгаш бичии унтер-офицер. 1918 чылдың октябрьда Совет Армияның хүрээлеңинге кирген. Хамааты дайынының чылдарында взвод болгаш эскадрон командылап турган. Аъттыг шериг курузун, аъттыг шеригниң комсоставының билиг бедидер курузун, дээди начсоставтың курузун доосулаан. Полк, бригада, дивизия, корпус командылап турган. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнуу чарында Киевтиң онза шериг округунуң шериглериниң командылакчызы. Ооң соонда ССРЭ-ниң Кол штавының начальниги, камгалалдың улус комиссарының оралакчызы. Дээди Кол командылакчының оралакчызы, фронтулар командылакчызы. 1955 чылдан 1957 чылга чедир ССРЭ-ниң камгалал министри.

ТУЛЧУП ЧОРААНЫ

1939 ч.— Халхин-Гол.

1941 ч.— Ельня операциязы, Ленинград камгалалы, Москва дээш тулчуушкун.

1942 ч.—Сталинград.

1943 ч.—Курск эзтпээ.

1944 ч.—Украинаны болгаш Белоруссияны хостааны.

1945 ч.— Висла-Одер болгаш Берлин тулчуушкуну.

ШАҢНАЛДАРЫ

Г. К. Жуков—Совет Эвилелиниң дөрт дакпыр Маадыры. Алды Ленин ордени-биле, Октябрь Революциязы ордени-биле, ийи «Победа» ордени-биле, үш Кызыл Тук ордени-биле, ийи Суворов орденинин I чергелери-биле болгаш дыка хөй медальдар-биле шаңнаткан.

Чээрби даштыкы шаңналдарның иштинде — ийи Сухэ-Батор ордени, Бани рыцарь орденниң англи улуг крези, югослав «Свобода» ордени, «Алдын сылдыс» деп итали медаль болгаш оон-даа өске.

ООҢ АДЫН ЭДИЛЭЭННЕР

Москвада проспект.

Шериг академиязы.

Калуга областа музей болгаш суур.

Ленинградта библиотека.

ССРЭ-ниң Далай флодунда теплоход.

УДУРЛАНЫЫШКЫННЫҢ ДЕМДЭЭ КЫЛДЫР

ЛОНДОН. (СЭТА). Британ эрге-чагыргаларының политиказынга удурланыышкынның демдээ кылдыр Кембриджшир графствонуң чөвүлелиниң үш кежигүнү боттарының албан-дужаалдарындан ойталаан дугайында чарлааннар. Кембриджшир графствонуң девискээринде Моулзвортта Американың Каттышкан Штаттарының шериг-агаар күштериниң баазазы турун турар.

Би-би-си телекомпанияның дыңнатканы ёзугаар алырга, АКШ-тың ол агаар-шериг баазазы долгандыр турар районга шериг байдалының ёзу-чурумун чарлаары Британияның эрге-чагыргалары шиитпирлээн. Ынчаарга ол баазага НАТО-нуң шиитпирин ёзугаар американ ядролуг 64 ракеталарны тургузар дээн. Ол ракеталарның шуптузу — чалгыныг ракеталар. Ук районда чурттап турар бүгү англи хамаатыларга тускай эрттирилгелерни үлеп бээрин Великобританияның полициязы шиитпирлээн. Ол эрттирилгелерни оларның машиналарының мурнунга чыпшырар кезээнге кожар дээн. Ындыг эрттирилгези чок кижилерниң шериг зоназынга кирери хоруглут.

АМЕРИК ХООРАЙЛАРНЫҢ БЕРГЕДЭЭШКИНИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың иштики херегледеринге чарыгдалдарны келергей кызырарының күсели-биле боочепсекти эндере бүдүреринге Рейганның администрациязының угланыышкыны американ хоорайларга халактыг уржуктарны таварыштырып турар. Ол дугайын американ хоорайларның мэрлериниң Чикагога болган конференциязының киржикчилери медеглээн. Хоорайларның херегледеринге чарыгдалдарны АКШ-тың администрациязы сөөлгү чылдарда дыка кызырган түңнелинде чурттуң хоорайлары амгы үеде улуг бергедээшкинге таваржып турар.

1986 чылда федералдыг бюджеттиң төлевилели ёзугаар американ хоорайларның хереглединден 50 миллиард долларны кызыргаш, ук хөреңгилерни бодунуң дайын белеткелдеринге чарыгдаарын Американың Каттышкан Штаттарының администрациязы планнап турар. Пентагончуң ол планын боттандырар чорук американ хоорайларга улуг кризисти таварыштырар деп турарын АКШ-тың хоорайларының мэрлери демдеглээн. Хоорайлар херегледеринге чарыгдаар кылдыр көрдүнген хөй акша-хөреңгини ынчаар кызырар чорук 125 миллиондан ээээш эвес американнарның материалдыг байдалынга улуг бергелерни таварыштырар. Хоорайлар херегледеринге чарыгдалдарны улуг хемчээлге кызырар болза, бети-ле дизе 140 американ хоорайлар улуг бергедээр.

Рейганның администрациязының бюджет политиказын Чаа Орлеанның мэри Э. Мориал шыңгыы шүгүмчүлээн болгаш буруу шапкан.

КҮШ-АЖЫЛ БАШКЫЗЫ

Школа мастерскаязында станоктар шимээн-даажы бирде дыңзып, бирде оожумнай-даа бээр. Ооң аразында маскалар даажы дыңналыр.

Коңга эдип, кичээл чарлаан берген. Мастерскаядан ыыт-шимээнниң-биле маңнажып үнүп кээр оолдар-даа көзүлбес. Буурул чоктак салдыг, кестүктүг, хүлүмзүреп турар ак шырайлыг бедик кижини кара болгаш сарыг баштарлыг оолдар долганып кааптар турлар. Оолдарның холдарында — кылган чүвелери.

Мастерскаяда янзы-бүрү станоктарны тургускулаан. Хамыктың мурнунда оларның ажылдап турар үезинде айыыл чок чоруунче кол кичээнгей салдынган. Ханаларда янзы-бүрү херекселдер суккан шкафтар, схема чуруктар, өөреникчилерниң кылган чүвелери-ле хөй. Бир черде мыш бичии доскаарлыгаштарны чыскаай тургускулап каан. Чуксут чаагай чыт долган мастерскаяның чылыы-даа, чырыы-даа аажок. Ажылдап, өөрениринге таарымчалыг байдал тургустунган. Ону мынчаар дерип тургузарынга хөй күш, сагыш салыышкыны үнген билдингир.

Межегей ортумак школазының күш-ажыл башкызын Георгий Борисович Некрасов дээр. Школаларга үжен ажыг чыл иштинде күш-ажыл башкылап келген. Ол чүгле бо школада безин он алды чыл ажылдап турар. Бо аразында өөреникчилерге хөй-ле чүүлдерни өөреткен. Школаның класстарында болгаш ясли-садтарда Георгий Борисовичиниң удуртулгазы-биле өөреникчилерниң кылган эт-херекселдери, электри-биле өрттедир үгулзалаан чуруктары, кааслалгалар амыдыралга хереглеттинип турар.

Мастерскаяның бир булуңунда кургадып каан чымчак хады маңзалар, катканы демир лег хадыңнарны чыып каан чылар. Башкызының удуртулгазы-биле өөреникчилер станоктарны ажылдатгаш, хирээлеп, хаарыылдаан соонда сандайлар, бичии столдар оон бүде бээр. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң фермаларынга быжыг, эки сандайларны өөреникчилер кылгылаан. Эки мастерниң удуртулгазы-биле өөреникчилерниң кылган чүүлдери чамдык районнарда үлетпүр комбинаттарынга кылган эт-херекселдерден, хоорем чок, бичии-даа шылгалышпас.

Ийи өрээлдерниң бирээзинде мыш-биле, өскезинде демир-биле чалаңыр 15 станок бар. Оларның дээрези ажылдап турар. Георгий Борисович боду 5 станокту чыып тургускан. Ажыл үезинде айыыл чок чорукче онза кичээнгей салдынган.

— Демир аймаа-биле чүнү кылырынга өөреникчилерни өөредип турар силер, Георгий Борисович? — деп айтырдым.

Бир өрээлдиң ханазында, хааржактарда сыптыг-даа, сыптаваан-даа улуг, биче хемчээлдиг маскалар, эжик сенчилери, ызырар-кыскаштар көргүзе-дир. Бир масканы тудуп көөрүмге, чүгле карандаш хире үш үт кылып каан болду.

— Мону база силер кылып турар шыкажыңар чүл? — деп, чүвениң ужурун ам билип айтырдым. Маскаларның шеверсин чаражы магазинде маскалардан чүнүң-биле-даа шылгалбас. Ызырар-кыскаштар болгаш өске-даа херекселдерни школачылар кылган деп ылгаары берге. Ону шыдап-ла өөреникчилер мергежилдиг башкызының удуртулгазы-биле боттары кылгылаан. Демги масканы бир өөреникчи шала үттээн боор-тур.

— Амыдыралга хереглеттинмес чүүлдер кылырынга шуут үлур бис. Ону кылганының-даа херээ чок. Башкы кижиниң шиңгээлы хайгааралы херек. Кескиндзи демир, калбак ыяштыг-даа өөреникчилер боттары үнелеп билир, олар амыдыралдың бир-ле херегледиинге ажыглаттыңа бээрин көргүзүп билирдер хүлээлгелиг бис. Октап, топ турарывыс демир кескиндилерин, маңза хыртыщнарын ажыглаарын уругларга айтып берип өөредири экономика камналгалыг болур ужурлуг дээривистиң эгези ол эвеспе — деп, Георгий Борисович мени сургаан ышкаш сагындырды.

— Силерниң удуртулганар-биле бо школаның өөреникчилериниң кылып турар чүүлдери хөй-дүр, чараш-тыр. А делгелгелерге киржип турарыңар кандыгыл? — деп айтырдым.

— Бо школага күш-ажыл кичээлин башкылап келгенимден бээр 56 делгелгени организасташтым, иштинден-биле багай эвес-ле болган ышкаш. Районга, республикага, Москвага болгулап турар школачыларның кылган техниктиг чүүлдериниң делгелгелеринге киржип келдивис. Бистиң школаның өөреникчилериниң кылган чүүлдери даштыкы чурттарга безин бергилээн. Моолче хөй белектер кылып чорутканд. База бир уттундурбас чүве болза Канадага совет школачыларының делгелгезинге киришкенивис болур.

Школаның чаа реформазында күш-ажылга өөреникчилерни өөрединче онзагай кичээнгей салдынганы аныяк салгалды кижизидеринге улуг салдарлыг — деп, ол түңнеп чугаалады.

Георгий Борисович Некрасов өөреникчилерге күш-ажыл кичээлдерин чооглары-биле чергелештир школада өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазын тургузуп организастаарынга база киржип, үш чыл иштинде ону удурткан. Школага трактористер болгаш чолаачылар белеткээринге ийи үндүрүлгеге киришкен.

Межегей ортумак школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазы республика школаларының шыдыг бригадаларының аразында кошку черни ээлеп турар. Өөреникчилер боттары чыл бүрүде картофельди, капустаны болгаш мал чемнерин база тарып, оон багай эвес дүжүттү алгылаан. Эрткен чылын картофельди гектардан-на 150 центнерни алганнар. Өөреникчилер 3200 рубльдың орулгазын киирген.

— Георгий Борисович, силерниң моон соңгааргы планыңар кандыгыл?

— Назы-хар улгаткан, шагда-ла пенсияда кижи мен. Кадыым кошкак апарган, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде шеңнегерге туттурган. Польшага Освенцимниң өлүм лагериңге кижи көрбээн хиличек, дорамчылалды көрген мен. 1945 чылдың январь 27-де совет шериглер хиличектиг аар ажылдан болгаш коргунчуг хилинчектээшкинден, өлүм-чидимден совет болгаш Барыын Европа чурттарының хөй нация кижилерин хостаан.

Мен ынчан деңгел үзүлген турган мен. Госпитальга бичее када эмнеткеш, катап фронтуже чоруптум. Дайынның төнчүзүн, улуг Тиилелгениң хүнүн Эльба хемге уткудум. Халашкан соонда дораан-на 1946 чылда Кемерово областа өскен-төрээн хоорайым Анжеро-Судженскиге заводка мастерлеп ажылдай бердим.

1948 чылда Тывага келгеш, Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинадынга ажылдай бердим. 1954 чылда Шагаан-Арыг ортумак школазынга күш-ажыл башкылап эгеледим — дээш, Георгий Борисович бодунуң эрткен оруун ажыт-чажыт чогу-биле чугаалады.

— Мээң бир сорулгам школаларда күш-ажыл башкылаарынга бодумнуң хөй чылдарда ажылдап келген арга-мергежилимни дамчыдып бээри болур — дээш, ол хүлүмзүрди.

Чамдык школаларда күш-ажыл кичээлдери өөреникчилерни күш-ажылга чаңчыктырып, ажыктыг чүвелерге өөретпейн, оларның кылган чүвелери каяа-даа хереглеттинмес болур таварылгалар бар. Оон уштунар үе келген дээрзин боданмас арга чок.

А. АРАПЧОР.

Карак четпестээр аарыг-биле демиселдиң «стратегиязы» болгаш «тактиказы»

Карак аарыгларын эмнээриниң чаа аргазы — кератотомия — аарыт кижилерге карак шил кетпейн баар аргазы бээр.

Кератотомияның янзы-бүрү арга-хевирлерин оң баштай 1973 чылда ажыглап кылгаш, оон соонда оларны калбак клиниктиг практикага чедиишкиниг ажыглап эгелээн турган.

— Он дөрт муң ажыг ындыг кезип эмнээшкинни кылган — деп, карактың микрохирургиязының Москвада эртем-шинчилел институдунуң директору, профессор Святослав Николаевич Федоров чугаалап турар.

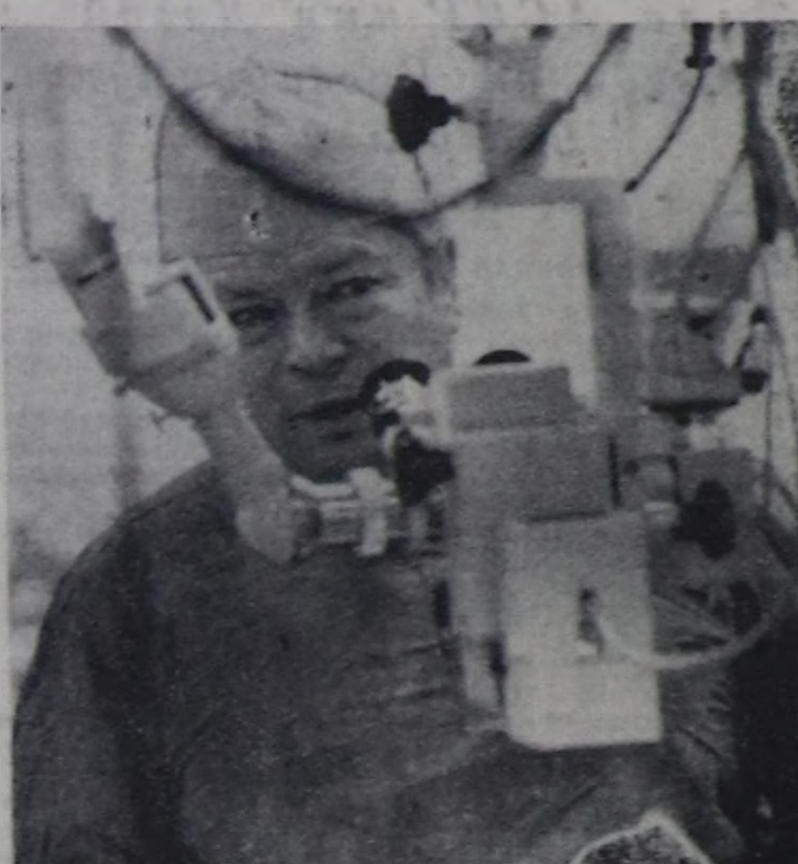

Карак аарыындан эмнээн кижилерниң аразында эң-не янзы-бүрү профессияның кижилери — чурукчулар болгаш ужудукчулар, далайжылар болгаш балериналар, машина чолаачылары болгаш ыраачылар бар.

— Институтта чаа хевирниң кезип эмнээр черин тургускан. Бистер ону «катап көөрүнүң автоматтыг шугуму» деп адаан бис. Ында кылыр ажылды тодаргайы-биле хуваап каан — деп, С. Н. Федоров чугаазын үргүлчүләзә. Аарыт кижини баштай физиологтар, программистер, эмчи сестралары, техниктер шинчиир. Оон соонда эмчи аарыгның хевирин тодарадыр. Бир эвес кезип эмнээри албан болур болза, аарыг кижи кадыкшылдың «конвейеринче» кирер.

Институтка чогаадып кылган бичии хемчээлдиг инструментилерниң туснай хевирлерин хирургтар ажыглап турар.

«Катап көөрүнүң автоматтыг шугумунуң» ачызында хүн-де-ле чүс чедир кезип эмнээшкинни кылып болур.

— Бир эвес ындыг «катап көөрүнүң шугумнарлыг» чээрби-үжен-не клиникалыг болур болза, чуртка карак четпестээр аарыгның, катарактыларның, глаукоманың айтырыгларын үзе шиитпирлеп болур — деп, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү С. Н. Федоров санап турар.

ССРЭ-ниң алдарлыг чогаадыкчызы, Делегейниң кератофрактивтиг ниитилелиниң президентизи, кылымал хрусталик имплантациязының талазы-биле делегей ниитилелиниң кежигүнү Святослав Николаевич Федоров эмчилериниң офтальмологияга чедиишкиннерин ниитиниң болур ужурлуг деп санап турар.

ЧУРУКТА: профессор Святослав Николаевич Федоров.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

«НОГААН ПОРТФЕЛЬДЕН» АЛГАН

Эрткен чылды сөөлзүредир бистиң республикага ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң органы «Юность» журналдың ажылдакчылары чораан. Олар найысылал Кызылдан аңгыда Ак-Довурак, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларга болгаш Хову-Аксынга номчукчулар-биле ужуражып, бо чылын 30 харлаар, аныяктарның ынак журналы «Юность» дугайын таныштырган. Журналдың редколлегия кежигүнү, чогаал килдизиниң эргелекчизи А. Потёмкин, поэзия килдизиниң эргелекчизи Н. Новиковтан аңгыда, ук журналдың «Ногаан портфель» деп аттыг шоодуглуг булуңчугажының ажылдакчызы сатирик Лев Давыдович Лайнер база чораан.

Лев ЛАЙНЕР.

МАСКА

Булочка дижирилис борбак далгаңнар садар черниң садыгжызынга, ол-ла садыгжыгаштың ажылчыны чедип кээр.

Ажылчын: Директор мында плакаттар азып каг дээн чүве ийин.

Садыгжы: Ол кандаа? плакаттар чүвел?

Плакаттарны ажылчын чадып көргүзер. Ында мынчаар бижиглээн болур: «Хлеб — бистиң байлаавыс», «Хлебке камныг болуру — кижи бүрүзүнүң херээ», «Хлеб — бойдустуң хайыралы эвес, хлеб — бистиң күш-ажылывыс дээрзин утпа! Чоннуң үнелиг кежиин — чогумчалыг чоогла!».

Садыгжы: Чүү деп чүү дээр чүүлдүг плакаттар-дыр. Азып каг!

Ажылчын: Каяа азар апаар ирги?

Садыгжы: Эх, Кузьмин, Кузьмин! Сени черле канчалза эки чүвел? Шупту-ла чүвени айтып бээр апаар бе? Борбак баш, бот-идепкей деп чүве турар боор ийин. Чижээлээрге, борта-даа азып каап болгай-ла. (Азар черин айтыр).

Ажылчын: (Хаваже чоокшулавышаан) Чүнүң-биле кадаар бис, кадагтардан хайырлаңарам...

Садыгжы: Эх, Кузьмин, Кузьмин! Азар черин айтып бербишаан, кадаглар база бээр чүве бе? Канчалза эки амытан ийин. (Стол хааржаандан кадаглар сунгаш) Ма, тут.

Ажылчын: А кадагны чүнүң-биле каксын дээриңер ол?

Садыгжы: Ооза-ла ону билбес... Чүнүң-биле боор... бо чыткаңнар ышкажыл...

Садыгжы десписде чыткан булочканы оң холунга маскаралаштыр тудкаш, кадыг хаваже кадагны бөргүнге киир шаапкан.

ЧИГИРЛИГ ШАЙ

Дыштаныр хүн алгаш, моон мурнунда четтикпейн соңгаарладып келген хамык ажыл-херээмни бөгүн дегерезин догудуп аар-дыр деп шиитпирлей тыртып алдым оң.

Дан бажында парикмахерскаяга баргаш, бажымны дыва онза кылдыр кыргыдып алдым. Өөрээнимден парикмахерге шай өртээ хирени артыкка төлеп бердим. Холум актаай аан.

Ол-ла дораан шак мастерскаязынга чүгүрүп келгеш, шагымны дүрген кылып бээрин диледим оң. Мастер — «ынчап база болур» — дивишаан, «Шакты көрүнер...» деп ариязын ырлап-ла олурар болду. Чүнү бээрин эскерип кагдым эвеспе. Ылап-ла шын болду. Шагымны дораан-на кыла шаап берди.

Өөрээн түлүк-биле ресторандан дүъштеки чем чооглап алдым дивеспе. Чем арай багай болду: бирээде — бир дугаарының дузу ажыг, ийиде — ийи-дугаарын карганзтай хаарып каан, үште — үш-дугаар шуут чок болган мындыг. Ынчалзажок официанткага шай өртээн база-ла берип кагдым. Ам канчаар — ужур ындыг апарган чүве ышкажыл.

Септедип алган шагымче көрүп, бажыңымче далаштыг чанып ор мен. Чүге дээрге, слесарь келир чүве болбазыкпе. Слесарьда чүү боор, ол беш минута иштинде-ле краны кыла шаап кагды оң. Оон ол боостаазын согуглаашs, демги бир чүвени имневишаан айтып бо-да... ооң өртээн аан. Берип-ле кагдым.

Ол хире чымыштыг хүнүң соонда чык кылдыр удуп калп-тыр мен. Шуут эртир удаан. Ажылдан оралданалы-биле таксиге олуруптум эвеспе. Холези 3.95. «Адырык акшам чок ийин» дээш тудуш беш рубль бердим. «Ажырбас, ажырбас — тургулаар» — дээш, чолаачым кабиназының эжиин хак кылгаш карап дыди.

Дүъштеки чапсар. Карманнарым уженим, шалын будүүзүнде чүү турар боор. Билдингир-ле болгай. Улуг тынгаш, өөрүмден үш көпеек чээлп алгаш, чигирлиг шай ааптап олур мен.

В. БОЛАТ-ДЕМИР очулдурган.

ШУПТУ ХААК ОРУУНЧЕ!

Март 16-да, субботада «Хербис» хаак баазазынга Хаакчы хүнүнге тураскааткан маргылдааларны күш-культура коллективтериниң аразынга организастап эрттирер.

Херээженнер 3 километрниң, эр улус 5 километрниң дистанцияларынга чаржыр.

Маргылдаалар 11 шакта эгелээр.

Хаак хөлезилээр пункт ажылдап турар.

ХАНДЫКШЫЛ-БИЛЕ

Нина Монгуш өскен-төрээн черин Торгалыг суурга чажындан-на орус дылга өөренип, үе-черге эш-өөрү, оларның ада-иези, дөргүл-төрели улуг кижилер-биле кады хостуг чугаалажып өзүп келген.

Нина школаның үстүкү класстарынга өөренип тургаш Александр Пушкинниң, Михаил Лермонтовтуң, Лев Толстойнуң болгаш өске-даа чогаалчыларның классиктиг чогаалдарын улам хандыкшып номчуп, ийиге төрээн дылы апарган орус дылдың хуулгаазын күжүн биле берген. Ылаңгыя Пушкинниң, Лермонтовтуң тааланчыг, кижиниң сеткил-сагыжының ханы дүвүреңин оттуруп келир шүлүк одуруглары ол удуп чыдырда безин ооң кулактарынга хуулгаазыннаг дыңналы бээр турган.

Ам Нина бодунуң бичиизинден күзеп чораан күзелин чедип алгаш, Улуг-Хем районнуң Торгалыг ортумак школазында орус дыл болгаш литература башкылап он чыл болган. Хөйнү номчуп, орус дылды улам хандыр өөренип чоруур. Ынчангаш ол районнуң дээре дыл болгаш литература башкыларының аразынга кире бергени база таварылга эвес.

Нина Монгуш школага-даа, институтка-даа өөренип чорааш, уран номчулгага хандыкшып, ол талазы-биле конкурстарга, көрүлделерге идепкейлиг киржип келген. Ынчангаш ада хынамчалыг белеткевип, ол талазы-биле өөредиг-ге, эртем-билиг ном-дептерлериниң кичээнгейлиг номчуп, башкыларның болгаш эш-өөрүнүң сүмелерин өөренип хүлээп ап, мергежилин бедидип ап чорааны анаа хөй барбаан, чүге дээрге, уран номчулга, сөс бүрүзүн кижилерге чедиргир, билдингир кылдыр чугаалап билири башкы-даа, лектор азы пропагандист-даа кижиге уран арга, талант болур. Аңза база сонуургал, хандыкшыл херек. Көдээ башкы Н. К. Монгуш чогум-на ынчаар быжыг шиитпирлиг бодап, өөренип чорааны-биле ам чүгле районунда эвес, а харын республикада сураглыг уран номчукчуларының бирээзи апарган. Ол ук уран аргазы-биле республика конкурстарынга каш удаа эки белеткелдиг киржип, дипломант атты чедип алган.

Ооң бир аазы ындыг эки белеткелдиин школамның-даа, хөй-ниитиниң-даа ажылынга ачы-дузалыг. Школаның кайы-даа класстарының өөреникчилери Нина Кыргысовнаның тыва, орус дылдарга уран номчулгаларын сонуургал-биле дыңнап, оон өөренип ап турарлар. Н. К. Монгуш Торгалыг суурда агиткварталдың даргазы. Ооң кежигүннериниң күдүмчү концерттеринге азы чоннуң уран чогаадылга фестивальынга киржир дээш белеткелинге дуржулгалыг дыл башкызы база дээштиг дузаны чедирип келген.

Ынчангаш ооң удурткан агиткварталы Совет Тываның 40 чыл оюнда ол суурда 19 агиткварталдарның эң дээре ажылдыг болганындан чурттакчылар найысылал Кызыл хоорайның тураскаалдыг черлеринче экскурсиялаан. Ында 17 өг-бүле кирип турар. Маадыр-ле Көк-кыс Санчай-оолова Ширин-оолдуң бижин-базалгадының иште арыг-силиг, ажы-төлүн эки аажы-чаңга кижизидип, төлентиг салгакчылар кылдыр өстүрген. Уругларының адазы Май-оол Байыр-оолович Ширин-оол совхозтуң мурнакчы суггатчыларының бирээзи.

Нина Кыргысовна даргалааны агиткварталдың хөй-ниитиге ажыктыг ажылга киржирин, хамыктың мурнунда бодунун болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалап, быжыглаарын, ажы-төлүнүң кижизидилгезин экижидерин болгаш школа-биле харылзаазын быжыглаарын чедип алган, суурга культура-массалыг болгаш өске-даа болуушкуннарга чонуң киржилгезин идепкейлиг, кудумчу, суур чаагайжыдылгазынга кижи бүрүзү киржири дээш ажылды организастап чорудуп турар.

Көдээ чурттакчы чон ортулуга культура-массалыг ажылга идепкейлиг башкы Н. К. Монгуш амгы үеде школазынга болгаш төрээн суурунга Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур шериг-патриоттуг болгаш уран чүүл ажылынга эки түңнелдиг болур дээш кызымак, ак сеткилдиг ажылдап турар.

А. ДАРЖАА.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга болгаш Варшава Керээзиниң 30 чылынга тураскааткан найыралдыг акы-дуңма армияларның онгу кышкы Спартакиадазы Минскиниң чанында «Раубичи» спорт комплекизинге болгаш Львов областа «Тысовец» спорт баазазынга болган.

ЧУРУКТА: Спартакиаданың киржикчилери (солагай таладан оң талазынче) Е. Крысанов (ССРЭ), О. Гоци (ВУР), С. Куманов (БУР) «Тысовец» спорт баазазында.

В. ПЕСЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

ТЯНЬ-ШАНЬНЫҢ МАЛЧЫННАРЫНГА

КАЗАХ ССР. Джамбул областың Меркен районунда колхозтарның болгаш совхозтарның чүс-чүс муң гектар шөлдери, мал одарлары Тянь-Шаньның даг эдээнден Муюнкумнуң элезининге чедир чаптылып чоруткан. 400 муң хойларны мында одарладып, кадарып турар.

Бо кыштың агаар-бойдузунуң берге байдалдарынга уткуштур районнуң ажыл-ишчилери хынамчалыг белеткенген. Мал чемнерин четчир кылдыр белеткээн, концентраттарны, суглуг саваларны чогуур үезинде кыштагларга чедирген. Колхозтар болгаш совхозтар төптеринден чамдык одарлар 130—150 километр ыраа. Ынчалзажок хойжулар төп суурлардан хоорулчак эвес, а хүн бүрүде харылзаалыг. Агиткультпоездилер, автолавкалар хойжуларның турлагаларынга үргүлчү барып турар. Эң ыраак одарларда малчыннарга кадык камгалалының, садыгның, амыдырал хандырылгазының, культураның ажылдакчылары — доктаамал аалчылар.

ЧУРУКТА: район эмнелгезиниң эмчизи Сарсен Избагаров болгаш хойжу Даутхан Узакбаев оларның хойжулар коданнарынга баар оруктарны тодарадып турары.

И. БУДНЕВИЧИНИҢ, Г. КОШКИНЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

ПРОФКОМНУҢ КОНТРОЛЮ-БИЛЕ

320 чаштар тургузар объектини Астрахань областа целлюлоза-картон комбинадыга ажыглалга киирген соонда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ясли-садка уруглар киирип тургузарының дугайында бүгү дилеглери хандыртынган. Оон тудуун кереэлиг организацияларның киржилгези чокка бүдүрүлгениң бодунуң акша-хөреңгизи-биле тудуп тургускан.

Профэвилел комитединиң контролю-биле ооң тудуун чорутпаан. Профэвилел комитединиң кежигүнү, директорнуң оралакчызы Ф. Корешкин баштаан штаб ажылдап турган. Тудуг-монтаж ажылдарының чорудуп турарының байдалын профэвилел хуралдарынга үргүлчү дыңнап, прорабтың, бригадирлерниң отчёттарын ап турган.

— Ынчангаш ажылдың чорудуп турганы шалыпкын болгаш шынарлыг болган. Бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери ооң тудуунга калбаа-биле киришкен. Ажыл шагындан дашкаар үелерде безин тудуг тудуп турган — деп, профэвилел комитединиң даргазы И. Железников чугаалап турар.

Социал болгаш культура амыдырал хандырылганың 250 ажыг объектилерин Астрахань областың бүдүрүлгелериниң болгаш ажыл-агыйларының профэвилел организацияларының контрольга алган.

(СЭТА).

ТВ

МАРТ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Долгие вёрсты войны». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 10.00 — Совет Эвилелиниң Маадыры Алма-Атаның кызыгаар училищезиниң начальниги М. К. Меркулов-биле школачылар ужуражыр. 10.45—10.50 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.25 — Орус чугаа. 15.55 — Концерт. 16.15 — Черде, дээрде болгаш далайда. 16.45 — «Уругларга анчыгаштар дугайында». 17.15 — Иоганн Себостьян Бахтың төрүттүнген хүнүнден бээр 300 чылынга. 18.00 — «Машиналарның амыдыралын уламчылаар». 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.10 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» — ЦСКА. 19.45 — «Две пары в одиночестве». Чаа уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — Концерт. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.55 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ суртуулдарынга. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7-ги класс. 11.05 — К. Кулиевтиң шүлүктери. 12.10 — Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. 12.30 — Зоология. 7-ги класс. 13.25 — П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 14.20 — Драматургия болгаш театр. «Живой труп». 15.05 — Музыкалыг интервью. 15.25—15.30 — Телемедээлер.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Уругларга фильм. 18.50 — «Азия тову». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 — «Сөөлгү хүнү келгенде». Шии.

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.30 — «Время зимних туманов». Чаа уран-чечен телефильм. 2-ги серия. 22.40 — Док. фильм. 23.00—23.45 — Футболга ССРЭ чемпионады: «Динамо» (Москва) — «Днепр».

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттыг, күжү секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 19—24, чамдык черлерге 14—19 градус соор. Хүндүс 5—10 градус соор, чамдык черлерге 2 градус чылыыр, 3 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 20—22, хүндүс 7—9 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Кино

МАРТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Принц за семью морями» 10.00, «Три брата» 12.00, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дикие лебеди» 9.30, «Ульзана» 10.50, 13.10, 21.00, «Новые приключения «Жёлтой Розы» 17.20, 19.10, «Клуб» — «Подросток и закон» 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хан Аспарух» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Спартак» 16.00, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Благие намерения» 14.30, 15.50, 17.10, 19.10, «Рыцари чёрного озера» 11.00 шактарда.

Республиканың хөгжүм шии театрынга март 17-де П. Шевонун «КАДЫКШЫЛДЫГ БОЛУҢАР» деп амгы үениң комедиязы болур. Эгелээри 19 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чогаал килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг №3060.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00347.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 64 (12754) | 1985 чылдың март 16, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

Аар чидириг—СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге кажыыдалдың илергейлээшкиннери эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларындан, Дээди Советтериниң Президиумнарындан болгаш Министрлер Чөвүлелдериниден, партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларындан, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның, өөредилге черлериниң коллективтеринден, партияның хоочуннарындан, Совет Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларындан, түс-түс хамаатылардан келген.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулалын кылган бүгү кижилер коммунизмниң идеалдары дээш, тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш демиселге оон шылгараңгай ролюн, марксизм-ленинизм идеяларын чалбыыштыг пропагандизи болган оон мөзү-шынарларын демдеглеп турар.

Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралы ленинчи партияның хереэнге, коммунизм тургузуушкунунга бердингенин кажыыдалдың илергейлээшкиннеринде онзалап демдеглээн. Партияның аңаа дааскан ажылының участок бүрүзүнге К. У. Черненко СЭКП-ниң политиказын амыдыралга боттандырар дээш демисежип келген, партияның хүрээлелинге ол бежен ажыл чыл дургузунда бактаан турган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан дужаалынга турган үезинде Константин Устинович Черненко сайзыраңгай социализмни бодгаазыраңгайжыдарынче, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче, совет улустуң амыдырал деңнелин бедидеринче, массаларның чогаадыкчы идепкейин улам ыңай көдүрерин че, сагылга-чурумну, хоойлу дүрүмну болгаш корум-чурумну быжыглаарынче угланыышкынны чайгылыш чок чорударынга бүгү күжүн берип келген. Бистиң партиявыстың чаңгыс эвин, Төп Комитеттиң, оон Политбюрозунуң ажылдаарының коллективтиг характерин К. У. Черненко карак огу дег камгалап турган.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр социалистиг күрүнелерниң удуртукчуларындан болгаш ажылчы чоннарындан, коммунистиг, ажылчын, революстуг-демократтыг партиялардан болгаш демниг-келиг организациялардан кажыыдалдың хөй санныг илергейлээшкиннери алдынган. Константин Устинович Черненконуң ажыл-чорудулгазы СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу дээш, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин амыдыралга боттандырар дээш чайгылыш чок демиселин-биле, боо-чепсектерни эдере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг дайынның кыжанышкынын чайладырынче, улустарның айыыл чок чоруун хандырарынче угланган чугула инициативалар-биле шыңгыы холбаштырып турар. Акы-дунма чурттарның болгаш коммунистиг партияларның, революстуг-хосталгалыг шимчээшкиннерниң удуртукчулары социализмниң акы-дунма чурттарының аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдеринге база быжыглаарынга, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжышкынын быжыглаарынга К. У. Черненконуң улуг салыышкынын демдеглеп турар.

Кажыыдалдың илергейлээшкиннери ол ышкаш делегейниң дыка хөй күрүнелериниң, чазактарының баштыңнарындан, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларындан болгаш хамаатылардан келген.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалдың илергейлээшкиннерин чорутканы бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларынга, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның, өөредилге черлериниң коллективтеринге, Совет Арминың болгаш Флоттуң дайынчыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүректиң ханызындан четтиргенин илергейлеп тур.

Совет улуска таварышкан аар чидиригниң хүннеринде бистиң партиявыска болгаш чуртувуска чаагай сеткилин илергейлээн даштыкы эштерге болгаш өөнүктерге, социализм чурттарының ажылчы чоннарынга, акы-дунма партияларга, социал дептиилге дээш демиселчилерге, бүгү кижилерге СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели эң-не ханызы-биле четтиргенин илергейлеп тур.

Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр бистиң улустуң кажыыдалын үлешкен бүгү күрүне болгаш чазактар удуртукчуларынга, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханызы-биле четтирген.

Бо хүннерде совет улус Коммунистиг партияны болгаш оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттышкан, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип турарын илергейлээн, бедик медерелдиг болгаш организастыг чоруун, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн моон соңгаар-даа быжыглаарынга, Константин Устинович Черненконуң бүгү амыдыралын бараалгатканы коммунизмниң идеалдарының тиилелгези дээш эрес-шудургу демисежиринге быжыг тура-соруктуун көргүскен.

СЭКП
ТӨП
КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ
СОВЕДИНИҢ
ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ
МИНИСТРЛЕР
ЧӨВҮЛЕЛИ

М. С. Горбачевтуң Ж. Батмунх-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы Ж. Батмунх-биле ужуражыышкыны март 13-те болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр МАР-ның коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден кажыыдалды илергейлээни дээш четтиришкинин М. С. Горбачев Ж. Батмунхка илергейлээн.

Чаңчыл апарган найыралды улам ыңай быжыглаарынга база ССРЭ биле МАР-ның аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханыладырынга СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның принципиалдыг угланыышкынының чайгылыш чогун ужуражыышкынның киржикчилери демдеглээн. Оон-биле холбаштыр 1984 чылдың октябрьда Москвага дээди деңнелге эрткен совет-моол чугаалажыышкыннарга чедип алдынган дугуржулгаларны чайгылыш чок боттандырарының ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Даштыкы политиктиг айтырыглар талазы-биле саналдарын солчуп тура, делегей амыдыралының бүгү-ле угланыышкыннарынга, оон иштинде Азияга тайбың, айыыл чок чорук база кожа-хелбээ догуннаашкын дээш ССРЭ биле МАР чаңгыс аай хөделип турарын М. С. Горбачев биле Ж. Батмунх демдеглээннер.

Беседа чүректиң ханызындан найыралдыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Чыонг Тинь-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь-биле март 14-те ужурашкан.

СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалды илергейлээни дээш Вьетнамның коммунистеринге, бүгү ажылчы чоннарынга четтиргенин М. С. Горбачев илергейлээн.

СЭКП биле ВКП-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың, совет болгаш вьетнам улустуң чайгылыш чок чаңгыс эвин ийи тала күзел хандыышкын-биле демдеглээн. Совет-вьетнам найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы чайгылыш чок сайзырадыр болгаш быжыглаарынга ийи таланың чүткүлдүүн олар бадыткааннар.

Делегей айтырыгларын чугаалажып турар үеде тайбыңны камгалаарының, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарының, ядролуг дайынның хаявын чок кылырының эргежоктары дээш бот-боттарының моон соңгаар-даа идепкейлиг хөделиринге ийи чурт шиитпирлиин демдеглээн.

Империализмниң болгаш оон ыдалакчыларының чимзениишкиннеринге удур, Мурнуу-Чөөн Азияның тайбыңның, кожа-хелбээ болуруунуң зоназы болдурар дээш вьетнам улустуң демиселин-биле бир эп-сеткилдиин совет тала илергейлээн.

Беседа акы-дунма найыралдың болгаш бот-боттарын билчип чоруктуң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Б. Кармаль-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те К. У. Черненкону орнукшударынга келген Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле март 14-те Кремльге ужурашкан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко ужуражыышкынга киришкен.

Эш хүүнүң ёзузу-биле болган беседага совет-афган харылзааларның болгаш Афганистанны долгандыр байдалдың кол-кол айтырыгларын чугаалажып көрген. Ийи тала Афганистан Демократтыг Республикага удур даштыкы күштерниң агрессиг хөделиишкиннериниң ургулчулеп турарын шиитпирлиг-биле буруу шапкан болгаш афган улустуң бодунуң амыдыралын боду канчаар шиитпирлээр болдур, ыңчаар тургузар бүрүн эргелиин онзалап демдеглээннер. Шериг интервенциязын болгаш улусчу Афганистанның херектеринге даштыкыдан кандыг-даа өске холгаарлаашкынны соксадыры — Азияга тайбыңны болгаш оожургалдыг чорукту быжыглаарының чугула чүүлдериниң бирээзи болурунга бүзүрелин беседаның киржикчилери илергейлээн.

СЭКП биле АУДП-ның аразында, Совет Эвилели биле Афганистан Демократтыг Республиканың аразында эп-найыралчы харылзааларның таарымчалыг хөгжүп турарынга ийи тала сеткил ханыышкынын илереткен болгаш ол харылзааларны моон-даа соңгаар бүгү хемчег-биле улам быжыглаарынче болгаш ханыладырынче чүткүлдүг бадыткаан.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Ж. Э. душ Сантуш-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң МПЛА — Күш-ажыл партиязының Даргазы, Ангола Улус Республиканың Президентизи Ж. Э. душ Сантуш-биле беседазы март 14-те Кремльге болган. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, МПЛА — Күш-ажыл партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Анголаның ажылчы чоннарының национал эвилелиниң чиңгине секретары П. Лувуалу, МПЛА — Күш-ажыл партиязының ТК-зының секретары, АУР-нуң даштыкы харылзаалар министри А. Ван-Дунен киришкеннер.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр МПЛА — Күш-ажыл партиязының болгаш ангола улустуң өмүнээзинден кажыыдалды илереткени дээш М. С. Горбачевка четтиргенин Ж. Э. душ Сантуш илереткен.

Совет Эвилели биле Ангола Улус Республиканың найыралдың болгаш кады ажылдажылганың дугайында керээге быжыг үндезилеттинип тургускан совет-ангола харылзааларның хөгжүлдезинге сеткил ханыышкынын беседа үезинде илергейлээн. Ийи чурттуң аразынга моон соңгааргы үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага таарымчалыг байдалдарның барын талалар демдеглээн.

Делегейниң өске-даа айтырыгларын, оон иштинде Африканың мурнуу чүгүнде байдалды база чугаалажып көрген. Бодунуң айыыл чок чоруу болгаш девискээриниң бүдүн-бүрүн турары дээш, Мурнуу-Африка Республиканың делегей реакциязынга деткиткен расистерниң агрессиг үүлгедиишкиннеринге удур демисежип турар Анголаның шүглүг херектеринге дем каттыжып база ону деткип турарын совет тала бадыткаан.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

«1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынының идепкейлиг киржикчилерин Ада-чурт дайыны орден-биле шаңнаар дугайында» Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму үндүрген.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле доктаатканы болза:

1. Немец-фашистиг ажылекчилер-биле демиселге көргүскен эрес-дидим, быжыг туруштуг болгаш эрес-маадырлыг чоруу дээш база 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга алдар кылдыр шаңнаары болза:

Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери — Совет Эвилелиниң Маадырларын;

Алдар орденниң бүгү үш чергелери-биле шаңнаткан кижилерни;

Тулчуп турган арминың, партизан кезектериниң составынга азы чажыт байдалдың демиселинге киришкен, Ада-чурттуң Улуг дайынынга дорт киришкен маршалдарны, генералдарны болгаш адмиралдарны. Ада-чурттуң Улуг дайынының [illegible]

[illegible] дээш», Ушаковтуң, «Дайынчы ачы-хавыяалары дээш», Нахимовтуң, «Ада-чурттуң дайынының партизанынга» медальдар-биле шаңнаткан кижилерни;

Тулчуушкуннарга балыгланган Ада-чурттуң Улуг дайынының инвалидтерин.

Ада-чурт дайыны орденниң II чергези-биле

1. Тулчуп турган арминың, партизан кезектериниң составынга азы чажыт байдалдың демиселинге киришкен, Ада-чурттуң Улуг дайынынга дорт киришкен болгаш бо Чарлыкка дүүштүр Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле шаңнаарынга хамаарышпас кижилерни.

2. Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле болгаш Ада-чурт дайыны орденниң II чергези-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының идепкейлиг киржикчилерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден ССРЭ-ниң камгалал министри, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чер комитединиң даргазы, ССРЭ-ниң иштики херектер министри шаңнаар.

Ада-чурт дайыны орденниң I чергези-биле болгаш Ада-чурт дайыны орденниң II чергези-биле Ада-чурттуң Улуг дайынының идепкейлиг киржикчилерин шаңнаар дугайында материалдарны киирериниң [illegible]

Милитаристиг Япония-биле дайынның киржикчилеринге бо Чарлык база хамааржыр.

ХОЛ ДЫҢЗЫГ АЖЫЛДААР БИС

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң [illegible]

К. МОНГУШ,
«Коммунизмче оруу» совхозтуң хойжузу.

АЖЫЛ-ИШКЕ УДУРТУЛГА-ДЫР

СЭКП ТК-ның март 11-де болган [illegible]

Т. СЫРГЫТ-ООЛ,
хойжу.
Бай-Тайга район.

ФОТО-ИНФОРМАЦИЯ

Каа-Хем районнуң «Сельхозтехника» салбырының чолаачылары [illegible]

ЧУРУКТА: чолаачы К. Ч. Салчак.

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хавы» совхозунуң Арыг-Бажы [illegible]

ЧУРУКТА: тракторист Н. А.-Т. Биче-оол.

Н. БАЗЫРНЫҢ фотолары.

НОРМАДАН 15 ХУУ АЖЫР

«Каа-Хем» разрезиниң [illegible]

Бистиң корр.

2884 КИЖИ КИРЖИР

«Тыва дат-уту» комбинат [illegible]

А. БЕГЗИН-ООЛ.

М. С. Горбачевтуң Менгисту Хайле Мариам-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Эфиопияның Ажылчын партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Социалистиг Эфиопияның Административтиг туруш шериг чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам-биле беседазы март 13-те болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Эфиопияның Ажылчын партиязының болгаш чонунуң өмүнээзинден ханы кажыдалды илергейлээни дээш М. С. Горбачев Менгисту Хайле Мариамга чүректиң ханызындан четтирген.

Совет-эфиоп кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының айтырыгларын эш ёзузунуң эвилең байдалынга болуп эрткен беседаның үезинде чугаалажып көрген болгаш амгы делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну кылган.

СЭКП-ниң болгаш ЭАП-тың аразында харылзааларының байдалынга сеткил ханышкызын ийи партияларның удуртукчулары илергейлээн болгаш ол харылзааларны улам ыңай быжыглаарынче чүткүлдүүнүн дугайында медеглээннер. Чаа амыдыралды тургузар болгаш революцияның чаалап алышкыннарын камгалаар дээш эфиоп улустуң демиселинге оон-биле чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазын совет таладан бадыткаан.

ЭАП ТК-ның секретары, ЭАП ТК-ның Делегей килдизиниң эргелекчизи Ашагре Йиглету беседага киришкен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң С. Машел-биле беседазы

Март 14-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ФРЕЛИМО партияның Даргазы, Мозамбик Улус Республиканың Президентизи С. Машел-биле беседазы болган. Аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш ФРЕЛИМО партияның ТК-зының Политбюро кежигүнү А. Гебуза олар киришкеннер.

Найыралдыг Мозамбиктиң күрүне баштыңынга болгаш улузунга К. У. Черненконуң сактыышкынын дээш четтиришкинин совет тала илергейлээн.

Кыска санал-онал солчуушкунунга Африканың Мурнуу кезээнде байдалды, хамыктың мурнунда Мозамбикке хамаарыштыр делегей империализминиң болгаш реакцылыг күштерниң хоралакчы хөделиишкиннерин чугаалажып көрген.

Ужуражыышкын найыралдыг болгаш бот-боттарын билчиришкиниң байдалынга боор эрткен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң А. Н. Мухаммед-биле беседазы

Март 14-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Йемен социалистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЙУДР-нуң Дээди Улусчу Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы Али Насер Мухаммед-биле ужуражыышкыны болган. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыдалды илереткени дээш Демократтыг Йемениң удуртулгаазынга болгаш улузунга ханы четтиришкинин совет таладан илереткен.

Эп-найыралдыг байдалга боор эрткен беседа үезинде М. С. Горбачев болгаш А. Н. Мухаммед олар СЭКП биле ЙСП-ниң аразынга найыралдыг харылзааларны улам ханыладырының, совет-мурнуу-йемен харылзааларны улам-на бүгү талалыг кылдыр хөгжүдериниң чугулазын айытка累ннар. Ол ышкаш делегейниң чамдык айтырыгларының талазы-биле, оон-биле кады Чоокку Чөөн чүкте байдал дугайында айтырыгга санал-онал солчуушкуну база болган. Ол девискээрге быжыг болгаш шынчы тайбыңны тургузарын чедип алырының дугайында айтырыгга ССРЭ-ниң чайгылыш чок туружун А. Н. Мухаммед бедии-биле үнелээн. Израиль агрессияның чедирген үржүктарын узуткаарының херээнге, араб улустарның быжыг тайбыңны, хамаарышпас чорукту болгаш социал депшилгени чедип алыр дүрүм ёзугаар эргезин камгалаарының херээнге демократтыг Йемениң күжениишкиннерин деткип турарын совет тала илереткен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң А. Натта-биле ужуражыышкыны

Март 14-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Италияның Компартиязының Чиңгине секретары Алессандро Натта-биле ужуражыышкыны болган.

Беседага киришкеннер: совет таладан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, СЭКП ТК-ның кежигүнү А. М. Александров; итали таладан — ИКП-ның удуртулгазының кежигүнү Э. Макалузо, ИКП ТК-ның кежигүнү А. Рубби.

М. С. Горбачев К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыдалды итали коммунистерниң өмүнээзинден илереткени дээш А. Наттага четтиришкинин дамчыткан.

Найыралдыг байдалга боор эрткен беседага СЭКП-ниң болгаш ИКП-ның ядролут дайынның кыжаныышкынын узуткаарын, черге-даа, космоска-даа боо-чепсекти эндере көвүдедирин соксадырын идепкейлиг чедип алырынче чүткүп турарын демдеглээн.

Ол ышкаш ийи партияларның тайбыңның, демократияның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга дүүштүр боттарының аразынга харылзааларны улам хөгжүдеринге белеңин бадыткаан.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң М. Койвисто-биле беседазы

К. У. Черненконуң орукшудулгазынга киржири-биле Москвага келген Финляндия Республиканың Президентизи Мауно Койвистону СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

Совет улуска таварышкан аар чидириг-биле холбаштыр ханы кажыдалды илергейлээни дээш найыралчы финляндия күрүнениң баштыңынга болгаш Финляндияның улузунга чүректиң ханызындан четтиришкинин М. С. Горбачев илергейлээн.

Совет-финлянд харылзааларының чамдык айтырыгларының, а ол ышкаш ийи талаларга сонуургалдыг делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну беседа үезинде болган.

Финляндия-биле чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынын болгаш бот-боттарынга бүзүрежир чорукту быжыглаарынче совет удуртулга моон соңгаар-даа онза кичээнгейин угландырар деп, М. С. Горбачев демдеглээн. Совет-финлянд харылзаалар моон соңгаар-даа Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында 1948 чылдың Керээзинде тодараттынган угланыышкын-биле, ийи чурттуң улустарының чаагай чоруунга тайбыңның болгаш улустар аразынга айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр туруштуг болгаш бурунгаарлаашкыннг калбарар деп бүзүрелин ийи талалар илергейлээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Р. Маркос-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те Кремльге К. У. Черненконуң орукшудулгазынга киржип чораан Филиппиннерниң кочку күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчызы Имельда Р. Маркосту хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле Филиппиннерниң даштыкы херектер министриниң хүлээлгезин күүседип турар Пасифико А. Кастро олар беседага киришкен.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулалын кылганы дээш Филиппиннерниң чазаанга болгаш улузунга совет таладан четтиргенин илереткен.

Найыралчы байдалга эрткен беседага совет-филиппин харылзааларының бурунгаар хөгжүлдезин сеткил ханышкынын-биле демдеглеттинген болгаш ийи чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга, Мурнуу-Чөөн Азияга болгаш бүгү Азия-Оожум океан девискээринге тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга хамаарыштыр ук харылзааларны улам экижидеринче ийи таланың чүткүлүг илереттингени.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Б. Малруни-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Канаданың Премьер-Министри Б. Малруниниң март 14-те Кремльге хүлээп алган болгаш оон-биле беседа кылган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко аңаа киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдалды Канаданың чазааның болгаш чонунуң өмүнээзинден Б. Малруни илергейлээн.

Санал-оналдарның дорт солчуушкуну совет-канада харылзааларга-даа, ядролут дайынның кыжаныышкынын узуткаарының, чепсегленишкиниң дүжүрер талазы-биле боттуг депшилгени чедип алырының айтырыгларынга-даа хамаарышкан.

ССРЭ-ниң болгаш Канаданың аразынга политиктиг харылзааларны улам ыңай хандырып хөгжүдеринче, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы янзы-бүрү адырларга калбартырынче ийи талаларның чүткүлүн олар илергейлээн.

Совет тайбың инициативаларже Канаданың Премьер-Министриниң кичээнгейин М. С. Горбачев угландырган болгаш космосту милитаризастаарын болдурбас дугайында, ядролут боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр болгаш оларны боттуг кызырар дугайында чогумчалыг дугуржулгаларны Женевада эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннарга чедип алырынга совет таланың белеңин бадыткаан.

Ядролут дайынның кыжаныышкынын кошкадыр болгаш делегей байдалын экижидер талазы-биле күжениишкиннер Канаданың чазааның бирги ээлчегде чугула сорулгазы болуп турар деп, Б. Малруни медеглээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Я. Накасонэ-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те Японияның Премьер-Министри Я. Накасонэни Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Японияның даштыкы херектер министри С. Абэ беседага киришкеннер.

Оларның аразынга совет-япон харылзааларының кол-кол айтырыгларының талазы-биле болгаш делегей херектериниң дугайында кыска санал-онал солчуушкуну болган.

Совет Эвилели Япония-биле кайы-даа талага ажыктыг янзы-бүрү талалыг харылзааларны хөгжүдеринге белен болгаш ийи чурттуң аразында харылзааларны чаагай кожа-хелбээ турарының хевиринче киирери дээш туржуп турарын М. С. Горбачев демдеглээн. Бистер бо талазы-биле хөй практиктиг базымнар кылырынга белен бис. ССРЭ-биле харылзааларны экижидеринче япон таланың база чүткүп турарының дугайында Я. Накасонэниң медеглээни-биле холбаштыр ийи чурт аразынга харылзааларның хөгжүдериниң оруунга япон таланың ожегээр тургузуп турар бергелерниң болгаш кызыгаарлаашкыннарны чок болдурарының чугулазын онзалап демдеглээн. Тайбыңга ынак политиканы Японияның херек кырында чорудары харылзааларны экижидеринге болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынга идиг болуру чугаажок.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Суфанувонг-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ЛУРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ЛУДР-нуң Президентизи, ЛУДР-нуң Улусчу Дээди хуралының Даргазы Суфанувонг-биле март 14-те ужурашкан.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның секретары, К. В. Русаков, ЛУРП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ЛУРП ТК-ның секретары, ЛУДР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, национал камгалал министри Кхамтай Сипхандон олар киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыдалды илергейлээни дээш Лаостуң Улусчу-революстуг партиязынга, лаос улуска совет таладан четтиришкинин илергейлээн.

Совет-лаос кады ажылдажылганы бүгү талалыг, кайы-кайының моон-даа соңгаар хөгжүдеринче, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырар болгаш тайбыңны быжыглаар дээш шиитпирлиг демисежиринче ийи таланың чүткүлдүг беседа үезинде бадыткаттынган. Аңаа холбаштыр М. С. Горбачев Социалистиг Вьетнам-биле болгаш Улусчу Кампучия-биле кады Мурнуу-Чөөн Азияга байдалды чогумчалыг болдурары, маңаа тайбыңның, турум байдалдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктуң зоназын тургузары дээш шиитпирлиг демисежип турар ЛУДР-нуң боттуг туружунга быжыг деткимчезин илергейлээн.

Ужуражыышкын акы-дуңма найыралдың болгаш чүректиң ханызындан эвилең байдалга эрткен.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң М. Зия-уль-Хак-биле беседазы

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Москвага чедип келген Пакистанның Президентизи М. Зия-уль-Хакты СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те Кремльге хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш Пакистанның даштыкы херектер министри С. Якуб Хан киришкен ол беседа колдуунда Афганистанны долгандыр байдалга хамаарышкан.

Пакистанның чазаанын бо айтырыгга хамаарыштыр чоруун турар политиказын совет таладан канчаар көрүп турарын ажыт-чажыт чокка, принципиалдыг ёзу-биле чугаалаан, ынчаарга Афганистан Демократтыг Республиканга удур агрессия хөделиишкиннерин Пакистанның девискээринден боттандырып турар. Ол чорук совет-пакистан харылзааларга эң-не багай салдарны чедирбейн барып шыдавас дээрзин база демдеглээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Г. Коль-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ГФР-ниң Федералдыг канцлери Г. Коль-биле март 14-те Кремльге беседа болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, министр, Федералдыг канцлерниң ведомствозунуң удуртукчузу В. Шойбле болгаш ГФР-ниң ДХМ-ниң статс-секретары А. Майыр-Ландрут беседага киришкеннер.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулалын ГФР-ниң чазаан болгаш чонунуң хүндүлеп көргени дээш четтиришкинин М. С. Горбачев совет удуртулганың өмүнээзинден илергейлеп чугаалаан.

Совет-барыын-герман харылзааларның, а ол ышкаш Европада база делегейде кол айтырыгларның талазы-биле санал-оналдарның дорт солчуушкуну болган.

Бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы янзы-бүрү адырларга моон соңгаар-даа хөгжүдеринге күзелди ийи талалардан илергейлээн. Москва Керээзинге, бар турар девискээр-политиктиг боттуг чүүлдерин хүндүлээринге, бот-боттарының айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын барымдаалап көөрүнге үндезилээш, ГФР-биле харылзааларны хөгжүдеринче ССРЭ-ниң принципиалдыг угланыышкынын совет таладан бадыткаан. Оон-биле черге-лештир, Совет Эвилелиниң болгаш оон эвилелчилериниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга хамаарышкан айтырыгларга ГФР кандыг политиканы чорударындан ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларның улам ыңай хөгжүлдезинге тодаргайлакчы ужур-дузалыг болур дээрзин онзалап демдеглээн.

М. С. Горбачевтуң Дж. Буш-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев АКШ-тың оралакчы президентизи Дж. Бушту март 13-те Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц беседага киришкеннер.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр АКШ-тың президентизиниң болгаш чонунуң өмүнээзинден ханы кажыдал илергейлээшкинин Дж. Буш дамчыткан. Ол дээш четтиришкинин М. С. Горбачев илергейлеп чугаалаан.

Совет-америк харылзааларның кол чырыгларынга болгаш делегейде байдалга хамаарыштыр санал-оналдарның солчуушкуну болган.

Совет-америк харылзааларның чугулазын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглевишаан, америк тала белен болур болза, ук харылзааларны экижидерге ажыктыг практиктиг базымнарны кылырынга Совет Эвилелиниң белеңин бадыткаан, ол чорук делегей байдалын ниитизи-биле экижидеринге, тайбыңны быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг болур ийик. ССРЭ бодунуң айыыл чок чоруунуң дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарындан болгаш эвилелчилериниң эрге-ажыктарындан кажан-даа чайлай дүшпес дээрзин база катап медеглээн.

Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидерин АКШ-тың администрациязы күзээр ийик дээрзин Дж. Буш бодунуң талазындан ниити байдалдыг чугаалаан.

Космос болгаш ядролут чепсектер талазы-биле Женевада эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннар-биле холбашкан айтырыгларны беседаның үезинде чугаалажып көрген.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Австрияның Федералдыг Президентизи-биле беседазы

Март 14-те Кремльге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Австрия Республиканың Федералдыг Президентизи Р. Кирхшлегер-биле беседазы болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле Австрияның даштыкы херектер министри Л. Грац беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Р. Кирхшлегер бодунуң болгаш Австрия Республиканың чонунуң өмүнээзинден ханы кажыдалды илереткен. М. С. Горбачев ол дээш четтиргенин илереткен.

Совет-австрия харылзааларының найыралчы болгаш деңнерески байдалынга ийи тала чүүлдүтэүнүнгэн болгаш аңгы-аңгы талаларга оларны улам ыңай сайзыраңгайжыдары бадыткаттынган.

М. С. Горбачев биле Р. Кирхшлегер делегей айтырыгларын чугаалажып тура, бүгү күрүнелерниң салыышкыннарын шиитпирлээринче угланган чугула сорулга болза, чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыры, дайын айыылын чайладыры, тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары, чавырлыышкынны болгаш делегейге үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы катап тургузары болур деп бодалды илереткеннер.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Ф. Гонсалес-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Испанияның чазааның Даргазы Ф. Гонсалести март 14-те Кремльге хүлээп алган, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыдалды испан чазактың болгаш бодунуң өмүнээзинден Ф. Гонсалес илергейлээн. Ол дээш четтиришкинин М. С. Горбачев илергейлеп чугаалаан.

Хөй адырларга ийи таланың кады ажылдажылганың калбарганынга сеткил ханышкызының совет-испан харылзааларының байдалының болгаш перспективаларының дугайында санал-оналдарның солчуушкунунуң үезинде ийи талалар илергейлээн, ынчаарга ийи талалыг кады ол ажылдажылганың калбарганы совет болгаш испан улустарга ажыктыг болур турар. Чоокта чаа Мадридке совет-испан чугаалажыышкыннарга чедип алдынган дугуржулгаларны ийи талалар бадыткаан болгаш политиктиг харылзааларны база консультацияларны киириштирбишаан, ССРЭ-ниң болгаш Испанияның аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдери чугула деп санаан.

Боо-чепсекти эндере бүдүрерин черге соксадырынче болгаш ону космоска болдурбазынче, ядролут дайынның кыжаныышкынын соксадырынче, делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказын катап тургузарынче угланган күжениишкиннерин идепкейжидеринге идиг бээринге ийи талаларның белеңин бадыткаттынган.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң КНО-нуң Чиңгине секретары-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр-биле март 14-те Кремльге беседа кылган. Аңаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулаарынга хүндүлелди илергейлээни дээш Х. Перес де Куэльярга М. С. Горбачев четтиргенин илереткен.

Оон соонда болган санал-оналдарның дорт солчуулгазы ядролут дайын айыылын чайладырынга болгаш улустар аразынга тайбың база кады ажылдажылганың харылзааларының хөгжүдеринге КНО-нуң ролюнга колдуунда хамаарышкан.

Амгы үеде кол сорулга болза, боо-чепсектерни, чүнүң-даа мурнунда ядролут боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры чедип алыры болгаш ону космосче нептередирин болдурбазы болур деп, совет таладан онзалап демдеглээн. Бо сорулганы шиитпирлээринге КНО болуунуң салыышкынын киирип болур болгаш киирер-даа ужурлуг.

Улустар аразының маргылдаалыг айтырыгларын күш дузазы-биле шиитпирлээриниң шиитпирлиг удурланыкчызы болур Совет Эвилели тайбыңның дээштиг чепсээ болур КНО-ну улуг ужур-дузалыг деп кезээде санап келген болгаш санап-даа турарын. Дөртен чыл бурунгаар КНО-ну тургузуп турар үеде үндезилеттинген оон кол, демократтыг принциптерни улустар аразының харылзааларынга быжыы-биле бактаап чурумчузун дээш чаа-чаа базымнарны кылырынга белеңин бадыткаан.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Ли Пэн-биле ужуражыышкыны

К. У. Черненконуң орукшудулгазынга киришкен КУР-нуң Чазак делегациязының баштап келген Кыдат Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Премьерниң оралакчызы Ли Пэнни СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев март 14-те хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко ол беседага киришкен.

К. У. Черненконуң сактыышкын ёзулалын хүндүлеп көргени дээш КУР-нуң чазаанга четтиришкинин совет таладан илергейлээн.

Совет-кыдат харылзааларга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну беседаның үезинде принципиалдыг байдалга болган.

Кыдат Улус Республика-биле харылзааларны шаптыг экижидерин совет тала күзеп, өске тала ону күзээр болза, ол экижиишкин бүрүн чедип ап болдунар деп санап турарын М. С. Горбачев бадыткаан.

Ындыг чүткүл кыдат талада база бар дээрзин Ли Пэн кыдат удуртулганың өмүнээзинден медеглээн. Ийи чурттарның аразында харылзаалар янзы-бүрү адырларга улам ыңай хөгжүүр дээрзинге идегелин ол илергейлээн.

(СЭТА).

М. С. Горбачевтуң Т. Фува-биле ужуражыышкыны

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев Японияның Компартиязының ТК-зының Даргазы Т. Фува-биле март 15-те ужурашкан.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыдалды ЯКП-ның удуртулгазының илергейлээни дээш четтиришкинин М. С. Горбачев илергейлеп чугаалаан. Ядролут дайынны болдурбас болгаш ядролут чепсекти узуткаар дээш демиселге ийи партияларның кады ажылдажылгазының дугайында СЭКП-ниң болгаш ЯКП-ның аразынга 1984 чылдың декабрьда чедип алдынган дугуржулганың чугулазын ийи талалар демдеглээн. Тайбыны быжыглаар дээш, Совет Эвилелиниң болгаш Японияның улустарының аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзаалар дээш демиселге совет болгаш япон коммунистерниң аразынга кады ажылдажылга улам ыңай хөгжүүр дээрзинге идегелин М. С. Горбачев илергейлээн. Ындыг бодалды япон эштер база илергейлээн.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, япон таладан — ЯКП ТК-ның Секретариадының Даргазы М. Канэко киришкен.

(СЭТА).

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

1984 чылда даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседир талазы-биле Бүгү-россия социалистиг чарыжынга бистиң республикадан Улуг-Хем районда Торгалыг кодаа Соведи тиилекчи болуп үнген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ону тыпсырынга тураскааткан байырлыг хурал Торгалыг суурга болган. Аңаа «Күш ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыннары, суурнуң чурттакчылары, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары чыылган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Б. А. Маспык-оол Россия Федерациязының Министерлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун кодаа Советтиң хамаатыларының тиилекчилеринге байырлыг байдалга тывыскан, он бирги беш чылдың сөөлгү чылында улам чедиишкинниг ажылдаарын, СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылынга таалалыг күш-ажылчы белектерниг уткуурун күзээн.

Бедик шаңналды тыпсырынга тураскааткан хуралга санал берген оларның күш-ажылын бедии-биле үнелээни дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш чаа-чаа бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

(Бистиң корр).

Апрель 20—коммунистиг субботник хүнү

БАШ УДУР БЕЛЕТКЕНГЕН

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оонга тураскааткан коммунистиг субботникке ыраккы «Кара-Хөл» совхозтуң тудугжулары белеткенип турар.

Совхозтуң тудуг бригадазының ажылчыннары 800 кубометр ыяшты белеткеп алган. Ону тудуг материалдарынга ажыглаар. Бо хүннерде оон 500 кубометрин пилорама чазынга дүжүрген болгаш дилип эгелээн. Совхозтуң ниитизи чарыгдалынга, уруглар албан черлеринге, школага, эмнелгеге херегээр элээн хөй кубометр ыяш белеткеттинген.

Ажыл-агыйның тудугжуларының мурнунда бо чылын кылыр ажыл-ла хөй. Ылангыя эрткен чылын доозулбаан бежен оруннуг уруглар садының тудуун доозары, сүт-бараан фермазын алгызары, ийи кодаага пээр малдың улуг кажааларын тудары көрдүнген.

СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл болур оюн төлептиг уткуур деп дозуннуң аазы-биле ам удавас эрттирер субботник хүнүнде совхозтуң тудугжулары бо бүгү ажылдарны уламчылаар.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдери, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Пленумга болгаш Москваның Кызыл шөлүнге кажыдалдың митингизинге чугааларын янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчыларының, массалыг информация чепсектериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Коммунистиг тургузуушкунга, делегейге быжыг тайбың дээш демиселге ленинчи угланыышкын-биле чорууруңга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының принципиалдыг шиитпирлиин даштыкы чурттарның хөй-ниити болгаш политиктиг ажылдакчылары, парлалгазы онзалап демдеглеп турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир, оон экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн быжыглаар талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар дээш тодаргай сорулгалыг демиселин Совет Эвилели моон соңгаар-даа шиитпирлиг чорудар деп, **Болгарияның радиозу** дамчыткан. Совет кижилерниң улам өзүлделиг херегцелдерин долу хандырары, оларның күш-ажылының болгаш амыдыралчурттаалгазының байдалдарын экижидери — СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң эң чугула сагыш салыышкыны болуп турар. Бодунуң XXVII съездизинге уткуштур бар чоруур ленинчи партияның айыткан бүгү сорулгалары чедиишкинниг боттанып дээрзинге быжыг бүзүрелин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев илергейлээн деп, радионуң тайылбырында онзалап демдеглээн.

Социалистиг дем каттыжылгазының күрүнелериниң улам өзүлделиг күчүзү болгаш кай дег быжыг сырый каттыжыышкынны тайбыңның болгаш социал депшилгениң херээнге идегелдиг бараан болуп турарын совет удуртукчу онзалап демдеглээн деп, **Герман Демократтыг Республиканың радиозу болгаш телевидениези** дамчыткан. Социалистиг чурттарның акы-дуңма найыралы болгаш сырый кады ажылдажылгазы улам-на шапкын бурунгаарлазын дээш Совет Эвилели эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар.

Совет политиканың узуктелиишкин чок үргүлчүлээшкининиң болгаш чайгылыш чогун Чехословакияның **«Руде право»** солуну бижээн. СЭКП-ниң стратегиг угланыышкыны өскерлиш чок хевээр артарын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев онзалап демдеглээн деп, солун айыткан. Совет Эвилели тайбыңның болгаш депшилгениң угланыышкынының моон соңгаар-даа чайгылыш чок чорудар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының иштики болгаш даштыкы политиказын ССРЭ-ниң бүгү ажылчы чоннары изии-биле деткип, партияның айыткан планнарын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш улам сорук кириишкинниг ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга болгаш Кызыл шөлге кажыдалдың митингизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаалары — марксчы-ленинчи эң чугула документ болуп турар деп, Польшаның **«Трибуна люду»** солуну бижээн. Амыдыралга хыналттынган, социализмниң эрге-ажыктарынга, бүгү-ниити тайбыңның херээнге бараан болган СЭКП-ниң принципиалдыг политиказы моон соңгаар-даа чайгылыш чок боттандырарынга шиитпирлиин совет удуртукчу тодаргай медеглээн.

Бүгү делегейге тайбыңның салым-чолу дээш онза харысалганы бодунга ап турар улуг күрүне болур Совет Эвилели тайбыңны чер кырынга быжыглаар болгаш камгалаар дээш моон соңгаар-даа улам шиитпирлиг демисежирин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев бүгү делегейге тодаргай медеглээн деп, Югославияның **«Борба»** солуну бижээн.

Социализм болгаш тайбың — чарылбас тудум харылзаалыг. Ынчаарга СЭКП-ниң Дээди эңне сорулгазы — совет кижилерниң амыдырал деңнелин улам бедик болдурары, ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының тайбың күш-ажылын хандырары болуп турар деп, хөй-хөй чурттарның политиктиг ажылдакчылары, солуннары демдеглээн.

(СЭТА).

Идеология ажылының дуржулгазындан

ПРОПАГАНДИСТ КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛ

Районда партия болгаш комсомол чырыдыышкынының, экономиктиг өөредилгениң школаларында ажылдап турар 217 пропагандистиң 139-у дээди эртемниг, 26 кижи СЭКП обкомунуң чанында марксизм-ленинизм университедин дооскан. Оларның аразында пропагандист даалгазын күүседир дээш ак сеткилдиг-биле, партийжи ёзу-биле ажылдап турарлар хөй. Чижээлээрге, Шагаан-Арыг ортумак школазында өөредилге эргелекчизи А. И. Цуй-Ю-Сен, Арыг-Бажындан М. С. Танов, Чаатыдан Т. С. Ховалыг, «Ак-Туруг» совхозтан Ю. М. Очур-оол, «Найырал» совхозтан К. К. Дүрбүлек, Жданов аттыг совхозтан Т. Д. Эртине болгаш оон-даа өскелер хөй чылда пропагандистеп ажылдаан дуржулгалыг эштер.

СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленуму идеология кадрларының чогаадыкчы ажыл-ижин деткип, оларның идей-теориктиг билиин, тускай мергежилин бедидеринче база оларны информация-биле өй-шаанда хандырарын чугулалап көрген. Бо негелдеге дүүштүр пропагандист кадрларының өөредилгезинче СЭКП райкому доктаамал кичээнгей салып турар. Пропагандистерни өөредириниң перспективтиг чыл планы тургустунган.

Бо өөредилге чылында СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга чээрби пропагандист өөренген, тос кижи марксизм-ленинизм университединде ёзт-өөредилге-биле өөренип турар. Районнуң пропагандистериниң ээлчеглиг семинарлары план ёзугаар эртип турар. Пропагандистерниң ажыл-ижиниң үе-шагын барымдаалап, чурттап турар черинин айы-биле өөредилгени аңгы-аңгы черлерге эрттиргилээн. Шагаан-Арыгның Культура бажыңынга район төвүнүң албан черлериниң, организацияларының, үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларының пропагандистерин чыып турар бис.

1985 чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаарынга пропагандистерниң сорулгаларының дугайын улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы, райплан даргазы Т. С. Оюн пропагандистерге чугаалап берген. Чоокта чаа болган ол семинарның киржикчилери дуржулгалыг пропагандист А. И. Цуй-Ю-Сенниң эрттирген ажык кичээлинге олурушкан. Кичээлге көргүзүг материалдары кылдыр таблицаларны, деңнелгелиг диаграммаларны, диафильмнерни ажыглааны солун болган. Пропагандистер кичээлдиң эрткениниң дугайында санал-оналын чугаалажып, дуржулга солушканнар. «Сайзыраңгай социализмниң негелделериниң деңнелинче» деп теманы дыңнакчыларга тайылбырлаан өөредир талазы-биле практиктиг, методиктиг сүмелерни алганнар.

Бо өөредилге чылында районнуң партия чырыдыышкынының кабинединиң ажылында база бир немешкен чаа чүүл — экономиктиг өөредилгениң кабинедин «Найырал» совхозта ажытканы. Ол кабинеттиң баазазынга республиканың коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистериниң семинарын база эрттирген. Чоокта чаа районнуң совхозтарының экономика болгаш коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистери аңаа барып кичээл эрттирген. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Д. С. Даязын-оол улус ажыл-агыйының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга экономиктиг өөредилгениң салдарының дугайында чугаалаан.

Бригада керээзин нептередир талазы-биле чорудтунуп турар ажылдарның баштайгы түңнелдериниң дугайында пропагандистер К. Дүрбүлек, А. Чылбак боттарының дуржулгазын чугаалааннар.

Совхозтар пропагандистери Чаа Чаа-Хөл сүт-бараан фермазында коммунистиг күш-ажыл школазының пропагандизи В. Кыргыстың эрттиргени ажык кичээлге олуржуп, ооң сайгарылгазын кылган. Ол семинарга СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржак олурушкаш, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долузу-биле күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилерин күш-ажылче мобилизастаар талазы-биле пропагандистерниң сорулгаларының дугайын чугаалаан.

Кичээлдерниң эртип турарын контрольдаары-биле база методиктиг дуза чедирер сорулга-биле килдистиң ажылдакчылары, методиктиг чөвүлеллер кежигүннери тускай график ёзугаар хыналданы кылып турар.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгени бедик деңнелге организастаар талазы-биле партия организацияларының ам-даа күженишкинниг ажылдаар.

К. БИЧЕ-ООЛ.
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ХОВУДА ХООРАЙЖЫГАШ

ОРЕНБУРГ ОБЛАСТЬ. Карл Маркс аттыг колхоз — Красногвардейское районнуң эң улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Ол чер болгаш мал ажылдыг. Колхозчу өг-бүле низы-бүрү националдыг: орустар, украиннер, немецтер, башкирлер, казахтар, татарлар ажылдап турар. Эрткен чылын продукцияны беш чартык миллион рубльге хөйнү бүдүрген, арыг орулга ийи миллион ажыг болган.

Элээн каш чүс чыл мурнунда кошкен немецтерниң үндезилеп тургусканы Подольск дээр эрги суур колхозтуң төвү ол. Ынчаарга оон аңгы алды суурда — салбырлар болгаш бригадалар турар. Оларның кайызында-даа магазиннер, клубтар болгаш школалар, уруглар садтары, эмчи салбырлары бар. Төп суурда — ортумак школа, улуг библиотекалыг Культура бажыңы бар, мында немец дыл кырында номнар хөй.

Коммунист Абрам Крекер ол колхозту чээрби ажыг чыл иштинде удуртуп келген болгаш ук ажыл-агыйны хөгжүдеринге ачы-хавыязы дээш Күш-ажылдың Кызыл Тук, ийи «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер-биле шаңнаткан. 279 колхозчулар күрүне шаңналдарлыг. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилээни дээш колхозка СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун үш удаа тывыскан.

Сүт комплекизинде колдуунда аныяктар ажылдап турар. Олар ортумак школаны дооскаппар-биле немежип турар. Массалыг профессияның кадрларының айтырыы колхозта үзе шиитпирлеттинген.

ЧУРУКТА (оң талазындан солагай талазынче): машина-биле саалда операторлары Ольга Флейман, Наталия Реймер, комплекс начальниги коммунист Иван Мартенс, Фарида Муллабаева болгаш технологтуг дериглелер механиги Петр Греве.

ЧУРУКТА: «Подольскиниң кижилери» низы-бүрү профессияларның төлээлекчилериниң чогаадыкчы ужуражыышкыннары ол колхозта чаңчыл болу берген.

ЧУРУКТА: немец националдыглар — колхоз даргазы Абрам Крекер (ортузунда), профком даргазы Иван Левен болгаш партком секретары Корней Франц (оң талазында) олар.

А. ПОДДУБНЫЙНЫҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу Чамбаа Кыргыс мал малдаа-ла 20 чыл ажа берген. Бедик мергежилдиг малчын кыштаглаашкынны хүр эрттирип, малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап ап турар.

Малчынның кыштаа Даштыг-Кожагар деп черде. Кадарып турар 302 баш хоюнуң күш-деңгели эки. Кыштагда сиген, витаминниг сиген далганы дээш өске-даа мал чемнери четчири-биле бар.

Малчынга чаш хурагаңнар доруктуруп өстүреринге сакманчылар Александра Бадан, Көк-кыс Чамыян болгаш Валентина Кыргыс улуг дузаны чедирип турар. Амгы үеде хойнуң 270-и оолдапкан. Чаш хурагаңнар онча-менди. Хойдаңна хурагаңны камгалап алырының бүгү аргалары малчында бар.

ЧУРУКТА: хоочун малчын Ч. К. Кыргыс.

М. Түлүштүң сөзү болгаш фотозу.

АДЫН САЛБАС ДЭЭШ

«Чаа орук» совхоз—Эрзин районда эң хөй төрүүр хойлуг ажыл-агый. Совхоз он бирги беш чылдың дөрт чылында мурнакчы адын салбайн келген. Районнуң ажыл-агыйларындан мал бажының өзүлдезиниң (теве болгаш чылгыдан аңгыда) планын күүседип турар чаңгыс ажыл-агый ол.

Совхозтуң төрүүр 14500 хою чээрби беш кодаңнарда турун турар. Бо хүннерге чедир 10402 хой төрээн, ынча хураган онча менди камгалап алдынган.

Совхозтуң мурнакчы малчыннары Акмаа Дамчайның болгаш Белек-оол Күжүгүнүң кодаңнарында хой оолдаашкынын дооступ турар. Хойжулар Александра Дамба, Свердов Хайын, Анай Севилбаа чүс хойга онааштыр 90-98 хураганы камгалап ап турарлар. Малчыннарның чымыштыг ижинге сакманчылар улуг дузаны чедирип турар. Чижээлээрге, сакманчылар Мария Түлүш 120, Чайзат Биликти 80, Людмила Чокуум 90 хураганы камгалап доруктургаш, малчыннарга хүлээдип берген.

Бай-Даг ортумак школазының тоску классчылары хөй оолдаашкынының түлүк үезинде малчын кодаңнарга улуг дузаны чедиргеннер. Чээрби тос өөреникчи бир ай иштинде чаш мал төлүн доруктурушканнар. Олардан эрес-шудургу ажылдааны дээш Сара Эней, Долаана Дамчай, Уран-оол Шулуу, Хүреш-оол Ооржак шаңнатканнар.

К. КУУЛАР.

КАНДЫЫЗЫ-ДАА ҮНЕЛИГ

Бистиң чуртувуста күш-ажылдың кандыызы-даа үнелиг, хүндүткелдиг. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылы-биле чон мурнунга ак сеткилдиг ажылдап чорууурларны чон хүндүлээр. Совет кижи бүрүзүнүн кылып турар ажылында эки, багай ажыл деп ылгал чок. Мен ынчаар бодаар мен.

Аштакчының ажылын багай ажыл дээр хөөннер барын билир мен. Ынчаар бодап чорууур кижилер күш-ажылды үнелеп билбес болгаш бодун тоглунар, культуразы кудү улус-тур. Чижек, Эрзиниң харылзаа белдиринге эрткен чайын он класс доосан каш-даа уруг ажыл айтырып келген. Поштачы болуру сүмелээрге, бажын каккан инек дег, ынавас болганнар. Оларның бирээзиниң мындыг сөстери коллективти хомудадыпкан, а уруг ону эскербээн-даа: «Анчыг... Кара барба чүъктеп алгаш, кым кудумчу кезип чорууур боор...» Ажыл чок, ада-иезиниң азыралынга олурары харын анчыг, ыядынчыг-даа эвес бе?

Каш чыл бурунгаар Мөрен ортумак школазынга ажыл-агый эргелекчилеп, элээн хөй чыл ажылдадым. Ынчаа аштакчының ажыл-ижин чамдык өөреникчилерниң үнелевейн турарын көрүп турдум. Класстарынга, коридорга саазын октаар. «Богунаар аштанар! — деп вегээрге, «Аштакчының херээ чүл?» — диишеш, херекке-даа албас. Моон алгаш көөрге, чамдык школаларда күш-ажылга, өске кижиниң ажылын хүндүлээр чорукка өөреникчилерни кижизидери болгаш ниити моральдыг кижизидилге ам-даа четпес тургустунган деп бодаар мен.

Шаанда, бежен чылдар үезинде, өөреникчи, оналга күүсетпейн, багай демдек алгарга чамдык башкылар: «Мындыг чалгаа кижи мал соондан кылаштаарындан өске кандыг ажыл кыла аарыл боз»—деп конгур турган. Үе улам сайзырап орар, хөгжүлдениң хүн-бүрү чедип ап турар бис. Амгы үеде малчын кижи дег алдар-аттыг кижи ховар. Бистиң Мөренде безин алдарлыг малчынывыс Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнерлиг О. Намдалдыр. Ол — Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны.

Хөй националдыг Совет Эвилелинде кайдыг-даа ажылдыглар мактадыг. База-ла Мөренден чижек. Севилбаа Банзанаевна Көк-кысты ап көрээли. Ол 1960 чылда «Мөрен» колхозтуң ясли-садынга техниктиг ажылчын болуп кирди. Оон бээр бөгүнге чедир ол чаштар аразында. Бо хүннерде ол Мөрен ортумак школазының интернадында дүнеки няня. Ажыл-ижинге кызымак ие школаның мурнакчы ажылчыны. Үлегерлиг күш-ажылы дээш шаңнадып, мактадып чорууп.

Совет Эвилелинде херээженнер эр улус-биле дең эргелиг болгаш кылып, бүдүрүп турар ажылында ылгал чок, ап турар телевиря база демей. Херээженнер техниктиг ажылчындан эгелээш, партия, чазактың удуртур ажылынга чедир ажылдарны кылып турар. Мындыг чаагай чуртунга сыңмайн барган Елена Саес (№ 19 «Шынга» парлаттынган) ышкаштарны чижекке ап, өөреникчилер ортузунга идей-политиктиг ажылды күштелдирери күзенчиг. Елена бедик мергежилдиг, эртем ажылдакчызы кижи чораан. Сөөлгү чурттап турар черинден дээди эртемниг ол кижи шала чүүр безин ажыл тыппайн турар-дыр...

А бистиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинде ажылдың кандыызы-даа үнелиг, кижи ажыл дилеп эвес, а ажыл кижини чалап турар.

А. ТАВА.
Эрзин район.

Кижизидилге темазынга

Кыштаглаашкын — хүннүң айтырыы

МАЛ ЧЕМИНГЕ

Кыш — малчын кижиге шыңгыы шылгалда. Ниитиниң малын кыштап хүр ажырып, оон хөй продукцияны алыры— чугула сорулга. Саанчыларның болгаш кадарчыларның ажыл-ижинге өске ажылчыннар база дузалап турар. Моон тодаргай чижээнге «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазында саван, сиген хегдирикчилериниң ажылын көргүзүп болур.

Чаш-Тал сүт-бараан фермазында тускай аппаратка саваң биле ногаан сигенни холуй хегдирип турар. Үш кодан инекке болгаш бир кодан моддургага хүнде ниитизи-биле 8-тен эвээш эвес тонна саванны болгаш сигенни хегдирип берип турар. Ол ажылда Суңдуй Чимит-оолга удурткан дөрт ажылчын ээлчежип ажылдап турар.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

АМДЫЫЗЫНДА— 100-ТЕН 91

Өвүрде «Кызыл Тук» совхозта Маадыр-оол Суңдуйнун удурткан Хоруммуг-Ой бригадазының малчыннары кыштаглаашкынны бедик деңнелге эрттирер дээш күженишкинниг ажылдап турар. Бригаданың ниити хоюу 16 коданда хүр-менди кыштап, малга хорамча болбайн турар.

Хойжуларның аразында хой бүрүзүнден хураган дээш чарышка мурнакчы хойжу Төмүр-оол Саая тиилекчи болуп, чүс хойга онааштыр 91 хураганы алгаш, онча-менди доруктуруп турар. Оон-биле чарыштыг Болат-оол Саая чүс хойдан-на 90 хураган олчалыг болган. Чаш хурагаңнары өстүрүп доруктурары-биле бригадага 28 сакманчыны быжыглаан. Олардан Сарыына Саая, Владимир Саая олар эки ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Мал чеми кыштаглаашкын доозулгуже чедир чедер кылдыр курлавырлаттынган. Суг сөөртүр машина сугну үзүктел чок сөөртүп чедирип турар.

Ай санында хойжуларның хуралын кылгаш, социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, кымнар эки, а кымнар хожудап турарын чугаалашпышаан, мурнакчыларның дуржулга солчуушкунун болгаш зооветеринарлыг өөредилгени чорудары чаңчыл болган. Автомагазинниң садыгжы-чолаачызы Маадыр Домбур-оол аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарын чедирип берип турар.

Бригаданың малчыннары «Торгалыг» совхозта Чоза бригадазының хойжуларының районга үндүрген кыйгырыын таныышкаш, ону низи-биле деткип, 1985 чылда чүс хойга онааштыр 85 хурагаңны, тус черниң хой бүрүзүнден 1 кг 600 грамм дүкту алырын, 200 тонна сигенни, а малчын бүрүзү 10—15 тонна сигенни белеткээрин хүлээнгеш, кожазында Халыын хойжу бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

ООН-ДАА КӨВҮДЭЭР

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң аныяк коммунизи, кадарчы Хүрен Белековна Ооржак он ийи дугаар чыл кадарчылап турар. Ол эрткен чылын бүгү төрүүр хууну алган. Ам оон төрүүр 380 хоюнуң 290-ы оолдаан. Аңаа акызы Какал-оол Белекович Ооржак өөнүң ишти-биле кады дузалакчы кадарчылап, сакманчылавышаан эки дузалажып турарлар.

Кызымак кадарчылар кыштаглаашкынга эки белеткенген — хойлар кажаалары чылыг, мал чеми четчири-биле бар. Чайын эки одарладып семирткен хойнуң күш-деңгели шымрак болганындан хурагаңнар боткур болгаш маңдычал өзүп турар.

Ч. ОНДАР.

ИДЕГЕП БОЛУР

Аныяк коммунист Эдуард Чукпанай районнуң мергежил талазы-биле тергиинерниң бирээзи. Ол 1984 чылдың түңнели-биле районнуң трактористерниң аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Трактористиң ажылы харысалгалыг дээрзи билдингир: Тожунуң кадыр-берттерлиг шаптараазынныг оруктары, орай дүннүң шууурган-хадьы, чаъс-хар дээш чүү турбас дээр. Э. Чукпанай трактористеп ажылдаа-ла үр болбаа-даа болза, аңаа идеге болур дээрзин ол көргүскен. Ол 1982 чылдан бээр кандыг-даа үеде ырак-узак рейстерже үнүп, совхозтуң мал чеми белеткээринге, сиген, силос сөөртүгезинге шудургу ажылдап келген. Эрткен чылдың мал чеми белеткелиниң үезинде совхозтун директору Ий ортумак школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазынга трактористеп ажылдаары-биле ону быжыглаан. Башкы Б. Танайбанга удурткан өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы планнарын ажыр күүседип, районга каш удаа шаңналдарны ап турганынга Эдуардтың улуг-хуузу кирип турган.

Амгы үеде мал кыштаглаашкының бүгү ниитиниң хайгааралының кичээнгейинде, ынчангаш мал чемин сөөртүрүнүн айтырыы бисте кол черни ээлеп турар. Эзтениң-не совхозтуң гаражындан үнген техника ырак-узак оруктарлыг черлерже углай хаптар. Чүге дизе ажыл-агыйның сиген белеткээн черлери совхоз төвүнден хайын, орук-чирик чок черлерде болуп турар. Аныяк коммунистиң быжыг тура-сорруктуг, күш-ажыл дээш олут орбас, чыдын чытпас эрес-кежээ мөзү-шынары өскелерге үлегер-чижек болуп турар. Шериг албанындан халажып келген дуңмазы Владимир Чукпанай ооң-биле кады ажылдап, трактористиң мергежилин чедип алырын күзеп турар.

Эдуард Чукпанай ак сеткилдиг ажыл-ижи-биле, хүлээнген херээнге бедик харысалгалыы-биле, биче сеткилдии-биле чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин алганындан чалап алган. Эдуард Чукпанайның Тожу район Совединиң депутадынга депшиткени ону бадыткап турар.

С. ХОЯДЫР.
«Май 1» совхозтуң директорунуң мал чеми белеткээр талазы-биле оралакчызы.

СААРЫЛГАНЫ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР

Акша-хөреңги — планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң кол чепсээ. Бүдүрүлгениң, бараан саарылгазының, ачы-дуза чедирилгезиниң хөгжүлдези-биле база ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидери-биле холбашкан сорулгаларны шиитпирлээринге акшаны ажыглап турар бис.

Акша саарылгазын шын организастаары улус ажыл-агыйының бир кол сорулгаларының бирээзи. Чоннуң акша орулгаларындан болгаш чарыгдалдарындан акша саарылгазы тургустунар. Ынчангаш ол бодунуң ээлчээнде бүгү улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чугула дензигүүрлүг.

Тываның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Тываның экономиказын хөгжүдериниң темпилерин улам бедидерин чедип ап турар. Бараанныг продукция бүдүрер болгаш ону сайгарар, мал ажылының кол-кол продуктуларын бүдүрер талазы-биле күрүне планнары күүсеттинген. Ол ышкаш бараан саарылгазының, чоңга ачы-дуза чедирериниң планныг даалгаларын чедиишкинниг боттандырган. Улус ажыл-агыйының планнарының чедиишкинниг күүселдези база ол ышкаш Күрүне банкызының директива бээр органнар-биле кады чорудуп турар ажылы республикага акша саарылгазының байдалын экижидеринге улуг салдарлыг болуп турар. 1983 чыл-биле деңнээрге, акша саарылгазы 5,8 хуу өскен. Республиканың экономиктиг көдүрлүүшкүнү ажылчы чоннарның амыдырал деңнелиниң чайгылыш чок бедип турары-биле холбашкан.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларының ажылында бар болуп турар четпестерниң түңнелинде он бирги беш чылдың эгезинден бээр акша саарылгазының талазы-биле онаалдалар чамдык талазы чедир күүсеттинмейн келген. Таңды, Бии-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнар бо талазы-биле дорайтап турар. Таңды, Тес-Хем, Каа-Хем, Тожу, Бии-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга болгаш Өвүр районнар акшаны планда бадылап каанындан ажыр саарган. Чамдык районнарда төпчүткен немелде акшаландырыышкынның күселя-биле бүгү чарыгдалдарның 30-дан өрү хуузун дуглап турар.

Эрткен отчеттуг чылда 21 бүдүрүлге хандырылга талазы-биле онаалдазын, бүдүрүлге планын 11 бүдүрүлге күүсетпейн барган. Бүдүрүлгениң хемчээлин 12 бүдүрүлге кудулаткан болгаш чоннуң хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрериниң планын 5 бүдүрүлге, 19 бүдүрүлге—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн онаалдаларын күүсетпээн. Эрткен чылын Чурт үлетпүр болгаш Аъш-чем үлетпүр министерстволарының бүдүрүлгелери, алгы заводу номенклатура болгаш ассортимент талазы-биле бүдүрүлге планын күүсетпээн.

Чурттакчы чоңга садары-биле бараанның немелде курлавырларын тургузар талазы-биле республиканың Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир талазы-биле пиво болгаш хлеб заводтары боттут хемчеглерни ап чорутпайн турар. Продукцияның шынарын экижидериниң бар аргаларын чедир ажыглавайн турарындан дээди категорияның продукциязы нийти хемчээлдиң чүгле 8 хуузу боп турар. Бар боол турар күчүлерниң 60-на хуузу ажыглаттынып турары хараадынчыг.

Кызылдың хлеб заводунуң дузалал ажыл-агыйының хавак кажаазын 1981 чылдан бээр тудуп келзе-даа, мынчага чедир ажыглалга кирбээн. Хлеб заводунга чээли бээриниң хуусаазын беш катап узадып келзе-даа, объект чедир тутунмаанындан ол берген чээлини дедир төлеттирер ужурга таварышкан.

Сельхозтехкуркомнуң, Чурталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң чамдык бүдүрүлгелери, «Каа-Хем» разрези, авиабүдүрүлге, геология-шинчилел экспедициязы чоннуң хереглел бараанарын бүдүрбейн турарын демдеглээр апаар. Черчерде бүдүрүп үндүрүп турар бараанарның хемчээли эвээш. Ынчангаш министерстволар болгаш ведомстволар чоннуң хереглел бараанарын бүдүрүп үндүрүп болурунуң аргаларын хынамчалыг өөренип көрзе чогуур.

Чоннуң садыг хандырылгазының айтырыгларынче кичээнгейни салып турар-даа болза чоннуң өзүп турар хереглелдерин долу хандырып шыдавайн турар. Магазиннерниң ажылдаар шактарын сагывас чоруктар бар болгаш чугула хереглелдиң бараанары чамдыкта көзүлбейн баар фактылар ам-даа хөй. Эрткен чылын немелде онаалда-биле катай бараан саарылгазының планы 99,4 хуу күүсеттинген. Он бирги беш чылдың эрткен дөрт чылдарында план күүселдезинге 3,62 миллион рубль четпейн барган.

Акша саарылгазының байдалы республикада элээн чүгээртеп келген-даа болза, чоннуң акша орулгаларын болгаш чарыгдалдарын балансылаары хандыртынмаан. Чоңга төлевирлиг ачы-дузаны чедирип турар садыг организациялары болгаш бүдүрүлгелер чоннуң хереглелин бүрүн хандырып турган чүве болза, немелде акшаландырыышкыннар турбас-даа турган ийик.

Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң акша-хөреңгизин камналгалыг чарыгдаары акша саарылгазын быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг. Үстүнде турар организацияларның талазындан контрольдуң кошкаан ажыглап, дыка хөй бүдүрүлгелер болгаш организациялар касса чурумун хажыдып, шалың төлээр хуусааларны сагывайн турар болгаш шалың фондузун ажыр чарыгдап турар. 1984 чылда 350 организацияларны хынап көөрге, оларның 237-зи шалың телевиринин чурумун хажыдып, бир миллион чыгам рубльди ажыр чарыгдааны илерээн. Азы бир бүдүрүлге-ле 2697 рубльди ажыр чарыгдаан боол турар. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Тыва суг тудуг» трестиң дыка хөй бүдүрүлгелери шалың бээрин саададып турар.

1985 чылда акша саарылгазының талазы-биле онаалда шыңгыы. Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының чедиишкинниг күүселдези бо онаалдаларының күүселдезинден база хамааржыр. Чогум-на ынчангаш чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерин, бараан саарылгазын, ачы-дуза чедирериниң көвүдээр талазы-биле курлавырларны болгаш аргаларны дилеп тып, ажыглаарының деңнелин бедидери эргежок чугула.

Е. МАЛОФЕЕВА.

С. МИХАЛКОВ.

ИЗИГ ХҮНДҮС

БАСНЯ.

«Дакпыш ышкам изиг черге олурбайн,
Дашкаар үнгеш, шалбаа орта чытсыңза аар?» —
Өрттендир чип, чайның хүнү дендеп турда,
Өшкү ынчаар хаванга кээп чугаалап тыр.
«Аңаа барып, чыдар дээрге хос чер чок-тур,
Арагалаан бир-ле кижи ээлээн боор-дур!»
Хаваннарга дөмей апаар,
Харын ындыг улус бар-дыр.

Кижи дугайында

Чер кырынга кижи болуру эң харысалгалыг хүлээлге.
М. ГОРЬКИЙ.

Бүгү-ле чараш чүвени хүн, а бүгү-ле эки чүвени кижи бүдүрүп турар.
М. ПРИШВИН.

Кижи мен деп өөрүшкүлүг бодалды бодап келген санымда-ла, сагыш сеткилим көдүрлүп келир.
В. ЖУКОВСКИЙ.

Кижи делегейни каастап чоруур.
М. ГОРЬКИЙ.

Бир эвес ооң кол үндезинниле бүдүштүг болза, кижи дээрге-ле бүдүн делегей-дир.
Ф. ДОСТОЕВСКИЙ.

Эртемден, чогаалчы, дайынчы, тараажы, дашчы болуру эки-ле, ынчаарга ооң-биле кады кижи болуп артпас болза, ынчан кончуг багай.
В. БЕЛИНСКИЙ.

Өске кижилерге хөөргеттинип эвес, херек кырында кижи болуру Төрээн чуртунга ынак хамааты бүрүзүнүң чүрээнде шыгжап чоруур кыйгызы болур ужурлуг. Шынныг херекке бердинип чор. Кижи бол.
И. ПИРОГОВ.

Кижи эки чүвени чүгле кайгап, магадаар эвес, харын-даа ону бүдүрүп билир ужурлуг.
В. МУХИНА.

Кижи бодунга бүзүрээр болза, таваржып келген бергелерни чүгле ынчан ажып эртип шыдаар.
А. ФЕЙЕРБАХ.

Кижиде эң-не коргунчуг чүве — бодунга бүзүревези.
Т. КАРЛЕЙЕВ.

Бүзүрел — эң улуг чогаадыкчы күш.
М. ГОРЬКИЙ.

Кижи — чонунуң оглу, ынчалза-даа бодунуң кошкааңны чонунга шамназа.
А. КУНАНБАЕВ.

КЫРГАН-АВАМ ТООЛУ

Кырган-авам чаңгыс тоолун
Кырып келгеш сакты-дыр
мен.
Айлаң-кушкаш дугайында.
Арай муңгак тоол-ла болгай.
Эзим-арга ыраажызы
Айлаң-кушкаш бир-ле катап
Эртен эрте туруп келгеш,
Аян ырын ырлап орган.
Дагга, хемге барваан болган
Кайгамчыктыг ырлаар кушту
Хартыгажык ужуп келгеш,
Далбаңнадыр шүүргедепкен.
Айлаң-кушкаш өлүрткен
бол.
Аян ыры чаңгы болган.
Хартыгажык тергимээн бол.
Кара бук боол арткан дижир.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

ХӨӨН

Кижи хөңнүн казар болза,
Хирелиг-даа ышкаш апаар.
Кирген, үнген улузунга
Кижи диртип алыксаанзыг...
Ындыг-дыр дээн сеткил-биле
Ыры-шоорнуң аразынче
Чааскаан базып кирипте
сен.
Чажыттарын илереп кээр.
Кижи хөңнү чамдык өйде
Киржеп каан ай ышкаш.
Киришпеске киржип болур.
Хирге-чамга борап болур.
Шыны-биле кижи хөңнүн
Чырык чериң боду-биле
Дембей көөрге, хензиг-даа
бол.
Тереп далай сагындырар.
Чаңгыс кижи чаны, хөңнү
Чагаа, соске сыныышпас-даа.
Чамбы-диптиң бүткени дег,
Чаяалгалыг, уткалыг боор.
Чүгле чаңгыс хөөн сүрбейн,
Чүректерни каттыштырган
Ындыг кижи болганыңдан
Ырым-шүлүүм эгези сен.

М. ДОРЖУ.

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

САГЫЖЫМГА КИРИП КЕЛИР

Уттундурбас хүннер кымның-даа амыдырал-чуртталгазынга турар. Ол үелер кижиниң сеткилинге кирип, эрткен оруктү сагындырар.

КУТВ-че, Москваже, бир кезек кижилерни 1942 чылда өөредип чоруткан. Дайынның берге чылдары. Аъттаныпкаңнарның аразынга мен база кирдим. ССРЭ-ниң найысылалынче эвес, Ферганаже бистерни чедире берген. Орукка хөй хүннер эрткен, Алма-Ата, Ташкент, өске-даа хоорайларны сонуургап, магадап чораан бис. Ылаңгыя Ташкент кайгамчык хоорай. Чылдың кайы-даа үезинде ында чай мөңгези-биле турар, эзбек аъш-чемниг деп чаагай атка ол кирген. Дайын чылдарында өске булуңнардан келген кижилерни маңаа хөйү-биле көрүп болур турган.

Узбекистанның чону чүгле фронтуже дуза чедирип турбаан, аал-ораны фашистиг эжелелге таварышкан кижилерни чылыг куспаанга хүлээп ап турганы ол. Совет патриотизм болгаш интернационализм деп чүве ол-дур деп сеткил хайнышкын-биле ол бүгүнү сактып алган мен.

Фергана бисти төрээн оглу-кызы дег хүлээп алган. Шагге казыг-дошкун дайынның негелдезинге чагыртып турган. Бистер, мооллар, даштыкы өске-даа национарның төлээлери, өөренмишаан, ополченнер болуп база туудувус, 200 километр оруктү чадаг база эрттивис. Турупса-даа, могап-шылаашкынга аштырбайн турдувус.

Ортаа Азияга өөренип турган, төрээн Тывамны, кады ажылдап турган эш-өөрүмнү сактып турдум. Азияның төвүнден Ортаа Азияга кады келген, кады өөренип турган эштерим Д. Одан-оол, О. Доруп-оол, К. Селип, С. Сүрүң-оол, С. Хапылак олар чүве ыҳай бээр чоруурга, өөренирге, кыжы соок, чайы изиг, арыг-кылаң хемнерлиг төрээн Тыва кижини бодунче тырта бээр хуулгаазын күштүг орән. Мээң ол бодалымны кым-даа балыткаар боор деп идегелдиг мен.

Өөредилгевис барык турган, белен чүве кайда боор, амыдыралдың боду база — школа. Ферганага солун кижилерни база көрдүм. Чижээ, чыл өөрени берген турувуста, эдарлыг ыраажы Тамара Ханум концерт-биле биске аалдап келген. Ол кайгамчык уран ыраажы, танцычы. Хөй-хөй национарның ырларын ырлап, танцыларын көргүскен. «Ада-чурт, совет чон, партия дээш совет чурттуң иелерин кыйгырып тур мен» — деп, күүселдезин дооскан.

Ыры, танцы соонда, фронтуда дайынчыларга, партизаннарга концерт көргүзүп, олар-биле ужуражып чорааны делгерецгейи-биле таныштырган.

1943 чылдың ноябрь айда КУТВ-туң студентилерин Москваже келдиртипкен. Орукка чораш, Октябрь революциязының 26 чыл оюн демдеглеп эрттиргеи бис. Ынчан биске директорувус Богатырёв, партия организациязының секретары фронтуда байдалды тайылбырлап, тыва эки турачыларының Ковров хоорайда шериг өөредилгезин эрттирип турарын чугаалап берген.

Элчин чериниң төлээзи Оюн Мандараа бистерни Москвага уткуп алган. Совет Эвилелиниң найысылалының каш каът бажыңнарын көргеш, төрээн кашпалымнын чалымнарын сактып турдум. Элчин чериниң төлээлери-биле бо улуг хоорайның кыдыында шериг камгалалдарын база көрдүм. Аңаа шериг хептерлиг тыва оолдар, кыстарны көрүп кагдым. Дарья, Сынаа, Байлак, Севил, мээң дуңмам Норжун, угбам Роза Бичен оларга ужураштым. Тываның эрес-дидим кыстарынга ыракка хеп-кеперген ужурашкаш, сеткил-сагыжым дүүреп, өөрүшкүнүң карак чажы төктүп турган. Кыстар мени ошкап-чыттаан, оларның аразынче дүже бердим.

Канчангаш-ла дыңнаарымга, аъттар киштей бергилээн. Аът мунуп, өөр кырынга өскен, эрес тывалар аъттыг шеригде кирген-дир, дайзынны аъттың маңы-биле, селемениң чидии-биле үндүр сүрер дээнин деп бодавышаан, чугаалап турдум.

Тандының Көк-Булуң сумузундан эки турачы коммунист Оюн Серептиң чагыын ам-даа утпас-тыр мен:

— Дайын дээрге дайын-на болгай дуңмам, чүвени канчап билир, аалымда арткан уруузумну, 2 оолдарымны эки каракталп, кадайымга карак-кулак боол дузалажып чоруур сен — дээн.

Эки турачыларның чагыын кижи карак чажы чокка дыңнап шыдавас чүве... Олар Украина фронтузундан мөңге чагаа бижиирге, ону харылаан, чамдык чагааларны Тываның солун черинче-даа чорудуп турдум.

1944 чылдың май айның эгезинде элчин чери биске автобус чорудупкан. Аңаа олуруп каш, мурнунда эки турачыларны удээникпис арыг маштинге келдивис. Шыңап-ла, дайын дээрге, дайын, дайзынны чылча шавары, ону совет черден үндүр сүрери ындыг-ла белен эвес турган.

Украинаның хоорай, суурларын фашист эжелекчилерден хостаарынга бистиң эки турачыларывыстың маадырлыг демисежип турганының дугайында, совет ыдыкты чер дээш амы-тынын харам чокка берген эштериниң дугайында капитан Т. Кечил-оол биске чугаалап берип турган.

Ынчан фронтучуларны уткуй турувуста, өөрүшкү-биле кады кажыыдалдың карак чажы төктүп, дайын шөлүнге мөңгээн эш-өөрүнүң чырыткылыг тураскаалын сактып турган бис. КУТВ-туң даштыкы бөлүүнге нам үүрүнүң секретары турган мөөл өшүк Даш-Серен ол митингиге чүве чугаалаан:

— Тыва улустуң эрес-маадыр оолдар, кыстарынын акы-дуңма совет чурт дээш, совет чон дээш интернационалдыг дуҗазы төөгүге балаттынмас алдын үжүктер-биле бижиттинер — дээн.

Калыг-берге дайынга дайзын-биле чидиг демиселден ээп келген тыва эки турачыларны Москва адаанга ынчаар уткаан бис.

Дайыкдан ээп келбээн дайынчыларның аразында, Оюн Серен немец эжелекчилер-биле чидиг демиселге өлүрткен болду. Эки турачының оолдары төрээн черинде эки ажылдап чоруур.

Тиилелгениң 40 чылынга тураскаатаан кыска-даа бол, сактыышкынным бо ийин.

К. БИЧЕН.

КОМПОЗИТОР СЕРАФИМ ТУЛИКОВ

Москва. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи Серафим Сергеевич Туликовтуң чогаадыкчы кежээзи болган. Композиторнуң чогаадыглары частың жанрларынга хандыкшылдыглар дыка билдингир. Төрээн чурт, тайбың болгаш ынакшыл дугайында он-он чогаадыгларын ол чылганнарга бараалгаткан. Оларның иштинде «Төрээн чурт», «Россияга ынакшылдар», «Сен, мээң Россиям», «Эргим херээженнер» дээш оон-даа өске. Амгы үеде композитор Тиилелгениң 40 чылынга, аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалынга тураскаатаан чаа чогаалдары-биле ажылдап турар.

Чурукта: авторнуң чогаадыкчы кежээзиниң үези. **(Солагай талазындан)** композитор С. Туликовтуң артистерге байыр чедирип турары.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОВАР ААЛЧЫ

Казах ССР-ниң Шевченко хоорайда Родионовтарның өг-бүлезинге ховар аалчы — Казахстанның Кызыл дептеринде кирип бижиттинген фламинго деп куш турган.

Бо кыжын Каспийниң эриктеринге кыш аажок соок, дошкун болган, ынчангаш ол оваарымчалыг куштар кижилерже чоокшулай берген. Харыксырап банцыраан бир куш Каспийже көрүнгеш хөй каът бажыңның подъездинче кире берген, аңаа кайы өг-бүле эжиин ажыдып, кирип алыр ирги дээзиг манап орган. Кажан ону холга алырга, ол шиңгүс удурлашпаан. Ынчалза-даа кыш хонганда Родионовтар ону хоорайдан ырак эвесте кыдымал Кароль деп шөлге аппарып каапкар.

ЧУРУКТА: фламинго Родионовтарның өг-бүлезинде.

КРОССВОРД

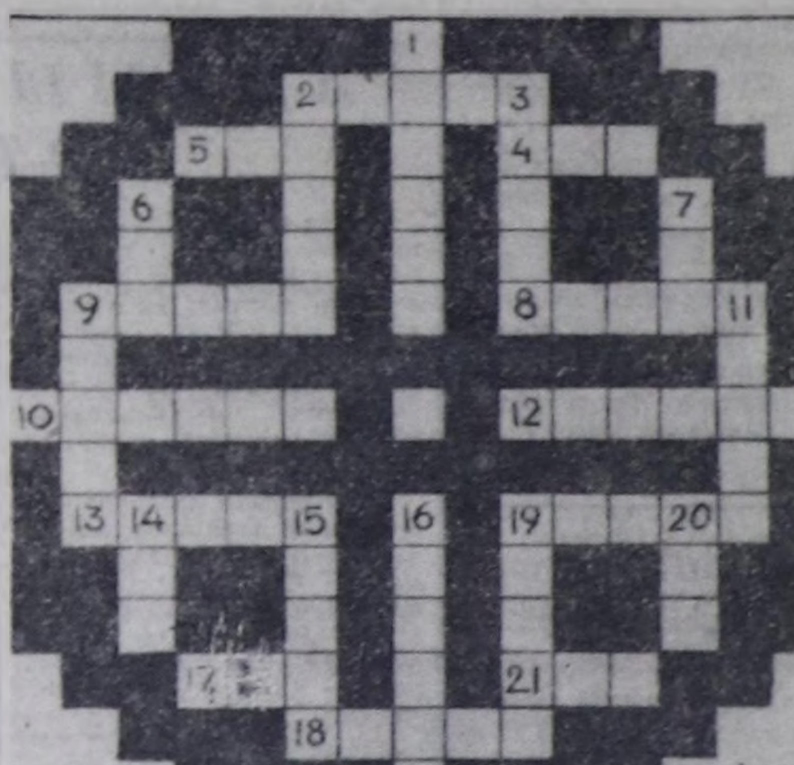

Узун дургаар: 1. Спорттуң бир хевири. 2. Суур ады. 3. Үнелиг казымал байлак. 6. Азырал амытан. 7. Сес биле аалга. 9. Аът херексели. 11. Кижи ады. 14. Кижиниң хеви. 15. Хемнээл. 16. Малдың органы. 20. Өң-чүзүн. 19. Орган.

Доора дургаар: 2. Оңгар чер. 5. Херексел. 4. Чырыткы. 8. Суур ады. 9. Аң. 10. Тыва ат. 12. Тыва башкының ады. 13. Куш. 17. Эргим кижи. 18. Херексел. 19. Орган. 21. Сава.

А. КЕНДЕН тургускан.

ТВ

МАРТ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Концерт. 9.05 — АБВГД-жигеш. 9.35 — Чурттуң музейлеринде. 10.10 — Чаа док. фильм. 10.45 — «Ону кылып шыдаар силер». 11.30 — «Өг-бүле болгаш школа». 12.00 — «Эш ыры». Бүгүэвилелдиң телеконкуржу. 12.30 — Денис Васильевич Давыдов. 13.35 — «Эрес-дидим чоруктуң дүрүмү-биле». 14.05 — Улустуң уран чогаадылгазының талазы-биле программаларның VI делегей фестивалындан. (Бешин). 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — «В. И. Ленин. Амыдыралының арынвармыдан». «Симбирская трилогия. 1870—1887 чылдар». 2-ги фильм. «Отчий дом». Хөй сериялыг телефильм. 15.45 — Уругларга фильм. 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Ивашенконуң беседазы. 17.30 — Мультфильм. 17.40 — Чаа док. телефильм — «ССРЭ — Мексика. Найырал арыннары». 18.30 — Концерт. 19.00 — «Дириг амытаннар дугайы». 20.00 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Из жизни отдыхающих». Уран-чечен фильм. 22.55—23.05 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксаныңза. 8.30 — Бистиң садывыс. 9.00 — «Эртенги почта». 9.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 10.30 — Концерт. 12.00 — Челябинскиниң телестудиязының программазы. 13.00 — Концерт. 13.55 — Бүгүдеге стадион. 14.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Музыкалыг дамчыдылга. 15.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.35 — Фильм-концерт. 17.35 — Телеклуб — «Москвичка». 19.20 — Делегейде болуушкуннар дончулады. 19.35 — Концерт. 20.00 — «Тамчыктыг уаучар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады: «Динамо» (Москва) — «Сокол». 23.15—00.00 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага биче булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 24—29, чамдык черлерге 15—20 градус соор. Хүндүс 5—10, чамдык черлерге 1 градус чылыыр, 2 градус соор.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 24—26, хүндүс 5—7 градус соор.

КИНО

МАРТ 16-ДА
«НАЙЫРАЛ»: «Три брата» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Дикие лебеди» 9.10, 12.20, **«Ульзана»** 10.30, 13.40, 15.30, 21.00, **«Долг в любви»** 17.20, 19.10 шактарда.
«ВОСТОК»: «Спартак» (2 сериялыг) 13.00, 16.20, 19.45 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Новые приключения «Желтой Розы» 14.30, 16.10, 17.50, 19.10 шактарда.

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгының чанында адырыкка март 17-де 12 шакта «КЫШ ҮДЕЛГЕЗИНИҢ» байырлалы болур.

Программазында: театржыткан көргүзүг, концерт, оюннар, аттракционнар кирген.

ХЕНЗИГ УРУГ

Сычуань можуда азарганчыг бичии уруг бар деп медээ кыдат парлалгага кестүп келген. Ол уругнуң ада-иезиниң бажыңынга келбес-ле кижи чок, чүс-чүс чагааларны янзы-бүрү кижилерден олар ап турар.

Кодээ эмчиниң уруу хензиг уруг Сяо Цзяньцюань чүнүң-биле ынчаар алдаржый бергенил?

Дөңгүп-ле 250 грамм деңзилиг, узун дурту 15 сантиметрден ындыг-ла кончуг ашпас хензиг уруг боол ол чырык өртемчейге төрүттүнген. Ачазының адыжынга-ла олуртуп алыр боорга, ол уругга идертерге херек чок болган.

Хензиг бичии чараш уруг үш харлыында-ла кылаштап, чүве чугаалап турар апарган. Ынчан ооң деңзизи 500 грамм, а узуну 30 сантиметр турган. Эмчилер ооң өзүлдезин онзагай хайгаарал алган. А хензиг Сяоцин кадны тергиин эки болган. Ол бичии-даа аарып көрбээн. Хензиг уруг дөрт харлыг кыс, сес харлыг оол дуңмаларлыг. Оларның улуну-даа хар-назынынга дүгжүп турар.

Сяо бичии уругларның-даа, улуг кижилерниң-даа кичээнгейи-биле бүргеткен. Ам ол 15 харлыг. Ооң деңзизи — 7.5 килограмм, узуну — 88 сантиметр.

«БАШТАКТАНГАН»

Медисон дээр америк хоорайга (Висконсин штат) ажылга улус хүлээп алыр черге компьютер машина тургускан. Ону ажылга кииреринге тураскааткан ёзулалга штаттың губернатору кириштен чүве-дир. Харалзан, ол ЭСМ-ниң канчаар ажылдаарын шенээр бодай берген. Машинаже эрлежок чугула медээлерни болгаш тускай тургускан айтырыгларга губернаторнуң харыыларын суккан. Ур эвес «бодаңган» соонда компьютер мынча деп харыылаан: «Кандыг-даа ажылга таарышпас кижи-дир». Эпчоксунган ажылдакчылар «машина баштактаныл турары ол-дур» деп тайылбырлаан.

ЧАРАШ БОЛУРУ БЕЛЕН ЭВЕС

Чиэн Бирманың дагыс талазын «жираф херээженнер чурту» дижир. Бирмгу чаңчыл ёзугаар кыс уруг беш харлаарга-ла, ооң мойнунга чес дээрбектер кедирип эгелээр. Назы чедип турда, оларның саны 20 чеде бээр. Ооң деңзизи 10 кг. Эң чараш уруг дээрге-ле мойнунда эң хөй дээрбектиг эвес эң узун моюннуг уруг болур.

ДАРГАНЫҢ ХӨӨНҮ КАНДЫГ ИРГИ?

Дээди өөредилге черин доозуп алгаш, бир-ле улуг эргелелге ажылдай берген мен. Каш ай эрткенде ажылымның уг-шиин чүгээр билип, дуржулгалыг эш-өөрүмден айтырыгнарым эвээжээн. Бир катап килдизимниң начальниги аарый берген болгаш эргелекчивиске ажыл-херек, айы-биле бодум кирер апарган мен.

Ажыл хүнү чаа эгелээн. Хүлээп алыр өрээлде план килдизиниң начальниги Анай Түлүшовна-биле районда салбырывыстың директору оожум маргыжып олурлар. Анай Түлүшовна «Бо телевизилге дарга дөмей-ле ат салбас, эде кылынар дээр Чарыгдаар акша-хөреңги хөй-дүр» — деп олурду. Ол аразында демги директорувус улуг, алдын-сарыг үжүктер-биле дарганың ат-сывын, эрге-дужаалын бижээн аар эжикти оваарымчалыг ажыткаш кире берди. Үр болбаанда кижиниң өөрүшкү-маңнайлыы аттыг үнүп келди. Бистиң ыыт чок айтырывыска «Ат салыпты, херек чогуду» дээш, ыңай болду.

— Дарганың хөөнү бөгүн чаагай-дыр. Ону ажыглавас болза кайын болур. Дээр үргүлчү аяс турбас болдур ниин. Саазыннарым ап аайн — дээш, Анай Түлүшовна база үне халыды. Мен ол сестерниң уткаазын билип чадап, даргаже кире бердим. Чүге келгенимни чазын кончуг айтырбышаан, херекти дораан шиитпирлеп каапты. Үнер дээримге саададыпкаш, амыдырал-байдалымны айтырып, черле элээн сагыш човазы эвесте, «Чурттаар бажың талазы-биле дузалаар, шын, аныяк кижи эки ажылдап, мергежиир, дедпиир болбазыкпе» суг-суг дигилээрге, өөрүүрүм аттыг де!

Даргадан үнүп келиримге, хүлээп алыр өрээлди кижилер дола берген, ээлчег манаан турлар ле. Кижи бүрүзүнүң холдарында ат салдырар, базылалдыр дээн-не чүве боор, янзы-бүрү документилер, саазыннар эндере болду.

— Дээр аяс-тыр — деп сестер-биле улусту оожуктургаш, ам чүү болурун сонуургап, артып калдым.

Кирген улустар-даа саадавайн үнүп турлар. Бүгү херектер эки чогуп турган. Ээп ээлчег орту кирип чорда, кирген бухгалтер уругла арай үр болу бергеш үнзе-ле, киживистиң бажы халагар болду.

— Чайын шөлээ алыр деп бодаан кижи мен. Ынчалзадаа бүтпеди, ам бир кирзимзе бүде бээр боор — деп, чадаарда чугаалады.

— Дарганың эки хөөнүн чүге үрептиң? Ам артында хууда херээн-биле кирип чүңүл, ажыл-иш бүдүрүп алырын бодавас — деп, кол механик чемелей дир.

— Менде буруу чок. Бир-ле черден телефон медээзи келген соолунде даргавыс шиңгырай берди — деп, оозу агартынар болду.

— Че, бөгүн-даа хүлээп алыышкын төнген-дир. Дээрниң аязырын манап көрээли — дээш, кол механик үне бээрге, шуптувус ону эдериптивис.

Чоорту даргавыстың ажыл чаңын эки биле берген мен. Эрге-дужаал эдилээп улуг кижи болуннуң хөөнүнге алзып, ооң айы-биле ажыл-херек бүдүрерге, берге-ле болур чорду. Аакталган чаш уруг болза аргалап, чайгаай эртик. А даргазын кижи канчап аргалаар, часкарарыл?

Ынчалза-даа даргавыс ээлээн санадайынга үр саадаваан. Эрге-дужаалындан дүжүрткеш, өскээр аңаа ажылдакчы кылдыр шилчиттирипкен. Дыңнаарывыска, биеэги дег «аязыл, бүргеп» турар чүве кайда боор, кижи-биле дөмей кижи апарган дижир болчук. Амыдырал ону чеже аргалап-чайгаар ийик, чаржыңгаш, билмидир часкапканы ол-дур ийин.

М. КУУЛАР.
Кызыл хоорай.

СУГ КЫРЫ-БИЛЕ ОРУК

Сицилий порт Марсаладан ырак эвесте вулканнарлыг Пантеллерия ортулукчугаш бар.

Улуг чер-биле ону көвүрүглээ, паром-даа тудуштурбайн турар, чүък машиналары болгаш чиик автомобильдер ортулукче суг кыры-биле чоруп турарлар. Ону көрген чамдык улус шуут элдепсинер.

Суг адаанда даш оруктү бистиң эрага чедир беш дүк-теле финикийжилер тудуп кааи. Ол орук үрелбээн болгаш ам-даа ажыглаттынып турар. Чамдык черлерде суг элээн кудулай берген-даа болза, «Эзлайжи» аян-чорук туристерге кончуг солун болуп турар деп, чехословак «Интерпресс» журнал дыңнадып турар.

«Труд» — СЭТА.

ТЕАТР

Март 16-да — **«Сагыш-сеткилдиң квартеди»** (Г. Хугаев).

Лириктиг комедия. 19 шакта болур.

Март 17-де — **«Кадыкшылдыг болунар»** (П. Шено).

Амгы үениң француз комедиязы. 19 шакта болур.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агыы килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4'. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче ҳолгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3070.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—0051.

Тувинская республ. национ. БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

N

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 65 (12755) | 1985 чылдың март 17, воскресенье | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы дүүн республиканың найысылалы— Кызылга болуп эрткен.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ АЛДЫГЫ ЧЫЫЖЫНЫҢ БИРГИ СЕССИЯЗЫ

Тыва АССР-ниң алдыгы чыыжының бирги сессиязы дүүн, март 16-да, Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен.

Төлээлекчилер чөвүлелиниң даалгазы-биле депутат **Б. К. Будегечиев** бирги сессияның ажылдары-биле улуг назылыг депутаттарның бирээзи СЭКП обкомунуң чанында партийжи комиссияның даргазы **Н. П. Федоровка** сөс берген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр сессияның киржикчилери кажыыдалдыг ёзулалын кылганнар.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге база улус депутаттарының чер-чер Советтеринге 1985 чылдың февраль 24-те эрткен шилилгелиг соңгулдалар Коммунистиг партия биле совет улустуң бузулбас чаңгыс эвилелин, бистиң ниитилелдиң идей-политиктиг сырый каттыжылгазын ёзулуг көргүзүг болганын Н. П. Федоров демдеглээн.

Бүгү совет улус-биле бир демей, Тыва АССР-ниң ажылчыннары СЭКП ТК-ның эрткен чок март Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга партияның болгаш күрүнениң кескү ажылдакчызы эш М. С. Горбачевту бир үн-биле соңгааның чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүүзүнүп хүлээп алган, партияның ленинниг иштики болгаш даштыкы политиказын, Төп Комитеттиң, оон Политбюрозунуң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын деткип турарын ол онзалап айыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы Коммунистиг партия болгаш бүгү совет улус СЭКП-ниң XXVII съездизинге, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга төлептиг ужуражыр дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг белеткенип турар үеде эртип турарын Н. П. Федоров демдеглээн.

Республиканың соңгукчулары бистерни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга соңгааш, бистерге улуг идегелди көргүскен. Күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутады болуру чүгле улуг алдар эвес, харын кончуг бедик харыысалгалыг онаап турар. Республиканың ажылчыннарының мурнунда салдынган нарын сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри чонунуң соңгуттурган кижи бүрүзүнүң идепкейинден болгаш инициативазындан улуу-биле хамааржыр. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының өмүнээзинден СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин хажык чокка амыдыралга боттандырарын, соңгукчуларының көргүскен бедик идегелин күүседир дээш кызымак ажылдаарын СЭКП область комитединге ол бүзүреткен.

Тыва АССР-ниң алдыгы чыыжының бирги сессиязын ажыдар идегелди көргүскени дээш өөрүп четтиргенин депутат Н. П. Федоров илереткеш, республиканың Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы ажыттынган деп чарлаан.

Тыва АССР-ниң Конституциязының 94 чүүлүн, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Регламентизиниң 8 чүүлүн ёзугаар Дээди Советтиң Даргазын соңгуурун Н. П. Федоров дыңнаткан. Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң саанчызы депутат **М. Т. Дангай-оол** сөс алгаш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазынга Дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң директору **Ю. Л. Аранчынны** база катап соңгуур дугайында саналды киирген. Депутаттар ол саналды бир үн-биле бадылаан. Көргүскен идегел дээш депутаттарга өөрүп четтиргенин Ю. Л. Аранчын илергейлээн.

Сессия Ю. Л. Аранчынның даргалааны-биле уламчылаан. Тыва АССР-ниң Конституциязының 94 чүүлүн, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Регламентизиниң 8 чүүлүн ёзугаар Дээди Советтиң Даргазының ийи оралакчызын соңгуурунче кирген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчыларынга депутаттар «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң мастери **Н. Б. Ондарны**, СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары **В. А. Бакулинни** соңгуур дугайында депутат **К. Б. Куулар**ның саналын сессия бир үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң алдыгы чыыжының бирги сессиязынга чугаалажыры-биле Тыва АССР-ниң Конституциязының негелделеринге дүүштүр дараазында хүн айтырыгларын депутаттар бадылаан:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязын соңгуур.
2. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур.
3. Дээди Советтиң доктаамал комиссияларын тургузары.
4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Чарлыктарын бадылаары.
5. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары.
6. Тыва АССР-ниң Улустуң контроль комитедин тургузары.
7. Тыва АССР-ниң Дээди Судун соңгуур.
8. Тыва агроүлетпүр каттыжыышкынының республика чөвүлелин тургузары.
9. Чоннуң хандырылгазы бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында.

Сессия дараазында Мандат комиссиязын соңгуурунче кирген. Депутат **Т. Д. Шевцованың** саналын ёзугаар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязынга, оон даргазынга СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат **А. Ч. Моңгушту** депутаттар бир үн-биле соңгаан.

Эртенги хуралдың чапсарының соонда сессия Мандат комиссиязының даргазы депутат А. Ч. Моңгуштуң илеткелин дыңнаан.

Мандат комиссиязы Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгуттурган бүгү 130 депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөрүнүң дугайында саналды киргенин дарга дыңнаткан.

Мандат комиссиязының киирип келген саналынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге 1985 чылдың февраль 24-те соңгуткан 130 депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында доктаалды сессия бир үн-биле хүлээп алган.

Сессия ол айтырыгның соонда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуурунче кирген.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары депутат **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген.

Г. Ч. Ширшинниң чугаазының долу текстин парлаан.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң даалганы, Дээди Советтиң партия бөлүүнүң Төлээлекчилер чөвүлелиниң деткээнин ёзугаар Г. Ч. Ширшин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга **Ч.-Д. Б. Ондарны** соңгуур дугайында саналды киирген. Депутаттар ол саналды бир эп-сеткилдиг бадылаан.

Ч.-Д. Б. Ондар сөс алгаш, аңаа бедик бүзүрелди көргүскени дээш СЭКП обкомунга, Дээди Советтиң депутаттарынга өөрүп четтиргенин илереткеш, идегелди шынзыдары-биле бүгү билиин, күжүн, арга-дуржулгазын үндүрүп ажылдаарын айыткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларын, Секретарын, кежигүннерин соңгуур дугайында саналды ол киирген. Депутаттар ол саналды дээш бир үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазының адынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяковтан Тыва АССР-ниң Чазаа бодунуң бүрүн эргезин Дээди Советке хүлээдип турарының дугайында медегелел келгенин даргалакчы дыңнаткаш, ону номчаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары депутат **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының медегелин хүлээп алыр болгаш чазактың ажыл-чорудулгазын чүүлдүг дээн көөр дугайында база СЭКП обкомунуң бюрозунуң даалганы, Дээди Советтиң партия бөлүүнүң болгаш Төлээлекчилер чөвүлелиниң деткээнин ёзугаар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга **В. Е. Серяковту** база катап томуйлаар дугайында саналды ол киирген. Ол саналга үндезилээш, доктаалды сессия бир үн-биле хүлээп алган.

Дээди Советтиң доктаамал комиссияларын тургузарынче сессия кирген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиум кежигүнү, Тыва профоблчөвүлелдиң даргазы депутат **Ш. П. Куулар**ның саналы-биле он үш доктаамал комиссияны тургузар болгаш оларның составын соңгуур дугайында доктаалдарны хүлээп алган.

Хоойлу-дүрүм саналдар киирер талазы-биле комиссия (даргазы депутат **В. М. Евтешин**);

План-бюджет талазы-биле комиссия (даргазы депутат **Д. Л. Тиимей**);

Аныяктар херээниң талазы-биле комиссия (даргазы депутат **В. П. Суров**);

Тудуг талазы-биле комиссия (даргазы депутат **Ю. Т. Комаров**);

Үлетпүр, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссия (даргазы депутат **Ю. И. Колетников**);

Агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле комиссия (даргазы депутат **В. Д. Куркутов**);

Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссия (даргазы депутат **А. К. Канзай**);

Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссия (даргазы депутат **К. И. Ярославцева**);

Садыг, херегел барааннарының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссия (даргазы депутат **И. М. Суванди**);

Чурталга-коммунал ажыл-агый болгаш чагаажыгылга талазы-биле комиссия (даргазы депутат **В. А. Парунин**);

Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, ниии болгаш чаштыы камгалалының талазы-биле комиссия (даргазы депутат **С. С. Куулар**);

Бойдус камгалалының талазы-биле комиссия (даргазы депутат **М. К. Дамчай**).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында доктаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар дугайында айтырыгны чугаалажырынче кирген. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат В. Е. Серяковтуң саналдап киргени-биле Тыва АССР-ниң Чазаының составын Дээди Совет бир үн-биле бадылаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. Е. Серяков** сөс чугаалаан.

Көргүскен улуг идегел дээш Тыва АССР-ниң Чазааның өмүнээзинден СЭКП область комитединге, оон бюрозунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

(Төнчүзү 2-ги арында).

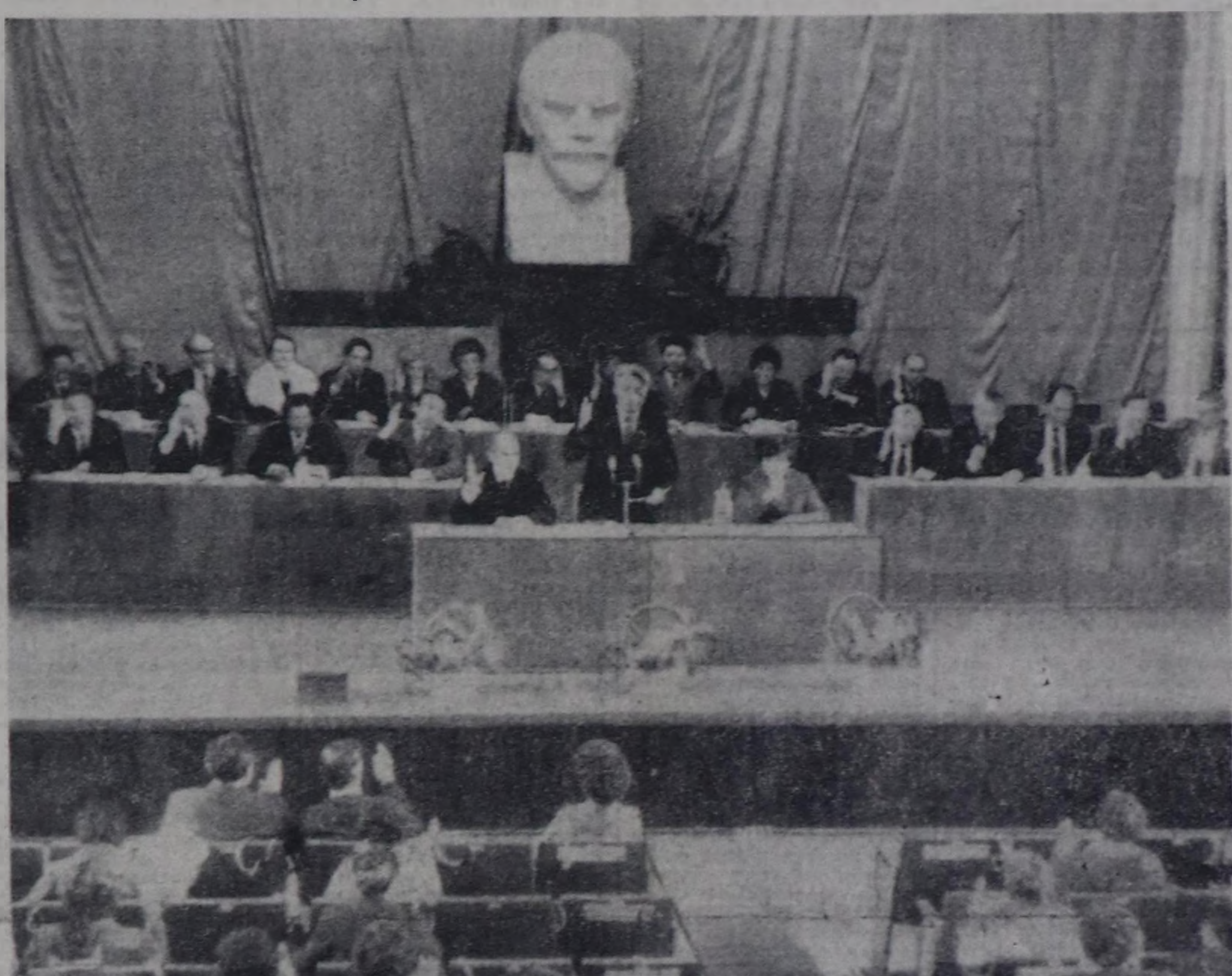

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаалы

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин дараазында составтыг кылдыр тургузар:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы — **Серяков** Владимир Ефимович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — **Абрамов** Михаил Евграфович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — **Кажин-оол** Виктор Салчакович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **Болбат** Владимир Петрович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **Маспык-оол** Кара-оол Андреевич.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Курлан даргазы — **Моңгуш** Дадар-оол Саңгыр-оолович.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизи — **Куулар** Шулуу Даваевич.

Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри— **Буянды** Семен Кунгаевич.

Тыва АССР-ниң иштики херектер министри — **Кара-Сал** Владимир Бораевич.

Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министри — **Еремеев** Виктор Михайлович.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри — **Сизых** Николай Васильевич.

Тыва АССР-ниң культура министри — **Серен** Анатолий Сергеевич.

Тыва АССР-ниң эът ажыл-агый министри — **Гаков** Михаил Александрович.

Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри — **Жоголь** Николай Абрамович.

Тыва АССР-ниң чурт үлетпүрүнүң министри — **Пешков** Иван Павлович.

Тыва АССР-ниң эъш-чем үлетпүрүнүң министри — **Сат** Александра Салчаковна.

Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри — **Конгар** Николай Салчакович.

Тыва АССР-ниң социал хандырылга министри — **Киров** Сергей Дамбаевич.

Тыва АССР-ниң кадээ ажыл-агый министри — **Лавриненко** Иван Григорьевич.

Тыва АССР-ниң садыг министри — **Шавыраа** Карбай-оол Хертекович.

Тыва АССР-ниң оъдар чүүл үлетпүрүнүң министри — **Нечаев** Борис Семенович.

Тыва АССР-ниң сан министри — **Будегечиев** Будегечи Конзулакович.

Тыва АССР-ниң юстиция министри — **Ховалыг** Анай-оол Дыштаевич.

Тыва АССР-ниң Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы — **Голубь** Михаил Николаевич.

Тыва АССР-ниң Тудуг херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Байыр-оол** Борис Донгакович.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Сүге-Маадыр** Моңгуш Мукуевич.

Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Саая** Кан-оол Куриевич.

Тыва АССР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Шожат** Доржу Байкараевич.

Тыва АССР-ниң Кадээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Мешкорудников** Сергей Михайлович.

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Салчак** Тавалай Чалбакович.

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Аракчаа** Седип Байырович.

Тыва АССР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **Даржаа** Хертек Лопсанович.

«Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында» Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Хоойлузунуң 20 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң составынга Тыва АССР-ниң Улустуң контроль комитединиң даргазы кирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 16.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун дараазында составтыг соңгуур:

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы — **Ондар** Чимит-Доржу Байырович — Таңды районнуң Хову-Аксының Мөрнүу талазы соңгулда округундан депутат.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары:

Сенников Борис Павлович — Кызыл хоорайның Мөрнүу-Чээн соңгулда округундан депутат, СЭКП Кызыл хоорай комитединиң бирги секретары.

Фёдоров Николай Павлович — Каа-Хем районнуң Сарыг-Сепниң Чээн талазы соңгулда округундан депутат, СЭКП Тыва обкомунуң чанында партийжи комиссия даргазы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары — **Бойду** Николай Сюрюнович — Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр соңгулда округундан депутат.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери:

Ширшин Григорий Чоодуевич — Бии-Хем районнуң Туранның Төп соңгулда округундан депутат, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва область комитединиң бирги секретары.

Верещагин Виктор Александрович — Кызыл хоорайның Топографический соңгулда округундан депутат, республика эмнелгезиниң травматология салбырының эргелекчизи.

Галина Раиса Александровна — Кызыл хоорайның Енисей соңгулда округундан депутат, Кызылдың электростанциязының турбиналар машинизи.

Катков Юрий Семенович — Кызыл районнуң Шамбалыг соңгулда округундан депутат, Тыва респотребсоюзунуң баштаар чериниң даргазы.

Куулар Шаңгыр Пичи-оолович — Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл соңгулда округундан депутат, Тыва профоблчөвүлелиниң даргазы.

Моңгуш Күнзеңмаа Намбар-ооловна — Өвүр районнуң Солчур соңгулда округундан депутат, Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң хойжузу.

Петрусева Любовь Михайловна — Кызыл хоорайның Заречный соңгулда округундан депутат, «Тудуг кезектери» комбинаттың бетон хоолут белдириниң бригадазының бригадири.

Хопуя Олег Ховалыгович — Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довуракның Чээн талазы соңгулда округундан депутат, ВЛКСМ Тыва область комитединиң бирги секретары.

Шарапин Валерий Семибаавич — Кызыл хоорайның Учебный соңгулда округундан депутат, «Шын» солуннуң редактору.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 16.

ПАРТИЯНЫҢ АЙЫТКАН ОРУУ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ чугаазы

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар Коммунистиг партияның, оон ленинниг Төп Комитединиң долгандыр совет улустуң сырый каттыжылгазының байдалынга болуп эрткен. Соңгулдаларның түңнелдери болгаш улус депутаттарының Советтериниң амгы үеде эртип турар сессиялары социалистиг демократияның улам ыңайгы хөгжүлдезиниң, байысалдыг көргүзүү болуп, коммунистиг тургузуушкунуң планнарын боттандырарынга чоннуң эрге-чагыргазының ёзулуг органнары — Советтерниң улам бедээн ролюн көргүзүп турар.

Партияның болгаш чоннуң кан дег быжыг сырый каттыжылгазы СЭКП ТК-ның эрткен чок Пленумунун ажылының үезинде болгаш партияның база күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, чалбышталыг патриот, интернационалист, коммунизмниң идеалдарының болгаш чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш чайгылып чок демисели Константин Устинович Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалдыг хүннеринде база катап тодаргай бадыткаттынган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескү ажылдакчызы эш Михаил Сергеевич Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга партия ТК-ның эрткен чок Пленумунга бир эп-сеткилдиг соңгааны бистиң партиявыс, бүгү совет улус изиг-биле чүүлдүгзүнүп уткаан.

Бистиң ленинниг партиявыстың иштики болгаш даштыкы политиказының чайгылыш чогун, хапыы-биле уреглечилезин, коммунистиг тургузуушкунуң болгаш тайбыңның уламчылалынып, оон шынчызын СЭКП ТК-ның Пленуму бүгү чурттуң мурнунга, бүгү делегейниң мурнунга бадыткап көргүскен.

Чурттуң экономиктиг болгаш камгалалыр күчүзүн улам ыңай быжыглаарының, совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын сайзырангайжыдарының эң чугула сорулгаларын шиитпирлээринче партияның болгаш чоннуң чоогунда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев партия ТК-ның Пленумунга, кажыыдалдыг митингизинге чугааларынга угландырган. Бүдүрүлгениң материал-техниктиг баазазын чаартып тургузар дугайында, ниитилел харылзааларының, хамыктың мурнунда экономиктиг харылзааларының системазын сайзырангайжыдар дугайында, кежиниң болузуң сайзыралының дугайында, оон амыдыралының болгаш күш-ажылының, угаан-бодал бүдүжүнүн материалдыг байдалдарын шыңгыр талазы-биле экижидер дугайында чугаа болуп турар деп, эш М. С. Горбачев айыткан.

Бо сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге ажыл-агый механизмин болгаш эргелеп башкарылганың

(Төнчүзү 2-ги арында).

ПАРТИЯНЫҢ АЙЫТКАН ОРУУ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

бүгү системазын сайзырангайжыдары, амыдыралдың социалистиг чорудулгазының үндезин принциптерин чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары эргежок чугула дээрзин онзалап демдеглээн.

Ажыл-агыйның экономиктиг сорулгаларын партия боттандырбышаан, бодунуң социал политиказын чайгылыш чок чорударын Пленумга айыткан. Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга — программалыг бо сорулга улам-на ханы болгаш тодаргай утка-шынары-биле долдунган турар ужурлуг. Ынчаарга кижиниң амыдырал байдалдарының экижиири нинти херекке ооң өзүлделиг салымышкынынга үндезилеттинген турар ужурлуг, ол дээрге социал чоптуг чоруктуң эң чугула принциви болуп турар.

Советтерниң ролюн бедидерини, профэвилелдерни, комсомолду, улусчу контрольду, күш-ажылчы коллективтерни идепкейжидериниң органы-биле демократияны, чонуң социалистиг бот-башкарылгазының бүгү системазын улам-на сайзырангайжыдарын болгаш хөгжүдерин партия бодунуң үндезин сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эвилелин быжыглаарынче партияның политиказы угланган болгаш моон соңгаар-даа угланган турар.

Совет кижилерниң идей-политиктиг медереледиин, күш-ажылчы болгаш социал идепкейлиин бедидер, совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга оларны кижизидер, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улустарының найыралын быжыглаар талазы-биле идеологтуг ажылдың эң-не бедик ажыктыг болуру чедип алырынче кичээнгейни эш М. С. Горбачев онзалап угландырган. Корум-чурумну улам-на быжыглаар, бистиң амыдыралывысты таарымча чок болуушкуннардан, нинтилелдиң болгаш ооң хамаатыларының эрге-ажыктарынга кандыг-даа кограал чедирикчилерниден арыглаар, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаар талазы-биле моон соңгаар-даа шиитпирлиг хемчеглерни алырының эргежок чугулазын онзалап демдеглеттинген.

Тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар, бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле партияның даштыкы политиказының үндезин сорулгаларын эш М. С. Горбачевтуң чугааларында тодаргай айыткан.

Тургустунган нарын сорулгаларны шиитпирлээри партияны улам-на быжыглаарын, ооң организакчы болгаш башкарыкчы ролюн бедидерин негеп турар деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары онзалап демдеглээн. Партия бүгү-ле участоктарга, бүгү чер болганга коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, ажылга ленинчи стильди бадыткап хандырар, чонга ооң дыңналгыр, билдингир болуруун калбартыр, кадрларга негелделерни күштелдиреринче, даандырган ажыл-херек дээш оларның харысалгазын бедидеринче угланмышкынны чайгылыш чокка чорудар апаар.

Партияның XXVII съездизинге уткуштур чорбушаан, чогаадыкчы ёзу-биле күжениишкинниг ажылдаарынче, шалыңчы болурунче, бо чылдың планнарын чедиишкиннииг күүседиринче курлавырларны эвилелдээринче бүгү күштү угландырарынче, дараазында беш чылдың бүзүрелдиг эге базымын ооң-биле хандырарынче коммунистерни, бүгү совет кижилерин СЭКП ТК-ның Пленуму кыйгырган.

Республиканың партия, күрүне болгаш хөй-нинти организацияларының организакчы болгаш политиктиг бүгү ажылы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугааларында айтышкыннарны боттандырарынче угланган турар ужурлуг. Ол сорулгаларны боттандырары Дээди Советтиң, улус депутаттарының хоорайлар болгаш районнар, суурлар болгаш кожээ Советтериниң ажылынга кол чүүл болган турар ужурлуг. Эрткен соңгулдаларга соңгуттурган депутаттар улус массалар-биле доктаамал харылзаалыг болуп, оларга даянып, оларның деткимчезин ап тургаш, боттарының сорулга-хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин чедиишкиннииг күүседиринге бүгү аргаларлыг болуп турарын оларның шынар составы көргүзүп турар. Совет кижилериниң амыдыралының бүгү талаларынга, бирги ээлчегде оларның социал-политиктиг, күш-ажылчы идепкейлиин улам-на хөгжүдеринге, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын боттандырарынга, ажылчы чоннарның чаагай чоруунуң өзүлдезиниң, чурттуң интернационал байлаазынга республиканың салымышкынын улгаттырарының кол фактору болур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге улус депутаттарының Советтериниң, оларның күүсекчи органнарының дорт салдар чедирериниң ажыктыын бедидер дугайында хамыктың мурнунда чугаа болуп турар. Кижилерниң, ылаңгыя аныяктарының коммунистиг кижизидилгезин, хөй-нинтиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун, организастыг чорукту болгаш корум-чурумну быжыглаары Советтерниң эң чугула сорулгазы болуп турар. Эргелеп башкарылганың бүгү органнарының ажылын экижидер талазы-биле соңгукчуларның чагыгларын болгаш ажылчы чоннарның саналдарын боттандырары Советтерниң бүгү чадаларының чоокку үеде практиктиг ажылы болган турар ужурлуг.

Республиканың Дээди Совединиң, Дээди Советтиң Президиуму, Министрлер Чөвүлели, улус депутаттарының чер-чер Советтери Конституцияда айыткан бүрүн эргелерин болгаш хүлээлгелерин бүгү талалыг боттандырбышаан, партия болгаш чазактың айыткан сорулгаларын чедиишкиннииг шиитпирлээр, республиканың экономиказының болгаш культуразының улам-на ыңайгы хөгжүлдезин, ажылчы чоннарның чаагай чоруунуң өзүлдезин хандырар дээрзинге бүзүрелдиг СЭКП обкому илергейлеп турар.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Тыва АССР-ниң Конституциязынга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында Хоойлуга, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ажыл-чорудулгазын боттандырар дээш Чазак бүгү-ле чүүлдерни кылып ол айыткан. 1985 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче, чонуң амыдыралының деңнелин бедидеринче, эртем, культураны, кадык камгалалын, улус өөредилгезин сайзырангайжыдарынче Министрлер Чөвүлели кичээнгейин салыр. Чазактың ажыл-чорудулгазының кол угланмышкынын республиканың экономиказын удуртуруун экижидеринче угландырар, ынчангаш министерство, күрүне комитеди, ведомство, бүдүрүлге, организация, чер-чер Советтериниң күүском бүрүзүнүң аңаа салымышкынын улгаттырар. Организастыг чорукту, күш-ажылдың сагылга-чурумун кажангызындан-даа артык быжыглаарын, кадрларның харысалгазын болгаш инициативазын бедидерин чугулалап айыткан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бүгү кежигүннериниң өмүнээзинден улус ажыл-агыйын удуртур талазы-биле улуг болгаш нарын сорулгаларны боттандырар херекке республиканың Чазаа бүгү күжүн үндүрер болгаш организакчы чоруун көргүзер дээрзин СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединге ол бүзүреткен.

Сессия Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитедин тургузар айтырыгже кирген. СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи депутат В. М. Евтешинниң саналы-биле Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң составын бадылаан, ооң даргазынга М. К. Шымыраты томуйлаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Судун соңгуур дугайында айтырыгже сессия шилчээн. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму кежигүнү, «Шын» солунуң редактору депутат В. С. Шараваниниң саналы-биле Дээди Судтуң составын, ооң даргазынга Х. К. Чамзыны соңгаан.

Ооң дараазында сессия Тыва агроүлетпүр каттыжыышкынының республика чөвүлелин тургузар дугайында айтырыгны чугаалашкан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат В. Е. Серяковтуң саналы-биле агроүлетпүр каттыжыышкынының республика чөвүлелин тургускан, ооң даргазынга М. Е. Абрамовту бадылаан.

«Чоннуң хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын улам-на экижидер талазы-биле Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков кылган. Бо айтырыг талазы-биле сагал бергеннер. Бии-Хем районнуң күүскомунуң даргазы депутат М. К. Дамчай, Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министри депутат В. М. Еремеев, Өвүр районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранчызы депутат Р. К. Моңгуш, СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары депутат В. С. Очур-оол, Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң хойжузу депутат Н. Д. Өөвей, республика эмнелгезиниң травматология салбырының эргелекчизи депутат В. А. Верещагин, Кызыл хоорай күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы В. И. Осипов, Тыва АССР-ниң садыг министри депутат К. Х. Шавыраа, Бай-Тайга райкүүскомунуң даргазы депутат В. Х. Сүге-Маадыр, Чадаана АТБ-ниң чолаачызы депутат М. Д. Оңдар, Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы И. Ф. Молянов.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков түңнел сөс чугаалаан. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды сессия хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязы ооң-биле бодунуң ажылын дооскан.

Ол-ла хүн Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының куралдары болган.

ХАНДЫРЫЛГА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат В. Е. СЕРЯКОВТУҢ илеткели

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, чер-чер Советтеринге бо чылдың февраль 24-те болган соңгулдалар совет кижилерниң политиктиг бедик идепкейин, партияның болгаш чонуң бузулбас чаңгыс эвин бадыткап көргүскен деп, В. Е. Серяков чугаалаан. Ол СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чуртка сайзыраңгай социализмни болбаажырангайжыдарынче, тайбыңче болгаш тургузуушкунунче угланган нинтики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарының база бир бадыткалы болган.

СЭКП-ниң XXVII съездизин, улуг Тиилелгениң 40 чылын телептиг уткууру дээш, бо чылдың болгаш нинти беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш демиселдиң демдээ-биле соңгулдалар болуп эрткен.

Бо хүннерде республиканың күш-ажылчы коллективтери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң материалдары-биле бүрүн таныжып болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш Михаил Сергеевич Горбачевту соңгааны изиг-биле деткип турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Чазааның доктаамал сагыш салымышкынының ачызында, партияның область организациязының удуртулгазы-биле бистиң республиканың эрткен дөрт чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннеринге илеткелчи доктааган. Үлетпүр продукциязының нинти хемчээли дөрт чылда 8,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү — 9,3 хуу өскен. Кодээ ажыл-агый продукциязының нинти хемчээли ону беш чылдаазындан 5,5 хуу бедик болган. Дөрт чыл дургузунда күрүнеге өлгандан ажыр 4 муң тонна сүттү, 1080 тонна эътти, 100 тонна дүктү, 20 миллион чуурганы саткан. Эрткен чылын бо адырның ажылдакчылары күрүне планнарын чедиишкиннииг күүсеткен.

Капитал тудугнуң калбак программазын боттандырып турар деп, илеткелчи демдеглээн. Дөрт чыл дургузунда республикага 394 муң дөрбелчин метр чурттала бажыңнары, 7212 өөреникчи өөренир школалар, школа назыны четпээн 2890 уруглар турар албан черлери, 387 орунунг эмнелгелер, 1270 олуттуг клубтар туттунган.

Ажылчы чоннарның орулгазы өскен, оларның негелделери ам долу хандыртынып турар апарган. Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак шалыңы өскен. Херегленидиң нинтилел фондуларындан төлээн турар пенсиялар, пособиелер, стипендиялар көвүдээн, чырыдымышкынның, кадык камгалалының, социал хандырылганың база культураның материал-техниктиг баазазы калбарган.

Илеткелчи 1984 чылда бедик көргүзүглерлиг болгаш, партияның болгаш чазактың бедик шаңналын чедип алган коллективтерни адаан. Ол чедиишкиннерни республиканың ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының 40 чылында чедип алган деп, ол демдеглээн. Ол дээрге СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының мерген угланыышкын болгаш амыдыралчы күжүн, эң аныяк автономнуг республика дээш партияның болгаш күрүнениң улуг сагыш салымышкынын бадыткап турар. Ол ала сагыш салымышкынынга харыы кылдыр күш-ажылчы коллективтер ооң-даа бедик көргүзүглерни чедип алыр дээш демиселжип турар.

СЭКП ТК-ның март Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев «Партия бодунуң ажылдап кылганы социал политиканы чайгылыш чокка чорудар. Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга — бистиң программалыг бо сорулгавыс улам-на ханы болгаш тодаргай утканышнар-биле долдунган турар ужурлуг. Кижиниң амыдырал байдалдарының экижиири нинти херекке ооң өзүлделиг салымышкынынга үндезилеттинген турар ужурлуг дээрзин билдингир» деп демдеглээн.

Кижи дугайында сагыш салымышкын партияның болгаш чазактың политиказында кол черни ээлеп турар. Ону бадыткаары-биле Тыва АССР-ниң чурттакчы чонунуң 100 ог-бүлеге хамаарыштыр хеп чуур машиналары, электроннуг састарны, магнитофоннарны, мотоциклдерни санаарга, РСФСР-ниң ортумак деңнелиинден ажып турарын чугаалап болур.

ЧОННУ чурттала шөлү-биле хандырар айтырыг республикада чогумчалыг шиитпирлеттинип турар деп, В. Е. Серяков уламчылаан. Бо беш чыл дургузунда 100 муң дөрбелчин метр чурттала шөлү чыл санында ажыглаалга кирип келген. Чурттаалга фондузу өзүп, хоорайлар болгаш суурлар чаагайжып турар. Амгы үеде бир чурттакчыга хамаарыштыр 9,6 дөрбелчин метр чурттала шөлү онаажып турар. Чер-чер Советтериниң чурттала фондуларының суг болгаш канализация-биле хандырылгазы 53 хуу, төп одаалга-биле—55 хуу, изиг суг-биле — 39 хуу чедип турар. Бо беш чылда Чаа Шагаан-Арыг, Кызыл хоорайларга, Сарыг-Сеп суурга чылыдылга күчүлери болгаш чылыг четкизи, Тожу болгаш Мөңгүн-Тайга районнарга электри күчүлери ажыглаалга кирген.

Республиканың хоорайларында суг-канализация ажыл-агыйы хөгжүп турар деп, илеткелчи уламчылаан. Суг дамчыдар черлер болгаш арыглаал тудугларын чамдык черлерде туттунуп турар. Ол ышкаш газчыдылга ажылы база уламчылавышаан. Амгы үеде 41,9 муң квартирада газ киирттинген. Ону республиканың барык бүгү чурттакчылары ажыглап турар.

Бо талазы-биле ажылда четпестер бар деп, оратор чугаалаан. Газтың дериг-херекселдериниң техниктиг ажыглалы ам-даа кошкак. Совхозтарда квартираларга газ киирер план чыл санында үстүнүп келген, баллоннар шыгжаар черлерни тударынга көрдүнген акша-хөреңги чедир шиңгээдип алдынмайн турар. Бо талазы-биле республиканың Кодээ ажыл-агый министерствозунуң четпес ажылын илеткелчи шүгүмчүлээн.

Чурттала тудугларын хандырар ужурлуг бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылында четпестерни база ол айтаан. Ылаңгыя чурттала бажыңнарының, социал-культура объектилериниң болгаш коммунал хандырылганың тудугтары оожум туттунуп турар.

Чурттала бажыңнарын септеп турарынга хамаарыштыр хомудалдар база эвээш эвес. Эрткен чылын Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин болгаш Тес-Хем районнар чурттала бажыңнары септээр планын күүсетпээшкен. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң адрезинге холбаштыр кирген хомудалдарга база В. Е. Серяков доктааган, тодаргай чижектерни адаан.

Чурттала бажыңнарының база микрорайоннарның чылыг база суг хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар хөй. Чаа бажыңнарны ажыглаалга кирген соонда сугга негелде улгадыр, а суг дамчыдар четкилер тудуу Кызыл хоорайда-даа, өске-даа черлерде оожум темпилиг чоруп турар. Дөрт чыл дургузунда аңаа көрдүнген капитал салымышкынның чүгле 54 хуузу шиңгээдип алдынган.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга чунар-бажыңнарның болгаш хеп чуур черлерниң ажылын чугаалажып көрген деп, илеткелчи уламчылаан. Ол айтырыгларны чугаалажырынга белеткеп турган үеде четпестер эвээш эвес илерээн. Хоорайның-даа, кодээниң-даа чурттакчыларын чунар-бажың-биле хандырганы РСФСР-ниң нинти деңнелинден улгадып турар, ындыг-даа болза, оларның ажылдап турары чогуур негелдеге дүүшпес болуп артпышаан. Ылаңгыя Кызылдың № 2 чунар-бажыңы хирлиг, караңгы, соок, бустаныр өрээл үзүктелиишкиннииг ажылдап келген, аргымдар чедишпейн баар чоруктар база бар. Ол ышкаш чамдык чунар-бажыңнарга саваң, эът дурбуур херексел, бустаныр ширбиил чок болгулаар. Илеткелчи чунар-бажыңы дыка кошкак ажылдап турар суурларны адаан.

Чурттала-коммунал ажыл-агый министерствозу, улус депутаттарының чер-чер Советтери чурттакчы чонну чылыг болгаш суг-биле, электри энергиязы болгаш газ-биле үзүктелиишкин чок хандырар, энергия курлавырларын камнаарынче чурттакчыларны мобилизастаар, чурттала бажыңнарын үлегерлиг ажыглаар, чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазын болгаш санитарлыг байдалын бедидер дээш тодаргай хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Коммунал ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын хөгжүдер талазы-биле он бирги беш чылда ап чорудар немелде хемчеглерге В. Е. Серяков доктааган. Кызыл хоорайның суг хандырылгазының 111 эвилээзи тудары, хонукта 22 муң кубометр суг арыглаар тудугну доозары, Туранга болгаш Чадаанага суг хандырылгазының объектизин ажыглаалга кирери болгаш өске-даа чүүлдерни кылыры чугула.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат В. Е. Серяковтуң ооң ыңай уламчылааны болза: партия болгаш совет органнарының хүн бүрү организакчы ажылының түңнелинде республиканың чонунуң амыдырал хандырылгазы база ээзи хөгжээн. Эрткен дөрт чылда амыдырал хандырылга планы 103,8 хуу күүсеттинген, 1980 чылдаазынга деңнээрге эрткен чылын ачы-дуза чедирилгези 22,3 хуу өскен. Ылаңгыя идик аймаан, телерадиоаппаратура септээр, баш дүгү таарар, мебель кылыр черлерниң ажылы экижээн. Амгы үеде министерстволар болгаш ведомстволар чурттакчыларга 480 хевириниң ачы-дузазын көргүзүп турар, оларның 70 ажылын бо беш чылда шиңгээдип алган.

Эрткен дөрт чылда Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунга берген капитал салымышкынның чартык кезиин техниктиг эде дериишкиннерге, бар бүдүрүлгелерни эде кылырынга чарыгдаан деп, оратор уламчылаан. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга районнарның, Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге шөлдерин калбарган, сес черге комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларын тургускан. Амгы үеде кодээде комплекстиг хүлээп алыышкынның 79 пунктузу ажылдап турар.

Ооң-биле чергелештир чоннуң амыдырал хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа бар. 1984 чылда бүгү адыр аайы-биле чонга ачы-дуза чедирилгези 21 рубль 27 копеек, кодээге — 13 рубль 36 копеек болган. Ол дээрге РСФСР-ниң нинти көргүзүүнден эвээштир. Бо талазы-биле эвээш көргүзүглүг болган черлерни илеткелчи адаан.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу 1984 чылда дааранылга, алгы-кеш кылыгларын септээр болгаш даараар, соодукчулар, хеп чуур болгаш дааранып машиналар септээр, чурттакчыларның чагыгы ёзугаар бажыңнар тудар база ону септээр талазы-биле планын күүсетпээн.

Кодээниң комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының четпес ажылының бир кол чылдагааны — материал-техниктиг баазаның кошкаанда. Дыка хөй пунктулар тар, эрги бажыңнарда, телефон харылзаазы безин чок черлер бар.

«Тувателерадиобыттехника» каттыжыышкынының четпестериниң дугайында илеткелчи чугаалаан. Телевизорлар септээр кылдыр кирген чагыгларны үе бүдүрүлге хуусаазында күүседип шыдавайн турар. Бедик мергежилдиг механиктер чедишпезиниң чылдагаанындан үш хонукта септээр ужурлуг ажылдарны ай дургузунда кылып турар, оон туржук чамдык телевизорларны 3—4 ай суг тудуп кээр чоруктар бар.

Кызылдың амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң база хепти химиктиг арга-биле септээр чериниң кошкак ажылын илеткелчи шүгүмчүлээн. Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде четпестерниң бир кол үнүп турар чылдагааны— кадрлар-биле кижизидилге ажылының кошкаандан, оларны бүдүрүлгеге быжыглап турарында четпестерден болуп турар.

1985 чылда Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезин 4,1 хуу бедидер ужурлуг. Ону чедип алырда чонга бараан болурунуң дептиндегелиг аргаларын чедиишкиннии ажыглаар херек.

ЧОННУ ХАНДЫРАРЫНЫҢ база бир кол адыры —садыг болгаш нинтиниң чемненилгези болур. Беш чылдың эрткен дөрт чылында күрүне садыы үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээлин 15,7 хуу, кооперация — 5,1 хуу улгаттырган. Чурттакчы чонга 15,4 муң соодукчуну, 17,2 муң хеп чуур машиналарны, 28,8 муң телевизорну, 5,5 муң чиик автомобильди болгаш өске-даа үр хуусаалыг эдилээр бараанны чонга саткан. Эът, сүт болгаш сүт продуктуларын, чуурганы, ноганы болгаш чимисти чонга садары көвүдээн, трикотажты, идикти, мебельди, электри бараанарын чурттакчылар хөйнү алган.

Садыг бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазы үргүлчү быжыгып турар. Күрүне садыының тускайжыттынган магазиннериниң шөлү 3800 дөрбелчин метрге немешкен, садыг-технологтуг 1090 дериг-херексел тургустунган, херегленикчилер кооперациязынга 10050 дөрбелчин метр шөлдү тускайлаан, 940 дөрбелчин метр чер немей ажыттынган.

Кодээниң чурттакчылары бараанны чээлиге садып алыр аргалы калбаа-биле ажыглап турар апарган. Ол арга ёзугаар 12,7 миллион рубльдиң бараанны саттынган, ол дээрге ону беш чылдаазындан хөй болуп турар. Күрүне-даа, кооперация-даа садыында бараанны садып алыкчы боду шилип алыр магазиннерниң саны немешкен.

Ооң-биле чергелештир нинтиниң чемненилгезиниң системазы хөгжүп, ооң материал-техниктиг баазазы быжыгып турар.

Ындыг-даа болза садыг хандырылгазын база нинтиниң чемненилгезин организастап турарында хөй-хөй четпестер бар. Беш чылдың дөрт чылында кооперация садыы планын күүседип шыдаваан. 1984 чылда Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Тес-Хем районнары, «Тываалтын» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизи, Хову-Аксының холушкак бараанныар садыы планнарын күүсетпээн.

Эрткен чылын республиканың чурттакчы чонунуң кижи санынга онааштыр барааны—хоорай черге — 1500 рубльге, кодээге—703 рубльге саткан. Бо дээрге РСФСР-ниң болгаш кожа крайларның база областарның ортумак деңнелинден кудуу болуп турар. Садыг министерствозунуң база Респотребсоюзтуң баазаларында бар бараанарны садыг точкалары чедир албайн турар.

Кодээ магазиннерге эң чугула бараанарның — шайның, крупа аймааның, саваның, ажыл-агыйга хереглээр чамдык бөлүүн бараанарның ховартай бээри таварылга эвес деп, илеткелчи чугаалаан. А чамдык бараанар район төптериндеен аңгы суурларже үнмейн баар фактылар база бар.

Социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар талазы-биле байдалда дүвүреңниг чүүлдер ам-даа бар. Өре-самчыгдал кылыр, акшаны болгаш бараанны оорлаар чоруктар, бараан өртээн кара туразы-биле улгаттырар, садып алыкчыларны мелегейжидер чүүлдер ам-даа чамдык черлерде таваржып турар.

Садыг бүдүрүлгелериниң болгаш нинтиниң чемненилгезиниң материал-техниктиг баазазында чамдык чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларга В. Е. Серяков доктааган. Дыка хөй магазиннер эрги, үрелир четкен бажыңнарда, ам-даа хевээр турбушаан. Ындыг черлер соок-даа, көрүш чок-даа. Мындыг четпестер улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, Респотребсоюзтуң болгаш Садыг министерствозунуң кичээнгейиниң төвүнден дүшпес ужурлуг.

1985 чылда база он бирги беш чылда садыг болгаш нинтиниң чемненилгезин улам-на экижидери-биле Кызыл хоорайга полуфабрикаттар комбинадын, садыг төвүн, универсалдыг магазинни, национал чемнер ресторанын, 240 олуттуг столованы тударын, «Саян» универмагты эде дериирин көрген. Ак-Довурактың дайынның киржикчилеринге болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга бараан болур тускайжыттынган магазинни ажыдары база көрдүнүп турар. Херегленикчилер кооперациязының штуту-биле дөрт чаа магазинни тудары, эргилерни септээри, складтарны алгыдары, нинтиниң чемненилгезинге 250 олуттуг черни тудары көрдүнүп турар.

Чоннуң садыг хандырылгазының айтырыгларын шиитпирлеп тура, бараан курлавырларын тус чериниң бүдүрүлгелериниң күзели-биле улгаттырарынче кичээнгей салдынмаан.

Илеткелчи чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниң айтырыынга база доктааган. Дөрт чылда ооң планы 102,2 хуу күүсеттинген, планга немей 6,9 миллион рубльдиң бараанны бүдүрткен. Эрткен чылдың планы база күүсеттинген, 1983 чылдаазындан продукцияны 2,2 хуу хөйнү бүдүрген. Тодаргайлаарга, планга немей 92 тонна саржагны, 594 тонна чалаң сүт продукциязын, 798 тонна далганы бүдүрген. Нинтизи-биле республика шалың фондузунуң бир рубльге онааштыр 38 копеек продукция бүдүрер турган, ону 41 копеекке бүдүрген. Ооң-биле чергелештир Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелери бо талазы-биле чыл планын күүсетпээн. Дыка хөй бүдүрүлгелер, каттыжыышкыннар, министерстволар ассортимент талазы-биле планын күүсетпээн.

Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрер талазы-биле даалга күүседиишкинге хожудаашкын болдуруп турар черлерни — республиканың Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозун, Кызылдың алгы заводун, Туранның, Ак-Довурактың, Хову-Аксының хлеб заводтарын илеткелчи шүгүмчүлээн. Ол ышкаш Кызылда бүдүрүлге күчүлерин база оожум темпилиг шиңгээдип ап турар, хлеб база хлеб-булочка кылыглары магазиннерже үзүктелиишкинниг, кудуу шынарлыг кирип турар. Кызылдың пиво заводунуң коллективи ээриртпес суксунну чедир бүдүрбейн турарындан хомудалдар база эвээш эвес.

Сүт заводунуң ажылы нинтизи-биле эки-даа болза, садыг четкилеринге бээр чамдык продуктуларын чедир бербейн турар. Чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниче мынчага чедир кирбээн черлерге «Төлүг кезектери» комбинат, Тываның электри четкилери, геология шинчилел экспедициязы хамааржыр.

НИИТИНИҢ транспорту бо беш чылдың эрткен чылдарында дыка хөгжээн деп, илеткелчи уламчылаан. Ооң бүгү хевирлери-биле хонукта-ла 110 муң пассажирни аргыштырып турар. Автобустарның болгаш таксилерниң саны чыл санында немежип келген. Амгы үеде автобус барбас хоорайлар, суурлар барык чок. Кызылда чаа автовокзал, Хандагайтыда чаа автостанция туттунган, билеттер садарының дешпилгелиг аргаларын шиңгээдип алдынып турар.

Ындыг-даа болза, четпестер база бар деп, илеткелчи чугаалаан. Ооң түңнелинде пассажирлер чоптуг хомудалдарны кирип турар. Чүгле 1984 чылда безин партия, совет органнарже, республика солуннарының редакцияларынче 65 хомудал кирген. Оларда автобустарның үнер графигин сагывайн турарын база өске-даа хажыдымышкыннарны айыткан.

Автовокзалдарда болгаш станцияларда пассажирлер хандырылгазының культуразы база дыка кудуу. Айтырыг — харыы албаны чүгле Кызылда кылдынган, өске черлерде чок. Автостанцияларда ындыг черлер ам-даа кылдынмаан, пассажирлер дыштаныр чер чок.

Автоорукларның багайындан чамдык черлерже баар маршруттар хагдынган. Бо талазы-биле республиканың оруукчуларының сорулгаларынга ол доктааган.

Республиканың агаар оруун хөгжүдеринге 1981—1984 чылдарда эвээш эвес түңну куру... үндүрген. Агаар транспорту ол үеде 18,4 муң тонна улус ажыл-агыйының чүъгүн сөөрткен, 665,2 муң пассажирни аргыштырган. Эрзинде, Бүрен-Бай-Хаакта, Кызыл-Мажалыкта чаа бажыңнар туттунган. Авиабүдүрүлгеде чаа-чаа самолёттар болгаш вертолёттар кээп турар.

Ындыг-даа болза, пассажирлерни аргыштырарының культуразы чогуур деңнелге чедир бедивейн турар деп, В. Е. Серяков шүгүмчүлээн. Ол талазы-биле сагыш салыр чүүлдерге ол доктааган.

Хем транспортунуң талазы-биле чедиишкиннер болгаш четпестер база бар. Пассажирлер аргыштырылгазын ук хевир көвүдеткен-даа болза, материал-техниктиг баазазының кошкаандан ооң хөгжүлдези соолгу үеде доктаай берген.

Республиканың харылзаа ажылдакчылары он бирги беш чылдың эрткен чылдарында «Экран» системалыг беш ретрансляторну ажыглаалга киирген. Радиорелелиг шугумнарга Төп телевидениениң ийи программазынга чаа дөрт ретрансляторну тургускан. Амгы үеде республикада улуг күчүлүг үш телестанция, ортумак күчүлүг 11, биче күчүлүг 36 ретранслятор ажылдап турар. Чурттакчы чоннуң 91,1 хуузу Төп телевидениениң бирги программазын көрүп турар.

Хамаатыларның бажыңнарында телефоннарның саны 1980 чылдаазынга деңнээрге 1,3 катап хөй апарган. Туранның, Кызыл-Мажалыктың автоматтыг телефон станцияларын алгыткан. Эрзинде, Таңдыда, Улуг-Хемде АТС-тер туттунган.

Ындыг-даа болза, харылзаа ажылында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа бар деп, В. Е. Серяков уламчылаан. Харылзаа объектилерин тударынга тускайлаан капитал салымышкыннар бүрүнү-биле шиңгээдип алдынмайн турар. Чагаа-бижиктерни өй-шаанда чедирбес фактылар ам-даа бар.

Чонну одаар чүүл-биле хандырар талазы-биле айтырыгда чедир шиитпирлээр ужурлуг чүүлдериниң хөй. Хөмүр-даштың кыжын сөөртүр чорук чанчыл апарган. Чурттакчыларны ыяш-биле хандырар хемчеглер чедир боттанмайн турар. Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Эрзин, Өвүр районнарының чурттакчыларын одаар чүүл-биле хандырып турары негелдеге четпес.

МАЛЧЫННАРНЫҢ амыдырал байдалын экижидер, оларның хандырылгазын үзүктелиишкин чок болдурар талазы-биле республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының кылып турар ажылынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы доктааган. 1981—1984 чылдарда совхозтарга 119 муң дөрбелчин метр чурттала шөлүн, 104 чунар-бажыңны, 650 орунунг уруглар садтарын ажыглаалга киирген, 536 малчынның турлаан электрижиткен.

Хөй-хөй совхозтарның удуртукчулары малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш хемчеглерни ап турар. Аңаа чижек кылдыр илеткелчи «Тиилелге» совхозту адаан. Ында сүт-бараан фермазында столованы ажыткан, хүн бүрүнүң продуктузун садып алыр ларёк база ажылдап турар. Ол чорук саанчыларның болгаш кадарчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидеринче идиги берген. «Кок-Тей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Өөк», В. И. Ленин аттыг, «Большевик» совхозтарның сүт-бараан фермаларының кызыл-булуңнарын дерээн көрүштүг. С. К. Тока аттыг, «Коммунизмниң херели», «Октябрь 30 чылы» совхозтарда малчыннарның уруглары турар албан черлери дүн-хүн чок ажылдап турар.

Тес-Хем, Таңды, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарының садыг болгаш амыдырал хандырылга албанының ажылдакчылары малчыннарже ховар барып турар деп, илеткелчи шүгүмчүлээн. Автомагазиннер графигин болганчок үзүп алыр, кээр-даа болза, чамдык эргежок чугула бараанар чок болур. Ооң уламындан малчыннар үе-шагын чидирбишаан, аъш-чем база өске-даа бараанар садып алыры-биле совхозтар, районнар төптеринче барып турар.

Республиканың чурт үлетпүрүнүң ажылдакчылары малчыннарга таарыжыр өглерниң, биче хемчээлдиг мебельдиң бүдүрүүшкүнүн чогуур негелдезинге чедирбейн турар деп, илеткелчи уламчылаан. Ыяш ажыл-агый министерствозу шаак, терге, дуга кылыр ажылын шуут уткан. Малчыннар аалдарынга одаар чүүл чедирилгези үстү бээр таварылгалар ам-даа бар.

Культура - чырыдымышкын болгаш медицина ажылдакчыларының малчыннарның саанчыларының ховар ... Малчыннарга солуннар, журналдар чедирилгези база хожудаашкынныг.

(Төнчүзү 3-кү арында).

(Илеткелди кызыра парлаан).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжының бирги сессиязы

(Эгези 1-ги арында).

Мал ажылын шалыичы фронт деп адап турар болганда бо адырга хамаарыштыр алган даалгазын министерство, ведомство бүрүзү ыяап күүсеткен турар ужурлуг. Ылангыя мал кыштаглаашкынының чединмезиниң эрттирери — амыдырал хандырылга, садыг, культура, медицина ажылдакчыларындан дыка хамааржыр. Малчыннарның амыдырал байдалынче кичээнгей салыры —Советтерниң депутаттарының кол хүлээлгези болур.

ЧОННУҢ медицина болгаш культура хандырылгазы — Советтерниң база бир чугула сорулгазы. Бо талазы-биле тодаргай ажылдар кылдынып турар. 10 муң чурттакчыга онааштыр 34 эмчи, 112 тускай ортумак эртемниг медицина ажылдакчылары ажылдап турар. 1984 чылда Кызылга уругларның соматика эмнелгези, Чадаанага поликлиника, Чаа Шагаан-Арыгга уруглар корпузу болгаш өске-даа тудуглар ажыглаалга кирген. Дериг-херекселдерни эвээш эвес түңге саткан. Бо бүгү чүүлдер медицина хандырылгазының шынарын болгаш культуразын бедидер арганы берип турар.

Ындыг-даа болза, чоннуң кадыын камгалаар талазы-биле ажылда четпестер база бар. Эмчи шинчилгелери, профилактиктиг көрүлделер долузу-биле күүсеттинмейн турар, эмчи хүлээлгезин хажыдар чамдык фактылар ам-даа бар. Чамдык эмнелге албан черлери эргижирээн бажыңнарда. Эмнелге комплекстериниң, кемелде тудугларның тудуунуң темпизи кошкак.

Илеткелчи бо талазы-биле республиканың Кадык камгалал министерствозунуң сорулгаларынга доктааган.

Культура болгаш спорт албан черлериниң ажылын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер алдынып турза-даа, олар ажылчы чоннарның дыштанылгазының ёзулуг организакчылары болуп шыдавайн турар деп, В. Е. Сериков уламчылаан. Дыка хөй клубтар кышкы үеде соок, оон түңнелинде киноустановкалар анаа турар чоруктарга таваржыр. Эрткен чылын 1417 анаа туруушкун болган. Моон-даа өске чылдагааннардан Кинофикация талазы-биле күрүне комитеди чоннуң кино хандырылгазының планын күүсетпейн келген.

Чамдык күүскомнар культура-чырыдыышкын ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле кошкак кичээнгей салып, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турар.

Илеткелчи Күш-культура болгаш спорт комитединиң ажылынга хамаарыштыр чамдык шүгүмчүлелдерни кылган.

ХАНДЫРЫЛГА адырының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылында четпестерниң чылдагаазы министерстволарның, ведомстволарның болгаш чер-чер Советтерниң талазындан удуртулганың кошкаанда.

Ындыг социал айтырыгларны шиитпирлээринге Советтерниң доктаамал комиссияларының ролю аажок улуг. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарының, Кызыл хоорай Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылы элээн эки. Тес-Хем, Өвүр, Таңды районнарда Советтерниң доктаамал комиссиялары үстүнде черлерден үлегер алыр болза эки.

Хандырылга адырында кадрларның билиг-мергежилинден, оларны шын хуваарыкдан база таарыштыр тургузарындан ажыл-херектиң чединишкини дыка хамааржыр деп, В. Е. Сериков уламчылаан. Ынчангаш, ол айтырыгже кол кичээнгейни салыр херек. Удуртукчу ажылдакчыларны шилип тура, мурнунда идегел шынзыктырбаан эштерни томуйлаар чоруктар ам-даа бар болуп артпышаан. Хандырылга адырында мөөңнеттинген байлак дуржулганы нептередири, кижизидилге ажылын күштелдирери чугула.

Хандырылганың культуразын бедидери — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы социал программаның чугула кезээ болур дээрзин илеткелчи түңнелинде онзалап айыткан.

Илеткел сөөлүнде саналдар эгелээн.

• • •

Индирде улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы, депутат **М. К. Дамчай**. Бистиң партиявыстың Төп Комитединиң ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлери болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Михаил Сергеевич Горбачевтуң Пленумга чугаазында айтыышкыннары болгаш түңнелдерни районнуң ажылчы чоннары бир үн-биле хүлээп алган. Бии-Хем районнуң улус депутаттарының чер-чер Советтери чоннуң хандырылгазының бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртур талазы-биле чамдык ажылдарны ап чорудуп турарын ол демдеглээн. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын бадылап, ооң күүселдезиниң түңнелдерин үндүрүп тура, бо адырларны хөгжүдер болгаш ооң ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерже улуг кичээнгейни салып турар.

Районнуң хандырылга бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында район Советиниң 17, Туран хоорай Советиниң 17, улус депутаттарының Советтериниң 23 депутады ажылдап турар. Садыг, амыдырал хандырылгазының, кадык камгалалының бүдүрүлгелеринде чоннуң хандырылгазының депшилгелиг хевирлерин нептередир турар. Малчыннарның культура, медицина, амыдырал болгаш садыг хандырылгазының талазы-биле комплекстиг бригадалар доктаамал үнүүшкүннерин кылыры чанчыл апар чыдар.

Районда чонга 17 хевирниң ачы-дузазын чедирип турар. Эрткен чылын районнуң чурттакчы чон бүрүзүнге онааштыр 24 рубль 60 копеектиң, а кедээ черлерге—23 рубль 16 копеектиң ачы-дузазын чедирген. Ажылда чедишкиннер-биле чергелештир чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Сөөлгү ийи чылда чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр ачы-дуза чедирериниң темпизи кудулаанын, харылзаа белдири сула ажылдап турарын депутат М. К. Дамчай демдеглээн.

— Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжының бирги сессиязын чурттаалга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары багай эвес көргүзүглерлиг уткаан. Бо чылдың эрткен ийи айларында бүдүрүлге планнары колдуунда-ла күүсеттинген — деп, республиканың Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министри, депутат **В. М. Еремеев** саналынга чугаалаан. Ынчалза-даа чурттаалга тудуунуң талазы-биле планнарны керээлиг организациялар доктаамал күүсетпейн келген. Кызыл хоорайга чурттаалга фондузунуң капитал септелгезиниң планы чылдан чылче күүсеттинмейн келген. 1984 чылда хоорайга чаңгыс-даа чурттаалга бажыңы септеттинмээн.

Төпчүткен чылыг хандырылгазының хөгжүп турары-биле Кызыл хоорайда 32 үүрмек котельнаяларны немей хаган. Беш чылдың эрткен дөрт чылдарында республикага газты 6500 бажыңнарга киирген. Республиканың бүгү хоорайларында болгаш район төптеринде чунар-бажыңнар болгаш хеп чуур черлер ажылдап турар. Чаа тургустунган Сүт-Хөл районга чунар-бажың болгаш хеп чуур черни тударын төлевилеп турар деп, депутат чугаалаан.

Даразында Өвүр районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде даараникчы, депутат **Л. К. Монгуш** сөс ап чүве чугаалаан. Районнуң ажыл-ишчилери эрткен чылын чединишкинниг ажылдааны, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чединишкинниг күүсеткен. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлячөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканын, «Торгалыг» совхоз Бүгү-российяның социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканын ол чугаалааш, амыдырал хандырылга ажылдакчыларының бо күш-ажылчы тиилелгеге киирген улуг-хуузун демдеглээн.

Чоннуң чагыгларын хуусаазында эки шынарлыг кылып бээри— амыдырал хандырылга ажылдакчыларының бир кол сорулгазы. Ынчангаш эки ажылдаар ужурлуг бис деп, ол чугаалаан. Районнуң чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелели чугула эт-херекселдер септээр мастерлерни өөредип алыр, оларны ажылга быжыглаар талазы-биле четпес ажылдаар турарын база ол ышкаш шактар, телевизорлар, соодукчулар, радиоаппаратура септелгезинде саадааашкыннар бар болуп турарын ол шүгүмчүлээн.

СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары депутат **В. С. Очур-оол** СЭКП ТК-ның ээлчег чок март Пленумунуң шиитпирлерин районнуң ажылчы чонунуң изиг чүулдүгүүшкүн-биле хүлээп алганын саналының эгезинге чугаалааш, 1984 чылдың күрүне планнарын күүседир дээш районнуң ишчилериниң канчаар ажылдааннынга доктааган. «Тиилелге» совхозтуң ажылишчилериниң ажылы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле демдеглеттингенин ол чугаалаан. Оон аңгыда эрткен чылын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профэвлячөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң ийи Кызыл тугун чаалап алган. «Көк-Тей» совхозтуң, Кызылдың куш фабриказының ишчилери база эрткен чылын эки көргүзүглерлиг ажылдаан. Ол көргүзүглерни чедип алырынга район Советиниң, Каа-Хем суур, кедээ Советтериниң организакчы ажыл-чорудулгазы кол черни ээлээнин депутат демдеглээн.

Районда чурттаалга бажыңнарының туттунуп, ажыглаалга кирип турарының темпизи оожум. Бо айтырыг малчын коданнарга база хамааржыр, өглерде чурттап турар малчын өг-бүлелер бар. Оон-биле кады малчын коданнарны электри чырыы-биле хандырар айтырыг бүрүн шиитпирлеттинмээн.

Садыг, нитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчылары хандырылганың бедик культуразын чедип алырынче углаган хемчеглерни ап турза-даа, ол ам-даа үениң негелдезинге дүүшпес. Районнуң чонунуң амыдырал хандырылгазында бар эки чүүлдерни депутат саналынга демдеглевишаан, четпестерни, ылангыя малчыннарның амыдырал хандырылгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар чүүлдерни айыткан. Амыдырал хандырылгазының он сес хевириниң ачы-дузазын районнуң чону долу албайн турар, чамдык чагыглар кордүнген хуусаазында күүсеттинмейн турар. Районда телефон, почта харылзаазы база негелдеге дүүшпес.

Эрзин районда Ленин аттыг совхозта нитиниң малының кыштаглаашкын эртип турарының байдалын ол совхозтуң хоййжузу депутат **Н. Д. Өөвей** саналынга чугаалааш, кедээ ишчилерниң амыдырал хандырылгазын мыда канчаар организастап турарының дугайын чугаалаан. Чурттакчылыг черлерден ыраак-узакта чурттап, ажылдап турар малчыннарның амыдырал, садыг хандырылгазынче улуг кичээнгей угландырарының чугулазын ол демдеглээн. Кедээ ишчилерниң хандырылгазын экижидер хемчеглер алдынып турза-даа, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Депутат ол четпестерни саналынга адаан. Чижээ, автомагазиннерниң малчыннарга эккеп садып турар бараанарының ассортиментизи кызыы, ылангыя уруглар хеви эвээш келир. Нитизи-биле чугаалаарга, чугула херегселдиң бараанары-биле хандырылга негелдеге дүүшпес. Ам малчын коданнарда чурттаалга бажыңнарынга хамаарыштыр чугаалап көрейн деп, депутат уламчылаан. Малчыннар колдуунда өглерде чурттап турар. Малчын коданнарга чурттаалга бажыңнары тудар айтырыгже шоолуг-ла кичээнгей угландырбайн турар, оон-биле кады коданнарны электрижидер айтырыгны чогумчалыг шиитпирлеп көөрү чугула деп бодаар мен. Бистиң аравыста аныяктар эвээш эвес. Оларны хөй ажылынга быжыглаар сорулга-биле үстүнде айтырыгларны шиитпирлеп, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула.

Республика эмнелгезиниң травматология салбырының эргелекчизи депутат **В. А. Верещагин** саналынга республиканың кадык камгалал албан черлериниң материал-техниктиг баазазының быжыгып турарын тодаргай чижектерге көргүзүп чугаалаан. Кызылда уруглар поликлиниказын, Ак-Довурак хоорайда уруглар эмнелгезин ажыглаалга киирген. Чаа Чаа-Хөлде болгаш Чаа Шагаан-Арыгда эмнелге комплексизиниң бирги ээлчээн дужааган. Туттунуп турар эмнелгелер база бар. Кадык камгалал албан черлериниң материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле алдынып турар ол бүгү хемчеглер эмчи хандырылгазының культуразын бедидеринге идиг болуп турарын ол демдеглээн.

Республиканың эмнелге-профилактика албан черлери аарыгны тодарадыр, эмнээр аппаратуралыг. Район төптеринде эмнелгелерде диагноз тургузар рентген, электрокардиограмма болгаш өске-даа аппараттар ажылдап турар. Ол чүүлдер эмнээшкинни шынарлыг чорудар арганы берип турар. Эмчи кадрларны белеткээр талазы-биле боттуг хемчеглер алдынып турар. Национал кадрларны белеткээр айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинип турар.

Республиканың эмчилери медицинаның чединишкиннерин ажыл-херекке ажыглап, нептередирин практикалап турар. Санитар авиациязының салбырын республика эмнелгезиниң чанында организастааны-биле районнарга эмчиниң дүрген дузазын чедирери экижээн.

Депутат бодунуң удуртуп турары травматология салбырының ажылынга база доктааган.

Чоннуң медицина хандырылгазында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар дээрзин депутат саналынга чугаалаан. Аңаа хамаарыштыр чурттакчы чондан чөптүг хомудалдар кирип турар. Эмчи дузазын дүрген чедирерин саазады бээр, кижилерге кичээнгей чок ийи чаңгыс чоруктар бар. Ону болдурбазының хемчеглери алдынып турар. Эм-биле хандырылгада четпестер база бар. Оон-биле кады чамдык черлерде профилактиктиг хемчеглерни организастап турары негелдеге ам-даа дүүшпезин депутат чугаалаан.

Кызыл хоорукүскомунуң даргазының бирги оралакчызы **В. П. Осипова** сөс берген. Найысылалдың чоннуң хандырылга бүдүрүлгелери болгаш организацияларының ажылчы чоннарының хандырылгазын экижидер дээш чамдык ажылдарны он бирги беш чылдың баштайгы чылдарында кылганын оратор демдеглээн. Садыг болгаш нитиниң чемненилге коллективтери чоннуң эргежок чугула херегсел бараанары база аъш-чем-биле хандырар дээш элээн ажылдарны чоруткан. Садыгларның материал-техниктиг баазазы быжыгып орар, садыглаашкынның депшилгелиг аргаларын ажыглап турар. Чонга ачы-дуза чедирери эрткен чылдардан экижээн. Автомобиль, агаар, хем транспортунуң ажылында чамдык чаартылгалар бар. Хоорай чурттакчыларының чурттаалга байдалын, эмчи хандырылгазын экижидер дээш хоорукүском, ооң килдистери, депутаттар хемчеглерни ап турарын чугаалаан.

Чурттакчы чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле ап чоруткан хемчеглер ам-даа негелдеге четпезин бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле ол айыткан. Хоорайның чамдык бүдүрүлгелери чоннуң херегсел бараанарын бүдүрер планныг онаалдаларын күүсетпейн турар, чамдыктарының бүдүрген продукциязының шынары куду болуру уламчылавышаан. Ылангыя алгы, балык, хлеб заводтары багай продукцияны берип турар. Оон уламындан дыка хөй продуктуларны браактап келген. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни ээрениң хемчеглерни хоорукүском ажылдап кылган, ону күүседириниң хемчеглерни ап турарын база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжының бирги сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү-ле хемчеглерни алырын ол чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң коллективтери он бирги беш чылдың дөрткү чылында канчаар ажылдааның ооң министри депутат **К. Х. Шавыраа** саналының эгезинде аналистеп чугаалаан. Нитизи-биле олар бердинген планныг онаалдаларын күүседип, садыглаашкынның культуразын бедидер, ажылчы чоннарны чугула херегселдиң бараанары-биле үзүктел чок хандырар дээш болдунар-ла хемчеглерни ап турарлар. Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир министерствонуң ажыл-чорудулгазында четпестерни министр айыткан.

Тыва АССР-ниң чурт улеткүрүүнүң бүдүрүлгелери чоннуң херегсел бараанарын бүдүрер планныг онаалдаларын алгаш, ону күүсетпейн турарын ол шүгүмчүлээн. Ол ышкаш Кызылдың улетпур бүдүрүлгелеринге чоннуң херегсел бараанарын бүдүрер даалгаларын берген хирезинде ону күүседир дээш чогуур организастыг, дээштиг ажылды чорутпайн турарын четпес деп айыткан. Оон уламындан биске бүдүрүп ап болгу дег бараанарны республикадан дашкаар черлерден сөөртүр ужурга таваржып, улуг чарыгдалды үндүрүп турар. Ол ышкаш туййбу, чугай, соңга, хаалга рамалары болгаш өске-даа тудугга херегләэр материалдар чедишпес болуп келген.

Ажылчы чоннарның хандырылгазын экижидер дээш Садыг министерствозу моон соңгаар кандыг ажылдарны чорударын депутаттарга ол дыңнаткан. Ылангыя садыглаашкынның депшилгелиг аргаларын, мурнакчы дуржулганы, бригада керээзин нептередир, организастыг чорукту, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, өре-самчыгдал кылырынга удур шыңгыы демиселди чорудар.

Чоннуң амыдыралының деңнели бедидеринге хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни садыг ажылдакчылары кылырын ол бүзүреткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжының бирги сессиязы амыдыралчы чугула айтырыгны чугаалажып турарын саналының эгезинде Бай-Тайга райкүүскомунуң даргазы депутат **В. Х. Сүге-Маадыр** демдеглээн. Райкүүском болгаш чер-чер Советтерниң күүскомнары чоннуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларын экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып турар. Культураның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң, садыгның, чурттаалга тудуунуң, амыдырал хандырылгазының объектилери чыл бүрүде районда немежип турар. Амгы үеде совхоз бүрүзүнде хүлээп алыышкын пунктулары бар.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер дээш ап турар ажылдар негелдеге четпес, ооң херегселин долу хандырып шыдавайн турар. Малчын коданнарда электри шугуму кииртинмээн, олар газты ажыглавайн келген. Телевизор, радио аппараттарын септээр специалистер чок болганындан үрелген-даа бол септеп ап болур телевизорлар, радиоприемниктер анаа чыдар. Ол ышкаш садыгларга бичии телевизорлар, брезент, радиоприёмниктер батареялары келбейн турарын шүгүмчүлээн.

Райкүүском, чер-чер Советтери чоннуң амыдырал хандырылгазын улам экижидери-биле сессияның шиитпирлерин удуртулга болдурган, эки ажылдаарын ол бүзүредип чугаалаан.

Даразында Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы депутат **М. Д. Ондар** сөс алган.

— Чоннуң хандырылгазынга автомобиль транспорт улуг рольду ойнаар —деп, ол чугаалаан. — Ынчангаш бистиң автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи боттарының даалган ажылынга ак-сеткилдиг чорууп көргүзүп, улам шудургу ажылдап турар. Бо хүннерде СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыш коллективте калбарган.

Бистиң бригадавыста 13 кижи ажылдап турар. К[illegible] бүрүзү планныг онаалдазын чединишкинниг күүседир, камгалага чурумун сагыыр, чонга чөлептиг бараан болур дээш бүгү күжүн мөөңнеп турар. Эрткен чылын 12 тонна кывар-чаар материалдарны, 5 комплект дугуйну, 1200 рубльдиг артык кезектерни камнап алдывыс.

Чединишкиннеривис хөй, ынчалза-даа чамдык четпестер эвес болза, нити күш-ажыл оон-даа бедик турар ийик. Чолаачыларның боттарындан хамааржыр-даа, хамаарышпас-даа чылдагааннардан ажыл шагының чидириин болдуруп турар-дыр бис дээш чижек кылдыр ол хөмүр-даш разрезинге машинаашкынарны чугаалаан.

Автобүдүрүлгениң удуртукчуларының, ында хөй-нити организацияларының ажылдакчыларының негелде чогуудан күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар бар. Ол ышкаш бригада эргезин шиитгээдип ап турарывыс база четпес.

Улус депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазы **И. Ф. Молчанов** районнуң ажылчы чоннарының эрткен чылда чедип алган чединишкиннеринге доктааган.

Районнуң хандырылга бүдүрүлгелеринде база чединишкиннер бар. Чоннуң амыдырал хандырылгазының, чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының, пассажир аргыштырылгазының, харылзааның ажылдакчылары дөрт чыл планын чединишкинниг күүсеткеннер. Эрткен чылын Чаа Шагаан-Арыгга арыглаал тудуун, сүт дамчыдар хоолайны, Чаа Чаа-Хөлге котельнаяны тутканбис, Чаа Шагаан-Арыгда энергия черниң чаа албаны ажыттынган. Соңгукчуларның чагыгларын ёзугаар хандырылга объектилери элээн хөй туттунган.

Ындыг-даа болза, бо талазы-биле ажылда четпестер база бар деп, ол уламчылаан. Улус депутаттарының район Советиниң күүскому, Шагаан-Арыг хоорай болгаш Көдээ Советтерниң күүскомнары хандырылга албанының ажылдакчыларындан чогуур негелде тургуспайн турарындан чамдык хомудаашкыннар болуп, чурттакчыларының хомудалдарын болдуруп турар. Чоннуң негелдезин хандыр өөренип көрбейн турарындан Улуг-Хем райпозу, «Найырал» совхозтуң ажылчын кооперациязы планын күүсетпейн турар. Оларның магазиннеринде склоттарда бар бараанар чок, ассортимент кызы болуп турар.

Бо четпестерни чайладып, бистиң районга хамаарыштыр маңаа үнген шүгүмчүлелдерден түңнелдерни үндүрүп, моон соңгаар ажылывысты экижидер бис деп, ол түңнелинде чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязының даргазы А. Ч. МОНГУШТУҢ илеткели

Бо чылдың февраль 24-те РСФСР-ниң Дээди Совединге, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге болган соңгулдалар республиканың ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы кедурлүүшкүнүнүң байдалынга болуп эрткен деп, А. Ч. Монгуш чугаалаан.

Мурнунда болган соңгулдалардан бээр эрткен үеде Тываның ажылчы чоннары экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге чаа-чаа чединишкиннерни чедип алган. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл дээш эрткен чылын республиканың районнарының болгаш өске-даа коллективтерниң чаалап алган бедик шаңналдарының дугайында илеткелчи чугаалаан.

Соңгулдалар социалистиг демократияның тиилелгезиниң көргүзүү болуп, партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвин бадыткаан.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бо хүннерде СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачёвтуң аңаа чугаазын улуг кедурлүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш партияның база күрүнениң иштики, даштыкы политиказын деткип турарын илергейлеп турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыжынга соңгулдалар талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының дыңнадыын ёзугаар соңгукчуларның даңзызынга 155122 кижиниң адын кирген, олардан 155043 кижи, азы 99, 95 хуузу бадылаашкынга киришкен. Кандидаттар дээш 154885 соңгукчу азы 99, 90 хуузу бадылаашкынын берген. Бүгү 130 округка бадылаттырган кандидаттарны соңгукчуларның эң улуг нуруузу бадылаан.

Коммунистерниң болгаш партиже кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылап тура, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдер, ажылчы чоннуң чаагай чоруун бедидер, тайбыңны болгаш делегейге айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле хөй талалыг, үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын бүрүну-биле деткип турарын илергейлээннер деп, илеткелчи чугаалаан.

Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче бистиң Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы национальныгларының төлээлери: орустар, тывалар, украиннер, белорустар, буряттар болгаш өскелер-даа соңгуткан дээрзин Мандат комиссиязы демдеглээн. Ол дээрге ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң, совет улустуң найыралының болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң, бистиң чуртувуста бүгү национальныгларның болгаш биче улустарның дең эргезиниң бадыткалы. Республиканың Дээди Совединде ажылчын ангының болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның төлептиг төлээлери соңгуткан.

Чоннуң бүзүрелин чаалап алганнарның аразында ажылчыннар 66 кижи, азы 50, 77 хуу. Ол дээрге боттарының дааңдырган ажыл-херээн ак сеткилдиг күүседип чоруур мурнакчылар-дыр. Депутаттарның аразында 44 кижи кедээ ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларының ажылдакчылары. Олар шупту кедээ ажыл-агыйның билдилиг организакчылары, боттарының ажыл-херээн тергиин эки билир кижилер болур.

Республиканың Дээди Совединде партия, совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары, бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының удуртукчулары, культураның болгаш эртемниң, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының ажылдакчылары бар. 64 депутат чазактың шаңналдарының эдилекчилери, бир кижи —Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады, бир кижи—Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Бо чыышта соңгутканнарның аразында херээженнер 53 кижи, азы 40, 77 хуузу. Ол ышкаш аңгы-аңгы хар назылыг кижилер соңгуткан: 30 хар чедир назылыг депутаттар — 22, 31 хуу, 31-ден 50 хар чедир назылыг — 51, 54 хуу, 51-ден 60 харга чедир — 21, 53 хуу, 60-дан өрү назылыг 6 депутат бар болуп турар.

Депутаттарның эртем-билии база ниизы-бүрү. Дээди болгаш ортумак эртемниглер 80 хуу, эртем кандидады 4 кижи бар. 77 депутат СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, 23 кижи комсомол кежигүнү.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгуткан состав республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының мурнунда тургустунган айтырыгларны чединишкинниг шиитпирлеп шыдаар кижилер болуп турар. Олар партияның болгаш күрүнениң даалгаларын, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чединишкинниг күүседир дээш кылыр чүүлдерге хамаарыштыр чагыгларны алганнар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының 93 чүүлүнге үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязы бүгү депутаттарның бүрүн эргелерин хынап көрген деп, А. Ч. Монгуш чугаалаан. Депутаттарга кандидаттарны бүрүткээнинин дугайында соңгулда комиссияларының протоколдарын, соңгулдалар түңнелдериниң дугайында протоколдарны болгаш өске-даа материалдарны хынап көрген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар бүгү 130 округка Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлуга дүүштүр эрткен дээрзин Мандат комиссиязы демдеглээн. Соңгулда түңнелинге хамаарыштыр хомудал Мандат комиссиязынга кирбээн.

Ынчангаш, 1985 чылдың февраль 24-те Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң соңгуткан болгаш Төп соңгулда комиссиязынга бүрүткеттинген 130 депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында саналды Мандат комиссиязы киирип тур.

А. Ч. Монгуш бо талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң чугаалажып көөрү-биле киирер доктаал төлевилелин таныштырган.

ЧУРУКТА: сессия үезинде.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазын соңгуур дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң Даргазынга Таңды районнуң Кочетово соңгулда округундан депутат Юрий Лудужапович Аранчынны соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 16.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчыларын соңгуур дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң Даргазының оралакчыларынга:

Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довурактың Төп соңгулда округундан депутат, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң мастери Надежда Базыр-ооловна Ондарны;

Каа-Хем районнуң Бурен-Аксы соңгулда округундан депутат, СЭКП Каа-Хем район комитединиң бирги секретары Виктор Абрамович Бакулинни соңгуур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 16.

Бөгүн – Чуртталга-коммунал ажыл-агыйның болгаш чоннуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

БИСТИҢ Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чурттакчы чонну хандырарының талазы-биле элээн боттуг ажылды чорудуп келген. Бүдүрүлгени хөгжүдер, коммунал-хандырылга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээлин көвүдедир талазы-биле бүгү болдунар хемчеглер алдынып турар. 1984 чылда чурттакчы чонга 12 миллион 325 муң рубль түңнүг ачы-дузаны чедирген, азы 1980 чыл-биле деңнээрге ачы-дуза чедирилгезин 43 хуу өстүрген. Чүгле 1984 чылда пландан ажыр 619 муң рубль түңнүг орулганы алган.

Бистиң шупту бүдүрүлгелеривис эрткен чылын багай эвес ажылдаан. 1984 чылда «Тувкоммунэнергонуң» коллективинге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун ийи удаа тывыскан. Бистиң ажыл-агыйывыста күрүне планын күүсетпейн турар адырлар чок деп болур. Электри энергиязын сайгарарының планы 102 хуу, чылыг энергиязын сайгарары 114 хуу, суг сайгарылгазы 102,4 хуу, газтыы—102,2 хуу, амыдырал ачы-дузазы чедирериниң хемчээли 108,1 хуу кылдыр күүсеттингилээн. Орулга планын чунар-бажыңнар 106,7 хуу, хеп чуур черлер 106,4 хуу, аалчылар бажыңнары 113,8 хуу кылдыр боттандырган.

Бүдүрүлгелерниң коллективтери чедип алдынган чедиишкиннерин быжыглаар дээш, он бирги беш чылдыг доозукчу чылын багай эвес эгелээннер. Январь, февраль айларының планнарын шупту бүдүрүлгелер күүсеткен. Чуртталга фондузунуң эмге-секселиктиг турарын болгаш ажыглалын экижидер дээш хөй ажылды чуртталга-коммунал ажыл-агыйының ажылдакчылары кылып келген. 1981—1984 чылдарда чер-чер Советтери чуртталга фондузунуң капитал септелгезин кылырынга 6903 муң рубльди шингээдип ап, планын 101 хуу кылдыр күүсеткен. Катап ажыглалче кирип турар чуртталга бажыңнарының болгаш капитал септелгениң ачызында чуртталга фондузунуң ниити чаагайжыдылгазы чылдан чылче өзүп орар. Амгы үеде чуртталга фондузунуң суг дамчыдылгазы-биле хандырылгазы 68 хуу, канализация-биле — 67 хуу, одалга-биле — 68 хуу, изиг суг-биле 61 хуу болуп турар.

Хоорайларның болгаш районнар төптериниң чаагайжыдылгазын чорудар талазы-биле улуг ажыл кылдынган. Бо сорулга-биле чүгле чер-чер Советтерниң шугуму-биле 1984 чылда 6491 муң рубль шингээдип алдынган. Чаагайжыдылга ажылынга чедип алган чедиишкиннери дээш Кызыл район РСФСР-ниң районнарының социалистиг чарыжынга тиилекчи деп санаткан болгаш аңаа РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң чаагайжыдылга дээш шилчиир Кызыл тугун база 1500 рубль түңнүг акша шаңналын тывыскан.

Бистиң ажылывыстың тодаргай чедиишкиннери илделдир. Ажылывыстың эки түңнелдери шупту коллективтерниң, ажылчын бүрүзүнүң кызымак, чогаадыкчы ажылының ачызында чедип алдынган деп санаары чугула. Бүдүрүлгениң мурнакчылары шудургу күш-ажылы-биле, даанган херээн чогаадыкчы чуткулдуг кылыры-биле онзаланып, эш-өөрүнге төлептиг үлегер болуп турарлар. Оларга оруктар тудуунуң болгаш септелгезиниң эгелелиниң автогрейдеризи А. А. Фурагинни, чаагайжыдылга комбинадының ажылчыны Н. Д. Хомушкуну, Кызылдың септелге-тудуг участогунуң бызанчы-бетонщиги А. В. Першинни, «Тувакоммунэнергонуң» электромонтеру И. Е. Домрачевту болгаш өске-даа хөй эштерни адап болур. «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң чазанычылар бригадири Юрий Моналов болгаш «Тувакоммунэнергонуң» электромонтёру Владимир Марушкин олар 1984 чылда мергежилиниң тергиини деп атка төлептиг болганнар.

Профессионал байырлалын уткуп тура, бистиң чедиишкиннеривис-биле чергележтир, ажылывысты дедир тыртып турар четпестер база барын демдеглевес арга чок.

Кызыл хоорайда болгаш районнар төптеринде чунар-бажыңнарның база хеп чуур черлерниң ажылында, чуртталга бажыңнарының ажыглалында болгаш капитал септелгезинде, газ чедирилгезинде, хоорайлар болгаш районнар төптериниң чаагайжыдылгазында ам-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдер хөй. Доозукчу чылды чедиишкинниг төндүрер дээш кылыр ужурлуг ажылывыс ам-даа эңдерик, ажыглаттынмайн турар курлавырларны эмзинге киир ажыглаар, он ийиги беш чылды эки эгелээриниң магадылалын ам тургузар ужурлуг бис.

Ажылдың участок бүрүзүнге каммалга чурумун быжыглаар дээш, материалдыг курлавырларны, оттуларны чугулду, электри болгаш чылыг энергиязын камныг, ажыктыг ажыглаар дээш ажылды күштелдирери, ажыл-агыйжы эвес, саадаргай чорукка удур эптеш чок бодуруунуң байдалын тургузары эргежок чугула. Участок, цех бүрүзүнге каммалганың хууда саныя эң чоокку үеде ажылдаары негеттинип турар.

Бистиң бүдүрүлгелеривистиң коллективтериниң организастыг чоруун бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаар талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг бис.

Бо бүгү хемчеглерни алыр болза, бар четпестерни чайладып, СЭКП-ниң XXVII съездизин, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп болурунуң бүгү аргалары бисте бар.

М. УСМАНОВ,
чуртталга-коммунал ажыл-агый министриниң оралакчызы.

ЭПТИГ БОЛЗУН ДЭЭШ

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу. Аңаа кирип келирге, ооң ниити шимелде-дерилгези кичээнгейни хаара туда бээр. Чагыкчының булуңун тывынгыр дерип тургускан. «Саян» совхозтуң кадээ ишчилеринге комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузу кандыг ачы-дуза чедирип турары ында бижиттинген. Хоорайындан ыраак чурттап турар улуска хөй эптиг. Хоорайже дудаар чүве чок, оларның ап турары амыдырал хандырылгазының ачы-дузазының хевирлери хөй. Бо пунктуну дамчыштыр радиотелеаппаратураны, амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин, шакты, идикти септедип, платьени, тонну даарадып, хептиг будуп, столду, сандайны, суугуну, аптараны база чагыдып ап болур. Бо бүгү — амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын совхозтуң ажыл-ишчилери Антонина Викторовна Неделинаны дамчыштыр ап турар. Бо комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуң эргелекчизинге ол он чыл чедир ажылдап турар. Ынчангаш чаңгыс чер чурттугларының таныыр, ажылын мактаар, а Антонина Викторовна оларның негелде-херегцелин эки билир.

А. В. Неделина совхозтуң малчын кодааннарынга график ёзугаар бо-ла чеде бээр. Ол чорааш, оларның чагыгларын чедирип бербишаан, чаа чагыгларын хүлээп алыр. Аңаа хамаарыштыр чугаалажы бээривиске, ол мынча диди:

— Мээң харылап турарым девискээрде коллдуунда аныяк малчыннар чурттап турар. Оларның херегцели улуг. Ылангыя эптиг, бичежек аптараларны, столдарны, сандайларны, демир-суугуларны, чунар-демирлерни бо-ла чагып, эккээриг диләэрлер. Чылыг хол-хаптары, ажылчын хеп дээш черле чуну чагывас дээр. Оларның чагаан ол чүүлдерин даразында келирде, аргалыг-ла болза, эккээрни бодаар бис. Ниитизи-биле малчын кодааннарже ачы-дуза чедирилгезиниң комплекстиг үнүүшкүннерин улгаткелишкин чок чорудары чугула дээрзин билир бис.

Совхозта бо пунктунуң эжин кижи бүрүзүнге ажык, ындыгда болза неделяның среда хүнү «онзагай». Чүге дизе, ол — совхозче комплекстиг үнүүшкүн хүнү. Чурукта тыртырып алыр дээн айтыкле, азы бажыңның хүүй таартып, хеп быштырып, чагыг кылыр дээн кижилер оон эжиин амыратпас.

Чагыгның күүселдезиниң хуусаазы, ону кылганының шынары — чугула айтырыг. Ону сонуургадывыс. Амыдыралдың нарын дериг-херекселдерин, идикти, шактарны септедири-биле районнуң бүдүрүлге эргелелинче чорудуптар. Чагыкчының киирген чагыының көрдүнген хуусаазында күүселдези дээш Антонина Викторовнаның сагыш-сеткили ол бүтпээже оожургавас. Бүдүрүлге эргелели-биле харылзашкан, чагыгның «салым-чолун» болганчок-ла айтырган, сонуургаан турар.

Чагыгның күүселдезинге саадаашкыннын кайы хире болу бээрин айтырарывыска, мынча деп харылады:

— Комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларындан барган чагыгларны районнуң бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары арга-ла бар болза, саадатпазын бодаар улус. Хамык чүве артык кезектен, үрелиишкинниң байдалындан кончуг хамааржыр. Артык кезек бар болза, мастерлер саадатпас, телевизорун, соодукчузун, хеп чуур машиназын оозун улуг-ла дизе, 7-10 хонук иштинде ап алыр. Бүдүрүлгеде байдалдан-на улуг хамааржыр. Артык кезек чогундан күүселдези саадап турар чагыглар чок эвес, бар.

А. В. Неделина ажылынга шыңгап-ла кызымак кижи. Ол эрткен чылын база эки ажылдаан, кедээнии чонунга ачы-дуза чедирериниң чыл планын ажыр боттандырган болгаш районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларының эргелекчилериниң аразында социалистиг чарышка мурнакчыларын одуруунче кирген. Чыл түңнели-биле оон эки ажылы вымпел-биле демдеглеттинген.

В. КУУЛАР.
Бии-Хем район.

ЧУРУКТА: септедири-биле эккелген хеп чуур машинаны А. В. Неделинаның хүлээп ап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Ш к о л а б о л г а ш а м ы д ы р а л

УРУГЛАРГА ТААРЫМЧАЛЫГ КЫЛДЫР

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазында башкыларының билиг-мергежилин бедидер, кадыкшылын быжыглап, дыштанылгазынче сагыш салыры көрдүнген. Ол ёзугаар чамдык хемчеглерни бистиң республиканың улус өөредилге органнары ап чорудуп турар. Бо чоокку хүннерде безин республиканың школаларының интернат эргелекчилериниң бир ай хуусаалыг семинары дооступ турар. Ук башкылар өөренмишаан, профилакторийге кадыын экижидип, дыштанганнар. Башкыларның ажылы, дыштанылгазы дээш сагыш салып турарынга өөрүп турар бис.

Интернат эргелекчилериниң, ооң ажылдакчыларының ажылы база онза харыысалгалыг. Интернаттарга уруглар өөредилгеден дашкаар үеде хөй үе-шагын эрттирер болгай. Аңаа бүгү байдал таарымчалыг болбас болза, уругларның чурттаарынга, бот-кичээл кылырынга, хостуг үе-шагын чаа эрттиреринге берге апаар. Ынчангаш интернаттарның ажылын моон соңгаар улам бедик деңнелче көдүрери үе негеп турар. Республиканың школаларында амгы үеде ажылы мээзи эки деп санадып турар интернаттар бар. Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалыктың, Бии-Хемниң Ходыңда, Каа-Хемниң Сарыг-Септе, Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажында, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадырда дээш өске-даа интернаттарның ажылы эки.

Чамдык интернаттарның ажылы негелдеге база дүүшпейн барып-лаар. Школалар удуртукчулары болгаш ол ажылды холу-биле тудуп кылып турар кижилер харыысалгазын бодап, сагыш салыры чугула апаары билдингир. Интернаттарның чамдыктарының материалдыг базазы экиживейн турар. Ол айтырыгны чогуур организациялар кичээнгейге алыры кончуг чугула.

Кадрлар талазы-биле алыр болза интернаттарда байдал эки эвес, ында ажылдап турар улустуң чамдыызы херек талазы-биле тускай эртем-билиг чок улус-даа ажылдап каар болур. Херек кырында бо айтырыгны шоолугла чугулага көрбейн барлар шил эвес деп болбас мен. Ону черле эде көөр үе келген.

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа-интернаттарның болгаш өскүстерниң хайгааралы ажылдары талазы-биле чугула доктаалды хүлээп алган. Ол ёзугаар школа чанының интернаттарында турар уругларның идик-хеп, аъш-чем хандырылгазын улам экижидеринге кирүү кады. Ынчаг болганда интернаттар ажылынче школа директорларының, түс чериниң удуртур органнары кичээнгей салыы, толаргай, дидим хемчеглерин алыры онза чугула.

Чамдык черлерде интернаттарда шеф организацияларының тургусуулдап болганда оларның ачы-дузазын база улгаттырар болза эки. Черле чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажылды экижидериниң бүгү аргалары бар дээрзинге бүзүреп турар бис.

Х. АДЫГ.

Мугур-Аксы школазының интернат эргелекчизи.

ЧУРУКТА: семинарның киржикчилери болуп интернат эргелекчилери.

В. ТАНОВТУН фотозу.

ХААКЧЫ ХҮНҮНГЕ ТУРАСКААТКАН

Спорттуң болгаш кадыкшылдың байырлалы — Хаакчы хүнүнге тураскааткан маргылдаалар Кызылдың чоогунда «Хербис» хаак баазазынга дүүн организастыг, солун эрткен.

Эгиннеринде хаактар салып алган, чиик кылдыр кеттинген кызылчылар «Восток» — «Хербис» деп маршруттуг автобустарны удаа-дараа ээлеп, хаак баазазынче далажыпканнар. Оларның аразында чүгле хаактаар эвес, харын ажы-төлү-биле арыг агаарга сергүүстеп, дыштанып, шанакка чуңгулаар дээн кижилер хөй.

Чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң бирги чери дээш хаак маргылдаазы эртежик эгелээн. Районнардан болгаш Кызыл хоорайдан келген чеди командаларның аразындан республиканың тывынып спортчулары хөй санны алгаш, шилчиир кубокту, вымпелди база бирги чергениң дипломун чаалап алган. Тиилекчи команданың кежигүннери С. Бабкин, Э. Крылина, Л. Дьяченко база Улуг-Хемдеп А. Маады, Таңдыдан Е. Щербинина олар хар-назын айы-биле боттарының түс-түс бөлүктеринге тиилекчи болуп, өртектиг белектер-биле шаңнатканнар. Ол маргылдаага тускай шаңналды база тывыскан. Ооң ээзи — Эрзин районнуң улус өөредилге килдизиниң инспектору хоочун хаакчы Сүге-Маадыр Кунгаевич Соян болган. Ол хүн ол 52 харлаан тура, 5 километрниң дистанциязынга чарыштаныш, шаңналдыг черни ээлээн.

— Барык дөртен чыл дургузунда доктаамал хаактап келдим. Кадыым эки. Хаак дээрге, мээң ынак спортум — деп ол чугаалаар.

11 шак. Хаакчы хүнүнге тураскааткан маргылдааларның байырлыг ажыдыышкыны дооступ билек, бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң хаакчылары — барык 300 хире күш-культуржулар хары үгда стартче үнгеннер.

Ол маргылдааларның бир онзагай чүүлү — хаакчы бүрүзү кайы хире дистанцияны эртер болдур, ону боду шилип алыр. Ынчангаш маңаа тиилекчи-даа, тиилеттиргеннер-даа турбас.

Ол стартарга электри четкилериниң, үлетпүр барааннар садыының, геология-шинчилел экспедициязының, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының болгаш оон-даа өске күш-культуржу коллективтер массалыы-биле киришкеннер.

Спортчу байырлал хүнүнде хаак хүлезылээр пункт ажылдаан, амданныг быш-чемнерни буфетке саткан.

«Тайга» станциязынга база дыка хөй кызылчылар чуңгулап дыштанганнар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: старт; хоочун хаакчы С. К. Соян; зарадта.

Авторнуң фотолары.

ТВ

МАРТ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.25 — «Из жизни отдыхающих». Урал-чечек фильм. 10.45 — Ленинчи комсомолдуң лауреадтары Москва аныяктарының болгаш студентилериниң ыр концерти. 11.15—11.20 — Сээлгү медээлер. Чапсар соонда. 14.45 — Сээлгү медээлер. 14.30 — «Макар Мазайның суугузу». Документалдыг фильм. 14.50 — «Билиг — күш». Тележурнал. 15.40 — Оргу урав чугл. Концерт. 16.35 — урав чугл. 17.05 — Бичии чаштар концерти. 17.30 — Париж коммуназының хүнү. 18.00 — Ажыл-директор жилер. Стахановчу шимчээшкиннин 50 чылынга. «Петр Кривоностуң салгакчылары» телеочерк. 18.30 — «Кижи хүнү». Эртем-популярлыг фильм. 18.45 — Бичии делегейде. 19.00 — «Чугур» — хүнү. 19.15 — П. Павловский — «Энергия». Совет Армияның Академиктиг төп театрының фильм-шиизи. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Бо оруктарны уттуп болбас ужурлуг бис». Шүлүглер. К. Вапшенкин. 21.55—Н. А. Римский-Корсаковтуң «Садко» деп операзының арыннарындан. 22.40 — Футбол тайылбыры. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Демьян Бедный». Документалдыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Кавказтың бойдузу. 8.55 — «Кызыл чуруктуг». Эртем-популярлыг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55 — «Ростовтуң финифтизи». 10.05 — ПТУ-нуң өөреникчилеринге. Астрономия. Сылдыстар. 10.35; 11.40 — Физика. 7 класс. Сээң бажыңың. 12.10 — Сээң ленинчи ном библиотекаң. В. И. Ленин — «Париж коммуназының хүнү». 12.30 — Хөгжүм башкызы. 5 класс. 2-ги дамчыдылга. 13.25—13.55 — «Чоннуң эрге-чаргызы». «Ниитилел эртеми» деп дамчыдылганың политиктиг тургузуг дугайында. Чапсар соонда. 18.00 — Сээлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Аныяк ажылчының клуву». № 1 профтехучилищениң доозукчулары-биле болгаш өөреникчилери-биле ужуражылга. 19.00 — Теле-медээлер. 19.10 — «Азия төвү». Программада: СЭКП-ның XXVII съездизинге уткуштур. Партияның Каа-Хем райкомунуң бирги секретары В. А. Бакулиниң чугаазы. Чонга хөй бараанарны бүдүрүп бээр. Кызылдың мебель фабриказындан репортаж. Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Капитан Т. Б. Кечил-оолдуң дугайында рассказ. Сээлгү медээлер. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 — «Культура болгаш амыдырал». Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан чоннуң чогаадыкчы урав чуулунуң фестивалы болуп турар. Улуг-Хем районунда дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамыктыг удунар, чаптар». 20.20 — ССРЭ-ниң аэробатика талазы-биле чемпионады. Тбилисиден дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — «Тома Гередь». Урал-чечек телефильм (Франция).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Принц за семью морями»** 10.00, **«Три брата»** (2 сериялыг) 12.00, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Дикие лебеди»** 9.10, **«Ульзана»** 10.30, 13.40, 15.30, 21.00, **«Долг в любви»** 17.20, 19.10 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Рыцари черного озера»** 10.30, **«Спартак»** 12.00, 15.30, 19.00.

«КАА-ХЕМ»: **«Рыцари чёрного озера»** 13.00, **«Новые приключения Жёлтой розы»** 14.30 16.10, 17.50, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Король и птица»** 14.00, **«Благие намерения»** 15.30, 17.20 шактарда.

МАРТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Отверженные»** 9.30, 12.20, 15.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мориц из афишной тумбы»** 10.00, 11.30, 13.30, **Киноклуб «В мире приключений»** 15.00, **«Три брата»** (2 сериялыг) 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Благие намерения»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Долг в любви»** 14.00, 16.30, 18.20, 20.00, Киносборник 11.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Миллионы Ферфакса»** 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕАТР

Март 26-да В. Катаевтиң «Полктуң оглу» деп шиизи (2 кезектиг). Эгелээри 16 шак.

Март 27-де В. Катаев «Полктуң оглу» (2 кезектиг). Эгелээри 19 шак 30 минута.

Март 28-те Ж-Б Мольерниң «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп шиизи (комедия). Эгелээри 19 шак.

Март 29-та С. Маршактың «Моортай бажыңы» деп шиизи (тежегийиг тоол). Эгелээри 10 шак.

Март 29-та А. Арбузовтуң «Кадыг-дошкун оюннар» деп шиизи (2 кезек драмалыг көргүзүглер). Эгелээри 18 шак.

Март 30-де В. Катаев «Полктуң оглу» (2 кезектиг шии). Эгелээри 12 шак.

Март 30-де Ж-Б. Мольер «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» (комедия). Эгелээри 18 шак.

Март 31-де Л. Гавриловтуң «Ашкы-Кара болгаш Ангыр-Чечек» деп шиизи. Эгелээри 12 шак.

Март 31-де А. Арбузов «Кадыг-дошкун оюннар» (2 кезек драмалыг көргүзүглер). Эгелээри 18 шак.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 9-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-4⁰. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3071.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00354.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 66 (12756) | 1985 чылдың март 19, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары часкы тарылгага белеткелдерин шалыпкын чорудуп турар. Олар аңгы-аңгы маркалыг 35 тракторну септээн. Кидээ ажыл-агый машиналарын эки шынарлыг септээриниң социалистиг чарыжын бригадаларга чарбарган. Ооң түңнелинде Дагыр-Шеминиң хову-трактор бригадазы эки ажылдыг болган. Ында Моңгуш Үдүй-оолдуң бригадазы аңгадаанннарны, сеялкаларны бедик шынарлыг септеп хоостаан. Ол бригада 1982 чылда бот-орулга-чарылгалыг ажылдаар аргаже бир демниг шилчээн. Дужуу дээш болуп турган шөлдерин олар чемиштиктеп, суггарып, тараазының ажаалдазынче эки сагыш салганының түңнелинде бир гектардан-на ортумаа-биле сес центнер дүжүттү ап турар апарган. Бо чылын хову ажылдарынга эки көргүзүглерни чедип алыр дээш күженишкинниг ажылдап турар лар.

ЧУРУКТАРДА: Дагыр-Шеминиң хову-трактор бригадазының механизаторлары Борис Кужугет, Валерий Сат, Николай Моңгуш, Михаил Моңгуш техника септелгезинде. Бригаданың хоочун механизатору Маадыр-оол Көулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СОҢГААРЛАТТЫНМАС АЙТЫРЫГ

Часкы хову ажылдарынга чедир кежиг дээш үе артпаан. Бо үннерде үрезиннерни чажар шынарынга чедир белеткээри болгаш оларны эртенниг, өзыш үрелер үнүш аарыгларындан камгалаар дээш, пестицидтер-биле хораннаар ажыл [illegible] турар ужурлуг.

Тараа культураларының халдавырлыг аарыглары ковлуунда үрезинниң бодундан, чамдык таварылгаларда, чиңгылзерге, суданың ноозунналча бегези, көк-тараа сывының өртеннээри, гельминтоспориоз дээн ышкаш аарыгтар шөлге үнүштер артынчыларындан хенте реп болур. Ынчангаш үнүш аарыгларындан дүжүттүң чиңгириелерин болдурбазы-биле тарылга мурнунда үрезиннерни хораннык химикаттар-биле болбаазырадыры чугула.

Үрезин хораннаашкыны — часкы тарылгага белеткелдиң сөөлгү чадазы, ынчангаш үрезинни хораннаарының мурнунда ол бүгү хала-биле чажар шынарга чедиртинген турар ужурлуг. Шигү улуг, үрезинниң тарымырының мурнунда үш хонуктан эрте эвес хораннаары чугула.

Республикада март 12-ге чедир тарылгага белен үрезинниң чүгле 60 хуузу хораннаттынган. Эң шалаңгы, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарда. «Бурен», «Ээнгейж», «Сут-Хөл», «Алдан-Маадыр» болгаш оон-даа өске ажыл-агыйлар үрезинниң хөй кезиин чажар шынарга четпээн, хораннаттынмаан.

Февраль айның хынаалдазы районнарның болгаш ажыл-агыйларның агрономия албаннарының суда ажылдаан турарын илереткен. Үрезин хораннаар машиналар септелгеже ажыл-агыйларже химикаттар болгаш кууда химикатлар черлериниң сөөртүлгези, хораннаашкын чорудар тускай шөлдерниң белеткели дыка холтураан турар. Үрезин хораннаар машиналарның септелгези Кызыл, Тэңдү районнарның ажыл-агыйларының шуптунда, Улуг-Хем, Сүт-Хөл районнарның хамык совхозтарынга чорутпаан. Январь айда пестицидтерни ажылчыннарга тускай тептер үлеп оваарган, шупту районнар, ажыл-агыйларга дыштаткан турзадаа, оларның сөөртүлгезин ынаар чедип шуудаваан.

Хоранныг химикаттар складтарының белен эвезинден саттар-чиземии албан черлериниң оларга пестицидтер шыгжап болур дугайында паспорттарны бербээн. Чижектиг, Каа-Хем районунуң сан-эпид-станциязы, «Сельхозхимия» каттыжыышкынның ажыл-агыйларының складтарын үш удаа хынаан, бар четпестерин чайладырын негээн. А оларның байдалы бирээ-даа кезээр артпаан. «Сукпак» совхозта химикаттар складын — үрезин, «Көк-Тей» совхозта чаныг складты — ныны-бүрү пюодейлар, кааржытар, зээзэш дээн ышкаш чижектерни ам-даа узамчылавылаар болур.

Республиканың Кидээ ажыл-агый министерствозу шупту районнарның кидээ ажыл-агый эргелелдеринче тарылга материалдарын «Ай-шаанда белетсеп, хораннаар дугайында» бо чылын ийи удаа айыткан. Ынчаан-даа оларның ажылында улуг-ла дугурээшкин чок. Эртен чылын тамдык ажыл-агыйлар үрезин хораннаашкынның кааржы хамжыдыышкыннарыг чорутпаанындан дээш дүжүт ажаап алдынган, ынчангаш бо чылын үк ажылче шыгүлы киирээр удаадары чугула. Эртен чылын ол ажылдарны кымнар чок болгаш доктаавас чорутпаан Тес-Хем, Эрзин, Каа-Хем районнарының бо галазы-биле тускай эртемниг-лери чогуур дөгүуланы алган. Таңды, Каа-Хем районнарга хораннаттынмаан көк-тараа чажып турган таварылгалар туруулаан Кызыл, Барыын-Хемчик районнар ыңгыдын хораннаар аргазы шуут ажылдаваан келген.

Хораннаашкынның «Ай-шаанда» болгаш шынарлыг чорудары чугле аарыгтарның кызыгаарлааганнан, чанныг чурттакчыларның ажылдап ийи саадарызы үрезинниң шынары чинчип, үнүүгеле бедиир.

Хораннаашкынның шыгдын чорударынын ажыктыг чоруу оон-даа бедик болгаш ооу-чорудуп турар чижиглерге айыы шавыыш, ажылдың санитар-гигиеналыг байдалы, хораннаар үрезинге сиңери улуг. Шыгдын хораннаашкынның үезинде үрезинниң өнүүнү өзерлээ бээри оны шыы эвес ажыглаар таварылганы болдурбас. Ажылдың контролюзарынга база оон шынарын дүргэй илередиринге бо арга база таарымчалыг. Ол арганы ажыглап турган үеде, курбаг хораннаашкыш чорудар арга үезинде ынчаш оон өөнзүну хат-салгын лайы-биле база тарал хадывас. «УТКА 25 чылы», «Революцияның чалбыжы», «Хадын», «Сайн» совхозтар, Кидээ ажыл-агый дуржулга станциязы ышкаш хораннаашкын шыгу чурттакчылыг черлерден, мал кажаала рындан ырак эвес черлерге чугле бо арганы ажыглаары чугула.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хораннаашкынның ажыы аржык улуг, ынчангаш ону эрий болгаш эки шынарлыг чорударынга социалистиг чарыштың организастаары — амгы үениң соңгааралаттынмас айтырыы.

И. ПЛАГИН,

республиканың үнүш камгалал станциязының кол агроному.

ДААМАЙ ХӨӨНДЕН УШТУНАР

Кидээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чугула кампания — часкы хову ажылдарының эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Ындыг турбуже Барыын-Хемчик районунуң ажыл-агыйларында часкы тарылгага үрезин белеткелиниң темпизи коңгуу кошкак.

Март бирниң медээзи-биле районда иинтизи-биле 1140 тонна, азы белеткээр ужурлуг үрезинниң 87,7 хуузу ыңгажылында [illegible]. Оон иштинде шынарынга чедиртинген үрезин чүгле 205 тонна, азы белеткеттинген үрезинниң 34,6 хуузу. А бирги болгаш ийиги класстың үрезини чүгле 108 тонна.

Үрезин белеткелиниң темпизиндан «Шекпээр», «Дыт-Терек» совхозтарда дыка оожум. Ук ажыл-агыйларның беткен алган үрезиниинде бирги болгаш ийиги класстың үрезини грамм-даа чок.

Районда шынары багай үрезинни орнаар, чок үрезинни ыштынар халаш-биле ажыл база кошкак турттунган. Бо хүннерже чедир чүгле «Хемчик» совхоз 155 тоннаны, а «Барлык» совхоз 58 тоннаны орнаары-биле дужааган. А арткан ажыл-агыйларда чаңгыс-даа тонна үрезин орнаары-биле дужааттынмаан.

Ажыл-агыйларда үрезин аргаглаашкының багай организастаашкындан бо ажылдын темпизи база куду. Бо хүннерде районда ниитизи-биле беш үрезин арыглаар машина үжен ниже хаара туттунган. Аргажок эвээш күш тамчылап кинген [illegible].

Ажыл-агыйларда картофель үрезини база чедишпес, а «Барлык» совхозта шуут чок.

Чугула ажылда мындыг хөй четпестер турда, районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, РАУК чеэлдешкиниң тускай эртемниглери заавай хоочннэрден кирүлүп, үрезин белеткээр талазы-биле шиитпирлиг болгаш тодаргай хемчеглерни албайн турар.

М. ООРЖАК

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ ДЭЭШ ӨӨРҮП ЧЕТТИРИИШКИН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Чиигине секретарынга мени соңгаанынга холбаштыр байыр чедирген партия болгаш күрүне органнарынга, хөй-нийти организацияларынга, күш-ажылчы коллективтерге, ажылчыннарга, колхозчуларга, инженерлерге болгаш техниктерге, эртемниң болгаш культуранын ажылдакчыларынга, шериг албанныгларга, революцияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга, бүгү эштерге чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим.

Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алырынга, организакчы чорукту бедидеринге, сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга, бистиң партиявыстың политиказын боттандырарынга улам идепкейлиг киржиринге шиитпирлиинин дугайын СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлеринге холбаштыр совет улустуң болгаш суурларының ажыл-иштиглери дыка хөй чагааларында демдеглээнин онзалап айтыр апаар.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, революсчу-демократтыг шимчээшкиннериниң удуртукчуларынга, күрүнелер болгаш чазак баштыңнарынга, политиктиг болгаш хөй-нийти ажылдакчыларга, даштыкы чурттарның организацияларынга болгаш хамаатыларынга мээң адымга байыр чедиргенин дээш өөрүп четтиргенимни илереттим.

СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитеди, оон Политбюрозу удуртулганың шылгарангай политиктиг принцивин болгаш политиказын салгалдыг чорууну уламчылавышаан, чагааларда болгаш бижиктерде чаагай күзээшкиннерин, саналдарны амыдыралга боттандырары-биле бүгү-ле чуулдерни кылыр.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң угланыышкыны-биле, ажылчы чонуң амыдыралын улам экижидери-биле, тайбыңның быжыглаары-биле болгаш улустарның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазын хандырары-биле шиитпирлиг бүрүнгаар чоруурун Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, Совет күрүне бо таварылганы ажыглап, база катап бадыткап тур.

М. ГОРБАЧЕВ.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

БИР ДЕМНИГ ҮНЕР

В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюнга аалдар чылдыр бо чылдың апрель 20-де коммунистиг субботник эртирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин, бүгү чурттуң ажыл-иштикчилери-биле бир демей, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның ажылчыннары изиг-биле деткип турар. Субботник хүнүнде каттыжыышкының 300 ажык автомашиназы күш-ажыл байырлалынче үнер. Бо транспорт организациязының мурнакчы чолаачылары субботник хүнүнде камгалал эртеминиң тараа материалдары-биле ажылдаар деп шиитпирлээннер. Чолаачылар бо хүннерде субботник үлүүнге киирилтир ажылдап мөзээнннер. Минусинск автобүдүрүлгезиниң чолаачызы Павел Митрофанович Петрик субботник үлүүнге киирилтир Абакан — Кызыл маршруттуң баштайгы рейзинге уйункен. Ол хүнүг «КраАЗ» деп автомашинаны башкарып турар П. М. Петрик он бирги беш чылдың дургузунда ийи беш чыл планын күүседип, амгы үеде 1991 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

«Тыва автотранс» каттыжыышкының ажылчыннары субботникче бедик организастыг, бир демниг үнүп, эки ажылдаар сорулганы салган.

С. САЛЧАК.

АЖЫР КҮҮСЕДИР

Улуг башкы В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чылынга алдар бүдүрген коммунистиг субботникти апрель 20-де эртирер дугайында москвачыларның патриотчу мезилээшкинин «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң Ч. Н. Донгакка, [illegible] Дубининнига, Н. А. Панинге удурткан дашчылар бригадаларының хүрээлээргиниң деткээн, ол хүн эң не бүдүрүкчүлүг ажылдарның күдээннген.

Бо бригадалар амгы үеде 160 ас-бүде чурттар бажыңнарының тудуунда ажылдап турар. Субботник хүнүнде камгалал алгаан электри энергиязы, тудуг материалдары-биле ажылдаан турган, бердинген нормазы ээрби хуу ажыр күүседирин тудуг эргелелиниң коллективи туразитен. Тудугжулар ол хүн ажылдаан акшазындан 550 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели Барыын-Хемчик районнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының аразында социалистиг чарышка мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Эргелел январь, февраль айларда 7200 рубльдиң ажылдарын кылыр турган, ону 7400 рубльге бүдүрүп, планның оналдазын 102,8 хуу күүседген.

Чыраа-бажының коллективи 1700 рубльге ажыл-тудуг чедирген болгаш планын 106,2 хуу күүседкен. Хеп чурук хоргунга аыл-удуг чедириишкиниң планын 102,5 хуу боттандырган.

Боттарының байырлалын күш-ажылчы четиишкиннер-биле уткуурунга, олар кварталдың хуусу бетинде доозарын дээш күженишкиннг ажылдап турар.

Коммунал ажыл-агыйның ажылдакчылары коммунистиг субботникке киржиринге белеткенип турар. Ол хүн 40 кажа суурнуң күдүмчүлерин ажылаа, арыглаарынга, чериншер бүдүрүүнгэ ажылдаар.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

№1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң гаражынга эртен чоте, ажыл эгелээриниң мурнуу чарында чолаачылар, септекчилер, тудугжулар, албан-хаакчылар чыглып келгеннер. Амаа В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл болган оюн бүгү чуртта коммунистиг субботниктер кылдыр эртирер дээн москвачыларның мезилээшкинин транспортчулар шупту деткип, боттарының кылыр ажылын баш удур дугуржуп чугаалажып турганы ол.

Автобүдүрүлгениң начальниги И. Стрельников чыылганнарга бистиң салгалдаан сөглээн шагнын келген күш-ажылчы чаңчылывыстың, оон бүгү чуртка кывчаар эртип турганының, москвачыларның мурнакчы бүдүрүлгелериниң бо чылгы эгелээшкиннериниң дугайында чугаалааш, апрель 20-де субботникке чаңгыс демниг үнүп, эң бүдүрүкчүлүг, шынарлыг ажылдаарынче кижи бүрүзүн кыйгырган.

Митинг-хуралга ол күш-ажылчы коллективтиң бүгү кежигүннери субботник хүнүнде ийи муң тонна-километр ажылдап кылыр, он ток автомобильдиң техниктиг ажаалдазын кылыр, ийи шимчедикчини болгаш дөрт агрегатты септээр 600 рубль хемчээлдиг акша-түңнге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр деп шиитпирни хүлээп алганнар.

Он бирги беш чылдың фондузунче чолаачылар, септекчилер, тудугжулар ол хүн ажылдаан акшазындан 1700 рубльди шилчидерлер.

ЭҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

«Кызыл тудуг» эргелелдиң бригадалары субботник хүнүнде камгалап алган материалдары болгаш электри энергиязы-биле ажылдаарын шиитпирлээн. Ол хүн тудугжулар түүйбу-биле 64 кубометр хананы салыр, 40 кубометр демир-бетон кылыглары эттээр. Ниитизи-биле оларның күжү-биле 15 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылдыгар.

Эргелелдиң ажылчыннары В. И. Ленинниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботник эртирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин деткип, ол хүн эң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген.

Бистиң корр.

Удуртукчунуң сөзү

ОРГАНИЗАСТЫГ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ

«Тыва септелге-тудуг» трестиниң септелге-тудуг участогун багай эвес ажылдыг деп мактадыы келген. Трестиң септелге-тудуг участоктарының аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, тургулуг тиилекчилериниң одуруун баштап келдивис. Он бирги беш чылдың дөрт чылының планын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп, январь, февраль айларының планын соңгуудаа хүн — февраль 24-те күүседип күүсеткен бис.

1981 чылда-бистиң септелге-тудуг участогу 382 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип, амыр планын 469,9 муң рубльге күүсеткениң сактып келир мен. Эртен чылын 697 муң рубль түңге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планывысты 722 муң рубль кылдыр күүсеттивис. 1985 чылда планывыс 736 муң рубль түңнүг азы 1981 чылдың планы-биле деңнээрге, барык ийи катап хөй. Эртен дөрт чыл иштинде бистиң ажылчыннарывыстың саны барык ол деңнелде арткан, машина, техника-биле хандырылгавыс база өскелерден шоолуг алгаан чок. Ынчангаш тудуг-монтаж ажылдарының өөрүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң ачызында чедип алган бис.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн камгала бедидип болурун деп айтырыгга харыы бээр талазы-биле ээлдэ дуржулга бисте чыглыштан. Күш-ажылчы чедиишкиннеривистиң үнер дээр хайдал дээ чүвени сайгарып, тайылбырлап көрейн.

Күш-ажылдың ылап тодаргай организастаары, сагылга-чурумну быжыглаары, хамаатыда чурумну күштелдирери шупту чугула чүүлдер ол. Бистиң партия, профэвилел, комсомол организациялары коллективтиң кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салып, салдынган бедик сорулгаларны чедип алырынче мобилизастап келгенин демдеглээри чугула.

Күш-ажылчы ылап организастаары дээрге-ле, ажылчын кижи бүрүзү ажыл-биле үргүлчү хандырары, тургузугларны болдурбазы болур. Бригадаларның ажылдаар объектилерин септелге-тудуг материалдары-биле четче хандырары эң чугула чорук. Кылыр ужурлуг ажылдарын баш бурунгаар планнап турар материалдар-биле хандырылган база бөлүк кургаазырларны болдуртан ийи-биле түргэзер турар бис. Чижээлээрге, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Капитал тудуг эргелелиниң сагымы бүдүрүп бээр дамчылар объектиге кайнаар тудуг эгелээр бис. Тудугжулар киче баргаш тордан ажылдап эгелээр. Шупту материалдар белен, хайныс сөөртүп алыры белдениир.

Ажылдакчыларга ажылды шыш дээш кижи бүрүзүн эки кылыр билир ажылынга турбузуур чугула. Бригадирлерниң болгаш мастерлериниң организакчы удуртур шынары чорутунга моон илереир деп санаар мен.

Күш-ажылдың сагылга-чурумну быжыглаары коллективтиң бир демниг, дең-дески ажылынга шаптыктап турар кижилер-биле дески-даа чок демнежилдиң шинчилеп чорутуун эки биле сорулгалар чорук-даа кылын дыңгай ажыдааш [illegible] хожудаар тургунуп ажылдыг болгаш сагылга-чурумну кадагалаар кылдыг болгаш [illegible] [illegible] туруп хоорай Совединиң деткир [illegible] Профэвилел комитети (даргазы И. Иделин) арагалаар пoгулдаар сагылга-чурум үрээр кижилер-биле чугаалажып, оларның херээн коллективтиң хуралынга үргүлчү көрүп келген. Кижизидилге ажылы, профилактиканың хемчеглери дээштиниң көргүзүү, таргалга-чурум үрээр кижилерниң саны кызырылган.

Ынчалза-даа сагылга-чурум үрээр чорукта ам-даа бар. Эш-өөрүнүң чалыг-сөзүн тоовас, ажылчын кижиниң аллар адын үнелевес кижилер-биле чугаа-хөрээр чүвүр болур. Ындыгларның херек ыш-туу сугтазынга киирип, шагнал акшазын адып, эзлергэ дуржлэ ажыл-агыйлап турган ажылдар онгаарлыы база өске даа хемчеглерни ап турар бис. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, арагалаан дээш 4 дугаар бригадан [illegible] 5 кижи шагнал акшазын казыткан. Прогулдар кылган, арагалаан дээш тракторист А. Смирнов немелде шалыы хүннерин казыткан.

Социалистиг чарышты бистиң кижилер күш-ажылчы тургузуп, хевирлерин, күш-ажылчы чорутун мобилизастаар улуг күштү ажыглап турар бис. Участоктуң бригадаларының аразында чарышты түңнээрге эң чедиишкинниг чугаалажы, магтал-шангалы, акшалы шаңнал болур бис. Чарыштың түңнелдерин бүгү коллективтиң мурнунда ажыт көрүп турар бис.

Ажылдаар чаңгыс кижилерниң чаңгыс кинде шагнал ажыдында [illegible] [illegible] иштинде ажылчыннар-биле ажылдап турар бис. Иван Фёдорович Неделинге удурткан бот-орулга-чарылгалыг тудугжу бригада кызый үдаа тиилекчи болуп келген. Январь, февраль айларынын планын бригада 130 хуу кылдыр күүсеткен. Бо бригадада септелге-тудуг участогунуң хоочун ажылчыны В. Чирков, В. Ковалев, С. Карманов оларның ажылы эш-өөрүнге үлегерлиг. Ол ышкаш каштал септелге кылып турар Н. Гребневтиң болгаш И. Пятомниевке удурткан маш даалдыричыларының бригадалары база багай эвес ажылдап турар.

Камгалал айтырыгы амгы үеде эң чугула айтырыгларның бирээзи. Ону шиитпирлээрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң кол угланыышкыны болур. Бисте бо талазы-биле элээн ажыл чорудулуп турар. Эртен чылын 24 муң киловатт электри энергиязын, 7 тонна цементини, 28 кубометр ыяш материалдарын, 4,8 тонна демир-шыты камгалап алган бис. Камгалалды кайнаап чедип алырыл? Оларар чүгле болур демир-даштыы материалдарын эвээжедир дээш, ону ажыглаттынмас шын артынчыларын, хирээзиннер-биле колуй оттулуп, ажылдаар цехтерниң, административтиг бажыңның температуразын хөлүк эртип бедитпейн, өйүнде чылдар чыдылып турар бис. Ажылгаттынмайн турар электри дампочуларын өжүр базып, электриден хевлер моторларны чүгле херек апаарга ажылдадып турганга бедип, таңгыс хоолга импилзе камгалалга эвээш-даа бол, бүгүн чыл иштинде улуг ажыг-түңге чеде бээр.

Диликт материалдарын шын быжып турган акаларерге камгалалыг болур. Бистиң девискээривисте материалдарны хевирум-чурумнуг кылдыр тыскызып салып каан, складтарыныңтургумнери сагып турар бис. Камгалалга куурмек чүве чок. Чаңгыс халаг, ажа шилдин черже октавтарга, дымей каражак. А бир эвес материалдарны шын кайлаан башкарбас, таагыш хавил, мангааныс болза, олар үрелип баксыраар, тетчег летта ве бээр болгай. Ынчангаш девискээрде корум-чурумну шыңгыы сагып турарывыстың ужуру ол. Материалдарны ол-бо объектилерже сөөртүп тура, удурлуп-тужурупт тура оваалдынгынат болуру, оларның чорудуна черниче бүдүн-бүрүн-биле четкен турары контрольдаары албан деп санаар турар бис.

1985 чылда база-ла камгалалдың саны ажыл эң дүрезинде эвээш-даа болза, камгалал түңнелдерин чедип алыр бис. Моон соңгаар улам камгалалдыг ажылдаары — албан күүседир хүлээлгевис.

Септелге-тудуг участогу, ооң он бирги беш чылдың дөрт чылының планын 1984 чылдың сентябрь 20-де күүсеткенинде болгаш он бирги беш чылды хуусаа бетинде үргүлчүлээриниң ачызында салган. Ол организастыг ажылдың түңнели, коллективтиң күш-ажылчы улуг чедиишкини болур.

Г. ЗУЕВ,

Туранда септелге-тудуг участогунуң начальниги.

ЭЧИС БЕДИК ТҮҢНЕЛДЕР ДЭЭШ

«Социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерни шаңнап-мактаарының практиказының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалынга дүүштүр Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң дирекциязы, партия организациязы, профэвилел комитеди чарышты дээштиг организастаарының чамдык хемчеглерин ап келгенниниң түңнелинде эрткен ажыл-агый чылында болгаш 1985 чылдың эрткен ийи айында багай эвес көргүзүглерлиг болган.

Совхозтуң коллективи, ажылчын бүрүзү боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, бедиткен хүлээлгелерин азырын чыл эгезинде практикалап турар бис. Орта үнделиэш, ниити ажыл-агыйның социалистиг хүлээлгелерин тургускаш, ооң негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылыр. Ону коллективтерже тарадыр, чарыштыр бижээш кеску черлерге азар болгаш ферманың, бригадаларының, МТМ-ниң ажыл-ишчилеринге таныштырар.

Партия организациязы кижи бүрүзү бодунуң планын, хүлээлгезин билген турарын чугула деп санап турар. Чүге дээрге салдынган сорулганы билири, улустуң харысалгазын бедидеринге, чедиишкиннит ажылдаарынга дузалаар.

Коллектив бүрүзүнге ай санында планныг онаалданы бергеш, ооң түңнелин үндүргеш, мурнакчыларын тодарадыр. Ынчангаш чарыштың тиилекчилеринге шаңналдарны тывсыр, ооң-биле кады даалгаларны ажыр күүсеткеннерге, эки шынарлыг продукцияны бүдүргеннерге немелде төлевирни ай санында бээр. Кварталдың, чартык чылдың, бүдүн чылдың түңнелдерин база үндүрер. Орта тиилээннерге материалдыг болгаш моральдыг шаңналдарны, немелде төлевирлерин тывсыр. Шак ындыг шаңналдарга, төлевирлерге чүгле эрткен чылын 120 муң рубльди совхоз чарыгдаан. Ол ышкаш шилчиир кызыл туктар, вымпелдер-биле чарыштың тиилекчилерин шаңнап турар. Көргүзүт самбыраларынга көргүзүглерни бижиири доктаамал болдурган.

Чарыштың негелделеринде күш-ажылдың сагылга-чурумун, корум-чурумну быжыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, электри энергиязын, кывар-чаар материалдарын камныг чарыгдаары, дериг-херекселдерни камнаары болгаш өске-даа чүүлдер кирип турар. Күш-ажылчы маргылдааның түңнелдерин үндүрүп тура, оларны база барымдаалаар.

Күш-ажылчы коллектив, ажылчын бүрүзү чарыштың негелделерин күүседирин чедип алыр дээш партия организациязы, удуртукчулар организакчы болгаш политмассалыг ажылды чыл дургузунда чорудуп келген. Планныг онаалдаларын күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ажыл шагы үзер кижилер-биле ажылды доктаамал чорудуп турар. Көк-Хавак сүт-бараан фермазының ажылчыннарының ажылдан үнер-кирер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктары эрткен чылдарда турган. Ында партия болгаш профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле кады ол четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алган. Амгы үеде фермада планныг онаалдаларын күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер шуут чок болган. Ынчангаш ферма республиканың социалистиг чарыжынга бирги черни ээлээш шаңнаткан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады саанчы С. Х. Арандол республика чемпиону болган.

Совхозтуң хаван комплексизиниң ажылчыннарының ортузунда чарышты багай эвес организастаан. Ооң уламындан ында тос муң ажыг хаванны азыраарын, ажаарын, төлүн менди алырын, немелде деңзи бээрин чедиишкинниг шиитпирлеп турар. Хаван ажаакчызы Н. П. Гуркова хаванның хонукта ортумаа-биле 467 грамм немелде деңзизин чедип алгаш, 1984 чылдың республика чемпиону болган. Ооң өске-даа эки көргүзүглүг ишчилер ында эвээш эвес. Бодунуң онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип, доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар хаван ажаакчыларынга немелде төлевирге хаван оолдарын берип турар бис. Хаван комплексизиниң ажыл-ишчилериниң ортузунда чарыштың негелделерин күүседир дээш ажылды экижиткениндеи, шаңнап-мактаарының хемчеглерин чептүг ажыглап турарындан ажылчыннарның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнү бедээн, план күүсетпес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр кижилер чок болу берген. Ындыг хемчеглерниң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, продукция бүдүрери көвүдээн, ооң шынары экижээн. Ажыл-агый эрткен чылын 1350 тонна эътти күрүнеге садар тургаш, 1400 тонна чедирген, ооң хөй нурууэу хаван эъди болуп турар.

Чер ажылының үнүш-дүжүткүрүн бедидери чугула сорулгаларның бирээзи, ынчангаш часкы, чайгы, күскү хову ажылдарының үезинде механизаторларның, тараажыларның ортузунга чарышты организастаан, ооң түңнелдерин айыткан хуусааларында үндүрүп, чарыштың тиилекчилерин илереткеш, шаңналдарны тывсып турган. Планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннерге немелде төлевирни берип турар. Совхозтуң дирекциязының, партия организациязының, профэвилел комитединиң ап чоруткан хемчеглери механизаторларның даанган ажыл-херээ дээш харысалгазын бедиткен, хову ажылдарын агротехниктиг чурумнар ёзугаар чорударынга ол дузалаан. Ынчангаш хову ажылдакчылары чаагай дүжүттү өстүргеш, бир гектардан ортумаа-биле 18,9 центнер дүжүттү ажаап алган. Механизаторлар Иван Теплых, Александр Черменев, Виктор Ондар олар күш-ажылчы маргылдаага чаңгыс эвес удаа тиилекчи болганнар.

Малчыннарының, механизаторларының, тараажыларының болгаш өске-даа ажыл-ишчилериниң шалыпчы күш-ажылының ачызында совхозтуң көргүзүглери сөөлгү чылдарда экижээн. Эрткен ажыл-агый чылында совхоз 2 миллион 713 муң рубль орулгалыг болган. Мал ажылының продукциязының шынарын экижиткен болгаш бот-үнезин чиигеткен. Ооң уламындан Бүгү-российаның социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бедик шаңналга сорук киирген совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары бо чылдың эрткен айларында шалыпчы ажылдап турарлар. Бо чылдың бирги кварталынга күрүнеге 260 тонна эътти, 160 тонна сүттү садар тургаш, 160 тонна эътти, 120 тонна сүттү саткан. Чылдың болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседир бүгү аргалар көк-тейжилерде бар.

С. ЗАЙЦЕВ.
«Көк-Тей» совхозта партбюро секретары.

Чарыштың идеологтуг хандырылгазы

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ДЭЭШТИГ

Шын организастаттынган социалистиг чарыштың кижизидикчи ужур-дузазы улуг. Ол кижилерни күш-ажылче мооңнеп, маргыжып ажылдаар арганы берип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, продукцияның шынарын экижидеринге улуг идиг болуп турар. Социалистиг чарыш чүгле даалган онаалдаларны чедир болгаш ажыр күүседиринге эвес, кижи бүрүзүн хүлээлгеге ажылынга харысалгалыг болур чорукка, бүдүрүлгениң ёзулуг ээзи болурунга кижизидер. Ынчангаш социалистиг чарышты шын организастаары—партия, профэвилел организацияларының ажылының база бир чугула участогу болур ужурлуг.

Тываның сүт комбинадының коллективинде участоктар, бригадалар, цехтер аразында социалистиг чарышты чорударының системазы тургустунган. Социалистиг чарышты дирекция, партия, профэвилел организациялары деңнег чорудуп, ында ажылчыннарның боттарын киириштирип, кым чүнү кылырын онаажып ап турар болгаш чарышка идиг бээрин, күш-ажылдың төлевирин, чарыштың хөйге кеску болуру чедип ап, бо талазы-биле директор дужаалды үндүрүп турар.

Социалистиг чарыш комбинаттың партия организациязының кичээнгейиниң төвүнде доктаамал туруп келген болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, чарышты организастап турарының, коммунистерниң авангардтыг ролюнуң, мурнакчы дуржулганы нептередириниң дугайында айтырыглары партия, бүдүрүлге, профэвилел хуралдарынга туруглу чугаалажып келген.

Ол комбинатта чарыштың хөйге кеску болгаш ында хөй кижи киришкен турар. Ооң массалыг болур чоруун чедип алырда, кеску агитацияны, хана парлалгазын эки ажыглап, «Чаңнактарын», профгруппа үндүрүлгелерин доктаамал үндүрүп, ында мурнакчыларны, хүннүң маадырларын мактап турар.

«Цехтер аразының социалистиг чарыжынга киришкеш, партияның баштайгы он хонуунуң түңнели-биле бирги черни О. Блохинага удуртаан аппарат цеги алгаш, шилчиир вымпел-биле шаңнаткан. Ийиги черде — А. Чухломинаның удуртканы химлаборатория». («Чаңнактың» эвлечеглиг үндүргелинден)

Бөгүн Күш-ажылдың алдар тугун «Мергежилиниң тергиини» деп конкурстуң тиилекчизи Р. Коселйага болгаш «Тергиин мастер» атты чедип алган Н. Басьянинага алдар болдуруп көдүрген». (Күш-ажылчы алдар тугунда бижик).

Комбинатта социалистиг чарышты организастап чорударын, ооң түңнелин үндүрерин партбюро кежигүнү В. Суменкова хараалап турар. Ол кооперативтиг аргалыы удуртулгазы чорудуп, коммунистерниң авангардтыг ролюн күштелдирип, социалистиг чарышты контрольга ап, бар четпестерни чайладырының аргаларын дилеп турар. Социалистиг чарыштың, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң айтырыгларын чугаалашкан партия хуралдарының шиитпирлерин коллективтиң бүгү кежигүннеринге чедирип, шиитпирлерниң күүселдезин чедип алырының аргаларын бригада, цех бүрүзүнге көрүп, сагылга-чурумну экижидерин чедип ап келген.

Комбинат деңнелдиг ажылдап, мурнакчы бүдүрүлгелерниң аразынга кирип турар. Эрткен чылдың түңнели-биле бо бүдүрүлге черле планныг онаалдаларын болгаш боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдарының-дан өөң турар. Ол бирги беш чылдың доозукчу чылының баштайгы ийи айында продукция бүдүрүлгезин 100,2, ооң сайгарылгазы 102,5, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 100,2 хуу күүсеттинген. Эрткен ийи айның түңнели-биле Г. Фадиенконуң удуртканы цехтиг бригада, Г. Стальниковаының удуртканы бүдүрүлге цегиниң ишчилери түдүнгүр, соругуг ажылдааш, чарыштың бүгү негелделерин күүседип, коллективтиң мурнакчыларының аттарынче кирип бижиткеннер. Сметана саваланчызы Н. Абермина, бүдүрүлге цегиниң ажылчыны В. Ганина, чудурукчу С. Семенков, чолаачы Д. Туманов олар база шудургу ажылдааш шаңнатканнар.

Ажылчыннар ортузунда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге доктаамал чорүп, дуржулгалыг пропагандистер В. Чикачёва, В. Суменкова кижилерниң теоретиктиг айтырыгларны дыңнакчыларга билдилиг, чедингир тайылбырлап бериш, ону ажылчыннарның практиктиг ажыл-херээ-биле, бүдүрүлгениң шиитпирлеп турар айтырыглары-биле сырый холбап, бар четпестерни чайладырының аргаларын дилеп тып турар. Эрткен өөредилге чылында бүгү цехтериниң ажылчыннары нерээлиг арга-биле ажылдаарының, ону организастап чорударының, ажыл төлевириниң айтырыгларын өөренген. Ооң түңнелинде дыка хөй цехтер күш-ажылды организастаарының чаа аргазынче шилчээннер. Ол эки түңнелди берген, ажылчыннар ортузунда сагылга-чуруум кескүзү-биле экижээн, ажылдан үнер, прогулдаар чорук эвээжээн, кижилерниң бот-боттарының аразында негелдези улгадып эгелээн. Харын-даа сагылга-чуруум айтырыглары боттары-ла сайгарып көрүп, дорт шиитпирлеп турар апарган.

Бо хүннерде аңгы-аңгы цехтерде ажылчыннар камналганың хууда санын ажыдып, продукцияның бот-үнезин чиигедириниң аргаларын дилеп тып, чиг эътти, электроэнергияны камнап тургаш, камнап алган материалдары-биле ийи ажыл хүнүн ажылдаарын чедип алыр дээш туржуп турарлар. Чижээ, мурнакчы чолаачы Г. Баропенко эрткен ийи айда—150 литр бензинни камнап алган. Экономиктиг өөредилгениң киржикчилеринге камналга айтырыын сайгарып, ону социалистиг чарыштың бир кол негелдези кылдыр көрүп, чарыш түңнелин үндүрерде барымдаалап турар.

Ол бүдүрүлгениң партия организациязы (секретары Т. Хромых) коллективтиң мурнунда туруп турар организакчы, идей-кижизидилгелиг, культура-массалыг ажылдарын комплекстиг чорудуп, ону профэвилел (даргазы Г. Шомова), комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле деңге шиитпирлеп, ажылчыннар ортузунга лекция, беседаларны, политхүннерни, культура-массалыг ажылдарны чорудуп, планныг даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче кижилерни мобилизастап, оларның чогаадыкчы, бот-идепкейлиг ажылдаарын боттандырып, ол бүгү ажылдарны ниити күш-биле чорудуп, чарыштың дээштиин чедип алыр дээш бүгү аргаларны ажыглап турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

АРТЫНЧЫ АРТПАС КЫЛДЫР

Ниитиниң чемненилге черинге ажылдаа-ла, он чыл ажа берген мен. Улус ажыл-агыйының бо адырында коллективтер боттарының сорулгаларын күүседир дээш кызып ажылдап турар дээрзин чугаалаар апаар. Бир-тээ ажыл аъш-чем аймаа-биле холбашкан болганда камналга чайгаар-ла кол айтырыг болу бээр. Суук, үүрмек чемнерни төкпес-чайбас, үреддирбес дээш ажыл-ла хөй.

Ооң бээр дыка-ла хөй үе эрткен. Ын и повар турган мен. Эрги столоваяга ажылдап турган бис. Бир-ле катап бичокка мүнүү база-ла аныяк эжим-биле кодуржуп кел чорувуста бирээзиниң эгчок баскаыкан ол чайгылгаш, элээн хөй муң черже төкту берген. Чем үлегчизи хоочун угбай турган чүве, даймыга безин киржип чораан. Ол бистиң кырывыста-ла келген.

— Чүге аъш-чем төп турар силер, аныяк кыстар эртин холдарынар туттунмас чүве бе?

— Санап каан чем-дир, оргээ төлеп бериптер бис, чеже четпейн баар эвес — деп, бола бис. Ол сестер деңги угбайның «мылын» аажок хаймыдырган. «Силерниң оңша-төгериннер кымга херек чүвел, оңша-төгериктиг-ле мен дээш чүү-даа чүвениң төгер-чаарын бодаар...» деп дыка хыйлады ган. Ооң ол угбай, бичии оожургай бергеш, бодунуң чурттап эрткени дайын-халап дугайында чугаалап, чаш ажы-төлдүң аъш-чемге чедиимейн турганың биске аажок гаптыг тайылбырлаан, ынчан кандыг-даа, каш-даа акшаның херээ чок, чүгле борбак хлеб херек турган дээрзин чугаалаан чүве.

Ол хыйлаачак-даа болза, бодунуң сеткилдиг угбай бисти хумагалыг болурунга, аъш-чемни кайы-хамаан чок төкпезинге өөредип, чаңчыктырып каан. Бо-ла ажылдап келген чылдарымда сава чайгылдыр тутпаш, чем төпкен кижи көргеш, ол таварылганы сактып кээр мен. Кады ажылдап турар эш-өөрүмге ол угбайның дугайында чугаалап-даа турдум.

Амгы үеде бистиң ниитиниң чемненилгезиниң № 1 каттыжышкынында 98 кижи ажылдап турар. Кол бүдүрүлгевис—чаа туттунган № 3 столова. Хоорайжыларга, хоорайның чурттакчыларынга төлептиг бараан болур дээш ооң ишчилери шудургу ажылдап турар. Ийи ээлчег-биле ажылдап турар ол коллектив айның, кварталдың планнарын доктаамал күүседип турар.

Камналга болгаш хумагалал дугайында айтырыг бисте кол черни ээлеп турар. Хүнде-ле барык он алды янзы бүрү аъш-чем аймаан белеткеп турар бүдүрүлгеге ол айтырыг чугула болбайн канчаар.

Столоваяларга аъш-чем аймаан үреддирбезиниң кол бирээзи—соодукчулар болур. Бисте тонна-тонна чыгы чем аймаан сүп болур соодуккулар бар. Кандыг-даа продуктуну үр хонурарга база шынарын баксыраар. Ынчангаш, эът, балык, колбаса аймаан үш хонуктуң нормазы-биле алыр бис. А хлебти, сүттү хүнүң аккаар.

Аъш-чем аймааның кол үрелир чылдагааны — соодукчуну ажылдавайн баары. Бис ооң доктаамал ажылдап турарын чедип алыр дээш бүгү аргаларны ажыглап турар бис. Садыг министерствозунуң сеп-тел-механика комбинадындан кээрээ ёзугаар слесарьлар доктаамал ажылдап турар. Соодукчу үрелгеш дээш аъш-чем баксыраар чорукка ынчангаш таварыжып көрбээн бис.

Столоваяларда база өске-даа ниитиниң чемненилге черлеринде ажылдап турар аңгы ээ-харысалгазындан база камналга кол хамаар. Соодукчуларның ажылдап-ажылдавайн турарын доктаамал хайгаарап, кежээ чорууда чем артыын кудныга кааптар болза, ол чугаажок үрелир. Биске мурнуку чылдарда ындыг чоруктар тургузааш, ону үндезини-биле чайлатан бис.

Чамдыкта поварларның четпес ажылының чылдагааны-биле хайындыртынган чем багай, шынар чок болу бээр таварылгалар бары чажыт эвес. Ол чүл дээрге чем хайындырыкчызы тии каан пажын үттүпкаш, өскээр чардыкаш, продуктуну үреп кааптары. Ону болдурбазының бүгү-ле хемчеглерин алган бис. Ооң эң колу — чемниң өртээн үш дакпыр кылдыр бүрүүлүг киржиге төледири. Ында кол чүве акшада эвес болгай, харысалгада. Ынчаар торгаарга, повар кижи бодунуң харысалгазын медереп билир апаар.

Аъш-чем продуктуларын херелегечи бүрүнү-биле ажыглазын дээр болза, ажылдың шынарын бедидер апаар. Бис ол дугайында база доктаамал чугаалажып турар бис. Шынарын багай кылдыр хайындырган чем столдар кырынга артып каар. Ол бүгүнү көрүп, сайгарып көргеш, ай-айде «Шынар хүннерин» эрттирип турар бис. Столоваяга келген кижиниң алган чеми стол кырынга артпас, ол ону дөгерезин чиген турар ужурлуг.

Маңаа хлеб дугайында чугаалаары артык эвес. Мурнуку чылдарда бир буланы он алды кезекке кезип турган бис. Чемненип келгеннер ону ковуделир ап алыр, ооң столдар кырынга чыдып каар. Канчап ону чидирерил? Хөй удаа сайгарып келгеннивисте, хлебти улуг-улуг кылдыр кезип турары илерээн. Хензиг хлеб херелгеен кижи бир кезиндектиг бүрүнү-биле алыр апаар, ооң төтпейн ону кааптар ужурга таваржыр. Ынчангаш ам бир буланы 24 кезекке кезип турар бис. Хлеб артынчызы эвээш болуп турарын ооң соонда-ла көстүп келген. Ол ышкаш ийи дугаар чемге салыр гарнирнистиң хемчээлин база кызырган бис. Мурнунда 150 граммны салып турган болза, ам 100-ле грамны каар. Муң, ол аймаан доду порциянга 500 грамм кудуп турган болза, ам чүгле 300 граммны берип турар бис. Бо таварылгада садып алыкчы каражадавайн турар, ол кайы хирезин херелээр болдур, мынзы алыр, өртээ база ол ёзугаар чиигээн.

Столдар кырынга арткан чемни Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйынга берип турар бис. Хүнде ортумаа-биле 30 килограмм хире чем артыын олче чорудуп турар бис. А план улуг, ону күүседири берге. Бо талазы-биле улуг чемеге база онааштайн турар бис. (План күүсетпээн дээш чеме дыңнавас таварылга бо деп бодаар мен). Чүге дээрге, чем артыын хөй, ыу төп турзун деп кым-даа биске айытпас болгай.

Ам арыг артынчылар дугайында чугаалап көрейн. Ол дээрге, бирги ээлчегде хлебтир. Чамдыкта хлеб чедир саттынмайн артып каар. Ону соодукчуга сугар эвес, дедир база албас. Ынчангаш, курган калыр. А када берген хлебтен кайгамчык чемни кылып болурун бистиң кулинарларывыс бадыткаан. Када берген хлеб аймаандан олар сухари, запеканка, пирожное кылып, котлетаже киирип, чайгы үеде хлебтен кылган квас бүдүрүп турар. Ынчан кээрге артынчы черле артпас.

Камналга айтырыы черле чугула. Чүнү-даа камныг, хумагалыг ажыглап болур дээрзин бистиң дуржулгавыс бадыткап турар.

Н. ШУЛЬГИНА.
Ниитиниң чемненилге черлериниң трезиниң № 1 каттыжышкынының директору.

ОРУЛГАЛЫГ

Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозта шээр малдан алыр продукцияның хемчээли чылдан чылче өзүп турар. 1984 чылда 459,9 муң рубль продукцияны бүдүрээ тургаш, херек кырында пландан ажыр 115,7 муң рубльдиң продукциязын алган. Бирги класстың дүгүн 14 центнерни күрүнеге дужааган. Эки шынарлыг дүктү сатканындан алдынган арыг орулга 272 муң рубль четкен.

Хой ажылы орулгалыг апаар чыдар. Шээр мал чайгы үеде эвээш эвес немелде деңзини берип турар. Ол чорук күрүнеге эът садарынга улуг дузалыг болган. Чүгле эрткен чылын 3223 баш хойну азы күрүнеге 1173 центнер эки шынарлыг эътти саткан. Ооң түңнелинде совхоз күрүнеге эът садарының планын 110 хуу күүсеткен.

Дүк болгаш эът бүдүрүлгезиниң амгы хемчээлинден элээн көвүдедип болурунуң аргалары бар. Ол курлавырларны ажыглаар талазы-биле тускай хемчеглер ажылдап кылдынган. Ону амыдыралга боттандырарындан хой ажылы сайзыраар болгаш ооң алыр продукциязының хемчээли көвүдээр.

Бистиң корр.

КҮШТЕЛДИРГЕН

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Таа сүт-бараан фермазының коллективи мал чемнерин камнаар, инектерни чогуур рацион ёзугаар чемгерерин хынамчалыг чорудуп турар.

Мал чемнериниң курлавырларын экажетпес дээш механизаторлар ховулардан саванны сөөртүп, оруга тывпейн-чайбайн, камныг эккеп турар. База ол ышкаш саанчылар сиген, силос аймаан инектерге бээрде камналганы күштелдирген.

Саанчылар Февраль Наважап, Надежда Девор, Татьяна Монгуш, инек кадарчылары Кууекаал Монгуш, Очур Иргит болгаш ооң-даа өскелер идепкейлиг ажылдап келген.

Ферманың ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының ийи ай планын чедиишкинниг күүсеткен. Ам бирги кварталдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылдап турар.

Бистиң корр.

«ШЫН» солун: КАМНАЛГАНЫҢ ХУУДА САНЫ

КАМНАЛГА, КАМНАЛГА!

СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар бо чылдың эгезиндеи бээр районнарның, бүдүрүлгелерниң, организацияларның электри энергиязын чарыгдап турарын, ону хумагалыг, ээ ёзу-биле көөрүн, камналгалыг болур талазы-биле канчаар ажылдап турарын тускай контрольга алган. Электри энергиязының чарыгдалын, камналгазын чедип алыр дээш чорудуп турар хемчеглерин айлар аайы-биле он хонуктап түңнеп турарын чурумчуткан.

Январь айда электри энергиязын камнаар, чиг чарыгдаар талазы-биле ажыл чогумчалыг байдалдыг болган. Ынчан чүгле тудугга чарыгдал лимиттеп доктаатканындан ажыг болган. Районнардан чүгле ийи-үш район артык чарыгдаа кылган.

Ынчалзажок февраль айда электри энергиязының камналгазын, чарыгдалын контрольга алганы бүгү удуртукчуларга билдингир-даа болза, республикада электри энергиязының чарыгдалы көрдүнгениндеи 4,4 хуу ашкан, азы барык 2,5 миллион квт-шак электри энергиязы артыкка чарыгдаттынган.

Тус-тус адырлардан үлетпүр болгаш транспорт камналгалыг болган. Тудуг болгаш кодээ ажыл-агый артыкка чарыгдалды кылган.

Февраль айда 8 район электри энергиязының артык чарыгдалын болдурган. Эң хөй артык чарыгдаа Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарга онаажып турар. Барыын-Хемчик болгаш Таңды районнар камналгалыг.

Электри энергиязын чарыгдап турарын хүн бүрүде контрольга алган бүдүрүлгелерден Балгазын санаторийи, «Тудуг кезектерни» комбинат, Тураның мөш белеткээр пунктузу, Кызылдың № 2 АТБ-зи улуг чарыгдалдарны кылган.

Март айның баштайгы он хонуунуң түңнелдеринден алгаш көөрге, байдал экижиир байтык, харын доорайтаан. Төпчүткен энергия системазындан лимиттен артыкка алганы он хонукта республикага ниитизи-биле 45,4 хуу четкен.

«Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттар, Кызылдың эът комбинады болгаш өске-даа бүдүрүлгелер артык чарыгдалды кылган.

Электри энергиязының камналгазының, хумагалыг чарыгдалының талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорударын байдал негеп турар.

КИЖИЗИДИКЧИ САЛДАРЫ

«Социалистиг чарышты организастаарының, ооң түңнелдерин үндүрериниң болгаш тиилекчилерин шаңнап-мактаарының практиказының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы бүгү ажыл-чорудулгага удуртулга болуп турар. Партияның экономиктиг политиказын боттандырарынга, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чонну киириштиреринге, күштүг ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, ажылчыннарны кижизидеринге социалистиг чарыштың ужур-дузазы улгаткан.

Дуржулга станциязының төп сүт-бараан фермазының кызыл булуңунда фермада социалистиг чарыш дугайында материалдар бүрүн астынган. Ында хүлээлгелер болгаш план күүселделериндеи өгыда ажыл төлевири болгаш шаңналдар база бар. Чижээлээрге, вымпелдерни хере эскыпаш, оларны чаалап алган ажылчыннарның аттарын болгаш көргүзүглерин база бижип каан. Продукция бүдүрүлгениң болгаш шынар дээш немелде төлевирни база өскен. Көргүзүглерин он хонгаш-ла өскертип, мурнакчыларны болгаш хожудашкыннарны хуралдарга болгаш хана солуннарга чарлап турар. Социалистиг чарышты түңнээр, шаңналдарны тывсыр үе ол. Ооң ындай ай, квартал, чыл болгаш байырлалдарга турасканныг түңнелдерин база үндүрерин чанчылчаан. Эрткен чылдың түңнелинде саанчы Валентина Курзакова продукцияның шынары дээш ажыл төлевиринге 1150 рубль немелдени алган. Сүттүң шынары бедик болур болза, саанчы он хонукта бежен-алдан, а кварталда ийи чүс ажыг немелде төлевирни ап болур. Ажылынга харысалгалыг болгаш ажылын ээ ёзу-биле көөр мурнакчыларның төлевири черле бедик.

Социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар шаңнал база мурнакчыларга көрдүнген. Эрткен чылын чүгле саанчылардан безин үш кижи — Валентина Курзакова, Кыргыс Миңчей, Екатерина Евдокимова — Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар путёвкаларны халас алган. Кыргыс Миңчей ооң ындай кожуун Советтиң депутады болган. Инек кадарчыларындан Василий Коронкин, Оюн Даш-оол, Никита Анисимов болгаш өскелер-даа ажылын чогуур үезинде бедик шынарлыг күүседип, малга чемни доктааттынган хемчээл болгаш чурум ёзугаар берип турар. Ылангыя соок хүннерде силос бээрин ымзыргаш, сиген болгаш саван холумаан көвүдедир бээр. Инектиң даштыгаа чоруурун болгаш кажаага турар үелерин база таарыштырып, чылыг суг-биле суггарары чаңчылчаан. Кадарчылар малга шынары чавыс азы болбаазыраттынмаан чемнер бербейн турар. Бо болгаш өске-даа хемчеглерни алганының түңнелинде сүт мында элбек.

Дуржулга станциязының бо фермазы эрткен чылын бир инекке онаашпыр саггаш сүдү 2152 килограмм болган. Ооң чеден килограмм хире эки көргүзүглерин чүгле «Көк-Тей» болгаш Карл Маркс аттыг совхозтар чедип алган. Өске совхозтар шуңту ийи муң килограммдан эвээшти саггаи. Дуржулга станциязының төп фермазының бо чылгы байдалы база эки: январьда инектерге 161 килограмм азы хүнде 6,7 килограммны саггаи. Ооң уламындан күрүнеге үш тонна хире сүттү хүнүн-не дужаап турар. Доозукчу чылдың планын хуусаа бетинде күүседип болурун бо чижек көргүзүп турар.

Ажылдың чедиишкинниг бодуру ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургусканындан улуг хамааржыр. Дуржулга станциязының удуртукчулары, ук ферманың тускай эртемниглери болгаш ажылчыннары бо талазы биле элээн ажылдарны кылган болгаш кылып-даа турар. Ажылчыннарның боттарының ажылдаар черлерин, ажыглаар херекселдерин арыг-шевер болгаш эдилээринге белен тургузары социалистиг чарыштың негелдезинде көрдүнген. Черле ынчаш таарымчалыг байдалды тургузарынче профэвилел комитеди (даргазы Р. П. Темиева) улуг кичээнгейни салган.

Амгы үеде фермада халат чуур машиналар, чунар душтар, ванналар, телевизор бүрүн ажылдап турар. Кызыл-булуң база чаа, саңнайлары чымчак, шимелдези болгаш дериглези онза. Ында номчуур солун, журнал болгаш өске-даа литература, аптечка белен. Кижи эмчилери ай-айде кээп, шинчилгелерни эрттирип, эм черни салып турар. Изиг-даа соок-даа сүт четчир. Бо чылын эжиттынгаш столовая-да газ, электроплита, соодукчу, бус-биле чем быжырар болгаш өске-даа дериг-херекселдер поварларның эргезинде. Надя Ооржак биле Мария Дажы-Сацның холунуң чемнин ферманың столовазынга келген чон магадаар. Эът-биле кылган дүъштеки чемниң өртээ 25-30 көпеек, а ферманың ажылчыннары чемниң өртээн деңнелгедии каар, акша алган үезинде санажып ап турар. Ургулчу көпеек ап чорбас, эптиг, таарымчалыг.

Таарымчалыг байдалды тургузуп бээри, ажылды эргелеп башкарарынга болгаш черле чурумну тударынга ажылчыннар боттары киржи бээр дээрзин ферманың эргелекчизи Султан Михайлович Темиев чугаалады. Чуруум үрээн кижилерниң хемчээн ажылчыннар боттары-ла айтар. Чижээлээрге, бо чылын ийи хүн ажылга келбээн кадарчы Василий Воронкинни, ажылынга кызымаар-даа болза, он беш рубльге штрафтааш, шелээзиниң ийи хүнүн база казырып коллектив хуралынга ажылчыннар негээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, күш-ажылды ээ ёзу-биле көөрүнге кижилерни кижизидеринге болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга база экономиканы камналгалыг болдурарынга социалистиг чарыштың ролю бо коллективте мурнукузундаа улгаткан.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: кадарчы Н. Овчинников.
Авторнуң фотозу.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 59, 63 «Шында»).

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Александр Михайлович **Бикбаев** — Сельхозтехкуркомнуң Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Алексей Николаевич **Бодриков** — Кызылдың алгы заводунуң ажылчыны.

Александра Андреевна **Бузыкаева** — Сельхозтехкуркомнуң республикада материал-техниктиг хандырылга баазазының склад эргелекчизи.

Римма Дмитриевна **Булатова** — «Тыва тудуг» трестиң килдис начальниги.

Надежда Александровна **Высочанская** — «Ростекстильторгтуң» республикада садыг баазазының товароведи.

Клавдия Ивановна **Галайко** — республиканың «Спартак» зал тура спорт чөвүлелиниң улуг бухгалтери.

Антонида Парфёновна **Глазырина** — нефтебазаның ажылчыны.

Таисья Павловна **Гнускова** — Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының склад эргелекчизи.

Алексей Иванович **Грудинин** — даараныгга фабриказының слесарь-сантехниги.

Анатолий Арсентьевич **Гуменюк** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының начальнигиниң оралакчызы.

Мартол Манчинович **Даржаа** — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң организастыг килдизиниң улуг инструктору.

Екатерина Александровна **Дворкова** — Респотребсоюзтуң садыг баазазының улуг экономизи.

Монгуш Лопсанович **Дуган-оол** — Телерадиокомитеттиң автослесары.

Людмила Николаевна **Загружная** — № 35 уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Иван Емельянович **Захаров** — республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң совхозтарга мал ажылының болгаш өске-даа комплекстерин тударының талазы-биле каттышкан дирекциязының килдис начальниги.

Серафима Фёдоровна **Ивахно** — «КАТЭКэнергопромстрой» каттыжыышкынының «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелдиң килдис начальниги.

Аркадий Семёнович **Каргаполов** — Тыва автоорукчутуң төлевилел-смета бюрозунуң инженери.

Олег Иванович **Кожевников** — Тываның радиотеледамчыдылга төвүнүң улуг экономизи.

Галина Леонидовна **Колосова** — заводтуң инженери.

Нина Ильинична **Коробицина** — СЭКП Тыва обкомунуң Политчырыдышкын бажыңының техажылчыны.

Надежда Алексеевна **Криворизова** — дүлей уругларның республикада школа-интернадының кижизидикчи башкызы.

Матрёна Тимофеевна **Кукарина** — № 8 ортумак школаның башкызы.

Валентина Семёновна **Кулакова** — Красноярскиниң гидрометеорология болгаш агаар талазы-биле контролюнуң девискээр эргелелиниң радиооператору.

Сергей Сергеевич **Куликов** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының бөлүк начальниги.

Александра Петровна **Кутукова** — № 15 ортумак школаның башкызы.

Раиса Ивановна **Лунгова** — «Тыва тудуг» трестиң экономизи.

Ольга Георгиевна **Майкова** — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң экспедитору.

Данил Григорьевич **Мамаев** — Респотребсоюзтуң АТК-зының чолаачызы.

Прасковья Фёдоровна **Махагарова** — республиканың ветеринария-бактериологтуг лабораториязының кол бухгалтери.

Пётр Фокович **Меляев** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының улуг инженери.

Евгения Ивановна **Митина** — автоорук техникумунуң башкызы.

Мария Ильинична **Могунова** — Респотребсоюзтуң АТК-зының слесары.

Севен Кыргысович **Надым** — Тыва АССР-ниң Саң министерствозунуң кадр килдизиниң начальниги.

Валентина Егоровна **Назимова** — Уруглар бажыңының логопеди.

Екатерина Ивановна **Неволина** — Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Тывкоммунэнергозунуң» ажылчыны.

Надежда Яковлевна **Непомнящих** — № 3 АТБ-ниң теверлекчизи.

Лидия Савична **Огнёва** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Нина Григорьевна **Ольховская** — эът-чем барааннар садыының № 18 магазининиң улуг контролёр-кассири.

Валентина Алексеевна **Ондар** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчизи.

Сергей Александрович **Петроченко** — «Красноярскцелинмонтаж» трестиң № 624 тускайжыткан КМК-зының слесарь-моторизи.

Нина Фёдоровна **Плюш** — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң № 4 уруглар садының кижизидикчи башкызы.

Иван Елизарович **Помитов** — № 1 АТБ-ниң чолаачызы.

Михаил Филиппович **Пономаренко** — мебель фабриказының ажылчыны.

Раиса Прокопьевна **Растворцева** — заводтуң улуг бухгалтери.

Василий Фёдорович **Рогов** — «КАТЭКэнергопромстрой» каттыжыышкынының «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелиниң ажылчыны.

Эрнест Альбертович **Русман** — «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының мастери.

Мария Александровна **Рыжкова** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчизи.

Николай Алексеевич **Сердобов** — ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылының талазы-биле консультантызы.

Феофан Матвеевич **Сивков** — «Тыва септелге-тудуг» трестиң сантехмонтажниктер участогунуң прорабы.

Валентина Ксенофонтовна **Сластенова** — ТДЛТЭШИ-ниң эртем библиотеказының эргелекчизи.

Александра Александровна **Смирнова** — Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының техник-картографы.

Екатерина Дмитриевна **Смирнова** — алгы заводунуң техажылчыны.

Евдокия Фёдоровна **Спиридонова** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Николай Кочаевич **Тава-Самбуу** — ИХК-ның таңныыл килдизиниң контролёру.

Александр Степанович **Тахтуев** — «Красноярсктрестудуг» эргелелдиң № 6 автоколоннаазының моторизи.

Александра Фёдоровна **Тахтуева** — Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң инженери.

Татьяна Викуловна **Тетюра** — Кызылдың ажыглал-техниктиг харылзаа белдириниң бухгалтери.

Елизавета Ильинична **Толмачёва** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аптека эргелелиниң килдис эргелекчизи.

Пётр Иванович **Устюгов** — «Тудуг кезектери» комбинаттың столяры.

Елена Петровна **Фесенко** — республиканың туберкулёз удур диспансериниң эмчи сестразы.

Борбак-оол Шавыраевич **Хертек** — Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының малчыны.

Василий Яковлевич **Чаннын** — Тываның автосептелге заводунуң килдис начальниги.

Татьяна Ефимовна **Черныщова** — пенсионер.

Александр Данилович **Шабунин** — Тываның Росмясомолторг соодулга комбинадының соодулга херекселдерин тургузарының талазы-биле машинизи.

Евдокия Прокопьевна **Шарапова** — халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Клавдия Филипповна **Шома** — Тываның сүт комбинадының инженери.

Любовь Григорьевна **Шубина** — көдээниң ортумак № 1 ПТУ-зунуң башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 4.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай ажылдакчызы, коммунистиг идеалдар дээш туруштуг демисекчи Константин Устинович Черненкону совет улус ханы кажыыдал-биле сөөлгү оруунче үдээн.

СЭКП ТК-ның 1985 чылдың март 11-де болган ээлчег чок Пленуму шылгаттынган ленинчи угланыышкын-биле партияның улам ыңай быжыг болгаш туруштуг чорууруунче чайгылыш чок тура-соруктуг бүгү делегейниң мурнунга көргүскен. Коммунизмниң тугу идегелдиг холдарда — хөй санныг даштыкы үнелээшкиннерниң кол утказы мындыг болуп турар.

Даштыкыда чаагай сеткилдиг кижилер, политиктиг болгаш хөй-ниитичи янзы-бүрү бөлүктер СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң бадыткааны совет политиканың үргүлчүлелдиин сеткил ханышкын-биле демдеглеп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң кажыыдал митингизинге чугаазында: «Тайбың догуннаашкынының принциптеринге, дең эргениң болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганың үнелээшкиннерге найыралчы кожа-хелбээ харылзааларны бүгү-ле чурттар-биле тударынга боттарывыстың бөлениивисти база катап бадыткап тур бис. Совет Эвилели кажан-даа, кымга-даа кыжанмайн келген. Ынчалза-даа кым-даа биске бодунуң тура-соруун албадап шыдавас» дээн сөстерин калбаа-биле тайылбырлап, аңаа байыр чедирип турар.

СЭКП-ның XXVI съездизинге, ТК-ның ноябрь (1982 чыл) болгаш оон дараазында-гы Пленумнарынга ажылдап кылдынган стратегтиг угланыышкын тайбыңның эрге-ажыктарынга боттут ажылдаарынга, бо талазы-биле бар курлавырларны ажыглаарынга делгем аргаларны ажыдып турар. Моон-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң социалистиг күрүнелерниң партия-чазак делегацияларының баштыңнары-биле Москвага болган ужуражыышкыны, капиталистиг болгаш хөгжүп орар чамдык чурттарның даштыкы өске-даа делегацияларының удуртукчулары-биле оон кылган беседалары улуг ужур-дузалыг болуп турар. Делегейде кылып турар тайылбырлардан болгаш үнелээшкиннерден ап көөрге, Москвага болган ужуражыышкыннарже болгаш беседаларже улуг кичээнгейни бүгү делегейде угландырып турар. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, делегейге термоядролуг халаптың айыылын чайладырынче угландырган Совет күрүнениң тайбыңга ыңак улуг инициативалары хөй санныг тайылбырларда изин-биле деткээн.

«Бүгү диптерде тайбың талалакчылары Совет Эвилелиниң быжыг тайбың дээш, улустар аразында эки болгаш чөптүг харылзаалар дээш демиселин деткип турар» деп, Сирияның «Ас-Саура» солуну демдеглээн. Совет Эвилели «тайбыңга болгаш чепсеглениишкинниң дүжүрериинге бодунуң шынчызын ажыл-херек-биле бадыткап турар, ооң тайбыңга ыңак даштыкы политиказын чер кырынга тайбыңны үнелеп турар бүгү кижилер деткип турар» деп, солуну бижээн.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң АКШ-тың оралакчы президентизи Дж. Бушту хүлээп алган дугайында америк информация агентстволары дыңнаткан болгаш совет-америк харылзааларының чугулазын совет удуртукчу демдеглевишаан, америк таладан белен болур болза, ол харылзааларны экижидеринге практиктиг базымнарны кылырынга Совет Эвилелиниң бадыткаан-дыр деп дамчыткан. Кремльге С. М. Горбачев-биле беседазының сөөлүнде Дж. Буш ол ужуражыышкынны «чогумчалыг болган» деп санаанын ЮПИ агентство дыңнаткан. Совет-америк харылзааларны экижидеринге идегелди беседа берген деп, АКШ-тың оралакчы президентизи чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары-биле Кремльге болган беседазын Индияның Премьер-Министри Раджив Ганди бедик-биле үнелээн деп, Индияның солуннары бижээн. ССРЭ-ниң болгаш Индияның аразынга найыралдыг харылзаалар моон соңгаар-даа улам калбарар деп, индий удуртукчу чугаалаан.

(СЭТА).

Никарагуага удур Каттышкан Штаттарның агрессив үүлгедиишкиннериниң кыжаныышкыннарынга холбаштыр революстуг республиканың аныяктары чурттуң камгалаар аргаларын быжыглаарынга идиг ишлыры-биле бүгү күжүн берип турарлар. Аныяк никарагуажылар кана-даа — тудугларга болгаш кофе-даа шөлдеринге, «милисианостуң» отрядтарынга болгаш Сандинону улусчу армияга-даа, камгалал объектилериниң тудуушкунунга-даа турар болза, олар революстуг чаалап алыышкынын камгалаарының херээнге улуг үлүүн киирип турар.

ЧУРУКТА: аныяк никарагуажыларның Манагуада телеграф бажыңын камгалап турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ КЕЛИР ҮЕЗИ ДЭЭШ

ПРАГА. (СЭТА). Женевада боор турар совет-америк чугаалажыышкыннар чер кырында кым-на ооң келир үезиниң дугайын бодап турарыл, оларның идегелинге чаа магазылалды болдуруп турар. Христиан тайбың конференциязының ында парлаттынган медеглелинде ол дугайында чугаалап турар. Бүгү чурттарда тайбыңга ыңак кижилер боттарының политиктиг болгаш мировоззрениелиг үзелдери хамаан чокка бөгүн боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын, ону космоске шалчыдерин болдурбазын шиитпирлиг-биле негеп турар. Бо чугаалажыышкыннар дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынче болгаш бүгү улустарның айыыл чок чорууну хандырарынче угланган тодаргай базымнар кылырынга идигниг болур деп оларга идегеп турарын документиде онзалап айыткан.

ГКП-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. (СЭТА). Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле ССРЭ-биле АКШ-тың аразынга чугаалажыышкыннарның Женевада эгелээни-биле холбаштыр Герман Компартияның Баштаар чериниң Президиуму медеглел кылган, ол чугаалажыышкыннар чогуур түңнелдерин үндүрүп — космос делгемин милитаризастаарын болдурбазының, ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының, стратегтиг дең-деңни чорукту быжыглаарының дугайында шиитпирин үндүрериинге идегеп турарын илереткен.

Женевага ядролуг болгаш космос чепсектериниң дугайында айтырыгларының комплекизин оларның аразында тудуш холбаалыын барымдаалап турган, тодаргай чугаалажып көөрүнге белеңин Совет Эвилелиниң илереткенинге Герман компартия байыр чедирип, чүүлдүгзүнген. Америк таланың шак-ла мындыг тодаргай туруштуг болуру ГКП негеп турар.

ГКП-ның Президиуму Женевада чугаалажыышкыннарның чедиишкинниг чоруттуңнарынга үлүүн киирериинче ГФР-ниң чазаан кыйгырган. Ону чедип алыры-биле ГФР-ниң чазаа баштайгы соруушкунуң америк ядролуг ракетаны бардын герман черге тургузарын соксадырының хемчеглерин алыр болгаш космос делгемин милитаризастаар талазы-биле АКШ-тың пландарын буруу шавар ужурлуг. Ядролуг чепсекти кызыгаарлаарынга болгаш кызырарынга удур хоралакчы үүлгедиишкиннерге Бонн киришпес ужурлуг.

ТАЙБЫҢЧЫДЫЛГАНЫ ҮРЭЭН

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Пханмуджомда америк шериг албанныгларның тайбыңчыдылга дугайында дүтүржүлганың негелделерин чаңгыс эвес удаа каржызы-биле үреп турганынга шиитпирлиг удурланыышкынны Корейге тайбыңчыдылга талазы-биле шериг комиссиязында Корей Улус Демократтыг Республиканың төлээлекчизиниң кыйганын ЦТАК агентилел дыңнаткан. Ындыг үүлгедиишкиннер ийи таланы чарган шугумда байдалды нарыыдадып, Корейниң тайбын ёзу-биле каттыштырарынга шаптыктап турарын КУДР-нуң төлээлекчизи медеглээн.

Америк шериглерниң өчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннерин ыяк истеп көргеш, ындыг болуушкуннарны болдурбазының чогуур хемчеглерин алырын КУДР-нуң төлээлекчизиниң негээнин дыңнадыгда чугаалап турар.

МИНИСТЕРСТВОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам Социалистиг Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи Японияның даштыкы херектер министри С. Абэниң кампучий-таиланд кызыгаарда байдалга хамаарыштыр чоокта чаа чугаазынга холбаштыр Японияның ВСР-де херектеринге түр бузуреттиргеен кижиге медеглел кылган. Япон министриниң ол дугайында чугаалааны чүүлү кызыгаарда херек кырында байдалга дүүшпейн турар болгаш Кампучия-биле холбашкан айтырыгларны тодаргай шиитпирлээр чорукту Японияның шын эвес көрүп турарының дугайын ВСР-ниң даштыкы херектер министриниң төлээлекчизи айыткан.

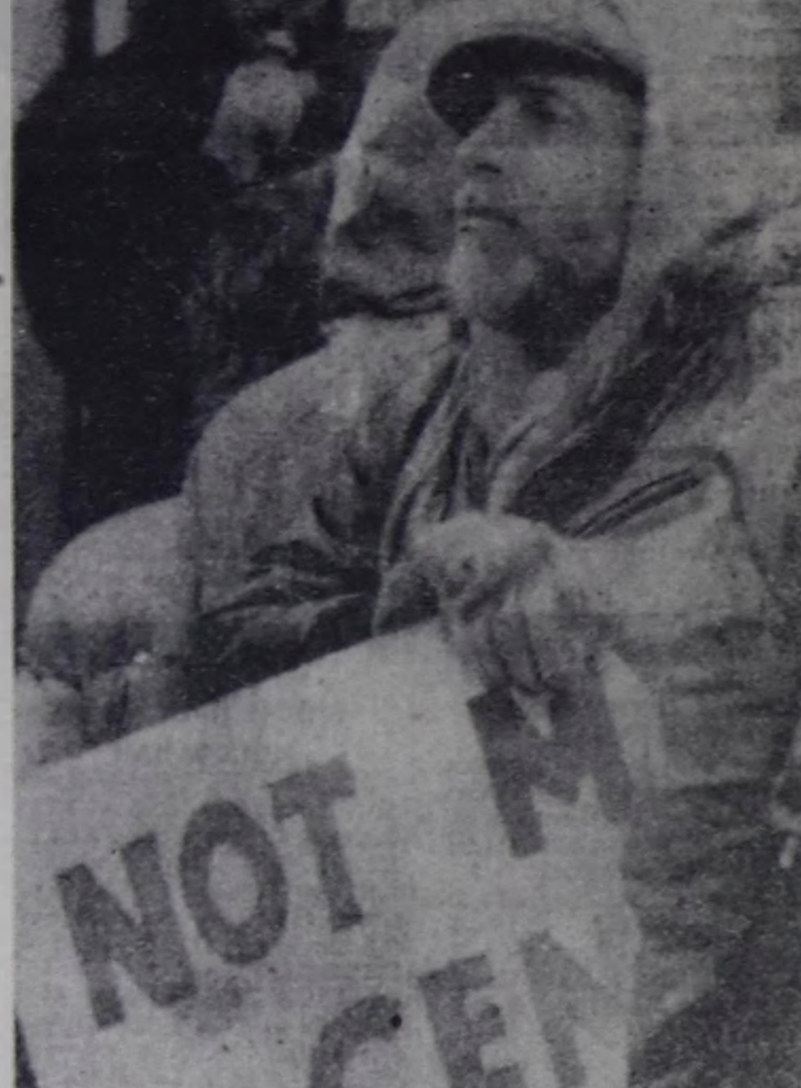

АКШ-тың администрациязының Төп Америкада империалистиг политиказынга болгаш ол девискээрниң улустарының иштики херектеринге шериг күжү-биле ооң холгаарлаашкыннарынга удур шимчээшкин Каттышкан Штаттарда улам калбарып турар.

Америк тайбың талалакчыларының удурланыышкын чыскаалы Нью-Йорктуң төвүнге АКШ-тың чепсектиг күштериниң шериг кижилер ээлдир чериниң чанынга «Никарагуадан холуң ырат!», «Төп Америкага тайбың!» дээн кыйгырыглар-биле боор эрткен. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң азыралында турар контрреволюстуг идегеттерниң Никарагуа Республикага удур чорудуп турар чарлаттынмаан дайынын доп-дораан соксадырын чыскаалдың киржикчилери негээн.

ЧУРУКТА: удурланыышкынның бир киржикчизи.

В. ОРЛОВТУҢ телефотозу. (СЭТА).

«Маңгысталчактарны амдажытпас» деп чүүлге хамаарыштыр

ОЛ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

ССРЭ Конституциязының 60 чүүлүнде «Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулгазының талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыры — ССРЭ-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарлыг херээ. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаары социалистиг ниитилелдиң принциптеринге таарышпас» деп айыткан. Үндезин Хоойлуда көрдүнген бо хүлээлгезин совет хамаатылар ындыктыг-биле сагып, Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын быжыглап, төлептиг күш-ажыл-биле ону алдаржыдып турар. Ынчалзажок хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар, халас тыпканы олча-ажык-биле маңгысталчак чурттап чоруур шынчангыс кижилер бистиң аравыста бар. Оларның дугайында «Шын» солунда сойгалап бижип турарын деткивес арга чок. Маңгысталчак арга-биле чурттаарының бо хевири — хөй-ниитиге айыылдыг чүүл болур. Ынчангаш чер кезип тонары, дилениир, колданыры болгаш өске-даа хевирниң маңгысталчак аргазы-биле чурттап чорууру дээш кандыг кеземче онаарының дугайында маңаа каксы-даа бол, бижип көрейн.

Ажыл кылып шыдаар аргалыг кижи хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, чер кезип, тонап, диленип база маңгысталчак амыдыралдың өске-даа хевирлери-биле чурттап чоруур болза, ол дээш ук кижини 1-ден 2 чылга чедир хуусаада хосталгазын казып шииттер ийикпе, азы ол-ла хуусаада эдип-чазаар ажылдаарга торгаары РСФСР-ниң КД-ның 209 чүүлүнүң бир кезээнде көрдүнген. Ол дурум чүүлүнүң бир дугаар кезээнде көрдүнген чүүл ёзугаар шииттирип чораан кижи үстүнде үүлгедигни база катаптаар болза, 1-ден 3 чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидери ол-ла дурумнуң ийи дугаар кезээнде көрдүнген.

Чер кезип тонары дээрге — турум чурттаар чери чок, бир чурттакчылыг черден өскезинче улчуп чоруур. Чер кезип, улаштыр дөрт айдан ажыг үениң иштинде ийикпе, азы чыл иштинде ниитизи-биле 4 айдан ажыг үениң иштинде ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, халас тыпкан олча-ажык-биле чурттаары-дыр. А дилениири деп чүл? Ажыл кылбайн, хамаатылардан аъш-чем аймаа, акша-төгерик, идик-хеп болгаш өске-даа өртек-үнелиг материалдар дилеп ап, халас арга-биле ажык тывары-дыр. Шак ындыг кижилер-биле ажылдарны чорудуп турган үеде, харзазында чүүлдер илерээн. Олар колдуунда-ла боттарын дайынның ийикпе азы күш-ажылдың инвалиди, кандыг-бир халалыг аарыгдан аарып чоруур кээргенчиг кижи кылдыр көстүп, улустуң чаагай сеткилин мегелээр, авыястыг кижилер болур турар.

Кижиниң инвалид апарганы-биле ажыл кылыр аргазын чидиргени, пенсияже үнер харназынының четкени — дилениичи арга-биле чурттап чорууру дээш харысалгага онаавас ужурлуг барымдаа болбас. Истелге, суд органнары бо таварылгада ук кижиниң мөзү-шынар байдалын өөренип көөр болгаш назы-харын, өг-бүлезиниң, кадыының байдалын тодарадыр. Ажыл кылып шыдаар аргалыг назы-хары четкен кижи улаштыр дөрт айдан ажыг хуусаа иштинде ийикпе азы ниитизи-биле чыл иштинде дөрт айдан ажыг үеде хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн, оон былдап, бодунуң күш-ажылы-биле чедип албаан олча-ажык-биле чурттап чорууру болза, өске хевирниң маңгысталчак аргазы-биле чурттап чорууру ол болур. Назы четпээн кижилер, бирги, ийиги, үшкү бөлүктүң инвалидтери, 55 хар ашкан херээжен, 60 хар ашкан эр улус, саат-тыг херээжен кижи, он ийи хар чедир назылыг уруглар херээженнер, пенсионерлер болгаш өг-бүлениң ажылын кылып турар кижилер КД-ның 209 чүүлү-биле өске хевирниң маңгысталчак аргазы-биле чурттап чоруур деп буруудаттырып, харысалгага онаашпас.

Үстүнде чүүлдерден алырга, маңгысталчак арга-биле чурттаарының ол үш хевиринге хоойлу үреп турар кижи бодунуң күш-ажылы-биле тыппаан, халас олча-ажык-биле чурттап чорууру дээш кеземче ялазынга онаажыр-дыр. Ол — хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн тыпкан олча-ажык, чижээлээрге, дилениип, мөөрей оюннар-биле, үүрмек чиижек садып кылып, төлгелеп, лама, хам өттүнүп, алгаап тургаш, дээн ышкаш хоойлуга удур ындыг хевирлиг аргаларны ажыглап тургаш тыпкан ажык-кончаа болур. Хамаатыларның өг-бүлезинге бажың ажылчыны болуп, уруглар азырап база секретарылап ийикпе азы чолаачылап ажылдаарын маңгысталчак арга-биле чурттап чорууру деп санавас.

Күш-ажылы-биле тыппаан олча-ажык-биле чурттаары дээрге, ол ындыг олча-ажыктар ооң чурттаалгазының кол ийикпе азы олча-ажыктар тывырының база бир чугула аргазы болуп турар болза, ону ынча деп санаар.

Маңгысталчак арга-биле чурттап чоруур кижини тып илередирин, ооң ындыг чоруун соксадыр дээш чогуур хемчеглерни алырын иштики херектер органнарынга даскаан. Кижини маңгысталчак арга-биле чурттап чоруур деп санаарынга барымдаа четчир болза, ону ылавылап тодарадыры-биле ук кижини милиция органынга келдиртир. Бир эвес ук кижиниң маңгысталчак арга-биле чурттап чорууру тодараттынар болза, милиция органы ол кижини тудуп, чогуур хемчегни онаар. Улаштыр үш айдан ажыг үеде ийикпе азы бир чыл иштинде ниитизи-биле үш айдан ажыг үеде тонап, маңгысталчак арга-биле азы диленип чурттап чоруур кижилерни ынчаар чурттаарын соксадырын сүмелеп, тускай сагындырыгны кылыр. Ай хуусаа иштинде амыдырал-чурттаалгазының байдалын өскертпес; ынчаар чурттаарын уламчылаар болза, РСФСР-ниң КД-ның 209 чүүлүнде көрдүнген кеземче ялазы онаар апаарын ол кижиге ынчап тайылбырлап, хол үжүү салдыртып, сагындырыг кылыр. Күш-ажыл кылып шыдаар арга-шинээ бар кижиге ай хуусаа иштинде ажылга кирип алырын, чер-чер Советтерниң күскомнарын, хөй-нииити организацияларын, аңаа ол талазы-биле дуза чедирерин тайылбырлаан турар. Маңгысталчак арга-биле чурттап чораан кижилерни ажылга хүлээп алыр дугайында күскомнарның бижиктеринде айыткан чүүлдер албан черлериниң, организацияларының, бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга ылап-ла күүседиир ужурлуг айтыышкын болур.

Бузурулге чериниң администрациязы, ында хөй-нииити организациялары ук кижилерни ажылга хүлээп алгаш, аңаа быжыглаарының, оларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, оларны тускай мергежилге өөредириниң, кижизидериниң талазы-биле чогуур хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Бир эвес ай хуусаа иштинде ажылга кирер тускай сагындырыг алган кижи ол хуусаа эрткен соонда, ажылга кирбейн, хөй-ниитиге ажыктыг ажыл кылырындан былдап, тонаачы, дилеичи азы өске халас арга-биле чурттаарын уламчылаар болза, ол кижиге хамаарыштыр РСФСР-ниң Кеземче дүрүмүнүң 209 чүүлүнде көрдүнген кеземче ялазы онаар дугайында айтырыгны шиитпирлээр. Ол ышкаш бодунуң чурумун кезек үе иштинде өскертсе-даа, аңаа сагындырыг кылган соонда, бир чыл дургузунда база катап тонаачы, дилениичи, азы кандыг-ла-бир өске арга-биле маңгысталчак ёзу-биле чурттаарын уламчылаар болза, кеземче ялазы онаар дугайында айтырыгны шиитпирлээр. Бо таварылгада база катап тускай сагындырыг кылыры негеттинмес.

Эдип-чазаар күш-ажылы колониязынга хосталгазын казыттырып шииттирип чораан ийикпе азы улус ажыл-агыйының тудугларынга ынап-ла ажылдаары-биле шенелдеге хосталгазын казыттырып шииттирген кижилерге хамаарыштыр оларның эдип-чазаар күш-ажыл колониязындан хосталган хүнүнден ийикпе азы тудугга ажылдаары-биле шенелдеге хосталгазын казыттырып шииттирген кижилерге хамаарыштыр иштики херектер органнарының ол кижини учётта ужулган хүнүнден эгелеп санаар.

Маңгысталчак арга-биле чурттаары дээрге совет амыдыралдың хевиринге дүүшпес, аңаа удур чүүл болур. Ынчангаш ындыг арга-биле чурттап чоруур ийикпе азы чурттаары оралдажып чоруур кижилерни тып илередип, Конституцияда көрдүнген эргелерин, хүлээлгелерин сагып, оларны күүседиринче углап, баштаары бүгү чоннуң, күрүнениң болгаш хөй-нииити организацияларының база бир чугула хүлээлгези болур.

С. ДОРСАТ,
юрист.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **СТОКГОЛЬМ.** Гондурастың эрге-чагыргазының ёзу-чурумунуң эрге-чагыргалары сураглыг швед журналист Петер Турбьернсону тудуп хоругдааш, ужур-дүрүм чок турамында үүлгедиишкинни кылган. Ону болгаш ооң он тос харлыг уруун бо неделяның эгезинде полиция тудуп алгаш барган.

⊙ **ПАРИЖ.** Мурнуу-Африка Республиканың политиказын сөөлгү чылдарда мурнуу африкан ниитилелдиң янзы-бүрү кезектерин шыңгыы шугумчулеп турар апарган. Франс Пресс агентилелдиң Йоханнесбургтан дыңнатканы-биле алырга, ол республиканың үлетпүр-садыг бөлүктери профэвилелдериниң ажылдакчыларын тудуп хоругдаарынга болгаш хөй-ниитиниң саналоналын долузу-биле тооп көрбес чорукка удурланыышкынны илереткен.

⊙ **ВАШИНГТОН.** Мурнуу-Африка Республиканың Вашингтонда элчин чериниң бажыңының чанынга 300 хире кижи удурланыышкынның тайбың чыскаалынга киришкен. Олар Мурнуу-Африка Республикада сөөк-язы ылгаарының кижизиг эвес системазынга болгаш Преторияның сөөк-язы ылгаар эрге-чагыргалары-биле Рейганның администрациязының «тодаргай кады ажылдажылгазынга» киленнээшкинниг удурланыышкынны илереткен.

⊙ **КАБУЛ.** Афган контрреволюстуг дээрбечилерниң кара туразында үүлгедиишкиннеринге удур чонуун киленнээшкин чалгыын Исламабадтың шериг эрге-чагыргалары күш-биле базар аргазы ажыглап турарын Бахтар агентилел бижээн. Пакистанның чепсектиг күштериниң кезектери чоокта чаа Афганистан-биле кызыгаардан ырак эвесте Леварги болгаш Ланди Котал дээр чурттакчылыг черлерде пуштуң төрел бөлүктериниң сураглыг баштыңнарының бажыңнарынче халдап, оларны ээлеп алган. Оларның ийизин кандыг-даа буруудадыышкын чокка кара-бажыңнап кааннар.

⊙ **ТОКИО.** Профэвилелдерниң хөделиишкиннериниң чаңгыс аай фронтузун тургузары дээш чөвүлелиниң япон найысылалга болган нииити-национал съездизи ядролуг кыжаныышкынга удур демиселге чурттуң депшилгелиг күштериниң чаңгыс эвин быжыглаарынче кыйгырган. Оон киржикчилери япон-америк шериг эвилелин күштелдирерин, Японияга милитаризмни катап тургузарынга, капиталдың ажылчы чоннарының эргелеринче халдаашкынынга удур моон-даа соңгаар күштүг харам чокка демисежиринге шиитпирлиин медеглээннер.

⊙ **АККРА.** Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга гитлерчи фашизмни совет улустуң ышкан Тиилелгези Африканың салым-хуузунга шиитпирлиг салдарны чедиргенин «Гана — ССРЭ» ниитилелдиң даргазы Мак Фитц-Уильямс медеглээн.

(СЭТА).

БАЙЫРЛЫГ, КЫШ! ЭКИИ, ЧАС!

Амгы үениң чаагай чаңчылдарының бирээзи —«Кыш үделгезиниң» байырлалы Культураның болгаш дыштаныышның Н. Гастелло аттыг паркының чанында сейке болуп эртен. Найыралды, күш-ажылды алдаржыдып, тайбың амыдыралды алгап ырлаан байырлалга кызылчылар, Кызылдың аалчылары массалыг-биле киржип, сонуургап көрген.

Хөгжүм үнү чаңгыланып, ыры-шоор куттулуп, байырлалды хүүг, бие ажылерни чалап турган.

Кыш үделгезиниң байырлалы хайнывааан. Парк хооэу, септиң дөш кыры байырлал шимчи кинг шимет-тинген. «Байырлалче кирип мооралдар», «Байырлыг, кыш!», «Экии, час!» дээн плакаттары ында-мында аскылаан. Байырлалдың төвүнде чаражытыр дерээн сценаны ии-ы-бүрү чурукта, плакаттар каастаан. Тоолчургу бажыңчыгаш тывызыгын тывзарын манаан.

Долгандыр бүгүде чүве хөглүг байырлалды көөрүнче, оюн-тоглаажы чалап турган.

Часкы чылыг хүнүнү черле чайынзап алдын херелдерин карны шыгыдып, кижилерниң сагыш-сеткилин улам көдүрүп, часты уткуңар, кыштың чанар өйү келди дээнзиг. Чооғата ааз-ла соок 40 градус ажып, кыш бүрүн эргезинге турган болгай. Ам частың чылыг хүнү. Азия төвү — тыва черниң агаар-бойдузу индыг-ла болгай! Амыдыралдың амгы үениң шапкын агымы-биле чаржалажып, чаржып турган дег.

Байырлалдың ярмарказынга бараалнарны, аъш-чемин делгеп садыглаан. Шиштээн эът, далган-боова, чигир-чимис, хлеб шай...

Хоорайның эзерге байырлалды ажыткаш, кызылчыларга, аалчыларга байыр чедиргеннер. Концерт уламчылаан.

Дорт баазрга — ярмарка,
Доора баазрга — оюн-тоглаа,
Оң талаже — чай-сарыг шай,
Долгандыр — байыр-найыр.

Үш ак аъттыг кошкан шанакка Кыш ужуруп чедип келген. Оон шанаада Соок-Ирей болгаш тоолдар маадырларының хөглүг кавалькадазы база одуруплан. Кыш чон-биле байырлажып, бо чылын кызылчыларның кылган ажыл-херээн дыңнааш, магадап эки дужуттун өстүрүп алырын күзеп турган.

Четтикпейн манап турганывыс Час моорлап келген. Часты уткаан хөглүг үннер, «ура» чаңгыланган. «Эргим чон! Дээривис хелээде ак-көк, аяс турзун. Тиилелгениң 40 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуулуңар! Тайбыңга алдар!» — деп, Час долгандыр мөгейип, чон-биле мендилешкен.

Танцы, сам казырганалып, хөгжүм куттулуп-ла турган. Ыры, танцының тиилекчилеринге Час шаңналдарны тывыскылаан. Байырлалчыларның кыры-биле самолёт каш удаа эргий ужуп, өңнүг саазыннарын октатылаан, оларны көөрге, каш-бүрү өңнүг хоозун-ла!

Кышты үдээн, часты уткаан хөглүг байырлал уламчылаашаан.

Оюннарны, аттракционнарны чарлапкан. Кыш үделгезиниң байырлалынга хоюун чаңгыл болган ынаа оюннары. Чагы бажынче үнери, ыяш хараазеп, чаразы, аътты шанактазы, хоолай хөгжүм маңнаары, доңгулуг буза кагары, кегдиг, хаптыр, канат тырттыжары дээш оон-даа өске оюннарга кижилер сонуургап, киришкен.

Чагы бажында баглааш гитараны, гармоньну, арыжылдыы, шампанскоени чедип алыр дээн кашпагайлар эвээш эвес болган. Чоон, чойуп, хоюглап каан чагының өрү үнери мыдыгда амыр эвес. Шенеп көргеш, дескешеейн баргаш-даа тургаңнар. Анаа чеченчилер-биле дестеш шаңналдары алганнарны көргүкчүлер адыш часкаи, деткип-ле турган. Чагы бажында белекте алганнарның бирээзи — «Тиилелге» совхозтуң хойжузу Вячеслав Саяй-оол кашпагай, эрези-биле көрүкчүлерни кайгаткан.

Оон арай озалдап черле өске маргылдаа, кайы команда чудукту кирэзимны, чарарын ыскалакчы кызыгыртары — ол тиилекчи болур.

Канат тырттыжарынга 8 команда: «Каа-Хем» разрезиниң, пассажир АТБ-зиниң, № 3 АТБ-ниң, хем пароходствозунуң болгаш оон-даа өске коллективтерниң командалары киришкен. Бо маргылдаага моон мурнунда 9 чыл уламчылап тиилекчи болуп келген, чечилгениң командазы алган № 3 АТБ-ниң командазынга тиилекчи оларбын Улустарның кайгамчыктыг Хемчик пулазы, ылыкыракты.

«Крем» кылыранда, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи В. Новиков, Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи В. Жбанов, А. Горбач, А. Лукин болгаш оон-даа өскелер бар. Чемпион команда бо удаада база алдын балыткаан.

Амыя көрүкчүлер театрының режиссёру А. Л. Чадамбадаа солун көргүзүгүнү организастаан, оонга бараалгаткан байырлалдың киржикчилериниң дугайында чугаалап бээри дилеен.

— Чоннуң ынаандагы оон байырлалдарынга — орус улустуң масленица, тыва улустуң шагаазынга уламчылатканзы — кыш үделгезиниң байырлалы чер-черде онза хөглүг, чараш эртип турар. Культура ажылдакчылары чонга солун көргүзүгүүр, көрүкчүлерге бараалгадыр дээш күженишкинин ажылдаан демисээзри арзак эвес.

Харылзаа белдириниң «Сайыскан» ырзы ансамбльдың хоорай ансамблиниң тывызы-бирлүүнү, улустуң оо чадаалыныр ансамблиниң артистери, аныяк көрүкчүлер театрының артистери ойнааш, «Кыш» аныяктарын, бистерге ижиг-даа солуң көргүзүгүнү ойнап, кыжын, бызаан бараан намнаашар. Часты ролында Культура министерствозунуң ажылдакчызы Зоя Түлүш, Кыштың ролында «Бригантина» клубтуң кажызалыкчы башкызы Тамара Плюснина, хоорайның эзертерин рольдарында Наталья Монгуш, Андрей Ковориг оларның ойнааны чыылганнар улус сонуургал-биле хүлээп алган.

Авиабудуруглениң ужудукчулары АН-2 самолётунуң командири А. В. Зотов, ийиги ужудукчу В. А. Монгуш олар чыылганнарга белек чедирип, улуг, бичии кижилерге өөрүшкү берген.

Нинти күш-биле деминг ажылдаанымаста культура бажылганының ажылдакчыларының, хөгжүм-шии театрының, хоорайның культура килдизиниң ажылдакчыларының киирген үлүг-хуузу эвээш эвес. Оларга мурнуязында өөрүп четтиргенимисти илергейлеп турмен — деп, ол чугаалаан.

Хөглүг байырлал доозулган. Солун оюннар, танцы-сам долган байырлалды көрүп, дыштанган кижилерниң күш-ажылчы ибелелин чаа эрги-биле ниже юзерни эрттир болур чугаалажып.

Н. ООРЖАК.

СПОРТ

ХАНДАГАЙТЫЖЫЛАР ТИИЛЭЭН

Фашистиг Германнаң чылча шапканының 40 чылынга тураскаатакан спортчу маргылдаалар Өвүр Солчур ортумак школазының спорт залынга эртээн.

Волейболга районнуң бирги чери дээш болган маргылдаага ажыл-агыйлардан, будуруглелерден чеди команда киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Хандагайты суурнуң бирги командазы тиилээш, районнуң спорт чөвүлелиниң шилчиир кубогун, дипломун чаалап алган. Оон кежигүннери А. Достай, М. Сыыртаа, М. Ондар олар кашпагай, чараш ойнааннар.

К. ХОВАЛЫГ.

ТИИЛЕКЧИЛЕР БОЛГАН

Ак-Довурак хоорайда профтехучилищениң спорт залынга «Трудовые резервы» эвн тура спорт ниитилелиниң хууда болгаш командалар аайы-биле бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы болуп эрткен.

Аңаа республиканың алды профтехучилищезинден 70 хире аныяк мөге киришкен.

Ийи хүн уламчылаан спортчу чидиг демиселдиң түңнелинде команда аайы-биле бирги черже Кызылдың № 4 профтехучилищезиниң командазы (удуртукчузу А. Монгуш) үнгеш, кубокту, вымпелди болгаш бирги черниң дипломун алган. Ийиги, үшкү черлерни Кызылдың № 1 болгаш Ак-Довурактың № 3 профтехучилищелериниң командалары түс-түзүнда чаалап алганнар.

Республика болгаш Россияның «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң бирги чери дээш Чита, Тула хоорайларга болур маргылдааларга белеткениң турганы-биле элээн хөй шыырак мөгелер маңаа киришпээн-даа болза, профессионал-техниктиг училищелерниң сурагчыларының аразында талантылыг аныяк мөгелер бар дээрзин ук маргылдаа көргүскен. Оларга Балгазынның № 2 профтехучилищезинден Сергей Витчин, Кызылдың № 1 профтехучилищезинден Юрий Ооржак, Ак-Довурактан Геннадий Донгак болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Тиилекчилерге бирги черлерниң дипломнарын, өртектиг шаңналдарны тывыскан.

О. САТ, маргылдааның кол судьязы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ

19. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мульт-фильм. 9.20 — П. Павловский. — «Элегия». Фильм-шии. 11.05 —11.20 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Док. фильмнер. 15.10 — Концерт. 16.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. 16.35 —Совет Эвилелиниң Маадыры Ф. М. Зинченко-биле шыктачылар ужурашкыр. 17.35 — И. Брамс. Концерт. 18.30 — Док. телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бо хүннерниң поэтизи. 19.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Тиилелгениң стратегиязы» деп хөй серийлыг док. фильм. 1-ги фильм — «Будуу үнде». 21.00 —«Үе». 21.35 — Театр болгаш үе. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2-ги класс. 8.55 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 9.05; 12.50 — Француз дыл. 9.55 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — География 6-гы класс. 11.05 — Шидыраа школазы. 12.10 — Төөгү. 5-ки класс. 12.40 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 13.20—14.05 — А. И. Герценниң ниитилел-политиктиг үзел-бодалдарының дугайында. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шыяанам». 18.30 — Уругларга фильм. 18.45 — «Аныяк гвардия». 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «На всю оставшуюся жизнь». Дөрт серийлыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы — «Спутники». 22.45—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Сокол» — ЦСКА.

20. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй серийлыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы — «Будуу үнде». 10.10 — «Аңчы-өргүкчүлер алдывы». 11.10—11.15 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Бези ыыл — кижи бүрүзүнүң дерээ». 15.20 — Бүгүдеге стадион. 15.55 — «БАМ үргүлчүлеништаан». 16.15 — Киножурнал. 16.25 — Бистиң корреспондентилерниң чугаалап турлар. 16.55 — Кадыкшы — найыралдыг оо-бүле. 17.15 — «Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.30 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Баскетбол. «Жальгирис» — «Барселона» (Испания). 19.45 — Док. фильм. 19.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Москва) — ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.30—23.00 — Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. 9.05; 12.25 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. — Физика. 10.35; 11.40 — Төөгү. 9-гу класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10—12.55 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренир бис». 18.35 — Уругларга фильм. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дугайында. 19.05 — «Азия төвү». 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Дом каттыштырылгазы». 21.00 — «Үе». 21.30 — «На всю оставшуюся жизнь». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — Док. телефильм. 23.00—01.03 Футбол. Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа — «Днепр» (Днепропетровск). — «Бордо» (Франция).

21. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Дириг дыштанар амыдыралы». 9.55 — «Женитьба Бальзаминова». Уран-чечен фильм. 11.20—11.25 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Док. фильмнер. 15.20 — Орус чугаа. 15.55 — Чаа фильм-концерт. 16.40 — Шыдыраа школазы. Разрядтыглар клазы. 17.15 — Миллионнарның ленинчи университеди. 17.45 — Футбол. Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа. «Днепр» (Днепропетровск) — «Бордо» (Франция). 18.30 — Док. телефильм. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Делегей болгаш аныяктар. 19.30 — Кубок ээлериниң кубогу дээш маргылдаа. Футбол. «Динамо» (Москва) — «Лариса» (Греция). 20.15 — УЕФА-ның кубогу дээш маргылдаа. Футбол. «Динамо» (Минск). — «Железничар» (Югославия). 21.00 «Үе» 21.30 —22.30 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Ге Отс.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10-гу класс. 9.05; 13.00 — Испан дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — Зоология.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Өг-бүле болгаш школа». 18.00 — Телемедээлер.

18.20 — «Солдатчыгаш». 18.45 — Уругларга фильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.45 — Чаа док. телефильм. 21.00 — «Үе». 22.40 — Концерт. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады — «Спартак» — «Факел».

22. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Две пары в одиночестве». Уран-чечен телефильм. 10.05 — Хөглүг чарыштар. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 Док. телефильм. 15.35 — «Тоолдун аалчылары». 17.30 — Амгы делегей болгаш ажылчын шимчээшкин. 18.00 — Эртем болгаш амыдырал. 19.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Москва) — «Сокол». 19.35 — Бичии концерт. 19.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия победы». Он үш серийлыг док. фильмниң 2-ги фильми — «Грозное лето». 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.40 — Англа дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. 10.35; 11.40 — География. 5-ки класс. 11.05 — Мустай Кариминиң шүлүктери. 12.10 — Төөгү. 6-гы класс. 13.10; 13.40 — А. Н. Толстой — «Орус аажы-чаң». 6-гы класс. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Спидвейге делегей чемпионады. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40 — «На всю оставшуюся жизнь». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

23. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Стратегия победы». Док. телефильмниң 2-ги сериязы — «Грозное лето». 10.10 — Улам дээ эки баразынар дээш. 10.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 12.10 — Чаа док. телефильм. 12.40 — Политиктиг ыры концерти. 13.30 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.00 — Улус чогаадыкчыларының дугайында телепрограммаларының делегей фестивалы — «Радуга». (БУР). 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — В. И. Ленин. Амыдыралының арыннарындан. Хөй серийлыг телефильм. «Симбирская трилогия» (1870—1977). 3-кү фильм — «Тяжелые времена». 15.45 — «Дом каттыштырылгазы». 16.15 — Мультфильм. 16.45 — «Билдиңер-даа болза, бюзуренчиг эвес». 17.50 — Концерт. 18.45 — Политиктиг тайылбырлаашкын. Г. В. Прахинниң беседазы. 18.55 — Курувниң Кубань казак хоруунуң концерти. 19.30 — «Полуденный ыар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги кезээ. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 —«Полуденный ыар». Уран-чечен телефильмниң 2-ги кезээ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болгаазында (Күш-культуржулар та сурмелер). 8.30 — Концерт. 9.00 — Уругларга аңчыкчылар дугайында. 9.30 — Калуганың тураглары. 9.50 — Док. телефильм. 10.10 — Эртенги почта. 10.40 — Спидвейге делегей чемпионады. 11.25 — Украин телестудиязының программазы. 12.10 — Фильм-концерт. 12.40 — Метеорология хүнүнге уткуштур дамчыдылга. 13.15 — Аныяктарга спортчу дамчыдылга. 14.25 — Концерт. 16.40 — «Камера делегейни тырттырып тур». 17.40 — Чогаалчы Чабуа Амиреджибиниң дугайында дамчыдылга. 18.40 — «Аңчы-өргүкчүлер клувуу». 19.40 — Делегейде болуушкуннар дугайында. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 —22.35— Музыка дугайы.

24. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бот-тываңгыр урав чүүл чогаадылгаларының Бүгү эвилел көрүлдезин. 9.20 — «Будильник». 9.50 — «Спортлотонуң» 12-ги тиражы. 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан болур тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». 12.15 — Совет черге ужуражышкыннар. 12.30 — «Кодээниң шагы». 13.30 — «Музыка киосказы». 14.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Фильм-шии. 15.45 — Концерт. 16.45 — «Рыжий, честный, влюблённый». Урукларга уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Рыжий, честный, влюблённый». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 20.00 — «Аңчы-өргүкчүлер клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Футболга ССРЭ чемпионады «Металлист» — «Торпедо» (Москва). 23.05—23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук саннында-ла — кру. 8.30 — Одессадан дамчыдылга. 9.00 — Ритмиг гимнастика. 9.30 — Орус чугаа. 10.00 — Концерт. 11.00 — «Тоолдун аалчылары». 12.55 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Великая Отечественная». Киноэпопея. 11-ги фильм — «Война в воздухе». 13.45 — «Оку сылыашыдаар силер». 14.35 — Мультфильм. 14.55 — Концерт. 15.25 — Бистиң корреспондентилерниң чугаалап турлар. 15.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.55 — Улус чогаадыкчыларының дугайында телепрограммаларының VI делегей фестивалы — «Радуга». (БУР). 17.25 — Док. телефильм. 17.50 — Шылдараныңгий совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 18.45 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — Делегей болгаш аныяктар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Болгариядан музыкалыг дамчыдылга. 21.00 «Үе». 21.35 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер (Болгария). 22.25 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский совет авторларның чогаалдарын номчуур. Фильм-концерт. 23.15 — 00.00 — Хоккейге ССРЭ кубогу. Мурманскиден дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Отверженные» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50, «Успех» 18.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мориц из афишной тумбы» 9.10, 12.45; «К-клуб — «Орлёнок» 10.40, «Три брата» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Благие намерения» 15.00, 16.30, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Гонщик «Серебряной мечты» 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Долг в любви» 14.00, 16.30, 18.20, 20.00 шактарда.

АГААР

Бөгүн республиканың бүрген, аязыр, бискеи хар чаар.

Дүне 17—22 градус. Хүндүс 5—10 градус, чамдык черлерге 2 градус чылыгдая 3 градус соок болур.

Кыжыкта бүргеп, аязыр, бискейнвар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 3—8 метр. Дүне 17—19 градус, хүндүс 5—7 градус соок.

ТЕАТР

Март 26-да С. Катаевтиң «Полктуң оглу» деп шиизи (2 кезектиг). Эгелээри 16 шак.

Март 27-де В. Катаев «Полктуң оглу» (2 кезектиг). Эгелээри 19 шак 30 минута.

Март 28-те Ж-Б. Мольерниң «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп шиизи (комедия). Эгелээри 19 шак.

Март 29-та С. Маршактың «Мооргай бажыңы» деп шиизи (хөгжүмнүг тоол). Эгелээри 10 шак.

Март 29-та А. Арбузовтуң «Катап дошкун оюннар» деп шиизи (2 кезек драмалыг көргүзүглер). Эгелээри 18 шак.

Март 30-да В. Катаев «Полктуң оглу» (2 кезектиг шии). Эгелээри 12 шак.

Март 30-де Ж-Б. Мольер. «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» (комедия). Эгелээри 18 шак.

Март 31-де Л. Гаврилостуң «Ала-Кара болгаш Ангыр-Чечек» деп шиизи. Эгелээри 12 шак.

Март 31-де А. Арбузов. «Катап дошкун оюннар» (2 кезек драмалыг көргүзүглер). Эгелээри 18 шак.

Шын. Редакцияның адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47. Солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3072.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00468.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 67 (12757) | 1985 чылдың март 20, среда | 1925 чылда үнүп эгелээн | Өртээ 3 көпеек.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЫРААЖЫЗЫ

Шылгарашкан армян чогаалчы Хачатур Абовян ада-чурт культуразының төөгүзүнге баалавас, чайынналчак исти арттырган. Бодунуң үезинде мурнакчы идеяларны дээш демиселге чогааттынган оон байлак литературлуг салымыкын бистиң социалистиг Ада-чурттуң бүгү улустарынга үнелиг болган чоок-даа. Ол кайгамчыктыг чогаалчының 175 харлаанынга тураскаадып, март 18-те Москвага, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга байырлыг кежээ ол дугайында чугаа болган.

Президиумда — эштер Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери Б. И. Стукалин, В. Ф. Шауро, партия, совет болгаш хой-ниити организацияларының төлээлекчилери, культура ажылдакчылары Армениянын КП ТК-ның бирги секретары К. С. Демирчянга баштаткан Армян ССР-ниң делегациязы база мында.

Кежээни ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черлиниң бирги секретары Г. Марков киирилде сөс-биле ажыткан.

Армениянын КП ТК-ның секретары К. Л. Даллакян «Хачатур Абовяның дугайында сөс» чугаалаан.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

ШУПТУ ҮНЕР

Владимир Ильич Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелекчи саналын, бүгү чурт дег, Тываның күш-ажылчы коллективтери чүгаалдуттунуп деткээн. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде кызыр ажылдарны субботник хүнүнде ажылдаар кижилерниң каяа ажылдаарын, чүнү кылырын, оларны чепсек-херексел-биле хандырарын тодарадыр дээш бо хүннерде бөлетке ажылдары чер болгаш ла калбарган.

Чистиң болгаш күш-ажылдың байырлалы— «кызыл субботазы» чангыс кижи дег ажылдап үнгеш, эки ынарлыг продукцияны бүдүрерин Кызылдың эът комбинадының ажыл-ишчилери дугуруушкан. Коммунистиг субботникти башкарар штабты тургускан. Штаб кежигүннери түс-түс хуулаашгелерни алган. Күш-ажыл байырлалының хүнүнде 260 кижи чангыс кижи дег ажылдап үнер. Оларның иштинден 220 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээр.

Коллектив кежигүннери субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, 16 муң рубльдиң барааныг продукциязын бүдүрер деп шиитпирлээн. 10 тонна эът, бир тонна колбаса кылыгларын эки ынарлыг бүдүрүп үндүрери көрдүнген. Комбинаттың ажылчыннарындан 57 кижи камнап алган чиг эът-биле ажылдаар. Ол хүн ажылдаан акшазындан 890 рубльдин беш чыл фондузунче шилчидер.

О. НАМАСАЙ.

ЧОННУҢ БҮРҮН ЭРГЕЛИГ ТӨЛЭЭЛЕРИ

РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгуулдалар Коммунистиг партияны, оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр совет улустуң сырый каттыжыышкынын база катап бадыткап көргүскен. Бо чылдың февраль 24-те партия болгаш совет ажылдакчылар, бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш күш-ажылдың хоочуннары, ажылчын аңгының болгаш улусчу интеллигенцияның төлээлекчилери Советтерге соңгуттаннар.

Россияга баштайгы Советтерниң тургустунганындан бээр 80 чыл оюн демдеглээрививс чылда эрткен соңгуулдалар үезинде коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң шылгаттынган бузулбас блогу база бир улуг болгаш кайгамчык тиилелгени чедип алган. Бадылаашкыннарның түңнелдери СЭКП-ниң иштики база даштыкы политиказын совет улустуң бир эп-сеткилдиг деткиишкининиң бүзүрелдии-биле бадыткап көргүскен.

Октябрьның баштайгы хүннеринде-ле В. И. Ленин тиилелге чедип алган ажылчы чонга «Эштер, ажылчы чоннар! Күрүнени бодуңар эргелеп башкарып эгелээриңерни утпаңар. Бир эвес бодуңар каттышпас болзуңарза, күрүнениң бүгү ажыл-херектерин холуңарга албас болзуңарза, силерге кым-даа дузалавас» деп бижээн. Социал-экономиктиг болгаш политиктиг шиитпирлерни хүлээп алырынга база боттанды рарынга, күрүне болгаш хой-ниити херектерин эргелеп башкарарынга күш-ажылдың кижилериниң боттуг болгаш практиктиг киржилгезиниң дугайында улуг Лениниң өөредии амыдыралга ынчан-на боттанып эгелээн.

Демократияны, чоннуң социалистиг бот эргелелиниң бүгү системазын улам ыңай сайзыраңгаймыдарын болгаш хөгжүдерин партияның иштики политиказының чугула сорулгаларының бирээзи деп, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга демдеглээн.

Депутаттарны бистер «чоннуң төлээлери» дивишаан, «төлептиглерниң төлептиглери» деп база адап турар бис. Ол таварылга эвес, ол дээрге күрүне эрге-чагыргазының дээди органынче соңгуулуп турар кижиге хүндүткел-дир. Ол дугайында соңгулда мурнунуң ужуражылышкын хураалдарынга хөй-хөй соңгукчулар демдеглээннер.

Бистиң республиканың соңгукчулары база боттарының депутаттарынга чөргаарланырлар. РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгутканнарның саны чүс-чүс. Оларның кылып турар ажылы, назы-хары, билиг-мергежили, нациязы аңгы-аңгы. Ынчалза-даа оларны чаңгыс сорулга — ажылчы чонун күрүне эрге-чагыргазынга төлептиг төлээзээр сорулга каттыштырып турар. Шынап-ла ындыг. Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгуткан, «Кызыл тараачын» совхозтуң механизатору С. Н. Тесленко-даа, Мөңгүн-Тайга болгаш Каа-Хем районнар Советтеринге соңгуттурган ажылчыннар А. Н. Самарина болгаш В. У. Хомушку-даа, О. Шынаа кедээ Совединиң депутаты Д. Д. Чамзырай-даа — кайда-даа ажылдап турар, кайы-даа Советке соңгуткан депутат бүрүзү бодунуң бүгү ажыл-херээн чонга бараалгадырын, дааскан ажылынга ак сеткилдиг болурун хүлээнгеннер. Олар сөглээн сөзүнге ээ болуп турар-даа. Аңаа чижек кылдыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы М. Д. Ондарның бөгүнгү ижин көрээлиңер. Ооң ажылдап турар бригадазы эрткен чылдың планын 124,6 хуу күүсеткен, а Михаил Делгер-ооловичиниң күш-ажылчы календарында бо чылдың ноябрь.

Хонук эрткен тудум төөгүлүг хүннерже — СЭКП-ниң XXVII съездизинче, улуг Тиилелгениң 40 чылынче чоокшулап орар бис. Ынчангаш эрге-чагырга органынче чаа соңгутканнарның мурнунда база чаа-чаа сорулгалар салдынган.

Депутаттарның мурнунда ажыл-херектер хөй. Депутаттарның эрге-хүлээлгелери база хөй талалыг. Советте-даа ажыл бар, округтарда-даа кылыр чүүлдер хөй. Соңгукчу кижи бодунуң депутадынга кандыг-даа айтырыгны тургузар эргелиг, айтырыг бүрүзүн депутат шиитпирлээр хүлээлгелиг. Чүге дээрге, чон ону төлээ кылдыр соңгаан, аңаа бедик бүзүрелди көргүскен.

Советтерниң, депутаттарның хөй талалыг ажыл-чорудулгазының хамыызынга кензиг-даа чүүл чыдып калбас ужурлуг. Олар күрүнениң эрге-ажыктары дээш сагыш салыр, кижи бүрүзүнүң херээлелин кичээнгейге алыр хүлээлгелиглер. Күрүнениң-даа, тус черниң-даа чидиг айтырыглары депутаттың кеcиу караандан чайлавас болза эки. Ынчан ажылчы чон бодунуң депутадының канчаар ажылдап турарын көөрлер, боттарының ажыл-чорудулгазынга үлегер болдурарлар.

Бистиң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедишкиннеривис хөй, ынчалза-даа ону улам чедимчелиг чорударынга шаптыктап турар чүүлдер база бар. Янзы-бүрү чылдагааннардан прогулдар, арагалаашкын, күрүнениң болгаш ниитиниң өнчү-хөреңгизин төтчеглээр чорук, ээ харысалга чок апаар чүүлдер... Бо бүгү депутат кижи ажылдап турар коллективке турбас ужурлуг. Маңаа хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев ТК-ның ээлчег чок март Пленумунга «Корум-чурумну бүгү чер бөлганынга быжыглаарынга, бистиң амыдыралывысты таарымча чок бөлүушкуннардан, ниитилелге болгаш ооң хамаатыларынга кандыг-даа когарал чедириишкиннеринден арыглаарынга шиитпирлиг хемчеглерни моон соңгаар-даа алыр апаар» деп демдеглээн. Ол дээрге бүгү күш-ажылчы коллективтерге, бирги ээлчегде депутаттарга дорт айтыышкын болур.

Ажылчы чоннар боттарының депутаттарынга чоргаарланып, бедик хүндүткелди көргүзүп турарлар. Ооң-биле кады олардан идепкейлиг ажыл-ишти, чогаадыкчы дилээшкиннерни, деткимчени улуг идегел-биле манап турарлар. Ону шынзыктырар херек. Бо дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыышының бирги сессиязынга депутаттар база демдеглеп турган.

Чоннуң төлээлериниң ажылын идепкейжидериниң кол быразы — депутаттар бөлүктерин болгаш постуларын улус ажыл-агыйның чугула адырларынга тургузары, оларны удур-туру-биле дуржулгалыг, ажылынга негелделиг депутаттарны томуйлаары болур. Ооң-биле черглештир депутаттар партия профэвилел болгаш комсомол органнары-биле бир демниг ажылдаар, айтырыгларны оларның киржилгези-биле шиитпирлээр болза, херек улам чогунгур болур. План күүселдези, камналга-чурумун күштелдирери, ажылчы чоннуң политиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгези, ниитиниң корум-чуруму болгаш өске-даа чугула сорулгалар ынчан эки шиитпирлеттинер.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң механизаторлары часкы хову ажылдарынга белеткелди бо хүннерде улам шалыпкынчылар сорулга салган, септекчилер ортузунга социалистиг чарышты калбарткаңнар. Тракторларның хөй кезиин эки шынарлыг септеп доосканнар. Андазыннарнып. илиирлерниң болгаш оон-даа өске кедээ ажыл-агый машиналарының септелгезин органиcтаcтыг чорун турар.

Септелгениң мурнуу одуруунда хуңзаалакчы Дууза Дадар-оол болуп, ол дунзаалап каннаар ажылдарны шалыпкын болгаш бедик шынарлыг күүседип келген. Оон аңгыда ажыл-ишчилерден хоочун ажылчын Авык Чагар-оол, Долгар-Серен чеңниле септээринге шалып үлүүн киирип, чарыштың мурнуу одуруунда эвуп турарлар.

ЧУРУКТА: Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң дунзаалакчызы Дууза ДАДАР-ООЛ.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Бии-Хем районнуң «Хадын» совхозу часкы хову ажылдарынга белеткелдерни эрте эгелээнинин болгаш чечир саннар механизаторларны септелге ажылдарынга хаара тудканының түңнелинде техника септелгези багай эвес доосуп турар.

Бо хүннерде илчирбелиг тракторларның болгаш «Т—150» маркалыг алды тракторнуң септелгези доостурунуң кырында келген. «К—701» маркалыг дөрт тракторнуң ийизи бүрүн септеттинген, а арткаларының ажылдары кезээн септеп дооскан-даа болза, ийи дугуй чогундан олар белениниң шугумунда эвес.

Механизатор М. Мынын-оолга удурткан бригада бо чазын 1100 гектар ажыг черни удур чарып, тарылганы чорудар. Ындыг-даа болза, ажыл-агый механизатор кадрлар белеткээриниң күрүзүн организаставаанындан ийиги ээлчегте ажылдаар механизаторлар чедишпейн турар. Ол ышкаш механизатор кадрларның мергежилиниң бедилер талазы-биле ажыл кошкак. Анныктарны механизаторнуң мергежилинге хаара тударынче кичээнгей салып турары четпес.

Часкы хову ажылдарынга чедир санныг хонуктар артып, үе далаштырып келген болган. Ынчангаш чедир кылдынмаан ажылдарны дарый эдери негеттинип келген.

С. ДАҢГАА.

МУРНАКЧЫ КОМСОМОЛЧУ

Барыын-Хемчикте Сельхозтехника салбырының кацналчызы комсомолчу Николай Ооржак Совет Арминың хүрээлениинден келгеш, мында каш чыл улаштыр ажылдап, чарыштың мурнуу одуруун ээлеп, хүн нормазын үргүлчү ажыргп турар.

Ажыл-агыйларда үрелген техниканы барган септээринге Н. Ооржак эвээш эвес үлүүн киирип, кылган ажылының шынарынче кичээнгейни угландырып турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шемиде хойжу бригадазының малчыннарындан Моңгуш Очур-оол ниитиниң малын өстүреринге чыл санында чедиишкиннерлиг болуп келген. Ооң кодамында төрээн хураганнар шупту мендн. Бо хүннерге чедир чүс башка онаашты 90 хураганны алган.

Малдың чаш төлүн ажаап, чемгерериnге Моңгуш Хажытпаа, Тамара Моңгуш кызымак үлүүн киирип турар.

ЧУРУКТА: дузалакчы малчын Тамара Моңгуш чемгерип, ажаап турар хураганнарының чамында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАГАДЫЛАЛДЫГ БОЛУР

Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозунда хой оолдаашкынынче кол кичээнгейни угландырган. Малчыннарның болгаш сакманчыларның аразында социалистиг чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрүп, тиилекчилерге акша шаңналдарын тывысып турар. Сөөлгү он хонуктуң түңнелдерин ёзугаар малчыннардан А. К. Ооржак (Өлең бригадазы), А. С. Моңгуш (Чес-Булуң бригадазы), сакманчылардан Н. Моңгуш, М. Моңгуш, Е. Доңгак олар өскелерни мурнап турар.

Совхозта шупту 34 комсомолчу сакман ажылында быжыглаттынган. Район Совединиң депутадынга эм ийи дугаар соңгуткан, СЭКП кежигүнүнге кандидат Надежда Моңгуш 116 хураганны доруктуруп турар. Сакманчыларның хөй кезии—каш чыл улай ажылдап келген, ала-челери хойжу амнактар. Оларның чамдыктары улаштыр хой ажылынга артар дээрзи чигзиниг чок.

1984 чылда тургустунган бот-орулга-чарылгалыг кезээ ёзугаар ажылдап турар Чес-Булуң бригадазында төрүүр 1770 хойнуң 1442-зи төрээн. Сөөлгү хүннерниң медээзин ёзугаар бригада чүс баш хойга онаашты 81 хураганны камгалап алган. Өлең бригадазының хойжулары чүс хойдан-на 79 хураганны, Ишкиннин Сайыр хойжу бригадазы чүске онаашты 72 хураганны камгалап алган. Ол бригадаларда хойлар ам-даа оолдап турар.

Совхозта мал кыштаглаашкыны багай эвес эртип турар. Хойжу коданнарга сугнуң, мал чеминиң чедирилгезин эки организастаан. Ол ышкаш малчыннарның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейни углаттырып, оларның одаар чүүлге, садыг-барааң херегселдеринге негелделерин чогумчалыг хандырып турар.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ЭРЕС МАЛЧЫННАР

«Саян» совхозтуң малчыны Хүлер-оол Ламбыраңович болгаш Лидия Ивановна Салчактар төрүүр хой малдап, бедик көргүзүглерни доктаамал чедип ап келген. 1984 чылда төрүүр чүс баш хойга онаашты 108 хураганны онза өстүрген.

Бо чылын оларның кодамында төрүүр 368 хой бар, оларның 350-и оолдапкан. Хураганнары шупту онча-менди. Чаш хураганнар өстүрүп ажаарынга Лидия Ивановна Салчактың эрге-дуржулгазы улуг. Ол хой хураганнап турар үеде кажаа иштинден үнерин шынап-ла уттуптар. Карангыда дүне чаа төрээн хойларның чаш хураганнарын ажаар, эмзирер дээш ажылдап турда, хүн үнүп келгенин безин эскербейн баар. Оларның хой турар кажаазының ишти чылыг, чырык, адаа курган. Аңгы-аңгы клеткаларда хөй хураганнарны улуг бичезиниң дайы-биле үскүлээн.

Хүлер-оол Салчак база-ла хүндүс чер одарладыр хойларны кадарар кол кижи ол. Ол кадайының дугайында мынчаар чугаалады:

— Херээжен улустуң кылыр ажылы эр кижиниинден дыка хой болур чүве бо. Аъш-чемни кылыр, ажы-төлдү база азырар, караактаар, бажың иштин арыг-силиг, кылдыр аштап арыглаарынга база четтигип турар.

Лидия Ивановна сакманчылап келгеннерге эптиг-ээлдек, оларга хураган өстүрүп ажаарының аргаларын айтып берип, чаш хураганнарны бөдүүн арга-биле эмзирерин айтып берип дузалашып турар. Хураганнар өстүрүп ажаарынга сакманчылар кончуг улуг хузаны кылыр. Салчактарның коданынга малдың чаш төлүн ажаарынга дузалажып келген сакманчылар М. Күжүлээ, Д. Борбак-оол, Т. Ловуңчап олар эк сеткилдиг ажылдап турарлар.

Салчактар эртен сес шакта хоюн одарладып үндүрер. Ооң соонда хураганнар чемгерер. Көк сиген, сиген даглары дээш өске-даа чемнери бээр. Чылыг суг, чугай дээш хураган азыраарынга херектиг чүүлдер клеткаларда бар болур.

Чаа төрүттүнген хураганнарны келери-биле кожа клеткаларга 4-5 хондурар, ооң соонда туcкай бөлүктээш кажаадан үндүрер. Хураганнарны эртен, дүште, кежээ эмзирер.

Эрткен чылын Хүлер-оол Салчак төрүүр чүс хойдан 107 хураган, бир хойга онаашты 3,5 кг дүктү алган болгаш улуг хойнуң 98 хуузун камгалап алганнар. Бо чылын төрүүр чүс хойдан чүс хураган алыр хүлээлгелиг. Социалистиг чарышка мурнакчы малчын Төмүр-оол Дотпааны кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

ШАЛЫПКЫН АЖЫЛДААР

В. И. Лениниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти бо чылын апрель 20-де эрттирер дээн москвачыларның патриотчу эгелээшкинин «Кызыл үлетпүр тудуу» эргелелиниң тудугжу коллективтери Һөөн-биле чүгаалдуттунуп, деткип турар.

Ук эргелеле дуржулгалыг бригадирлериниң бирээзи Эрес-оол Ондарның удурткан тудугжуларының комплекстиг бригадазы эрткен чылдың түңнели-биле социалистиг чарышка мурнааш, бригадалар аразында шилчилир вымпелди чаалап алган. Ам бригаданың кежигүннери Кызылдың төвүнде эштир бассейнниг спорт комплекизиниң тудуун шалыпкын чорудуп турар.

Ленинчи субботниктерге бистиң бригаданың бызанчылары, дашчылары моон мурнунда-даа чылдарда ышкаш, белеткел ажылдарын идепкейлиг эгелээн бис. Бистиң тудугжулар ол хүн 10 кубометр бетонну кудуп, 26 кубометр тудуг хавазын салырып шиитпирлээн — деп мурнакчы тудугжу Кошкар-оол Пүрээ чугаалаан.

Дашчылар, хоочун тудугжулар Павел Иргит, Көшкел Кара-Сал, аныяк бызанчы-бетонщик Оолак Саая олар ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде ажылдарны нормадан 20 хуу ажыр бедик шынар-биле күүседир деп эш-өөрүн кыйгырган.

Дөрткү разрядтың кайнакчызы Каадыр-оол Базан субботник хүнүнде хүннүн бүдүн чартык нормазын күүседирин хүлээнген.

Ук бригаданың тудугжулары ол хүн ажылдаан акшазындан 200 рубльдин беш чылдың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээн.

В. МОНГУШ.

БАЗА-ЛА МУРНУУ ОДУРУГДА

Доозукчу чылдың кыштаглаашкынын чедиишкиннг доозар дээш «Кызыл-Тук» совхозтуң Халын хойжу бригадазының кежигүннери кызымак ажылдап турар. Ол бригаданың кежигүнү Байыр-оол Хүргүл-оолович өөнүң ээзи Ошку-Саар Чаг-Доржуевна-биле совхозтуң төрүүр 370 баш хоюн Хову-Бажында кыштадып турарлар.

Бо малчыннар мал ажылынга ажылдап-ла чаа-ла беш чыл четкен. Оларның көргүзүү чыл санында бедип турар. Сөөлгү ийи чылда өг-бүле совхозтуң хоочун малчыннары-биле эки көргүзүгнү чедип алган: 1983 чылда төрүүр чүс хойга онаашты 95 хураган камгалап алган болза, эрткен чылын ол көргүзүг 101 хураган болган.

Бо хүннерде Ондарларның коданында хой оолдаашкыны дооступ турар. Оларның уруу Соскармаа ада-иезинге дузалажып сакманчылааш, 200 чүс хураганны доруктурган. Ол ада-иезиниң үлегерин эдерип, мал ажылынга ажылдаар күзелдиг.

Байыр-оол Ондар мал ажылынче шилчиир мурнунда совхозтуң мурнакчы механизатору турган. Хой кадаргаш ол база-ла мурнакчыларының одуруунга киргени ол.

К. ООРЖАК.

Өвүр район.

Даштыкыдан сөөлгү медээлер

⊙ МАНАГУА. Рейганның администрациязы Никарагуага удур агрессияны күштелдиреринге болгаш Төп Америкага тайбың шиитпирлээшкинге чүткүлдү үзеринге мурнуу хевээр илеген турар. АКШ-тың оралакчы президентизи Буш Гондураста Пальмеролада шериг баазазынга чоразының үезинде бир эвес революстуг Никарагуа чазак империализмниң албадаашкынынга чагыртырындан ойталаар болза, Вашингтон аңаа удур бүгү чеп-септер-биле демисежир апаар деп база бадыткап турган. Ак бажыңның улуг дужаалдыг төлээлекчизи социалистиг чурттар-биле харылзаазын үзерин Никарагуадан ойын-күүр чок негеп турган.

⊙ КВЕБЕК. Президент Рейган Канадага албан ужуруунда челе бээрге, муң-муң канадалар ону «Рейган, дораан дедир чан!», «Канаданы салып ап болбас!»—деп бижээн негелделер-биле уткаан. Канада албан кижилери-биле ооң чугаалажыышкыннарының айтырыында ийи таланың харылзааларының « айтырыглары — «кислота чаашкыннарының» айтырыы, шериг талазы-биле кады ажылдажылга, садыг харылзаалары, ол ышкаш улус-тар аразынга хамаарышкан айтырыглар — Чөөн болгаш Барыын чүктер аразынга харылзаалар, чепсеглениишкинге контроль болгаш өске-даа чамдык айтырыглар кирип турар.

⊙ БЕЙРУТ. Израиль шериглер Мурнуу Ливанның тайбың чурттакчыларын террорлуг хүлгедиишкиннерге тавартыштырарын үргүлчүлеп турар. Набатияга эжелекчилер чурттакчы кварталдарын база катап боолап турган. Элээн каш кижи өлүрткен болгаш балыглаткан. Ол хоорайда болгаш Бафлей суурда кижилерниң массалыг-биле тудуп хоругдап база аг-лап-сүрүп турган. Эжелекчилерниң ийи хонук мурнунда чаза таварып киргеш, ужеп-чиндиишкиннерни кылып турган Бурдж-Рахаль (Тир район) суур амдыгаа чедир-ле бүзээлээшкинге турбушаан. Ол бүзээлелден дезип үнер дээш оралдашканнарның шуптузунче израиль танкылар от ажыдып турар. Ооң кээп турар медээлериниң ёзугаар алырга, Бурдж-Рахальдың чурттакчыларында аъш-чем продуктулары чедишпестээн, дыка хөй кижиге эмчи дузазы негеттинип турар.

⊙ ДЕЛИ. Индий ПТИ информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, ооктага Лондон аэродромунга Канаданың Ванкувер хоорайындан келген пенджаб террорист кижини тудуп алган. Ооң чоорааи чүүлүнге израиль бүдүүлге автоматтың кезектери тывылган. Агентилел ол эрге-чагырганың чепсектиг болгаш кичээнгей углаткан... Олар Дэвбенни тудуп хоругдаан тайбыңдаа, бөмбүлерлер кээп турган, Канадаже дедир чорудуп-кан. Чепсектиг диверсантының Англияга чоразы улуг дужаалдыг индий дипломаттыг ады өске-даа албан кижизин өлүрер деп Индияга удур террорлуг бөлүктүң тургускан планы-биле холбаалыг деп индий парлалга санап турар.

⊙ МАПУТУ. Свазилендиде чазакка удур сүлчээни илереткен. Манзини хоорайга чурттуң премьер-министри Блекин Дламини күве чугаалап турган, сүлчээнилер чазак кежигүннерин күш-биле узуткаарын планнап турганын медеглээн. Ол кижилер сөөк-ызы ылгавыр Мурнуу-Африка Республиказындан чаан чериниң девискээринче кирип келирге-ле, айыыл чок чер күштерин тудуп алган. Свазилендиниң полициязының мурнунда улуг дужаалдыг ийи офицери болгаш ийи шериг албанныг кижилер кем-буруулуг бөлүкке кирип турган. Премьер-министр чазагын... Тургусканнарны судтаар.

⊙ ХАРТУМ. Суданның президентизи Дж. Нимейри чурттуң камгалал министри болгаш улусчу чепсектиг күштерниң кол командылакчызы бүрүн эрге-дужаалын бодундан дүжүрген. Ында парлаттынган декретти ёзугаар ол албан-дужаалдарга Абдель Рахман Сиуар Ад-Дагаб томуйлаткан. Ол ышкаш өске-даа томуйлаашкыннарны кылган. Суданың политиктиг болгаш юридиктиг херектер талазы-биле чаа оралакчы президентизи Ар-Рашид ат-Тахер Бакр болган. Чаа тургустунган ужар чүүл болгаш туризм министриниң баштыңы Эс-Сир Хасан Башир болган. Президент Дж. Нимейри чурттуң улусчу хуралының (парламентизиниң) даргазынга Абу эль-Касем Хашими томуйлаан.

⊙ ПАРИЖ. Хабрениң шериглери-биле барыын үзелдиг бүү-чурумнун эрге-чагыргалынга удур тура халышканнар отрядтарының аразында кадыг-дошкун тулчуушкуннар Чадтың мурнуу талазында болп турар. Франс Пресс агентилелдиң Нджаменадан дыңнатканы-биле алырга, каргыг Ортаакы Шари болгаш Чөөн Логоне префектураларда дайынныг хелелиишкиннер онза хөлзээзиниңг боор турар. Чиже, Хабрениң Ортаакы Шари улуг төп боор турар Сархка кээриниң мурнуу чарында тура халышканнар ооң бооцунда Бемули хоорайны атакалаан.

⊙ КАБУЛ. Бахтар агентилелдиң дамчытканы-биле алырга, Пакистанның АДР-де херектеринге тур бүзүретинрген кижини даштыкы херектер министерствозунга келдирген, афган Кунар можуда Барикот дээр чурттакчылыг черниң дужунда турар Пакистанның шериг кезектериниң талазындан халдаашкыннарының болгаш чепсектиг өнчүк-деңзээлерниң дыка күштелгенинге холбаштыр удурлаашкынны аңаа медеглээн. Ол кезектер Барикотту аар үтер-боолар-биле үргүлчү адып турарындан хөй материалдыг когарал болдурган, өлген кижилер база бар.

(СЭТА).

Тудуг материалы: ооң хереглели болгаш камналгазы

АРТЫНЧЫЛАРНЫ АЖЫГЛААР БОЛЗА...

Республикада тудуг индустриязының бүдүрүлгелери эрткен чылын объектилерин четчир саныг, эки шынарлыг материалдар-биле хандырарын чедип албаан. Кол тудуг материалы туйбунуң чылда херегледи 61 миллион ажыг, а чылда бүдүрүп турары оон оранчок эвээш. Бо чылын 3,8 миллион туйбуну бүдүрери планнаттынган. Ынчангаш дыка хөй тудуг материалдарын сөөртүп эккеп турар. Транспорт чарыгдалдарындан аңгыда, мындыг байдалда тудугнуң өртээ база бедип, дээрзи билдингир. Тудуг трестериниң эргелелдериниң, тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, мында хөй шитти организацияларының сонгаарлаттынмас сорулгаларының бирээзи — тудуг материалдарының бүдүрерин хемчээлин өөрүдеңдир болгаш оларның камналгазын чедип алыры.

Элегес-Аксының, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың туйбу заводтары, Чурт үлетпүрүнүң министерствозунуң Тураңда болгаш Чадаанада туйбу цехтери туйбу болгаш өске-даа тудуг материалдарын бүдүрерин эрткен чылын мурнуку чылдыындан кудулаткан. Цехтер 1 миллион 800 муңну бүдүрер оналдазы 389 муң-га күүсеткен. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң Эрзинде, Таңдыда, Мөңгүн-Тайгада, Чөөн-Хемчикте туйбу цехтериниң бүдүрүлге күчүлери 1984 чылда чүгле 20 хуу шиңгээттинген. Ооң үржүүнде 4 миллион туйбу бүдүрер планның чартыы безин боттанмаан. Цехтер миллион дөңгүп чедир туйбуну бүдүрген.

Тудуг индустриязының технологиязын чаартыры, заводтарны ажылчын кадрлар-биле четчелээри, сагылга-чурумну быжыглаары бирги черге сорулгазы болуп турар. Оон-биле черге чедер ажыглаттынмайн турар курлавырларны дилеп тывары, камналга-хумагалал айтырыын шыңгырадыры чугула дээрзин айтыр апаар. Камналга дээрге-ле орулга болгай.

«Тыва тудуг материалы» каттыжыышкын бо талазы-биле чамдык базымнарны кылып чоруткан. Үш туйбу заводтарының бирээзи — Элегес-Аксында туйбу бүдүрерин заводболуунуң котельназының хүлүн ажыглап турар. Туйбуну өрттедир бетинде хүлдү холуп аарга, чедир кыпнаан кезектер чайгаар өрттенгеш хөмүр-дашты камнап алырынга ажыктыг. Мынчан туйбу четче өрттенир болгаш оон шынары экижир. Эрткен чылын 3 муң 500 кубометр хүл ажыглаттынган.

Кызылдың туйбу заводунга туйбу кылырда хүлдү ажыглаары чедимче чок деп, «Тыва тудуг материалы» каттыжыышкынның технологу Г. С. Калинкина санап турар. Чүте дизе дойнуң шынары өске чүүлдер-биле холуурунга таарышпас. Шак мындыг чылдагааннар-биле «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң хүлүн «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының үлетпүр бүдүрүлгелер комбинаты ажыглавайн барган. Тудуг лабораториязының ажылдакчылары хүлдүң шынарын кудулеп санаан. Ону холупкан туйбу соокка чарлынчал апаар деп турар. Бо чылдан эгелеп Ак-Довуракта ТЭС-тиң хүлүн Кызыл-Мажалыктың заводу ажыглап эгелээр.

Кызылда төп электри станциязының хүлүн тудуг индустриязының бүдүрүлгелери албайн турар. Ону Кызылдың туйбу заводунуң чаартып кылган цеһинге ажыглаары көрдүнүп турар. Амдызында ону сөөртүрүнден ыраксынгаш ажыглавайн турарын айтыр апаар.

ТЭС-тер артынчыларын тудуг материалдары кылдыр Сибирьниң заводтарында ажыглап турар апарган. Төптен ырак турар черлерниң бүдүрүлгелеринге бо арганы нептередири черле артык эвес. Сөөртүлге чадыгдалдары эвээжээр болгаш камналга мынчап чедип алырнар. Республикада бо талазы-биле байдал ам-даа экижидилгелерин негеп турар. Дыка хөй шлак-хүл ажыглал чок оваалаңы берген чыдар. Чогум ооң хереглели улуг-даа болза, кайы организация, кайыын ону садып алырын билдинмес.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

Кызылдың төп электри станциязының хүлүн чамдык КМК-лар болгаш совхозтар ап турар. А тудуг индустриязының бүдүрүлгелери бо чиик өртектиг чиг этти ооп турары хомудаачыг. Тудугга ынчангаш соңгаартан сөөрткен материалдарны колдуунда ажыглап турар.

ТЭС-те 1984 чылда 30 муң тонна ажыг шлак чыгдынган. Ооң чүгле 4 муң тоннazы 13 муң ажыг рубльге саттынган. 1985 чылдың планында өске организациялар-биле керээлер ам-даа чардынмаан. Тудугга чугула херек сай-довуракты бүдүрүкчүлер чүгле 97 муң кубометрни белеткээн. Хереглелге бо хемчээл чедишпес. Ол хире сай-довуракты солупкулег чугула материалга хол дегбээн. Ооң чылдагааны «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынының удуртукчуларының шынары багай болганындан ажыглавайн турар бис деп тайылбырлап турары бадыткачыг эвес.

Кылдынган туйбунуң, гипсолит ханаларының, демир-бетон кылыгларының шынарын экижидери чедип алдынмайн турар.

ХАНДЫРЫЛГАДА ҮЗҮКТЕЛИИШКИННЕР

Тудуг материалдары чедишпейн турарын айыткан бис. Негелде-хереглелди четче хандырбайн турар хиреде, бүдүрүлгелер хандырылгада үзүктелиишкинни болдуруп турары ковчут харааданчыг. «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң ажылдакчыларының дыңнатказы-биле алырга, эрткен чылын Кызылдың туйбу заводундан аңгыда дугуржулга ёзугаар тудуг объектилеринге бээр ужурлуг туйбу чедир алдынмаан. Элегес-Аксының заводу 2 миллион туйбуну чедир бербээн. Ниитизи-биле тус черниң туйбузу-биле хандырылга кошкак болган, чыл планы чүгле 75 хуу күүсеттинген.

Демир-бетон кылыгларны четчир санныг бүдүрбээн, 1984 чылда «Тудуг кезектери» комбинат тудугларга 15 муң кубометрни бээр хүлээлгелиг турган болза, объектилерже 12 муң ажыг кубометрни чүдүрүп чоруткан. Ооң иштинде бажың тудуунга хереглээр демир-бетон кылыгларын 4 муң кубометр хирени чедир бербээн. Бо талазы-биле план 64,6 хуу болган. Чугай база чедир бердинмээн.

Сөөртүп эккеп турар тудуг материалдары база саадап турар болгай. Даштыкы хана салыр туйбу, цемент, металл прокады болгаш өске-даа чугула деритлер үезинде келбейн турар. Мындыг байдалда объектилер хүүсаазында, эки шынарлыг дужаарының дугайында айтырыг нарыыдап кээри чугаажок.

Тудугжулар объектилерге келген туйбу чарык-бузук, гипсолит ханалар хемчээлге дүүшпес болур-дур деп чөптүг хомудап турарлар. Чартык туйбуларны хана аразынга салып турган камнап алыры олар кызыдып турза-даа, ажылга шаптараазының дээрзи билдингир. Чүдүрүп-дужуруп турда буступ турары та чеже чүве. Белен туйбуну сөөртүп алыр машина-техника тывылбайн баар таварылгалар бар. Чамдыкта материалдарның шыгжамырынче кичээнгей салбаанындан чидириглер база үнүп турар.

Хандырылгада үзүктелиишкиннерден чайлап болурунун аргалары чок эвес, бар. Бо ажылды баш удур планнаарын экижидер болза эки. Материалдарны саадатканы, чедир бербээни дээш шаңнап-мактаар, өске таварылгада харысалга онаарын өөренип көөрү чогумчалыг. Тудуг трестери, эргелелдер, тудуг индустриязының бүдүрүлгелери бир демниг ажылдап, бот-боттарындан негелдени күштелдирип тургаш шикидиишкиннерни чедип ап болур.

«Тудуг ажылын организастаарын, шалыңны болгаш ажылды дээш шаңнал-мактаар аргаларны сайзырангайжыдарының системазының дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелиниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели хүлээп алган. Бүдүрүлге күчүлерин болгаш объектилерни үезинде ажыглалга киирери дээш, тудугнуң шынарын экижиткени болгаш ооң бот-үнезин чиигеткени дээш тудуг-монтаж организацияларының, тудуг индустриязының болгаш трестериниң составында кирип турар үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорт организацияларының удуртукчу, инженер-техниктиг ажылдакчыларын, күш-ажылчы коллективтерниң ажылчыннарын шаңнаары мында айыттынган.

Тудуг индустриязының бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелдериниң болгаш транспорт организацияларының материалдар, кылыглар болгаш конструкциялар-биле хандырылгазын экижидерин мында чугулалап айтып турар. Идиг беришкининиң бо чаа аргазы тудуг ажылын шапкынчыдарынга тепкииш болур.

Республикада тудуг материалдарының бүдүрүлгезинде четпестер бар дээрзин чугааладывыс. Туйбу, демир-бетон кылыглар дээш ышкаш чугула материалдарны тус черниң заводтары четче бүдүрбейн турар. Киир сөөртүп турары база эвээш эвес. Ынчангаш тудуг ажылын шапкынчылар төлээде объект бүрүзүнге камналга айтырыын шыңгырадырын, бистинниде бар чиг этти долузу-биле ажыглаарын, хандырылга графиги сагыырын чедип алыры чугула.

А. ХОВАЛЫГ.

Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржип, часкы ховү ажылдарынга ажыглаар машина-техниканы долузу-биле септээш, белениниң шугумунда тургускан.

Совхозтуң машина-трактор мастерскаязында ажыл база хайнышкынныг. Мында тракторларның болгаш оон-даа өске кодээ ажыл-агый машиналарының техниктиг ажаалдазын болгаш чамдык септелгелерин слесарьлар шалыпкын чорудуп турар.

Бедик мергежилдиг токарь Николай Павлович Тимков ук ажыл-агыйда чээрби дөрт чыл дургузунда ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуу олуруунда чорут турар. Ооң кылганы машина-техниканың чамдык кезектери бедик шынарлыг биле онзаланып турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы токарь Н. П. ТИМКОВ.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Садыгжының мергежилин чедип алыры — Дагыймааның изиг күзели турган. Ортумак школаны эки өөредилге-биле дооскаш, садыгжының эртемин ол чедип алган. Кандыг-даа ажылга эгезинде ындыг-ла болгай, амыр эвес, сураадээр, дүвүрээр-даа таварылгалар турган. Садыгжы кижиниң чымызы улуг, бараанны четчелээр, ону садары, отчёт-учёт... дээш ажыл-ла хөй. А кол-ла чүве — садып алыкчыларга төлептиг бараан болуру. Дарыймаа Дөмүр-ооловна бо бүгү чүүлдү ыяк шингээдип ап, өөренип алган. Дарыймаа Дөмүр-ооловна Шюгдур-оол ам хоочун садыгжы, ооң садыг ажылы чээрби ажыг чыл-биле санаттынар. Ол бо хүннерде район төвүнде ажыл-агый барааннар магазининиң эргелекчилеп турар. Ооң удуртканы магазин 1984 чылдың түңнели-биле районнуң магазиннериниң аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, аңаа мурнаан.

Дарыймаа Дөмүр-ооловна коллективтиң хөй-ниити ажылындан чыда калбас, хөй-ниитичи, идепкейжи. Дагдыныкчы хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар. Эки ажыл макталга чедирер болгай, Дарыймаа Дөмүр-ооловнаның шаңнал-макталы, хүндүлел бижиктери хөй.

Шюгдур-оолдар — үлегерлиг өг бүле. Дарыймаа Дөмүр-ооловна беш уругну кижизидип өстүрген ие. Уругларының хеймери — Марта сески класска, өөредилгези эки, оон улугларының аразында өртке удур албанның ажылдакчызы-даа, башкы-даа кижи бар, ужудукчу болур кижи база бар. Артём — шеригде. Шюгдур-оолдар уругларын ажыл-ишке ынак, ону үнелеп билир кылдыр кижизидип турар. Аңаа уругларының авазы — Дарыймаа Дөмүр-ооловнаның хуузы үлегери чугаажок улуг.

М. МОНГУШ.
Өвүр район.

САДЫГЖЫНЫҢ САНАЛЫ-БИЛЕ

Барыын-Хемчик районнуң хоочуннарының аразында Нина Георгиевна Миллерниң ады база бар. Садыг шугумунга ол чээрби беш чыл ажылдаан. Ооң арга-дуржулгазы байлак, ажылын ковчут эки билир. Кызымак ажылы-биле кады ажылдап турар эш-өөрүнүң бүзүрелин, хүндүткелин чедип алган.

Барлык суурда аныг-чем магазининде ол он чыл садыглап турар. Кодээ чонуну садыг-биле хандырылгазын экижидер дээш ол бар арга-курлавырларны ажыглап ажылдап келген. Садып алыкчыларның негелде-хереглелин өөренип көрүп садыгжы чугулалап көрүп турар. Ынчангаш ол садып алыкчылар-биле сүмелешкен, оларның хереглелин айтырган турар. Складтан бараанны магазинге ол чагыглар барымдаалап эккээрин бодаар.

Н. Г. Миллерниң эргелекчилээни бо магазинниң садыгның депшилгелиг аргазы —бараакны садып алыкчы боду шилип алыр кылдыр тургускан. Магазинни ол арга-биле ажылдаар кылдыр тургузар санал хоочун садыгжы боду киирген. Ажылды мынчаар тургусканы —садыгжының ажылдаарынга-даа, садып алыкчыларның бараан шилип алырынга эптиг. Магазинни депшилгелиг арга-биле ажылдаарынче шилчиткен соонда, бараан садырылгазының хемчээли ийи ажыг катап өскен. Оон-биле кады бараан садып алырынга садып алыкчылар хөй үе-шак чидирбес болган, эптиг.

Садыгжы кижиниң ажылында чугула чүве — хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизинге хумагалыг болуп, өре-самчыгдал болдурбазы. Ол хүлээлгени Нина Георгиевна ак сеткилдиг күүседип турар, ооң эргелекчилээни магазинге өре-самчыгдал болган таварылга турбаан.

Н. Г. Миллерниң эргелекчилээни магазин районнуң магазиннериниң аразында социалистиг чарышка эрткен чылын эки көргүзүглер-биле мурнакчыларның санынче кирген.

К. САТ.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ону Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан. «Кара-Хөл» совхозтуң Дасыл-Аксы суурнуң чурттакчылары мында Культура бажыңынга ол кежээ хөй-биле чыглып келген. Ада-чурттуң Улуг дайынның киржикчилери — эки турачылар А. С. Адыгбай, С. А. Серен-Дондуп, С. Д. Балчыр олар-биле ужуражылгага келгеннерниң аразында хоочун-даа, аныяк-даа салгалдың кижилери бар.

Совхозта партком секретары Х. Д. Серенов ужуражылга хуралын ажыткан болгаш республиканың ажыл-агыйларының аразында эстафета ёзугаар шилчип чоруур Совет Эвилелиниң Маадыры Х. Н. Чүргүй-оол аттыг Кызыл тукту эки турачы А. С. Адыгбай тыпсып берген. Ону партия болгаш комсомол райкомнарының төлээлекчилери үдеп келгеннер.

Ооң соонда эки турачыларга сөс берген. Хөй националдыг Совет Армияның дайынчылары-биле кады дайынның оруун эртип, дайын үезинде Украинаның хоорай, суурларын хосташкан эш-өөрүнүң эрес-дидим чоруунуң чижектерин олар сонуургаткан.

Ол кежээге аныяк салгалдың мурнундан — Совет Армияның хуреэлениинге болуунуң ыдыктыг хүлээлгезин эрттиргеш, төрээн суурунда башкылап берген А. П. Хертек база чүве чугаалааш, совет улустуң революсу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга аныяктарның шынчызының дугайын илергейлээн.

Х. САМДАНЧАП.
Бай-Тайга район.

Совет кодээниң кижилери

АЛЫЗЫНДАН АЖЫЛ-ИШЧИ

Деге-Кара Салчаковна биле Бугаров Хертекович Чымба Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы хойжулары. Өг-бүлениң ээлери ажылгыр-дежээ болурундан аңгыда, он уругну өстүрүп, кижизидип турар. Хөй уруглардыг хойжу өг-бүлениң ажыл-иши-биле таныжар дээш оларның кышкы турлаанче чоруптувус.

Хинделиде хир чок ак-көк дээрде хүннүң херелдери харны чайынналдыр чырыдып турар, онзагай аяс хүннерниң бирээзи турган. Частың башкы айы үнген-даа болза, кышкы соок үндаваан. Бо чылын Каа-Хем районнуң девискээринге хар улуг дүшкен болгаш күштүг хаттар харны хөртүктелдирип каан. Кадат малынга ол хына таарымча чок. Далбый тыртпас болза, хөй черден оъттай албас.

Далбыйлаан ховуда хөй оъттап чор. Кыштагга чедип келирге, ооң ээлери ажылгыр-нежээ дээрзи илдеп. Кодан-девискээр арыг-силиг. Курлавырда мал чемнери база бар. Кажаада хураганнарның өскүт үннери хөй оолдаашкынының кадын түлүктелгенинниң бадыткалы.

Хойжу өг-бүлениң ээзи Бугаров Хертекович бисти уткуп алды. Малчын биле мени солушканывыс соонда, кыштаглаашкынының ниити байдалын ол таныштырды:

— Сөөлгү оолдаашкынын бо чылын бээр 413 баш кырган хөй бар. Амдызында 365 хураган онча-менди доругуп турар. Хууда алган хүлээлгевисти күүседиптер арга бар— деп, малчын чугаалады.

Шыкан-ла, кыштаглаашкын чогумчалыг эртип турар. Хөй болгаш хураган кажааларын чылыглааны эки. Тускай шимчелинче электри чырык-биле кыштагны хандырып турар.

Хойжунуң бажынынга кирип келирге, оларның шылалдыралыг, аас-кежиктиг чуртталга оразы дораан-на билдинип бээр. Каймызы-даа чугаакыр, хоолен-ээлдек. Он уругну өстүрүп, кижизиткен Деге-Кара Салчаковнаның күш-ажылчы шамдарын сонуургай бээривисте, Б. Х. Чымба турупу барган дөрде шкафты ажытпышаан чугааланды:

— Уругларын өстүрүп, кижизидеринге база дааңган ажылынга-даа ковчуг кызымак кижи. Ооң дугайын бо мактал-шаңналдар боттары-ла бадыткап турар — дээш кызыл пөсте дистинништир кадаан орденнерин, медальларны бистиң баарывыска салып кагды. Оларның аразында Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези, Маадыр иениң ордени, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң херек демдектери база бар болду.

Маадыр-ие Деге-Кара Салчакованың алыс чурту—Бай-Тайга районнуң төвү Тээли суур. Ол аңаа он бир чыл иштинде хлеб быжырып ажылдап, чонуң хүндүткелин кызымаккай күш-ажылы-биле чедип ап мактадып, шаңнадып-даа чораан. Амыдырал-чуртталгазының айыы-биле өг-бүле Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозунга үш чыл бурунгаар көжүп келген.

Д.-К. С. Сарыг сакманчының мергежилинге аныяктар Комбу Байыс-оол биле Мая Дембирел оларны өөредип турар. Хоочун сакманчы дузалакчылары-биле кады тус-тузунда 100 ажыг хураганны бо хүннерге чедир доруктуруп келгеннер.

Хойжу өг-бүлениң бажынында «Малчынның булуңу» дерии кылганы көрүштүг. Мында малчынның кышкы үеде кылыр ажылдарының хүн чурумун шак бүрүзүнге хуваагаи, хойга болгаш хураганга бээр немелде чемнерниң рационун, төрүттүнген хураганнарның даңзызын бижип көргүскен. Хууда социалистиг хүлээлгениң негелделерин база тодарадып айыткан: төрүүр 100 баш хойга онааштыр 90 хураганны алырын, он тонна сигенин, беш тонна өдекти белеткеп алырын олар хүлээнген.

— Он уругну төрээш, кижизиткен мен,— Баштайгы үеде, уруглар чаш турда, берге боор чүве. Партия, чазаавыстың ачызынга өөрүп, чоргаарланып чоруур мен мен. Хөй ажы-төлдү өстүрүп турары дээш ачы-дузаны доктаамал көргүзүп, күрүнем сагыш салып чоруур. Ынчангаш даанган ажылымга бот-хууда харысалганы бедидип, элээн бүдүрүкчүлүг ажылдап келдим — деп, Маадыр-ие чугаалады.

Б. Х. Чымба биле Д.-К. С. Сарыгның уругларының улуу Чечекмаа Чымба Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда магазин эргелекчизи болуп ажылдап турар. Ол бодунуң дузазын ада-иезинге көргүзүп эгелей берген. Анчымаа, Айлаана, Вячеслав — тускай өөредилге черлериниң сургуулдары, оон бичиилери Гриша, Гена, Сайдык, Салбакай, Саида школада өөренип турар.

Хойжу өг-бүлениң уруглары күш-ажылга ынак болгаш хыштанмылгаларда ада-иезинге дузалажырлар. Оолдары адазынга дуза кадып, мал чемин белеткежир. Уруглары иезинге эмек-дөмек болуп, хойну-даа эълчежип калыра бээрлер.

М. ОНДАР.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ШЫНАРЫН БЕДИТПИШААН

Янзы-бүрү марканың 400 муң телевизорун Москваның радиотехника заводунга бо чылын бүдүрер. Оларның 25 муңу өңнүг болур. «Юность-406» деп чаа хевириниң телевизорунга күрүнениң демдээн тыпсыр кылдыр киирерин ону белеткеп турар.

Москва бүдүрүлгезиниң «Юность» телевизорларын делегейниң он беш чурттары садып ап турар. Коллектив бодунуң кылыгларын доктаамал сайзыраңгайжыдып турар. МРТЗ маркалыг өңнүг болгаш кара-ак өңнүг кылдыр костүр телевизорларның даштыкы хевирин экижидип, эдилел байдалын быжыг болгаш камналгалыг кылдыр бүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң мурнакчы аныяк ажылчыннарының бирээзи Олег Лупановтуң «Юность-406» деп чаа телевизорну эдип турары.

А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДУЗА ХЕРЕК

Малчын Мелдер-оол Долзатоолдуң кыштаа Хербис баарының Үстүү-Кыштагда. Мында кажааны дээвиирлевейн кыралап кааныындан чылыг чедишпес, ниити ол, ада малгашталган. Кодаңда куруг өдек база чок.

Кодаңда тогду хөй бар, оларның хураганы хорамчалыг. Кажаа делгем болганындан ийи фонарьның чырыы четпес, ооң уламындан хураганнарны негеринге тывыштыпары берге.

Долзат-оол Хертекович тогдуну күзүн хүлээп алган. Ынчан-на арган, чайын эки семиртпээн болган. Ынчангаш «Кара-Хаак» совхозтуң дирекциязындан, тускай эртемниглеринден бо кодаңче кичээнгейни күштелдирери негеттинип турар.

Ч. ДОНГАК.

ӨГ КЫЛЫР ЦЕХ: шиитпирлезе чогуур айтырыглар

Чадаанада районнуң үлетпүр комбинады тургустунгандан бээр элээн үе эрткен. Сөөлгү каш чылдарда комбинаттың ажылчыннары өг мыжын, өг иштиниң дериг-херекселдерин чазап, чонга садып турган. Оларның бүдүрген кылыгларын районнуң, харын-даа кожазында өске-даа районнарның чурттакчылары садып ап, өг мыжынга болгаш өг иштиниң херекселдеринге, ылаңгыя малчыннарның негелдези чыл бүрүде улгадып, чагыглар оон-моон кээп турган. Ындыг болбас арга чок. Шаанда дег өг мыжын, ооң иштиниң дериг-херекселдерин кылып билир кижилерниң саны эвээжээн. Бо бүгүнү өөренип көргеш, эрткен чылдың сентябрь айдан эгелеп өг кылыр тускай цехти мында ажыткан.

— Өг кылыр цехти барык үш бөлүкке чарып каан. Бир бөлүк — өгнүң кидизин, пөзүн быжар болгаш даараар, бирээзи — өгнүң ханазын, ынаазын, хараачазын, үшкүзү — өгнүң иштики дериг-херекселдери — аптара, үлгүүр, стол, сандай дээш чүүлдерни кылыр — деп, мастер Калдар-оол Дажыевич Кужугет чугаалады.

— Өгге болгаш ооң иштики херекселдеринге ол-бо ажыл-агыйлардан чагыглар-ла хөй. Эрзин, Тес-Хем, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарның ажыл-агыйларындан чагыглар хөй. Чүгле бо чылдың бирги кварталынга безин 320 өг кылыр чагыглар келди. Ол дээрге, бистиң ийи чылда кылыр ажылывыстың планы-дыр. Чылда 150 өгнү шыпнышаан, 50 өгнүң мыжын кылыр планныг бис. Ону күүседип болурунуң аргалары бисте бар. Ынчалза-даа өг кылыр материалдар чедишпес. Эрткен чылын 20 аптараны, 20 үлгүүрнү, 200 бичии столдарны, 800 сандайларны малчыннарга кылып бердивис. Цехтиң ажылдап эгелээниндан бээр бо чылдың эгезинге чедир 15 өгнү, эрткен январьда 8 өгнү кылдывыс — деп, мастер чугаалады.

Өг кылыр цехте 15 кижи составтыг бир бригада бар. Мында шупту аныяктар, оларның ийизи херээжен. Бо комбинатка 1962 чылдан бээр чазанчылап ажылдаан, хоочун чазанчы Доктугу Конзуканович Түлүш ол бригаданы удуртуп турар.

— Өг кылыры нарын, берге ажыл. Бажың ышкаш чүве болза, чаңгыс ааи чүдуктар-биле эптей салып тургаш, тудуп үндүрүп келгей-ле. Мында аңгы-аңгы материалдар негеттинер, ону колдуунда-ла хол-биле кылыр апаар. Ол материалдарның тывылбазы база ковчут. Боттарывыс оон-моон тыптывып, өг мыжын кылып тур бис. Өгнүң ханазын ак шарландан кылып турар бис. Ону тайгадан боттарывыс барып кезип ап турар. Чоок-кавы тайгаларда ол ыяш база турбас. Чадаана хемниң бажы, Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг бажы тайгаларындан барып кезип алыр ужурга таваржыр. Шарлан кезери-биле бөгүн алыр солду эъткардывыс —деп бригадир Доктугу Конзуканович бригадазының ажыл-ижиниң дугайында кыскажы-биле таныштыра каапты.

Шыпап-ла өг кылыры берге ажылдың бирээзи. Ону кымдаа билир. Бригаданың кежигүннери өг мыжын чазаар, ооң кидизин болгаш пөзүн дааарар талазы-биле чамдык бергелерге таваржып турар. Моон мурнунда чылдарда өгнүң ханазын демир кадаглар, демир удазыннар-биле көктеп турган. Ынчаар кылган өгнүң шынары багай боорга, ону соксаткаш, хөм-биле көктеп турар апарган. Ук хөмнерни Кызыл-Мажалыктың эът комбинадындан ап турар. Эгезинде өгнүң ханазын 12 баштыг азы 36 дөрбелчин метр кылдыр кылып турган. Ам ооң хемчээлин 40 дөрбелчин метр чедир улгаттырган.

Өгнүң ынаазын өл дыттан кылып каарга, аары-ла хол-чок болур. Ынаа ыяжы кылыр чымчак материал чок боор турарындан өл дыттан ынаа кылыр ужурга таваржып турар. Ынаа кылыр тускай станок чогундан чазанчылар тывышгыр чоруун көргүзүп, эргистанокту таарыштыр чогаадып алган ажылдап турары өөрүнчүг. Чазап кылган ынаа, хааларны кургадыр чер моон мурнунда комбинатка турган-даа болза, ол үр үениң иштинде ажыглаттынмайн чыдып келгениинден ажыглаар арга чок боор турар. Бо станокту ажылдадырын шенеп, четпес чүүлдерин четчелеп алыр, өг мыжын кургадыр дугайында айтырыгны бригадир комбинаттың удуртукчуларының мурнунга каш-даа катап тургускан. Ол айтырыг мынчага чедир шиитпирлеттинмейн келген.

Өгнүң хараачазын шаанда хадың-биле кылып чораан. Ам ол чаагай чаңчыл уттундурган бе дээрге, хадың кайда-даа хөй, ону чөпшээредип ап, ажыглап болур. Хараачаны чуга шуугайларны каът-каът кылдыр салгаш, кылып турары таарымча чок. Бо айтырыгны бир янзы өөренип көрзе чогуур.

Өг кидизи, брезентизи болгаш пөзүн даарап турар ажылчыннарның хомудалы улуг. Кидис даараар машинаны эккелгеш, эдиктирип, шемеп турза-ла үрелген, олчаан тоймаглаттынып туруп берген. Ол ышкаш кидис кезер машиналар база-ла сандан үнген. Хамык машиналар үрелгеш туруп бээрге, бүгү ажылды хол-биле кылыр ужурга таварышкан. Өг кидизинге ажыглап турар кидистиң шынары дыка багай. Өгге хереглээр кидисти тускай чагыг ёзугаар кылдыртыр дугайында айтырыгны өөренип көрзе кандыг?— деп айтырыг тургустунун турар. Чамдык хол-биле кылган ажылдарның төлевирилүүдү боор турарынга ажылчыннар хомудап турар.

Өгге чонуң негелдезин улгадып турары-биле холбаштыр бо цехти өг кылыр кылдыр тургускан болганда мында ажылдап турар ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бээрин өске партия, совет органнар кичээнгей салыр ужурлуг. Өг мыжы кылыр чымчак материалдар-биле Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйы хандырар ужурлуг турза-даа, чымчак материалдарны өскээр ажыглап, шынары куду ыяштарны чорудуп берип турар.

— Бистиң бригада айда 6 өгнү бүрүн дерип кылыр планныг. Материалдар чедишпес, байдалывыс берге-даа болза, ону күүседиптер аргавыс бар. Чыл эгезинден бээр 8 өгнү бүрүн дерип кылгаш, ажыл-агыйларже чоруттувус — деп, бригадир Түлүш чугаалады.

Өг кылыр материалдар-биле үзүктел чок хандырып, чазанчыларның ажылынга деткимчени көргүзүп, оларга боттуг дузаны чедирип турар болза, планныг оналдаларны ай санында күүседип болурунуң аргазы чазанчыларда бар.

Өгнү колдуунда-ла бистиң малчыннарывыс чагыдып, кылдыртып ап турар болгай. Ынчангаш кылган өгнүң ниити өртек-үнезин малчыннар билип алыры-биле бир өгнүң өртээ чеже болурун сонуургап айтырдым.

— Бүдүн өгнү долузу-биле дерип кылып каарга, 4624 рубль, а өгнүң чүгле мыжын кылып каарга 311 рубль болур. Өгге 270 килограмм кидис кирер. Мынчаар санап келирге, өгнүң өртээ улгадып турар.

Үлетпүр комбинадының өг кылыр цегиниң ажылчыннары беш чылдың доозуккчу чылын мынчаар эгелээн. Оларның мурнунда шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар ам-даа хөй. Чазанчыларның бүдүрүп турар чүүлү малчыннарга ажыктыг. Ол хүн бүрүнүң негелдезинде турар. Ынчангаш оларның ажылын бүгү талазы-биле деткип, боттуг дузаны республиканың Чурт үлетпүр министерствозу чедирери күзенчиг.

Х. МОНГУШ.

Амыдыралга идепкейлиг туруш

СОРУКТУГ КИЖИЛЕР

Бо чылдың февраль 17-де үнген «Шын» солунда эш Шактар кижиниң идепкейлиг чорууну дугайында, амыдыралга идепкейлиг туруш дугайында чугула айтырыгны көдүрген болгай. Бо айтырыгны солун арнынга ажык чугаа кылдыр үндүргенин кижи чүүлдүгзүнүп, деткивес арга чок.

Ылангыя аныяк өскен ол дугайында тодаргай медерел билген турары чугула. Бир эвес кижи чүү дээш чурттап чоруурун билбес, амыдыралга кандыг турушту ээлээрин бодавайн чоруур болза — ооң амыдыралы кандыг-даа утка, ажык чок боор. Ындыг кижи амыдыралга сонуургал-даа чок болур. А ол дээрге ёзулуг-ла аас-кежик чок кижи-дир деп бодаар мен.

Мен улус өөредилгезинге бүгү назынымда ажылдап келдим. Бо үениң дургузунда кандыг аажы-чаңныг кижилерге душпадым дээр. Аныяк кижи бүрүзүнүң амыдыралы ажыктыг, солун болур ужурлуг. Бо күзел-бодалды амыдыралга боттандырары-биле хөй-ниити организацияларының күжүн каттыштырып, ада-иениң, бүгү-ниитиниң киржилгезин чедип алыры чугула. Демниг де — күштүг деп чугаалажырывыс-ла шын.

Мен бодум хөй чылдарның дургузунда ада-иелер-биле, хөй-ниити организациялары-биле ажылдап келдим. Өөрүнден хоорук, ажык эвес аажы-чаңныг кижилер база таварышкылаар. Кандыг-бир солун ном дугайында чугаа чорупп турда ийикпе азы бир-ле чараш чүвени улус магадап көрүп турда, ындыг кижилер кыдыында тоомча чок тургулаар. Ындыг кижилер боттарының ниити билииниң кудузундан ындыг деп бодаар мен. Олар өске эш-өөрүн дедир тыртып, багай салдар чедирер. Ындыг кижи-биле ылангыя чаңгыс коллективке ажылдаары берге. Ол чүнү-даа хол дашты-биле кылыр, ажыл аткаарладыр. Кым-бир кижи кызып ажылдап турар болза, ол кижини кыжырыыр. Ындыглар-биле демисешпес болза, мурнакчы-даа турган коллективти олар куду базып болур.

Ынчалза-даа амгы үениң аныяктарының хөй кезии амыдыралга ынак, ажыл-ишчи тура-соруктуг кижилер боор турары өөрүнчүг. Мурнакчы ажылчыннар, саанчылар, тудугжулар, чолаачылар, эмчилер, башкылар дээш кымнарны чок дээр. Эрес-оол Даржаа — Ак-Довуракта поликлиника эргелекчизи. Эмчиниң буянныг мергежилин шилип алган кызымаккай ажылдап чоруур. Ак-Довурак хоорайның чурттакчылары Эрес-оол Салчаковичиниң аажок хүндүлээр. Ол чүгле эмнээр ажылынга эвес, а хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип чоруур. Оон аңгыда Шойдар-оол Санчытович Күжүгет Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ның комплекстиг бригадазының бригадири. Ол — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу. Бистиң суурнуң болгаш ниити районнуң өзүп, сайзыраарынга ооң киирип келген үлүү улуг.

Өөреникчи чылдарында олар өскелерден ылгалбас оолдар чораан. Ынчалза-даа бичиизинден тура күш-ажылга сонуургалдыг, школа дооскаш, кандыг мергежил шилип алгаш өөренирин азы кая ажылдаарын тодаргай шиитпирлеп алган турганнар. Оон аңгыда школага өөренип турган-ла хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, спортчу маргылдаалардан, уран чүүл көрүлделеринден чыдып калбас оолдар чүве. Мындыг кижилер солун чүүлдерге киржиринден аңгыда өске өөрүн база идепкейжидип, эвилелдээр чаңчылдыг. Олар-биле кады өөренип, ажылдаары-даа солун. Олар чүгле боттарының амыдыралы, ажыл-херээ дээш эвес, а эш-өөрүнүң, кожаларының, таныштарының, кады ажылдап турар кижилериниң амыдыралы ажыктыг, солун, ажыл-херээ бүдүнгүр болзун дээш сагыш аарып чоруурлар. Хөй-ниитичи, идепкейлиг кижилер амыдыралда бар четпестер-биле эптежип шыдавас. Олар кандыг-даа ажылды эчизинге чедир кылыр. Берге байдалда — идегелдиг дузалакчылар болур. Ак сеткилдиг, ажыл-ишчи ындыг кижилерни чону деткиир, хүндүлээр. Амыдыралда ёзулуг-ла быжыг туружун тыпкан кижилер олар эвеспе?

Ажыл кижини каастаар. Дыка-ла тода болгаш ханы уткалыг сөстер. Каш чыл мурнунда ортумак школа дооскан аныяк оол И. Иргит өөредилге-даа, ажыл-даа чок хөйге көскүленнеп базып туруп берген чүве. Ону ада-иези чагып-сургап, чанчап-даа чадашкан. Чоорту ол боду ышкаш өөрлерин тып ап, шын эвес оруктче ала-чайгаар тыртылып бар чораан. Кады өөренип чораан эш-өөрү элээн каш кижи чыглып алгаш, ооң-биле шыңгыы чугаалашкан. Эштериниң чагы ону бодандырыпкан болбайн аан. Ынчалза-даа ол көскүленчевестеп калган боордан башка ажылче ам-даа кирбээн. А чазын ол шеригже аъттаныпкан. Совет Армияның хүрээлениинден халажып кээрде, чолаачының мергежилин чедип алган. И. Иргит ам дуржулгалыг чолаачы. Өг-бүлелиг, чурттап чоруур. Эш-өөрүнүң кичээнгей, деткимчези, чылыг, чымчак сөзү амыдыралда бодунуң туружун тыппайн чораан оолга улуг дуза болганы ол.

Ынчалза-даа ийи-чангыс бодун бодаар, думчуун боралаар, азырадыкчы хөөнүг, сөс-домак дыңнавас аныяк кижилериң ам-даа бар боор турары хомудаачыг. Бистиң районнуң «Дөн-Терезин» совхозка ниек кадарып турган Юрий Монгуш ажылын каапкаш, арагалап чорупп турар. Ол 23 харлыг. Өг-бүлелиг, уруг-дарыглыг хирезинде кандыг-даа харыысалга чок. Иезиниң азыралынга амдажып орар. Ол ышкаш Сергей Одаң-оол дээрзи база ындыг. Ол турза узун, тутса шырак-даа эр. Чоокку чылдарга чедир-ле хүрештерге шүглүп, чоок-кавы районнарыыска ады билдингир аныяк мөге турган. Ол база-ла ажыл кылыр хөңнү чок. Кадыкшыл, амыдырал, ажыл-ишке хей-аът киирер спортту ажыг арагага орнапкан. Мындыг кадык шырак аныяк кижи Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде (ажыл черле кайда-даа хөй болгай) хайның турар ажылишче үлүүн киирип ажылдаан болза, ооң бодунуң-даа амыдыралы солун болур, ооң чоок кижилеринге-даа өөрүшкү болур ийик.

К. ДҮЛҮШ.
Барыын-Хемчик район.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТУРАСКААЛ БААРЫНДА ДИРИГ ЧЕЧЕКТЕР

СОФИЯ. Пловдивте «Алеша» деп эргеледип адап турар совет дайынчыга тураскаалдың баарында дириг чечектер үргүлчү чыдар. Ол болза гитлерчи фашизмни чылча шаварынга шиитпирлиг салыышкынны киирген Совет Армияның маадырлыг дайынчыларынга болгарларның хүндүткелиниң тодаргай илерелиниң бирээзи.

Фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чыл болурунга тураскааткан дыка хөй хемчеглер бо хүннерде Пловдивте чоруттунуп турар. Округ комитединиң бүгү эге организацияларында «Тиилелгениң тугу» деп дараалашкак лекциялар номчуттунуп турар. Оларга гитлеризмни чылча шапканының төөгүлүг ужур-дузазын тайылбырлап, тулчуушкуннарның маадырларының дугайын антифашистиг удурланыышкынның киржикчилери, партияның хоочуннары чугаалап турар.

Кол кичээнгейни хоорайның аныяктары-биле ажылче угландырган. Чижээ, дайын чылдарының совет ырыларындан композицияны тургускан «Октябрь» ансамбль-биле ужуражыышкыннарга оолдар болгаш кыстар сонуургалдыг-биле кээп турар.

Тиилелгениң 40 чылынга белеткелдер Пловдивте болгаш ССРЭ-ниң чамдык хоорайларында бүдүрүлгелериниң аразында интернационалчы социалистиг чарыштан база илереп турар.

ЭПТИГ-ДАА, ЧАРАШ-ДАА

ПРАГА. Собеслав хоорайда «Итона» комбинатта кылып турар мебель гарнитуралары эптиг болгаш даштын сеткилге тааржыр чараш кылдыр шеверлеп кылган, ынчангаш ону барык чарлап көргүскен-даа херек чок. Бо бүдүрүлге чуртта мебельдер бүдүрүлгелериниң улугларының бирээзи.

Ыяш ажылдап кылырының бурунгу чаңчылы бар болуп турар мурнуу болгаш барыын Чехияда 23 улуг эвес фабриканы бо комбинат каттыштырып турар. Шумаваның арга-арыглары мебель бүдүрүлгезин хоргүдеринге четчир чиг этти берип турар. Оларны кылырының чажыттарын түс черниң мастерлери салгалдан салгалче дамчыдып берип келген. Амгы үеде бүдүрүлгениң цехтеринде чурттаалга өрээлдеринге янзы-бүрү секциялыг стенкаларны, кухня гарнитураларын, чымчак болгаш уруглар мебельдериниң өөрлешкек бөлүктерин кылып турар. Боттарының шынарының талазы-биле олар эң-не дадлаачал садып алыкчыларның негелделерин безин хандырып шыдаар.

Бистиң бүдүрүлгевис чыл санында ортумаа-биле 20 муң чехословак өг-бүлелерге мебельдерни бүдүрүп турар деп, комбинаттың директорунуң оралакчызы Ярослав Сметана чугаалап турар. «Итона» маркалыг кылыг бүрүзү конструкциязының талазы-биле онзагайы-биле ылгалып турар. А продукцияның шынары — собеславчы мебель мастерлериниң алдарының херээ апарган деп, ол демдеглээн.

ГЕОЛОГТАР ДИЛЭЭШКИНДЕ

ГАВАНА. Камагуэй можуунуң чер иштиниң байлаан өөренип көөр талазы-биле куба геологтарның ажылы бо чылын сөөлгү чадазынче кирген. Бо ажылды Хосталга ортулуунуң девискээринде ажыктыг байлактарны шинчилээр талазы-биле ЭДЧ-ниң планының хемчээлинде чорудуп турар.

Специалистерниң медээзин ёзугаар алырга, Кубаның бо төп районунда хромиттерниң, бокситтерниң болгаш өске-даа минералдарның байлак черлери бар болуп турар. Социалистиг дем каттыжылга чурттарындан өөрү-биле кады ажылдап тура, куба геологтар ол ажыктыг байлактарны эң-не рентабельдиг ажыглаарының зоналарын тодарадып турар. Ол байлактар үлетпүрге чугула чиг-эт болуп турар. Моон-биле кады бо районнуң геологтуг картазын база белеткеп турар.

Кубаның геологтары бо чылын шинчилел ажылдарының хемчээлин немелде сан-хөө чарыгдалы чокка улгаттырарын бодап турар. Ону күш-ажылды эртемге үндезилеп шын организастап база амгы үениң дериглелериниң эң ажыктыг кылдыр ажыглап тургаш, чедип алырын планнап турар.

ДҮРГЕН ТЕМПИЛЕР-БИЛЕ

ХОШИМИН. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында социалистиг Вьетнамның мурнуу талазынга кодээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң чугула угланыышкыны — мелиорация тудуушкунунуң калбарыышкыны болган. Бо үе дургузунда маңаа бежен ажыг ирригация тудугларын ажыглалче киирген, ооң ачызында чурттуң бо кезээнде кодээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлериниң шөлү 1,6 миллион гектар четкен.

Ирригация тудуушкунунуң дүрген темпилери улусчу эрге-чагырганың кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидеринче, тараачыннарның амыдыралын экижидеринче доктаамал сагыш салып турарын херечилеп турар. Американың чалча ёзу-чурумунуң чылдарында чуртка каш-ла ирригация системалары туткан турган, оларны дайын үезинде америк самолеттар үрей бомбалап каапкан. Дайын чорудулгаларындан дескен тараачыннар чүс-чүс муң гектар тарылга шөлүн каапкан турган.

Чурттуң хосталганының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, улусчу эрге-чагырга национал экономиканың бо эң чугула адырынче угланган ажыктыг хемчеглерни ап эгелээн. Кол кичээнгейни Меконгтуң унинарынче салган. Ам ол районну Вьетнамның «рис үндезини» деп чоптүг-биле адап турар. Улусчу эрге-чагырганың баштайгы чылында мурнуу талага чүгле 5 миллион тонна ажыг рис ажаап алган турган болза, амгы үеде моон рис чыылдазы 10,4 миллион тонна четкен.

Республиканың кол аъш-чем культуразының дүжүткүрү дүрген темпилер-биле өзүп турар. Чижээ, Куангнам-Данаиг можунуң тараачыннары чылда гектардан ортумаа-биле 79 центнер рис дүжүдүн ажаап ап турар.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчызы-биле Кубада постаавы үлетпүрүнүң улуг-улуг бүдүрүлгелери тургустунган. Амгы үеде ол адырга совет-куба кады ажылдажылганың объектилериниң бирээзи — ховең аргыыр «Баланс» дээр фабриканың тудуу дооступ турар. Ол бүдүрүлгениң бүгү күжүн ажыглаалга киирген соонда ол чылда-ла 15 муң тонна бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрер апаар.
ЧУРУКТА: чаа цехте.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПМА-ның интервьюзу

«ДАЙЫН ДУГАЙЫН САГЫНМЫШААН, ТАЙБЫҢ ХЕРЭЭНГЕ АЖЫЛДАП ТУРАР БИС»

«ССРЭ—АКШ» ниитилелдиң чалааның ёзугаар Америк—совет найырал ниитилелиниң национал чөвүлелиниң удуртукчулары Совет Эвилелинге чорааннар. Чөвүлелдиң күүсекчи директору Алан Томсон Парлалга медээлериниң агентствозунуң айтырыгларынга харыылап тура мынча дээн: «ССРЭ—АКШ» ниитилелге-даа, совет өске-даа хөй-ниити организацияларынга бистиң беседаларывыстың кол темаларының бирээзи — фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чыл оюн бистиң чурттарывыска кады байырлап эрттирери болган.

— Ол болуушкунну АКШ-ка болур-чогууру-биле демдеглеп эрттирерин күзээр бис, чүге дээрге гитлерчи Германияны чылча шапканынга Совет Эвилелиниң ролюн бичеледирин Американың Каттышкан Штаттарында кызыдып турар-ла болгай. Оон аңгыда, эвилелчи чурттарның Ялтага болгаш Потсдамга чедип алган чугула дугуржуушкуннарын эде көөрүнүп оралдажыышкыннары кылдынып турар, ол чорук Европада тайбыңга болгаш чепсегленишкинниң дүжүрериниң херээнге улуг хоралыг чедирер.

Мынчангаш, Тиилелгениң 40 чылын байырлаары тайбың болгаш дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырары дээш демиселге кижилерни сырый каттыштырарының херээнге мобилизакчы фактор болур. Амгы үеде американнарның хөй нурузу чепсегленишкинниң дүжүрери дээш туржуп турар, ынчанмыже ол айтырыгларны чугаалажырынга херек кырында белениң мынчага чедир илергейлевээн америк чазакка үргүлчү ыйыышкын кылыры негеттинип турар.

Кызыл Армия фашизмни шериг талазы-биле чылча шаварынга шиитпирлиг рольду ойнааныындан аңгыда, чепсегленишкинниң дүжүрериниң херээнге ССРЭ эң улуг салыышкынны киирип турарын АКШ-та кижилерниң медерел билгени турары ынчангаш онза чугула. Совет улус дайын чылдарында нацизмге удур демиселге, а бистиң хүннеривисте — дайынның Каттышкан Штаттарда болгаш черле ниитизи-биле делегейде ам-даа эвээш эвес кыпсыкчыларынга удур демиселге сырый каттышканнар.

Бистиң организациявыс АКШ-тың 24 хоорайында идепкейлиг ажылдап, хөделип турар салбырлардыг. Тиилелге хүнүн ол хоорайларның түс бүрүзүнге байырлаар. Дайын дугайын, ону кымның база канчаар белеткээнин дугайын, ол дайынның чорупп турганының дугайын, Тиилелгениң дугайын американнарга чугаалап бээр дээш чыскаалдарны болгаш өске-даа хемчеглерни эрттирип, делгелгелерни организастаар бис. ССРЭ-ден ийи делегацияны — хөй-ниитиниң болгаш дайын хоочуннарының делегацияларын чалаарын бодап турар бис.

Демократтыг өске-даа америк организациялар-биле бистиң кады ажылдажылгавыстың бөгүн кол сорулгаларының бирээзи — Аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга белеткел ажылы. Бистиң чөвүлеливис Национал белеткел комитединиң үндезилекчилериниң бирээзи болган. Хөй-ниитиниң 30 хире организациялары ам оон ажылында киржип турар. Москвага аныяк 500 хире американнар чедип келир кылдыр бодап турар бис.

Ам болур фестиваль улуг ужур-дузалыг. Каттышкан Штаттарда чамдык бөлүктерниң фестиваль дугайын ыттавас дээр оралдажыышкыннары соксавайн турар. Ынчалза-даа Москвага болур фестивальды улам хөй сапныг американнар сонуургап турар апарган, чүге дээрге, олар совет-америк харылзааларының амгы байдалы база келир үези дээш сагыш човап, дүвүреп турарлар болгай.

Андрей БЕЗРУЧЕНКО (ПМА).

Делегей информациязы

ТРЭ-НИҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ МЕГЕЛЭЭШКИНИ

АКШ-тың Төп разведка эргелели, моон мурнунда Латин Америкага эрги, римчи империалистер үезинден бээр-ле сурагжаан: «Хуваап, чагырып-дужаа!» деп принцип ёзугаар хөделип келген. Ынчаарга Никарагуа контрреволюсчулары-биле Лэнглиге болган таварыгланы барымдаалааш, эрги айтылгалардан ойталааш, эрте-бурунгу римчи политиканың үндезиннерин алак соонда келгеш, эде көөр деп шиитпирлээни илдең хире. Гондурастың болгаш Коста-Риканың кырында: «Каттыштыргаш, чагырып-дужаа!» деп лозунг астыча берген.

Никарагуага удур ийи бөлүглежиишкинни — Гондурастың девискээринден хөделип турар ФДН-ни (Никарагуаның демократтыг күштери дижир) болгаш Коста-Рикада ижээй берген АРДЕ-ни (Революстуг-демократтыг эвилелдежилге дижир) каттыштырарының дугайында чугаа чорупп турары бо. Оларны каттыштырарының дугайында бодал ТРЭ-ниң дүжүнге шагдан бээр кирип келген, ынчалзажок ол бодал бо үеге чедир боттанмаан деп чүвени чугаалаар херек. Никарагуаның контрреволюциязының хартаачылары бот-боттарын эптиг-ээлдек көрбестер деп чүве билдингир. Эрге-чагырга болгаш салдар чедиришкинни дээш, доллар хайырлалдары болгаш боостааже ажар борбак-ла чүве дээш шаг-үргүлчү дүрбүжер чорук оларның харылзаа байдалдарын улам улуу-биле тодарадып турар. Херек дээрге мырыңай ажык кемниг үүлгедиишкиннер кылырынга четкен. Чижээлээрге, ФДН-ниң удуртукчузу Адольфо Калеро дээрзи индий-мискитоларның «баштыңчызы» Стидмэн Фаготка ТРЭ-ниң чорудуп берген акшаларын чажыды-биле бажындан дозуп чипкен. АРДЕ-ниң хартаачызы, саттыныкчы-хоралакчы Эден Пастора дээрзи ФДН-ге чорудуп берген» боо-чепсекти хажыызындан алгаш, кара рынокка аппарып хуулдурупкан. «Хосталга дээш демиселчилер» кылдыр Вашингтонда адаттырып турар ол дайзыннарның боттарының аразында алгыш-кырыш улажып туруп берген, ону көрүп турарлар аажок чаңчыга бергениинден олче кичээнгей-даа салбастаан. Ынчалза-даа ТРЭ бодунуун бодааш, бодунуу-биле неген уламчылавышаан.

АРДЕ-ни болгаш ФДН-ни каттыштырарынга удурланып үнген Эден Пасторуну хедер чорук эрткен чылдың майда биче-ле болза ооң амы-тынынга чедер часкан. Херектиң ужуру чүл дээрге, Сомосаның биезки национал гвардейжилериниң ФДН болуп турар организациязының сан-даа болгаш шынар-даа талазы-биле АРДЕ-ден оранчок күчүлүг болу бергени болур. Бо бөлүглежиишкинни контрреволюцияга «демократтыг бүдүш» киирер дээр сорулга-биле чоокта чаа организастаан. Каттыштырылга соонда мурнуудагы хайырлалдарны-даа, салдар чедиришкиннерни-даа дораан-на көрбейн баар мен деп чүвени Пастора дүрген билгеш, дембээрээшкинниг байдалда болу берген. Кара туразында барган «демиселчинни» ТРЭ билиндирип, күчүлүг мынаны аңаа удур салыпкан. Пастора бис кырындан тын-менди үнүп, балыгларын экиртип алгаш, дыка күш кире берген. Мынчангаш, бүгү-ле хартаачыларны болгаш хартаачыгаштарны «оппозистиг калбак фронт» кылдыр каттыштырарынга шаптык артпаан. Дугуй долганып, тырыкмыланы берген.

«Калбак фронт» тургузар дээш аажок улуг чүткүл салбышаан, ТРЭ чогум кандыг сорулганы салып турарыл? Лэнглиден стратегтиг сомосачыларның хөделиишкиннерин чурумчударын болгаш аайлаштыр башкарарын экижидерин, оларның шуптузун чаңгыс ийи командылалдың аданга чыырын күзеп турары билдингир. Ол дээрге контрреволюсчуларның дайынчы операцияларын планнаар болгаш боттандырып чорудар, оларны бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле хандырар талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээрин чиигедир апаары чайгаар-ла илдең. Ынчалзажок кол ажыктыг чүвези бир янзы болдур ийин.

«...Эрткен чылдың майда, Никарагуаның порттарын миналаар дугайында ТРЭ-ниң «херээ» калбаа-биле билдине бергениниң соонда, АКШ-тың конгрези Никарагуага удур чажыт үүлгедиишкиннер чорударынга акша-хөреңгилер алдынып турган фондуларны шуут кызырып каапкан — деп, Италияның «Република» солуну бижээн. — Антисандиночу шимчээшкинниң удуртукчуларының хөй нуруузунга сөөлгү айлар акша-мөңгүн тывылбастааның бергеге байдалындан үнүп алырының аргазын мөгүдеп диилээриниң үези апарган. Чаа дозевилээшкиннер — конгресс бадылап берзин дээш америк администрациязының саналдаан киргени 14 миллион доллар — Коста-Риканың болгаш Гондурастың девискээринден контрреволюсчуларның үүлгедиишкиннер кылып үндүрерин шуууладыр болгаш калбартыр ужурлуг».

«Република» солунуң тургускан айтырыы черле үндезилелдиг. Бо-ла бүгү РДН-нер болгаш АРДЕ-лер чүгле америк үндүрүг төлелгелеринге эвес, харын конгресске база аар чүъктешки болу берген хире. Олар америк бюджет барбаларындан миллион-миллион долларларны ушта шелап ап турарлар, а ол чорук делегейге Американың Каттышкан Штаттарының ат-сураан баксырадып турар боордан башка, кандыг-даа түңнелдерни бербейн турар. Төлээр бе азы төлевес бе дээрзин конгресс бодап көөр ийнен. «Калбак фронт» дижир чүвени тургузары америк хөй-ниитиниң бодал-оналын аймактырар дээш ТРЭ-ниң бодап алган чүвези-дир. Оозун черле элээн «демократчы», ындыг болурда, мырыңай «чаа» организация дишпишаан, ук «фронт Никарагуаның марксисчи ёзу-биле чурумунга удурланыштыр туржур апаар» деп чугаалап турарлар. Ындыг болганда чүге төлевес деп? Төлээр болбайн! Төлептерге конгрессменнерниң арын-нүүрү арыг болуп артып калыр, а Никарагуага удур дайын мурнуку хевээр уламчылаар апаар ийнен.

Төп разведка эргелели чүгле америк улусту эвес, харын делегейниң хөй-ниитизиниң бодал-оналын база ынчалдыр мегелээринге кордал салып турар. Ынчалзажок бөрү хой кежи-биле чаштынарын чеже-даа оралдажыр болза, шааракнааң азыг диштерин чажырып шыдавас-ла болгай.

Андрей ЗАБОЛОТНЫЙ.
Москва. (ПМА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

АНЫЯКТАРНЫҢ ҮЛҮҮ

1943 чылдың сентябрьның баштайгы хүннериниң бирээзи турган чүве. Ол үеде Бай-Тайга району чаа тургустунган. Тээли суурга он четпес бичии чуртталга бажыңнарлыг, колдуунда-ла өглер турган. Дазыр шөлде эге чада школазы, каш дапчаан орунарлыг интернат, эмнелге пунктузу, бичии чавыт садыг, нам, аревэ кожкомнарының үш өрээл кырлан крышалыг бичежек бажыңы турган.

Ынчан Бай-Тайганың аревэ кожкомунуң секретарынга ажылдап чеде бергеш, ажыл-биле таныжып олур мен. Районнуң аревэчи аныяктарының ажыл-чорудулгазын бижээн отчёт. Аныяктарның фронтуже чорудар дээш чыгган белээниң даңзызы. Малдарның даңзызын чүзүн аайы-биле аңгылап айыткан. Ооң иштинде чүс бежен чүгүрүк аътты берген аныяктарны тускайлап бижээн.

Халас берген дүк, кидис, чылыг хол хаптары, уктар, алгы-кеш, аң-өлүк кежи, чем продуктулары дээш чүү чок дээр. Бо бүгүнү акшаже шилчидерге он алды муң тыва акша болган. Ону чыырынга идепкейлиг киришкен аревэчи аныяктар: Хол сумузундан Салчак Төрештей, Салчак Бүлереш, Шуйдан Сарыг-Доңгак Очур-оол, Бай-Талдан Салчак Очур, Хертек Комбу, Көп-Сөөктен Хертек Биче-оол, Күжүгет Маңзырыкчы, Салчак Шөмбүл, Хертек Билчей, Салчак Чымба дээш, өскелериниң-даа аттарын дес-дараалай чыскаап бижээн.

Хол, Бай-Тал эге чада школазында аревэ эге организациязы (секретары Монгуш Серин) сес чүс бежен акшаны чыылдыргаш, районнуң белек комиссиязынга дужааган. Аревэчи башкылар: Дойтан, Чачыр-оол, Комбу бир-бир айның шалының бижиткен. А садыг эргелекчизи Даңдаа чеден беш акшаны туда санап берген дугайында бижикти ында кожуп каан болду.

Бай-Тайганың аревэчи аныяктары дайын үезинде шаныың база чазактың кыйгырыын ёзугаар дайынчы ёзу-биле ажылдап, чурттап турган. Фронтуга чондан чүгле белек чыыры, ополченнер өөредилгези-биле кызыгаарлаттынмайн турган.

Чаа тургустунган район төвү Тээлиниң тудуун хөгжүдер, МЧАЭ-лерни быжыглаар, бызаргай кошкун чонну суурлажыдар, школаларны, эмнелгелерни дүрген тудар сорулга турган.

Тудуг ыяжын белеткээрин, сөөртүрүн араттарга дагзыр турган, шыдалдыг өрегелерге 15—25 чедир, а ортумактарга оон эвээш чудукнарны онаар. Кыжын тайгага кезип белеткээш, хар эриишинде тудуг шөлүнче аът, шары-биле сөөртүп турган. Бызаңчыларны арбан, сумуларындан келдирер. Балды тудуптар шевер болгу дег кижилерни бызаңнадыр. Чижээлээрге, хоочун садыгжы Тонаа, оон бичеседыгжы Салчак Тембрел чүгле садыглаар эвес, чазаныр шевер улус чораан. Тонаа он хире аныяктарны баштап алгаш, магазин тудуунга ажылдап турган.

ТАР-ның күрүне бюджеди ол үеде дыка-ла эвээш, тудугларны колдуунда-ла улусчу арга-биле кылып турган. Тээлиге иштики херектерниң дөрт өрээл бажыны, садыгның чаа тудуу, чүс четпес хире олуттуг клуб, тараа складывы дайын үезинде ажыглалга кирген. Аңаа Тээлиниң аревэчи аныяктарының көргүскен шеф дузазы улуг.

Мындыг таварылганы утпаан мен. Декабрьны сөөлзүреди Хемчик кидин-не бусталып, ыяштар будуу ак-шаң, соок дааштыгайнып турган үе чүве. Дүн ортузу. Шанактың шыгыраары, аъттың былгырары дыңналды.

— Аныяктар даргазының аалы бо ирги бе?— деп, чоон үнүг кижи өг чанынга чедип келгеш айтырган. Кезек ыттавайн чыдыр мен. Адып алап база катаптаарга, тура халааш дашкаар үне бердим. Доңганы аажок ийи кижини өгже чалап киирип келдим. Таңды чурттуг кызыл партизан чораан Маадыр-оол, бирээзи улаг негекчизи ак-шаң хыраа, доңганындан диштери шакылаар чыгып эрлер болду. Шайлап, чемненгениниң соонда Маадыр-оол чүктээр сарыг сумказының дээгин ажыда тырткаш, менче шыызылга сунду.

Аревэ Төп Комитединиң секретары ат салган бижик: «Тожунуң Сыстыг-Хемге ыяш белеткелинге болгаш Кызылга ыяш заводунга эки тура-биле ажылдаар чээрбиден эвээш эвес, аревэчи аныяктарны чыып чорударынга Иван Чамзыевич Маадыр-оолга дуза көргүзерин дилеедивис» деп каан бижик болду.

Эртенинде аревэ кожкомунга дугурушкаш, райком кежигүннерин сумуларже аъткарыптывыс. Ийи-ле хонук иштинде чээрби ажыг аныяктар Тээлиге аревэ кожкомунга чыглып келген. Бригадирынге Тембрел оглу Иван Очурну томуйлааш, шанактыг аъттарлыг эки турачы аревэчи аныяктарны Кызылче, Тожуже үдедивис.

Бай-Тайганың эки турачы аныяктары Тожунуң Сыстыг-Хемге каш-ла хонгаш шанактыг аъттыг чеде берген. Ыяш белеткелинде дайынчы ёзу-биле ажылдай берген, планын кижи бүрүзү ажыр күүседип, чарыштың тиилекчилери болуп турар дугайында макталдыг чагаа ыракты Тожудан Тээлиге, аревэ кожкомунга удаа-дараа кээп турган.

Украинаның хосталган районнарының чурттакчыларынга моддургалар чыып чорудар дугайында эгелекчи саналдар Тываның чамдык районнарындан көдүрлүп турган. Ол саналдарны Бай-Тайганың аныяктары база деткээн. Көп-Сөөктүң Алдыы-Ооругнуң Шатка МЧАЭ баштаар черииниң кежигүнү Иргит Сыпый-оол ирейниң аалынга аревэчи аныяктарның хуралы болган. Аңаа Кызылдан ТАРЭ ТК-ның агитация болгаш пропаганда килдизиниң эргелекчизи Сергей Серен болгаш суму даргазы Монгуш Кандаң, МЧАЭ даргазы Маадыр олар келген. Улуг, аныяк чон чаңгыс өгге сыңнышпас кылдыр чыглып келген болду. Даргалар хуралды ийи өгге тарай эрттирер деп дугурушкулар. Мен Сыпый-оол ирейниң өөнге хурал эрттирер болуп артып калдым. Сергей Серен, МЧАЭ даргазы Маадыр-оол кожа өгге хурал эрттирер дээш бардылар.

Бистиң хуралывысты аревэниң суму комитединиң секретары Хертек Биче-оол ажыткаш, менээ сөс берген. Украинаның он-он хоорай, суурларын совет дайынчылар хоставышаан, хүн бүрү бурунгаарлап турар дугайында Информбюроның дыңнадыын чугааладым. Баштайгы эки турачы бөлүк тыва танкистер мурнуку одуругда шаап халдап турарын, оларның бирээзи Хомушку Чүргүй-оолдуң болгаш өске-даа эштериниң фронтудан чамдык чагааларын чыылганнарга номчуп бердим. Улаштыр Украинаның хосталган районнарының чурттакчыларынга моддургалар өстүрүп бээр дугайында эгелекчи саналдарны чугаалаадым. Ол эки эгелээшкинни араттар чүүлдүгзүнүп деткээн.

Байларның талчазы, чыгыызының хавырыкчызы чораан, ядыы арат Сыпый-оол үжен чылдарда дузаламчыга мал алган. Ол малын өдек сыңмас кылдыр өстүрген. Сыпый-оол хуралга хамыкты мурнай тура халааш, украин өңнүктерге ийи моддурганы айыткаш, бежен акшаны туда санап берген. Хертек Биче-оол айыткан белек дузаламчыны дораан-на бижий шаап орган. Улаштыр Салчак Чаңаң, Салчак Шөмбүл, Салчак Шожут дээш өскелер-даа туруп саналдааш, колдуунда өреге курук чок моддургаларны бижидип, алгы-кеш, акша-копеекке чедир эндере бижиткилээн. Сергей Серен-биле МЧАЭ даргазы Маадырның барган өөнге бижиилге база-ла ынчаар болган. Ол бүгү белекти болуп, белек комиссиязынга дужаарын суму даргазы Монгуш Кандаңга, аревэниң суму комитединиң секретары Хертек Биче-оолга дагзып каан.

М. ОНДАР-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

«ЖЭНЬМИНЬ ЖИБАОДА» ДЫҢНАДЫГ

ПЕКИН. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьериниң оралакчызы Ли Пэн-биле Москвага беседазының дугайында Синьхуа агентствонуң дыңнадыын «Жэньминь жибао» солун парлаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары албан-дужаалга М. С. Горбачевтуң сонгудганы-биле холбаштыр Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ху Яобанның аңаа чүректиң ханыызындан изиг байыр чедиришкинин болгаш эң эки күзээшкиннерин Ли Пэн дамчыткан.

ССРЭ-ниң болгаш Кыдаттың аразында харылзааларны ылаптыг экижидериниң күзенчииниң дугайында СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга М. С. Горбачевтуң медегелели-биле Кыдат чөпшээрежип турар деп, Ли Пэнниң чугаалааны дыңнадыгда оон ыңай айыткан. Политика, экономика, эртем-техника болгаш культура талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш КУР-нуң аразынга харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге идегел бээринге Кыдат белен деп, Ли Пэн онзалап демдеглээн. Харылзааларның ынчаар хөгжүүрү Кыдатка-даа, Совет Эвилелинге-даа, ийи улуг кожа социалистиг чурттарга кончуг чугула, ынчаарга кыдат-совет харылзааларының экижирии чүгле ийи чурттуң улустарынга эвес, харын-даа Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңга ажыктыг болур ийик деп, Ли Пэн чугаалаан.

ОЛАРНЫ ХҮНДҮЛЭЭР

Ажылчын суур Хову-Аксы. Ооң чаңында ак-ак хадыңнарлыг, сарыг дыттарлыг шарааш арга. Ында ыржымы холчок: дааш-шимээн чок, хадыңнарда када берген эрги бүрүлерниң хатка сылдырааны безин дыңналып турар. Аңаа барган кижиниң сонуургадыптар бир чүве — арга кушкаштарының аянныг ыр-шоору. Кыжын харның арыы ана ак саазын-на, агаар хир чок болгаш ындыг.

Ол хадыңныг арганың хойнунда чаштынып алган чүве дег, ийи каът улуг-ла ак бажыңның бараан ыяш бүдүктарының аразындан чараш-чаагайы көнчүг апарган көстүп турар. Ол черге баштай барган кижи ону санаторий-профилакторий деп кайын билир ийик. Бистиң ужуражы бергенивис, назынын алыр болза, кижи ортузу эртип, элээн назы дугуй берген хире, чазык шырайлыг, чолдаксымаар сынныг мөгелерни дег, дедгем херектиг, арнында онгаар-дескээр чыткылаан ханы сыгыглар ооң көрбээн чүвези, көдүрбээни хөнээ чогун херечилеп турар ашак кижи хөглүг чугаалайдыр.

— Өдүрээн часса-даа, хөлүн часпаан-дыр силер. Билбес хиренерде кадыкшыдылга черинге чоокшулап кээп-тир силер. Санаторий-профилакторийниң барааны дөө ол көстүп турган чүл — дээш, ажылга адыжы хаварыктадып, чүстери чоржайтылай берген салаалар лыг холу-биле кожавыста хадынныг аргаже айытты. Оон уламчылады: — Аңаа баарыңарга-ла хүлээп алыр чүве. Мен база ында дыштанып турар кижи мен. Мында зайлаар, хайгаараар чүвем бар. Ону көрүп келдим.

Демгивис адаанда арга иштинде туттунуп турар элээн каш бажыңнарже базып чорупту. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, тайбың үеле Хову-Аксыга тудугжулап турган, ам пенсияже үнзежок, аңаа олуруп шыдавайн, мында таңныылдап ажылдап турар Оюн Шурунович Сырат-оол ол дээрзин сөөлүнде билгем бис.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчын кадыкшыдылга чери — санаторий-профилакторий шынап-ла бойдустуң каас-чараш, чурумалдыг черинде турар. Бо кадыкшыдылга чери барык-ла комбинаттың боду-биле удаа чыгыы тургустунган. Оон бээр он үш чыл эртип турар. Ол аразында ажылчын кадыкшыдылга чери эвээш эвес ачы-дузалыг чүүлдү кылган. Аңаа айда бежен кижини хүлээп алыры көрдүнген. А херек кырында бажыңындан кээп аштанып-чемненип, аарыын эмнедип турар кижилерни кады алырга, алдан-чеден кижи чедип турар. Ынчап кээр орта, чылда муң чыгам кижини дыштандырып, эмнеп, кадыын быжыглап үндүрүп турар. Комбинаттың санаторий-профилакторийи ажыттынган хүнден бээр аңаа он муң ажыг кижи дыштанган болгаш эмнедип, кадыын быжыглап алган.

Ажылчын кижилерниң дыштанып, эмненииринге ол санаторий дыка таарымчалыг. 24 хонук дургузунда дыштанып, эмнеткеш, чүгле 15—20 рубль төлээр. Харын-даа ажылчыннарның колдуг хөй нуруузу шуут-ла халас путевка-биле аңаа эмнедип, дыштанып турар. Оларга үнер чарыгдалды комбинат болгаш профком төлеп турар. Аңаа дыштанган ажылчыннарның хөй нуруузу хүндүс шыдаар шаа-биле сууртга тудуг болгаш өске-даа ажылдарга киржип, кежээ профилакторийге эмнедиишкинни эртип турар. Ол ийи янзы ажыкты берип турар. Бирээде, ажылчын кижиниң ап турар шалыңы хевээр кадагалаттынып артар. Ийиде, ол эмнетпишаан, комбинаттың ажылын база кылып турар. Тодаргайлап чугаалаарга, үе аңаа халас эртпес.

Санаторий-профилакторийниң ишти, өрээлдери арыг-силиг, хир-чам чок, чылыг, таарымчалыг. Аңаа дыка нарын эмнээшкиннерни эмчилиң шинчилгезин ёзугаар кылып турар. Медицина эртеминиң сөөлгү чедиишкиннерин ажыглап кылган болбаазын техника-биле санаторийни дерээн. Ону эмнээшкинге бүрүн-биле ажыглап турар. Ультразвук-биле чиңнээри, электри-биле удудары, янзы-бүрү эмнерни өкпе-тынышче органнарынче кирип тындырары, малгаш болгаш тускай үс-биле чиңнээри, сүт аттыгыышкыны-биле дамырларны кактырары дээш, өске-даа хөй янзы аргалар-биле эмнээшкинни чорудуп турар.

Ол санаторий-профилакторийниң болгаш ооң ажылдакчыларының ат-алдары, сураа чүгле «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының аразында эвес, харын республикада кеңтерей алгаан деп чугаалаза хөөремче болбас ийик. Ыңгыя комбинаттың бодунуң ажылчыннары болгаш ажылдакчылары ол санаторий-профилакторийни мактап, аңаа чорааралдап турар. Ол черле үнезин-барымдаалыг болбайн аан. Профилакторийниң ажылында комбинат ажылчын кадрларны бодунга быжыглаан, оон кижилериниң үнер-кирер чоруу кызырылган. Аңаа ажылдаарының байдалдары берге, кижиниң кадыынга хоралыг дээр ындыг чугаалар читкен. Бо бүгүнүң түңнелинде «Тыва кобальт» комбинат бүдүрүлгениң планныг онзалдаларын чылдан чылче доктаамал чедир болгаш ажыр күүседип турар апарган. Мында ажылчын кадыкшыдылга чериниң киирип турар улуг-хуузу эвээш эвес.

Санаторий-профилакторийниң коллективи улуг эвес, он шаа кижи. А оларның кылып бүдүрүп турар ажылы дажок улуг. Чүс чыгам кижини аъштаар-чемгерери, эмнээри, ажаар-тежээри амыр эвес херек. Ол бүгүнү бичии коллективтиң найыралдыг, бир демниг, ак сеткилдиг, кызымак-чуткулдуг ишчилери хончут эки кылып турар.

Коллективте шупту херээженнер ажылдап турар. Санаторий-профилакторийде эмчи составы чүгле үш кижи: бир кол эмчи, ийи медицина сестразы. Ол хиреде олар бүгү кижилерни шинчилеп, янзы-бүрү эмнээшкиннерни эрттирип четтигип турарлар. Кол эмчи Александра Васильевна Жукова аңаа келгеле үш чылдың иштинде бүрүп турар болза-даа, коллективтиң кежигүннериниң база дыштангаарының хүндүткелин, мактал чаалап алган. Ол бедик мергежилдиг специалист, кижилерге сагыш човангыр, дыңнангыр эмчи дээрзи оон-на илден. Ону коллективтиң сагыш-сеткили дикиип чугаалажып турар.

Улуг сестра Тамара Петровна Поздникова биле сестра Людмила Андреевна Супрунова олар санаторий-профилакторийге мырыңай ооң ажыттынганының баштайгы хүнүнден эгелеп ажылдаан, мында эң-не хоочуннарның ийизи ол. Оларның ажылынга мергежээни, янзы-бүрү нарын аппараттарны шаанты билирин, эмнеткен кижилерге эптиг-ээлдээн дыштанганчылар магадап мактаар. Дыштангаш чорүткан кижи бүрүзү-ле оларга «Улуу-биле четтирдим» деп чылыг сөстү чугаалап, мөгеер.

Бо санаторий-профилакторийде база бир кол кижилер — амданныг аъш-чемни белеткеп турар поварлар Галина Исааковна Баранова биле Мария Тимофеевна Дурнайкина болур. Галина Исааковна ийи чыл мурнунда пенсиялаак хирезинде-ле, баштайгы хүнүнден эгелеп ажылдап келген санаторийни каап шыдавайн, мында ажылдап эрткан. А Мария Тимофеевна база пенсиялаар чоокшулаан. Оларның амданныг аъш-чем кылырынга мергежээни, тывыпык, мергенни кижи кайгап ханмас. Бо ийи поварның хайызы-даа ажылдаанда, хүнүң-не бир янзы, таа, онзагай чемнер белеткеттинген болур.

Кадыкшылга чери аъш-чем аймаан Кызылдың холушкак садып дамчыштыр ап турар. Аъш-чемниң үсту бээр таварылгалары болбайн турар. Ынчалзажок чамдыкта эътти чогуур сортуун ёзугаар хандырбайн баар чоруктар бар. Санаторийде дыштанып, эмнеткен кижилерниң аъш-чем хандырылгазы дээш эң-не дептиктиг кижи Ирина Викторовна Погудина болуп турар. Ол хандырылга черлериниң ажылдакчыларының кулаан амыратпас, аңаа аът едээ кевирбес келир дизе хөөремче болбас.

Санаторий-профилакторийге корум-чурумну тудары, ону арыг-силиг тургузары, келгеннерни аңаа хүлээп алыры, оон чоруур кижилерни аъткарары дээш бүгү харыысалга дөрт дежурныйга онаажыр. Ында күш-ажылдың хоочуннары дөрт пенсионер ажылдап турар. Зоя Хамзиновна Кужугет, Анна Ивановна Качальгина болгаш өске-даа дежурныйлар үлегерлиг ажылдаан, дыштангаларга мактадып турар.

К. АРАКЧАА.

КАДЫКШЫЛ—БАЙЛААВЫС

Эмнелгениң кызыл-булуңун байырлаал шиңчи киир дерээн. Ханаларда аскан стендилерде эмчилерниң бүгүннүг ажыл-херектериниң, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыг эрес-дидим чоруктарының дугайын чырыткан. Удатпаанда кызыл-булуңга эмнелгениң ажылдакчылары чыглып келген. Айыткан шагында конкурс киржикчилери, мурнакчы эмчи сестралары белениниң шугумунга турупкан. Негелдеде мергежил аайы-биле теоретиктиг болгаш практиктиг билиинг шылгаарының болгаш өске-даа айтырыглар бар. Эмчи сестралары Зоя Монгуш, Любовь Харченко, Елена Дагбаддай, Валентина Губанова, Ирина Кара-Сал, Людмила Балабанова олар конкурска удаа-дараа билиин шылгадып, идепкейлиг киришкен. Ук конкурсту Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл болур оюнга тураскаадып чорудуп турар. Ынчангаш конкурстуң киржикчилери Ада-чурттуң Улуг дайынының кол болуушкуннарын, Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш эмчи сестраларын эки билирин көргүскеннер. Олар совет улустарның революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарын уламчылап турарын ажыл-амыдыралынга база катап бадыткааны жюри кежигүннери дыңнаткан.

Конкурс төнчүзүнде туберкулёз аарыгларынга удур диспансерниң эмнелге коллективи «Ыдыктыг дайын», «Катюша», «Тарлашкын» деп ырларны ырлап күүсеткен. Жюри кежигүннери конкурска шылгараанарны тодараткан. Любовь Харченко өскелерден артык билиглиин көргүзүп, бирги черже үнген. Валентина Губанова биле Зоя Монгуш ийиги, үшкү черлерни ээлээн. Тиилекчилерге хүндүлел бижиктерин болгаш өртектиг белектерни тус-тузунда тывыскан. Кызылда диспансер эмнелгезиниң эмчилериниң чылдың эвилеледен эрттирер конкурузу бо чылын база эки болган.

М. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТА: конкурс үези.
А. СОДУНАМНЫН фотозу.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Бистиң аавыстың кара-бүүректери хоочурап аарып чораан. Ооң уламындан хамыкның базымышкыны бо-да недураң бээр. Аавыс сааттыг турган бүгү боду ыжып, түргүлүг берге байдалга божуур турганын бодундан дыңнаар бис. Ынчалзажок Кызылдың божуулга бажыңының эмчилери Анна Васильевна Набатова, Галина Ивановна Федоровна болгаш өске-даа эмчилерниң ачы-дузазы-биле дорт уруглу божаан.

Ыяңгыя мени божуурда аваамның кадыының байдалы дыка бергедээн. Бүүректериниң, чүрээниң ажылдаары сулараан, хан базымышкыны кедергей улгаткаш, амы-тынга берге дээшкинни болдурар часкан. Ынчаа аваамны Валентина Ивановна Любимова эмчи өске кол эмчилер-биле сүмелешкен, чүтле кезиишкин аргазы-биле эмнеп турган, не-чаштың тынын камгалаан. Авам бистерден аңгыда, чеже не-чаштың кадыын камгалаваан дээр! Ынчангаш ёзулуг-ла маадырлыг, буянныг ажыл-ишчилер.

Аваамның болгаш мээң амы-тынымны камгалаан эмчилер В. И. Любимоваага, А. В. Набатоваага, Г. И. Фёдоровнаге база эмчи сестраларынга, санитаркаларга солун дамчыштыр өөрүп четтиргенивисти илереттивис.

С. ЧАКЧЫНА.
Красноярскиниң пединститудунуң студентизи.

ЧЕТТИРДИМ

Чедиң уругнуң адазы мен. Уругларым улуу шериг албанында, оон бичиилери школада база ясли-садта. Ийи будум ыжып аараан Хову-Аксы эмнелгезинге баштай эмнедип турдум. Оон байдалым берге боорга, Кызылда республиканың кезер эмнелгезинге эккелген. Аңаа кезер эмчи Валерий Петрович Насоринге честирип эмнеткеш, кадыым сегээн. Буянныг эмчиниң ачызында уругларым кижизидип өөредир, эш-өөрүм дег ниитиниң ажылынга кылыр аас-кежиктиг болдум. Ооң дарыг кижилерге эвилең-ээлдек, чон дээш билиин, күжүн харам чокка бараалгадып чорууруунга өөрүп, «Четтирдим, эмчи!» деп чылыг-чымчак сеткилимни солун дамчыштыр илередип тур мен.

А. САГАН-ООЛ.
Жданов аттыг совхоз.

ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ТУРАСКААТКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан дайын хоочуннары херээженнерге тураскааткан кежээ чоокта чаа Сарыг-Сепниң Культура бажыңынга болуп эрткен. Берлин четкен фронтучу Е. М. Фоменконуң болгаш тылдың күш-ажылчы херээженнери П. С. Борисова, П. Ф. Валова, А. А. Горбуль, К. Н. Иванова оларның салым-чолун чаңгыс суурлулары сонуурган дыңнааннар. Оларның ол салым-хуузу аңгы-аңгы кижилерни эвес тиилелге дээш туржуп турган чаңгыс аай шериг лагерь апарган турган бистиң чурттуустуң бүгү чонунуң салым-чолу, демисели-дир. Дайынның бүгү оруун эрткен хоочун Е. Фоменконуң чүрээн дамчыштыр дайын шылажыр арга чок аарышкы боол эрткен: ол чоок кижилерин, төреддерин болгаш кадыкшылын оксуган не. Дайынчының болгаш тылдың күш-ажылчыларының күзели чаңгыс — дайын ортун кажан-даа болдурбас.

Е. Фоменко Кенигсберг хоорунга балыглаткан дайынчыларны камгалаан эрес-дидим чоруу дээш Кызыл Сылдыс орден-биле, Друть хемге тулчуушкунга база Кенигсберг биле Берлинни хостаарынга дидим чоруу дээш «Эрес-маадырлыг чорук дээш» деп болгаш оон-даа өске медальдар-биле шаңнаткан. А. П. Борисова Күш-ажылчы Кызыл Тук, артканнары Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында кызымак күш-ажылы дээш медальдар-биле шаңнатканнар.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары херээженнерге бот-тывынгыр уран чүүлдүң артистери оларның ынак ырларын, шүлүктерин, алгаалдарын белеткээш, концерт программазынга киириштирип бараалгаткан.

Л. РОЗЫГРАЕВА.
СЭКП Каа-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

• СПОРТ • СПОРТ •

Шыдыраа. Кызыл хоорайның үлетпүр, бүдүрүлге, албан, организация, өөредилге черлериниң аразынга команда талазы-биле шыдыраа маргылдаазы доозулган. Бирги черни Кызылда Күрүнениң башкы институдунуң командазы, ийигизин — Советтер бажыңының, үшкүзүн — Кызыл хоорай күүскомунуң ниитики херектер килдизиниң «Сигнал» аттыг командазы ээлээн.

Хол аайы-биле түңнелдерни үндүрген. Бирги холге Вячеслав Асатов, ийигизинге — Владимир Бузыкаев, үшкүзүнге — Хеймер-оол Ондар, дөрткүзүнге — Вадим Богоявков, херээжен улустуң ойнаан холдуге — Чечек Сагды хөй санны командазынга эккеп берип, бирги черни алгылаан.

Кызылдың шыдыраа клуву команда аайы-биле маргылдааны организастаарын ам-даа үргүлчүлээн турар. Аңаа ойнаарын күзээн командалар баш бүрүнгээр чагыын кирип геш, тускай тургустунган график ёзугаар ай дургузунда чаңгыс катап ойнаар. Ам эвечеглиг салыг март 30-де хоорайның шыдыраа клувунга эртер.

Д. САЛЧАК.

Дзю-до. Тыва АССР-ниң ниитики херектер министерствозунуң хууда болгаш команда талазы-биле бирги чери дээш дзю-до күрешке маргылдаа дыштанныр хүннерде «Херел» спорт залынга болуп эрткен. Аңаа районнардан болгаш Кызыл хоорайдан 9 команда киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлээн спорттуг демиселдиң түңнелинде команда аайы-биле бирги черни ниитики херектер министерствозунуң өртке удур камгалал килдизин төлээлээн команда ээлээн. Ийиги черни Таңды райкүүскомунуң ниитики херектер килдизиниң командазы, үшкүзүн Чөөн-Хемчик районунуң спортчулары ээлээн.

Маргылдаа аңгы-аңгы деңзи аайы-биле тиилекчилерни илереткен. Олег Салчак, Александр Идам, Сергей Монгуш, Владимир Козлов, Виктор Кужугет, Александр Алешечкин, Николай Ставер олар бирги черни ап, тиилээннер. Тиилекчилерге болгаш шаңнаалдыг черге ээлээн дзюдоистерге хүндүлел бижиктерин, өртектиг белектерни тывыскан.

С. ДАНЗЫ.

КЫЗЫЛ-ТАЙГАЖЫЛАР ТИИЛЭЭН

«Сүт-Хөл» совхозтуң профэвилел комитеди, спорт ниитилели күш-ажылчы неделяның төнчүзүнде спортчу маргылдааларны доктаамал эрттирип, аңаа ажыктарны хаара тудар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар.

Волейболга совхозтуң бирги чери дээш маргылдаа Кызыл-Тайга суурга организастыг эрткен. Аңаа киришкен дөрт командаларның аразындан үргүрүн спортчулары бирги черни ээлээн, а херээжен волейболистерден совхоз төвүнүң командазы тиилээн.

Ол-ла хүннерде болган шыдыраа маргылдаазынга 18 спортчунуң аразындан Хөр-Тайга школазының башкызы Салим Маадыр-оол биле совхозтуң машина-трактор мастерскаязының склад эргелекчизи Хуна Сарыглар олар бирги, ийиги черни тус-тузунда ээлээннер.

Маргылдааның түңнелинде Кызыл-Тайга суурнуң спортчулары шилчикир кубокту чаалап алганнар.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Солун ужуражышкыннар

Рис үрезининде—хоя ужүү

Телекамера объективиниң кырынга кызыл от чырый берген. «Асахи» телекампанияның диктору эвилең чаңы-биле рис үрезининге кандыг-бир сөстерни ам бо дораан бижий шаап бээрин Николай Сядристыйдан дилээн. Совет Эвилелинден келген аалчы хүлүмзүрээш, «Найырал! Тайбың!» деп сөстерни хензиг баштыг «демир-ужук»-биле бижий шаап каан. Ол сөстерни хөй миллион телекөрүкчүлер сонуургап номчаан.

Сураглыг чогаалчы Свифт лилипуттар дугайында ном бижээни кижи бүрүзүнге билдингир. Бир эвес ооң ол маадырлары хензиг үжүктерни көрген болза, олар безин бичиизин деп кайгай боорлар.

Николай Сергеевич-биле ужурашкаш, микроминиатюра кылыр уран арганың бединиге канчап чеде бергенин айтырган мен.

— Сонуургалдан, адааргалдан мээң бо ажылым эгелээн чүве. Бир катап номчааным болза, индий болгаш япон мастерлерде мырыңай бичии чүвеге безин хол-үжүүн арттырып калыр, хылды безин чурулга, бижик «саазыны» кылдыр ажыглай бээр улустар бар. Оларны өттүнүксей берген мен. Микроскоп-биле хылды узун эвес, доора дүргаар «Миру — мир» деп сөстерни бижип шыдаптар кылдыр өөренип алкан мен.

Шиллегер кылдыр эрыглап каапкан хыыга розаны, черлик груша үрезининиң хензиг бүзүндүзүнгэ Хемингуэйниң чуруун салып кааның база көрдүм. Хемчээл талазы-биле делегейде эң бичии ажылдап турар электро моторун чаңынга кымыскаяа безин чаан дег улуг көстүр. Ол бичии ынай чүүлдерниң автору — Н. Сядристый. Оон санап турары болза, «В. Андреев» деп композиция эң дээре дээн башуруун база допшулуурну футлярга шыгжааш, мак үрезиниң кескиндизиниң кырынга тургузуп каан.

— Николай Сергеевич, силерни Киевтен Левша деп турар болгай, халыыр караны дагалап шыдапканыңар дээш аан.

— Ол ажылымга бир кезек чоргаарланып турган үем бар — дээш, ол каттырган. — Ам аңаа сонуургалым читкен. Бирээде, ону кылыры нарын эвес — чүгле сес кезек: ийи алдын, дөрт каң дагалар. Ол ышкап, ёзулуг халыыр-кара, ону меңээ биолог эртемденнер берген. Мээң ам санап турарым болза, микроминиатюра эстетика талазы-биле чаагай уткашынарлыг, уран чүүлдүң чогаадылгазы.

Солун кижиниң ажылдарын Москваның политехниктиг музейинде, Киево-Печорскиниң күрүне заповедниинде делгеп тургускан. Хензиг ол чүүлдерниң бирээзи чиңге дук, ону узун дүргаар хос кылдыр үттеп кыланайнып турар кылдыр шуткуп каапкан. Ооң иштинде — роза чечектиң бүдүкчүгаштары. Бүрүлерин болгаш ооң бодун эрги бүдүктан кылган. Олар даш дег кадыг. Улаттырар шил өттүр көөрге, чаражын канчаар ону, херелдер ында ойнап турар. Саттырга ожукка кыланайнып тургансыг. База бир чогаал — ыяңмы-биле чуруп сиилбээн ноян оолак, ол мүңгак хөөнүг орун турар. Микроскоп-биле дээрден башка, чүү кестүр ийик. Делгелгеде оолдуң «узуну» миллиметр, самолёттуң — ийи миллиметр.

В. ВИКТОРОВ.
Киев.

МАРТ 31-ДЕ 2 ШАКТА

ССРЭ-ниң чаңгыс аай үениң болгаш эталон частоталарының Күрүне комиссиязы воскресеньеде, март 31-де, Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге чайгы шакты киирерин дыңнадып турар. Чайгы шакче шилчиишкин март 31-де 2 шакта шак согуунун бир шак бүрүнгээр чылдырары-биле кылдынар.

(Солунуң дараазында номери март 22-де үнер).

ТВ

МАРТ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Тиилелгениң стратегиязы». Хөй сериалыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязы. — «Бүдүүзүнде». 10.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.10—11.15 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». 15.20 — Бүгүдеге стадион. 15.55 — «БАМ үргүлчүлевишаан». 16.15 — Киножурнал. 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 16.55 — Кадыда — найыралдыг өг-бүле. 17.15 — «...Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 18.00 — Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Баскетбол. «Жальгирис» — «Барселона» (Испания). 19.45 — Док. фильм. 19.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Москва) — ЦСКА. 21.00 — «Үе». 21.30—23.00 — Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35, 9.35 — Астрономия. 10-гу класс. 9.05, 12.25 — Немец дыл. 10.05 — ПТУ сургуулдарынга. Физика. 10.35, 11.40 — Төөгү. 9-ку класс. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10—12.55 — Эртем-тайылбырлыг фильм.

18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — «Орус дылды өөренип тур бис». 18.35 — Уругларга фильм. 18.55 — Делегейде болуушкуннар дорчулалы. 19.05 — «Азия тову». 19.35 — Телемедээлер. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Дем катыштырылгазы». 21.00 — «Үе». 21.30 — «На всю оставшуюся жизнь». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 22.40 — Док. телефильм. 23.00—01.05 Футбол. Европа чемпионнарының кубогу дээш маргылдаа — «Днепр» (Днепропетровск). — «Бордо» (Франция).

КИНО

МАРТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Отверженные» (2 сериялыг) 9.30, 12.20, 15.10, 20.20. «Успех» 18.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морис из афишной тумбы» 9.20. «Конец императора тайги» 11.00, 13.10. Киноклуб «Подружка» 15.00. «Три брата» (2 сериялыг) 17.15, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Новые приключения «Желтой Розы» 17.10 (уламчызы), 19.50 (уламчызы) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Виренея» 14.30, 16.20, 18.20, 20.10 шактарда.

Агаар

Республиканың агаар станциязының дамчытканы ёзугаар алырга, бөгүн бүргеп аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер.

Дүне агаарның температуразы 17—22, чамдык черлерге 23—28 градус соок болур. Хүндүс 4—9 градус соор, чамдык районнарга 2 градус чылыыр, 3 градус соор.

Автоoруктарга доңжаар, кестүрү эки.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 17—19, хүндүс 4—6 градус чедир соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Концерттерже чалалга

Марттың он сестен эгелээш, **МОСКОНЦЕРТТИҢ** бөлүк артистери Композиторлар эвилелиниң кежигүнү, дыка хөй концерттерлиг ырларның автору, а ол ышкаш кинофильмнерге база театр көргүзүглеринге музыкаларның чогаадыкчызы С. Э. Томин-Колмановскийниң киржилгези-биле Тывада концерттер көргүзүп эгелээн.

Баштайгы концерттер Суглакка, Межегейге, Бай-Хаакка, Шагаан-Арыгта, а ол ышкаш Тээлиге, Чадаанага, Ак-Довуракка болгаш Кызылга болгулаар.

Тываның күрүнениң ыры болгаш танцының **«САЯН»** ансамблиниң гастролю республикага апрель 4-ке чедир үргүлчүлээр.

Республиканың чурттакчылары болгаш аалчылары Тываның күрүне филармониязының коллективиниң чогаадыкчы ажылы-биле ол үеле таныжып ап болур эргелиг. Ленконцерттиң эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязынга белеткээн чаа программаны көрүкчүлерге бараалгадыр.

«Саян» ансамбльдиң концерттери дараазында районнарга бо хүннерде болур:
Март 21-ге чедир—Бай-Тайга район;
март 22-ден 27-ге чедир—Барыын-Хемчик район;
март 28-тен апрель 1-ге чедир—Чөөн-Хемчик район;
апрель 2-ден 4-ке чедир—Сүт-Хөл район.
Концерттерге кедиринче чалап турар.

Аян-чорукчуларга

Профэвилелдерниң область чөвүлели дараазында чурттарга баар турисчи бөлүктерни чечелеп турар:

Май 10-дан 26-га чедир—**МАР**-же, путёвка өртээ 104 рубль 60 көп., аян-чорук хуусаазы—15 хонук;
июль 8-тен 30-ге чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 320 рубль, аян-чорук хуусаазы—18 хонук;
сентябрь 29-тан октябрь 16-га чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 260 рубль, аян-чорук хуусаазы—16 хонук;
октябрь 2-ден 18-ке чедир—**ИНДИЯЖЕ**, путёвка өртээ 800 рубль, аян-чорук хуусаазы—15 хонук.

Айтырыгларны профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнарынга азы профобчөвүлелдиң культура-массалыг ажылдар килдизинге тургузар, тел. № 2-22-73.

Совхозтарда ажылчыннарны манап турар

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң дыңнадып турары болза:

Бии-Хем районунуң «Ээрбек», «Кызыл тараачын», «Өөк», Каа-Хемниң — «Бурунгаар», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Кызыл Тук», Кызылдың — «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының—«Коммунизмниң херели», С. Тока аттыг совхозтары бот-тарынга ажылдаар дойжуларны, мал кадарчыларын, саанчыларын, чылгычыларны болгаш механизаторларны барыын талазы районнардан келерин манап турар.

Күш-ажыл талазы-биле чер-чер органнары үстүнде адаттынган совхозтарга ажылдаарын күзээн кижилерни организастап чорудуп турар.

Көшкен ажылчыннарның өг-бүлелерин ажылдаар черлеринге совхозтарның транспорту-биле болгаш күш-ажыл органнарының күсели-биле чедирип турар.

Көшкеннерниң өг-бүлелери Күш-ажыл талазы-биле күрүкомитеттен хары үдэ тывыыр эша дузаламчызын алыр, көжүп келгеш, чурттааны баштайгы ийи чылында квартира хөлезинден, отчулар чүүл, электри энергиязы дээш төлевирден болгаш өске-даа коммунал ачы-дуза чедиргеннеден куштуг боор турар норма-чижектерни ёзугаар хостуг болур.

Айтырыг тургузар азы көжер документилер тургузары-биле баар адрестер: 667000 Кызыл хоорай, Ленин шөлү, Советтер бажыңы, № 114 кабинет. Күш-ажылдың куркомитеди: 667110, Чадаана хоорай, райкүүском, күш-ажыл талазы-биле килдис; Шагаан-Арыг хоорай, райкүүском, күш-ажыл талазы-биле килдис.

Кызылдың күрүнениң педагогика институду март 29-та 14 шактан эгелээш, республиканың школаларының доозукчуларының ажык эжик хүнүн эрттирер.

ПРОГРАММАДА: бүгү факультеттерниң деканнары, башкылары, студентилери-биле ужуражылгалар; аудиторияларга, лабораторияларга экскурсиялары кылыр; самалга техниказы, физика, химия талазы-биле дуржулгаларны көргүзер; ужуражылганың киржикчилеринге ам болур шылгалдалар талазы-биле консультацияларны кылыр кирип турар.

Ажылдаарынче чалалга

Хоорайның чокунуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге каттыжыышкынынга доктаамал ажылдаары-биле амыдыралга ажыглаар чарын техника талазы-биле диспетчер, мебельди, демир кылыгларын, хептиң химиктиг арыглаашкынының талазы-биле үнүүшкүнүг хүлээп алыкчы, бухгалтер, түр ажылга — хептиң химиктиг арыглаашкынының болгаш бүдүүшкүнүнүң талазы-биле хүлээп алыкчы негеттинип турар.

Айтырыг тургузар адрези: Красноармейская кудумчу, 131, тел. № 2-49-01.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3073.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00470

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 68 (12758) | 1985 чылдың март 22, пятница | 1925 чылда үнделээттинген. | Өртээ 3 копеек.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ Р. КАСТРО-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Рауль Кастро-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң март 20-де беседазы болган. СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң болгаш Секретариадының кежигүнү Х. Рискет болгаш Кубаның ССРЭ-де элчини Л. Сото олар беседага киришкен.

К. У. Черненконуң мөчээни-биле холбаштыр Фидель Кастронуң, Кубаның Компартиязының чазааның болгаш чонунуң өмүнээзинден кажыыдалды илергейлээни дээш четтиргенин М. С. Горбачёв Р. Кастрога чугаалаан.

Совет-куба харылзааларны улам ыңай хандыладырының болгаш сайзыраңгайжыдарының айтырыгларын беседаның үезинде чугаалажып көрген. Социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилээш, Совет Эвилелиниң болгаш Кубаның найыралын база кады ажылдажылгазын моон соңгаар-даа быжыглаар деп шиитпирлиг чорукту бадыткаан.

Делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчуушкуну болган. Социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа күрүнелери-биле, тайбыңга ынак бүгү чурттар-биле болгаш хөй-нийти күштери-биле демнежип алгаш, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаар дээш, улустарның хостанылгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадыр дээш, ядролуг дайынның кыжанышкынын узуткаар, чорудаалыг байдалдарны политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээри дээш, тайбың кожа-чедбес догуннаашкынының үндезиннерин быжыглаар дээш шиитпирлиг демиселди кады ургуулдаарынга ийи таланың чүткүлүн илергейлеттинген.

Беседа акы-дуңма найыралдың, чуректиң ханызындан эвилеңчорукттуң болгаш боттарының бүрүн билчиржиниң байдалынга болган. (СЭТА).

Камналга болгаш хумагалал — кижи бүрүзүнүң херээ

ПОЛИТХҮН

Чаңгыс аай политхүннер — чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының эптиг, эки хевири апарган. Политхүннер удуртукчу ажылдакчыларның чон-биле харылзажырының база бир шылгаттынган аргазы, кижилерниң үнүн дыңнап, арнын көрүп, оларның негелде, хомудалдарынга дыңнангыр болуп, салдынган айтырыгларга тодаргай харыыны берип, чоннуң санал-оналдарын өөренип көөрүнүң онзагай хевири болу берген.

Политхүннерни үлетпүр, тудуг, транспорт, бүдүрүлге черлеринге, совхозтарга, албан черлеринге, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле ай санында эрттирип турар. Политхүн бүрүзүн эрттирген санында парткомнар, партия райкомнары, ажыл-агый удуртукчулары ажылчы чоннарның кииргенсанал-оналдарын, сүмелерин өөренип көрүп, ону амыдыралга шиитпирлээри-биле хемчеглерни ажылдап кылып турар. Политхүннер чорup турда илеткелчилерге салган айтырыгларның хөй кезиинге ол-ла черинге дораан дорт, тодаргай харыыларны бээрин чедип алыр сорулганы салып турар, а чамдыктарын хемчег алыры-биле хамаарышкан черниң партия, совет органнарынга дамчыдып берип турар.

Шиитпирлээри эргежок чугула айтырыгларны партия Тыва обкомунуң килдистеринге, республиканың чогуур министерстволарынга, ведомстволарынга чугаалажып көрүп, шиитпирлээрин чурумчуткан. Чаңгыс аай политхүннерни Барыын-Хемчик, Таңды, Эрзин, Чөөн-Хемчик районнарда, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде элээн организастыг, дээштиг байдалга эрттирерин чедип ап турар.

Бо хүнгү эртип турар политхүннер чер-черге **«Камналга болгаш хумагалалдыг чорук — кижи бүрүзүнүң херээ, нийти сагыш салыышкын»** деп темага эртер.

Бо улуг ажылдың бир кол угланыышкыны — күш-ажылдың чепсек-херекселдерин — чиг эттн, материалдарны, одаар чүүлдү, электроэнергияны бүгү тала-биле камнаары.

Камнап алган материалдар, чиг эт болгаш одаар чүүл-биле чылда ийи ажыл хүнүн ажылдаар деп партияның кыйгырыын күш-ажылчы коллектив бүрүзү изиг-биле деткип турар. Бистиң республиканың ажыл-ишчилери камналга ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. 1984 чылда 8102 муң квт-шак электри энергиязы, 35,7 муң Г кал чылыг энергиязы, 2817 кубометр дилиг материалдары, 450 тонна цемент, 791 тонна солярка болгаш өске-даа материалдар камнап алдынган. Элээн хөй бүдүрүлге черлери камналганы чорударының, курлавырны дилеп тыварының дуржулгазын шиңгээдип ап турар апарган. Чижээ, Кызылдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи даараныылга фабриказы эрткен чылын 6,5 муң метр янзы-бүрү пөс аймаан, 19 муң квт-шак электри энергиязын, 372 Г кал чылыг энергиязын база пландан дашкаар 132 муң рубльдиң камналгазын чедип алган.

Камналга айтырыын шыңгыы чорударынга, хумагалалдыг болур чорукту өөренирынге экономиканың хууда санын чорудары улуг ужурдузалыг. Хууда санны кылып чорудары камналга херээнге кижи бүрүзүнүң, участок, бригада, цех бүрүзүнүң хүн бүрүде, ай санында камналганы канчаар чорудуп турары, камналга дээш чарышка киржилгези көстүп турар.

Чаңгыс аай политхүннерни эрттирип турарында ам-даа четпестер бар. Хыналдадан алгаш көөрге, политхүнге чамдык удуртукчуларның талазындан киржилге чок болгулаар таварылгалар бар. Ажыл-агыйның чамдык удуртукчулары харын-даа боттарының коллективтеринге безин лекция, беседа кылбас чоруктар илереп турар, ындыг бүдүрүлгелер камналга айтырыын чедир өөренип көрбейн турар. Чижээ, «Тудуг кезектери» комбинат эрткен чылын 1660 муң киловатт-шак электри энергиязын арттыр чарыгдаан. Ол дээрге Кызылдың бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш чурттакчы чонунуң ийи дүн-хүн иштинде чарыгдаарынга четчир электри энергиязы-дыр.

Моон соңгаар камналга айтырыын ханы өөренип көрүп, кижи бүрүзүнге, цех, бригада, бүдүрүлге бүрүзүнге хамаарыштыр экономиканың хууда санын ажыдып, чиг эттиң, электроэнергияның, кывар-чаар материалдарның камналгазын чедип алыры үениң негелдези апарган.

Республиканың тудуг организацияларынга тудуг материалдарын чүгле 1 хуу камнап алыры чылда 675 тонна цементини, 236 муң кезек туүйбуну камнап алыр арганы бээр. Бир киловатт-шакта бир грамм одаар чүүлдү камнап алырга, республикага 105 тонна чижеглеп каан одаар чүүлдү камнап алыр. Автомобиль транспортунга бир тонна-километрге 1 грамм кывар-чаар материалды камнап алырга, чылда бистиң республикага 473 тонна камнап алдынар. Ол дээрге Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезинге чылда четчир одаар чүүл-дүр.

Ажылдап турар участок бүрүзүнге камналга дээш туржуулунар!

Кызыл хоорайда «Кызыл тудуг» эргелелиниң Валентина Егоровна Дубининага удурткан дашчылар бригадазы беш чылдың доозукчу чылын шалыпчы ажыл-иш-биле доозар сорулгалыг ажылдап турар. Ол бригада бо хүннерде 160 аал чурттаар бажыңның бир талазының ийиги каъдының ханаларын шалыпкын салып кирген. Тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгазын бо чылдың эрткен ийи айларында олар ажыр күүсеткен. Тудугга ажыглаар бүгү-ле материалдарны эки кадагалап, шын чарыгдаарынче бригада сагыш салып келген. Ооң түңнелинде туүйбуну, демир-бетонну, хоюдугну камнап ап турарлар. Бригадада Виктор Шувакпут, Владимир Докмит, Анатолий Серээ болгаш оон өске-даа чээрби ажыг дашчылар эки ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы дашчылар Виктор ШУВАКПУТ, Владимир ДОКМИТ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МААДЫРЛАРГА МААДЫРЛАРДАН

Беш чылдың дөртку чылының социалистиг чарыжының тиилекчилери — чер болгаш мал ажылының 370 мурнакчы коллективиниң төлээлекчилери бүгү республикалардан, крайлардан болгаш областардан Москвага келген. Олар март 20-де Л. И. Брежнев аттыг Звёздный хоорайга аалдап чеде бергеннер.

Культура бажыңынга байырлыг хурал болган. Аңаа сөс ап, чүве чугаалааннар кедээ ажыл-ишчилерниң космонавтар-биле быжыг найыралының дугайын демдеглээннер. Хову-шөлдерниң болгаш фермаларның маадырлыг ажылчыларынга космостуң маадырларының тыпсыры Сылдыс вымпели эрте-бурунгу тараачын профессияның эң анык — космос профессиязы-биле үзүлбес холбаалыын көргүзүп турар. Кылымал эдеринчилерниң болгаш орбитада станцияларның берип турар медээлери кедээ ажыл-агый шөлдериниң байдалын шын илередип көөр, хову ажылдарының эң таарымчалыг хуусааларын шилип алыр арганы берип турар.

Ю. А. Гагарин аттыг Сылдыс вымпелин алганнарның аразында Краснодар крайның Павлово районунуң «Совет Россия» колхозунда В. Наумовтуң бригадазы база бар. Тараажылар эрткен чылын бүдүн чартык муң ажыг гектар шөлдүң гектарындан-на 41,4 центнер чаагай тарааны ажаап алганнар. Харьков областа ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта сүт-бараан фермазының ажылдакчылары бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Ол коллективти В. Шовчко чээрби беш чыл ажыр удуртуп турар. Сөөлгү чылдарда фермада инектен-не 4,5 муң ажыг килограмм сүттү саап турар апарган. Хорезм областың Ханкин районунуң Ахунбабаев аттыг колхозунда С. Мамадиновтуң хөвең өстүрер бригадазы чиг эттин бүдүрерин чүгле көвүдеткен эвес, харын база продукцияның ботүнезин дыка чиигеткен.

Шаңналдарны ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадырлары П. И. Климук, Б. В. Волынов, Совет Эвилелиниң Маадырлары В. Д. Зудов, В. Г. Лазарев олар тывыскан.

(СЭТА).

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде Тываның сүт комбинадының коллективи, бүгү чурттуң ажыл-ишчилери-биле бир демей, ол хүн эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

Ол хүн 170 кижи ажылче үнер болгаш 10,7 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин хүлээнгеннер. Хоорайның сүт комбинадында Г. Фадеенко, О. Блохина болгаш Г. Вороненко оларның бригадалары субботник хүнүнде бердингени норманы ажыр күүседип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнгеннер. Мурнакчы бригадаларның үлегерин коллективтиң шупту ажыл-ишчилери эдерип, кызымак ажылдаар сорулгалыг.

Сүт комбинадының ажылчыннары ол хүн ажылдаан акшазындан 640 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

• • •

«Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зының ажылчыннары В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникке бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген. Субботник хүнүнде КМК-ның 150 ажылчыннары ажылче бир демниг үнүп, 2270 рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Олар Кызыл хоорайга мелиораторларның нийти чуртталга бажыңының болгаш Сукпакта шеленде бажыңнар тудуунга ажылдаар. 30 кижи хоорай чаагайжыдылгазынга киржир.

КМК-ның коллективи ол хүн камнап алган материалдар-биле ажылдаар. Он бирги беш чылдың фондузунче тудугжулар ажылдаан акшазындан 490 рубльди шилчидер.

Н. КУУЛАР.

• • •

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң ажыл-ишчилери В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюн коммунистиг субботниктер-биле демдеглеп эрттирер дээн патриотчу эгелээшкинин изиг-биле деткип, кылыр ажылдарын баш удур дугуржуп алганнар.

Субботник эрттиреринин он чеди кижи составтыг штавы (начальниги совхоз директору Ч. У. Монгуш) ажылдарны үш кезекке хуваарган: бирээде, школага 260 кубометр тоңмак чарып белеткээр; ийиде, Баян-Кол хемниң унунга суг шыгжамыры тургузар черниң девискээрин аштап арыглаар болгаш үш хойжу бригада бүрүзүнге бир-бир чунар-бажыңнар тудуун кылыр; үште, Кара-Бүлүң деп черге узуну 11 километр буга унун аштаар болгаш өске-даа ажылдарны кылыр.

Ол хүн совхозтуң тараа шөлдерин кажаалаарынга херегтээр шеттерни прораб Г. Б. Анай-оолга удурткан тудугжулар белеткеп кирипкен.

Күш-ажылчы байырлалга шупту 480 кижи киржип, 2860 рубльдиң ажылдарын кылыр. Ол ажылдаан акшазындан 600 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Л. МОНГУШ.

• • •

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирер дугайында москвачыларның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриотчу эгелээшкинин «Чаа орук» совхозтуң ажылчылары изиг-биле деткээн. Ол хүн кылыр ажылдарны чоокта чаа болган партком хуралынга чугаалашкан. Ынчан кылыр ажылдарның планын бадылаан. Коммунистиг субботник эрттирер штабтың даргазы совхоз директору Д.-Б. Б. Чупуй.

Ажыл-агыйның дөрт хойжу бригадаларының малчыннары, С. Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының коллективи кыштаглар септелгезинге, көржен хоорожурунга болгаш кодан девискээри арыглажырынга киржир. Олар нийтизи-биле 580 рубльдиң ажылын кылыр. Прораб С. Өлзейге удурткан 75 кижи 200 кубометр тоңмак-ыяшты, 50 кубометр тудуг ыяжын белеткээр.

Совхозтуң механизаторлары Ямалык хову тураазынга болгаш кадээ ажыл-агый техниктерының септелгезинге ажылдаар. Чолаачылар Д. Далай, А. Кыр, О. Айыыр, А. Ломбу болгаш өскелер-даа чыл дургузунда камнап алган бензини-биле бир хүннүң ажылын кылырын саналдаан. Оларның эгелекчи саналын эш-өөрү бүрүну-биле деткээн.

Бай-Даг суурнуң чурттакчылары база өөреникчилер ол хүн чаагайжыдылгага ажылын кылыр. Чуртталга бажыңнарының, албан черлериниң болгаш организацияларының девискээрин арыглаарынга, штакетниктерни чаартырынга, ыяш олуртулгазынга олар киржир. Кызыл партизан кудумчузунга штакетник кылбышаан, ыяштар олуртур. Субботник хүнүнде ажыл-агыйның ажылчыннары 1200 рубльдиң ажылын бүдүрүп, беш чылдың фондузунче 800 рубльди шилчидер.

К. КУУЛАР.

Эрзин район.

• • •

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан бо чылдың апрель 20-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин Кызыл районнуң күш-ажылчы коллективтери деткип, шалыпчы күш-ажылдың хүнүнде бир демниг ажылдаарынга белеткенип турар.

«Көк-Тей» совхозтуң ажылчыннары «Кызыл суббота» хүнүнде 8800 рубльдиң продукциязын бүдүрерин, беш чылдың фондузунче 390 рубльди шилчидер.

Совхозтуң малчыннары он бирги беш чылдың доозукчу чылының дөрт айларында күрүнеге эът, сүт садар планын ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде күүседир. Олар 400 тонна эътти, 225 тонна сүттү садар.

Субботник хүнүнде совхозтуң ажыл-ишчилери 28 центнер сүттү саар, малдың 42 центнер немелде деңзизин алыр, чолаачылар 50 тонна чүъкту сөөртүр, тараажылар 20 тонна үрезинниң часка белеткеп, хоранаар. Механизаторлар ол хүн ховуларга шалыпчы ажылдаарынга белеткенип турар.

Районнуң бүдүрүлгелеринден эът-сөөк далганының заводу апрель 20-де 5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер. Ооң иштинде эът-сөөк далганын 2 муң рубльге бүдүрер.

Заводтуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде шалыпчы ажылдааш 2 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. Коллектив бо бүгү ажылдарны баш бурунгаар эки белеткелдиг, организастыг чорударын чоокта чаа боттарының нийти хуралынга дугуржуп чугаалашкан.

К. НУРЗЕТ.

Кызыл район.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ МАТЕРИАЛДАРЫН ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН

СЭКП Төп Комитединиң 1985 чылдың март 11-де болган ээлчег чок Пленумунуң материалдарын аңгы дептержигеш кылдыр парлаан. Ында Пленум дугайында информастыг дыңнадыг, СЭКП ТК-ның Пленумун ажыдарда эш М. С. Горбачевтуң чугаазы, эш А. А. Громыконуң чугаазы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугаазы, эш М. С. Горбачевтуң допчу намдары кирген.

Брошюраны политиктиг литератураның ном парлаар черинге парлап үндүрген.

(СЭТА).

Хойдан-на хураган дээш

КЫШТАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

БОРА-ТАЙГА. Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң Бора-Тайга салбырының Чечектиг хойжу бригадазы эрткен чылын чүс хойга онаапштыр 90 хураганы кадагалап, хойдан-на ортумаа-биле 1,5 кг дүкту кыргып ап, республиканың мурнакчы ажылдыг коллективтериниң санынга кирген. Чечектигжилер бо чылын ол күш-ажылчы чедиишкинин улам бедидер сорулгалыг салганнар.

Бригаданың мурнакчы хойжузу Сеңен-оол Ондарның коданында хой оолдаашкыны доозулбаан-даа болза, ам безин чүс башка онаапштыр чүс беш хураган камгалап алдынган. Малчыннар Кара-оол Монгуш, Делгер-оол Сарыглар, Сүрүн-оол Монгуш олар дуржулгалыг эжинден улуг-ла чыда калбайн турар.

Хойжуларның идегелдиг дузалакчылары — сакманчылар Маас Ондар, Севилбаа Монгуш, Алевтина Монгуш тус-тузунда 150-ден 180 чедир хурагааннарны доруктурганнар.

Б. ОНДАР.

•

О. ШЫНАА. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Достак-оол Комбу-Сүрүн дузалакчы кадарчызы Алдын-оол Сарыг-биле эрткен чылын кады ажылдап эгелээннер. Дузалакчызы аныяк, дуржулгазы эвээш-даа болза, оон ажылга эрес-кежээзин билир болгаш хоочун хойжу бо чылын чүс хойдан ол хире хураганны камгалап алыр хүлээлгени алган.

Дагдыныкчы биле аныяк хойжунуп найыралдыг, демниг ижи халас барбаан — хойжулар сөзүн ээлээн.

С. АРТЫНА.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ТУДУГ: чедиишкиннер болгаш хожудаашкыннар

Республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының киржилгези-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы болган. Аңаа «1985 чылдың январь-февраль айларда капитал тудугнуң болгаш объектилерни ажыглалга кииреринин планнар күүселдезиниң дугайында» «Хуу чуртталга бажыңнарының тудуунуң дугайында» болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. СЕРЯКОВ эрттирген.

Капитал тудугнуң планнарын күүседир талазы-биле республиканың тудуг организациялары, министерстволары болгаш ведомстволары чамдык ажылдарны кылып турар дээрзин хуралга демдеглээн. Күрүнениң капитал салыышкынының күселдези-биле кол фондуларны эрткен чылдың бо үезинден 2,6 катап хөйнү шиңгээдип алган. Тудуг-монтаж ажылдарынга шиңгээткен капитал салыышкыны эрткен чылдаазындан 30,8 хуу хөй.

Ол ышкаш чуртталга тудуунуң, коммунал, кадык камгалал болгаш улус өөредилгезиниң тудугларынга капитал салыышкынны база 1984 чылдын бо үезинден улгаттырган. Январь—февраль айларда херээжек ажылдарның программазын эрткен чылдың деңнелинден 15,6 хуу өстүрген. Кол-кол тудуг организациялары кезээлиг ажылдарның планын күүседип алган.

Ындыг-даа болза, он бирги беш чылдың бешки чылының эрткен ийи айында четпестер база эвээш эвес деп хуралга демдеглээн. Капитал тудуг талазы-биле республиканың нийти көргүзүү дыка чавыс деңнелде. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли чер албас черлерге «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг». «Тыва суг тудуг» трестери, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынны адаан.

Чер-чер Советтерниң объектилеринге капитал салыышкын база чедир шиңгээдип алдынмаан. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны бо талазы-биле чаңгыс копеек-даа шиңгээтпээн.

Бо четпестерниң узун кээп турар чылдагааны — материал-техниктиг болгаш кижи күжүнүң курлавырларын ажыглалга кирер объектилерже кошкак мөөңнеп турарында деп хуралга айыткан. Чыл эгезинден бээр-ле тудугну ажыглалга кирер хуусаазын уруп келген бүдүрүлгелерни шүгүмчүлээн болгаш оларның удуртукчуларынга шыңгыы негелдени тургускан. Оон ыңай, телевидение кижилап чорукта база бар. Ажылчын, бригада, участок бүрүзү планныг онаалдазын хүн бүрү күүсетсин дээш тодаргай ажылды кошкак чорудуп турар.

«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның тудугжуларга берип турар туүйбузу ам-даа эвээш. Оон ангыда шынар чок бүдүрүп турарындан туүйбунуң бүстүрү база хөй. Чурт үлетпүрүнүң министерствозу чугай бүдүрер планын база үскен.

Бо четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглер алырын бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга ук хуралдаа даскан, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хажык чок күүседирин чедип алыры оларда негээн.

• • •

Хуу чуртталга бажыңнарын тударда хамаатыларга дуза көргүзер талазы-биле министерстволар, ведомстволар, кооррайкүүскомнар чамдык ажылдарны кылып турар дээрзин хуралга демдеглээн. 1982—1984 чылдарда хуу бажың тудуп алыры-биле чээлини банк хамаатыларга берип келген, ооң түңнелинде 1841 дөрбелчин метр ажыглал шөлдүг чуртталга бажыңнары тудуулган. «Красноярскгражданпроект» институттуң Тыва филиалы хуу бажыңнарының телевидениин база кылган.

Чонга туүйбу, чаазнылга кылыглары, дяянг материалдары болгаш өске-даа чүүлдер садар талазы-биле ажыл эки чээн. Күрүне болгаш кооперация садыглары тудуг материалдарын чонга садып турар. Кызылда тускай магазин база бар.

Ындыг-даа болза, бо талазы-биле ажылда четпестер база эвээш эвес. Чамдык районнарда хуу бажыңнар тудуу калбарбайн турар, ооң чылдагааны — районкүүскомнарның бо талазы-биле ажылдары сулараткан. Олар чурттакчыларны хуу бажыңнар тударынче эки чеделдевейн, тайылбыр ажылын күштелдирбейн турар. Чижээ, 1982—1984 чылдарда Тес-Хем, Сүт-Хөл, Улуг-Хем болгаш Бай-Хөл районнарга чээли бажың туткан чаңгыс-даа кижи чок болган.

Хууда бажың тудуп турар чурттакчыларның черлерге тудуг материалдарының садыглаашкынын база кошкак дээрзин Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга шүгүмчүлээн. Кызылда ол тускайжыттынган магазинни алгыдар дээш даалга база күүсеттинмээн. Респотребсоюз Чаа Шагаан-Арыг хоорайда ындыг магазинниң тудуун ам-даа доосаан. Кызыл-Мажалыкка тускайжыттынган магазинни тудары ылангы бедик кирбээн.

Бо талазы-биле ажылды эки-жилерин тус-тус бүдүрүлгелерниң, организацияларының, министерстволарының болгаш ведомстволарының удуртукчуларынга ук хуралдаа даскан.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Электриэнергиязын коллектив болгаш өг-бүле бүрүзүнге эң-не камныг, хумагалалдыг ажыглаар

ООРЛАТТЫНГАН КИЛОВАТТ-ШАК

Улуг-Хем районга эрткен чылдың сөөлгү ийи айында электри энергиязын ооргаан! Чажыт ажыглаттынган киловатт-шактың өртээ 100 мун рубль ажыл турар. Ол дээрге эвээш биче-даа хемчээл эвес. 4,72 миллион киловатт-шактыр. Азы районнуң ажыглаар ужуралуг энергиязының 48,4 хуузу. Мынча хөй электри чыры өскээр ажыглаттынганда, албан черлери, организациялар-даа, бүдүрүлгелер-даа каранғы черге орбаанвар. Улуг-Хем районнуң бүгү үдептир бүдүрүлгелери, совхозтары лимитти «чөптүг» ажыглаан деп саналаш, удуртукчулар тап-билээ олуруп тургаш. Оор кымыл, ону милиция чүге тутпаанын дээр боор силер. Оларның саны хөй, ажыглагый удуртукчуларының негеледе-контрольду кошкаңкаңындан дыка хөй организациялар, тус-тус чурттакчылар чырыкты халас ажыглап турары илерзэн.

Шак мындыг байдал өскеда районнарда тургустунган. Чижээ, эрткен чылдың декабрьда алган энергиязының 36,1 хуузун Эрзин. 35,4 хуузун Чөөн-Хемчик. 33,4 хуузун Тес-Хем. 31,3 хуузун Сүт-Хөл районнар халас ажыглаан. Электри энергиязының ажыглалы дээш төлевирни бо районнарда база контрольдан үндүрген.

Энергия хереглелиниң үчёду, оон чарыгдалын шынгыы контролга алыры чугула дээрзин тайылбырлаан ажыы чок. Ону кижи бүрүзү билген турар ужурлуг. Мындыг турбуже, кодээ суурларда электри энергиязын херек чок черге ажыглап, оон камналгазынче сагыш салбайн турар. Мынчангаш үлептүр бүдүрүлгелеринге хереглеттирер ужурлуг энергия хилис барын турары чажыт эвес. Чугула энергия курлавырларының ажыглалын план чок чорудуп, хереглеглэп болган чарыгдалды деннеп көрүп, анализтевейн турары четпес. Бо айтырыгже түс черниң удуртукчулары көшкак кичээнгей салып турарын айтыры чугула.

Харыысалга чок чорук подстанцияларның ажылынган ужуктаар. Оларда байдал кандыгыл? Кодээ объектилерни энергия-биле хандырарының кол белдири болур ужуралуг 1.018 подстанцияларны чүгле үштүп ийзин Тываның электри четкилериниң балансызында, а үш түс хирези совхозтарда санаттының турар. Кодээде бедик мергежилдиг электриктер кодуу чок. Артык кезектер, коммутация аппараттары, өске-даа чугула материаллар чедишпес. Бо чылдагаанынарның уржуунган дериглер эрте үрелип, чырык-биле хандырылгада үзүктелиишкиннер болуп турар. Хыналда приборларының үрелгениниден чырыкты халас ажыглаар байдал тургустунуп турары чугаажок. «Енисей», «Улуг Октябрь», «Бурунгазар», «Кызыл тук», «Бүрен» совхозтар подстанцияларын электри четкилериниң балансызынче шилчиткен. Бо чорук ажылдың экижиринге дузалаар дээрзи билдингир.

Республиканың совхозтарында кынадза приборларының чартык кезии ажыглалдан үнгени илереттинген. «Мурнакчы», «Кызыгаар», «Нарын», «Чыраа-Бажы» совхозтарда приборлар ажылдап турар. «Тес-Хем», «Чодураа», Ленин аттыг совхозтар ток хүлээп алыкчыларының күчүзү-биле чарыгдалы санап турарлар. «Кара-Халк» совхозта прибор-

Санакчының дээрбээ туруп-канда, оон пломбазын адырыпканда, киирер схемазы өскерилгенде, чажыт провод кииргенде агар сан ажыткан хүнден эгелеп энергия ажыглалы дээш эде төлевирни чорудар. Эде санаашкынны канчаар чорударыл? Ону чырык приборларының күчүзүн болган оон хереглээн шактың санын барымдаалаар. Абонементиде штепсель розеткалары бар болза, оларның саны хамаарылга чокка, айда 17,6 рубльди төледир. Дүрүмнү хажыткан кижиниң боду санакчыны катап тургустурар. Бир эвес санакчы чок болза, 100 ватт электри лампазы дээш айда 2 рубльди, розетка дээш 6 рубльди хереглекчиден алыр.

Электри энергиязының чылыдылгага ажылгаары хорулуг. Бажынга электри— чылыдылга херекселдерин ажыглаанны дээш чылыдылга сезону октябрь 15-тен эгелеп хондурдүлүр хереглээнин барымдаалап, бир киловатт-шакта 5 көпеекке төлевирни алыр.

Электри энергиязының ажыглалының дүрүмнерин сагыыры кижи бүрүзүнге, пенсионерден совхоз директорунга чедир хамаарылгалыг. Бир эвес депутаттар, үдүсчу контролёрлар, өске-даа хөй-ниити организациялары бо айтырыгны чугулаап көөр болза, байдал экижир ужуралуг. Каа-Хем, Бии-Хем районнарда бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдының эгелээн болгаш моон соңгаарда улам калбарар. Ындыг болганда, ылангыя көдээде, электри энергиязының хереглекчилери үстүнде дүрүмнерни шынгыы сагып, төтчеглекчилер-биле демиселди калбартыры чугула болуп турар.

А. КОСМОГОРОВ
энергия хайгаралының талазы-биле лабораторияның Тывада салбырыкның улуг мастери.

КАМНАЛГАНЫ КҮШТЕЛДИРЕР

Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыларында, будүрүлгелерниве болгаш албан организацияларында электри энергиязын камнаар талазы-биле ажыл куду деңнелде тургустунганын чоокта чаа норуткан хыналда илереткен. Эрткен чылын районга электри энергиязын планда көрдүнгенинден 1102 мун киловатт-шакты ажыр чарыгдаан.

Будүрүлгелериниң болгаш ажыл-агыларның удуртукчулары база кол бухгалтерлер энергия чарыгдалын шынгыы контролга ап, ай саныда контрольдавайн, ону камналгалыг ажыглаар талазы-биле таймылбыр ажылны чоруттайн келген. Коллектив бүрүзү «Тыва коммунэнерго» черн-биле керээ чарарда чылда чарыгдаар энергиязын саналп албайн, аңаа-ла ат салгаш, танма баскыш чорударынга өйлешкен. Удуртукчулар-даа, кол бухгалтерлер-даа электри энергиязының чарыгдалының үүлдүн эки тургусланындан чеженн чарыгдаанын даап бодаан, хамаар чок салыптар таварылгалар бар.

Эрткен чылын Чадаана хоорайның 12 будүрүлгелери болгаш организацияларны электри энергиязын ажыр чарыгдаан. Районнуң мал эмнелгези, «Союзпечать» агентилели, сүтгарылга системазының эргелелк, одаар чүүл сайгарар чер, «Хемчик» аңнышыр-тывыш чери, № 3 КМК эң хөй электри энергиязын чарыгдаан. Маңаа тодаргай чижек кылдыр көргүзерге, районнуң мал эмнелгези лимит ёзугаар 21,5 мун киловатт-шак электри энергиязын чарыгдаан. Планда көрдүгенинден 2,6 катап хөйнү чарыгдаанны ол боон турар. «Союзпечать» агентилели 4,9 мун киловатт-шак электри энергиязын ажыр чарыгдаан.

Хүндүскү үезе электри энергиязын канчаар чарыгдап, херек чок таварылгала лампаларны өжүрүп, хереклерни адырып турар бе дээрзин хынап көөрге, четпестер хөй болган. Үстүнде ады киргеп организациялар лампаларны хүндүс безин кыпсып алган, ажылдаар кабинеттерде удуртукчулардан негелдеп күштелдирип, ажыр чарыгдаан электри энергиязы дээш оларга хемчег көргүзер болза чугула. Ол ышкаш чурттакчы чон ортузунга камналга дутайында тайылбыр ажылын чогуур деңнелиниге чедир тургузары эргежок чугула.

Эрткен чылын районнуң чамдык ажыл-агыларын электри энергиязын камнаар талазы-биле чамдык ажылдарны ап чорутканын демделезе артык эвес. «Тыва» совхоз 221 мун, «Хөндергей» — 35 мун киловатт-шак электри энергиязын камнап алган. Чамдык совхозтар электри энергиязын камналгалыг чарыл турар-даа болза, «Чыраа-Бажы» совхоз 286 мун, СЭКП-ниң XXII съезд, дээн аттыг совхоз 341 мун, «Большевик» совхоз 152 мун киловатт-шак электри энергиязын ажыр чарыгдаан.

Районнуң будүрүлгелериндө, албан организацияларында болгаш совхозтарында электри энергиязының камналгазының дугайында рейдини кылгаш, улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң чанында оперативтиг бөлүктүң дуралыгга чугаалажып көргөн. Электри энергиязын камналга чок чарыгдап турарын «Тыва коммунэнергонуң» Чадаанада участогунуң ажылдакчылары кошкак контрольдан турарын бо четпестер хереглеп турар.

Электри энергиязын чарыгдап турарында илереттингеп четпестерни дарый чайладыр, камналганы күштелдирер талазы-биле үстүнде ады киргеп албан организацияларның, будүрүлгелериниң болгаш совхозтарның удуртукчуларын хемчегларни дарый ап чорудары негеттинин келген.

К. МОНГУШ.

«ӨҢНҮКТЕ»

«Өңнүк» — республиканың ном садында мурнакчы коллектив. Эрткен чылда көрдүнген планның онаалдазын магазинин ажылдакчылары ажыр күүседткен. Оларның эки ажылдап, салдынган сорулганы чедиишкиннинг күүседиринге чарыш илигаг болган.

Магазинде беш салбыр бар. Олар шупту аразында күш-ажылчы маргылдаалыг. Оон түнелин кварталдап үндүрүп турар. Социалистиг чарышка мурнаан бригадаларның, кижилериниң дуржулгазын хөйге тарадып, будүрүлге көргүзүгелерин көргүзүг самбыразында биижип турар.

Надежда Павловна Мамедованың удуртканы тускайжыткан салбырның садыгжылары эрткен чылдың дөртку кварталының планның онаалдазын ажыр күүседткеш, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ажылының темпизин о-бригада кошкатпаан, чылды база эки эгелээн. Оон бадыткалы бо. Январьда салбыр пландан ажыр 500 рубльдин номун саткан. А февраль айның планның онаалдазын садыгжылар түүсаа бетинде сонгулдалар хүнүнге чедир күүседипкен. Н. П. Мамедованың салбырындан дудак чок бригадалар база бар.

«Өңнүктүң» коллективи Ада-чурттуң дайынынга совет улустуң Улуг Тиилелгезинниң 40 чыл оюнга алдар болдуруп, ай бүрүзүнүң планының күүселеэзин 105 хуудан кудулатпазын хүлээнгеп. Ол — ажылиш-биле карышпайн турар. Январьда коллектив пландан ажыр ийи мун рубльдиң номун саткан, февраль айның планын 108,2 хуу боттандырган.

Магазинниң садыгжылары ном делгелгелерин, ярмаркаларны план ёзугаар организастап турар.

Т. СИРИН.

«ШЫН» СОЛУН: КАМНАЛГАНЫҢ ХУУДА САНЫ

ТУСКАЙ ҮНДҮРҮЛГЕ № 6

КОДАНДАН ҮНМЕЙН ТУРГАШ-ЛА...

Тудуг материалдарының объектилерде кадагалалынга, ажыглалынга хамаарыштыр хыналданы кылыр сорулга-биле стандарттар болгаш хемчээшкин техниказының талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының болгаш «Шын» солун редакциязының каттышкан рейдизи элээн каш объектилерге чедип, ында байдалды хынап көрген.

Хоорайның мурнуу түгүнде чуртталга кварталында 160 аал иштиг чурттаар бажыңның тудуун «Кызыл тудуг» эргелелинден В. Е. Дубининаның бригадазы чорудуп турар. Объектиниң девискээринде түүйбү демир-бетон кылыглар, цемент дээш эвээш эвес материалдарны эккеп каан. Ында ылангыя демир-бетон кылыгларны дүжүрүп салганы чурум-чыскаал чок, ында-мында октагылапкан. Бажыңның тавaан салганында, бирги каъттың дөжээниң кырында, аңаа чытпас ужурлуг черде, гипсолит плиталарны болгаш хөй шаараштарлыг плиталарны холуштур октагылапкан. Плиталарның чамдыызы сыныглап, бустугулай берген азы ыргайып, хевири үрелгилээн. Ук плиталарның кырында хар дуй алы берген— ында дыка үр чыдып турары илдең.

А материалдарны кадагалап, шыгжаарынга стандарт ёзугаар айытканында:

хөй шаараштыг плиталарны дескилеп каан шөлчүгешке адаанга дөжек салгаш, а плиталарның боттарының аразынга доора кежир сыртыктааш, марказының база хемчээлиниң аайы-биле ангылап салыр;

гипсолит плиталарны кургаг, шык дүшпес, дуглаглыг черге азы сери адаанга кадагалаары көрдүнген. А ук объектиде ол плиталар ажык черде үрелип чыдар.

Оон ыраак эвес черде шаараштарлыг плиталарны аразында сыртык салбайн-на баскылаштыр, ийи-үш одуругда чыып каан. База бир талазында арматураларны ажык черде оваалап каан, дадарып чыдар.

Тудуг материалдарының кол бүдүрүлгелериниң бирээзи — «Тудуг кезектери» комбинаттың белен продукция складында материалдар канчаар кадагалаттынып турарындан чамдык чижектерни эп көрээлиңер.

ФБ марканың кылыгларын адаанда дөжек, араларында сыртык чокка, баскылаштыр салгылаан, боттарының аразында шугумналчак болуру сагыттынмаан.

МР марканың даштын хана панельдерин касеталарга хаптааш, тургузур дорт салыр турбуже, оларны ийлендир, а чамдыктарын чыттыр-даа кагылап каан. Оларның чамдыыларының азыглары, уштары эмирлип калган.

Иштики хананың калбак панельдерин ааштап каан, дески черге, тускай касеталарга хаптааш, тургузур шыгжаар ужурлуг. А оларны ийлендир, бот-боттарынга чыпшыр чыып каан. Хоюглаан дашты дурбүжүп, үрелип турар.

Дыка хөй калбак плиталарның шпонкалары бустугулап калгылаан. Шак ындыг плиталарны ажыглаарга, кирииштир тудуштурар шпонкалар чогундан тудугга эптеп турда, эви чок, карышкактар тыптыры чугаажок.

Демир-бетон кылыгларның кырындан демир-дес октагылап каапкан.

Үстүнде айыттынган конструкцияларны, кылыгларны чогуур негелдеге дүүшпес, багай

Р е й д

кадагалап шыгжааныңдан, дыка хөй тиглелген, улуг калбак чамдык панельдер безин дорт, дески хевирин чидиргилээн. Шак ындыг кылыгларны объектиге аппаргаш, чыып эптээрге берге, аразы таарышпас, эвииче кирбес болуру билдингир.

Даштын шокарлап кылган калбак панель даштыкы ханаларны база ажык черде тургускулаан. Оларның соңга рамаларын хар шыпкан. Соок, шыктың уламындан рамаларның барык хөй кезии хажый бергилээн, эвиндеи үнгүлээн. Ыяштары тиглениp, чарылгылааны-даа бар. А стандартта айтып турары — чазанылга кылыгларын шык черге шыгжавас, кыры дуглаглыг, кургаг черге кадагалаар.

Комбинатта белен продукция складының кыры ажык, дуглаттынмаан. Өл-шыкка таарышпас, дурген үрелир кылыглар (чазанылга кылыглары, гипсолит плиталар) безин шыптынмаан. Ындыг продукцияны ангылап, шыгжап болурунга склад девискээриниң кайы бир кезиинде-даа кырын дуглаан серилиг чер амга чедир чок болуп турары элдептиг. База конструкцияларны, кылыгларны шыгжаарының чурумун хажыдып турарындан мында көргүстүнген белен продукцияның дыка хөйү комбинаттың складындан үндүрбейн турда-ла үрелип эгелээн. Шак ындыг продукцияны тудуг объектилеринче чүдүрүптерге, тудугжулар ук материалдарның үрелгенин эдеринге немелде чарыгдалдарны үндүрүп, улуг өртектиг цементини, элезинни болгаш өске-даа материалдарны ажыглап турар. Ону эде кылырынга үе-шак база негеттинер болгай. Оон алгаш көөрге, шынары шак ынчаар баксыраан материалдарны ажыглаанындан тудуг-монтаж ажылдарының шынары база кудулап, хуусаазы узаарынга чедирип турар-дыр.

Демир-бетон кылыгларның республикада кол бүдүрүлгези — «Тудуг кезектери» комбинаттың складында шынгы хажыдыышкыннар бар болгаш ында материалдарны кадагалап шыгжаарының айтырыын чидин-биле тургузары негеттинип турар дээрзин каттышкан рейдиниң кылган хыналдазы көргүскен.

Белен продукция складының начальниги В. А. Мороз ажылынга негелдени, контрольду кошкаткан. Ында шынарлыг, эки продукцияны үрелиишкиниг, шынары багайындан ылгай, аңгы салырын шуут сагывайн келген. Ооң уламындан техниктиг контроль килдизиниң штампызы салдынмаан кылыгларны объектилерже чүдүрүп чорудуп турган таварылгалар февраль, март айларда база болгулаан.

Аар өртектиг чиг-эттин чарыглап, хөй күштү үндүрүп тургаш бүдүрген тудуг материалдары хереглекчилерге четпейн тургаш-ла мынчаар үрелип турар-дыр. Херек кырында тудуг объектилеринде ол материал чедишпейн турар, чагыкчыларже кылыгларны, конструкцияларны чүдүрүп чорударының графигин комбинат үзүп турар таварылгалар эвээш эвес. Бо дээрге, комбинатта камналга болгаш хумагалал айтырыын амга чедир бирги черге айтырыы болдурбайн, шак мындыг ээ-харысалга чок чорук-биле эптежип турарының херечизи-дир.

Стандарттар болгаш хемчээшкин техниказының талазы-биле күрхайгаарал лабораториязының болгаш Тыва АССР-ниң Тудуг херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң мооң мурнунда чорутканы хыналдаларның түңнелинде база шак ындыг четпестерни илереткеш, белен продукцияны складка шыгжаарында, кадагалаарында хажыдыышкыннарны чайладыр дугайында айтыышкыннарны каш удаа кылып турган. Ынчалза-даа ук складта байдал ам-даа экиживээн, ол-ла хевээр артпышаан. Кол бүдүрүлге бодунуң продукциязын тудуг объектилеринге камныг чедирери, аңаа чогуур негелдеге дүүштүр кадагалаттынары, хумагалыг ажыглаттынары дээш дорт сонуургалдыг болур ужурлуг тургаш, а херек кырында боду хажыдыышкыннардан уштунуп шыдавайн турар-дыр.

Кол бүдүрүлгеде байдал мындыг турда, объектилерде байдал оон-даа дора дээрзи билдингир-дир.

КАТТЫШКАН РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ: Т. ДАВЫДЕНКО, стандарттар болгаш хемчээшкин лабораториязының күрингспекторуː **Р. ГАЛИНА,** лабораторияның улуг инженери; **Н. ООРЖАК,** «Шынның» корр.

Комбинаттың белен продукция складында үрелиишкиниг кылыгларны хөйнү көрүп болур. Чижээ, бо чурукта демир-бетон кылыгларны шыгжаарының негелделерин хажыткан ындан уштарындан эмирлип, ында-мында тиглени бергилээн. Чазанылга кылыгларын шыгжаар черниң өл-шыгы 12 хуудан ашпас болур турбуже, а бо складта ук кылыглар кырындан сери чок, ажык черде. Ооң уламындан эвинден үнүп хажый бергилээн, катап эде кылыры негеттинер апарганы хөй.

АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ БАР

Одаар чүүл, электри энергиязы-биле улус ажыл-агыйын хандырар болгаш одалга-энергетиктиг курлавырларны камныг чарыгдаар талазы-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын амыдыралга боттандырар дээш ажылдарны Бии-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, ажыл-агыйлары, организациялары чорудуп турар.

Районда тускай оперативтиг бөлүктү тургускан. Партия райкомунуң, райкүүскомунуң харысалгалыг ажылдакчылары, энергия хайгааралының болгаш «Тывакоммунэнерго-нуң» төлээлери кирип турар ол бөлүк 1984 чылда районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң, совхозтарының организацияларының электри, чылыг энергиязын канчаар ажыглап турганын районнуң улусчу контроль комитеди-биле кады хынап көрген болгаш четпестерниң чылдагааннарын тодараткан.

Эрткен чылын Туранның № 2 орук-септелге-тудуг эргелели 336,8 муң, садыг организациялары 340,9 муң, хлеб заводу 132,9 муң, «Сельхозхимияның» район каттыжыышкыны 105.1 муң киловатт-шак электри энергиязын лимиттен ажыр чарыгдаан. «Саян», «Өөк», «Хадың» совхозтарда, № 957 КМК-да, хлеб заводунда болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелерде электри энергиязының чарыгдалын болгаш энергия курлавырларының учёт-отчёду багай тургустунган.

Ол совхозтарда болгаш бүдүрүлгелерде электри болгаш чылыг тургузутларының техниктиг байдалы чогуур негелделерге дүүшпейн турарындан энергия болгаш одаар чүүл чарыгдалы артык болуп турганы хыналдадан илерээн. «Хадың» совхозтуң төп котельназының котёлдарының болгаш өске дериг-херекселиниң техниктиг байдалы бак. Сыраанындан үргүлчү септелге ажылдарын кылыр, ооң ужурундан чылыдылга объектилеринде температура чавызап, соор, одаар чүүлдүң болгаш чылыг энергиязының чарыгдалы көвүдээр турган.

Туранның СБФ-зиниң болгаш Шивилигниң котельналарында чылыдылга суунуң чидириглери бар болганының уржуу-биле дыка хөй чылыг энергиязы артыкка чарыгдаттынып турар. Чамдык ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары энергия чарыгдалының лимиттерин тургузуп турда, тоомча чок чорууп көргүзүп, боттарының херек кырында чарыгдалдарын санап албаан, билбес болган. Чижээ, эрткен чылын «Кызыл тараачын» совхоз болгаш бо чылын Туранның ыяш белеткээр пунктузунуң лимиттери оларның херек кырында энергия хереглелинден эвээш болган болгаш, удуртукчуларының чогуур үезинде лимиттерни эде көөр талазы-биле сагыш салбаанындан артык чарыгдал тывылган.

Энергия ажыглалының талазы-биле үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни эдер талазы-биле элээн хемчеглер алдынган. Эрткен чылдың түңнели-биле артык чарыгдал кылган ажыл-агыйларының, бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчуларын райкүүскомунуң административтиг комиссиязынга хемчээн ап, шынгы сагындырган.

Баш удур сагындырбаан хыналда үнүүшкүннерни айда 2—3 катап кылып турар. Оон түңнелинде электри энергиязын чөп ажыглавайн турар организациялар илереттинер. Районнуң 17 улуг бүдүрүлгечерлери хүннүң-не энергия ажыглалының отчёдун берип турар. Оперативтиг бөлүк 5 хонук санында-ла энергия чарыгдалын анализтеп, доктааттынган лимиттерден ажыр чарыгдап турар ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер, организацияларже үнүүшкүннерни кылып, артык энергия чарыгдалының чылдагааннарын тып, четпестерни эдерниң боттуг хемчеглерин ап турар.

Бо чылдың январь, февральда районнуң энергия чарыгдалын лимиттеп каан ажыл-агыйлары, үлетпүр бүдүрүлгелери, организациялары ниитизи-биле доктааттынган лимиттерден эвээш энергияны ажыглаан. Хлеб заводунда, «Хадың», «Кызыл тараачын» совхозтарда байдал экижээн. Хоорай иштин чырыдарынга херек болгаш чамдык бүдүрүлге черлеринге ажыы чокка чарыгдаттынып турган электри энергиязының чарыгдалы оранчок эвээжээн.

Туранның үлетпүр комбинадының девискээринге, цехтеринге хүндүскү үеде электри лампочкалары чырып турганын хыналда үнүүшкүн үезинде илереткен. Ол дугайында актыны тургускан болгаш байдалды эдерин сагындырган. Немелде хыналдалар бо талазы-биле байдалдың Туранның бүгү бүдүрүлгелеринде экижээнин көргүскен.

Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер, организациялар электри болгаш чылыг энергиязының камналгазының талазы-биле чедир ажылдавайн турарын сөөлгү хыналдалар бадыткап турар. «Саян», «Өөк» совхозтарда, «Тыва кедээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зында энергия чарыгдалын санаар приборларны чедир тургуспаан болгаш чарыгдалдың тодаргай сан-түңү билдинмес. Туранның аэропорту электри энергиязының лимиттен ажыр чарыгдалын үргүлчү кылып келген болгаш чаңгыс эвес катап кылган сагындырыгларны тоовайн турар. Тываның авиаотрядының удуртулгазы дарый хемчеглерни алыр ужурлуг.

Одалга-энергетика курлавырларын камналгалыг болгаш чөп ажыглаар талазы-биле Бии-Хем районнуң оперативтиг бөлүү, улусчу контроль комитети хөй-нити организациялары-биле кады улуг ажылды чорудар болгаш оон чогуур үре-түңнелди алыр сорулгалыг ажылдап турар.

А. АВГУСТОВСКИЙ,
Бии-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

КАМНЫГ БОЛУРУНГА ӨӨРЕДИП...

Кызылдың башкы училищези бистиң республикада баштайгы өөредилге черлериниң бирээзи. Ында дуржулгалыг, хөй чыл ажылдап келген башкылар ажылдап турар. Чүгле бо училищеде безин он беш чыл ажыг ажылдап турарларга Л. И. Арам, И. В. Шестова, А. В. Фунтикова, К. С. Чымба, М. П. Верзилов болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Училищениң башкылары камналга айтырыынче шынгы кичээнгейни салып, сургуулдарны камныг чорукка өөредир талазы-биле хемчеглерни ап келген. Сургуулдар өөредилге чылының дургузунда өөренип турар кабинеттериниң арыг, чырык, чылыг турары, ында дериг-херекселдерниң бүдүн, бүрүн болуру дээш харысалгалыг. Училищеге неделя санында улуг аштап-арыглаашкынны чорудуп, стол, сандай септелгезин кылып турар.

Күзүн сургуулдар өөренир кабинеттериниң соңгаларының ийи дугаар каъдын салып, чылыглаашкынны эки шынарлыг кылганының түңнелинде, ам ында шупту чүве таарымчалыг. Училищеде бөлүктер аразында социалистиг чарыштың кол негелделериниң бирээзи —камналга айтырыы. Номдептерни камныг ажыглап, библиотека номнарын өй-шаанда дужаап турар бе дээрзин болгаш номчулга залдарындан хомудалдар бар бе дээрзин кичээнгейге ап турар.

Училищеде улусчу контролёрларның бөлүү эки ажылдап турар. Олар башкы, ажылчын бүрүзүнүң ажылының шынарын бедидеринче сагыш салып турар. Улусчу контролёрлар башкыларның кичээл расписаниезин сагып турарын, ажылчыннарның күш-ажыл сагылга-чурумун күүседип турарын доктаамал хынап турар. Оон аңгыда улусчу контролёрлар социалистиг өнчү-хөреңгиниң камналгазынче болгаш электри энергия - курлавырларының камналгазы дээш демиселге көскү рольдуг. Кабинет эргелекчилеринден, башкылардан, сургуулдардан ажыл соонда сайгылгаан өжүрерин утпазын, херек чок черге кывыспазын сагындырып, хыналданы чорудуп келген.

Училищениң чайгы септелгезинге башкылар, ажылчыннар, сургуулдар шупту демнии-биле киржир чаңчылдыг. Кабинеттерни малгаштап, чугайлааш, будаан соонда, тускай комиссия хыналданы эрттиргеш, хүлээп алыр.

Камналга айтырыынга хамаарыштыр үстүнде демдеглээн ажылдардан аңгыда, чогуур деңнелге четпейн турар чүүлдер ам-даа бар. Ылангыя сургуулдарның нити чурттал-га бажыңынга хамаарыштыр камналга талазы-биле кичээнгейге ап, кылыр ужурлуг чүүлдер хөй. Аңаа чем хайындырар электроплиталарны эккеп тургусканының соонда, үр эвес үе эрткенде олар ажыглалдан үнген. Сугну кам-хайыра чок төтчеглээр чоруктар бар. Нити чурттталга бажыңында соок, ээн турар өрээл бар. Ында чыып каан оруннарның чамдыызы үрелип калгылаан. Ынчангаш училищениң администрациязы, ында партия организациязы сургуулдарның нити чурттталга бажыңында бо четпестерни чайладыры-биле дарый хемчеглерни алыры негеттинип турар.

С. БАЛЧЫР.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Валентина Викуловна **Андреева** — «Тыва даг-дүгү» эргелелдиң ясли-садының повары.

Лидия Петровна **Валантинас** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң техажылчыны.

Николай Иванович **Капранов** — Чаа Шагаан-Арыгның автобаазазының Ак-Довуракта колонназының чолаачызы.

Мария Александровна **Кругликова** — Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Ак-Довуракта профессионал өрт камгалалының улуг инженери.

Чуура Ооржаковна **Монгуш** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегиниң ажылчыны.

Мария Николаевна **Мошева** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың «Светлячок» ясли-садының ажылчыны.

Биче-Тараа Сааяевна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Долума Очуровна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Дарган-оол Эренчинович **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Оле-Сейнек Бойдуевич **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Седен-Дамба Шожун-оолович **Саая** — «Шекпээр» совхозтуң малчыны.

Седип Кодан-ооловна **Эдискин** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цегиниң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Зоя Доржуевна **Аймаа** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң культура килдизиниң кол бухгалтери.

Анна Федотовна **Глазунова** — районнуң холушкак бараан-нар садыының № 1 магазининиң ажылчыны.

Гурий Петрович **Двизов** — «Көк-Тей» совхозтуң чолаачызы.

Тамара Федотовна **Двизова** — «Көк-Тей» совхозтуң ажылчыны.

Галина Петровна **Замисная** — Каа-Хем суурда «Малышок» ясли-садтың методизи.

Маадыр-оол Ооюнович **Куулар** — «Тиилелге» совхозтуң малчыны.

Николай Михайлович **Лепко** — кужу фабриказының чолаачызы.

Александр Андриянович **Носков** — «Көк-Тей» совхозтуң чолаачызы.

Аполинария Михайловна **Окулова** — Каа-Хем суурда «Малышок» ясли-садтың ажылчыны.

Алдын-оол Өшкү-Саарович **Ондар** — «Тиилелге» совхозтуң чолаачызы.

Ондар Дукуровна **Сарыглар** — «Шамбалыг» совхозтуң ясли-садының ажылчыны.

Павел Фёдорович **Смакотин** — эът-сөөктен далган бүдүрер заводтуң ажылчыны.

Михаил Алексеевич **Таракин** — «Тиилелге» совхозтуң мал эмчизи.

Зинаида Ивановна **Пучкова** — Каа-Хем суурда «Малышок» ясли-садтың повары.

Зоя Филипповна **Парпуц** — Каа-Хем суурда Культура бажыңының техажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Михаил Клаевич **Мендуме** — эвилел чергелиг персоналдыг пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1985 чылдың март 11.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

ОЛ ХҮННЕРНИ САГЫНМЫШААН

Померанияга дайылдажып чоруп турган бистиң шериглеривис гитлержи Германияның дужуп бергениниң дугайын 1945 чылдың май 8-те билген. Боолар даштаашкыннары ам болбастаан, харын Тиилелгениң салюттаашкыннары диңмиреп, солдаттар, офицерлер ошкажып куспактажып чоруп турган. Төрээн чуртунда чоок кижилеринге байыр чедирген телеграммаларны дүрген-дүрген чорудуп турган. Дайын ынчалдыр доозулган. Дайын ужуруунда чедир өөренмээн 25 харлыг улуг лейтенант мен база бүгү кижилер-биле кады өөрүп, байырлап турдум.

Ынчан хеп-хенертен мындыг дужаал алган мен: Кольберг (амгы польша Колобжег) портунче чоруткаш, десант составынга Данияның Борнхольм ортулуунга чеде бээр. Чүү болганыл, чүнүң ужурунда? Данияның өске девискээрлеринге вермахт майның 4-те-ле дужуп берипкен турда, Борнхольмга турган немец командылал чери боо-чепсээн салбайн турган чүвең иргин. Немец шериглер долган турган ортулукка (11 муң кижи аңаа турганы сөөлүнде илерээн) Норвегиядан дезип үнген немец шериг кезектери кээп дужургунмушаан турган.

Далай оруу-биле шериглерни болгаш техниканы барыын талаже үндүрүп алырда таварын эртер баааа кылдыр Борнхольмну боттарынга камгалап арттырар дээш немецтер бүгү күжүн олче октаан. Ооң түңнелинде совет шериг кезектери-биле дайынчы сегиржип алышкыннар соксавайн, хан төгүүшкүнү харын уламчылап турган.

Дунааргай, соок эртен. Хүн кылын булуттар ажылдыр өй-өйде көстүп каап турган. Кольбергтен десант ротазы алды катерге эжиндирип үнгеш, Борнхольмче угландыр чорупкан. Операцияның командири-биле кады бажында торпедо катеринге чораан мен. Билбезивис Борнхольм бистерни чүнүң-биле уткуур ирги?— деп, чүве бодалга кирип чораан.

Ренне портка дужүрүүнгеш бис. Шериг албаныыг чаңгыс-даа кижи көзүлбээн. Дани удурланыышкынның дайынчылары — эрестиг ак-көк карактарлыг оолдар бистерге найыралчы байыр чедирип турдулар. Боттарының төрээн черлеринден бөже немецтерге ойлаттырып келген хамааты кижилер далай өртээлинде чыглып алган бистерге база-ла байыр чедирип, холдарын чайгап турганнар. Оларның арасында совет кижилер база эвээш эвес: адак соонда кээп хосталып, аал-оранынарынче чорутар аргалыг болганда, өөрээниндиен оларның карактарының чаштары чайгаар-ла дамдылап бадып турган.

Десантының штавы «Дамс» отельге доктааган. Операцияның командири полковник Петр Стребковтуң дужаалын ёзугаар немец гарнизонунуң командылал чери-биле телефоннашкан мен.

Дужуп бериишкиниң чуруму ажылдап кылыры-биле «Дамс» отельге доп-дораан келзин деп бистиң командылал чериниң дужаалын дамчыткан мен. Адыгжы 18-ки дивизияның кезектерлиг транспорт судноларын ол душта Реннеге уламчылап-улаштыр кээп турган. Хоорай кыдыынга чаштынып чыткан немец гарнизон ону көрбээн дээр туржук.

1-ги рангалың капитаны Камен өру албан-дужаалдыг бөлүк офицерлер-биле бир шак эртенде «Дамс» отельге чедип келген. Хууда ап чораан бооларын олар дужаап берген. Даарта эртен Ренненин шөлдериниң бирээзинге боо-чепсээн эккеп салып эгелеп, боттарының бүгү техниказын биске дамчыдып бээр кылдыр дугурушкан бис. Дужуп берген бүгү кижилерниң амы-тынын совет командылал магадылап, аъш-чем-биле хандырар, херегжээннерге медицина дузаламчызын чедирер болган.

Бичии отельден кудумчуга үнүп келген мен. Дээр аязын келген, хүн чер болганы чырыдып турган: чеңээштелген чырык хереләа төнмес-батпас дайынның дүвелериниң соонда даң чырыы кылдыр билгенин ол болган. Хан төгүүшкүнү доозулган. Борнхольм эжелекчилерден хосталган. Тайбың ортулук тайбың амыдыралын база катап эгелеп болур апарган.

Тус черниң чурттакчылары мени кудумчуга үглей берген. Холдарны дыңзыг тудуп, олар чүве тайылбырлап чугаалаарын оралдажыр болган. Блокноттарын, саазыннарын сунар: автографың арттыр деп турганнары ол. Мен дээрге, улуг эвес, а биче албан-дужаалдыг офицер дир мен деп тайылбырлаан мен. Ол хамаан бе, бо төөгүлүг хүн дугайында тураскаал чугула болгай деп, даниилер иегеп турганнар. Адыңарны латиннеп эвес, харын чүгле кириллица бижик-биле салып көрүңер деп дилеңдилер.

Погоннарны, пилоткада беш алырны, орденни кичээнгейлиг көөр болдулар. Каттырып, хүлүмзүрүп, аал-оранынче чаладылар. Ренненин почта чериниң даргазының бажыңынга чораан мен. Ортулуктуң тайбың амыдыралының эгелээни дээш, Борнхольмга дайын моон ыңай кажан-даа кыжанмазын дээш ол чериң үнүш аймаандан кылган водкалыг кундагаларны көдүрген бис.

30 чыл эрткенде, 1975 чылдың майда, «ССРЭ—Дания» ниитилелдиң делегациязының составынга кирип, Борнгольмга база дагын чеде берген мен. 1958 чылда ол ниитилел тургустунган үезинден бээр ооң кежигүнү мен. Ам мен аныяк кижи эвес, харын журналист тускай мергежилдиг, назы дөгүй берген хамааты кижи мен. «Дания—ССРЭ» дээр акыдуңма ниитилелдиң Борнхольм салбырының кежигүннери, дайынны-даа, немец эжелелди-даа көрбээн аныяк кижилер бистерни найыралчы ёзу-биле уткаан. Бүгү ортулукту бистерге көргүскеннер. Бодунун ширинин бойдузу-биле болгаш ажыл-ишке хандыкшылдыг чаагай сеткилдиг кижилери-биле ол ортулук кайгамчык болду. Эжелекчилерге удур демиселге амы-тынындан чарылган совет болгаш дани маадырларга тураскаалдар харын дайын дугайын сагындырып келир чорду.

Тиилелге үезинден бээр 30 эвес, харын 40 чыл эрткендир. Ынчаарга даартагы хүнүнге бүзүрелдиг тайбың чүге турумчувайн турарыл? Ийи талага халалыг кылдыр боо-чепсекти эндере бүдүрерин, термоядролут чепсекти немей өстүрерин чүнүң ужурунда уламчылап турарыл? Совет чазагтың Европага-даа, бүгү планетага-даа быжыг тайбыңны чедип алырынче база дайын ындажыын чок кылырынче угланган хөй санныг саналдары чүнүң ужурунда харыы чок артып турарыл? Келир үени дээш чурттап болгаш ажылдап турарывыс бистиң ажы-төлдеривиске болгаш оларның уругларынга ону тайылбырлаары меңээ берге-дир. Делегейниң найги дайынның тиилелгелиг доостурунга шиитпирлиг салдышкынны киирген, ол Тиилелгениң ыргуруунда болурун 20 миллион хамаатыларының амы-тынындан кызарааан Совет Эвилелиниң делегейниң үшкү дайынын күзеп турар дээр болза, аңаа бүзүрээр кижи канчап черле турарыл? Термоядролут чепсек бар шагда мындыг дайын кижи төрелгетенге сөөлгү, эң-не узуткакчы, эң-не үрегденчи дайын болган туруп болурун билип алыры берге эвес.

Борнхольм чедип алдынган тайбыңының демдээ болуп мээң сагыш-сеткилимге кезээде артар. Тайбың дээр дани болгаш совет кижилерге-даа, бистиң планетавыстың бүгү чурттакчыларынга-даа кезээ мөңгеде чайнап турзун! Борнхольмну хостаанындан бээр 40 чыл оюнда хамыктың мурнунда бодалга кирип келир чүве олдур. Чогум-на харын ооң ужурунда бистиң кижилеривис ханын төккен болгаш дөртен чыл мурнунда амы-тынын бергеннер.

Юрий ФЕДОСЮК.
«ССРЭ—Дания» ниитилелдиң баштаар чериниң кежигүнү.

(ПМА).

Социализм чурттарында

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЧЕДИИШКИННЕРНИҢ БҮЗҮРЕЛДИГ ХЕРЕЧИЗИ

ЛЕЙПЦИГ. Экономиканың ажыктыг чоруу болгаш шапкын хөгжүлдези—социалистиг чурттарның бүгү талалыг кады ажылдажылгазының онзагай чүүлдери. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның Москвага дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин акы-дуңма социалистиг күрүнелер чедиишкиннинг боттандырып, бүзүрелдиг бурунгаарлап турар. Ол дугайын Лейпцигте организастаан часкы ярмарканың делгирлери тодаргай херечилеп турар.

Мында эң-не хөй чүүлдерни ССРЭ-ниң павильонунда делгээн. Совет Эвилелиниң 17 даштыкы садыг организациялары өске күрүнелерже үндүр садыглаар продукциязының чаа хевирлерин мында аппарган.

ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫРГАНЫ-БИЛЕ

БУДАПЕШТ. «Хөй-ниитичи эге-биле туттунган» деп бижимелдиг демдектерлиг бажыңнарны Венгрияның хоорайларынга болгаш суурларынга амгы үеде хөй-биле көрүп болур. Ада-чурт фронтузунуң инициативазын ёзугаар чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар талазы-биле шимчээшкин бүгү чуртта калбарган.

Чоокшулап келген ийи улуг болуушкуннарның — Венгрияның Социалистиг ажылчы партиязының XIII съездизиниң болгаш фашистиг эжелекчилерден чуртту хостаанындан бээр 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде хоорайлар болгаш суурлар улам чараш болгаш чаагайжыдыр кылдынар. Патриоттуг шимчээшкинниң мурнуку одуруунда Венгрияның найысылалының чурттакчылары чорүп турар. Оларның лозуну: «Чаагайжыткан чараш хоорай дээш!». Оларның лозуңун чурттуң хөй хоорайларының болгаш суурларының чурттакчылары эдерген. Венгрияның ажылчы чоннары болгаш аныяктары чүректиң кыйгырганы ёзугаар төрээн хоорайларын болгаш суурларын чаагайжыдарынга, ногаанчыдарынга идепкейлиг киржип турар.

КУБА ТУДУГЖУЛАРНЫҢ УЛУГ ПЛАННАРЫ

ГАВАНА. Бо чылын Кубаның тудугжуларының мурнунда улуг планнарның дугайында Кубаның Компартиязының ТК-зының Секретариадының кежигүнү Хайме Кромбет демдеглээн. Эрткен чылдың түңнелдерин болгаш бо чылдың сорулгаларын чугаалажып көрген Кубаның Тудуг министерствозунуң чөвүлел хуралынга ол илеткел кылган. 1985 чылда Кубаның тудугжулары 16 чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин тудар болгаш ам ажылдап турар 33 бүдүрүлгелерин чаартыр — сорулганы боттарының мурнунга салган. Школаларның, эмчилгелерниң болгаш чуртталга бажыңнарының тудуу улам калбарган. Ооң-биле чергелештир, орук тудуунче улуг кичээнгейни база угландырып турар.

Чурттуң чөөн талакы девискээринге никель бүдүрүлгелерин, атомнуг электростанциязын, Сьенфуэгоста нефть болбаазырадып кылыр заводун, Гавана болгаш Матансас можуларда чылыдылга-биле ажылдаар электростанцияларның тудуглары бо чылын дүрген темпилер-биле кылдынары Х. Кромбет онзалап демдеглээн.

Тудугжуларның 1984 чылда социалистиг чарыжының тиилекчилерин тодаргайлаан. Гавана, Пинар-Дель-Рио, Сантьяго-де-Куба, Сьенфуэгос можуларының тудугжулары социалистиг чарышка тиилекчилер болган. Эрткен чылдың түңнелдерин ёзугаар 50 ажыг коллективтер «Национал авангард» деп хүндүлүг атты чаалап алган.

(СЭТА).

ТОДАРГАЙ, ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК

Совет Эвилели тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи угланыышкынын быжыы-биле эдербишаан, чаагай кузел-сорукка чаагай кузел-сорук-биле, идегелге—идегел-биле харыылап турар. СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын даштыкыда үнелеп көрүп турарының кол утказы мындыг боор турар.

Боо-чепсекти, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрерин соксадыры дээш, космосту милитаризастаарынга удур чайгылыш чокка демисежип турар СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак даштыкы политиказынын үргүлчүлээшкинин СЭКП ТК-ның Пленуму көргүскен— деп, Моолдуң Улусчу-революсчу намының Төп Комитединиң доктаалында чугаалап турар.

М. С. Горбачевтуң МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң даргазы Ж. Батмунх-биле ужуражылгазының түңнелдерин бедик-биле үнелевишаан, моол улус, социалистиг дем каттыжыышкынның чурттары-биле акы-дуңма найыралды быжыглаарынче, бүгү-ниитиниң айыыл чок чоруун хандырарынче, ядролуг дайынны баш удур болдурбазынче угланган ССРЭ-ниң тайбыңга ынак даштыкы политиказын бурунгу-биле деткип турарын МАРН ТК айыткан.

Делегейниң улустары ниитиниң угланыышкын-биле чорууруңга ССРЭ-ниң чайгылыш чок шиитпирлиинге база катап бүзүреп көрген деп, «Нойес дойчланд» (ГДР) солун бижээн. СЭКП ТК-ның март Пленумунуң түңнелдери, Москвага дээди деңнелге болган ужуражылгылар болгаш беседалар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ленинчи партияның ТК-зының дараазындагы Пленумнарының ажылдап кылганы стратегиг шугуму өскерилге чок артар дээрзин бүзүрелдии-биле бадыткап турарын ол солун демдеглээн.

Социализм дээрге, тайбыңдыр— деп, «Руде право» солун бижээн. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин дүрген шеглээринче, космосту милитаризастаарын болдурбазынче Москвадан чаңгыланган кыйгырыг ооң чаа бадыткалы болган. Совет Эвилели делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле ак сеткилдиг болгаш шынныг чугаалажыышкыннарны кылып, дугуржууушкунну чедип алырын күзеп турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң эң чугула сорулгазы—улуг социалистиг дем каттыжыышкынның чурттары-биле акы-дуңмалышкы найыралды улам быжыглаары болурун вьетнам «Нян зан» солун бижээн. Совет Эвилели социализмниң күрүнелери-биле делегей херектериниң талазы-биле кады хөделиишкиннерни улам калбартыр дээш моондаа соңгаар бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

Америк үлетпүр-бүдүрүлге бөлүктериниң кескү төлээлекчизи, «Невада нэшнл бэнктиң» президентизи, америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң кежигүнү **Эдвард Лэмб** Совет Эвилели база-ла мурнуладгызы ышкаш, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының, улустар аразының айыыл чок чоруун быжыглаарының шугуму-биле чорууп апаарынга чүвени шыны-биле билип турар американнар бүзүреп турарын чугаалаан.

Совет Эвилели барыын чүктең шериг күжүнүң талазы-биле артык болурунче чүткүвейн турарын Австрияның **«Фольксштимме»** солуну демдеглээн. Социализм бодунуң күштүүн боо-чепсектиң күжү-биле эвес, ниитилел амыдыралының бүгү-ле талазынга — экономиктиг, политиктиг, моральдыг мөзү-шынарының-даа талазы-биле үлегер-чижээ-биле бадыткап көргүзүп турар.

(СЭТА).

Хойдан-на хураган дээш

ЧҮСТЕН-80-НИ

Кызыл районда «Тере-Хөл» совхозтуң хойжулары эрткен чылда 190 центнер дүк садар турган, 203 центнерни саткан болгаш төрүүр чүс хойдан чылда ортумаа-биле 85 хураганны алганнар. Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскаатаан социалистиг чарышка Тере-Хөлдүң хойжулары районга тиилекчи болуп, -республикада мурнакчы хойжуларның санынга кирген.

Совхозтуң хойжулары он бирги беш чылдың доозукчу чылын чедиишкинниг доозар дээш, 1984—1985 чылдын кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенгеннер. Кодан бүрүзүнде мал чемин четтирип-биле чедирген курган өдектин көржеңин белеткээн.

Бо хүннерде чаш мал төлүн чидириг чок ажаап алыр дээш совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел база комсомол комитеттери хөй оолдаашкынынче улуг кичээнгейни салып, хойжулар карак кызыл ажылдап турар. Төрүүр кодан бүрүзүнге четчир санныг сакманчыларны үезинде аъткарган.

Совхозта ниитизи-биле төрүүр 3.900 хойнун хөй кезии оолдапкан. Совхоз төрүүр чүс хойдан 75 хураганны ап турда, Селим Лопсанович Магбыттың бригадирлээн Каргы хөйжу бригадазы 80 хураганны алган. Хөй оолдаашкыны үргүлчүлевишаан. Бригаданың хойжулары Константин Сүрүңгүр төрүүр 100 хойга онааштыр—97, Самбыла Сагаачы — 89, комсомолчу хойжу Нина Бады 91 хураганны ап, совхозта хойжуларның мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Тиилелгениң 40 чыл оюн, СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизин төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш күжениишкиннинг ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.
Кызыл район.

ОРГАНИЗАСТААНЫ БАГАЙ

Волейболга Кызыл районнуң бирги чери дээш ажык маргылдаа Кара-Хаак суурга чоокта чаа болуп эрткен. Бо удаада аңаа киржир ужурлуг тос команданың чүгле беж келген, артканнары ол маргылдаага киришпейн барган.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде ооң организакчылары — районнуң спорт комитединиң ажылдакчылары озалдап келгеш, ону буу-хаа эгелээннер. Ол хүн баштайгы ужуражылгалар ынчаар эрткен. Ажыл-агыйлардан, өске школалардан келген спортчуларны уткуп, оларны удуур-чыдар чер, аъш-чем-биле хандырарын база-ла организастаан турар ужурлуг болза-даа, аңаа келгеннер таарымча чок байдалга таварышканнар. Столовайга кылган чемнин шынары куду, соок. Ол кежээ 50—60 хире спортчу соок спорт залынга матрастар кырынга идик-хеви-биле чыдып алгаш, доңуп, дыш чок хонганнар. Эртенинде база-ла оон дээредевээн—спортчуларны чем-биле шуут хандырбаан. Дыш албаан, чем чивээн улус волейбол ойнаары, маргылдаага киржири белен эвес.

Маңаа Баян-Кол суурнуң волейболистери шилчир кубокту чаалап алза-даа, оон өөрүшкү болбаан. Чүге дизе, ол кубок районнуң спорт комитединиң эвес, а Кара-Хаак школазының артык кубогу болган. Маргылдааларны түңнеп турда районнуң спорт комитединиң ажылдакчылары, судьялар келбээн. Ынчангаш Кара-Хаак школазының башкызы С. Ооржак тиилекчилерге тыпсыр шаңнал тывылбас боорга, аңаа сагыш човап, школаның артык кубогун боду эккеп берген.

Ол чүге ындыг болганыл? Херектиң ужуру мындыг. Районнуң спорт комитединиң төлээлери, судьялар маргылдааны баштайгы хүн эрттиргеш, ол кежээ боттарының сарыг «Жигулизинге» олурупкаш, Кара-Хаак—Чербі суурларының аразынга ол-бо халдып, «дескей-оолап» тура хонгаш, эртенинде Кызылче эртш бергеннер.

Шамбалыгжыларның волейболистери чүгээр эки ойназа-даа чуруму база-ла демги даргалардан дээредевээн. Ол команданың удуртукчузу баштап алгаш боттарының келгени пассажир сөөртүр автомашиназы-биле база-ла ол ийи суур аразынга халдып, «хөглеп» хонганнар. Эртенинде оларның эштери чанар дээш дап бээрге, транспорту чок болган. Ооң чолаачызы билбестедир арагалааш, Чербиге хонган болган. Ооң кээрин манаан спортчулар чүгле орай кежээ чанганнар.

Маргылдаалар төнген соонда транспорт чогундан Кара-Хаак—Кызыл оруунга чадаг кылаштагкан спортчулар база эвээш эвес болган.

Спортчу маргылдааны шак мынчаар организастап эрттирер болза, оон эки түңнелдер, чедиишкиннер үнмес деп чүвени утпаза эки. Ол дугайында районнуң удуртур органнары чүү деп бодап турар ирги?

З. БҮРҮННЕЙ.

Кара-Хаак суур.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ВАШИНГТОН. АКШ-тың администрациязының болгаш шериг-үлетпүр комплекизиниң ыйыышкыны-биле сенат 1985 саң-хөө чылында 1,5 миллиард долларны баштайгы согуушкун кылырының эң чаа 21 ракеталарын немей бүдүрерринге чарыгдаарын бадыткаан. Ракеталарны эндере бүдүрер программаны боттандырары дээш 55 сенаторлар, ол программага удур 45 сенаторлар бадылаан.

ПРАГА. «Интеркамера-85» деп кино болгаш фото-чуруктарның эң улуг делегей көрүлдези Чехословакияның найысылалында эгелээн. Делегейниң 17 чурттарындан, оларның арасында Совет Эвилелинден чүс хире организациялар болгаш фирмалар боттарының ажылдарын мында делгээн.

Делгелгениң үезинде «көргүзүлге болгаш үн» деп темага делегей конгрези база болур.

БОНН. Германияның Федеративтиг Республиказында улуг партияларның бирээзи — Христиан-демократтыг эвилелдиң съездизи Рурнуң эң улуг хоорайларының бирээзи Эссенде эгелээн. Улуг капиталдың ол партиязының соңгукчулар ортузунга салдарының кошкааны илден. Ынчангаш ол кошкаашкынны соксадыр дээш пропаганда кылыр сорулга-биле партияның съездизин чыылдырган болуп турар. Саарга болгаш Эссенге чоокта чаа болган соңгулдааларга Христиан-демократтыг эвилел улуг аштырышкынга таварышкан.

Хереэжеп чурттакчыларның ортузунга партияның салдары дыка кудулаан. Ынчангаш херээженнерниң файдалын чугаалажып көөрүнче улуг кичээнгейни съезд угландырган.

НЬЮ-ЙОРК. Мурнуу-Африка Республикада сөөк-язы ылгай көөр системага удур дээштиг хемчеглерин Каттышкан Нацияларниң Организациязының талазындан ап чорударының эргежок чугулазын КНО-ның Кол Ассамблеязының даргазы Поль Лусака демдеглээн.

(СЭТА).

Шериг диктатураларының чылдарында «ис чок читкеннерниң» салым-чолун тодаргайлаарын болгаш кижиниң эргелерин каржызы-биле үрээн буруулут кижилерге шыңгыы харыысалганы хүлээдирин Аргентинаның хөй-ниитизи эрге-чагыргалардан негеп турар. Чартык шериг характерлиг шаажылакчы аппарат бурунгу-биле узуткаттынмаан-даа болза, демократтыг хосталгаларны катап тургузар талазы-биле президент Рауль Альфонсинниң чазаа эрге-чагыргага кирген сөөлүнде эрткен баштайгы чылда таарымчалыг түңнелдер чедип алдынган. «Ис чок читкен» 12 муң кижиниң херектерин истеп көрген. Шаажылаткан кижилерниң болгаш бо талазы-биле буруулугларының дансыларын парлаан. Ынчалзажок чөптүг чорукту катап бурун тургузар болгаш дерзии үүлгедиглерниң дагынмай бээрин болдурбас талазы-биле ам-даа хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

ЧУРУКТА: шериг эрге-чагыргаларының үезинде ажы-төлү читкен херээженнерниң чыскаалын «Ю. С. ньюс энд уорлд рипорт» журналга парлаан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«СЫЛДЫСТАР ДАЙЫНЫН» БОЛДУРБАС!

Ядролуг боо-чепсектерни соксаал чокка эндере бүдүрерринче, «сылдыс дайыннарының» программазын боттандырарынче, космосту милитаризастаарынче Вашингтоннуң амгы администрациязының угланыышкынын Американың Каттышкан Штаттарының база Европаның политиктиг болгаш хөй-нииити кеcкү ажылдакчылары шыңгыы буруу шаап турар.

НЬЮ-ЙОРК. Католиктиг эпископтарның национал конференциязы дээр шажын-чүдүлгелиг организацияның удуртукчулары АКШ-тың конгресс кежигүннеринге чагаа чоруткан. Диптер арасынга ужугар баллистиктиг МХ ракеталарны улам ыңай эндере бүдүрери болгаш неитеоедип тургузары айыылдыг уржуктарлыг болур болгаш ядролуг боо-чепсектерни кедергей көвүдедиринге чедирер дээрзин чагааның авторлары сагындырып турар. Айыылдыг ол чепсекти бүдүрериңге болгаш сайгара тургузарынга чарыгдап турар эмгежок хөй акша-хөреңгилерни АКШ-тың берге социал айтырыгларын шиитпирлээринче угландырарынче олар кыйгырган. МХ ракеталарны эндере бүдүрериниң программазын АКШ-тың католиктиг конференциязының төлээлекчизи М. Дингман шыңгыы буруу шапкан болгаш ук программаны «национал айыыл чок чоруктуң айтырыын сарыыл чок ёзу-биле көрүүшкүн-дүр» деп адаан. Капитолийга парлалга конференциязын ол эрттирген болгаш МХ ракеталарны эндере бүдүрериниң программазын боттандырары ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннарга дыка моондактыг болур деп медеглээн. МХ ракеталарны бүдүрерин соксадыры эргежок чугула деп, сураглыг америк эксперт, АКШ-тың төп разведка эргелелиниң директору турган У. Колби америк конгресстиң төлээлекчилер палатазынга база медеглээн.

ПАРИЖ. «Стратегиг камгалалдың инициативазы» дээр программаны боттандырары боо-чепсектерниң эндере чаа бүдүрүүшкүнүнге чедирер болгаш күштерниң делегейде тургустунган барык деңг байдалының үрелиринге чедирер эпаар ийик деп, Францияның премьер-министри Л. Фабиус америк «Тайм» журналга берген интервьюзунга айыткан.

СТОКГОЛЬМ. Швецияның премьер-министри У. Пальме АКШ-тың президентизи Рейганның «сылдыс дайыннарының» программазын шыңгыы буруу шапкан. АКШ бодунун айыыл чок чоруун мындыг дайыннарның дузазы-биле кажан-даа камгалап шыдавас деп, ол айыткан.

• • •

АКШ-тың болгаш Барыын Европаның чурттарының сураглыг политиктиг болгаш хөй-нииити ажылдакчылары Вашингтоннуң амгы администрациязының ядролуг чепсектиң курлавырын үзүк-соксаал чокка улгаттырарынче, космосту милитаризастаарынче угланган «сылдыстар дайыннарының» программазын боттандырарынче угланыышкынын шыңгыы бүруу шаап, шүгүмчүлеп турар.

САН-ФРАНЦИСКО. АКШ-тың космос делгеминиң ядролут месилдежилгезиниң шөлү болдурарының талазы-биле планнарын Станфорд университединиң эртемденнериниң, ядролут чепсек болгаш анаа-даа боо-чепсекке контроль талазы-биле эксперттерниң бөлүү буруу шапканын илереткен. Оларның белеткээн илеткелинде «сылдыстар дайыннарының» программазы совет-америк дугуржулгаларга, хамыктың мурнунда 1972 чылдың ракетага удур камгалалдың системаларын кызыгаарлаар дугайында дугуржулгага удур боор турарын айыткан.

• • •

ВАШИНГТОН. Аргентинаның президентизи Р. Альфонсин АКШ-ка барып чораан болгаш ядролут боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн кыңчыктырбазынче угланган идепкейлиг күжениишкиннерниң эргежок чугулазын айыткан. Вашингтоннуң Төп Америкага политиказын Аргентинаның президентизи шүгүмчүлээн.

(СЭТА).

ДЕЛГЕЛГЕ ЗАЛЫНДА

Чурукчулар бажыңының делгелге залында Тываның бойдус-чурумалынга хамаарышкан чуруктар делгелгези ажыттынган. Ында 50 ажыг чурукчунуң ажылдары кирген. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Сергей Кончукович Ланзының, Тываның комсомол шаңналының лауреады Саая Сарыг-оолдуң, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Георгий Суздальцевтиң, аныяк чурукчулардан: Тываның комсомол шаңналының лауреады Владимир Ховалыгның, Александр Хертектиң, Тимофей Огневтиң болгаш оон өске-даа чурукчуларның чураан чуруктары көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

ЧУРУКТАРДА: Сергей Ланзының «Даг-дүгү» арыглаар фабриканың тудуунда», Саая Сарыг-оолдуң «Бедик даглар-лыг хемде» деп ажылдары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

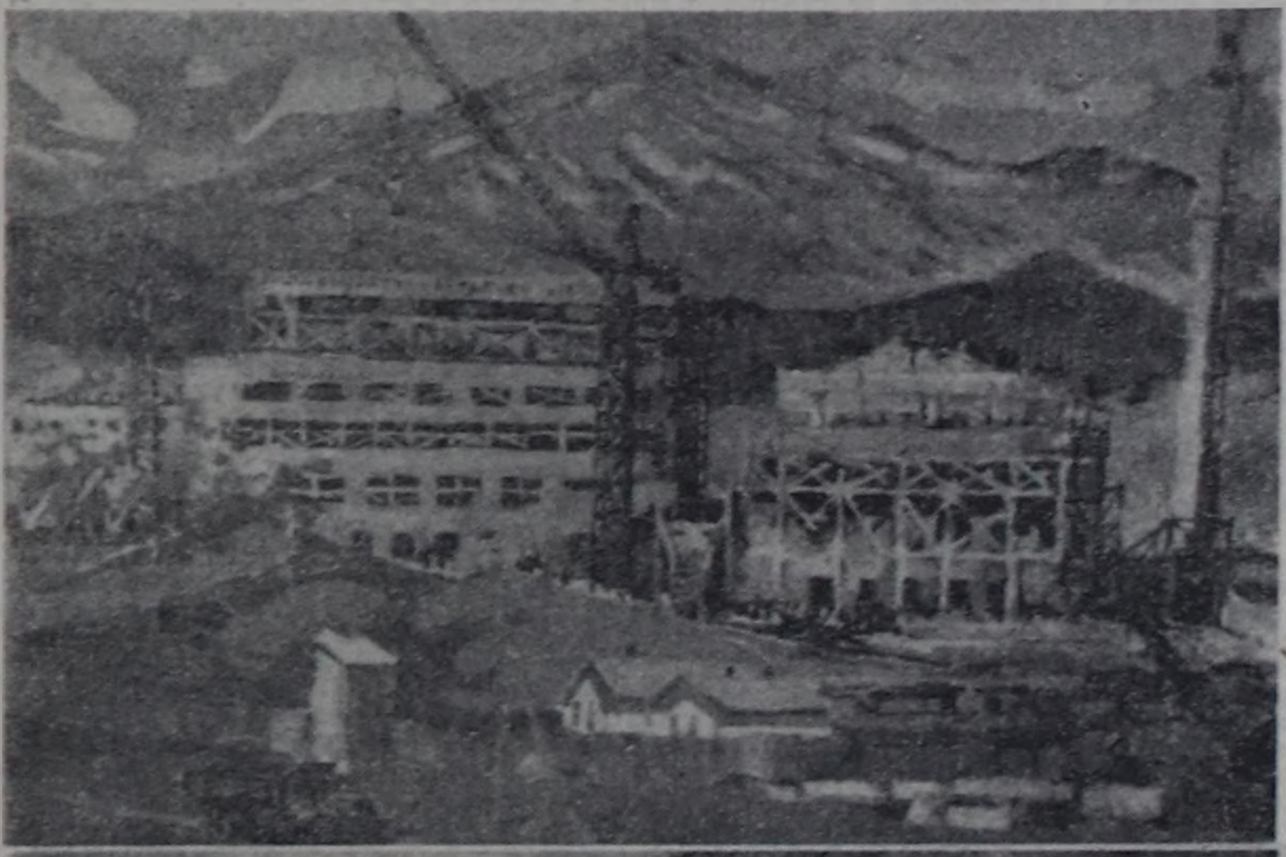

МУЗЕЙДЕ АЖЫТТЫНГАН

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан делгелге ажыттынган. Музей шыгжамырында калагалаттынып турар Тыва Арат Республика үезиниң болгаш Совет Тыва үезинде бижиттинген ажылдарны ында делгээн. Чурукчу бүрүзү Тываның ажыл-ишчилериниң амыдыралында төөгүлүг болуушкуннарны бодунуң биле онзагай кылдыр чуруп көргүскен. Делгелгеде 20 хире чурук кирген.

Хоочун чурукчу Тываның уран чүүлүнүң болгаш литературазының алдарлыг ажылдакчызы В. Ф. Дёминниң «Кызыл партизан Котовщиков», «Генерал Шпагин», «Тыва эки-тураачы Б. Ш. Лама», «Арат Кара-Мөге», «Малчын О. Ынаажык» деп ажылдары база солун. РСФСР-ниң алдарлыг чурукчузу Сергей Кончукович Ланзының чураан сураглыг кижилер А. М. Чымба, С. Д. Танов, С. К. Кочетов оларның портреттери делгелгениң каастап турар. Талантылыг чурукчу В. Л. Тас-оол «Тараа бастырыышкыны» деп ажылында тыва араттарның фронтуга дузалажып турганын ылап көргүскен. Оон аңгыда ук делгелгеде Т. Е. Левертовская, И. Ч. Салчак оларның ажылдары база кирген.

А. ДЫРТЫК-ООЛ.

МУЗЫКА БАЙЫРЛАЛЫ

Тыва АССР-ниң ыраажылар ниитилели болгаш Чырыдылга министерствозу бо чылдың марттың сөөлгү хүннеринде Улуг Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан республиканың школачыларының музыка байырлалын республиканың хөгжүм-шии театрынга эрттирер.

Музыка байырлалынга белеткел шагда-ла эгелээн. Бо хүннерде байырлалга киржир эң эки номерлерни шилип ап турар. Школачыларның ботгывыңгыр уран чүүл көргүзүглериниң дамчыштыр шилиндек номерлерниң шилилгезин чорудуп турар. Ындыг байырлалды бистиң республикавыста бир-ле дугаар эрттирер.

Ук байырлал уругларның эстетиктиг кижизидилгезинче болгаш школачыларның ботгывыңгыр уран чүүлүн моон соңгаар улам сайзырадырынга салдарлыг болуру чугаажок. Байырлалга школаларның хөй-нүң ыры коллективтери, танцы бөлгүмнери, ыры-хөгжүм-нүг ансамбльдер, оркестрлер, национал хөгжүм херекселдериниң сыгыт-хөөмей ансамбльдери, уран номчулга, шии болгаш өске-даа номерлер кирер.

Школачыларның музыка байырлалын бедик деңнелге утка-шынарлыг эрттирериниче сагыш салыры чугула.

С. БЮРБЕ.

КӨРҮКЧҮЛЕРГЕ СОНУУРГАТКАН

Сүг-Аксы Культура бажыңының агиткультбригадазы болгаш ында улусчу театр кожазында суурларга оюн көргүзүп чоруп турар. Улусчу театрның режиссёру Тамара Ооржак «Ынакшыл — картофель эвес» деп чаңгыс кожегелиг дагестан шиини тургускан. Чаа шиини көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп ап турар.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

МАРТ 23-ТЕ, СУББОТАДА

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 16 шакта лекция болур. «Өг-бүле болгаш ниитилел» деп лекцияларның бирээзи — «Эл̣дэн уругларның аажы-чаң мөзү-шынарының эстетиктиг кижизидилгези» деп темага лекция болур. РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору, педагогика эртемнериниң кандидады Елена Семёновна Маклах (Москва хоорайдан келген) лекцияны номчуур.

Лекцияга келириң күзээн бүгү кижилерни чалап турар.

КАИ экраны

КОМПЛЕКСТИГ ХЕМЧЕГЛЕР ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА

Улус депутаттарының Таңды район Советиниң күскомунуң иштики херектер килдизиниң куравтоинспектору В. А. Ондар-биле ооң кабинединге бо чылдың март 7-де чугаалажып, районнуң автооруктарында байдалдың дугайында сонуургап көрдүвүс.

— Бо районнуң КАИ салбырынга мырыңай чаа ажылдап кирген кижи мен, чүгле чаңгыс неделя эрткен, ынчалзажок районнуң автооруктарынга байдалды ниитизи-биле билерге, рейд бригадазының кежигүннеринге таныштырып болур мен,— деп, ол чугаалады.

Орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин үрээр чоруктар эвээжээн, ынчалзажок озал-ондактарның уржуктары аар болуп турары бисте ооң көргүскени медээлеринден илдең болду. Чижээ, 1985 чылдың эгезинден бээр районнуң автооруктарынга 12 озал-ондак болган, 4 кижи амы-тынындан чарылган. Ындыг турбуже, районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, ылаңгыя күрүнениң автоинспекциязының ажылдакчылары мындыг байдалдан чогуур түңнелди үндүрбээн, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, районга ниитизи-биле орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин шыңгыы сагыырынче угланган комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылбааны шын эвес.

Автооруктарга озал-ондактарны болдурбас дээш ажылды КАИ-ниң талазындан кылбайн турар деп чугаалап болбас. Ынчалзажок орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин үрээр чоруктарга удур демиселди КАИ ажылдакчылары шиитпирлиг чорутпайн, бо чугула херекке хөй-ниитини доктаамал кириштирбейн турар. Орукка шимчээшкинниң дүрүмнериниң «үүрмек» үрээшкиннерин КАИ-ниң салбырынга бүрүткевейн, чүгле улуг озал-ондактарны демдеглеп келген. Чолаачылар ортузунга профилактиктиг кижизидилге ажылын, автотранспорттуг бүдүрүлгелерге, организацияларга, албан черлеринге, ажыл-агыйларга хыналдаңы четпес чорудуп турар. Ооң түңнелинде чамдык чолаачылар болгаш хуузунда автотранспорттуг кижилер орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин каржызы-биле үреп, күрүнеге болгаш хамаатыларга материалдыг болгаш моральдыг хораалды чедирип турар.

Бо дугайын чүгле чаңгыс кежээ Бай-Хаак болгаш Дүрген суурларга рейд бригадазының кежигүннериниң чоруткан хыналдазының түңнелдери бадыткаан. Рейд үезинде үжен ажыг автомашиналарны хынап көрген, оларның чолаачыларының 70 хуузу орукка шимчээшкинниң дүрүмнериниң кажыдышкыннарын болдурган. Чижээ, Бай-Хаактан ыңай ажыл-агыйның Дуржулга станциязының төвүнче бар чораан «Нива» деп 74—05 дугаарлыг машинаны доктаадыр кылдыр рейд бригадазының кежигүннери ооң чолаачызынга медээ берген. А чолаачы машиназын доктаатпайн, сурже кедергей дүрген чорупкан. Сүрүүшкүн дораан-на эгелээн. «Нива»-ның чолаачызы Дүрген суурга улуг бажың чанынга турган бөлүк оолдарны бастырып каг часкан, а бичии көвүрүг чоогунга орукка үш чадаг кижини хензиг черден таварыпайн барган. Кежээ караңгылап келген үеде ол Балгазын суурже углай дендии дүрген чорупкан. Дүрген суурдан дөрт километр черге хоорга КАИ-ның ажылдакчылары «Нива»-га четкен. Ооң чолаачызы — Бай-Хаактың электри четкизиниң монтёру В. А. Калинин кадайы-биле кады кедергей эзирик болганнар.

Бай-Хаакка 59—67 ТВЗ дугаарлыг «Москвич» автомашинаны эзирик чолаачылап чораан хамаатыны рейд бригадазының кежигүннери март 7-ниң дүнезинде база доктааткан. Ол хамааты адын, фамилиязын адаарындан, ажылдап турар черин чугаалаарындан ойталаан болгаш күрүнениң автоинспекциязының төлээлекчилеринге дерерке албас чоруун көргүскен. Ол кымыл? Бай-Хаак суурнуң чурттакчызы М. А. Ажигов деп кижи болган. Ол кайда-даа амгы үеде ажылдавайн турар.

Албан черлериниң автомашиналарын боттары башкарып, орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин каржызы-биле үреп турар чамдык удуртукчуларның Таңды районда ам-даа барын рейд бригадазы илереткен. Чижээ, Балгазынның № 2 орук-тудуг участогунуң начальниги А. А. Буйян бүдүрүлгеге чериниң 27—49 ТВЗ дугаарлыг УАЗ-469 автомашиназын эзирик чолаачылап алгаш, Бай-Хаакка чедип келген тургаштан илереэн. А чолаачылаар эргезиниң шынзылгазы, путёвказы бодунда чок болган. Ол ышкаш Бай-Хаактың хлеб заводунуң директору Н. Г. Кострубин бүдүрүлгеге чериниң техника талазы-биле чедир эттинмээн автомашиназын боду чолаачылап алгаш. Дүргенден Бай-Хаакче бар чорда, рейд бригадазының кежигүннери аңаа сагындырыг кылырга ажынып, хөй чүүлдер чугаалаан. «Орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин үрээни дээш

Рейд

административтиг харыысалга дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың март 15-те Чарлыының негелделерин хлеб заводунуң удуртукчузу тодаргай билбес болган. Республиканың аптека эргелелиниң «Москвич» автомашиназының чолаачызы В. Н. Дорофеев автомобилин Бай-Хаакка эзирик башкарып чоруп турганын рейд бригадазы илереткен. Ооң путёвказы 1985 чылдың март 2-де Тайга станциязынче бээры-биле бижиттинген болган.

1985 чылдың январь 23-те «Советская Россия» солунга парлаттынган «Руль туткан эзирик чолаачы» деп чүүлдү автотранспорт аймааның эзирик башкарар чамдык хамаатыларга сагындырары черле артык эвес. Эмчи кижиниң бодалында мынчаар бижээн: «Психиатр-эмчи С. Шумейко: Руль туткан эзирик кижи кем-херек үүлгедип турарын эскербейн баар. Баштайгы удаа машинаны эзирик чолаачылааны дээш шынзылгазын бир чыл хуусаада, ийиги удаа дээш — үш чылда казыртырып азы 30-ден 100 рубль чедир торгаалдын чолаачылар билир. Ынчаарга автомашинаны эзирик башкарган кижини 500—800 рубль чедир торгаар азы чартык чыл хуусаада хоругдалга шиидер кылдыр чамдык чурттарда хоойлуну үндүргени ышкаш, бисте ындыг дүрүм турар болза, автооруктарга байдал эки талаже илден-не өскерлир дээрзинге бүзүрээр мен». Эзирик чолаачыларның кем-буруулуг ходелиишкиннериниң түңнелинде, автооруктарга озал-ондактарның дыка айыылдыын барымдаалааш, психиатр-эмчи айтырыгны чидиг-биле тургусканын, ооң саналы-оналын хөй хамаатылар деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

Рейд үезинде автооруктарга чурум үрээшкиннерин кылган чолаачыларның хөй нуруузу Тываның кодээ ажыл-агыйы Дуржулга станциязының № 7 мехколоннаның, район эмнелгезиниң, райпонуң коллективтеринге хамаарыжып турар. Бо коллективтерниң удуртукчулары, хөй-нити организациялары чолаачылар ортузунга профилактиктиг кижизидилге ажылының комплекстиг тодаргай хемчеглерин ажылдап кылыры, боттандырары негеттинип турарын демдеглээри чугула.

Хуузунда автотранспорттуг хамаатылар районда эвээш эвес. Оларның аразында — Адарттуң Улуг дайынының киржикчилери, күш-ажылдың хоочуннары база бар. Чогум-на олар боттарының төлептиг үлегерин, чолаачыларның дыка салгалынга көргүзер хүлээлгелиг. Ынчангаш хуузунда автотранспорттуг хамаатыларның хуралдарын, район сӗдуя эртирери комплекстиг хемчеглерниң планынга чүге кирип болбазыл, хоочуннарның беседаларыны дыка чолаачылар ортузунга чүге организастап болбазыл?

Рейд хыналдазының үезинде автомашиналарны эзирик башкарган чолаачылардан мындыг айтырыгны салып турдувус: «Автомашинаны чүге-ле эзирик башкаре бердиңер?» Оларның хөй нуруузу мынчаар харыылаар болду: «Бистиң автооруктарывыска мындыг хыналда бо чоокта болуп кирбээн, а бистиң силериниң биле ужуражы бээр деп черле болбаадаа мен». Хыналдазын, негелдениң хоштаанын, доктаамал эвезин бо харыы херечилеп турар.

СЭКП Таңды райкомунуң болгаш улус депутаттарының район Советиниң органы «Красное знамя» («Кызыл тук») солуннуң бо чылдың эгезинден бээр үнген бүгү номерлерин рейд бригадазының кежигүннери база сонуургап көрген. Арагалаар, кулуганнаар ажыл кылбас чоруктарга удур демиселдиң темазынга хамаарыштыр чүгле айтырыгларны солуннуң арыннарынга көдүрүп, «Арагалаар чорукка удур шыңгыы демиселжир!», «Арагачыларны болгаш ажыл шагын үрээрлерни — харыысалгаже!», «Эзээдилерже — кичээңгей» деп доктаамал рубрикаларны ажыглап турар. Ынчалзажок автооруктарга озал-ондактарны болдурбазының темазынга чүгле чаңгыс материалды бо чылдың эгезинден бээр парлаан. Ол дээрге — «Мосфильм» киностудияның «Нйе автомашиналы ооң үргери» деп уран-чечен чаа кинофильминиң тайылбыры. КАИ-ның ажылдакчылары-биле кады район солуннуң төлээлекчилери автооруктарга рейдилерни кылыры, оруктарга озал-ондак болдурбазының айтырыгларын көдүрери күзенчиг-дир.

Чолаачылар ортузунга профилактиктиг ажылды күштелдирериниң комплекстиг хемчеглерин ажылдап кылырын, орукка шимчээшкинниң дүрүмнерин шыңгыы сагыыр талазы-биле айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүскомунуң каттышкан хуралынга тускай чугаалажып көрүп, районнуң автооруктарында дүвүреңниг байдал негеп келген деп түңнелди рейд бригадазының кежигүннери кылган.

Рейд бригадазының кежигүннери:

В. СТРЕЛЬНИКОВ.
М. СВЕКАТУН.
В. СЕРГЕЕВ.
КАИ ажылдакчылары.
А. ДУГЕРЖАА.
«Шынның» тускай корр.

НЕГЕЛДЕНИ, ЧУРУМНУ КҮШТЕЛДИРЕР

Барыын-Хемчик районнуң иштики херектер килдизиниң куравтоинспекциязының ажылдакчылары орукка шимчээшкинниң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле 1984 чылда болгаш бо чылдың эрткен ийи айларында чамдык ажылдарны кылып чорутка. КАИ-ниң ажылдакчылары үр үеде кылып чорудар техник-профилактиктиг ажылдарының комплекстиг планын тургускан болгаш ол ёзугаар ажылдап турар. Бодувустуң ажылывыска бир-ле дугаарында күш-ажылчы коллективтерниң администрацияларының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының күжүнге даянып, оларны таварыштыр чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын улам күштелдирерин чедип алыр сорулгалыг бис. Ак-Довурактың хөй транспорт быжыглаттынган автобүдүрүлгези, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цеги, Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбыры, совхозтар дээн ышкаш улуг коллективтерге профилактиктиг хыналдаларны график ёзугаар чорудуп, лекция, беседаларны номчуп турар. Орукка автотранспорттуң шимчээшкининиң шын сагыырын, шимчээшкин дүрүмүн пропагандалаарынга, профилактиктиг ажылдарны чорударынга район солуннуң, тус черниң радио дамчыдылгазын сөөлгү үеде ажыглап эгеледивис. «Хемчиктиң сылдызы» солунда «КАИ экраны» деп доктаамал рубриканы ажыткан болгаш аңаа автоинспекцияның ажылдакчылары материалдарны бижип турар.

Райкүскомнуң чанында орукка шимчээшкинниң айыыл чок чоруунуң талазы-биле комиссияның биске чедирип турар практиктиг дузазы база улуг. Эрткен чылын болгаш бо чылдың ийи айларында ол комиссияга КАИ-ниң ажылын чеди катап дыңнаан. Аңаа бистиң ажылывыста бар четпестерни демдеглеп, чедир кылбайн турар чүүлдеривисти чайладыр талазы-биле аргазүмезин берип, тодаргай хемчеглерни алган. Ооң түңнелинде автотранспорттуң ажыглалы, техниктиг ажаалдазы дыка экижээн. Ак-Довурак — Кызыл-Мажалык аразында орук белдиринде КАИ постузун ажыткан, ында долгандыр шимчээшкинни организастаан. КАИ постузунуң бажыңын туткаш, кышкы үеде ону телефон-биле дерээнниң соонда, аңаа автоинспекцияның ажылдакчылары, хөй-нити дружинниктер хоолдур дежурнайлап турар апарган.

Бо бүгү хемчеглер чамдык эки түңнелдерин берзе-даа, орукка озал-ондак болур чоруктарның саны кызырылбайн турар. Бо чылдың январь, февраль айларында районнуң автооруктарынга орук транспортунуң беш озал-ондактары болган. Ооң түңнелинде дөрт кижи амы-тынындан чарылган болгаш бир кижи бертинген. Орукка озал-ондактарның хөй кезиин техниканы эзирик башкарып чораанындаа болуп турар. Ак-Довурак хоорайның девискээринге автотранспорттуң озал-ондактары хөйү-биле демдеглеттинген. Моон алгаш көөрге, хоорайның автоинспекциязы, бүдүрүлгеге, албан организация черлери профилактика, чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылдарын четпес чорудуп турары илдең-дир.

Райондар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының удуртукчулары дыштаныр хүннерде автотранспорттуң контролюн кошкатканындан чолаачылар ону боттарының хууда херектеринге ажыглай бээр таварылгалар бар. «Тыва суг тудуг» трестиниң Кызыл-Мажалыкта № 1 КМК-зының гаражының одалга системазы доңган, эжин үрелик, техниканы чурум-чыскаал чок тургузуп турар. Автотранспорттуң гаражтан кажан үнгенин, киргенин демдеглей турар дептер чок. Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбырының гаражынга таңнывыл бир хүн чок турганындан, механик Б. Хертек январь айның төнчүзүнде машинаны чөпшээрел чокка мунгаш, ижектер ойлаан.

Совхозтарда байдал база моон дээредевес. «Дөн-Терезин» совхозтуң чолаачызы К. Ооржак «УАЗ-469» маркалыг машинаны хууда ажыл-херээн кылып эзирик башкарып чорааш, ону аңдарган. Бо дээрге совхозтуң директорунуң, кол инженериниң, гараж эргелекчизиниң талазындан контрольду кошкатканының херечизи-дир. «Хемчик», «Шекпээр» совхозтарда мындыг четпестер хөй.

Районнуң автоинспекциязы, күш-ажылчы коллективтерниң удуртукчулары инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле кады орукка автотранспорттуң озал-ондактарын болдурбас дээш профилактика ажылдарын улам күштелдирип, моон соңгаар-даа тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

Э. ХААЖЫК.
Барыын-Хемчик райкүскомунуң иштики херектер килдизиниң куравтоинспектору.

ЧУРУКТА: хыналда уезинде.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы чедир кылыр чүүлдерлиг «Москвич 2140» маркалыг автомашиналарны садып алырын чарлап турар. Автомашиналарның өртектерин чедир кылыр чүүлдерин барымдаалап чингедип каан.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңы, үлетпүр бараанарының садыг килдизи.

«Москвич» маркалыг автомашиналар садып алырының өөлчээнде турар хамаатыларның кичээнгейинге!

Кызылдың үлетпүр бараанарының садыы 7400 рубль өртектиг «Москвич»—2140 маркалыг автомашинаны садып алыры-биле үлетпүр бараанарының садыының садыг килдизинге март 28-ке чедир келириниче силерни чалап турар.

Садыгның адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңы, кабинет № 15.

1985 чылдың март 28-тен эгелээш, «Москвич» маркалыг автомашиналарга өөлчээн күүш чок болдурар болгаш Кызыл хоорküскомнуң шиитпирин ёзугаар ол автомашиналарны сайгарар.

«Тыва тудуг» трестиң «Чер ажылдарының» тудуг эргелелинге ажылдаары-биле кол бухгалтерниң оралакчызын, машинистка-секретарьны, бедик мергежилдиг бызаңчыларны, бетончуларны, дашчыларны, ол-ла профессияларның өөреникчилерин (бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөредир болгаш айда-ла 75 рубль стипендиялыг) чалап турар.

Эвээш кежигүннерлиг өг-бүлелерни треске ээшак-кадай ажылдаар таварылгада чаагайжыды кылдынган общежитие-биле хандырар. Бот кижилер ажылга киргеи соонда дораан-на оларны общежитие-биле хандырар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Загородный бажыңы, телефоннар №№ 2-36-48 болгаш 2-24-60. Челер автобустуң № 5. доктаар чер «Столовая».

ТВ

МАРТ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Две пары и одиночество». Уран-чечен телефильм. 10.05 — Хөглүг чарыштар. 11.50—11.55 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.30 Док. телефильм. 15.35 — «Тоолдуң аалчылары». 17.30— Амгы делегей болгаш ажыл-чының шимчээшкини. 18.00 —Эртем болгаш амыдырал. 19.00— Хоккейге ССРЭ чемпионады — «Динамо» (Москва). — «Сокол». 19.35 — Бичии концерт. 19.45 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия победы». Он үш сериялыг док. фильмниң 2-ги фильми — «Грозное лето». 21.00 — «Үе». 21.35—23.00 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 4-кү класс. 9.05; 12.40 — Англи дыл. 10.05 — ПТУ суртуулдарынга. 10.35; 11.40 —География. 5-ки класс. 11.05 —Мустай Каримниң шүлүктери. 12.10 — Төөгү. 6-гы класс. 13.10; 13.40 — А. Н. Толстой — «Орус аажы-чаң». 6-гы класс. 18.00 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия тевү» 19.55 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 — Спидвейге делегей чемпионады. 20.45 — Улустуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40 — «На всю оставшуюся жизнь». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

Март 30-те Ж.-Б. Мольер «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» (комедия). Эгелээри 18 шак.

Март 31-де Л. Гавриловтуң «Алыш-Кара болгаш Ангыр-Чечек» деп шиизи. Эгелээри 12 шак.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Дүне 17—22 градус, чамдык районнарга 24—25 градус соок болур. Хүндүс 0—5 градус, чамдык черлерге 6—8 градус соок.

Кызылга чагбас, мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 2-7 метр.

Дүне 20-22 градус, хүндүс 2-4 градус соок.

Автооруктарга бүргеп аязыр, чагбас, тайгактыг хоштаалыр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дай лапу друг» 9.30, «У призраков в плену» 11.20, 13.20, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Морис из афишной тумбы» 9.30, «Конец императора тайги» 11.10, 13.10, «Сквозь огонь» 15.00, «Три брата» 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Долг в любви» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Новые приключения «Жёлтой розы» 18.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Отверженная» 14.00, 17.10, 19.30 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3074.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00474

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 69 (12759) | 1985 чылдың март 23, суббота | 1925 чылда үнделээттинген. | Өртээ 3 копеек.

ҮЕНИ МУРНААННАР

Кызылдың № 1 АТБ-зи эрткен ийи айларының планныг онаалдаларын ажыр күүседип, он бирги беш чылдың доозукчу чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозарының магадылалын амдыгаа аштан тургуза берген.

АТБ коллективинде үени мурнаан ажылчыннар хөй. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын 19 кижи хуусаа бетинде күүседипкен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы В. И. Баев ам 1985 чылдың август айның үлүүнде, а Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы, СЭКП обкомунуң кежигүнү А. И. Галайко 1986 чылдың июль айның үлүүнде ажылдап турар.

Бригадалар аразында чарышка А. А. Шевченконуң болгаш В. В. Улановтуң бригадалары дээре көргүзүглерни чедип алган.

Бистиң корр.

Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» болгаш «Шекпээр» совхозтары бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын хуусаа бетинде күүсеткен.

«Хемчик» совхоз 35 тонна планныг тургаш, херек кырында 46,5 тонна эътти дужааган, планныг онаалдазын 132,8 хуу күүсеткен азы эрткен чылдың ол үезиниң деңнелинден 26,3 хуу хөйнү күрүнеге саткан. Ол ышкаш совхоз күрүнеге сүт садарының планын күүседир чоокшулаан болгаш эрткен чылдың ол үезинден 28 центнер сүттү хөйнү дужааган.

«Шекпээр» совхоз күрүнеге эът садарының бирги квартал планын 109,5 хуу күүсеткен. Сүт садарының планын база хуусаа бетинде доозарынче чоокшулаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Интенсификацияның, совет ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң оруунче экономиканы шилчидеринче шиитпирлиг эргилдени чедип алырынче партияны, күрүне органнарын болгаш хөй-нийти организацияларын, улус ажыл-агый механизминиң бүгү звеноларын мобилизастаарынче угланган СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң айтышкыннарынга дүүштүр сорулгаларны СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген. Күш-ажылчы, күрүне болгаш партийжи сагылга-чурумну быжыглаарының, хей шуугаар болгаш харысалга чок чоруктарның кандыг-даа илерээшкиннеринге, амыдыралдың социалистиг норма-чижектеринге чөрүшкек бүгү чүүлдерге удур шиитпирлиг демиселдиң эргежок чугулазы онзалап демдеглеттинген.

Тайбыңның болгаш демниралгениң угланышкынын Совет Эвилели моон соңгаар-даа быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка чорударын, тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциптерин барымдаалаарын онзалап демдеглээн.

Варшава Керээзиниң киржикчилери чурттарының партиялар болгаш күрүнелер удуртукчулары-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң эрткен неделяда найыралдыг ужуражылгазының бо талазы-биле улуг ужур-дузалыг болуп турар. Чугаалажып көрдүнген эң чугула айтырыглары бир эп-сеткил-биле көрүп турарын ол ужуражылышкынга санал-оналдарының солчуушкуну бадытказн. Санал-оналдарның ол солчуушкуну акы-дуңма чурттарның бүгү талалыг харылзааларын улам ыңай хөгжүдеринге болгаш сайзырацгайжыдарынга, политика, экономика, идеология, камгалал болгаш өске-даа талаларга оларның дем каттыштырган сырый хөделиишкининге бараан болур.

ЭДЧ кежигүннери чурттарының дээди деңнелге болган Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин чайгылыш чок боттандырарын, социалистиг интеграцияның оруу-биле экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдерин дем каттыжылгазының нийти эргежыктары негеп турар. Киирген нийти күженишкиннерден акы-дуңма чурт бүрүзү улус ажыл-агыйынга улам-на улуг ажыкты ап турар. Делегей аренازынга социализмниң туруштарын улам-на быжыглаарынга, ядролуг дайынны болдурбазынче угланган күженишкиннерин улгаттырарынга эргежок чугула күчү-шыдал социалистиг дем каттыжылгазында бар. Тайбыңны хандырарының идегелдиг чепсээ — Варшава Керээзиниң Организациязы бо херекке моон соңгаар-даа чугула рольду ойнаар.

Социалистиг өске-даа чурттарның делегацияларының удуртукчулары-биле найыралдыг ужуражылгаларның, беседаларның түңнелдерин Политбюро бүрүнү-биле чүүлдүг деп санаан болгаш бистиң эвилелчилеривис-биле акы-дуңма найыралды, моон мурнунда ыш-каш, камнаарынче болгаш бүгү талалыг быжыглаарынче. Даштыкы политиктиг херектер талазы-биле харылзааларны эң-не чугулалап көөрүнче СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң аңаа илергейлеттинген күзел-сорууң бадытказн.

Делегейниң хөй-хөй күрүнелериниң Москвага кээп чораан удуртукчулары-биле эштер М. С. Горбачевтуң, Н. А. Тихоновтуң болгаш А. А. Громыконуң беседаларының улуг ужур-дузазы демдеглеттинген. Тайбыңны быжыглаарынче, улустар аразынга деңэргелиг харылзааларны тургузарынче Совет Эвилелиниң чайгылыш чокка чорудуп турар угланышкыны ол беседаларга эң-не тодаргай илергейлеттинген. Бо сорулгалар дээш демиселге Азияның, Африканың болгаш Латин Американың кайа-даа каттышпаан чурттары бистиң партнёрларывыс болгаш өңнүктеривис болур. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш кады ажылдажылганың ёзузунга капиталистиг күрүнелер-биле харылзаалар, кайы-даа тала белен болур болза, делгем хөгжүлделиг болуруң 70 чылдарда чавырлышкынның дуржулгазы көргүскен. Совет Эвилели аңаа белен. Ам кол чүүл—боо-чепсектерни космоска эндере тургузарын болдурбас болгаш черге ону соксадыр, ядролуг чепсектиң кезиинде бүгү чер болганга бүрүн узуткаарынга чедирер базым кылдыр ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар херекке күженишкиннерни каттыштырары болгаш улгаттырары болур. Чоокта чаа Женевада эгелээн совет-американ чугаалажышкыныңга Совет Эвилели бодунуң күженишкиннерин чогум-на бо угланышкынга кылыр.

Коммунистиг, социалистиг болгаш национал-демократтыг партияларның баштыңнары-биле, чамдык чурттарның күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарының төлээлекчилери-биле кылган беседаларының дугайында эштер В. В. Кузнецовтуң болгаш Б. Н. Пономаревтуң информациязын чүүлдүг деп көрген.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылы-биле болгаш ол алдарлыг болуушкунга белеткелге бистиң чуртувустуң болгаш даштыкыда социалистиг күрүнелерниң ажылчы чоннарының киржилгези-биле холбашкан чамдык айтырыгларны Политбюронуң хуралынга чугаалажып көрген болгаш шиитпирлерни хүлээп алган.

Суггарылга системаларын тудар, кедээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң индустриалдыг технологияларын шиңгээдип ажыглаар болгаш черниң мелиоративтиг байдалын экижидер ажылдарны комплекстиг боттандырарының күзели-биле Ростов обласа суггаттыг чер ажылын улам ыңай хөгжүдер болгаш ажыктыын бедидер талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажылдап кылганы хемчеглерни Политбюро чугаалажып көргеш, чүүлдүг деп санаан.

Сербияның болгаш Черногорияның чазактарының чалалгазы ёзугаар Югославияга барып чораан совет делегациязының ажылының дугайында эш В. И. Воротниковтуң информациязын дыңнаан. СЭКП-ның болгаш ЮКЭ-ниң, ССРЭ-ниң болгаш ЮСФР-ниң аразынга кады ажылдажылганы, боттарынга ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларны улам ыңай хөгжүдеринге, эртем болгаш культура талазы-биле харылзааларны, делегей аренازынга дем каттыштырган хөделиишкиннерни калбартырынга талаларның бир дөмей чүткүлдүүн Югославияның Коммунистер Эвилелиниң, Сербияның болгаш Черногорияның социалистиг республикаларының удуртукчулары-биле ужуражылышкыннар болгаш беседалар бадытказн.

Францияның даштыкы харылзаалар министри Р. Дюма-биле ужуражылышкынының дугайында эштер Н. А. Тихоновтуң болгаш А. А. Громыконуң дыңнадыын Политбюро чугаалажып көрген болгаш чавырлышкынче дедир эглириниң эргежок чугулазы, Европаның айыыл чок чоруун быжыглаары, күштерниң деңбайдалын болдунар-ла чавыс деңнелге тургузары, боо-чепсекти космоска эндере тургузарын болдурбазы ышкаш, ында чугула айтырыглар талазы-биле ийи чурттарның туруштарының чамдык чоок байдалын ужуражылышкын база катап көргүскенин демдеглээн. Политиктиг харылзааларны хөгжүдери-биле чергелештир, экономика, технология болгаш культура талазы-биле бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы болгаш солчуушкуннарны улам ыңай хамыладырынга ССРЭ-ниң болгаш Францияның бир дөмей чүткүлдүг база демдеглеттинген.

Американың Каттышкан Штаттарынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң делегациязының барып чораан түңнелдериниң дугайында эш В. В. Щербицкийниң дыңнадыын чүүлдүг деп санаан. АКШ-тың администрациязының болгаш конгрезиниң, а ол ышкаш америк хөй-нийтиниң база хөрээнгитен болуттерниң төлээлекчилери-биле ужуражылышкыннарның болгаш беседаларының үезинде совет-американ харылзааларының айтырыгларынга болгаш делегейниң эң чугула айтырыгларынга, хамыктың мурнунда ядролуг боо-чепсектерниң эндере будуруушкунуң соксадырының, космосту милитаризастаарын болдурбазының айтырыгларынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң принциптиг туружун тайылбырлаар талазы-биле делегацияның кылган улуг ажылын демдеглээн. Бот-боттарын билчирин экижидериниң болгаш кайы-кайызынга ажыктыг кады ажылдажылганы тургузарының эрге-ажыктарынга, тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүүштүр Американың Каттышкан Штаттары-биле харылзааларны, оон иштинде дээди хоойлужудулга органнарының шугуму-биле харылзааларны улам ыңай хөгжүдериниң чугула ужур-дузазы онзалап демдеглеттинген.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказын амыдыралга чорударының өске-даа чамдык айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген.

Ленинчи коммунистиг субботникке уткуштур

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскаатаан коммунистиг субботник хүнү—апрель 20-де Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң механизаторлары 300 гектар черниң шыгын базырар. Совхозтуң ажыл-ишчилеринден ол хүн 180 хире кижи тудуг ыяжы болгаш токпак белеткелинге киржир, 40 кубометр тудуг ыяжын болгаш 100 кубометр токпакты белеткээри планнаттынган. Кыштагларның агар септелгезинге болгаш кежээниң хоптарарынга дыка хөй кижи ажылдаар.

Ниитизи-биле совхозтуң ажыл-ишчилери «кызыл субботада» хүнүнде 1600 ажыг рубльдиң ажылдарын кылыр. Ол хүнде машина-техниканың кадаг ажылдаарының хуваалдазын база кылган.

Ажылдан алдынган акшазындан 514 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. Ол эрткен чылдарывыстан хөй.

ОРУКТАР ТУДУУНГА

Самагалдайның орук-септелге-тудуг участогунуң коллективиниң кежигүннериниң хөй кезии субботник хүнүнде боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. Самагалдай—О. Шынаа аразының орууну тудуунга ажылдап турар К. Бумбажайның бригадазы бар бүгү техниказы-биле орук чалдаарынга аж... таар.

Шуурмакта болгаш Эрзинде мастер участоктарының ажылчыннары оруктарның часкы десилээшкинин кылыр. Участоктуң ажыл-ишчилери девискээр арыглаашкынынга, чаагайжыдылгазынга хөй ажылдарны кылыр.

Ажылдап алдынган акшадан 280 рубльдү беш чыл фондузунче шилчидери көрдүнген.

Бистиң корр.

РЕЙСТЕР ЭГЕЛЭЭН

«Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының коллективи коммунистиг субботникке организастыы-биле үнгеш, 285 кижи аңаа киржир болгаш ол хүн ажылдап алганы 960 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Коммунистиг субботниктиң штабы кайы бригадалар чеже ажылды кылырын тодарадып, санап көрген. Чолаачыларның, септекчилерниң бригадалары ол хүнде эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээннер.

Автобазаның чолаачылары республика иштинге 1600 тонна тудуг материалдарын сөөртүр, база Минусинскиден Кызылче 120 тонна чүъкту, оон иштинде 60 тоннаны каминан алдынган кывар-чаар материалдарынга сөөртүп келирин олар хүлээнген. Чолаачылар кызыл шугумнуг орук бижиин алгаш субботниктиң үлүүнге киириштир ажылдаары-биле рейстерже үнүп эгелээннер.

«Кызыл субботада» септекчилер 10 автомашинаны бүрүн септеп, техниктиг ажаалдазын кылырын хүлээнгеннер.

Оон аңгыда бистиң автобазаның коллективи демир-дес артынчыларын чыггаш, субботник хүнүнде 7 тонна чедир дужаарын база хүлээнген.

Г. БЕСПАЛОВА.

І. ҮРЕЗИН БАГАЙДА—ҮНҮШ ЧОК

Тараажы кижи часты канчаар эрттире-дир, күстү канчаар уткуур. Ындыг болганда часкы хүнүү эң-не бүдүрүкчүлүг ажыглаары, ажылды эң-не шынарлыг болгаш организастыг чорудары чугула. А ол сорулга шыңгы белеткел болгаш бүзүрелдиг план чокта болдунмас. Ынчангаш бо харысалгалыг болгаш бачым ишке баш бурунгаар белеткенир херек.

Бии-Хем район — республиканың Статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, мартка чедир тараа культураларының үрезинин бүрүн уруп алган үш районнуң бирээзи. Ынчалза-даа хамык ужур үрезинниң четчиринде эвес, а оон шынарлыында дээрзи билдингир. Үрезин белеткелинде эң-не чугула негелде ол. Ындыг турбуже үрезин лабораториязынга хынаткан алды муң хире тонна үрезинниң барык-ла дөрт муң тоннаазы чажар шынарынга четпес болган. Хынаткан үрезинниң дең кезии боктуг, үнүүчели багай болгаш чээрби ажыг хуузунуң өл-шыгы улуг.

Боктуг үрезинниң богун каш катап арыглап, янзы-бүрү аргалар-биле эвээжедип болур. Өл-шыгын база бичииледип болур. А үнүүчелиин бедидери берге. Үрезинниң чажар хемчээлин көвүдедир бе? Бии-Хемчилерниң хөөнү, харын, ындыг чорду, ынчаары черле чайлаш чок апарган. Ынчалзажок бүгү шөлге ынчаар чажары болдунмас: бирээде, ынча хөй үрезин ажыл-агыйларда чок. Ийиде, багай үрезинни чежени-даа чажарга, эки дүжүт бербес. Ындыг болганда, бо таварылгада, идегелдиг арга—өскээртен үрезин тыптынары. Чарыгдал улуг-даа болур болза, күзүн кол куруг артып каарындан, ол дээре.

— Кол агрономувус бөгүн Саян ажа берди, ынаартан үрезин сураглаары ол, — деп, «Өөк» совхозта партком секретары Владимир Рихардович Шаймаер сагыш човап орар — Шынарлыг үрезинни садар ажыл-агый тыптыр чүве ийикпе? Орук база үрелип эгелээн, машина-балгат база четпес.

«Өөк» совхозтуң лабораториязынга хынаткан үрезинниниң пуптузу чажар шынарынга четпес болган: боктуг, шыгы улуг, а үнүүчел үрезин көнгүс чок. 1540 тонна үрезин ындыг. Ынча үрезинни тывары болгаш сөөртүрү негеттинип турар. Ону сөөртүрү база албан, чүге дээрге тарылгага канчаар-даа эки белеткенирге, тарылганы канчаар-даа эки чорударга, шынарлыг үрезин чокта, дүжүт алдынмас.

Бии-Хем районда тараалаң ажыл-агыйларның бирээзи «Кызыл тараачын» совхозта безин бо чылын тараа культураларының үрезин багай: хынаттынган үрезинниң сезен ажыг хуузу чажар шынарынга четпес. Белеткээн үрезинниң шынары чүгээр ажыл-агый — «Саян» совхоз. Ооң хынаткан үрезинниниң чээрби хуузу чажар шынарынга четпес. Ооң хыналдага кирген 1680 тонна үрезинниниң 1130 тоннаазы бирги болгаш ийиги класстың болган. Бүгү районда класстыг үрезинниг чаңгыс ажыл-агый ол. Ук совхозтуң кол агроному Фёдор Бабичев, салбыр агроному Александра Жулёва оларның үрезин ажылын үлегерлиг чорудуп, шөлдерге дугуржулга кылып турарын демдеглээри чугула.

«Хадын» совхоз үрезин хораннаашкынын районда бир дугаарында эгелээн. Мурнакчы болуру черле эки, ынчалзажок шаңда сөөлап каан сула-даа, кызыл-тас-даа үрезинниниң өл-шыгы чээрби хуудан кудулавайн турарын ында бижиктер бадыткап турар. Ол хире шык үрезинни чажар үезинден чүгле ийи-үш хонук бурунгаар хораннаар ужурлуг. Ук үрезиннерниң шынары база чавыс, дең кезии чажар шынарынга четпес. Ылангыя сула үрезинниң быштаанда ажаганы илден, а шыгы 22 хуу.

Бо совхозтуң шаңында кижи базар чер чок: ында-мында янзы-бүрү техника, төгүлген-чайылган тараа болгаш химикаттар, оваалаңган бок болгаш хар... Шаңның дең кезин үрелген тараа эжелээн, чүс ажыг тонна тарааның бир ужу ам-даа «өртеммишаан». Сарайлар кырының хары аштаттынмаан, оон баткан суг минералдыг чемишчидилгелерниң адаанче агып кире берген (ЧУРУКТА). Чамдык шоодайлар орук-чазык, оваалаңган чадагай чемишчидиилге даштадып чыдар. Шаң эргелекчизи Мария Степановна болгаш кол агроном Виктор Быков олардан шаң девискээрин чурумчудары негеттинип турар.

Үрезин багайда — үнүш үнмес. Ынчангаш Бии-Хемниң тараажыларында бар үрезиннерин арыглап, хораннап, чогуур негелдеге чедирери болгаш чамдык үрезиннерни четчелээри хүнүң чугула айтырыы апарган.

К. ЧООДУ.

Бистиң чуртувуста ССРЭ

БАРНАУЛ. Алтайның тараа шөлдериниң структуразын бадылаан. Сибирьниң эң-не тараалаң чериниң колхозтары болгаш совхозтары чазын чажар кызыл-тасче онзагай кичээңгей салып турар. Ооң тарылга шөлүнүң 95 хуузу күштүг болгаш быжыг сорттар ээлээр. Клейковиназы хөй хемчээлдиг тарааны алыры-биле дыка делгем шөлдерге ол кызыл-тасты интенсивтиг технологияны ёзугаар тарып өстүрер.

Амгы үеде Алтайның механизаторлары чаштырылга комплекстерин четчелеп тургузарын доозуп турар болгаш шөлдерже органиктиг чемишчидилгелерни сөөртүп төп, минералдыг чемишчидилгелерни курлавырлап турарлар.

ЛУЦК. Волыньда агрохимиктиг комплекстерниң четкизин хевирлеп тургузары доозулган. Ындыг агрокомплекстер ам бүгү районнарда тургустунган. Оларда кедээ ажыл-агый ужар чүүлүнүң самолёттарының ужар болгаш хонар черлери, чемишчидилгелер кадагалаар складтар, техника хандырылгазының черлери болгаш чурттарга бажыңнары кирип турар.

Чер кырының машиналары болгаш механизмнери черниң өл-шыгы улуг болганындан чогуур хуусааларда тараа шөлдеринче үнүп шыдавас болганындан Полесьеге ужудукчуларның дузазы дыка чугула боор турар. «Чалгынныг тараажылар» хар эрий берген шөлдерге чемишчидилгелерни шылип төп эгелээннер. Агаардан 150 муң гектардан эвээш эвес тараа шөлүн болбаазырадырын көрген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХАРЫСАЛГАНЫ, НЕГЕЛДЕНИ БЕДИДЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиум хуралынга республиканың Чырыдышкын, Культура министерстволарының, Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң 1984 чылда сан-хөө-ажыл-агый ажыл-чорудулгазының дугайында айтырыглары чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң чырыдышкын министри Н. С. Конгарның илеткелин дыңнааш, 1984 чылда улус өөредилге органнарының ажылдакчылары нийти билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырар талазы-биле тодаргай ажылдарны чорутканын демдеглээн. Оон-биле чергелештир министерствонуң болгаш оон чагыргазында албан черлериниң ажылында шыңгы четпестер барын аңаа айыткан. Чырыдышкынның албан черлерин хөгжүдеринге болгаш ажаап-тежээринге чарыгдалдары-биле көрдүнген күрүнениң акша-хөреңгизиниң чарыгдалында четпестерни чайладыр дээш ап турар хемчеглерни кошкак. Капитал тудугнуң планын үскен, 738 муң рубльди шиңгээдип албаан. Нийти билиг школаларының өөреникчилериниң школаны кааржы багай өөредилгелиглерниң, ийи чылдыларның саны эвээжевейн турар.

Интернатта уругларның амыдырал байдалын экижидеринче чогуур кичээнгей салбайн келген. Дыка хөй интернаттарда орун-дөжек херекселдери, аржыыл, идик-хеп, мебель чедишпес. Эрткен чылын чырыдышкын албан черлери инвентарь, дериг-херекселдер садып алырынга, капитал септелгеге 350 муң рубльди шиңгээдип албаан. Интернаттарда уругларны чемнер-биле хандырып турары багай. Ылангыя эът, сүт продуктулары, ногаа аймаа эвээш. 1984 чылда уругларның чемгерериңге көрдүнген акшадан 255 муң рубль чарыгдаттынмаан.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерниң чылдагааны министерствонуң удуртулгазы, бухгалтер аппарады көрдүнген акша-хөреңгиниң чарыгдалын хынавааныңда, даандырган ажыл-херек дээш ажылдакчылардан негелдени кошкатканында деп Президиум хуралы айыткан.

Чырыдышкын албан черлеринге сан-хөө чурумунуң үреэшкинин болдурганы, ажыл-агый ажыл-чорудулгазын кошкак удуртканы дээш министр Н. С. Конгарны, оон оралакчызы А. П. Морозовту шыңгы сагындырган, айыткан четпестерни кыска хуусаада эдерин дааскан.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу эрткен чылын культураны болгаш уран чүүлдү сайзырадыр, ооң ажылчы чоннарының идей-политиктиг, мөзү-шынар, күш-ажылчы кижизидилгезинге ролюн бедидер талазы-биле элээн ажылдарны кылганын министр А. С. Серен илеткелинге чугаалаан. Ындыг-даа болза республиканың культура албан черлериниң ажылында четпестер барын хуралга демдеглээн.

Культура министерствозунуң ажыл-агый органнары сан-хөө планының кол көргүзүглерин күүсетпээн. Хөгжүм-шии театрының шиилерин дужаарының хуусаазын үреп турар. Ынза бүдүрүүге болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп турарындан чамдык шиилерни айыткан хүнүнде үндүрбес, өске хүнче чылдырар чоруктар бар. Ооң уламындан нийти чылда талазы-биле планын 29 муң рубльге чедир күүсетпээн.

Филармонияның бажыңын ийи чыл ажыг септеп келгениниң чылдагаанындан эрткен чылын коллектив 68 муң көрүкчүге концерт көргүспээн, орулга киирип алырының онаалдазын 134 муң рубльге чедир күүсетпээн. Культура албан черлериниң капитал септелгезин кылырынга көрдүнген акша-хөреңгизинден 155 муң рубльди шиңгээдип албаан.

Культура албан черлериниң сан-хөө база ажыл-агый ажыл-чорудулгазында четпестерни болдурганы болгаш планныг онаалдаларның күүселдезин хандырбааны дээш культура министри А. С. Серенге айыткан.

Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң 1984 чылда сан-хөө ажыл-агый ажыл-чорудулгазының дугайында ооң даргазы К. К. Саянның илеткелин Президиум хуралынга дыңнааш, ажылда улуг четпестер барын шыңгы шүгүмчүлээн. Чурттакчы чонга кино көргүзериниң организастап турары, ылаңгыя кедээ черлерге амгы үениң негелдезинге дүүшпес. Комитеттиң 21 бүдүрүлгезиниң он ужу планын эрткен чылын күүсетпээн, оон уламындан коллектив онаалдазы үскен. Комитет көргүзүглерин 1983 чылдың деңнелинден кудулаткан. Байдал ындыг турда, курхомитеттиң даргазы К. К. Саян, ооң кол инженери болгаш өске-даа ажылдакчылары ажылды экижидер талазы-биле кандыг-даа хемчеглер албайн турарын четпес деп санааш, даандырган ажыл-херек дээш сагыш салырын, харысалганы бедидерин, ажылдакчылардан негелдени күштелдирерин хурал негээн.

Планныг онаалдаларның күүселдезин хандырбааны дээш Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң даргазы К. К. Саянны доңгуткан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалдарны Президиум хуралы хүлээп алган.

Профэвилел амыдыралы

КОЛЛЕКТИВТИҢ БОЛГАШ БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Коллективтиг керээлер бистиң республиканың бүдүрүлгелеринде, организацияларында болгаш совхозтарында кандыг деңнелде чоруп турарының байдалын профоблчөвүлелдиң болгаш адырлар айы-биле профэвилелдер обкомнарының ажылдакчылары эрткен айның эгезинде хынап көрген. Сөөлгү ийи чылда бо ажылга партия, профэвилел организацияларының киржилгези-биле ажыл-агыйларның удуртукчулары коллективтиг керээниң ужур-дузазын билип, бүдүрүлгелерниң планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин болгаш администрацияның удуртукчуларының кылыр ужур-дуг ажылын, материалдар-биле хандырылгазын, ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдалды тургузарының удурдедир харысалгазын бедидерин — ниитиниң херээ деп билип турар болу берген. Коллективтиг керээ чүгле чаңгыс талага — ажылчыннарга ажыктыг эвес, бүдүрүлгениң эрге-ажыынга херек, ажылчын аңгы болуунуң эргезин ажыглап, бүдүрүлгениң айтырыгларын шиитпирлеп, удуртуруунга киржири — социалистиг демократияның кол үндезиннериниң бирээзи деп чүвени билип турар удуртукчуларның саны көвүдеп турар.

Тываның электри четкилериниң, Кызылдың № 1 АТБ-зиниң, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң коллективтери эрткен чылгы коллективтиг керээлериниң түңнелдерин үндүргеш, хуралдарга анализтеп чугаалашкан. Ол ышкаш чаа коллективтиг керээлерни хүлээп алган. Конференцияларның делегаттары, хуралдарның киржикчилери санал бергеш кылдынган ажылдарны түңнээш, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни моон соңгаар чедиишкинниг күүседир, ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазын болгаш культуразын бедидер дээш чүүү кылырының дугайында тодаргай саналдарын киирген.

Тываның электри четкилериниң администрациязының, профэвилел комитединиң коллективтиг керээни күүседир дээш ап турар хемчеглери өскелерге үлегерлиг. Керээниң чүүл болгаш пункт бүрүзү күүсеттинерин чедип алыры-биле ийи тала, администрация, профэвилел комитеди доктаамал хынап турар. Ол эки түңнелдерни берген. Электри четкилери эрткен чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хууда бетинде күүсеткен. Мында продукция сайгарылгазының хемчээли өскен, оон бот-үнези кудулаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. «Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга толептиг ужуражыр» деп шимчээшкинниң эгелекчилериниң бирээзи бо коллектив болган. Керээ коллектив кежигүнү кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы амыдыралынга хоойлу болзун дээш профэвилел комитеди ынзы-бүрү кижизидилге ажылын чорудуп турар. Коллективтиг керээлерни тургузарынга болгаш хүлээп алырынга бүгү ажылчыннарны, албан-хаакчыларны, ээлчеглерни, бригадаларны, хөй-нииити организацияларын хаара туткан. Үе-үелээ коллективтиг керээлерниң күүселдезин хынаарын чурумчуткан. Камналга-тумаалал дээш, бүдүрүлге болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш шыңгыы демиселди чорудуп турар. Чыл келген тудум-на кижилерниң ажылдаарынга, курорттарга, санаторийлерге, профилакторийлерге дыштанырынга болгаш эмнениринге таарымчалыг байдалдар тургустунуп турар. Ол ышкаш ажылчыннарның чуртталга бажыңнары-биле хандырылгазы экжип турар.

Коллективтиг керээлерге дүүштүр бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының удуртукчулары коллективтерниң социал хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлээринче, ажылчыннарның ажылдаарының байдалын экижидеринче, күш-ажылды камгалаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгези эрткен чылын душтуг санитар-амыдырал өрээлин, чунар-бажыңны, гардеробту, хеп чуур черин ажыглаалга киирген. Ажылчыннарның саналын ёзугаар бо чүүлдерни керээге киргеш, ону күүсеткен. Оон айгыда бүдүрүлгениң агрегат, мотор, шимчедикчилер чуур цехтерин эде кылган. Бо бүгүнү кылырынга 90 муң ажыг рубльди чарыгдаан. Ол эгезинде көрдүнген чарыгдалдан каш катап хөй, ындыг-даа болза ажылчыннарның чедиишкиниг ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, бүдүрүлге озал-ондак болур чорук 35 хуу кызырылган.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинат ажылчыннарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш доктаамал кичээнгейни салып, эрткен чылын бо сорулгага 245 муң рубльди чарыгдаан. Бульдозер парыгында немелде чырыкты тургускан, электростанцияның беш котёлунда доозун болгаш газ арыглаар тургузугну эде кылган болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырганы чедиишкинниг ажылдаарынга дузалаан, даг-дугу бүдүрер чыл планын коллектив ажыр күүсеткен.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз малчыннарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче сагыш салып, эрткен чылын аңаа 30 муң рубльди чарыгдаан.

Коллективтиг керээлерде айыткан чүүлдерни күүседир дээш бүдүрүлгелер, совхозтар организастыг ажылдарны күштелдирип чорутканындан эвээш эвес чүүлдер кылдынганын хыналдалар көргүскен. Ынчалза-даа чамдык бүдүрүлгелер, совхозтар коллективтиг керээлерни багай күүседип турары илерээн. Коллективтиг керээ чүгле профэвилелдиниң, ажылчыннарның херээ кылдыр санаар, оон политиктиг болгаш экономиктиг ханы утказын билбейн турар ажыл-агый удуртукчулары амдаа бар. Тес-Хем районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының өөрүлели, совхозтарның удуртукчулары, специалистери коллективтиг керээлер чарарынга кошкак киржип, ооң күүселдезин организастаавайн турары-биле малчыннарның амыдыралында эвээш эвес четпестер илерээн. Районга хыналдаа чорудуп турар үеде чүгле ийи коллектив 1985 чылдың коллективтиг керээзин кылып дооскан, өскелери чүгле белеткеп эгелээн турган. Дыка хөй коллективтиг керээлерде кол чүүлдер чок болган, ылаңгыя бүдүрүлгениң техниктиг хөгжүлдезиниң, мурнакчы дуржулганы нептередириниң, шалаалдарга материалдыг фондуну чарыгдаарының планнары кирбээн.

Чамдык бүдүрүлгелер коллективтиг керээлерниң күүселдезинче сагыш салбайн турар. «Тудуг везектери», Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттарында, Кызылдың алгы заводунда, мебель фабриказында ындыг. Керээлерде администрацияның болгаш коллективтиң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын айыткан турбуже, ону кым-даа сагывайн, кым-даа хынавайн турар. Ол чорук бүдүрүлге чорудулгазынга шаптыктап, планныг онаалдаларны күүсетпезинге чедире бээр.

Күш-ажылдың сагылга-чуруму чамдык бүдүрүлге коллективтеринде кошкак. Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунуң, «Шагонартяжстрой», «Тыва кодээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестериниң коллективтериниң болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң ажылчыннарының ортузунда ажыл шагы үзер чорук көвүдээн. Ындыг турбуже администрациялар-даа, профэвилел комитеттери-даа күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуда болгаш керээлерде айыткан эргелерин долузу-биле ажыглавайн турар. Оон уламындан планныг онаалдалар күүсеттинмес, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээри көвүдээн. Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни бо чылын чайладыр хемчеглерни профэвилел комитеттери алыр хүлээлгелиг.

Бо чылдың коллективтиг керээлеринде айыткан чүүлдерниң болгаш пункттарының күүселдезин бүдүрүлге, совхоз бүрүзүнүң администрациялары, дирекциялары, профэвилел комитеттери чедип алыры-биле ажыл-ишчилерниң күжүн өлче мобилизастаар, күүселдениң хыналдаларын үе-үелерде чорудар, илереттинген четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин алыр херек. Ынчан коллектив бүрүзү бо чылдың болгаш ниити он бирги беш чылдың даалгаларын болгаш социал хөгжүлдениң планын чедиишкинниг күүседип шыдаар, улуг Тиилелгениң 40 чылын, СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур.

Ч. МОНГУШ,
профоблчөвүлелдиң секретары.

Кызылдың харылзаачыларында

Тываның харылзаа ажылдакчылары он бирги беш чылдың күш-ажылчы бедик көргүзүглерниг доозар дээш социалистиг чарышты улам калбартып турарлар. Ол чарышка Кызыл хоорайның бүгү харылзаа ажылдакчылары идепкейлиг киржип эгелээн. Хоорайның төп харылзаа белдиринде цехтерниң, бригадаларның ажылдакчылары бо чылдың ийи айларының планныг даалгаларын ажыр күүсеткен. Ооң мурнуу одуруунда операторлар цеги чоруп турар. Ында Людмила Санчаа удурткан аныяктар бригадазы ам марттың планныг даалгазын ажыр күүседир дээш чарышты калбартып турар.

Чоннуң телефон харылзаазын экижидеринче төп телефон станциязының ажылдакчылары улуг кичээнгейни углаан дырган. Ында чээрби ажыг ажылдакчының аразында чарыштың тиилекчилери хөй. Наталья Калзан, Зинаида Астафьева ажылынга мактадыг.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың төп харылзаа белдириниң мурнакчылары: (оң талазындан) Людмила Санчаа, Любовь Баранова, Анастасия Түлүш; телефонистер Наталья Толмачева, Мария Ефишина ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

ИДЕПКЕЙЛИГЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Ол он беш харлыг турган, совхозтуң Кожай сүт-бараан фермазынга дузалакчы саанчы болуп ажылдай берген. Оон бээр ол кандыг-даа ажылга тура душпас, даалган херээн кызымак күүседип, мактадып чорууп апарган.

Балды Кызыл-Уруг амыдыралының айы-биле суурга келгеш, Торгалыг кодээ Совединге дөрт, а совхоз конторазынга 12 чыл аштакчылап ажылдаан. Контораның даштында арыг-силиг. Ол ажыл-агыйның хөй-нииити амыдыралындан черле чыда калбас, идепкейлиглерниң бирээзи.

К-У. Балды суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнүнге, школада төрелдер комитединге уургулуг соңгудуп келген. Ол школада уругларының өөредилгезин, кижизидилгезин дээш доктаамал сагыш салып чорууур-не. Оон урууларының сагылга-чуруму, өөредилгези эки.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЧЕМИ АМДАННЫГ

Аарыг кижилерге эмненириниден аңгыда, хоолулуг эъттиг дыка чугула. Райондуң төп эмнелгезиниң аарыг кижилерге белеткеп турар чеми эки. Дузалакчы повар Лидия Түлүш, улуг повар Зоя Ондар олар эмчиниң сүмезин барымдаалап, аарыг улуска чемни белеткеп келген.

Аарыг улуска төрел-дөргүлдери, өш-өөрлери бо-ла хээр. Эмнелге ажылдакчыларының чоннуң кадыкшылы дээш үнгү-чылдагы чок, сагыш човап турарын олар сеткилинден үнелеп чугаалажыр. Калдын экижиткеш чорутканнар «Санаалдар болгаш комуудалдар» дептеринге эмчилерниң, санитаркаларның болгаш поварларның адынга чылыг сөстерни хөйнү бижээнин көрүп болур. Чижээлээрге, дузалакчы повар Лидия Түлүшке хамаарыштыр мынчаар бижээн: «Бөгүүн, ак сеткилдиг, ажылынга кызымак поварга улуг-биле четтирдивис».

Б. ОНДАР.
Сүт-Хол район.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ОДАЛГАЗЫНГА

Чадааның ыяш ажыл-агыйының Сүт-Холде участогунуң коллективи чыл бүрүде районнуң албан организация черлериниң одалгага херегллээр ыяжын керээ ёзугаар белеткеп берип турар. Бо коллектив 1985 чылдың бирги квартазында 250 кубометр токпак ыяш белеткээр хүлээлгезин 860 кубометр кылдыр күүседип, шалыпчы ёзу-биле ажылдаан. Ол ыяшты Хемчиктиң арымындан белеткеп тура, будуктарны чыып, черже ушкан чөрзы терректерни база ажыглааны камналгалыг, хумагалыг болган.

Оттулар ыяш белеткелинге Т. Монгуштуң удуртканы ыяш белеткенчилерниң звенозу шылгараан. Хөр-Тайгада арга даамылы М. Монгуш ол ажылга база багай эвес киришкен. Келир чылдың одалгазынга херегллээр ыяшты албан организация черлери сөөртүп ап эгелээн.

Ам коллективтиң ажылчыннары Чадаанага, Шагаан-Арыгга тарып өстүреринге херегллээр он муң дос чыжыргана болгаш чаагайжыдылгага ажыглаар дүрген өзер 15 муң бальзам терректерни белеткеп киришкеннер.

Б. ОНДАР.
Сүт-Хол район.

АЖЫЛЫ ШЫНАРЛЫГ

Чедее чылдарның эгезинде Мугур-Аксынга ортумак школаны доосаш, амыдыралдың делгем оруунче эге базым кылганнарның бирээзи — Александр Салчакович Эрес-оол. Ынчаардагы «Малчын» колхозка ийи чыл улаштыр тудуг бригадазынга ажылдап, дуржулгалыг тудугжулардан ажылдың чажыттарын өөренип ап чорда, ону шериг хүлээлгезин эрттирери-биле кедирген.

1972—1974 чылдар ооң шериг амыдыралының дайынчы өөредилгезиниң чылдары боон эрткен. Александр Эрес-оол төрээн Моңгун-Тайгазынга «Политиктиг болгаш дайынчы белеткелдиң тергиини», «Күш-ажылга болгаш камгалалга белен» деп хөрек демдектерлиг, сержант эргелиг, ынчап дээш аныяк, эрес-шоваа эр апарган чанып келген.

Ажылчыннарның өг-бүлезинге төрүттүнген болгаш Александр Салчаковичиниң тудугжунуң мергежилин шериг баар мурнунда-ла шиңип ап, амыдыралга быжыг туружу» оон тыпкан. Мугур-Аксының септелге-тудуг участогунга шеригден халажып келген дораан ажылдап кирген болгаш ам ол организацияда он чыл ажып турар. Күш-ажылчы коллективке хөй чылдарда кады ажылдап келген өөрүндеш хоочун тудугжу коммунист Чүлдүм Доңгак, коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы, штукатур-маляр Нина Делгер-оол болгаш оон-даа өскелер А. Эрес-оолду мактаар: «Александрны эки билир бис. Кылган ажылы шынарлыг. Кажан-даа ажыл шагы үзүп көрбээн» дижирлер.

1984 чылдың түңнели-биле ооң бригадирлээн тудугжу бригадазы планныг даалгаларын ажыр күүсеткен мурнакчы бригада. А. С. Эрес-оол бодунуң мергежилин доктаамал бедидип турган, ам тудугжунуң мергежилинге дөртку разрядты чедип алган. Ооң өөнүң ээзи Валентина Эрес-оол—штукатур-маляр. Александр Салчакович Эрес-оол чүгле онаашкан ажылынга, хууда амыдыралынга кызымак эвес, хөй-нииити ажылынга база идепкейлиг. Ынчангаш ону чоокта чаа болуп эрткен соңгулдаларга район Совединиң депутадынга соңгаан.

А. БЕГЗИ.

КАДЫР-БЕРТКЕ ТОРУЛБАС

Белек-оол Саая шериг албазын эрттиргеш, чолаачыларның түр курузун доозуп алган. Аныяк оолдуң күзели күштүг болуп, төрээн совхозунда сес чыл ажыр үзүктел чок чолаачылап турар.

Б. Саая ажылынга кызымаан көргүзүп, «Мөгеи-Бүрен» совхозка чолаачылап эгелээнден бээр чангыс-даа озал-ондак кылып көрбээн болгаш чүък сөөртүрүнүң планнарын чылдың-на ажыр күүседип келген. Ол амгы үеде «ГАЗ-66» деп маркалыг чүък машиназы мунуп, совхозтуң малчыннарынче мал чемин сөөртүп турар. Оон машиназының чедип турар черлеринче каалама оруук эзеттинмээн, ынчалза-даа мергежили бедик, эрес-кежээ чолаачы кадыр-бертке торулбайн, хамык малчыннарның дөгерезин кезээде келир. Белек-оол Саая Сарыг-Ой, Күш-Үялыг, Алдыы, Үстүү Ыймаатылар дээн чижектиг ырак черлерде кыштаглар лыг малчыннарның кузенчиг аалчызы.

Мурнакчы чолаачы 1984 чылда 38000 тонна-километрни эрткен болгаш 142 литр бензинни камнап алган. Социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен дээш совхозтуң дирекциязы, профэвилел комитеди ону өртектиг белек-биле шаңнаан. Бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, кады ажылдап турар эжи Калбак Комбуну социалистиг чарышче ол кыйгырган. 40.000 тонна-километр эртерин болгаш 180 литр бензинни камнап алырын ол хүлээнген.

Б. Саая чүгле малчын коданнар кезип турар эвес, а совхозтуң сигенчилериниң Өвүрнүң Ак-Чыраа, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Таңдының Кара-Чыраа ынчаар белеткээн мал чемин сөөртүрүнге идепкейлиг киржип турар. Ажылынга кызымак, биче сеткилдиг чолаачы бодунуң коллективинде хүндүткелдиг.

И. УСПУН-ДОРЖУ.
Моңгун-Тайга район.

ТОРГАЛЫГ: чарышка чүү дээш тиилээнил?

Эрткен чылын, бистиң республикавыска юбилейлиг чылда, Улуг-Хемде Торгалыг кодээ Советтиң хамаатылары суурларының болгаш кодээ Советтерниң аразында социалистиг чарышка, өске бүгү Советтер-биле бир демей, идепкейлиг киржип келген. Элээн Бүгү-российнуң социалистиг чарыжының эгелээкчилери чедиишкинниг күүседир, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерин боттандырар дээш кызымак ажылдаан. Оон бадыткалары-биле дараазында сан-түңнерни, фактыларны көргүзээли.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, бодунуң ажылының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдар, он бирги чылдың планнарының база хүлээлгелериниң күүселдезинче ажылчы чонну мобилизастаар дээш Торгалыг кодээ Совединиң күүскому тодаргай ажылдарны чылын чорутган. Оон-биле чергележип Советтиң девискээринге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң комплекстиг боттандырар, бүдүрүлге коллективтериниң ажыл-чорудулгазынга депутаттарның база өске-даа активтерниң ролюн бедидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорутткан.

Советтиң девискээринде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң төвү Торгалыг суур, ук ажыл-агыйның салбыры бар Эйлиг-Хем суур бактаап кирип турар. Ниити чурттакчыларының саны 2000 ажыг, оларның хөй кезии совхоз төвүнде. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажыл-ишчилери ук чарышка идепкейлиг киржип, 1984 чылда күрүнеге мал продуктуларын садар, малдың баш санын өстүрер, оон будун-бүрүн турарын чедип алы, дээш шудургу ажылдаан. Оон түңнелинде эът, сүт, дүк садарының чыл планын ажыр күүсеткен, ногааны планнаанындан хөйнү өстүрүп алган.

Совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазы дешпилгелиг арга — бригада керээзин районга бир дугаарында ажыглап эгелээн. Мал чеми белеткээр коллективтер болгаш сүт-бараан фермалары бүдүрүп турар продукциязының боттуннезин чиңгедип шыдааннар. Кодээ Совет күүскомунуң кылып келген организакчы ажылының, мурнакчы дуржулганы нептереткениниң ачызында эрткен чылын ук совхоз 852 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Ол чедиишкиннерге чер-чер Советтерниң депутаттары биче эвес салымышкыны кирип турар. Чижээ, район Совединиң депутады Э. Т. Керзенмей республиканың эң тергиин өшкү кадарчыларының бирээзи. Ол дөрт чыл планын чедиишкинниг күүсеткени дээш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан. Эрткен чылын депутат бөлүүнүң удуртукчузу турган В. Х. Доржу бодунуң кадарган хоюндан чаш төлдү менди камгалап, ооң продуктулуг чорууи бедиткени дээш база хөй-нииити ажылынга ак сеткилдиг чоруу дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

Кодээ Совет депутаттары сүгтакчылар Д. Б. Дажы, С. Т. Халза-Сүрүн олар эрткен чылын планныг онаалдаларын 150—170 хуудан күзүлатпайн келгеннер, оон түңнелинде медеен чаңгыс чылда үш удаа кезер арга чедип алдынган.

Чедиишкинниг ажылдап турар мурнакчылар ук Советте хөй. Эрткен чылын 15 кижи Ленинградка, чедизи — Москвага, алды кижи — Прибалтикага болгаш өске-даа черлерге туристеп чораан.

Торгалыг кодээ Совединиң күүскомунуң бүгү ажыл-чорудулгазы экономиканы болгаш культураны сайзырадырынга чоннуң чаагай чоруун болгаш амыдырал хандырылгазын улам ыяай кедүреринче угланган. Бо айтырыгларны эрткен чылын алды сессияга чугаалашкан. Ол ышкаш квартал санында күүском хуралдарынга экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарының күүселдезин чугаалажып, девискээрде турар бүгү бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажылын анализтеп турар. Күүскомунуң перспективиг болгаш хүн бүрү ажылының планнарында күүском хуралдарын, Советтиң сессияларын белеткээриниң болгаш эрттирериниң практиказын сайзырангайжыдарының, хүлээп алынган шиитпирлерниң күүселдезиниң талазы-биле айтырыглар кирип турар.

Күүском аппаратының ажылдакчыларының эргелеп башкарылга ажылын организастаарын экижидери-биле, даалган ажыл-херек дээш ха-

Бир кодээ Советте

рысалганы күштелдирери-биле тускай документилерни тургускан. Мында ажылдакчы бүрүзүнүң хүлээлгезин тодаргай айтып бижээн. Кодээ Совет күүскомунуң организастыг ажылының бир кол өзээ — шиитпирлер күүселдезин. Үстүкү албан черлериниң база боттарының үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин күүском хуралдарынга, «контроль шагынга» болгаш күүском даргазынга хуралга доктаамал чугаалажып турар. Ындыг байдал-биле 1984 чылда сес айтырыгны чугаалашкан.

Советтиң доктаамал комиссияларының ажылын база мактаары чугула. Кодээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияның ажылын көрээлинер. Ук комиссия район Совединиң күүскомунуң «1984 чылда дужут ажаалдазын, малга чем белеткелин болгаш мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирерин хандырар дугайында» шиитпирин бодунуң дорт контролюнга алган. Оон түңнелинде кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле план күүсеттинген, малга чем четчир кылдыр белеткеттинген, мал кыштагладмышкыны чедиишкинниг эртип турар. Доктаамал комиссия мал ажылында депутаттар бөлүктери-биле сырый харылзаалыг. Ук бөлүктер мал чеминиң чарыгдалын боттарының контролюнга база алган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазының депутат бөлүү саар инектиң чемгерилгезинче, малдың сүткүр болурун бедидеринче кичээнгей салып келген. Оон түңнелинде ук коллектив планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип келген.

Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле кодээ Совет күүскомунуң кылып турар ажылы база эвээш эвес. Чурттакчыларда хуу мал-маганның, хаванның, куштуң баш саны чыл санында өзүп турар. Эрткен чылын дузалал ажыл-агыйлыг хамаатылар күрүнеге 1280 центнер эътти, 1327 центнер сүттү, 18 центнер дүктү саткан. Он ийи өг-бүле белеткел конторазы-биле керээ чарып алган болгаш олар чуурганы, сүттү, саржагны, дүктү аңаа дужаап турар. Чамдык чурттакчылар Шагаан-Арыг хоорайның столоваязынга чаа ногаалар садып турар, оларга ховар бараанпар садарын организастаан. Бо ажылды оон-даа экижидери-биле кодээ Советтиң күүскому хуу мал кадарар черни тускайлап, мал чемин садып алырынга болгаш ону сөөртүп чедиреринге дузаны улуска көргүзүп турар. Ол ышкаш огородтарны андаарынга, картофель тарыыр черни тускайлаарынга база Советтиң дузазы улуг.

Суурларның чурттакчы чонунуң материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедип турар. Газты киирген, чанында чунар-бажыңныг, мал кажаалыг бажыңнар көвүдээн. Кодээ библиотеканың аалчыларының саны база өскен, кинофильмнер көргүзер план эрткен чылын күүсеттинген. Торгалыг кодээ Советтиң бир хамаатызынга онаашкан эрткен чылын бараан садыглаашкыны 2700 рубль болган, ону дыка хөй чурттакчыларның автомобильдери, мотоциклдери, хеп чуур машиналары, соодукчулары бадыткаар. Чоннуң медицина хандырылгазы база экижип турар. Эрткен чылын Торгалыгның участок эмнелгези районга бирги черни ээлээн.

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар, ногаанчылар болгаш санитарлыг байдалын экижидер талазы-биле кодээ Советтиң күүскомунуң, депутаттарның, хөй-нииити организацияларының салымышкыны улуг. Чүгле эрткен чылын 300 дес ыяшты олуртуп, оруктарны чааргаан, үш кудумчуга чырыкты киирген. 150 п/м штакетникти кылган. Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн дайынчыларга тураскаалды долгандыр скверин кылган. Үлегерлиг бажың дээш чарыш база чоруп турар, эрткен чылдың түңнели-биле ол чарышка Торгалыг суурга Т. М. Чыдарактың, Эйлиг-Хемге В. Х. Доржунуң өг-бүлези тиилекчи болуп үнгүлээн.

Агиткварталарының ажылын база күүском удуртуп турар. Суурда оларның саны 22. Эрткен чылдың түңнели-биле Н. К. Монгуш удурткан № 20 агитквартира тиилекчи болган. Ында чурттакчыларның шуптузу дузалал ажыл-агыйлыг турарын агитквартира чедип алган, берге кижизидилгелиг ээлдилер-даа, хөй-нииитиниң корум-чурумун хажыдар өг-бүлелер-даа ында чок. Ол агитквартира сүт-бараан фермазын шефке алган. Эрткен чылын ооң чурттакчылары фермага 10 тонна сигенни кезип берген, ферманы кышка удур белеткээринге дузалашкан. Ол ышкаш чурттакчылар малчыннарга концерт көргүзүп, херээженнерниң уран чогаадылга делгелгелеринге киржип, спорт маргылдааларын эрттирип турар.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш ниитиниң корум-чурумун камгалаар ажыл кодээ Советтиң, оон күүскомунуң кичээнгейиниң төвүнде. Совхоз директору Б. С. Седей удурткан профилактика чөвүлели, С. С. Даңзы-Белек командирлээн эки тура улусчу дружина идепкейлиг ажылдап турар. «Профилактика неделязы» доктаамал эрттирип келгениниң түңнелинде Советтиң девискээринге кем-херек үүлгедир чорук кызырылган. Ол ажылдарга комсомол ажылдакчыларын база кииришкирип турар.

Торгалыг кодээ Совединиң хүн бүрү чорудуп турар ажылының долу эвес даңзызы ындыг. Ниитизи-биле ук Совет үлегерлиг ажылдап турар. Оон түңнелинде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын чаалап алган. Ону тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга торгалыгжылар он бирги беш чылдың доозукчу чылында оон-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын, Кызыл тукту салбас дээш бүгү күжүн мөөңнээрин хүлээнгеннер.

С. ЧООДУ.

Планнар болгаш кылдынган ажылдар

ДЕМИР-ОРУК БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

Бистиң чуртувуста демир-оруктуң узуну делегей четкизиниң чүгле 11,5 хуузу болуп турар. А ол делегейде чүък сөөртүлгезиниң чартыындан хөйүү база пассажирлерниң 20 ажыг хуузун дажыглап турар. Бистиң каң оруктарывыс-биле хонук санында 10,5 млн. тонна чүъкти база 11,4 млн. пассажирлерни сөөртүп турар. Эң чиик өртектиг сөөртүлгени хандырып турар электрижиттен оруктуң узунунуң талазы-биле (50 муң км.) ССРЭ делегейде бирги черде. Шимчээшкинниң сырыйының талазы-биле совет демир-орук четкизи делегейде эң бедик көвүдүглүг — оруктуң бир километринге ортумаа-биле 25 миллион тонна километр онаажыр.

Сөөлгү чылдарда чурттуң демир-орукчулары элээн чединиишкиннерлиг болган. Олар чыл санында сөөртүлгениң хемчээлин 100 млн. тонна өстүрүп турар,— деп, ССРЭ-ниң орук харылзаа министриниң оралакчызы Борис Никифоров чугаалаан.— Ол чорук бо беш чылдың, азы 1985 чылдың төнчүзүнге чедир чылда сөөртүлгени 4 миллиард тонна чедирер болгаш улус ажыл-агыйының негелделерин херек кырында долузу-биле хандырып шыдаар.

Ындыг турбуже сөөртүлгениң хемчээли ам-даа улгадыр. Чиг-эттиң байлак курлавырлары ажыттынган Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чаа районнарын ажыглалче кирип турар. Оон аңгыда, чурттуң даштыкы экономика харылзаалары доктаамал сайзырап, чурттакчы чонунуң саны өзүп турар.

Оон түңнелинде дыка хөй угланыышкыннарда поездилерниң аразы — эң кыска интервал 5—6 минута болуп турар.

Мындыг таварылгада чүък сөөртүлгезиниң хемчээлин канчаар улгаттырып, ону канчаар дүргедедирил? Ол айтырыгны шиитпирлээр дээш бөгүн бистиң демир-орукчуларывыс ажылдап турар.

Он бирги беш чылда 3268 километр чаа оруктарны, дөрт муң километрден хөй ийиги болгаш немелде кол оруктарны тударны, 2,4 муң километр өртээл оруктарын салыры көрдүнген.

Чуртта тудуп турар оруктарның эң чугулазы — узуну 3100 километр Байкал-Амур магистралы болбайн. Оруктү дүргаар демир-орук чалын салырын чоокта чаа доскан. Делегейде эң улуг транспорт харылзааларының бирээзи—БАМ-ны долузу-биле ажыглалче кирер чорук чүгле амгы үеде бээ Транссибирь оруун чиигедир эвес, харын бойдустуң байлактарын эң дүрген ажыглалче киирерин, чаа-чаа бүдүрүлгениң девискээр талазы-биле комплекстерин тургузарынга дузалаар. Биргээр чугаалаарга, БАМ-ны ажыглалче кирери чүгле экономика болгаш транспорт талазы-биле чугула айтырыгны шиитпирлеп турар эвес, харын улуг социал айтырыгларны шиитпирлеп турар — ээн черлерге чаа хоорайлар болгаш суурлар, культура төптери тургустунар.

Бо беш чылдың төнчүзүнде Сибирьде тудуп турар чаа орук: Сургут-Уренгой—Ягельное ажыглалче кирер. Ол оруктуң узуну—650 километр. Ол болза Сургут — Нижневартовск оруунуң соңгу чүкче уламчызы болур болгаш Тюмень областа нефть болгаш газтың мөөң чыдынын шиңгээдип алырынга дузалаар. Анжерская — Барзас оруун база тудуп турар. Ол орук Кемеровонуң үлетпүрлүг районундан Чөөн чүкче болгаш Томск облазынче кыска оруктү ажыдар, хөмүр-даштың чаа-чаа мөөң чыдыннарын ажыглаарынга дузалаар. Ам Закавказьеде элээн каш оруктарны тудуп турар. 78 километр Иджован-Раздан оруун Мурнуу Закавказьениң чурттуң төп районнары-биле транспорт харылзаазын күштелдирер сорулгалыг тургузуп турар. Азербайджанга көдээ ажыл-агыйны улам ындай хөгжүдеринге Евлах-Белоканы оруу дузалаар. Грузияда Марабда—Ахалкалаки оруун тудуп турар. Закавказьеге баар эң кыска, ушку демир-орук оруун Кавказ сынын кежилдир туларының дугайында шиитпир база хүлээп алдынган. Ол чорук чурттуң Европа кезээнден Чөөн Грузияже болгаш Армения чүъкту болгаш пассажирлерни чедирериниң үезин кызырар. Кара далай кыдыы-биле эртер орукка көөрде ол орук 180 км кыска, а Астрахань талазындан келген поездилериниң оруу 350 километр кыскалаар.

Оон-биле чергелештир 5,5 муң километр оруктү электри-биле тыртырарынче шилчидери көрдүнген. 1985 чылдың төнчүзүнде ниити сөөртүлге ажылының 59 хуузун электри кужу-биле чорудар апаар. Чүъкту чедирерин дүргедедиринге электровозтарның болгаш тепловозтарның күш-ажылын улгаттырары, чурттуң оруктарынга электрониканы калбаа-биле ажыглаары, харылзааның бо үедеги херекселдерин ажыглаары база дузалаар. Беш чыл дургузунда автоматтыг дозукчулар болгаш төпчүткен диспетчерлер-биле 12,9 муң километр орук хандыртынар. Оруктү дүрген эртериниң аргаларын улам ындай сайзырадып тургаш, демир-орукчулар чүък сөөртүлгезин 40 хуу дүргедедирин чедип алырын, а өске өзүлдени — поездилериниң деңзизин болгаш узунун улгаттырып тургаш чедип алырын планнап турарлар.

Бо үеде аар деңзилиг шимчээшкин — демир-орук транспортунуң кол курлавыры болур. Аар деңзилиг болгаш узадып каан поездилер эң баштай беш чыл мурнунда Москваның демир-орук белдириинге чорул эгелээнниер. Машинистер баштай алды, а оон соонда он муң тонна аар составтарны шиңгээдип алганнар. Москва демир-орукчуларының ол инициативазы бо хүннерде чурттуң бүгү оруктарында дүрген нептерей турар. Ынчангаш аар деңзилиг шимчээшкинниң улам ындай сайзыралы — транспорт ажылынга чиигиде угланыышкын болур.

Амгы үеде чурттуң бүгү 32 оруктарында машинистер улуг деңзилиг болгаш узаткан поездилерни башкарып өөренип алган. Чүгле составтарны тургузарының болгаш башкарарының технологиязын түс чериниң байдалын барымдаалап кылып турар. Чижээлээрге, бедик даглар эртер оруктарга аар деңзилиг составтарны идер херекселдерин ажыглап турар.

Аар деңзилиг поездилерни башкарарга оон ажыы улуг. Ол болза оруктар-биле хөй поездилерни, хөй чүъкту эртирер арганы бээр. Мурнунда эртип турган чаңгыс үениң дургузунда чаңгыс эвес, харын-даа ара-аразында тудуштурул каан ийи-үш составтарны участок дамчыштыр эртирери ол болур. Түңнелинде чүък сөөртүлгезинге чарыгдал эвээжээр, транспорт херекселдериниң ажыглалы экижиир, күш-ажылдың бүдүрүкчүзү бедиир.

Сөөлгү каш чылдарның дургузунда поездилерниң деңзизи аажок улгаткан. Бир эвес шаанда машинистер үш муң тонна деңзилиг составтар башкарып турган болза, ам «он муңчуларны», «он сес муңчуларны» башкарары чаңчыл болу берген. Оон туржук, чурттуң Кур чер, Кемерово оруктарынга деңзизи 30—40 муң тонна чедип турар «супергигантыларның» шылгалда башкарылгазын кылган.

Адак сөөлүнде, пассажирлер сөөртүлгезиниң болгаш оларны хандырарының дугайы. Сөөлгү он-он чылдарда пассажирлер саны дүрген өзүп турар. Чүгле 1983 чылда безин 5,2 муң кижини сөөрткен.

Ылаңгыя улуг хоорайларда, бирги ээлчегде Москвада, пассажирлер шимчээшкини кончуг улуг. Бистиң найысылалывыста вокзалдарны тудуп, оларны чаартып турар. Узун составтыг пассажирлер поездилериниң шимчээшкинин организастаар талазы-биле кончуг чугула ажылды чорудуп турар. Чоокта чаа Москвадан Ярославль болгаш Горькийже составтарында 16 эвес, а 23—24 вагоннарлыг баштайгы пассажирлер поездилери чоруп эгелээн.

Удавас Москвадан чурттуң өске-даа хоорайларынче пассажирлер олуртур 32 вагоннут суперпоездилер чорул турар апаар. Москва — Киев оруунга, а оон соонда өске оруктарга дакпырлап каан экспресстер чоруп эгелээр.

Пассажирлерниң хандырылгазын экижидер дээш улуг ажылды чорудуп турар. 1984 чылда Москвага ырак чер чоруур поездилерге билет садарының «Экспресс-2» деп электронтуг системазы ажылдап эгелээн. Мурнунда ажылдап турган «Экспресс-1» деп система он ийи чыл дургузунда 300 млн. ажыг билеттерни «саткан». Ынчалза-даа ол хөй миллион чурттакчылыг хоорайның, ылаңгыя хөй кижилер чоруур чайгы үеде пассажирлерниң негелделерин долузу-биле хандырып шыдавас. Ынчангаш оон сайзыраңгай болгаш бүдүрүкчүлүг чаа ийиги системаны тургускан ужуру ол. Бир эвес «Экспресс-1»-ге 600 касса кожуп турган болза, «Экспресс-2» муң кассаны хандырып, билет садыгазын ийи катап көвүдеткен.

Шак ындыг системаларны ам Киевте болгаш Ленинградта тургузуп турар. Ээлчегде өске-даа улуг демир-орук белдирлери бар. Бо бүгү кедизинде барып чурттуң бүгү кол демир-орук белдирлеринге Бүгү-эвилелдиң чаңгыс ээй автоматчыткан системазын тургузар арганы бээр.

А. ДАВУВАЯНЦ.
(ПМА).

Юристиң консультациязы

АНЫЯК ӨГ-БҮЛЕЛЕРГЕ ЧИИГЕЛДЕЛЕР

Сөөлгү чылдарда хүлээп алдынгылаан хоойлу-дүрүмнерде уруглар-лыг өг-бүлелерге дузаламчы чедирери көрдүнген. Ылаңгыя аныяк өг-бүлени быжыглаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче кол кичээнгей салдынып турар. Ындыг өг-бүлелерге дузаламчы болгаш чиигелделер дугайында айтырыглыг чагаалар редакцияга кээп турар. Номчукчуларга юрист **С. Х. МОНГУШТУҢ** аңаа хамаарыштыр тайылбырын парлаадывыс.

АЙТЫРЫГ: Аныяк өг-бүлелерге чээли берип турар дээр, ону канчаар кылдыртып ап болурул, каш чыл иштинде ону тыртырарыл? Уруглар-лыг болганда чээлини төлээр түңү кызырлыр дээр, ол кандыгыл? Көдээ черлерге ону канчаар кылып ап болурул?

Аныяк өг-бүлелер,
Суг-Бажы суур, Каа-Хем району.

ХАРЫЫ: Аныяк өг-бүлелерге материалдыг дуза чедирери СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 22-де үндүрген «Уруглар-лыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын көвүдедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында көрдүнген. Ындыг дузаламчыны кымнар база кандыг таварылгаларда алырын билип алыры чугула.

Аныяк өг-бүлелерге чурттал-га байдалын экижидип алыры-биле азы бажың-балгадының иштин саттынып алыры-биле хуу немелел чээлини бээрин бүдүрүлгелерге, организацияларга болгаш колхозтарга чөпшээрээн. Чээлиниң хемчээли 1500 рубль чедер. Ону 8 чыл чедир хусаада эгидер. А ындыг чээлини өг-бүлениң 30 хар чедир назылыг кайы-бир ээзинге, бир эвес с бүдүрүлгеге, организацияга азы совхозка ийи чылдан эвээш эвес хуусаада ажылдаан болгаш ажылга эки деп санаттырган, база өг-бүлезинде ооңа бир урутлуг болза, ынчан берип болур.

Бир эвес чээли алганының соолунде өг-бүлеге ийиги урут төрүттүнген болза, төлээр чээлиниң түңү 200 рубльге кызырлыр, а үшкү урут төрүттүнгенде — база 300 рубль кызырлыр.

Көдээде чурттап турар аныяк өг-бүлелер ажылдап турар черниң — бүдүрүлгениң, организацияның, совхозтуң удуртукчузунга билдирикшкин киирип, ындыг чээлини кылдырып ап болур.

АЙТЫРЫГ: аныяк өг-бүлеге ангы чуртталга шөлү алырының талазы-биле кандыг чиигелделер барыл?

Аныяк өг-бүле, Кызыл хоорай.

ХАРЫЫ: Ындыг чиигелде бар. Ол дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 22-де үндүрген доктаалының алдыгы кезээнде айыттынган. Уруглар-лыг өг-бүлелерниң болгаш чаа өг-бүле тудкан аныяктарның чурттал-га байдалын экижидер болгаш оларга күрүнениң чурттал-га шөлүн алырда кандыг чиигелделер көргүзерин мында айыткан. Бир дугаар өгленип турар, 30 хар чедир назылыг аныяк өг-бүлеге бичелиизе-даа ангы өрээлди, а өгленгениниң соонда үш чыл иштинде аныяк өг-бүлеге урут төрүттүнгенде — квартираны бээрин бо беш чылда-ла боттандырып эгелээн.

АЙТЫРЫГ: аныяк өг-бүлеге хууда дузалал ажыл-агый тургузун аарынга дуза көргүзери хоойлуда көрдүнген бе?

Б. Куулар, «Чыраа-Бажы» совхоз.

ХАРЫЫ: СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдың январь 8-те «Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйынга көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалында ындыг дуза көргүзери көрдүнген.

Совхозтарга болгаш күрүнениң өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге аныяк өг-бүлелерге аныяк мал аймаан халаска (ажыл-агыйның акша-хөреңгизи-биле) бээрин болгаш аңаа херек ажыл-агыйжы тудуглар кылырынга дузалажырын чөпшээрээн. Мурнунда тайылбырларда ындыг база-ла аныяк өг-бүлениң бир кежигүнү ол ажыл-агыйда чединиишкинниг ажылдап турар болза, ынчан ону боттандырып болур.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ РАПОРТТАРЫ

БЕРЛИН. Часкы хову ажылдарын кылырынга көдээ ажыл-агый техниказын бүрүн белеткээн дугайында Герман Демократтыг Республиканың механизаторлары рапорттап турар. Германияның Социалистиг чаңгыс ээй партиязының ам болур XI съездизинге алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле республиканың көдээ ишчилери база бир чугула базымны кылган. Машина-трактор парыгын үргүлчү хайгаарап келгени, артык кезектерни ажыктыг кылдыр ажыглааны бүдүрүлге чарыгдалдарын кызырарынга идиглиг болган. МТС-терниң ажылдакчылары бо чылын артык кезектерни бүдүрериниң болгаш катал тургузарының күзели-биле артык кезектер хереглединиң 50 хуузун хандырарын хүлээнген.

Ол чугула эгелээшкинни бүгү чуртта изин-биле деткээнин Берлинде көдээ ажыл-агый техниказының комбинадының директору Л. Ландверкамс чугаалаан. Ындыг эгелээшкинниң ачызында бо чылын бир миллиард марка акшаны, хөй демирни, шойну болгаш алюминийни камнап алыр. Артык кезектерниң 40 ажыг хевирлерин, 20 машина белдирлерин Берлинде комбинаттың бүдүрүлгелеринге бо чылын септээр.

Көдээ ажыл-агый техниказын чөп ажыглаарынга улуг салыышкынны республиканың эртемденнери киирген. Оларның ажылдап кылган диагностика системазы кандыг-даа агрегаттың байдалының дугайында өргежок чугула информацияны дүрген алырын хандырып турар. Техника ажыглалының дугайында чугула медээлерни прибор берип, кылаар чүүлдер чарыгдалын хынап турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

ХАНОЙ. Вьетнамның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралы Дананг хоорайга болган. Бүш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң айтырыгларын чөвүлел хуралга чугаалажып көрген.

Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа, Вьетнам Социалистиг Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези чурттуң үшкү беш чыл планының чылдарында бүзүределдиг темпилер-биле хөгжүп келгенин чөвүлел хуралга демдеглээн. Чурттуң мурнуу девискээринге социалистиг чаартылгаларны калбарткан түңнелинде ону чедип алган. АКШ-ка саттынган колониалдыг ёзу-чурумдан Мурнуу Вьетнамны хостаанындан бээр он чылын амгы үеде бүгү чуртта калбаа-биле демдеглеп турар. Чурттуң мурнуу девискээринде тараачыннарның 60 хуузу кооперацияның оруунга кирген.

Ажыл-агыйны чорударының дептиилгелиг хевирлерин болгаш аргаларын идепкейлиг ажыглааны, боттарының күш-ажылының түңнелдеринге тараачыннарның сонуургалдыын бедиткени, көдээниң ажыл-ишчилерин үлетпүр продукциязы-биле, көдээ ажыл-агый техниказы-биле болгаш калбак херегледиин бараанныры-биле хандырарын сайзырангайжытканы — амгы беш чылда бедик дүжүттүң кол факторлары-дыр. Эрткен чылын дүжүт бедээн болгаш 18 миллион тонна тараа аймаа алдынган.

Көдээ ажыл-агыйны улам ындай хөгжүдеринче угланган тодаргай хемчеглерни чөвүлел хуралдың киржикчилери бадылаан. Экономиктиг чаа районнарны тургузары ол хемчеглерде база көрдүнген.

МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

БРАТИСЛАВА. Чөөн Словакияның Кошице хоорайында металлургия комбинадының социалистиг күш-ажыл бригадалары Совет Эвилелиниң чагыгларын күүседирин шефке алган. Фашизмни чылча шаптыканының болгаш Чехословакияны Совет Армияның хостаанының 40 чылынга алдар кылдыр олар боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган. Янзы-бүрү хемчээлдиг 80 муң тонна каң хоолайларны болгаш 5 муң тонна демир конструкцияларны Совет Эвилелинге хуусаа бетинде чорудуп бээрин социалистиг күш-ажыл бригадалары шиитпирлээн. Ол бүгү кылыгларны бедик шынарлыг кылдыр бүдүрерин олар аазаан.

Социалистиг күш-ажыл бригадаларының патриоттуг, интернационалчы шимчээшкини Словакияга социалистиг чарыштың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдарының чугула фактору болуп турар. Ол бригадаларның хөй нурууну «Чехословак-совет найыралдың коллективи» деп хүндүлүг атты.

Күш-ажылды социалистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегерин хандырган 4 муң ажыг коллективтер амгы үеде патриоттуг шимчээшкинге киржип турар.

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕР ДЭЭШ

УЛАН-БАТОР. Чедиги беш чылды чединиишкинниг доозар, МАРН-ның ам болур XIX съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш улусчу Моолда улам калбарган. Улан-Баторнуң хөм болбаазырадып кылыр болгаш идиктер бүдүрер каттыжыышкынының ажылчыдары социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорун турар. Беш чылдың дөрт чылдарының даалгаларын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен ол мурнакчы коллектив 50 миллион тугрик акшаның продукциязын пландан ажыр бүдүрген.

(СЭТА).

ИРАН-ИРАК МЕСИЛДЕЖИИШКИН

БАГДАД. (СЭТА). Неделя иштинде кадыг-дошкун тулчуушкуннарның соонда ирак-иран фронтуда байдал оожургалдыг апарган. Ирактың кол шериг командылалының дыңнатканы-биле алырга, ирак ужар чүүл сөөлгү хүннерде Жовезе малгажының районунда аткаарлап бар чоруур дайзынга согуушкунну үргүлчүлээн болгаш оон хөй дириг күжүн база техниказын узуткаан боол турар. Ирак самолёттар болгаш вертолёттар бир чүс хире дайынчы ужудуушкуннарны кылгаш, 17 шериг катерлерин узуткаан. Басрадан чөөн талаже районга элээн хөй хемчээлдиг шериг техниказын болгаш боо-чепсектерин хунаап алган. Фронтунуң төп кезээнде дайзынның турушкарын үгер-боолар-биле адары үргүлчүлээн.

Иран үгер-боолар Басраны, Ханакинни, Зурбатияны болгаш өске-даа хоорайларны боолап турган.

Ирак шериг төлээлекчизиниң тускай дыңнадыында бир неделяның иштинде Ховейзе районунга тулчуушкуннарның соонда иран шериглерниң санатпынган чидирип 23 муң кижи болганын чугаалап турар.

НИКОСИЯ. (СЭТА). Иран шериглерниң Ховейзе малгажының районунда 500 дөрбелчин километр шөлге контрольду тургусканын Тегеранның радиозу дыңнаткан. Олар ирак шериглерниң контрольдап турар турушкарны дедир эгидер дээш оралдажыышкыннарын шупту оёттур шапкан.

Ирна (Иран) информация агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, сөөлгү хүннерде Иранның девискээринин кырынга «ийи ирак самолётту дүжур аткан боол турар. Иран үгер-боолар Басра, Ханакин болгаш Мандалы хоорайларда үлетпүр болгаш шериг объектилерин боолаан.» Ирак ужар чүүл иран Хамадан болгаш Абадан хоорайларны атакалаан.

КУВЕЙТ. (СЭТА). Персид мугулдурунуң араб күрүнелериниң кады ажылдажылгазының чөвүлелиниң кежигүнү араб күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң Эр-Рияда болган чөвүлел хуралынга иран-ирак месилдежиишкининиң шыгыыраанынга «дыка сагыш-сыраашкынны» илереткен. Олар араб чазактарны «месилдежиишкинни Иранның болгаш Ирактың-даа хоойлу ёзугаар эргелерин барымдаалавышаан, шын шиитпирлээринче күжениишкин кылырын идепкейжидеринче» кыйгырган. Ол сорулга-биле Кувейттиң премьер-министриниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Сабах Аль-Ахмед Аль-Джабер Ас-Сабахты Багдадче, а Катымшкан араб эмираттарның (КАЭ) даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары Рашид Бен Абдалла Аль-Нуэймини — Тегеранче чорудар деп шиитпирлээн.

ЧАДТА БАЙДАЛ

ЛАГОС. (СЭТА). «Эргежок чугула болган таварылгада» Нджаменаның эрге-чагыргаларының дилээ-биле бодунуң шериглерин кайы-даа үеде Франция Чадче чорударынга белен дээрзин Хисен Хабрениң ёзу-чурумунга бүзүредип мегелээн. Барыын талакы чурттарның Лагоска дипломаттыг медээлерин барымдаалааш, ол дугайын Нигерияның «Дейли стар» солуну дыңнаткан.

Экспертерниң бодалын ёзугаар алырга, Франция бодунуң шериглерин дүрген мобилизастаарынга Африкада эң эки аргаларлыг болуп турар. Париж 24 шак дургузунда муң парашютистерни бүрүн белеткээш, Чадче чорудуп шыдаар аргалыг деп экспертер санап турар. Ийи хонук дургузунда 5 муң шериглерин болгаш офицерлерин база чорудуп шыдаар. «Дейли стар» солуннуң бижээни ёзугаар алырга, ол күштериниң хөй нурууну Төп Африка Республиканың, Габоннуң, Сенегалдың девискээрлеринде турул турар. «Ливияның кыжаныышкынындан» камгалаар дээр хоозун чылдактыг Хабрениң дилээни-биле француз шериглерни Чадче чорудар бодап турар. Африканың ол чуртунуң иштики херектеринге холгаарлап киржиринге Ливияның «кыжаныышкыны» дээр хоозун нүгүлдээшкинин АКШ-тың болгаш Франциянын чагырыкчы бөлүктери ажыглап турар.

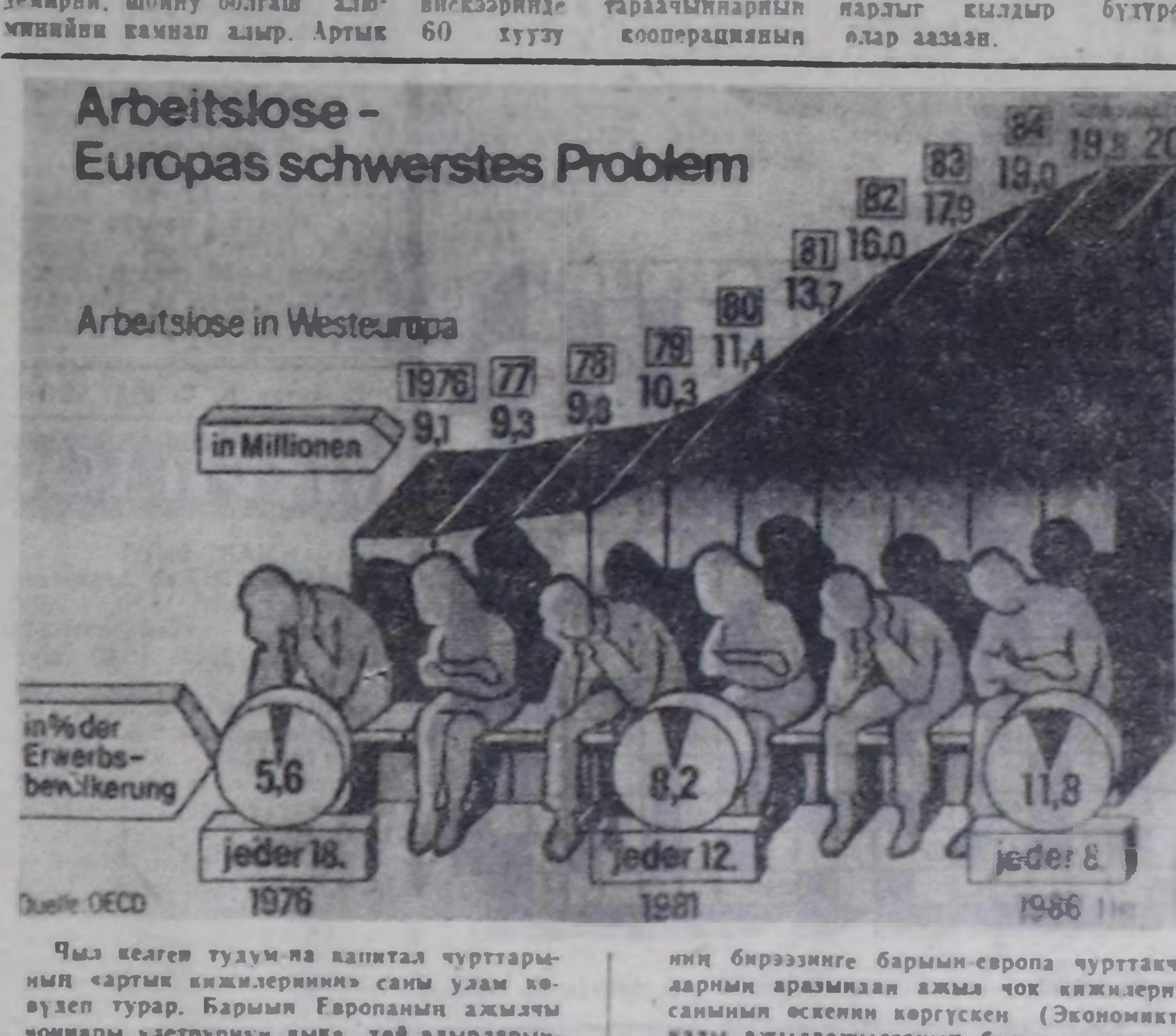

Чыл келген тудум-на капитал чурттарының «артык кижилерниниң» саны улам көвүдеп турар. Барыын Европаның ажылчы чоннары үлетпүрүн дыка хөй алырларында кризистиг болуушкуннарның хамылааш-кыны дээш аар-берге амыдыралга, ядыы-түренги чорукка таваржып турарлар.

ЧУРУКТА: барыын-герман коммунистерниң «Унзере цайт» солунунуң номерлериниң бирээзинге барыын-европа чурттакчыларның аразындан ажыл чок кижилерниң санының өзериин көргүскен (Экономиктиг кады ажылдажылганың болгаш хөгжүлдениң Организациязының (ЭКХО) түңнелдеринге үндезилээш, тургускан) бо диаграмманы парлап үндүрген.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

АКШ-ТА ХООЧУННАР— ДОРАМЧЫЛАЛДА

Вашингтоннуң национал хооруу Арлингтонда бир чевегге дириг чечектер барык-ла кезээде чыдар. Калбак гранитте оюп кааны: «Роберт Томпсон. 1915—1965». Эрге-дужаал-даа, ат-сып-даа чок. Ынчалзажок эрге-дужаалдыг кижилерниңге бодаарга, бо чевегге кижилер хөйү-биле барып турар. Коммунистиг партия талазы-биле эштери, гитлержи фашизмге болгаш япон милитаризмге удур дайыннарга оон-биле кады тулчуп чораан дайын хоочуннары аңаа барып турарлар.

Оон аажок эжи, ам «Политикл афферс» журналдың редакторунуң оралакчызы Лен Левенсоннуң меңээ оон өске документилери-биле кады экеп бергени дайын үезиниң фото-чуруундан бодууя, арганзымаар оол көрүп олурар.

...1943 чылдың январьда Чаа Гвинея ортулук. Япон пулеметтар үзүк-соксаал чокка тарбыдап, солдаттарны тропик аргазынче чаштып кирериинче албадап турган. Америк шериглерниң шавар халдаашкынының чедиишкиниг болуру Кономби хемни кежерин негей берген. А пулемёттар уяларын канчаарыл? Сержант Томпсон бодунуң болалын саналдаан. Хендир-биле оразттынып алгаш, дүне када Кономби хемниң шапкын суунче шурай берген. Хемниң дайзын талакы эринге билдиртпейн үне бергеш, хендириниң ужун быжыглай баглапкан, оон кезээниң солдаттары ол хендирден туттунуп чорааш, кеже бээр ужурлут. Хеңертен хендир үсту берген.

Испанияга интернационалдыг бригаданың составынга тулчуп чоруп турган үезинде-даа ол дедирлениип чанчыкпаан. База катап хендир-биле орааттынып алгаш, чаашкын дег октар сыгайнып турзажок, сержант хемче эштип кирипкен. Чаяан боол окка, айыылга таварышпайн, база катап эштип кеже берген болгаш хендириниң ужун быжыглай баглап каан. Ол хендирни дамчып, оон взводунуң солдаттары шуптузу хемни кеже бергеннер. Кешкен доораан-на Томпсон оларның-биле чоогунда ийи пулемётче атакалаан. Ол от точкаларын узуткааны американнарның улуг шериг күштериниң хемни кежеринге байдалды чиигеткен.

Фашизмге удур солдат болгаш коммунист Р. Томпсон ол маадырлыг чоруу дээш «Шылгарангай ачы-хавыяазы дээш» деп крест-биле —ужур-дузазының талазы-биле АКШ-та ийиги шериг шаңналы-биле шаңнаткан.

Томпсон ышкаш шак ындыг кижилерниң дугайында номнар бижиир ужурлуг. Ындыг турзажок «соок дайынның» оруунче кире берген америк эрге-чагыргалар ындыг маадырларны кара-бажыңнарга чажырып алганнар. Чазакка удур сүлчээ тургускан дээр дугайында эрге-чагыргаларның 1949 чылдагы нүгүлдээшкининиң мегебуруудадышкыны-биле Роберт Томпсон Коммунистиг партияның чамдык өскү ажылдакчылары-биле кады үш чыл дургузунда хоругдалга олурган.

Хосталгаже үнген соонда, Р. Томпсон гуманизм дээш, фашизмге болгаш агрессияга удур шудургу демиселин болуп арткан. Оон чуртталгазы Коммунистиг партияның удуртур органнарынга ажылдар-биле, ажылчыннар-биле ужуражыышкыннар-биле, митингилер-биле, чыскаалдар-биле долдунган. Ам-даа хөйнү кылырын күзеп чораан, ынчалзажок четтикпээн. Ол 1965 чылдың октябрь 15-те мөчээн.

Фашизмге удур кижиге Вашингтоннуң өжээргээр чоруу Томпсон өлген соонда безин илерел турган. Чурттуң чепсектиг күштеринге шериг албаны эрттирген кижи бүрүзү Арлингтон национал хөөрге хөөржүдүрер эргелиг дээр дугайында дүрүм АКШ-та күштүг болуп турар. Томпсоннуң база ындыг эргелиг турганы чугаажок.

Ынчаарга ёзулуг чөрүлдээ харын-на оон эгелээн. Роберт Томпсоннуң сөөгүн Арлингтонга хөөржүдер дугайында бодунуң дилээзинге Сильвия Томпсонуң алган харыызы: «Силерниң ашаанарның сөөгүн национал хөөрге хөөржүдүп болбас дээр дугайында шиитпирни АКШ-тың шериг министри хүлээп алган». «Арлингтонга коммунисти хөөржүдерн — сагышка безин кирбес чүве-дир»—деп АКШ-тың конгрезинге болгаш оон дашкаар-даа «кускуннар» алгыржып турганнар. Пентагоннуң дилээн ёзугаар АКШ-тың юстиция министерствозу ол ойталаашкынны бадыткаар чылдак тыва тыртып алган: «Томпсон чазакка удур сүлчээге киржип турган болганда, оон сөөгүн Арлингтонга хөөржүдер дугайында чугаа турбас».

Ынчалзажок демократтыг хөй-нити аңаа турбаан. Удурланыышкынның чалгыы бүгү чуртка калбара берген. Чөөн күштерге сеткили таарышпас «Нью-Йорк уорлд телеграмм» солун безин мынчаар бижээн: «Р. Томпсоннуң сөөгүнге хамаарыштыр боттарывыстың ажыглаашкынывыс-биле арылбас бужаралды кырывысче боттарывыс-ла төп тырттывыс алдывыс». Түңнелинде Томпсоннуң өнүктерин тиилээн — ону Арлингтонга хөөржүдерин чедип алганнар.

Америк эрге-чагыргаларның коммунистерни канчаар ажылап турары билдингир. Ынчаарга фашизмге удур дайынның коммунист эвес дыка хөй хоочуннары АКШ-та уттундурган ийикле ылгай көрдүрүп каапканнар. Арлингтоннуң калбак гранидн чаңгыс эвес өлүмнүг төөгүнү чугаалап бээр ийик.

АКШ-ка база бир бужар таварылга мырыңай чоокта чаа болган. Эвилелчилер Францияга барып дүжүрүүшкүн кылганының соонда кылган маадырлыг чоруу дээш шаңнаткан «Хүлер медальдың» ээлекчизи, ажыл тыппайн чораан Джесси Карпентерни национал хөөрде хөөржүткен. Ол болза дайын үезинде чаашкын дег дужуп турган октарның адаа-биле элээн каш чүс метр калбак дилиндекти кежир соястап чорааш, балыглатканнарны дайын шөлүнден үндүрүп турган. 40 чыл эрткен соонда Ак бажыңның чүс метр хире чоогунга сооктан чоорту доңуп өлүп калыр мен, менээ кым-даа дуза чедирип келбес деп чүвени Джесси Карпентер мынчаарда билбээн. Ажыл чок чурттаар чери чок артарын ол мынчаарда билбээн.

Америк тускай албан чери АКШ-ка ажыктыг дээш нацист үлгедикчилерни Германиядан сөөртүп аппарган, азырап туруп бээр, оларны аңаа чыргалдыг чурттаарлар, а фашизм-биле демиселге хаш и төп чораан хоокуй боду үге-чаглак чок болу бээр деп чүвени мынчаарда ол бодап-даа шыдавас турган. Ийет, фашизм-биле демисежип чораан кижилер АКШ-тың эрге-чагыргаларынга хүндүткелдиг эвестер. Эрткен чылдың октябрьда солуу үндүрер талазы-биле Скриппс-Говард тресте берген интервьюзунга президент боду Испанияга интернационалдыг бригадаларының составынга тулчуп турган американнарның дугайында мынча дээн: «Ындыг чорукка кижилер болза боттарының турза чогуур талазынга эвес, өске талага туруп алгаш, демисежип турган кижилер-дир».

Ындыг-даа болза өске чурттарның — Вьетнамның, Ливанның, Гренаданың болгаш оон-даа ындай — хосталгазын боттарының сапыктары-биле таптай базып чораашнар ам АКШ-та эрге-чагыргаларның ынак кижилери болу берген. АКШ-тың Вьетнамга хамаарыштыр өнчүк-чөнгээзиниң дыка хөй киржикчилери база хүндүткелдиг байдалда. Вашингтонда оларның тураскаалын тургузуп каан, шак ындыг тураскаал Нью-Йоркка база удавас тургустунар. А фашизмге удур тулчуп чораашнарның тураскаалын кылып турар дээр дугайында амдызында чугаа дыңналбайн турар.

М. КНЯЗЬКОВ,
СЭТА-ның корр.
Нью-Йорк.

Мих. ЗОЩЕНКО.

ЖАНДАРМНАРНЫ КАЖАРЛАПКАНЫ

Лениниң хары чээрби алды турда-ла, ол суураглыг революсчу апарган, ол дээш хаанныг чазак оон дыка-ла сестир турган.

Ынчангаш, хаан Ленинни кара-бажыңга олуртуп каарын дужааган. Владимир Ильич кара-бажыңга он дөрт ай дургузунда олуруп келген.

Оон соонда жандармнар ону Сибирьже шөлүпкен. Сибирьге Ленин үш чыл чурттаан.

Ол ээнзиргей сууржугашка чурттап турган. Ол тайга черде суурда эки чүве база чок. Оон чаны-биле Шушь деп хемчигеш агып бадып чыткан. Ында арга-ыяш безин узун эвес.

Ындыг ээн черже шөлүткени дээш Владимир Ильич муңгаравааан. Ол аңаа дыка хөй ажылдап, революсчу номнар бижип, тараачыннар-биле чугаалажып, оларга арга-сүме берип турган.

Хостуг үезинде Ленин анчы ыды Женьканы эдертипкеш аңнап чоруптар, чамдыкта сугга эштир, шыдыраа ойнаар турган. Шыдыраазы ол чөвүрээлен боду тергиин эки кылдыр чазап алган.

Шак ынчаар үе билдирбейн эртип турган. Үш чыл эрткени безин эскертинмээн. Шөлүлгениң хуусаазы төнүп орган.

Революсчу ажылды уламчылаары-биле кайыже чорупса экил деп, Ленин боданып эгелээн.

Шөлүлгениң хуусаазы төнер чедип орда, оон чурттап турганы бажыңчыгажынга хаанның жандармнары чедип келгеннер. Олар:

— Мындыг-дыр. Ам силерниң үжээр бис. Бир эвес хаан чазактың хоруп турар чүвези тывылза, болганыңар ол. Ынчаг хостаалыр орнунга бо ээн суурга база-ла үштен эвээш эвес хуусаа иштинде артып каар силер.

А Ленинге хоругдулуг номнар болгаш революсчу документилер бар турган. Ол номнар болгаш документилер ном шкавынга чыткан-дыр.

Бир чоон, эрин салдыг жандарм ажык аксынга турувуткан, ол улуг аа кирбес, кынмыдаа үндүрбес дээн турул алган. А өскези, база-ла эрин салдыг, чолдак сынныг жандармның кажызы медээжок, ол өрээлде кезип, хамык чүве бакылап чоруп турган.

Ол столду көрген, комодту үзээн, печканың-даа бакылааш, оон туржук оруун адаанге безин чалгааравайн үнгеп кирген, мында чүү чыдар эвес деп сонуургаары ол.

Оон ол ном шкавынга чедип келген.

— Мында чүү барыл?—деп айтырган.

Ленин турган:

— Шкафта мээң номнарым бар — деп харыылаан.

Жандарм:

— Ам силерниң номнарыңарны көргеш, ында чүү барын сонуургаар кижи мен— диген.

Шкафтың чанынга турупташ, жандарм кайызын хынап эгелээрин боданып эгелээн: үстүнден бе, адаандан бе? А Лениниң кадайы, Надежда Константиновна Крупская база боданып турган: «Ол үстүкү полкалардан үжеп эгелээр болза. Бир эвес оон эгелээр болза, ол туруп могаптар ийик, ынчангаш, сөөлгү полканы хынавайн баар. Бир эвес адаандан эгелээр болза, дыка-ла багай болур, ол полкада өске номнар-биле кады хоругдулуг номнар бар болгай».

Ленин база жандармче көрбүшаан, ол дугайын бодап турган.

Хенертен Ленин хүлүмзүрүй каапкаш, сандай алгаш, ону шкаф чанынга тургускаш, жандармга мынча дээн:

— Силерниң дурт-сынынар бичежек-тир, халбактанып турарының орнунга моон кырынга тура кааптынар.

Чолдак сынныг, эрин салдыг жандарм революсчунуң ол экииргээнге элдепсингеш, четтиргенин илереткеш, сандай кырынче үне берген. Бир-тээ сандай кырынче үне бергенде, хыналданы үстүкү полкадан эгелээр апаар. А Ленинге херек-ле чүве ол.

Жандармче көрбүшаан, Владимир Ильич хүлүмзүрүп турган. Ленин бодунуң күзелин чедип алган боорга, Крупская база хүлүмзүрээн.

Жандарм үстүкү полкада номнарны чиндип, эгелерни ноччуп турган. А үе-ле шыңгайып бар чораан. Номнар эмгежик. Үш шак дургузунда жандарм чүгле дөрт полка хынап четтикен.

Бешки полканы жандарм чүгүрүк көрүп кирипкен. Эжик аксында турар семис жандарм үлүг тывып, хынмап эгелээн. Оон харын-даа эжиинге мынча дей берген:

— Үжээшкин-даа үр апарды. Тургуз, аштай бердим.

— Ам чемнениш чоруур бис. Сөөлгү полка артып калды. Мында-даа чүве чок боор, бүгү шкафта чүү-даа чок ышкажыл.

Семиси турган:

— Оларда чүү-даа чогу билдингир ышкажыл. Чемненип чорупталы—диген.

Адакы полканы барык көрбейн-даа, чолдак жандарм Ленинге мынча дээн:

— Хоругдуг чүве силерде чок ышкажыл. Байырлыг.

Ол сестерни чугаалааш, жандармнар чорупкан.

Оларның эжии хагдынга бээрге, жандармнарны ынчаар кажарлапканынга сеткил ханган Владимир Ильич биле Крупская олар дыка-ла каттырышканнар.

ХОЛДАРЫМ

Дарган болуп маска тудуп,
Тайбың ажыл чепсээн кылгаш,
Мөчек-мөчек шыңганнарыг
Мөге-шыырак болган холдарым.
Туруглар дег бедип үнген
Туңгаарга туйбу сачып—
Авам, ачам даштыргаан
Ажылчын мээн холдарымны.
Чалмы назын урап ырын
Чадаганга хөгжип ойнаар —
Чүден эргим хайыралыг
Чүзү эвгир холдарымны.

Тожу. О. ДЕЛГЕР-ООЛ.

ШЫН ТЫПКАН

Февраль 2-де үнген № 28 «Шын» солунда парлаан тывызыктарны Барыын-Хемчик районнуң Хөндергейден Орлан Моңгуш шуптузун шын тыпкан. Оон чорутхан харыылары бо: тывызык, хомус, буттар болгаш холдар, дилги биле көгаш, хүн херели, челээш, хаак чуралы.

ТЕАТР

Март 23. «СӨӨЛГҮ ХҮНҮ КЕЛГЕНДЕ» В. Распутин. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 19 шакта.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

МААДЫРЛАР БИСТИҢ АРАВЫСТА

Ынчан Василий 16-лыг турган. Хакасияның эзимзиргей тайгаларында Вернемыльскийниң алдын тывыжынга ажылдап турган оол алдазы Грязев Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринде-ле фронтуже чорупкан. А бир чыл эрткенде Ленинград чоогунга тулчуушкун үезинде ол «эс чок читкен» деп кажыдалдыг дыңнадыг оларның бажыңының эжиин соктап келген. Өг-бүлеге таварышкан аар ажыг-шүжүгүң чиигедирин оралдажып, элээди оол Вася алдын казып тывар черге шыдаар шаа-биле ажылдап эгелээн. Чоорту-ла ол күш-шыдал кирип, шору эр апарган.

Ыраккы бо суурга чурттап турган Василийден улуг назылыг оон өөрү оолдарының баштай кандыг-бир шериг сургуулунга өөренип алгаш, фронтуже чоруп турары оон сагыш-сеткилин амыратпастаан. Ол дугайын авазынга чугаалаарга, оозу ынаксавас. Ынчалзажок авазынга-даа мыттавайн ол Кара-Тус районнуң шериг комиссарлады-нга чедип келген. Аңаа назы догуй берген майор оңу хүлээп алгаш, оон сес бүрүзүн кижээнгейлиг дыңнап олура:

— Харың каш чыл? —деп, айтырган.

— Он сес.

— А документиде чүге он чеди дээнил?

— Ажырбас, баштай кайы-бир черге шериг эртемин өөренип турумда-ла он сес чеде бээр.

— Дурт-сынык мага-боду база шоолуг эвес кижи-ле-дир сен.

— Фронтуже чорууруп чер-ле чөпшээрел көрүнер. Тулчуушкун шөлүнге өлүрткен ачамның өжээнин негээр ужурлуг мен — дээш, Василий салдыкпайн олурупкан. Майор олче чиге көргеш, үр-ле бодап олурган. Чогум-на ынчап, 1942 чылда, аныяк оолду шериг ужар чүүлүнүң бичие специалистерин белеткээр курсче чорудар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Урал чоогунга турган ынаныг школага самолётка адыгжы-радист кылдыр оон өөренип эрткен үези нарын-даа, берге-даа болган. Маңаа теоретиктиг билиглерни өөренири-биле кады, ол ёзулуг дайынчы дадыгылганы эрткен. Хүндүс-даа, дүне-даа бедик дээрден парашюттуг он-он шураашкыннарны кылып, самолёттан пулемёт-биле боолаарының, радио-биле харылзаа туударының, бомба октаарының, чурук тырттырарының нарын аргаларын өөрү-биле кады ол шудургу шиңгээдип ап турган, адыгжы-радист мергежилди, сержант дужаалды чедип алган...

Үр үеде кожа чурттап келген болгаш өй-өйде оон-биле аажок хөөрешкилээр бис. Бир катап ооң бажыңынга олура, кончуг аныяанда сержант хептиг чуруун эскерип кагдым. Кажан, каяа ону тырттырганын сонуурган айтырдым.

— Бо болза 1943 чылдың күзүнүнде чүве. Баштайгы агаар тулчуушкунунче кирериниң бүдүүзүнде тырттырган чуруум-дур ийин—дей-дир. Мен улам хандыкып:

— Кажан, каяа ирги?—деп, ылавылададым. Ол мынчаар чугаалай-дыр:

— Ноябрьның шык, сооксумаар ол хүнү ам-даа караамга көстүп кээр. Ынчан Днепрни кежер дээш тулчуушкуннар онза нарын, берге болган: черге-даа, хем кырынга-даа үгер-боолар ның күчүлүг адымышкыннары, бомбаларның частымышкыннары диңмирээр. «Ил-2» деп шуурганчи самолёттарлыг ужар чүүл полугунуң мурнунга Днепрни кежер шериглерни-бисти, техниканы агаардан камгалаар, оларны деткип, дузалаар сорулгалы салган. Ужудукчу лейтенант Виктор Решетняк-биле ынчан бирги звеноның составынга киргеш агаарже көдүрлүп үндүвүс. Баштай оожум ышкаш сагындырган. Удаваанда фашистер ырактыы үгер-боо-биле бисче боолап эгелээн, «Мессершмиттер» база халдаан. Сүртенчиг-ле болган, ол-бо ужудуп, адып боолап турувуста чер-дээр агарадаар. Звено деминг хөделгениниден дайзынның самолёттарының чамдызы дүжүр аттырган, өскелери дезипкен. Бистиниден база-ла каражы-когарал бар болган.

Ынчан Виктор биле Василийниң самолёду пулемёт-биле, чиик бомбалар болгаш реактивтиг чепсектер-биле чепсеглентен турган.

— Баштайгы агаар тулчуушкунунга кирипкен соонда, сүртээри-даа шуут уттундурар. Мээң ужудукчум Виктор Решетняк дендии эрес-дидим, черле коргар чүрек чок кижи чүве. Оон соонда база бир ужудуушкун үезинде шоолуг бедивейн, хемни кежип турган солдат өөрүвүстү, бүгү-ле чүүлдерни, адышта дег, көрүп чордувус. Удаваанда дайынчы звено-биле дайзынның туружунче хөвертен халдааш, оларны чуура берипкен бис. Бистиң самолёттарывыс фрицтерниң кырынче көстүп кээрге олар «кара өлүм» дижир турган.

Решетняк-биле Василий Грязев Днепрден эгелээш Берлинге чедир өске өөрү биле берге, айыылдыг даалгаларны күүседип, чүс хире дайынчы ужудуушкуннарны кылган. Висла-биле Одерни кежери дээш, Сандомир, Познань, Варшава болгаш өске-даа хоорайларны хостажыр дээш кадыг-дошкун улуг-улуг агаар тулчуушкуннарынга олар киришкеннер. Ынчан олар самолёдун үрей аттырып, шуут бергеден кээрге, болдунмас хире черге ону хондуруп, кандыг бергелерге таварышпаан дээр!

— Бир катап үш самолёттуг звено-биле разведкага чорувуста самолёдувустуң үс насозун ок өттүр дээпкенде, дыка бергедээн бис,—деп, ол сактып чугаалаар. Ол таварылга Польшаны хостап турда болган.

— Айыттынган дөрбелчинге ийи дугаарында чедип кээривиске дайзыннар бисти эскерип каан, баштай командирниң машиназын боолаан, оон ыш бурунгайнып чорда-ла, ол бистиң фронтувуң чоогунга хонупкан болган. А бистиниң кывар, чаар чүүлү төнүп, аажок кудулап бадып, бергелеп чорза-даа, аэродромга канчап-чоон чедип келген бис. А ынчалзажок сорулга күүсеттинген, дайзынның мөөңнеттинген кужуунуң кырынче бомбаларны октап, оларны чурукка тыртпырып ап четтигипкен бис.

Бир эвес санап даңзылаан чүве болза, ынча хөй дайынчы ужудуушкуннар үезинде олар дайзынның он-он от точкаларын, чүс-чүс солдаттарын болгаш офицерлерин узуткап чок кылган, элээн каң-дидикчы самолёттарны дүжүр аткан. Улуг хоорайларга агаар тулчуушкунунга киржири онза берге. Дайын доостур чыгай бергенде, Берлинге агаарга тулчуп турган, амы-тын кылдыг кырындан үнгенин Василий Васильевич Грязев кажан-даа утпас.

— Бомбалаары-биле айтынган дөрбелчинниң ындыг хоорайгы тын алыры бедии берге. Бис ону баштай тыппайн, катап ужудуп тып алдывыс, оон бомбаларны кывар чүүл складтарынче октаан бис. «Мессершмитт» уткуштур келгеш, боолап эгелээн. Кончут дүрген булут аразынче киргеш, ажырбаан бис. Ынчалзажок ол бисти сүрбүшаан. Виктор дээрге агаарга мастер кижи-ле болгай. Канчангаш-ла бир көөрүмге «мессершмитт» бажы булут аразындан бо көстүп келди. Ылап хараалдааш, пулемёттуң мажызын баскылаптарымга, ол өрттенгеш хоорай кыдыынче барып дүшкен.

Барыын чүкке дайын доозулган соонда, Василий Васильевич Грязев Чөөн чукке милитаристиг Японияны чылча шаварынга база эрес-шудургу киришкен. Ийи дайынга киришкен адыгжы-радистиң эрес-дидим маадырлыг чоруун Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Оон хөрээн ийи Кызыл Сылдыс орденнери, Ада-чурт дайыны орденинин ийи чергези, он хире дайынчы медальдар каастап чоруур.

С. ШОЙГУ.

КИЖИНИҢ ХУУДА АДЫ

Эр кижиниң хууда ады
Эстип читпес эртине-дир.
Чүс-чүс чылда төрел дамчыыр
Чүрек олу, сүлдезин-дир.
Төрүттүнген бичи чашка
Төре херээ салымны бээр.
Ада, ие күзелинден
Адын алып, бөрээн алгаар.
Эр кижиниң алдар адын
Эртеми оруун, келир хүнүн—
Салымының хемчээн ажыр
Чалаамга-даа сиилбиттирер.

Ажы бодунуң аки дээрези—
Төөгү дамчаан өөө чагыы.
Төрээн чурттуң кыйгы-ла-дыр.
Эр кижиниң үстүг ады
Эртинеэстин эртин үрер —
Хүнче чүткээн чечек ышкаш,
Кужел болган кежээн-дир.
Чоннуң ийзын, черниң ийин,
Чоргаардаан калагалдап —
Курбустуга пооланы ышкаш
Хууда атта чыргыкы бар.

А. АРАПЧОР.

Эки чаңчылды эдерер

АРАГА ИШПЕС КУДА

Бир азербайджан суурда ындыг. Элдептиг аа? Бо айтырыгны дөмей-ле салып дээрзин билип ор мен. Ындыг ужур чок, ындыг кажан-даа болбас! Дыка хөй кижилерниң болдулы ол.

Ам каргаар, бүзүредири-биле ол куда дугайын бижип көрээл. Чалыг сестерлиг чалалгазын алгаш, Закаталы деп районнуң төвүнден беш хире километр черде турар Алиабад деп суурже далажыптым.

Районнуң төвүнге черле бергеде, партия райкомунуң бирги секретары Н. Б. Абдурахманова ужурашты.

— Алиабадче кежээ баар бис. Ынчалза-даа бүгү суур, бүгү район билбес чүве болбас, оон кандыг куда дээр бодан. Чаңчыл-дыр. Кемчүс танывазы кижилерге чалалга бээр база. Силерге чорупкан ышкажыл — Йлдар Багирович тайылбырлаан-дыр.

Алиабадтан келген чалалгада мынча дээн: салыны Лейла Джавадова-биле тракторист Шабан Ахмедов бистер «москваада» (кеп-дир мен Айны), «танник ат-бүдениң кудазынга Ильич аттыг колхозка моорлап кээп, бедик хүндүнү көргүзерин диледивис».

Секретарь шагынче көргеш, туруп келди:

— Шак четкен-дир. Чалалгада чеди шакта деп тода айыткан болгай.

Чоруп ор бис. Бистиң «Нивавыс» чүүл-бүрү өңнүг «Жигулилер», «Москвичилер» аразында барды. Эң бажында кожаалар куржалган «Волга» туттуп бар чыдар.

[illegible]

...хүлүмзүрдү. Эң үнелиг белек ол ышкаш болду. Ийет, думаалай биле дугдээжкин билектерин санаваска. Шааңдагы чөөн чуктуң алдарлыг хевистери-даа, «Жигули»-даа чогул. Белектер хөй болган, шын харын, ынчалза-даа бүгү чүве өйүнде-тавында. Лейла биле Шабан ажылдап алган акшаның үнезин билирлер. Аалчылар — база-ла. Хамык ужур белекте-даа эвес—«кижи-ле эки болза» — азербайджаннар база-ла ол олчаан чугаалаар боор-тур.

Столдарны майгын доорадыр салган, кижилер чаңгыс талазынга орар, таныштып, хөглеп тураарлары көөр дээш. Дорже ашут—ыраажы бадды. Холуңда—саз. Улус шимээн барган. Кол чүүл эгеледи деп билип кагдым.

Ашут ырлап эгеледи. [illegible]

Аалга уламчылаашкын тур. [illegible]

Бүгү-иштиг шайлаашкын эгеледи. Ниити чугаа кутгулду. Майгыны ортузунда таңцычылар болгаш ыраажылар маргылдажып турар. Олар хөй болган тудум, куда хөглүг...

Таптыг-ла он шакта хөгжүм соксаар. Аалчылар тарап чанар. Кандыг-даа куда үш шак иштинде болур, ол четтир. Ынчалза-даа ону улус сактып чоруур.

В. СИНИЦИН.
«СЕЛЬСКАЯ ЖИЗНЬ» солундан.

ПАРИЖКЕ АЯН ТУТКАН

Тыва АССР-ның культуразының алдарлыг ажылдакчызы Эрес-оол Куулар музыка урам чүүлдүң делегей фестивалынга киришкеш келген. Париж, Женева, Флоренция, Милан хоорайларның чурттакчыларынга ол аян туткан. Чаңчыл келгеш ол төрээн совхозунуң ажыл-ишчилеринге бодунуң көрген чүүлдерин дугайында сонуургаткан. Ам бо хүннерде Эрес-оол Куулар Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан урам чогаадылга фестивалынга киржиринге белеткенип турар.

ЧУРУКТА: Э. Ч. Куулар чаңгыс чер чурттуг бот-тывызыктар артистер-биле белеткел үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КРОССВОРД

Доора дургаар: 1. Арыглаан тарааның кудуку сорту. 6. Шериг эрге-дужаал. 10. Улуг-Хемде арт. 11. Куш. 12. Тывада хем. 13. Күш-күчү илереди. 14. Африкада күрүне. 15. Кижиге эрттирер өрээл. 16. Тыва ат. 19. ССРЭ-де хоорай. 22. Меңги кужу. 23. Оон-Тогаашка арын чажырып кедер эт (Чоолада). 25. Совет чогаалчы. 27. Хем аймаа. 28. Француз чогаалчы. 29. Викторияның чериндe чартык ортулук. 30. Аңчыгаш. 35. Чылдың бир айы. 36. Спорт херексели. 38. Тыва чем. 39. Үрер хөгжүм херексели. 43. Тывага партизан отрядының командири. 47. Аян-чорукчу Арсеньевтиң ынак өңнүү. 48. Далай ортулуу. 49. Европада күрүне төвү. 50. Демирниң хоралыг дайзыны. 51. Быжаа баглаар херексел. 52. Балыкада найыралыг сылык. 53. Азияда эң соок. 54. Далай балыы.

Удун дургаар: 1. Бедуун кезинчи. 2. Совет цирк артизи. 3. Автомашинаның от удекчи. 4. Кат бору. 5. Мал ажылдыг кижи. 6. Билет садып алыр чер. 7. Хем кежер херексел. 8. Совет космонавт. 9. Африкада хем. 17. Теве малдың бир ады. 18. Өг херексели. 20. Тывада хем. 21. Азияда күрүне. 22. Далай ортулуу. 23. Тарылга шөлү. 24. Чөөн Сибирьде хоорай. 26. Европада хем. 31. Мотоцикл маркасы. 32. Дезинфекция кылыр эм. 33. Суксун. 34. Хаяатты дайынының маадыры. 39. Японияда хоорай. 40. «Каң канчап катканыл» деп номнуң маадыры. 41. Совет Эвилелинде ГЭС. 42. Бойдус болуушкуну. 43. Тыва чем. 44. Чаа Зеландияда бөлүк ортулуктарның ийиги ады. 45. Идер терге. 46. Совет Эвилелинде улуг хем.

О. ТАС-ООЛ тургускан.

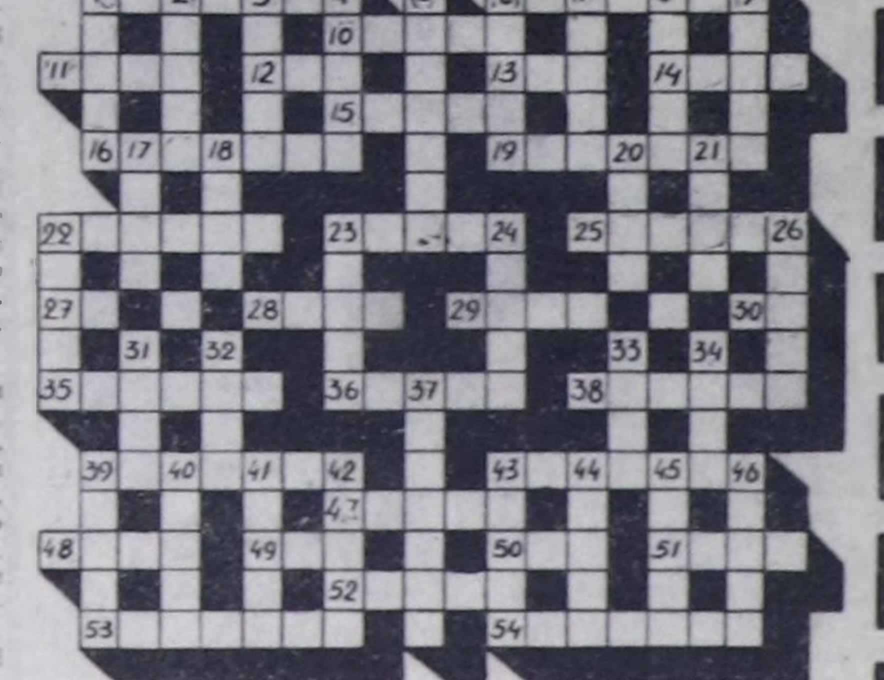

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ

Хөгжүм-шии театрынга

23-те. В. Распутинниң «Сөөлгү хүнү келгенде» деп шиизи. Эгелээри 19 шакта.

24-те. Школачыларның хөгжүм байырлалы. Эгелээри 18 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

23, 24-те. Аныяктарга дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19.30.

«Колос» Культура бажыңынга

Үлетпүр бүдүрүлге болгаш албан черлериниң, организацияларның коллективтериниң Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан урам чүүл көрүлдезе. Эгелээри эртенгиниң 10 шакта.

«Моңгүлек» гостиницазының залынга

24-те. Республика районнарының хөгжүм коллективтериниң концерти. Эгелээри 14 шакта.

Республиканың кышкы спартакиадазының ГТО комплекизинге түңнел оюннары.

23-те. ДОСААФ-тың тиринге боолаарга маргылдаазы. Эгелээри 7—9 шакта.

«Тайга» станциязынга хаак маргылдаазы. Эгелээри 11 шакта.

Март 24-те. «Херел» спорт-залынга гимнастика мергежилгелеринге маргылдаа. Эгелээри 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

МАРТ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Стратегия победы». Док. телефильмниң 2-ги сериязы — «Грозное лето». 10.10 — Улам хөй эки бараан-нар дээш. 10.40 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 12.10 — Чаа док. телефильм. 12.40 — Политиктиг ыры концерти. 13.30 — «Өг-бүле болгаш школа». 14.00 — Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның делегей фестивалы— «Радуга». (БУР). 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — В. И. Ленин. Амыдыралының арыннарындан. Хөй сериялыг телефильм: «Симбирская трилогия. (1870—1977). 3-кү фильм — «Тяжелые времена». 15.45 — «Дем каттыштырылгазы». 16.15 — Мультфильм. 16.45 — «Билдиңгир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 17.50 — Концерт. 18.45 — Политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхинниң беседазы. 18.55 — Күрүнениң Кубань казак хорунуң концерти. 19.30 — «Полудённый вор». Урап-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги кезээ. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 —«Полудённый вор». Урап-чечен телефильмниң 2-ги кезээ.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза (Күш-культурҗуларга сүмелер). 8.30 —Концерт. 9.00 — Уругларга аңчыгаштар дугайында. 9.30 — Калуганың тудуглары. 9.50 — Док. телефильм. 10.10 — «Эртенги почта». 10.40 — Спидвейге делегей чемпионады. 11.25— Украин телестудиязының программазы. 12.10 — Фильм-концерт. 12.40 — Метеорология хүнүнге уткуштур дамчыдылга. 13.15 — Аныяктарга спортчу дамчыдылга. 14.25—Концерт. 16.40— «Камера делегейни тырттырып тур». 17.40 — Чогаалчы Чабуа Амиреджибиниң дугайында дамчыдылга. 18.40 — «Аян-чорукчулар клуву». 19.40 —Делегейде болуушкуннар дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 —22.35—Музыка дугайы.

АГААР

Республиканы болгаш Кызылга хүнне хаттың күжү секундада 18—23 метр чедер.

Дүне 8—13 градус, чамдык районнарга 15—20 градус соор. Хүндүс 1 градус чылыгдан 4 градус соок, чамдык черлерге 5—10 градус соор.

Кызылга дүне 11—13 градус соор, хүндүс 1 градус чылыгдан 1 чедир соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «У призраков в плену» 9.30, 13.10, 20.30 (узаткан). «Спортлото-85» 11.20, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 9.20, 12.40, «Морис из афишной тумбы» 11.10, «Три брата» (2 сериялыг) 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Долг в любви» 14.20, 18.20, «Виринея» 16.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Конец агента» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарьның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 7-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларның 2-27-41, бугалтерияның 2-12-4', солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3074.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00475

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 70 (12760) | 1985 чылдың март 24, воскресенье | 1925 чылда үнезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

МОССОВЕТТИҢ КЕЗЭЭДЕ ДЕПУТАДЫ

Москва Совединиң чаа чыыш бүрүзүнүң эгезинде чаагай чаңчыл ёзугаар депутаттың № 1 шиижилгазын Владимир Ильич Ленинниң адынга бижип турар. Моссоветтиң он тоску чыыжының күүскомунуң баштайгы хуралынга ленинчи мандатка байырлыг бижиишкин март 22-де болган. Партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак 1918 чылдың мартта Москвага көжүп келген үеден соңгаар Владимир Ильич Ленин Москва Совединиң кезээде депутаты болуп келген. Аңгы-аңгы үелерде найысылалдың янзы-бүрү бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң ажылчы чоннарының коллективтери Моссоветке ол төлээлеп турган.

В. И. Ленинниң депутат ажыл-чорудулгазы — партияны болгаш күрүнени удуртур талазы-биле ооң кайгамчык улуг ажылының түдүш кезээ болган.

Найысылалдың бүгү ажылчы чоннарының бир эп-сеткилдиг күзели Москва Совединиң эвылчег чок пленуму 1924 чылдың февраль 7-де илергейлевишаан, революцияның баштыңчызынга тураскаал болдуруп, мынчаар доктаатпан: «Москваның ажылчы чоннарының депутаты кылдыр В. И. Ленинни Моссовет кежигүннериниң даңзызынга кезээде арттырар... Владимир Ильичиге тывыскан № 1 кежигүн билединиң Советтиң соңгуткан өске депутаттарынга моон соңгаар тывыспас».

Күүскомнуң чап-чаа болган хуралынга ол чаңчылдың кайгамчык хаңы утказын онзалап демдеглеп турган. Москва Совединиң ажыл-чорудулгазының үндезини улусчу эрге-чагырга органнарының ажылының ленинчи принциптери болуп, социалистиг демократияны калбаа-биле болгаш бүгү талалыг хөгжүдериниң дугайында баштыңчының чагыгларын боттандырып турар.

Ажылчы чоннарның дугайында сагыш салыышкынын бүгү ажылының кол чүүлү кылдыр тургузарынга депутаттарны Ленин өөредип чораан. Ооң эң чырыткылаңчак үлегер-чижээ Ильичиниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы болуп турган.

Москва хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Социалистиг интернационалдың чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле Консультативтиг чөвүлели-биле
М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Социалистиг интернационалдың чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле Консультативтиг чөвүлели-биле СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң ужуражыышкыны март 22-де Кремльге болган. Консультативтиг чөвүлелдиң составынга кирип турарлар:

Калеви Сорса — Социнтерниң оралакчы даргазы, чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле Консультативтиг чөвүлелдиң даргазы. Пентти Вяянянен — Социалистиг интернационалдың чиигие секретары. Вальтер Хаккер (Австрия) — Социнтерниң чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле Консультативтиг чөвүлелиниң секретары. Робин Сирс (Канада) — Социалистиг интернационалдың чиигие секретарының оралакчызы. Дженни Литл — Великобританияның лейбористиг партиязының делегей айтырыгларының талазы-биле секретары. Андреас фон Бюлов — Германияның Социал-демократтыг партиязының баштаар черинин чанында айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле комиссиязының даргазы. Хейнрик Бухбиндер — Швейцарияның Социал-демократтыг партиязының айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле комиссиязының даргазы. Тасито Татэбаяси — Японияның Социалистиг партиязының ТК-зының кежигүнү. Франсуа Гезмент — Францууң социалистиг партиязының төлээлекчизи. Антонио Гарсия Пагаи — Испан социалистиг ажылчын партиязының төлээлекчизи, испан парламентиниң депутаттар палатазының даштыкы политиктиг комиссиязының болгаш камгалал айтырыгларының талазы-биле комиссиязының кежигүнү. Сатико Тагути — Японияның демократтыг социализм партиязының делегей бюрозунуң секретары, даштыкы политиктиг комиссиязының кежигүнү. Лаури Кангас — Финляндияның социал-демократтыг партиязының делегей айтырыгларының талазы-биле секретары. Аллан Росас — Финляндияның Социал-демократтыг партиязының чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле эксперти. Риитта Корхонен — «Суомен Сосиали-демократи» солунунуң редакторy.

Болган беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев киришкен.

СЭКП ТК-ның Чиигиие секретарынга соңгутканы-биле холбаштыр М. С. Горбачевка К. Сорса байыр чедирген. Боо-чепсектиң эндере бүдүрүүшкүнүн кызыгаарлаарының болгаш соксадырының айтырыгларын шиитпирлээриниң эргежаажыктарынга дүүштүр Чөвүлелдиң ажыл-чорудулгазының дугайында К. Сорса информастап таныштырган. Москвага ужуражыышкыннарның соолунде Консультативтиг чөвүлел америк администрацияның төлээлекчилери-биле беседалар кылыры-биле Вашингтонга баарын ол дыңнаткан. Социалистиг интернационалда кирип турар партиялар, делегейде байдалга, ылангыя боо-чепсектерниң соксаал чокка эндере бүдүртүнүп турарынга холбаштыр сеткил хөвүрээшкинин илергейлеп турар. Социнтерниң Консультативтиг чөвүлели ылангыя космос делгемин милитаризастаарынга удур туржуп турар. Боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн чүгле кызыгаарлаар эвес, харын-даа ону соксадыр дээш болдунар-ла бүгү күженишкиннерни Совет Эвилели Каттышкан Штаттар-биле кады кылыр дээрзинге идегел илергейлеттинген. Социнтернге кирип турар социалистиг болгаш социал-демократтыг партиялар анаа идегел кылыр дээрзин К. Сорса медеглээн. Боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн кызыгаарлаарының айтырыы чүгле ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка эвес, харын-даа бүгү кижи төрелгетенге хамааржып турар дээрзин К. Сорса демдеглевишаан, бо херекке салыышкынын биче чурттар, нейтралдыг болгаш кандаа-даа каттышпас күрүнелер киирер хүлээлгелиг болгаш киирип шыдаар-даа ужурлуг деп чугаалаан. Ядролуг халапче тайгактап кирииишкинниң соксадыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылзын деп күзелди Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарының киржикчилериниң адресинге илергейлээн 1985 чыл — боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн кынныктырбас сорулга-биле болдунар бүгү-ле чүүлдер кылдынган турар ужурлуг шиитпирлиг чыл-дыр деп, К. Сорса онзалап демдеглээн. Консультативтиг чөвүлелди Москвага хүлээп алганы болгаш болган үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннар дээш СЭКП-ниң удуртулгазынга өөрүп четтиришкиинин К. Сорса чугаазының түңнелинде илергейлээн.

СЭКП-ниң, Совет күрүнениң даштыкы политиктиг угланыышкыны өскерлиш чок артып турар, ол дугайы СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунга бадыткаттынган деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Совет Эвилели тайбыңның болгаш депшилгениң угланыышкыны-биле чайгылыш чок чоруур апаар.

Делегейде эң-не дүвүренчиг байдалдың тургустунганын ужуражыышкынның үезинде демдеглээн. Ядролуг дайынның кыжанылыышкынын угладыр турар. Боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн ам соксатпас болза, ол эндере бүдүрүүшкүн шынар талазы-биле чаа чадаже шилчий берип болур, ынчаарда контрольга чагыртпас болуушкуннар эгелей бээр. Делегейге идегежир чорукту божаңнадырынче, удур туржуушкунун бүгү угланыышкыннарга чидиглендиреринче угланган өжегерээн хөделиишкиннер байдалды нарыыдадып турар. Дайын кыжанылыышкыннарын кылып, амгы делегейниң боттуг чүүлдери кым бир кижилерге чүгле күзенчиг эвес боорга, хамааржыпас күрүнелерниң херектеринге ажыы-биле холгаарлап киржип турар.

Боо-чепсектерниң айыылдыг эндере бүдүрүүшкүнүн соксадырын, дайын кыжанылыышкынын узуткаарын бүгү делегейниң тайбыңга ынак хөй-ниитизи негеп турар. Ооң-биле холбаштыр, улуг идегелдерни Женевада чаа эгелээн совет-америк чугаалажыышкыннарга угландырып турар.

Совет-америк кады кылган медеглелде бижиттингени ышкаш, боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн космоска болдурбазынче, ону черге соксадырынче, ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш кызырарынче, стратегия талазы-биле чогумчалыг байдалды быжыглаарынче угланган дээштиг дугуржулгаларны ажылдап кылыры ол чугаалажыышкыннарның кол сорулгазы болганы принципиалдыг ужур-дузалыг болуп турар. Талаларның бодалын ёзугаар алырга, чугаалажыышкыннар ядролуг чепсекти бүгү чер болгаңга бүрүн узуткаарынга чедирер ужурлуг.

Женевада чугаалажыышкыннарга дептиилге болгаш оларның түңнелдиг болуру чугаалажыышкыннарга көөр чүүлдериң болгаш шиитпирлээр сорулгаларның дугайында чедип алдынган дугуржулганы ийи талалар ооң бүгү кезектеринге чайгылыш чокка барымдаалаарындан хамыктын мурнуда хамааржыр апаар деп, М. С. Горбачев онзалап демдеглээн. Ол дугуржулганы амыдыралга боттандырарынга болуушкундан хамааржыр бүгү чүүлдерни Совет Эвилели талазындан кылыр апаар. Америк таланың бодалының дугайында ооң практиктиг хөделиишкиннерин барымдаалап көөр апаар бис. Кайы-даа тала чаагай сеткилди, дугуржулгаларга белен, сарыылдыг чорууну илергейлээри, кол чүүл — дең эргениң болгаш бир дөмей айыыл чок болурунуң принциптери шыңгыы сагыттынган турары эргежок чугула.

Боо-чепсектерниң улам ыңай-гы эндере бүдүрүүшкүнүн чажырар кежеге кылдыр чугаалажыышкыннарны ажыглаар бодалга шуут удур бис. Ынчангаш ийи талаларның ядролуг чепсектерни немей бүдүрерин болдурбазын, ракеталарны улам ыңай сайгара тургузарын соксадырын Совет Эвилели саналдап турар. Харыы совет хемчеглерни боттандырарын хары угда соксатпышаан, америк чаа ракеталарны Европага эккеп тургузарын соксадыры Женевада чугаалажып турар айтырыгларның бүгү комплекизин шиитпирлээринге улуг идигелиг болур дээрзинге бүзүрээр бис.

Амгы үениң эң-не янзы-бүрү политиктиг хөй-ниити күштериниң күженииишкиннери ядролуг дайынны болдурбазынче угланган. Совет Эвилелиниң, социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарының көдүрген тайбыңга ынак улуг хемчээлдиг инициативалары ол сорулгаже угланган. Күрүнелерниң делегей … эвилел-бодалдарының илергейлээн КИО-нуң шиитпирлеринге ол инициативалар дүгжүп турар. Чавырлыышкынның политиказынче дедир эглип кирери, боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыры, политиктиг чугаалажыышкыннарны болгаш күрүнелерниң кады ажылдажылгазын хөгжүдери чугула деп, делегейниң хөй-ниитизи болгаш хөй чурттарның удуртукчулары ажыы-биле чугаалап турар. Делегейниң хөй чурттарда ниитилел-политиктиг улуг күш болуп турар дайынга удур шимчээшкин ол сорулгалар дээш шиитпирлиг туржуп турар. Ядролуг амгы чүс чылда күрүнелерниң айыыл чок чоруу күшке азы күш дегеп кыжанырынга хандыртынган туруп болбас деп билиишкин улам-на калбарган. Ол айыыл чок чорук бүгүдениң айыыл чок чоруу болуп хандыртынган туруп болур. Чогуур күженииишкиннерни кылыр болза, байдалга эргилдени, делегей байдалының экижидерин чедип болур дээрзинге бүзүрелди бо бүгү быжыглап турар.

Социнтерниң чепсегленииишкинни дужүрер талазы-биле Консультативтиг чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазының дугайында билир болгаш чогумчалыг харылзааларга, чугаалажыышкыннарга идиг бээрин ооң чүткүлүн үнелеп турар бис деп, М. С. Горбачев чугаалаан. Социнтерниң партияларының политиктиг деңзи-байдалын болгаш салдарын барымдаалап көөрге, олар делегей байдалын экижидеринге, боо-чепсектерниң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадырынга улуг идигни берип, ядролуг халаптан кижи төрелгетенин камгалап алырының херээнге боттарының салыышкынын улгаттырып шыдаар эргелиг болуп турар. Дайын кыжанылыышкынынга удур демиселге ажылчын болгаш демократтыг шимчээшкинниң идепкейлиг база дээштиг күженииишкиннерин делегей байдалы шыңгыы негеп турар. Хөй-ниитиниң тайбыңга ынак бүгү күштери-биле, оларның аразында Социнтернге кирип турар партиялар-биле идепкейлиг кады ажылдажылгага СЭКП бодунуң талазындан белен — бо дээрге, бистиң быжыг болгаш өскерлиш чок угланыышкынывыс-тыр, ол угланыышкынны моон соңгаар-даа чайгылыш чокка чорудар бис.

Беседа найыралдыг болгаш чогумчалыг байдалга болуп эрткен.

(СЭТА).

МОСКВАГА БОЛГАН

Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының академиктериниң болгаш корреспондент кежигүннериниң чыл санында болур нийти хуралынга 1984 чылда ажылдың түңнелдерин база СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) болгаш март (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агый эртемнериниң сорулгаларын чугаалажып көрген. Ол хурал март 22-де Москвага болган.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың илеткелинде, академияның академиги, президиумунуң кол эртемден секретары В. И. Назаренконуң отчёт илеткелинде, өске-даа чугааларда Аъш-чем программазын боттандырарының эртем хандырылгазының, ол адырда эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдарының талазы-биле академияның чамдык тодаргай ажылдарны чоруткаанын демдеглээн. Эрткен чылын улуг кичээнгейни көдээ ажыл-агыйны чорударының эртемге үндезилеттинген системаларын ажылдап кылыр болгаш ажыглаалга кииреринче, тараа ажыл-агыйын улам хөгжүдериниң айтырыгларынче, янзы-бүрү культураларны өстүрериниң депшилгелиг аргаларын шингээдиринче, мал ажылын интенсификастаарынче, ажыл-агыйның экономиктиг механизмин шиңчилээринче угландырган.

Ооң-биле чергелештир эртемден-агарарлыларның шинчилелдериниң эки түңнелдиг болуруң бедидери, доозулган эртем ажылдарын ажыглаарының хемчээлин улгаттырары эргежок чугула бооп турарын база демдеглээн.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев киришкен.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЧӨВҮЛЕЛИ

Тайбың дээш демиселчилер делегейниң бүгү чер болганындан Москвага кээп чыылган. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президиумунуң сессиязы март 22-де мында ажыттынган.

Чүс чурттуң политиктиг янзы-бүрү партияларының, профэвилелдериниң, дайынга удур болгаш хосталгалыг шимчээшкиннерниң, эп-сеткил каттыштырылга шимчээшкиннериниң, ажылчыннарның, херээженнерниң, аныяктарның, шажын-чүдүлгелиг бөлүктерниң хөй-ниити организацияларының, делегейниң чамдык организацияларының 400 төлээлекчилери ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарынче угланган дем каттыштырган хөделиишкиннерниң эң чугула сорулгаларын чугаалажып көөр дээш чыылган.

Сессия киржикчилериниң адресинге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чедирген байырын СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазы Б. Н. Пономарев номчуурга, олар алыш часкааныкыны-биле уткаан.

ТБЧ-ниң президентизи Р. Чандра илеткел кылган.

Фашизмни чылча шапкан төөгүлүг Тиилелгениң 40 чылының бүдүүзүнде чыылгандыр бис деп, ол чугаалаан. Фашизмниң араатанныг ат-херегелеринге, делегейге тергиидээр дээн оларның планнарынга шиитпирлиг согуушкунну таварыштырган чоннуң чуртунуң найысылалынга, Маадыр-хоорай Москвага чыылдыр аас-кежиктиг болдувус. Ленинниң чуртунга, тайбың болгаш социализм чуртунга байыр чедирип тур бис деп, ол медеглээн.

Чаа дайынны — ядролуг дайынны болдурбас дээш демисел делегейниң ийиги дайынының халаптыг уржуктарындан чогуур түңнелди кылырының, тайбың дээш демисечилерниң чаңгыс эвии быжыглаарының эргежок чугулазының дугайында оратор чугаалаан. Делегейге шериг, политика болгаш экономика талазы-биле тергиидээни чедип алыры оралдашкан Рейганның администрациязының калчаалыг хөделиишкиннери ядролуг дайынның кыжанылыышкынын болдуруп турар.

Вашингтонуң агрессиялыг даштыкы политиктиг угланыышкынын, кижи төрелгетенге кедергей айыылдыг тургузуг, космосту милитаризастаар дээн ооң дерзии планнарын Р. Чандра шыңгыы буруу шапкан. Чавырлыышкынның ёзузун катап тургузар болгаш быжыглаар дээш улам-на идепкейлиг демисежиринче оратор кыйгырган.

ЧССР-дан, Великобританиядан, Португалиядан, Никарагуадан болгаш өске-даа чурттардан сессияга келген ооң киржикчилери эртенги хуралга чүве чугаалаан.

«Космоска боо-чепсектерни эндере тургузарын болдурбас» деп темага эжлечеглиг хурал сессияның ажыттынган хүнүнүң ийиги чартыында болган.

Тайбың камгалалының совет комитединиң даргазы Ю. А. Жуков анаа чүве чугаалаан.

(СЭТА).

ЧАС МАНАВАС

Хүн дурту узаан, агаар-бойдус хөнүк санында чылыын улам немеп, дамдылар болгаш шалбаалар көвүдеп турар апарган. Чер ажылдыгларының сагыш-сеткили оожургавастаан: техника септелгези, чемишчидилге сөөртүлгези, механизаторлар өөредилгези, үрезин арыглаашкыны, суггарылга системаларының белеткели, ыяар-чаар материалдар курлавырлаары, хову турлагаларын белеткээри болгаш өске-даа соңгаарладып болбас ажылдар эндерилген. Бо бүгү ажылдарының шуптузун чогуур үезинде бедик шынарлыг болгаш организастыг чорутканындан чер ажылының талазы-биле бо чылдың болгаш нийти беш чылдың пленниг онаалдаларының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң чедиишкиниинг болуру улуг хамаарылгалыг.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында республиканың чер ажылдыгларының мурнунда белен эвес сорулгалар салдынган. Олар күрүнеге үжен ажыг муң тонна тарааны болгаш дөрт муң тонна ногааны садарлар. Ниитиниң малынга 235 муң тонна сигенни, 300 муң тонна силосту, 100 муң тонна сенажты болгаш 10 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээрлер. Ону боттандырарынга кескү улуун киирери — кижи бүрүзүнүң төлептиг хүлээлгези. Ону эрткен чылдың түңнели-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга республиканың шаалап алганы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу база хүлээндирип турар.

Часка белеткелдиң нийти байдалы «Тиилелге», «Кок-Тей», «Саян», СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтарда черле чугээр. Ылаңгыя СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатнан болгаш Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң Бүгү эвилел хүндүлел самбыразында киир бижиткен «Тиилелге» совхоз үлегерлиг белеткенген. Совхоз бирги болгаш ийиги класстыг райончуттунган үрезиннери-биле бүрүн хандыртынган, оларның шуптузун чажар шынарынга чедир арыглаан болгаш хоранаашкыны дооступ турар. Тракторлар болгаш кожуг машиналарының септелгези эрткен айда-ла доозулган. Бедик мергежилдиг, кол нургулайында бирги болгаш ийиги класстыг механизаторлары ийи эвлечег ажылдарынга четчир. Ажыл планы бадылаттынган. Совхозтуң чер ажылы бүрүнү-биле бригада керээзинче шилчээн. Бо хүннерде хову турлагаларының белеткели түлүк. Часкы хову ажылдарынга белеткел совхозтуң директорының болгаш парткомнуң контролюнда турар.

Часкы хову ажылдарын дүрген болгаш шынарлыг доругары техниканың байдалындан хамааржыр. Ындыг турбуже республикада септелге ажылы эрткен чылдан дыка оожум чоруп турар. Септээр ужурлуг бүгү тракторларының үжен ажыг хуузу, сеялкаларның он ажыг хуузу, культиваторларның болгаш картофель олуртур машиналарының база ол хирези септеттинмээн. Ылаңгыя бедик бүдүрүкчүлүг «Кировецтерниң» болгаш Т-150-нерниң септелгези дыка саадап турар. Оон ыңай чер суггарар машиналарның болгаш насос агрегаттарының септелгези база оожум. Техника септелгезинге Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары дыка хожудап турар: хамык тракторларның дең кезии, культиваторларның болгаш сеялкаларның уштуң бир кезии септеттинмээн.

Эрткен чылын дүжүт багай эвес болганындан үрезинни бүрүн үруп алыр арга турган, ынчалзажок Таңды, Чөөн-Хемчик чергелиг районнарда ол ам-даа чедишпес. Оон ыңай хынаттынган үрезинниң дең кезии чажар шынарынга четпес болган. Бо хүннерде урдунган үжен бир муң тонна тараа үрезинниң сес муң-на тонназы бирги болгаш ийиги класстыг болуп турар. Ылаңгыя «Октябрь 30 чылы», «Искра», «Найырал», «Ак-Туруг», Жданов аттыг совхозтарның, Эрзин районнуң бүгү ажыл-агыйларының хыналдага кирген үрезинни шуптузу чажар шынарынга четпес. Черле ынчаш, боктуг, үнүүчел эвес, шыгы улуг үрезин республикада ам-даа хөй.

Тарааның аарыгларынга удур ындыг болганда бедик дүжүт дээш демиселдиң бир чадазы үрезин хораннаашкыны болур. Хамык ажылды чеже-даа эки чорудар болзувусса, үрезинни хораннаваанындан дүжүттү эвээжедип, харын-даа шуут чок кылып болур бис. Ындыг турбуже бо хүннерге чедир бар үрезинниң чүгле алдан хуузу хораннаттынган. Оон ыңай картофель үрезини база чедишпес, барык-ла ийи муң тонна хире үрезинни республикаже киир сөөртүрү чайлаш чок. Каа-Хем районга 454 тонна, Сүт-Хөл районга 489 тонна, Барыын-Хемчикке 238 тонна үрезин чедишпес. Өзек сөөртүлгезинде база улуг четпестер бар: эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, оон ийи катап эвээш өзек шөлдерде чедиртинген. Бии-Хем биле Сүт-Хөлден өске эрткен чылдың деңнелинден хөй өзек сөөрткен районнар туржук ажыл-агыйлар чок.

Амгы үеде кол сорулга — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1985 чылдың хову ажылдарынга көдээ ажыл-агый техниказын чогуур үезинде бедик шынарлыг белеткээр болгаш совхозтарны механизатор кадрлар-биле хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни шыңгыырадыры. Ол чүл дээрге-ле, чер-черде партия, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының — кижи бүрүзүнүң чаа, чогаадыкчы ёзу-биле хөй-аъттыг ажылдаары-дыр. Ылаңгыя ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргаларын нептередири, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээдири-дир. Маңаа кандыг-даа үүрмек чүве турбас — ол дээрге беш чылдың доозукчу чылында кончуг чугула.

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң механизаторлары часкы тарылгага белеткелдерни организастыг доозуп турар. Тракторларны септээринге белеткээн улуг өрээлде ДТ-75 марканың он ажыг тракторлары чыскаалмышкан. Белениниң шугумунга кирер сөөлгү тракторлар ол.

Техниканы эки шынарлыг септээринге хоочун механизатор Хертек Ужар, аныяк механизатор Сергей Дербин кызымак улуунү киирген. Септекчилерниң аразында Оруспай Байыр тракторларның моторларын септээринге бедик мергежилдиин көргүскен. Ооң үлегери-биле аныяктар шалыпчы ажылдап турар. Ооң бир өөреникчизи Андрей Байкара моторларны кылып белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Часкы хову ажылдарынче дүрген үнер дээш, хоочун механизаторлар Георгий Семёнов биле Чамзырың Кызыл-оол үлегерлиг ажылдап келген. Бо ажылчыннар боттарының башкарар тракторларын база эки шынарлыг белеткеп алганнар.

ЧУРУКТАРДА: совхозтуң мурнакчы септекчилериниң бирээзи Оруспай Байыр; трактористер Георгий Семёнов биле Чамзырың Кызыл-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

2. ЭЭ ЧОКТА ШИМЧЭЭР ЭВЕС

Часкы хову ажылдарын дүрген болгаш шынарлыг доругары техника белеткелинден улуг хамааржыр. Кайы ажыл-агый техниказын чогуур негелдеге чедир белеткеп алган боллур, анаа агротехник чурумунуң хажыдыышкыннары база чок болур. Техника септелгезин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «1985 чылдың часкы хову ажылдарынга көдээ ажыл-агый техниказын чогуур үезинде бедик шынарлыг белеткээр болгаш совхозтарны механизатор кадрлар-биле хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалынга онзалап айыткан ужуру ол.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында часкы хову ажылдарынга киржир техника септелгези бо хүннерде түлүк чоруп турар. Машина-трактор мастерскаяларында ажыл-ниш эртенден кежээге чедир үзүк-түреги чок. Кыжын мал чемин сөөртүп, … өске ажылдарга турган тракторларның техниктиг ажаалдазын болгаш агар септелгезин база кылып турар. Черле ынчаш, районнуң механизаторлары часкы хову ажылдарының үезинде техниканы тура дүшпес кылыр дээш бүгү хемчеглерни ап турарлар. Ынчалзажок үк ажылда чедир кылдынмайн турар чүүлдер ам-даа хөй.

«Өөк» совхозтуң механизаторлары доозукчу чылдың часкы тарылгазынга киржип, техниканың септелгезин боттары … -биле чоруп турарлар. Олар ылаңгыя кожуг машиналарының септелгезин бо хүннерге чедир кол нургулайында дооскан. Ам сеялкалар, культиваторлар болгаш илиирлер белениниң шугумунда тургустунган. Оларны хову турлагаларынче үндүрүп, тракторлар-биле комплектилээри болгаш эдиктерин, сеялкаларның үрезин болгаш … хемчээлин тургузары арткан. Техника хөй болганындан бо бүгү ажылдарны кашп-ла ховуга ниитиде доозары берге дээрзи билдингир. Ынчангаш маңаа база бичии эвес күш негеттинер.

Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын септээринге коммунистер Олег Байкара, Михаил Бошкажык, Андрей Байкара үлегерин көргүзүп турарлар. Саканов Моңгуш, Оруспай Байыр, Байкара Чараш-оол болгаш өске-даа аныяктар база эш-өөрүнүң мактадыын чедип алганнар.

— Тракторлар септелгези база дооступ турар. Ынчалзажок ийи «Кировец», ийи ДТ-75 болгаш бир «Беларусь» тур бушаан — деп, хову-трактор бригадазының бригадири, коммунист Даниил Доржукай чугаалады. — Бо тракторларның септээр кезектерин «Сельхозтехниканың» районнар аразында каттыжыышкынындан шаг-ла чорутсан, амдыгаа чедир септеттинмээн. Шык базырарынга болгаш херзүм болбаазырадырынга ук тракторлар кончуг чугула.

«Хадын» совхозта байдал база барык-ла ындыг. Часкы хову ажылдарынга киржир техниканың септелгези, ниитизи-биле алырга, мурнуку чылдарындан дээре. Кол инженер Виктор Алдын-Херел, машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Михаил Мыныы-оол олар септелгени дүргедедир талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Көдээ ажыл-агый машиналарын база хову-трактор бригадазының турлаанче бо хүннерде үндүрер. Бо совхозта база-ла бир «Кировец», бир Т-150, ийи ДТ-75 демги совхозта ышкаш «төөгүде» таваржып турар. Районнуң совхозтарында бедик бүдүрүкчүлүг үжен хире трактор «Сельхозтехниканың» районнар аразының каттыжыышкынының буруузу-биле ажылдавайн турар.

Ээ чокта техника септеттинмес-даа, шимчевес-даа. Совхозтарны механизатор кадрлар-биле хандырарының чугулазы ында. Ындыг турбуже кадрлар белеткели бо районда чогуур негелдеге ыракта четпес. Чүгле часкы тарылгага 347 механизатор херек, а бары 283. Район төвүнде «Кызыл-тараачын» совхозка безин 40 механизатор негеттинип турар. Медээ ёзугаар эң-не хөй механизаторлуг «Хадың» совхозтуң машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Михаил Мыныы-оол безин «трактористеривис чаңгыс эвлечеге безин четчири чегей, кочегарлар болгаш өске-даа трактористерни дег улусту чыыр бис» деп орар. Ол хире дүүрел турар хирезинде, совхозка механизаторлар курзузун организаставаан.

Ук районда күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргазын — бригада керээзин шиңгээдиринче кичээнгейниң сулазын маңаа айтыры чугула. Мурнакчы арганы ажыглаар болза, механизаторлар четчир апаар магат чок.

К. ЧООДУ.

МЕЛИОРАЦИЯ: чарыш, коллективтиг кереэ

Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң II пленуму болуп эрткен. Аңаа кодээ ажыл-агыйның интенсификастаарынга, черни калбаа-биле мелиорастаарынга үндезилээш, Аъш-чем программазын боттандырарынче угланган сорулгаларны чугаалашкан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр мелиорацияны хөгжүдүп, суггаттыг черлерни чоп ажыглаары кодээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн улам бедидер. Ону чедип алырда бо чугула ажылды ёзулуг ажыл-агыйжы ёзу-биле шөөруңге адырның бүгү ажыл-ишчилерин кижизидери негеттинип турар. Ынчангаш республиканың мелиораторларының ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче, ылангыя бот-өрулга-чарылганы болгаш бригада кереэзин нептередиринче шилчиирин кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң пленумунга илеткелчи — ук обкомнуң даргазы Г. Ч. Ширшин болгаш салал бергенкер кол кичээнгейни угланырган. Бо ажылдарны эки организастаан коллективтерде чамдык түңнелдер чедип алдынган.

«Тыва суг тудуг» тресте профэвилел комитеди мелиорация ажылынга коллективтиг кереэзин нептередиринин чамдык дуржулгазын чедип алганын шыда профэвилел комитединиң даргазы М. А. Лыков пленумга саналынга чугаалаан. Профэвилел комитеди администрация-биле кады чугула айтырыгларны шиитпирлеп, ылангыя планнаашкының болгаш материалдыг идиг бериишкиннериниң чаа системазынче шилчииринче угланган ажылды идепкейжиткен. Тресте хамаарышкан күш-ажылчы коллективтерде ийи муң ажыг кижи-гүнерлиг чээрби беш профэвилел организациязы бар. Олар шупту социалистиг чарышта хаара туттунган. Эрткен чылын он үш бригада коллективтиг кереэ ёзугаар ажылдап, эки түңнелдерлиг болган. Тресте тудуг-монтаж ажылдарының 48 хуузун ол бригадаларның күжү-биле кылган. Бо чылын ындыг арга-биле ажылдаар бригадалар санын чээрби чедирер, олар тудуг-монтаж ажылдарының 65 хуузун кылыр. Дециилгелиг арганы ажыглаа турарының түңнелинде коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип, продукцияның бот-үнези чиигээн, күш-ажылдың база бүдүрүлгениң сагылга-чуруму экижээн.

Ол ышкаш Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң ниити тарылга шөлүнүң чартыктан хөйү суггаттыг. Оларның үжен ажыг хуузун тараа культуралары ээлээн. Совхозта суггаттыг шөлге ажылдап турар бүгү звеноларны бригада кереэзинче шилчиткени ооң кежигүннерин ажыл-агыйжы, харыысалгалыг чорукка өөредип, бүдүрүлгениң ёзулуг ээлери болдурганын совхозта суггатчылар бригадири С. И. Бызыттаа саналынга чугаалаан.

Ооң бригадазы эрткен чылын 530 га шөлдү суггарып, чамдык черлерниң бир гектарындан ортумаа-биле 30 центнер дүжүттү алган. Ында суггатчыларының күш-ажылының сагылга-чуруму быжыг, ажыл шагы үзерлер чок.

Профэвилел амыдыралы

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленуму кодээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдерниң кол айтырыгларын — ону интенсификастаарының, мелиорацияның калбак программазын боттандырарының сорулгаларын ажылдап кылган. Агаар-бойдустуң байдалдарындан хамаарылга чокка магадылалдыг дүжүттү алыр арганы ол бээр. Аңаа дүүштүр республикага мелиорацияны боттандырарынга хөй түңнүг капитал салыышкынын үндүрген. Бо үениң иштинде «Тыва суг тудуг» трест ышкаш хөй салбырлардыг организациялар тургустунган. Ооң аңгыда «Ремсельбурвод» трестиң специализастаттынган КМК-зы, «Росводавтоматика» участогу, суггарылга системаларының чеди эргелелдерин, «Полив» деп ийи суггарылга каттыжыышкынының, «Востокгипроводхоз» институттуң салбырын, дуржулга-мелиоратив станциязын тургускан.

Республиканың суг ажыл-агый организацияларының кол фондулары ийи чартыктан хөй катап көвүдээн. Суггаттыг черлерге мал чеми культураларны тарыыры көвүдээн, ооң бериммези өскен. Совхозтарга 18 муң гектар чер суггарар чаа суггарылга системаларын тудкан, 780 муң гектар одарларны сугжуткан, 28 муң гектар шөлге суггарылга системаларын чаарты кылган.

Барлыктың, Терезинниң, Хемчик-Дугайның, Чели-Баштың болгаш өске-даа суггарылга системаларын тудкан болгаш чаарткан.

Кодээ ишчилериниң амыдыралынга, кодээниң социал хөгжүлдезинге чаартылгалар болгулаан. Республиканың мелиораторларынга 46 муң дөрбелчин метр шөлдүг чурттаалга бажыңнарын, 480 олуттуг школа, назы четпээн уруглар албан черлерин тудуп, он магазинни болгаш алды столованы организастаан. Каа-Хем, Суктпак суурларда социал культура амыдыралдың бүгү объектилери-биле катай шенелде чурттаалга бажыңнарын тудуп турар.

Сөөлгү үеде профэвилел комитеттери мелиораторларга чурттаалга бажыңнарының болгаш социал культура амыдыралдың объектилериниң тудуунга контрольду боттандырып турар.

Мелиораторлар ортузунда социалистиг чарыштың ролю өскен. Ону организастаарының арга-методтарын ажыл-агый органнары-биле кады сайзыраңгайжыдып турар профэвилел комитеттери республикада бар. Чарыштың түңнелдерин үндүрүп, тиилекчилерин мактаашкыннарының практиказы экижип турар.

Республиканың совхозтарында суггаттыг чер ажылының доктаамал 36 бригадазын тургускан. Ол бригадаларда тараа, картофель, ногаа болгаш мал чеми бүдүрер ийи чүс чеден беш звено бар. Оларның күжү-биле бо часкы суггарылганы 28 муң гектарга, үнүштерниң өзер чадазын барымдаалап ийиги, үшкү суггарылгаларны база хөй гектарга чорудар.

Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларда бүдүрүлгениң база мелиораторларның күш-ажылының камгалалын организастаанында, амыдырал-чурттаалгазының байдалын экижидер талазы-биле ажылда четпестерниң барын пленум демдеглээн.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш профэвилел комитеттериниң кужениишкинин мелиорацияны улам ыңай хөгжүдеринче мөөңнээриниң сорулгаларын тодаргай айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Кызыл туктуг коллективте

АРЫГ ОРУЛГАЗЫ АРБЫДААН

Колхоз даргазы Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. К. Старовойтов-биле интервью.

Могилев областың Киров районунда «Рассвет» колхоз 1984 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң күрүне планын чединишкиниг күүсеткени дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туту-биле шаңнаткан база ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чединишкиннериниң делгелгезиниң Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразында кирген.

СЭТА-ның фотокорреспондентизи колхозка баргаш, Василий Константинович Старовойтов-биле ужурашкан, кодээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң дугайында ол чугаалап берген.

— Он бирги беш чылда бистиң колхоз күрүнеге 1580 тонна эътти, 4140 тонна сүттү ооң мурнунда беш чылдан хөйнү саткан. Дөрт чылдарның планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Чүгле эрткен чылын безин үш миллион 900 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Кирген орулганы кайнаар чарыгдап турарыл деп айтырыгга Василий Константиновичиниң харыылааны болза:

— Ол акша-хөреңгини үлеп тура, берилде кылдыр ооң ажыл-агыйның кассазынга кирип келир орулгазын колхоз планнап турар.

Хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң калбартырынче, быжыглаарынче, механизастаарынче, үлетпүр технологиязын нептередиринче чарыгдалдар көрдүнген. Амгы үеде ажыл-агый чаңгыс чыл дургузунда он чылдар мурнунда турганындан беш катап хөй тудугну тудуп турар. Чүгле он бирги беш чылда туу йбу, асфальт заводтарын, теплица комбинадын, мал комплекизин тудкан. Продукцияны сайгарганындан алган акша-хөреңги тудугга үндүрген чарыгдалдарны эгидип турар.

Амгы үеде механизастаан улуг шаңны тудуп турар, аңаа беш кижи ажылдаар. Олар бир шакта чүс тонна тарааны арыглап болур. Орта ажылдаар кижилерниң санын адааным аңаа таварылга эвес. Он беш чыл мурнунда шаңга 250 кижи ажылдап турган болза, оларның ажылының бүдүрүкчүлүү он-он катап эвээш турган.

— Экономика социал айтырыглардан чардынмас — деп, Василий Константинович уламчылаан. — Продукция бүдүрериниң көвүделири колхозчуларның амыдыралының деңнелин бедидери-биле дорт харылзаалыг. Бистиң суурларывыс чаартынып турар. Экижиткен төлевилелдиг бүгүле коммунал хандырылганың хевирлери бар, огородтуг чаа бажыңнарже 150 өг-бүле кожуп кирген. Санаторий-профилакторийни, амыдырал хандырылгазының объектилерин ажыглаалга киирген.

280 уругларга чаа садик тудуун удавас доозар. Уругларның назы-харының айыы-биле эштир дөрт бассейн аңаа турар. Колхозчу спортчуларга белек—улуг спорт комплекизин тудуп эгелээр бис. Перспективтиг планда парник ажыл-агыйның, колхоз баштаар черинин, стоматология поликлиниказының бажыңнарын тударын көрдүнген.

— Шак мындыг хөй тудугнуң планы күүсеттинер ирги бе?

— Күүсеттинип болурунун бүгү аргалары бар — деп, Василий Константинович балыткаан. — Тудугга чылдың-на 2,5—3 миллион рубльди, социал херегледерге бир миллион ажыг рубльди чарыгдап турар.

Солагай талакы чурукта: «Рассвет» колхозтуң даргазы, Белоруссияның Компартиязының ТК-зының кежигүнү, БССР-ниң Дээди Совединиң депутады, дайынның, күш-ажылдың хоочуну. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры В. К. Старовойтов.

Оң талакы чурукта: бо бажыңда совхозтуң электриги Александр Александрович Рассказов чурттап турар. Чеди чыл мурнунда Минскиден «Рассвет» колхозка өг-бүле кожуп келген. Людмила Петровна бухгалтерлеп, оглу Сережа алды класста өөренип турар, Алёша садикте.

Н. ЖЕЛУДОВИЧ биле В. ШУБАНЫҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАРТИЙЖИ ИНФОРМАЦИЯЛАР

ПАРТКОМГА ДЫҢНААН

Коллективтиң ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың пландарын күүседиринче эвилелдээр дээш ажыл Ак-Довуракттың септелге-тудуг эргелелинде бо онзагай чылда улам хайнышкан.

Коллективтиң дайынчы өзээ — партия организациязының кол кичээнгейи сагылга-чуруму быжыглаарынче, ажылчыларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринче угланган. Беш чылдың база ооң доозуунчу чылының онаалдаларын күүседиринге, бүдүрүлгениң мурнунда сорулгаларны шиитпирлээринге ол ажылдар чогуур салдарны чедирген. Чижээ, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле беш чылдың дөрт чылдарының планы 101,4 хуу күүсеттинген. Бо чылдың баштайгы ийи айларының база эки боттандырган.

Ынчалза-даа чедир шиитпирлээри негеттинип турар ажыл хөй. Ылангыя бо чылдың баштайгы ийи айларының түңнелдери-биле алырга, тудуг ажылының ажыктыын база шынарын бедидеринче, материал-техниктиг курлавырларны камнаарынче кошкак кичээнгей салган. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле демисел ам-даа чогуур деңнелде эвес. Ооң түңнелинде сөөлгү ийи чылда алдан ажыг ажык ажыл шагы үскен. Кадрларның солчуушкуну хөй. Коллективтиң кежигүннери социалистиг чарышка четче хаара туттунмайн келген.

Коллективтиң бүдүрүлге болгаш хөй-ниити ажылынга коммунистерниң башкарыкчы чоруун ам-даа идепкейжидери негеттинип турар. Ында СЭКП-ниң 17 кежигүннеринден болгаш кежигүнге кандидаттардан чүгле 5 кижи материалдыг чаагай кежикти бүдүрер адырларда ажылдап турар. Оларның иштинде бүдүрүлгениң мурнакчылары эвээш. Мурнакчылардан, чаартыкчылардан партияның хүрээлеңин өстүрер талазы-биле ажыл кошкак. Эрткен чылын партия кежигүнүнүң кандидадынга инженер-техниктиг ажылдакчылардан чүгле дөрт кижини хүлээп алган.

Кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар болгаш кижизидер талазы-биле ажылдың чавыс деңнелдиинден сөөлгү дөрт чылда дөрт кол инженер болгаш орук мастерлери ажылындан халашкан. Партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үрээн, эрге-дужаалын өскээр ажыглаан кижилерни ой-шаанда сайгарбайн, чогуур хемчеглер албайн турар. Партия хуралдарынга коммунистерниң отчёттарын дыңнаарын, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин хынаарын, ооң күүселдезин коммунистерге ой-ойлеп дыңнадырын практикалавайн. Коммунистерниң политөөредилгезин шыкаш чугула ажыл чорувайн турар.

Партия организациязының ажылында өске-даа четпестерни «Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң парткомунуң хуралынга демдеглээн. Аңаа бо партия организациязының ажылының дугайында отчётту дыңнаан. Четпестерни кыска хуусаада чайладып, организаачы болгаш политмассалыг ажылдың стиль болгаш методтарын сайзыраңгайжыдарын партия организациязынга партком даскан.

М. ООРЖАК.

ИДЕГЕЛИН ШЫНЗЫДАР

Уран Ондар чеди чыл бурунгаар Суг-Аксы ортумак школазын доскаан соонда, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа сүт-бараан фермазынга комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген. Аныяк кыска баштайгы үеде берге болган. Ынчалза-даа ферманың хоочун саанчызы Екатерина Ондар болгаш өскелер-даа аңаа улуг дузаны көргүзүп, ажылдың чажыттарын айтып берип, чамдыкта шуут берге-ден келгенде, инектерни сагжыптар турган. Эш-өөрүнүң ындыг дузазынга сорук кирген аныяк саанчы үр-даа болбаанда ферманың мурнакчы саанчыларының бирээзи апарган.

Бо чылын Уранга ийи дакпыр өөрүнчүг чыл болган: ол партия кежигүнүнге кандидаттап кирген, чаңгыс чер чурттугларны ону Сүт-Хөл кодээ Советтиң депутадынга соңгаан. Коммунистерниң, эш-өөрүнүң ол хире улуг бүзүрелин шынзыдар дээш Уран Ондар бо хүннерде кужениишкиниг ажылдап турар.

Б. ОНДАР.

АГИТКВАРТИРАЛАР ДАМЧЫШТЫР

Хөндэлен суурнуң херээженнер чөвүлели чоннуң идей-политиктиг кижизиилгезинче, оларның культурлуг деңнелин бедидеринче угланган ажылды идепкейжиткен. Ону суурда беш агитквартираны дамчыштыр чаа ёзугаар чорудуп турар.

Тиилелгениң 40 чылы оон төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты агитквартиралар аразында организастаан. Амгы үеде урaн чүүл көрүлдези эгелээн. Ол ышкаш «Барлык» совхозтуң Хөндэлен салбырының малчыннарынче шефтээшкиннерни удаа-дараа чорудуп келген. Чоокта чаа «Дамырак» агитквартира Кудуктуг-Хөвүде кыштап турар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Биче-оол Сааяның кодажынга шефтеп четкеш, кажаа көржениң хоптарын бергеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Барын-Хемчик район.

Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажының столованың өрээлдери делгем болгаш арыг-силиг. Аңаа бир угда бежен-даа кижини чемгерип болур. Маңаа «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери, ажылдап келген чолаачылар, школачылар-даа чемненип турар.

Ол столованың ажылдакчыларындан улуг повар Светлана Ооржак, Елена Моңгуш олар 13 чыл чедир чемнер белеткеп, чоңга мактадып келген. Поварлар Анисья Моңгуш, Урана Оожак чем белеткээринге бедик мергежилдиг.

ЧУРУКТА: столованың поварлары (солагай таладан) Елена Моңгуш, Урана Ооржак, Анисья Моңгуш.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

НОМЧУЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

«Богун», кежээзиниң 19 шакта Культура бажыңынга чогаалчы А. Ф. Емельяновтуң «Боттуг амыдыралдан чайлавас» деп номунга номчулга конференциязы болур...» деп чарлал эрзинчилерниң сонуургалын хайныктырган. Ол кежээ Культура бажыңынга кижи хөй чыылган.

Конференцияга беш чүүл айтырыгны сайгарган. Номнуң автору Каа-Хем районда чурттап турар староверлерниң ажыл-амыдыралындан херек кырында болуп турган болуушкуннарны тода бижээн.

Үжен ажыг чыл бурунгаар албан, ажыл аайы-биле Каа-Хем өрү өскеп, кезек черде чурттап турар староверлер таварып, ам Кызылда чурттап турар пенсионер А. Хворостов-биле Чолураалыг деп черге чедир чоруп, оларның амыдырал-чурттаалгазын, аажы-чаңын эки көрген бис. Номда бижиттингенни бистиң ол чорааш көрген, билгенивис сагындырар болду.

Тывага чүдүлге, ооң тыптып келгениниң дугайында айтырыгга район библиотеказының ажылдакчызы Р. Кыр белеткенгеш, солун сайгарылганы кылган.

СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи Ч. Саая чүдүлге болгаш херээженнер дугайында айтырыгны сайгарып чүве чугаалаан.

СЭКП райкомунуң инструкторy Д. Дамба-Хуурак, Эрзин ортумак школазының башкызы Е. Каганович, ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары С. Моңгуш олар кежээниң чыылганнарга ажыктыг, солун боор эртеринге киржип, айтырыгларга дээштиг харыыларны бергеннер.

Эрзин суурнуң хоочун чурттакчызы, 74 харлыг С. Чымба феодалдыг Тыва үезинде ламаларның, хамнарның чонну канчаар мегелеп чораанын, оларның ол хуурмак төөредиинден чонну канчаар чоорту адырылганының дугайын чугаалааны чыылганнар сонуургаан.

Районнуң төптүткен библиотеказының эргелекчизи М. Шойдактың организастааны бо номчулга конференциязы кежээниң киржикчилеринге өөредиглиг хөй чүүлдү берген, атеизм темазынга эвээш эвес айтырыглар сайгарылган. Бо-ла ыңай номчулга конференциялары Бай-Даг, Нарын суурларга база болуп эртер.

А. ТАВА.

Эрзин район.

МЕРГЕЖИЛДИҢ ТЕРГИИННЕРИ

№ 14 механизация эргелелиниң коллективи бирги кварталдың социалистиг хүлээлгелерин чединишкиниг күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Эрткен ийи айларның түңнели-биле коллективте мергежилдиң тергииннери илереттинген.

1984 чылда мергежилдиң тергиини деп атка төлептиг болган суургалыг кран башкарыкчызы Е. Данилюк ам база эң эки күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган. Автокран башкарыкчыларындан И. Фроловтуң ажылы эки деп үнелеткен. Экскаватор болгаш бульдозер машинистериниң аразындан Г. Гредасов биле В. Семеновтуң экипажтары тиилекчи деп санатканнар. Эргелелдиң Шагаан-Арыгда участогунуң аар кран башкарыкчызы А. Шефер болгаш компрессор машинизи Н. Якушев олар база мергежилдиң тергииннери болганнар.

Н. КУУЛАР.

Ленинчи номнал

ЛЕНИННИҢ ӨЛҮМ ЧОК СӨЗҮ

1919 чыл. Хамааты дайыны. Аш-чут... Аныяк Совет республикага берге-ле турган, ынчалза-даа чогум-на ол үеде В. И. Ленин парлалга чогаалдары-биле хандырар болгаш оларны пропагандалаар талазы-биле Төп агентствонуң эргелекчизи Б. Малкинге агитация болгаш пропаганда ажылынга үн бижидер техниканы, граммафон пластинкаларын ажыглаарын дааскан. Ынчан чурттуң чонунуң дыка хөй кезии үжүк-бижик билбес, парлаан үндүрүлгелер база эвээш турган болгай.

«Владимир Ильич ындыг пропаганда дугайын сагыш салып, ол нарын, берге херекти айлаштыр тургузуп алырынга дыка дузалаан» — деп, Малкин сактып бижээн. Үн бижидер аппаратка ол он алды катап чүве чугаалаан. Ол чугааларынга эң-не чугула, хүну келген айтырыгларны тайылбырлап турган. Ону эгелеп-ле билип ап болур: «Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында», «Транспортка кылып бээр ажыл дугайында», «Ажылчы чонну помещиктерниң болгаш капиталистерниң мөлчүтделинден канчап кезээ-мөңгеде хостап ап болурул», «3-кү Коммунистиг Интернационал». Баштайгы бижидилгени 1919 чылдың март 29-та кылган, сөөлгүзүн — 1921 чылдың апрель 25-те.

Чүгле 1919-1920 чылдарда безин баштыңчының чугаазын бижиткен чартык миллион ажыг пластинкаларны үндүрген, ооң соонда база үндүргүлээн. Чес матрицалар (оон пластинкалар хептээр) хөй янзы үрелиишкиннерлиг апарып эвээн. Матрица кылырынга ажыглап турган оригиналдар база баксыраан. Он беш чыл эрткенде янзы-бүрү шимээнден Ленинниң үнү барык-ла дыңналбастай берген. Ынчангаш грампластинкалар трезиниң төп лабораториязы 1934 чылда үрелген бижидилгелерин катап тургузар ажылдарны эгелээн, баштыңчының бодунуң үнүн, чугаазын келир салгалдарга чедирип, арттырар ужурлуг.

Бир-ле дугаарында «хирургияның» эң нарын ажылын кылыр ужурлуг болган. Гравёр кижи микроскоп-биле оруун шылавылап көргеш, дески эвес чер костун кээрге-ле (ол оруктугаш доктаамал 0,15 мм доора дурттуг боор ужурлуг) ону нарын кан кескиниш-биле ап каантар. Ол дээрге кедергей-ле берге, үе негээр ажыл турган, үш минута бижидилгениң оруукчутажының узуну чүс метр хире болгай! Оон элээн каш чүс үрелиишкинни эдер ужурлуг.

Ынчалза-даа ол үрелиишкиннер харын-даа бөдүүн. Артык шимээн (сөстер аразында үзүктелиишкиннер безин) арттырылган турган. Ону чок кылырынга тускай чогааткан электроннуг херекселди ажыглаан.

Ийи пластинкада Ленинниң үнү дүрген хире болган. Бижидилгени минутада 78 долганыышкынныг кылдыр кылбаан боор деп карaзыг тыптып келген, ындыг таварылгада үнүн бедик-чавызы хажыдыышкынныг болу бээр. Ол-ла аппаратка бижиткен аялгаларны тып алгаш, эксперттер дыңнап, дедип көрген: чок, үнү бижиткениниң дүргедээшкиннин дыңнаазының дүргедээшкини-биле дүгжүп турар болган. Бо таварылгада, В. И. Ленин бодунуң чугаазын шуптузун үш минутаның пластинказынга сыныштыр дээш дүрген чугаалап турган боор чадавас.

Ынчаардагы техниканың хире-шаа-биле катап тургускан. Ленинниң чугаалары бар ийи пластинканы 1938 чылда хөй тираажтыг кылдыр үндүрген. Бирээзинде — «Кызыл Шеригге кыйгырыг» (ийи кезектиг), өскезинде — «Совет эрге-чагырга деп чүл?» база «Бүгү-Российаның Төп Күүсекчи Комитединиң даргазы эш Яков Михайлович Свердловту сактып ёзулаал» деп бижидилгелер турган.

Дараазында ажылдарга дайын шаптыктаан. Чүгле 1947 чылда оларны катап эгелээн.

Чамдык оригиналдар үрелгилээш, дески эвес апарганындан ону салып турда ине оруктан үшта халый бээр апарган болган. Оларны биче дүргедээшкин-биле (минутада 33 долганыг) артык шимээнни ээзжедип турар чаа винилит пластинкадан кылган дискаларга бижиткен.

Үнүн ааны хүлжүп турар бе дээрзин билип алыр дээш специалистер В. И. Ленинни таныыр кижилерни чалаан. Эткен бижидилгелериниң кайызы Ленинниң үнүнге чоок болуп турарын тодарадырын оларадан дилээн. Бир эвес маргылдаа үне бээр болза, бижидилгениң өске вариант-хевирлерин (олар шупту 140) дыңнап турган. 1950 чылда катап тургускан алды чугаа бижиткен үш пластинка үнген.

Оларны кезээ-мөңгеде камгалап арттырары-биле база-ла ынчан матрицалар болгаш оригиналдар кылырын ажыглаан, ооң-биле кады оларны честен эвес, датка алысвас, быжыг болгаш үр кадагалаттынар никельден кылган. Никель оригиналдарны СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунга мөңгеде кадагалаары-биле дамчыдып берген, ында оларны эң-не чогумчалыг байдалда шыгжап турар.

Магнитофоннар болгаш үр ойнаар пластинкалар тыптып келгенде, ажылды улам бедик техниктиг деңнелге чорудар арга бар апарган. 1962—1963 чылдарда В. И. Ленинниң чугааларын оригиналдардан болгаш пластинкалардан магниттиг лентага бижиткен. Артык үннерни, шимээнни оон ап каантары белен, чижээ, «Кызыл Шеригге кыйгырыг» деп чугаадан беш чүс хире артык чүүлдерни ап каткан.

Мурнунда үндүрген чугааларны шуптузун катап бижиткен, оон аңгыда элээн каш чугааларны катап тургускан. Оон соонда база-ла эксперттер чалаан. Олар дыка хөй вариантыларны дыңнап көрген болгаш алак соонда чаңгыс үн-биле мынча дээннер: бо-дур, Ленинниң бодунуң үнү! Революцияның баштыңчызының сес чугаазын бижиткен 800 муң пластинка чуртка тараан.

В. И. Ленинниң чугааларының бижидилгелериниң чамдызы амга чедир тывылбаан. Оларны дилеп турарының дугайын солуннарга болгаш радиога чаңгыс эвес удаа дыңнаткылаан. Каш чыл бурунгаар, бир ындыг дамчыдылга дыңнааш, Ленинград чурттуг школачы Таня Новикова кырган-ачазының эрги пластинкаларын шуун көрген. Дилеп турар ийи пластинканы ол тып алган. Пластинкалар кедергей үрелген, оруктары элээн (хөй катап дыңнап турганы илден), оларның бирээзи чарык болган. Бүгү-ле эң чаа дээн аргаларны ажыглааш, ук чугааларны катап тургускан.

В. И. Ленинниң чугааларын катап тургузар ажыл үзүктелиишкиннер-биле дөртен ажыг чыл чоруп келген, ынчалза-даа ол ам-даа доозулбаан. Чижээ, «Транспортка кылып бээр ажыл дугайында» деп чугааның ийиги кезээ тывылбаан... Дилээшкин уламчылап турар.

С. МИНДЕЛЕВИЧ. (ПМА).

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛ ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ

Уругвай улустуң эрге-ажыктары дээш, демократия болгаш социал депшилге дээш чаныш-сыныш чок демиселчи Либер Сереньи хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазы-биле, бүгү амыдыралы-биле хүлээп көрүүшкүннүг болгаш ханы хүндүткелди чүгле төрээн чуртунга эвес, харын даштыкыга база чедип алган. «Улустар аразынга тайбыңның быжыгдаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналын Уругвайның политиктиг болгаш хөй-ниитичи ажылдакчызы Либер Сереньиге тыпсырынга турааскааткан байырлыг хуралга ол дугайын демдеглээн. Байырлыг хурал март 22-де Кремльдиң Свердлов залынга болган.

Делегейниң Ленинчи шаңналдар комитединиң даргазы, ССРЭ-ниң МЭА-ның президентизи Н. Н. Блохин лауреаттың дипломун болгаш Алдын медалын Л. Сереньиге тывыскан. Бедик шаңналдың тыпсывышкынын совет хөй-ниитиниң төлээлекчилери адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Бо шаңнал ооң дүрүм ёзугаар чүгле чаңгыс ээзинге —уругвай улуска бүрүн хамааржырын билип тур мен, уругвай улус бодунуң төөгүзүнге маадырлыг арыннарны киир бижээн, тайбыңче чиик эвес орукту, маадырлыг демиселди, өлүм-чидиишкиннерни болгаш качыгдалдарны, кара-бажыңнарны болгаш үндүр шөлүлүшкүннерни, бодунуң оолдарының болгаш кыстарының ханы болгаш карактарының чажын дамчыштыр ол эрткен деп, Л. Сереньи чугаалаан.

Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүннериниң, ядролуг чепсектиң көвүдээниниң, космос чепсээн чогаадып турарының, өртемчейниң янзы-бүрү кезектеринге агрессиялар болгаш интервенциялар кыжанылышкынының байдалдарында кижи төрелгетен бистиң амгы хүннеривисте чурттап турар-дыр. Ол кыжанылышкынны чайладыр, тайбыңга болгаш улустарның айыыл чок чоруунга таарышкан байдалдарны хандырар дээш бүгүн күжениишкиннерни каттыштырарын Сереньи демдеглээн.

(СЭТА).

ЧААГАЙ ТУРА-СОРУК ХЕРЕК

Партияның Төп Комитединиң ээлчег чок Пленумунга болгаш Кызыл шөлге кажыдал митингизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазы— делегейниң хөй-ниитизиниң кол кичээнгейинде турар. Ол чугааларда доочулалдарны даштыкы солуннарның бирги арыннарында парлаан, делегейниң бүгү телевизия каналдары-биле дамчыткан. «Тайбынның болгаш хосталганың байдалдарынга чурттаар эрге — кижиниң кол эргези деп чүвени барымдаалап турар бис. Тайбың кожа-хелбээ доктаашкынының принциптеринге, дең эргеге болгаш кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылгага үндезилээш, бүгү чурттар-биле кожа-хелбээ чаагай харылзааларны тударынга боттарывыстың белеңивисти база дагын бадыткап тур бис» дээрзиниң дугайында медеглелче моон-биле кады онза кичээнгейни угландырган.

Кижи төрелгетенниң кырынга айыылдыг кыжанылышкын диргелип келген амгы байдалдарга тургустунган байдалдар уңуп алырының кара чаңгыс угаангыр аргазы — боо-чепсектерниң — хамыктың мурнунга ядролуг чепсектерниң— Чер кырынга эндере бүдүрериң доп-дораан соксадырының болгаш мыдыг эндерилдиришкинниң космоска болдурбазының дугайын дугуржуп алыры ол болур. Улустар аразында душкуурлуг орукту чавырылдырарынга 70 чылдарда чедип алдынган чедиишкиннерге бедик үнелээшкинни база күрүнелер аразынга тайбың, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылганы таарыштыр тургузарының херээн уламчылаарынга киржиринге совет талаңың белен чорууну илергейлеттингенин делегейниң эң улуг дээн солуннары онзалап демдеглээн. «Каттышкан Штаттардан, НАТО чурттарындан чаңгыс талалыг артык күштерлиг турарын чедип алырынче, оларны шериг күжүнүң талазы-биле ашкан турарынче Совет Эвилели чүгүүл салбайн турар» деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн.— ССРЭ боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлчүлээрин эвес, харын соксадырын күзеп турар. Ынчалгаш ядролуг күчүлерин немей өстүрбезин, ракеталарны Барыын Европага улам мынай сайгара тургузарын соксадырын саналдап турар» деп, барыын-герман «Зюддойче цайтунг» солун бижээн. Баштайгы согуушкун таварыштырарының америк ракеталарын Европага эккеп сайгара тургузуп турарынга удурланышкының бо хүннерде Бельгияда болгаш дээтин өске-даа чурттарында кыптыгып үнген массалыг чалгыы үстүнде кыйгырыгның кайы хире чугулазын база катап херечилеп турар.

Совет Эвилелиниң болгаш Американың Каттышкан Штаттарының аразынга чугаалажылышкыннар Женевада эгелээн. Ол чугаалажылышкыннарның бистерниң канчаар көрүп турарывыс эки билдингир. Космоска азы Черге-даа чепсектиң улам-на чаа системаларын тургузарын эвес, харын моон неттингиген боо-чепсектерни херек кырында болгаш улуу-биле кызырарын күзеп турарывыс Москвага чаа база дагын алдарлыы-биле бадыткаттынган.

А Американың Каттышкан Штаттары? Чугаалажылышкыннарга чугаалажыр анаар чүүлдүн болгаш ук чугаалажылышкыннарның сорулгаларының дугайында бо чылдың январь 7—8-те Женевага болган ужуражылышкынга ажылдап кылдынган айтырыгның талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында дугуржуушкунуң бүгү чүүлдерин америк тала күүседир бодалдыг бе? Канчаарга-даа ол каас-кол айтырыг эвес-тир. АКШ-тың информация агентстволарының дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Женевада делегациялар боттарының ажылының шиңгыы чажыт болурунуң дугайын ам дугуржуп алганнар. Ынчалзажок делегейниң хөй-ниитизин кичээндирбес аргазы чок медээлер ам безин чогумна харын америк парлалгадан «үне халып» кээп турар. Биргээр чугаалаарга, ол медээлер чаа эвес, харын Женевада чугаалажылышкыннар бүдүүзүнде америк администрацияның албан кижилериниң кылгылааны, бүгү-ле чүүлдерни барымдаалап алырга, бо чугаалажылышкыннарда АКШ-тың туружун илергейлээн, хөйге көзүлдүр медеглелдериниң чаңгыланышкыны болуп турар. «Сылдыстар дайыннарының» программазындан Женевага чугаалажылышкыннар үезинде ойталаарын АКШ бодавайн турар, харын ол айтырыг дугайты «улам-на үргүлчүледиг чугаалажылышкыннар» чорударынга белен деп, чоокта чаа медеглээш, АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц ол америк туруштуг херек кырында бадыткаан. Ындыг медеглелдер бо чугаалажылышкыннарга таарымчалыг байдалды тургузарынга ниит бээри чегей боор. Ол-ла бүгү медеглелдер космос делгемин милитаризастаарының америк пландарын агартыр дээн оралдажылышкыннардан өске чүве эвес-тир. Бир эвес оларны боттандырар чүве болза, боо-чепсектерни эндере бүдүрерин база дагын күштелдиреринге, стратегтиг дең байдалды айыылдыг ёзу-биле божаңнадырынга болгаш ядролуг дайынның кыжаныын өстүреринге чайлаш чок чедирер ийик.

АКШ-тың иштинде болгаш оортан дашкаар-даа черлерде «сылдыстар дайыннарының» ол программазын калбаа-биле шүгүмчүлеп турарын барымдаалаап, ону анаа дүүштүр чаарты бодап, ону харын айыыл чок болгаш харын-даа хайлыкчы чүүл кылдыр суртаалдап турар. Бир эвес эртемденнер ракетага удур «камгалалды» тургузаар талазы-биле эртем-шиничилел ажылын кыла бээр болза, мында буруу чүү боор деп, Вашингтонда бадыткап турар. Космос чепсектерин бүдүрер дугайында амдызында чугаа безин чок-ла болгай дижирлер. Харын амдызында! Космосту милитаризастаарының талазынга «шинчилел» ажылдары — боо-чепсектерниң кажан-даа туруп көрбээн чаа хевирин тургузар талазы-биле баштайгы боттуг базым, ракетага удур камгалалдың калбак хемчээлдиг системазын Пентагонуң ажылдап кылыр дээр херээниң эң чугула чүүлү болур. Ону шериг талазы-биле тергиидеңгей чорукту чедип алырының, баштайгы согуушкун таварыштырарының кол туруштарынче Вашингтонну идип үндүрериниң чепсээ кылдыр планнаан. «Стратегтиг камгалал инициативазын» боттандырар талазы-биле организацияның удуртукчузу сенат комиссиязынга генерал Абрахамсонуң чугаазы ону чаа бадыткаан.

Рейганчы «сылдыстар дайыннарынга» акшаландырышкыннарны улам мынай көвүдедиринче чыгавышаан, ол генерал «программада кол чүткүл камгалалга ажыглаар ядролуг эвес боо-чепсектерни чогаадып тургузарынче салдынып турар» деп чүлээрбаан. Херек кырында ол чүл дээрге, космос «камгалалы» дижир чүве-биле чагдыгып алгаш, ядролуг баштайгы согуушкунну хедир харыы чок кылыр дээн чүткүл-дүр. Ракетага удур камгалалдың космоска баазалаттынар элементилерлиг системазын тургузары ракетага удур камгалал системаларын кызыгаарлаар дугайында совет-америк куусаа чок кээрзэни күш чок болдуруптар ийик деп чүве мырынай илден. Абрахамсон бодун база ону миниип кеер ужурга таварышкан. Ындыг системаны тургузары ол кээрзэни үрей бербес ийнел?— деп, сенатор Дж. Гленниң айтырыынга ол генерал шуут-ла солдат ёзу-биле: «Үрээри чугаажок болдур ийин» деп харыылаан.

Ол-ла бүгү чүүлдер Женевада чугаалажылышкыннарның сорулгаларынга шуут удурланышкак, чүге дээрге, ол чугаалажылышкыннар космоска боо-чепсекти эндерилдирерин болдурбазынче болгаш ону Черге улам эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаарынче болгаш кызыраарынче углаттынган дээштиг дугуржуп алышкынарны ажылдап кылыр тодаргай сорулгалыг болгай. Ак сеткилдиг болгаш дең эргелиг үндезинге дугуржуушкунну, күзенчиг эвес сорулгаже —ядролуг чепсекти бүрүн узуткаарынче болгаш кезээде хоруурунче бүгүдениң бүрүнгаардаарынга дузалаар анаар дугуржуушкунну чедип алырынче Совет Эвилелиниң кыйгырыы мынчангаш бо хүннерде онза чугула кылдыр чаңгыланып турар.

Херектиң ужуруун чүгле мынчалдыр көөр чорук Женевада чугаалажылышкыннар чедиишкинниг болган турарынга чедирип болур. Чаагай тура-соруктуг Совет Эвилели кезээде чаагай тура-соруктуг-биле, бүзүрелге — бүзүрел-биле харыылаар. Ынчалзажок бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш ооң эвилелчилериниң эрге-ажыктарындан бистер кажан-даа аткаар баспас бис дээрзин бүгүде билген турар ужурлуг.

Т. КОЛЕСНИЧЕНКО.
(СЭТА).

ЧААРТЫКЧЫЛАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИН КӨДҮРЕР

Кызылдың автосептелге заводунуң экспериментальдыг бөлүүнүң слесарь-инструментальщиги Сергей Сергеевич Дрыгинниң ажылдаар девискээринде токарь, хоюглаар болгаш фрезерлиг станоктарны, канчаар аппаратты тургузуп каан, янзы-бүрү узаныр херекселдер эңмежок болду. Бо шевер кижиниң мында кылып билбес ажылы чок, хөй мергежилдерни шиңгээдип алган. Ооң үргүлчү кылыр чаңгыс ажылы бар эвес, чүгле эң берге, эң нарын операциялар негеттинер тускай чагыг ёзугаар ажылдарны күүседир. Стандарттыг эвес дериг-херекселдер, биче механизацияның херекселдерин кылыр. Чүгле чагыг ёзугаар эвес, боду угаазылап, төлевилээш кыла каап тар, идепкейлиг чаартыкчы кижи. Бир-ле эгелээн чүвезин төнчүзүнге чедир бодунуң холдары-биле чөнүп, кезип, үттеп, хоюглаап, шенелдезин кылгаш, ам дужаар. Алдын холдар болгаш чогаадыкчы бодалдар долган баш чаңгыс кижини болурга кайгамчык дужуткүр-дүр.

Эрткен чылын С. Дрыгин 9 чаартыкчы саналдарны киирген болгаш херек кырында боттандырган. Ооң ачызында 2944 рубль түңнүг экономиктиг ажыкты завод алган.

Бо чылын автосептелге заводунуң мотор септээр цеги «КамАЗ» деп чүък сөөртүр улуг чүлүг автомобильдериниң моторларының септелгезин шиңгээдип алган. «КамАЗ»-тарның саны бистиң республикага өзүп, улус ажыл-агыйынга чугула херек янзы-бүрү чүъктер сөөртүрүнге оларның киржилгези улгадып орар. Ынчалза-даа мынчага чедир Тывага оларның септелге баазазы чок турган. «КамАЗ» моторларын септеп эгелээни бо автомобильдериниң ажыглалын экижидер, үрелгеш, анаа турарын кызырар ужурлуг. Бо бүгүнүң С. Дрыгин-биле харылзаазы кандыгыл деп айтырыг-даа салдыныр чадавас. Херектиң ужуру мындыг. С. Дрыгин «КамАЗ» моторларын адырып, чазар болгаш эптей салыр стендилерин чогаадып, тургускан, база цилиндр блогунуң баштарын пресстээр тургузугну кылган. Ынчангаш чаа хевириниң моторунуң септелгезин шиңгээдип алырынга чаартыкчының киирген улуу улуг.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери— ажыл-агыйжы бир чугула сорулга. Ону чедип алырынга чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның киирип чоруур үлүү улуг. Автосептелге заводунда эртем-техниктиг ниитилелдериниң чөвүлели чаартыкчылар-биле ажылды багай эвес чорудуп келген. Эрткен чылын 18 ажылдакчыларның чаартыкчы саналдарын хүлээп ап, шиңгээткен болгаш ооң ачызында 3773 рубль түңнүг экономиктиг ажыкты завод алган. Чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алганының ачызында күш-ажылдың байдалдары чиигеп, бүдүрүкчүлүү бедип турар. Камналга айтырыын шиитпирлээринге чаартыкчылар база идепкейлиг киришкен. Чаа хевирниң дериг-херекселин тургусканының ачызында ээзээш эвес хемчээлдиг электри энергиязын, материалдарны камнап ап турар. Шуткулга цегинге тускай майык хептерни ажыглалга киргээниниң ачызында хол-биле кылыр аар ажыл чиигээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өзүп, металл болгаш кислород чарыгдалы ээзэжээн.

Чаартыкчыларның ажылын үнелеп, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиниң деткимчезин көргүзери чугула. Заводта бо талазы-биле байдал чүгээр. Чаартыкчы саналдарны дүрүм ёзугаар бүрүткеп, экономиктиг ажыын санааш, материалдыг деткимчени көргүзүп турар. Чижеглээрге, С. Дрыгин эрткен чылын 404 рубль түңнүг шаңнал акшазын чаартыкчы саналдарны киирген дээш алган.

Ынчалза-даа чаартыкчылар-биле ажылда четпестер ам-даа бар. Ажылчыннар ортузунга чаартыкчылар шимчээшкиниң ам-даа эки организастап, нептередири чугула. Автосептелге заводу дериг-херексел-биле дериттингениниң, материал-техниктиг баазазының быжыы-биле республиканың дээре дээн бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ынчангаш чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алыр талазы-биле ажылды үре-түңнелдиг чорудуу болурунуң аргалары заводта черле бар.

Чаартыкчыларның идепкейин көдүрреш, бүдүрүлге ооң чүгле үдүп алыр. Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы чүткүлүн деткиири — хүннүң чугула айтырыы дээрзин утпаза эки.

Н. КУУЛАР.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ГДР-ДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). Гитлерчи фашизмни чылча шапкан Тиилелгениң болгаш немец улусту хостаанының 40 чылынга белеткелдиң үезинде күш-ажылчы улуг чедиишкиннериниң дугайында Герман Демократтыг Республиканың бүдүрүлге коллективтери рапорттап турар. Мурнакчы үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган.

Химия бүдүрүлгелеринге ажыглаар дериг-херекселдер кылыр Гримминиң комбинадының хөй муң кижилиг коллективи бедик шынарлыг волокно бүдүрер чаа установкаларны массалыы-биле бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алган. Кымыл торгу бүдүрериниң чаа шугумун дериирин бо чылдың майда доозар дээш чарыш комбинатта улам калбарган.

Карл-Маркс-Штадта машина тудуунуң заводунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чаа техниканы шиңгээдип алырын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукцияның шынарын бедидерин чедиишкинниг боттандырып турар. Бүдүрүлге цехтерин комплекстиг чаартып, улам сайзырадыр талазы-биле ажылдарны хары үгда мында база калбарткан. Чаа техниканы шиңгээткени, бар дериг-херекселдерни чаарткан ажылчыннарның күш-ажыл байдалдарын экижиткен.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БУДАПЕШТ. Бот-боттарынга ажыктыг венгр-совет кады ажылдажылга улам-на калбарып турар. Бүдүрүлгениң кооперастаанының болгаш специализастаанының ачызында ийи таланың садыглажылгазының хемчээли бо чылын 9 миллиард рубль ажыг болур. Совет Эвилели — Венгрияның эң-не хөй садыглажыр эвилелчизи-дир деп, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының төп органы «Непсабадшаг» солун бижээн.

Ийи чурттарның аразынга тодаргай сорулгалыг болгаш планныг кады ажылдажылга хөгжүлдезин шапкынчыдарынга идиглиг болуп турар.

ВУР-нуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге Совет Эвилели шиитпирлиг рольду ойнаан деп, солун онзалап демдеглээн. Венгрияны фашистиг эжелекчилерден хостаан сөөлүнде Совет Эвилели аныяк республикага материалдыг болгаш техниктиг улуг дузаламчыны берген. ЭДЧ-ниң шугуму-биле бүдүрүлгениң специализастаарынга болгаш кооперастаарынга Венгрияның киржилгези чурттуң экономиказын шапкын хөгжүдериниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

ГАВАНА. «Камгалга дээш бүгү чоннуң демиселинге Плая-Хиронга тиилээнивис ышкаш, мынчаар база тиилээр бис!» деп лозунгнуң адаа-биле идеологтуг ажылдың чаңчыл болган айы Кубага эртер. Ол айны 1961 чылдың апрель 19-та Плая-Хиронга тиилелгеге турааскаадыр. Кубаның девискээринче шургуп кирерин оралдашкан чепсектиг дээрбечилерни — америк империализмниң чазчаларын улусчу армия болгаш чоннуң милициязының отрядтары мынчаарда бүрүн чылча шапкан.

Идеологтуг ажылдың айын бо чылын апрель 1-ден 30-те чедир эрттирер деп турар. Массалыг хөй хемчеглерни чорударын идеологтуг ажыл айының программазында тодаргай айыткан.

ХАНОЙ. Чианда гидроэлектростанцияның тудугжулары күш-ажылчы чугула тиилелгени чедип алганнар. Доңгнай хемни кежилдир автомобиль шимчээшкининиң улуг көвүрүг хуусаа бетинде ажыглалга кирген. Чурттуң мурнуу девискээринде эң улуг гидробелдирни ол хемде дерип турар.

Чианда гидроэлектростанцияның төлевилел күчүзү 300 муң киловатт. Ол дээрге совет-вьетнам кады ажылдажылганың улуг түдүү-дүр.

(СЭТА).

ГДР. Совет хостакчы дайынчыларның бөгүнгү республиканың девискээринде эң баштай келген чериниден Берлинниң чоогунда кадыг-дошкун тулчуушкуннар боол турган черге чедир—Кюстриндан Зееловага чедир 20 километрниң тайбың марыжын фашизмни баскан Тиилелгениң болгаш немец улусту хостаанының 40 чылынга турааскааткан. Ол марш болгаш ооң түңнелинде болган митинг (чурукта). ССРЭ-ниң, ГДР-ниң болгаш Польшаның улустарының найыралының чайынначак көргүзүү болган.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Ф. КАСТРОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Пренса Латина агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро америк Си-би-эс телекомпаниязынга интервью берген. Төп Америкада байдал дээш харысалганы Совет Эвилелинче азы Кубаже АКШ-тың администрациязы чүүй кагбышаан, частырыгны кылып турар-дыр деп, Ф. Кастро медеглээн. Төп Америкада байдал дээш харысалга Совет Эвилелинге азы Кубага онзаажып турар дээр хоозун бадыткаашкын —ол дээрге, президент Рейганның чөвүлекчилериниң частырыы-дыр деп, Кубаның удуртукчузу чугаалаан. Америк монополияларның чимзениишкиннери Төп Американың душкуурлуг байдалдың кол чылдагааны болуп турар. ССРЭ-ниң болгаш Кубаның харылзаалары Каттышкан Штаттар-биле ооң харылзааларынга кандыг бир хамаарылгалыг дээр бодалды Ф. Кастро буруу шапкан.

Г. КОЛЬДУҢ ЧУГААЗЫ

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияда эрге-чагыргада коалицияның кол партиязының — Христиан-демократтыг эвилелдиң Эссенге болган 33-кү ээлчеглиг съездизинге ХДЭ-ниң даргазы, Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Г. Коль илеткел кылган.

Даштыкы политиктиг айтырыгларже, хөлдүүнда Барыын болгаш Чөөн чүктүң аразынга харылзааларже улуг кичээнгейни ол угландырган. ГФР-ниң болгаш Совет Эвилелиниң аразынга, а ол ышкаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылганы хөгжүдери чугула деп, Г. Коль чугаалаан.

Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажылышкыннарга дугуржулганы чедип алырының эргежок чугулазының дугайында канцлер чугаалазажок. Рейганның «стратегтиг камгалал инициативазын» деткээн. НАТО-нуң бак сурагжаан «ракета шиитпирин» боттандырары чүүлдүг деп, Г. Коль дорту-биле чугаалаан. Барыын Германияның девискээринге ядролуг америк ракеталарны эккеп тургусканы ГФР-ниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп бадыткаарын ол оралдашкан.

Мурнуу Ливанда израиль агрессорларның араатандыг террорчу үүлгедиишкиннеринге Иордан хемниң эжелелде барыын талакы эриниң болгаш Газа секторунуң чурттакчылары кидеңнээшкинниг удурланып турар. Ооң кээп турар медээлерин ёзугаар алырга, ол районнарның дыка хөй хоорайларында болгаш чурттакчылыг черлеринде ливан улус-биле эп-сеткил каттыштырарының массалыг чыскаалдары боол эрткилээн... Мурнуу Ливанның суурларының чурттакчыларын хааныг ёзу-биле израиль шаажылакчыларның дажылаарын болгаш Ливанның мурнуу талазын база өске-даа араб девискээрлерни эжелээрин доп-дораан соксадырын чыскаалчылар негеп турганнар.

«Аль-Маукиф аль-Араби» журналдан алган чурукта: Иордан хемниң барыын эриинге болган чыскаалдың киржикчилери палестин тук-биле.

ЭТА-ның фотохрониказы.

ХООЧУННУҢ СӨЗҮ

Бо ажылдап турар бүдүрүлгезинге ол 1951 чылда ажылдап кирген. Күш-ажыл дептеринде демдеглели мындыг: Григорий Федорович Андреевти пассажир АТБ-зинге слесарьга хүлээп алыр. Ооң чолаачылар курузу дооскаш, баштай үшкү класстың, чылдар эрткенде— ийиги, бирги класстың чолаачызы. Мергежил бедидерин, өөредилгени ажылын кагбайн чедип ап келген. Бо үжен ажыг чыл дургузунда ажылдап келгеш, Григорий Федорович ак сеткилдиг, хүлээнгени ажылынга бедик харыысалгалыг, сагылга-чурумнуг чоруу-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап ап, мурнакчыларның озуруунга чоруп келген.

Уралда Кисилёвка суурга төрүттүнген, анаа өзүп, школага өөренип турган Григорий дайын үезинде, 1944 чылда Совет Армияның хүрээлениинче келдирткен. Барыын чүкке дайын холдуунда адакталы берген үеде, шериг белеткелин Новосибирскиге тускай курлавыр полугунга эрттиргенниңерин Ыракка Чөөн чүкче — Совет Эвилелиниң кызыгаарының чоогунга миллион ажыг кижилиг күжүн мөөңнээн Японияга удур чоруткан.

Анаа дайынчы Григорий Андреев 152 мм аастыг гаубица үгер-боонуң шыгаарычызы боол. Дээди Кол командылалдың курлавырының бригадазынга албан эрттирип турган. Ол кезээ-биле милитаристиг Японияга удур тулчуушкуннарга киржип, улуг үгер-боозунуң согуушкунун Харбин, Муданьцзян хоорайлар чоогунга тулчуушкуннар үезинде дайзыннарга таварыштырып чораан.

— Бис холдуунда камгалалдыг черлерден дайзынче согугну кылып турзувусса-даа, японнар-биле боо-чепсектиг дорт сегиржип алышкынга киржир ужурга таваржып турган бис. Бир катап японнар бүдүн батальон чыгыы күжү-биле бистиң тылывысче шургуп кирип, бистиң үгер-боолары-бысттың турган черинче халдаан. Анаа шуут чыда тулчуушкунунга киришкен мен—деп Григорий Федорович сактып чугаалап орар.

Япония-биле дайын каш-ла ай үргүлчүлээн. Ооң соонда ол бодунуң кезээ-биле Мурнуу Сахалинге 1951 чылга чедир шериг албаны эрттирип турган. Халашкан соонда, бир эжи-биле Тывага чедип келген. Ол олчаан-на мында арткан.

Слесарьлап тура чолаачы курзун доозуп ап, чүък таксизинге, бензовозка, автобуска ажылдап, бүгү Тываны эргип, ылангыя Кызыл— Абакан аразынга чеже-даа рейсти кылган. Ол ам пассажир АТБ-зинде мурнакчы бригадада (бригадири Очур-оол Пиринчиле) аэропорт чедер дүрген чоруур автобуста ажылдап турар.

«Японияны тиилээни дээш» деп дайынчы медаль-биле кожа В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 100 чыл оюнга турааскааткан юбилейжи медаль, өске-даа шаңналдар ооң хөрээнде чайнап чоруур. Ол ам бо чылдың ноябрь айын улуунде, беш чылды хуусаадан эрте, Тиилелгениң 40 чылынга чедир күүседир дээн сөзүн ээлээрнинге магадылалы ол.

— Чолаачы кижи бүрүзүнүң ажылынга кол чүүл бодунга хүлээткен техникага камныг, эптиг бодуру— деп, ажылының дугайында айтырарга, Григорий Федорович бүзүрелдиг чугаалаар. — Бирги техниктиг ажаалда кылдырар чагыг черле киирбес кижи мен, ону албан бодум кылып алыр. Ийиги техниктиг ажаалданы септекчилерге чагыг ёзугаар кылдыртыр-даа болза, шуптузун бодум караактап, кылып, түтчүр мен. Машина кезээде үрелиишкин чок болза, маршрут билдингир болза, кижиниң бодунуң харысалгазы, кызымаа четчир болза, план ажыр күүсеттинмейн канчаар. Автобус чолаачызы дээрге чоннуң хайдырылгазынга хамаарылгалыг ажылдакчы болгай. Ынчангаш ооң харысалгазы үеэок улуг, шимчээшкин графигин үспези, шын күүседири дээш ажылдаары чугула.

Григорий Федорович Андреев бодунуң бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары дээш сагыш-сеткили кезээде оожургавас. Ооң чедиишкиннери дээш улуун киирип, шалыпчы ажылдап чоруур. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуур, планныг даалгаларын ажыр күүседир дээн сөзү күүсеттинер дээрзинге чигзиниг турбас.

Ю. АЛЕКСАНДРОВ.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

⊙ **ВЕНА.** Ында Европа чурттарында Совет Эвилели-биле найырал ниитилелдериниң төлээлекчилериниң гитлерчи фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылынга турааскааткан чурттар аразының ужуражылышкыны боол турар.

Бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң демдеглээри ол хүн кажан-даа балалбас төөгүлүг болгаш политиктиг чугула ужур-дузалыын анаа чүве чугаалаганнар демдеглеп турар.

⊙ **ЛУАНДА.** Сөөк-язы мыгаар Мурнуу-Африка Республиканың тускай албан черлериниң болгаш АКШ-тың ТРЭ-зиниң азыралында турар УНИТА дээр террорчу бөлүктүң 17 дээрбечилерин чоокта чаа Бие болгаш Сонгу Лунда можуларга узуткаан. Ол дугайын Анголаның радиозу дамчыткан. Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң (ФАПЛА) кезектери барыын чүк бүдүрүлгезиниң хөй санныг боо-чепсээн болгаш шериг дериг-херекселдерин ээлеп алган. УНИТА-ның дээрбечилерин чылча шаап узуткаарының хемчеглерин үргүлчүлеп турар.

⊙ **БРАЗИЛИА.** Анаа Бразилияның национал-конгрезиниң депутаттар палатазының даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының Никарагуаның анаа чораан президентизи Даниэль Ортеганың алдары дээш тускай хуралы болган.

Депутат Жуан Эрманн никарагуа удуртукчуга байыр чедиргеш, Никарагуаның улузунуң америк агрессияга удур демиселин-биле Бразилияның эп-сеткил каттыштырып турарын медеглээн. Ол тускай догуннаан чуртка чарлаттынмаан дайынга саттынкычы идегеттерни ажытлап турар АКШ-тың хоралакчы үүлгедиишкинин ол шиитпирлии-биле буруу шапкан.

⊙ **БЕЙРУТ.** Израиль эжелекчилер Ливанның мурнуу чүгүнге чаа хаанныг үүлгедиишкинни кылган. Сайда хоорайдан 15 километр черге израиль танк ук черниң болгаш даштыкы-даа журналистер чораан ийи автомобильди боолаан. Ийи кижи өлүрткен, элээн каш кижи балыгланган.

Ооң чылдагааны Тель-Авивтиң кем-буруулуг үүлгедиишкиннериниң дугайы делегейге билдинмес болурун оралдажып турарында.

⊙ **ВАШИНГТОН.** Америк дайынзырактар шериг күжүнүң талазы-биле артык чорукту чедип алырының хоозун пландарын кылбышаан, чер чоогунуң делгемнерин дайын чорудулгаларының келир үеде шөлү кылдыр көрүп турар. Космосту шериг сорулгаларынга ажыглаары Пентагоннуң үүлгедиишкиннеринде чугула кезээ апарган деп, АКШ-тың агаар шеригниң космос командылалының штабының начальниганың оралакчызы генерал-майор Карл Бир чепсектиг күштер херектериниң талазы-биле сенат комиссиязының адаккы комиссияларының бирээзиниң хуралынга медеглээн. Ооң чугаалааны-биле алырга, ол албан чери тускай шиничилел ажылдарын кылгаш, 2000 чылга чедир космос делгемин милитаризастаарының планын тургускан.

(СЭТА).

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

ХОВАРТААН НОМ

Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур архив документилерин, солуннарны, хуудустарны болгаш номнарны хыналчалыг көөрге, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Тываның арат чонунуң чүнү-чүнү кылып турганын көргүзүп келир солун материалдар бар. Оларның аразында Салчак Токаның «Тыва Арат Республика Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде» деп ному.

Ол номну 1943 чылда 2000 тиражтыг кылдыр парлаан. С. К. Токаның 25 саннырг чүүлдери болгаш илеткелдери бо номда чыгдынган. Ол чыындыда Тываның эң-не алдарлыг кижилериниң — фронтуга хөй дузаламчы берген малчыннарның, аңчыларның, тараачыннарның, колхозчуларның болгаш күрүне ажылдакчыларының аттары бар.

Бо ном шуут ховартаан, библиотекаларда безин чаңгыс экземплярлар арткылаан, чадавас. Бистиң Алдан-Маадыр аттыг төп музейже районнардан школачылар, башкылар болгаш төрээн чериниң төөгүзүнге хандыкшаан кижилер хөй-хөй чагааларны бижигилеп, сонуурган айтырыглар-ны салгылап турар. Ол айтырыгларның кол журуузу ол номда бар бооп турар.

1941 чылдың июнь 22-де ТАР-ның ажылчы чонунуң Улуг Хуралының ажылдарда. «Герман фашистер ССРЭ-же халдаан дугайында» деп чүүлүнде С. Тока мынча деп бижээн:

«Улуг Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң дайзыннарынга өлүмнүг харыны бээринге кезээде белен бис деп чүвени хуралдың мурнунда Советтиң Чазаанга, Намынга, сая-сая чонунга даңгырагдаар бис».

Тываның чонунуң ындыктыг даңгыраа бо. Ол даңгыракты бистиң чон күүседип шыдаанынга ол үениң кижилери, бистер чоргаарланып турар бис.

Дөртен ийи чылдың март 22-де ТАР-ның мурнакчы малчыннарының бир дугаар төвүдел хуралының ажыдарда С. Токаның чугаазындан алгылаан домакты номчуп көрээл.

«Сүт-Хөл кожуунундан келген эш Ыназжыктың бүгү малы 320. Эш Ыназжык коопка 9 инек, 11 шары, 10 чылгы мал, 43 хой, 22 өшкү, 60 кг хой дүгүн, бир пуд саржаг болгаш 74 пуд тараа саткаш, экспорт планын күүседиринге эрес киришкен. Кызыл Шеригге халас дузалаан чүүлдери: 7 аът, 2 инек, 2 хой, 2 өшкү, 23 акша, 11 кезек янзы-бүрү алгы болгаш бир эш хол хавы. Бодунуң малы чудавас, сиген, тарааны четтири-биле белеткеп ап турар, хөй-нииттиг дээш ол-ол чүүлдерни барымдаалааш, ТАР-ның Бичи Хурал Президиуму эш Ыназжыкты ТАР-ның Күш-ажыл ордени-биле шаңнаан...

Бай-Тайга кожуунунуң Бай-Тал сумузунда эш Маңтык Кызыл Шеригге 5 аът дузалаан, оран камгалалының фондузунга 50 хой берген. Коопка 130 баш мал саткан...

Мөңгүн-Тайга кожуунунуң Каргы сумузунуң бир дугаар арбанда 55 харлыг эш Саны-Шири... коопка 62 баш мал, 160 кг дүк, 50 кг саржаг саткан болгаш маадырлыг Кызыл Шеригге 3 аът, 15 хой, өшкү, 1 шары, 75 акша дузалаан...».

Мын бо хензиг домактардан безин бистиң өгбелеривис — ёзулуг патриот кижилериниң аттары дыңналып турар-дыр.

С. К. Токаның бо номда бир улуг ажылы болза «Ада-чурттуң дайынының чорун тургары болгаш ТАРН-ның сорулгалары» деп 1942 чылдың октябрь 31-де болган Нам Төп Комитединиң бешки пленумунга кылган илеткели болур. Бо чугула документиде тайбың үеде ады-сывы билдинмейн чораан араттарның аразындан Совет чуртка болгаш Кызыл Шеригге ханы ынакшылын илередип турар чаа-чаа кижилерниң тывылганын тооруп турар.

«Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хөндергей сумузунда эш Мугур 1940 чылга чедир хөй-нииттиң амыдыралынга шыдыг-ла кеску эвес деп санаашчып чораан. Ада-чурттуң дайынының хүннеринде эш Мугур ёзулуг-ла таныттынмас чаа кижи болган. Бистиң социалистиг Ада-чуртувус ССРЭ-ниң кырынга айыылдыг байдал диргелип келирге, эш Мугур ону билгеш, патриотчу сеткилин хайныгып, маадырлыг Кызыл Шеригге дузалап эгелээн. Бо аразында эш Мугур 40 аътты Кызыл Шеригге берген болгаш ваш чүс малды коопка саткан...».

Бистиң алдарлыг өгбелеривис — мурнакчы малчыннар Октябрьның чурту, Ленинниң чурту, Советтерниң чурту айыылдыг байдалда турда, герман фашистер халдап турда ёзулуг кижизиин көргүскеннер. Шак ындыг кижилерниң ады уттуп болбас деп бодаал С. К. Токаның бо номунуң баштайгы арнындан эгелээш ооргу арынга чедир илереттинген.

С. К. Токаның «Тыва Ада-чурттуң Улуг дайынының хүннеринде» деп номун база катап үндүрери, ында немей ол үениң чуруктарын, ылангыя Тываның төлээлериниң фронтуга белек чедирип чораан үезиниң фото-чуруктарын немгередип киирери дүжентиг.

Хандыр бодап көрээлинер. Тываның чону фронтуга муңмуң чүгүрүк аъттарын, аъш-чемни, ийи хепти белек кылдыр берип турганын бо номда даңзылап турган бижип көргүскен. Тываның эки тураачы танкистери, шала соолгурадыр аъттыг шеригниң оолдары, кыстары фронтуга киришкенин, оларны каяа белеткеп турганын бо номдан дыка хандыр билип аар бис. Ооң ийи Тываның ол чыгган акшазындан кылган ужар-тевелер немец-фашистерни кыргып-хыдып турганын бо номдан номчуп болур. Ооң барымдаазы бо-дур:

«Тываның арат чонунуң чыгган акшазы-биле эге-ле чаа 10 «ЯК-7В» деп дайынның ужар-теревелерин заводтан садып алгаш, чонуга онаалдырының чыскаап алгаш, тозунчу хамаарыштыр «Тываның чонундан» бирээзиниң хажыннынга «ТАР-ның Таңды кожуунунуң чонундан» деп бижээш, тыдыкчы авиаполкка дужаап берген бис».

Амгы үениң эки билир дээр болза, эртен үениң кижилериниң оларның маадырлыг херээн уттуп болбас.

И. КЕНИН-ЛОПСАН,
чогаалчы.

ШКОЛАЧЫЛАР—ЧАСКЫ ДЫШТАНЫЛГАДА

Школачыларның четтикпейн манааны — часкы дыштанылга эгелээн. Часкы дыштанылга үезинде дыка хөй оолдар, уруглар улуг хоорайларже, тураскаалдыг черлерже экскурсиялап, төрээн чериниң янзы-бүрү булуңнарынче походтап чоруурлар, чамдыктары кодээде ада-иезинге, ылангыя малчыннарга дузалажыры-биле үнүпкеннер.

Кызылдың школаларында улуг Тиилелгениң 40 чылдыынга тураскааткан спортчу, солун маргылдаалар эгелээн. № 2 школага кандыг-кандыг маргылдаалар эртерин чугаалап бээри-биле күш-культураның улуг башкызы М. Х. Баазандан бистиң корреспондентивис дилээн.

— **Силерниң школаның спорт баазазын улгаттырып, чаа делгем залды туткан болгай. Аңаа ам часкы дыштанылга үезинде кандыг маргылдаалар эртерил?**

— Волейболга школаның 8—10 класстарының өөреникчилериниң аразынга маргылдаалар эртер. Ооң-биле черлеештир 6-7 класстар школаның шилчинар кубогу дээш баскетбол маргылдаазынга киржирлер.

7—10 класстарның өөреникчилериниң аразынга шыдыраа маргылдаазын чыл санында организастап келген бис. Бо дыштанылга үезинде ону база организастап эртирери көрдүнген.

— **А хоорайга болур спортчу маргылдааларга өөреникчилер киржир бе?**

— Волейболга хоорайның бирги чери дээш маргылдаа бистиң школавыстың спорт залынга дүүн эгелээн. Ында бистиң школаның оолдар, уруглар командазы киржип турар.

— **Спортчу ужуражыышкыннар дугайында планнар бар ирги бе Михаил Хүлер-оолович?**

— Бо часкы дыштанылгада № 1 кодээ профессионал-техниктиг училищениң спортчулары-биле спортчу неделя эртирер бис. Аңаа волейболга, баскетболга, стол теннизинге база шыдыраага бистиң өөреникчилеривис училищениң сургуулдары-биле ойнаарлар. Күш-культура болгаш спорт ажылының талазы-биле дуржулга солчуру база көрдүнген.

— Чок. Чүге дизе бисте спортчу секциялар графиги тургустунган. Шак, минута бүрүзүн санап каак. Чамдык күш-ажылчы коллективтер база бистиң школавыста доктаамал кээп турар-ла болгай.

ЧУРУКТА: ийиги классчылар «Хөглүг старттарга» белеткенип турлар.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

Медицина болгаш амыдырал

ВИТАМИННЕРЛИГ БУТЕРБРОД

Чем продуктуларын витаминнер-биле арбыдадырының программазын ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң Аъш-чем институдунуң эртемденнери белеткеп кирипкен. ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының витаминология талазы-биле айтырыглар комиссиязының даргазы, биология эртемнериниң доктору, профессор В. Спиричев ол ажылдарның дугайын «Труд» солунуң корреспондентизинге чугаалап берген.

— **Владимир Борисович, чугула бүгү витаминнерни аъш-чем дамчыштыр ап турарывыс черле билдингир. Ону ам витамин-биле арбынчыткаанының чылдагааны чүдел?**

— Ынчаарга мен база силерден айтырып көрейн: бир хүн иштинде чүү хире кара хлебти чип турар силер?

— Ийи-үш кескиндэ...

— Салган айтырыынарга бодтарынар харылаптынар. В. витаминниң хоюкта херек хемчээлин шиңгээдип алыр дизе бир килограмм кара хлебти чиири негеттинип турар. Ол хире рационну четтирип шыдаар силер бе? Канчаарга-даа, хоржок! Кадыг күш-ажылдыг кижилер, уругларны чаалап чораан бистиң өгбелеривиске ол хире чем ой-тавында болбайн аан. Бис концут эвээш энергияны чарыгдап турар бис. Ооң улам-биле чиир чемниң хемчээлин шаап, немелде витаминнер ажыглаарын херекке албас. Москваның улуг бүдүрүлгезинге шиңчилелдерни чоокта чаа эртирдивис. Ажыл мурнунда ийи бөлүктүң бирээзинге витаминнерни бергеш, өскезинге бербээн бис. Ийи шак эрте берген. Бир бөлүктүң ажылчыннары түрүкеей берген, витамин ажыглаан кижилерниң шаа төнмейн турган. Ооң алгаш көөрге, чүвениң байдалы тайылбыр чокка билдинип турар.

Ол чээли кызырылган, хлеб-биле кады витамин база эвээжээн. Витаминнер-биле организмни хандырары-биле хөй чемненирге артык деңзи немежир. Семиририрге чүгле мага-боттуң хевирин баксыраар эвес, янзы-бүрү аарыглар тывылдырарынга чедирер. Чемни кызырарга, витаминнер чедишпестээр.

— Ол байдалдан үнери берге эвес, аптека бүрүзүнге чеде бергеш, «Гексавит» дээн дижик витаминнер баночкаларын садып ап болур.

— Шынап-ла, бир-ийи түп— айтырыг шиитпирлеттинген. Ол чижектиг витаминнерни дыка хөй улус херекке албайн турар. Ону кылымал эргэ-биле бүдүрген боорга хоралыг бүдүмелдер чок чүвени-ле, ажыглавас. Бир кезек кижилер, кадыныг байдалын эки деп санап, немелде витаминнер ажыглаарын херекке албас.

Аъш-чем продуктуларын витаминнер-биле арбыдадырының эптиг арга Аъш-чем институдунуң эртемденнери бистиң үргүлчү ажыглаарывыс продуктуларны шилип ап турар. Чижээ, хлеб база колбаса В. витаминнерни немеп турар. Ол витаминнер үк продуктулар-биле организмже эки шиңгээттинер. Продуктуларны үр хуусаада шыгжаарга-даа, витаминнерниң шынарын баксыратпазын хандырарының хемчеглерин өөренип турар бис. Ооң-биле черлеештир чурттакчы чонның түс-түс бөлүктериниң физиологтуг херекселдерин барымдаалаары чугула. Чижээ, Соңгу чүктүң чурттакчыларынга аскорбиновый кислота херек, чүге дээрге ногаалар болгаш чимистерни чемге олар ховар ажыглап турар. С витаминнерни ол черлерниң улустарының аъш-чемнинге холуурру чугула.

— **Владимир Борисович, витаминнерни эмин эртир ажыглаарга, хоралыг эвес ирги бе?**

— Чамдык эмнерни ой тавында эмчиниң шуут доктаадып каан хемчээлин ёзугаар ажыглаар, ооң башка оңза айыылдыг, чамдыктары — ажырбас. Витаминнер ийиги, «ажырбас» бөлүкке хамааржыр. Ынчангаш витаминнер холаан каш-даа бутербродтарны чип болур.

— Амданы өскерилбес бе?

— Чок. Чамдык продуктулар харын-даа чиктиңгир болу бээр. Бо талазы-биле сагыш човаар херээ чок.

— **Витамин-биле арбыдатаан аъш-чемнер магазиннерге качан кээп келир?**

— Эң чоокку чылдарда. Амдызында аптекаларның эжиин ажыдып, витаминнер баночкаларын садып ап турунар.

А. ПОМИНОВ.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

НИЖНИЙ ТАГИЛ. Маңаа Уфадан келген 34 харлыг спортчу Николай Корнев 500 куб. ... мотоциклге шимчедикчилиг мотоциклге чарышкан, ССРЭ-ниң чемпиону атты чаалап алган. Москваның спортчузу Виталий Русских биле Красноярскиден келген Сергей Иванов олар ийиги-үшкү черлерни эжелээннер.

• • •

АЛМА-АТА. Хааккa Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шаңналдары дээш хөй мергежилгелерге болуп турар маргылдааларның он километр дистанциязынга Целиноградтың аныяк конькижизи Олег Беляков тиилээн. Ол чиитиин-биле 172.422 санны алган. Куйбышевтен Владимир Лачугин аңаа чүгле 0,003 сан четпейн барган.

Свердловсктуң төлээзи Татьяна Петридис тудган көргүзүглүг болган — 176, 169 санныг.

Медеога удавас чаа маргылдаалар эгелээр.

• • •

СВЕРДЛОВСК. Баазлонга чурттуң чемпионадының алдын медальдарының соолгу комплектизин Совет Армияның командазы чаалап алган. Ол 4х7,5 километрниң эстафетазы-биле төңген. Чемпионнарның (Владимир Аликин, Сергей Антонов, Андрей Зенков болгаш Сергей Булыгин) үези 1 шак 36 минута 47 секунда болган.

• • •

МЯЧИЛИГ ХОККЕЙГЕ

ССРЭ кубогу дээш чартык финал мурнунуң маргылдаалары Архангельскиге, Мончегорскиге болгаш Сыктывкарга эрткен. Москваның динамоужулары Кемеровонуң «Кузбасс» командазын 5:0, Красноярскиниң «Енисей» — Ульяновсктиң «Волгазын» 7:1, а Сыктывкарның «Строитель» — Хабаровсктуң армейжилерин 3:1 саннарга түс-түзүнда ушкан.

Чурттуң кубогу дээш түңнел маргылдаа март 24-те Мурманск хоорайга болур.

• • •

ГФР-ниң спортчузу делегей чемпиону Херман Вайнбух Холменколла оюннарының ийи мергежилгелиг маргылдаазынга тиилекчи болган. Ындыгдаа болза, ол түңнел маргылдаада ниити сан талазы-биле норвег хаакчы Гейр Андерсенге четпейн барган. Үшкү черже ГДР-ниң спортчузу Хайко Хүнгер.

Совет спортчулар Швейцарияның хаакчылары-биле бешки-алдыгы черлерни үлешкен.

• • •

БЕЛГРАД. Фин спортчу Матти Нюканен трамплинден шураарынга делегей чемпиону атты чаалап алган. Ол агаарга 190, 180, 186 метр чедир ужуткан. ГДР-ниң ужугар хаакчызы Йенс Вайсфлог ийиги черни эжелээн. Үшкү черде — чехословак спортчу Павел Плоц.

Совхозтарда ажылчыннарны манап турар

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң дыңнадып турары болза:

Бии-Хем районунуң «Эрбек», «Кызыл тараачын», «Өөк», Каа-Хемниң — «Бурунгаар», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Кызыл Тук», Кызылдың — «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының—«Коммунизмниң херели», С. Тока аттыг совхозтары боттарынга ажылдаар хойжуларны, мал кадарчыларын, саанчыларын, чылгычыларын болгаш механизаторларны барык талазы районнардан келирин манап турар.

Күш-ажыл талазы-биле чер-чер органнары үстүнде адаттынган совхозтарга ажылдаарын күзээн кижилерни организастап чорудуп турар.

Көшкен ажылчыннарның өг-бүлелерин ажылдаар черлеринге совхозтарның транспорту-биле болгаш күш-ажыл органнарының хүселе-биле чедирип турар.

Көшкеннерниң өг-бүлелери Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттен хары угда тывсыр акша дузаламчызын алыр. Кожуун келгеш, чурттаарының баштайгы ийи чылында квартира телефонунун, оттулар чуул, электри энергиязы дээш телевизорлар болгаш өске-даа коммунал ... чедиргилгезиниден күштүг боор турар норма-шиңгээрин ... хостуг болур.

Айтырыг тургузар азы көжер документилер тургузары-биле баар адрестер: 667000 Кызыл хоорай, Ленин шолу, Советтер бажыңы, № 114 кабинет, Күш-ажылдың күркомитеди. 667110 Чадаана хоорай, райкүском, күш-ажыл талазы-биле килдис. Шагаан-Арыг хоорай, райкүском, күш-ажыл талазы-биле килдис.

Аян-чорукчуларга

Профэвилелдериниң областы чөвүлели даразында чурттарга баар турисчи бөлүктерин четчелеп турар.

Май 10-дан 26-га чедир—**МАР**-же, путёвка өртээ 104 рубль 60 коп., аян-чорук хуусаазы — 15 хонук;

июль 8-тен 30-ге чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 320 рубль, аян-чорук хуусаазы—18 хонук;

сентябрь 29-тан октябрь 16-га чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 260 рубль, аян-чорук хуусаазы—16 хонук;

октябрь 2-ден 18-ке чедир—**ИНДИЯЖЕ**, путёвка өртээ 800 рубль, аян-чорук хуусаазы—15 хонук.

Айтырыгларны профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнарынга азы профоблчөвүлелдиң культура массалыг ажылдар килдизинге тургузар, тел. № 2-22-73.

Ажылдаарынче чалалга

Хоорайның чонунуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге каттыжыышкынынга доктаамал ажылдаары-биле амыдыралга ажыглаар чарык техника талазы-биле диспетчер, мебельди, демир кылыгларын, хептиң хамыктыг эрыглаашкынының талазы-биле чиндишиниг хүлээп алыкчы, бухгалтер, түр ажылга — хептиң химиктиг арыглаашкынының болгаш будуушкунунуп талазы-биле хүлээп алыкчы негеттинип турар.

Айтырыг тургузар адрези: Красноармейская кудумчу, 131, тел. № 2-40-01.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Кызылдың үлетпүр барааннарының садыы чедир кылыр чүүлдерлиг «Москвич 2140» маркалыг автомашиналарны садып алырын чарлап турар. Автомашиналарның өртектерин чедир кылыр чүүлдерин барымдаалап чиигедип каан.

АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңы, үлетпүр барааннарының садыг килдизи.

«Москвич» маркалыг автомашиналар садып алырының ээлчээнде турар хамаатыларның кичээнгейинге!

Кызылдың үлетпүр барааннарының садыы 7400 рубль өртектиг «Москвич»—2140 маркалыг автомашинаны садып алыры-биле үлетпүр барааннарының садыының садыг килдизинге март 28-ке чедир келиринче силерни чалап турар.

Садыгның адрези: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңы, кабинет № 15.

1985 чылдың март 28-тен эгелээш, «Москвич» маркалыг автомашиналарга ээлчегин күш чок болдурар болгаш Кызыл хоорүүскомунуң шиитпирин ёзугаар ол автомашиналарны сайгарар.

Даарта хөгжүм-шии театрынга
В. КАТАЕВТИҢ
«ПОЛКТУҢ ОГЛУ» деп ийи кезектиг драмазы болур. Эгелээри 16 шакта.

ТВ

МАРТ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00—«Үе». 9.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Бот-тывынгыр уран чүүл чогаадылгалдарының Бүгү-эвилел көрүлдези. 9.20 — «Будильник». 9.50 — «Спортлотонуң» 12-ги тиражы. 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». 12.15 — Совет черге ужуражыышкыннар. 12.30 — «Кижээниң шагы». 13.30—«Музыка киоскузу». 14.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Фильм-шии. 15.45 — Концерт. 16.45—«Рыжий, честный, влюблённый». Уругларга уран-чечен чаа телефильмниң 1-ги сериязы. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Рыжий, честный, влюбленный». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 20.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35—Футболга ССРЭ чемпионады. «Металлист» — «Торпедо» (Москва). 23.05—23.15 —«Телемедээлер».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чурук санында-ла — хүн. 8.30 — Одессадан дамчыдылга. 9.00— Ритмиг гимнастика. 9.30 — Өөрүс чугаа. 10.00 — Концерт. 11.00 —«Тоолдуң алчылары». 12.55— Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Великая Отечественная». Киноэпопея. 11-ги фильм —«Война в воздухе». 13.45 — «Ону кылып шыдаар силер». 14.35 —Мульт-фильм. 14.55 — Концерт. 15.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.55 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.55— Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы -- «Радуга». (БУР). 17.25 — Док. телефильм. 17.50 — Шылгараңгай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары. 18.45 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — Делегей болгаш амылктар. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 —Болгариядан музыкалыг дамчыдылга. 21.00 «Үе». 21.35 — Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер (Болгария). 22.25 — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский совет авторларның чогаалдарын номчуур. Фильм-концерт. 23.15 — 00.00 — Хоккейге ССРЭ кубогу. Мурманскиден дамчыдылга.

МАРТ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —Футбол дугайында домчулал. 9.25 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.55—Кыска хемчээлдиг уран-чечен телефильмнер. 10.45 — «Бо черни төрээн черивис дээр бис». Совет шүлүкчүлерниң чогаалдарын школачылар номчуур. 11.45 — 11.50 — Телемедээлер.

15.15—Авам школазы. 15.50 — Уругларга беш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези: «Гостья из будущего». 1-ги серия. 16.55 — «Греция. Хамаарышпас чорук хүнү». 17.40 —Док. телефильм. 18.30 — «Хөглүг чоташкыгаштар». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерт. 19.20 — Ажыл херектер болгаш кижилер. 20.05 —«Ак майтык». Фильм-шииниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фильм-шииниң уланчызы. 22.30—23.00 —Футбол дугайында домчулал.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. телефильм. 8.50 — А. Дворжак. Концерт. 9.35 — Эртем-таймыбырлыг фильм. 10.05 — Эртем болгаш амыдырал. 10.35 — Концерт. 11.05 — «БАМ үргүлчүлеп турар». 11.25 — Совет күрүнениң үнделиннери болгаш эргелер. «Ажылчы чоннарны дамчыштыр ажылчы чоннарга». Улус депутаттарының Советтериниң сорулгалары болгаш ажылының хевирлери. 11.55—13.00 — Уругларга фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.15 — Медучилищелер сургуулдарының профессионал мергежилдиниң конкурузу. 19.05 — Киножурнал. 19.15— «Аныя теву». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Волейболга ССРЭ чемпионады. 20.45 — Күш-ажылчы кижизидилге дугайында док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Москвага ужуражыышкыннар». Композитор Е. Мартынов. 22.25—«Княжна болгаш бойдус». Док. телефильм. 23.00—00.50 —Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Черноморец».

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага, база Кызылга бүлүттүг турар болур, чамдык черлерге бышкак хар чаар агаар болур. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың күжү секундада 5—12 метр. Агаарның температуразы республикага — 7-12, Кызылга — 1-3 градус соок.

Концерттерже чалалга

Марттың он сеңген желеш, **МОСКОНЦЕРТТИҢ** бөлүк артистери Композиторлар эвилелиниң кежигүнү, дыка хөй эстрадалыг ырларның автору, а ол ышкаш кинофильмнерге база театр көргүзүглеринге музыкаларның чогаадакчызы С. Э. Томин-Колмановскийниң киржилгези-биле Тывада концерттер көргүзүп эгелээн.

Баштайгы концерттер Суглакка, Межегейге, Бай-Хаакка, Шагаан-Арыгга, а ол ышкаш Тээлиге, Чадаанага, Ак-Довуракка болгаш Кызылга болгулаар.

Тываның күрүнениң ыры болгаш танцызының **«САЯН»** ансамблиниң гастрольу республиканы апрель 4-ке чедир үргүлчүлээр.

Республиканың чурттакчылары болгаш аалчылары Тываның күрүне филармониязының коллективиниң чогаадыкчы ажылы-биле ол үеде таныжып ап болур аргалыг. Ленконцерттиң эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерстваазынга белеткээн чаа программаны көрүкчүлерге бараалгадыр.

«Саян» ансамбльдың концерттери дараазында районнарга бо хүннерде болур:
март 22-ден 27-ге чедир—Барыын-Хемчик район;
март 28-тен апрель 1-ге чедир—Чөөн-Хемчик район;
апрель 2-ден 4-ке чедир—Сүт-Хөл район.
Концерттерге келиринче чалап турар.

Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалынга бо чылын өөренип кирген бот-өөредилгелиг студентилерниң кичээнгейинге: өөредилге сессиязы 1985 чылдың апрель 1-ден 4-ке чедир Кызыл хоорайның Калинин кудумчузунуң № 1 «В» код корпузунда эртенин-не 9.00 шактан эгелеп болур.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы чүък болгаш чиик автомобильдерниң «В», «С», «Д», «Е» категорияларының чолаачыларының кежээки курузунга, а ол ышкаш машинакчы-секретарьларның хүндүскү курузунга дыңнакчыларны чыырын үргүлчүлеп турар.
Өөредилге бо чылдың март 25-те эгелээр.
Айтырыг тодарадыр телефон № 2-25-28.

КИНО

МАРТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рысь уходит на тропу» 9.30, 11.20, 20.30 (уэаткан). **«Спортлото-85»** 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.30, Мульт-сборник (**«Медведь липовая нога»**) 10.40, 13.40. **«Ученик лекаря»** 12.00, 15.00. **«Три брата»** (2 сериялыг) 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Конец императора тайги» 9.30, **«Черный коршун»** 11.00, 12.40, 14.20, 16.00, 17.40, 19.30 (уэаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сквозь огонь» 12.00, 13.30, **«Конец агента»** 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Рыцари черного озера» 14.00, **«Долг в любви»** 15.30, 17.20 (уэаткан) шактарда.

МАРТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Черная гора» 9.30, **«Банзай»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уэаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шкатулка из крепости» 12.00, **«Три брата»** (2 сериялыг) 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Полет с космонавтом» 10.00, **«Отверженные»** (2 сериялыг) 11.40, 14.30 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» «Дай лапу друг» 15.30, **«Вирниея»** 17.20, 19.30 шактарда.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыы № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2075.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыңы № 1.

ТС—00477

республика ... библиотеки им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 72 (12762) | 1985 чылдың март 27, среда | 1925 чылдан үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

Март 25-те Москвага Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң хуралы болган. Ону Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, 1984 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүсеткени дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун республикага тывыскаарынга тураскааткан.

Шилчиир Кызыл тукту ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы А. К. Антонов тывыскан. Хуралдың киржикчилери Совет Российаның миллион-миллион ажыл-ишчилериниң өмүнээзин, дээ бедик шаңнал дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка чалбыыштыг-биле өөрүп четтиргенин илереткеннер.

1985 чылга хүлээп алдынган планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле республиканың ажылчы чоннарының сорулгаларының дугайында илеткелди хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников кылган.

Россия Федерациязының ажылчыннары, колхозчулары, улусчу интеллигенциязы СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң түңнелдерин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кезкү ажылдакчызы эш М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар. 1984 чылда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйы улам-на дең-деңги хөгжээн, ниитилел бүдүрүлгезиниң хемчээли калбарган, ооң ажыктыг чорук бедээн. Бүгү автономнуг республикалар, крайлар болгаш областар социал-экономика талазы-биле улам хөгжээн. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери продукция сайгарарының болгаш кылыгларының ниитизин чугула хевирлерин бүдүрериниң планын хуусаадан эрте күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли план ёзугаар 3,5 хууга удур 3,7 хуу чедир улгаткан. Ооң бүгү немелде өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедээшкини кусели-биле чедип алган, транспорттуң болгаш харылзааның бүгү хевирлери улам хөгжээн.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчылары үнүш ажылының продукциязының чамдык хевирлериниң бүдүрерин көвүдедирин чедип алган. Мал ажылының продуктуларын садарының планы ажыр күүсеттинген болгаш улам көвүдээн.

Хөй хемчээлдиг тудуг ажылдарын кылган. 101,6 миллиард рубль үнелиг кол фондуларны ажыглаалга кирген, күрүнениң 100 хире чаа үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап эгелээн. Ажылдап турар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериишкинин болгаш чаартылгазы үргүлчүлээн. Социал программаның чаа, тывылыш чокка шиитпирлеп турар, улустуң чаагай чоруу бедээн, эртем болгаш культура сорулгалары чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Ол бүгү-биле кады үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорттуң, тудугнуң, аъш-чем чедирилгезиниң, агроүлетпүр комплекизиниң ажылында эвээш эвес четпестер болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлар бар боор турар.

Хуралдың киржикчилериниң чаңгыс үн-биле хүлээп алганы СЭКП ТК-га чагаада социалистиг чарышты улам-на калбартпышаан, бүгү күштү СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын шиитпирлээринче, бо чылдың планын чедиишкинниг күүседиринче угландырары, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, ленинчи партияның ам болур XXVII съездизин тележтиг уткуурун СЭКП Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга бүзүреткеннер.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның, эвилел болгаш республика органнарының харысалгалыг ажылдакчылары киришкеннер.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

Совет улустуң ажыл-херектери болгаш угаан-бодалдары тайбыңче болгаш тургузуушкунче чүткүл-биле сиңниккен. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргеледиринче, бистиң ниитилеливистиң амыдыралының бүгү талаларын сайзыраңгайжыдарынче партияның стратегтиг угланыышкынының өскерлиш чогун СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленуму бадыткаан.

Партияның угланыышкынының чоннуң бир эп-сеткилдиг деткип турары республикаларның Дээди Советтеринге болгаш чер-чер Советтеринге чоокта чаа болган соңгулдаларның үезинде тодаргай илерээн. Совет эрге-чагырга — ажылчы чоннарның болгаш ажылчы чоннарга эрге-чагырга. Чонуң дуржулгазын, мерген угаанын болгаш чогаадыкчы энергиязын боттарынга шиңгээткен ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенцияның эң эки төлээлекчилеринге депутат мандаттарын соңгукчулар тывыскан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы март 26-да Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ажыттынган. Депутаттар — Төрээн чуртунуң төлептиг ээлери кол чагыгны күүседир — тайбыңның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң челеңгизи — Советтер чуртунуң күчү-шыдалын быжыглаарынга боттуг улуг киирер шиитпирлиг чоруу-биле сессияга чыылганнар.

Эштер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, М. С. Соломенцев, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар туруп келгеш, диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Россия Федерациязының Дээди Совединиң эң улуг назылыг депутаттарының бирээзи —ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Уралда Эртем төвүнүң президиумунуң даргазы академик **С. В. Вонсовский** сессияны ажыткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, Россия Федерациязының Дээди Совединиң депутаты Константин Устинович Черненконуң минутада шимээн чок сактыышкын ёзулалын чыылганнар кылган.

Коммунистиг партия болгаш совет улус XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин боттандырары дээш кызымаккай демисежип турарының үезинде Россия Федерациязының Дээди Совединиң чаа чыыжы болуунуң ажылын эгелеп турар-дыр деп, С. В. Вонсовский үргүлчүлээн. СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин чуртта чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткуп хүлээп алган. Пленумга хүлээп алган шиитпирлер, М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааны Төп Комитеттиң политиктиг угланыышкынының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының уламчылалдыын бадыткап турар.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге февраль 24-те болган соңгулдалар ниитилел-политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган. Соңгулдалар коммунистер биле партия кежигүнү эвестерниң блогунуң бүзүрелдиг тиилелгези боол, партия-биле улустуң бузулбас чаңгыс эвин база катап көргүскен.

Партия Советтерниң ажылын сайзыраңгайжыдарын, оларның чон-биле харылзаазын быжыглаарын чугула ужур-дузалыг деп көрүп турар. Ооң чайынныанчак херечилели СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң Совет бүрүзү болуунуң эргелерин болгаш хүлээлгелерин долу хемчээлдии-биле күүседиринче, массаларга доктаамал даянырынче, күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга улам хөй санныг кижилерни хаара тударынче угланган шиитпирлери болган.

Россия Федерациязының Советтери партияның сагыш салыышкынынга ажыл-херектери-биле харылап турар. Бүгү күжүвүстү коммунизм тургузуушкунунуң херээнге бээрин, төрээн Коммунистиг партияның политиказын амыдыралга чайгылыш чок боттандырарын, совет улуска шынчы болгаш ак сеткилдиг бараан болуурун депутаттың мандады бистерге даандырып турар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязын ажыттынган деп чарлаан.

Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын ёзугаар депутат **А. М. Роганов** «Советский Союз» журналдың кол редакторун, депутат чогаалчы **Н. М. Грибачевту** РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазынга соңгуур дугайында партия бөлүүнүң чүүлдүг деп көрген саналды киирген. Сессия ол саналды бир үн-биле хүлээп алган.

Ол ышкаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының оралакчыларын база соңгаан.

Депутаттар сессияның хүн айтырыын бадылаан. Ында дараазында айтырыглар кирип турар: РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязын соңгууру, республиканың Дээди Совединиң Президиумун соңгууру, РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларын тургузары, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаары, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузары, РСФСР-ниң Улусчу контроль комитедин тургузары, РСФСР-ниң Дээди Судун соңгууру, РСФСР-ниң совет болгаш ажыл-агый органнарының СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр мелиорацияның, мелиорастаан черлерниң ажыглаарының ажыктыын бедидериниң үр хуусаалыг программазын боттандырар талазы-биле организакчы ажылдарын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында.

Депутаттар РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязын бир үн-биле соңгаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Мандат комиссиязының илеткелин ооң даргазы **Д. Н. Гагаров** кылган. Бүгү округтарга кандидаттар бадылаашкыннарның эң хөй нуруузун алган болгаш Дээди Советтиң депутаттары кылдыр соңгуткаанын ол дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери дээш, кежигүнүнге кандидаттар дээш, СЭКП ТК-ның секретарьлары, партия болгаш күрүне ажылдакчылары дээш, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эң эки төлээлекчилери дээш соңгукчулар бедик көдүрлүүшкүн-биле бадылааннар. РСФСР-ниң Дээди Совединиң чонуң ёзулуг төлээлекчилериниң органы болуп турарын депутаттарның составы көргүзүп турар.

Социалистиг демократияның чугула негелдези күрүне эрге-чагыргазының органнарының доктаамал чаартыр дугайында негелде Дээди Советке соңгулдаларының үезинде барымдааланттынып сагыттынган. Россия Федерациязының Дээди Совединге 619 депутат бир дугаар соңгуттурган азы олар бүгү депутаттарның 63,5 хуузу болган.

Бүгү округтарга соңгулдалар РСФСР-ниң Конституциязынга болгаш Россия Федерациязының Дээди Совединге соңгулдалар дугайында Хоойлуга бүрүн дүүштүр шын чоруттунганын Мандат комиссиязы демдеглээн.

Мандат комиссиязының илеткелин ёзугаар доктаалды РСФСР-ниң Дээди Соведи бир үн-биле хүлээп алган болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының 974 депутадының бүр-и эргелерин шында хүлээп көрген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүнче сессия кирген.

СЭКП ТК-ның секретары, депутат **Е. К. Лигачевка** сөс берген.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы албан-дужаалга үр үеде М. А. Яснов ажылдаан болгаш бодунуң кадыкшылының байдалы-биле пенсияже үнгенин ол демдеглээн.

Амгы үеде РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **В. П. Орловту** Россия Федерациязының Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазынга соңгуур дугайында партия бөлүүнүң болгаш Төлээлекчилер чөвүлелиниң деткээн саналын Е. К. Лигачев СЭКП Төп Комитединиң даасканын ёзугаар киирген.

Ол санал бир үн-биле хүлээп алдынган.

В. П. Орлов аңаа көргүскен бедик алдар болгаш улуг идегел дээш өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң составының дугайында партия бөлүүнүң чүүлдүг деп көрген саналды Төлээлекчилер чөвүлелиниң даасканын ёзугаар киирген.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчыларын, секретарын болгаш кежигүннерин сессия соңгаан.

Ооң соонда депутаттар хүн чурумунуң дараазындагы — РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларын тургузарының айтырыын чугаалажып көрген.

Дараазында комиссияларның составтарын болгаш даргаларын бадылаан:

Хоойлужудулга саналдаар комиссия, даргазы — депутат **А. И. Лукьянов;**

Даштыкы херектер талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **В. Г. Захаров;**

План-бюджет комиссиязы, даргазы — депутат **И. М. Черепанов;**

Үлетпүр талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **О. А. Королёв;**

Энергетика талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **Ю. Г. Ананьин;**

Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **П. С. Грищенко;**

Тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң талазы-биле комиссиязы, даргазы — депутат **В. Н. Пушкарёв;**

Агроүлетпүр комплекизиниң талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **А. Е. Высоцкий;**

Эртем болгаш техника талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **С. В. Вонсовский;**

Чоннуң хереглел бараанынарының болгаш чонга ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **Е. М. Подольский;**

Чурталга-коммунал болгаш хоорай ажыл-агыйының талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **В. Ф. Горулёв;**

Кадык камгалалының, социал хандырылгазының болгаш спорт талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **Н. В. Дмитриева;**

Улус өөредилге болгаш культура талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **В. Б. Алесковский;**

Херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының айтырыгларының, ие-чашты болгаш уруглар камгалалының талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **А. П. Бирюкова;**

Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **Ю. А. Жданов;**

Бойдус камгалалының болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаарының талазы-биле комиссия, даргазы — депутат **Г. А. Горячев.**

Ооң соонда РСФСР-ниң Конституциязынга дүүштүр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң бүрүн эргезин РСФСР-ниң Дээди Совединге хүлээдип турарының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даргазының адынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң медегелин дыңнадып, ону номчаан.

СЭКП ТК-ның секретары, депутат **Н. И. Рыжковка** сөс берген.

СЭКП ТК-ның даасканын ёзугаар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көөр дугайында саналды ол киирген. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының албан-хүлээлгезинге В. И. Воротниковтуң ажыл-чорудулгазын чогумчалыг деп үнелеп көрбүшаан, партия Төп Комитеди ону ол бедик албан-дужаалга база катап сүмелээрин шиитпирлээн. Россия Федерациязының Чазааның составының дугайында саналды Дээди Советке чугаалажып көөрү-биле киирерин депутат В. И. Воротниковка дагзыр деп саналды киирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң медегелин хүлээп алыр болгаш Россия Федерациязының Чазааның ажыл-чорудулгазын чүүлдүг деп көөр дугайында доктаалды РСФСР-ниң Дээди Соведи бир үн-биле хүлээп алган. Ол доктаалды ёзугаар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Воротников** база катап томуйлаткан. РСФСР-ниң Чазааның бүрүн составының дугайында саналды РСФСР-ниң Дээди Совединге киирерин аңаа дааскан.

РСФСР-ниң Дээди Соведи Россия Федерациязының чаа чазаан тургускуже чедир бодунуң албан-хүлээлгелерин күүседирин уламчылаарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында илеткелди РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Х. П. Нешков** кылган.

Депутаттар Чарлыктарны бадылаан болгаш чогуур Хоойлуларны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Республиканың Дээди Соведи чазакты — Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелин тургузарынче кирген.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **В. И. Воротниковка** сөс берген.

Аңаа көргүскен улуг алдар-ат болгаш бедик бүзүрел дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеш, В. И. Воротников СЭКП Төп Комитединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң партия бөлүүнүң болгаш Төлээлекчилер чөвүлелиниң чүүлдүг деп көрген республиканың чазааның составын РСФСР-ниң Дээди Совединиң даасканын ёзугаар сессияга бадылаттырары-биле киирген.

РСФСР-ниң Дээди Соведи Россия Федерациязының чазаан — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин чаңгыс үн-биле бадылаан. Ол ышкаш Россия Федерациязының министрлерин, РСФСР-ниң Күрүне комитеттериниң даргаларын бадылаан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазының дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң медегелин кылыры-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротниковка сөс берген.

Чазак кежигүннеринге көргүскен бедик бүзүрел дээш ол РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден өөрүп четтиргенин илергейлээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязы СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирлерин бүгү улустуң деткип турарының, СЭКП-ниң удавас болур XXVII съездизинге, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткел-биле холбаштыр политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүң байдалында эртип турар деп, оратор демдеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга М. С. Горбачевту Пленумга чаңгыс эп-сеткилдиг соңгааны коммунистерниң, бүгү совет кижилерниң изиг деткиишкинин алган, делегейге калбак хүлээп көрүүшкүнү болдурган.

РСФСР-ниң чазаа бодунуң ажыл-чорудулгазын амгы үе-чадага СЭКП-ниң идип үндүрген сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче угландырар деп, медегелде айыткан. Партияның удуртулгазы-биле ол күжениишкиннерин сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжыдарының кол-кол угланыышкыннарынга, ооң аргаларын болгаш артык талаларын улам долу ажыглаарынга мөөнийэр, республиканың бүгү районнарының экономиктиг болгаш социал шапкын база турум хөгжүлдезин, улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизин быжыглаарынга, чурттуң камгаланыр күчүзүн быжыктырарынга Россия Федерациязының салыышкынын бедидерин чедип алыр апаар. Совет улустуң чаагай чоруун улам ыңай бедидериниң, эртемни болгаш культураны көдүрериниң, кадык камгалал, чырыдыышкын системазын сайзыраңгайжыдарының, кижиниң бүгү талалыг өзүлдезинге таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле хемчеглерни боттандырып чорудар.

Россия Федерациязы — ол дээрге чүс ажыг социалистиг нацияларны болгаш бичии улустарны каттыштырып турар ха-дуңмалыышкы дем каттыжылгазы-дыр. Социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыны, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң чечектелиишкининиң эң чугула негелдези — улустарның найыралын быжыглаар талазы-биле партияның политиказын чазак амыдыралга чайгылыш чок боттандырар.

Кол кичээнгейни, мурнунда дег, экономиканы улам ыңай көдүреринче угландырар дээрзин демдеглевишаан, В. И. Воротников ооң план ёзугаар хөгжүлдезиниң, бүгү-ле бар бүдүрүлге болгаш эртем күчүзүн ажыктыг ажыглаарының кол-кол угланыышкыннарын тодаргайлаан.

Бо чылдың пландарын, социалистиг хүлээлгелерин, бирги ээлчегде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн немей бедидерин, продукцияның бот-үнезин чиигедирин, одалга-энергетика болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны камнаарын, продукцияның бээриниң болгаш шынарының талазы-биле керээлерин сагыырын күүседири эң-не чугула хүлээлге болур ужурлуг. Бо чылын ийи хүнну камнаттынган материалдар, чиг эт болгаш одаар чүүлдер-биле ажылдаар деп республиканың бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң алган хүлээлгелерин боттандырары бо талазы-биле улуг ужур-дузалыг.

Он бирги беш чылдың пландарын тургузуп база оларны практика кырынга боттандырып тура, РСФСР-ниң чазаа чаа беш чыл дээрге бүдүрүлгеге шынар талазы-биле ханы өскерилгелерниң беш чылы, эртем-техниктиг депшилгениң дыка дүргедедиринге, бүдүрүлге фондуларының техниктиг деңнелин бедидеринге үндезилеттинген беш чыл дээрзин барымдаалап көөр.

Россия Федерациязының хөй талалыг бүгү экономиказын интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидериниң талазы-биле сорулгалар медегелде тодараттынган, көдээ ажыл-агыйының улам ыңайгы хөгжүлдезиниң, Аъш-чем программазын боттандырарының айтырыглары чугаалажып көрдүнген.

Республиканың бүдүрүкчү күштериниң өзүлдези улус ажыл-агыйының, экономиктиг ажыл-чорудулганың чаа-чаа хевирлерин эргелеп башкарарының системазын бүгү талазы-биле сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Бо сорулгаларны боттандырары-биле ажыл-агый механизмин экижидер, күш-ажылды организастаарының чаа-чаа хевирлерин шиңгээдип алыр арганы бээр комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын уламчылаар. Экономиктиг негелделерин ооң-даа улуг демдээлге кылып чорудар.

Партия ТК-ның неген турарын ёзугаар социалистиг өмчүнүң моон соңгаар-даа быжыглаары, организастыг чорукту, корум-чурумну, сагылга-чурумну бедидери, социалистиг хоойлу-дүрүмнү шынгыы сагыыры чугула. Ажылдың чогаадыкчы стилиниң үлегер-чижээн күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң органнары көргүзер ужурлуг.

Ленинчи партияның эң даады эвес сорулгазы — кижиниң чаагай чоруун бедидери болгаш ооң амыдыралының бүгү талаларын экижидери болур. Россия Федерациязының ажылчы чоннарының материалдыг байдалының оон-даа бедик болуруң, культура болгаш угаан-бодал амыдыралының ханы утка-шынарлыын хандырарын РСФСР-ниң чазаа күрүне ужур-дузалыг улуг сорулга деп көрүп турар. Чоннуң хереглел бараанынарының болгаш хандырылга айырыларын, хөгжүлдезиниң комплекстиг программазын боттандырары база маңаа үндезилеттинген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринче моон соңгаар-даа улуг кичээнгейни салыр, оларның материалдыг амыдыралын экижидер дээш бүгү-ле чүүлдерни ам-даа кылыр дээрзин оратор демдеглээн.

Республиканың ажыл-агыйы болгаш культура тургузуушкунун удуртур талазы-биле бодунуң ажыл-чорудулгазынга чазак экономиканы комплекстиг хөгжүдер, бойдус курлавырларын чөп ажыглаар, бойдусту камгалаар, чоннуң доктаамал өзүн орар негелделерин хандырар, ооң хандырылгазын экижидер талазы-биле чер-черде Совет органнарының идепкейин бүгү тала-биле бедидеринге едиг бээр.

Социалистиг тургузуушкуннуң делегейге таарымчалыг байдалдарын хандырарынче, бүгү-ниити тайбыңны камгалаарынче болгаш быжыглаарынче, чурттар аразында дең эргелиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланган СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак даштыкы политиказын, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Россия Федерациязының ажылчы чоннарының тура-соруун илергейлевишаан, бүрүн долузу-биле деткип турар деп, оратор демдеглээн.

Республикаларның Дээди Советтеринге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдалар чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун, СЭКП-ниң XXVII съездизинге белеткелге мобилизакчы чугула фактор болган. Партияның болгаш күрүнениң политиктиг угланыышкынын бүрүн чүүлдүгзүнүп, көөргени соңгулда кампаниязының үезинде, ооң түңнелдеринде, соңгукчуларның чагыгларында илергейлеттинген.

Республиканың чазаа партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң экономиказының болгаш культуразының улам ыңайгы чечектелиишкини дээш чүткүлдүг болгаш шиитпирлиг ажылдаар дээрзин В. И. Воротников бүзүреткен.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннарын чүүлдүг деп көрген доктаалды Дээди Совет бир үн-биле хүлээп алган.

Россия Федерациязының Дээди Соведи РСФСР-ниң Улусчу контроль комитедин тургускаш, **В. Ф. Конновту** ооң даргазынга бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди судун ооң даргазы **Н. П. Мальшаковту** баштадыр соңгаан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр Мелиорацияның үзүн хуусаалыг программазын боттандырар, мелиорастаан черлерниң ажыктыын бедидер талазы-биле совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат **Л. Б. Ермин** ооң дараазында илеткел кылган.

Аъш-чем программазын Россия Федерациязында чайгылыш чок боттандырып турар деп, ол чугаалаан. 1983—1984 чылдарда ниити продукцияның хемчээли мурнуку беш чылдарда дээзинга деңнээрге, 12,2 миллиард рубльге азы 11 хуу улгаткан. Ышкалдажок бүдүрүкчүлүүнүң чедип алдынган темпилери, ындыгыя күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң темпилери бистиң херектелдеризиниң ам-даа чедир хандырбайн, улам өскен аргаларга дүүшпейн турар.

(Төнчүзү 2-ги арынында).

Апрель 20 · Ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ДЕМНИГ ҮНЕР

В. И. Лениннiң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботникти апрель 20-де эрттирер дээн москвачыларның саналын деткээн митингини Самагалдайда кожуун чорудур № 1070 механизастаттынган колоннаның коллективи эрттирген. Митингиге коллективте профэвилел комитединиң даргазы Ш. Маажа мурнуку чылдарда субботникке тудугжуларның канчаар киржип турганын, оларның амгы үеде планныг ониналдазын күүседип турарын кысказы-биле чугаалаан, субботник эрттиреринниң планы-биле таныштырган.

Бо коллективте шуптузу чүс тос ажылчын бар. «Кызыл суббота» хүнүнде олардан ажылче үнер чүс беш кижиниң 72-зи боттарының ажылдаар тургулталарын ээлээр, а 16 кижи боттарының камнап алганы материалдары-биле ажылдаар. Ол кымнарыл? Коллективте комсомол организациязының удуртукчузу прораб Александр Санчаттың эгелээшкини-биле камналга дээш чарыштыг ажылдап турар комсомолчу аныктар-дыр.

Чолаачылар Валерий Аракчаа, Сенди Айыжы олар камнап алганы 409 кг кывар-чаар материалдары-биле ол хүн ажылдаар деп шиитпирлээн.

Колоннаның тудугжулары ол хүн чеди муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр болгаш 398 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

С. ООРЖАК.

Тес-Хем район.

КЫЛЫР АЖЫЛДЫ ПЛАННААН

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриоттуг эгелээшкинин Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалыкта боторуулга-чарылгалыг сентелге-тудуг участогунуң болгаш чурталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң коллективтери изиг-биле деткип, субботник эрттирериниң штабтарын тургускаш, ол хүн кылыр ажылын баш удур дугуржуп, чугаалашкан.

Сентелге-тудуг участогунуң коллективинден 60 кижи бир демниг ажылче үнер болгаш ол хүн ажылдап алган акшазындан он бирги беш чылдың фондузунче 180 рубльди шилчидер. Д. Монгуш, К. Ооржак, М. Допуш оларның удурткан бригадалары, шупту 42 кижи чурталга бажыңнарының сентелгезинге ажылдаар болгаш 1848 рубль түңнүг сентелге ажылдарын кылыр. 18 кижи СТУ-нуң девискээрин аштап-арыглаар болгаш ыяштар тарылгазынга киржир.

Чурталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң субботникке белеткели база эки. Эргелелдиң коллективи эрткен ийи айларда чонга ачы-дуза чедирилгезиниң планын 102,8 хуу күүсеткен. Субботник хүнүнде 40 кижи ажылче үнүп, бүдүрүкчүлүг ажылдаар болгаш 70 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

1500 РУБЛЬДИ ШИЛЧИДЕР

В. И. Лениннiң төрүттүнгенинден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде «Тере-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилеринден ниитизи-биле 400 ажыг кижи ажылдап үнер. Совхоз болгаш школа коллективтеринден 250 кижи одаар ыяш белеткелинге ажылдаар. Школачылар фермага ажылдаар, кажаа кырының хирин дүжүрерлер. Башкылар биле өөреникчилер 100 кубометр одаар ыяшты белеткээрлер. Оон аңгыда өөреникчилер школа девискээрин аштап, арыглаар. Культура албан черлериниң болгаш садыг шугумунуң ажылдакчылары суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар. Каргы, Балыктыг хойжу бригадалары 2 чаа хой кажааларын кылыр материалын белеткээр болгаш бир эрги кажааны көжүрүп тударлар. Совхозтуң механизаторлары школага 300 кубометр одаар ыяшты белеткээш, сөөртүп бээрин хүлээнгеннер. Сарыг-Хөл суг-бараан фермазының ажыл-ишчилери суур-биле ферма аразында орук сентелгезинге ажылдаарлар. Ниитизи-биле субботник хүнүнде совхозтуң ажыл-ишчилери 3 муң акшаның ажылын кылыр. Ол ажылдап алганы акшазының 1500-үн тере-хөлчүлер он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

С. БАЛЧЫР.

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ

«Камналга болгаш хумагалалдыг чорук — кижи бүрүзүнүң херээ, ниити сагыш салыышкыны» деп темалыг чаңгыс аай политхүн Тес-Хем районнуң совхозтарынга, бүдүрүлге албан черлеринге эртген пятницада бедик деңнелге эрткен. Ниитизи-биле 40 аңгы черлерге лекциялар болгаш беседалар политхүннүң темазынга дүүштүр болган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары С. С. Куулар «Чодураа» совхозка эрттирген политхүнге киржип, камналга чурумун күштелдирериниң, материалдыг курлавырларның камналгазын чедип алыр дээш бөттүг ажылдаарының, ниитизи-биле сагылга-чурумну болгаш корум-чурумну быжыглаарының талазы-биле камдыг хемчеглерни боттандырып чорударын коммунистер, специалистер, ажыл-ишчилер-биле кижи-кара чок ажык чугаага тайылбырлап, сүмележип, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылырын айыткан.

Районнуң Сельхозтехника салбырынга, райпога, «Кызыгаар» совхозка политхүннер бедик деңнелге, ажыл-агыйның байдалга эртиен. Политхүннүң массалыг хемчеглеринге 3250 кижи киришкен, 20 лекция, хөй-хөй беседалар эртиен. Политхүннүң хемчеглерин районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчулары, харысалгалыг ажылдакчылары, специалистери удуртуп эрттирген.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арынга).

Кодээ ажыл-агыйны агаар-бойлустуң шарыын байдалдарынга чорудар ужурга таварыжып турар бис. Бараанныг тараазы бүдүрериниң кол районнары кандаачал зонада турун турар. Ынчангаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эртем-техниктиг депшилгениң бүгү угланыышкыннарынга, хамыктың мурнунда черни мелиорастаарының күсели-биле интенсификастаарын дүргедедириниң ужур-дузазы улгадып турар.

Чуртта эң делгем дээн кодээ ажыл-агый шөлдери республикада бар боор турар. Оон алгаш өөрге, оон аъш-чем курлавырларынга салышкыны эң хөй болур ужурлуг. Ону Аъш-чем программазында көрген болгаш мында РСФСР-ниң үлүүнге кодээ ажыл-агыйның нити продукциязының барык чартызы, оон иштинде бүгү тараазының 56 хуузу онаажып турарын айыткан.

Мелиорация тудуунуң кодээ ажыл-агый шөлдерин камгалалгыг болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарының айтырыглары РСФСР-ниң Дээди Совединиң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, республиканың министерстволарының болгаш ведомстволарының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң кичээнгейиниң төвүнде турун турар. Олар хоойлулар ёзугаар черлерниң үнүш-дүжүткүрүн хевээр арттырарының болгаш бедидериниң, тараазы, ногаалары, мал чемнерин болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа культураларын бүдүрерин көвүделир талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырарын хандырып, ону чедип ап-даа турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң талазындан доктаамал сагыш салышкынының болгаш дузаламчының база партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, мелиораторларының, колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының кызымаккай ажылының ачызында Россия Федерациязында черлерни мелиорастаары дыка хөгжээн. СЭКП ТК-ның май (1966 ч.) Пленумунуң соонда республиканың күрүнениң 43 миллиард ажык рубль капитал салышкынын шиңгээдип алган. Суггаттыг болгаш кургаткан черлерниң шөлү үш катап калбарган болгаш амгы үеде 10 миллион ажык гектар чедип турар. Оон аңгыда 19 миллион гектар черге культур-техниктиг ажылдарны болгаш 60 ажык миллион гектарга шөлдерниң комплекстиг культуржудулга ажылдарын кылып чоруткан.

Ниитизи-биле республиканың мелиорациязының ажыктыг чоруу чайы хире болганы улам билдингир болзун дээш, шөлдүң бир единицазынга онаашкыр салаарга, нити продукцияның алдынгының деңнеп чугааларын чешпээрен көрүнер. Бир эвес 1981—1984 чылдарда ашаа черден гектар санындан-на 87 рубль түңнүг продукцияны алган турган болза, кургаткан черлерден — 137, суггаттыг черлерден — 446 рубльда алган.

Бистер черлерни мелиорастаарының талазы-биле ажылды чогуурун-биле үнелеп көрбүшаан, чедип алган чүүлдерге оожурган олурар болбас ужурлуг бис. Суг ажыл-агыйының тудугларынга чарыгдаттынган хөй хемчээлдиг саңхөө болгаш материалдыг курлавырларның четпес ажыглаттынып, суггаттыг болгаш кургаткан черлерниң дүжүткүрүнүң кудуу боор артышкаан турар чоруу улуг сагышсыралды бодуруп турар.

Улус депутаттарының Советтери, оларның күүсекчи комитеттери черни мелиорастап, экижидериниң херээнде байдалды шугумчулекчи ёзу-биле көрүп, курлавырларны шеередип, мелиорация дээрге партияның аграр политиказының эң чугула угланыышкыны дээрзин долу херээлдии-биле барымдаалаан кооор болуру чугула боор турар.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында интенсификацияже угланыышкын онза ужур-дузалыг апарган.

Чурттуң аъш-чем фондузун идегелдии-биле улгаттырар сорулга-биле СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң ажылдап кылган, бадылааны Мелиорацияның, мелиорастаан черлерниң ажыктыын бедидериниң үр хуусаалыг программазы ол сорулганы шиитпирлээринге чугула черни ээлеп турар.

Россия Федерациязынга эң улуг хемчээлдиг мелиорация ажылдарын боттандырып чорударын көрген. 2000 чылга чедир мелиорастаан шөлдерниң хемчээлин ийи катап калбартырын болгаш оларны 18—19,5 миллион гектар чедирерин айтып турар. Хемчеглерниң бүгү кевирлерин боттандырып чорударын-биле чүгле он ийиги беш чылда күрүнениң капитал салышкынындан 22 миллиард рубльди — бо беш чылдыындан 23 хуу хөйнү тускайлап турар.

Агроүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле Бүгү-эвилелдиң экономиктиг чөвүлел хуралынга бүгү суг ажыл-агыйының тудуун удуртурун болгаш организастаарын, капитал салышкыннарын болгаш чаартынган черлерни ажыглаарын экижитпес болза, черлерни кургадырынга болгаш суггаттыг болдурарынга акша тускайлаарын көвүдедири продукцияның дүрген өзүлдезин хандырып шыдавазын демдеглээн. Ол негелдени күүселдиринге улуг роль улус депутаттарының Советтеринге онаажып турар.

Улус депутаттарының Советтеринге чоокта чаа эрткен соңгуулдалар үезинде бистиң республиканың күрүне херектерин эртелеп башкарарынга депутаттарның улуг хүрээлени улам өскен — 1148 муң кижи соңгуткан. Ам республиканың Советтер системазы бодунда 28 муң ажык күүсекчи комитеттерни, элээн каш түс муң доктаамал комиссияларны, депутаттар бөлүктерин болгаш востуларын хаара тудуп турар. Ол дээрге партияның салган шарын сорулгаларын күүседип шыдаар күш ол-дур. Чугаа болза, чүнүн-даа мурнунда тускайлап берген капитал салышкыннарын болгаш материал-техниктиг курлавырларны долу база чөп ажыглаарының дугайында сагыш салырының дугайы болуп турар.

Суг ажыл-агыйының организациялары дыка хөй таварылгаларда, ажылдарның улуг хемчээлин, нити көргүзүглерин сүрер, чамдык таварылгаларда шыырын уттуп турар. Сорулга болза тудугнуң техниктиг дешнелиинче болгаш шынарынче бирги черге нию кичээнгейни — төлевилээн ажылдап кылырындан эгелээш тудугну ажыглалга киирериинге чедир — сагыш салырында боор турар. Төлевилекчилерниң-даа, мелиораторларның-даа ажылы чүнүн-даа мурнунда ол көргүзүглерин барымдаалап үнелеттинер ужурлуг.

Узун хуусаалыг программаны боттандырары — ёзулуг-ла бүгү улустуң херээ, а ынчангаш Советтер ол херекче чүгле агроүлетпүр комплекизинде кирип турар эвес, а улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының бүдүрүлгелерин база организацияларын калбаа-биле киириштирерин көрүп турар. Совет болгаш кодээ ажыл-агый органнары эртемниң эрге-ажыктарын бүдүрүлге-биле улам сырый холбаары эргежок чугула.

Кара эвес хөрзүннүг зонаның кодээ ажыл-агыйын чаартырының программазы хожудаашкынныг чорун турарынга республиканың чазаа дүвүреп-ди илередип турар деп, Л. Б. Ермин чугаалаан. Новгород, Калинин, Горький болгаш өске-даа чамдык областарда чаартынган черлер четпес ажыглаттынып турар.

Бойдус камгалалының хемчеглерин сагырының эргежок кугулазынга илеткелчи оон ынай доктааган. Амгы болгаш келир салгалдарның эрге-ажыктарынга дүүштүр бойдус камгалалының айтырыгларын шиитпирлээри — Советтерниң дорт хүлээлгези.

Чер-чер Советтери, министерстволар болгаш ведомстволар кижи дугайында онзагай сагыш салышкынны илередир ужурлуг. Бүдүрүлге тудугларын ажыглалга киирери-биле кады чурттакчы бажыңнарын, школаларны, поликлиникаларны, клубтарны, оруктарны тударны, эмчи болгаш садыг хандырылгазын экижидери эргежок чугула.

Мелиорацияның узун хуусаалыг программазын боттандырарынга шынар талазы-биле чаа чүүлдер кадрларга, оларның ажыл-херекти ылап билиринге, профессионал мергежилиинге чаа, улам бедик негелделерни салып турар. Оон-биле холбаштыр оларның белеткелиин болгаш немей өөредилгезин тода организастаарының сорулгазы салдынып турар. «ССРЭ-ниң алдарлыг мелиоратору» деп хүндүлүт атты тургузар дугайында Чарлыкты ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чоокта чаа хүлээп алган. Ол дээрге мелиораторларның белен эвес ажылын партияның болгаш чазактың бедии-биле үнелеп турарының ылаптыг бадыткалы-дыр.

Түңнелинде Л. Б. Ермин Россия Федерациязының улус депутаттары, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизинге болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуй чоруп ора, партия Төп Комитединиң октябрь (1984 ч.) болгаш ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны чедимшкинниг күүседир дээш бүгү чүүлдерни кылыр, бистиң чуртувустуң экономиктиг күчү-шыдалын быжыглаарынга төлептиг салышкынын киирер дээрзин партия Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүреткен.

Илеткел талазы-биле санал эгелээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязы бодунуң ажылын бөгүн уламчылаар.

(СЭТА).

«Тыва суг тудуг» трестиң механизастаан бешки тудуг колоннамзының Сергей Мурзинге удурткан дашчылар бригадазы тудуг-монтаж ажылдарының планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, чарыштың мурнуу одуруунда чорун турар. Ол бригада Кызылда бүдүрүүге тудугларын хөйнү тудуп, ажыглаалга киирген. Бо хүннерде олар Кызылдың кавак кырында дөрт каът нити чурттаалга бажыңының ханаларын салып доозар четкен. Оларның шалыпчы ажылдаарынга чүгле материалдар четпейн баары шаптыктап турар. Шалыпчы бригада ол общежитиени бо чылдың чайынында ажыглаалга киирер сорулгалыглар.

ЧУРУКТАРДА: С. Мурзиниң бригадазының мурнакчылары Сергей Байыр, Анатолий Чыргал, Сергей Монгуш; Борис Кууллар ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МЕТРО ТУДУУ БӨГҮН БОЛГАШ ДААРТА

Бо чылын бежен харлап турар совет метро ээуп, сайзырап турар. Амгы үеде оон чер адаанда экспресстерин чурттуң тос эң улуг хоорайлары — Москва, Ленинград, Киев, Баку, Тбилиси, Харьков, Ереван, Ташкент, Минск ажыглап турар. Бо чылдың төнчүзүнде Горькийниң болгаш Новосибирскиниң метрополитеннери баштайгы пассажирлерин хүлээп алыр. Ээлчегде — Свердловск, Куйбышев, Днепропетровск хоорайлар метро тудуун кидин түлүк чорудуп турар.

Чер адааның пассажир транспорту кедизинде барып Ригага, Алма-Атага, Одессага, Омскиге, Уфага, Донда-Ростовка, Пермьге, Казаньга, Челябинскиге, Донецкиге, Красноярскиге, биргээр чугаалаарга миллион чурттакчылыг хоорай бүрүзүнге тыптып келир. Чурттуң ол болгаш өске-даа улуг хоорайларынга метрополитен тударын дүргедедириинин эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң сөөлгү хуралдарының бирээзинге чугаалашкан. Тускай эртемниглерниң ажылдап кылганы метро тудуунуң перспективтиг планын чугаалажып көрген, ол хоорайларда чоннуң транспорт хандырылгазының байдалын тодараткаш, чер адааның оруктарын тударын акшаландырарының айтырыын шиитпирлээн.

Чуртка метро тудуунуң айтырыын ындыг бедик деңнелге чугаалажып көрүп турар чорук улуг хоорайларның экономиктиг болгаш социал амыдыралынга транспорттуң ол хевирииниң онзагай черни ээлеп турарын херечилеп турар. Амгы үеде совет метро чылдың-на 4 млрд. ажык пассажирлерни сөөртүп турар. Ылангыя Москва метрополитени «ажылгыр» талазы-биле онзаланып турар. Бачым үелерде поездилер 80 секунда санында-ла шакта 45 километр база чамдык черлерге 80 километр чедир дүргедеп чоруп турар. Ол «транспорт конвейери» хонукта 8 млн. хире пассажирлерни, азы бистиң найысылалывыста чер кырында бүгү хөй-нити транспортунуң сөөртүп турары хирени дажыглап турар.

Метроның ажыктыы билдингир болгаш маргылдаа чок. Ынчалза-даа оон бир четпес чүүлү бар — ону тударының өртээ аажок аар. Чер адаанда оруктарның километр саны ортумаа-биле 15 млн. рубль өртектиг. Оон чылдагааныындан база билет өртээниң чиигиниен (кайы хире-даа чорууга 5 копеек) метро тудуунуң өртек-үнезин эгидип чаңдыраны чүгле хөй пассажирлерлиг Москва, Ленинград ышкаш хоорайларга болуп турар.

Ынчалза-даа бистиң чуртувуска чаа-чаа метрополитеннерни тургузуп, бар метроларны сайзыратпышаан, өске чугула факторларны база өөренип көрүп турар. Оларның аразында эң колу — камнап алыр үе. Метрога олурган пассажир бүрүзү чер кырынга пассажир транспортунга көөрде 15-тен 20 минута чедир хууда үезин камнап ап турар. Психологтуг факторну база санавайн барып болбас: метрога олурган пассажирлер шоолуг могап-шылавас, нервилеммес.

Метро тудуунуң өртээниң аары ону сайзырадырынга моондак болуру чөп. Улуг-даа хоорай бүрүзү оон тудуунга херек акша-хөреңгини бодунуң бюджединден үндүрүп бербейн барып болур. Метрополитен хөгжүдеринге моондактан турар чүүлдерни чайладыр сорулга-биле бистиң күрүневис ону тударының болгаш ажыглаарының бүгү чарыгдалдарын долузу-биле бодунга алган. Ынчангаш — метро тудуунуң хемчээли улгадып, оон бүгү чуртта тарап турарының ужуру ында. Чүгле бо беш чылда совет метроның чер адаанда оруу 100 км ажыг узаар. Метро тургустунуп турар болгаш удавас тургуна бээр хоорайлардан аңгыда, ажылдап турар метрону база сайзырадырын уламчылап турар. Москва бодунуң чер адаанда оруун барык 30 км, Ленинград — 15 км, Киев, Харьков болгаш Баку — 7 км, Тбилиси биле Ереван — 4 км, Ташкент — 5 км узадыр. 1986 чылга чедир совет метроның нити узуну 450 км чедер.

Москва метрозун сайзырадырын онзалап көрүп турар. Ол таварылга эвес: амгы үеде найысылалдың чурттакчы чону 9 миллион чыгап турар. Оон кадында хүннүң-не кээп турар хөй санныг аалчыларны ап көөр чүве болза, Москва делегейде эң-не сайзыраңгай метролуг хирезинде, пассажир транспорту-биле хандырарынга чамдык бергелерге таваржы бээри билдингир апаар.

Бөгүн Москваның бир ужундан өске ужунга чедир нити ажыглал транспорту-биле пассажир кижи барык бүдүн чартык шак чораш чедер, а ажылга баарынга ортумаа-биле чарыгдаар үе 60 минута чедип турар. Ол дээрге — аажок хөй үе-дир. Ынчангаш, келир үениң бодаан, метрону улам сайзырадырын колдады көрүп турар. Ындыг сорулга-биле амдыгаазынга чер адаанга дүрген чоруур оруктарның (кайызы-даа 60 км узун) тудуун база ол ышкаш бир дээрбек орукту болгаш хөй санныг дорт оруктарны тударын планнап турар. Ынчан Москваның кыдыкы районнары-биле харылзаа улам экиг апаар.

Александр ДЕДУЛ.
ПМА-ның хайгааракчызы.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

«БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ ФРОНТУГА, БҮГҮ-ЛЕ ЧҮВЕНИ ТИИЛЕЛГЕГЕ!»

Бо сөстерниң ужур-утказы Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында миллион-миллион совет кижилерниң амыдырал-чурттаалгазы-биле тудуш холбаалыг апарган. Фронтуда дайынчылар-даа, тылдың ажылчыннары-даа чер болганга-ла маадырлыг чорукту кылып турганнар.

Сактып көрээлинер даан: Совет Эвилелинче хенертен халдааш, гитлерчи эжелекчилер оон девискээриниң элээн кезиин эжелеп апкан болгай. Оон ужурундан чурттуң чөөн талазынче чүс-чүс заводтарны болгаш фабрикаларны көжүрүп чоруткан. Дайынның баштайгы ийи чылында-ла фронт чоогундан чурттуң тылда районнарынче 1700 чыгыы улуг-улуг үлетпүр бүдүрүлгелерин көжүрген.

Кодээ ажыл-агый улуг бергелерге таваржыкан: кодээниң күш-ажыл кылып шыдаар ажылчыннарының хөй кезии фронтуже чоруткан, бүгү тракторларны болгаш автомашиналарны армияның херегзелиинче чоруткан. Чурттуң тараа бүдүрер кол районнары — Украина болгаш Россияның Европа талазында кезээ фашистерниң эжелелинде. Ол бүгү бергелер турза-даа, бистиң шериглеривис түр эткаарлаашкынның-даа, ССРЭ-ниң девискээринден дайзынны үндүр сывыртап турганының-даа чылдарында аъш-чем продуктуларын четчири-биле ап турган.

Фашизм-биле дошкун демиселге улуг күштүг үндүрбүшаан, совет улус кол сорулганы — дайын чорудулгазының чепсээ дайзынындан хөйнү бүдүрүп үндүрген. Фашистиг Германияның дайынны чорударының кол чепсектериниң бисти ажып турган үези 1942 чылдың төнчүзүнде доозулган. Ынчангаш шериг техниказының талазы-биле Совет Армияның күжү фашистерниинден ыракта ашкан.

Дайын чылдарында совет бомбардировщиктер германи самолёттарны база ажып турганы билдингир. «Ужугар танк» деп адаткан Ил-2 самолёт дайзыннарның угаан-кудун үндүрген. «Катюша» деп алдаржаан чепсек дайзынның шуут ырмазын сыккан. Дайын чылдарында дайзын бодунуң танкыларының конструкциязын үш катап солуп, өскертсе-даа, бистиң танкыларывысты ажар байтык, оон дайынчы чүзүнге безин чоокшулап шыдаваан.

Ындыг техниканы бистиң ажылчыннарывыс совет эртемденнериниң мурнакчы шериг-техниктиг салымнын ачызында чогаадып кылганнар. Академик Е. Патон металлды автоматчыткан хевир-биле каңнаарының чаа технологиязын чогаатканындан танкыларны шуушутурулга аргазы-биле бүдүрүп үндүрериниң аргазын делегейге бир дугаарында ажыглаан. Дайын чылдарының дургузунда бистиң чуртувустуң үлетпүрү самолёттарның 25 чаа хевирлерин чогааткан болгаш бүдүрүп үндүрген. Тывылбас чиг эттии болгаш материалдарны солуур талазы-биле улуг ажылдарны эртемденнер кылган болгаш чаа-чаа приборларны, шериг техниказын камгалаарының херекселдерин чогаадып тургусканнар.

Совет улустуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүнүң кайгамчык бедээнин көргүскен. «Бүгү-ле чүвени фронтуга, бүгү-ле чүвени тиилелгеге!» деп кыйгының адаа-биле массалыг шимчээшкин бүгү чуртка калбарган. «Ийи чүсчүлерниң», «Үш чүсчүлерниң» массалыг шимчээшкини чуртка калбарган. Ол дээрге, хүн нормазын 2—3 катап ажыр күүсеткеннер-дир. «Мүнчүлар» безин бар болган. Баштайгы «мүнчү» — фрезеровщик Д. Босый болган. Ол бодунуң станогунга бөдүүн-даа болза, хүнде ээлчег нормазын 1480 хуу чедир күүседиптеринге таарыштыр кылыгны чогааткаш, бүдүрүп үндүрген. Чүгле чартык ай хургузунда ол чартык чылдың нормазын күүседипкен.

Миллион-миллион оолдар болгаш кыстар фронтунуң чагыгларын күүседири-биле кызымак ажылдаганнар. Дайынның сөөлгү чылдарында безин чүгле үлетпүрге комсомолчу-аныяктарның 154 фронтучу бригадалары ажылдап турган. Назы четпээн оолдар болгаш уругдар боттарының шыдаары-ла шаа-биле фабрикаларга болгаш заводтарга ажылдап, улуг кижилерге дузалажып турганнар. Колхозтарның хову-шөлдеринге дүжүт ажаалдазынга кодээниң болгаш суурларның бүгү школачылары киржип турган.

Совет кижилер, боттарынга чедишпес турда-ла, камгалал фондузунга боттарының чыып алган акшаларын, үнелиг эт-херекселдерин, аъш-чем аймаан дужаап берип, шалыпчының кезик-чергезин шилчидип турганнар. Дайын чылдарында камгалал фондузунче 15 миллиард рубль, 13 кг платина, 131 кг алдын, 9,5 тонна мөңгүн, 1,7 миллиард рубль өртектиг үнелиг өске-даа чүүлдер кирген. Чурттакчы чон 4,5 миллиард рубльдиң күрүне чээлизиниң облигацияларын садып алган.

Танк колонналарын, дайынчы самолёттар эскадрильязын, корабльдерни болгаш суг адаанга чоруур хемелерни, бронепоездилерни, артиллерия батареяларын болгаш өске-даа дайынчы техниканы бүдүрүп үндүрериниге акша чыылдазын организастаары-биле чоннуң калбак шимчээшкини аажок нептерээн. Совет улус ол шимчээшкинге херегзээри-биле 24 миллиард рубльди чыып киирген. Ол акша-хөреңги-биле 2,5 муң дайынчы самолёттарны, элээн каш муң танкыларны, суг адааның 20 ажыг хемелерин болгаш дайынчы катерлерин, өске-даа хөй-хөй дайынчы техниканы тургускан болгаш шеригге дамчыдып берген.

Совет Эвилелиниң үш дакпыр Маадыры И. Кожедуб 62-ги фашист самолётту Берлинниң кырынга аңдара аткан. Оон Ла-7-зиниң чалгыннарында мынча деп бижээн: «Василий Викторович Коневтен». 5,5 миллион совет хамаатылар донорлар болуп, дайынчыларның болгаш командирлерниң амы-тынын камгалап алыры-биле ханын дужааганнар.

Подполковник А. ИВАНОВ,
экономика эртемнериниң кандидады.

ЧЕР БӨМБҮРЗЭЭНГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Тайбыңга ынак улустарның кичээнгейи дөрт хүн иштинде Москваже угланган турган. Аңаа Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң сессиязы эрткен. Ядролуг кыжаныышкынга удур чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарындан келген демиселчилер шимчээшкинниң чугула айтырыгларын, кады хөделиишкинниң, кижи төрелгетенниң келбээзи-биле өлүп, узуткаттынарындан чайладырының программазын чугаалажып көрген. Шынныг, демократчы тайбыңны тургузары дээш демиселди чер бөмбүрзээниң кырынга бир-ле дугаарында бодунуң даштыкы политиказының үнелели, бодунуң делегейге бүгү ажыл-чорудулгазының эң чугула принцип болдурткан чурттуң найысылалынга оларның чыылганында онза ужур-утка бар.

Март 25-те сессияның түңнел хуралы болган. Комиссияларның ажылының түңнелин үндүрген.

Оларга хүн айтырыгларын чугаалажып көрүп турган сессияның киржикчилери, гитлерчи фашизмни чылча шаварынга Совет Эвилелиниң шиитпирлиг ролюн демдеглеп турган. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин күштелдирериинче, ону космосче шилчидериинче Рейганның администрациязының угланыышкыны 40 чыл мурнунда чедип алган Тиилелгениң түңнелдеринге кыжаныышкынны болдуруп турарын олар чугаалаан. Чүве чугаалаан хөй-хөй кижилер Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбыңга ынак инициативаларын бедии-биле үнелеп, ангы-ангы чурттарның миллион-миллион кижилеринге дайын кыжаныышкынынга удур оларның демиселиниң тодаргай болгаш сорук киириишкинниг эчис сорулгаларын айтып турарын демдеглээн. А. А. Громыконуң Дж. Шульц-биле ужуражыышкынының үезинде чугаалажыышкыннарның көөр чүүлдериниң болгаш эчис сорулгаларының дугайында дугуржулганы шиигы сагыышаан, Женевада совет-американ чугаалажыышкыннарының чедиишкинниг болурунга идиг кылыры-биле делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналын мөөңнээринче сессия киржикчилери кыйгырган. Дайын белеткелдерин күштелдирбишаан, Совет Эвилелинден артык күштүг болурун чедип алырын оралдажып турар АКШ-тың администрациязының хөделиишкиннерин буруу шапкан. Чыылганнар «сылдыстар дайыннарының» рейганчы планының онза айыылдыынче кичээнгей салгаш, тайбыңга ынак күштерниң «Космос тайбың турзун, «сылдыстар дайыннары» турбазын!» — дээн кыйгырыгның адаа-биле демиселдериниң программазын чүүлдүг деп көрген.

Делегейниң ангы-ангы районнарында империализмниң агрессияларының болгаш интервенцияларының дугайында чугаа боор тода, санал бергеннерниң үнвери килеңнээшкинниг чаңгылаңып турган. Оон-биле кады космосту милитаризастаарының рейганчы планының бүгү чер кырынга нити кыжаныышкынының дугайын база уттуп болбас.

Тайбыңга ынак күштерниң демиселиниң калбак программазын амыдыралга боттандырары-биле бүгү-ле аргаларны ажыглаар деп шиитпирлээн.

Москва шуулганының киржикчилери «сылдыстар дайыннарын» болдурбазынче!» делегейниң улустарын кыйгырган.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң «Фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылы ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарының чылы болзун!» деп Декларациязын хүлээп алган.

ТБЧ-ниң президиумунуң сессиязы ажылын доосткан.

Ол-ла хүн Р. Чандраның журналистер-биле ужуражыышкыны болган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң сессиязының киржикчилеринге алдар кылдыр хүлээп алыышкын кылган.

Хүлээп алыышкын чылыг, чуректиң ханызындан байдалга эрткен.

(СЭТА).

ВЕНГР КОММУНИСТЕРНИҢ ШУУЛГАНЫ

БУДАПЕШТ. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизи март 25-те мында ажыттынган.

Съездилерниң «Будапешт» ордузунга социалистиг Венгрияның ажылчын ангызының, кооперативчи тараачыннарының болгаш интеллигенциязының эң эки төлээлекчилери — 900 ажыг делегаттар чыылган.

ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарны, ВСАП-тың болгаш Венгрия күрүнениң удуртукчуларын, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов баштаан СЭКП-ниң делегациязын чыылганнар үргүлчү леңнээр адыш часкаашкыны-биле уткаан. Аңгы-хуума коммунистиг болгаш ажылчын партияларының, социалистиг, революсчу-демократтыг партияларының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң делегациялары венгр коммунистерниң шуулганының ажылында база киржип турар.

ВСАП-тың XII съездизиниң шиитпирлерин күүсеткениниң болгаш партияның сорулгаларының дугайында ВСАП Төп Комитединиң отчёдун, ВСАП-тың Уставынга өскерилгелер киирер талазы-биле саналдарны, ВСАП-тың Төп контроль комиссиязының отчёдун съезд чугаалажып көрүп турар болгаш партияның удуртукчу органнарын соңгуур.

ВСАП ТК-ның отчёдун бижимел-биле делегаттарга тарадып берген. Фашизмден бистиң чуртувусту хостааныындан бээр 40 чылын венгр улус байырлап демдеглеп турар үеде партияның XIII съездизи чыылган. Делегейниң ийиги дайынының кол үүрге-чүктээшкинин бодунга алган Совет Эвилели гитлеризмге удур эвилелдиң өске-даа күрүнелери-биле демдежип алгаш, дөртен чыл бурунгаар германи фашизмни болгаш япон милитаризмни чылча шапкан. Тиилелгени чедип алган деп отчётта онзалап демдеглээн. Улустарның хосталгазы дээш амы-тынын берген маадырларның дугайында чырыткылыг сактыышкынны Венгрияның ажылчы чоннары ыдыктыг-биле кадагалап турар.

Совет Армияның фашизмден хостааны Венгрия база катап бурун эргелиг хамаарышпас күрүне болган, оон чонунуң төөгүзүнге чаа үе-чада эгелээн. Нитилел депшилгезинче оруу оон мурнуңга ажыттынган, венгр черге чаа, социалистиг күрүне тургустунган.

Бистиң партиявыс марксизм-ленинизмниң идеяларын удуртулга болдурбушаан, чурттуң ажылчын ангызының, улус массаларының эрге-ажыктарын изигелдиг камгалап, чоннуң хуудуткелиин чаалап алган нитилелдиң башкарыкчы күжү болган. Социалистиг нитилелди тургузар дээш демиселге бистиң чонувус Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг акы-дуңма өске-даа чурттарның, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң эп-сеткил каттыштырылгазынга доктаамал даянып турар деп ВСАП ТК-ның отчёдунда айыткан. Партияның XII съездизинден бээр эрткен үеде Венгрияның коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының экономикага, социал депшилгеге чедип алган улуг тиилелгелерин, моон соңгаар сорулгаларны документиде тодаргай айыткан.

Съездиге Я. Кадар делгерени чүве чугаалаан.

ВСАП-тың Төп контроль комиссиязының илеткелин оон даргазы А. Девеш кылган.

ВСАП-тың XIII съездизи бодунуң ажылын уламчылаар.

(СЭТА).

ЧАА ЗОНА СИСТЕМАЗЫН ЁЗУГААР

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының хову ажылдарынга тураскааткан зона хуралы эрткен суббота Дуржулга станциязынга болган. Оон дугайында медээ дүүнгү солунга парлаттынган. Хуралдың отчёдун бөгүн парлаавыс.

Республиканың кодээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненко «Чер ажылының чаа зона системазынга үндезилеп, часкы хову ажылын организастыг эрттирер талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткелинге чер ажылының чамдык түңнелдерин, ылаңгыя доозукчу чылдың часкы ажылдарын онзалап айыткан.

Он бирги беш чылдың дургузунда республика чүгле эрткен чылын күрүнеге тараа садар планын күүседип шыдаан. Мал чеми база мурнуку чылдарга дагзыдан хөй белеткеттинген. Ынчалзажок республикада дөрт чылда ниитизи-биле дыка хөй тарааны, картофельди болгаш ноганы чедир бербээн. Ынчангаш, СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң беш чылдың эрткен чылдарында чедир бербээн продукцияны ам чедир бээриниң чугулазының дугайында айтышкынын удуртулга болдурган, республиканың чер ажылдыглары бо чылын бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар. Олар бо чылын 190,5 муң тонна тарааны, 30,5 муң тонна картофельди, 14,7 муң тонна ноганы бүдүрер. Республика 200 муң тонна сигенни, 100 муң тонна сенажты, 10 муң тонна витаминниг сиген далганын болгаш 330 муң тонна силосту белеткээр. Ол сорулганы боттандырарда гектар бүрүзүнден 11,9 центнер тарааны, 102 центнер картофельди, 177,5 центнер ноганы болгаш 180 центнер силосту, 30 центнер хөй чылдыг сигенни алыр.

Черниң беримчезин көвүдедири, тарааның, картофельдиң, мал чемнериниң болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларының дүжүткүрүн бедидери, ол продуктуларны күрүнеге садары — планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң —чер ажылының ажылдакчыларының дөрт хүлээлгези. Ынчангаш олар чер ажылының культуразын болгаш оон дүжүткүрүн бедидер дээш демисежип турар.

Хову ажылдарының эгелээринге чедир эвээш үе арткан. Ол үеге чедир канчаар белеткенип алганывыстан күскү дүжүттүң салым-чолу, социалистиг хүлээлгелерниң күүселдези улуг хамаарылгалыг. Ажыл-агый бүрүзү бүгү ажылды баш бурунгаар планнаан, техниканы болгаш кижи күжүн хуваагап, үрезинден эгелээш аъш-чемге чедир херек чүүлдерни белеткээн турары чугула. Партия болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң бөгүнгү чымыжы ол болур.

Үрезин белеткелиниң байдалы кандыгыл?. Чазын чажар 33,7 муң тонна үрезинниң 31,1 муң тоннази урдунган турган. Март 23-түн медээзип ёзугаар алырга, 19860 тонна үрезин азы бар үрезинниң 62 хуузу чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Оон иштинде бирги класстың үрезини 10350 тонна азы 32 хуу. Таңды районда 538 тонна, Каа-Хемде—250 тонна, Эрзинде 450 тонна, Кызыл районда 168 тонна үрезин четпес. Үрезинге үжен ажыг муң тонна тараа урдунган-даа болза, оон белеткели дыка оожум. «Кызыл тараачын» совхоз 2050 тонна үрезинниң чүгле 200 тоннази чажар шынарынга чедирип алган. Бо ажыл «Саян», «Шамбалыг» «Бүрен», «Улуг Октябрь» совхозтарда сула. Ылаңгыя «Өөк» совхоз 1540 тонна үрезинниң дөңгүп-ле он беш хуузун чажар шынарынга чедир арыглап алган.

Үрезинни солуурун болгаш сөөртүп алырын ажыл-агыйлар дыка оожум чорудуп турар дээрзин илеткелчи шыңгыы шүгүмчүлээн. Үк ажылды апрельдиң 20-ге чедир доозары чугула. Ооң-биле чергелештир үрезин хоранниварын шапкыншыдар херек. Аңаа киржир ажылчын бүрүзү эмчи шинчилгезин болгаш өөредилгени эрткен турар. Чажарының бетинде үрезинниң хүн караанга яровизастаары албан.

Часкы тарылгага бир муң ажыг тонна картофель үрезини чедишпес. Шын эвес кадагалааныңның түңнелинде дыка хөй үрезинни үндүр эжер ужурга таварышкан. Тока аттыг совхоз 255 тонна үрезинни, Дуржулга станциязы 120 тоннаны үрээн. Оон ыңай Дуржулга станциязында «Уралдың эрте быжар» сортунуң барыкла дең кезии фитофторадан аараан болган. Илереттинген четпестерни чайлаткаш, картофель болгаш ногаа өстүреринче кичээнгейни улгаттырары негеттинип турар.

Бо чылдың часкы хову ажылдарынга 91,5 муң гектар азы херек хөрзүннүң 37 хуузу белеткеттинмээн дээрзин илеткелчи айыткан. Ылаңгыя Таңды, Каа-Хем болгаш Бии-Хем районнарда хөй шөл белеткеттинмээн. 121 муң тонна органиктиг чемишчидилгениң база чүгле 71 муң тоннази шөлдерде чедиртинген. Совхозтар «Сельхозхимияже» көрүп алган орар, боттары өдек сөөртпестээн. Мындыг байдалды дарый эдер, совхозтарга өдек сөөртүр звеноларны тургузар херек. Черле ынчаш, органиктиг-даа, минералдыг-даа чемишчидилгелерни ажыглап турары кончут куду деңнелде. Ылаңгыя чемишчидилгелерни чажарының чурумун шыңгыы сагыыр херек.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырар, суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер ужурлуг бис. Бо хүннерде бир муң ажыг суггатчыларны, суггарылга машиналарының үш чүс ажыг машинистерин өөредир болгаш машина-техника септелгезин доозар ужурлуг. Суггаттыг черге ажылдаар звеноларның болгаш бригадаларның четчелээри, оларга черни болгаш техниканы быжыглаары, онаалдаларны бээри,— суггаттыг черде бүгү коллективтерни бригада кереэзин ёзугаар ажылдаарынче шилчидери негеттинип турар.

Доозукчу чылдың часкы тарылгазынга киржир техника септелгези кончуг оожум чорүп турар. Ылаңгыя бедик бүдүрүкчүлүг К-700 болгаш Т-150 тракторларны септээри дыка хожудаан. Районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарының эргелекчилериниң болгаш тускай эртемниглериниң шүшпей ажылдап турарын илеткелчи Каа-Хем, Таңды, Бии-Хем районнарның чижээнге көргүскен. Бүгү-ле септелге мастерскаяларының күчүзүн долу ажыглаары, оларны септекчилер-биле немей хандырары, оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары болгаш оларга социалистиг чарыштың негелдезин ёзугаар материалдыг болгаш моральдыг деткимче көргүзери чугула.

Илчирбелиг болгаш күчүлүг тракторларны ийи ээлчегниг ажылдадыры-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга 2525 механизатор херек. Амдаа үш чүс хире кижи чедишпес. Апрель 15-ке чедир оларны четчелээри, механизаторларның кышкы өөредилгезин доозары, оларны ажылчын планнар-биле таныштырары, кылыр ажылын болгаш ажыл төлевирин оларга тайылбырлап бээри негеттинип турар. Ындыг болганда чер-черде партия болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчулары, районнарның агроүлетпүр каттыжыышкыннарының ажылдакчылары, чер ажылының бүгү ажылдакчылары часкы хову ажылдарын чогуур үезинде бедик шынарлыг доозар дээш демниг ажылдаары чугула.

Хуралга СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко делгереңгей чүве чугаалаан. Ол республиканың чер ажылдыгларының чер ажылының чаа зона системазын ёзугаар ам үш чыл ажылдап турарын, ооң ачызында чамдык чедишкиннерниң чедип алдынганын онзалап айыткан. Ылаңгыя хөрзүннүң хаттан болгаш сугдан үрелиишкининге удур элээн ажылдар кылдынган деп чугаалаан. Хөрзүн үрелиишкининге удур техниканы ажыглап турары экижээн. Тарылга ээлчештирилгези, диллиндектээр чер ажылы база мурнукузундан дээре. Ынчалзажок хөрзүннүң ириндилиг, чемиштиг кезиин хат болгаш суг ам-даа хоратпышаан дээрзин демдеглээн:

— Чүгээр дүжүттүг чүгле агротехниканы экижиткенинден ап турар апарган бис. А хөрзүннүң ириндизи улам-на эвээжеп турар. Хөрзүнү чемишчидип, байыдып ап шыдавайн турарывыс моон илдең— деп ол чугаалаан.

Органиктиг чемишчидилгени агрономнар, компостап болбаазырадып албайн, ол-ла олчаан шөлдерже чажып турар. Ооң бичии-даа ажы чок. Минералдыг чемишчидилгениң чажарының технологиязы база сагыттынмайн турар. Үрезинни яровизастаарында, хораннаарында, арыглаарында—чажар шынарынга чедир болбаазырадырында база улуг четпестер бар. Үрезинни үнүүчел болдурар дээш бүгү аргаларны ажыглаары чугула. Ооң чажар хуусааларын база ажыл-агыйларның хөрзүн болгаш агаар-бойдус байдалдарын болгаш мурнуку чылдарның дуржулгазын барымдаалап доктаадыры ажыктыг.

Хөрзүн ажылдап кылыр машиналарның болгаш сеялкаларның өй-тап ажылдаарын агрономнар-даа, инженер-техниктиг ажылдакчылар-даа үргүлчүнүң контролюнга албайн турар. Ук машиналарны таарыштырып албаанындан база тарылганың чуруму үрелип турар. Ынчангаш чер ажылының ажылдакчыларын билиг-мергежилиин бедидеринче, эртем-техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы диди шиңгээдиринче ол кыйгырган.

К. ЧООДУ.

Кызылдың даараныга фабриказының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин база Тывылелгениң 40 чыл оюн тележиг уткуур дээш социалистиг чарышта киржип турар. Бо чылдың баштайгы ийи айларында фабрика бараанныг продукцияны бүдүрериниң планын 106,5, а ону сайгарарын 105,5 хуу күүсеткен. Мурнакчы коллективте чыл эгезинден тура 52 муң рубль түңге чаа модельдиң хептерин «Новинка» деп шынар демдээнге дүгжүр турар кылдыр даараан.

Ында планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, үени мурнап турар мурнакчылар хөй. Коллективте шупту 21 кижи он ийиги беш чылдың үлүүнде ажылдап кирипкен. Оларның аразында Күш-ажылчы алдар орденниң ийиги, үшкү чергелериниң эдилекчизи Р. Д. Сумба, даараныкчылар Т. А. Типтикова, В. М. Донгак, К. О. Монгуш болгаш оон-даа өскелер 1987 чылдың күш-ажылчы календары-биле ажылдап турар.

ЧУРУКТА: беш чылдың шалыпчызы даараныкчы Р. Д. Сумба.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ХООЧУН ДААМАЛ

Намдак Маспык-оолович Долаан барык дөртен чыл дургузунда арга даамалы болуп ажылдап турар. Бо үе иштинде ол чеже өрттерни өжүрүшпээн, чеже ыяшты тарышпаап дээр.

Ону Хайыракан суурнуң чону арганың ээзи деп турары база таварылга эвес. Ыяш кескен черлерни аштанарыглаар, немей өзүмнер олуртур, арга-арыг хайгааралын күштелдирер дээш ооң кылыр ажылы-ла хөй, харыысалгазы улуг.

Хоочун даамал, хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, ынак ажылын кагбаан. Амгы үеде ол часкы ажылдарны шалыпчы ёзу-биле чорудуп турар.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

КЕЗЭЭДЕ АНЫЯКСЫГ

Кызыл-Мажалыкта оруг септелге-тудуг участогунуң ажылчыны Коңгар Айыжыевич Күжүгетти бистиң районда билбес кижи ховар дизе хөөрем эвес. Чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин ол ак сеткилдиг күш-ажылы-биле, бүдүштүү-биле чаалап алган. Күрүнениң ажылын үр чылдар иштинде кылып келгеш, пенсияже үнзе-даа ажылдавышаан хевээр.

Кызыл-Мажалыкка мал хүлээп алыр пунктуга үр чылдар иштинде ажылдап келген. Чурттакчы чоннуң, ажыл-агыйлардан дужааттынган мал-маганы Кызылдың мал хүлээп алыр баазазынга оңга-меңди, немелде деңнелиг кылдыр хүлээдип, мактал-шаңналды ап келген.

Сөөлгү он беш чыл иштинде Барыын-Хемчик районнуң оруг септелге-тудуг участогунга үзүктел чок ажылдап чоруур. Ооң Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарының девискээринде кылышпаан, септешпээн автомобиль оруктары, көвүрүглери чок деп болур. Болуунуң кызымак ажыл-ижи-биле чонунуң арсыштырылгазының байдалдарын чиңгедип чоруур кижилерниң бирээзи алдан харны харлаза-даа ажыл-ишчи тура соруу аныяктардан дорадавас Коңгар Күжүгет акывыс ол-ла болгай.

С. СЕРИН-ООЛ.

ЧАСКА УТКУШТУР

ПЕНЗА. «Кевдинский» совхозтуң өстүрүп алганы чаңгыс сыптыг үрезиннер-биле областың барык алдан муң гектар чедип турар свёкла шөлдерин тарып болур аргалыг. Ол совхозтуң тарылга материалы үрениниң талазы-биле бедик шынарлыг болганы анализ көргүскен. Бо чаңгыс областа чигир свёкланы тарыырынга тускайлаан бүгү шөлдерге бир-ле дугаарыгда чаңгыс сыптыг үрезиннерни тарыыр. Ол үрезин чер ажылының хөй күш үнер ол адырын үлетпүрге үндезилеп чорударынга дыка таарымчалыг байдалдарны тургузар.

ПРЕНАЙ (Литва ССР). Ол черниң кодээ ПТУ-ларының доозукчулары — Пренай районнуң аныяк механизаторлары тарылга мурнунуң шылгалдазын чедиишкинниг дужааганнар. Олар төрээн суурларынче ээп чанып келгеш, тракторну, автомобильди башкарарының эки мергежилдерин, быжыг агротехниктиг билиин херек кырында көргүскеннер. Кодээ чымыштарга күш-ажылдың хоочуннары, беш чылдың мурнакчылары оларга «85-тиң дүжүдү» дээр тускай путевкаларын тывыскан.

Бүгү Литвада часкы тарылга мурнуу чарыында аныяк тараажыларга тураскааткан мындыг байырлыг ёзулаалдар боол турар. 8 муң кижи профтехөөредилге системазынга бир чыл хуусаалыг өөредилгени эрткен. Олар «Литсельхозтехника» каттыжыышкынының өөредилге-бүдүрүлге черлериниң болгаш бүгү-ниитиниң техөөредилге болгуннериниң доозукчулары-биле кады кодээ механизаторларының санынга немежип кирер.

БРЯНСК. Брянскиниң шөлдериниң кол культуразы картофель тарып өстүрерин наряд чок ажылдаар механизастаттынган бригадалар бүрүнү-биле хүлээнген. Оларны тургузарын ол областың колхозтарында болгаш совхозтарында доосканн. 750 мындыг бригадалар картофельге тускайлаан шөлдерге барык шуптузунга «ийиги тараапы» өстүрер дээн.

АРТЕМ (Приморье край). Ыраккы Чөөн чүктүң мелиораторлары кышкы үеде барык он муң гектар черлерни экижидип, үнүш-дүжүткүр болдурганнар.

Ол крайда суггарылга-кургадылга системаларын шалыпкыны-биле тудуп турар. Оларның эң улуу — «Артемовское» дээр дуржулга-көргүзүг ажыл-агыйының шөлдеринде «Ясной» системазын тудуп доозупкан.

(СЭТА-ның корр.).

ХОЖУДААШКЫНДАН КАНЧАП УШТУНАРЫЛ?

«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-зы эрткен чылын улуг хожудаашкынныг ажылдаан. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли кол кереэ ёзугаар 78,7 хуу, оон иштинде бодунуң күжү-биле 71,8 хуу кылдыр күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 93,6 хуу болган. 1985 чылдың баштайгы ийи айының планнары база күүсеттинмээн.

Бо саннар боттары-ла дүвүрээзинни чарлап, хожудаашкынның чылдагааннарын дүрген тыпкаш, чайладыңар деп тургазыг-дыр.

КМК-ның начальнии хүлээлгени күүседип турар Ю. И. Клиндуковтуң сагап турары-биле алырга, кол чылдагаан — ажылчын кадрларның четпези болур. Бир талазында ол шын. Планнап каан тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлинге дүүштүр 97 ажылчын херек, а херек кырында чүгле 78 кижи бар. Ылаңгыя Туранда эмнелге комплекизиниң тудуунга херек мергежилдиг дашчылар четпейн турар.

Бо айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарыл? «Тыва кодээ тудуг» трестиң удуртулгазы болгаш Бии-Хем райкүүскомунуң ажылчыннарны организастыг чылда аргазы-биле бээр чорудуп турар. Эрткен чылын районнуң совхозтарындан райкүүскомнуң шугуму-биле 7 ажылчынны чыган. Олар бир чыл ажылдааш дедир чорупбарган. Трест бо чылын немей 7 кижи чорудуп бээрин аалап турар. Ынчалза-даа алдынып турар хемчеглерниң ажыктызы эвээш, ажылчын күштүң чедишпези шиитпирлеттинмээн айтырыг боор артпышаан. Бо талазы-биле КМК-га боттут дузаны «Тыва кодээ тудуг» трест болгаш Бии-Хем райкүүскому көргүзер ужурлуг.

Трестиң бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелиниң талазындан тудуг материалдары-биле хандырылга багай болуп турар.

— Эрткен чылын ажыл планынга дүүштүр 4 муң дөрбелчин метр кургаг штукатурканы, 6800 дөрбелчин метр шиферни, 500 тонна цементини, ол ышкаш брусту, шилди, кадагны, демир-бетон кылыгларны чедир албадывыс—деп, Ю. Клиндуков демдеглээн. Дилиг материалдарын берип турар Туранның ыяш белеткээр пунктузунуң продукциязының шынары чамдыкта негелделерге дүүшпейн бээр чоруктар бар. Февраль айда алган 7,5 кубометр дилиг материалдарын дедир эгидер ужурга таварышкан.

Үрелген машина, техниканы септээри база амыр эвес болуп турар. КМК районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының составында кирип турар-даа бол, оон кол септелге баазазы болур Сельхозтехкуркомнуп Туранда салбырындан эвээш дузаламчыны ап келген. Артык кезектер-биле хандырылга бээ багай.

А КМК-ның бодунда ажылчыннарны бедик бүдүрүкчүлүг ажылче мобилизастаар, бүдүрүлгени шын организастаар болгаш иштики курлавырларны чеп ажыглаар талазы-биле байдал кандыгыл?

Сагылга-чурумну быжыглаары — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугула негелдези болгай. КМК эрткен чылын ниитизи-биле 632 кижи-хүнүн чидирген. Бо чылдың январьда база 63 кижи-хүнүн чидирген, азы оон үржүү-биле 2,5 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Чылдагаан чокка ажылдан шагы үзер чоруктар колдуунда арагалаашкынның хайы-биле болуп турар. КМК-ның профэвилел комитединиң февраль 15-те эрткен хуралының шиитпирин ёзугаар 6 ажылчынны арагадан албадаттырып эмнедири-биле чоруткан.

КМК-ның администрациязы, партия эге организациязы, профэвилел комитеди күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, ажыл шагы үзүп турар кижилерни агитхүүдустарга хана солуннарга . сойгалавайн, дээштиг хемчеглерни четпес ажыглап, күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну амыдыралга боттандырар талазы-биле четпес ажылдап турарын үстүнде сайыр херечилеп турар-дыр. Коллективтиң кижизидикчи салдарын чедир ажыглаары чугула.

Коллективте ажыл планын үргүлчү күүседип, эш-өөрүнге үлегер болуп болур кижилер бар. Мария Дмитриевна Абрамоваға удурткан шеверлекчилер бригадазы планын үргүлчү ажыр күүседип турар. Кран башкарыкчызы В. Усов, күш-ажылдың хоочуну, дарган Ф. Кислицын оларның ажылы мактаалга төлептиг.

Деңшилгелиг чаа арга болур бригада кереэзи-биле ажылче ийи бригаданы шилчиткен. «Кызыл тараачын» совхозтуң Шивилиг салбырында инек кажаазын тудуп доозуп турар С. Юшковтуң бригадазы эрткен чылын эки ажылдаан. Бо бригаданы улгаттырган, бригадир мастерниң хүлээлгезин база күүседип турар. С. Юшковтуң кереэлиг бригадазының чижээ-биле өске бригадаларның ажылын организастап, бригада кереэзин улам нептередири — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, сагылга-чурумну быжыглаарының ажыглаттынмаан бир курлавыры ол.

Камналга чурумун сагып, тудуг материалдарын камнап алыры хүннүң чугула айтырызы болгай. КМК эрткен чылын камналга талазы-биле чамдык хүлээлгелерни күүсеткен. Дилиг материалдарын, демир-бетон кылыгларны чаартыкчы саналдарны шиңгээдип алганының ачызында камнап алган. Ынчалза-даа четпестер база бар. КМК-да электри чарыгдалын контрольдап турары багай, девискээриниң иштинде материалдарны шыгжааны чурум чок. Камналга талазы-биле социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң түңнелин үезинде үндүрбейн, ажылчыннар ортузунга чарлавайн турары четпес.

Он бирги беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелерни албан күүседир дээш бүдүрүлгениң күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын, удуртулганың арга-методтарын чаарты көөрүн КМК-ның коллективинден үе негеп келген. Чүгле шиитпирлиг хөделип, шудургу ажылдаар болза тургустунган берге байдалдан эдип, хожудаашкындан уштунуп болур.

Н. КУУЛАР.

СУУРДА ЧАА ТУДУГЛАР

«Тыва кодээ тудуг» трестиң Чадаанада № 463 КМК-зының Топуй-оол Донгакка удурткан бригадазы Сүт-Хөл суурда партия райкомунуң бажыңының хуралдаар залының тудуун доосканн. Тудугжулар одалга системазын болгаш шеверлел ажылдарын боттары кылган. Опай-оол Ондар, Михаил Монгуш болгаш өске-даа бедик мергежилдиг ажылчыннар кызымак ажылдап турар.

Бригада «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраада 50 орунныг уруглар садының тудуун база тудуп турар. Бо объектини кыска хуусаада ажыглалга кииреринин олар хүлээнген.

Б. ОНДАР.

СЭКП-ниң аграр политиказы—боттаныышкында

МЕЛИОРАТОРЛАРНЫҢ УЛУГ ДУЗАЗЫ

Республиканың мелиораторлары Литваның гол районнарының дүжүткүр эвес элезин-орлуг черлерин үнүш-дүжүттүг шөлдер кылдыр хуулдурганнар. Эртемденнерниң сүмелээни комплекстиг хемчеглерни ёзугаар ажылды чорутканының түңнелинде Каунас районнуң «Паесис» колхозунуң ажыл-ишчилери гектар санындан 30 центнерден ажыг тарааны алган. Ол ышкаш картофель, ногаа, мал чеми культураларн тарыыр шөлдерден чаагай дүжүт алдынган.

Чүгле «Паесис» эвес, республиканың өске-даа колхозтары болгаш совхозтары. Суг ажыл-агыйының төлевилелиниң талазы-биле Литва институдунуң специалистериниң саналдааны агротехниктиг хемчеглерни боттандырган ховулардан алыр продукция бүдүрерин бүзурел-дии-биле көвүдедип турар.

Улус ажыл-агыйның интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчидериниче шиитпирлиг-биле кирерин чедип алыр сорулга салдынганын СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн.

— Ол чугула сорулганы шиитпирлээринге тараажыларга улуг дузаны мелиораторлар чедирер хүлээлгелиг — деп, институттуң кол инженери А. Кебурис чугаалап турар. Узун хуусаалыг программага дүүштүр Литвада комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылган болгаш боттандырып турар. Ону боттандырары кол культураларның бедик дүжүдүн доктаамал алырын магадылап турар.

Мелиораторларның мурнуна сорулгаларны боттандырарынга улам таарымчалыг болзун дээш тус черниң байдалын, хөрзүнүнүң составын, чер кырының тургузуун, сүт хөөлбектериниң болгаш ногаан ыяштың составын хандыр өөренип көөр талазы-биле ажылды чорутканн.

Чижээ, Литваның чөөн болгаш мурнуу талакы ажыл-агыйларының чериниң кырының тургузуу бүрелчиннерлиг болганда чавызаш черлерни кургадырын дүргедедир шак мындыг системаны тургузарын эртемденнер саналдаан. Ооң-биле чергелештир дааглар ийиге хөй чылдыг сигеннер тарып тургаш хөрзүннүң хаттан азы суттан үрелир чоруун чайладыры көрдүнген.

Литваның шөлдерин экижидериниң перспективтиг программазында экология айтырыы улуг черни ээлээн. Төлевилел бүрүзүнде биче хемчээлдиг бир янзы камгалалдыг черлери тургузарын мелиораторларга айыткан. Ындыг камгалалдыг черлер куштарның болгаш арга-арыг амытаннарының түрлагтары болу бээр, а камгалаттынган тулаалапчак черлер клюква өстүреринге ажыглаттынар.

Литваның мелиораторларының кол сорулгазы — черни кургадыры, ынчалзажок суггарылга ажылдары база программада көрдүнген. Кылымал хөлчүктерни, суг режимин ийи талалыг таарыштырарының системазын тургузары часкы айларда коллекторларга өл-шыкты мооңнеп алыр, а кургаг үеде огородтарны, садтарны, шыналарны болгаш одарларны суггарар арганы бээр.

З. МИКАЛАУСКАС,
СЭТА-ның корр.
Каунас,
Литва ССР.

КОМБИНАТТЫҢ НОГАА ЦЕГИ

«Тыва кобальт» комбинаттың ногаа аймаа өстүрер цеги кыжын соокта безин продукция бээрин үргүлчүлеп турар. Парник ажыл-агыйын эргелеп башкарып турар агроном тускай эртемниг Анатолий Васильевич Баев-биле ужуражып, оон ажыл-ижин сонуургадывыс. Анатолий Васильевич ону эргелекчилеп ажылдаа-ла үш чылдың бүгүрүн коруп турар.

— Парник ажыл-агыйынга ногааларны, чечектерни өстүрүп турар. Ниитизи-биле алырга, кыжын, чайын катай ногаа аймаапын шолу дыка калбарып, ийи чартык гектар чеде бээр. Чайгы чылыг үеде ажык черге картофельди, помидорну, согуганы, чеснокту, койпуттту болгаш өске-даа ногааларны олуртур — деп, ол чугаалады.

Эрткен чылын дүжүдүвүс мындыг болган. Огуренти 6,3 тоннаны алыр планныг турган, ону херек кырында барык-ла 8,9 тонна чедир алган. Эки көргүзүүвүс ол. Чүге дээрге огуренти чүгле чайын эвес, а бүдүн чыл дургузунда өстүрүп турар болгаш оон бүдүрүлгезин үзүктелбес. А өске культураларның дүжүдү хирелиг болган. Помидорну 3,5 тоннаны алыры планга көрдүнген турган болза, херек кырында ийи тонна хирени-ле алган. Ол ышкаш планнаттынган 5 тонна ажыг картофельдин орнунга чүгле чартык тонна хирени казып алган. Борбак согунаны хары элээн ажыр алган бис.

— Ол бүгүнү акшаже шилчидер болза, кандыг болурул? — деп сонуургадым.

— Ол талазы-биле алырга, мындыг: 1984 чылдың саң-хөө планы-биле парник ажыл-агыйы 27 муң рубльдиң оругазын алыры көрдүнген турган болза, херек кырында 17,5 муң рубльдиң оругазын киирип алган. Азы план күүселдезин акша-биле 64,4 хуу болган.

— Парник ажыл-агыйы планын күүсетпейн, чамдык көргүзүглер талазы-биле куду болуп турарын чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Ылаңгыя чайгы үеде картофельдиң болгаш помидорнуң дүжүдү чүге куду болганыл?

— Маңаа элээн каш чүүл багай салдарны чедирген — деп эргелекчи тайылбырлады. — Бирээде, чайын ажык черге олурткан культураларга минералдыг чемишчидилгелерни шын эвес топ ажыглаан. Тодаргайлаарга, нормазындан хөйнү токкен, ынчангаш чемишчидилге үнүшке олуушкун бээрниң улуу харын ону «чип казыпкан». Ийиде, картофельдиң болгаш помидорнуң хөй нуруузун донат хапкан. Чай серинн болган ужурунда, помидор олуртулгазы орайтаан, ооң уламындан дүжүт бербейн барган.

Минералдыг чемишчидилгени шын эвес ажыглааныңга агроном боду буруулуг болбайн аан. Ол ажылчыннарга тодаргай айтышкын бербээн, чемишчидилгени ынчапы мынчаны чажарының өй-чижээн доктаатпаан, олар боттары-ла туралааны-биле токкен чорук багай уржукка чедирген.

— Бо чылга планыңарны чугаалап көрүңерем — деп Анатолий Васильевичиден дилеңдивис.

— Эрткен чылдарның частырыгларындан чогуур түңнелди, тодаргай анализтеп кылган — деп, ол чугаалады. — Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырары бүгү улустуң херээ болгай. Ындыг болганда «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарын база Хову-Аксы суурнуң чурттакчыларын ногаа аймаа-биле бүрүн хандырарынга эвээш-биче-даа болза, улуг хуузун киирери парник ажыл-агыйының ажылдакчыларының хүлээлгези болуп турар. Ону барымдаалааш, он бирги беш чылдың сөөлгү чылында шыдаар шаавыс-биле бедиткен хүлээлгени алган улус бис. 1985 чылда 7,4 тонна огурецти, 3,5 тонна помидорну, 1,1 тонна борбак согуганы ажаап алгаш дужаар, чечек өстүрүлгезинден 1300 хире рубльди киирип алыр, ажык черге картофель олурткаш, оон 30 тоннаны казып алыр планныг бис. Акша-биле алырга, барык-ла 20 муң хире рубльди киирип алыр. Бо бүгүнү чедип алыры ындыг-ла белен эвес. Ынчангаш аңаа белеткелди баш удур чорудуп, үрезинни тыптыпып, чемишчидилгени чедирип ап тур бис.

— А бо кышкы үеде комбинаттың ногаа цеги чонга чүнү бергенил? — деп Анатолий Васильевичиден сонуургадым.

— Бо талазы-биле онза мактаныптар чүвевис чок. Ынчалзажок ногааны эвээш-биче чинин киирдивис. Чижээлээрге, ногаан согуганы 335 килограммны, 35 килограмм огурецти, тарымал чечекти чүс хире рубльге дужаадывыс. Ам бир парникте огурецтер четчип бышкан.

Азыыммче хавылаар болза, бисте бергелер болгаш шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Бир кол айтырыг парник ажыл-агыйын ажылчын кадрлар-биле хандырары болгаш оларны аңаа быжыглаары. Бо айтырыг шиитпирлеттинмээн болуп артпышаан турар. Чижээлээрге, кышкы үеде парникке ажылдаар он кижи херек. А чайгы үеде оларның саны ийи катап көвүдээр азы чээрби ажа бээр. Ам бисте чүгле сес кижи ажылдап турар. Маңаа ажылдаарын күзээр кижи ховар. Чүге дээрге, ажылдың байдалы аар-бергедир. Кыжын муңгаш парник иштинге хүнзедир турарын бодап көрүңер даан. Изиг, ышкам, шык, бүстүг. База бир берге чүүл алыр шалыңның эвээжи. Комбинатта эң-не эвээш шалыңныг кижилер — парник ажылдакчылары. «Тыва кобальт» комбинаттың администрациязы, профкому бо айтырыгны чогумчалыг кылдыр шиитпирлевес болза, оон ногаан цегиниң ажылын чогуур негелдениң деңнелинге чедир көдүрери берге.

Шынап-ла, эргелекчиниң ол негелдезинге каттышпас арга чок. Парниктиң ажылчыннарының ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларның материалдыг сонуургалын көдүрери бир кол чүүл болуп турары тодаргай-дыр. Оон аңгыда, парник ажыл-агыйын эргежок чугула бүгү чүүлдер-биле хандыргаш, кереэлиг ажылдаарынче шилчидерин өөренип көөрү база чугула.

К. АРАКЧАА.
Хову-Аксы суур.

МОСКВА. Ленинчи комсомол аттыг театрда «Бистиң чораан черлеривисте...» деп чаа шии үнүп эгелээн. Сценаристер Игорь Ицков биле Петр Штейн олар ук шиини тургускан. Ооң кол маадырлары — Ада-чурттуң Улуг дайынының эң-не берге үелерин тырттырып көргүзүп турган фронтучу кинооператорлар. Шиини тургузарынга Р. Л. Кармен, В. В. Микош, К. М. Симонов оларның болгаш фронтучу кинооператорларның сактыышкыннарын ажыглаан.
ЧУРУКТА: шииден көргүзүг. СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн—Делегейниң театр хүнү

МӨҢГЕ ЧАЛЫЫ УРАН ЧҮҮЛ

Театр — эң-не эрте-бурунгу болгаш мөңге чалыы уран чүүл. Ооң сайзыралы-биле кижи төрелгетенниң культуразының хөгжүлдези сырый холбаалыг. Театр уран чүүлүнүң дугайында чугаа дээрге-ле делегей литературазының, уран чуруулганың база музыканың эге базымнарындан эгелээш, бо хүннерге чедир төөгүзү болур. Ол бурунгу уран чүүлдүң сайзыралы эртем-техниканың хөгжүлдези-биле деңге өзүп, чамдык чажыттары чаа-ла илерей турар. Ынчангаш ооң мөңге чалыы чылдагааны-даа ол.

«Национал театр дээрге, нацияның хөгжүлдезинге академиялар, университеттер, музейлер ышкаш чугула. Боду төрээн театрлыг болуп, ында чоргаараарын кандыг-даа чон, кандыг-даа бичии кижилер, дыл бүрүзү күзээр», — деп, улуг орус драматург А. Н. Островский бижээн. Тыва чон база шак-ла ынчаар күзеп чораан. Оларның ол чырык күзели Улуг Октябрьның ачызында, 1936 чылда бодараан. Уран чүүл талазы-биле бир-ле дугаар профессионал коллективтиң өзүлдезинге орус театрның, совет драматургиязының, ооң тускай эртемниглериниң салдары канчаар-даа аажок улуг рольдуг болган.

Республиканың хөгжүм-шии театры келир чылын бодунуң 50 чылын байырлаар. Чүстүң чартыкы харлаар деп турар театрның эрткен оруунче көрүп болза, республиканың культура амыдыралының арынныы, ооң оруктарының белдирлери тода көстүр. ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Оскал-оолдуң, А. Чыргал-оолдуң чогаадыкчы оруктары тыва театрдан эгелээнин билир бис. Ол ышкаш Тываның улустуң чогаалчылары С. Тока, С. Сарыг-оол, С. Пюрбю, драматургтар В. Көк-оол, О. Саган-оол национал драматургияның эгелекчилери боор, оларның шиилериниң маадырлары театрның сценазындан көрүкчүлерже оруктуг кээн.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Максим Мунзуктуң ады бүгү делегейге сураглыг аңчы Дерсу Узала боор тараан. РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң улустуң артизи Кара-кыс Мунзуктуң хоюг үнүн көрүкчүлер бо хүннерде-даа сценадан таалал-биле дыңнап турарлар. РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи Н. Өлзей-оолдуң өткүт үнү чаңгыланмышаан. Тыва черниң айлан-кужу Х. Көңгар эрткен чылын Россия Федерациязының улустуң артизи деп хүндүлүг атты алган болгаш шиилерде чаа-чаа овур-хевирлерни тургузупшаан. РСФСР-ниң алдарлыг артистери Е. Кендейбиль, Б. Бады-Сагаан, Тыва АССР-ниң улустуң артизи А. Тавакай — аныяк артистерниң бидилиг дагдыныкчылары.

Тыва театрның төөгүзүнде онзагай черни В. И. Ленинниң овур-хевирин «Кремльдиң куранттылары», «Боолуг кижи», «Революцияның ады-биле», «Нева хемниң эриинде» деп шиилерге РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Олег Намдаразының чедиишкиннинг ойнааны ээлеп турар.

Театрның хөгжүлдезинге ачы-хавыязын киирген эртемниг чүгле театр коллективи эвес, а чүс-чүс көрүкчүлер эки билирлер. Тыва театр дугайында чугаага режиссёрлар Н. Исполнев, И. Забродин, С. Майер, Е. Меркулович, композиторлар А. Лаптан, А. Аксёнов, чурукчулар Н. Рушев, С. Ланзы, РСФСР-ниң алдарлыг артистери В. Көк-оол, Л. Севилбаа, Н. Кысыгбай, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери В. Монгалбия, Л. Сысоева, Л. Котова, артистер А. Дугур-оол, Ч. Мортай-оол болгаш өскелерин-даа адавайн баар арга чок. Театрның хоочуннары— Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери О. Ензак, С. Баир, М. Рамазанова, З. Голубева, А. Фролов, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы В. Митрошкин болгаш Г. Черников оларны бо хүннерде сценага кожуп сонуургаашыг.

Тыва театр — интернационалчы театр. Ында орус, тыва артистер бир демниг ажылдап турар. Шуут артистер театр талазы-биле тускай эртемниг — Москваның, Ленинградтың дээди өөредилге черлериниң, Кызылдың уран чүүл училищезиниң театр салбырының доозукчулары. Москва хоорайда Күрүнениң Гнесиннер аттыг музыка училищезиниң хөгжүмнүг комедия салбырын бо чылын 14 оолдар, кыстар доозуп, театр коллективинге келирлер.

Чогаадыкчы бөлүктүң уран чүүл удуртукчузу — театрның баш режиссёру Сергей Петренко. Режиссёрлар —РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Оюн, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи К. Сагды база Л. Бузыга. Театрның кол чурукчузу В. Шульга. Бөгүнгү көрүкчүлерниң хүндүткелин Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Л. Солун-оол, Ч. Монгуш, Р. Серен-оол, Г. Мясников, Т. Ондар, Тываның комсомол шаңналының лауреаттары Д. Барыкмаа, В. Кузин, Д. Монгуш, Г. Мунзук, дээш өске-даа он-он артистер чаалап алганнар.

Театрның репертуарында делегейниң болгаш орус классиканың база хөй национал совет драматургиязының шилиндек чогаалдары кирип турар. Ооң уламында национал драматургия байып, хевир базымнарны кылган. Театрның чанында аныяк драматургтарның «Чалым-Хая» чогаал каттыжышкыны беш чыл улай ажылдап келген. Ооң кежигүннери Е. Тановаиың, В. Серен-оолдуң, Ч. Ондарның, К. Салык-оолдуң шиилери театрның сценазынга тургустунгулаан.

Республиканың хөгжүм-шии театрының шиилери-биле Москваның, Ленинградтың, Фрунзениң, Якутскиниң, Абаканның болгаш өске-даа хоорайларның көрүкчүлери таныжып, үнелелдерин берген. Театр чайгы гастроль үезинде кожавыс Даг-Алтай автономнуг областың ажыл-ишчилеринге шиилерлиг болгаш делгем программалыг театржыткан концерт-биле ал. дап чедеринге белеткенип турар. Чайгы гастрольду бедик деңнелге эрттирер дээш, театрның директору Х. Ширин-оол баштаан тускай бөлүк тургустунган.

Совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чылынга театр чаа ажылдарны кылган. В. Катаевтиң «Полктуң оглу» деп сураглыг чогаалынга үндезилээн шиини театр көрүкчүлерге бөгүн бараалгадыр. Ч. Айтматовтуң «Ениң шолу» деп чогаалы-биле республиканың ажыл-ишчилери удавас таныжарлар.

Октябрь айда театр бодунуң юбилейлиг 50 дугаар сезонун ажыдар. Ук сезонуң репертуарынга партияның XXVII съездизинге болгаш театрның 50 чылынга тураскааттынгаан бедик утка-шынарлыг шиилерни киирер дээш ажыл чорупп турар. Келир чылдың мартта бодунуң чартык чүс чыл оюн байырлаар тыва театрның мурнунда бедик хараачалгалар, делээшкиннер болгаш дарый шиитпирлээр айтырыглар барын коллективтиң кежигүннери медерээн билиин, чогаадыкчы кадыг... хей-аът кирген.

Театр байырлалы — көрүкчүлерниң байырлалы. Делегейниң театр хүнү — улустар аразынга найыралдың, кады ажылдажылганың, уран чүүлдү дамчыштыр бот-боттарын билчиришкинниң байырлалының хүнү. Ынчангаш амгы үениң театры дээрге амгы темага бижиттинген шии, амгы хевирниң режиссуразы, амгы ёзу-биле ойнаарындан аңгыда, хамыктың мурнунда — амгы үениң көрүкчүзү болурунда.

В. СЕРЕН-ООЛ,
хөгжүм-шии театрының чогаал кезээниң эргелекчизи.

СОЛУН БОЛГАН

Чоокта чаа Кабардин-Балкар АССР-ниң Нальчик хоорайга эмчи-лекторлар семинары болуп эрткен. Аңаа «Совет кадык камгалалының сайзыралының болгаш профилактиказының угланыышкынының кол оруу» деп темага чугаалашкан. Семинарны ССРЭ-ниң Медицина эртемнерниң академиязының академиги, физика-химия медициназының эртем-шинчилел институдунуң директору Юрий Михайлович Лопухин удуртуп эрттирген. Ооң ажылынга Россия Федерациязының автономнуг республикаларының болгаш крайларының областарының лекторлары киришкен.

Ол семинарга кеш аарыгларының төп институдунуң директору, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү Ю. К. Скрипкин, медицина эртемнериниң докторлары, профессорлар Д. К. Соколов, В. Н. Авокин, А. З. Казанцева, С. И. Козлова, М. М. Невиcская, медицина эртемнериниң кандидаттары В. В. Королёв, А. Д. Тюляндин, РСФСР-ниң Кызыл Чарлык ай болгаш Кызыл Крест ниитилелдериниң ТК-ның даргазы А. Т. Яковский болгаш өскелер-даа лекциялар номчаан. Ылаңгыя «Кадык амыдырал-чурттаалганы тургузары—аарыгларны болдурбазының кол профилактиказы», «Чурттакчыларны диспансеризастаары — кадык камгалалының чугула сорулгазы», «Ревматизмниң болгаш чүрек-дамыр профилактиказының амгы үеде арга-методтары», «Уруглар аарыгларының профилактиказы», «Онкология аарыгларының профилактиказы» болгаш өске-даа темага номчаан лекциялар солун болган.

Медицина билииниң талазы-биле лекция пропагандазының арга-дуржулга солчулгазы база болган. Аңаа Астрахань, Кабардин-Балкар, Ленинград, Новосибирск, Москва, Ростов болгаш «Билиг» ниитилелиниң организацияларының өске-даа черлериниң төлээлери боттарының ажыктыг саналдарын киирген. РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинин даргазының оралакчызы В. М. Синельников, СЭКП-ниң Кабардин-Балкар обкомунуң секретары Б. М. Зумакулов, республиканың кадык камгалал министри М. Л. Беров, республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациязының баштаар черинин даргазы Б. Х. Балкаров олар семинарның ажылынга киришкен.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар-чырдыышкын бажыңының инструктору.

ТВ

МАРТ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 —«Аян-чорукчулар клуву». 9.55 —«Стратегия Победы». 3-кү фильм — «От стен Москвы». 11.00 — «Бистиң-биле чалгаараваттаа сен» деп теле-шииниң баштайгы көргүзүү. 11.50—11.55 — Телемедээлер.
15.10 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 15.50 — «Гостья из будущего». Беш сериялыг уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 16.55 — «Анголаның берге оруу». 17.25 — Найыралчы армияларның X Кышкы спартакиадазының маргылдааларының дугайында хамчыдылга. 17.55 —«Делегей болгаш аныяктар». 18.30—Концерт. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультфильм. 19.15 —«Экранда кинокомедия». «Час». 21.00 — «Үе». 21.35 — Театрның делегей хүнү. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Концерт. 8.40 —«Билиг—күш». Тележурнал. 9.25—Неделяның спорту. 9.55 —«Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». 10.40—11.10 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Школа амыдыралы». Тываның школачыларының Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан музыка байырлалының киржикчилери-биле ужуражылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 —«Азия тонгу». 19.10 —Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 19.20 — «Ак-кок кежеге».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удурар, чаштар!». 20.15 — «Бистер база-ла кады демисежир бис». Чаа док. телефильм. 20.30 — «Социалистиг экономиканы башкарары». 21.00 — «Үе». 21.35—22.25 — «Опасный поворот». Уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 27-ДЕ
«НАПЫРАЛ»: «Голубой портрет» 9.20, «Банзай» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.
КАА-ХЕМ»: «Дума про казака Голоту» 12.00, «Три брата» (2 сериялыг) 14.00, 16.30, 19.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Орлёнок» 13.30, «Конец агента» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Любовь и голуби» 18.00, 20.00 шактарда.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге бичии хар чаар. Хаттың кужу секундада 9—14 метр, күштелгенде 18—23 метр чедер. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 18—23 градус, хүндүс 1—6, чамдык черлерге 9—14 градус соок.
Автоорукларга доңгакшаар. Кызыл—Абакан, Ак-Довурак—Абаза аразының оруктарынга хар чаар. Көстүрү 1000 метр.
Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 3—5 градус соок.

Совхозтар ажылчыннарны манап турар

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң дыңнадып турары болза:

Бии-Хем районунуң «Ээрбек», «Кызыл тараачын», «Өөк», Каа-Хемниң — «Бурунгаар», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Кызыл тук», Кызылдың — «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының—«Коммунизмниң херели», С. Тока аттыг совхозтары боттарынга ажылдаар хойжулары, мал казарчылары, саанчылары, чылгычылары болгаш механизаторларны барын талакы районнардан келирин манап турар.

Күш-ажыл талазы-биле чер-чер органнары үстүнде адаттынган совхозтарга ажылдаарын күзээн кижилерни организастап чорудуп турар.

Көшкен ажылчыннарның өг-бүлелерин ажылдаар черлеринге совхозтарның транспорту-биле болгаш күш-ажыл органнарының күзели-биле чедирип турар.

Көшкеннерниң өг-бүлелери Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттен хары утга тыпсыр акша дузаламчызын алыр, кожуун келгеш, чурттаарының баштайгы ийи чылында квартира хөлезинден, оттулар чүүл, электри энергиязы дээш телевизорлар болгаш өске-даа коммунал ачы-дуза чедирилгезинден күштүг боор турар норма-чижектерин ёзугаар хостуг болур.

Айтырыг тургузар азы кожер документилер кылдыртыры-биле баар адрестер: 667000 Кызыл хоорай, Ленин шолу, Советтер бажыңы, № 114 кабинет, Күш-ажылдың күркомитеди; 667110, Чадаана хоорай, райкүуском, күш-ажыл талазы-биле килдис; Шагаан-Арыг хоорай, райкүуском, күш-ажыл талазы-биле килдис.

Хүндүлүг садып алыкчылар!

Сезонда херегли бараанарын садып алыышкынга эптиг кылдыр 1985 чылдың март 31-де, воскресенье хүнүнде Кызылдың үлетпүр бараанарының садыының дараазында магазиннери эртенгиниң 10 шактан 15 шакка чедир ажылдаар: «Саян» универмаг, эдилелер садар № 2, «Бичии уруглар бараанары» № 5, эт-херекселдер садар № 10, «Электри бараанары» деп № 12, (Титов кудумчуда № 4 бажың). Первомайская автобус доктаар чер чоогунда № 13, «Аңгыр» деп № 14, Кечил-оол кудумчузунда № 63 бажыңда № 16, Заречный деп мугулдур кудумчуда № 15 магазиннер.

«Аңчы Кара болгаш Аңгыр-Чечек» деп шиини март 31-де көргүзер кылдыр мооң мурнунда чарлаан турган. Ынчаарга үлетпүр бүдүрүглерниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң түңнел концерти март 31-де көргүзери-биле холбаштыр ол шииниң 1985 чылдың апрельче шилчиткен. Түңнел концертке кирериниң билеттерин хөгжүм-шии театрының кассазында садып турар.

БОТ-ТЫВЫНГЫР АНЫЯК ТАЛАНТЫЛАР

Республиканың ортумак профессионал-техниктиг училищелериниң аразында эрткен түңнел көрүлдеге 8 училищениң уран чүүл коллективтери киришкен.

Уран чүүл көрүлдезиниң кол сорулгазы аныяктарның идейполитиктиг, мөзү-шынар, шериг-патриотчу болгаш эстетиктиг кижизидилгезин экижидериниче угланган. Коллектив бүрүзү кол теманы ажыдарынче кичээнгей салып, боттарының программаларынга Төрээн чурт, партия дугайында патриотчу ырларны, литература-хөгжүмнүг композицияларны, шүлүктерни киирип, көрүлдеге белеткелдиниң көргүзүп турган. Мээң ылаңгыя Балгазынның № 2, Кызылдың № 4, садыг училищелериниң концерттерин хамааранып болур.

Балгазынчыларының концерти баштайгы номерлеринден сөглүүзүнге чедир-ле темазынга чагырткан, аразында тудуш харылзаалыг. «Шалтүгеш» (сөзү В. Гуревичтиң, аялгазы Л. Шиверниктиң), «Смугляночка» (аялгазы Я. Шведовтуң, сөзү А. Новикованың) деп ырлары, сыгыт-хөөмейлиг «Өдүрек оолдары» деп танцы болгаш өске-даа номерлерин көрүкчүлер чылыы-биле хүлээп ап турган. Училищениң ыры-хөгжүм ансамблиниң күүселдезинде «Амдыызында орайтавганда» (аялгазы А. Пахмутованың, сөзү В. Добронравовтуң) деп ырының эки адыш часкаашкыны-биле үдеп турган. Балгазын училищезиниң бот-тывынгыр артистериниң бүгү талалыг белеткенгени көскү, идик-хеви көрүштүг, чараш, концерттиң темазынга бүрүн дүгжүп, угланыышкынының тударынга таарыжып турган.

Темазынга дүүшкен эң эки композицияны дээш Балгазынның № 2 профтехучилищезиниң уран чүүл коллективи бирги шаңналды бүзүределдии-биле чаалап алган.

№ 4 профессионал-техниктиг училищениң сургуулдарының концерти «Тиилелге» (А. Арутюновтуң аялгазы, В. Семерниниң сөзү). «Мөңге алдар» (С. Сарыг-оолдуң сөзү, А. Чыргал-оолдуң аялгазы) деп ниити ырылар-биле ажыттынган. Хөй киржикчилиг, эки белеткээн концерт жюриниң үнелелин алган. Түңнел концертке оларның шилиндек жанр бүрүзүнге номерлер, тодаргайлаарга 9 күүселде (программада шуут 12 саныг) кирген таварылга эвес. Бот-тывынгыр аныяк артист Орлан Монгуштуң «Оолдар» (Н. Тихоновтуң) деп шүлүктү, «Эгелээни» (сөзү Р. Рождественскийниң, аялгазы Мавсеяниниң) деп ырны, Аня Миштейманың «Тулчуушкунче» (С. Пюрбюнуң) деп шүлүктү номчааны көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп алган. Уран чүүл көрүлдезинге эң идепкейлиг, чедиишкиннинг киришкени дээш № 4 профтехучилищениң коллективи тиилекчи болуп, бирги чергениң дипломун болгаш өртектиг белек-биле шаңнатпан.

Көрүлдениң программаларын жанрлар талазы-биле база байлак болганын жюри кежигүннери демдеглээн. Уругларның, оолдарның ыры ансамбльдериниң, түс-түс солистерниң ырларын, уран номчулганы, танцыларны бот-тывынгыр артистер чыылганнарга бараалгатканнар.

«Ажылчы чон төлдери бис» деп ырны № 1 училищениң, «Дайынны салгалдыг» № 11, 8 училищелериниң, садыг училищезиниң оолдар ансамбльдери, «Байыралыг, көге-бүгалар» (аялгазы М. Фрадкинниң) деп ырыны Ак-Туругнуң № 7 училищезиниң, «Төрээн Тывамның» садыг училищезиниң уруглар ансамбльдери солун күүсеткеннер. Көрүлдениң темазынга дүүшкен утка-шынарлыг ырыларны чедиишкинниг күүсеткени дээш № 4 профтехучилищениң оолдар ансамбли бирги чергениң дипломунбиле, Ак-Туругнуң № 7 училищезиниң уруглар ансамбли ийиги чергениң дипломунбиле, Балгазынның № 2 училищезиниң ансамбли үшкү чергениң дипломубиле шаңнаткылаан.

Ырлаарынга хандыкшылдыг аныяктар кайы-даа коллективтерден илерел, оларның чараш күүселделери көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин доюлдуруп турган. Шагаан-Арыгның № 8 училищеден Аля Шойлан, садыг училищезинден Руслана Түлүш, № 4 училищеден Орлан Монгуш олар тускай шаңналдарны алгылаан.

№ 1 кезээ профтехучилищениң сургуулу Леонид Шиввит бодунуң чогаатканы «Бызанчым мен» деп шүлүүн, № 4 училищеден Аня Минчеймаа «Тулчуушкунче» (С. Пюрбюнуң) деп шүлүктү тода, эки номчуп күүсеткилээшкен.

Ырыга-даа, шүлүкке-даа эки күүселделерин бараалгаткаш, талантылыг аныяк бот-тывынгыр артист Орлан Монгуш (№ 4 профтехучилищеден) Москвага болур Аныяктарның XII Бүгү-делегей фестивалынга баар эргени чаалап ап, ындыг путёвка-биле шаңнаткан.

Коллективтерниң танцы бөлүктери боттарының күүселдезинге аңгы-аңгы нация улустарының танцыларын киирген. «Чылгычылар» деп танцы № 4 училищениң, «Эзалдек шыгырааштыг» садыг училищезиниң, башкир улустуң танцызын № 7, 8 училищелериниң, якут улустуң «Олонхо» деп танцызын № 11 училищениң танцычылары чараш, көрүштүг күүсеткилээн.

Ынчалза-даа мыйлыг чедиишкиннер-биле чергелештир көрүлдениң белеткээнинде четпестер-даа эвес болганын жюри демдеглеп турган. Ылаңгыя Ак-Туругнуң № 7, Шагаан-Арыгның № 8, Ак-Довурактың № 3 училищелериниң уран чүүл коллективтериниң көрүлдеге белеткели кошкак болган. Ук коллективтерде уран чүүлге хандыкшылдыг аныяктар хөй болза-даа, оларның күүселделерин чогуур деңнелге чедир белеткээр, киржикчилерниң сценага кедер идик-хевин чаңгыс дай, күүселделерге таарыштырар талазы-биле ажыл чедир кылдынмааны илдең. Бо дээрге, ук училищелерниң администрациязының база көрүлдениң белеткээр талазы-биле оргкомитеттиң кошкак ажылдаанының түңнели болур.

Ниитизи-биле көрүлдеге училищелерниң уран чүүл коллективтери хөй киржикчилерлиг, идепкейлиг киришкеннер. Профтехучилищелерниң удуртулгазы, башкылар коллективтери көрүлдени организастап-политиктиг бедик деңнелге эрттирер дээш күженишкиннинг ажылдаан. Ук көрүлде бот-тывынгыр коллективтерниң репертуарының идейлиг уран чечен деңнелиниң бедидеринге дузалап, аныяктарның хостуг үезин организастаарынга болгаш оларны чогаадыкчы уран чүүлче кижиргиериниче, эстетиктиг кижизидилгезин сайзырадып, ажылдаарынга улуг салдарлыг болган.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: Балгазынның № 2 профессионал-техниктиг училищезиниң бот-тывынгыр артистери көрүлде үезинде.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң ?-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-47, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3076.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00366

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 73 (12763) / 1985 чылдың март 28, четверг | 1925 чылда үндезиллеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы март 26—27 хүннеринде бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москвага болуп эрткен. Аңаа РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун чаңгыс үн-биле соңгаан болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин—Россия Федерациязының чазаан тургускан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр Мелиорацияның узун хуусаалыг программазын боттандырар, мелиорастаан черлерниң ажыктыын бедидер талазы-биле совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны республиканың эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары база чугаалажып, тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

Улус ажыл-агыйын интенсивтиг хөгжүлдениниң өрүүнче шиитпирлиг-биле шилчидерин чедип алыр, ыңай-ла хуусааның иштинде эң мурнакчы эртем-техниктиг туруштарже үнер, ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн делегейде дээди деңнелге чедирер дугайында партияның чагыын Советтер чуртунуң ажыл-ишчилери боттарының дорт, хандыр туңнуг херээ кылдыр хүлээп алганнар. Бүгү чуртта социалистиг ниитилелдиң тургузукчу күштерин эң-не долузу-биле илередир оруктарны коллективтиг-биле дилеп, корум-чурумну быжыглаары, даанзырган ажыл-херек дээш харысаалганы бедидери, сагылга-чурумну быжыглаары дээш демисел күштелип турар. Совет кижилер сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжылгазының чаа-чаа бедиктеринче үнериинге, СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг уткуражылгазының хандыраринга долузу-биле шиитпирлиг. Ол дугайын РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бозулгазы ажылын март 27-де Москвага үргүлчүлээн бирги сессиязы тодаргайы-биле херечилеп турар.

Депутаттар болгаш аалчылар эптер **М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, В. В. Гришин, А. А. Громыко, М. С. Соломенцев, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, В. М. Чебриков, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, Е. К. Лигачёв, Н. И. Рыжков** оларны үргүлчүлеңниг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр мелиорацияның, мелиорастаан черлерни ажыглаарының ажыктыг чоруун бедидериниң үр хуусаалыг программазын боттандырар талазы-биле РСФСР-ниң совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында илеткелди депутаттар чугаалажып көрген. Ол программаны ёзугаар дыка кыска үениң иштинде суггаттыг болгаш хургаткан черлерниң шөлдерин бүдүн-чартык хатап калбартырын көргенин демдеглээн.

Чер—бистиң үнелеп четтинмес байлаавыс деп, ораторлар чугаалап турган. Ону таарымчалыг кылдыр, ёзулуг ээ ёзу-биле ажыглаарындан улуустуң амыдырал деңнелиниң чайгылыш чокка бедидери хөй биле хамааржыр.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларын күүседиринче ажылчы чоннарын мобилизастаар турар Москва хоорайның партия организациязының ажылының дугайын СЭКП-ниң МХК-ның секретары депутат **Л. И. Матвеев** чугаалаан. Найысылалдың бүдүрүлгелериниң болгаш эртем албан черлериниң мелиорацияның үр хуусаалыг программазын боттандырарынче угланган ажылының дугайын ол тодаргай дыңнаткан. Хоорайның үлетпүрү мелиорацияга эргежок чугула продукцияны кылып үндүрерин дыка көвүдедирин, ангы үениң бедик бүдүрүкчүлүг техниказын, хоорзаларны, конструкцияларны болгаш мелиорация тудуунга чугула кылыгларны бүдүрерин эгелээрин шиитпирлээн.

Оратор четпестерни, ажыглаттынмаан аргаларны айыткан. Москвада бар боол турар техниктиг болгаш эртем күштерин улам-на долузу-биле ажыглаарының чугулазын демдеглээн.

Илдирде — Татар АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **И. Х. Садыков**. Беш чылдың дооступ чылында автономнуг республиканың ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайын, арияның экономиказының болгаш көдээ ажыл-агыйының ангы-ангы адырларының шапкыр хөгжүлдезиниң дугайын чугаалааш оратор чамдык шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларга доктааган. Чижээ, суггарылга системаларын септээринге болгаш катап тургузарынга ангы-ангы хемчээлдиг амыдыралдыг хөй хоорзалар негеттинип турар. Мелиорация объектилериниң ажыглап албаның аскуу-биле калбартыры болгаш быжыглаары база чугула. Ооң-биле деңгелештир чамдык айтырыгларны түс черлерге шиитпирлеп турары чогумчалыг деп депутат демдеглээн. Чижээ, автономнуг республиканың чамдык бүдүрүлгелерин кооперастаарынга үндезилээш, сиген белеткээринге эргежок чугула мал чеми ажаар комбайннарының бүдүрүлгезин экижиткен.

Эртем шинчилелдериниң боттандырарын дүргедедир талазы-биле айтырыгларга ВАСХНИЛ-диң президентизи депутат **А. А. Никонов** доктааган. Мелиорацияга күрүнениң үндүрген акша-хөреңгизи дедир эккиттинер ужурлуг, а ол чорук чамдыкта бүтпейн барып турар деп оратор айыткан. Суггаттыг шөлдерниң бериимчезин бедидеринге эртемденнерниң ажылы улуг рольдуг ойнаар. Эртем шинчилелдериниң чаазы-биле ээру, чамдык төлевилелдерниң экижидери, суггаттыг черлерге ажылдың системазын сайзыраңгайжыдары негеттинип турар. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунга көдээ ажыл-агый эртемиңиң адрезинге үнген шүгүмчүлелдерни эртемденнер өөренип көрген болгаш оон чогуур түңнелди үндүрген деп, депутат демдеглээн.

Ажыл-агыйга суггаттыг черлерни ажыглап турар дуржулгазын Омск областың Омск районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң даргазы депутат **И. Я. Энис** таныштырган. Сибирьниң бойдузунуң кадыг байдалдарында бедик сеттиг чаңгылгызын картофельдиң бедик дүжүүн тургун алырын магадылаар, малдың продуктулуг чоруун бедидеринге идиг бээр деп ол демдеглээн. Ооң-биле чергелештир депутат суггаттыг черлерниң ажыктыын элээн бедидер эрганы бээр чөп-хөй айтырыгларга база доктааган. Ылангыя, Сибирьниң байдалдарынга таарыжыр ажаалда болгаш эске-даа техниканы бүдүрүп үндүрерин дүргедедириниң чамдык министерстволарга болгаш ведомстволарга ол салалдаан.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Главнечерноземводстройнуң начальниги депутат **А. В. Алексанкин** кара хөрзүннүг эвес зоназының социал-экономиктиг чаартылгазының комплекстиг программазын боттандырганының түңнелин, ле сөөлгү чылдарда аңаа бедээ ажыл-агый продуктуларының кол-кол хевирлериниң садазының талазы-биле хүлээлгелер күүсеттинмээн. Суурларны чаартып кылырының болгаш кадрларны быжыглаарының көскү чедиишкиннери болуп турар деп демдеглээн.

Агаар-бойдузунуң талазы-биле бистиң чуртуң эң таарымчалыг делгем девискээри болур кара эвес хөрзүннүг чер көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң илеткелдиг болгаш кол бааазызының бирээзи боор кээп чыдар. Ол зонаны чаартырының чугула кезээ мелиорация боор турар. Ынчангаш оратор аңаа холбаштыр ол талазы-биле [illegible] областарда болгаш автономнуг республикаларда долу хемчээлдиг-биле күүсеттинмейн турарын моон соңгаар болдурбазының чугулазын демдеглээн.

Поволжьениң кадаазыкынныг районнарын суггаттыг чер ажылының зоназы болдурарынче партияның айыткан угланыышкыны болуп бүрүнү-биле шын кылдыр бадыткааны Куйбышев областың Пестравское районунуң «Родина» совхозунуң мелиорация отрядының бригадири депутат **Н. В. Дубошин** чугаалаан. Ол ниитилелдиг херээ талазы-биле ажылдың дуржулгазы-биле солушкан. Оларның отрядынга үндезилээш мурнакчы дуржулганың областың школазын тургускан. Депутат түңнелинде Поволжьениң кадаазыкынныг районнарында чамдык сүт ажыл-агыйының тудугларының четпес темпилиг кылдынып турарын шүгүмчүлээн.

Ол шаккаш илеткелди чугаалажып көөрүнге киришкен депутаттар болза: улус депутаттарының Саратов областың Совединиң күүскомунуң даргазы **Н. С. Александров**, Волгоград областың «Комсомолец» совхозунуң ногаажы бригадазының бригадири **Н. И. Монастырева**, улус депутаттарының Ленинград областың Совединиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы **Р. Э. Прауст**, Астрахань областың Жданов аттыг колхозунуң ногаажы бригадазының бригадири **С. И. Рогожина**, Ростов областың СЭКП Зерноград райкомунуң бирги секретары **В. Я. Воронин**, РСФСР-ниң кат-ногаа ажыл-агый министри **В. И. Наумов** болгаш өскелер-даа.

Мелиорацияның, мелиорастаан черлерниң ажыглалының ажыктыг чоруун бедидериниң үр хуусаалыг программазын боттандырар чорударынга улус депутаттарының Советтериниң харыысаалгалыг ролунуң дугайын сөс ап, чүве чугаалааннар бедик негелде-биле айтып турганнар.

Совет кижилер СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин тайбыңның болгаш тургузукчу ажылдың ленинчи шугумунга СЭКП-ниң чайгылыш чок шынчызының база бир чайгылыш чок бадыткалы кылдыр уткуп хүлээп алганын депутаттар демдеглээн. Олар Россия Федерациязының ажылчы чоннарының моон-даа соңгаар шалыпчы ёзу-биле, идепкейлиг, тывынгыр, чогаадыкчы ажылдаарынга шиитпирлииниң дугайын чугаалап турган. СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр мелиорацияның, мелиорастаан черлерни ажыглаарының ажыктыг чоруун бедидериниң үр хуусаалыг программазын боттандырар талазы-биле РСФСР-ниң совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалды депутаттар бир үн-биле хүлээп алган.

Ооң-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы бодуунуң ажылын доосан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур дугайында

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумун дараазында составтыг кылдыр соңгуур:

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы — **ОРЛОВ Владимир Павлович** — Красноярск крайның Канск соңгулда округундан депутат.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчылары:

ИВАНОВА Татьяна Георгиевна — Москва хоорайның Новогиреевск соңгулда округундан депутат.

СУЛТАНОВ Файзулла Валеевич — Башкир АССР-ниң Киров соңгулда округундан депутат, Башкир АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

БАДИЕВ Александр Алексеевич — Бурят АССР-ниң Джидин соңгулда округундан депутат, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

УМАЛАТОВ Алипаша Джалалович — Дагестан АССР-ниң Кизилюрта соңгулда округундан депутат, Дагестан АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ЧАБДАРОВ Борис Касимович — Кабардин-Балкар АССР-ниң Прохладненск соңгулда округундан депутат, Кабардин-Балкар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ЦАКИРОВ Геннадий Григорьевич — Калмык АССР-ниң Яшкуль соңгулда округундан депутат, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

СЕНЬКИН Иван Ильич — Карел АССР-ниң Ленин соңгулда округундан депутат, Карел АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

СЮТКИН Альберт Федорович — Коми АССР-ниң Княжпогостскийниң соңгулда округундан депутат, Коми АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

РОМАНОВ Виталий Иосифович — Марий АССР-ниң Сернурск соңгулда округундан депутат, Марий АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ПИКСАЕВ Александр Осипович — Мордва АССР-ниң Пролетар соңгулда округундан депутат, Мордва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

САБАНОВ Тотраз Бакгериевич — Соңгу-Осетин АССР-ниң Киров соңгулда округундан депутат, Соңгу-Осетин АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

БАГАУТДИНОВ Анвар Бадретдинович — Татар АССР-ниң Тетюш соңгулда округундан депутат, Татар АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ОНДАР Чимит-Доржу Байырович — Тыва АССР-ниң Кызыл соңгулда округундан депутат, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ТУБЫЛОВ Афанасий Ильич — Удмурт АССР-ниң Увин соңгулда округундан депутат, Удмурт АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

БОКОВ Хажбикар Хакяшевич — Чечен-Ингуш АССР-ниң Гудермес соңгулда округундан депутат, Чечен-Ингуш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ПЕТРОВ Александр Петрович — Чуваш АССР-ниң Батыревск соңгулда округундан депутат, Чуваш АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

ГРИГОРЬЕВА Люция Николаевна — Якут АССР-ниң Соңгу таланы соңгулда округундан депутат, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы.

НЕШКОВ Хрисанф Павлович — Ярославль областың Фрунзе соңгулда округундан депутат, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннери:

АЛЕКСЕНЦЕВА Валентина Герасимовна — Оренбург областың Бузулук соңгулда округундан депутат, Грачев районунуң улус депутаттарының Старояшкин көдээ Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы.

АНДРИАНОВ Владимир Владимирович — Башкир АССР-ниң Индустриальдыг соңгулда округундан депутат, ВЛКСМ ТК-ның секретары.

БАРЫШНИКОВА Ольга Васильевна — Киров областың Яранск соңгулда округундан депутат, Яранск районунуң Никольск ортумак школазының директорунуң оралакчызы.

БОКОВ Владимир Анатольевич — Новосибирск областың Барабинск соңгулда округундан депутат, улус депутаттарының Новосибирск область Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы.

БОРИСОВ Леонид Александрович — Москва хоорайның Брежнев соңгулда округундан депутат, СЭКП Москва хооркомунуң секретары.

ГОЛУБЕВА Валентина Николаевна — Иваново областың Ленин соңгулда округундан депутат, Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвольг комбинадының пөс-таавырызы.

ДОЛГИХ Анатолий Прокофьевич — Мурманск областың Мончегорск соңгулда округундан депутат, В. И. Ленин аттыг «Североникель» комбинаттың эзилдирикчилер бригадири.

ЖУРКИН Юрий Дмитриевич — Краснодар крайның Курганинск соңгулда округундан депутат, СЭКП Краснодар крайкомунуң ийиги секретары.

ЗУБОВ Анатолий Михайлович — Пермь областың Кочевск соңгулда округундан депутат, СЭКП Коми-Пермяк округкомунуң бирги секретары.

ИСАКОВ Валентин Иванович — Куйбышев областың Приморск соңгулда округундан депутат, Волганың чиик автомобильдер бүдүрер талазы-биле каттыжыышкынның (АвтоВАЗ) чиңгине директору.

КОПЫЛОВ Яков Ильич — Хабаровск крайның Биробиджан соңгулда округундан депутат, Еврей автономнуг областың Биробиджан районунуң «Ильичиниң чагыглары» колхозтуң механизатору.

ЛАКОМОВ Виктор Иванович — Иркутск областың Падун соңгулда округундан депутат, «Ангара тудуг» тудуг эргелелиниң № 566 тудуг-монтаж поездизиниң орук монтерларының бригадири.

МИРОНОВА Лидия Николаевна — Москва областың Люберецк көдээ соңгулда округундан депутат, Москва областың Люберецк районунуң күрүнениң «Петровское» уксаажылга заводунуң машина-биле саалда оператору.

МОЖАЕВ Павел Петрович — Ленинград хоорайның Корабль тудукчулар соңгулда округундан депутат, СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң ийиги секретары.

МОРОЗ Василий Андреевич — Ставрополь крайның Ипатов соңгулда округундан депутат, Ставрополь крайның Апанасенко районунуң Ленин аттыг колхозунуң кол зоотехниги.

ОВЧИННИКОВ Юрий Анатольевич — Москва хоорайның Октябрь соңгулда округундан депутат, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, М. М. Шемякин аттыг биоорганиктиг химия институдунуң директору.

ПАХМУТОВА Александра Николаевна — Воронеж областың Бобровск соңгулда округундан депутат, композитор, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң секретары.

ПЕТРАКОВА Валентина Васильевна — Алтай крайның Смоленск соңгулда округундан депутат, «Белокуриха» уруглар санаторийиниң кол эмчизи.

РЫЖИКОВ Михаил Борисович — Куйбышев областың Сергиевск соңгулда округундан депутат, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел ТК-зының даргазы.

СМИРНОВА Вера Егоровна — Калинин областың Заволжье соңгулда округундан депутат, М. И. Калинин аттыг Калининчиниң вагон тудар заводунуң хоюглакчызы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың март 26.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин тургузар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң

ДОКТААЛЫ

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелин дараазында составтыг кылдыр тургузар:

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы — **ВОРОТНИКОВ Виталий Иванович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — **ГУСЕВ Владимир Кузьмич.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы — **ЕРМИН Лев Борисович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **АЛЕКСАНКИН Александр Васильевич.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **ГОРШКОВ Леонид Александрович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **ДМИТРИЕВ Иван Николаевич.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **КАЗАКОВ Василий Иванович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **КАРПОВА Евдокия Федоровна.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **ЛЫКОВА Лидия Павловна.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы — **МАСЛЕННИКОВ Николай Иванович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы — **ЧЕХАРИН Евгений Михайлович.**

РСФСР-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри — **ОБРАЗЦОВ Иван Филиппович.**

РСФСР-ниң геология министри — **РОВНИН Лев Иванович.**

РСФСР-ниң белеткелдер министри — **ГОЛУБЬ Николай Яковлевич.**

РСФСР-ниң кадык камгалал министри — **ТРУБИЛИН Николай Тимофеевич.**

РСФСР-ниң даштыкы херектер министри — **ВИНОГРАДОВ Владимир Михайлович.**

РСФСР-ниң культура министри — **МЕЛЕНТЬЕВ Юрий Серафимович.**

РСФСР-ниң чиик үлетпүр министри — **ЗАТЕЛЕПА Борис Иванович.**

РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый министри — **ПРИЛЕПО Николай Михайлович.**

РСФСР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри — **ЛОГИНОВ Владимир Павлович.**

РСФСР-ниң эът болгаш сүт үлетпүрүнүң министри — **КОНАРЫГИН Василий Семенович.**

РСФСР-ниң аъш-чем үлетпүрүнүң министри — **ЧИСТОПЛЯСОВ Степан Иванович.**

РСФСР-ниң кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министри — **НАУМОВ Владимир Иванович.**

РСФСР-ниң тудуг материалдар үлетпүрүнүң министри — **ВОЕНУШКИН Сергей Федорович.**

РСФСР-ниң чырыдыышкын министри — **ВЕСЕЛОВ Георгий Петрович.**

РСФСР-ниң балык ажыл-агый министри — **ПЕРЕСЫПКИН Иван Павлович.**

РСФСР-ниң харылзаа министри — **БАЙЦУР Глеб Григорьевич.**

РСФСР-ниң көдээ тудуг министри — **БАТРАКОВ Валентин Петрович.**

РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый министри — **НИКОНОВ Виктор Петрович.**

РСФСР-ниң пөс-таавы үлетпүрүнүң министри — **ПАРАМОНОВ Альберт Михайлович.**

РСФСР-ниң садыг министри — **ШИМАНСКИЙ Всеволод Павлович.**

РСФСР-ниң саң-хөө министри — **БОБРОВНИКОВ Андрей Андреевич.**

РСФСР-ниң юстиция министри — **СУХАРЕВ Александр Яковлевич.**

РСФСР-ниң автомобиль оруктарының министри — **НИКОЛАЕВ Алексей Александрович.**

РСФСР-ниң автомобиль транспортунуң министри — **СУХИН Юрий Сергеевич.**

РСФСР-ниң чонну амыдырал хандырылга министри — **ДУДЕНКОВ Иван Григорьевич.**

РСФСР-ниң чуртталга-хамааты тудуунуң министри — **ЗИБРОВ Олег Кириллович.**

РСФСР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министри — **ПОПОВ Владимир Иванович.**

РСФСР-ниң чурт үлетпүрүнүң министри — **УСПЕНСКИЙ Виктор Константинович.**

РСФСР-ниң хем флодунуң министри — **БАГРОВ Леонид Васильевич.**

РСФСР-ниң социал хандырылга министри — **КОМАРОВА Домна Павловна.**

РСФСР-ниң одаар чүүл үлетпүрүнүң министри — **АРХИПОВ Владимир Григорьевич.**

РСФСР-ниң Тудуг херектерниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **САБАНЕЕВ Станислав Николаевич.**

РСФСР-ниң Нефть продуктулары-биле хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **ТАРАКАНОВ Владимир Самуилович.**

РСФСР-ниң Виноград өстүрер болгаш вино кылыглар үлетпүрүнүң талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **МИШУК Александр Степанович.**

РСФСР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **БЛОХИН Анатолий Прокопьевич.**

РСФСР-ниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **ФРОЛОВ Константин Иванович.**

РСФСР-ниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **КАМАЕВ Геронтий Леонтьевич.**

РСФСР-ниң Кинематография талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **СЫЧЕВ Николай Яковлевич.**

РСФСР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **СВИРИДОВ Николай Васильевич.**

РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агыйының бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **БОСЕНКО Николай Васильевич.**

РСФСР-ниң Материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазы — **ЛОМАКИН Юрий Иванович.**

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизи — **ЗАРУБИН Иван Иванович.**

РСФСР-ниң Төп статистика эргелелиниң начальниги — **ДРЮЧИН Александр Павлович.**

«РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында» Хоойлунуң 22 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң составынга РСФСР-ниң Улустуң контроль комитединиң даргазы кирер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, Кремль. 1985 чылдың март 26.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: аныяк коммунистерниң кижизидилгези

РЕКОМЕНДАЦИЯНЫ БЕРИП ТУРА...

«СЭКП кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп алырын диледим. Коммунизм тургузукчуларының мурнуку одуруглары туржур күзелдиг мен»...

Ындыг состерлиг билдириишкинни бижиир мурнунда коммунистерниң одуруунга туржурун күзээн аныяк кижилер хайдыв бодавыр. Ленинчи партияның хуралдепиите бактаап кирип тура, соглээн сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар ындыг оолдар, кыстар бистиң районда эвээш эвес. Оларның аразында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Шекпээр» совхозтуң хойжузу Г. Кууларны, Аксы-Барлыкта механизатор Алексей Хомушкуну, Кызыл-Мажалыктың № 1 школазының башкызы О. Монгушту, эът комбинадының ажылчыны Ч. Чүлдүмну, район төвүнде № 741 КМК-ның крановщиги О. Бадыны, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Кызыл-Мажалыктың улуг чүүл школазының башкызы О. Седейни, өскелерин-даа адап болур. Олар күш-ажылга ак сеткилдиг, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг чорук-биле өскелерге үлегер болуп чоруурлар.

Бо хүннерде районнуң партия организациязында бактаап турар коммунистерниң бештиң бир хуузунда ажыы үжен хар чедир назылыг аныяктар. Чүгле эрткен чылын безин бистиң районга партия кежигүнүнге киргеннерниң чеден хуузу комсомолчулар болгаш аныяктар болган. Бо чорук оларның ажыл-ишке-даа, хөй-ниитиниң ажылынга-даа харысалгазын бедидип турар.

Партия кежигүнү болуру хүндүлүг болгаш харысалгалыг. Аңаа кирип турар кижиниң чүгле күш-ажылчы көргүзүглери эвес, чарын оон амыдыралчы, идепкейлиг туружун, мөзү-шынарын, хөй-ниитиниң ажылынга киржилгезин бүгү талалыг көөр болгай. Ынчангаш районда партия организацияларын рекомендацияны берип турарларының харысалгазын бедидер талазы-биле ажылды күштелдирген. Ылангыя партия кежигүнүнге кандидаттар-биле чорудуп турар ажылының дугайында рекомендация бергеннерниң отчёттарын парткомнарга, эге организация хуралдарынга дыңнаарын практикалап турар. Аныяк коммунистерниң кижизидилгезиниң дугайында айтырыгларны партияның ажык хуралдарынга чугаалажып, оларга партийжи даалгаларны берип турары кижизидикчи салдарлыг.

Оон аңгыда партия райкомунуң, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, совхозтарның парткомнарының чанында аныяк коммунистерниң школалары бар. Оон кичээлдери айда бир удаа эртер. Аңаа СЭКП-ниң Программазын, Уставын, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, оон тургузуун өөренип турар.

Кандидат стажын эртип турар үеде ук кижиниң хууда мөзү-шынарын, партия кежигүнүнүң бедик адынга оон төлептиин хынап, ону партийжи сагылга-чурумга өөредир. Кандидатка даалгаларны бээри-биле чергелештир хууда беседаларны чорудуп, кандидат стажын эртип турарының дугайында оон отчёдун дыңнап турары —кижизидилгениң эки школазы. Ынчалза-даа кандидатка хүлээп алган кижиниң дугайын уттуптар таварылгалар бисте база бар. Чижээ, «Дөн-Терезин» совхозтан А. С-М. Монгуш эрткен чылын партия кежигүнүнүң кандидадынга киргеш, харысалга чогу-биле кандидат карточказын чидиргенинден стажты эртип шыдаваан. Кандидат стажын ол чүге эртип шыдаваанцыл? Хамыктың мурнунда ол оо буруулуг. Аңаа рекомендация берген хоочун коммунистер Х. М. Куулар биле Б. К. Монгуш олар аныяк кижи-биле тодаргай ажыл кылбайн, кижизидилге ажылын чорутпазынга болуп турар. Ында партия организациязы бо айтырыгны кичээнгейге албайн, дээштиг хемчеглерни ай-шаанда чорутпазы четпес.

Рекомендация берген аныяктарын уттуптар, оларын-биле харылзаазын үзүптер чорук комсомол райкомунда-даа бар. 1980 чылда Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-ның тудугжузу В. С. Сюрюн партия кежигүнүнге кирген. Партия эге организациязы-биле харылзаазын чидиргени дээш СЭКП Уставының сески параграфын ёзугаар ону партия кежигүнүнден үндүрер деп шиитпирни эге организация хүлээп алган. Чүге? В. С. Сюрюн партия хуралдарынга олурушпайн, дадывыр төлээр хүусаазын эрттирип турган. Маңаа база партия эге организациязы, ол кижиге рекомендация берген коммунистер буруулуг. Партияга хүлээп алышкынны чиик кылдыр, харысалга чок көргениниң түңнели ындыг болган.

Бо чижектиг четпестерни чайладырын чедип албышаан, аныяктарны партияга хүлээп алырының шынарын экижидер болгаш аныяк коммунистерниң кижизидилгезин улам сайзырангайжыдары хүнүн чугула айтырыы деп бодаар мен.

В. ХОМУШКУ.

ЧУРУКТА: Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыгаа фабриказында регулировщик, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Дарья Сарыглар. Оон ажылдап турар ээлчээ айда 900 тонна даг-дүгү арыглаар планын ажыр күүседип турар.

Коммунист дугайында чугаа

БРИГАДИР

1965 чылда колхоз баштаар чери ону хожуданган бригаданы удуртуру-биле томуйлаан үеде Байыр-оол Севилбаа аныяк-даа болза, организакчы арга-мергежилдиг турган. Оон мурнунда Сувураа СБФ-зин эргелекчилеп, кижилер-биле ажылдаан билирин көргүзе берген турган. Ынчангаш колхоз баштаар чери ону эскерип, хойжу бригаданың ажылын экижидип шыдаар деп бүзүрээн.

Оон бээр чымыштыг чээрби чылдар эрткен. Идегелди ол бүзүредин шыдаанын бригадада байдал бадыткаан. Хожудангай турган бригада «Чаа оруук» совхозтуң мурнакчы коллективтериниң бирээзи. Бригадир хойжулар-биле быжыг харылзаалыг, үргүлчү сүмележир, шеф болгаш өскелерге ажылдарны бодуу баштап алгаш бир дем-биле кылырлар. Кым-бир кижи арагалап, сагылга-чурум үрээн таварылгада ону бригада хуралынга сайгарып, ону эдериниче кичээнгейни салыр.

Бригаданың 9 муң ажыг хою он чеди коданда хүр кыштап турар. Коммунист Байыр-оол Севилбааның № 4 хойжу бригаданы хүлээп алганынга ийи чылындан эгелээш-ле ында байдал экижээн. Эрткен чылдарда бригада төрүүр чүс хойдан ортумаа-биле 78 хураганы мендн доруктурган, дүк кыргып алыр планын чылдында күүседип келген.

Байыр-оол Севилбаа бригаданың партия эге организациязының секретарьынга каш чыл удаштыр соңгуткан. Чеди коммунистен тургустунган бо партия эге организациязының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылы эки. Бо хүннерде ийи комсомолчу малчынны партия кежигүнүнүң кандидадынга киирерин белеткеп турар. Секретарь бригадада хөй-ниити организацияларынга даянып, партия хуралдарынга коммунистерниң, хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының ажылының дугайында отчёттарны дыңнаарын практикалап келген. Ылангыя үлечү контроль бөлүү мал кыштаглаашкынының байдалын, часкы куску хову ажылдарының шынарын удаадараа хынааш, четпестерни эткен.

Бо бүгүнүң түңнелинде бригада районнуң-даа, совхозтуң-даа хойжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, шаңналып-мактатып келген.

Коммунист Байыр-оол Севилбаа район болгаш кожээ Советтериниң депутадынга соңгудуп, амгы үеде Бай-Даг кожээ Советтиң даргазының оралакчызы хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

К. КУУЛАР.

Эрзин району.

СЭКП ТК-ның октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин—амыдыралга!

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ ӨСТҮРЕРДЕ

«Бай-Тал» совхозтуң дирекциязы, чер ажылының тускай эртемниглери партия Төп Комитединиң октябрь (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш тодаргай хемчеглерни ап чорутан. Пленумнуң айтышкыны ёзугаар ажыл-агыйның удуртукчулары чаа суггарылга системаларын тударын-биле чергелештир, амгы үеде бар суг курлавырларын, эрги бугаларны долузу-биле ажыглаарының хемчеглерин ап эгелээн.

Ажыл-агыйның өске адырларынга бодаарга, чер ажылы сөөлгү үеде элээн бериңчелиг апарган. Ону дараазында сан-чурагайлар-биле бадыткап болур. Ниитизи-биле совхозта 985 гектар суггаттыг шөл бар. Оон гектар бүрүзүнден-не 140 центнер картофельди, 145 центнер капустаны, 45 центнер хөй чылдыг, 22,9 центнер чаңгыс чылдыг сигенни алган. Бо көргүзүглер планда көрдүнгенинден бедик болган.

Совхозтуң дирекциязы суггаттыг шөлдүң болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң продукциязын быжырымчалыг болдурар талазы-биле чедиишкинниг ажылдап турарының херечизи ол. Ында тараа болгаш мал чемнериниң культураларының, могаа аймааның чажар хуусаазын, ону ажаарының агротехниктиг дүрүмнерин сагыырын чер ажылының тускай эртемниглери доктаамал контрольга алган. Ажылды организастаарын база экижиткен болгаш чер ажылының тулук сезоннуг үелеринде шиш-бүрү чылдагааннарның үржүүнден ажылга үзүктелиишкиннер болбастаан. Бар суггарылга системаларын чептүг ажыглап, суттуң элбек-биле келир өйүнде оон доора чарыгдалын болдурбас талазы-биле хемчеглерни ап турар. Маңаа бир-ле дугаарында суггатчыларның өөредилгезин организастааны болгаш даалган ажылы дээш оларның бот-харысалгазын бедиткени улуг рольдуг болган.

Эрткен ажыл-агый чылында совхозка механизаторларның бот-орулга-чарыгдалдыг ийи бригадазын (барлаан — өөреникчилерни) тургускан. Мурнунда практикалаваан турган ажылдың чаа хевирин организастаарында чамдык четпестер бар-даа болза, бо дешпилгелиг арганы чедимчелиг ажыглап болуру херек кырында бадыткаттынган. Ол чеди кижи составтыг бригадада 15 тракторну, ийи автомашинаны, силос кезер үш комбайнны быжыглаан. Оларның ажылдаар шөлүн аңгылаан, сезон дургузунда чарыгдаар кывар-чаар материалдарын, алза чогуур дүжүдүн баш бурунгаар санаан болгаш совхозтуң дирекциязы-биле керээни чарган. Оон түңнелинде кывар-чаар материалдарның камналгазы экижээн болгаш ажылдың шынары база бедээн.

Суггаттыг черлерниң ажыглалын болур-чогуур-биле экижидеринде ам-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдер бар. Ажыл-агыйда суггатчыларның ийи ээлчеглиг ажылын ам-даа организаставаан. Оон түңнелинде суггу долузу-биле ажыглавайн турар. Ажылдың шынары ам-даа чевис болгун артпышаан. Чамдык суггатчыларның ажылга ээ-харысалгазы кошкак, арга-дуржулгазы эвээш болгаш онаашкан участоктарын «шокарлээп» суггарар таварылгалар бар. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чедир чашпайн турар. Чижээ, эрткен чылын ажыл-агый хову-шөлдерже 8000 тонна органиктиг чемишчидилгени чажар турган 2300 тоннаны чашкан. Суггаттыг черниң дүжүдүнүң бодунуң улуг болуп артпышаан. Ону чогуур деңнелинге чедирер дизе, хол-биле кылыр ажылдарны эвээжедип, техниканы болур-чогууру-биле ажыглаары чугула.

«Бай-Тал» совхозта чаа суггарылга системазын тудуп. Ында ам-даа чедир кылдынмаан ажылдар хөй. Оон кулактары тырттынмаан болгаш ажылдаар кижилер база долузу-биле четчелеттинмээн. Амгы үеде чаашкыннадырын суггарар беш трактор база оларга ажылдаар механизаторлар бар, ийи ээлчеглиг ажылды организастаары-биле база бир беш кижини курстарга өөредип чорудкан. Оон аңгыда, үстүкү класстарның өөреникчилеринден бүдүрүлге бригадаларының баазазынга 50 хире кижини суггат ажылынга өөредирин, аштап белеткээш 50 гектар черлерде тарылга шөлүн ажыглалга киирерин база планнаан. Мурнуунда чылдарда ажыглаттынып турган ам кагдынган Ак-Тал, Аржаан, Элезинниг-Хову бугаларын катап ажыглап эгелээриниң талазы-биле хемчеглерни совхоз ап эгелээн. Амгы үеде ук бугаларны аштап-арыглаары, оларже сугну бадырары негеттинип турар.

Совхоз бо чылын суггаттыг черлеринден 401 тонна тараа культураларын, 90 тонна картофельди, 1104 тонна хөй чылдыг, 524 тонна чаңгыс чылдыг сигенни ажаап алыр планныг. Ажыл-агыйның ишчилери ук планныг даалгаларны күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

УЗУН ОРУУҢ УЛАМЧЫЛА

Дан хаялап, сылдыстар ам-даа чивеңнешкен. Сүт-Аксы суурнуң Новая кудумчузунда бедик крышалыг бажыңның соңгалары чырып, ооң хоозайындан ыш бургурткайнып үнүп эгелээн. Бажыңның чурттакчыларының ажыл-ишчи хүнүнүң эгелээни ол. Школачы ажы-төлүн үдепкеш, бажыңның ээлери ажылынче даладжыпканнар. Өг-бүлениң эр ээзи — хүлүмзүрүп чоруур арын-шырайлыг, бежен хар ажа дүжүп чорур, ындазында шимчеңгир, адак чиик кижи— совхозтуң гаражынче углай базыпкан. Ону бо районда танывас, билбес кижи ховар, оон четпээн-барбаан чери чок. Ол болза «Сүт-Хөл» совхозтуң хоочун чолаачызы Борбак Евданович Ондар-дыр.

1955 чылда Б. Ондар шериг албанындан халашкаш, суурунга чанып кээп, тудугга ажылдай берген. Колхозтуң тудуг ажылдарынга эвээш эвес улуг-хуузун киирип, аңаа ийи чыл хире ажылдаан. Ынчан машина-трактор станциязынга автошколаның түр курузу ажыттынган. Чолаачы мергежилди чедип алыры-биле ол аңаа өөренип берген.

Б. Ондар чолаачылар курузун доозуп, автомашина башкарар эргениң шынзылгазын холга туткаш, С. М. Киров аттыг колхозка чолаачылаар күзелин илереткен. Чаа тургустунуп, сайзырап орар ажыл-агыйга чолаачылар негеттинип турган. Чаа чүък автомашиназын ол хүлээп алган. Колхозтуң экономиказын быжыглаарынга киржип, республиканың аңгы-аңгы булуңнарындан янзы-бүрү чүъктерни сөөртүп, мергежилин улам бедип органы. Совхозтуң баштайгы директору Евгений Павлович Соловьёв оон кызымак күш-ажылын үнелээш, аңаа чиик автомашинаны башкартып каан. Ол хүнден эгелээш Б. Ондар 20 ажыг чыл ажылдап турар.

Ам ол «ГАЗ-469» машинаны башкарып турар. Кандыг-даа үеде оон машиназы белен турар. Кажан-даа машина үрелгеп, оозу ындыг, дүүзү мынчап барды деп чылдагаанныг турбас. Кайнаар-даа баар дээн ажыл-херекти чажам дивейн чогуттуп. Алдымы, Үстүү Ишкиннерде хойжу коданнарга-даа, өшкүлер кадарчыларынга-даа четкеш келир. Черле чаш ол эдилээн машиназынга камныг кижи. Үр чылдарда чолаачылап келгеш, ол чаңгыс-даа катап озал-ондак кылып, сагылга-чурум хажыдып көрбээн.

Эрткен чылын Б. Ондар 500 литр кывар-чаар материалды, 78 рубль түңнүг артык кезектерни камнап алган. Ол—совхозта аныяктарның даглныкчызы. Чолаачылар Владимир Ондарга, Сергей Лопсаңга болгаш өскелерге-даа арга-сүмени берип, дуржулгазын дамчыдып турар. Б. Ондар 1963 чылдан бээр партия кежигүнү. Сүт-Хөл кожээ Совединиң депутадынга соңгуудуп чораан. Оон өөнүң ээзи он уругну төрээн болгаш кижизиткен Маадыр-ие—Байыр Доскааракивна Ондар пенсияже үнзе-даа, ажылдап турар. Оларның ийи улуг уруу ог-бүлелиг, оглу Владимир адазының соон салгаан чолаачы, өскелери тускай өөредилге черлеринде, бичиилери —школачылар.

Коммунист деп бедик атка төлептиг, ак сеткилдиг хоочун чолаачы совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чылынга бир тонна кывар-чаар материалды, 100 рубльдиң артык везекторин камнап алырын хүлээнген.

Ажыл-ишке тура душпес,
соруу күштүг
Ажы-төлду кижизиткен
ада-дыр сен,
Бажың дүгү көгергиже
чолаачылаан,
Мактаттырып, узун оруун
уламчыла!

О. БОРАШ.

Сүт-Хөл району.

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнерлиг Физика институду—физиканың барык бүгү адырларының талазы-биле шинчилелдерни чорудуп турар эң улуг эртем-шинчилелдиң төвү боop турар. Физикада чаа адыр — квантылыг электроника аңаа тыптып, тургустунган.

ЛАЗЕРНИҢ ЧОГААДЫКЧЫЛАРЫ

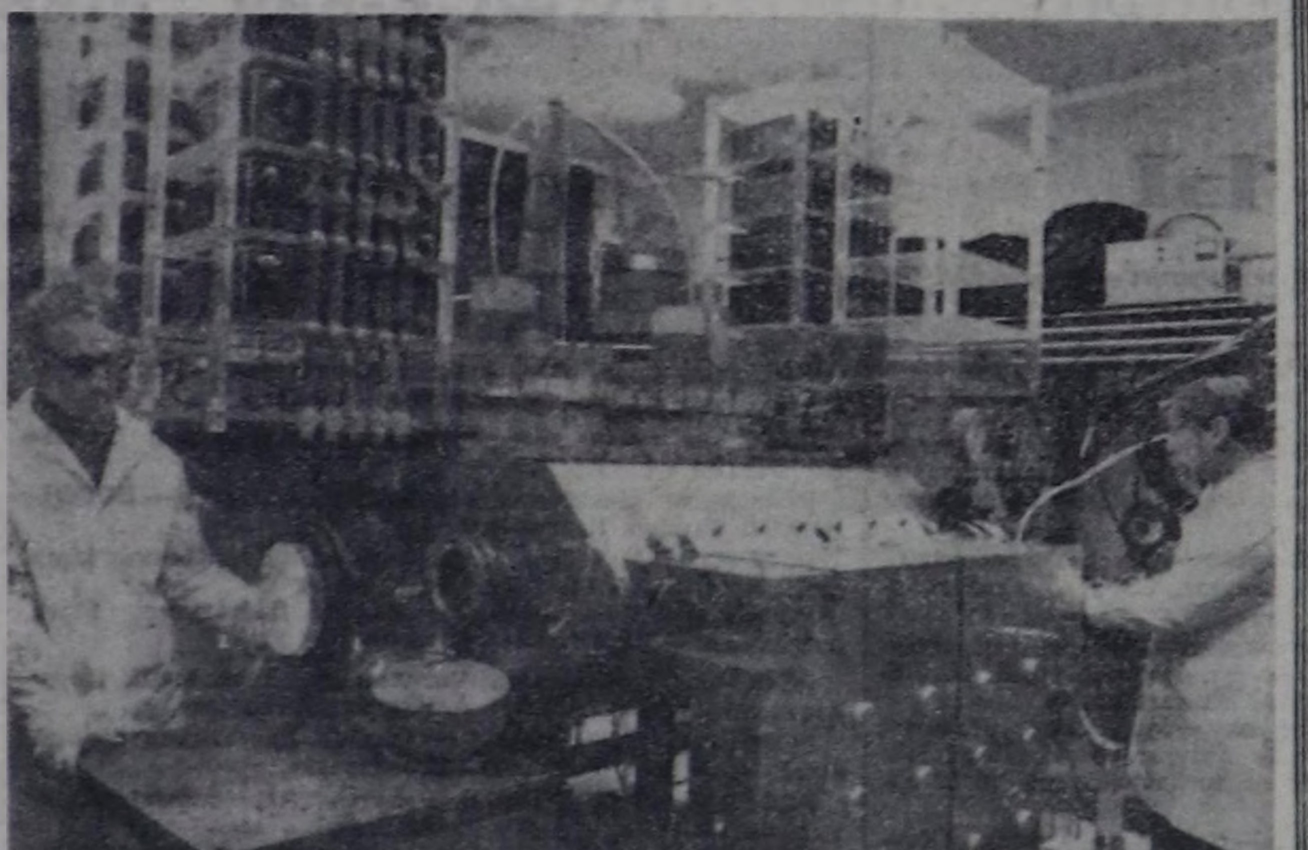

ЧУРУКТА: күчүлүг газ лазерлериниң лабораториязының эртем ажылдакчылары Н. И. Устиновский биле Д. Г. Меркулов оларның улуг базымнышкынының электро-ионнуг лазерни ксенонунуң атомунуң электроннуг шилчиишкиннери-биле юстировкалап турлар.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Чурттакчы чонну сүт, сметана, творог болгаш үс, саржаг-биле хандырар, хереглел бараанныарының шынарын экижидер дээш Чадааның саржаг заводунуң коллективи доозукчу чылда бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Бо чылдың баштайгы ийи айының планын бүдүрүлге чедишкинниг күүсеткен. Завод бо үе дургузунда 113,5 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген азы план 109,7 хуу күүсеттинген. Ак чем бүдүрүкчүлери кварталдың планын хуусаа бетинде күүседип соруглалыг.

Коллектив кежигүннериниң кылыр ажылдарын деңге хуваагаан. Кижи бүрүзү боттарының туружтарында. Ажылга саадалгалар черле болбас. Ажылчыннар даалган ажылынга харысалгалыг чорууру турар. Ажыл-агыйлардан келген сүттү Нина Монгуш хүлээп алыр, ону Урана Сат тыртып бозбаазырадыр. Аппаратчик Софья Лысенконуң, ак саржаг бүдүрүп турар Александра Болат-оол оларның ажылы база мактадыг. Клара Ооржак бөлен продукцияның сайгарылгазын болгаш оон шынарын хыналдап турар.

Тыртар сүт, сметана, творог-даа кылырда бүс херекдеттинер. Цехтерни бүс-биле доктаамал хандырарынга кочегар Коңгар Дамбаның киирип турар улуу эвээш эвес.

Коллективте ажылчыннар ортузунда социалистиг чарышты организастаарын экижиткен. Чарыш түңнелдерин чарлап, мурнакчыларны болгаш хожудап турарларны илередип, ийиг бериишкиниң аргаларын сайзырадып турар. План күүселдезиниң айтырыгларын бүдүрүлге хуралдарынга доктаамал чугаалажып келген. Кылдынып турар ажылдар үре-түңнелдиг болуп турар. Бүдүрүлге көргүзүглери экижээн, күш-ажылдың сагылга-чурумуу быжыккан.

Саржаг заводунуң коллективи Тиилелгениң 40 чылын, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш кужениишкиниг ажылдап турар. Социалистиг хүлээлгелерни болгаш бүдүрүлге планнарын долдур болгаш ажыр күүседир дээш чарыш амгы үеде улам калбарган. Ак чем бүдүрүкчүлеринде кварталдың планын эрте күүседир арга тургустунган.

А. ДОНГАК.

Чөөн-Хемчик району.

АНАЙЛАР АРБЫН

Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң Тоолайлыг бригадазының төл коданынга ангор өшкүлериниң массалыг оолдаашкыны эгелээн. Бо хүннерде аныяк өшку кадарчылары Т. Хомушкуунуң коданында 100 К. Ооржактының болгаш К. Севеңниң-ге 80—90 баш анай хоочун кадарчы, совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчызы О. Хомушкунуң коданында база хөй анайлар мендн доругуп турар.

Шээр малдың массалыг оолдаашкынының үезинде Мугур-Аксы ортумак школазының төскү класстарының ... 2-2 кижи кылдыр үстүп алган, сакманчының чымыштыг ажыл-хүлээлгезин ээстиг күүседип турарлар.

А-Т. БЕГЗИ.

ДЕМНИГДЕ—КҮШТҮГ

Бай-Хаак суурнуң төп кудумчуларының бирээзинде даштыкы ажыгның үстүнде «Районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели» деп бижиктиг бажыңдан кижилер барык үзүлбес. Олар моон амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын алыры-биле кээп турар. Коллектив районнуң чурттакчы чонунга амыдырал хандырылгазының он беш хевирин ачы-дузазын чедирип турар. Ачы-дузаның ол хевирлерин чогаа эки шынарлыг чедирер дээш коллектив канчаар ажылдап турарыл?

Социалистиг чарышты шын, дээштиг организастаарынче мында улуг кичээнгейни углаңдырып турар. Аңаа цехтер түс-түскa идепкейлиг киржип турар. Күш-ажылчы маргылдааның дээштиин чедип алырга, ажылдың бүдүрүкчүзүү бедиир. Дааразын хептиң ийикпе азы септээн кылыгның шынары эки болур дааразын бүдүрүлге эргелелиниң директору А. В. Макарова чугаалады.

Бо чылдың даалгалары, социалистиг хүлээлгелери кижи бүрүзүнге билдингир. Чаныш. Планда көрдүнгениңге немештир 800 чүс рубльдиң продукциязын бүдүрерин хүлээнген. Камнап алганы материал-биле ийи хүн ажылдаарын хүлээлгеде база киирген. Ол чүүлдерни күүседир дээш коллектив чыл эгезинден тура кызымак, демниг ажылдап эгелээн. Оон баштайгы көргүзүглери бо. Эрткен айда 8.700 рубльдиң ачы-дузазын чедирер турган бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары ону ажыр күүсеткен. Ол —бригадаларның, цехтерниң демниг ажылы. Ылангыя дааранылга цегиниң, чурук тырттырар чериниң, парикмахерскаяның мастерлери чоңга ачы-дуза чедирер планын эки боттандырганнар.

Бандыг-даа коллективтиг ажылы мында ажылдап турар кижилериниң кызымаандан. Күш-ажылдың сагылга-чурумундан кончуг хамааржыр болгай. Кызымак ажылы-биле үени мурнап ажылдап турарлар мында бар. Оларның бирээзи пинжек септээр болгаш дааарар мастер Анатолий Ежаков. Ол — ажылынга кончуг мергежээн. Оон холу дээп дааранып азы септээн идик терниниң шынары эки, чагыкчының сеттиргим, мастера дээн состерн оон ажылынга үнелел. А. Ежаков бо хүннерде 1985 чылдың июнь айының үлүүнде ажылдап турар. Ол — дагдыныкчы.

Дагдынышкын ажылы бүдүрүлге эргелелинде чогуур деңнелде деп чугаалап болур. Бүдүрүлгениң хоочуннары аныяк эш-өөрүнге арга-дуржулгазын күзелдиг-биле дамчыдып бээр чанчылдыглар. Оон бадыткалы бо. Татьяна Иванова он бир чыл бурунгаар күш-ажылчы базымын чанаа эгелээн. Хоочун даараныкчыларның арга-сүмези-биле уламчылап ол бот-тускайлан дааранып кирипкен. Бо хүннерде ол дааранылга цегиниң ажылын удуртуп турар. Ам ол бодун дагдыныкчы.

Дааранылга цегинде 38 кижилиг ийи бригада бар. Платы, даштыкы хеп дааараар бригадалар аразында күш-ажылчы чарыштыг. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, кирген чагыгларның күүселдезин үезинде кылырынга ол улуг идиглиг. Даштыкы хеп дааарап турарларның аразында хоочуннар-даа, аныяктар-даа бар. Хоочуннарның бирээзинге Александра Шыыраповна Серен хамааржыр. Мергежилинге оон өөреткени аныяктар эвээш эвес. Чамдыктары ам дуржулгалыг даараныкчылар апарган, дагдыныкчызы-биле чаңгыс черде кады ажылдап турарлар. Даштыкы хеп дааарар мастер К. Өчүр база оон өөреникчизи. Оларның кайызының-даа даараан хеви түс черниң чурттакчыларынга таарыжып турар болгаш чагыглар үзүктелбес. А. Ш. Серенниң өөрү хүндүлүг дыштаныышкынче удээн, ындыг даа болза төрээн коллективинде ол ам-даа ажылдавышаан.

Мактаалдыг аныяктар мында хөй. Быжыкчы Людмила Ооржак мурнакчыларның бирээзи. Комсомолчу аныяк кыстың ажылы харысалгалыг. Хептиң чагыкчыларының дурт-сынынга, оларның сонуургалынга таарыштыр кылыры оон мергежилинден, дуржулгазындан хамааржыр. Ынчангаш ол билиг-мергежилин байытпышаан, хоочуннарның дуржулгазын өөренип, ажылдап турар.

Бүдүрүлге эргелелиниң түс-түс мастерлери, цехтерге кирген чагыгларны үезинде күүсеткеш, ээлеринге хүлээдип бээр дээш демни бадып ажылдап турар.

М. ОНДАР.

Таңды району.

А. КУЛИКОВТУҢ ШӨЛҮ

Смоленск районда Солошино суурнуң чоогунда тараа шөлүн чоп үш ат-биле—Дайынчының, Куликов, Маадыр шөл деп адаар турган. А ам ону Алексей Куликовтуң шөлү дижир апарган. «Липецк» совхозтуң комсомол организациязының шилээ-биле түс черниң кожээ Совединиң күүсээму Совет Эвилелиниң Маадыры Алексей Александрович Куликовтуң тураскаалын мөңгежиткен.

1943 чылдың сентябрь 22-де бо тараа шөлүнге изиг сегиржип алышкын болган. Совет дайынчылар Смоленскиже кончуг дүрген бурунгаарлап кел чорааннар. Солошино чоогунга гитлерчилер быжыг камгалалзы тургузуп алган турганнар.

А. Куликовтуң турганы рота бурунгаарлап, ажык шөлдүң ортузунга чорда, дайзынның пулемёдундан үнген от бурунгаарлаашкынны доктаадып эгелээн. Ынчан Алексей үнген четкеш, октуу тө чажып турган камгалал черинде пулемёттуң аксын мага боду-биле дуй чыдыпкан.

Смоленсктиң № 4 школазының кызыл-өскилери болгаш «Аналитприбор» каттышкыышкынның комсомолчулары маадырның өлген черинге тураскаалды тургускан.

СЭТА-ның корр.

СМОЛЕНСК.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Партияның салган сорулгаларын, планнарын болгаш идеяларын чон массазы-биле хүлээп ап, ону деткээниниң соонда ол күштүг болур. А ону амыдыралга боттандырып, пропагандалаарынга парлалганың, радионуң, телевидениениң кирип турар улуг-хуузу улуг. Ынчалза-даа лекторнуң чедимчиг сөзү оон-даа дээштиг. Ол бистиң чурттуң, даштыкының болуушкуннарынга доктаап, республиканың, районнуң, ажыл-агыйның тодаргай чижектери-биле ол бүгүнү холбап турган, чонга чедимчиг кылдыр тайылбырлап бээр. Лектор дыңнакчыларының сонуургаан айтырыгларынга харыызын дораан берип, маргылдаалыг айтырыг үнүп келзе, шын шиитпирин тударынга дузалажыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң болгаш партия Төп Комитединиң оон соондагы Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр лекция пропагандазын күштелдирип, ону амыдырал-биле сырый холбаар дээш республиканың «Билиг» ниитилели болгаш оон чер-черде эге организацияларын тодаргай хемчеглерни ап чорудуп турар.

Хүрээлелинде 5280 кежигүннүг республиканың «Билиг» ниитилели эрткен чылын 25 муң ажыг лекцияны 800 муң хире кижиге номчаан. Лекция пропагандазының тематиктиг угланыышкыны амыдыралдың барык бүгү адырларын — политиканы, экономиканы, эртемни, чырыдыышкынны, медицинаны, хөдээ ажыл-агыйын, культураны хаара туткан.

Партияның салган сорулгаларын чонга өй-шаанда чедирип, тайылбырлаар дээш боттарының төлептиг улуг-хуузун кирип чорур хөй-ниитичи лекторлар бисте бар. Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң директору, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. Б. Куулар, Кызыл кожууннуң эмчи Л. А. Охотникова, башкы Б. В. Вальфсун, Шагаан-Арыгның № 2 ортумак школазының төөгү башкызы А. И. Ножкина, СЭКП Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи М. М. Майдыр, Кызылдың педагогика институдунуң марксизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи В. Л. Биче-оол, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы В. А. Дубровский болгаш оон-даа өскелерни адап болур.

Ынчалза-даа идеология ажылының бо чугула участогунда чедир кылыр ужурлуг чүүлдер ам-даа эвээш эвес. Сөөлгү чылдарда лекция дыңнаарынга чамдык кижилерниң сонуургалы чавызаан. Ылаңгыя Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Эрзин, Тес-Хем районнарының кол черлериниң Культура бажыңнарынга лекция чарлап каарга, аңаа ажыл шагының соонда келир кижилерниң саны эвээш.

Чамдык партия райкомнары, «Билиг» ниитилелиниң организациялары номчуттунуп турар лекцияларын контрольга албайн, хынавайн турарындан оларның утка-шынары чавыс. Лекторлар шилип алган темазынга түс чериниң фактыларын, болуушкуннарын чижекке кирип, ханы анализ кылбайн турар. Ылаңгыя амыдыралдың социалистиг хевиринге, корум-чурум камгалалынга, атеизм темазынга, делегей болуушкуннарынга тураскааткан, ол ышкаш чоннуң сонуургалын хайныктырып турар мөзү-шынар, уруглар кижизидилгезиниң, өг-бүле айтырыгларынга хамаарышкан темаларга номчуттунуп турар лекцияларының идейлиг утка-шынары ам-даа кудуу.

СЭКП ТК-ның март Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев мынчаар демдеглээн: «Партия организацияларының үстүнден адаанга чедир шуптузунуң кижениишкинниг, ноогадыкты ажылын үе негеп турар».

Республикада лекция пропагандазынга идеологтуг демиселдиң чугула айтырыглары, контрпропаганда амгы үениң нарын айтырыгларының, ажылчы чоннуң угаан-медерелиниң, билиг-мергежилиниң өөрүлдезиниң негелдезинге чедир тургустунмайн турар. Бистиң лекторлар Барыын чүк чурттарының дайынзырак түлгедиглеринге, совет амыдыралды нугулдеп холтаар бужар пропагандазынга удур чидиг, принциптиг шүгүмчүлелди ам-даа кошкак чорудуп турар.

Лекция пропагандазы

Ниитилелдиң баштаар чери идеологтуг демиселге, атеизм темазынга, контрпропагандага, коммунистиг мөзү-шынар, корум-чурум камгалалынга тураскааткан темаларга номчуп турар лекторларга теоретиктиг болгаш методиктиг дузаны ам-даа эвээш көргүзүп турар. Ылаңгыя үстүнде темаларга хамаарыштыр тыва дылда ажылдап кылдынган лекциялар, материалдар кончуг эвээш. Ол ышкаш ниитилелдиң референтилери Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Тес-Хем, Эрзин, Өвүр, Тожу дээн ышкаш ырак районнарже үнүүшкүн кылып, ол черлерге барган «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларынга практиктиг дуза көргүзүп турары кошкак.

Лекция пропагандазының дээштиг, шынарлыг чаа хевирлерин дилеп тыварының талазы-биле улуг ажылды Украинаның Харьков областының партия, совет органнары, областың «Билиг» ниитилел организациязы кылып турар. Ону үениң негелдезинге дүүштүр организастаар дээш харьковчуларның кылып чорудуп турар ажылынга «Сайзыраңгай социализмниң болбаазыраңгайжыдары болгаш СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партияның идеологтуг ажылы» деп Бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязы эки үнелелди берген. Ынчангаш ол арга-дуржулганы бистиң чуртувуста түс-түс черлерниң байдалдары-биле холбап, өөренип көрүп тургаш, ону амыдыралга боттандырып эгелээн. Лекция пропагандазын чаа үе-чадаже көдүрер дээш харьковчуларның кылып чоруткан ажылының кол талалары мындыг: лекция пропагандазынга партийжи удурттулганы, контрольду күштелдирер, лектор кадрларының шынар составын үндезини-биле экижидер, оларның профессионал белеткелин доктаамал бедидип, аттестацияны чыл бүрү эрттирер.

Бүгү-ле күш-ажылчы коллективтерге, организацияларга лекция чорударының чаа хевирин тускай паспорттарын тыпсыр.

Харьковчуларның дуржулгазында база бир чаа чүве—лекция пропагандазының организакчыларын тургусканы. Оларның кол хүлээлгези — күш-ажылчы коллективти лекция пропагандазы-биле хандырары. Оларны коллективте партия организациязынга бадылаар. Партия хоорркомнары, райкомнары оларны үе-үелеп чыып алгаш, организакчыларның өөредилгезин эрттирип, мергежил бедидилгезин хынап турар.

Лекция пропагандазын экижидериниң талазы-биле чаа арга-дуржулгаже чамдык партия организацияларының секретарьлары мындыг-ла кончуг кичээнгей салбайн турар. Партия организациялары «Билиг» ниитилелиниң хөй санныг активчилеринге даянып алгаш, оларны дамчыштыр ажылды организастаар ужурлуг. Чогум-на мынчан күш-ажылчы коллективке лекция пропагандазын чедиишкинниг организастаарынга партия организациязы-биле «Билиг» ниитилели харыылаштырар кижи —лекция ажылының организакчызы болур.

Лекция пропагандазын улам сайзыраңгайжыдар дээш харьковчуларның амыдыралга боттандырып эгелээн чаа методун бистиң республикада база нептередип эгелээн. СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң, республиканың «Билиг» ниитилел организациязының тускай ажылдап кылган планын, методиктиг материалдарын ёзугаар районнарның «Билиг» ниитилелдеринде, күш-ажылчы коллективтерде, бүдүрүлгелерде, совхозтарда харьковчуларның чаа арга-дуржулгазын амыдыралга боттандырып кирипкен.

Республиканың бүгү лекторлары ажылын моон-даа соңгаар улам экижидип, улуг харыысалга-биле партияның даалгазын күүседип — чонга чугула билиглерни чедирип, ажылчы чонның коммунистиг кижизидилгезинге идепкейлиг киржип, ажыл-ишчилерни он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долу күүседиринче, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражырынче мобилизастаар.

В. ЧАДАМБА,
СЭКП обкомунуң лектору.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

№ 72

Москва хоорай. 1985 чылдың март 28.

Шериг албаны эрттирериниң доктааттынган хуусааларын эрттирген шериг албанныгларны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинден курлавырже халаар дугайында болгаш шериг албаны эрттирер ужурлуг хамаатыларның 1985 чылдың апрель-июньда ээлчеглиг келдиришкининиң дугайында.

ССРЭ-ниң «Бүгү-нитти шериг хүлээлгезиниң дугайында» Хоойлузунга үндезилээш, **ДУЖААРЫМ БОЛЗА:**

1. Шуут шериг албанын эрттирериниң доктааттынган хуусааларын төнген шериг албанныгларны Совет Армияның, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шериг хүрээлелинден 1985 чылдың апрель-июньда курлавырже халаар.

2. Дужаалдың 1 пунктузун ёзугаар шериг албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр келдиришкин хүнүнге чедир 18 хар четкен, келдиришкинден соңгаарладыр эргези чок эр хамаатыларны, ол ышкаш келдиришкинниң соңгаарлаткан хуусаазы төнген, келдиришкин назыны узамдыккан хамаатыларны Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шериглерге шуут шериг албаны эрттирери-биле 1985 чылдың апрель-июньда келдиртир.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрильяларга болгаш корабльдерге чарлаар.

ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң маршалы С. СОКОЛОВ.

СЕМИНАР ЭРТКЕН

ДОСААФ эге организацияларының даргаларының семинары Кызыл районунуң төвүнге болуп эрткен. Тыва АССР-ниң ДОСААФ обкомунуң улуг инструкторы А. Борисова семинарга киржип, ССРЭ-ниң ДОСААФ уставынга чамдык өскерилгелер дугайында болгаш аныяктарның, ажылчы чонның патриотчу кижизидилгезинге хамаарыштыр ДОСААФ эге организацияларының сорулгаларының дугайын чугаалаан.

«Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде ДОСААФ эге организацияларының камгалал-массалыг ажылдарын экижидериниң сорулгаларының дугайында» деп лекцияны Тыва АССР-ниң ДОСААФ обкомунуң даргазының оралакчызы подполковник Г. Вальков номчаан.

ДОСААФ өске хөй-нитти организациялары-биле кады аныяктар болгаш ажылчы чон оргузунга шериг-патриотчу кижизидилге ажылын ам-даа негелдеге чедир организастап шыдавайн турар дээрзин семинарның киржикчилери айыткаш, районга камгалал-массалыг ажылдарны моон соңгаар эки чорудуп, ону шыңгыырадырын негээн.

Ю. ДРОБЯЦКИХ.

ЭКИ БЕЛЕТКЕНГЕШ...

Бо кыштагжаашкынга Тес-Хем районунуң «О. Шынаа» совхозунуң тускай эртемниглери болгаш малчыннары багай эвес белеткенген. Кыштаг бүрүзүнде ногаан сиген, сула, дус болгаш өске-даа мал чемнери четчир. Кыштың байдалы берге-даа болза, малды кыштан хүр ажырар, чаш төлдү чидириг чок ажаап алыр дээш кодурлүүшкүннүг ажылдап турарлар.

Чаа төрээн хураганнарны учётка алырын, халдавырлыг болгаш ол-шыктан тыптыр аарыгларга удур тарылгаларны доктаамал чорудуп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары В. Аракчаа, С. Чаанмай, К. Чооду болгаш Д. Комбу-Сүрүң оларның хоюнуң оолдаашкынын чедиишкинниг дооступ, чаш мал төлү онча-мейди доругуп турар.

Мал оолдаашкынының үезинде малчыннарның амыдырал хандырылгазынга хамаарышкан айтырыглар үезинде шиитпирлеттинип турар. Чижээлээрге, участок эмнелгезиниң (эргелекчизи А. Эртине) кижи эмчилери малчын коданнарже үнүүшкүннерни кылып, эмнерни чедирип берип турар. Ол ышкаш почта чедирилгези үзүктелиишкин чок.

С. АРТЫНА.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТӨПТҮ ТУРГУСКАН

БРАТИСЛАВА. Роботтарны тургузар талазы-биле чехословак-совет эртем төвүн чөөн-чехословак Прешов хоорайда байырлыг ёзу-биле ажыткан.

«Робот» деп атты алган ол каттышкан телевидел-чогаадылга болгаш технологтуг төптү тургусканы ЭДЧ кежигүнү чурттарның Москвага бедик деңнелге эрткен экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин боттандырарынга, ССРЭ биле ЧССР-ниң аразынга робот техниказының талазы-биле кады ажылдаарының дугайында чазактар аразының дугуржулгаларын күүседиринге чугула базым боор турар. Чехословак болгаш совет специалистер үлетпүр роботтарын болгаш манипуляторларын, автоматтыг комплекстерин болгаш болбаазыраңгай бүдүрүлге системаларын чогаадып тургузарда боттарының күжүн каттыштырып, демнежип тургаш ажылдаар. Ол арга акы-дуңма ийи чурттуң робот техниказының талазы-биле делегейге эң бедик деңнелди чедип алырынга дузалаар.

ШЫЛГАЛДА ТУТКАН

БЕРЛИН. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң специалистериниң кады ажылдап турган, чогаадып тургусканы шуут чаа тургузуглуг пос-тааны аргыыр автомат-станогу шылгаалданы «тергиин эки» деп демдекке дужааган. Миттвайде деп черде (Карл Маркс—Штадт округ) фабрикада ындыг ол агрегаттарлыг кылдыр тургускан шуушкурулга шугумунуң шенелде ажыглалы оларның мурнундагы хевириниң станоктарындан барык ийи катап ажыг бүдүрүкчүлүүн херек кырынга бадыткаан.

Чаа станок — ийи чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының үре-түңнелдиниң болгаш мындыг ажылдың улам ханылап турарының хөй санныг херечилелдериниң бирээзи боор турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер, ийи улус ажыл-агыйының ажыктыг чоруун улгаттырар телевиделдерин кылыры болгаш боттандырып чорудары — эртемденнерниң болгаш бүдүрүлгечиниң-даа кол кичээнгей салып турар чүүлдери ол боор турар. Ол сорулгаже ССРЭ биле ГДР-ниң аразында 200 хире чазактар аразының дугуржулгалары үглянган боор турар. Оларда хамыктың мурнунда бүдүрүлгеге эртемниң болгаш техниканың мурнакчы чедиишкиннерин ажыглаары көрдүнген. Эртем, техника болгаш бүдүрүлге талазы-биле ССРЭ биле ГДР-ниң аразынга 2000 чылга чедир кады ажылдажылганың үр хуусаалыг программазы ЭДЧ кежигүнү чурттарының Москвага болган экономиктиг-чөвүлел хуралының шиитпирлери моон-даа соңгаар акы-дуңма ёзузу-биле кады ажылдажылгага калбак аргаларны ажыдып турар.

АДАЛАРНЫҢ ХЕРЭЭН УЛАМЧЫЛААН

ХАНОЙ. Бежен бир чыл бурунгаар, 1934 чылдың март 26-да Хо Ши Минниң Коммунистиг аныяктар эвилели тургустунган. Социалистиг Вьетнамның аныяк салгакчыларының массалыг митингизи Вьетнам найысылалга болган.

Хоочун салгалдың дайынчы болгаш революстуг чаңчылдарын республиканың оолдары болгаш кыстары алдарлыы-биле уламчылап турарын Хо Ши Минниң Коммунистиг аныяктар эвилелиниң ТК-зының бирги секретары Ву Мао митингиге онзалап демдеглээн. Вьетнам коммунистериниң партиязының V съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, социалистиг тургузуушкунуң улуг сорулгаларын күүседиринге чурттуң аныяктары төлептиг улуг киирип турар. Делегей империализмниң болгаш реакцияның күштери вьетнам революциязының чаалап алышкыннарын бужаңнадырын оралдажып, Индий-Кыдаттың акы-дуңма чурттарынга удур чарлаттынмаан дайынны чорудуп турар. Төрээн чуртунуң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга Вьетнамның аныяктары бүрүн шиитпирлиг.

Ядролуг халаптың кыжанылышкынын узуткаарындан, тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарындан артык чугула сорулга амгы үеде чок деп, Ву Мао чугаалаан. Вьетнамның аныяктары Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның оолдары болгаш кыстары-биле беттерының найыралын улам-на быжыглай турар.

БҮРҮН ДЕТКИП ТУРАР

ПНОМПЕНЬ. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжылганың өске-даа күрүнелериниң тайбыңга чиак инициативаларын Кампучия Улус Республика бүрүнү-биле деткип турар деп, Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, республиканың даштыкы херектер министри Хун Сен медеглээн. Моол Арат Республиканың даштыкы херектер министри Дугэрсурэн-биле чугаалажышкыннарны Кампучияның найысылалынга ол кылган.

КОММУНИСТ, ЖУРНАЛИСТ, ЧОГААЛЧЫ

Великобританияның Коммунистиг партиязының эң хоочун кежигүннериниң бирээзи, чогаалчы болгаш журналист Алан Виннингтонуң төрүттүнгенинден бээр мартта 75 чыл болган.

1950 чылда Корейге удур америк агрессия эгелээш каш хонганда-ла англи коммунистерниң солуну «Дейли уоркер» оон корреспондентизи Виннингтонну Соңгу Корейже чорудупканы номчукчуларга дыңнаткан. Ол аңаа дайынның бүгү дургузунда ажылдаан. Бүгү делегейниң чүс-чүс солуннары оон репортажтарын чара парлап турган. Делегейниң ийиги дайынның үезинде Германияның кырынга дүшкен бүгү бомбалардан хөй бомбаны бичии чурттуң октаары деп чүл дээрзин миллион-миллион кижилер билбе берген.

Журналист репортажтарының бирээзинге америк шериг самолёдунуң тайбың чурттакчылар-биле «демиселиниң» бир чурумалын бижээн. Ол ону бодунуң көрген.

«Херээжен кижи ак хептиг. Узун юбказы... Бажының дугуу тейинде борбактай кызыдып каан. Уруун оргазында чүктеп алган.

Ол чоокшулап орган самолёттуң шимээнин дыңнавазан хире болду. Уруу-даа ыглап турган чадавас. Азы ол уруунга ырлап-даа берип чораан ирги бе.

Самолёт бо-ла келген. Ол маңнап ыңай болганда, улуг октуг пулемёттарның улай боолаан даажыы дыңнап кагдывыс. Мен хараганнар аразынга чашты бергеш, октар болгаш напалм оларга дегбес-ле болзун деп бурганга чалбып ордум...

Бис оон барып дүшкен черинге маңнажып чеде бердивис. Аныяк, суларгай сынныг херээжениң болгаш оон уруун өттүр аткылап каан болду...

Ие-чашты сүрер дээш хөлүн эрттир чавызап келген самолёт узун мышка үскеш, черже калдып кире берген. Журналист өлген ужудукчунуң документилерин болгаш чагааларын ап алган. Англи, корей болгаш кыдат дылдарга бижиттинген бир документ фронт шугумун кежир хостуг эртер арганы берип турар болгаш оон ээзи Чан Даффиге дуза көргүскени дээш ээзин эвес түңнүг шаңнал бээрин аазап турар.

«Мунгарава, орай-ла дээрге чайын чанып кээр сен. Бодуңну камна... Уругларың, мээң дугайым бода...» деп кадайы аңаа бижээн.

Ол-ла чагаа хавында үш төгерикчигеш чураан саазын бар болган. Улуг төгерикте — эринге чаар будук ... болгаш «маңаа мен ошкадым» дээн бижимел, ийи бичиизинде — уруглары «ошкааны». Ол уяр сеткилдиг америк ужудукчу маңаа, өске чуртка, оон кадайы ышкаш магат, база-ла ындыг дорт сынныг чараш херээжениң база оон бичии оглу ышкаш, база-ла ындыг оолду кээргээр чүрек чокка өлүрүп каан.

Виннингтон Мурнуу-Чөөн Азияга хөй чылдарда чурттаан, Лаоска, Камбоджага, Вьетнамга болгаш өске-даа чурттарга улусчу-хосталгалыг демисел дугайын бижип турган. Барыын чүкте эрге-чагырга тутканнар оон чүүлдеринге улам-на таарзынмастап турган. Ындыг-даа болза Виннингтон тыпты берзе, ону доп-дораан тудуп хоругдаар эргени Мурнуу Кореяның эрге-чагыргаларынга тывыскан деп, «Ю. С. ньюс энд Уорлд рипорт» деп америк журнал дыңнаткан. Ол Великобританияның албатызы, а оон чазаа Виннингтонуң паспортун күш чок болдурган, ону муруевзинге өскерилген деп буруудаткан болгаш Англияже чанып кээрге судтаар деп корткан.

Он дөрт чыл эрткенде, 1968 чылдың октябрьда албан ёзузунуң Лондону журналистен ол араатанзыг буруудадыышкынны дүжүрген.

Алан Виннингтон — детективтиг тоожулар, ужуралдарлыг романнар, уругларга номнар автору. Чаа номнары удаа-дараа үнүп турган: «Балыкчының буруузу чок» деп чечен чугаалар чыындызы, «Рибли болгаш оон оглу» база «Чуннинге дузаль» деп тоожулар, ийи роман... Оларның бирээзи Совет Эвилелинге «Ферфакстың миллионнары» деп ат-биле үнген.

60 чылдарның эгезинден бээр ол ГДР-ниң найысылалынга турум чурттаан. 1983 чылдың сентябрьда Берлинге чораан, оон-биле ужуражып чугаалажыр болдаан мен. Ол аарып турар, эмнелгеде, бир-ийи ай маңнаар деп, мээң чугаалаан чүве.

Ноябрьда «Чаа Берлин» деп ном үндүрер черге баргаш, оон номнарының редакторундан Виннингтон дугайын айтырган мен.

— Оон кадыкшылының байдалы дыка берге — деп, ол харыылады. 1983 чылдың ноябрь 26-да Виннингтон мөчээн.

А. ХАЛАМАЙЗЕР.

ЛИВАН УЛУСТУҢ ТАЛАЗЫНДА

ДАМАСК. (СЭТА). Чурттуң бүгү девискээрин израиль эжелекчилерден хостаарының, оон девискээриниң бүдүн-бүрүн турар чоруун камгалаарының болгаш ёзулуг националдыг чаагыс эпти чедип алырының херээниң талазы-биле Сирия моон-даа соңгаар ливан улустуң талазынга туржур апаар. Ливанның президентизи А. Жмайель-биле Дамаскыга болган чугаалажышкыннар үезинде Сирияның президентизи Хафез Асад ол дугайын медеглээн. Ливанның национал эрге-ажыктарынга удур болгаш Израильди деткириниче база чуртта байдалды догуннаалыг болдурарын үзеринче угланган империализмниң планнарынга шиитпирлиг ойтур шаавышкынны бээрниң эргежок чугулазын ол айыткан.

ХАЛДААШКЫН

АММАН. (СЭТА). Израиль эжелекчилер Иордан хемниң эжелелде Барыын эриинге ээлчеглиг ханныг үүлгедиишкинни кылган. Иерусалимден ыраң эвесте Каландия дээр палестин лагерьже чаза таварып киргеш, израиль солдаттар, бөлүк палестиннерже от ажыткан. Оон түңнелинде 17 харлыг аныяк оол аар балыгланган.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглер Ливанның мурнуу чүгүнге база бир чаа кем-буруулуг үүлгедиишкинни кылган. Интервентилер хуяктыг транспортёрлар-биле Сайда хоорайның мурнуу талазынче 20 километрде Ансар суурже чаза таварып киргеш, тайбың чурттакчыларже от ажыткан. Оон түңнелинде 14 харлыг бичии уруг өлген, 12 кижи балыгланган.

ЧААРТЫЛГА АЖЫЛДАРЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Эрте-бурунгу шагның бүгү делегейге билдингир тураскаалы —Улуг кыдат хананы чаартырының талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылды бо чылын Шаньхайгуань (Хэбэй можуда) заставазының участогунга эгелээрин Синьхуа агентилели дыңнаткан. Ол барык 24 километр шөйлүп чоруткан участок камгалал туттугларының дыка эки хевирлиг бүдүн арткан системазының үлегер-чижээ боор турар. Ында бир шивээ, стратегия талазы-биле чугула хаалгаларда заставалар, быжыглал ханалары болгаш таңныылдар турар суурлар бар. Улуг кыдат хана дээрге, Шаньхайгуань заставадан Цзяюйгуань заставага чедир Ганьсу можуда 6 муң километр шөйлүп чоруткан тудуг болур. Оон баштайгы кезээн чаартыр ажылдар оон бүгү дургузунда катап тургузуушкун ажылдарының ниити планының үзүлбес кезээ боор турар.

Америк шериг албанныглар-биле таваржышкын

Воскресеньеде, март 24-те, хүндүскүнүң 16 хире шак үезинде Германияда совет шериглер бөлүүнүң Шверин округта Людвигслуст хоорайның районунда хаазлыг шериг объектизиниң девискээринге дайынчы техника шыгжаарынче чаштынып эртешкин, оон соңгазын ажыткаш, фото-чурук тыртып турган, чаштынар хеп кеткен билдинмес кижини совет таңныыл көрүп каан.

Ол таңныыл дайынчы Уставты шыңгыы сагывышаан, орус болгаш немец дылдар кырынга ол билдинмес кижиниң доктаарын негээн. Ол кижи аңаа чагыртпайн, дезе бээриин оралдажырга, таңныыл агаар өрү сагындырыг адыышкын кылган. Оон-даа соонда ол үрекчи доктаавайн баарга, таңныыл чепсек ажыглаар ужурга таварышкан. Адыышкын соонда үрекчи өлүрткен.

Ол үрекчи кижи дээрге, харылзааның америк шериг төлээ чериниң ажылдакчызы майор А. Николсон болганы илерээн. Ол штаб-сержант Д. Шатц-биле кады орус болгаш немец дылдар кырында тодаргай коступ турар сагындырыг демдектер турда-ла, автомашина-биле шериг объектизиниң девискээринче кире халдып келгеннер. Николсонуң шиишкин үүлгедиишкин кылып турганының үезинде Шатц машина иштинге артып калгаш, Николсонуң хедеелишкинин чажырып турган. Ону совет шериг албанныглар тудуп алган.

Америк шериг албанныгларның айыттынган хайгыылчылашышкын хөделишкиннери дээрге, АКШ-тың Потсдамда төлээ чериниң аңаа үндезилээш, ажылдап турары 1947 чылдың апрель 3-түң харылзааның шериг төлээ черлериниң дугайында дугуржулганы мындыг байдал-биле каржызы-биле үрээн чорук боор турар. Дугуржулганың 10-гу чүүлүн ёзугаар төлээ черлериниң кежигүннериниң «шериг кезектери турар черлерге чорууруун» хораан.

Америк шериг албанныгларның талазындан шак-ла ындыг эрге-чурумга удур үүлгедиишкиннери мурнунда-даа боор турган. Чижээ, 1982 чылдың августа Потсдам округта Рорбек дээр чурттакчылыг черниң районунда хаазлыг зонага шериг разведказы кылып турган АКШ-тың төлээ чериниң ажылдакчыларын тудуп ап турар үеде, олар Совет Армияның офицериниң кырынче өжегээр таварты халды бергеш, оон мага-бодунга аар үрегдээшкиннерни болдурган.

Ол ышкаш хевирлиг үүлгедиишкиннерниң өөчүк-чөнгээлиг болгаш айыылдыг байдалынче АКШ-тың тускай төлээлекчилериниң кичээнгейин совет таладан чаңгыс эвес удаа угландырып келген. Март 24-те болган таварылганың өлүмнүг түңнели хараадалды болдуруп турар, ынчалза-даа ол дээш бүгү харыысалга, болгаш чорук талазы-биле кара өжегээр хоозун-мөге чүүлдерин амгы үеде тарадып турар америк талага бүрүнү-биле онаажып турар.

Харылзааның америк төлээ чериниң ажылдакчыларының үстүнде айыттынган шиишкинчи үүлгедиишкини-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Вашингтонда элчин чери аңаа берген даалганы ёзугаар АКШ-тың күрдепартаментизинге шиитпирлиг удурланыышкынны медеглээн болгаш харылзааның шериг төлээ черлериниң дугайында 1947 чылдың дугуржулгазын шыңгыы сагыыр талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын негээн.

(СЭТА).

ОБЪЕКТИВТЕ—ЛИВАН

ЛИВАН. Ливан чепсектиг күштерниң контролюнда турган Зрарие дээр мурнуу-ливан суурга өлүрүкчү ханныг үүлгедиишкинни эжелекчилер кылганнар. Дөртен израиль танкылар хуяктыг транспортёрлар үгер-боолар адыышкынынга деткидип алгаш, ол суурже чаза таварып кирип эгелээннер. Ливан доктаамал шериглериниң солдаттары Зрарияның чурттакчылары-биле кады агрессорнуң элээн каш атаказын ойтур шаапкан, ынчалза-даа артык күштүг эжелекчилер удурланыышкынны базар аргалыг болган.

Израиль солдаттар суурже чаза таварып кирип келгеш, үе чер чурттугларны болгаш ливан шериглерин араатанзыг ёзу-биле аажылаан. Оон түңнелинде 40 кижи өлүрткен, он кижи балыгланган. Шаажылакчылар суурнуң дыка хөй кижилерин болгаш ливан шеригниң 10 солдадын тудкаш, билдинмес угже алгаш барган.

ЧУРУКТАРДА: израиль араатаннарга өлүрткен төрелдерлиг Зрарияның чурттакчылары; бо израиль өлүрүкчүлер Ливанның эжелелде мурнуу чүгүнге ээлчеглиг ханныг үүлгедиишкинни кылган соонда боттарының турар черинче ээп бар чорууруулар.

Рейтер АП—СЭТА-ның телефотозу.

Кызылдың өөредилге черлеринде

ЧУРУКТА: башкы училищезиниң үшкү курсчуларының бөлүү эки өөредилгелиг, сагыылга-чурумнуг дээш мактадып турар бөлүктериниң бирээзи. «Узаткан хүн бөлүктеринге кижизидилге ажылының удказы болгаш методиказы» деп эртем оларның өөредилге программазынга чоокта немешкен. Ооң мурнунда училищеге ындыг кичээл эртпейн турган. 3-кү курсчуларның чамдыктары № 3 ортумак школада узаткан хүн бөлүктеринге кичээлдерни эрттирип эгелей бергеннер. Чаа эртемни сургуулдар сонуургал-биле өөренип турарлар.

О. ОНДАРНЫҢ фотозу.

АЖЫКТЫГ, ЭРТТИРЗИН ДЭЭШ

Кызылдың башкы училищезиниң сургуулдары боттарының кичээлдеп дашкаар хостуг үезин ажыктыг болгаш солун эрттирзин дээш мында бистиң башкылар коллективи бүгү күжүн салып турар. Бөлүктерде эртип турар класс шактарын болгаш политин. формацияларны ханы утказыг, шынарлыг болдурары-биле башкылардан негелдени күштелдирген. Келир үениң башкыларын өөредип, кижизидип турар болганывыста, оларның ёзулуг культурлуг кижилер, бижиг билиглиг башкылар болурун чедип алыр ужурлуг бис. Ынчангаш класс шактарында башкылар «Совет башкы», «Культурлуг кижи», «Бичии сеткил болгаш күш-ажылга ынакшыл» дээш о... темалары шилип ап, солун лекция, беседаларны эрттирип келген. Ооң аңгыда Тиилелгениң 40 чылынга турасгаатаан ужуражылгалар, темалыг кежээлер доктаамал болуп турар. Амгы үеде Тиилелгениң 40 чылынга турасгаатаан урав чуул фестивалынга белеткел бистиңиде кидин турар.

Күш-культура болгаш спорт — студент амыдыралдың хейлыг киирикчизи. Училищеге «Хөглүг стартар», кросстар, хадыкшылга хуву дээш шалааш спорту маргылдааларны эртерери чаңчыл болган. Ылаңгыя школа салбырының сургуулдары бо бүгү чуулдаарге эң идепкейлиг киржип келген. Үш чыл улаштыр училищевисте хүннүң-не үшкү кичээл соонда сула шимчээшкиннерни кылып турар бис. Ол кадыкшылга эки салдарлыг болгаш организмниң долу күш-биле ажылдаарын болдуруп турар. Чиик атлетика болгаш хаак секцияларында хөй уругларны хаара тудкан. Спорттуң бо хевирлеринге бистиң училищениң шилиндек командалары багай эвес түңнелдерни көргүзүп келген. «Тываның аныяктары» солунунуң шаңналы дээш чиик атлетикага чадаг маргылдаазынга тиилекчи болдувус, а 1984 чылдың чазынында спорт-массалыг ажылдар дээш үндиштиг 300 рубль-биле шаңнаткан. Бистиң сургуулдар Минусинскиниң башкы училищезиниң сургуулдары-биле сырый харылзажып, спорту маргылдааларны эрттирип келген. Эрткен өөредилге чылында училищевистиң волейболга, баскетболга, чиик атлетикага шилиндек командалары аңаа барып, эң хуузуңун ужуражылгаларын эрттирген. А бо чылдың майда олар бистиңиге келир. Оларның көргүзүүн сургуулдарның ... турарлар. Ынчалза-даа училищениң бодунуң спорт залы чок. Ол сургуулдарның спорту амыдыралынга улуг шаптараазы болуп турар.

Хөй сургуулдар хостуг үезинде бөлгүмнерде кичээлдеп турар. Училищеде шупту 38 бөлгүм бар. Оларның иштинден чурт-шинчилел, ойнаарчылар театрының, таңцының бөлгүмнери доктаамал эки ажылдап турар. Ооң аңгыда эртем дайы-биле орус дылдың болгаш математиканың бөлгүмнерин башкылар А. М. Ондар, А. В. Фунтикова олар чогаадыкчы ёзу-биле эрттирип келген. Ук бөлгүмнериң киржикчилериниң удуртулгазы-биле училищеге ниитизи-бүрү КВН-нерни, вас журналдарын, темалыг кежээлерни эрттирип келген.

Орус дылга ниитиг номчулганың болгаш шии адаараның бөлгүмүнүң башкылары Л. И. Араш, Т. Т. Тихонова хөй солун ажылдарны чорудуп турар.

Училищениң сургуулдары коллективин-биле кино, концерт, шии көрүп чаңчыккан. Кандыг-бир шии азы кинону көрген соонда, ол дугайында бөлүүнге кээп сайгарып, анализтеп турарлар.

Амгы үеде училищениң сургуулдарының кол сорулгазы — Тиилелгениң 40 чылынга турасгаатаан урав чуул көрүлдезинге чедиишкинниг киржири. Ыры-хөгжүмнүң, аккордеонистерниң, хомусчуларның ансамбльдери болгаш өске-даа күүселделерин сургуулдар эки белеткеп турар.

Бистиң сургуулдарывыс хостуг үезин чөп, ажыктыг ажыглаазын дээш моон соңгаар-даа кызып ажылдаар бис.

В. ДУГАРИНА,
өөредилге эргелекчизи.

«ПОЛКТУҢ ОГЛУ»

Республиканың хөгжүм-шии театры совет литератураның сураглыг чогаалчызы Валентин Катаевтиң «Полктуң оглу» шиижидир тургусканы, делегейниң Театр хүнүнүң будуузунде көрүкчүлерге бараалгадып эгелээн. Ук чогаалды театрның кол режиссёру Сергей Петренко бодунуң сценарийин ёзугаар тургускан. Чурук каасталгазын аныяк чурукчу Вера Санникова кылган. А хөгжүм каасталгазын артист Александр Огнев шии болушкуннарга дүүштүр таарыштырган.

Полктуң оглу — Ваня Солнцевтиң рольун Тываның комсомол шаңналының лауреады Галина Мунзук чедиишкинниг ойнап турар. Өске рольдарда Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери К. Сагды, Г. Мясников, артистер Г. Черников, Иван база Нина Бершанских, Тер. А. Рябцов, О. Кузина, А. Огнев, Г. Подругина, С. Осерцов оларның урав талантызын сонуургап көрүп болур силер.

«Полктуң оглу» — сезонда эки дээн шиилерниң бирээзи. Шии чүгле школачы уругларга эвес, а улуг-даа көрүкчүлерге солун болуру чугаажок. Школачы чылдардан-на эки билирицер Ваня кадарчы — полктуң оглу апарган Ваня Солнцев-биле сценага ужуражыры кижи бүрүзүнге сонуургаачыг.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур театрның өске болуу Ч. Айтматовтуң «Иениң шолу» деп чогаалын шии кылдыр кылып турар. Ук шии апрель айның соолзуреңиң тыва дылга үнүп эгелээр.

С. БОЛАТ-ДЕМИР.

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга

СЦЕНАДА—КЫЗЫЛЧЫЛАР

Кызылдың «Колос» Культура бажыңынга фашистиг Германияны чылча шаапкан Улуг Тиилелгениң 40 чылынга турасгаатаан бот-тывынгыр урав чуулдуң көрүлдезинге 14 бөлүктүг коллектив киришкен. Хоорайкүүскомунуң даргазының оралакчызы Н. Л. Верхотурова көрүлдени ажыткаш, киржикчилерге чедиишкиннерни күзээн.

Үш хүн уламчылаан көрүлдениң түңнелин жюри комиссиязы мындыг айы-биле үндүрген. Ниити ыры талазы-биле бирги черни — хоорайның аъш-чем садыы алган, а ийиги-үшкү черлерде — хоорайның харылзаа белдири болгаш Кызылдың үлетпүр садыы база Иштики херектер министерствозу алган.

Таңцы талазы-биле байдал мындыг. Хоорайның харылзаа белдири, бирги черже үнген ийиги-үшкү черлерни Кызылдың үлетпүр бараалгаар садыы биле Телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң коллективи чедип алган.

Инструменталдыг ансамбльдер аразындан бирги черни — телевидение коллективиниң ансамбли алган, мөңге эрткан коллективтерде ындыг ансамбль чок. Ыраажылар ансамбльдериниң бирги черни — республиканың эмнелгези, ийиги-үшкү черлерни — Кызылдың аъш-чем бараанлырының садыы, хоорайның харылзаа белдири, Иштики херектер министерствозу биле Тываның электри четкилери эдлээннер.

Урав номчулгага Тываның геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчызы Ольга Кальдяя шылгараан. Хеп-сып талазы-биле хоорайның тарылгаа белдириниң коллективи эки деп санатаан.

Бо көрүлдеге бот-тывынгыр урав чуулдуң хоочуннары база киришкени онзагаар. Чижээлерге, Тываның геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчызы Е. Никитина, Тываның электри четкилеринде инженер А. Кан, санитар-кырыгылдың бажыңының ажылдакчызы В. Базыр болгаш эмчилер Л. Лузина, А. Малышева, Л. Шапрова болгаш өскелер-даа мактатканнар.

Көрүлдениң негелдезин ёзугаар идейлиг утка-шынар талазы-биле түңнелди үндүрген. Ынчангаш бирги черни — Тываның геология-шинчилел экспедициязы алган, ийигизин — Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитеди алган.

Эрткен көрүлделерге бодаарга Тываның электри четкилериниң коллективи киржикчилериниң эвээжеткенин жюри комиссиязы демдеглээн. Ынчап-ла бо коллективке чүгле алмантар эвес, күш-ажылдың хоочуннары улустуң аас чогаалынга турасгаатаан ырларны эки күүседип болур.

Э. МОНГУШ,
хоорайкүүскомунуң культура килдизиниң методизи.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң немец-фашистиг эжелекчилерин чылча шаапканы улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга турасгаатаан Кызыл хоорайның школаларының бот-тывынгыр урав чуул көрүлдези болуп эрткен.

Каш хүн улаштыр болган школалар айы-биле көрүлделерге киирген күүселдилгелерни жюри кежигүннери бүгү талазы-биле хынамчалыг көрген. Өөреникчилерниң урав чуул талазы-биле өзүлдезин, аңаа сонуургалы улам бедип турарын көргүскен. Школаларда эстетиктиг кижизидилгеже чаа реформаның күүселдезин эгелээни-биле чергелештир улуг кичээнгей салдынганын херечилеп турар.

Школаларда ниити ырларны түскай эртемниг башкылар удуртуп турары база эки. Ниити ыры талазы-биле № 7 ортумак школадан бот-тывынгыр урав чуул коллективи (удуртукчузу А. П. Фирсов) сценага чүс хире өөреникчилер Г. Струвениң «Олгеш маадырларның аваларынга», И. Мельниковтуң «Чырык черге чүгле чаа тургузун», С. Терентьевтиң «Ленин—күш ажыл тугу» деп ырларны электрилиг хөгжүм ансамблиниң үделгези-биле чараш каастангалыг ырларын утказын тода илереткен. Ол ышкаш № 1 школаның ниити ыры (удуртукчузу Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Т. А. Леонтьева) композитор А. Пахмутованың «Баштайгы кыйгы-биле» деп ырны, № 4 школа С. Никитинниң «Бичии трубачылар», «Рябинушка» деп ырларны болгаш № 11 школадан Мураделиниң «Тайбың шуптузунга херек» деп ырын экранга дайын үезиниң кинодан үзүндүлер-биле катай көргүскен. № 2 школаның ниити ыры бөлүү (удуртукчузу Т. А. Леонтьева) 100 ажыг кижи Х. Глюктуң «Ыры байырлалы», И. Кульгнетовтуң «Бомбурдек вектерде чурттаан» деп ырларын эки күүсеткеннер.

А. Пахмутованың «Амдыында ооладаваан» деп ырызын № 15 школа (удуртукчузу А. Гафуров), школа-интернаттың өөреникчилери «Бөгүн уруглар, даарта совет чон бис» деп Чичиковтуң ырын эки күүсеткеннер.

Көрүлдеге ийи-чаңгыстың ырларындан «Полктуң ооллары» деп ырны бешки класс-чылар Саян Даржаа, Денис Емельянов, Юра Удумбара (№ 7 школа), «Горнистер» деп ырны Костя Чеховадский биле Виталий Чемезов (№ 8 школа) эки күүсеткен. Ол ышкаш Женя Мостовская (№ 3 школа) бодунуң чогааткан «Хүн дайынны чырыдар бе?» деп ырызын фортепианога бодунуң ойнаашкын ырлавы жюриден үнелелди алган. Бирги класстың Өжер-оол Салчактың (№ 8 школа) сыгырткыры көрүкчүлерни кайгаткан.

Өөреникчилер шилилделиг үзүндүлерни база көргүскеннер. № 2 школаның өөреникчилери Клара Сагдының «Кижиниң оюнарга» деп шилип үзүндүзүн белеткеп тургускан.

Ниитизи-биле хоорай школаларының урав чуул көрүлдезин белеткээнин жюри багай эвес деп демдеглээн.

Көрүлдениң түңнелинден ниити ыры талазы-биле пионерлер ырындан бирги черни № 7 школа, ийиги черни школа-интернат, а үшкүзүн № 4, 11, 15 школалар; комсомолчулар ырындан бирги черни № 1 школа, ийиги черни № 4 школа, үшкүзүн № 3 школа алган.

Улустуң хөгжүм оркестринге бирги черни № 7 школа, ийиги школа-интернат алгылаан.

С. БЮРБЕ

КӨРҮЛДЕ ЭРТКЕН

Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чыл оюнга турасгаатаан Өвүр районнуң школачыларының урав чуул көрүлдези болуп эрткен. Аңаа беш ортумак школа киришкен.

Көрүлдеге киирген ниити ыры, таңцылар, ийи-чаңгыстың ырлары, урав номчулгалар ниитизи-биле чаңгыс темага — Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет кижилерниң демиселин болгаш тайбың турузуушкунунуң үезинде дайынга удур ак сеткилдиг кижилерниң тайбың дээш демиселинге турасгаатынган.

Районнуң беш ортумак школазы көрүлдеге киришкен. Көрүлдени Саглы ортумак школазының «Адарган» агитбригадазы тыва улустуң «Кайгамчыктыг интернационал» деп ырындан эгелээш, Вано Мураделиниң «Бухенвальд коңгазы» деп ыры-биле доосканнар. Ол ышкаш Хандагайты ортумак школазы «Чаңгыс эштиг ег-бүледе» деп хореографтыг сюитаны тургузуп күүсеткени. Торгалыг школазының «Кым-даа, чүү-даа уттунмаан» деп эки турачы чаңгыс чер чурттугларынга турасгаатаан литература-музыкалыг композициязы болгаш Чаа-Сүүр ортумак школазының «Кызыл сводкака» деп ырны күүсеткени, Солчур ортумак школазының «Тиилелге болгаш Тайбың» деп литература-музыкалыг композициязы шыдар болгаш утка талазы-биле ниити темага таарышкан.

Ийи-чаңгыстың күүселдезинде кайы-даа школаларда урав номчулгаларга, ырлаарынга, таңцылаарынга салымныг уруглар илерээннер. Школаларның урав чуул көрүлдезинге ниитизи-биле бирги черни Хандагайты ортумак школазы, ийигизин — Солчур ортумак школазы, үшкүзүн Чаа-Сүүр ортумак школазы алгылаан болгаш дипломнар-биле шаңнатканнар.

У. КОМБУЙ,
жюри кежигүнү.

Т. КЕЧИЛ-ООЛ АТТЫГ КУБОК ДЭЭШ

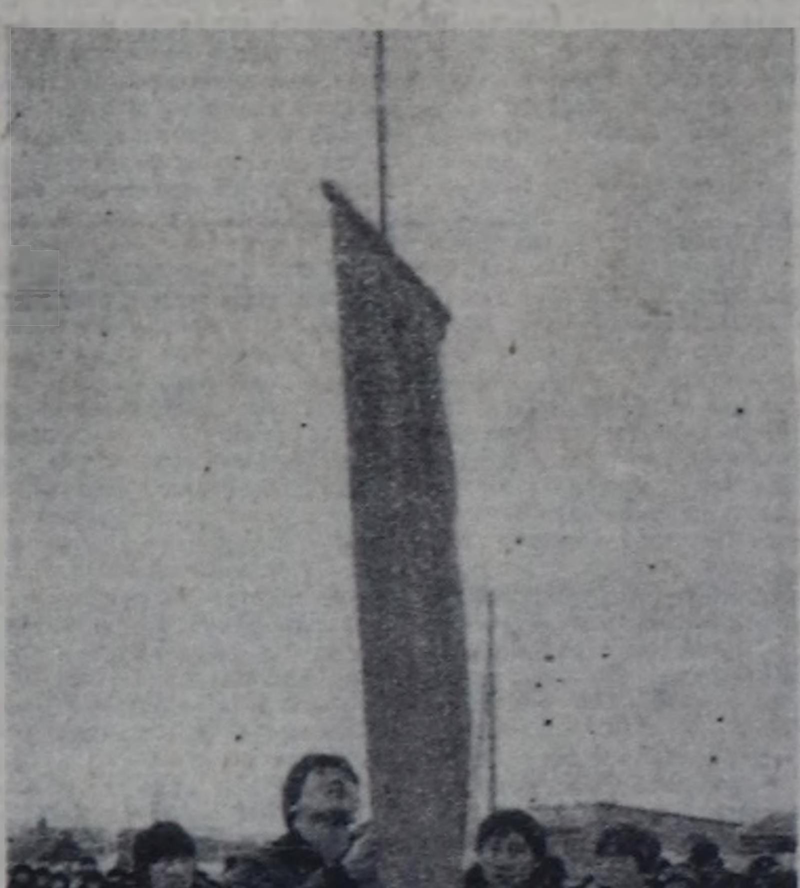

Тыва эки турачы капитан Т. Кечил-оол аттыг кубок дээш республиканың школачыларының хостуг хүреш чаңчыл болган ажык маргылдаазы Улуг-Хемде Хайыракан суурнуң кодээ Культура бажыңынга эрткен. Аңаа республиканың ийи-аңгы булуңнарындан 180 хире аныяк мөге киришкен.

Маргылдааның ажыдыышкынынга турасгаатаан парадка Совет Эвилелиниң Героиниң тугун тудуп турда, командаларның капитаннары тугну ... эрттиргеннер. Ол маргылдааларның ажыдыышкынынга киришкеннер — районнуң партия, совет, комсомол организацияларының ажылдакчылары, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, спортчулар Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөгеэ маадырларга турасгаалдың баарынга кызыл кожаалыг гирляндыларны салганнар.

«Улуг-Хая» совхозта партком секретары Ч. С. Сотпа, хоочун спортчу А. Базыр-Тараа, кол судья А. Сандан олар улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур эртип турар маргылдааның киржикчилеринге, ооң организакчыларынга байыр чедирип чүве чугаалааш, спортчу чедиишкиннерни күзээн.

Дыштаныр хүнде Хайыракан суурнуң кодээ Культура бажыңынга чыылган улус биче чок хөй болган. Маргылдаа үезинде көрүкчү бүрүзү боттарының бичии мөгелериниң тиилелгезин, чараш хүреш дээш сагыш аарып турганнар. Ылаңгыя, түңнел ужуражылгалар үезинде зал иштинде «аргамчыларның» үнү диңмиттиг-ле турган.

32 килограмм чедир деңзиниң бичии мөгелер аразынга Хандагайты ортумак школазының өөреникчизи Сергей Седен салыг бүрүтүнде кашпагай хүрешкеш, арыг тиилелгеңи чедип алган. Ооң чаңгыс командада эжи Хүлер-оол Кыргыс ийиги черни ... Ооң дуңмалары Орлан Дуваа, Альберт Лопсанг база-ла тус-тус деңзилеринде бирги черни алганнар.

48 килограммдан өрү деңзилерге күрешкен мөгелерниң түңнел ужуражылгазын көрүкчүлер сеткиндейн манап турган. Мында Чөөн-Хемчиктен Н. Ооржак, «Трудовые резервы» спорт ниитилелинден Ю. Ооржак, Кызылдан М. Торлаккан, Баян-Колдан Э. Чымба, Хайыраканнан Н. Кызыл-оол болгаш Сүт-Хөлден У. Дошкак, Б. Кужугет олар ук маргылдаага боттарының тус-тус деңзилеринге тиилекчи болганнар. Баян-Кол суурда тренер К. Сандаковтуң удурткан школачылары команда аайы-биле бирги черни эдлеп, капитан Т. Кечил-оол аттыг шилчиир кубокту алганнар. Маргылдааның эжелерин — хайыраканчылар-биле Өвүрден келген аалчылар ... шаңнатканнар.

32 мөгениң хүрежинге Барыын-Хемчиктиң спортчузу А. Маадыр-Доржу шүүлген.

Шилчиир кубок дээш болган маргылдааны эрттирериңге Хайыракан ортумак школазы, «Улуг-Хая» совхозтуң кодээ Совет идепкейлиг киришкен.

В. КАРА-САЛ.

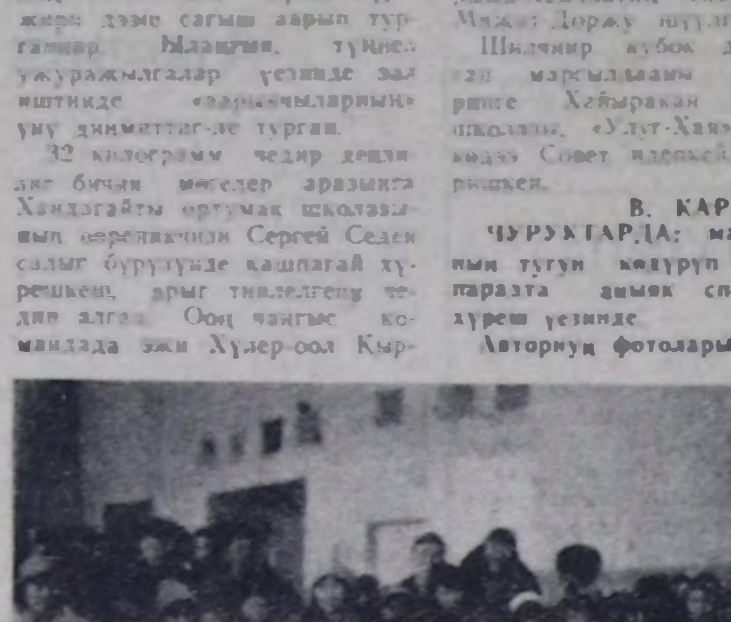

ЧУРУКТАРДА: маргылдааның тугун көдүрүп турары; парадта аныяк спортчулар, хүреш үезинде.

Авторнуң фотолары.

ТВ

МАРТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Билир болгаш кылып бил». 9.25 — Школачыларның ужар чүүл маршалы К. П. Казаков-биле ужуражылгазы. 10.10 — «Бистиң-биле чалгаараазы-даа сен». Теле-шииниң баштайгы көргүзүү. 11.00—11.05 — Телемедээлер.

14.15 — Телемедээлер. 14.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Миусские высоты». Теле-шииниң баштайгы көргүзүү. 3-кү серия. 15.25 — Шыдырааг школазы. 16.00 — «Гостья из будущего». Уруглар урав-чечен телефильминиң 4-кү сериязы. 17.05 — «Он алды болгаш оон-даа улуг назы». 17.50 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Ийи делегей — ийи политика». 18.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Футболга чурттар аразының ужуражыышкыны — ССРЭ биле Австрияның шилиндек командалары ойнаар. Чаксарда (19.45) — Бир эвес кадык болуксазынза. 21.00 — «Үе». 21.35 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. 21.55 — Г. Гендель. Төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 300 чылынга. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Опасный поворот». Урав-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 10.20 — Авам школазы. 10.50 — «Силерниң чагааларыңарга харыылазывыс». «География» деп бөлүк дамчыдылгадан. 11.20 — Концерт. 11.50 — «ВЛКСМ рай. комунга кагчап чедерил». Горький хоорайдан дамчыдылга. 12.10 — Испан дыл. 12.40—14.10 — «Против течения». Тайылбыр биживмедиг урав-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Сонуургактарга» деп уругларга дамчыдылга. 18.25 — С. Маршак — «Моортай бажыңым». Тыва дылга шии. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азия тоңу». 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удушар, чашгар!». 20.15 — «Дем каттыжышкыыны». Тележурнал. 20.45 — Концерт. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Опасный поворот». Урав-чечен телефильмниң 3-кү сериязы.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың кужу секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 22—27 градус соок. Хүндүс 1 градус чылыыр, 4 градус соок, чамдык черлерге 7—12 градус соок.

Автоорукларга чагбас, доңгаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 1—3 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дикие лебеди» 9.30, «Банзай» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария Мирабелла» 9.00, 12.10, «Еще одна ночь Шехерезады» 10.30, 17.20, «Сын полка» 13.40, 15.20, «У призраков в плену» 19.10, «Спортлото-82» 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «На графских развалинах» 12.00, «Гонщик серебряной мечты» 14.00, 15.40, 17.00, 19.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Что с тобой происходит» 11.00, 12.30, «Три брата» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Рысь выходит на тропу» 16.00, «Конец агента» 17.30, 19.30 шактарда.

ТЕАТР

Республиканың хөгжүм-шии театры

28. «СКАПЕННИҢ ОПТУГ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ».

Премьера.

Эгелээри 19 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-27-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-4[illegible] солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3077.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00371

[illegible] БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 74 (12764) | 1985 чылдың март 29, пятница | 1925 чылдан үнүлезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажылчы чоннары шалыпчы ажылдааның түңнелинде 1984 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Тыва АССР тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаттан. Ол күш-ажылчы чедиишкинде республиканың улусчу контролёрларының киирген үлүү база бар.

Республиканың улусчу контроль органнары партияның база чазактың доктаалдарының, совет хоойлуларның күүселдезин экижидер ажылды идепкейжидеринге дузалап турар. Амгы үеде республикада 568 кол, 336 цех бөлүү, 450 ажыг пост бар, ында төс муң ажыг хайгыылчы ажылдап турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларының планныг онаалдаларын күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир, күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту экжидер, чиг этти, электри энергиязын, одаар чүүлдү, материалдарны камналгалыг чарыгдаар болгаш өске-даа оларның сагыш салыр айтырыглары эвээш эвес. Дыка хөй улусчу контроль бөлүктери, постулары идепкейлиг ажылдап турарлар. «Тиилелге», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда, Кызылдың эът, сүт комбинаттарында, «Тыва даг-дүгү» комбинатта хайгыылчылар план ёзугаар хыналдаларны, рейдилерни чорудуп, ажыл-агыйның эвес, онаашкан херээнге харыысалга чок, чиг этке, одаар чүүлге, электри энергиязынга, техникага камналга-хумагалал чок, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсетпес улусту, бодунуң албан-дужаалын соора ажыглаар, хуузунда ажыын харар, алысан-чиксен, чиижең чамдык ийи-чаңгыс кижилерни илереткеш, буруулуг кижилерге чогуур хемчеглерни хүлээдип, илереттинген четпестерни эдериниң дээштиг хемчеглерин ап турар. Ооң уламындан үстүнде адаан күш-ажылчы коллективтерде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлеп турар.

В. И. Ленин Совет күрүнениң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш ажылчын контрольду тургузарының улуг ужур-дузалыын демдеглеп, аңаа ажылчы чоннар дөрт киржирин негеп чораан. Улусчу контроль ындыг болзун дээш бүгү-ле чүүлдерни партия кылган. Ооң эргелерин ССРЭ-ниң Конституциязында быжыглаан. Ажыл-чорудулгазының хевирлерин, арга-методтарын ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында хоойлуда бижээн.

Бистиң чуртувустуң бурунгаар дүрген сайзыралының амгы үе-чадазында хайгыылчыларның тодаргай сорулгаларын улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга тодаргай чугаалашкан. Оларның ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдары социалистиг демократияны хандыладырының база бир эргежок чугула угламыышкыны болур. Улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының шиитпирлерин күүседир талазы-биле чүнү кылырын районнарга, Кызылга, республикага эртием хайгыылчыларның хуралдарынга чугаалашкан.

Партия улусчу контроль органнарының мурнунда чүгле улуг эвес, харын шынар талазы-биле чаа сорулгаларны салган. Комитеттер, бөлүктер болгаш постулар организачы ажылдың деңнелин, хыналда ажыл-чорудулгазының ажыктыын дыка бедидерин хандырар ужурлуг. Ол ышкаш бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда ажыл-херектиң байдалын ханы өөренип көөр, хамыдыышкыннарның үнген чылдагааннарын тодарадыр, илереттинген четпестерни эдип алырының хемчеглерин алыр. Чоруткан хыналда азы рейд бүрүзү бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазын экижидеринге, экономиканың база социал хөгжүлдениң планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседиринге дээштиг салдарны чедирген турарын хандырар.

«Көрүм-чурумну бүгү чер болганга быжыглаарынга, бистиң амыдыралывысты таарымча чок бөлүүшкүннердан, ниитилелге болгаш ооң хамаатыларынга кандыг-даа когарал чедиришкиннеринден арыглаарынга шиитпирлиг хемчеглерни моон соңгаар-даа алыр апаар» деп, СЭКП ТК-ның эрткен чок март (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев чугаалаан. Республиканың улусчу контроль органнары, хайгыылчылар партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш партия комитеттериниң, эге организацияларының дузазынга болгаш детиммчезинге даянып алгаш, ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында хоойлунуң берген эргелерин долу ажыглаар, эң-не шиитпирлиг демисежир, четпестерни дидими-биле илередир, партияның айтыышкыннарындан шын түңнелдерни үндүрбес удуртукчулардан шыңгыы айтырар ужурлуг. Ылаңгыя план, күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээрлер, ажыл-агыйжы эвес, даамдырган ажыл-херээнге ээ-харысалга чок, социалистиг өнчүнү самчыгдаар, оорлаар, электри энергиязын, одаар чүүлдү, чиг-этти, материалдарны камнавас төтчеглекчилер-биле демиселди шыңгыырадыр апаар.

Республиканың ажылчы чоннарының мурнунда партияның салган экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планныг онаалдаларының күүселдезинде чамдык четпестер бар. Эрткен чылын он бир бүдүрүлге продукция бүдүрериниң, он коллектив ону сайгарарының, он дөрт бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпээн. Капитал тудугда четпестер чайлаттынмайн турар. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгелери чогуур негелдеге чедир ажылдавайн келгениниң, эрткен чылын беш район күрүнеге эът, дөрт район дүк, бир район сүт садарының планын үскен. Малдың продуктулуу куду, төрүүр малдан ап турар чаш төл эвээш, чер ажылының культуразы чавыс, техника ажыглалы багай болуп артпышаан. Улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында четпестер бар. Хайгыылчылар ол четпестерни чайладыры-биле партийжи контрольдуң органнары, улус депутаттарының Советтериниң комиссиялары, хөй-нииити контролюнуң активчилери, «Комсомолчу прожекторнуң» штабтары-биле кады дээштиг ажылдарны чорудар хүлээлгелиг.

Республиканың улусчу контролёрлары хамааты бедик хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, кажан-даа, кайа-даа, кандыг-даа байдалда чанышгсыныш чок демиселчи болур дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар, моон соңгаар-даа кылырлар.

Дагыр-Шеми сыннарының эдээнде бедигээш черде кыштаг. Ында Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны Чечекмаа биле Борис Кууларларның залы бар. Оларның чурттап орар ийи эрээл бажыңы арыг-силиг, чылыг, чырык. Оларның малдаан хойлары эрткен чылдың декабрьдан-на хурагалааан. Ынчангаш хурагалар улуг шылырак дөтпелер апарган.

— Бо чылын база бедиткен социалистиг хүлээлгени алган бис. Малчыннарның ортузунда хойдан-на хураган дээш чарыш чорупт турар болгай. Эрткен чылдарда ышкаш, чүс баш хойдан-на чүс хураган алырын күүседир дей бердивис. Кыштаглаашкын бистинде улуг бергедээшкиннер чок, эки эртип турар — дээн, Чечекмаа өөрүшкүзүн илергейледи.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Чечекмаа Бады-Ламаевна Куулар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫЛДЫ КОШКАТПАС

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур» деп кыйгырыг-биле партияның ол ээлчеглиг шуулганын төлептиг уткуур дээш ажылчы чоннарның чарыжы калбарган. Малчын коданнарда, бригадаларда база чарыш улам шапкынчып турар.

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» совхозта шээр мал 56 коданда кыштап турар. Ол районнуң девискээринде хар ам-даа кылын хевээр. Ынчангаш совхозтуң специалистери, малчыннары малды кыштаа кур ажырар, мал бажын хоратпас, малдың чаш төлүн оңга-меңге камгалап алыр дээш бүгү бар аргаларны ажыглап турар. Кодан бүрүзүнде тускай эртемниглерни, коммунистерни, агитквартиралары быжыглаан. Олар кандыг-бир кошкак, байдал тургустунуп келир болза, дораан хемчээн ап турар. Кодан бүрүзүнде сакманчылар четчир. Малчыннар оларны чүүлбиле хандыртынган. Хевек-оол Ховалыгга удуртканы сүт соорту машиналар малчын коданнарны узуктук чок эргип, сүт-биле хандырып турар.

Малчыннар ортузунда социалистиг чарышты организастаан, ооң түңнелин доктаамал үндүрүп турар. Март айның ийиги он хонуунуң түңнели-биле Уландай хойжу бригадазы (бригадири Шойдан Сандый-оол) 100 баш хойга онааштыр 82 хураганны камгалап алгаш, чарышка тиилээн. Ол бригаданың мурнакчы малчыннары Күнзенмаа Моңгуш, Базыр-оол Сесек-оол, Дувдуней Азар-оол, Балдыкай Куулар олар 100 баш хойга онааштыр 86—101 чедир хураганнарны доруктуруп алганнар.

Бора-Шой хойжу бригадазынң Калхоз-оол Моңгуш, Окал-оол Моңгуш, Баланай Ховалыг, Хам-Дыт бригадазындан — Моңгуш Констов, Сезил Доптак, Кара-Сал Куулар олар дүн-хүн дивейн оттүрүгу ажылдап, мал чемин ээп ажыглап турган, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эртирип, мал бажын камгалап алырының херээн эки чорудуп турар. Куржур-Чыраа сүт-бараан фермазында кыштаглашкын база чугаар эртип турар. Эрткен чылдың район чемпиону Хүлер-оол Моңгуш (эр саанчы), Людмила Сат, Диңзенмаа Моңгуш боттарынга хамаарышкан инектеринден сүт саалдазын кудулатпайн турарлар.

Бо хүннерде малчыннар, саанчылар, кадарчылар шупту бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылаан, аразында чарыштыг ажылдап турарлар. Мал ажылдыгларының ортузунда коммунистиг, зоотехниктиг, зооветеринарлыг өөредилгелер чорупт, кижилериниң күш-ажылга хөй-нийти ажылынга идепкейлиг чоруун көдүрүп, оларны ажылче мобилизастап, өөредилгениң түңнелдиг болурунуң бүгү аргаларын ажыглап турар. «Коммунизмче орук» совхозтуң малчыннары күрүнеге эът, сүт, дүк садар, малдан алыр продукцияны улам көвүдедир дээш моон соңгаар-даа күженишкиннииг ажылдаарлар.

Б. СЕДЕН-ХҮҮРАК

ӨӨРҮ АҢАА ЧОРГААРЛАНЫР

Ажылдап турар коллективиниң эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап ап, ооң чоргааралы апарган, аныяк чазаныкчы Мактар Моңгуштуң дугайын билээхседим. Ол ам дөрт чыл хире ажылдап турар. Ынчалзажок дыызындан шевер болгаш мергежилдиг чажыттарын удавайн шиңгээдип ап келген. Ай квартал планын чазаныкчы доктаамал ажыр күүседип турар. Ооң мергежилинче хоочун чазаныкчы Шактыр-оол Оюдар дузалаан.

Чазаныкчының чаза ажыл-агыйның чазаныр цехинге мурнакчыларның бирээзи болур М. Моңгуштуң болгаш өскелерниң даа чазааны соңгаар болгаш эжик блоктары хереклерниң үнелелин ап турар. Ажылынга харыысалгалыг, үлегерлиг ажылчынны чөпкүн чаа ажыл-агыйның коммунистери партия кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган.

Чазаныкчы хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол — профэвилел комитединиң кежигүнү, нехте спорт-массалыг ажылдың удуртукчузу. Ооң чуруун бүдүрүлгениң хүндүлел самбыразында эскан. Болуунң бичии-мергежилин бедидип, Кызылдың педагогика институдунуң бот-өөредилге салбырында өөренип турар.

Б. ХОВАЛЫГ.
Чөөн-Хемчик району.

Апрель 20—коммунистиг субботник хүнү

МОСКВА. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг шой шуткулгазының П. Войков аттыг заводунуң коллективи В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникке идепкейлиг белеткенип турар. Шой шуткукчулары апрель 20-де эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнген. Субботник фондузунче 64 муң рубльди шилчидер.

Ол бүдүрүлге чери шойдан кылган одалга радиаторларын, конверторларны, котёлдар дериг-херекселдерин болгаш өске-даа чүүлдерни кылып үндүрүп турар. Ооң бүгү продукциязының шымары эки болгаш чүгле Совет Эвилелиниң республикаларынче эвес, харын база социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарынче база чорудуп турар.

Күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бериишкининиң бригада хевирин ажыглап турар апарганының, бүдүрүлгениң ден-лески ажылын чедип алганының ачызында ол завод көрээ ёзугаар хүлээлгелерин бүрүнү-биле күүседип турар.

ЧУРУКТА: № 7 инструмент цегинде.

П. МАКСИМОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүгү бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, албан-хаакчылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден хүнүнден бээр 115 чыл оюнга тураскааткан коммунистиг субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. Ол хүн кылыр ажылдарын, ооң хемчээлин коллектив бүрүзү тодараткан.

Күш-ажыл байырлалының хүнүнде министерствонуң бүдүрүлгелеринден 1000 ажыг кижи ажылче үнер болгаш аңаа бүгү тала-биле белетке ниш турар. Районнарда амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде шалыпчы ажылдаар, кодээниң ишчилеринге амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер. Олар малчын коданнарже үнүүшкүннерни организастап, оларның күүсеттинген чагыгларын чедирбишаан, чаа чагыгларны хүлээп алыр.

Министерствонуң септелгеттүг участогунуң коллективи субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан 350 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. Өске-даа коллективтериниң ол хүн кылыр ажылдарының хемчээли тодараттынган болгаш субботник хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын олар хүлээнип турарлар.

Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң ажылчыннары, албан-хаакчылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары ол хүн ажылдаан акшазындан 3000 ажыг рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

В. ЧИМДАН,
Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунда коммунистиг субботник штабының начальниги.

КЫЛЫР АЖЫЛДАРНЫ ТОДАРАТКАН

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 115 чылынга тураскааткан күш-ажылдың байырлалы— апрель 20-де болур коммунистиг субботник хүнүнде Эрзин районнуң күш-ажылчы коллективтери белеткел ажылын улам калбарткан. Коммунистиг субботникти эрттирер талазы-биле район штабының хуралынга «кызыл суббота» хүнүнде кылыр ажылдарның хемчээлин, кымның кайа, чүнү кылырын тодараткан болгаш штаб кежигүннерин түс-түс участоктарга быжыглаан.

Районга ниитизи-биле 3001 кижи коммунистиг субботникке киржир. Олардан 800 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээр. Кижи бүрүзү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, 12 муң 754 рубльдиң ажылын бүдүрери көрдүнген. Ол хүн ажылдаан акшазындан 5 муң 715 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 2250 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, 1520 кубометр одаар ыяшты, 69 кубометр тудуг материалын, 5000 сыраны кезип белеткээр, төс кубометр ыяшты дилдирер, ыяш кезип белеткээн 15 гектар черниң бүдүүн аштаар, ыраккы коданнарда чурттап турар малчыннарның 10 бажыңнарын, 18 хой кажаазын септээр.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары ол хүн база-ла бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап, чонга ачы-буру хевирниң ачы-дузазын чедирер. Уран-шевер дааранычылар 439 рубльдиң хеп ааймаан эки шынарлыг даараар, чонга садар. Кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери хову-шөлдерге ажылдавышаан, 100 гектар черге часкы чер андарылгазын чорудар болгаш МТЗ-80 деп маркалыг «Беларусь» тракторну септээр.

Чурттакчылыг суурларны болгаш район төвүн чаагайжыдарынга, ыяш олуртулгазынга, херим-кажаа кылырынга дыка хөй кижи киришкеш, 2500 рубльдиң ажылын кылыр. Коммунистиг субботник хүнүнде район төвүнүң болгаш совхозтар төптеринде бүдүрүлге, албы черлериниң ажылдакчылары чаңгыс кижи дег ажылдап үнгеш, улуг хемчээлдиг ажылды бүдүреринге ыңк белеткениш турар.

С. ОРУС-ООЛ,
районга коммунистиг субботник эрттирер штабтың даргазы.

ЧАА ЗОНА СИСТЕМАЗЫН ЁЗУГААР

Он бирги беш чылдың доозукчу чылының часкы хову ажылдарынга тураскааткан зона хуралы Ак-Довурак хоорайга болган. Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы **М. Е. Абрамов** ажыткан. «Чер ажылының зона системазынга үндезилеп, часкы хову ажылдарын организастыг эрттирер талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агый министри **И. Г. Лавриненко** кылган.

Хуралга СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары, РАУК чөвүлелдериниң болгаш кодээ Советтер күүскомнарының даргалары, чер ажылының тускай эртемниглери киришкен. Хуралдың ажылынга СЭКП обкомунуң ийиги секретары **П. И. Кравченко** киржип, делгеренгей түве чугаалаан.

ВСАП-ТЫҢ XIII СЪЕЗДИЗИНДЕ

БУДАПЕШТ. (СЭТА-ның тускай хору). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизинге СЭКП делегациязының баштыңы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов чүве чугаалаарга, делегаттар болгаш аалчылар ону чылыы-биле уткуп алган. Ол Венгрияның коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитединиң, коммунистерниң төс миллион кежигүнүнүң отрядының, бүгү совет улустуң чүректиң ханызындан байыр тедиргенин дамчыткан.

Венгр улус Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа акы-дуңма чурттарының улустары-биле сырый чаңгыс эп-биле чаа амыдыралды дөртен чылдың иштинде тургузуп келген деп, Г. В. Романов чугаалаан. Ол чылдарда чедип алдынган бүгү чүүлдер — бистиң шилип алган оруувустуң шынның бүдүрелдиг херечилели, социалистиг тургузугнуң маргылдаа чок артык шынарының болгаш ооң ларының боттуг бадыткалы-дыр.

Чаа ниитилелди тургузарының хевирлериниң база аргаларының дугайында бистиң боталдарывысты төөгүнүң практиказы улам байлакшыткан. Кады мөөңнеттингеэ дуржулгазын үнүп турар принципалдыг кол түңнелдериниң бирээзи болза, акы-дуңма чурттарның хөгжүлдезиниң ниити хоойлу ёзугаар чүүлдерге үндезилеттинип турары болур.

Совет коммунистер ону мандыг турушту кезээде удур тулга болдуруп келген. Ооң шынның СЭКП ТК-ның эрткен чок март (1985 ч.) Пленуму бадыткаан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң бирги ийлээмгези — улуг социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле акы-дуңма ёзулуг найыралын камгалап, бүгү хемчег-биле быжыглаары, ооң делегей херектеринге ролюн болгаш салдарын улгаттырары-биле бистерден хамаарылдыг бүгү чүүлдерни кылыры болурун айыткан Варшава Керээзиниң киржикчизи чурттарының партия-күрүне делегацияларының баштыңнары-биле Москвага чоокта чаа болган найыралчы беседазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң чугаалаарынга ону база катап онзалап демдеглээн.

Улусчу Венгрияның удуртукчу болгаш угланыкчы күжү— Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының чайгылыш чок интернационалдыг угланыышкынының база бедиктиг-биле үнелеп көрүп турар бис,— деп Г. В. Романов уламчылап чугаалаан.

Делегей байдалының амгы үеде чидигленишкини— империализмниң, хамыктың мурнунда америк империализмниң агрессивчи бөлүктерниң хөделишкиннериниң дорт түңнели болур— деп, Г. В. Романов чугаалаан. Олар бүгү-ле деңсекгерни ажыглап турган бистиң социалистиг дем каттыжылгавыстың чаңгыс эвин саадарадырын, янзылал хөгжүлдезиниң, улустарның национал болгаш социал хосталгазының чайлаш чок төөгүлүг бурунгаарлаашкынынга шаптыктаарын күзеп турар.

Бөгүн, гитлержи фашизмни ажыкан Тиилелгениң 40 чылының мурнуу чарыында, төөгүнүң өөредиглерин сактыры онза чугула боор турар. Ол өөредиглер дээрге, делегейге тергиндээриниң планнарын кылып турар кижилерге шыңгыы сагындырыг-дыр.

Совет коммунистер Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязы, Венгр Улус Республиказы делегей социализминиң турушталын быжыглаарынга, социал депшилгениң, чер кырынга быжыг, чөптүг тайбыңның эң чугула магадылалы — социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаарынга моон-даа соңгаар төлептиг үлүүн киирерлерине хамыы-биле бүзүреп турарын Г. В. Романов түңнелинде чугаалаан.

ВСАП ТК-ның Отчёдун, ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадарның чугаазын, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң үндезин айтырыглары, ВСАП-тың болгаш ВУР-нуң улустар аразынга ажыл-чорудулгазын чугаалажып көөрүн венгр коммунистер чыыжында үргүлчүлеп турар.

ЧАҢГЫС ЭП, СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫН

СЕКЕШФЕХЕРВАР. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизиниң ажылынга киришкен СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Г. В. Романов баштаан СЭКП-ниң делегациязы Венгрияның электроника үлетпүрүнүң мурнакчы бүдүрүлгезинге — радиоэлектроника болгаш саналга техниказының «Видеотон» заводунга барып чораан. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырарынга сургаглыг ол бүдүрүлге чер идепкейлиг киржип, саналга техниказының херекселдерин Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң бүгү чурттарынга чорудуп берип турар. Бүдүрүлгениң специализастаарынга болгаш кооперастаарынга үндезилээш, завод бодунуң продукциязының хөй кезиин Совет Эвилелинге берип турар.

Партия-ажыл-агый активи-биле делегацияның найыралдыг ужуражылгазы болган. Эвилел хүлээп алганы болгаш Коммунистиг партияның база совет улустуң адрезинге чаагай сеткили дээш ажылчыннарга болгаш инженерлерге Г. В. Романов чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илереткен.

«Видеотон» заводтуң мастары Совет Эвилелинге алдаржыкан, суртаалдан деп, ол чугаалаан. Сибирьниң бүдүрүг саналга системаларыңар нефть тывыжын башкарарын автоматтыг чорудуп турар. Ол цехтерден бодун чазаарынга илереттинип турары кезинде заводтуң ажылчыннарын чаагай сеткили дээш өөрүп четтирген. Бүдүрүлгениң специализастаарынга болгаш кооперастаарынга экономиктиг хөгжүлдени дем-биле дүргедедиринге, эртем-техниктиг депшилгени улам-на бүрүнгээрледиринге дузалап турарын «Видеотон» коллективиниң дуржулгазы тодаргай бадыткап турар.

Ажылдап кылган социал политиказын партия чайгылыш чокка чорудар дээзин СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң СЭКП ТК-ның эрткен чок (март) Пленумунга демдеглээн. Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга деп лозуң — бистиң ленинчи партиявыстың кол сорулгазы-дыр. Ону партия удуртулга болдуруп келген болгаш моон соңгаар-даа удуртулга болдурар.

Парлы сорулгаларывысты шиитпирлевишаан, делегей байдалының хөгжүлдезин бүгү талалыг барымдаалап көрүп турар бис. Делегей байдалы дыка нарын болгаш түңнүүрүүг. Империализмниң, хамыктың мурнунда америк империализмниң агрессивчи күштери төөгүнүң хөгжүлдезинге моондактарын, шериг күштүнүн талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырын, боттарының күзелин социализмниң чурттарынга албадаарын соңгу чылдарда оралдажып турар. Ынчалзажок, бистер, коммунистер — шериг эвес кошкак эвес улус бис. Кыжаныышкын дылы-биле бистиң-биле чугаалажырын оралдажыр кижилерге болгааны-дыр! деп, дорту-биле чугаалаар бис.

Дайын — ол дээрге, кедергей айыылдыг халап, дээрзин совет улус эки билир болгаш ол дугайын кажан-даа утпас. Дайынга кыжаныышкынынга удур, чер кырынга тайбыңны улам-на идепкейлиг демисежириниң гиткержи фашизмни чылча шапкан Улуг Тиилелгениң 40 чылы бистерни кыйгырып турар.

Төөгүлүг [illegible] ужуражылгаларга каналаткан совет-венгр найыралды СЭКП болгаш ВСАП, Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның ажылчы чоннары моон соңгаар-даа камнаар болгаш хөгжүдер, ол найырал мөңге чурттаар дээрзинге быжыг бүзүрелди Г. В. Романов чугаазының түңнелинде илергейлээн.

* * *

Ажыл-иштиң байдал, социалистиг тургузуушкунунун айтырыглары чугаалажып, ёзубиле, анализтээш, ээлчеглиг сорулгаларны шиитпирлээрин болдамчалыг көрген, чурттуң дааргазы хүнү дээш бедик харыысалга — бо бүгү чүүлдер Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XIII съездизиниң ажылын тодаргайлаан.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1985 ч. март № 3 (133)

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ: күүселде кандыгыл?

Хар хову, шөлдерде эрип, часкы тарылганың эгелээри чоокшулап орар. Тандының ажыл-агыйларында часка белеткел талазы-биле чамдык хемчеглер алдынган. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының чөвүлели бо айтырыгны баш бурунгаар чугаалажып, техниканы, чемишчидилгелерни болгаш кадрларны, ылаңгыя суггатчыларны белеткээриниң хуусаазын айыткан доктаалды-даа хүлээп алган турган.

А үндүрген шиитпирлерниң күүселдези кандыгыл? Хыналдадан алгаш көөрге, агроүлетпүр каттыжыышкыны болгаш совхозтарда специалистер органызастыг ажылды чогуур деңнелге чорутпаан. Ооң түңнелинде эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, тракторларны, херзүн болбаазырадыр болгаш үрезин чаштырар техниканы кошкак белеткээн.

Март 22-де медээ-биле алырга, мында трактор паркының техниктиг белени 79 хуу болган. Ам-даа 18 муң гектар тарылга шөлүн үдүр белеткээр. К-700, К-701 маркалыг 63 тракторнуң он сези белен эвес. Т-150 тракторларның септелгези саадап турар. Ылаңгыя Тока аттыг совхозта (директору М. К. Шаповалов, кол инженерниң хүлээлгезин күүседип турар А. И. Янов) трактор септелгези саадаан. Чоокка чедир ооң чүгле алдан хуузун белеткээн. «Россия», «Коммунизмниң херели» совхозтарда бо ажыл дыка саадаан.

Районнуң совхозтары кожуг машиналарының септелгезинче кошкак кичээнгей салган. Ында эвээш механизаторлар ажылдап, инженерлиг хыналда-хайгаарал чавыс деңнелде. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта 105 сеялканың чартыы, үжен ийи культиваторнуң он шаазы. Тока аттыг совхозта тозан сес сеялканың бежени бира, чээрби беш культиваторнуң он бежи белен. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Бүлүң салбырында техника септелгезинче марттың бирги чартыынга чедир кым-даа кирбээн болган.

Үрезин белеткели — хүннүң бир кол айтырыы. Чазын тарыыр культуралар үрезиннери ажыл-агыйларда бар. Ооң шынары кандыгыл? Бар үрезинниң 79 хуузу негелдеге дүгжүр. Ам-даа кылыр ажыл хөй. «Россия», «Революцияның чалбыыжы» совхозтар 325 тонна үрезинни солуп алыр. Тока аттыг совхоз күрүне курлавырындан, өске-даа ажыл-агыйлардан 340 тонна чаа-бүрү культуралар үрезиннерин сөөртүп алыр. Ону хоранназыры база бар. Ындыг турбуже марттың баштайгы он хонуу орту киргиже чедир чаңгыс-даа совхоз боже кирбээн болган. Хыналда соонда кээп кеделип эгелээннер.

Картофель үрезинин чүгле «Коммунизмниң херели» совхоз биле Тываның күдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы бүрүн уруп алган. «Россия», «Революцияның чалбыыжы» совхозтарда картофельдиң херек үрезининиң чүгле чартыы бар. Боже сагыш салбааның фактылары хыналдадан илереэн. Февральда кылган хыналда түңнелдери-биле алырга, Тока аттыг совхозта 97 тонна картофель үрезинин чылыг, өл-шык складка урганындан 41 хуузу шык болгаш аарыг болган. Ону дүрген арыглап, ылгаары үе негеп турар.

Мындыг харысалга чок чорукту чылдагааны чүдел? Совхозтарда үрезинниң салым-чолун харылаар кижилер агрономнар-дыр. Тока аттыг совхозтуң кол агроному А. А. Поминов болгаш үрезин складының эргелекчизи мында чүнү көрүп органы ол?

Чемишчидилге — часкы тарылгага бир кол белеткээр чүүлүвүс. Ажыл-агыйлар-биле керээ чарып, ону сөөртүп чедирер, чажар тускай организация — «Сельхозхимияның» район каттыжыышкыны. Амгы үеде тарылга шөлүнче 2900 тонна өдекти сөөрткен. Эрткен чылдың бо үезинге бодаарга эвээш. Тарылгага херегжээр 6500 тонна минералдыг чемишчидилгениң 4 муң тоннаазын чедирген. «Россия» совхозка дөрт чүс бежен тонна минералдыг чемишчидилге херек турда, чүгле он алды тоннаны чедирген. Чылдагааны? Районнуң «Сельхозхимия» каттыжыышкыны (даргазы Е. И. Макаров) чемишчидилге сөөртүр автомашиналарның, тракторларның чүгле чартык кезиин белеткеп алганында. Оларның чамдыызының чолаачылары, трактористери чок.

«Сельхозтехниканың» район салбыры совхозтарга тарылга үезинде улуг дуза чедирер апаар. Ынчалза-даа техниктиг хайгаарал-хайгааралдың дөрт агрегадының чүгле бирээзин, ийи автомастерскаяның бирээзин, чээрби ажыг автомашинаның он бежин белеткеп алган. Салбырның удуртукчулары часка белеткел ажылын дүргедедирин үе негеп турар.

Суггаттыг шөлдер районнуң ажыл-агыйларында эвээш эвес. Ону районнуң «Суггат» бүдүрүлге каттыжыышкыны харылаар ужурлуг. Суггарылга техниказын ол бүрүн септеп алган. Тракторларның сезен алды хуузун белеткээн. Суггаттыг шөлдерниң чамдыызын кол-биле суггарар. Аңаа чүс он ажыг кижи херек, амдызында чүгле чеден кижи белен. Суггарылганы бедик шынарлыг организастаарынга совхозтарда гидротехниктер бир кол кижилер-дир. Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтарда гидротехниктер безин чок. Чамдык ажыл-агыйларда оларны харын-даа өскээр ажыглаар чоруктар бар. Ооң уламындан суггарылга сезонунуң үезинде кылыр ажыл планы, графиги-даа тургустунмаан болгулаар.

Техникага ажылдаар кадрлар — часкы хову ажылынга кол күш. Чүгле күчүлүг тракторларга безин ийи ээлчег-биле ажылдаарынга ам-даа 47 механизатор чедишпес. А районнуң чаңгыс-даа ажыл-агыйында механизаторлар өөретпейн турар. Күдээ профтехучилищелерде совхозтардан чүгле беш кижи өөренип турар. Механизаторлар чедишпезинден «Сельхозхимия» каттыжыышкынында К-700 маркалыг дөрт трактор, үш бульдозер, дугуйлуг ийи трактор анаа турар.

Районнуң совхозтары хову турлагларының септелгезинче кирбээнин хыналда үезинде илереэн. Чеже тонна кывар-чаар материалдар тарылга үезинде херегил, чежезин барыл дээш чижектиг ажылды тодарадып албаан болган.

Часка белеткелде ол четпестер дугайын республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга чоокта чаа чугаалашкан. Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкыны (даргазы Т. А. Хундынов) боже чогуур кичээнгей салбайн, ажыл-агыйлар удуртукчуларындан, специалистерден негелдени кошкак тургусканын комитет демдеглээн. Арткан үеде четпестерни чайладып, тарылганы чогуур хуусаада, агротехниктиг бедик деңнелге эрттирерин хандырарын ооң негээн.

Часка белеткелде түрмек ажыл чок, шупту-ла бирги чергениң айтырыы болуп турар.

М. СОДУНАМ,
республиканың Улусчу контроль комитединиң инспектору.

ТҮҢНЕЛДИИ ДЭЭШ

Чиг оттуң, материалдарының болгаш оттулар чүүл, электри энергиязының эң эвээш чарыгдалын үндүргеш, оваc бедик түңнелдерни канчап чедип ап болурул? Бо дээрге амгы үеде күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде улусчу контроль бөлүктериниң мурнунда чугула айтырыг болгай. Камнаашкын — бүдүрүлгениң ажыктыын бедидерин хандырарының чугула магадылалы. Бо талазы-биле интервьюну бистиң корреспондентивис Э. Маадыр Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы Л. Н. Забоевтен алган.

Ылаңгыя оттулар чүүл, электри энергиязының ажыглалынга контрольду күштелдиреринге хайгыылчыларның идепкейин бедидер дээш бот тур хемчеглерни ап чоруткан бис.

Хоорайга чүгле эрткен чылын безин бо талазы-биле үш чүс хыналданы кылдывыс. Ону чорудары — ажылдың эгези. Кол чүүл — ооң дээштии, үре-түңнелдерлии, чидириглерни чайладыры. Ынчангаш бөлүктерниң дайынчы арга-шинээзин бедидип, четпестерге эптешпес чорукка контролёрларны кижизидипшаан, эки түңнелдерни чедип алган коллективтер бар.

Чижээ, Кызылдың сүт комбинадында хайгыылчылар чылыдылга болгаш электри энергиязының чарыгдалының талазы-биле эрткен чылын ийи хыналданы, бир рейдини профэвилел комитеди-биле чорутканы. Чидириглер хөй болган. Цехтерде, девискээрде электриниң кыпсырда, өжүрерде контроль чок чоруктар илереэн. Электри счётчиктери чок, соңгалар шилдеттинмээн, эжиктер хагдынмаан фактылар турган. Хайгыылчылар ону иледедип, боттарының саналдарын, сүмелерин кирип, четпестерни эдериниң хуусаазын администрацияга айыткан. Элээн үе эрткенде, хыналданы катап чорударга бөлүктүң сүмелери күүсеттинген тодаразан. Эрткен чылын коллектив 45 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган.

Автосептелге заводунда хайгыылчыларның ажылы база идепкейлиг. Олар электри энергиязының чөп ажыглалын, чылыдылга болгаш электри энергиязын камналгалыг чарыгдаарынга идиг берип турар чаартыкчы саналдарны база, чаа техниканы нептередир талазы-биле ажылды контрольга алганнар. Чүү илереэн ил? Шуткулга болгаш котёл цехтеринде электри энергиязын контроль чокка чарыгдап, электри счётчиктери чок болганындан, хүн бүрү контрольду боттандырарынга берге дээштиннер бары илереэн. Контролёрлар бүдүрүлгеге эргежок чугула чарыгдаттынар электри энергиязының хемчээлин тодарадып, ону техниктиг чөвүлелге чугаалажып көөрүн саналдаан. Ооң соонда тускай хемчеглер ажылдап кылдынган, ооң күүселдезин бөлүк бодунуң контролюнда алган.

Заводта контролёрларның ажыктыг арга-сүмези кескү түңнелдерни берген. Эрткен чылын завод 219 муң киловатт-шак, а бо чылдың баштайгы ийи айларында 60 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алган.

Электри энергиязын ажыр чарыгдаар чоруктуң чылдагааны чүдел? Кол чылдагааны — ажыл-агыйжы эвес чорукта. Маңаа бир чижек. Одаар чүүл, электри энергиязының курлавырларын камналгалыг чарыгдаар талазы-биле тодаргай айтыышкыннар турбуже, Тыва автооруктуң көвүрүг тудуг эргелелиниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының автобазазының, Сельхозтехкүркомнуң Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң, «Тыва автотранстың» техника-экономиктиг четчелээшкин конторазының коллективтеринде электри энергиязын ажыл-агыйжы эвес чоруу-биле ажыр чарыгдап, хөй түңнүг штраф төлеп келгеннер. Мындыг фактылар күрүнеге болгаш бүдүрүлгениң бодунга материал талазы-биле улуг когаралды чедирер. В. А. Гавриленко начальниктээн көвүрүг-тудуг эргелели эрткен чылдың октябрьдан бээр бо чылдың январьга чедир үеде 229,8 муң киловатт-шак электри энергиязын ажыр чарыгдаан. Ол дээш 6277 рубль штрафты аңаа онаагаан. Электри энергиязын төтчеглекчи ёзу-биле ажыглааны дээш бо эргелелдиң удуртукчуларын Кызыл хоорукүүскомунуң административтиг комиссиязы харысалгаже кииргөн. Ынчалза-даа хыналдадан алгаш көөрге, ооң чогуур түңнелдерни үндүрбээн болуп турар.

Шак ындыг байдал «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының автобазазында (директору Н. К. Германов) база бар. Эрткен чылдың октябрьдан бээр дөрт айлар иштинде 147,9 муң киловатт-шак электри энергиязын лимиттен ажыр чарыгдаан. Ооң чылдагааны? Электри энергиязының чарыгдалының учёдун чорудар приборларның чогу. Энергия хайгааралының сагындырыы турбуже, счётчиктерни тургузуп албаан. Электри энергиязын төтчеглекчи ёзу-биле чарыгдаар чоруктар бар. Хонукта электри херегледининиң контролюнуң журналын, оттулар чүүл, энергия курлавырларын камнаар талазы-биле организастыг-техниктиг хемчеглерниң 1985 чылда планын мында тургуспаан.

Үстүнде чугаалаанывыс ышкаш четпестерни «Тыва автотранстың» Кызылда техника-экономиктиг четчелээшкин конторазындан (начальниги Ф. А. Тупицын), Сельхозтехкүркомнуң Кызылда транспорт бүдүрүлгезинден (директору Н. И. Бранун) база көрүп болур. Ол эштерге комитет харысалга хүлээдип, сагындырган.

Ол ышкаш көвүрүг-тудуг эргелелиниң начальниги В. А. Гавриленкону, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының автобазазының кол инженери В. П. Шестаковту комитет шыңгыы доңгуткан. Ооң аңгыда күрүнеге чедирген когаралдың чамдыызын эгидер сорулга-биле В. А. Гавриленкодан бир айның шалыңын тыртар деп шиитпирлээн.

Бүдүрүлгелерниң ындыг кызы черлеринче кичээнгейни мөөңнеп, четпестерни чайладыры энергия курлавырларын камнап алырынга, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге идигин бээр.

«ШЫН» солун: камналганың хуудa саны

Тускай үндүрүлге № 7

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЭВЕС ЧОРУКТАН

Республиканың улусчу контроль органнары чиг от, одаар чүүл, электри энергиязын болгаш өске-даа материалдыг курлавырларны ажыглап, турарын тодарадыры-биле 1984 чылда дыка хөй хыналданы чорудкан.

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитеди Тес-Хем районнуң совхозтары электри энергиязын канчаар ажыглап турарын хынаан. «Красноярскэнергонуң» электри хандырар Тывада салбыры совхозтарның электри энергиязын ажыглап турарының учёдун чурумчуттаан, счётчиктерни хөй кезинде тургуспаан, чамдыктарын септевээнин илереэн. Ынчангаш бүдүрүлгеге болгаш амыдыралга херегжээн электри энергиязының чижеглеп төлевип ап турган. Чамдыкта мында тургускан трансформатор подстанциязының күүү-күжүн барымдаалап электри энергиязын төледи бээр болгаш өске-даа четпестер илереттинген.

Тыва АССР-ниң Күдээ ажыл-агый министерствозунуң кол инженер-электриги электри энергиязын хумагалыг чарыгдаар, ону чурумчудар болгаш хыналданы шыңгыырадыр хемчеглерни албааны дээш комитет шыңгыы доңгуткан. Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитеди совхозтарда электри энергиязын ажыглап турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, электри энергиязын ажыл-агыйжы эвес ажыглаан буруулугларны харысалгага кииририн даскан. Тес-Хем районнуң улусчу контроль комитеди бо айтырыгны чугаалажып көргеш, совхозтарның харысалгалыг ажылдакчыларын хемчег алган, албан-дужаалдыг дөрт кижиге акша төлээр кылдыр доктааткан.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди 1984 чылда автомобиль транспортунуң ажыглалынга болгаш кывар-чаар материалдарны камнаар талазы-биле онаалдаларны күүседип турарынга дөрт хыналданы кылгаш, ооң түңнелдерин чугаалажып көрген. «Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазын хынап көөрге, кывар-чаар материалдарының шын учёду чок болган. Чамдык чолаачыларга 400—500 литр бензин артып-даа калырга, талоннарны бээрин уламчылап турган. 1984 чылдың бирги квартталында автобааза дизель одаар чүүлүн 8335 литрге, бензинин 1100 литрге ажыр чарыгдаан. Кывар-чаар материалды ажыр чарыгдааны дээш чолаачылардан акша-кепеек-даа тыртпаан, кывар-чаар материалдарның камналгазы дээш шаңнал-даа төлевээн.

Улусчу контроль комитеди ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруу дээш автобаазаның начальниигин, кол бухгалтерни шыңгыы хемчег алгаш, 1296 рубльди төлээр кылдыр доктааткан.

Хыналдадан илереттинген четпестерни чайладыр дээш кандыг хемчеглерни автобааза ап турарын база катап хынап көөрге, элээн ажылдар чорутталган болган. Автомашиналарның ажыглалының коэффициентизи улгаткан, путёвкаларны долдурарынга хыналданы күштелдирген, кывар-чаар материалдарының чарыгдалының учёдун шыңгыыраткан. Хыналда сөөлүнде дизель одаар чүүлүн ажыр чарыгдаан буруулуглардан акшаны тырткан, кывар-чаар материалдарны камналгалыг чарыгдап келгеннерге шаңнал акшазын берген болган.

В. ОЙДУП.

ХӨМҮР-ДАШТЫҢ ШЫНАРЫ БАГАЙ

Бо чылдың февраль 26-да үнген № 48 «Шын» солунда парлаттынган «Кичээнгейни — хөмүр-даш белеткелинче» деп эгелиг чүүлге дүүштүр «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң казып база садып, сайгарып турар хөмүр-дажының шынарының дугайында бижиксеедим.

Участоктуң херглекчилерге берип турар хөмүр-дажының шынары багай. Ылаңгыя 1984 чылдың чайгы болгаш кышкы үезинде саткан хөмүр-дажы оттулар аргажок чавыс шынарлыг болуп келген, ам харын бо чылдың эгезинде чүгээртеп олурар.

Тываның курхайгаарал лабораториязының килдис эргелекчизи Г. Толкачевтуң бижээни ол чүүлде: «стандарт ёзугаар 25 мм чедир хемчээлдиг даг породазы 2,5 хуудан хөй эвес болур ужурлуг» деп айыткан. А херек кырында ындыг эвес болгай, 200—300 килограмм, чамдыкта оон-даа ар дензизи кайларын чудургеш, херглекчилерже чорудуп турар. Оон-биле кыдуне планын күүсеткен болуп турары канчап-даа таарышпас, буруулуг херек-тир.

Ооң тодаргай чижээн көргүзүп көрейн. Бо чылдың январь айның ортан үезинде Респотребсоюзтуң АТБ-зиниң машиналарынга Бай-Тайга районунуң пекарнязынга, Бай-Тал, Кызыл-Даг магазиннеринге база районнуң девискээринге Чадаананың хөмүр-даш ууражындан сөөртүп эккен дужурген хөмүр-даштың шынары дыка чавыс, одалгага таарышпас болганы-биле ам-даа аңаа бок боор чыдыр турар.

Чүгле кышкы үеде безин бистиң районга келген оттулар аргажок багай шынарлыг хөмүр-даштың хемчээли 200 тонна ажыг. Ооң өртээн, сөөртгениниң халазыны районо төлеп каан болгай. Бо когаралды, халас барган акша-хөреңгини ам канчап эгидерил, канчаар үндүр бижиирил? Ол дугайында айтырыг улус депутаттарының район Советиниң сессиязынга көдүрлүп, шүгүмчүлелдиг саналга база үнген.

Оттулар хөмүр-даштың шынарының багайындан бүдүрүп турар продукцияның шынары база баксырап турар. Бистиң пекарнявыска быжырган хлеб ооң уржуу-биле чиг болур, чедир бышпас таварылгалар эвээш эвес болганын демдеглээр апаар.

Камналгалыг, хумагалыг чорук, продукцияның шынарын экижидери бистиң үеде экономиканың кол үндезин айтырыглары болгай. Партия болгаш чазак бо айтырыгны чугулалап көрүп турарын билир бис. Камналгалыг болур талазы-биле партияның айтыышкыннарын хажык чокка күүседирин шуптувустуң хүлээлгевис.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чадаанада участогунуң администрациязы, партия эге организациязы, профэвилел комитеди үстүнде айыткан четпестерни эдери-биле дарый хемчеглерни алырын үе негеп келген.

К. ЧАМБЫЙ-ООЛ

БОЙДУС КАМГАЛАЛЫН КҮШТЕЛДИРЕР ДЭЭШ

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бойдус камгалалын күштелдирериниң дугайында доктаалдарын Тожу районда аңныыр инспекциязы, балык курлавырларының камгалалының инспекциязы, аңчыларның болгаш балыкчыларның эки тура ниитилели канчаар күүседип турарының хыналдазын район комитеди кылгаш, түңнелдерин хуралга сайгарып көрген. 1984 чылда адаттынган инспекцияларның болгаш ниитилелдиң активчилери чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, эвээш эвес үнүүшкүннерни, хыналдаларны чоруткан, аңнаашкын болгаш балыктаашкын чорударының 178 хажыдыышкынын илереткен, 3140 рубль түңнүг штраф онаагаан. Ол бүгү-биле чергелештир арга-арыгның өртке удур камгалалының талазы-биле тайылбыр ажылын чорудуп, егерьлер бойдус камгалалының тодаргай планнарын ажылдап кылып, боттандырып турар.

Ындыг-даа болза бойдус камгалалының албан черлериниң ажылы партия болгаш чазактың бедик негелделеринге дүүшпейн турарын, көрдүнген хемчеглер эки кижиге чедир күүсеттинмейн, профилактиктиг ажыл четче чоруттунмайн турарын комитет демдеглээн. Чүгле сөөлгү ийи чылда чамдык хамаатыларның талазындан аңныыр чурумунуң 71 хажыдыышкынын, балыктаашкын чурумунуң 107 үрээшкинин кылган.

Чүгле билдинген эвээш хажыдыышкыннардан 4260 ажыг рубльдиң когаралы болган. Бо фактылар егерь албаныының штаттан дашкаар инспекторларның, эки тура ниитилел кежигүннериниң ам-даа кошкак ажылын херечилеп турар.

Районда кол аңныыр инспектору Ю. Г. Никитинниң, улуг балык инспектору А. П. Дорофеевтиң, аңчылар болгаш балыкчыларның эки тура ниитилелиниң даргазы К. Ю. Бержанскистиң четпес организакчы ажылын айтып, бойдус кайгааралының камгалалының талазы-биле ажылды күштелдирерин комитет олардан негээн.

Ю. Г. Никитин биле А. П. Дорофеев хайгаарал ажылын күштелдирерин, хажыдыкчыларга хамаарыштыр хемчеглерни шыңгыырадырын, хөй-ниитиг инспекторлар составын эде көрүп, аңаа идепкейлиг болгаш негелделиг эштерни кииририн аазааннар.

«Комсомолчу прожектор»

БИСТИИНДЕ МЫНДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң «Комсомолга партийжи удуртулганы улам экижидер болгаш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге ооң ролюн бедидер дугайында» доктаалында аныяк кижилерни бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга калбаа-биле киириштирерин, материалдыг курлавырларны камнаарынга оларны өөредирин чугулалап айыткан.

ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкому, комсомол комитеттери, эге организациялар партия организацияларының удуртулгазы-биле СЭКП Төп Комитединиң бо айтыышкынының амыдыралга боттандырар дээш тодаргай ажылдарны чорудуп турар. Аныяктарның бот башкарыкчы чоруун калбаа-биле нептередиринге, ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга, материалдыг курлавырларны чөптүг ажыглаарынга оларны өөредириниң талазы-биле комсомолдуң кылып чорудуп турар хөй талалыг ажылының база бир дээштиг хевири — «Комсомолчу прожектор» болур.

Бистиң районнуң комсомол организацияларында «КП»-ниң 32 штабы болгаш 45 постузун соңгаан. Ында 300 ажыг комсомолчу база аныяктар хаара туттунган. Районнуң улусчу контролёрларының алды кижиниң бирээзи-ле комсомолчу.

«Комсомолчу прожектор» штабтарының, постуларының кежигүннериниң кылып чорудар ажылының планын хамаарышкан коллективниң партия организациязы, контролёрлар бөлүү-биле сүмележип тургаш тургузарын, херек таварылгаларда бадылаарын алырын чурумчуткан бис. Оон аңгыда дыка хөй комсомолчулар, аныяктар чиг отту, материалдарны камныг чарыгдаарын контрольдаар комиссияларының составынга кирген.

Партия, комсомол организацияларының, улусчу контролёрларның, комсомолчу прожекторжуларының чаңгыс ийи хемниг ажылының үлегер-чижээн «Тыва даг-дүгү» комбинаттан көрүп болур. Комбинаттың комсомол комитеди аныяктарның камналга ажылынга киржилгезиниң комплекстиг планын ажылдап кылган болгаш ону чедиишкинниг боттандырып келген. Ол план-хемчеглерде «КП» штабтарынга, постуларынга чугаалажыр айтырыгларны, шектерге чорудар рейдилерни, оларның тематиказын, үезин, аныяктарның экономиктиг өөредилгезинге киирер камналга айтырыгларын дээш өске-даа чугула чүүлдерни кирген. Бо ажылдарның дээштиг болуп турарын харазында сан-чурагайлар-биле бадыткап болур. Комбинат эрткен чылын болгаш бо чылдың январь, февраль айларында 5 миллион ажыг киловатт-шак электроэнергияны, 8,5 гкал чылыг энергиязын, 3.700 тонна даг-дүгүнүң чиг эдин, 930 тонна чижеглеп алган одаар чүүлдү камнап алган.

«Барлык», «Шекпээр» совхозтарның, Ак-Довурактың автобүдүрүлгезиниң, кожуун чоруур № 741 механизастаттынган колоннаның «Комсомолчу прожектор» штабтарының, постуларының ажылы багай эвес. Бо коллективтерниң комсомол организацияларының күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, ону организастаары сайзыраңгайжыыр, ажыл шагының чидириглерин кызырар дээш демиселдин күштелдирген. Прожекторжулар «Кроподаа», «Чаңнык», «Теп» деп хуудусатарны үндүрүп, рейдилериниң болгаш хыналдаларының түңнелдерин комсомол комитеттериниң хуралдарынга чугаалажып, четпестерни чайладырының талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап турар.

Оон-биле чергелештир районнуң «КП» штабтарының, постуларының ажылы ам-даа чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Оларның хөй кезии кандыг-бир рейдини азы хыналданы чорударда, аңаа баш бурунгаар белеткел чогундан ханы анализ кылбайн, шилип алган айтырыын эчизинге чедир шиитпирлевейн турар. Кызыл-Мажалыктың эът комбинадының, тууйбу заводунуң, Ак-Довурактың тудуг организацияларының комсомол комитеттери «КП»-ниң ажылын эрестей удуртуп турарындан бо коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, ниитиниң өнчү-хөреңгизин карак ажыттаар, ону камналга чок ажыглаар таварылгалар бар. Бо четпестерниң үнүп турар бир чылдагааны ук коллективтерниң комсомол комитеттериниң, «КП» штабтарының, постуларының ында партия организациялары, улусчу контролёрлар бөлүктери-биле харылзаазы кошкаткынында. Харылзааны улам быжыглаар, аныяктарны бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга, камналга-хумагалалга өөредирин улам экижидер дизе, районнуң улусчу контроль комитединиң чанынга аныяк хайгыылчыларның болгаш прожекторларның школазын тургузары ажыктыг. Идепкейлиг аныяк ажылчыннарны, тускай эртемниглерни хаара тудар, оларга дуржулгалыг эштериниң арга-сүмезин дамчыдып бээри, билиин бедидери — чедиишкинниг ажылдарынга идиглиг болур.

В. КҮЖҮГЕТ,
ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары.

ФОТО-ЧУРУКТАР БУРУУДАДЫП ТУР

Бии-Хемде «Хадын» совхозтуң төп шаңынга эрткен күзүн хөй тараа дүшкен. Ону күрүнеге садып, үрезинге уруп, мал чемнеринге чарыгдаан, ындыг-даа болза кыжын хөй санныг кызыл-тас, сула ажык дээр адаанга кыштаан. Ооң дензизи совхоз директорунга-даа, кол агрономга-даа (В. Л. Быков) билдинмес болган. Чаашкынга, хар шыгынга тараа үрелгеш, изип өрттени берген. Үрелген тарааны чүгле үндүр эжер, ажыглаар арга чок.

Совхоз директорунуң, специалистерниң ажыл-агыйжы эвес чоруундан хөй тараа үрелген, ажыл-агый улуг когаралга таварышкан. Манаа буруулуг кижилерни илередир үе келбээн бе?

Таңдыда Кочетово суурда ажыглал чок ээн бажыңнар эвээш эвес. Оларның чамдыктарын чурттакчы чон одаарынга ажыглаан үреглеп кааыкан, а өскелери база-ла «ээлчег» манап турар. Чайгы үеде ол үрелген бажыңнарны суурнуң чурттакчыларының мал-маганы чаглак кылып алыр.

Совхозтуң дирекциязы, күдээ Советтиң удуртулгазы ындыг бажыңнарны септээш, ажыглаар дугайында чүнү-даа бодавайн турарын бо фото-чуруктар херечилеп турар.

ЧУРУКТАРДА: Кочетово суурда ээн калган чуртталга бажыңы биле эрги интернат.

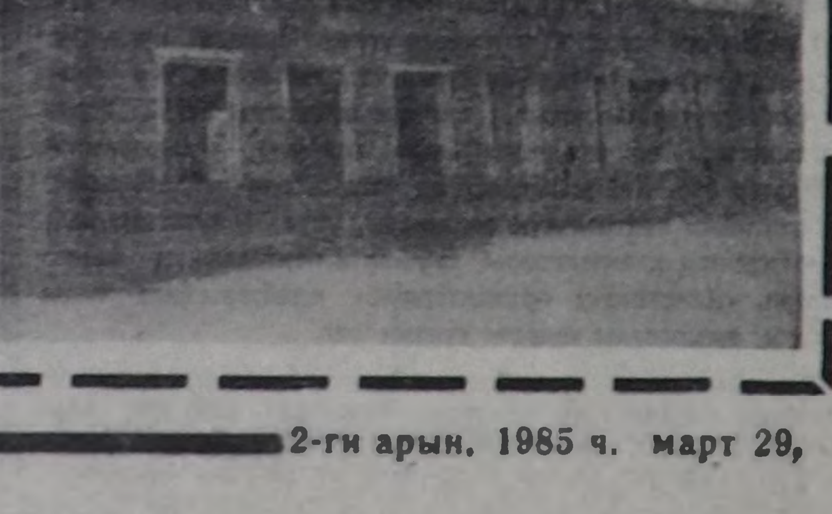

Улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур

КАҢДАН БЫЖЫГ МӨЗҮ-ШЫНАР

Ждановтуң Ильич аттыг металлургия комбинадынының хүндүлүг каң эзилдирикчизиниң шыназылгазын херээжен кижиге бир-ле дугаар тывыскан. Ол —металлургтарның сураглыг династиязының төлээлекчизи Тамара Наумовна Толмачева-дыр.

Он чеди харлыг комсомолчу уруг фашистерниң холундан өлген адазын солуп, мартенге ажылдаары-биле келген турган. Ооң ачазы корабльдер болгаш танкылар кылырынга ажыглаар күштүг каң эзилдирериниң чажыттарын мергежилдиг-биле кылып чораан.

— Бо мергежилди шиңгээдип алыры менээ чиик эвес турган—деп, Т. Толмачева сактып чугаалап орар. — Катап чугаалап база кылаштап өөренген-даа ышкаш, ажылдаар черге шын шимчеп кылаштаарын, дааш-шимээниг суугулар чанынга каң эзилдирикчилерниң бот-боттарын ынежип чугаалажырының аяның шиңгээдип ап турдум. Ооң соонда изиг оттан хайнып чыдар металлдың температуразын каш-ла секундада тодарадып, аар херекселдерни башкарып билир апарган мен.

Чаа келген аныяктар чылдан чылче ажылга дадыгып, каңдан металл бүдүрүп үндүрери соксаваайн турган. Тамара Толмачева болгаш ооң эштери кыстар Тиилелге хүнүнге чедир цехтен үнмээннер. А кажан үр манаан Тиилелге келген болгаш фронтудан металлургтар ээп чанып келген соонда-даа, «эр кижиниң» берге мергежилин шиңгээдип алган аныяк уруг заводка хевээр артар деп шиитпирлеп алган. Мастерлер школазын ол бүдүрүлгеге ажылдавышаан дооскан, ооң соонда металлургия техникумун доозуп алган. Амгы үеде Т. Толмачева инженер болуп ажылдавышаан. Бодунуң күш-ажылчы чалыы чылдарын эрттирген мартен суугуларының чанынга бо-ла чеде бээр.

Комбинаттың ажыл-ишчилери улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнуң чылында тураскаалдыг каң эзилдирикчи металлургтарның династиязы Толмачевтарга тураскааткан. Ону Толмачевтуң деп адааннар. Тайбың металлдың эзилдирии-биле ылынчевчүлер фронтунуң болгаш тылдың маадырларының эрес-маадырлыг чоруун алдаржыткаңнар.

О. ТОХТОМЫШ,
СЭТА-ның корр.

Жданов, Донецк область.

ФЕСТИВАЛЬГА БЕЛЕК

Чурулга-үлетпүр бүдүрүлгелериниң сүмелеп турары суй-белектериниң эң дээре хевирлерин массалыг бүдүрүп үндүрери-биле тускай чурулга чөвүлели Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының Совет белеткел комитединде ажылдап турар. Чоокта чаа, чижээлээрге, спортчу суй-белектер болгаш херек демдектери бүдүрер талазы-биле Москваның шенелде заводунга фестивальдың херек демдектериниң элээн каш хевирлерин бүдүрүп үндүрери-биле дипломну ол берген. Ол заводтан репортажты ПМА-ның корреспондентизи Евгений Павелко кылган.

Ол заводтуң директорунуң кабинединге кирген кижи бүрүзүнүң сонуургалын ол бүдүрүлгениң 10 чыл дургузунда кылып үндүрүп келгени херек демдектериниң бүгү хевирлери хаара туда бээри чугаажок. Ында янзы-бүрү хевириниң массалыг серияларында, спорттуң болгаш юбилей таварыштыр кылдынган херек демдектери бар.

Москваның Олимпиада-80-ниң демдээ — хөйге билдингир апарган Мишканы көрүп кааш, ол кабинеттиң ээзинден мындыг чүүлдү билип алдым: Канаданың хоорайы Калгариге болуп эртер кышкы Олимпиада-88-тиң организакчылары Москваның заводунче Мишканың «төрелиниң» —Алдын адыгның (Калгариге болуп эртер оюннарның демдээ ол болур) чуруун чорудупкан болгаш ол конкурска киржирин сүмелээн болган. Дилег хүлээп алдынган болгаш демдектерниң элээн каш хевирин Канадаже ол завод чоруткан.

— А бо дээрге, силерниң сонуургаанынар херек демдектериниң бирээзи-дир — деп, Евгений Попов ромашка чечектиң хевирин көргүскен херек демдээн көргүстү. — Бо ромашканың канчаар үнүп турарын көрүксей-дир силер бе?

Директорнуң кабинединден цехтерже бар чоруй, кол технолог Александр Дороганов-тан (каш чыл мурнунда ол манаа мастерлеп ажылдап турган) завод хүнүң-не 60 муң херек демдектерин бүдүрүп үндүрүп турарын билип алдым.

Экскурсиявысты чурукчуларның ажылдаар кабинеттеринден эгелээн. ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, фестивальдың херек демдектериниң автору Дмитрий Симоненков чугаалап-дыр:

— Херек демдектери эгезинде-ле он-он дозевилелдерден тургустунуп эгелээр чүве болгай. Фестивальдың херек демдектери база-ла ооң эгелээн. Оларның кол үлезини —Бүгү-делегейниң XII фестивалының эмблемазы: бөмбүрзекти дескиндир алган ромашка чечектиң беш адырлары, оларның ортузунда — «тайбың кужу» көге-буга.

Даараазындагы технология ажылы — сиилбип-бижииринниң мастерскаязы. Сиилбип-бижииринниң мастери Геннадий Кикнадзе чурукчунуң дозевилелин металлче шилчидип тур. Каңдан кудуп турары ол бежиктерин каннап быжыглааш, прессиниң хузазы-биле ону хептеп кагды. Ону соотканы соонда — таңмалаар цехче ол кирер болгаш секундада ийи үжүктү шуткуур.

Гальваника мастерскаязынга аллюминийден кылдынган ол херек демдектерин алдын азы мөңгүн өңүнге «өңнээр», а кылайтылга салбырынга оларны өңнүг эмаль будук-биле чаар. Аңаа мен Нина Козеева-биле ужураштым:

— Бо ажылымны мээң канчаар эгелээнимни билир силер бе? Фестивальга тураскааткан херек демдектериниң дугайында дыка хөйнү библиотекадан номчудум. Бистиң ромашка чечээзиниң беш салбактары — беш диптиң көргүзүп турар, а ак көге-буга— тайбыңның болгаш аас-кежиниң демдээ-дир. Заводувустуң бүгү ажылчыннары бөмбүрзектиң ол-бо чүктеринден келирлерин манап, бистиң чогаатканывыс херек демдектери оларга таарзып боор дээрзинге идегеп турарлар.

— А ол херек демдектериниң саны кайы хире болур ирги?

Евгений Попов тайылбыр берди: фестиваль темазынга хамаарыштыр сес аңгы хевирниң миллион ажыг херек демдектерин бистиң заводувус бүдүрүп үндүрер.

(ПМА).

С. КРОТОВА—УРУГЛАР ФЛОДУНУҢ АДМИРАЛЫ

Москва чоогунда Клязьма суг шыгжамырында «Аврора» деп яхта-клуб бар. Ону Москваның парус спортунга хандыкшылдыг элээн каш бүдүрүлгелеринде профэвилел организациялары боттарының акша-хөреңгизин белүп тургаш тургускан. Ол клубта уруглар бөлүү бар. Ында чүгле оолдар безин хары угаа сезен ажыг хемени сугга эжиндирип болур.

Бо бүгү уруглар флодун Светлана Кротова удуртуп турар.

Амыдыралынга спорт кол чер ээлей бээрин ол кажан-даа бодавайн чораан. Яхта-клубка Кротова таварылга боор кирген деп сөглеп болур. Ооң ада-иези дөртен чылдарның төнчүзүнде далай эриинден Москваже көжүп келген, бичии уруг сугга ынак чораан. Бир катап школага кичээл үезинде тренер ...ып келгеш, уругларны парус секциязынче чалаан. Баштайгы тренировкага школадан чаңгыс Светлана келген. Ынчан ооң хары 13 турган.

Каш чыл эрткенде, шыгыы белеткелдиң болгаш өөредилгениң түңнелинде Кротова чедиишкинниг болган. «М» класстың яхтазынга (шаанда мындыг класс турган) ооң экипажы чурттуң бирги чери дээш маргылдаага тиилээн, аңаа ССРЭ-ниң спорт мастери атты тывыскан.

Хамык чүве бүдүмчелиг чоруп турган ышкаш болган. Кротова педагогика институдунга өөренгеш, оон соонда школага башкылаан, ашакка баргаш, ийи уругну божуп алган. Ынчап турда өг-бүлеге берге байдал таварышкан, ада-иези дарый берген. Светлана оларны азыраар дээш, амыдыралын дыка өскертир ужурга таварышкан.

— Ажылга хостуг расписание менээ херек турган, —деп, ол чугаалап турду.— менээ спортчу эштерим дузалашкан. Мен башкы болуруун күзеп чорзумза-даа, шаанда бодумнуң өөренип турганым яхта-клубтуң тренери апарган мен.

Ооң чанында оолдары кады. Бичии оглун алды харлыында хемеге олурткан. Уруглар-биле ооң баштайгы дуржулгазы клубка уруглардың тускай бөлүүн ажыдар деп бодалды берген.

Парус спортунга чедиишкинниг болур дизе, тускай билиг база херек. Светлана оолдарны (а олар аңаа тос-он харлыында кээп турар) чүгле парус эдаанга чоруурунга эвес, харын-даа ёзулуг яхтсменниң билзе чогуур бүгү аргаларынга өөредип турар. Чүгле ажылчын профессияларны безин бештен хөйнү билир ужурлуг: ыяш-биле, металл-биле, будук-биле ажылдап, парус даараарын, стапельге ажылдарны, хемени шын тургузарын — бо дээрге тускай билиглерден аңгы чүве-дир.

Бистиң чуртувуста чеже херээженнер мындыг ажыл кылып турарын тодарадырын оралдашкан мен. Ондан эвээш чорду. Чүгле Ленинградта ажылдап турар Елена Критина база бо талазы-биле экии көргүзүглерлиг. Светлана Кротованың кижизиткен оолдарының көргүзүп турар түңнелдери-биле мактанчыкы дег эр кижилер-даа ховар. Олар чуртта эртип турар янзы-бүрү уруглар маргылдааларынга доктаамал тиилекчилер болуп үнүп, а элээн каш экипажтар ам Москвада спорттуң дээди мергежил школазынга белеткенип турарлар.

Чижээлээрге, Останкино регатазын— эң бичии яхтсменнер маргылдаазынга чоокта чаа Алексей Симакин тиилээн. Борис Чибисов (ол клубта чүгле үш чыл өөренип турар) —Москва кубогунуң болгаш чемпионадының шаңнаткаңнарының бирээзи —Бүгү-эвилелдиң Севастополь-84 регатазынга «Оптимист» деп эныяктар класынга 230 экипажтың 22-гиэр болган.

Кротованың өөреникчилериниң бирээзи — Сергей Кривошеинни клубка шагдаа эккелген. Ол «берге» оол турган. өөренир хөңнү чок, бажыңның дургуннаар. Паруска ол хандыкшый берген. Сергей ам бүдүрүлге-техниктиг училищеде чедиишкинниг өөренип турар болгаш он алды хар лыында «470» класска улуг улус маргылдаазынга Москваның кубогун ойнап алган, а ооң мурнунда школачыларның Бүгү-эвилел спартакиадазынга шаңнал четкен.

— «Берге» оолдар-биле ажылдаарынга ынак мен,— деп Светлана мээң чугаалаан.— Бистиң спортувуска оолдар дүрген өзер болгаш оруун тып аптар. Нарын характерлиг кижиге амыдыралчы туружун тывары-биле дузалаары дажок өөрүнчүг болур чүве.

Кротованың өөреникчилери эпти-ле ону авай дижирлер. Ол база оларны билир болгаш оларга бодунуң уругларын ышкаш ынак. Ынчалза-даа аңаа ада-иелери база эпчоксунмайн турар. Өг-бүле-даа, школа-даа ооп кижизиткен уругларынга таарзынарлар. Оларга дааскан херек дээш бот-харысалга эрте өттүн кээр, хандыкшыл тыптып кээр, бир эвес элээди оол спортка улуг чедиишкиннер чедип албас-даа болза, кандыг-даа орук шилип алыр болза, ооң келир үезинге бүзүреп болур.

Светлана хүнүң-не тренировка эрттирериниң аңгыда, маргылдааларга барып, чайгы лагерьлерни тургузуп, бодунуң өөреникчилериниң мөзү-шынарының өзүлдези дээш сагыш салып чоруур. Ооң аңгыда ол уругларны театр болгаш музей чедирип, оларның өөредилгезин болгаш номчулгага сонуургалын доктаамал хайгаарап турар. Кыжын ол оолдар-биле хоккей безин ойнай берген турар. А чоокта чаа виндсерфер дээр парус мандазын дош кырлаарынга таарыштыр кылып алган. Соок дүжүп-даа кээрге эныык яхтсменнер үе халас эрттирбейн турарлар.

Клуб уруглар бөлүүнге «Херель» деп класстың элээн каш хемелерин чоокта чаа садып алган. Ол дээрге Таллинниң спортчу судно тудар чериниге кылган эң чаа, амгы техник хемези-дир, ооң дажы-чаңын кым-даа эки билбес турган. Светлана бодун ону кончуг дүрген шиңгээдип алган, бодунуң оолдарын «Херелге» эжиндирип өөредип алган. Демги таныжывыс Сергей Кривошеин ол хемени шенеп көргеш, Москваның шилиндек командазынче чалаткан.

Василий АНДРЕЕВ.
(ПМА).

ДАШТЫКЫ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

РКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БУХАРЕСТ. РКП-ның Чиңгине секретары Николае Чаушескунуң даргалаашкыны-биле Румын Компартиязының Төп Комитединиң пленуму Бухарестиде ажылдап эгелээн. Бо чылын чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планын боттандырар талазы-биле хемчеглер программазын база 1986 чылга планны белеткээриниң айтырыгларын, ол ышкаш 1984 чылда РКП-ның делегей ажыл чорудулгазының түңнелдерин болгаш бо чылын даштыкы политиканың кол угланыышкыннарын пленум чугаалажып турар. Өске-даа айтырыгларны ол база чугаалажып көөр.

Ж. МАРШЕНИҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ПАРИЖ. Маңаа болган парлалга конференциязынга чүве чугаалап тура, Француз компартиязының Чиңгине секретары Ж. Марше ФКП ТК-ның март 25-те болган пленумунуң ажылының түңнелдерин чугаалаан. Компартияның XXV съездизиниң шиитпирлерин болгаш ооң политиказын ажылчы чоннарга, чурттакчы чоннуң калбак кезектеринге тайылбырлаар талазы-биле ФКП-ның нийти национал кампаниязын эрттирериниң программазын ажылдап кылганын ол онзалап демдеглээн.

ФКП-ның XXV съездизиниң делегаттарының кылган түңнелдерин Францияда иштики политиктиг байдалдың хөгжүлдези бадыткап турар деп, Ж. Марше айыткан. Чоокта чаа болган кантоналдыг соңгулдаларның түңнелдери политиктиг аренада күштерниң канчаар тургустунуп турарынга боттуг өскерлиишкиннерни киирбээн. 1984 чылда болган соңгулдаларга бодаарга ФКП бодунуң туруштарын чамдык черге-биле быжыглап ап шыдаан. Ынчалзажок ФКП-ның Чиңгине секретарының үнелеп көргени-биле алырга, ол угланыышкын кызыгаарланчак бүдүштүг болган.

Ол кампанияның үезинде көөр апаар экономиктиг айтырыгларга хамаарыштыр француз коммунистерниң удуртукчузу чазактың чорудуп турары «шыңгыы кыраанырының» угланыышкынны дижир чүве харын чурттуң экономиказының таваржы бергени шак ол кризисти чидиглендириринче апаар чыдар деп демдеглээн. Партияның кризисти ажып эртеринче угланган политиказының кол угланыышкыннары ФКП-ның XXV съездизинге айыттынган деп, ол медеглээн. Француз коммунистер хамыктың мурнунда экономиканы көдүрерин, ажылдаар чаа черлерни тургузарын хандырар сорулгалыг саналдарны үндүрүп турар. Бөгүн херек кырында 3 миллион чыгам кижини хаара туткан ажыл чокталыышкынының айтырыы чүгле ол саналдарга үндезилээш шиитпирлеттинген турун болур.

Социал өске-даа айтырыгларны шиитпирлээр сорулгалыг өске-даа хемчеглерни база ФКП саналдап турарын Ж. Марше онзалап демдеглээн. Ооң-биле холбаштыр ол ажылчы чоннарның боттуг ажыл телевириниң, тараачыннарның орулгаларының кудулааның, социал дең эргелиг эвес чоруктуң чидиглеңгенин айыткан.

Тайбыңны быжыглаары болгаш чепсегленииишкинни дужурери ышкаш ындыг айтырыгларга хамаарыштыр француз коммунистерниң ажылдап кылган саналдарының ужур-дузалыын база ФКП-ның Чиңгине секретары демдеглээн.

ТӨП АМЕРИКАНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

МЕХИКО. Аргентинаның мында албан хуузунда барган президентизи Рауль Альфонсин Мексиканың президентизи Мигел де Ла Мадрид-биле чугаалашкан. Мехикода тараткан дыңнадыгда демдеглээни ёзугаар алырга, ийи күрүнениң баштыңнары Контадор бөлүүнүң Төп Америкада кризисти чөптүг ёзу-биле таарыштыр шиитпирлээриниче угланган ажыл чорудулгазын деткээн.

ЫЯТ ЧОК МЕДЕГЛЕЛ

ВАШИНГТОН. АКШ-тың президентизиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Роберт Макфарлейн америк найысылалга чүве чугаалап тура, Каттышкан Штаттар «байдалдардан хамаарыштыр камгалал согуушкуннары таварыштырарындан дадагалзап шыдавас» деп медеглээн. Президентиниң дузалакчызының чугаалаан ёдалдары-биле алырга, «АКШ-тың эрге-ажыктарынга» кыжаныышкынныг кылдыр Вашингтонну үнелеп көргени кандыг-даа байдалды америк администрация ындыг байдалдар кылдыр санаарынга белен-дир. Биргээр чугаалаарга, Каттышкан Штаттар үүлгедиишкиннер кылырынга бодун бүрүн хостуг кылдыр көрүп турар-дыр.

«Делегей терроризминге» удур демисел дээр чылдак-биле АКШ чер бөмбүрзээниң кандыг-даа булуңунга бодунуң империалистиг сорулгаларын чедип алыр дээш шериг күжүн ажыглаарынга белеткенин дээн шуут айтышкын кылдыр президент дузалакчызының чугаазын хайгааракчылар үнелээн. Камгалал согуушкунну таварыштырар чурт кылдыр АКШ Иранны санап турары чажыт чок деп, олар айтып турар.

ШАНХАЙ ЧАНЫНДА ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ

ПЕКИН. Шанхай хоорай чоогунуң районнарының бирээзинде Кыдатта одалга-биле ажылдаар эң улуг дээн электростанцияның тудуу эгелээн. Ооң төлевилел күчүзү — 2 миллион 400 муң киловатт. Бо дээрге күрүнениң капитал салыышкыннар планында киирген кол объектилериниң бирээзи-дир. Ону тударынга 960 миллион шаль акшаны берген.

Электростанцияның баштайгы ээлчеглиин тудуунуң үезинде ада-чурт бүдүрүлгезиниң түс бүрүзүнде 300 муң киловатт дөрт генераторну тургузар.

УДУРЛАНЫЫШКЫН ЧЫСКААЛЫН ТАРАДЫ СЫВЫРГАН

ДАМАСК. Израиль эжелелге удурланыышкынның хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалы Иордан хемниң барыын талазы эриинде Дженин хоорайга болган. Эжелеттирген араб девискээрлерден израиль эжелекчилерниң үнүп чоруурун болгаш үндезин араб чурттакчы чонга хамаарыштыр кырып өлүртүгкүн политиказын израиль удуртулганың соксатпан турарын негээн лозуңнарны болгаш транспарантыларны чыскаал киржикчилери тудуп чораан.

Эжелел эрге-чагыргалары чыскаалды тарады ойладыры-биле шериг кезектерин торуткан, олар боо-чепсекти болгаш карак чажы төгүлдүрер гранаталарны ажыглаан. Дыка хөй чыскаалчылар аар кемдеп бежелген, оларның аразындан массалыг тудуп хоругдаашкыннарны кылган.

(СЭТА).

ЧӨРҮЛДЭЭ КҮШТЕЛГЕН

ТОКИО. (СЭТА). Япония-биле Каттышкан Штаттарның аразында садыг-экономиктиг чөрүлдээ улам күштелгеп. Премьер-министр Я. Накасонэ парламентиге санал-онал солчуушкунунуң үезинде ону херек кырында мынчаар миннип көрген. Ол депутаттарның айтырыгларынга харыылааш, япон чазак япон-америк харылзааларның чугулазын барымдаалааш, ийи талалыг садыглажыышкынында карышкан балансыны эдери-биле шиитпирлиг базымнарны кылыр ужурлуг деп медеглээн. «Бистер япон улустуң таарзынмас чоруун безин болдуруп тургаш, мынчаар кылыр ужурлуг бис»— деп, премьер-министр чугаалаан.

Японияже америк импортту калбартырының дугайында кажан-даа турбаан хөй чугаалажыышкыннар улаштыр-улаштыр боор турар-даа болза, оларга американнар Токионуң боттуг дужуп бээрин чедип ап шыдаваан. Эрткен чылын Япония-биле АКШ-тың садыглажыышкынында дефицит барык 37 млрд. доллар четкеш, бүгү рекордтарны ажып турган.

СҮМЕЛЕЖИП ТУРАР

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы Армакост Японияның ИХМ-ниң төлээлекчилери-биле консультациялар кылып, сүмележип турар. Олар делегейниң аңгы-аңгы районнарында америк ёзунуң эрге-чагыргаларынга «стратегиг дузаламчыны» калбартырының херээнге хүлээлгелерин тодаргай хуваарының айтырыгларын дугуржуп ап турар.

Ийи чурттуң даштыкы политика талазы-биле төп албан черлериниң баштыңнарының Лос-Анджелеске ужуражыышкынының үезинде —январь айда ындыг консультацияларны кылырының дугайын дугуржукан турган. АКШ-тың негелдезин ёзугаар Япония Пакистанга болгаш мыла хоргадап турар афган контрреволюстуг идегеттерге, полпотчу дээрбечилерге, Мурнуу Корейге, Төп Америкада улуска удур шериг эрге-чагыргаларынга сан-кое дузаламчызын дыка ковудедир ужурлуг.

Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) отрядтары дайынчы хөделиишкиннерин чер-ле болганда улам идепкейжидип, америк ёзунуң эрге-чагыргазының шериг кезектеринге согуушкуннарны таварыштырып турар. Оларның дидим шаап халдаашкыннарының түңнелинде сальвадор аг-шериглер дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидириглерге таваржып турар.

ЧУРУКТА: Сальвадорнуң патриоттарының хунаап алганы боо-чепсектери.

КОМИН—СЭТА-ның фотозу.

МИЛЛИОН АМЕРИКАННАРНЫҢ ТҮРЕГДЕЛИ

АКШ. Бөгүн миллион-миллион американнар эң-не ядыы-түреңги байдалда туруп турар. Оларны шуут уттупкан болгаш чурттуң хоорайларында бичии-даа болза, ооң дээре амыдыралды дилээр дээш олар улчумал ёзу-биле чоруп турарлар. Бажың-балгады-даа чок барык дөрт миллион кижиниң чүгле хөй эвес кезиинге олча таварышкылаар: кандыг-даа болза, бичии аъш-чемни бээр болгаш дүн эрттирип ап болур черлерниң саны эвээш, а оларга турарын күзээннерниң саны улам-на немежип орар.

Бо чылдың мурнукузундан дыка соок кыжы бажың-балгат чоктарга онза аар-берге боор, оларның дыка хөйү ёзулут айыыл-халапка таварышкан.

Ындыг түрбүже Ак бажың ядыы-түреңги кижилерге дузаламчы чарыгдаалдарны аңаа улам кызырарын планнап турарын «Крисчен сайенс монитор» солун бижээн.

ЧУРУКТА: Тампа хоорайның (Флорида штат) бо чурттаар чер чок кижилери чедимчелиг болган: дузалал организациязы соок дүн эрттирип алыр чаглактыг черни оларга чөпшээрээн.

АП—СЭТА-ның фотозу.

АНТИСОВЕТЧИ ХӨӨН-БИЛЕ

⊙ Фашизмни тиилээниниң 40 чылын АКШ-та канчаар «демдеглээр» деп турарыл ⊙

Үргүле мунчулуушкун соонда, хевирин ап көөрге, эң-не чажыт байдалга, фашизмни тиилээниниң 40 чылын байырлаарының «планы» АКШ-та чогааттынган. «Хевирин ап көөрге» дээни аңаа эвес, чүге дээрге ол хемчеглерни ажылдап кылып турар тускай ажылчын бөлүктен албан ёзунуң дыңнадыы ам-даа чок. Күрдепартаментиниң, Пентагонуң ЮСИА-ның штабтар начальниктериниң комитединиң, национал айыыл чок чорук чөвүлелиниң база, чугаажок-ла, ТРЭ-ниң төлээлекчилери киришкен «чогаадыкчы коллектив» башкарыкчылары — күр-секретарь Дж. Шульц, национал айыыл чок чорук талазы-биле президентиниң дузалакчызы Р. Макфарлейн база улуг пропагандистиг хемчеглер организастаар талазы-биле администрацияның кол специализи, Ак бажынның аппаратының баштыңының оралакчызы М. Дивер олар-биле кады эм-даа бодамышаан деп чүвени эки билип турар америк журналистер санап турар.

Ынчалзажок оларның «бодалдарының» чамдык кезин илереп турар. Администрацияга чоок америк солуннарга чаңгыс команда күүсеткен ышкаш, чамдык чугаалар көстүп келген, оларның утказы чаңгыс вай — байырлал болбас. Ындыг сүмелер чүге үндезилеттингенил? Ол мындыг чүве-дир. Болур ужурлуг ёзулалдарга Вашингтонуң төлээлекчилериниң ССРЭ-биле кады киржилгези АКШ-тың ГФР-биле болгаш Япония-биле харылзааларынга когарал чедирип болур. А олар дээрге милитаристиг белеткелдер талазы-биле ооң амгы үеде эң чоок эвилелчилери болгай.

Вашингтонуң оон артык сестип турар база бир чүвези бар, ол дээрге ССРЭ-биле кады хемчеглер эрттирер болза, «совет таладан өзүп турар дайын айыылының» дугайында «утаадыгнын» пропагандазын дээжи кошкап. «Москваның тайбынга ынак күзелиниң дугайында айыылдыг бодалдар» АКШ-тың болгаш Барыын Европаның хөй-ниитизинге тыптып келип болур. Америк парлалгадан билдинип турары болза, фашистиг Германияны тиилээниниң 40 чылын «дайынның түңнелдерин эде көөрүнге», ССРЭ-биле «саважырынга» чыдак кылдыр ажыглаарын демги ажылчын бөлүк сүмелеп турар. Чижээ, ол сорулга-биле Ялта конференциязының шиитпирлери долган-дыр. Барын чүкте шуугаазынныг чугааларны көдүрүп үндүргени билдингир болгай. Ооң ужур-утказы билдингир, ол дээрге, ук шиитпирлер болза Европага таарымча чок, оларны ССРЭ-ниң албадаашкыны-биле хүлээп алган чүве-дир деп «шынзыдары» болур. Ооң аңгыда антисоветчи утка-шынарлыг ам-даа каш ындыг кампанияларны белеткээр даалганы ЮСИА алган. Ол ышкаш делегейниң ийиги дайынының үезинде, эң ылангыя ооң төнчүзүнде Совет Эвилелиниң политиказын хажыдып турар бөлүк номнарны үндүрер даалганы ол алган дээрзи билдине берген.

Бодавыже, чогуур чүүлдүгзүнүгкү алгаш, америк солуннар болгаш журналдар дөртен чыл мурнунда болуушкуннар-биле бөгүн үн алчып турар чүүлчүгештерни парлап эгелээн. Оларның авторлары Европада шиитпирлеттинмейн турар политиктиг болгаш шериг айтырыглары дайын үезинде совет таланың «кара сагыштыындан» үнүп турар деп чулчуруп турарлар. ССРЭ-ге удур парлалганың калчаараан кампаниязының сорулгазы Совет Эвилели-биле кандыг-бир дугуржулга чедип ап болурунуң идеязынга чигзиниишкин болдурары. Харын-даа ол шуут болдунмазын «бүзүредири» болур. Совет Эвилелиниң дайын үезиндеги эвилелчилери турганнарның ол бүгү идеологтуг халдаашкыннарының совет-америк чугаалажыышкыннар үезинде чорудуп турары таварылга эвес.

Кедергей антисоветчи хөөн кирген АКШ-та удуртукчулар ол «политиктиг шииниң» ойнап тура, боттарының чаңгыс ада-чурттуларының сарыылдыг үнүн безин дыңнаар хөөн чок. Чижээ, оларның бирээзи республиканчы-сенатор Ч. Ме. тайести «Вашингтон пост» солунга «Бистиң орус эвилелчилеривиске байырдан чеддээ» деп чүүлүнге ол мынчаар бижээн: «Бо юбилейлиг чыл бистиң харылзааларывыс эки турган үени катап эгидерин оралдажырынга таарымчалыг үе-дир... Каттышкан Штаттарга-даа, Совет Эвилелинге-даа ол кады ажылдажылганың херечилериниң сактыышкыннарын чыыр болгаш парлаар талазы-биле ажылдаар херек. Дайын чылдарында бистиң демиселивистиң нийти төөгүзүнүң дугайында шын чугаалардан тайбың келир үени канчаар хандырын болурунуң чамдык ажыктыг сүмелерин тып алыр чадавас бис».

Ынчалза-даа америк пропаганданың көдүргени калчаараалдыг антисоветчи шуугаазын ындыг сөстерни шоолуг дыңналдырбайн дүй шаап турар. Шериг-үлетпүр комплекизинден чемненип турар америк хоп-меге мастерлери фашизмни баскан, Тиилелге дээш амы-тынын берген совет кижилерниң чырык овур-хевирин дорамчылаары-биле черглештир, делегейниң ийиги дайынының үезинде өлген 400 муң американнарның база овур-хевирин дорамчылап турар. Олар ону антисоветчи нугуулдуң малгажынче киир таптап турар. Олар ындыг үүлгедиин ажыы-биле, ыят чокка, калбаа-биле — фашизм-биле демиселге амы-тынын бергеннерниң уруглары база уруглардың уруглары көрүп турда-ла кылып турарлар.

Подполковник Ю. БОРИН.
(ПМА).

ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ: күш-культура болгаш спорт

Школаның хүн чурумунда болгаш кичээлдең дашкаар үеде күш-культура, кадыкшылга хемчеглериниң янзы-бүрү хевирлерин улам сайзырадырының айтырыглары ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазында кичээнгейни угландырган.

Республиканың школаларында өөреникчилерниң күш-дамыр дадыгыышкынының талазы-биле эвээш эвес ажылдар чорудуп турар. Кызылдың № 14 школазы башкылар коллективи спортчу маргылдааларны, кадыкшылга хүннерин эрттирер, спорт шагын, эртенги гимнастиканы, шимченгир чаңсарны организастаар талазы-биле дилээшкиннерни кылып, чогаадыкчы ажылдап турар. Ол школаның ажылының хуржулгазындан чамдык чүүлдерни моон адаанда парладывыс.

Өөреникчилерниң күш-дамыр кижизидилгезин эки ажылдар талазы-биле ажыл школада сөөлгү үеде экижип турар. Школаның күш-ажылы хүн бүрүзү кичээлдер мурнунуң гимнастиказындан эгелээр, а гимнастиканы класстарда күш-культуржу активчилер доктаамал чорудуп турар.

Гимнастика кичээлдерин ай санында белеткээрин күш-культура башкылары Владимир Васильевич Чурут биле Александр Васильевич Дьяченко олар чорудуп, кичээлдерниң шыңгырлыг болурунче сагыш салып турарлар. Кичээлдер аразында чапсарда күш-культуржу кысаа шимченгир оюннарны организастаарын чурумчуткан. Ону улуг пионервожатыйы Татьяна Алексеевна Стрига харылзап турар. Спортчу байырлалдарга, хөглүг стартарга белеткел чорудуушунга активчи пионерлер доктаамал киржип келген. Спортчу маргылдааларның түңнелинде тиилекчилерни, активчилерни шаңнаары-биле чамдык чүүлдерни школаның баазазында кылып турар апарган. Маргылдааларның эрткениниң дугайында хана солуннарны, фото-чуруктарлыг репортажты үндүреп чаңчыл болган. А эге класстарның өөреникчилериниң аразында маргылдааларны күш-культура чөвүлелиниң кежигүннери түскан бадылаттынган план ёзугаар организастап турар. Ынчангаш күш-культура, спорт ажылын ол чөвүлел удуртуп, организастап турар. Аңгы-аңгы спортчу маргылдааларны, кадыкшылга хүннерин, ГТО нормативтерниң дужаалдазын эрттиреринге, күш-культура кичээлдеринге кошкак киржип турар уруглар, оолдарга дузалаарынга база спорт шөлдерин дерииринге, ногаанчыларынга, дериг-херекселдерни ажаап чаартаарынга күш-культура чөвүлели дорт харысалгалыг.

Школачыларны өөредиинге болгаш кижизидеринге таарымчалыг байдалдар № 14 школада тургустунган. Техниктиг дериг-херекселдерлиг өөредилге кабинеттери, хөсүү агитация база багай эвес дериттинген спорт залы, хуралдаар зал, столовая бар. Комсомол болгаш пионер өрээлдеринде, библиотекада болгаш узеткан хүнүн бөлүктеринде өөреникчилерге түскай бөлүңнерни кылган. Школада партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларны аразында харылзаалыг ажылдап турар.

Школачыларның өөредилгезин болгаш оларның идей-политиктиг база күш-ажылчы, мөзү-шынар, күш-дамыр кижизидилгезиниң деңнелин бедидери— школа реформазының кол сорулгазы. Ынчангаш ону амыдыралга боттандырары— башкылар коллективиниң өөреникчилер-биле ажылының кол утказы.

Школада эртип турар кадыкшылга болгаш спорт хүннеринде шупту класстар доктаамал киржилгелиг. «Алдын күс», Чадаг чарыш хүну дээн ышкаш спортчу байырлалдарга өөреникчилер баш удур белеткенип, анда массалыы-биле киржип турар. Хөй кижи киржикчилиг ындыг маргылдааларга башкылар, дагдыныкчылар Валентина Ивановна Андронова, Любовь Петровна Дьяченко, Татьяна Алексеевна Стрига, Ольга Анатольевна Семёнова олар боттарының өөреникчилери-биле киржишкен. Шаңналдыг черни каш удаа эжелээн. Класс бүрүзү аңгы ылгалыр демдектиг спорт хептиг.

Күш-ажыл башкызы Валерий Ефимович Стриганың күш-культура башкыларынга чедирип турар дузазы эвээш эвес. Ол боду ус-шевер болгаш школаның бүдүрүлге мастерскаязында оолдар-биле калы чамдык спорт дериг-херекселдерни кылып, септеп, маргылдаалар эрттиреринге судьялаарынга доктаамал киржип турар. Класстан дашкаар ажылдар организакчызы Светлана Павловна Бабаеваның улуг база эвээш эвес.

№ 14 школа коллективиниң ынак спорту— хаак. Массалыг хаак маргылдааларынче барык бүгү школачылар, башкылар организастыы-биле уруп турар.

Күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр сорулгабиле школаның коллективи социалистиг хүлээлгелерни алган. Ында байырлал хүннеринге уткуштур спортчу маргылдааларны, тураскаалдыг черлерже походтарны, спорттуң хоочуннары-биле ужуражылгаларны, бүдүрүлге коллективтеринче аалдаашкыннарны организастаары дээш оон-даа өске кылып чорудар ажылдарның планын тургускан.

Кадыкын байдалы кошкак школачыларны күш-дамыр белеткелиниң кичээлинге хаара тудар талазы-биле элээди уругларын Кызылда спорт школазының тренери Н. И. Юрьеваның дуржулгазы солун. Ол ам № 14 школаның баазазында аныяк баскетболчулар бөлүүн база оларны өөредиринге 7—9 класстарның активчи спортчуларын киириштирип, ол бөлүктерде «Илегелдиң старттарынга» маргылдааларны эрттирип турар.

Улус өөредилгезиниң тергиини, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Л. А. Галактионовтуң удурткан школада күш-культура башкылары А. В. Дьяченко биле В. В. Чурут олар ада-иелер-биле база түскай ажылды чорудуп, күш-дамыр талазы-биле кошкак уругларын, оолдарның ада-иелерин школаже чалап, күш-культура кичээлдеринге олурушутуруп турганының түңнелинде чамдык оолачылар спортчу секцияларже баары идепкейжип эгелээн.

Күш-культураны болгаш спортту школачы бүрүзүнүң амыдыралынга улам ханылаары хүнүн чугула айтырыгның бирээзи дээрзин ол школаның коллективи угаап билип, эвээш эвес ажылдарны чорудуп турар.

С. ДОРЖУ
республиканың башкылар билиин бедидер институдунуң күш-культура кижизидилгезиниң кабинет эргелекчизи.

СЕКЦИЯЛАРДА

Өөреникчилер ортузунга күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр талазыбиле бистиң школаның коллективи сагыш салып, бон ажыктыын, массалыын чедип алырынче кичээнгейни угландырган. Ол ажылдарны школада күш-культура чөвүлели удуртуп, кылып чорудар ажылдарның планын тургузуп турар. Үк чөвүлелде класстарның күш-культура организакчылары, школаның дээре спортчулары кирген, а оон ажылын күш-культура башкылары углап-баштап турар.

Эртенги суда шимчээшкиннер, чапсарлар үезинде шимченгир оюннар, күш-культуржу минуталар эрттирери чаңчыл апарган. Чадаг чарыш хүну, «Хаакчы хүну» дээн ышкаш спортчу байырлалдарга школаның бүгү класстары доктаамал киржип турар. Кызыл хоорай база республиканың чергелиг маргылдааларга идепкейлиг киржилгези дээш бистиң школаның коллективи каш удаа шаңнадып келген.

Школавыста бо өөредилге чылында спорттуң аңгы-аңгы хевирлеринге 12 секцияларда база уругларның спорт школазында спорт ниитилелдеринде 411 оолдар, уруглар хаара туттунган. Ниити күш-дамыр белеткелиниң кичээлдеринде 117, турниде 44 школачыларывыс доктаамал киржип турар. Моон түңнелинде 447 өөреникчи массалыг разрядтарны тужааган. Оларның аразында чиик атлеттер Таня Филиппьева, Наташа Жаворонкина, баскетболистер Аня Кузнецова, Сергей Портнягин, хаакчылар Владимир Тимков, Федя Никифоров болгаш оон-даа өскелер бар.

ГТО комплекстериниң дужаалдазының талазы-биле ажыл бисте багай эвес тургустунган. Эрткен чылда 386 өөреникчи ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчилери болган. ГТО комплекстери спорттуң кышкы, чайгы хевирлеринге, ылангыя чиик атлетикага массалыы-биле эртип турар.

Организас-массалыг ажылдар-биле чергелештир материал-техниктиг баазаны деңге шиитпирлээри база чугула. 150 ажыш хаактар тургузар өрээлди аңгылаан. «Тыва кодээ тудугу» трестиң дузазыбиле ам бир спорт залын тударын планда көрдүнген.

Школаның администрациязы күш-культура кичээлдериниң шынарын доктаамал хынап, аңаа контрольду тургускан. Күш-культурага ажык кичээлдерни чоокку үеде эрттирер бис.

Л. ГАЛАКТИОНОВ.
Кызылдың № 14 ортумак школазының директору.

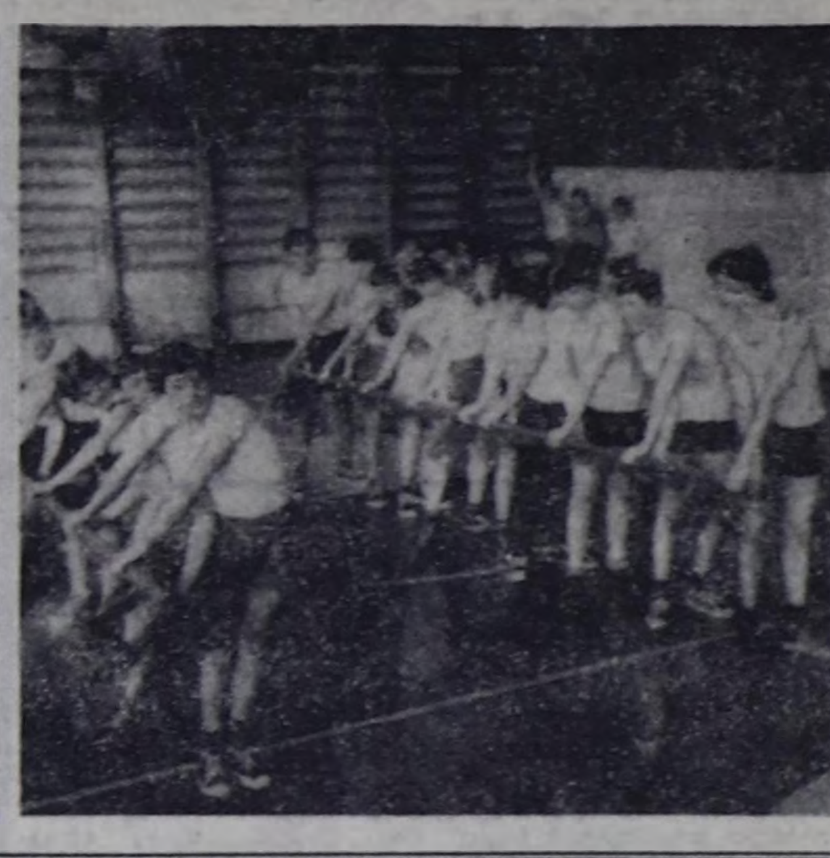

ЧУРУКТАРДА: № 14 школаның өөреникчилери спортчу секциялар, күш-культура кичээлдериниң үезинде.

АВИАМОДЕЛИЗМГЕ

Авиамоделизмге республиканың бирги черни дээш ажык маргылдаа Кызылда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга ийи хүн үргүлчүлээш доозулган. Анаа Ак-Довурак, Чадаана хоорайларының, Сарыг-Сеп суурнуң, Кызылда пионерлер бажыңының, аныяк техниктер станциязының болгаш ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазының командалары боттарының кылганы модельдери-биле маргышканнар.

Авиамодельдерни агаарга башкарарының мергежилгелеринге Кызылдың пионерлер бажыңының спортчулары бирги черни эжелээн. Республиканың аныяк техниктер станциязының авиамоделистери биле Ак-Довурактың № 2 школазының өөреникчилери ийи ч-гү шаңналдарны чаалап алган.

Ийиги хүнде «агаарга тулчуушкун» маргылдаазынга ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазының командазы арыг тиилелгени чедип алган. Ак-Довуракта № 3 профессионал-техниктиг училищениң болгаш республиканың аныяк техниктер станциязының авиамоделистери дараазында черлерни түс-түзүнде үлешкен.

Хууда бирги чер дээш экипажтар аразында маргылдаага ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазының спортчулары Сергей Курочкин биле Сергей Сидоренко олар дуржулгалыын көргүзүп, бирги черни ээлээн.

Тиилээн командаларга база спортчуларга ДОСААФ обкомунуң хүндүлел бижиктерин база өртектиг белектерни тывыскан.

Бистиң корр.

Совхозтар ажылчыннарны манап турар

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң дыңнадып турары болза:

Бии-Хем районунуң «Ээрбек», «Кызыл тараачын», «Өөк», Каа-Хемниң — «Бурунгаар», «Енисей», «Улуг Октябрь», «Кызыл тук», Кызылдың — «Кара-Хаак», «Тиилелге», «Шамбалыг», Таңдының — «Коммунизмниң херели», С. Тока аттыг совхозтары боттарынга ажылдаар хойжулары, мал кадарычылары, саанчылары, чылгычыларны болгаш механизаторларны барык талакы районнардан келирин манап турар.

Күш-ажыл талазы-биле чер-чер органнары үстүнде адаттынган совхозтарга ажылдаарын күзээн кижилерни организастап чорудуп турар.

Көшкен ажылчыннарның өг-бүлелерин ажылдаар черлеринге совхозтарның транспорту-биле болгаш күш-ажыл органнарының күзели-биле чедирип турар.

Көшкеннерниң өг-бүлелери Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттен хары угаа тывыскыр акша дузаламчызын алыр. Кежүп келгеш, чурттаарының баштайгы ийи чылында квартира халезиндиен, оттулар чүүл, электри энергиязы дээш телевиреден болгаш өске-даа коммунал ачы-дуза чедирилгезинден күштүг боор турар норма-чижектерин бүттээр хостуг болур.

Айтырыг тургузар азы көжер документилер кылыртыры-биле баар адрестер: 667000 Кызыл хоорай, Ленин кудум, Советтер бажыңы, № 114 кабинет. Күш-ажылдың күркомитези; 667110. Чадаана хоорай, райкүском, күш-ажыл талазы-биле килдис; Шагаан-Арыг хоорай, райкүском, күш-ажыл талазы-биле килдис.

Оваарымчалыг болуру—озал-ондакты болдурбазының негелдези

Час дүжүп, чылып келгени-биле холбаштыр черниң хөрзүнү эрип, чер адаанда газ дамчыдар хоолайлар кырында довурак дүжүптер чадавас. Ындыг таварылгада хоолайлар үреп, газтыг чурттаа бажыңнарының адаанда черлерже, куткуларже дамчыдып магат чок. Газ хорааныың нептерей бээрин азы газ частып, өрт айыылын болдурбас талазы, чурттаалга бажыңнарының адаанда черлерге контрольду доктаамал тургузары эргежок чугула.

Бичии уругларны бажыңнар адаанда черлерже кирип болбас!

Бажыңнар адаанга оттуг-биле кыпсып болбас!

Бажыңнар адаанда черлерге таакпылап болбас!

Бажыңнар адаанда черлерде болгаш подъездилерде электри дамчыдылгазының шугумнарын чурттаалга участоктарының ажылдакчылары болгаш бажыңнар комендантылары доктаамал хынаар хүлээлгелиг.

Бажыңнарга оларның адаанда черлерге, подъездилерге газ чыды билдинге берген таварылгада 04 телефонну дамчыштыр доп-дораан дыңнадыры чугула.

Бажыңнарга газ плиталарын болгаш суг изидер газ приборларын ажыглаарда, эң-не оваарымчалыг болуруң бүгү чурттакчыларга сүмелеп турар. Газ плиталарын туруп чериинден өске өрээлге шилчидерин чурттакчылар боттары кылып болбас ужурлуг. А газ плиталарын өске өрээлге кежерери чугула болган таварылгада Тыва газ эргелелиниң мурнунга айтырыг тургузар херек. Бажыңнарга газ агаарже үнген таварылгада өрт азы частылыышкын болур, айыылга чедирер дээрзин утпаңар, эргим хамаатылар.

Аян-чорукчуларга

Профэвилелдерниң область чөвүлели дараазында чурттарга база турисчи баатктерни чидегеп турар.

Май 10-дан 26-га чедир—**МАР**-же, путёвка өртээ 104 рубль 60 кап., аян-чорук хүусаазы — 15 хонук;

июль 8-тен 30-ге чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 320 рубль, аян-чорук хүусаазы—18 хонук;

сентябрь 29-тан октябрь 16-га чедир—**БУР**-же, путёвка өртээ 260 рубль, аян-чорук хүусаазы—16 хонук;

октябрь 2-ден 18-ке чедир—**ИНДИЯЖЕ**, путёвка өртээ 800 рубль, аян-чорук хүусаазы—15 хонук.

Айтырыгларны профэвилелдерниң адырлар айы-биле обкомнарынга азы профоблчөвүлелдиң культура-массалыг ажылдар килдизинге тургузар, тел. № 2-22-73.

Красноярскиниң кадээ ажыл-агыйы институдунуң Тыва филиалынга бо чылын өөренип кирген бот-өөредилгелиг студентилерниң кичээнгейинге: өөредилге сессиязы 1985 чылдың апрель 1-ден 4-ке чедир Кызыл хоорайның Калинин кудумчузунуң № 1 «В» кол корпуска эртенгинин-не 9.00 шакта эгелеп болур.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы ч...к болгаш чиик автомобильдерниң «В», «С», «Д», «Е» категорияларының чолаачыларының кежээки курзунга, а ол ышкаш машинакчы-секретарьларның хүндүскү курзунга дыңнакчыларны чыып үргүлчүлеп турар.

Өөредилге бо чылдың март 25-те эгелээн.
Айтырыг тодарадыр телефон № 2-25-28.

МАШИНАЛАРНЫ—ЧЭЭЛИГЕ

Кызылдың үлетпүр бараанnарының садыы үлетпүр бараанnарының чамдык хевирлериниң сайгарарын калбартыры-биле дараазында бараанnарны чээлиге садып алырын херекленикчилерге сүмелеп турар:

оруп-дежек комплектилери болгаш иштики хептер аймаа; улуг кижилерге кылымал алгыдан кылган тон болгаш чолдак тоннар; шепкен аржыылдар, Павлово-Посадскиниң бүдүрүлгезиниң камвол арыг дүк аржыылдары; капчурттарлан аңгыза чурт иштинге болгаш даштыкыга-даа кылган дүк пөс-таавылар; даштыкы торгу, трикотаж пөстер болгаш ацетат база триацетат даавындан кылган платье пөстери.

Үстүнде айыттынган бараанnарны оларның өртектери хамаан чокка чээлиге садып ап болур.

ОВЖ машинага кылган бир метри-ле 10 рубль ажыг өртектиг гардин кылыр пөс; 120 рубль ажыг өртектиг ыяш чазаар, демир болбаазырадыр универсал станоктар; 60 рубль өртектиг хол-биле өрүмээр машиналар; 150 рубль ажыг өртектиг электри чырыткылыг арматура; автомобиль содуукчулары; «Москвич» болгаш «Жигули» ВАЗ-2121 (Нива) маркалыг чиик автомобильдер; ортумак марканың мотоциклдери, «Ява» мотоцикл; 80 рубль ажыг өртектиг дураннар: «Юность», «Спутник», «Концертный», «Вега-110»-дан аңгыда электрофоннар; «Вега-119», «Арктур-006»-дан аңгыда электропроигрыватель, «Электроника-302», «ИЖ-303», «Астра», «Орбита», «Юпитер», «Ростов», «Исеть», «Весна»-дан аңгыда магнитофоннар.

Чиик автомобильдерни, бараанnарны чээлиге садарының чурумунуң дугайында Инструкциязының негелделерин барымдаалавышаан, өртээн тепээриниң хүусаазын 24 ай бедир уладып тургаш, садып болур.

Бараанnарны чээлиге садары садып алыкчыларга немелде ачы-дуза чедириишкин болур.

Бараанnарны Кызылдың үлетпүр бараанnарының дараазында магазиннеринде чээли чурумну-биле садып турар: «Саян» универмаг, № 7 «Аксава», № 10 «Мебель», № 11 «Спорт бараанnары», № 12 «Электри бараанnары», № 13, № 14 «Авиа», № 16, № 17 «Артык кезектер», № 19, № 22 магазиннер.

Бараанnарны чээлиге садып алыры садып алыкчыларга эптиг болгаш ажыктыг-даа болур!

Үстүнде айыткан магазиннер 10-дан 20 шакка чедир ажылдаар. Дыштаныр хүннери — воскресенье.

Кызылдың аъш-чем садыы үүрмектеп садар бараанnар садыгларынга ажылдаары-биле садыгжыларны чалап турар.

Ол ышкаш аъш-чемниң ыы-зы-бүрү үүрмек бараанnарының өөреникчи-садыгжыларын чыып турар. Курска өөренир хүусаазы — бир ай.

Айтырыг тургузар чер: Кызыл хоорайның Октябрь кудумчузунуң 29 дугаар бажыңында, № 7 кабинет, телефон № 2-54-36.

Кызылдың аъш-чем бараанnарының садыы.

«Тыва тудугу» трестиң чер ажылдары кылыр эргелелинге ажылдаары-биле хол бухгалтерни оралакчызын, машинакчы-секретарьны, бедик мергежилдиг бызанчыларны, бетонучуларны, дашчыларны, ол-да профессияларның өөреникчилерин (бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөредир болгаш айда-ла 75 рубль стипендиялыг) чалап турар.

Трестиң өг-бүлениң ээлери ийилээ ажылдап турда, эвээш кежигүннерлиг өг-бүлелерин чаагайжыды кылдынган общежитие-биле хандырар. Бот кижилер ажылга кирген соонда доранна оларны общежитие-биле хандырар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Загородный кудумчузу, бажың № 21 телефоннар №№ 2-36-48 болгаш 2-24-60. Чедер автобустуң № 5, доктаар чер «Столовая».

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

1985 чылдың март 31-де, воскресенье хүндүскүнүң 16 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга лекция болур. Лекцияның темазы: «Чоокку болгаш Ортаа Чөөн чуктуң айтырыглары». ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүну, Бүгү-эвилел радиозунуң делегей айтырыгларының тайылбырлакчызы Ю. Я. Якушин (Москва) лекцияны номчуур.

ТВ

МАРТ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — ГДР-ден уругларга дамчыдылга —«Бистиң-биле кады чыл, бис мыкаш чыл, бистен эки чыл». 9.55 — «Час». Уран-чечен фильм. 11.40 — «Бистиң-биле чалгаараваc-даа сен». Телешиниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серия. 12.20—12.25 —Телемедээлер.

15.10 — Телемедээлер. 15.40 —Мальта Республиканың тургузунуң болгаш бо хүннериниң дугайында киноочерк. 16.10 —«Гостья из будущего». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 17.15 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 —«Ном делелизы». 18.05 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.20 —Латвийда национал «Гауя» дээр парк дугайында док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —«Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — Концерт. 19.50 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. «Стратегия Победы». Док. телефильмниң 4-кү фильми—«Сталинградская битва». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Опасный поворот». Уран-чечен телефильмниң 3-кү сериязы. 9.30 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. «...даа улуг назы». 10.35 — Улустуң аялгалары. 10.50 — Красноярның телестудиязының программазы. 11.50 — «Утпавыжаан сен бе, эш...» 12.50—14.10 — «Последний шанс». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери-биле ужуражылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «Азия тову». 19.10 — Концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уунар, чаштар!» 20.15 —«Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — «Үе». 21.35—00.05 — Аныяктарга дамчыдылга — аныяктарның болгаш студентилерниң Москвага болур XII Бүгү-делегей фестивалынга уткуштур.

Агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың куюу секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 21—26 градус соок. Хүндүс 1 градус чылыыр, 4 градус соок, чамдык черлерге 7—12 градус соок болур.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 15—17, хүндүс 1—3 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Полёт с космонавтом» 9.30, **«Семейные тайны»** 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Приключения маленького папы» 12.00, **«У призраков в плену»** 14.30, 16.10, 17.50, 19.20, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Щорс» 12.30, **«Три брата»** 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» 16.00, **«Любовь с препятствиями»** 17.40, 19.30 шактарда.

ТЕАТР

Март 29, **«МООРТАЯ БАЖЫҢЫ»**. С. Маршак. (Хөгжүмнүг тоол). Эгелээри 10 шакта.

«КАРЖЫ-ДОШКУН ОЮННАР» А. Арбузов. (Ийи кезектиг драма). Эгелээри 18 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннар: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кадээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4?, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2078.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00376

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 75 (12765) | 1985 чылдың март 30, суббота | 1925 чылда үндүрлүп эгелээн | Өртээ 3 кепек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрофикация министерствозунуң чылыдылга-биле ажылдаар электростанцияларының 1986—1990 чылдарда техниктиг эде дериишкининиң болгаш чаартылгазының программазын СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Ол программаны боттандырары социал болгаш экономиктиг чугула ужур-дузалыг болур. Оңу боттандырары улус ажыл-агыйының, хоорайларының болгаш ажылчын суурларының чоннуң электри хандырылгазының магадылалын бедидер, олаар чүүлдерниң улам-на камналгалыг чарыгдаар, энергетиктерниң күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарын экижидер арганы бээр.

Хөй электростанцияларның ажыглал хуусаазын узадырынче, эргижирээн электроагрегаттарны солуурунче, энергетика дериг-херекселдериниң кезиин чаартырынче, хереглекчилерге чылыг бээрин эвээжетпейн, чамдык электростанцияларны одалганың болгаш изиг бус бээриниң котёлдары кылдыр эде тургузарынче угланган калбак хемчеглерни айыткан. Дериг-херекселдерниң болгаш аргык кезектерниң эргежок чугула беламрлерин белеткээр болгаш чорудуп бээр талазы-биле даалгаларны доктааткан.

Нитти-билиг болгаш профессионал школаның реформазының кол угланыышкыннарынга болгаш саналга техниказын база автоматтыг системаларны тургузарының, бүдүрүлгезин хөгжүдериниң болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаарының Нитти-күрүне программазынга дүүштүр ортумак өөредилге черлериниң сургуулдарының саналга техниказынга билиг-мергежилин; өөредилге чорудулгазынга электроннуг саналга техниказын калбаа-биле шиңгээдирин хандырар талазы-биле хемчеглерни Политбюро тодаргайлаан.

Чаа өөредилге чылындан эгелээш, чурттуң бүгү ортумак өөредилге черлеринге «Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери» деп эртемни киирери, школаларга эртемнерни башкылаарынга электроннуг саналга машиналарын ажыглаар талазы-биле шенелдели калбаа-биле чорудары СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо айтырыг талазы-биле хүлээп алган доктаалында көрдүнген. Ол эртемни башкылаарынга ажылдаар башкыларның курс белеткелин калбартырын, өөредилге черлеринге саналга техниказының кабинеттерин тургузарын, өөредилге чорудулгазының программа-методиктиг хандырылгазын экижидерин айыткан. Өөреникчилер-биле класстан дашкаар ажылдың хевирлеринге, техниктиг чогаадылганың организациязынга, пионерлер клубтарының, бажыңнарының, культура ордуларының ажыл-чорудулгазынга электроннуг саналга техниказын калбаа-биле ажыглаар. Саналга техниказын аныяктарның бүгү талалыг болгаш ханызы-биле шиңгээдип алыры чуртка эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң чугула фактору болган турар ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн.

СЭКП Төп Комитединге болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге ажылчы чоннарның кирген саналдары-биле холбаштыр, хамаатыларның эмнелге болгаш социал хандырылгазын улам ынай экижидеринче, а ол ышкаш ажылчыннарның база албан-хаакчыларның коллективтиг сад болгаш огород ажыл-агыйын хөгжүдеринче угланган хемчеглерни ажылдап кылыр дугайында даалганы Политбюро берген.

Кубаның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары Рауль Кастро-биле эш М. С. Горбачевтуң ужуражыышкынының дугайында оон дыңнадыын дыңнаан болгаш чүүлдүг деп көрген. Совет-куба харылзааларының чугаалажып көрдүнген бүгү айтырыгларының болгаш делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле бистиң партияларывыстың болгаш чурттарывыстың үзел-бодалдарының бир эп-сеткилдиин, социалистиг Куба-биле СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң эскерлиш чок эп-сеткил каттыштырылгазын ужуражыышкынның үезинде болган сапал-оналдарның солчуушкуну база катап бадыткааның Политбюрониң хуралынга онзалап демдеглээн.

Социалистиг интернационалдың чепсеглээшкинниң дугайында ужурал талазы-биле Консультативтиг чөвүлел-биле эш М. С. Горбачевтуң ужуражыышкынының болгаш СЭКП-ниң эш Б. Н. Пономарев баштаан делегациязының беседаларының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн соксадыр болгаш космосче оон нептерей бээрин болдурбас дээш, ядролуг боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн база сайгара тургузуушкунун соксадыр, оларны боттуг кызырар, делегей байдалын экижидер болгаш күрүнелер аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы хөгжүдер дээш демиселдиң бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы чугула айтырыгларынга хамаарышкан чугаалажыышкыннарның найыралдыг болгаш чогумчалыг характери сеткил ханыышкын-биле демдеглеттинген. Ол соруглагаларны чедип алыр дээш тайбынга ынак хөй-нитти күштер-биле, оларның аразында Социалистиг интернационалга кирип турар партиялар-биле идепкейлиг кады ажылдажырынга СЭКП-ниң белениң бадыткаан.

Румынияның Социалистиг Республиказының РСР-ниң чазааның премьер-министри К. Дэскэлеску баштаан делегациязы-биле эштер Н. А. Тихоновтуң, А. А. Громыконуң болгаш Н. И. Рыжковтуң ужуражыышкынының түңнелдерин Политбюро чугаалажып көрген. Санал-оналдарның солчуушкуну болгаш ат салдынган совет-румын документилер бистиң күрүнелеривистиң аразынга харылзааларны улам ынай хөгжүдеринге, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң болгаш Варшава Керээзиниң хемчээлинге социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазын ханыладырынга идиглиг болур дээрзин демдеглээн.

Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филипов-биле эш Н. А. Тихоновтуң чугаалажыышкыннарының түңнелдерин чугаалажып көрген. Янзы-бүрү адырларга совет-болгар кады ажылдажылганы калбартыр болгаш сайзыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерни ол чугаалажыышкыннарның үезинде тодаргайлаан, ук кады ажылдажылганың ажыктыын бедидериниң оруктарын айыткан, ол чорук акы-дунма ийи чурттарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш ЭДЧ-ниң кежигүннери чурттарның Экономиктиг чөвүлел хуралының шиитпирлерин күүседиринче угланган.

ГДР-ниң даштыкы херектер министри О. Фишер-биле чугаалажыышкыннарының дугайында А. А. Громыконуң дыңнадыын Политбюро дыңнаан болгаш чугаалажып көрдүнген бүгү айтырыглар талазы-биле ийи талаларның үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин, Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында бузулбас акы-дунма найыралды улам-на быжыглаарынга оларның бир эп-сеткилдиг чүткүлдүүн ук чугаалажыышкыннар база катап бадыткап көргүскенин демдеглээн.

ССРЭ-ниң болгаш Кыдат Улус Республиканың аразынга садыг-экономиктиг харылзааларны улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген. Ийи чурттарның аразынга садыглажылга хемчээлиниң өзүлдезин оларның харылзааларын экижидер угланыышкынга база бир базым болур дээрзин демдеглеттинген.

Каттышкан Нациялар Организациязының чылын (1985 ч.) болгаш Тайбыңның делегей чылын (1986 ч.) ССРЭ-ге эрттирер талазы-биле хемчеглерниң планын чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан. Ол хемчеглерниң ниити угланыышкыны делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарын болгаш боо-чепсектерниң эңдере бүдүрүүшкүнүн соксадырын чедип алыр соруглалыг күженииишкиннерин чайгылыш чокка күштелдирери болур. Тайбыңның дээштиг чепсээ болур КНО-ну улуг ужур-дузалыг деп Совет Эвилели кезээде санап келген болгаш санап-даа турар. Фашизмни чылча шапкан Улуг тиилелгениң байдалынга дөртен чыл бурунгаар КНО-нуң үндезилеттингени чөптүг, демократтыг принциптер делегей харылзааларының практиказынга быжыы-биле бадыткаттынып боттанган турзун дээш шиитпирлиг демисежирин Совет Эвилели моон соңгаар-даа үргүлчүлээр.

Бистиң чуртувустуң ниитики амыдыралының болгаш ооң тайбыңга ынак даштыкы политиктиг угланыышкынының чорударының чамдык өске-даа айтырыгларын СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга чугаалажып көрген болгаш ол талазы-биле шиитпирлер хүлээп алдынган.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Март 28-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ол бирги чыыжының баштайгы хуралы болган.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир демей, партия Төп Комитединиң март (1985 ч.) Пленумунуң түңнелдерин, М. С. Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгааның сеткил ханыышкыны-биле уткуп-хүлээп алганын хуралга демдеглээн. Партия Төп Комитединиң политиктиг угланыышкынының болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазының үргүлчүлээр салгалдыын, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаарының, улустуң амыдырал деңнелин бедидериниң соруглагаларын улам чедиишкинниг болгаш дүрген шиитпирлээринче, тайбың херээн кызымаккай камгалаарынче оон быжыг угланыышкынын СЭКП ТК-ның Пленуму бадыткаан.

Президиум РСФСР-ниң Дээди Совединге, Россия Федерациязының автономнуг республикаларының Дээди Советтеринге болгаш улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. РСФСР-ниң улус депутаттарының Советтери партия органнарының удуртулгазы-биле соңгулдаларга белеткелдер талазы-биле организакчы улуг ажылды кылган, соңгулдаларны күштүг боор турар хоойлуларга бүрүн дүүштүр, соңгукчуларының идепкейлиг киржилгези-биле эртерин хандырганын демдеглээн.

Совет кижилериниң Коммунистиг партияны долгандыр чаңгыс сырый каттыжыышкынын, СЭКП-ниң ниитилик болгаш даштыкы политиказын изиг-биле деткип турарын соңгулдаларның түңнелдери, коммунистерниң болгаш партия эвес кижилерниң блоунуң кандидаттарын дээш чаңгыс үн-биле бадылааны чаа күш-биле бадыткап көргүскен.

Президиум РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң 1984 чылда организакчы ажылының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Советтер болгаш оларның органнары соңгукчуларының чагыгларын күүседир талазы-биле улуг ажылдарны кылып чорудкан. Эрткен чыштың чер-чер Советтери 390 муң ажыг чагыгны күүседири-биле хүлээп алган турган болгаш 1985 чылдың январь 1-ге чедир оларның 92,7 хуузу күүсеттинген турган.

Улус депутаттарының Советтери экономиктиг өзүлдени шапкынчыдарынга, бүдүрүлгениң ажыктыын улгаттырарынга, сагылга-чурумну быжыглаарынга, продукция шыгарын бедидеринге бүгү хемчег-биле идиг кылып, чурттакчыларның негелде-хереглелдерин хандырар дугайында ургуулу сагыш салыр ужурлуун хүлээп алган доктаалда демдеглээн.

Советтерниң организакчы ажылын чайгылыш чокка сайзыраңгайжыдарын, оңу СЭКП-ниң XXVII съездизин, Совет улустуң Ада-чурттуң Улуг дайынынга Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуур, он бирги беш чылдың доозукчу чылының планнарын чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарыштың улам калбартырынче угландырарын автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнарынга болгаш Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар болгаш областар Советтериниң күүсекчи комитеттеринге сүмелээн.

Хуралга республиканың күрүне амыдыралының өске-даа чамдык айтырыглары база чугаалажып көрген.

Хуралды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов эрттирген.

(СЭТА).

ХҮРЭЭЛЕҢИН УЛАМ СЫРЫЙ КАТТЫШТЫРАР

Аныяктарның болгаш студентилерниң XII Бүгү-делегей фестивалының программазын Делегейниң белеткел комитединиң (ДБК-ның) Москвага ажыттынган IV хуралынга чугаалажып көрген. Национал белеткел комитеттерниң, делегейниң бүгү черлериниң аныяктарының делегей болгаш регионал организацияларының төлээлекчилери анаа киришкен.

Совет белеткел комитединиң даргазы, ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары В. Мишин чыыышкынга байыр чедирген болгаш ДБК-ның III хуралының соонунде эрткен үеде фестивальдың шимчээшкининге янзы-бүрү политиктиг, философтуг, чүдүлгелиг угланыышкыннарның аныяктарының болгаш студентилериниң чаа-чаа организациялары база каттыжыышкыннары киржип эгелээнин дыңнаткан. Олар чаңгыс чаагай сагыш-сеткилди — улустар аразында тайбың болгаш найыралды дээш делегейниң демисежилгезинге аныяктарның демиселинге тодаргай салыышкынны империализмге, милитаризмге удур эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар чүткүлдү удурту болдуруп турар.

Ам болур фестивальдың программазын белеткээр талазы-биле Делегейниң белеткел комитединиң ажыл-чорудулгазының дугайында отчётту ДБК-ның секретарь-координатору Жан-Клод Кеннеди кылган.

(СЭТА).

КВАРТАЛДЫЫН—ХУУСАА БЕТИНДЕ

Часка белеткел

Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери бирги кварталдың планның онаалдаларын хуусаа бетинде күүседипкен. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың баштайгы үш айында эрткен чылдың ол-ла үезибиле деңнээрге продукция бүдүрериниң хемчээлин 4 хуу көвүдеткен. Ону ажылчыннарның санын көвүдетпейн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң ачызында чедип алган. Бүдүрүлгелерде ажылды организастааны экижээн, чиг этти, материалдарны, оттулар чүүлдү болгаш электри энергиязын камнап алыры дээш социалистиг чарыш калбарган. Чылдың ийи хонуунда хоорайның үлетпүрү немелде бүдүрүлге чарыгдалдары кылбайн, камнап алдынган чиг эт, материалдар, оттулар чүүл, электри энергиязы-биле ажылдаан.

1985 чылдың январь—март айларының түңнели-биле эң эки күш-ажылчы чедишкиннерни «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи чедип алган. Дагжылар пландан ажыр 35 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан. Кварталдың планын Кызылдың дааранылга фабриказының коллективи база хуусаа бетинде дооскан.

Март төнчүзүнге чедир Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелери 500 муң рубль түңнүг продукцияны пландан ажыр бүдүрер.

В. МААДЫР-ООЛ.

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Тыва АССР-нин Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери он бирги беш чылдың баштайгы үш айында чедиишкинниг ажылдаан. Дыка хөй бүдүрүлгелер кварталдың планнарын хуусаа бетинде күүседипкен.

«Тыва коммунэнерго» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи үргүлчү деңн-дески ажылдап, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Мурнакчы бүдүрүлге 1985 чылда база ажылының темпизин суларатпаан болгаш кварталдың түңнели-биле тиилекчилерниң одуруун баштап турар.

Ол ышкаш «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцияларын заводу, «Водоканал», «Тывгаз» бүдүрүлге каттыжышкыннары, тускайжыткан АТБ болгаш министерствонуң өске-даа коллективтери январь-март айларының планын күүседипкен.

Бистиң корр.

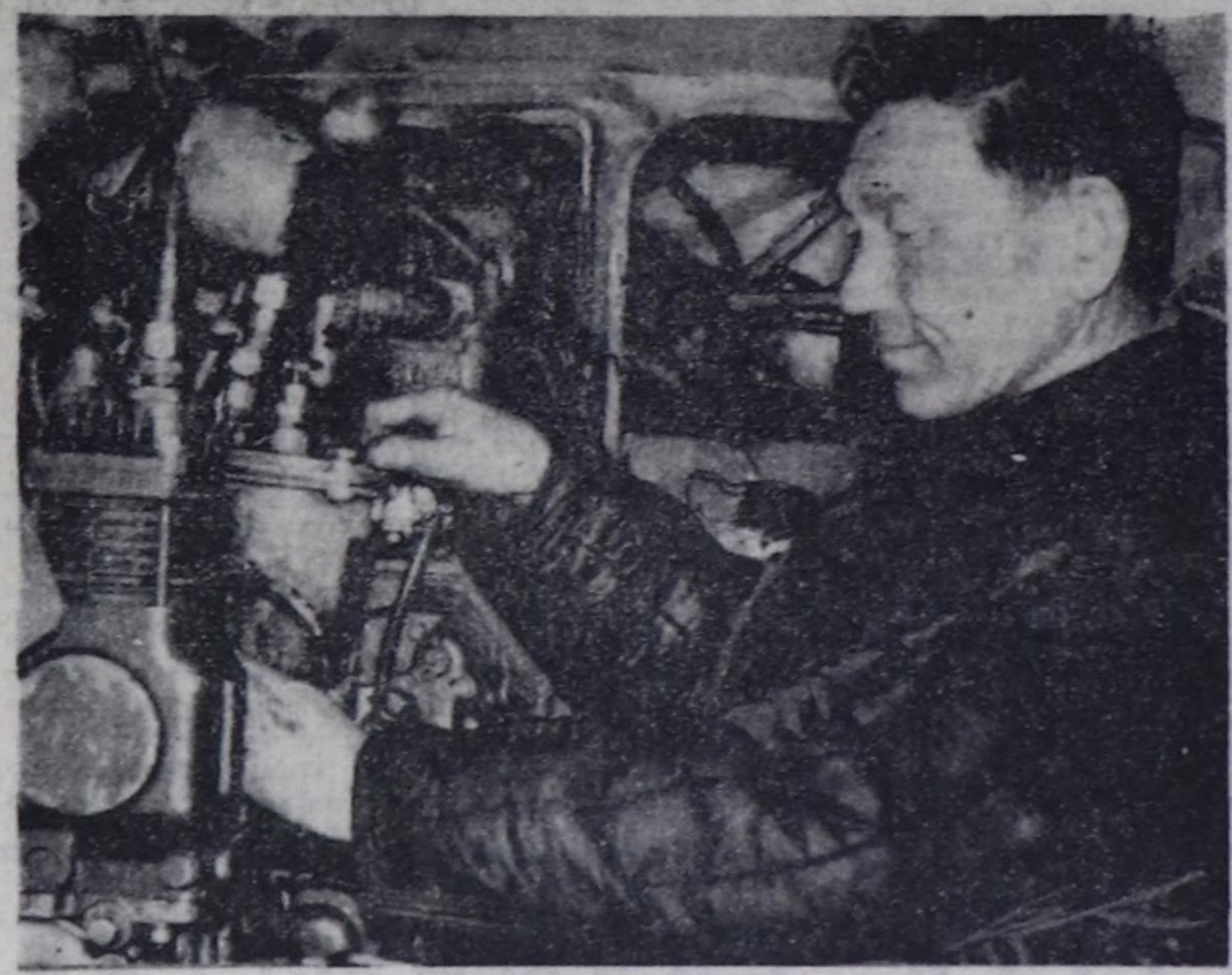

Хоочун ажылчын Хертек Ужар (чурукта) Бии-Хемниң «Өөк» совхозта 30 ажыг чылдарда механизаторлап, техника септелгезинге киржип келген. Ол аныяк чылдарында тракторист-машинист мергежилди чедип алгаш, Өөктүң шөлдеринге бедик дүжүттү өстүржүп, орус, тыва эш-өөрү-биле күш-ажылчы өөрүшкүзүн үлежип чорааның сактып чугаалаар. Бо хүннерде ол «ДТ-75» маркалыг он ажыг тракторларны септежип, ажыглалга кийирген. Эрткен чылдарның дургузунда чээрби ажыг аныяк механизаторларны бодунуң мергежилинге өөреткен. Оон өөреникчилери база ында техника септелгезинге идепкейлиг киржип турарлар. Хертек Ужар-биле кады тараа тапып, дүжүттү өстүрүп келген Чамзырын Кызыл-оол, Георгий Семёнов болгаш оон өске-даа ажыл-ишчилер бо ажыл-агыйда 25 чыл ажыр төлептиг ажылдап турарлар. Оларның бо чазын башкарар техниказы, шык базырып, чер чардырып, тарып кирерinge белен. Хоочун ажылчын Х. Ужарның үлегери-биле ажылдаарга, көргүзүглер бедик, өөрүнчүг-даа болур деп ажылчыннар чугаалажып турар.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ХЫНАМЧАДА ХОРАМЧА ЧОК

Тес-Хем районнуң «Чодураа» совхозу 1722 гектар тарылга шөлдүг. Оон барык муң гектарынга чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннерни, мал чеми культураларын тарып олуртуру бо чылын планнап турар.

Часкы хову ажылдарынга белеткелдиң, ону организастыг чорударының план-графиги часкы хову ажылдарының технологтуг карталарын тургузуп, бот-орулга-чарылгалыг звенолары түс-түс ажылдарга шөлдерге хуваалган. А. Үкейниң механизастаан звенозу 460 гектар черге тараа культураларының ажаалда-өстүрүлгезин, черниң белеткелин болгаш өске-даа бүгү ажылдарын долузу-биле кылыр. 300 гектар черге силос салырынга ажыглаар кукурузаны тарып, өстүргеш, ажаап, 1500 тонна силосту салыр болгаш 1000 тонна сигенни кезип белеткээр. В. Аралдиниң звенозу 653 гектар черге чаңгыс чылдыг сигеннерни тарып, ажаар, оортан 514 тонна сенажты салып, 1100 тонна сигенни белеткээр. К. Биче-оолдуң звенозу 300 гектар шөлде хөй чылдыг сигеннерниң ажаалда, өстүрүлгезин харылаар, 733 тонна сенажты салыр, 600 тонна сигенни белеткээр.

Бот-орулга-чарылгалыг механизастаан звенолар бригада кереэзиниң аргазы-биле ажылдап, ажылдың эчис түңнелдерин барымдаалап санажыр.

Мал чеми культураларын барык шуптузун суггаттыг черлерге өстүрер. Күскү болгаш кышкы булуктаалдырып суггарылганы 300 ажыг гектар черде чоруткан. Оон аңгыда картофельди болгаш овощ культураларын база суггаттыг черлерге өстүрер.

Совхоз бо часкы тарылгага ажыглаар үрезинни долузу-биле белеткеп алган болгаш оон олуртур шынарынга чедир арыглаашкынның, хоранналашкының кылып турар. 1-ги класстың элита үрезинин кызылтастың 50 тоннаны, суланың 30 тоннаны Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязындан садып ап, сөөртүп чедирип экеп алган. Чаңгыс чылдыг сигеннерниң 55 тонна үрезини база белен бар.

Бо чылын 5000 тонна өдектини тарылга шөлдеринге теп, тарадыр план чедир күүсеттинмээн. Ириндилендир чыгган өдектиниң шаа-биле 3500 тонна өдекти шөлдерге төккен. Минералдыг чемишчидилгелерниң ниитизи-биле 153 тоннаны складтарда чедирип, уруп алган. 1 гектарга-ла 300—400 кг чемишчидилгени чаштырар деп санаар болза, совхозта бар чемишчидилгелер чүгле 500 ажыг гектарга четчир.

— Чер ажылынга зона системазын ажыглап кирер талазы-биле хемчеглерни боттандырар дээш бо чылын база чамдык чүүлдерни кылыр бис — деп, совхозтуң кол агроному М. Сарыглар чугаалады:— Тараа культураларының шөлдеринде куруктурулгага дилиндектерни тургузарывыс албан. Хөрзүнү хат алырынга удур чалланчак дилиндектерни аразы 30—32 метр кылдыр тургузар. Хөрзүнну ажылдап кылырының аңдара кагдырбас аргазын бар дериг-херекселдерни долу ажыглап тура боттандырар.

Совхозта бар 27 тракторнуң 24-ү капитал болгаш агар септелгени эрткен. Ынчалзажок хову ажылдары эгелээриниң мурнунда база катап хыналдаңы кылып, оларның үрелиишкинге таваржып, ажылга шаптыг болу бээрин болдурбазының хемчеглерин магадылаары чугула, чүге дээрге, шупту тракторлар амгы үеде совхозтуң өске ажылдарынга хаара туттунган. Хөрзүн ажылдап кылыр, үрезин, чемишчидилге чаштырар янзы-бүрү машиналарның септелгези, совхозтуң кол инженери А. Оюннуң чугаазын ёзугаар алыр болза, холдуунда доозулган. Ынчалзажок бөгүнде тракторга кожупкаш, ховуже үндүрүптер дээр болза, белен андазын-даа, сеялка-даа эвээш. Совхозтуң септелгеге бижыглаан 4 кижи составтыг звенозу чамдык ажылдарны кылган. Ынчалзажок андазыннарга, сеялкаларга бистер, лапкилер дээн чижектиг хөй артык кезектер чедишпес, районнуң Сельхозтехника салбырынга кииргеп чагыглар күүсеттинмейн туруп берген. Ооң-биле кады совхозтуң талазындан андазыннар, культиватор бистерин чидиип, болдунар айы-биле четчелээр, шуут белен кылдыр тургузар ажыл кылдынмайн келген.

Часкы хову ажылдарынга белеткелдиң, техника септелгезиниң байдалын партия хуралынга чоокта чаа чугаалажып көрген болгаш ам-даа кылыр ужурлуг ажылдарны илавылаан. Хову турлааның белеткелинден, механизаторларга, өске-даа ажылдакчыларга ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының хемчеглеринден эгелээш кижи күжүн четчелеп, ажылды ылаптыг хуваап кылырынга чедир ылапк чок ажылды хандырарынга бүгү талалыг хөй чүүлдерни кылыры негеттинип турар.

Часкы хову ажылдарын эң таарымчалыг үезинде, кыска хуусаада бедик агротехниктиг негелделерге дүүштүр чорудар дээш совхозтуң дирекциязы, тускай эртемниглери ам-даа хынамчалыг, тодаргай ажылдаары, күшту мобилизастаары негеттинип турар.

М. СААЯ.

ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВЫСКАН

Совет культуразынга ачы-хавыяалары болгаш хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдааны дээш «РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң А. С. Пушкин аттыг республика библиотеказының килдис эргелекчизи Полина Александровна Гуменге РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1985 чылдың март 28-те Чарлыын ёзугаар тывыскан.

ЧАЙГЫ ШАКЧЕ

Воскресеньеде, март 31-де, Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге чайгы шакче шилчиишкинни кылырын ССРЭ-ниң чаңгыс аай шак болгаш эталоннуг частота талазы-биле Күрүне комиссиязы дыңнадып турар. Чайгы шакче шилчиишкинни март 31-де 2 шак турда, шактың согуну бир шак бурунгаар тырттары-биле боллурар.

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛЗА-ДАА

«Дөң-Терезин» совхоз мурнунда чылдарда часкы хову ажылдарынга белеткелди кошкак чорудуп турган. Оон түңнелинде кодээ ажыл-агыйда бо чугула кампанияны организас чок эгелеп келген. Ооң кол-ла чылдагааны — машина-техниканың септелгезин, үрезин белеткелин саададып, хову турлагларын чогуур хуусаазында кылбайн турганында. Ол чылдарга бодаарга, бо чылын ажыл-агый часкы хову ажылдарынга элээн белеткенген.

Техника септелгезиниң ай санында план-графигин тургускан. Ол графикте автомашиналарны, кодээ ажыл-агый машиналарын, тракторларны, комбайннарны кажан септеп эгелээш, кажан доозарын, кымнарның звенолларының анаа ажылдаарын, ажылдың хуусаазын баш бурунгаар тодараткан. Звенолар аразында социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган, оон түңнелдерин доктааттынган хуусаазында үндүрүп, тиилекчилерге моральдыг база материалдыг деткимчени көргүзүп турган. Бо бүгү ажылдарның түңнелинде сентябрь—март айларда ажыл-агый техника септелгезин график ёзугаар чорудуп келген. Бо хүннерде андазыннар, культиваторлар, сеялкалар септелгези бүрүн доозулган, а тракторлар септелгези адакталган. МТЗ маркалыг сес, ДТ-25 маркалыг бир трактор бүрүн белен. ДТ-75 маркалыг алды тракторнуң үжүн септеп дооскан, а артканнарын удавас доозар. Кывар-чаар материалдар сөөртүр, техниктиг ажаалда кылыр машиналарны база белеткээн. Септелгениң шынары багай эвес.

Ажыл-агый планнаанын ёзугаар 35 тонна кызыл-тастың, 50 тонна суланың үрезинин урган, оон арыглаашкынын дооскан, ам хоранналары арткан. 180 тонна картофель үрезининиң калагалалы эки. Совхозта 40 кижи составтыг сес суггатчы звенону четчелээн, хову ажылдарында бот-орулга-чарылгалыг дөрт звенону тургускан. Санап көөрге, кылдынган ажылдар мындыг-дыр. А чедир кылдынмаан чүүлдер чүл?

Совхозта часкы хову ажылдарының ажылчын планы мынчага чедир тургустунмаан. Улуг агрономнуң хүлээлгезин күүседип турар Б. Ооржак чоокта чаа районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга хову турлагларының белеткелиниң дугайында айтырыгга оглуг-ла харыы берип шыдавaан. Оон алгаш көөрге, совхоз бо ажылче амдаа ханы кирбээни илдеп.

«Дөң-Терезин» совхоз районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкыны-биле бо чылын бодунуң хову шөлдеринге 4000 тонна органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгер керээни чарган. Бо ажылче «Сельхозхимия» ам-даа кирбээн. График ёзугаар бо совхозка чемишчидилге төгери арай элек-даа болза, анаа белеткел ажылдарын амдан эгелеп чорудары чугула. Оон башка ол коллективтиң трактористери, бульдозер, чүък чүдүрер тракторлары чедишпес болгаш, суггат ажылы эгелегиже чедир теп, тарадып четтикпейн баары чайлаш чок.

Ажыл-агыйда 32 механизатор бар. Ийи ээлчег-биле ажылдаарынга олар четчир. Совхоз ону планнап турар. Доозукчу чылдың часкы хову ажылынга үстүнде адааныбыс, ам-даа септеп дооспаан, үш трактор чедишпес болуп турар. Оларның бирээзи Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбырында эрткен чылдың декабрьның баштайгы чартыындан эгелээш мынчага чедир, артык кезектер чедишпезинден турбушаан. Септелгени мындыг темпилиг чорудар чүве болза, хову ажылдарынче органзастыг кирери берге. Районнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң кол инженери С. Монгуштуң чугаазын ёзугаар алырга, совхозта ылангыя дугуйлуг тракторларның артык кезектери чедишпес. Кезектерни тыптыныш, бүгү белеткелди бо хүннерде доозары негеттинип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

ЧУРУКТА: Кызылда даараныга фабриказының мурнакчы даараныкчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Елена Аракчаа бо хүннерде он бирги беш чылдың планныг даалгазын ажыр күүсетпеш, 1986 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

1985 чылдың доозукчу чылының болгаш ниити беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары шалыпчы ажылдап турарлар. Олар март айда 2 муң 600 кубометр ыяштыг материалдарын бүдүрер турган, хуусаа бетинде күүсеткеш, онаалдадан ажыр 132 кубометр ыяштыг материалдарын херглекчилерге берген. Ол ышкаш чеди муң рубльдиң чоннуң херглел бараанарын бүдүрер даалгазын күүсеткен. Ынчангаш коллектив бирги кварталдың онаалдазын ажыр боттандырган. Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруунда коммунистер В. Л. Башкирцев, А. А. Щегонин болгаш өскелер-даа чорун турар.

ЧУРУКТА: ыяш дужуруп, чырлар И. М. Колабысов, В. А. Дмитриев, ыяш сорттаар Т. С. Огнёв, цех начальниги В. И. Миленин.

О. ОХЕМЧИКТИН фотолары.

Коммунист дугайында чугаа

СӨЗҮ БЫЖЫГ

Республиканың хөгжүм-шии театрының делгем залы. Улус долу. 1984 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжылдың тиилекчизи Тыва АССР-ге СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывысырынга турасааткан байырлыг хурал болуп турган.

— Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү кадарчызы Василий Хууракович Доржуга сөс бээр-дир — деп, даргалакчы чарлаан соонда, бажының дүгүн чолдайты таартып алган, хүрен арнынныг, тырың мага-боттуг, Күш-ажылдың Кызыл Туг ордениниң кавалери хөй-ле медальдарлыг, демдектерин херек долдур каданкан кижи индирже чинти аажок үне берген. Залды долгандыр көргеш, чугаазын эгеледи. Баштай районунуң база совхозунуң чедиишкиннерин ол чугаалааш, республика шак ындыг бедик шаңналды алганынга сеткилиниң ханызындан өөрүп турарын илереткеш, эрткен чылын боду канчаар ажылдааның чыылганнарга дыңнаткан.

— Бо 1985 чылда төрүүр чүс өшкүден 100 анайны мендеалыр хүлээлгелиг кижи мен. Бөгүн республиканыска бедик шаңналды тывысып турарынга сөрүк киргеш, ол хүлээлгемни эде көргеш, төрүүр чүс өшкүден-не 105 анайны камгалап алырын хүлээнип тур мен—деп, ол чугаалаан.

Василий Доржунуң чаа хүлээлгези дээрге, ынаа хоорем сөстер эвес, чечеңчидип чугаалаарга, чеди катап хемчээгеш, чаңгыс катап кезер кижиниң быжыг сөстери-дир.

Олаттың Торгалыг кодээ Соведи Бүгү-россия чарыжынга тиилекчилер болуп, Кызыл Туг-биле шаңнатканынга Василий биле Даайнык Доржулар сеткилиниң ханызындан өөрүп, ол чаагай херекке боттарының хөөэш-даа болза, улуг-хуузун киирген-инге сеткили ханган. 1984 чылда олар төрүүр чүс өшкүден-не 125 анайны камгалап ап, бир баштан 1,5 кг дүктүг кыргааш, республика чемпиону болган.

Василий Доржу партия кежигүнүнүң кызыл биледин ап тура, ажыл-ишке кезээде кежээ, амыдыраалга төлептиг болурун дангыраглаан. Ол ийи чыл малчыннап келгеш, хоомай дириттиви, ону-мону чедир кылбаан-дыр сен деп кым-даа чемелевээн. Ээлүт-ла сеткилинден ажылынга бердинген кижилер чоруур. Василий Доржу ындыг. Чамдык улус ийи-бир чыл шымырак ажылдапкаш, оон ымыстелип өшкен от дег, одлаан-на баар. Василий Хууракович доктаамал бедик көргүзүглерлиг. Ынчангаш коммунист В. Доржунуң Күш-ажылдың Кызыл Туг ордени-биле шаңнатканы тавалыга эвес.

Күш-ажылчы чедиишкиннериниң үндезинин чүде болуп турарын айтырдым.

— Малчын кижиниң болуудаан кол хамааржыр чүве бо— деп, В. Х. Доржу харыылады.

Чаңгыс хемниң унунда, ховунуң ол-бо талазында кодааннарда мал-маганның карманыны, ужааны, кажаа-хоразы, сүт-суктады, чеми, одар-белчири демей-даа болза, түңнелдер ийи аңгы болгулаар таарылгалар ам-даа бар.

«Малчын кижиниң болуудаан кол хамааржыр» деп өшкү кадарчызының чугаазында хаңы утка бар. Чамдыктар болза азырадыкчы хөннүг, совхоздан ону-мону кылып бериңер, әккелиңер деп чарбыттынып олургулаарлар.

Кижи ыяк, күзелдиг ажылынга «суга балык-ла» болур. Шынап-ла, Василий биле Даайнык Доржулар ындыг. Ангор өшкүнүң ажыктыын олар аажок мактаар: ол өзүгеи, ийистээри хөй, дүгү тергиин эки шынарлыг болгаш үнелиг. Шакпын Улуг-Хемниң ындыы талазы Хайыракан дааның үстүү дужу Демир-Сут ол ынчаар өшкүге-даа аажок-ла таарчыр, одар-белчири делгем. Ынчангаш Демир-Сутте өшкүден өстүрүп-ле турза деп, Доржуларның байгы бодалы ол.

— Бөгүнде бисте 340 өшкү бар. Кыштаа хүр ажып тур. Мал чеми-даа бар—деп, Василий Хууракович чугаалаар. Өшкүзү төрүп эгелээн.

Кандыг-даа ыяш малчынга берге, сагыш ышкаш чүве чок. Демир-Сугнуң девискээринге хар эрткен чылдың ноябрьдала чаапкан, оон хадааш, хоргүнтеп каапкан. Ол бүгүнү малчын кижи бодавас болза хоржок, өшкүнүң даваннары тастай берип болур.

Коммунист В. Х. Доржу бодунуң хүлээлгезин база амыдыралдың утказын ханы медерел-биле ыяк бодап чоруур. «Совхозум, күрүнем — мензэ, а мен—күрүнеге, совхозумга»— деп, бо-ла чугаалай бээр.

Ол өскелер дег ортумак байым-биле «боралан» чорун болур-ла турган. Коммунист кижи болганда ындыг сеткилге ол таарышпас, ынап-ла мурнуку одуругга чоруур, өскелерге үлегер болур хүлээлгезин кажан-даа утпас. Эки ажылдаары дээрге, эки чурттаар дээни ол. Ынчангаш даандырган ажыл-херекти бедик харысаалга-биле күүседип чоруур.

Коммунист В. Х. Доржунуң хөй-ниити даалгазын база сонуурган мен.

— Партийжи даалгам дээрге, улусчу контролёр кижи мен. Бригадавыстың кежигүннери мал-маганың кайы хире ажаап-хайгаарап турарын хынаар, кодааннарны эргип-кезиир-дир мен — деп, ол харыылады.

Бир талазында, коммунист, ийи талазында, контролёр болганда, оон черле хол салдынар аргазы чок, үргүлчү шудургуген чоруур.

Василий Доржу — Торгалыг кодээ Совединиң депутады. Соңгукчулар-биле ужуражып турда, аңаа Улуг-Хем кежир паром тургузар база малчыннарның кодааннарын электриктер дугайында чагыглар киирген. Кайызы-даа эң чугула айтырыглар. Ону шиитпирлээр дээш коммунист депутат ам айтырыгларны чогуур организацияларның мурнунда тургузуп эгелээн.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайның дужунда хем кежир топтап көөр болза, дагаар бедикте чоогада кыштаг көстүп турар. Узун-Ой-Аксы деп чер ол. Ында «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң өшкү кадарчызы, 1984 чылда республика чемпиону В. Х. Доржу ажылдап, чурттап турар. Ында, эл кыштагда, ам чымыштыг ажыл — өшкү олдаашкынының эгелээн. Василий Хууракович сөзүнге ээ болуп, 1985 чылда алган социалистиг хүлээлгезин күүседир шыдаарынга бүзүрелдиг.

С. ХЕРТЕК.
Улуг-Хем район.

Быжыг сагылга-чурум дээш

КОЛЛЕКТИВКЕ БҮЗҮРЕЛ ТУРДА

Сельхозтехкуркомунуң Туранда район салбыры үргүлчү дең-дески ажылдап, планныг онаалдаларын күүседип келген бүдүрүлгелерниң бирээзи. Мында «ГАЗ-53» болгаш өске-даа маркалыг автомобильдер моторларының болгаш трактор-даа агрегаттарының бүрүн септелгезин колдады кылып турар. Салбырның автобүдүрүлгези янзы-бүрү чүъктерин республикаже киир болгаш республиканың девискээринге дажыглап турар.

Салбырда ажылды организастааны эки. Салбырның машина-трактор мастерскаязы Сельхозтехкуркомунуң машина-трактор мастерскаяларының аразында чарышка 1984 чылдың дөрт кварталдарының түңнели-биле тиилекчи болуп келген.

Күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырынга ажылчын кадрларны четчелээри, оларның ажылдан үнер-кирер чоруун эээжедири, мергежилин бедилери, сагылга-чурумну күштелдирери чугула деп салбырның удуртулгазы санап турар. Ол черле шын. Чаңгыс ааи демниг, бодунуң ажылдаар арга-шинээн эки билир коллективти бедик сорулгаларны күүседиринче мобилизастаары белен болбайн канчаар. Ажылчыннарның ажылдаар байдалдарын экижидеринче, мергежилиң бедидеринче, ёзулуг сырый каттышкан коллектив кылдыр эвилелдээринче Сельхозтехкуркомунуң Туранда район салбырының администрациязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери улуг кичээнгейни салып келген. Ол талазы-биле ажылдың үре-түңнелдиин коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннери бадыткап турар.

Салбырның ажылчыннарының хөй кезии — аныяктар. Олар колдуунда-ла маңаа тускай мергежил чок кээп турар. Ынчалза-даа кымга-даа ажылга хүлээп алырындан обталавайн келген. Оларны өөреникчи кылдыр хүлээп алгаш, тускайлан кичээлдерин чорудуп, дагдыныкчыларга быжыглаар. Чамдык аныяктар бодунуң тодаргай ажылдаксаар ажылы чок болур. Ындыгтарга таарыжыр хире ажылды тып берип, элээн хөй мергежилдерге хары үтда өөредири, кайы-бир ажылче албадавайн, маңаары чугула. Мергежилиң шын шилип алган ажылчын ажылдан үнер-кирер чорукту болдурбас. Чаа ажылдап келген аныяктарже кичээнгей салып, дузалаарга, олар база бүзүрелге төлептиг болурун кызыдар. Аныяктарның бо коллективке ижигип, эки ажылдап турарының чылдагааны ол.

— Ажылчыннарның билиин бедидеринче база улуг кичээнгей салып турар бис. Бистиң инженер-техниктиг ажылдакчыларывыс колдуунда бо черниң чурттуг, коллективке күш-ажылчы намдарын эгелээн, чоорту ортумак болгаш дээди өөредилге черлерин доозуп алганнар болур. Ам безин кежээки школада 18 кижи, янзы-бүрү техникумнарда 12 кижи, институттарда 2 кижи бот-өөредилге-биле өөренип турар. Оларны деткип, өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар бис—деп, салбырның эргелекчизи В. Д. Титов чугаалаан.

Бо чугааны Виктор Дмитриевичиниң бодунуң күш-ажылчы намдары база бадыткап турар. Ол маңаа чолаачы болуп ажылдап эгелээш, баштай салбырның кол инженери, оон эргелекчизи чедир депшээн.

Быжыг сагылга-чурум дээш демиселдиң түңнелдери эки. 1983 чыл-биле деңнээрге, 1984 чылда чылдагаан чокка ажыл шагы үзер чоруктар 18 хуу эвээжээн.

Ажылчыннарның бот-идепкейин көдүрерин бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга социалистиг чарышты, ылаңгыя моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң янзы-бүрү хевирлерин билдилиг ажыглаары улуг идигни бээр. Салбырда ажылчыннар аразында чарыштың түңнелдерин ай санында үндүрүп турар. Администрацияның, профэвилел комитединиң болгаш мурнакчы ажылчыннарның төлээлеринден тургустунган тускай комиссия чарыштың түңнелдерин үндүрер. Тиилекчилерге мактал-шаңналды байырлыг байдалга, бүгү коллективтиң хуралынга тывысыры эки чаңчыл апарган.

Коллективти бедик күш-ажылчы көргүзүглер чедип алырынче мобилизастаарынга мурнакчыларының дуржулгалыг ажылчыннарының үлүү улуг. Машина-трактор станциязының слесарь-моторизи Виктор Незванкин, күш-ажылдың хоочуну, токарь-чонукчу Михаил Рачковский, самосвал чолаачылары Урал-оол Бүрүнгүле болгаш Сергей Баазан, электрик Иван Золотухин оларның ажылынга бердинген чоруу, бедик күш-ажылчы көргүзүглери доктаамал чедип ап турары бүгү коллективти хей-аът киирип турар, кижизидикчи утка-шынарлыг үлегер чижектир.

Аныяк кижиге төрээн адазындан артык дагдыныкчы кайызын турар. Адаларының изин истээн, оларның мергежилин салгап алган аныяк оолдар бо коллективте эвээш эвес. Ындыгларның чижээнге мурнакчы чолаачы Петрас Ионович Грибастың оолдары Владимир биле Николайны, Анатолий Андреевич Васильевтиң оолдары Сергей биле Александрны болгаш өске-даа ажылчын династияларны хамаарыштырып болур.

Ажыл байдалдарын экижидеринге шаптык кадып турар чүүлдер база бар. Салбырның машина-трактор мастерскаязының девискээри кызы, септелге ажылдарын чорударынга таарымча чок. Чаа мастерскаяның төлевилел документациязы ам-даа тургустунмаан, оон тудуун чүгле 1986 чылда эгелээри көрдүнген. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылга шаптыктап турар база бир чүүл: артык кезектерниң чедишпези болур. Сельхозтехкуркомунуң Кызылда баазазынче автозаводтардан артык кезектер чудурулгези бо чылдың эгезинде багай болуп келген. Бо айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарын Сельхозтехкуркомунуң даргазының бирги оралакчызы Владимир Васильевич Коловбатан айтырган мен.

— Артык кезектер ам хөйү-биле кээп эгелээн. Туранда салбырже херек артык кезектерни база чорудуп турар бис — деп, харыызын ол берген.

Квартал төнүп турда артык кезектер-биле хандырарга, ажылга кайы хире шаптыктыг, бергезин чугаалааш канчаар. Ынчалза-даа шыдамыг коллектив бергелерни ажып эртип, планны албан күүседип турар.

Шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Чамдык мергежилдерниң ажылчыннары ам-даа чедишпес. Камналга айтырыының талазы-биле ам-даа кылып болгу дег чүүлдер бар. Кижи бүрүзүнге камналганың хуудаа карточказын кылыры, аңаа камналганың хуудаа саның ай санында салып, алдынган социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хынаары көрдүнген. Бо эки эгелээшкин ам-даа херек кырында боттанмайн турар.

Эң кол чүве—бодунуң сорулгаларын эки билир, демниг коллектив мында тургустунган. Ынчангаш ол он бирги беш чылдың төлептии-биле доозар дээрзинге бүзүрел улуг.

Н. КУУЛАР.

МЕРГЕЖИЛДИ БЕДИТКЕШ

Бо бүдүрүлгеге 7 чыл чедир ажылдай бердим. Салбырның удуртулгазы ажылчыннарның ажылдаар байдалын экижидеринче, мергежилин бедидеринче үргүлчү кичээнгей салып келгенин демдеглевес аргам чок. Эрткен чылын чаа кызыл-булуңну, арыглааның, чунар черни туткан.

Септекчилер болгаш чолаачылар-биле мергежил бедидериниң кичээлдерин организастааны эки. Оон эш-өөрүвүстүң мурнакчы дуржулгазын, септелгеде кандыг чаа технология барын билип ап, херек кырында ажыглап турар бис. Билиин бедидер дээн кижиге бүрүн деткимчени көргүзүп турар.

Бисте дагдыныкчылар эвээш эвес. Дуржулгалыг ажылчыннар бо херекти чугулалай көрүп, чаа келген ажылчыннарга ажылды канчаар кылырын көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, аныяк ажылчынның күш-ажылга хамаарылгазы кандыг болур ужурлуун көргүзүп, сагылга-чурумну сагып, коллективтиң хөй-ниити амыдыралынга киржип турарын чедип алырын кызыдып турарлар.

Мен база ажылымга элээн мергежип, аныяктарны өөредип турар апардым. Чүгле эрткен чылын 11 аныяктарга сүмелер берип, ажылга чаңчыгарынга дузалаштым. Эрткен чылын мени «Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан. Ынчангаш аныяктар кижизидилгезинче улам кичээнгейлиг болуп, бо талазы-биле ам-даа эки ажылдаар сорулгалыг мен.

Кол кылып турар ажылым: автомобильдер моторларының септелгези. Хөй нуруузунда «ГАЗ-53»-териниң моторларының, ол ышкаш «ГАЗ-51», «ГАЗ-52», «ЗИЛ-130»-нериниң моторларын база септеп, оларга «чуртталганы» берип турар бис. Айда 6 мотор септээр планымны 8—10 чедирип тер-дир мен. Мотор септээр участоктаэш-өөрүмнүң көргүзүглери база эки, оон-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап болурунуң бүгү аргалары бисте бар. Ынчалза-даа сөөлгү 2 айда планныг онаалдаларны улуг күжениишкин-биле, деңгүп күүседип келдивис. Оон чылдагааны бистен хамаарышпас — артык кезектерниң чедишпези болур. Артык кезектер чок болгаш септеттинмейн турар машиналар эндерик. Ынчангаш «Сельхозтехкуркомунуң» талазындан ол талазы-биле хандырылганы экижидери эргежок чугула.

Бистиң машина-трактор мастерскаязының шөлү кызыы. Туткан олчаан черле алгыттаан, а кылыр ажылывыстың хемчээли чылдан чылче өзүп орар. Чаа делгем мастерскаяның тудары дүргедээри ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажыл байдалдарын экижидер ужурлуг. Амгы мастерскаавыс негелделерге дүүшпейн турар.

Ажылчынга сөс

Хөй-ниити ажылынга киржири база албан күүседир хүлээлгем кылдыр көрүп чоруур мен. Профэвилел комитедиңде күш-ажылдың оэл-ондак чок чоруунуң талазы-биле комиссияның даргазы кылдыр соңгуттум. Айның эге хүннеринде комиссияның кежигүннери чыылгаш, [illegible] кылып, бүдүрүлге [illegible] эргий кезип, оон агаарының хоралыг бүдүмелдер-биле холушканын, чырыктың четчир-чедишпезин, ажылдаар черлерниң хүрүм ёзутаар дериттингенин, арыгсилиин хынап турар бис. Кайда четпес чүүлдер барын тодараткаш, акт тургузуп, четпестерни эдер хуусааны айтып турар бис. Чырыткыны эде кылырын үр үе иштинде негеп турган кылдыртывыс. Эмнер шыгжаан аптечкалар чок турганын рейд үезинде илереткеш, ол дугайында акт тургустувус. Ам олар бар.

Машина-трактор мастерскаязының улусчу контроль бөлүүнге база киржип турар мен. Моторларның септелгезиниң шынарын үргүлчү хынап, ажылчын кижиниң аддар-адын бодавас, бакка-сокка борастаар улусту сойгалап турар бис.

Социалистиг чарыштың түңнелин үргүлчү үндүрүп, тиилекчилерни мактап-шаңнап турары эки. Ынчалза-даа мында бир четпес чүүл бар. Социалистиг хүлээлгелерни хүлээп ап тура, камналга талазы-биле тускай хүлээлгелерни кижи бүрүзү ап турар, а оон күүселдезин түңневес-тир. Ону моон соңгаар эде көөрү чугула деп бодаар мен.

Ажылывыста чамдык четпестер, ажыглаттынмайн турар курлавырлар ам-даа бар. Бир эвес кижи бүрүзү бодунуң хүлээлген херээн ак сеткилдиг, тура-соруктуг кылыр болза бүдүрүлге пландары боттаныр, келир өйже базымывыс улам херии болур. Ынчангаштың бодум шудургу, мөгаг-шылаг чок ажылдаарымны хүлээнип, улус ажыл-агыйының кайы-даа адырларында ажылдап турар эш-өөрүмнү база олче кыйгырдым. Чүгле күш-ажыл амыдыралды каастаар, аас-кежиин болдарадыр болгай.

В. НЕЗВАНКИН,
«Сельхозтехкуркомнуң» Туранда салбырының моторизи.

Тараажыга сүме

ДҮЖҮТТҮҢ САЛЫМЫ—ТАРААЖЫНЫҢ ХОЛУНДА

Республиканың чер ажылдыгларының чымыштыг, ызыг-ыйыг чок үези келген. Часкы хову ажылдарын бедик агротехниктиг деңнелге, эки шынарлыг болгаш кыска хуусаада эрттирериндин келир дүжүттүң салымы улуг хамаарылгалыг. Эрткен чылдың түңнелдери-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга республиканың чаалап алганы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу механизаторларының күжениишкиниң ажылдаарын хүлээдип турар.

Бистиң республикага багай эвес дүжүттү ажаап ап болуруң мурнакчы ажыл-агыйларның арга-дуржулгазы көргүзүп турар. Ону чүгле хөрзүн болбаазырадылгазынга болгаш кодээ ажыл-агый культураларын ажаап өстүреринге агротехниктиг негелделерниң чайгылыш чок күүселдези-биле чедип ап болур. Эрткен чылын чер ажылдыгларының республиканың чөвүлел хуралынга бо талазы-биле тодаргай чугаа болган. Оон негелделерин күүседип шыдаан ажыл-агыйларның тараажылары бүгү кодээ ажыл-агый культураларының мурнуку чылдарга деңнээрге, дээре дүжүүн ажаап алган. Ылаңгыя «Көк-Тей», «Тандылга», «Кызыл тараачын», «Өөк», Жданов аттыг болгаш Карл Маркс аттыг совхозтарның ажыл-ишчилериниң бедик дүжүт дээш күжениишкинниг, карак-кызыл ижин демдеглээри чугула.

Амгы үеде ажыл-агыйларның тускай эртемниглериниге түс чериниң агаар-бойдузунуң байдалдарын өөренип көрүп, хова системазының негелделеринге таарыштыр чаагай дүжүт өстүрүп аары-биле бүгү-ле болгу дег чүүлдерин кылып болур аргаларны берген.

Часкы хову ажылдары эгелээн турар. Ынчангаш маңаа чериниң дүжүткүр чоруун бедидер, хөрзүн үрелиишкиннерин болдурбас, бок үнүштерни демиселдиң чедиишкинниг болдурар болгаш хөрзүн болбаазырадыр база тарылга агрегаттарының ажыглалын экижидер талазы-биле чамдык бодалдарымны илередикседим.

Бир-ле дугаарында, ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери часкы хову ажылдарын чорударының ажылчын пландарын кончуг хынамчалыг тургузар ужурлуг. Пландарны баш удур бригадирлер, фермалар болгаш салбырлар эргелекчилери-биле бодамчалыг көргеш, механизаторларның ниити хуралынга чугаалажып, бадылаар. Пландарга хөрзүн болбаазырадылыр база тарылга агрегаттарының ховуже үнер үелери, маршруттары, тарылга ажылдарының ээлир бүрүзү дээш харысалгалыг кижилер айыттынган турар.

Бедик дүжүттү өстүрүп алырынга ийи шынарлыг үрезиннер улуг ужур-дузалыг. Үрезин баш бүрүнгаар белеткеттинген, бирги, ийиги класстарының стандарттарынга чедиртинген турар ужурлуг. Сөөлгү каш чылдарда үрезинни хорав химикаттар-биле болбаазырадылгазын шынар чок чорудуп турганындан республиканың хову-шөлдеринде үнүш аарыгларының бо-лу тыптып кээп турар апарганы-биле холбаштыр үрезин хоранааашкынының баш бүрүнгаар чорударынче улуг кичээнгей салыры чугула. Үрезинниң шыгы 14-15 хуу ашпайн турар болза, баш удур хоранналашкын 1,5-2 ай бүрүнгаар чорудуп болур. Шыгы улуг үрезинниң тарылганың мурнунда үш хонук таа эрте хораннап болбас.

Кандыг-даа часкы хову ажылдары шык базырыышкынындан эгелээр. Хөрзүннүң курганышкынын камналгалыг бөдүрлүүшкүннерден болур аар механиктиг составтыг хөрзүнге шык базырыышкынның «БИГ-3» деп ниелечек илиирлер-биле хову-шөлдерже үнүп болур үе келирге-ле дораан чорудар. Ол үеде чаңгыс-даа хонук хүннү амаа, ажыл чок эрттирери дээрге-ле, бир гектар черден-не 40 тонна суг чидирер дээни ол. Ону болдурбазы-биле хөрзүнүң алакы каъттарындан чер кырынче шык дамчып үнер үттерин үрээри чугула. «БИГ-3» деп илиир болгаш «ЛДГ-10» деп лушильниктер-биле ону чедиишкинниг чорудуп болур. А чины, элезин холумактыг болгаш элезинниг хөрзүннүг черлерге кеңнүс өске аргаларны ажыглаар апаар. Ындыг черлерге шык бусталышкыны каппаарлар чок болганындан, хөрзүннүң үстүү каъттарында агаар, салгын шимчээшкининиң айыы-биле кедурлуп, бусталып үнер. Ынчангаш аңаа кандыг-даа механиктиг болбаазырадылгазы шыктың бусталышкынын хүргеледир. Ындыг болганда элезин холумактыг, элезин хөрзүннүг черлерге шык базырышкынның чорутказ хереэ чок дээрзин дуржулга көргүскен. Элезинниг хөрзүннүг черниң када берген кырында каъды шык оруун айт чыдыр алган халып ышкаш болур. Ону үрээр болза бусталышкын улам улгадыр.

Үстүнде айыттынган чүүлдерни аваа-ла бир хөй чүве деп көрбейн, хөрзүн болбаазырадылгазын кончуг хынамчалыг чорударын кажан-даа утпаза чогуур. Шык базырыышкынның дыка дүрген, 2-3 хонукта-ла доозуптар болза эки. Ол үени сагывас болза дыка хөй шык аңаа-ла бусталып үнүп, техника ажыглалынга артык чарыгдалдарлыг боор, эвээш эвес кывар-чаар чүүлдер чарыгдаттынар.

Бистиң республика база бир чугула агротехниктиг арганы — кар доктаадылгазын эвээш ажыглап турар. Хар доктаадылгазын ийи арга-биле чорудуп болур: харны таптаалдыр бастырары болгаш харны чалдаандыр бөлери. Таптай бастырып каан харны хат албас, оон ыңаай база бир дески. Чалдап каан харның эрээн суу база черже эки синер, чүге дээрге эрээн харның суу чалдар аразынга чыглыр, өскээр агары эвээш.

Хөрзүннүң часкы белеткелинге, аңаа онзагай доктаан көрээни. Маңаа дараазында чүүлдерни кичээнгейлиг өөренип хөөр апаар. Аргалыг-ла болза, хөрзүн белеткелин мурнуку чылда доозулган турар болза эки. Чүгле чериниң чайгы, күскү ынаарылгазының онаалдаларын күүсеттинмээнде, ону чазын чорудар апаар. Часкы хөрзүн болбаазырадылгазынга хөрзүн үрелиишкини болдурбас «КПШ-5», «КПШ-9» болгаш «КПЭ-3, 8» деп культиваторларны ажыглаары ажыктыг. Бир эвес хөрзүн болбаазырадылгазын кодээ ажыл-агый культураларының тарылгазы-биле кады чорудар болза, оон даа эки.

Ынчангаш ажыл-агыйларның агрономнары тарылга шөлүн белеткээриниң эзүчээн хөрзүннүң байдалын болгаш кандыг-бир культураны тарыыр үезин өөренип көрүп, доктаадыр ужурлуг. Аргалыг-ла болза хөрзүнге хөй шык арттырып аарын кызыдар. Хакас автономнуг областа, Красноярск крайның чамдык районнарында, Чита областа болгаш чурттуң өске-даа девискээрлеринде хөрзүннүң часкы белеткелин кодээ ажыл-агый культураларының тарылгазы-биле кады чорудуп, багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар.

Маңаа чаштырылганы эгелээр үениң болгаш үрезин чажарының хемчээлиниң дугайын база чугаалаваа артык эвес боор. Районнуң, совхозтуң, чаштырар ужурлуг шөлдүң хөрзүнү, агаар-бойдус байдалдарынга хамаарыштыр тарылга эгелээр үе аңгы-аңгы болур дээрзи чугаажок. Ынчалза-даа Тываның болгаш Хакас автономнуг областың, Красноярск крайның, Омск, Целиноград, Иркутск, Чита областарының дуржулга шөлдериниң медээлеринден тараа чаштырылгазын орай, майның ийиги он хонуунда чорудар болза чогумчалыг деп түңнелди үндүрүп болур. Ол үеге чедир хөрзүннүң тарылга мурнунуң белеткелин долу болгаш эки шынарлыг чорудуп ап болур, үнүп келген бок үнүштерниң өзүмнерин чаштырылга эгелээриниң мурнунда үзүткеп каап болур.

Орай чаштырган үрезинниң өзүп үнериниң кол үези чайгы чаъстарга таваржыр болгаш оон дүжүүдү эрте тараан үрезиниңден бедик болурун дуржулга көргүскен. Эрте чаштырган үрезин бистиң республиканың агаар-бойдузунда хова эвес кандаашкыннарга база таваржып боор. Эрте чаштырылга үезинде чаа-ла өзүп үнүп орган тараа өзүмнери бок үнүштер өзүмнери-биле кады үнүп, шык, чемишкиндиге, чырык дээш демиселге колдуунда-ла аштырып аар. Частың соок үезинде чаштырган үрезин соок хөрзүнге үнүп чадап чыдып ирип каар, аарыгларга таваржыр чоруу хөй болурундан дүжүт база эвээш болур. Ынчангаш агроном кижи тарылга эгелээр үени доктаадырынга ажык хынамчалыг болур ужурлуг.

Бедик дүжүттү өстүрүп алырынга үрезин чажарының хемчээли база улуг ужур-дузалыг. Бичии дүжүткүр хову болгаш кургаг хову зоналарынга үрезин чажарының хемчээли бир гектарга 3,0-3,5 млн үрезинден (гектарга 120-140 кг) ашпас ужурлуг. Чамдык агрономнар чаштырылганың хемчээлин гектарга 160-180 кг чедирерин кызыдар. Ынчангаан херээ чок. Чаштырылга хемчээлин көвүдедирге, өзүмнер аразы сырый болур болгаш оон соонда шык болгаш чемгериг бүдүмелдериниң чедишпезинден чүгле ыңшымырак өзүмнер өзүп үнүп каар, артканнары кадып каар азы чемижи эвээш мажаттарлыг тараа үнер. Дуржулга-шөлделелериниң түңнелдери бир гектарга чаштырылга хемчээли 120-130 килограмм-даа турда, бедик дүжүттү өстүрүп ап болурун көргүзүп турар.

Дүжүттүң салымы тарыттынган шөлдерни ажаап, карактаарындан база улуг хамаарылгалыг дээрзин кажан-даа утпаза чогуур. Өскээр чугаалаарга, дүжүттүң салымы — тараажының холунда.

Г. ЛАРИОНОВ,
Тыва АССР-ниң Кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы.

ДЫҢНАНГЫР, САГЫШ ЧОВАНГЫР БОЛУР

Совет хамааты кижи бүрүзү ажылда бар четпестерни шугумчулеп, күрүне органнарынга база хөй-ниити органнызацияларынга бодунуң санал-оналын киирип, айтырыгларны тургузар эргелиг. Ол эргени ССРЭ Конституциязында хоойлужудуп бижээн, ол дээрге социалистиг демократияның чайгылыш чок сайзыралының тодаргай херечизи, ниитилелдиң бүгү-ле ажыл-херээн башкарарынга ажылчы массаларны калбаа-биле киириштирериниң эргежок чугула негелдези болуп турар.

Чагаа-бижик бүрүзү ээлиг, ынчангаш оларга аажок оваарымчалыг болур, оларны ынак бүрүткеп даңзылаар болгаш хынамчалыг чугааладжып көөр, ол талазы-биле өй-шаанда шиитпирлерни хүлээп алгаш, ооң күүселдезин хынаар, ону шиитпирлээрнге ажылчы чоннарның төлээлери боттарын киириштирер дээрзин В. И. Ленин өөредип, чагаа-бижиктерге сагыш салбас, хомудалдарны өй-шаанда шиитпирлевес кижилерге шыгыы хемчег хүлээдирип, харын оларны узамдыктырып чылзырларны хемчег алырын негеп чораан.

«Ажылчы чоннарның чагаалары база санал-оналдары-биле ажылды партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин дүүштүр улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы кээп турар ночтаны доктаамал болгаш комплекстиг өөрениp көөрүнүң эргежок чугулазын, үүрмек болгаш перспективтиг-даа сорулгаларны шиитпирлээрде аңаа үндезилээш, чогуур анализти кылырын, ажылчы чоннарның саналдап киирип турары үнелиг бүгүле чүүлдерни ажыглаары эргежок чугула дээрзин тодаргай айыткан.

1984 чылда республиканың Дээди Совединиң Президиумунга база улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга аас база бижимел-биле 20 муң ажыг хамаатылар янзы-бүрү дилеглерни киирген, оларның 73,3 хуузунга чогумчалыг харыны берген. 1983 чылдаазы-биле деңнээрге чагаа-бижиктерниң кирери эвээжээн. Ол чүл дээрге, чоннуң амыдырал-чуртталгазынга хамаарышкан айтырыгларны бистиң Советтеривистиң чер-черде чогумчалыг шиитпирлеп турарының херечизи-дир.

Чоннуң чагаа-бижиктери, бистер кандыг айтырыгны чедир шиитпирлеп шыдавайн турарывысты тода көргүзүп турар. Советтерниң күүскомнарынга 1984 чылда кирген чагаа-бижиктерниң 30 хуузу чуртталга-коммунал ажыл-агыйынга база чурттаар бажыннар бээрин дилээн билдириишкиннер болган.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Н. М. Кистеев Шагаан-Арыгдан мындыг чагааны чоруткан: «Коммунал квартирада чурттап турр мен, ол бажыңны бузар ужурлуг. Мээң өг-бүлемге чаагайжыттынган квартира бээр дугайында хоорай Совединиң база район Совединиң күүскомнарынга каш удаа дилег киирип келдим. Чаа Шагаа-Арыг хоорайда бажың чаңының участоктуг, чанында дузалал тудуттарлыг чаа бажыңны бээрин ам үш чыл улаштыр аазап келди. Ынчалза-даа аазаашкындан аңгыда мынчага чедир чүү-даа бүтпээн». Шак мындыг утказыг билдириишкиннерни Ада-чурттуң дайынының киржикчилери Кызылдан А. Б. Байкалов, А. Т. Драгунцев, Баян-Колдан П. А. Биче-кыс болгаш өскелер-даа киргилээн. Өлүмнүг дайзын-биле сегиржип алышкыннарга амы-тынын харам чокка берип келген хоочун солдаттарның амыдырал-чуртталга байдалынче дыка хөй күүскомнар чогуур кичээнгейни салбайн баргылаарының тодаргай барымдаалары болур.

Бажың бээрниң хуваалда чурумун үрей бээрниң дугайында хомудалдар күүскомнарга бо-ла келгилээр. Эң ылангыя бо талазы-биле Тожу, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарда шак мындыг таварылгалар бар. Бо чүл дээрге, үстүнде адааны-вые районнарда Совет органнар бо ажылды холга чедир албаанының херечизи-дир.

Коммунал ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле эрткен чылын 1640 бижик чогуур органнарга кирген. «Каш чыл дургузунда сүржүп турган, арай боорда тургустурун алган суг алыр колонкавысты сентелге үезинде сандан үндүрүп кагдылар, а аңаа ажылдап турган сантехниктер ук колонканын чогумчалыг ажылын катап кылып бээриниден шуут ойталаан. Бо айтырыг талазы-биле хоорай Совединиң күүскомунга база хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агый будуурулге эргелелинге каш удаа тургузуп келдивис. Аазаашкындан аңгыда чүү-даа бүтпээн. Ам ийи ай дургузунда 200 метр ажыг ырак черден суглап келдивис» дэп, Кызыл хоорайның Кызыл партизан кудумчузунда № 16 бажыңның чурттакчылары бижип турар. Ол ышкаш Дачная биле Дружба кудумчуларының белдиринде турун турар бажыңнарның чурттакчылары бок төгер контейнерни оларга салып бээриниң дугайында айтырыгны хоорай Совединиң күүскомунга каш удаа тургузуп келирге, дузалавзан. «Дружба кудумчузунуң № 55 бажыңының чоогунга бокту чурттакчылар кайы хамаан чок төгер тиргении илередип турар. Оон-биле кады социал хандырылга органнарының четпес ажылының дугайында хөй-ле хомудалдарны киргилээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи М. А. Ремнев Улуг-Хем райкүүскомнун социал хандырылга килдизинге барып, кырган назын интернат-бажыңга тургузар дугайында каш удаа дилеп келген. Социал хандырылга килдизиниң ажылдакчылары дайын киржикчизиниң дилээн

Советтер амыдыралы

чорукту болдурбазы-биле «Каа-Хем» разрезиниң удуртукчуларынга айтывышкынны берген» дей, күүском харылаан. Шак мындыг бижик чорудуп турбайн, аңаа, ол бажыңның чанынга бок төгер контейнер салып каар турган. Аңаа акша-хөреңги-даа үнмес, а контейнерлер хоорайның чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелинде бар. Ук бажыңның чурттакчылары хоорайывыс, бажыңнар чаңы арыг-силиг турзун дээш шак мынчалдыр дуурреп, айтырыгны көдүрүп турганы ол.

Чоннуң социал хандырылга айтырыы эң чугула черни ээлеп турары билдингир. Бо талазы-биле эрткен 1984 чылда бистиң республиканың чер-чер Советтеринге 1480 чагаа-бижикти кирген. Чамдык чагааларда дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының база дайынга амы-тынын бергеннериниң өг-бүлелериниң дугайында сагыш салышкыны дээш өөрүп четтиргенин илередип турар. Оон-биле кады социал хандырылга органнарының четпес ажылының дугайында хөй-ле хомудалдарны киргилээн. янзы-бүрү чылдагааннардан хандырып бербээн.

Социал хандырылга айтырыгларының талазы-биле хөй-ле чагаа-бижиктер Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Өвүр, Кызыл районнар база Чадаана хоорай Совединиң күүскомнарынга эрткен чылын киргилээн. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарынга чиңгелделерни, шелерге күрүне пособиезин тывысырының айтырыгларының талазы-биле тайылбыр ажылы бисте аажок кошкак дээрзин дорту-биле айтыр херек. Ол ышкаш күүскомнарның хуралдарынга ол айтырыглар талазы-биле чогуур удуртукчуларның илеткелдерин дыңнап чугаалашпайн турар.

1984 чылда садыг болгаш хөй-ниити чемненилгезиниң талазы-биле хомудалдар элээн эвээжээн. Ооң-биле кады чоннуң садыг хандырылгазының четпестериниң дугайында, эң ылаңгыя хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары-биле хандырылга кошкак дугайында Кызылдан, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем база Өвүр районнардан киргилээн. Чамдык таварылгада эргежок чугула бараанн-барга немей кымның-даа албазы бараанннарны албадап садып турар фактылар барын садып алыкчылар хомудап бижигилээн. Кидис идиктер, бродинлер, уруглар хевн магазиннерде эвээш дугайында чамдык районнардан хомудалдар келгилээн.

Бистиң чедир ажыглавайн турар чүүлдерививстиң дугайында боттарының саналоналдарын чурттакчылар база Совет органнарга киирип турар. Чижээлээрге, Кызылдан күш-ажылдың хоочуну П. С. Лалетина хоорайның магазиннеринге «Аржаан» деп минералдыг сугну кезек када саткаш, ооң соксаан кааныныш дугайын бижээн. Ук чагааны Тыва АССР-ниң Аъш-чем министерствозунче чорударга, ол аржаанны 1984 чылдың июньдан эгелеп Кызылдың пиво заводу массалыы-биле магазиннерге киирер деп харылаан. Ынчалза-даа барын чедип алыры аажок белең, ажыктыг ол аржаанны садар дугайында аавашкыы боттанмаан. Ол аржаанны хөйү-биле садыглаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиялары Садыг министерствозунга база сүмелээн турган.

Бистиң республикада пассажир аргыштырылгазынга автотранспорт эң кол черни ээлеп турар. Мында эки чүүлдер бар. Ынчалза-даа четпестер дугайында хөй-ле хомудалдар районнардан, Кызыл хоорайдан уламчылап кээп турар. Бо талазы-биле эрткен чылын чер-чер Советтеринге 646 чагаа-бижик кирген. Бисте чаа-чаа маршруттар ажыттынгылаан. Оон ангыда чаа пассажирлерге аажок таарымчалыг автобустар-даа келгилээн. Ынчалза-даа автобустарның үнер шагын барымдаалавас, чамдык чолаачылар пассажирлерден төлевир алгаш билет бербес, ол ышкаш автовокзалда байдал багай дугайында хомудалдар уламчылавышаан. Пассажир аргыштырылгазынга хамаарыштыр депутаттарның негелдези Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга тургустунганы таварылга эвес. Ол талазы-биле сессияның доктаалын «Тывааавтотранс» каттыжыышкынны ам-даа чедир күүседип шыдавайн турары хыналдадан илерээн.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы амгы үеде кол черни ээлеп турар. Бо айтырыгны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң база районнар Советтериниң сессияларынга чугаалашканы таварылга эвес. Амыдырал хандырылга адырларының ажылдакчылары «Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга!» деп өндүр чаагай сорулганы боттандырып турар. Ынчангаш оларның харысалгазы аажок улуг. Мында эки чүүлдер бар, ынчалза-даа эрткен 1984 чылда амыдырал хандырылга айтырыгларының талазы-биле чер-чер Советтериниң күүскомнарынга чурттакчы чондан 586 хомудал кирген. Чагыгларны шыпар чок кылыр, уязлыр, харын чамдыкта чидирер-даа таварылгалар барын мыда айыткан.

Чоннуң чагаа-бижиктеринде айыткан четпестерни чайладыр талазы-биле бисте ажылдар чорун турар. Ынчалза-даа ол ам-даа эчизинге четпээн. Күүскомнарга, албан черлеринге, организацияларга, бүдүрүлгелер удуртукчуларынга кээп турар хомудалдарны чедир анализтевейн, оларның үнүп кээп турар чылдагаанын илереп турар бис. Ооң түңнелинде кирген чагаа-бижиктерни анализтеп көөрге, бир эвес чер-черде чогуур удуртукчулар чоннуң дилеглеринге дыңнангыр турган болза ону ол-ла черинге шиитпирлептер аргалар турганын айтыр херек.

Совалгу үеде бисте ажык чагаалар хүнү аажок ажыктыг ажылдын бирээзи апарган. Ындыг ужуражылгаларга чон болза, кайы-бир айтырыг талазы-биле боттары организацияларның удуртукчуларынга айтырыгларны тургузуп, орта чогуур харыыны ап турар. Ол ышкаш ажылдың ындыг практиказы четпестерни дарый чайладырынга аажок улуг дузалыг болуп келген.

Чоннуң чагаа-бижиктери дээрге, чон-биле харылзааның бир хевири, күрүнени эргелеп башкарарынга оларның киржилгезиниң херечизи болур ужурлуг. Ынчангаш бо ажылче эң кол кичээнгейни салыры—чер-чер Советтериниң эң хүндүлүг сорулгазы.

С. КУУЛАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чоннуң хууда айтырыглаа талазы-биле хүлээп алыр чериниң эргелекчизи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ — КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

БЕРЛИН. Магдебургтуң Э. Тельман аттыг аар машина тудуушкунунуң комбинадының марказын хаккан прокат станнары, цемент үлетпүрүнүң технологтуг шугумнары, хөй хемчээлдиг чүък краннары болгаш өске-даа продукциязы ЭДЧ кежигүнү чурттарда эки билдингир. Ооң үштүң бирнидеп хөй кезиин Совет Эвилелинче чорудуп турар.

Беш чылдың доозукчу, амгы чылында комбинаттың коллективи комбинаттың үш хүн кылып үндүрер чүүлдеринге деп хемчээлдиг продукцияны пландан ажыр бүдүрүп үндүрер сорулганы салган.

Совет Эвилелинде дөмей бүдүрүлгелер болгаш эртемнинчилел институттары-биле үре-түңнелдиг харылзааларны комбинатта бедик-биле үнелеп турар. Оларның-биле кады ажыл чок болур болза, бүдүрүлге черниң амгы түңнелдерни кажан-даа чедип ап шыдавазын комбинаттың чиңгине директору М. Хассе чугаалап турар.

Магдебургтуң комбинадының коллективи ГСЧП-ниң ам болур XI съездизинге тәлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

БРАТИСЛАВА. Словакияның шөлдеринде часкы тарылга эгелээн. Ол ажылче бир-ле дугаарында Барыын-словак областың тараажылары кирипкен. Бо чылын Словакияга тарыыр барык 900 муң гектар шөлдүң он-он гектарында чаштырылганы чоруткан. Бо чылын таарымча чок агаар-бойдус тараажыларга эвээш эвес немелде ажылды онаштырган. Дошкун соок кыш ажылдың эгелээрин барык ийи неделя саадаткан. Ооң ужурундан тараажылар ам каангыс хүнну доллур ажыглап турзарлар.

Словакияның кодээзиниң ажыл-ишчилериниң мурнунда бо чылын харысалгалыг сорулгалар салдынган. План ёзугаар 3,85 млн. тонна тарааны ажаан алыр, үнүш ажыл-агыйының ниити продукциязын бүдүрерин рекордчу 1984 чылдынга деңнээрге, 2 хуу ажыг көвүдедир ужурлуг. Ооң ужурундан республиканың ажыл-агыйлары бүгү машина-трактор паркын баш удур белеткээн. 220 муң гектар ажыг шөлдүн суггарылга системазын септээн, үрезин фондузун чедиишкин хандырган.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ СОРУЛГА

ПХЕНЬЯН. Улусчу Корея ниң далайжы ажыл-ишчилериниң мурнунда балыкты болгаш далай продуктуларын тывары 5 млн. тонна чедирер харысалгалыг сорулга салдынган. Бөгүн оларның ону чедиишкиниг шиитпирлээринге күчүлүг балыкчы флот, доктаамал бызыгып турар материал-техниктиг база дузалап турар.

Улус ажыл-агыйының бо адырынга улуг хемчээлдиг ажылдарны кылып чорутканының ачызында чүгле сөөлгү он чылда улуг күштүг тускай судноларның саны үш чартык катап көвүдээн, ортумак болгаш бичии-даа судноларның саны немешкен. Айыттынган пландарны боттандырып чорударының үезинде балык ажыл-агыйының баазаларын тур узарының талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Чижээ, чөөн болгаш барыын эзэм каш портторны чааргыт болгаш калбарткан, судноларның чүъктерин дүжүрер талазы-биле ажылдарны механизастаан болгаш болбаазырадгайжыткан.

Балыкты болгаш далай продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедир талазы-биле сорулгаларны комплекстиг шиитпирлээри балык болбаазырадыр алырда база боттанып турар. Ооң ачызында бо хүннерде республиканың балыкчы порттарында болгаш хөй-хөй хоорайларында соодукчуларны, балык продукциязын болбаазырадыр комбинаттарны тудуп тургускан. Оларның саны 70 чылдарның эгезинде турганынга деңнээрге, ийи катап көвүдээн.

Оон аңгыда чурттакчыларны далай продуктулары-биле хандырарынга чуртта үзүксовал чокка ажылдап турар сөөртүлге системазы улуг улуг-хуузун база киириштирип турар. Тускай дерээн судноолар, поездилер болгаш автомобильдер КУДР-нуң ырак-узак районнарынче балыкты эң кыска үениң иштинде чедирип турар.

«МЕЖГЕО» — БОТТАНЫЫШКЫНДА

УЛАН-БАТОР. МАР-ның девискээринде ажылдап турар чурттар аразының геология экспедициязының чедиишкиниг шиитпирлеп турары чугула сорулгазы — черниң байлаан Моолдуң улус ажыл-агыйынга барзан болдурары болур. Бо хүннерде ооң интернационалчы коллективи бодунуң ээлчеглиг хову сезонун эгелээн. Бо чылдың ол коллектив чурттуң Чөөн кезээнге улуг хемчээлдиг геология-шинчилел ажылдарын чорудар. Ында ховар металлдарның мооңнеттиниген кедилиг черлери тывылган.

«Межгео» мооң-биле ам он чылдың иштинде МАР-ның девискээринде чедиишкиниг ажылдап турарын экспедицияның начальниги Л. Гуррагча СЭТА-ның корреспондентинге чугаалаан. — Аңы-дуңма күрүнелериниң ЭДЧ шугум-биле кады ажылдажылганың эң ажыктыг хевирлериниң бирээзи болбушаан, ооң ажылы социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазының МАР-ның минерал, чиг эт баазазын бызыглаарын көргеч негелделерин боттандырарынга чугула фактор боор турар.

Экспедицияның составында Совет Эвилелинден, Болгариядан, Польшадан, өске-даа социалистиг чурттардан келген сураглыг эртемденнер болгаш специалистер кирип турар. Оларның шинчилел ажылдарының түңнелинде ажыктыг казар байлактарлыг ыяап хөй черлерни тыпкаш, байлааның хемчээлин тодараткан. Ол ышкаш кады ажылдажылганың чугула түңнели экспедицияның «ажылының үезинде бедик мергежилдиг национал кадрларны белеткээри боор турар.

(СЭТА).

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС!

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң Москвага боол эрткен сессиязының түңнелдерин даштыкыда калбаа-биле тайылбырлап, деткип турар. Сессияның хүлээп алганы документилериниң — Президиумнуң «Фашизмни ашкан Тиилелгениң 40 чылы ядролуг дайынның кыжанышкынын тиилээриниң чылы болзун!» деп Декларациязының болгаш «Сылдыстар дайыннарын» болдурбазынче!» делегейниң улустарынга кыйгырыышкынның улуг ужур-дузалыг чугулазын парлалга органнары, политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары айтып турар. Ол документилер тайбың дээш демисежип турар кижилерниң каттышкан хөделиишкиннерин улам күштелдирериге, милитаристерниң айыылдыг бодалдарынга удур тайбыңга ынак күштерниң фронтузун калбартырынга идиг болур ужурлуг.

СОФИЯ. Болгарияның «Работническо дело» солуну гитлержи фашизмни болгаш милитаристиг Японияны баскан Тиилелгениң 40 чылын демдеглээринге делегейде белеткенип турары амгы үеде ТБЧ-ниң кыйгырыы онза чидиитбиле чаңгыланып турарын бижээн. Ол төөгүлүг болуушкунну бурунгаар депшилгелиг бүгү күштерниң байырлаары бөмбүрзектиң тайбың күзеп турар бүгү күштерин улам сырый каттыштырарынга идиглиг болур.

БУДАПЕШТ. «Венгр солун нар ТБЧ-ниң Президиумунуң сессиязының документилерин» «Делегейниң тайбыңга ынак күштери боо-чепсекти эндере бүдүрерринге удур демниг хөделир ужурлуг», «Космос делгемин милитаризастаарынга шаптыктаар», «Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыйгырбазынче Москвадан кыйгырган» деп, эгелери-биле парлаан.

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели бо хүннерде төөгүде черле турбаан көрбээн айыыдыы делегей кырында дирге-лгенин айыткан деп, «Непсабадшаг» солун бижээн. АКШ-тың амгы администрациязының чепсегленишкиниң космосче шилчидер дээш дуугалааш-биле кылып турар чүткүлү кандыг-бир чаңгыс чуртка эвес, бүгү кижи төрелгетенге кыжаныг боор турар.

БЕРЛИН. Кандыг-даа политиктиг болгаш ниитилел системалары, үзел-бодалдарының кандыг-даа карышкаа ниити айыылга удур кады демисежиринге шаптыктаашкын болбазын гитлеризмге удур эвилелдиң улустары бадыткаан деп, «Нойес дойчланд» солун бижээн. Фашизмге удур дайынның чылдарында ындыг болган болгаш бөгүн, ядролуг айыыл-халаптың кыжаныы келген үезинде-даа ындыг болур ужурлуг деп, солун демдеглээн. Амгы үеде, 40 чылдар мурнундагызы ышкаш, тайбыңның күштериниң ындыг күчүлүг эвилели эргежок чугула апарган-дыр.

КАБУЛ. Реваңсыг күштер кижи төрелгетенин дайынның болгаш узуткаашкынның хоралыг оруунче база катап киир октаарын күзеп турарының байдалдарында тайбыңче күштүг кыйгырыг Москвадан чаңгыланган деп, Бахтар агентилели бижээн. Тайбыңның 40 чылдары кайы хире өртемчелиле чедип алдынганын Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиуму болуунуң Декларациязынга чогуур үезинде сагындырган.

ДАМАСК. Сирияның солуннары ТБЧ-ниң Президиумунуң сессиязының түңнелдериниң дугайын тайылбырлааш, аңаа хүлээп алган Декларацияда Чоокку Чөөн чүкте дайын кыжанышкынының айыткан черин онзалап демдеглээн. Ол девискээрде частып үнүп болур айыылдыг байдал АКШ-тың болгаш Израильдиң чорудуп турары агрессия политиказының түңнели болуруп «Ас-Саура» солун бижээн. Чоокку Чөөн чүк айтырыын шыны-биле шиитпирлээринге хөй киржикчилерниг делегей конференциязы эргежок чугула боор турар.

ЛУАНДА. ТБЧ-ниң Президиумунуң фашизмни ашкан Тиилелгениң дөртенги чылын ядролуг дайынның кыжанышкынын тиилээриниң чылы болдурарынче кыйгырган Декларациязы Африканың болгаш бүгү чер бөмбүрзээниң улустарының күзел-соруунга дүгжүп турар деп, Мурнуу Африканың Африкан национал конгрезиниң (АНК) Ангола Улус Республиказында төлээ черниң баштыңы Урия Мокеба аңаа медеглээн.

БЕЙРУТ. «Ан-Нида» солун ТБЧ-ниң Президиумунуң сессиязының түңнелдерин тайылбырлап бижээш, ооң киржикчилери кижи төрелгетенниң мурнунда турар эң чугула айтырыгларны, ылангыя АКШ-тың күштүг-биле белеткеп турары космосту милитаризастаарын болдурбазының айтырыын чугаалажып көргенин демдеглээн.

АКШ-тың «сылдыстар дайыннарынга» белеткелди соксаал чокка үргүлчүлеп турарының түңнелинде кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген коргунчуг айыылдың дугайын ТБЧ делегей улустарынга кыйгырыында сагындырган деп, «Ан-Нида» бижээн.

(СЭТА).

КОСМОС КОРАБЛЬДЕРИНГЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ванденберг ужар чүүл баазазында (Калифорния штат) ракета салып үндүрер чаа комплексте эптелге ажылдары дооступ турар. Оон Пентагоннуң даалгазы ёзугаар чылдың-на космос корабльдерин 10 чедир салып үндүрер ужурлуг. Оон аңгыда АКШ-тың шериг-агаар күштери Колорадо штатта космоска ужудуушкуннарның каттышкан төвүн база кылып турар — деп, «Нью-Йорк таймс» солун бижээн.

ХАЛДААШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Соңгу-Чөөн талазында турар экстремистиг бөлүктер боттарының үүлгедиишкиннерин база катап калбарткан. Олар чурттан ол стратегия талазы-биле чугула районнарны чарып чедип алырын оралдажып турар. Агарталадан (Трипура штат) ПТИ информация агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, «Трипурнуң национал ацы турачылары» дээр террорлуг дээрбечи бөлүктүң кежигүннери Киштрая сүүрже халдааш, кандыг-даа буруузу чок чеди кижини өлүрген.

САЛДАРЫ ШУУТ ХАЛАПТЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ядролуг дайын кижи төрелгетенге эң халаптыг салдарлыг болур. Ол дугайын АКШ-тың национал эртемнер академиязының эң сураглыг эртемденнер киришкен конференциязының киржикчилери медеглээн. Ынаа сөөлгү үеде чоруткан шинчилелдериниң түңнелдерин сайгарып, чугаалажып турар.

Массачусеттиң технологтуг институдунуң профессору Дж. Ратдженс, атмосфера шинчилелдериниң национал төвүнүң директорунуң оралакчызы С. Шнайдер болгаш АКШ-тың эртем талазы-биле эң сураглыг төлээлекчилери — эртемденнер болгаш специалистер боттарының саналдарынга чурттар аразынга ядролут чепсек-биле кандыг-даа хемчээлдиг аткылажышкын Черниң климадынга болгаш атмосферазынга катап эгиттинмес шак ындыг берге өскерилгелерни болдурар деп демдеглээн. Ындыг хай-халаптың түңнелинде кижи амы-тын, Черниң үнүш-бойдузу, дириг амытаннары дег, деңге бүрүн-биле узуткаттынып болур деп демдеглээннер. Конференцияга чуве чугаалааннар Рейганның «кылыгаарлаан», «узун хуусалыг» ядролуг дайыннар дугайында бодалдарының, баш удур соргунгу кылыргының болгаш өске-даа «теорияларының» шуут хоозун чүүл боор турарын сойгалаан-нар.

АМЕРИК РАКЕТАЛАРНЫ ТУРГУСПАС

БРЮССЕЛЬ. Европага ядролуг чепсек чок зонаны тургузарын, Бельгияның девискээринден америк чалгынныг ракеталарны үндүрерин Бельгияның Компартиязының ТК-зының Политбюрозу негеп, бельги чоннуң америк ракеталарга удурлалыышкынын деткээн. Баштайгы согуушкун таварыштырарының америк ядролуг чепсекти адып үндүрер шоол кылдыр Бельгияны хуулдурар дээн бельги чааактың шиитпирин чурттуң депшилгелиг хөй-ниитизиниң көөр хөөн чок уткаанын парламентиге чоокта чаагы сапал бериишкиннери тодаргай көргүскен деп, Компартияның ТК-зының парлап үндүрген дыңнадыында чугаалаан.

Бельги черде америк ракеталарны эккеп тургузуп турарының дугайында айтырыг бо чылдың декабрьда болур парламент соңгулдаларының үезинде калбарар демиселдиң кол чүүлдериниң бирээзи болу бээр деп, документиде онзалап демдеглээн.

Соңгулдаларның түңнелинде тургустунар апаар чаа чазак бир эвес чурттуң девискээринден америк ракеталарны үндүрерин эргежок чугула хемчеглерин алыр болза, Чөөн болгаш Барыын Чүктерниң аразынга чугаалажыышкынны калбартырының болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының херээнге ол төлептиг салышкынны киирип болур кылдыр бельги коммунистер санап турар.

ЛЮКСЕМБУРГ. Дайынга удур ам болур часкы маршка идепкейлиг киржиринче чурттуң депшилгелиг бүгү күштерин Люксембургтуң Компартиязының ТК-зының күүскому кыйгырган. Люксембургтуң тайбын камгалалының комитединиң инициативазын ёзугаар ол маршты эрттирер.

«Европаны гитлержи фашизмден хостааның 40 чыл юбилейиниң байырлалының бүдүүзүнде организастаар апаар тайбың маршы ядролуг дайынның кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген айыылдыг кыжанышкынче делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейин хаара тудар эргалы тайбыңның бүгү талалакчыларынга берип турар» деп, ЛКП ТК-ның күүскомунуң Брюссельге парлап тараткан кыйгырыында чугаалаан.

(СЭТА).

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ УЗУТКААН

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаның хосталганың улусчу чепсектиг күштери Анголага удур УНИТА болуглениишкиннин дээрбечилерин узуткаар хөделиишкиннерин үргүлчүлеп турар. Бо чылдың чүгле март 8-тен 12-ге чедир үе иштинде Бенгела, Мурнуу Кваиза болгаш Квандо-Кубанго можуларга УНИТА-ның 60 хире дээрбечилерин узуткаан. Оон-биле кады барыын болгаш мурнуу-африка бүдүрүлгезиниң дыка хөй саапыг боо-чепсээн, дериг-херекселдерин хунаап алган.

КАПИТАЛ ЧУРТТАРЫНДА

Америк Вашингтон штаттың эрге-чагыргалары дайынга удур 120 ажыг активчилерин тудуп хоругдаан. Олар суг адаанга эштип чоруур «Трайдент» дээр ракета чүктекчилеринге ядролуг частыр чүүлдерни чедирип турар демир-орук составының оруун дуглаарын оралдашкан-нар. Амарилода (Техас штат) ядролуг частыр чүүлдер кылыр заводтап эгелээш. Бангорда (Вашингтон штат) шериг-далай баазазынга чедир «өлүм поездизиниң» оруунун бүгү униуга АКШ-тың администрациязының эгелээни боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукка удурланыышкынны илередиринин чыскаалдары болган. Баазаже кирер орук чанынга тайбың дээш 400 хире демиселчилер чыгылып келгеш, дайынга удур кыйгырыгларны салып турганнар. Вагоннарының кырында пулемёттар тургузуп каан нуяктыг поездиниң мурнунда демир-орук кырынга эң дидим чаарби кижи хөме чыдыпканнар. Дайынга удур организацияларның саназынын ёзугаар алырга, ол вагоннарга суг адаанга чоруур хемелерде тургустунган диптер аразынга ужугар ракеталарга херек 100 ядролуг частыр чүүлдер чораан. Чыскаалчыларны тарадыр сывырары-биле полицейлерни болгаш национал гвардияның солдаттарын чоруткан турган.

ЧУРУКТА: чыскаалчыларның «өлүм поездизиниң» бар чораан оруун дуй олурупканы.

ЛОНДОН. Британ найысылалдың элээн каш муң чурттакчылары өөредилге талазы-биле консерваторларның чазааның чорудуп турар политиказынга удурланыышкынның илередиринин аңаа болган массалыг чыскаалга кирипкен. Олар дээди школаның херегледеринге тускайлаан акша-хөреңгини «шыңгыы камнаарының» политиказын озалдадыышкын чокка эде көөрүн негээн кыйгырыгларны тудуп алгаш, Лондонуң кудумчулары-биле эрткеннер. Удурланыышкын маршы митинг-биле дооступ, ооң киржикчилери школаларга, колледжилерге болгаш университеттерге күрүне дузалаң чызын кызырып, кызыгаарлаарынче углаанышкын өөредилге системазын принципче чоокшуладып турарын демдеглээннер. Ындыг политиканы үргүлчүлээр чорук он-он аныяк англичаннарның өөренир эргезин казып турарын митингиге айтып турган. Хөй категорияның студентилериге акша дузаламчының бээрин соксатпаш, он-он миллион фунт стерлингини «камнап алырының» талазы-биле консерваторларның чазааның пландарын онза буруу шапкан.

«Трибюн» солундан алган чуругда: Лондонга болган чыскаалдың киржикчилери аңгаа башкылар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

СЫГЫРГАНЫҢ ҮНҮН ДЫҢНААШ...

Даңгаар эртен сесерликке селгүүстээштиң
Айлаң куштар чараш ырын дыңнап тура —
Тайга ээзи Торгалыгмның сакты бээр мен,
Авам аңаа мени төрээш өстүрүп каан.

Сагыжымда чойган, пөштүг тайгаларым
Мени кый деп, шимлеп, хадып турган дег-дир.
Чаагай чыды шыксыг, эмзиг чыжырганам
«Мени чыг» деп сывын үгбайн турган дег-дир.

Ховуларда алдын-сарыг тараа чалгаан
Хемнеринде кадыргылар чемнеп чоруур,
Ховар байлак эртинелер шыгжаттынган
Хевис ышкаш айыран каас төрээн черим.

Сыгырганың үнүн дыңнааш, чүге-лейик,
Сагыжымга дыка-ла хөй бодал кирди.
Сыннар адаа Торгалыымче өйлеп-өйлеп
Чаныганым чылдагааны ында-ла боор.

Роза БАЛДАН.

УБСА-НУРГА ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ

(ЖУРНАЛИСТИҢ ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛДЕРИНДЕН)

Улуг В. И. Ленинниң болгаш моол революцияның баштыңчызы Д. Сухэ-Баторнуң үндезилээни совет-моол улустарның акы-дуңма найыралы чыл келген тудум-на быжыгып турар. Акы-дуңма найыралды база бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам быжыглаар болгаш сайзырадыр дээш совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбыры хөй талалыг ажылды чорудуп турар. Ол чугула хемчеглерниң бирээзи болза, МАР-ның бистиң республика-биле кожа аймактарының улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының ажыл-ишчилериниң аразынга төлээлер солчулгазы болур. Чоокта чаа Тыва АССР-ниң бөлүк журналистери Убса-Нур аймакка барып, моол өңнүктериниң ажыл-ижи, амыдыралы-биле танышкан бис.

1. АЙМАК КОМИТЕДИНГЕ

МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары Ш. Болд бистерни чылыы, найыралдыг-биле хүлээп алгаш, аймактың ажыл-ижи, онзагай байдалдары-биле кыска таныштырган.

— Чурттуң соңгу-барыын талазында эң-не ырак аймак бо, найысылалдан муң ажыг километр черде бис, харылзаа дериг-херекселдери болгаш транспорт сайзыраан амгы үеде ол-даа бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске шаптыктавайн турар — деп, ол эгезинде демдегледи.— Девискээривис даглыг болгаш шөлдерлиг бойдус, чурумалы коннуг чараш черлик аңнар, куштар хөй. Хархираның бедик сыннары. Моолдуң эң-не улуг хөлү — Убса-Нур бистиң чоргааралывыс, хөлдүң узуну 120, калбаа—80 километр.

Аймактың экономиказының кол адыры мал ажылы, ынчангаш нам организациязы бүгү ажыл-чорудулгазын, ооң баш санын өстүреринче, продуктулуун бедидеринче, малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринче, оларның ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилге ажылын күштелдиреринче угландырганын Ш. Болд тайылбырлады. Мал ажылының материалдыг баазазы сөөлгү үеде быжыгып турар, мал чемнери белеткээр цехтерни тургускан, каттыжышкыннар аразында мал чемнери белеткээр ажыл-агыйлары организастаан. Эң-не күчүлүг суггарылга системазы аймакта ажылдап турар, ооң баазазынга каттыжышкыннар аразының «Хархира» деп мал чеминиң ажыл-агыйын тургускан, ону Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудкан.

Хойнуң уксаазын экижидеринче аймактың кедээ ажыл-агый специалистери доктаамал кичээнгейни салып, бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылгаан. Баяд уксаазының хоюн аймакта өстүрүп турар, оларны бүдүн чыл дургузунда черге одарладырының технологиязын ажылдап кылган. Чүгле хой эвес бүгү чүзүн малдарны черге кадарып, одарладып турарын ол бистерге тугаалады.

Бистиң кол байлаавыс — кижилер. Олар улус ажыл-агыйының кайы-даа адырында нам болгаш чазактың берген планныг онаалдаларын күүседир дээш ажылдап турарлар. Бүгү моолга сураглыг кижилер аймакта бар. МАР-ның Күш-ажылының Маадыры, алдарлыг болгаш хүндүлүг аттарны дыка хөй мурнакчыларга тывыскан. Дөртен ажыг эртем доктурлары, кандидаттары, чээрби ажыг спорт мастерлери бар. Ажылчы чоннарының шалыпчы күш-ажылының түңнелинде Моолдуң он чеди аймааның мурнакчыларының бирээзинге Убса-Нур санадып турар.

2. СОЛУН РЕДАКЦИЯЗЫНГА

— Тыва болгаш моол журналистерниң ужуражылгазын эгелээр-дир. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга белеткелдиг чоруп турарының дугайында борта чугаалажыр бис — деп, аймактың «Тэргууний малчин» («Тергиин малчын») солуннуң кол редакторру Д. Соднам чыылганнар дыңнатты.

Акы-дуңма совет улустуң улуг Тиилелгезиниң 40 чылы Моолдуң ажылчы чоннарының база улуг байырлалы болурун намның аймак комитединиң идеология килдизиниң эргелекчизи Ц. Сержмаа чугаазының эгезинде демдеглээн. Ону күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражылгаларны-биле «Улуг Тиилелгениң 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя!» деп лозунну чарып чоруп турар. Ында ажыл-ишчи бүрүзү киржип, байырлалды күш-ажылчы белектерлиг уткуур сорулгалыг салганнар. Тиилелгениң ужур-дузазының, ролюнуң дугайында лекциялар, беседалар, аңаа тураскааткан ыры, шүлүктер конкурстары, бот-тывынгыр уран чүүлдүң көргүлделери, викториналар, вартиның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар чер болганда эртип турар. Ажылчы чоннуң күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн бедидеринче, патриотчу, интернационалчы кижизидилгезин экижидеринче ол угланган.

Моолдуң телеграф агентствозунуң (МОНЦАМЭ) корреспондентизи С. Баяр сес алгаш, амгы үеде кол теманың бирээзи — Тиилелгениң 40 чылынга белеткел болуп турарын ол дыңнаткан. Совет Эвилелинче фашистиг Германияның оор ёзу-биле халдаанының баштайгы хүннеринден эгелээш, совет улуска, ооң маадырлыг Кызыл Армиязынга материалдыг дузаламчыны болгаш моральдыг деткимчени Моолдуң ажылчы чоннары көргүскен, бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчызын бадыткаан. Дайынның кадыг-дошкун чылдарында моол болгаш совет улустарның найыралы улам быжыкканын ол чугаалаан. Моолдуң ажылчылары совет өңнүктеринге хөй санныг малды, төгерикти, идик-хепти, аъш-чемни белекке берген. Убса-нуржулар дайын чылдарынга 4 миллион төгерикти, чээрби муң хире аътты болгаш өске-даа малдарны дузалаан. Нэрмбулаг сумузунуң чурттакчызы Энгалий Бадам бир муң баш хойну, чээрби ажыг аътты, бир муң төгерикти совет өңнүктеринге белекке берген. Ол ам 76 харлыг, адакбышкаа ам-даа чиик, уругларының, оолдарының уругларын азыражып, ажылынга дузалажып чоруур. Шак ындыг патриотчу кижилер аймакта хөй эвес, оларның дугайында солуннарга бижип турар.

— Аймактың «Тэргууний малчин» солуннуң бирги номери үнгенинден бээр майда 40 чылы болур. Ооң баштайгы номеринге Совет Армияның фашистиг Германияны тиилээнинин дугайында Совинформбюроның дыңнадыын парлаан— деп, солуннуң харыысалгалыг секретары Д. Норов чугаалады. Совет болгаш моол улустарның аразында найыралының, кады ажылдажылгазының дугайында материалдарны солун чырыдарын уламчылап турарын ол дыңнаткан. Аймакка баштай 1937 чылда ажылдап келген совет специалистиң бирээзи эмчи И. П. Торгашин болган. Ол мында он чыл дургузунда ажылдааш, эртемге үндезилеттинген эмнелге херээн нептередиринге, национал кадрларны белеткээринге бодунуң бичии эвес билиин, арга-дуржулгазын, күжүн үндүрген. Иван Петровичиниң өг-бүлезинге баштай оол төрүттүнген, ону моол революцияның баштыңчызының ады-биле Сүхэ-Батор деп адаан, кыс төрүттүнерге ооң кадайының ады-биле Янжимаа деп адап алган. Аймакка ооң өске-даа хөй санныг специалистер ажылдап турган, ам-даа улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап, моол өңнүктеринге социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга дузалажып, арга-дуржулгазын дамчыдып берип турарлар.

Тыва АССР-ниң солуннары, радиозу улуг Тиилелгениң 40 чылынга уткуштур кандыг материалдарны парлап, дамчыдып турарын чугаалап берген бис.

Редакцияга болган ужуражылга журналистерниң арга-дуржулгазын солчурунга ажыктыг болган.

Т. ХЕРТЕК.
(Улаанчылыг).

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

1985 чылдың март 31-де, воскресеньеде хүндүскүнүң 16 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырдынышкын бажыңынга лекция болур. Лекцияның темазы: «Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүктүң айтырыглары». ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң кежигүнү, Бүгү-эвилел радиозунуң делегей айтырыгларының тайылбырлакчызы Ю. Я. Якушин (Москва) лекцияны номчуур.

ТВ

МАРТ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — «Стратегия Победы». Док. телефильмниң 4-кү фильми — «Сталинградская битва». 9.45— «Эш ыры». Бүгү-эвилелдиң телекоккуруузу. 10.20 — Айның чок шимчээшкин. 10.50 — Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Кереэ акшадан үнелиг». (Казань). 11.20 — «Өг-бүле болгаш школа». Тележурнал. 11.50 — «Москва. Фестиваль». 12.20 — «Чүңү номчуурул». 13.05 — Мультфильмнер. 14.00 — «Радуга». Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы. (Венгрия). 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Док. телефильм. 14.55 — Политиктиг тайылбырлакчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 15.25— «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.25 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш спорт гимнастиказынга чурттар аразының маргылдаазы. 16.50 — «9-ку студия». 17.50 — Концерт. 18.10. — «Дарга». Уран-чечен фильм. «Кижи болур» — 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35—22.30— «85-тиң ырызы».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Бир эвес кадык болуксазынза. 8.30— Концерт. 8.45 — Уран холдар. 9.15 — Бистиң садывыс. 9.45 — Куйбышевтиң телестудиязының программазы. 10.55 — «Эртенги почта». 11.25 — Уругларга фильм — «Таинственный остров». 12.55 — «Аян-чорукчулар клуву». 13.55 — Бүгүдеге стадион. 14.25 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга. Киевтен дамчыдылга. 15.45 — «Кижи — чер кырының ээзи». 16.45 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 17.30 — «Испанияның дүвүреэзиниң дээри» деп док. фильм. 18.30 — «Музыка мозаиказы». 19.00 —«Кадыкшыл». 19.45 — Делегей болуушкуннарының дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— Хаак спортунга чурттар аразының маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40 — «Сказка «Старого дуба». Уран-чечен чаа телефильм.

Агаар

Республиканга шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 11—16, чамдык черлерге 18—23 градус соок. Хүндүс 0-тен 5 градус чылыг, чамдык черлерге 2—7 градус соок.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 11—13 градус соок, хүндүс 0-тен 2 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

А. РЕВИЗОРНУҢ АНАА ЭВЕС САЛЫМ-ЧОЛУ

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну А. Ревизор чүрээнде дайзынның огу-биле дөртен үш чыл иштинде чурттап чоруур.

— Мынча чыл иштинде ол окту чүге ужулдуруп каапкаан силер?— деп оон айтырдым.

Алексей Осипович бажын чайгааш мынча диди:

— Хоржок. Дөртен ийи чылда Кызыл Армияның улуг хирургу Николай Нилович Бурденко мени шинчип көрүп тура ажыы-биле мынча дээн: «Операция черле болдунмас-тыр. Кезер болза өлүр. А ок-биле, оглум, сен чурттаар сен, ажырбас...» Бо-дур, чурттап чоруурум. Каргыштыг дайынның уржуу бо-дур ийин, бүгү амыдыралымда бо окту чүрээмге ап чоруур ындыг салымныг болган кижи-дир мен ийин.

...1942 чылда январьның бир соок дүнүнде болган чүве. Суурдан ырак эвесте фашистерниң эжелеп алганы борбак арыгже танктарлыг автоматчыларның ийи взводу халдаар дээш белеткенип турган. Дайзыннар ында ыяк камгалалдыг турган. Суурнуң ортузунда хүрээ иштинде пулемёттарны болгаш харын мырыңай үгер-бооларны бисче шыгаай тургускулап алган болганнар. Дүнеки атака хезертен эгелээн.

Автоматчыларның аразынга чээрби ийи харлыг Алексей Ревизор база турган. Ынчан ол кажараан солдат турган. Дайынга Брест чоогунга тавармышкан. Дайынга солдаттар кандыг-даа кадыг-бергени көргеннер. Сож хемге тулчуушкунга Алексей балыглаткан. Госпиталь соонда фронтуже ол катап чоруткан.

База-ла тулчуушкун. Танктарлыг автоматчылар сүүрже хөме таварып кирип орган. Фашистер оларны ок-биле уткаан. Алексей пулемёттарже хөме боолап-ла чораан. Бир-ле ынчап чорда, хөрекче каккан күштүг согуг ону танктан чаштадыр шаапкан. Солдат карак чивеш аразында тура халып келгеш, бурунгаар маңнап чоруп каан. Ынчалза-даа үжен хире метр маңнааш, тыныш мүңгашталып чорууруп эскерип каан. Тендиш дээш, арны-биле кылып харже кадалдыр кээп дүшкен.

Ревизорнуң херээн шарып бергеш, Москваже чорудупкан. Госпитальга ооң балыын элээн эмнеп, аштап арыглаан, ооң кандыг-даа металл тыппайн, чиик балыглашкыны-дыр деп бодааш, дүй таарап кааннар. Дүннер-хүннер эртип-ле турган, а солдат сегивестээн, балыг уттинмээн. Чүректе шивегейлеп-ле турар даарышкылыг чер бар болган. Ооң соң чүрээн рентгенге көргеш, эмчилер пат кайгап калганнар. Ревизорнуң харыының төгүзүнге ындыг демдеглел тыптып келген: «...Чүректиң соонда адаккы талазында куду баштандыр чыдар ок бар...» Балыглаашкын эң аар болган, соп чоруур дириг чүректе ок!

— Эмчилер мынчаар тайылбырладылар — деп Алексей Осипович чугаалады. — Ок шойга деггеш кайтыккаш, кужу суларааан боор. Ол шинельди, фуфайканы, хөйленни, солдат номчугашты болгаш блокнотту өттүр деггеш, кужу кошкааш чүректе чыдып алганы ол-дур.

Кезип эмнээшкин болдунмас деп хирургтуң чугаалааны шын. Алексей хөй-хөй хоорайларының госпитальдарынга чыдып шаг болган. Эмнелгелерге ооң кады чыткан өөрү аныяк солдатты кээргээр турган, барып-барып чүректе чоруур ок анаа эвес-ле болгай. Ынчалза-даа Алексей чартык чыл болгаш катап-ла фронтуже чорупкан. Өлүм аңаа үш удаа кес кырында тавармышкан. Дайын дургузунда беш катап балыглаткан, бир катап бертик-бежелге тавармышкан.

Старшина Ревизор Ыраккы Чөөн чүкке шериг эшелонунга чорда Тиилелге болган.

1946 чылдың чазынында Алексей Осипович Окуловка хоорайже чана берген. Өг-бүле тудкан. Дайын мурнунда дарганнап ажылдап турган. Ам ооң уругларынын дөрт уруглары база бар.

— А ок кандыгыл ам?

— Чамдыкта ооң халалыы коңгуг апаар — деп, Алексей Осипович чугаалаар. Ынчалза-даа ынаар сагыш салбазын оралдажыр мен. Артык дүвүрээзинниң херээ чүү боор. Бир эвес мээң эът-кежимни таптыг «үжеп-чиңдип» көөр болза, ам-даа метала бузундуларын тып ап болур. Бир-ле катап — алдан алды чылда санаторийге эмнедип турумда эмчилер мени рентгенге кииргени. Ооң чүректе октап тыгыда, чүрек адаанда бичии металл бузундузу эскертинген. Мен ону көңгүс эскербейн чораан мен. А хайлыг дайын ам-даа дүшке-дүлге кирердир...

Сөөлгү чылдарда Алексей Осипович пенсионер. Ооң октуг чүрээ өйлеп-өйлеп саргып кээр. Ынчалза-даа ол чиик машиназынга олурупкаш, уругларын эдерткеш, балыктап-даа, каттап, мөөгүлеп-даа чоргулаар. Кыжын сапык септеп олур, хөй номчуттунуп турар.

Хоочун солдатты көрүп ора, бир ырның мындыг одуруглары кижи чайгаар сактып кээр: «Дидимнен ок черле коргар, зидямни чыда албас».

Б. ЛАЗАРЕВ.
(«Советская Россия» солуннан).

Республиканың школачыларының уран чүүл фестивалы Кызылга болуп эрткен. Ооң киржикчилери Кызылдың бүдүрүлгелеринге болгаш уруглар албан черлеринге барып, уран талантызын бараалгатканнар. Оларның түңнел концерти Тываның хөгжүм-шии театрынга болган. Тиилекчилерге шаңналдарны, ортектиг белектерни байырлаалдыг-биле тывыскан.

ЧУРУКТА: Фестивальдың Бай-Тайгадан келген киржикчилери түңнел концертке баштак ырыны күүседип турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БИЧИИ РАЗВЕДЧИК

Украинаның Шепетовка хоорайынга болгаш ооң чоок кавызында суурларга партизаннар фашистиг эжелелдиң баштайгы хүннеринден эгелээш, хөделип кирипкен турган. Школа башкызы бодунуң өөреникчилериниң иштинден улуг эвес чажыт бөлүктү тургускан. Фашистерниң хөй шериг чепсээн чүдүрген эшелону часты берген. «Эрги мина» чазылгандыр деп, фашист офицерлер бодаан. Удаваанда фашистерниң база бир эшелону чазылган: 700 ажыг солдаттар болгаш офицерлер өлген. Эжелекчилер ам-на дүвүреп эгелээн. Школачыларның чажыт бөлүү эзимче кирип, партизаннарга каттыжар ужурга таварышкан. Оларның аразында — он ийи харлыг пионер Валя Котик.

... Орук көңгүс ээн. Шепетовкадан болгаш олче углаан чаңгыс-даа машина көзүлбээн. Аңнык разведчиктер кедеп чыткан. Бир, ийи, үш шак эрткен. Удаваанда чиик автомашина көстүп келген. Ону фашистерниң ийи чүък машиназынга долдур олурган солдаттары үдеп чораан. Чиик машинаның чолаачызы-биле кожа олурган фашист офицерни Валя Котик хамыкты мурнай таныпкаан. Ол— Шепетовканың жандармериязының начальниги обер-лейтенант Кениг. Партизаннарны болгаш чажыт байдалга ажылдап турган совет патриоттарны ол фашист офицер хилинчектеп, боолап өлүрүп турган.

Фашистиг жандармерияның начальнигин өлүрерин, машинаны чаза тепсирин аңнык разведчиктер шиитпирлээн. Кажан ол машина оларның дужунга келирге, ынаар гранаталарны кедергей дүрген октаан: үш удаа частыышкын болган, соонда чүък машиналарын оларның чолаачылары доктаадып шыдавайн, офицерниң олурган чиик машиназын чуура бастырып каапкан. Аңнык разведчиктер, оларның аразында Валя Котик менди-чаагай ээп келген.

Эвээшкиг разведкага барып чораш, Валя Котик эзим иштинде ээп чанып олурган. Чаңгыс черге бөле салып каан будук-бүрүлерни ол эскерип, кара ым берген. «Кым, чүге ону салып кааны?» Будук-бүрүлерни ап каапкаш, адаанда черни казып көрген: улуг «кабель» чыткан! Ол дээрге, Ровно хоорайдан Шепетовкага келген рейхскомиссар Розенберг-биле Гитлерниң Варшавадан харылзаа тудар деп турганы телефон удалыннары болган. Бичии разведчик ол кабельди олура кескеш, ыяк кылдыр чажырып каан. Ынчангаш гитлержилерниң телефон харылзаазы үр үеде үзүлген.

Бо дээрге, Валя Котиктиң дайынчы амыдыралындан чүгле ийи чижек-тир. А ооң дайын үезинде хүн бүрүде амыдыралы— маадырлыг чорук-тур. Изяславль хоорайга чепсек складын ол камгалап турган, 1944 чылда маадырлыы-биле өлген.

Л. ВОЛКОВА.

ХӨЙ ЧҮҮЛДЕР ТЫВЫЛГАН

Петербургтуң бир эрги бажыңының чажыт өрээлинге солуннуң хөй чүүлдер чеден чыл дургузунда шыгжаттынып чыткан. 3-кү Красноармейская кудумчуда № 13 бажыңны (шаанда 3-кү ротэ деп адап турган) Ленинградтың № 8 тудуг-септелге эргелелиниң ажылдакчызы Василий Попов септеп турган, бо чылдың мартта ол чүүлдерни тыпкан.

Шыгжагдан тывылган чүүлдерниң аразында аңгы-аңгы чылдарда бүдүрген хөй акша, көпеектер, шаандагы шагның телефоннары, савалары, стол шахтары, «Иудей хаан» деп шииниң сценарийи, аңаа холбашкан чуруктар, үш скрипка, театр костюмнери бар болган. Ол бүгү чүүлдерниң үнези чээрби беш муң рубль болган.

Оларны хаанның иштики херектер министриниң онзагай даалгалар күүседир дүжүмеди В. Н. Лабзин деп кижи шыгжаап турган.

М. БЕЛОУСОВ.
(СЭТА).

ЧУРУКТА: Совет Эвилелиниң Маадыры, гвардейжи лейтенант А. К. Горовецтиң партия биледи, шаңналдары болгаш чуруу. Дайзынның хөй куштеринге удур сөөлгү агаар тулчуушкунунга ол дендии маадырлыг чоруун көргүскен болгаш фашистерниң 9 самолёдун черже дүжүр аткан. А. К. Горовец ол тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ. Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УДУВАС КИЖИ

Мадрид чоогунда Сеговия дээр хоорайжыгаш чурттуг Хесус Фрутос Сеновилья ам үжен чыл иштинде удувайн келген. Ол он тос харлыг турагаш, хенертен орта удувастап эгелээн. Ооң Хесус

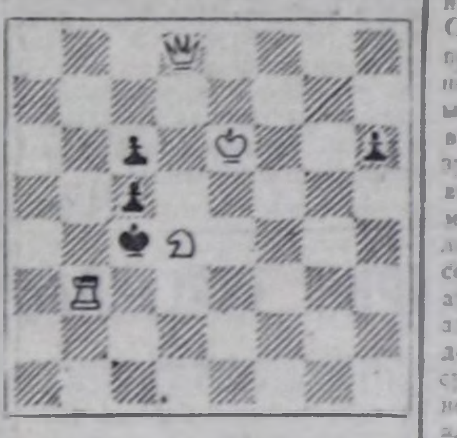

Ак тала ийи коштен матка олуртур.

СОНУУРГАКТАРГА

улам-на ээзаш удуур апарган, а 1955 чылда ооң уйгузу шуут чиде берген. Удувастаан ол кижини эмчилер сонуурган, шинчилеп эгелээн. Олар Сеновильяга янзы-бүрү процедураларны болгаш эмнерни бижип берип турганнар, ынчалзажок ол бүгү дузалаваан. Хесус үш он чыл дургузунда чаңгыс-даа катап удуваан. Ындыг болза-даа ооң мага-боду болгаш угаан-бодалы кадык хевээр, харын-даа сергек кылдыр көстүр, ол ажыл-агыйында үргүлчү ажылдап, бодунуң ындыг элдептиг байдалындан эпчоксунмайн-даа турар. Кежээниңне ол «өскелер дег», чыдып алыр, ынчалзажок удувас, номчуттунуп, радиоприёмник дыңнаар, эртен туруп келгеш хүнзедир ажылдаар — шак ынчаар неделялар, айлар, чылдар эртип-ле турар...

Чоокта чаа ооң хоорайжыгажынга 48 шак дургузунда футбол маргылдаазы үзүктел чок болган. Маргылдаалар бичии-даа соксаал чок уламчып-ла турган. Командалар солчуп, ойнап, дыштанып, удуп ап, оон база-ла дүн, хүн дивейн, ийи хонукта ойнап келгеннер. Судьялар солчуп, чоруп, кээп, көрүкчүлер база катап кээп турганнар. Чүгле чаңгыс-ла кижи бүгү 48 шак иштинде трибунага уламчыр олурупкаш, оюннарны шуптузун көрген — ол Сеновилья болган болбайн-аая.

Эртемденнер ооң ындыг элдептиг байдалын ам дээрезинде тайылбырлап шыдавайн турар.

АРТЫК КЕЗЕКТЕРЛИГ ОРГАНИЗМ БЕ?

Медицина төөгүзүнге ындыг таварылга болганын специалистер кажан-даа дыңнап көрбээн. Югославия чурттуг Зенон Дрешай делегейде бир-ле дугаар «курлавыр» бүүректерлиг кижи болуп турар. Ол дөрт бүүректиг, оларның хемчээли-даа, ажылдаары-даа шупту анаа.

ВУЛКАНДАН ТЫВЫЛГАН СКАЛЬПЕЛЬ

Медицинага ажыдыышкын бо таварылгада бир янзы болган. Колорада университединиң (АКШ) ажылдакчызы археолог П. Шитс Төп Америкага казымышкыннар кылып турагаш, вулкан бүдүштүг обсидиана деп даг породазындан кылган хөй бижектерни тып алган. Оларны 2500 чыл бурунгаар ацтектер болгаш майялар ажыглап турган. Ол бижектерниң бизи көөр эмчилерниң ажыглап турары кандан болгаш харын-даа эң чаа—алмаздан кылган бижектерниң бизинден безин чидиг. Ооң калында, оларның өртээ чүс ажыг катап чиик.

Денвер чоогунда госпитальга «чаа бурунгу» скальпельдиң дузазы-биле каракка элээн каш кезимишкиннерин кылган.

(«Комсомольская правда» солуннан).

* * *

«Тосиба» деп япон фирманың үндүрген дүлгүүрлер кожар херевселде УКВ диапазонга ажылдаар стереоприемникти кылган. Ону кулактааш дузазы-биле дыңнаар.

* * *

ГФР чурттуг он алды харлыг школачы Николь Бурдина бир минутада 757 каккаш, машина-биле парлаарының делегей рекордун тургускан. Ол мооң мурнундагы рекордтан чеди катыг хөй болган.

* * *

XV чүс чылда Чөөн Словакияга шилден кылган чоостарны ажыглап турган. Шил аякшаларның үлегери ЧССР-ниң музейлеринде шыгжаттынып чыдар.

(«Наука и жизнь» журналдан).

КИНО

МАРТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Переходный возраст» 9.30, «Семейные тайны» 11.20, 13.10, 15.00, 18.40, 20.30 (узатканы) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария Мирабелла» 9.00, 12.10, «Сын полка» 10.30, 15.20, «И еще одна ночь Шахерезады» 13.40, «Банзай» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Белый клык» 12.00, «У призраков в плену» 14.30, 16.10, 17.50, 19.20, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 13.00, «Три брата» (2 сериялыг) 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

30. В. Катаевтиң «Полктуң оглу» деп шиизи (2 кезектиг). Эгелээри 12 шакта.

Ж-Б. Мольерниң «Скапенниң оптуг үүлгедиглери» деп шиизи (комедия). Эгелээри 18 шакта.

31. Үлетпүр бүдүрүлгелерниң болгаш албан организацияларының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң түңнел концерти. Эгелээри 12 шакта.

А. Арбузовтуң «Кадыг-дошкун оюннар» деп шиизи. Эгелээри 18 шакта.

«Енисей» Культура бажыңынга

30, 31. Аныяктарга дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шак 30 мин.

«Колос» Культура бажыңынга

30. Аныяктарга дыштанылга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-4[illegible], солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2079.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00378

БИБЛИОТЕКА
А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 76 (12766) | 1985 чылдың март 31, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 копеек.

Төрээн чуртувуста

ЛЕНИНГРАД. Ленинградтың «Октябрьның тугу» каттыжыышкынында эртем-техниктиг күчүлерни ажыктыг кылдыр ажыглап турар. Ында шиңгээдип алдынган автоматчыткан бүдүрүлгени үш ээлчеглиг ажылдаар кылдыр шилчиткен. Диагностиканың автоматтыг системазын ажыглааны болгаш күш-ажылды организастаарын сайзырангайжытканы ол херекселдиң күчүзүн бедидерин чедип алырынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болган. Чогумчалыг автоматиканы тургузарынга киирген херекселдерни дүрген эгидип алырын херек кылырында үзүктелиишкин чок ажыл хандырар.

РИГА. Риганың «Июль 1» фабриказынга эр улустуң костюмнерин даараар автоматчыткан шугумну ажыглалга киирген. Ол бодунуң төлевилел күчүзү-биле баштайгы хүнде-ле ажылдап эгелээн. Ол дээрге — чаа техниканы ажылдадыр, башкарар кадрларның баш бурунгаар белеткээзиниң түңнели-дир. Кылыгларының шынарын бедидеринге, оларның ассортиментизин дүрген чаартырынга улуг рольду чаа шугум ойнап турар.

АРХАНГЕЛЬСК. Улуг панель-биле бажың тудуунуң цегин Кузнечевскиниң демир-бетон кылыглар заводунда ажыглалга киирген. Чурттуң соңгу девискээриниң агаар-бойдус байдалдарынга таарыштыр чурттаар бажыңнарның конструкцияларын цех ам белеткеп эгелээн. Бүдүрүлге черинде чаа цехтиң төлевилел күчүзүн бүрүн шиңгээдип алган соонда чылда 150 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын ол тургузуп шыдаар.

ЦИТЕЛИ-ЦКАРО (Грузин ССР). Чурттакчыларның ажыглалында техниканы септээр талазы-биле заводту Цители-Цкаро хоорайда ажыглалга киирген. Районнар аразының ол заводу хамаатыларның чагыгларын хүлээп алгаш, ам күүседип эгелээн. Чурттакчыларның телевизорларын, радиоприёмниктерин, соодукчуларын болгаш өске-даа техниканы чаа завод бедик шынарлыг кылдыр дүрген септеп турар.

(СЭТА).

СЭКП Тыва обкомунуң VI пленумунуң дугайында
ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырдыышкын бажыңынга, СЭКП Тыва обкомунуң VI пленуму болуп эрткен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның Пленумнарының негелделеринге дүүштүр кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны пленумга чугаалашкан.

Пленумга бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер болза: СЭКП Кызыл хоорокомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары **И. М. Сувандии**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң хойжузу **И. С. Данзурун**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурзат**, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков**, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары **А. С. Дембирел**, Каа-Хемде «Бурунгаар» совхозтуң механизатору **К. Н. Монгуш**, ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуя**, Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри **С. К. Буянды**, СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары **О. Н-С. Шагдыр-оол**.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал хүлээп алган. Кадрлар-биле ажылды сайзыраңгайжыдар, оларның харысалгазын бедидер талазы-биле республиканың партия организацияларының сорулгаларын ында тодараткан.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бүгү күжениишкиннерин мөөнней, СЭКП-ниң XXVII съездизин болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чыл оюн төлептиг уткуурунга бүзүрелди пленумнуң доктаалында илергейлээн.

СЭКП обкомунуң III, IV болгаш V пленумнарынга болган шүгүмчүлелдиг саналдарның күүсеттинип турарының дугайында СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажыл килдизиниң эргелекчизи **В. М. Евтешиннин** информациязын пленумнуң киржикчилери дыңнаан.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. М. К. Мендуменниң пенсияже үнгени-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү албан-хүлээлгезинден ону хостаан. СЭКП обкомунуң бюро кежигүнүнге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяковту** пленум соңгаан. Өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң килдистер эргелекчилери: үлетпүр-транспорттуң — В. С. Кажин-оол, чиик үлетпүр, чоннуң херек-лел барааннары болгаш садыгның — Д. Л. Тинмей оларны ол албан-хүлээлгелеринден хостаан.

Илеткелчи, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

СЭКП ТК-ның инструкторy **Н. Т. Ященко** пленумнуң ажылынга киришкен.

СЭКП обкомунуң пленуму бодунуң ажылын оон-биле дооскан.

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СЭКП Төп Комитединиң мартта болган ээлчег чок Пленуму бистиң партиявыстың кандыг быжыг чаңгыс эвин, оон Чиңгине угланывышкынының, иштики болгаш даштыкы политиказының үргүлчүлелдиин, ленинчи чагыгларын быжыг-биле болгаш чайгылыш чокка боттандырарынга оон шиитпирлиин бадыткап көргускен.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескү ажылдакчызы эш Михаил Сергеевич Горбачевту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга партия ТК-ның Пленуму бир үн-биле соңгааны бистиң партиявыс, бүгү совет улус ниитиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле уткаан.

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула сорулгаларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң партия ТК-ның Пленумунга чугаазынга айыткан, партияның кичээнгейин совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү талаларын улам ыңай сайзырангайжыдарынче, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол айтырыгларын шиитпирлээринче, совет кижилериниң коммунистиг кижизидилгезин күштелдирериниче, оон амыдыралының, күш-ажылының, утаан-бодал мөзү-шынарының материалдыг байдалдарын шынар талазы-биле экижидеринче угландырган.

Беш чылдың доозукчу чылының планнарын чедиишкинниг күүседир дээш күжениишкинниг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарынче, бүгү курлавырларны олче угландырарынче коммунистерни, бүгү совет кижилерни СЭКП ТК-ның Пленуму кыйгырган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугааларында айтышкыннарын боттандырарынче организакчы болгаш политиктиг бүгү ажылды угландырары, республиканың экономиказының болгаш культуразының улам ыңай хөгжүлдезин... Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын болгаш партияның XXVII съездизин төлептиг уткуурун хандырары — бистиң хүлээлгевис-тир.

Бистиң мурнувуска салдынган нарын сорулгаларны шиитпирлээр төлээде, партияны улам ыңай быжыглаары, оон организакчы болгаш башкарыкчы ролюн, коммунистерниң авангардчы ролюн күштелдирери, партия организацияларының бүгү звеноларының ажылынга ленинчи стильди бадыткап хандырары, ажылдың чогуга билдингир болурун калбартыры, кадрларга негелдени даандырган херек дээш оларның харысалгазын бедидеринче угланывышкынны чайгылыш чокка чорудары эргежок чугула деп, эш М. С. Горбачев онзалап демдеглээн.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге, ТК-ның айтышкыннарынга дүүштүр кадрларны шилип алыр болгаш таарыштыр тургузар, бедик харысалгалыг чоруктуң ёзузунга оларны кижизидер талазы-биле тодаргай сорулгалыг ажыл партияның область организациязында кылдынып турар.

Партия комитеттери кадрларның политиктиг болгаш ажыл-ниити мөзү-шынарларын хамыкы-биле өөрениир, негелделиг ёзу-биле көрүп, оларның профессионалдыг болгаш идейтеоретиктиг деңнелин бедидер дугайында чогуур-биле сагыш салып турар апарган. Ажылдакчыларны депшидерде партия эге организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, хөй-ниитиниң санал-оналын улам долу барымдаалап, ажылдакчыларга берген характеристикаларының ужур-дузазын бедидип турар.

Кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин сайзырангайжыдар талазы-биле кылдынган ажыл оларның шынар составын экижидеринге, партия болгаш күрүне органнарын, улус ажыл-агыйының шиитпирлиг участоктарын политиктиг талазы-биле бышкан, эки белеткелдиг болгаш ажыл-херекти билир ажылдакчылар-биле быжыглаарынга идиглиг болган. СЭКП обкомунуң номенклатуразында кирип турар бүгү ажылдакчыларның 90 хуузу дээди болгаш доостаан дээди, 25,7 хуузу — дээди партийжи-политиктиг эртемниг болуп турар. Номенклатурага кирген үш ажылдакчы бүрүзүнүң барык бирээзи-ле — 40 хардан куду назылыг, албан-дужаалдарда ажылдакчыларның 23 хире хуузу 50 хар чедир назылыг кижилер. Партияның область комитединиң номенклатуразында республикада чурттап турар бүгү нацияларның болгаш биче улустарның төлээлекчилери бар болуп турар.

Партия кадрларының составын быжыглаары обкомнуң бирги черге чугула ужур-дузалыг сорулгазы болуп келген болгаш болуп-даа турар. СЭКП хоорокомунуң болгаш райкомнарының барык бүгү бирги секретарьлары амгы үеде тускай дээди эртемниг болгаш партийжи-политиктиг ажылдың эргежок чугула дуржулгазын чедип алган. Оларның 81,4 хуузу партияның өөредилге черлерин дооскан. Партия эге организацияларының секретарьларының составы элээн быжыккан. Амгы үеде парткомнар болгаш партбюролар секретарьларының 60 хуузу дээди эртемниг, беш секретарьның бирээзи-ле улус ажыл-агыйының специализи. Партия обкомунуң, хоорокомунуң, райкомнарының, парткомнарының аппаратының ажылдакчыларының хөй нуруузу чогуур тускай, партийжи-политиктиг белеткелди эрткен болгаш партия ажылының дуржулгазын шиңгээдип алган болуп турар.

Совет, күрүне, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, улусчу контроль органнарының удуртукчу кадрларының шынар составы экижээн. Оларның иштинден хөй кижилер бүдүрүлгениң эки школазын эрткен болгаш массалар ортузунга ажылдың дуржулгазын шиңгээдип алган.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң кол адырларын удуртукчу кадрлар-биле быжыглаарынга эвээш эвес чүүлдер сөөлгү чылдарда кылдынган.

Бистиң кадрларывыс — политика талазы-биле херек [illegible] белдиг кижилер-дир. Олар нарын болгаш харысалгалыг сорулгаларны шиитпирлеп шыдаар аргалыг.

Кадрлар-биле ажылды сайзырангайжыдары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга удуртулганың деңнелин бедидер, массалар ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды экижидер, социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң сорулгаларын боттандырарынче ажылчы чоннарны улам эки эштедээр арганы берип турар.

Республиканың экономиказының болгаш культуразының хөгжүдер талазы-биле таарымчалыг тодаргай түңнелдер беш чылдың эрткен дөрт чылдарында чедип алдынган, оон экономиктиг күчүзү өскен. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруу бедип турар. 1984 чылда республиканың ажылчы чоннарының ажылының бедик үнелели СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле Тываны шаңнааны ол бооп турар.

Бистерде чамдык эки түңнелдер база бар бооп турар. Ол дугайын чугаалап-даа турар болгай бис — деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Оон-биле чергелештир боттарывыстың ажылывысты шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтевишаан, ажыл-агыйның чамдык адырларының хөгжүлдезиниң темпизи, дыка хөй бүдүрүлгелерниң, совхозтарның болгаш организацияларның ажылы бистиң сагыжывыска четпейн турарын шуут дорт чугаалаар херек. Дөрт чылдың иштинде продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле планнарын үлетпүрүн 15 бүдүрүлгези күүсетпээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле даалгаларны — 16, а продукцияның бот-үнезиниң талазы-биле — 17 бүдүрүлге черлери күүсетпээн. «Тудуг кезектери» комбинатта, «Шагонартяжстрой» трестиң ҮБК-зында, Кызылдың алгы заводунда, «Тыва суг тудуу» трестиң демир-бетон кылыгларының заводунда, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунда беш чылдың планның даалгаларын күүседир талазы-биле байдал дыка хожудап турар. Ол болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер планнарны күүсетпээни-биле чергелештир, 1983 чылдың-биле деңнээрге, бүдүрүлгениң хемчээлин база эвээжеткен бооп турар.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле алырга, ажыглаттынган акша-хөреңгилерден дедир бериинче ам-даа оожум эгттинип турар, бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы арга-хевирлерин кошкак ажыглап турар. Хөй-хөй совхозтар беш чылдың программазындан дыка хожудап турар. Оларның иштинден күрүнеге эът садарының талазы-биле дөрт чыл планын 22-зи, сүттүүн — 15-и, дүктүүн — 25-и күүсетпээн бооп турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Кара-Хөл», «Ленинчи орук» дээн ышкаш совхозтар мал ажылының продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрериниң болгаш садарының талазы-биле дөрт чылдың планнарын күүсетпээн. Дыка хөй ажыл-агыйларда малдың баш саны чыл келген тудум-на кызыралып, чаш малды камгалап алыры эвээжеп, малдың өлүп-хораары болгаш оорладыр чорууу улгадып, оларның продуктуулуу чемергейн турар. Тарааны, мал чемнерин бүдүрериин кошкадыр, шөлдериниң үнүш-дүжүткүрүн бедидер дээш ам-даа хөй чүүлдерни чедир кылбайн турар.

Дыка хөй тудуг организациялары четпес ажылдап турар. Кол фондуларны ажыглалга кииреринин талазы-биле дөрт чыл планы чүгле 69,6 хуу, тудуг-монтаж ажылдарының ниити хемчээлиниң талазы-биле даалга — 78,4 хуу күүсеттинген. Керээлиг ажылдаар тудуг организациялары дөрт чылдың иштинде 70 млн. рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир күүсетпээн, оон иштинде «Тыва тудуг» трест — 20,2 млн., «Шагонартяжстрой» трест — 16,7 млн., «Тыва көдээ тудуг» трест — 8,7 млн., Энергомонтажтың 2-ги болгаш 3-кү КМК-лары — 18,1 млн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Доостунмаан тудугларның саны кызырылбайн турар. Ажыглалга дужаап турар объектилерниң шынары ам-даа куду бооп артпышаан.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң ажылында улуг четпестер бар. Чүъктер сөөртүрүнүң талазы-биле дөрт чылдың планнарын «Красноярскстройтранс» трестиң автобаазазы, Сельхозтехкүркомнуң автотранспорт бүдүрүлгелери, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазы, Респотребсоюзтуң АТБ-зи, чүък сайгарарының талазы-биле даалганы — 1-ги АТБ болгаш 2-ги АТБ, «Тыва автотранс» каттыжыышкынының Минусинск АТБ-зи болгаш өске-даа автоажыл-агыйлар күүсетпээн. Дыка хөй автобүдүрүлгелерде автомобиль ажыглалының ажыктыг чорууу куду, оларның чүък чок, куруг маннаары болгаш чүдүрер-дүжүрер ажыл үезинде ааа турары ам-даа хөй бооп турар.

Харылзаа бүдүрүлгелери боттарының ажылында четпестерин шуптеп узуп турар. Ажылчы чоннарның телефон-телеграф болгаш почта харылзаазынга багайынга хомудалдар кызырылбайн турар.

Чоннуң садыг, амыдырал болгаш коммунал хандырылгазында улуг четпестер бар бооп турар. Дөрт чыл иштинде республикага үрмектеп садар бараан саарылгазының планы 4,2 млн. рубльге чедир күүсеттинмээн. Херелекчилер кооперациязының системазы планын 7,1 млн. рубль чедир күүсетпээн болгаш 20 херелекчилер ниитилелдериниң 15 ниитилел дөрт чыл планнарын күүсетпээн. Беш чылдың дөрт чылдарының планныг даалгаларын Кызылдың үлетпүр барааннар садыының хөй бүдүрүлгелери күүсетпээн. Кызыл хоорайда, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Бай-Тайга районнарда чоннуң амыдырал хандырылгазының болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының бүдүрүлге эргелелдери кошкак ажылдап турар.

Кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң болгаш культураның дыка хөй албан черлериниң ажылы бөгүнгү бедик негелделерге дүүшпейн турар.

Бо чылдың бирги кварталында дыка хөй бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар боттарының шыдаар аргаларынга чедир ажылдаваанын чугаалаар херек.

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында, хөй-хөй бүдүрүлгелерде, совхозтарда болгаш организацияларда камналга чурумун болгаш хумагалалдыг чорукту быжыглаар талазы-биле ажыл четпес чорууттунуп турар болгаш хөй социал амыдыралдың, кижилерниң амыдыралын болгаш ажылдаар байдалдарын экижидериниң хөй айтырыглары чедир шиитпирлеттинмейн турар.

Бистиң кадрлар-биле ажылывыс, оларның деңнели болгаш белеткели, оларның бышканы болгаш хүлээлгезин медерел билири, оларның ажыл-херекти организастап билири партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының бедик деңнелдиг негелделеринге долу хемчээлдин-биле дүүшпейн турарындан үстүнде айыттынган болгаш өске-даа четпестер үнүп турар-дыр деп, Г. Ч. Ширшин айыткан.

В. И. Ленин ажылдакчыларны шилип алыр дугайында айтырыгны шиитпирлеп тура, хамыктың мурнунда оларның политиктиг болгаш ажыл-херекчи шынарларын өөренип көөрү чугула деп айтып чораан. Кайы-бир кижи кызымак талазы-биле, политиктиг тала-биле, ажыл-херекти билириниң, административтиг арга-шинээзиниң талазы-биле чогум кандыгыл деп түвеин ыяк тодарадыры эргежок чугула деп, ол санап турган.

Ажылды бедик профессионал ёзу-биле билири, эргежок чугула тускай эртем, ажыл-агыйны чорудуарының амгы үеде аргаларын билири, ажыл-херекти баш удур саналгалыг, ажыктыг чорудуп, массаларның чогаадыкчы, тывынгыр чоруун ажыдып билири амгы үеде кадрлардан кажангызындан-даа артык негеттинип турар.

Ажыл-херекти билир, бүгү талазы-биле билиглиг, ажыл-агыйны чорудуп билир удуртукчу кадрларны шилиир талазы-биле партияның область организациязының ажылында четпестер эвээш эвес бооп турар. Ол чылдагаан-биле чамдыкта ажылдың харысалгалыг черлеринге ажылын угбас, амыдыралдың негелделеринден чыдып калган, тывынгыр чорук, [illegible] ажыл-херекти кежээ чорууң көргүспес, эрги ёзу-биле-ле ажылдаза ажырбас боор деп бодаар удуртукчулар кире бергилээр. Оон түңнелинде оларның удурткан коллективтери багай ажылдаар, бүдүрүлге даалгаларын күүседип күш четпейн турар. Кызылдың алгы заводунуң коллективин оон директору Л. В. Чемков кошкак удуртуп турар. Эрткен дөрт чыл иштинде оон удурткан коллективи күрүне планнарын кол-кол көргүзүглер талазы-биле чаңгыс-даа катап күүсетпээн.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң директору В. Н. Кожушко ажылын угбайн турар. Ында план доктаамал күүсеттинмейн келген. Дөрт чыл дургузунда күрүнеге 4 миллион рубльдиң продукциязын чедир бербээн, чүс баш малга онаашты 59 бызаа, 65 хураган алдынган, мыйыстыг бода малдың баш саны кызырылган. А совхозта аргалар болгаш курлавырлар хөй.

Х. С. Дамба-Даржаа, В. Г. Бессонов оларның удурткан СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Өөк» совхозтар кошкак ажылдап турар. Беш чылдың дөрт чылында бо ийи ажыл-агыйның кайызы-даа план болгаш социалистиг хүлээлгелер көргүзүглериниң хөй кезиин күүседип шыдаваан.

В. Т. Кечил-оолдуң удуртуп турганы Чөөн-Хемчик райпозу бараан саарылгазының планнарын сөөлгү чылдарда үргүлчү күүсетпейн келген. Беш чылдың дөрт чылдарында бараан саарылгазының талазы-биле планны ында 2,5 миллион рубль түңге чедир күүсетпээн, 185 муң рубльдиң самчыгдалын болдурган. 3-кү АТБ-ниң коллективинге удуртулганы Ю. К. Ахмедзянов кошкак хандырган, оон түңнелинде ол бүдүрүлге черлери дөрт чылдың планын күүсетпээн. Н. И. Музыченконуң удуртканы «Тыва дагдүгү тудуг» эргелелдиниң коллективи тудуг-монтаж ажылдарының планын күүседир талазы-биле көргүзүглерни чыл бүрүде кудулатып келген.

Шын эвес шилиттинген чылдагаан-биле сөөлгү ийи чылда совхозтарның 26 директорларын хостаан, ындаарга «Тээли», «Енисей», «Ленинчи орук», «Сукпак», «Тере-Хөл» совхозтарның директорларын 2—3 удаа, үлетпүр, тудуг, хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының эвээш эвес удуртукчуларын солаан.

Партияның Тес-Хем, Эрзин, Сүт-Хөл, Өвүр болгаш өске-даа чамдык райкомнары кадрлар шилиишкининиң чедимче чок чорудуп турар. Тес-Хем районга сес чыл дургузунда райпо баштаар черниң даргазы 7 удаа солушкан. 1984 чылда партияның ол райкому ажылды саңдараткан дээш сентелге-тудуг участогунуң начальниги У. Ч. Оюнну ажылындан хостаан, а үш ай эрткенде ону база ол-ла албан-дужаалга томуйлаан. 1982 чылда партияның Эрзин райкому № 5 КМК-ның начальнигин [illegible] дегшиткен, а сес ай эрткенде ону ажылын угбааны дээш хадаар ужурга таварышкан. СЭКП Бий-Хем райкому болгаш райкүүском № 957 КМК-ның начальниги С. В. Филимоновту томуйлаанының соонда бир чыл сес ай болганда коллективти удуртурун хандырбааны дээш ажылындан хостаан. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 1 КМК-зының начальниги турган И. П. Камков болгаш «Енисей» совхозтуң директору турган Ф. П. Толмачев база-ла ындыг байдалга таварышканнар, олар ажыл удуртуп шыдавас, организакчы болгаш кижизидикчи шынарлары кошкак кижилер болганнар.

Бай-Тайга район эмнелгезиниң кол эмчизи О. Б. Саая, Балгазын тубсанаторийниң кол эмчизи А. П. Тупышев оларны ажылын угбааны дээш албан-хүлээлгелеринден сөөлгү ийи чылда хостаан. 1983-1984 чылдарда медицина албан черлериниң 18 удуртукчуларын, оларның иштинден 4 кижини ажылын угбааны дээш солаан. Тес-Хем районга ийи чыл дургузунда районнуң киночеткизиниң 3 директорун, районнуң Культура бажыңының 3 директорун солаан. Культура албан черлериниң удуртукчуларын шын эвес шилип алганының хөй санныг фактылары Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Сүт-Хөл районнарда бар.

Ортумак школаларның директорлары: Мугур-Аксының — Д. Ш. Баякдай, Сүт-Хөлдүң — А. Д. Саая, Шеминиң — Д. К. Имажап, Эрги-Барлыктың — М. Д. Саая болгаш оон-даа өскелер ажылды саңдаратканы дээш албан хүлээлгелеринден хостаттырган. Бо чылдагаан-биле сөөлгү ийи чылда ниитизи-биле 9 школаның директорларын хостаан.

Бо бүгү чүге ындыг болуп турарыл? Чамдык удуртукчулар негелдениң деңнелинге чүге четпейн турарыл? Чүге дээрге, партия обкомунуң килдистери, хоорокому болгаш райкомнары кадрларны шилиирде ажылдакчыларның организакчы шынарларынга негелдени кошкадып, оларның ажылды билири, ажыл-херекчизи, кызымаа болгаш күш-ажылга хандыкшылы, ажылдаар аргазын чедир өөренип көрбейн турар.

Кадрларның профессионал белеткелинге негелдени күштелдирериниң эргежок чугулазын чугаалаар херек. Эргелеп башкарарда, «ажылды билир, мергежилдиг болур херек, бүдүрүлгениң бүгү байдалдарын билир херек, ол бүдүрүлгениң техниказын амгы үениң негелдезинге чедир билир херек, эртем талазы-биле билиглиг болур херек» деп, В. И. Ленин өөреткен.

Бүдүрүлгелерниң, совхозтарның, тудуг, транспорт болгаш өске-даа организацияларның чамдык удуртукчуларының профессионалдыг, экономиктиг билиглериниң кудузундан ажылды деңнелинге чедир кодурун шыдавайн турар. Олар эртемниң болгаш мурнакчы практиканың чедиишкиннерин [illegible] шыдавас. Ындыг чылдагаандан дыка хөй бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш организацияларга мурнакчы технологияны, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын, ылаңгыя коллективтиг керээлерни дыка оожум шиңгээдип ап турар. Оон туржук, бистиң чамдык удуртукчуларывыс эрги ёзу-биле, түңнел кандыг-даа болза, хөй шүүдел үндүрбес дээн «принцип»-биле ажылдап турар.

Кадрларны шилип база оларның мергежилин бедидип турар үеде бистиң республиканың шиитпирлеп турары социал айтырыгларының онзагай талаларын өөренип көөр херек. Чоннуң, ылаңгыя үндезин чурттакчыларның социалистиг культураже болгаш амыдыралче ам-даа хандылдар херек. Бисте ийи муң ажыг малчыннар өглерде кыштап турар, малчыннарның 1,5 муң турлаа электрижиттинмээн, бичии уругларының чүгле 41 хуузу школа назынны четпээн уруглар албан черлеринде хаара туттунган. Бо бүгүнү өөренип көөр херек. Бистиң чамдык удуртукчуларывыс социал айтырыгларны шиитпирлээриниң эргежок чугулазын чедир билбес, чаңгыс талалап ажылдап турар дээрзин айтыр ааар. Бистиң бүгү кадрларывыс кайда-даа ажылдап турар болза, ындыг айтырыгларның барын, оларны шиитпирлээриниң чугулазын хамыкы-биле медерел билир, аңаа хуузада салымышкынын киирер ужурлуг.

Удуртукчуларның организакчы шынарларының деңнелин көдүрер ужурлуг бис. Сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринче коллективти организастаары — нарын херек. Аңаа ажыл-херекти эки билиринден аңгыда, бодунуң хуузада идепкейи, ажылдакчыларынга, специалистеринге, хөй-ниити организацияларынга даянып билири, коллективти көдүрүп, ону баштап билири негеттинип турар. Бистиң чамдык кадрларывыс ажыл-херекти организастап билбес, азы, өскээр чугаалаарга, ажылга шимченгир эвес, чогаадыкчы идепкей чок, кызымак эвес болуп турар. Чамдык удуртукчу ажылдакчыларда коллективтиң ажылында хоочураан четпестерни тоомчага албас, планнар күүседир дээш чүткүлдүг турушпас, өй келген нарын айтырыгларны шиитпирлээриниң оруктарын дилевес чүүлдер бар. Ажыл-агыйжы эвес чорукту, фактыларын чайладып, малдың болгаш бүгү-ле материалдыг үнелиг чүүлдериниң үрегдун чогуур чурум ёзугаар тургузуп, техниканы эки кадагалап база ажыглап шыдавайн, чамдык совхозтарда, организацияларда, бүдүрүлгелерде социалистиг өнчүнү хоорлаар болгаш тоттеер хөй санныг фактыларны чайлатпайн турарывыс оон кескү бадыткалы болур. Амыдырал хандырылгазының, эмнел-

(Уламчызы 2-ги арында).

СЭКП Тыва область комитединиң VI пленуму

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

(Эгези 1-ги арында).

гениң, улус өөредилгезиниң, культураның хөй-хөй албан черлериниң ажылында улуг четпестерин, коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаан, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрээшкиннерин, өске-даа хажыдыышкыннарны чүгле ооң-биле тайылбырлап болур.

СЭКП область комитеди элээн бедик чергениң удуртукчуларының — министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларының ажылагыйжы, идепкейлиг чорууну, профессионал белеткелиниң деңнелин улам көдүрер ужурлуг. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязының бүдүүзүнде СЭКП обкомунуң бюрозунга республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чаа составынга сүмелээн эштерниң ажылын сайгарып турганын маңаа дыңнадыйн. Чамдык министрлерниң, ведомстволар удуртукчуларының ажылынга хамаарыштыр шыңгыы шүгүмчүлелдерни бюро кежигүннери кылган. Шүгүмчүлелдерни В. М. Еремеевке, И. Г. Лавриненкога, Н. А. Жогольга, С. М. Мешкорудниковка, В. Б. Кара-Салга, М. А. Гаковка, А. С. Саткага, А. С. Серенге, Н. С. Конгарга, Я. В. Сарбаага, И. П. Пешковка, К. Х. Шавыраага, Б. С. Нечаевке болгаш өскелерге-даа хамаарыштырган. Ол эштерниң удуртуп турар министерстволарының болгаш ведомстволарының ажылында шыңгыы четпестер бар. Ады үнген болгаш өске-даа чамдык удуртукчулар айтырыглар шиитпирлээрде амдаа эки ажыл-агыйжы, идепкейлиг эвес, боттарының ажылының түңнелдерин бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле сайгарбас боон артпышаан, чагыргазында бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын экижидер дээш контрольду четпес боттандырып турар.

Дыка хөй министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары кадрлар-биле кончуг кошкак ажылдап, оларның белеткелиниң талазы-биле тодаргай утланыышкыннарыг хемчеглерни боттандырбайн турар.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң (В. М. Еремеев) аппарады кадрлар-биле четпес ажылдап турар. Ында чуртталга-коммунал ажыл-агыйның районнар эргелелдериниң начальниктери үргүлчү солчур, ооң кадында оларның дыка хөйү арагалааны база ажылды сандаратканы дээш үндүртүп турар. Ындыг чылдагаан-биле ол министерствонуң Бай-Тайгада, Эрзинде эргелелдериниң удуртукчулары ажылындан хостаткан, а Өвүрге дөрт чыл иштинде ийи дакпа үндүрткен. Кедээ ажыл-агый министерствозу (И. Г. Лавриненко) кадрлар-биле куду деңнелдиг ажылдап келген. Ында албан-хүлээлгелерин солуптарының курлавырларын тургузар талазы-биле боттуг ажыл кылдынмайн турар, совхозтарда специалистерниң шимчээшкинин контрольда албаан, кадрларның мергежилин болгаш билиин бедидерин четпес чорудуп турар. Аъш-чем үлетпүр министерствозунуң (А. С. Сат) заводтарының 9 директорлары сөөлгү дөрт чылда солушкан, а ооң пиво заводунга үш директор солушкан. Хлеб заводтарының удуртукчулары удаа-дараа солчуп келген. Адыр аайы-биле кадрлар белеткелин организаставаан. Культура министерствозу (А. С. Серен), Чырыдыышкын министерствозу (Н. С. Конгар), Респотребсоюз (Ю. С. Катков) кадрлар-биле ажылды шыңгыы экижидер ужурлуг.

Иштики херектер министерствозунуң болгаш өске-даа хоойлу-дүрүм камгалал органнарының ажылының дугайында онзалап чугаалаксадым. Кем-херек үүлгедиг чоруктуң деңнели республикада бедик хевээр болуп артпышаан. Хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну камгалаарынга ИХМ аппаратының, милицияның хоорай болгаш район салбырларының ажылдакчыларының харысалгазы кошкак бедидип турар. Харын-даа, оларның иштинден чамдык кижилер албан-хүлээлгезиниң сагылга-чурумунуң каржы үрээшкиннерин болдуруп турар. Сагылга-чурум чок чоруктуң фактыларын прокуратура болгаш суд органнарының чамдык ажылдакчылары база болдуруп турар. СЭКП обкомунуң административтиг органнар килдизи, партия хоорkому, райкомнары, ИХМ-ниң политкилдизи, хоойлу-дүрүм камгалалының органнарының партия эге организациялары, министрлер В. Б. Кара-Сал, А. Д. Ховалыг, республика прокурору А. Г. Горелов олар эң шыңгыы түңнелдерни үндүрер, кадрлар-биле ажылда бар четпестерни эдериниң, хоойлу-дүрүм камгалалының органнарын шынчы, идепкейлиг ажылдакчылар-биле быжыглаарының талазы-биле эң шиитпирлиг хемчеглерни ап чорудар, социалистиг хоойлу-дүрүмнүң үрээшкиннери-биле эптеш чок демиселин, республикага хоойлу-дүрүмнү быжыглаарының талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Ниитизи-биле партия организациялары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары адырларда кадрлар-биле ажылды шыңгыы экижидери эргежок чугула негеттинип турар. Бо ажылга ужур эдерер чорукту чок кылып, бүгү участоктарны ажылгыр болгаш идепкейлиг ажылдакчылар-биле быжыглаар херек деп, илеткелчи айыткан.

Кадрлар-биле ажылдың эң чугула чарылбас кезээ болза, оларның кижизидилгези болур. Кадрлар кижизидилгези — ол дээрге ужур-утказының талазы-биле делгем билиишкин-дир. Ол дээрге — ажылдакчыларның идей-политиктиг билиглерин, политиктиг болгаш мөзү-шынар культуразын доктаамал бедидери-дир. Ол дээрге — кадрларга бүзүрээри болгаш оларның ажылын үстүнден база адаандан доктаамал контрольдаары, оларга бедик негелдени, харысалгазын бедидери, оларның ажылын хөйге көскү болдуруп калбартыры, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди ажыглаары-дыр.

Кадрларның идей-политиктиг белеткели принципиалдыг ужур-дузалыг. Ажылдакчыларның идейлиг деңнели, теоретиктиг белеткели бедик болган тудум, оларның практиктиг ажылы улам үре-түңнелдиг болур. Чогум-на идейлиг дадыгылыышкын кадрларның күжүнүң, партияның политиказын боттандырыышкын чорударынга оларның туруштуунуң үнер дөзү ол болур. Бир эвес кижи ниити сорулгалар дээш идепкейлиг ажылдап турар, дааңдырган ажыл-херек дээш ооң харысалгазы бедик болган тудум, бодунуң ажылын ол бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп билген тудум, ол удуртукчу, организакчы болгаш кижизидикчи кылдыр дүрген хевирлеттинер. Амгы үениң удуртукчузу политиктиг делгем билиглерлиг болур ужурлуг, партийжи болгаш күрүне тургузуушкунунуң теоретиктиг үндезиннерин билир, ленинчи стильге, бодунуң хүлээлгелеринге ленинчи хамаарылгага өөренир, массалар-биле сырый харылзаалыг, оларның негелде-херектеринге дыңнангыр болур ужурлуг.

Партия обкому, хоорком, райкомнар кадрларның марксистиг-ленинчи өөредилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салып турар. 1981—1984 чылдарда партияның дээди школазын 63 кижи дооскан. Ам ында 59 кижи өөренип турар. Партия комитеттериниң шүгүмчүзүнүң чаңында аңгы-аңгы чергениң удуртукчу ажылдакчыларынга партия-ажыл-агый активиниң школалары ажылдап, эртем-практиктиг болгаш теоретиктиг конференциялар эртип турар. Амгы үеде удуртукчу ажылдакчыларның барык шуптузу политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң аңгы-аңгы хевирлеринде хаара туттунган. Дыка хөй удуртукчулар пропагандистеп турар. Илеткелчилерниң, лекторларның, политинформаторларның саңында ажыл-агый удуртукчулары көвүдээн. Оларның дыка хөйү агитколлективтерни, экономиктиг өөредилге талазы-биле чөвүлелдерни, улусчу университеттерни баштап турар, партия комитеттериниң идеология комиссияларының составында кирип турар.

Ооң-биле чергелештир аныктарның политиктиг билиин бедидер талазы-биле ажылда четпестерни эскербейн барып болбас. Оларның чамдыызының теория талазы-биле билии кызыы, кол нургулайында чүгле боттарының дуржулгазынга даянып турар. Партия хоорkому, райкомнары удуртукчуларның идей-политиктиг деңнелин бедидер дээш үргүлчүнүң негелдезин тургуспайн турар. Партияның Тес-Хем, Сүт-Хөл, Барыын-Хемчик райкомнарында кадрлар өөредилгези ханы билиг бербес, массаларга идей-кижизидилгелиг ажылдың чажыттарын шиңгээдип алырынга дуза катпас, аңаа дыңнадыг хевирлиг болуп турар.

Чамдык партия райкомнарында кадрларның марксистиг-ленинчи өөредилгезиниң байдалын дорт харыылаар парткабинет эргелекчилериниң солчуушкуну хөй. СЭКП Каа-Хем, Улуг-Хем райкомнарында дөрт чыл иштинде парткабинеттер эргелекчилери үш-үш катап солушкан.

СЭКП Кызыл хоорkому кадрларның идей-политиктиг белеткелинге СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университедин чедир ажыглаваан. СЭКП хоорkомунуң дөрт чыл иштинде марксизм-ленинизм университединге өөренирин сүмелээн 39 удуртукчу кадрларындан чүгле он кижи өөредилгезин дооскан. Сөөлгү чылдарда марксизм-ленинизм университединге өөренип турар удуртукчу кадрларның саны кызырлып келген. Ындыг турбуже чамдык удуртукчу кадрларның СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының айтырыгларының, ниитилелдиң социал-экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралында болуушкуннар дугайында билии кызыы, пропаганда ажылынга активчи киржиринден ойталаар, чон-биле үргүлчү харылзаа тудуп билбес талаларлыг оларда бар. Чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, чижээлээрге, Д. Б. Шожат, Б. С. Нечаев, И. П. Пешков, В. С. Сапелкин, В. Ф. Филимонов, К. Ш. Ялаков болгаш оон-даа өскелер идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдарга сула киржип турарлар.

Дыка хөй партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, ажыл-агый удуртукчулары аныяктар ортузунга, садыг организацияларының болгаш бүдүрүлгелерниң коллективтеринге, ниитиниң чемненилге черлеринге, амыдырал хандырылгазының болгаш кадык камгалалының черлеринге ховар чедип турар. Чер-черде удуртукчу кадрлар культура-чырыдыышкын ажылдарының хевирлерин сайзырадырынче, культура черлериниң ажылын экижидеринче кичээнгейни амдаа кошкак салып турар. Тес-Хем, Бии-Хем районнарның дыка хөй клубтары хөй кезинде хаалгалыг турар. Самагалдайның, Шуурмактың болгаш Аржааның Культура бажыңнары кыжын үргүлчү соок, оларга массалыг ажылдар ховар болгулаар. Хөгжүм-шии театрының болгаш күрфилармонияның ажылында база хөй четпестер бар. Оларның удуртукчуларының дааңган ажылы дээш харысалгазын СЭКП Кызыл хоорkому, Культура министерствозу чогууру-биле бедиппейн турар.

СЭКП обкому, Кызыл хоорkому, райкомнар, парткомнар, партия эге организациялары кадрларның политиктиг өөредилгезин организастаарының айтырыгларынче кичээнгейни улгаттырар, ооң байдалын болгаш хевирлерин өөренип көөр, партия-ажыл-агый школаларының ажылының шынарын экижидер ужурлуг. Партийжи-политиктиг билигни удуртукчуларның чедип алырынга СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университедин эки ажыглаар херек.

Партия комитеттери, партия эге организациялары удуртукчу кадрларның политиктиг ажылын партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) болгаш ооң соондагы Пленумнарының негелделеринге бүрүн дүүшкен турарын чедип алыр ужурлуг. Удуртукчу кижи бүрүзү партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, ооң съездилериниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, чурттуң чедиишкиннерин болгаш социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң айтырыгларын билдилиг тайылбырлап база пропагандалап шыдаар ужурлуг. Кадрларның ажылынга сөстүң болгаш херектиң карышкак эвес болурун хандырар утланыышкынны чорудары чугула. Олар коллективтиң мурнунда турар сорулгаларны пропагандалап, тайылбырлап тура, ол сорулгаларны күүседиринге, ажылдың болгаш бүдүрүлгениң ажыктыы дээш, ажылчы чонунуң ажылдаарынга болгаш амыдыраарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш канчаар демиселжиринге боттарының үлегерин көргүзер ужурлуг.

СЭКП Төп Комитеди кадрларның мөзү-шынарынче улуг кичээнгейни салып, ажылдакчыларның партийжи чурумну хажытпазын, моральга таарышпас чүүлдерни болдурбазын айтып турар. Ол чүүлдүг, чүге дээрге кадрларның талазындан кандыг-даа четпес чүүлдер ниити херекке, партияның болгаш күрүнениң удуртур органнарының ат-алдарынга, чонну кижизидеринге эттинмес когаралды чедирер деп Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Республикада партия, күрүне болгаш күш-ажыл чурумунуң янзы-бүрү хажыдыышкыннары-биле демисел сөөлгү чылдарда көскүзү-биле күштелген. Ол демисел партия обкомунуң, чер-черде партия болгаш совет органнарының, улусчу контроль органнарының, өске-даа хөй-ниити организацияларының киржилгези-биле боттанып турар.

Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарының чамдык удуртукчу партия болгаш совет ажылдакчыларынга хамаарыштыр СЭКП обкомунуң алган хемчеглери коммунистерниң, ажылчы чонуң деткиишкинин алган. Чүгле партияның XIX область конференциязының соонда безин болун багай көргүскени дээш партия обкомунуң, хоорkомунуң болгаш райкомнарының номенклатуразынга турган партияның — 10, Советтерниң — 12, ажыл-агыйның 17 кадрлары болгаш өске-даа удуртукчу ажылдакчылар ажылындан дүжүрткен. СЭКП обкому И. П. Брюзгин, В. А. Тутолуков, Л. Ф. Хрипунова, А. А. Сергачёв, Н. С. Добычин, Ф. И. Акиньшин болгаш оон-даа өскелерге хамаарыштыр алган хемчеглер дугайын партия активинге дыңнаткан.

Удуртукчу кадрларның талазындан партия болгаш күрүне чурумну үрээр таварылгалар сөөлгү үеде эвээжеп турза-даа, ам-даа бар болуп турар. Чамдык ажылдакчылар көргүскен идегелди шынзытпайн, хөй нурууузунда күрүне ачызы-биле хууда байып, арагалаарынга хандыкшып, моральга таарышпас үүлгедиглерни кылып турар. Бии-Хем районнуң кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниги турган В. П. Меркулов, Мөңгүн-Тайга районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы турган Д. Л. Монгуш, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының директору турган М. И. Малых болгаш оон-даа өске удуртукчулар коммунистиң бедик адын бужартатканы дээш партия талазы-биле шыңгыы хемчег алыскан болгаш ажылындан хостаткан. Эрткен чылын чүгле арагалааны дээш удуртукчу ажылдан 28 кижи үндүрткен болгаш 40 ажыг удуртукчу партийжи хемчег алыскан. Бай-Тайга районда эрткен чылын 16 удуртукчу ажылдакчы ол дээш ажылындан хостаткан. Оларның аразында ниити билиг школаларының директорлары—4, совхоз директорлары — 2, кедээ Совет күскомнарының даргалары — 2, профком даргалары — 2. Бии-Хем районда бо чылдагаандан чүгле сөөлгү үш айларда безин дөрт ажылдакчы үндүрткен. Арагалаашкын уржуундан партийжи чурум үрээр чоруктар Өвүр, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш өске-даа районнарда хөй. Удуртукчу ажылдакчыларның эзиректер сергедир черге кирип турган фактыларын билир бис. Удуртукчу ажылдакчыларның талазындан таарымча чок чоруктарны болдура бээрин баш бурунгаар болдурбас талазы-биле партия эге организацияларының ажылының дугайында маңаа онзалап чугаалаза эки боор. Партийжи сагылга-чурумну үрээр, албан-дужаалын соора ажыглаар удуртукчуларны чамдык партия эге организациялары чымчак көре бээр чоруктар бар. Тураның септелге-тудуг участогунда партия эге организациязы ол участоктуң начальниги Г. Н. Зуевти чогум-на мынчаар көрүп турар. Г. Н. Зуев бодунуң организациязынга хамааржып турар ГАЗ-69 автомашинаны 1983 чылда садып алгаш, күрүне күселин-биле ооң септелгезин кылган. Партия эге организациязы ону мынчага чедир хемчег албаан. Эзириктер сергедир черге киргеш, моральга таарышпас чүүлдер кылган коммунист удуртукчуларның чамдызы партия эге организацияларынга дарый болгаш принципиалдыг хемчегге онаашпайн турарын чугаалаар апаар. 1984 чылда удуртукчуларның 12 персоналдыг херээн партия эге организацияларынга көрбейн, партия комитеттеринге көрген. Ооң иштинде партияның Чөөн-Хемчик райкомунга — 3, Кызыл хоорkомунга, Өвүр, Бии-Хем, Улуг-Хем райкомнарынга 2—2-ни мынчаар көргүлээн. Кандыг-даа албан-дужаалдыг кижилерниң персоналдыг херектерин партия эге организацияларынга албан көөр дугайында СЭКП ТК-ның айтыышкынын айгылыш чок күүседир хүлээлгелиг бис. Кадрларның сагылга-чурумун быжыглаарынга партия обкомунуң, хоорkомунуң болгаш райкомнарының чаңында партийжи комиссияларның ролюн моон соңгаар-даа бедидери эргежок чугула. Удуртукчу ажылдакчыларның албан-дужаалын соора ажыглаар, амыдыралга биче сеткилдиг эвес чоруунуң дугайында бичии-даа фактыларны олар чиди-биле көөр ужурлуг.

Буруулуг херекти үүлгеткен, ат-алдарын оскунган ажылдакчыларны бир удуртур ажылдан өске удуртур ажылче солуй олуртуп каар фактылар ажылга-даа, кадрларны кижизидеринге-даа улуг хоразы чедирип турар. Чамдык чижектер бо-дур. Мооң мурнунда «Найырал» совхозтуң директорунга ажылдап турган, кем-херек үүлгедиишкинни дээш харысалгага онаашкан, ажылындан дүжүрткен С. К.-А. Текеевти 1981 чылда Улуг-Хем районнуң «Сельхозхимия» бүдүрүлге эргелелиниң даргазынга томуйлаан. Немей бижилгелер болгаш техника тоймаглаан дээш аңаа база катап херек оттурган. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң Эрзин райкомунуң даргазы албан-хүлээлгезинден арагалап турганы дээш дүжүрткен Д. С. Соянны районнуң удуртукчулары чурттал-га-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальниинге томуйлап каарга, база-ла арагалап турган, ажылындан хостаткан болгаш партиядан үндүрткен. «Барлык» совхозтуң ажылчын комитединиң даргазы Н. Х. Сапыяк дыка үр үеде арагалап келген. Ол-ла арагалап турган 1984 чылда профэвилелдиң отчёттуг конференциязын үскен. Ынчап турда-ла ону удаваанда Күрстрахтың район инспекциязының начальниги албан-дужаалга ажылдадып каан. Республиканың Министрлер Чөвүлели С. С. Танааны арагалап турганы дээш Күш-ажыл талазы-биле күркомитеттиң даргазының албан-хүлээлгезинден хостаан хирезинде элээн үе эрткенде ону Кедээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизиниң начальнигинге ажылдаар кылдыр база катап чорутткан.

Шак мындыг буруу шапкан практиканы шиитпирлиг-биле чок кылыр херек. Ажылды сандараткан, буруулуг чүве кылган ажылдакчыны удуртур ажылга депшитпес ужурлуг. Бир эвес депшидер апаар чүве болза, аңаа ажылга бодун шыңгыы ажыл-ишти бүзүреп болур деп көргүзер болза, чүгле ынчан көрүп болур.

Чамдык ажылдакчылар бир албан-дужаалга элээн ажылдап чоруй бодунуң ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрбейн баргаш, харысалгалыг болур чорукту чидирип, ажыл-херекти сандарадып эгелээр фактылар бисте бар деп, СЭКП обкомунуң бирги секретары илеткелин уламчылаан. Маңаа мындыг чижектен кирип көрээл. Ч. Х. Дожулаа «Барлык» совхозтуң директорунга 8 чыл ажылдаан. Бүдүрүлгени хөгжүдериниң, экономиканы быжыглаарының таарымчалыг аргалары совхозта бар бооп турар болгаш бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле чепсегленген. Элээн үениң иштинде ажыл-агыйның ажылы-даа эки чоруп, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчизиниң саныңга-даа кирип турду. Ынчалза-даа Ч. Х. Дожулаа сөөлгү чылдарда бодундан негелдени, удуртулганың деңнелин кудулатканының түңнелинде, совхозтуң ажыл-херээ баксырап эгелээн. Ч. Х. Дожулаа күрүнениң өнчү-хөреңгизин самчыгдаарының оруунче кирип, хелезиленип ажылдап турган бригадаларга хөй түңнүт акшаны ажыр телеп турган. Ынчангаш ону хостаар ужурга таварышкан. Ындыг фактылар чаңгыс бо-даа эвес. Ол чүүден боол турарыл? Ол хамыктың мурнунда партия обкомунуң килдистери, партия райкомнары, райкүскомнар, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары кадрларның ажылынче ханылап кирбейн, олар боттарының туружун өскертип, кылбас чүүлдерни кыла бээрге, ону эскербейн, этпейн турарында. Кадрларның ажылынга негелдени болгаш контрольду кошкадырга шак мындыг түңнелге чедирер боор-дур.

Кадрларның ажылында четпестер болгаш частырыглар хамыктың мурнунда оларның ажылдап турар коллективтеринге билдине бээр. Партия эге организацияларының талазындан удуртукчу ажылдакчыларның ажылын контрольдаарын күштелдирериниң эргежок чугулазын маңаа база катап демдеглээр ужурлуг бис. Партия эге организацияларының эргелери-даа, аргалары-даа улуг. Администрацияның ажыл-чорудулгазы болгаш аппараттың ажылын контрольдаарын боттандырып чорудар талазы-биле комиссияларның ажылын идепкейжидери чугула. Шак мындыг комиссияларны улуг дээн бүгү партия организацияларында тургускулаан. Бии-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тожу, Мөңгүн-Тайга болгаш өске-даа районнарның чамдык партия организацияларында тургустунгулаан комиссиялар багай ажылдап турар, а чамдык черлерде шуут-ла ажылдавайн турарын демдеглезе чогуур. Удуртукчу кадрларның ажылын доктаамал, дээштиг контрольдаарын боттандырып чорударынга, оларның харысалгазын бедидеринге ук комиссияларның ажылын экижидерин партия комитеттери хандырары эргежок чугула. Удуртукчу бүрүзү үстүүртен-даа, адаандан-даа доктаамал контрольдуң адаанга турар кылдыр, чүгле үстүнде турар органнарның мурнунга эвес, харын партия организациязында кады турар эштериниң, коллективтиң мурнунга отчёттуг болгаш харысалгалыг мен деп чүвени билген турар кылдыр ажыл-херекти тургузар херек.

Шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдери кадрларны кижизидеринге онза ужур-дузалыг боол турар. Удуртукчуларның ажылында четпестерни чогуур үезинде илередип, эдип ап, оларның кылган частырыгларын принципиалдыг ёзу-биле шүгүмчүлеп турар болзувусса, шыңгыы частырыглардан оларны камгалап ап, моон соңгаар-даа ажылдадып болур кылдыр арттырып ап болур бис деп, СЭКП ТК айтып турар.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совет болгаш ажыл-агый органнарынга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдеринче, кадрлар-биле ажылды экижидер сорулга-биле ону ажыглаарынче партия обкому, хоорkому болгаш райкомнары кичээнгейни салып турар.

Ынчалзажок бүгү-ле организацияларда шүгүмчүлел бедик деңнелде, ону кайда-даа шүгүмчүлелчи ёзу-биле көрүп, бүгү кадрлар боттарының четпестерин болгаш багай ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп билир болгаш шын на ак сеткилдиг-биле ону медерел билиринге болгаш ону чогуур үезинде эдип алырынга белен деп бөгүн чугаалаар арга чок. Бистиң сорулгавыс болза, кадрларны кижизидер херекке, оларның харысалгазын бедидеринге, четпестерни чайладырынга шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди идепкейлиг ажыглап, ажылчы чоннарның шүгүмчүлелдиг санал-оналдарын боттандырар дээш удуртукчу ажылдакчылардан негелдени күштелдирери болур. Партия комитеттери шүгүмчүлелди хөгжүдерин партийжи контрольдуң системазы-биле сырый холбаары чугула. Чогум-на ынчангаш контрольдуң база үстүүртен болгаш адаандан шүгүмчүлелдиң чаңгыс аайы, ол ышкаш кадрларның ажылының чонга билдингир болуурун бүгү талалыг калбартыры — оларның ажылынга частырыгларны болдурбазының эргежок чугула негелдези болур.

Партия хуралдарынга, партия комитеттериниң бюрозунуң хуралдарынга болгаш пленумнарынга удуртукчуларның отчёттарын берип турары, хууда беседалажыышкыннар — удуртукчуларның ажылын контрольдаарының болгаш оларга дуза чедирериниң эки хевири боол турар. Партияның Таңды, Улуг-Хем, Эрзин, Каа-Хем, райкомнары, «Тыва кобальт» комбинаттың парткому бо талазы-биле ажылды эки чорудуп турар. Ынчалза-даа ону чер болганда нептеретпейн турар. СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Бии-Хем, Тожу, Сүт-Хөл, Кызыл райкомнары партия хуралдарынга удуртукчу ажылдакчыларның отчёттарын дыңнаарын ховар организастап, беседалажыышкыннарны ында-хаая чорудуп турар. Кадрлар-биле ажылдың эки хевирлерин бүгү партия комитеттери улам калбаа-биле ажыглаар ужурлуг.

Удуртукчу кадрларга бедик культураны, күүсекчи сагылга-чурумну ижиктирерinge хүлээп ап турар шиитпирлерниң күүселдезин хыналдаарының бүгү системазын экижидери чугула. Бо ажылды экижидер дугайында айтырыгны партия обкомунуң пленумунга чугаалажып көрген бис. Ооң шиитпирлерин күүседир талазы-биле элээн ажылдарны партия, совет органнарда чорудуп турар. Ынчалзажок күүселдениң контролюн болгаш хыналдазы партияның область организациязында ам-даа сула сайзырап турар. Дыка хөй партия райкомнарының, партия эге организацияларының, райкүскомнарының, өске-даа күрүне органнарының ажылында ол кошкак болуп турар. Республиканың экономиктиг болгаш социал-культура хөгжүлдезиниң өзек айтырыгларының талазы-биле СЭКП обкомунуң чамдык доктаалдары четпес күүсеттинип турар. Министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары эштер И. Г. Лавриненко, Н. А. Жоголь, Н. С. Конгар, Ю. С. Катков, А. С. Серен, М. А. Гаков, С. М. Мешкорудников, Г. М. Шубник, Л. Н. Ткаченко, Н. А. Авдеев болгаш өскелер-даа СЭКП обкомунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле шүшпең чоруун көргүзүп турар. Партийжи шиитпирлерни болур-чогууру-биле күүседир дээш удуртукчу ажылдакчыларның харысалгазын бедидер талазы-биле ажылды партия обкомунуң килдистери, хоорkому, райкомнары күштелдирип чорудары эргежок чугула.

Бисте кадрлар-биле ажылда шыңгыы четпестерниң бары тодаргай-дыр. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар ында бар. Ооң кандыг түңнелдер үндүрүп болурул, бирги ээлчегде чүже кичээнгей салза чогуурул?

Хамыктың мурнунда кадрларны шилип алырын үндезини-биле экижидери, ажылдакчыларның политиктиг, ажыл-ишчи, моральдыг өске-даа шынарларын бүгү талалыг, боттуу-биле өөренип көөрүнге үндезилээш ону шын боттандырарын хандырары чугула. Черле ынчаш ажылдакчыларның мөзү-шынарын бүгү талалыг, ханызы-биле өөренип көрбейн, а чүгле оларның анкеталарында бижиттинген чүүлдерни анализтеп, частырыглар база хажыдыышкыннар кылыр чоруктар бар. Обкомнуң кедээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң, административтиг органнар килдистери, партияның Тес-Хем, Бай-Тайга, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик райкомнары ындыг четпестерни эң хөйү-биле болдуруп турар.

Кадрларның ажылын өөренип база үнелеп көөрде боттуг характеристика бээриниң ролюн бедидер херек. Бо принципиалдыг чугула айтырыг-дыр. Чамдыкта мындыг болгулаар болгай: кижиниң деп шидерде ону өажок мактаар, ооң четпестеринче кичээнгей салбайн баар, а кажан ону ажылындан хостаар апарганда ам кээп ооң мурнунда четпестерлиг турганын болгаш ону эдип албаанының дугайын айыткылаар. Ажылдакчыга характеристика бээрде, ооң чүгле эки талаларын эвес, харын кошкак талаларын база-ла көргүзер херек. Характеристикаларны чугаалажып көөрүн болгаш бадылаарын, болуп турар өскерилгелерни барымдаалап ону үе-үелеп чаартырын чедип алырын партия эге организацияларының, партия хоорkомунуң болгаш райкомнарының ажылынга практикалаар апаар.

Частырыглар болдурбас дээш кадрлар шилиишкинин демократтыг ёзу-биле бүгү талалыг хөгжүдери чугула. Кадрларның соңгулдалыг болуруун, аттестастаарын, албан-дужаалдарга кирериниң конкурстарын канчаар нептеретсе чогуурун өөренип, бодап көөр ужурлуг бис.

Кадрлар айтырыын шиитпирлээрде партияның эге, цех органнизацияларының болгаш хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының санал-оналын ыяап-ла барымдаалаар херек. Бо бүгү кижилерниң ажылын чаңгыс талалап үнелээр чоруктан чайлаар арганы бээр, оларның харысалгазын бедидеринге идиглиг.

Экономиканың болгаш культураның янзы-бүрү адырларын, партия, күрүне, хөй-ниити организацияларын удуртурунга чаа күштү немээрин хандырарда, янзы-бүрү албан-дужаалдарга кадрларны чаартырын план ёзугаар, доктаамал чорударда, оларны шын тургузарда идегелдиг курлавырларлыг болуру чугула. Курлавырлар-биле ажылывыс, ажыы-биле чугаалаарга, багай-дыр. Ооң чогуур түңнелдерин үндүрер ужурлуг бис.

Курлавырлар-биле ажылды план ёзугаар чорудары чугула, бисте бо ажыл чогуур деңнелге четпес. Ол ажылдың алыс утказы болза, партия комитеди бүрүзүнге хөй-ниитичи идепкейин, ажыл-херекти организастап, кижилер-биле ажылдап шыдаар талаларын көргүскен ажылгыр, инициативалыг ажылдакчылар иштинден актив курлавырының тодаргай составын тургузуп алыры болуп турар. Ол кижилерни курлавыр составынга чүгле кирип алыр эвес, а оларны удуртукчулар болгаш организакчылар кылдыр шын кижизидери эң кол чүүл-дүр. Ынчангаш оларның-биле доктаамал ажылдап, оларга даалгалар берип, практиктиг ажыл-херектерге хыңаар. Курлавырда кирип алдынган улус ажыл-агыйының специалистерниң, кол мергежилдиң ажылчыннарының иштинден кижилерни партияга хүлээп алырынга белеткээр болгаш хүлээп алыр талазы-биле тодаргай ажылды чорудары эң чугула.

Кадрлар-биле ажылга партия комитеттериниң бюроларының, пленумнарының ролюн бедидери чугула. Бистиң удуртукчу кадрларывыс партияның соңгулдалыг органнарының мурнунга хууда харысалгалыын доктаамал билип, бодунуң ажылының түңнелдери дээш харыылаар ужурлуг.

Хоочун болгаш аныяк кадрларны дүүштүрериниң принциптерин сагып, удуртур ажылга мурнакчы ажылчыннар, херээженнер болгаш аныяктар, янзы-бүрү националдарның төлээлекчилерин депшиткен турар кылдыр курлавырларны ынчаар тургузар херек. Херээженнерни партияның, күрүнениң, ажыл-агыйның болгаш хөй-ниитиниң удуртур ажылдарынга калбаа-биле депшидериниң дугайын онзагай чугаалаксадым. Сөөлгү үеде бо ажыл элээн экижээн, партия эге организацияларының секретарьларының иштинде херээженнерниң деңзигүүрү 44,4 хуу, парткомнарның—34 хуу чедир өскен, комсомол организацияларының секретарьларының 67,7 хуузу аныяк херээженнер. Ооң-биле кады удуртур албан-дужаалдарга херээжен кадрларны ам-даа эвээшти депшидип турарын чугаалаар херек. Республикада совхозтар директорларының иштинде чаңгыс-даа херээжен кижи чок. Үлетпүр, капитал тудуг адырларында, транспорт организацияларында удуртур албан-дужаалдарда херээженнер эвээш ажылдап турар. Херээженнерни удуртур ажылга депшидер дугайында партияның утланыышкынын чайгылыш чокка чорудар, ону кичээнгейниң төвүнге тургузары эргежок чугула.

Кадрлар-биле бүгү ажылды экижидери партия комитеттериниң, оларның аппараттарының ажыл-чорудулгазынга негелдени бедидип, ажылдың стиль болгаш методун сайзырангайжыдарын негеп турар.

Ажыл-херекти ханызы-биле билирин, бедик билиглиг, массаны сырый каттыштырып база мобилизастап шыдаар арга-мергежилдиг болуруун амгы үеде партия ажылдакчыларындан кажангызындан-даа артык негеп турарын чугаалаары чугула. Партия ажылдакчызы кижи бедик билиг-мергежилдиг, хөй чүүлдерни билир, инициативалыг болгаш чогаадыкчы, организакчы улуг дуржулгалыг болур ужурлуг.

Партияның область организациязында партия ажылдакчыларының составы ниитизи-биле ол негелделерге дүгжүп турар. Партияның кадрларын шилиир болгаш кижизидер талазы-биле чамдык эки дуржулга мөөңнеттинген. Партия обкому партия комитеттерин мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаар дээш тодаргай утланыышкынныг ажылды доктаамал чорудуп, дуржулгалыг болгаш аныяк ажылдакчыларны шын дүүштүрер дугайында сагыш салып турар. Ажылды эки организастап, коллективтерге чогаадыкчы, ажыл-ишчи байдалды тургузуп, социал-экономика, культура хөгжүлдезиниң сорулгаларын боттандырар дээш массаларның демиселин башкарып шыдаар партия ажылдакчылары бисте эвээш эвес.

Партия комитеттериниң ажылдакчыларының шынар талазы-биле составы, оларның ажылының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдары ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртурун экижидер арганы бээр.

Ооң-биле чергелештир бистер бөгүн партия обкомунуң, хоорkомунуң, райкомнарының ажылында ам-даа бар четпестерни бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалаар ужурлуг бис. Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринде, социал айтырыгларны шиитпирлээринде, кижилерни кижизидеринде кошкак болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер партия комитеттериниң организакчы болгаш политиктиг ажылының деңнели салдынган бедик негелделерге долу хемчээлдии-биле дүүшпейн турарының дугайын чугаалап турар-дыр. Партия хоорkому, чамдык райкомнары, оларның ажылдакчылары идепкейлиг организакчы ажылды ниити айтыышкыннар-биле солуур, чер-черде ажыл-херектериң ёзулуг байдалдарын хандыр билбес, партийжи шиитпирлерге контрольду болгаш оларны күүседирин кошкак боттандырып, ажылчы чоннарның идепкейин калбартыр, четпестерни узуткаар сорулга-биле боттарының ажылының хөйге билдингир чоруун хандырар дугайында эвээш сагыш салып турар. Партияның хөй-хөй райкомнары районнарның мурнунда тургустунган сорулгаларны шиитпирлээринче коммунистерни, ажылчы чоннарны четпес мобилизастап турарын демдеглээр херек. Бии-Хем, Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Чөөн-Хемчик районнар күрүнеге эът болгаш сүт садар талазы-биле беш чылдың даалгаларындан дыка хожудаашкынны болдурган. Ол болза партия райкомнарының болгаш оларның бирги секретарьлары Н. В. Дрожжин, В. Д. Куркутов, Ш. Д. Ооржак, В. А. Бакулин, И. М. Сувандии оларның ам-даа кошкак ажылдап турарының түңнели-дир. Партия хоорkому, (Б. П. Свинцов), СЭКП-ниң чамдык райкомнары хожудаашкынныг бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның коллективтериниң ажылынга чиндиг үнелелди бербейн, оларның күрүне пландарын үргүлчү күүсетпейн турары-биле эптежип турарлар. Дыка хөй партия ажылдакчыларының экономиктиг айтырыгларже, бүдүрүлгениң организастаарының технологиязынче ханылап кирбейн, мурнакчы дуржулганы нептередип, ажыглаарын тооп көрбес чорукту болдуруп турарын миннир херек.

Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдер ажылдарда илеткелде айыттынган четпестер СЭКП обкомунуң секретарьларының болгаш килдистер эргелекчилериниң ажылында элээн чедир кылдынмаан чүүлдерниң барын херечилеп турар. Партия обкомунуң кедээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизи (Г. А. Заркевич), тудуг килдизи (И. А. Остапец) болгаш өске-даа килдистери адырларның хөгжүлдезиниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээринче коллективтерниң, партия организацияларының күштерин ханызы-биле, дорт утлаарын болгаш организастаарын чедир кылбайн, кадрларның күүсекчи сагылга-чурумун болгаш харысалгазын четпес бедидип турар.

Партия комитеттери совет органнарны бедик мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарының дугайында сагыш салбышаан, оларның ажылынче ханылап кирер, коммунистерге улус депутаттарының Советтериниң бүгү ажылдакчыларынга негелдени бедидер ужурлуг. Бистер совет кадрларны шын шилип алырының болгаш кижизидериниң талазы-биле амдаа кошкак ажылдап турарывысты чугаалаар херек. Ол ышкаш республиканың Министрлер Чөвүлели база-ла чер-чер Советтериниң кадрлары-биле четпес ажылдап, оларга бедик мергежилдиг дузаны эвээш көргүзүп турарын демдеглээр апаар. Чүгле 1984 чылда безин район Советтериниң күскомнарының 2 даргазын болгаш кедээ Советтер күскомнарының 8 даргазын боттарының багай талаларын көргүскени дээш албан-хүлээлгелериниң хостаан. Ниитизи-биле сөөлгү ийи чыл иштинде улус депутаттарының кедээ Советтериниң күскомнарының 56 даргазы солушкан.

(Төнчүзү 3-кү арында).

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ ЭКИЖИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

СЭКП ТК-нын апрель (1984 ч.) Пленумунун шиитпирлеринге дүүштүр бистер республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң ажылының деңнелин улам бедидерин хандырарывыс эргежок чугула боор турар деп, илеткелчи уламчылаан. Совет органнар кадрлар-биле элээн быжыглаттынган. Ынчангаш ажыл ажыын, эмис эки түңнелдерни бээр ужурлуг. Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларының ролюн бедидер херек. М. Е. Абрамов кодээ ажыл-агыйда аңаа дузалап турар адырларда хожудап турар участоктарны шыңгыы кодурер ужурлуг. К. А. Маспык-оол ам-даа улуг энергия-биле, дидими-биле ажылдаар ужурлуг. Д. С. Моңгуштаа инициативаны хөйну көргүзүп, Курпланга онаашкан харысалгалыг улуг ажыл-херектерни тодаргай шиитпирлээри негеттинип турар. Бистер В. С. Кажин-оол, В. П. Болбат олардан капитал тудугну, транспортту болгаш өске-даа адырларны хөгжүдеринде четпестерни чайладыр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыр боор деп күзеп турар бис.

Партийжи - организастыг ажыл килдизи, партия комитеттери профэвилелдериниң болгаш комсомол организацияларының, улусчу контроль органнарының кадрлары-биле ажылды улам күштелдирери эргежок чугула боор турар. Профэвилелдериниң болгаш комсомол органнарының харысалгалыг албан-хүлээлгелеринге белеткеттинмээн, чамдыкта харын-даа таварылга болган кижилерниң кире бээриниң фактылары ам-даа бар. Сөөлгү ийи чыл иштинде совхозтарның профэвилел комитеттериниң 12 даргазын албан-дужаалын соора ажыглааны, арага-дарыга хандаазын дээш албан-хүлээлгелеринден хостаан. Барыын-Хемчик, Эрзин, Өвүр, Кызыл, Улуг-Хем районнарының совхозтарының комсомол организацияларының солушкан бүгү секретарьлары бир чылдан ажыг эвес үе иштинде ажылдааннар. 1983—1984 чылдарда ВЛКСМ райкомнарынга 20 секретарь, оларның иштинде 7 бирги, 8 ийиги секретарь, килдистерниң 11 эргелекчилери солушкан.

Бистерде профэвилелдериниң, комсомолдуң, улусчу контроль органнарының ажылын улам экижидериниң талазы-биле СЭКП ТК-ның программыг документилери бар. Оларны боттандырып чорударынга ук организацияларның ажылдакчыларының, активиниң күжүн мооңнээри чугула боор турар. Профэвилелдериниң, комсомол организацияларының ажылының практиказында ёзу барымдаалаар, көөргеттинер болгаш хей шуугаар чорукарының ам-даа бар боор турар фактылары узуткаары болгаш оларга тодаргай, сорулгаже чүткүлдүг бедик ажыл-херекчи шынарларны быжыктырары эргежок чугула боор турар.

Кадрлар-биле ажылды экижидери экономиканы болгаш культураны хөгжүдериниң, планнарны база социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң бөгүнгү база перспективтиг сорулгаларын чедиишкининг шиитпирлээринге чагыртказ болур ужурлуг. СЭКП ТК-ның март (1985 ч.) Пленумунуң айтышкыннарын удуртулга болдургаш, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын, СЭКП-ның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш ажылчы чоннарның ортузунга организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды калбартыры эргежок чугула. Бо чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседир база ажыр күүседир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр, хожудап турар бүгү-ле участоктарны кодурер херек. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыш чокка өстүрериниң, кылып үндүрүп турар продукцияның шынарын экижидип, ооң боттуунезин чиигедириниң айтырыгларын кичээнгейниң төвүнге доктаамал тургузар. Камналга болгаш хумагалыг чорук дээш, организастыг чорукту, сагылга-чурумну база корум-чурумну быжыглаар дээш демиселди улам-на күштелдирер херек.

Бо бүгү ажылды коммунистер, бистиң хамык кадрларывыс углап баштаар ужурлуг. «Бүгү-ле участоктарга, кайда-даа, чер болганга-ла коммунистер болза хамааты хүлээлгениң күүседиринге, инициативаның чаагай чоруу дээш ак сеткилдиг күш-ажылга үлегер-чижек болур, ажылга ленинчи стильди чер болганынга-ла бадыткаар ужурлуг. Хамыктың мурнунда ол болза партия кадрларынга, партийжи болгаш күрүне удуртукчуларынга хамааржыр...» — деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев айыткан. Партияның бүгү-ле комитеттери, партия эге организациялары практиктиг ажыл-чорудулгазынга ол негелделерни удуртулга болдурар ужурлуг деп, СЭКП обкомунуң бирги секретары илеткелин доосказ.

Г. Ч. ШИРШИННИҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ САНАЛДАР

Илеткел соонда санал бериишкиннери эгелээн. Санал бергеннер республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның ээлчег чок март (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга М. С. Горбачевту соңгааның, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бир үн-биле чүүлдүгзүнүп деткип турарын чугаалап турганнар.

Б. П. СВИНЦОВ — СЭКП Кызыл хоорзомунуң бирги секретары:

— Партия хоорзому кадрларны шилиир, ажылга быжыглаар талазы-биле ажылды чугулалап көрүп, боттуг хемчеглерни ап келген. Ынчалзажок, пленумга илеткелге шүгүмчүлээни дег, партия хоорзомунуң кадрлар-биле ажылында улуг четпестер бар. Кадрларны шилип, ажылга таарыштыр тургузар талазы-биле ажыл партияның XXVI съездизиниң негелделеринге ам-даа четпес, шилилге үезинде кижилерниң ажыл-агыйжы, моральдыг болгаш политиктиг шынарларын чедир өөренип көрбес, анкетада берген чүүлдери-биле кызыгаарланыр чоруктар туруп турган. Ооң хараазы-биле хоорайның 70 бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының 47-зи бо эрткен дөрт чыл иштинде солушкан, а төс бүдүрүлгениң удуртукчулары ийи катап солушкан.

Партия хоорзому болгаш партия эге организациялары удуртукчуларның ажылын доктаамал контрольга алыр талазы-биле сула ажылдап келген. Оларның ажыл-чорудулгазында четпестерге эптежир чорук ам-даа бар. Кызылдың үлегер бүдүрүлгелеринден 17 бүдүрүлге коллективи бо чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын күүседип шыдавас. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын чамдык бүдүрүлгелер база күүседип шыдавайн турар. Бо дээрге удуртукчуларның организакчы, ажыл-агыйжы эвес чоруунуң херечизи-дир.

Капитал тудугда байдал кончуг дүвүреңниг. «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдиг бажың тудуунуң цехин тударының графиги озалдап, ооң ажыглалга кирер хуусаазы үстүр деп турар. Чурттал, социал-культура тудугларны кончуг оожум темпилиг чоруп турар.

Кызылдың автотранспорт бүдүрүлгелери бо чылдың эрткен үезинде 57 тонна кывар чүүлдү артыкка чарыгдаан. Бүдүрүлгелер, тудуглар материалдыг курлавырларны камнаар даалганы күүсетпейн, харын артык чарыгдалды болдуруп турары-биле эптешпес ужурлуг бис.

Партия хоорзому кадрларның ажыл-чорудулгазын сайгарып көөр, аңаа партийжи, принципиалдыг үнелээшкинни бээр талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Чижээ, Кызылдың хлеб заводунуң директору Харинаны, № 3 АТБ-ның начальниги Ахмедзяновту ажылын уун шыдаваан, даалган хүлээлгелерин чедир күүседип шыдавайн келгени дээш үндүрген.

Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар удуртукчулары хамааржыкан бүдүрүлгелериниң, организацияларының кадрларын быжыглаар, таарыштыр тургузар талазы-биле боттуг хемчеглер албайн турар. Чижээ, аъш-чем үлетпүрүнүң министри А. С. Сатчаа хлеб заводунга ажылчыннар белеткээр талазы-биле хоорзомнуң саналын деткивейн барган. Ооң түңнелинде ажылдап эгелээн ол завод ам кадрлар чок бергедеп турар. Кадр айтырыын шиитпирлээринге партияның айтышкыннарын удуртулга болдуруп, бо пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр партия хоорзому ажылдаар.

И. М. СУВАНДИИ — СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары:

— Кадрларны шилиир, ажылга таарыштыр тургузар талазы-биле ажылдын бисте деңнелин илеткелге киирген чижектерден көрүп болур. Эрткен дөрт чылдың дургузунда алды удуртукчу солушкан, 8 специалист ажылындан үндүрткен, 6 депутат хуусаазындан эрте кыйгыртткан боор турар.

Удуртукчуларның, специалистерниң ажылынга харысалга чок, идепкей чок чорууңдан бүдүрүлге, ажыл-агый чорудулгазында шыңгыы четпестер бар боор турар. Совхозтарда малдың баш саны өспейн турар, продуктулуу чавыс. Өске-даа адырларны алыр болза, четпестериниң кол чылдагааны кадрлар-биле четпес ажылдың түңнели болуп турар.

Министерстволар болгаш ведомстволар районда боттарының хамааржылгалыг бүдүрүлгелериниң, организацияларының удуртукчу кадрларын быжыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни албайн турарының чижектерин адап болур. Респотребсоюз райпо баштаар чериниң даргазынга үш чыл бурунгаар Кечил-оолду сумелеп киирген. Ооң ажылының стилиниң болгаш ниити ажыл-чорудулгазының дугайында СЭКП райкомунга хөй удаа чугааны кылып келген. Бистиң дилеглеривис турзажок, ол райпо даргазынга хевээр ажылдап турган. Райпонуң ажылы шуут саңдарап, хөй түңнүг каражалыг, хөй кижилер өре-самчыгдалдыг апарган соонда, ону халаар дугайында шиитпирни Респотребсоюз хүлээп алган. Ол ышкаш иштики херектер министерствозу иштики херектер килдизин кадрлар-биле четчелээр, ооп ажылын чогуур деңнелге кодурер талазы-биле боттуг хемчеглер албайн келген. Ол хамаан чок, кадрларны районнуң удуртур органнары-биле дугуржулга чокка өскээр шилчидер чоруктар уламчылап турар.

А. Ч. МОНГУШ — СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары:

— Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге специалистерниң ролюн бедидер дугайында айтырыгны ийи чыл бурунгаар СЭКП райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Райкомнуң бюрозунга удуртукчуларның отчёттарын дыңнап, беседалажыышкыннарны эрттирип турар.

Ооң-биле кады кадрлар-биле ажылда четпестер, чедир кылдынмайн турар чүүлдер чок деп болбас. Удуртукчуларның ажылынга харысалга чок, ажыл-агыйжы болгаш өске-даа шынарларның таарышпазындан солчур чоруктар бар. № 5 КМК-ның начальниктери сөөлгү дөрт чылда үш катап солушкан. «Мөрен» совхозтуң директорлары база чаңгыс эвес удаа солчуп, специалистери удаа-дараа солуттунуп турган. Ол ышкаш Ленин аттыг совхозтуң специалистери доктаамал солчуп келген. Ооң хараазы-биле совхозтуң ажыл-агыйжы көргүзүглери кудулаан. 1984 чылда ол совхоз чүс баш төрүүр малга онаашпыр чүгле 39 бызааны, 61 апай-хураганны алган.

Совхозтарга, бүдүрүлгелерге ажылдап кээп турар аныяк специалистерниң билиг-мергежилин, ажыл-агыйжы шынарлары негелдеге четпес боор турар. Республиканың дээди болгаш тускай өөредилге черлери кадрлар белеткелиниң деңнелин бедидери чугула.

Районнуң совхозтары, бүдүрүлгелери кадрлар белеткелинче кичээнгейни күштелдирген. Дээди өөредилге черлеринде 25, ортумак өөредилге черлеринде 8 кижи өөренип турар. СЭКП райкому кадрлар-биле ажылды улам экижидер аттестацияларны эрттиреин, ажылдап турган коллективтерниң характеристикаларын чуруумчулары практикалаар.

И. С. ДАНЗУРУН — «Чодураа» совхозтуң хойжузу:

— Бөгүн кончуг чугула айтырыгны чугаалажып турардыр бис. Чүге дээрге кандыг-даа чедиишкин кадрлардан хамааржыр болгай. Ону бистиң совхозтан безин көрүп болур. Бисте ак сеткилдиг, кызымак ажылдап чоруур кадрлар хөй. Ынчалзажок чамдык хөөремик, куруг аазаашкын кылыр кижилер база чок эвес.

Бистиң совхозта 22 тускай эртемниг кадр бар, ынчалза-даа оларның чүгле 3-үнүн дээди эртемниг болуп турары кадрлар-биле ажылдың сулазын көргүзүп турар. Оларның арасында чон-биле ажылдап билбес, ажылынга ээ-харысалга чок, арагалаарынга туралыглар база бар. Ылангыя бригадирлерниң солчур чоруу хөй. Чамдык кадрларны өөредип алырга, совхозка ызырынмас, каапкаш баар. Оларны ажылга ижиктирип ап шыдавайн турар бис. Кадрлар-биле ажылдың сулазы ажыл-агыйның өөделеттейн турар.

Совхоз эрткен чылын күрүнеге 66 тонна эътти, 13 тонна дүктү чедир бербээн. Ам беш чыл планын күүседиринге 130 тонна эътти, 17 тонна дүктү чыл планындан ажыр дужаары негеттинип турар. Оон ынай беш чылдың эгезинде турганындан шээр мал 2510 баш, хөй бода мал кызырылган. Совхозтуң тускай эртемниглери болгаш өске-даа удуртукчу кадрлар чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаан болза, байдал мындыг турбас ийик.

Бистиң совхозта ам 71 малчын 154 мун рубль өрелиг. Тос малчынны солаан, а 12 малчынның калаары негеттинип келген, ынчалза-даа оларны солуур улус чок. Ындыг болганда аныяктарны мал ажылынче хаара тудар херек. Эрткен чылын ийи кодан хойну школачылар семиртип чайлаан. Ооң түңнелинде олар 18 тонна немелде дензини ап, 9 мун рубль орулганы совхозка берген.

Хөй ажылынга бодум чээрби сес чыл болдум. Төрүүр чүс хойга онаашпыр чүстен эвээш хураган ап көрбедим. Бо чылын 112-ни алдым. Он бирги беш чылды чедиишкинниг доозар, моон соңгаар ам-даа эки ажылдаар дээш кызар мен.

Б. С. НУРЗАТ—СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары:

— Кадрлар айтырыын болгаш кадрларның идей-политиктиг кижизидилгезиниң база харысалгазының дугайын илеткелчи тодаргай чугаалап, ханы анализти берди. Ук айтырыгны бөгүн СЭКП обкомунуң пленумунда чугаалажып турары кончуг шын. Чүге дээрге кадрларның ажылындан коллективтерниң чедиишкини улуг хамааржылгалыг.

СЭКП Барыын-Хемчик райкому, ооң бюрозу кадрларны шилиир, ажылга хуваар болгаш кижизидер талазы-биле элээн ажылдарны чорудуп турар. Удуртукчу кадрлар партия райкомунуң контролюнда турар. СЭКП райкомунуң номенклатуразында 228 удуртукчу болгаш тускай эртемниг кадрлар бар. Оларның хөй кезии ак сеткилдиг ажылдап, ажыл-ишке болгаш амыдырал-чуртталгага үлегерин көргүзүп чоруурлар. Дыка хөй кадрлар пропагандистер болуп, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. Боттарының профессионал болгаш идей-политиктиг билиин бедидип чоруур удуртукчулар хөй. Элээн каш кижи СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университедин доосқан. Районнуң ажыл-агыйлары беш чылдың эрткен дөрт чылдарында күрүнеге кедээ ажыл-агый продуктулары садар онаалдазын күүседип алган. Доозукчу чылдың көргүзүглери база багай эвес.

Ынчалза-даа кадрлар-биле ажылда чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Ылангыя совхозтар директорлары болгаш тускай эртемниглер хөй солчуп турар. Чамдык удуртукчу кадрларның болгаш тускай эртемниглерниң профессионал билии кызыы, экономика айтырыгларын эки сайгарып билбес-даа болгулаар. Чон арасынче ханылап кирбес, ажыл организастаарынга сула удуртукчулар база бар. Ындыг кадрларны өөредип, сургап, чамдыктарынга хамаарыштыр хемчеглерни ап турар бис. Эрткен чылын чээрби сес удуртукчу ажылдакчы партия талазы-биле хемчег алыскан.

СЭКП райкому кадрлар курлавырының талазы-биле база четпес ажылдап турар. Моон соңгаар кадрлар айтырыында бүгү четпестерни чайлаар, бир дем-биле ажылдаар бис.

В. Е. СЕРЯКОВ — Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы:

— Бөгүн кончуг чугула айтырыгны чугаалажып турардыр бис. Ук айтырыгны хүннүң негелделеринге деңнештир тургузары чугула. Ажыл-ишти хөгжүдериниң бир аргазы ол.

Сөөлгү үеде кадрлар айтырыын экижидер талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Ынчалзажок ук ажылда четпестер ам-даа бар. Мааңа удуртукчу кадрларның солчулгазының хөйүн демдеглээр апаар. Оларны шилип алырында болгаш ажылга хуваарында четпестер чок эвес. Ындыг четпестер кончуг оожум чайлаттынып турар.

Планныг онаалдаларны турум болгаш идегелдиг кадрлар чокта күүседири берге. Ынчангаш удуртукчу кадрларны ажылга депшидерде оларның бүгү шынарларын өөренип көөрү чугула. Бо талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып турар. Ылангыя харысалгалыг ажылдакчыларның отчёдун дыңнаары чурумчуп келген. Кадрларның өөредилгезинче кичээнгей база экижип орар. Сөөлгү чылдарда чүс ажыг кижи өөредилге курстарын доосқан, элээн хөй кижи удуртукчу ажылдарже депшиттирген. Ынчалза-даа оларның арасында херээжен кадрлар дыка эвээш.

Чамдык кадрларны ажылга быжыглап ап шыдавайн турар бис. Сөөлгү үш чылда 24 удуртукчу өскээр чораан. Ооң кол чылдагааны чурттаарынга таарымчалыг байдал чок болуп турарында. Бо четпестерни чайладыры, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, шын шиитпирлерни хүлээп алыры чугула. Ооң-биле чергелештир билиин бедидип, дуржулгазын шиңгээдип, солчуп алыры-биле өске областарже кадрлар чорударын көвүдедири ажыктыг.

Чоннуң чагааларын болгаш хомудалдарын көөрүн дүргедедири база негеттинип турар. Чамдык министерстволарда, ведомстволарда болгаш райкүүскомнарда кирген бижиктерни ийи-үш ай дургузунда чыттырып бээр таварылгалар бар. Ындыг чорукту болдурбас херек. Ынчангаш кадрлар-биле ажылды экижидери, ук ажылга үргүлчүнүн контролюн тургузары негеттинип турар.

А. С. ДЕМБИРЕЛ—СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары:

— Кадр айтырыы дээрге, бистиң партиявыстың ажыл-чорудулгазының чугула кезээ болур. Эш М. С. Горбачев ажылдың кайы-даа участогунга коммунистер ак сеткилдиг күш-ажылдың үлегерин көргүзер ужурлуг дээрзин айыткан болгай.

Кадр айтырыын партия райкомунуң бюроларынга, эге организацияларның хуралдарынга доктаамал чугаалажып келген. Аңаа ажылдап кылдынган хемчеглер ёзугаар ындыг айтырыгларны сессияларга, профэвилел болгаш комсомол хуралдарынга чугаалажып турар.

Кандыг-бир ажылга кижини томуйлаарда хөй-ниитиниң саналын дыңнаарын СЭКП райкому, райкүүском чаңчыл болдурган. Ол ышкаш удуртукчуларның болгаш специалистерниң илеткелдерин партия райкомунга доктаамал дыңнап турар бис.

Бо талазы-биле ажылда четпестер эвээш эвес. Кадрлар-биле ажылды чогуур деңнелге чедир тургуспайн турарывыстан күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар ам-даа бар. Чамдык коммунист ажылдакчыларны төлеп чок чоруу дээш шыңгыы хемчег ап, ажылындан халап-даа турдувус. Коммунист кижи кандыг-бир хажыдыышкын кылырга, ону эге организация хуралынга көөрү бисте дүрүм болган.

Кадрлар курлавырының талазы-биле ажылывыста четпестер бар деп, оратор уламчылаан. Ооң уламындан харысалгалыг ажылдарже душкан кижилер кире бээр чоруктар ам-даа чайлаттынмаан. Бо пленумнуң соонда, мааңа илеткелге бисте хамаарыштыр түңнел үндүрүп, бо талазы-биле ажылывысты экижидер бис.

К. Н. МОНГУШ — Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң механизатору:

— Бистиң совхозтуң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның ээлчег чок март Пленумунуң шиитпирлери-биле таныжкан болгаш ону бүрүнү-биле деткип турар. Кадрлар дугайында айтырыгга хамаарыштыр бо пленумга болган илеткелде СЭКП-ның XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазындагы пленумнарының негелделери-биле дүүштүр анализ кылдынган-дыр.

Бистиң совхозувустуң партия комитеди удуртукчуларының болгаш специалистерниң харысалгазын, билиин бедидериниче кол кичээнгейни салып келген. Мен партком кежигүнү кижи болгаш, ол айтырыгларны шиитпирлээринге доктаамал киржип келдим. Кылып турар ажылдарывыс эвээш эвес. Дээди болгаш тускай ортумак эртемниң специалистерниң, өске-даа ажылдакчыларның дугайында айтырыг парткомга тургустунуп, кадрлар эвээш участоктар дугайында чугаа үргүлчү болуп турар. Ажыл-агыйның байдалын өөренип көрүп, ооң участоктарында кадрларның саныы барымдаалап турган, чыл санында аныяктарны совхоз мурнундан өөредип чорудуп турар бис. Курлавыр ында болгай.

Ынчалза-даа четпестер хөй дээрзин миниир апаар. Совхозтуң ажылдакчы кадрларының арасында кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турар бис. Ындыг чылдагаандан арагалаар, ажыл шагы үзер фактылар ам-даа чайлаттынмайн турар. Ооң туржук кол специалистер безин күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдып тургулаан. Аңаа хамаарыштыр шыңгыы хемчегни алган бис.

Ниитизи-биле совхозта байдал бо хүннерде чүгээр деп болур. Тарааның дүжүткүрү бедээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедип турар, чогаадыкчы инициатива өскен. 1984 чылда күрүнеге эът, сүт садар планны совхоз күүсеткен. Кереэ-биле ажылдаар арганы чогумчалыг шиитпирлеп турар бис. Бо чорук кажа-даа хумагалыг болурунга ажылдакчыларны кижизидип турар ажыктыг эге дээрзин биле бердивис.

Ынчангаш, совхозтуң бүгү ишчилери СЭКП-ның XXVII съездизин болгаш улуг Тиилелгениң 40 чылын төлептиг уткуур дээрзинге чигзиниг чок.

О. Х. ХОПУЯ—ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары:

— Партияның XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың оолдар, кыстары шудургу ажылдап турар. Улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде комсомолчуларның саны өзүп турар. Бо чылын безин чүгле мал ажылынга 440 кижи комсомолчу путёвка ёзугаар келген.

Комсомол эге организациялары аныяктар кижизидилгезинче кол кичээнгейни салып турар. Оларның кичээнгейинден комсомолчу-даа, аныяк ажылдакчы бүрүзү-даа дүшпейн турар.

Комсомол ажылдакчыларын шилиир, өөредир талазы-биле ажылды чорудуп, ылангыя мурнакчы ажылчын аныяктарны Совет Армияның хүрээлениинден халашканнарны олче депшидип турар бис. Оларның арасындан шимченгир, комсомолчу отчуташ хып чорууурларны шилип ап турар бис.

Партия обкомунуң V пленумунуң соонда бистиң ажылывыс элээн идепкейжээн. Аңаа комсомолга партийжи удуртулганың талазы-биле чугаалашканы дээштиг болган. Ылангыя Улуг-Хем, Бии-Хем районнарда комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирген.

Кадрлар шилиишкининде чедир кылбайн турар чүүлдер бар. Ооң уламындан ажылын утбас, аңаа шуут таарышпас кижилер-даа кирип турар. Дужуметсиг чоруу, коллективтиң саналын тооп көрбес чоруу дээш үш чыл дургузунда комсомолдуң 16 ажылдакчызын халаан бис.

Мааңа үнген шүгүмчүлелден түңнел үндүрүп, комсомол кадрларын шилиир болгаш белеткээр талазы-биле ажылывысты ам-даа күштелдирер бис.

С. К. БУЯНДЫ — Тыва АССР-ның чоннуң амыдырал хандырылга министри:

— Республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозу кадрларны шилиир, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп келген. Министерствога хамаарыжыр 26 бүдүрүлгениң удуртукчуларының чеден ажыг хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг, оларның алдан хуузу херээженнер, чээрби хуузу 30 хар чедир назылыг аныяктар. Сөөлгү дөрт чылда чеди чүс ажыг ажылчынны белеткээн. 188 кижиниң билиин бедиткен. Билии шыырак, ажыл-агыйжы, чон-биле ажылдап билир кадрларны шилип алыр хемчеглерни ап келген. Сес аныяк специалисти удуртур ажылче депшиткен, олар даандырган ажыл-херекти багай эвес күүседип, идегелди бүзүредип турар.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажыл-ижинге аныяктарны хандыкшылдары-биле янзы-бүрү хемчеглерни ап турар, ылангыя даараан хептерниң, идиктерниң делгелгелерин эрттирип келгеш, ооң уламындан бистиң адырның мергежилинге өөренир күзелдиг кижилер көвүдеп орар, оларны өөредип турар бис.

Чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлгелерин кадрлар-биле хандырар, оларны аңаа быжыглаар, мергежилин бедидер дээш ап турар хемчеглер негелдеге ам-даа четпес. Ылангыя инженер-техниктиг ажылдакчылар чедишпес. Ол ышкаш телеаппаратура мастерлери болгаш өске-даа мергежилдиң кижилери эвээш.

Министерствонуң ажыл-ишчилериниң сорулгазы болза пленумга болган шүгүмчүлелден чогуур түңнелдерни үндүрер, ол четпестерни кыска хуусаада чайладырының дээштиг хемчеглерин алыр, кадрларны шилиир, ажылга таарыштыр тургузар, кижизидер талазы-биле айтырыгларны пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр чорударының бүгү-ле хемчеглерин алыры болур.

О. Н-С. ШАГДЫР-ООЛ — СЭКП Моңгун-Тайга райкомунуң бирги секретары:

— Кадрларны шилип алырда ажыл-агыйжы, организакчы шынарларын, политиктиг билиин, мөзү-шынар талазы-биле төлептиин барымдаалап турар бис — деп, ол дыңнаткан. Удуртукчу кадрларның отчёттарын пленумнарга, партия райкомунуң бюроларынга дыңнап турар. Районнуң удуртукчуларының хөй нуруузу отчёдун берген, ол чорук оларның харысалгазын бедиткен. Коллективтерге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, планныг онаалдаларны күүседиринге ол биче эвес салдарны чедирген. Ынчангаш күш-ажылчы коллективтерниң хөй нуруузу бердинген даалгаларын күүсеткен.

Районнуң удуртукчу кадрларының севен чеди хуузу СЭКП кежигүнү, дөрт чылдан өрү ажыл стажтыг, арга-дуржулгалыг эштер болуп турар. Оларның арасында бөдүүн ажылчындан удуртур ажылче депшээннер база бар. Сөөлгү дөрт чылда 16 кижини удуртур ажылче шилчиткен, оларның 69 хуузу 30 хар чедир назылыг аныяктар.

Кадрларның мергежилин, политиктиг билиин бедидериниче СЭКП райкому, партия эге организациялары кичээнгейни салып турар. Оларны өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде хаара туткан.

1984 чылда Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнгеш, район СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан, аңаа соруу кирген ажыл-ишчилер бо чылдың бирги кварталында база эки ажылдаан. Амгы үеде хөй оолдаашкыны кидин. Районда он сес мун хой төрээн, ооң чаш төлү менди.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир кадрлар шилилгезинде, ажылга таарыштыр тургузарында, кижизидилгезинде четпестер бар. Даандырган ажылын четпес күүседип келген 35 коммунисти партия талазы-биле хемчег алган, 5 кижини ажылындан үндүрген. Улус ажыл-агыйының специалистери чуртталга бажыңнары-биле хандырып турары багай, тускай эртемниг чээрби кижи чуртталга бажыңы чок.

СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш партия райкому, партия эге организациялары бүгү-ле чүүлдерни кылырын ол бүзүреткен.

Илеткелчи СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

Кадрлар-биле ажылды экижидер дугайында чугула айтырыгны пленум чугаалашкан. Ол болза улуг ажылдың чүгле эгези-дир дээрзин ол айыткан. Тыва АССР-ның Дээди Совединиң Президиуму, республиканың Министрлер Чөвүлели, министерстволар, ведомстволар, партия хоорзому, райкомнары, эге организациялары кадрлар-биле ажылдың ханы анализин кылыр, моон соңгаар бо талазы-биле ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылыр ужурлуг.

Мал кыштаглаашкынын организастыг доозарынче СЭКП обкомунуң кежигүннериниң кичээнгейин ол угландырган. Ылангыя сүт бүдүрүлгезин, ону күрүнеге садарын көвүдедир дээш дээштиг ажылды чорударын СЭКП райкомнарындан, райкүүскомнардан негээн. Шээр малдың баш санын көвүдедир, чаш малды менди камгалап алыр дээш тодаргай хемчеглерни алыры чугула.

Часкы хову ажылдарынга белеткелди, тарылга шөлдеринден тараа саваның үндүр сөөртүрүн дүргедедирин айыткан.

Ажыл кылыр хөөн чок, маңгыстаачак амыдыралдыг кижилер-биле демиселди күштелдирер хемчеглерниң чугулазын ол чугаалаан.

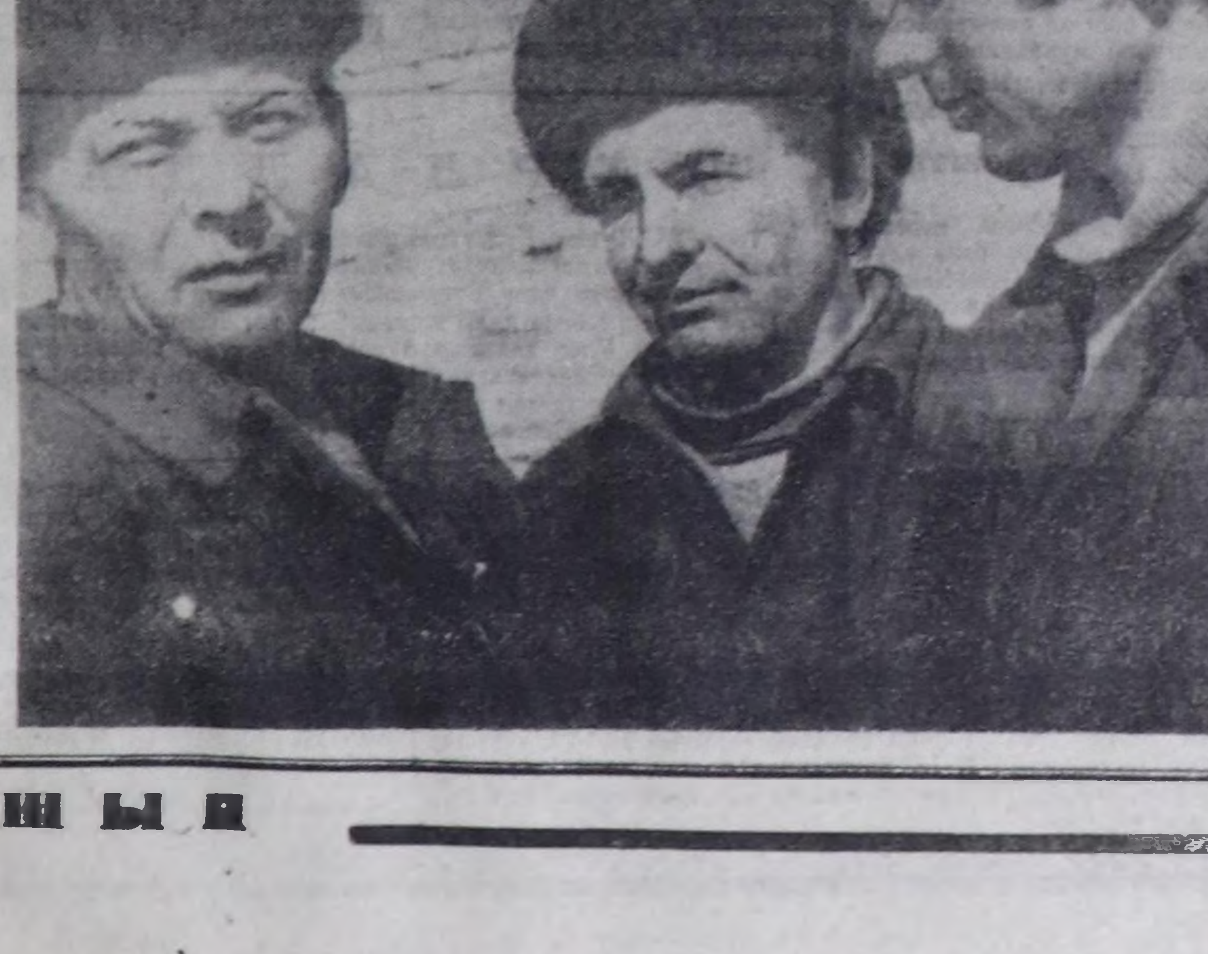

Беш чылдың кижилери

ЧУРУКТА: Кызыл хоорайда Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының кадржаан ажылчыннары (солагай таладан) Александр Желонин, Николай Филимонов, Анатолий Тусмин бажың манзазын кылыр ыяшты станоктарга хоюглаадып үндүрүп турарлар. Олар хүнде он ажыг кубометр манзаны хоюглаарлар. Чугажак манзаның дөрт талазын эрбен чок кылдыр хаарымылдап үндүрер. Бо ажылчыннарның кылган продукциязында чаңгыс-даа үрей кылыышкын чок. Ынчангаш бо чазаныр цехтиң ажылчыннары материалдарны камныг ажыглап, бедик шынарлыг продукцияны тудугларже чорударын чедиишкиниг боттандырып турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Апрель 20- ленинчи коммунистиг субботник хүнү

БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриотчу эгелээшкинин деткип, «Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда септелге-тудуг эргелелиниң коллективинден апрель 20-де коммунистиг субботникче 110 кижи ажылче үнүп, чуртталга бажыңнарының септелгезинге болгаш хоорай чаагайжыдылгазынга ажылдаар. Олар 3600 мун рубль түңнүг ажылды кылыр.

Септелге-тудуг эргелелиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Г. А. Ивановага болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу М. Г. Петровага удурткан шеверлекчилер бригадалары ол хүн эң бүдүрүкчүлүг ажылдаар дээн.

Н. ИМАШЕВА, улуг экономист.

УБСА-НУРГА ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези № 75 «Шында»).

3. ТЕАТРГА

Аймактың театрынга хүн-ярым-не хурал, солун ужуражылга, концерт ыңай-ла болур. Бистер аңаа чоруп турган үевисте аймактың малчыннарының чөвүлел хуралы, «Тэргүүний малчин» солунунуң номчукчулары-биле ужуражылгазы эрткен.

Намның аймак комитединиң идеология талазы-биле секретары Б. Цэрэннадмид-биле театрга ужуражып, таныжып алган бис. Орустап-даа, тывалап-даа чугаалаар дарга болду. Малчыннарның хуралының дугайында сонуургай бердивис.

— Эрткен ажыл-агый чылында аймактың малчыннары чаш төл алырының талазы-биле республикада багай эвес көргүзүглүг болган мурнакчылар эвээш эвес — деп, ол демдеглээн.— Ындыг-даа болза бистиң бо хуралывыс мурнакчы малчыннарның эвес, дуржулга чок аныяктарның болгаш хожудап турарларның хуралы чүве — диди.

Ол хурал ышкаш эвес эрткен. Чалгаа, ажыл-агыйжы эвес малчын дугайында шүгүмчүлелдиг интермедиядан ол чыыш эгелээн. Оон соонда хойжулар өөредилгези — семинар эрткен. МАР-ның рекордсмен малчыны, хойжу Н. Няма «Малдың чаш төлүн хүлээп алырының болгаш өстүрериниң технологиязының, эмнелге-профилактика пунктузунуң ажылын организастаарының дугайында» кичээлдин эрттирген. Дуржулгалыг хойжунуң сүмелерин малчыннар кичээнгейлиг дыңнап, сонуургаан айтырыгларын салган. Дараазында малдарның үксааларының, оларны ажаарының, азыраарының талазы-биле чаа эртем-нептереңгей фильмнерин көргеннер. Оон соонунда чамдык хову үнүштериниң эм шынарының, ону ажыглаарының аргаларының дугайында кичээл эрткен. Түс чериниң фольклор ансамбли малчыннарга солун программалыг концерт көргүскен.

— Шак мындыг чөвүлел хуралды аймакка алды удаа эрттирип тур бис. Малдың чаш төлүн меңди доруктуруп алырынга, продуктуларын бедидеринге, чадырыглерин эвээжедиринге ол дузалап турар — деп, Б. Цэрэннадмид түңнелинде чугаалады.

Аймактың көдээ ажыл-агый эргелели чөвүлел хуралды эрттирерин чогаадыкчы ёзу-биле көрүп, кичээлдериниң темаларын, хевирлерин янзы-бүрү болдуруп, мал ажылын хөгжүдериниң айтырыгларын чедишкиниг шиитпирлээринче угландырган. Оон уламындан түңнелдери багай эвес болуп турар. Эрткен чөвүлел хуралдарга худу көргүзүглүг 750 малчын киришкен. Амгы үеде оларның үштүң ийи кезии пландыг онаалдаларын чедишкиниг күүседип турар, он кижи аймактың рекордсмени болган, чедеи малчын ажыл-агыйларының мурнакчыларының санында кирген. Малчыннарның шак мындыг чөвүлел хуралдары дыка ажыктыг, ол дуржулганы Моолдуң өске аймактарынга нептередип турар.

«Тэргүүний малчин» солун бо чылын май 9-та бирги номери үнгениниң 40 чылын демдеглээр. Юбилейинге тураскааткан номчукчулар-биле ужуражылгаларны редакция эрттирип турар. Бо удаада номчукчулар театрга сыңышпас кылдыр чыглып келген. Солунуң хол редакторы Д. Соднам аңаа чүве чугаалааш, номчукчуларның, солунуң бижикчилериниң саны көвүдеп турарын, солунга парлап турар материалдарның утка-шынары экижээнин, идей-теоретиктиг деңнели бедээнин айыткан. Амгы үеде солунуң тиражы он ийи муң четкен. Убса-Нур аймактың ажылчы чоннары хөй санныг совет журналдарны, солуннарны номчуп турарын ол чугаалады. Чүгле «Советский Союз» журналды бежин беш муң ажыг кижи чагыдып алган номчуп турар. Тываның республика типографиязының директору И. М. Кара-оол аңаа чүве чугаалааш, Убса-Нур аймак-биле Тываның полиграфистериниң, журналистериниң аразында ажыл-ишчи найыралчы харылзаалар чыл келген тудум на калбарып турарын демдеглээн.

4 ДҮРГЕН СУ УЗУНГА

Ужуражылгага хөй кижи олуржуп, санал-оваа бээринге идепкейлиг киришкени аймактың солунунуң масса-биле сырый харылзаалыын, эт-алдарының бедиин херечилеп турар.

Сумунуң «Коммунизмче оруу» көдээ ажыл-агый каттыжышкынының ажылы-биле таныжар дээш чеде бердивис. Бистерни намком секретары Л. Дамба баштаан бөлүк моол өңнүктер уткуп алгаш, дораан-на кызыл-бүдүнче чалай берген. Чеде бээривисте сумунуң бот-тывынгыр артистери концерт көргүзеринге белен турлар. Кыска-даа болза, солун программалыг концертин көрдүвүс. Орус, тыва, моол ырларны улустуң хөгжүм херекселдериниң үделгези-биле күүсеткеннер. Аймактың театрынга ийи удаа концерт база көрдүвүс. Фольклор ансамблиниң артистериниң ырлаарын онза сонуургаан бис.

Оон соонда намком секретарының кабинединге келдивис. Хаяларда аскан янзы-бүрү көргүзүглер, сан-чурагайлар кижиниң кичээнгейин хаара тудда бээр. Ында коммунистерниң ажылдаң кандыг участоктарында бижиглээнин, кандыг партийжи даалгаларны бергенин, оларның күш-ажылчы көргүзүглерин, чарыштың түңнелдерин болгаш өске-даа чүүлдерин бижээнин бистерге секретарь тайылбырлап берди.

Каттыжышкынның коммунистери МАРН-ның XVIII съездизиниң, нам ТК-ның оон соондагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуур дээш шалыпчы ажылдап турарын бистерге дыңнатты. Коммунистер социалистиг чарыштың мурнуу одуругунда чоруп орар, олар бердинген пландыг онаалдаларны шуптузу күүседип, өскелерге ажыл-ишчи, амыдыралга төлептиг үлегерин көргүзүп турарлар.

Коммунистерниң, каттыжышкынның ишчилериниң бир деминиг ажылының түңнелинде сөөлгү чылдарда сумуга, каттыжышкынга үндезин чаартылгалар болганын чугаалап берди. Ортумак школа, кижи болгаш мал эмнелгелериниң пунктулары, магазин, клуб, ясли-сад, электростанция, чунар-бажың, чурттаар бажыңнарын болгаш өске-даа объектилерин мында тудкан. Кижилерниң ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдал тургустунган. Көдээ ажыл-кижилериниң амыдыралының культурлуг деңнели эрткен чылдардан бедээн, орулгазы өскен. Нам болгаш чазактың ада сагыш салышкынынга харыы кылдыр ажылдакчылар шалыпчы ажылдап, кужун, билиин, арга-дуржулгазын пландыг даалгаларны, хүлээлгелерин күүседиринче угландырган. Оон уламындан көдээ ажыл-агый каттыжышкыны эрткен чылын багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Аймакта мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар, чаш төлдү меңди доруктурар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган ажыл-агыйларның бирээзиниң санынга ол кирген. Оон-биле чергелештир тудугну сайзырадырынче, чер ажылын хөгжүдеринче сагыш салып, аңаа чаргыдаар акша-хөреңги чылдың-на көвүдеп орарын бистерге таныштырган.

Көдээ ажыл-агый каттыжышкынының эрткен чылын чедип алган чедиишкиннерин моол өңнүктерниң социализмниң материал-техниктиг баазазын тургузар дээш шалыпчы ажылдап турарының түңнели дээрзин бүзүреп көрдүвүс. Оларга күш-ажылчы чедиишкиннерни, аас-кежикти, чаагай кадыкшылды күзээн бис.

Т. ХЕРТЕК.

ХӨЙНҮҢ ХӨӨНҮН СЕРГЕДИПТЕР

Олут орбас, чыдын чытпас
Омак болгаш дыңзыг салгын!
Сенээ дужуп, сени бодааш,
бирде-бирде
Чемеленип, адаарганкап
келгилээр мен.

Барган-четкен черлериңге
Маажым чорук үреттинер —
Хамык чүве шимчеп-хөлзеп,
кыйбыңайнып,
Каттыржы-даа берген
ышкаш кыныып кээр-дир.

Адай-хаактар сыынгленип,
Артын-иштин көрзүнген дег —
Аай-дедир эгиңнежир.
Хемниң кыры
Амыраан дег шимээн чокка
бырланнажыр.
Хөй чыл чурттаан, хөйнү көрген,
Хөрзүг диртен күчүтенниер—
Тыва дыттар хөректерин
хозаткылап,
Дыңгылдайын салыр дээзиг
кезенгилээр.

Бир-ле черден доозун, чытты,
Бир-ле черден ышты алгаш,—
Карактардан, тыныштардан
чайлаткылап
Кайнаар-ла бир, кодан хой
дег, сүре бээр сен...

Олут орбас, чыдын чытпас,
Омак болгаш дыңзыг салгын
Хире-хире сени бодап
келгилээштиң
Кижилерге чүүлдештире
бергилээр мен:
Уштап-баштаар —
чаңалга-дыр,
Уран арга дээдизи-дир.
Салгын ышкаш — хөйнүң
хөөнүн сергедиптер
Чаваттынган кижилерни
көргүлээн мен.

Ындыг уран аргам чогуй
Ындыксап чемеленир,
Бойдузумнуң — салгыным
сээң омак-сергээң
Бодалымга адаарганды
оттуруп кээр.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

«ВАНЯ ДААЙ»

МОСКВА. МХАТ-тың сценазында А. П. Чеховтуң «Ваня даай» деп шиизин чаа тургузуп, көргүзүп турар. Шиини тургускан болгаш режиссёрлаан кижи — ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Н. Ефремов, чурукчузу — РСФСР-ниң улустуң чурукчузу — В. Я. Левенталь.

ЧУРУКТА: шииден үзүндү. Солагай таладан оң талаже — Иван Петрович Войницкий — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. В. Мягков, Елена Андреевна — РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. А. Вертинская, Михаил Львович Астров — ССРЭ-ниң улустуң артизи О. Н. Борисов.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

НАЧЫН ИРЕЙ

Чечен чугаа

Көдээ суурнуң школазындан Начын ирей далаш чокка үнүп келгеш, кезек кайгап тура, холдарын оорганзынга чүктенипкеш, кудумчулай таваар базыпкан.

Хенертен ол тарып каан ыяштарны кажаалай кылган хериминиң бичии оолдарның үрээп турарын көрүп каан.

— Коннуг куулгурлар! Чүнү үзүлгедип турарыңар ол? Бо үрээп турар чүүлдериңер боттарыңарга-ла ажыктыг чүве-дир. Чаңгыланар!

Ирей шывык тудкаш, бичии оолдарны тарадыр сывыртапкан. Ол-ла дораан далаш-биле совхоз конторазынче базыпкан.

— Силерниң ол кылдыртып каан хериминерниңериң чеченчиин көрген болзуңарза. Ону бичии оолдар үрээп турар-дырлар. Мындыг үүлгедигни силер чүү деп бодап ор силер, дарга?

Сагыш-сеткилин долдурган бодалдарын чугаалай каапкаш, Начын ирей чанында сандайга оожум олуруп алган.

— Менээ кээп медээлеп турбайн, ол үрелген черни боттарыңар кылып каап шыдавас ирги силер бе, ирем?—деп, директор санал киирген.

— Ол чүү дээриң ол, дарга! Бодумнуң кылыр ужурлуг ажыл-ижимни кылып каан мен, а ам өскелер ажылдаай-ла...

Начын ирей кандыг-даа сагыжыдырыг чокка, бодунуң эки туразы-биле сагыжынга таарыыштаан чүүлдерин кылып каар чораан. Пенсияга соонда, оон аажы-чаны өскерилген. Бажыңындан-даа шоолуг үнмес, ында-хаая кудумчу үнер.

Дарганың: «Кылып каап шыдавас ирги силер бе, ирем?» деп ол чүзү дээр сеңэ деп, Начын ирей иштинде химиренип чугааланмышаан, чанып бар чораан. Чаны-биле куспактаныр алгаш эртип бар чораан аныяк оол, кыска арай чиктии кончуг хыйыртап көргеш, бодунуң кылажын дүргедедипкен.

— Хүндүлел деп чүве билбес, чамдык аныяктарның чеченчиин!— деп, Начын ирей эжиктен кирип ора-ла, кадайынга хыйланып чугаалаан.— Кырган кижиниң чаны-биле канчап ыятпайн ынчаар эртер боор!

— Чүү болду, ашак? Чүге мынчаар хорадааның ол? Ында багай чүү боор! Шаг-ле өскерилген-дир ийин, ашак. Сен болуң аныяк шаанда кандыг ийик сен, сактып көрдаан! Кежээлерде-ле ачам сүтүүн кажаазында сараат сиген кыдыынга келгеш, бо-ла медээлей бээр ийик сен чоп. Ооңну уттупканың ол бе, кай?

— Шаг-шаа-биле турбас, чавылзак кеү-биле турбас деп эрги Тываның үлегер сөзү бар. Бо дээрге өске үе-дир, ашак. Аңаа черге хоралап чораан херээн чүү боор. Кижи бодунуң кадыкшылын камнаар чоор!

— Кандыг-даа четпестерни мээң көрүп шыдавазымны билир болгай сен, кадай! Болган-на чок изиглени бээр мындыг кижи ышкажыл мен.

Начын ирей кезек ыыт чок орган. Ол тургаш, кадагда ылыртып каан аржыылды дедийт алгаш:

— Фух! Изиг деп чүвезин! Хемге барып, бичии серипттенип алыр чоор бе?—деп, ирей чугааланташ, хөрээн ажыды хургамзыдыр чедүрген.

Селбегер чоон талдың хөлегезинде. Начын ирей ынай бээр кайганмышаан, шөлээни кончуг олурган. Ужатпаанда оон чаны-биле бир кодан хой шуужуп эрткен. Хойлар көвүрүгге тырылбышаан, хемиң кежип тургулаан. Начын ирей ол бүгүнү кичээнгейлиг хайгаарап тура, дем кежип ора, көвүрүг кырының ийи мааза ногун сактыпкелген. Ол дүвүделаш тура халааш, ынаар маңнапкан. Хойлар кеже бергеш, ынчалза-даа бир хой кылаштай албас, аскай берген болган. Начын ирей улуг тынгаш, бажын чайган.

Кежээликтей Начын ирей көдээ Совет күүскомунуң даргазының бажыңынга барып чораан.

— Канчап барган кижи боор силер, дарга! Бодуңарның девискээриңерге хамааржыр черлерже кандыг-даа кичээнгейге албас! — деп, ол шынгы чугаалааш, көрген-билген чүүлдерин тайылбырлай берген.

Дарга демгизиниң эктин оожум часкааш:

— Ажырбас, ирем! Ол бүгү даарта эртен кылдынгаан турар. Дыка сагыш човаванар! — деп бүзүрелдиг шынзыдып каан.

Эртенинде Начын ирей албан-биле көвүрүгге барып чораан. Ында чүү-даа кылдынмаан: эрги турган хевээр болган. Начын ирей бажын чайгаш, улуг тынган.

— Чүнү кылып турарыңар ол?— деп, бир-ле кижи хенертен айтырган.

Хая көрнүп келген. Чанында көдээ Совет даргазы бо турган.

— Чүү боор, дарга. Силерниң сөзүңге кайы хире ээ-харыысалгалыг кижи эвес дээрзин бүзүреп көрүп келдим ийин, дарга! Куруг хоозун аазаашкыны-на болган чүве-дир бо харын, дарга!

— Сиген кезилдезин эгелээр апарган. Чай, хос-даа бербестээр-ле дей берди ышкаш.— деп, дарга тайылбырлаарын оралдашкан.

— Ажыл бүдүрүп шыдавас кижилер дораан-на чылдагааны тып алыр чүве болгай.

— Ындыг. Ындыг харын, ирем! Хурал соонда, сиген кезип болгу дег оолдарны көрүп чораан, чаңып бар чоруурум бо ийин.

— Хуралдаарынга ынак силер, а мал-маганның даваандаа бежелип, мындыг көвүрүглер кежип турары силерниң сагыш-сеткилиңерни дүвүретпес чүве-ле ыйнаан!— деп, Начын ирей изиглени каапкаш, өөрентен чаны-биле оргазын чүктенипкеш, сүүрже углай базыпкан.

Эртенинде Начын ирей даң бажында бажыңының соңгазының шилин оттур көрүп олурарга, айтыр, кадыр, дырбааш тудкан хөй-ле кижилер совхоз конторазынче далаштыг шуужуп тургулааннар. Бүтү ажылчын күштүп сиген кезиглдезинче кирипкени даргазының-биле шын болган дээрзин ашак иштинде бодап орган. Кадының бейдели эвес болза, ол кайын аңаа олурар деп!

Чунуп, чемненип алгаш, Начын ирей балды, хирээзин тудкаш, узун чиңге маязаны сөөрткеш, көвүрүгже углай базыпкан.

Таптыг-ла көвүрүгнүң үрелген чирик черин септеп доозуптары билек, машина даажы дыңналган. Ол чоокшулап келгеш, доктаай турупкарга, кабиназын үнүп келзе-ле, көдээ Совет даргазы болган.

— Даарта эртен бызаңчылаарга кылдыртып каар болдаан кижи мен. Силер мени мурнапкан ышкажыл силер, ирем?— деп, көдээ Совет даргазы эпчоксунуп чугаалаан.

А. ШОЮН.

ЕЛЕНА ТУТАТЧИКОВА—ССРЭ-НИҢ АНЫЯКТАРЫНЫҢ ШИЛИНДЕК КОМАНДАЗЫНЫҢ СОСТАВЫНДА

Ча адарынга ССРЭ-ниң бирги чери дээш аныяктар аразынга Москвага эрткен маргылдаага Тываның спортчузу Елена Тутатчикова чурттуң аныяктарының шилиндек командазының кежигүнү болган.

Киевке, Ферганага, Андроповка, Брестиге мооң мурнунда эрткен маргылдааларга Елена база эки көргүзүглерлиг болгулаан. ВЦСПС-тиң бирги чери дээш Чебоксарыга маргылдаага база чедиишкинниг киришкен болгай.

Чаа чаны эдиктирип турган болза-даа, 70, 60, 50 болгаш 30 метрниң дистанцияларынга—2507 санныг болуп, тосну черни, а өске мергежилгеге — ийиги черни эжелээн.

Москвада «Олимпийский» спорткомплекске хаагдыг черге чурттуң бирги чери дээш аныяктар ортузунга март ортазында маргылдаага киржип турган.

Маңаа чурттуң аныяктар командазынга кирер эрге дээш кордакчылар маргыжып турганнар. Бирги черде ССРЭ-ниң рекордсмени Чебоксарыдан Ирина Солдатова бүзүрелдиг чоруп орган, ийиги чер дээш Елена база ССРЭ-ниң шилиндек командазының кежигүнү Белоруссиядан Ольга Загубина маргыжып турганнар. Ольга Загубина бистиң чаңгыс чер чурттуувустан үш хар улуг, ынчалза-даа Елена ийи хонук дургузунда ону 2—3 санга мурнап чоруп турган. Маргылдааның сөөлгү хүнүнде 50 метрниң дистанциязынга аткан соонда Загубина Тутатчикова-биле деңнежип келген. Кажан мурнуку үш черни ээлээннерге өскерлиишкин оон ыңай болбазы билдине бергенде, аныяктарның шилиндек командазының тренери В. П. Тимоничев командазың составын дыңнаткан, ында ийи дугаарында Елена Тутатчикованың адын киирген. Тывадан ча адыкчызы Москвага болур «Часкы согуннар» деп делегей маргылдаазынче шилилге оюннар чокка кирген ол. Оон соонда ону Европаның бирги чери дээш маргылдаа манап турар. Елена Москвага болур делегей маргылдаазынга ам Хабаровскиде белеткенип турар. Оон ыңай бистиң ийи ча адыкчыларывыс — Сосновкадан Лариса Щербинина база Людмила Захарова «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң бирги чери дээш Самарканд хоорайда эртип турар маргылдааларда киржип турарлар.

Бистиң корр.

РАЙОННАРДАН СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

Волейболга республика кубогу дээш барыын зонада районнарның шилилде маргылдаазы Ак-Довурактың спорт комплекизинге эрткен. Аңаа Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның болгаш Ак-Довурак хоорайның командалары киришкен.

Эр улус аразынга Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң волейболистери арыг тиилелгени чедип алган.

Мөңгүн-Тайганың херээжен волейболистери ук зонага бирги черни ээлээн.

* * *

Шыдырааға «Урожай» спорт ниитилелиниң район чөвүлелиниң бирги чери дээш маргылдаага «Чечек» садигиниң ажылчыны Оя Ооржак тиилээн. Херээженнер аразынга Шеклээр ортумак школазының тоску клазының өөреникчизи Элла Куулар бирги черни ээлээн.

* * *

Хостуг хүрешке районнуң школачылар аразында команда болгаш хууда бирги чери дээш маргылдаага 138 спортчу киришкен. Түңнелинде Ак-Довурактың № 2 ортумак школазының командазы тиилээн.

Барлык, Кызыл-Мажалык школаларының мөгелери ийиги, үшкү черни ээлээн.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

* * *

Тиилелгениң 40 чылынга тураскааткан спортчу неделя Шамбалыг ортумак школазының өөреникчилериниң аразынга эрткен.

Хостуг хүреш маргылдаазынга алдыгы класстарның оолдары идепкейлиг киришкеш, шаңналдыг черлерни ээлээннер.

Хаак маргылдаазынга 5-8 класстарның спортчулары Ж. Хуурак, К. Сарыглар, Э. Шууче болгаш оон-даа өскелер эштерин мурнааннар.

Баскетбол маргылдаазынга 10-гу классчылар кымга-даа уттурбааннар.

С. МОНГУШ.

* * *

Хостуг болгаш тыва хүрештерге бичии оолдар база улуг улус аразынга Чөөн-Хемчик районнуң бирги чери дээш маргылдаалар Хайыракан суурга эрткен. Аңаа 200 хире мөге киришкен.

Улуг улус аразынга Д. Донгак, Б. Чүлдүм, А. Куулар база оон-даа өскелер шаңналдыг черлерни ээлээн.

16 мөгениң хүрежинге В. Ооржак шүүлген.

В. МОНГУШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 31-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Концерт. 9.00 — «Спортлотонуң» 13-кү тиражы. 9.10 — Эртем-тайылбырлыг фильм. «Бойдустуң чажыттары». 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Эртенги почта». 12.15 — «Көдээниң шагы». 13.15 — «Музыка киоскузу». 13.45 — А. Алексин — «Киноже баалы». Шии. 15.10 — «Аян-чорукчулар клуву». 16.15 — «Московские новости» солунуң шаңналы дээш спорт гимнастиказынга чурттар аразының маргылдаазы. 17.00 — «Ол-ла черинге шиитпирлеттинер». Свердлов областың партия, совет органнарының ажылы чоннарның чагаалары, саналдары болгаш хомудалдары-биле ажылының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.45 — «Хоочуннар, скверге». Музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — «Катты бажы каткан ивесь». Останкино концерт студиязынга шоолуг кежээзи. 21.00 — «Үе». 21.35 — «ТТ-ниң фондуларындан». Надежда Андреевна Обухова. 22.20—22.30 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Чүрүк сапында — хуи. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — Орус чугаа. 9.30 — Док. фильмнер. 10.00 — Концерт. 11.00 — «Челээш». Улус чогаадылгаларының дугайында телепрограммаларның VI делегей фестивалы (Венгрия). 11.30 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңчиг эвес». 12.30 — Улуг Тиилелгениң 40 чылынга «Великая Отечественная». Киноэпопея. 12-ги фильм — «Битва на море». 13-кү фильм «Освобождение Украины». 14.10 — Концерт. 14.40 — «Браслет-2». Уран-чечен фильм. 15.50 — Делегей болгаш амыдырал. 16.25 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турар. 16.55 — Шылгарангай совет композиторлар — Ленинчи шаңналдың лауреаттары А. И. Хачатурян. 17.55 — Чурттуң чурулга уран чүүлүнүң музейлери. 18.30 — «Мистер икс». Уран-чечен телефильм. 20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». 20.15 — «Улустуң чогаадылгалары». Телеончулаа. 21.00 — «Үе». 21.35 — Док. телефильм. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) — «Факел». Чапсар үезинде Бир эвес кадык болуксазынга (Күш-культуржуларга сүмелер). 00.30—00.50 — «Днепр» — «Динамо». (Минск).

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Футбол тайылбыры. 9.25 — Мультфильмнер. 9.45 — «Сказка старого дуба». Уран-чечен телефильм. 10.50 — Ном неделязы. 11.20 — Концерт. 11.15—12.00 — Сөөлгү медээлер. Чапсар соонда 14.15 — Сөөлгү медээлер. 14.35 — «Тайфун» деп хөделиишкинниң бурунгузу. Документалдыг фильм. 14.55 — «Кижи — черниң ээзи». Политиктиг тайылбырлакчы А. З. Иваненко дамчыдылганы баштаар. 15.55 — Бичии чаштар чогаадылгазы. 16.30 — «Московские новости» солунуң шаңналы дээш спорттуг гимнастикага делегей маргылдаазы. 17.15 — «Кострома — Хювинкяя — тиреллешкен хоорайлар». 18.00 — Футбол тайылбыры. 18.30 — Документалдыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Армтрансгаз» каттыжышкыны коллективиниң бүдүрүлге болгаш социал-амыдырал тудуглары ажыглалга кирер талазы-биле дуржулгазының дугайында. 19.30 — Н. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзы. ССР Эвилелиниң Куйбышев академиктиг Улуг театрының шиизи. Тайылбырлакчы — РСФСР-ниң уран чүүлдериниң алдарлыг ажылдакчызы С. Виноградова. 21.00 — «Үе». 21.35 — Н. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзының уламчылалы. 23.35—23.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сагырде хоорай». Документалдыг телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Бойдус камгалалы. 9.05—Орус чугаа. 9.55 — «Микромирниң базымнары». Эртем-нептереңгей фильм. 10.05 — Бистиң садывыс. 10.35; 11.40 — Төөгү. 6 класс. Томас Мюнцер. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 Н. В. Гоголь «Өлүг сүнезиннер». 8 класс. 12.40 — Кукрыниксилерниң чогаадылгазы 1-ги дамчыдылга. 13.20 — «Кобахидзениң школазы». ССРЭ-ниң улустуң башкызы Г. Б. Кобахидзениң дугайында телеочерк. 13.50 — XIX чүс чылдың төнчүзүнүң — XX чүс чылдың эгезиниң шүлүглел чогаалдары. Иннокентий Анненский. 14.50—14.55 — Сөөлгү медээлер. Чапсар соонда. 18.00 — Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Телефильм. 18.45 — «Чүректиң кыйгырганы-биле». Тыва эки турачы танкистерниң дайынчы оруу. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Аян тову». Программада: «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». «Тудуг кезектери» комбинатта тудуг материалдарының шынарының дугайында. Чонга хөй бараанналы бүдүрер. Сөөлгү медээлер. 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». «Валя угбай чугаалап тур». 20.15 — «Куриловтуң бызырган далгааннары». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Фронтуга концерт». Ада-чурттуң дайынының чылдарында кылган киночымындылар. 22.40—23.25 — «Сөңгү чүктүң байырлалы» деп хаак спортунуң делегей маргылдаазы. 10 километрге. Мурманскиден дамчыдар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАРТ 31-ДЕ

«НАЯЫРАЛ»: Киночымынды 9.30, «Семейные тайны» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 9.00, «Мария, Мирабелла» 10.40, 13.50, «Сын полка» 12.10, 15.20, «Банзай» 17.00, 18.50, 20.40 (узаткан) шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Дикие лебеди» 12.00, «Кукарага» 14.30, 16.10, 17.50, 19.20, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сквозь огонь» 10.00, «Три брата» (2 серияыг) 11.40, 14.20, 17.10, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Щорс» 13.30, «Люби, люби, но не теряй головы» 15.40, 17.30 шактарда.

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЯЫРАЛ»: «Шакти» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 15.00, 18.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «И еще одна ночь Шахерезады» 10.00, 11.40, 13.20, 15.00, 18.30, «Семейные тайны» 16.40, 20.10 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Тени исчезают в полдень» (1, болгаш 2-ги сериялары) 15.00, 19.30, «У призраков в плену» 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мультсборник 11.00, «Банзай» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Три брата» 17.00, 19.30 шактарда.

АГААР

Республикага дүне шокар булуттаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың күжү секундада 5-10 метр, агаарның температуразы 6-11 чамдык черлерге 14-19 градус соор. Хүндүс аязып каап турар булуттарлыг, биче ол хар чаар. Хүндүс 4 градус чылыыр, 1 градус соор, чамдык черлерге 4-9 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, дүне чагбас. Кежээликтей улуг эвес ол хар чаар. Дүне агаарның температуразы 9-10 градус соор, хүндүс 2-4 градус чылыыр.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдылгакчы ажылдарының эртем-методиктиг төвү Бүгү-эвилелдиң театр ниитилелиниң Тыва салбыры-биле кады апрель 6-да хөгжүм-шии театрынга Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 40 чылынга тураскааткан уран-чечен комчулга талазы-биле республика көрүлдезин эрттирер.

Көрүлде эртенгиниң 10 шакта эгелээр.

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тыва филиалынга бо чылын өөренип кирген бот-өөредилгелиг студентилерниң кичээнгейинге: өөредилге сессиязы 1985 чылдың апрель 1-ден 4-ке чедир Кызыл хоорайның Калинин кудумчузунуң № 1 «В» кол корпуска эртенгиниң-не 9.00 шактан эгелеп болур.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-12-47 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 3080.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00386